

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Марија Д. Вучковић

**КОНТИНУАНТЕ ПРАСЛОВЕНСКИХ
ОСНОВА *GЪВ-, *GУВ-, *GUB- У
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

докторска дисертација

Београд, 2013.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Marija D. Vučković

**REFLEXES OF THE PROTO-SLAVIC
BASES **GǫB-*, **GYB-*, **GUB-* IN THE
SERBIAN LANGUAGE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2013

Ментор:

проф. др Вања Станишић, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

проф. др Рајна Драгићевић, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета у Београду

проф. др Александар Лома, редовни професор
Филозофски факултет Универзитета у Београду

Датум одбране:

КОНТИНУАНТЕ ПРАСЛОВЕНСКИХ ОСНОВА **GъB-*, **GyB-*, **GUB-*

У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

Предмет дисертације је породица речи у српском (српско-хрватском) језику која води порекло од прасловенских основа **gъb-*, **gyb-*, **gub-*. Пошто су ове основе глаголске, централне речи те лексичке породице су глаголи **gъ(b)nqti*, *gybati, **gy(b)nqti* и *gubiti. Стога је испитивање усредсређено на с.-х. континуанте наведених глагола — *гануџи (се) / -гнуџи (се)*, *гибайџи (се)*, *гинуџи* и *губиџи (се)* — и на њихове деривате. Циљ рада је да се прикупи репрезентативан корпус с.-х. лексема повезаних са псл. основама **gъb-*, **gyb-*, **gub-* и да се оне опишу са творбеног и семантичког становишта.

Предмет и циљеви истраживања су описани у првом поглављу које такође садржи детаљне податке о грађи, њеним изворима и начину ексцерпције, као и кратак преглед садржаја дисертације. У раду се комбинују различити приступи међу којима су најважнији компаративно-историјски, когнитивнолингвистички и етнолингвистички.

У другом поглављу је представљен инвентар псл. речи које садрже псл. основе **gъb-*, **gyb-*, **gub-*, чиме се обезбеђује полазна основа за разматрање њихових с.-х. континуаната. Инвентар није потпун пошто речници на којима се заснива нису још увек завршени. Хипотезе о ие. пореклу разматране лексичке скупине се у литератури износе са резервом пошто су поуздане паралеле за сада потврђене једино у балтском. Ово поглавље такође садржи приказ лексичке, творбене и семантичке структуре испитиване псл. породице речи, који је смештен у теоријско-методолошки оквир теорије прототипа. Установљено је да је ово етимолошко гнездо прототипски организовано будући да испољава својства неједнакости и недискретности, која имају кључно место у концепцији теорије прототипа.

Други део другог поглавља посвећен је семантичкој структури и реконструкцији семантичког развоја испитиване лексичке породице. Као теоријски оквир користи се когнитивнолингвистичка теорија сликовних шема.

Испитивање је показало да се прототипично значење 'савијати (се)' заснива на сликовној шеми присиле. Секундарно значење 'покретати (се)' представља сложено шематску структуру коју чине шеме присиле и понављања. Семантичка реализација 'наговорити, приморати, присилити' може се објаснити као резултат метафоричког пројектовања образаца шеме присиле из физичког домена на социјални и психолошки домен. Значење 'пропадати, гинути, нестајати' могло је настати у ситуацијама у којима је деловање сила изазивало деструктивне промене ентитета који им је изложен. Према етимолошкој литератури, веза између 'савијати (се)' и 'гинути' може се успоставити посредством 'савијати се услед болести или старости'. Ово тумачење уважава улогу коју има телесно искуство у описаном семантичком развоју. Услед вертикалне оријентације тела и гравитације савијање од старости је усмерено надолу. Такво искуство је омогућило успостављање корелација између појмова 'право, усправно' и 'горе' и 'савијено' и 'долу'. Стога су у разматрање такође укључене сликовне шеме горе – доле и прав и њихове аксиолошке карактеристике. Постоји и алтернативно тумачење које повезује значења 'покретати (се)' и 'пропадати, гинути, нестајати' преко 'отићи с овог света'. Пошто је појам 'лоше' смрти исказан лексичким јединицама које припадају лексичкој породици псл. глагола *gybnōti (> с.-х. *гинуџи*), испитивани су могући разлози који су предодредили овај глагол и његове изведенице за такву употребу. Изворно значење псл. каузативног глагола *gubiti јесте 'проузроковати пропаст, нестајање; убијати, уништавати', али у неким словенским језицима рефлекс овог глагола има такође секундарно значење 'затурати, губити', које је постало доминантна семантичка реализација савременог с.-х. *губиџи*.

Следећа четири поглавља садрже творбену и семантичку анализу с.-х. континуаната псл. основа **gъb-*, **gyb-*, **gub-*. У сваком поглављу се описују и коментаришу творбени обрасци глагола, именица, придева и прилога који припадају овој породици речи.

Треће поглавље је посвећено највећој лексичкој скупини чији су централни чланови с.-х. глаголи *гануџи (се)* / *-гнуџи (се)* (са префиксима) и *гибаџи (се)*. Примарно значење ове породице речи јесте 'савијати (се)'. Секундарно значење 'покретати (се)' је такође значајно и нарочито је добро

посведочено у западном делу српско-хрватске језичке територије. Оно често чува трагове изворног значења. Ова два значења припадају физичком домену, док се даље семантичке екстензије, засноване на метафори, протежу на апстрактне домене времена, егзистенције, социјалних односа, човековог унутрашњег света итд. У појединим случајевима се чини да се секундарне апстрактне семантичке реализације ослањају на оба конкретна значења. Вредно помена је и запажање да различити путеви семантичких промена могу водити до практично истог циљног значења.

У четвртом поглављу се разматра породица речи која нема доминанту. Лексеме имају два заједничка обележја: *o*-вокализам и семантичку компоненту 'савијати (се)'. За разлику од осталих лексичких скупова разматраних у овом раду, ова се породица речи састоји углавном од именица и придева, док су глаголи малобројни и маргинални. Што се тиче именица, у раду се указује на с.-х. речи које би могле рефлектовати псл. именицу *guba. Придеви су сложенице са мултипликативним значењем (нпр. *двогуб*, *многогуб* итд.).

У фокусу петог поглавља су с.-х. глагол *гинуџи* и његове изведенице. Статив *губ(ј)еџи* < псл. *gybēti налази се на периферији с.-х. лексичког система. Као што је већ речено, *гинуџи* реферише на концепт 'лоше' смрти. Истраживање засновано на етнолингвистичком приступу показало је да је језички код 'лоше' смрти често подржан другим културним кодовима. Тако у случајевима 'лоше смрти' за које се користе глагол *гинуџи* или његови деривати, погребни обред често одступа од уобичајене праксе, а постоје такође и веровања у демоне чији је настанак повезан са околностима 'лоше' смрти. Указано је на то да промена културних модела утиче на начин на који се ове лексеме користе као ознаке 'лоше' смрти. Разматране лексичке јединице такође реферишу на смрт и пропаст животиња и биљака. Оне су раније коришћене и у инаниматном домену, али се данас такве употребе сматрају фигуративним.

Предмет шестог поглавља је породица речи окупљена око с.-х. глагола *губиџи* (*се*). Изворно значење овог каузативног глагола, 'упропашћавати', унеколико је апстрактно јер се обично не односи на физичка оштећења или кварове. Ово је опште значење специјализовано у 'убијати' када се односи на жива бића (углавном људе, ретко животиње). Лексемама из ове породице речи се

често реферише на ситуације које подразумевају ланац агентивности, као што је извршење смртне казне. Секундарно значење 'затурати, губити' постало је доминантно. Оно је сложене структуре и укључује перцептивно-когнитивну и посесивну компоненту. Концепт посесивности је нарочито важан зато што је нека врста посесивног односа пресупозиција за губљење. У различитим контекстима једна компонента слаби, а друга постаје доминантна. Ове промене доводе до настанка различитих подзначења. Уочено је такође да су рефлексивни облици семантички блиски глаголима из лексичке скупине *гинући*.

У седмом поглављу дат је кратак преглед резултата истраживања.

Кључне речи: лексика, глаголи, творба, семантика, дијахронијска лингвистика, етимологија, когнитивна лингвистика, етнолингвистика, српски (српско-хрватски), прасловенски.

Научна област: друштвено-хуманистичке науке

Ужа научна област: филолошке науке

УДК: 811.163.41`366

811.163.41`367.625

811.163.41`37

REFLEXES OF THE PROTO-SLAVIC BASES **GĽB-*, **GYB-*, **GUB-* IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

This dissertation deals with the Serbian (Serbo-Croatian) word family derived from the Proto-Slavic bases **gĽb-*, **gyb-*, **gub-*. Since these bases are verbal ones, central words of the word family are verbs **gĽ(b)nŕti*, *gybati, **gy(b)nŕti* and *gubiti. Therefore, the research focuses on SCr. reflexes of these verbs — *ganuti (se) / -gnuti (se)*, *gibati (se)*, *ginuti* and *gubiti (se)* — with their derivatives. The aim of this work is to assemble a representative corpus of the SCr. lexemes related to the PSi. bases **gĽb-*, **gyb-*, **gub-* and to describe their word-formation patterns and semantic structures.

The subject and goals of the investigation are described in Chapter One, which also includes thorough information on the corpus, its sources and methods of excerption as well as a brief overview of the dissertation content. The research combines several approaches among which the comparative-historical, cognitive linguistic and ethnolinguistic ones are the most important.

Chapter Two presents an inventory of the PSi. words containing the PSi. bases **gĽb-*, **gyb-*, **gub-*, which provides a starting point for the study of their SCr. reflexes. Their inventory is not complete due to the fact that the dictionaries which it is based on have not been completed yet. The hypotheses about the IE background to our word family are given with restraint in the pertinent literature since the only reliable cognates have been registered in Baltic so far. This chapter also contains an account of the lexical, word formation and semantic structures of the investigated PSi. word family, which is placed in the framework of prototype theory. It is argued that it is prototypically organized since it exhibits the features of non-equality and non-discreteness that play a major role in the prototype-theoretical conception.

The second part of Chapter Two deals with the semantic structure and reconstruction of the semantic development of the explored word family. The theory of image schemas, developed within cognitive linguistics, is used as a theoretical framework. It is shown that the prototypical meaning ‘to bend’ is based on the image schema for compulsion. The secondary meaning ‘to move’ represents a compound structure which combines the compulsion and iteration image schemas. Semantic realization ‘to persuade, convince, compel, force’ can be explained as a metaphorical projection of gestalt structure for compulsion from the physical realm onto social and psychological domains. It is suggested that the sense ‘to perish, die, disappear’ has

arisen in situations where force causes the destructive (often irreversible) changes of the entity on which it acts. According to the etymological literature, a connection between 'to bend' and 'to perish' can be established through the notion 'to bow, to stoop due to illness or age'. This interpretation recognizes the role played by bodily experience in the semantic development discussed above. Because of the body's vertical axis and the presence of gravity, bowing due to age is directed downward. Such an experience was the basis for correlations between notions 'straight, erect' and 'up' and concepts 'bent, crooked, stooped' and 'down'. Therefore, the up-down and straight schemas along with their axiological aspects are also discussed. There is an alternative interpretation linking meanings 'to move' and 'to perish, die, disappear' via 'to go from this world'. Since the concept of 'bad' death is expressed by lexical items belonging to the word family of the PSI. verb **gybnqti* (> SCr. *ginuti*), possible reasons underlying such use of this verb and its derivatives are explored. The original meaning of the PSI. causative verb **gubiti* is 'to cause the destruction and disappearance; to kill, destroy', but in some Slavic languages the reflex of this verb has also the secondary meaning 'to displace, lose', which becomes a dominant one of the contemporary SCr. *gubiti*.

Chapters Three to Six offer word-formation and semantic analyses of the SCr. lexemes related to the PSI. bases **gbb-*, **gyb-*, **gub-*. In each of these chapters the word-formation patterns of verbs, nouns, adjectives along with adverbs belonging to this word family, are described and commented on.

Chapter Three is devoted to the largest lexical group whose central members are the SCr. verbs *ganuti (se) / -gnuti (se)* (this form is used with prefixes) and *gibati (se)*. The primary meaning of this word family is 'to bend'. The secondary meaning 'to move' is also important and is particularly well attested in the western part of the Serbo-Croatian language area. It often preserves traces of the original meaning. The two senses belong to the physical domain, while further semantic extensions, based on metaphorical projection, reach the abstract domains of time, existence, social relations, man's inner world, etc. In some cases secondary abstract meanings seem to be traceable back to both concrete meanings. Also noteworthy is the observation that different paths of semantic shifts can lead to practically the same target meaning.

Chapter Four deals with a word family which has no dominant member. The lexemes share two common features: *o*-vocalism and semantic component 'to bend'. Unlike other lexical groups explored in this study, this group of words consists mainly of nouns and adjectives, while the verbs are few in number and marginal. As for the nouns, it is pointed to the SCr. words that might reflect PSI. noun **guba*. The adjectives are compounds with multiplicative meaning (e.g. *dvogub*, *mnogogub*, etc.).

The focus of Chapter Five is on the SCr. verb *ginuti* and its derivatives. The stative verb *gib(j)eti* < PSl. *gyběti is situated on the periphery of the SCr. lexical system. As previously said, *ginuti* refers to the concept of ‘bad’ death. The research based on ethnolinguistic approach shows that the verbal code of ‘bad’ death is often backed up with other cultural codes. In the cases of the ‘bad’ death, when the verb *ginuti* or its derivatives are used, the funeral rite usually deviates from the common practice and there are also beliefs in demons that were produced by such ‘bad’ death. It is noted that the change of cultural models affects the ways in which these lexemes are used as marks of ‘bad’ death. Lexical units explored here also refer to death and destruction of animals and herbs. They were previously used in the inanimate domain too, but today such uses are considered to be figurative.

Chapter Six addresses the word family gathered around the SCr. verb *gubiti* (*se*). The original meaning of this causative verb, ‘to destroy’, is somewhat abstract, because it does not typically apply to physical damage or malfunction. This general meaning is usually specified as ‘to kill’ when living beings (mostly humans, rarely animals) are concerned. Lexical items belonging to this word family are often used to refer to the situations involving a chain of agency, such as the carrying out of the execution. The secondary meaning ‘to misplace, lose’ becomes the dominant one. It has complex structure which includes perceptual-cognitive and possessive components. The concept of possession is particularly important because some kind of possessive relation is a presupposition for action of losing. In different contexts one component weakens and another prevails. These shifts resulted in different submeanings. It is also noted that reflexives are semantically similar to the verbs from the word family of *ginuti*.

In Chapter Seven a brief overview of the results of the investigation is given.

Key words: lexicon, verbs, word-formation, semantics, diachronic linguistics, etymology, cognitive linguistics, ethnolinguistics, Serbian (Serbo-Croatian), Proto-Slavic.

Scientific field: Humanistic Social Sciences

Scientific subfield: Science of Philology

UDC: 811.163.41`366

811.163.41`367.625

811.163.41`37

САДРЖАЈ

I УВОД	1
Предмет и циљеви рада	1
Лексичка грађа, њени извори и начин ексцерпције.....	3
Обухват и извори лексичке грађе.....	3
Лексикографски извори савременог језика.....	5
<i>Речник српскохрватског књижевног и народног језика</i> (РСА).....	5
Остали општи речници савременог језика	6
Дијалекатски речници и збирке речи	7
Историјски речници.....	12
<i>Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika</i> (RJA).....	14
Остали историјски речници	15
Техничке напомене.....	17
Структура рада	17
II СТРУКТУРА, ПОРЕКЛО И СЕМАНТИЧКИ РАЗВОЈ ПРАСЛОВЕНСКОГ ГНЕЗДА	
* <i>GъB-</i> / * <i>GyB-</i> / * <i>GUB-</i>	20
Јединство етимолошког гнезда	21
Творбене и значењске карактеристике прасловенских реконструката	25
Творбено-семантичка шема.....	71
Прасловенско гнездо * <i>gъb-</i> / * <i>gyb-</i> / * <i>gub-</i> у индоевропској перспективи	75
Балтске паралеле.....	75
Индоевропско порекло	82
Однос посл. * <i>gъb-</i> и * <i>bъg-</i> у светлу хипотезе о метатези.....	87
Семантичка структура и развој лексичке скупине на прасловенској равни..	96
Псл. гнездо * <i>gъb-</i> / * <i>gyb-</i> / * <i>gub-</i> у светлу теорије прототипа	97
Значењске релације унутар посл. гнезда * <i>gъb-</i>	111
Значење 'савијати (се)'	114
Значење '(по)кретати (се), мицати (се)'	117
Значења 'наговорити, приволети некога на нешто',	
'присилити, приморати'	119

Значења 'окончавати живот', 'губити снагу, малаксати', 'пропадати, нестајати, губити се'	123
Значења 'проузроковати, доводити до пропасти, нестајања', 'убијати, уништавати' → 'губити, тратити због непажње'	146
III ЛЕКСИЧКА ПОРОДИЦА С.-Х. ГЛАГОЛА <i>ГАНУТИ</i> (СЕ) / <i>-ГНУТИ</i> (СЕ) И <i>ГИБАТИ</i> (СЕ). 161	
Творбене карактеристике	161
Глаголи.....	162
Симплекс <i>гануџи</i> (се)	162
Симплекс <i>гибаџи</i> (се)	165
Префигирани глаголи	167
Перфективни итеративи.....	204
Облици са <i>-гибиџи</i>	205
Нови перфективи	206
Нови имперфективи	207
Експресивни глаголи	208
Деноминал.....	209
Именице	210
Глаголске именице.....	210
Поствербали	216
Остале именичке изведенице.....	225
Двотематске именице	259
Двотематске именице са основом * <i>gyb-</i> у првом делу.....	260
Двотематска именица са основом * <i>gyb-</i> у другом делу	261
Именица паретимолошком преобликом прикључена разматраној лексичкој породици	262
Придеви и прилози	262
Придев са нултим суфиксом.....	262
Придеви са суфиксом <i>-(а)к</i> и од њих изведени прилози.....	263
Придеви са суфиксом <i>-(а)н / -нџ</i> и од њих изведени прилози	265
Придеви са суфиксом <i>-ав</i>	268
Придеви са суфиксима <i>-ив</i> и <i>-љив</i> и од њих изведени прилози	270
Придеви са суфиксом <i>-асџ</i>	275

Придеви са суфиксом <i>-овић</i>	276
Придеви са суфиксом <i>-ов / -ев</i>	277
Придеви са суфиксом <i>-скић</i>	277
Партиципи у придевској служби	278
Партицип перфекта актива	278
Партиципи перфекта пасива	279
Партиципи презента актива	283
Двотематски придев.....	285
Семантичка структура.....	285
Значењски комплекс 'савијати (се)'	
и њиме мотивисана секундарна значења	287
Значење 'савијати (се)'	287
Активност савијања или накретања	
у којој су оба учесника особе.....	288
Активност савијања или накретања у којој је агенс	
аниматни ентитет, а пацијенс део његовог тела.....	289
Активност савијања или накретања с једним аниматним	
учесником исказана рефлексивним глаголом	297
Активност савијања или накретања у којој је учесник биљка....	305
Активност у којој аниматни ентитет	
савија или накреће неки предмет.....	307
Активност у којој инаниматни ентитети	
доведе до савијања живих бића и предмета	313
Активност савијања или накретања с једним	
инаниматним учесником исказана рефлексивним глаголом	315
Девербална образовања која одражавају	
значење 'савијати (се)'	316
Значење 'улегнути (се) (под теретом или притиском)'	347
Значење 'наслонити (се)'	349
Значење 'приблизити се, спустити се	
(ка западу, о сунцу, месецу)'	349
Значење 'приблизити се крају (о дану и сл.)'	351

Значење 'скренути'	353
Значење 'окренути (се), усмерити'	355
Значења 'решити се на нешто', 'предузети нешто'	356
Значење 'савладати'	361
Значење 'покорити се'	362
Значења 'подстаћи, навести', 'привољети, приморати'	365
Значење 'приклонити се, привољети се'	369
Значење 'бити наклоњен коме, чему'	371
Значење 'тежити чему'	373
Девербална образовања која одражавају значења	
'подстаћи', 'привољети', 'привољети се',	
'бити наклоњен коме, чему', 'тежити чему'	374
Значење 'благ'	377
Значење 'расположен'	378
Значење 'бити подложен (нечему)'	379
Значење 'бити сличан чему, (на)личити'	380
Значење 'бринути се (за некога, нешто)'	381
Значење 'усредсредити мисли на нешто'	381
Значење 'погоршавати се, постајати лошији'	382
Значење 'мењати (о променљивим речима)'	383
Значење 'мек'	384
Значење 'слаб'	384
Значење 'стар'	386
Значење 'прилагодљив'	386
Значење 'превртљив'	387
Значење 'својеглав, самовољан, ћудљив и сл.'	388
Значењски комплекс 'покретати (се)'	
и њиме мотивисана секундарна значења	391
Значење 'њихати (се)'	391
Значење 'треперити (о гласу)'	394
Значење 'варирати у количини'	395
Значење 'вагати, мерити'	395

Значење 'таласати (се)'	395
Значење '(по)кретати (се)'	396
Активност покретања у којој је агенс аниматни ентитет, а пацијенс део његовог тела	396
Активност покретања с једним аниматним учесником	397
Активност у којој аниматни ентитет покреће неки предмет	398
Активност у којој инаниматни ентитет доводи до покретања предмета	399
Активност покретања с једним инаниматним учесником исказана рефлексивним глаголом	399
Девербална образовања која одражавају значење '(по)кретати (се)'	400
Значење 'ићи, кретати се'	406
Значење 'поћи'	408
Значење 'јурнути'	409
Значење 'побећи'	411
Значење 'навалити, напасти'	412
Значење 'навалити, прионути (на нешто)'	414
Значење 'инсистирати'	416
Значење 'почети'	416
Значења 'удаљити (се), уклонити (се), отићи'	417
Значење 'избегавати' и друга апстрактна значења изведена из аблативне семантике	419
Значење 'изгубити присебност'	420
Значење 'нестати'	421
Значење 'појавити се, наићи'	421
Значење 'кретати се (о времену)'	422
Значење 'променити'	422
Значење 'укиселити се'	423
Значење 'подстицати'	423
Значење 'наканити се'	425
Значење 'поколебати (се)'	425

Значење 'изазвати у некоме неко осећање'	426
IV ЛЕКСИЧКА ПОРОДИЦА СА ИМЕНСКОМ ОСНОВОМ ГУБ-.....	433
Именице са основом <i>губ-</i>	434
Придеви са основом <i>губ-</i> и њихови деривати	446
Творбено амбивалентне именице	456
Глагол <i>губаџи се</i>	465
V ЛЕКСИЧКА ПОРОДИЦА С.-Х. ГЛАГОЛА ГИНУТИ.....	466
Творбене карактеристике	466
Глаголи.....	466
Симплекс <i>гинуџи</i>	466
Префигирани перфективи.....	469
Изведени имперфективи	481
Перфективни итератив.....	487
Глагол <i>губ(ј)еџи</i>	487
Деноминал.....	488
Именице	489
Глаголске именице.....	489
Поствербали	495
Остале именичке изведенице.....	498
Двотематска именица	510
Придеви и прилози	511
Придеви са суфиксом <i>-(а)н / -нџ</i> и од њих изведени прилози	511
Придеви са суфиксима <i>-ив</i> и <i>-љив</i> и од њих изведени прилози	518
Придев са суфиксом <i>-скӣ</i>	520
Партиципи у придевској служби	521
Партиципи перфекта актива на <i>*-л-</i>	521
Партиципи перфекта актива на <i>*-љ-</i>	522
Двотематски придев.....	522
Семантичка структура.....	523
Домен људи.....	523
Домен животиња.....	568
Домен биљака	573

Домен неживог.....	574
Фразеологизам чија је структура S + <i>не гине (гиби)</i> + Res.....	590
VI ЛЕКСИЧКА ПОРОДИЦА С.-Х. ГЛАГОЛА <i>ГУБИТИ (СЕ)</i>	593
Творбене карактеристике	593
Глаголи.....	593
Симплекс <i>губи́ти (се)</i>	593
Префигирани перфективи.....	597
Изведени имперфективи	610
Двотематски глаголи.....	615
Именице	620
Глаголске именице.....	620
Поствербали	623
Остале именичке изведенице.....	627
Двотематске именице	645
Двотематске именице са основом <i>*gub-</i> у првом делу.....	645
Двотематске именице са основом <i>*gub-</i> у другом делу	653
Придеви и прилози	668
Придеви са суфиксом <i>-(а)н / -н̄</i> и од њих изведени прилози	668
Придеви са суфиксима <i>-ив</i> и <i>-љив</i>	672
Придеви са суфиксом <i>-ск̄</i> и од њих изведени прилози	673
Партиципи у придевској и прилошкој служби	674
Партиципи перфекта пасива	674
Двотематски придеви и прилози	675
Двотематски придеви са основом <i>*gub-</i> у првом делу.....	675
Двотематски придеви и прилози са основом <i>*gub-</i> у другом делу.....	676
Семантичка структура.....	683
Значење 'доводити до пропасти, уништавати'	683
Значење 'убијати'	690
Значења 'упропаштавати / губити душу'	701
Значење 'губити'	707
Значење 'затурати, губити'	714

Значење 'губити пут, залутати'	721
Значења 'губити из опажајног поља', 'губити из менталног видокруга'	725
Значење 'губити из вида, превиђати'	725
Значење 'бити забачен, скривен'	730
Значења 'не чути' и 'не чути се више'	731
Значење 'губити нешто конкретно, материјално'	731
Значење 'губити особу'	736
Значење 'губити делове тела и телесне функције'	739
Значење 'губити ритам, корак и сл.'	743
Значење 'физички пропадати'	743
Значење 'губити живот, умирати'	745
Значење 'губити духовна својства'	751
Значење 'губити душу'	752
Значење 'губити свест, разум'	752
Значења 'губити позитивна психичка стања, карактерне особине, осећања', 'губити душевни мир, прибраност'	755
Значење 'губити поштење, част, вредност'	760
Значење 'губити власт, моћ, друштвени положај и сл.'	764
Значења 'трошити некорисно труд, речи, време'	765
Значење 'трошити некорисно труд'	765
Значење 'трошити узалудно речи'	765
Значење 'узалудно трошити, губити време'	766
Значење 'изгубити, пропустити, не искористити (обично превозно средство)'	785
Значење 'губити прилику'	786
Значење 'губити, трпети неуспех у рату, парници, надметању и сл.'	786
Значење 'губити својства, делове целине, предмете поседовања и сл. (о неживом)'	791
Значење 'губити вредност (о неживом)'	793
Значење 'пропадати, нестајати, ишчезавати'	794

VII ЗАКЉУЧАК	800
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА.....	813
СКРАЋЕНИЦЕ.....	854
О АУТОРУ.....	858

I Увод

Предмет и циљеви рада

Предмет рада јесте група етимолошки сродних лексема коју сачињавају континуанте псл. основа **gъb-*, **gyb-* и **gub-* у српском језику¹. Будући да је карактер ове породице речи претежно глаголски, њену окосницу творе, на прасловенском плану, глаголи **gъbnq̃ti > *gъnq̃ti*, **gybati*, **gybnq̃ti > *gynq̃ti* и **gubiti*. Истраживање је стога фокусирано преваходно на с.-х. континуанте тих глагола — на лексеме *гануџи (се)* (*-гнуџи (се)* са префиксима), *гибаџи (се)*, *гинуџи* и *губиџи (се)* — и на њихове деривате.

Основни циљ рада јесте да се прикупи исцрпан и репрезентативан корпус с.-х. континуаната псл. основа **gъb-*, **gyb-* и **gub-*, те да се он опише и анализира са више аспеката.

Породицу речи која је предмет овог рада карактеришу, на синхроној равни, изразита формална разумејеност и значењска дисперзија, што је добрим делом наслеђено из прасловенске епохе. На формалном плану биће указано на апофонске односе између лексема као и на извршене морфонолошке промене основа речи, дакле на оне чиниоце који су условили формирање једне морфолошке диференциране лексичке групе већ на прасловенској равни. Творбеном и семантичком анализом сакупљене грађе биће установљени деривациони типови карактеристични за поједине врсте речи којима припадају разматране лексеме и у оквиру њих биће разматрана творба сваке појединачне речи, биће описана полисемантичка структура анализираних лексичких гнезда као и правци његовог семантичког развоја.

Систематско поређење анализиране лексике са сродном лексиком у осталим словенским језицима није вршено, али се у раду наводе реконструисани

---

¹ У вези с именом језика треба рећи да у наслову рада стоји српски језик, што је његов садашњи званични назив. Са дијахронијско-компаративног становишта, српски и хрватски представљају један језички систем, те се стога у раду најчешће користи двочлани назив језика — српско-хрватски (и као скраћеница с.-х.).

прасловенски предлошци ² испитиваног сегмента лексике уз повремена указивања на словенске паралеле разматраних лексема и на реализације уочених творбених и семантичких образаца и у другим словенским језицима. Иако спроведен у ограниченој мери, компаративни приступ омогућава установљавање појединих заједничких творбених и значењских типова, наслеђених или независно насталих у више словенских језика током њиховог самосталног развоја.

Будући да је рад писан у оквиру пројекта израде *Етимолошког речника српског језика* (ЕРСЈ), спроведено истраживање усаглашено је са потребама етимолошко-лексикографске обраде разматране лексике, а његови резултати ће наћи примену приликом организације и сегментације грађе речничких одредница, разматрања творбених и семантичких карактеристика лексема и тумачења порекла досад етимолошки нерасветљених речи. Анализа деривационог система и семантичке мреже ових лексема омогућиће да се поједине лексичке јединице које одликује затамњеност формалне структуре и(ли) недовољно јасна семантичка мотивација сврстају у проучавану лексичку групу и да се одреди њихово место у њој.

И сам избор баш овог сегмента лексике за предмет рада у непосредној је вези са израдом *Етимолошког речника*: у питању је формално и семантички врло развијена лексичка породица која ће ускоро доћи на ред за обраду.

Што се тиче претходних истраживања која се тичу теме овог рада, о њима неће бити посебно речи у уводном делу зато што ће на њих бити упућивано у самом раду. У теоријском и методолошком погледу рад је еkleктичан, у њему се примењују различити приступи међу којима су најважнији компаративно-историјски, когнитивнолингвистички и етнолингвистички. Конкретни теоријски концепти биће детаљније представљени у оним сегментима рада у којима се износе резултати истраживања који су на њима базирани.

---

² Основни извор су били речници прасловенске лексике (ЭССЯ, SP).

Лексичка грађа, њени извори и начин ексерпције

Формирање корпуса условљено је, наравно, предметом истраживања, али такође и његовим циљевима, као и изабраним теоријско-методолошким оквиром. С друге стране, неоспорно је да грађа врши повратан утицај на избор методолошких поступака и да може подстаћи истраживача да усмери истраживања у правцу који води до нових теоријских увида. Непотребно је говорити да подаци морају испунити критеријуме као што су релевантност, репрезентативност, поузданост и сл. Али и када грађа начелно задовољи те услове, извесне њене специфичности и ограничења могу релативизовати резултате испитивања. Формирање корпуса је, дакле, веома важан методолошки поступак, који је, међутим, у радовима често недовољно детаљно и транспарентно представљен. Отуда је опис грађе који следи исцрпнији него што је то уобичајено. Најпре се излаже општа концепција прикупљања грађе и указује се на чиниоце који су одредили такву концепцију. Затим се дефинише опсег грађе и даје се критички осврт на најважније изворе и врсте извора. На крају се у техничким напоменама износе типографске конвенције и објашњава начин цитирања извора.

Обухват и извори лексичке грађе

Ово истраживање је рађено у оквиру пројекта израде *Етимолошког речника српског језика* (ЕРСЈ) са циљем да његови резултати буду непосредно примењени у етимолошко-лексикографској обради разматране лексике. Поменути циљ је у великој мери условио избор теме и методолошки приступ, па су према томе и опсег лексичког материјала те избор извора из којих се он црпе усклађени са концепцијом речника.³ *Етимолошки речник српског језика* је

---

³ Овде сажето представљена концепција ЕРСЈ, као и њене модификације до којих током рада неминовно долази, изложене су у *Огледној свесци* и редовним свескама речника (ОС VII–XXI, ЕРСЈ 1:5–10, 3:5–6), а и аутори речника су тој теми посветили неколико прилога од којих је најновији Бјелетић 2011.

конципиран као тезаурус који обухвата целокупан речнички фонд како књижевног језика, тако и дијалеката (изузев рецентних слојева лексике, пре свега позајмљеница) и то у дијахроној димензији, будући да је за тумачење порекла речи неопходан, кад год је то могуће, увид у њихову историју. Отуда се грађа црпи из расположивих историјских и савремених лексикографских извора (како књижевног језика, тако и дијалеката) који доносе општи лексички фонд или су усредсређени на поједине терминологије. Сем лексикографских, селективно се за поједине лексеме ексцерпирају и друге врсте извора, пре свега етнографски и историјски.

Током заснивања пројекта *Етимолошког речника* као врло осетљиво и комплексно наметнуло се питање прилагођавања промени етничког одређења у називу језика. Будући да је оштро разграничавање лексике по етничком критеријуму било немогуће, поготову ако се има у виду чињеница да су најзначајнији лексикографски извори наста(ја)ли у доба заједничког, српскохрватског језика, мењање назива језика из српскохрватског у српски у називу речника изазвало је само померање фокуса ексцерпције са сва три наречја српскохрватског језика на штокавске говоре. При томе није искључено навођење и кајкавске и чакавске грађе (када је то важно за осветљавање облика, значења или ареала разматраних речи), а у тексту је задржана ознака „српско-хрватски“ за језичке податке и појаве заједничке свим језицима-наследницима српскохрватског језика. У сваком случају, прецизно лоцирање потврда у простору и времену омогућено је навођењем извора, ареала, а понекад и датирањем потврда.

Јасно је да овако широко постављен захват у грађу чини да ексцерпција — појавом нових, парцијалних, пре свега, дијалекатских извора, а истовремено одсуством збирних корпуса лексикографски обрађеног историјског и дијалекатског лексичког материјала — постаје све замашнији и дуготрајнији посао. Међутим, он налази пуно оправдање ако се има у виду чињеница да истраживачке могућности које отвара такав степен обухватности документације облика, значења и ареала лексема у, колико је то могуће, дијахроној перспективи, далеко превазилазе оквире етимолошке анализе лексике једног језика. Наиме, тако прикупљена грађа може бити значајна за етимолошке увиде на дубљој

језичкој равни (прасловенској и праиндоевропској) или у лексичке системе са којима је српски (или српско-хрватски) језик био у контакту, а такође пружа драгоцену полазиште и за другачије оријентисана лингвистичка (и не само лингвистичка) истраживања.

Управо изложена општа концепција формирања корпуса за *Етимолошки речник српског језика* била је примењена и у овом истраживању, с тим што су природа лексичке групе која је предмет рада, као и изабрани приступ (теоријско-методолошка еклектичност), те специфичности и ограничења лексикографских извора утицали на извесна одступања од начина ексцерпције примењиваног за потребе речника. У овом поглављу ће надаље бити речи о најважнијим изворима (или типовима извора) и њиховим специфичностима које су одредиле неке карактеристике добијеног корпуса. Најпре ће бити размотрени извори савременог језика, затим историјски извори. Треба имати у виду да је критички осврт на изворе дат из перспективе коју одређује концепција прикупљања грађе за потребе ЕРСЈ и овог истраживања.

Лексикографски извори савременог језика

Појам „савремени језик“ традиционално се користи за фазу у језичком развоју која је започета Вуковом реформом, па су на таквом схватању засновани и најзначајнији лексикографски приручници српско-хрватског језика. Ова група извора је врло велика и изузетно разноврсна по разним критеријумима.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика (РСА)⁴

Овај речник представља базу корпуса *Етимолошког речника српског језика*, јер је на синхроној равни најближи захвату у грађу коме тежи *Етимолошки речник*. Будући да је замишљен као речник савременог језика, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (РСА)* заснован је

---

⁴ Основни подаци о историјату рада на овом речнику, ексцерпцији грађе, изворима и структури одредница дати су у првој књизи речника (РСА 1:VII–CXIX), с тим што је списак извора и касније допуњаван.

на грађи из 19. и 20. века и обухвата не само речи из књижевног језика већ и из дијалеката⁵, а занимљиво је да, заснован у време јединственог језика, због опсега грађе и традиције — излази већ више од пола века и објављено је 17 томова — није мењао назив језика у наслову. Речник се одликује савременом лексикографском обрадом: одреднице садрже граматичку дефиницију, семантичке дефиниције су прецизне и издиференциране и, захваљујући обимном корпусу који је ауторима на располагању, поткрепљене примерима са јасно назначеним изворима, чиме се пружају додатне информације о ареалним, хронолошким и функционално-стилским карактеристикама речи, те ширем контексту њихове употребе, синтаксичким конструкцијама у које улазе и типичним лексемским спојевима.

Основни је недостатак овог речника, нарочито изражен када су у питању лексичке породице чији су стожер глаголи, што није завршен. У тренутку прикупљања грађе, последњи том се завршавао лексемом *Ойово*, па у грађи недостају бројни префигирани облици чије је место по азбучном реду у оквиру сегмената на *й-*, *р-*, *с-* и *у-*.⁶ Ако се има у виду да је у питању најважнији и најобимнији лексикографски извор савременог језика, јасно је да ово узрокује озбиљан дисбаланс у корпусу који ће се неминовно одразити и на резултате његове анализе.

Остали ошћии речници савременог језика

Празнине у грађи које оставља недовршени РСА делимично су допуњене ексцерпцијом *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (РМС), а ексцерпиран је само сегмент који није обрађен у РСА. Зашто су допуне само делимичне, јасно је већ из самог назива речника: наиме, његов је опсег, у односу на РСА, сужен само на књижевни језик, а и лексикографска обрада

---

⁵ Треба имати у виду да се дијалекатски облици и акценти усклађују са књижевном нормом, те да у том погледу речник не предочава реално језичко стање.

⁶ Нису узети у обзир експресивни префикси, пошто тај вид творбе у разматраној лексичкој групи није нарочито изражен.

књижевних потврда знатно је сведенија, у складу са шестотомним обимом речника.

Од осталих савремених речника општег типа грађа је црпена још из Вуковог *Српског рјечника*, и то из другог издања (Вук). У томе се огледа једно од одступања од праксе ексцерпције за потребе ЕРСЈ, према којој се ексцерпира и издање из 1818, као репрезент Вуковог завичајног говора. Овом приликом се пошло од тога да за ово истраживање није неопходно систематски пратити разлике у издањима, будући да се у другом издању, које садржи лексику из различитих крајева, за речи које су локалног карактера обично наводи податак где су забележене. Иако је *Српски рјечник* у целости ушао у корпус РСА и РМС, у овим речницима није увек доследно назначено да је реч потврђена и у Вуковом речнику, што је битан податак с обзиром на време настанка речника и Вукове критеријуме за унос грађе. Ексцерпиран је такође и *Речник језика Пејтра II Пејровића Његоша* (Његош).

Што се тиче осталих значајнијих речника из поствуковске фазе развоја савременог језика (укључујући и неке двојезичне), пошло се од тога да су они укључени су РСА и РМС у степену који не захтева њихову засебну ексцерпцију.

Дијалекатски речници и збирке речи

Будући да, како је већ речено, ЕРСЈ укључује и обрађује не само лексички фонд стандардног језика већ равноправно и лексику дијалеката, списак дијалекатских извора за ексцерпцију се стално увећавао и у овом тренутку броји око 200 библиографских јединица. Овим бројем нису обухваћене бројне збирке речи у рукопису и на листићима, које се не ексцерпирају систематски већ по потреби. Како за сада нема збирних корпуса дијалекатске лексике, сем *Речника српских говора Војводине* (РСГВ), ЕРСЈ представља истовремено и збирни дијалекатски речник.

Дијалекатски извори су крајње хетерогени по више основа. Списком извора који се ексцерпирају за ЕРСЈ обухваћена су три наречја: пре свега штокавско, али такође и чакавско и кајкавско, с тим што је временом ексцерпција нештокавских извора постајала селективнија. У овом истраживању сам се

приликом ексцерпције усредредила на штокавске изворе, док сам за друга два наречја систематски ексцерпирала једино *Čakavisch-deutsches Lexikon* (ČDL) и *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora* (Lipljin)⁷ како бих стекла општи увид у ареалну дистрибуцију лексичке групе која је предмет рада. Што се тиче ареала, он овим изворима није равномерно покривен: с једне стране, има доста речника говора југоисточне Србије и Црне Горе, а с друге, малобројни су извори који доносе лексику из централне и западне Србије. Величина речника и збирки речи варира од пар десетина до више десетина хиљада речи. Они се такође знатно разликују по начину лексикографске обраде: неки од њих су заправо само регистри речи где се значења дају изузетно, у неким одредницу чине само лема и значење, без акцената, граматичке дефиниције и примера којима се илуструје употреба, а има и речника који су рађени по угледу на РСА. С овим у вези је и лексикографска и уопште лингвистичка поткованост аутора: наима, често су састављачи нелингвисти који желе да забележе свој завичајни говор, поједине збирке речи су резултат семинарских радова студената српског језика и књижевности, док су неке збирке и речници потекли од дијалектолога и састављача РСА.

Врло значајна карактеристика дијалекатских лексикографских извора јесте то што су диференцијални. Ранији речници и збирке речи били су диференцијални, пре свега, у односу на Вуков речник. Тај принцип селекције важио је и за збирке речи прикупљене за потребе РСА и РЈА (РСА 1:VII–VIII, XV, РЈА 23/3:17), а Г. Елезовић, аутор *Речника косовско-меџохиског дијалекта*, наводи да су му референтни речници у односу на које је правио избор речи, поред Вуковог речника, били још и РЈА и Броз-Ивековићев речник (Елезовић I:X). Може се претпоставити да је овакав став утицао и на мало пре поменуто ареалну расподелу дијалекатских извора. Наима, из области за које се сматра да су обухваћене Вуковим речником (пре свега, издањем из 1818. године) до сада није објављен ни један иоле озбиљнији дијалекатски речник. И новији извори дијалекатске лексике конципирани су тако да доносе лексику која се обликом

---

⁷ Изабрана су ова два речника зато што обимом и начином лексикографске обраде добро представљају лексичке особине чакавског и кајкавског наречја.

и(ли) значењем разликује од стандардне. Неки су аутори још рестриктивнији: тако Р. Стијовић наводи да у свом речнику васојевићког говора излаже лексикку која је диференцијална у односу на РСА, што значи да су из речника искључене и оне неоспорно дијалекатске лексеме, уколико су већ биле адекватно потврђене у референтном речнику. Даље, ауторка наводи да је у оном делу речника који није могао бити сравњен са стањем у РСА лексеме бирала према личној процени, што је довело, како запажа, до још рестриктивнијег избора речи (Стијовић 123).

Како су се описане карактеристике дијалекатских извора одразиле на корпус за ово истраживање? Како је већ речено, настојала сам да, у складу са концепцијом ЕРСЈ, ексцерпцијом добијем што комплетнију слику о разматраној лексичкој скупини у говорима, пре свега, штокавског наречја. Ти су говори, када је реч о дијалекатској лексикографији, неједнако покривени што се тиче и броја, и величине, и квалитета извора, тако да се та несразмера неминовно рефлектује и на прикупљену грађу. Даље, од компетенције сакупљача и начина лексикографске обраде зависи и вредност и употребљивост материјала. Уколико потврда потиче из регистра речи, без значења, она носи једино информацију да је одређени облик присутан у том говору. Нису много информативније ни потврде у којима се семантичка дефиниција своди на еквивалент дијалектске лексеме у стандардном језику. Међутим, штурост и недовољну разуђеност дефиниције значења могу да надоместе примери — ако их има. Из тог разлога су, по правилу, ексцерпирани увек и примери дијалекатских потврда, како би се добило што више материјала за опис значењске структуре. Мада се и у ЕРСЈ запажа тенденција повећавања броја примера како би се осветлио језички и културни контекст употребе речи (ЕРСЈ 3:5), за потребе овог истраживања екстензивно су ексцерпирани примери из дијалекатских извора и селековано примери из осталих извора, те то представља основну разлику у начину ексцерпције у односу на праксу примењену у изради ЕРСЈ. Ова је разлика сасвим разумљива ако се имају у виду разлике у концепцији између, с једне стране, речничких одредница, код којих је сажетост једна од темељних формалних карактеристика, и са друге, рада који је усмерен на подробно испитивање семантике неког лексичког

сегмента. Наиме, увид у контексте у којима се разматране лексеме јављају представља важан методолошки предуслов овог типа истраживања.⁸

Основно ограничење дијалекатских извора, посматрано наравно из визуре коју је наметало формирање корпуса за овај рад, јесте њихов диференцијални карактер (уп. и Толстая 2008:45).⁹ Наиме, уколико је предмет проучавања лексички сегмент сачињен од речи које својим обликом и значењем улазе у основни лексички фонд и стандардни језички израз, тада негативан налаз приликом ексцерпције, тј. одсуство неке речи из дијалекатског извора, не може имати једнозначно тумачење. Може бити да та реч није толико присутна у датом говору, па се уместо ње користе одговарајући синоними или је, опет, сасвим уобичајена, али, пошто се јавља и у стандардном језику, не задовољава критеријум диференцијалности, па је стога изостављена. Овај проблем би се могао ублажити тиме што би се, с једне стране, примарно семасиолошки приступ допунио ономасиолошким, тј. да се ексцерпирају синоними лексема које су предмет истраживања, и што би се, с друге стране, уколико их има, ексцерпирани сви примери у извору у којима се јавља испитивана лексика. Јасно је да би се овим умногостручио ионако обиман посао ексцерпције, па је стога овде примењен пре свега други поступак, и то не систематски. Наиме, кад год сам наилазила на потврде испитиваних речи у примерима који се наводе за друге

---

⁸ Е. Бенвенист је строго држао до тог услова сматрајући да „semantički pojmovi... zahtevaju prethodan opis upotreba, koje jedine dozvoljavaju da se definiše neki smisao“ (Benvenist 1975:235). Поводом проблема са којим се суочава историјска лексикографија приликом одређивања појмовног језгра речи (под чим се подразумева одраз одсечка стварности у људском сазнању) који се у ранијим језичким раздобљима могао разликовати од савременог, И. Њемец је заступао став да је један од основних принципа у откривању концептуалног језгра неке лексеме управо брижљива анализа њених синтагматских веза са другим речима у језику датог периода (Немец 1986).

⁹ Овај проблем није потпуно стран ни највећим речницима општег типа какав је РСА. Он се огледа у томе што понекад за најуобичајеније речи и њихова основна значења у грађи нема одговарајућих потврда јер су оне управо због своје базичности заобилажене у ексцерпцији. Тако је, на пример, од три примера којима се у РСА илуструје прво значење глагола *зубићи* — ’непажњом затурати’ један редакцијски, док се за основно значење повратног облика ’бивати затурен’ изгледа није уопште нашла одговарајућа потврда, па су оба примера редакцијска. Укупно у овом речничком чланку има пет примера који потичу од редакције речника.

лексема, ја сам их ексцерпирала, али, наравно, нисам детаљно читала све расположиве дијалекатске изворе. Што се тиче синонимних лексема, врло сам селективно ексцерпирала оне потврде за које сам проценила да могу представљати важне семантичке паралеле, дакле, оне чија значењска структура понавља неки наизглед неуобичајени семантички помак код речи које се разматрају у овом раду и тиме потврђује његову регуларност. У вези са диференцијалним карактером дијалекатских извора може се још скренути пажња на то да се лакше уочавају формална одступања од стандардног израза него значењска, те и та чињеница утиче на избор лексема које доноси ова врста извора. Међутим, и поред поменутих ограничења, дијалекатска грађа изузетно је драгоцену, будући да се, иако пружа, пре свега, увид у посведоченост неке речи у простору на синхроној савременој равни,¹⁰ њоме могу у одређеној мери компензовати празнине у документованости речи на временској оси.¹¹

Конкретне примере доприноса српског дијалекатског материјала утврђивању лексичких изоглоса унутар словенског простора, затим јужнословенско-балтских, али и оних између јужнословенских и других индоевропских језика наводи А. Лома у раду о комплементарним, узајамним везама између етимологије и дијалектологије (која се посматра као дијахронијски чврсто утемељена дисциплина јер се бави облицима језичког варирања који

---

¹⁰ Поменута синхрона савремена равна обухвата 19. (уп. Вуков речник, за чије прво издање се чак може рећи да покрива прелаз из 18. у 19. век, и поједине збирке које су ушле у РСА и РЈА, в. РСА 1: XIV, РЈА 23/3:17) и 20. век, када је настала већина цитираних извора дијалекатске лексике. Треба додати да Г. Елезовић за свој речник користи и грађу, нарочито богату антропонимима и топонимима, из катастига манастира Девича из друге половине 18. века (Елезовић I: XV–XVII).

¹¹ Значај дијалектолошких података за дијахрона проучавања више пута је истицао Н. И. Толстој: „Али друга суштинска особина језика и дијалеката, неспутаних књижевном нормом, јесте неравномерност развоја појединих нивоа језичког система и неравномерност развоја различитих елемената појединачног нивоа. То допушта да се при оправданом дијалекатском рашчлањавању језика, у његовим различитим говорима и дијалекатским зонама фиксирају различите етапе развоја ове или оне појаве, фрагмента или блока система. Другим речима, то даје могућност праћења дијахроније раширене у простору. Тако се стварају и чувају реликти или окамењености језика различите хронолошке дубине, који могу да буду поређани по редоследном или еволутивном поретку“ (Толстој 1995:13).

подразумевају заједничко порекло), истичући да је повратан допринос етимологије дијалектологији често допуњавање и проширивање дијалекатских изолекси (Лома 2010).

Историјски речници

Добро полазиште за осврт на ову врсту извора представља језгровит приказ стања ствари у вези са историјским речницима с.-х. језика, који је дат у *Огледној свесци ЕРСЈ (ОС)*. Документацију на дијахроном плану треба да обезбеде историјски речници што два најзначајнија лексикографска приручника те врсте, *Рјечник хрватскога или српскога језика ЈАЗУ (РЈА)* и Даничићев *Рјечник из књижевних старина српских* (Даничић), само делимично и чине, јер они „ни приближно не исцрпљују историјску грађу, а са друге стране, поред народних, садрже много црквенословенских речи, као и чисто књишких творевина које се никад нису одомаћиле у живом језику“ (ОС XI). Стога се, нарочито у трећој свесци ЕРСЈ, ексцерпција проширује и на историјске изворе који нису обухваћени поменутиим речницима. Ја сам се, међутим, у овом истраживању ограничила на потврде из расположивих лексикографских извора.

Но пре осврта на конкретне изворе потребно је скренути пажњу на неке битне опште особености језичке грађе из ранијих периода, чији утицај на профилисање корпуса не би требало занемарити јер, како је приметила И. Грицкат, „[а]нализе се могу вршити најегзактније, али ће се оне вршити на грађи која егзактно не одражава некадашње стање“ (Грицкат 1981:118). Стога лингвисти дијахронијске оријентације често стављају ограду да тачност њихових закључака зависи у великој мери од тога колико је њихова грађа репрезентативан узорак некадашње језичке употребе (уп. Geeraerts 1997:65, 135). Ј. Грковић-Мејдор указује на низ проблема које намеће проучавање старословенске лексике (са којима ваља генерално рачунати у дијахроним проучавањима), а то су: фрагментарност грађе, тј. мали број расположивих докумената, жанровска ограниченост текстова, што се одражава на избор лексема и на њихову семантику, проблем семантичке интерпретације лексема једино на основу

сачуваних контекста¹² и опасност од семантичких пројекција, тј. приписивања значења која се тек касније развијају (Грковић-Мејдор 2007:374–376, 444). Ако се узме у обзир, на пример, фактор жанровске и тематске ограничености корпуса, треба рачунати не само на неравномерну заступљеност различитих сегмената лексике¹³ већ и на то да поједина жанром условљена значења доминирају као последица доминације одређених жанрова у неком периоду, а да, с друге стране, нема потврда неких значења за која се са сигурношћу може претпоставити да су постојала и да су била уобичајена, али која у писаним изворима нису уопште или су у много мањој мери потврђена.

Даље, треба имати на уму чињеницу да многи старији извори имају иза себе неки страни предлошак, а веза међу њима може бити различита, будући да се могло радити о преводу, адаптацији или је страни текст послужио само као узор. Идентификовање оригинала и паралелно проучавање обе верзије може, с једне стране, олакшати тумачење текста¹⁴, а са друге, омогућити уочавање разних врста утицаја језика предлошка на језик превода.

Важна појава старије писмености коју треба имати у виду јесте диглосија, при чему је диглосија хомогеног типа, карактеристична за простор *Slavia orthodoxa*, са употребом црквенословенског и народног језика, који су се схватили као један језик, дозвољавала, за разлику од хетерогене диглосије, преплитање оба

---

¹² С обзиром на то да у случају класичних и ранијих фаза савремених језика нема говорника који би семантички протумачили разматране лексеме, интроспективни метод, на коме се заснивају многа синхронијска истраживања не може се применити, сем у неком посредном виду (о чему в. Geerearts 1997:171–174).

¹³ Тако је И. Грицкат, проучавајући један творбени тип именица, претпоставила да су оне ограничено ушле у старију књижевност зато што је тај творбени тип схватан као профан, неканонизован у црквенословенским редакцијама, или зато што се поједине речи својим значењем нису уклапале у типичне теме тадашњег писања. Такође је упозорила на то да се на основу боље потврђености проучаваног творбеног типа у жанровски разноврснијем писаном наслеђу на западној с.-х. језичкој територији ипак не би смело закључити да је дата категорија била живља на том подручју него на истоку (Грицкат 1981:118–119).

¹⁴ Тако се у RJA, да би се разјаснио неки нејасни пример употребе, понекад паралелно наводи и одговарајући одсечак текста страног предлошка (RJA 23/3:56). О коришћењу грчких оригинала у истраживању старословенске лексике в. Грковић-Мејдор 2007:376.

језичка кода у оквиру истог дела у појединим жанровима, као и стварање „средњег стила“ у коме се комбинују елементи оба језика (Грковић-Мејџор 2007:444–445). Свако проучавање историјских потврда из периода и са простора које карактерише описана језичка ситуација намеће потребу разграничавања лексичких елемената двају језика и уједно праћења узајамних лексичких утицаја. Овај проблем, већ назначен на почетку поглавља, а о коме ће још бити речи у осврту на конкретне лексикографске изворе, додатно је отежан тиме што лексика, уз синтаксу, спада у најмање проучене области у оквиру историје књижевног језика и историјске дијалектологије (уп. Грковић-Мејџор 2007:454–455).

*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (RJA)*¹⁵

Иако садржи и новију грађу, из 19. и 20. века, он представља најзначајнији историјски речник који изучаваоцима лексике из ранијих раздобља српско-хрватског језика стоји на располагању. До појаве Скоковог етимолошког речника, био је такође основни извор за тумачење порекла речи. Има широко постављену базу извора, која се допуњавала током излажења речника,¹⁶ а чине је јавни и приватни документи, књижевна дела, стваралаштво народне књижевности, дијалекатске збирке речи, етнографски описи, дијалектолошки радови, терминологички приручници и стари вишејезични речници. Одреднице, поред уобичајених лексикографских информација, садрже и податке о првом помену речи, о њиховим формалним променама и варијантама, дате су и напомене о употреби речи током времена (нпр. да се јавља код писаца одређеног периода) и увек је назначено ако је реч потврђена само код једног писца или у једном извору. Будући да је започет у другој половини 19. века и да је излазио готово сто година, на њему је радило више уредника, а после Другог светског рата и за тај посао

---

¹⁵ Подаци о концепцији речника, на којима се заснива овај одељак, изнети су у *Dodatku* на крају последњег тома речника (RJA 23/3:1–144).

¹⁶ То значи да грађа из накнадно унетих извора није равномерно заступљена у речнику. Такође су и различити састављачи имали различит однос према појединим изворима, нпр. према Стулићевом речнику (RJA 23/3:42), па су их у неједнакој мери и ексцерпирани, о чему ће још бити речи у овом одељку.

посебно оформљен колектив.¹⁷ Природно је, стога, да се концепција током времена донекле мењала, мада је, у целини гледано, речник задржао исту основну физиономију. Што се тиче дијалекатске базе, она је укључивала штокавске и чакавске изворе, док је однос према кајкавским био рестриктиван: узети су у обзир само лексикографски извори (Белостенчев и Јамбрешићев речник), да би тек после Другог светског рата у грађу ушла и дела појединих кајкавских писаца. Потребно је, међутим, имати у виду да назначена територија није равномерно покривена, јер је знатно више извора са западног подручја, што отежава праћење ареалне дистрибуције неке речи током времена. Треба затим поменути да су уредници имали различит однос према српскословенској лексици. Тако је Т. Маретић, за разлику од Ђ. Даничића, држао да тој лексици није место у речнику, будући да припада другом језику. Да не би битно мењао концепцију, ограничио се на то да изоставља примере употребе, упућујући на Даничићев речник, а у неким случајевима није уносио ни саме речи, ако би просудио да се ради о кованицама српскословенских писаца. Временом се такође мењао начин етимолошке обраде, принципи акцентовања одредница, затим је смањено почетно врло екстензивно навођење примера којима се илуструје употреба речи. Уочљиве су и разлике у дефинисању значења, као последица индивидуалних разлика између уредника, али и развоја лексикографије. У сваком случају, уз додатно уложен труд и време, неуједначеност семантичких дефиниција може се компензовати поновном анализом примера. Треба, међутим, истаћи да се овај речник издваја од осталих по томе што велику пажњу посвећује синтаксичком контексту употребе речи, који је иначе ретко предмет експлицитне лексикографске обраде.

Остали историјски речници

Најзначајнији лексикографски извор за период старосрпске писмености и данас је Даничићев *Рјечник из књижевних старина српских* (Даничић) којим је

---

¹⁷ Треба рећи да по томе колико се радило на њему овај речник није изузетак међу осталим историјским речницима европских језика: тако су *Deutsches Wörterbuch* браће Грим и *Woordenboek der Nederlandsche Taal* такође започети у 19. в., а издавани су преко сто година.

обухваћена (недиференцијално) лексика како из текстова писаних српскословенским тако и оних насталих на народном језику. Дефиниције значења су, у складу са тадашњом лексикографском праксом, представљене одговарајућим латинским еквивалентима леме, што, наравно, има својих недостатака, будући да се значењске структуре речи која се дефинише и њеног латинског корелата не поклапају у потпуности. Евентуалне недоумице, међутим, разрешавају наведени примери употребе речи који, како је приметио још С. Новаковић, знатно увећавају вредност овог речника (Даничић 3:640). Изузетних домета у време кад је настао, овај речник је данас застарео, пре свега у погледу опсега корпуса и односа према проблемима који проистичу из диглосивне језичке ситуације периода који је њиме обухваћен. Сам Даничић је безуспешно настојао да организује рад на допунама речника, а ни каснији покушаји нису уродили плодом (Даничић 3:641–646). Новијих лексикографских дела тог типа нема, изузев *Српскословенског речника јеванђеља* који је на самом почетку (објављена је тек огледна свеска, в. ОССРЈ), а лексика народог језика тог периода остаје и даље лексикографски необрађена. Овај сегмент корпуса допуњен је из следећих извора: *Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposita im Serbokroatischen. Die altserbische Periode* Р. Цета (Zett 1970), *Асѝрономија у сѝарим срѝским рукоѝусима* Н. Ђ. Јанковића (Јанковић 1989), *Eine altserbische Trojasage* А. Рингхајма (Ringheim 1951), *Гаврило Сѝефановић, Венцловић* Вл. С. Јовановић (Венцловић). Ексерпирани су такође лексеме из недовршеног *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (RCJHR) који презентује лексичку грађу глагољских извора. Потреба укључивања црквенословенске грађе са простора с.-х. језика у корпус условљена је постојањем слоја славенизама у разматраном лексичком сегменту.

Што се тиче лексике из језичког раздобља које претходи Вуковој реформи језика, ексерпирани су *Посрбице од Орфелина до Вука В. Михајловића* (Михајловић).

У складу са статусом који у овом корпусу има кајкавска грађа у целини *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (RHKKJ) је ексерпиран селективно и циљано, када су биле потребне додатне потврде за поједине облике и значења.

Остали коришћени извори, Мажуранићеви *Prinosi za hrvatski pravno-povijestni rječnik* (Маџуранић) и Влајинчев *Речник наших сѣварих мера* (Влајинац), чије су одреднице конципиране, пре свега, као енциклопедијски описи, са израженом дијахроном перспективом, појмова означених терминима — представљају врло значајне изворе старије језичке грађе.

Техничке напомене

Без обзира на изворну графију, грађа се доноси на ћирилици (изузев материјала из РСЈНР), а податак о оригиналном писму садржан је у скраћеници извора. У неким случајевима су изостављени посебни знакови којима се обележавају фонетске специфичности гласова (нпр. отвореност вокала). Што се тиче типографских конвенција приликом навођења грађе, курзивом се обележавају лексеме и фразеолошки изрази, њихова значења су дата у полунаводницима, а примери којима се илуструје употреба лексема наводе се у мањем фонту; за објашњења и допуне, који су уметнути у оригинални текст примера, употребљавају се угласте заграде. Скраћенице извора су наведене, у складу са праксом реферисања у ЕРСЈ, у облим заградама без године издања; ако је ексцерпирано више извора истог аутора, они су означени римским бројевима иза презимена аутора. Уколико је могуће потврду лоцирати и датирати (што се чини и на посредан начин — навођењем писаца код којих је реч забележена), ти подаци се дају испред скраћенице извора.

Структура рада

Централни део рада састоји се из два дела.

Први део је заправо и даље уводног карактера јер се у њему предочава предисторија лексичке скупине која је предмет овог рада и тиме се поставља полазна база за разматрање датих лексема у српско-хрватском језику. У поглављу под насловом *Сѣрукѣура, ѣорекло и семанѣички развој ѣрасловенског гнезда *gъb- / *gyb- / *gub-* излажу се основне творбене и семантичке карактеристике

прасловенских реконструката са основама **gъb-* / **gyb-* / **gub-*, наводе се њихове балтске паралеле, износе се претпоставке везане за не сасвим разјашњено праиндоевропско порекло заједничког балтско-словенског лексичког комплекса и на крају се описује семантичка структура дате прасловенске лексичке скупине, што подразумева издвајање централних значења и осветљавање мотивације најзначајнијих семантичких гранања и промена.

Други део сачињавају четири поглавља у којима се са творбеног и семантичког становишта описују с.-х. континуанте датих прасловенских основа. Та поглавља су *Лексичка њородица с.-х. глагола гануџи (се) / -гнуџи (се) и гибайџи (се)*, *Лексичка њородица са именском основном губ-*, *Лексичка њородица с.-х. глагола гинуџи* и *Лексичка њородица с.-х. глагола губийџи (се)*.

Поглавља посвећена лексичким породицама чији су стожери глаголи организована су једнообразно у том смислу што је прво спроведена творбена, а затим семантичка анализа.

У оквиру творбеног дела најпре се разматрају глаголи, затим именице и на крају придеви са прилозима. Како се ради о глаголским гнездима, такав распоред углавном следи смер творбених низова, мада има и малих одступања. Иако је тежиште ових сегмената рада на творби, често је у разматрања укључена и творбена семантика. Сем тога, када је реч о облицима чија је припадност датој лексичкој породици под знаком питања, коментарисање семантике тих облика у функцији је етимолошке аргументације. За сваки облик презентује се интегрална грађа по следећем редоследу: најпре историјске потврде, затим савремене потврде из књижевног језика и, на крају, из дијалеката. Такав начин презентације омогућава увид у све формалне варијанте облика, у сва значења која реализује, у хронолошки распон и ареал његових потврда и у његов општи статус у лексичком систему.

За сегменте рада у којима се спроводи семантичка анализа заједничко је то што се не разматра семантика појединих облика већ лексичке породице у целини. Издвајају се појединачна значења, одређује њихово место у семантичкој структури и релације са другим значењима уз навођење лексема које су експоненти датог значења. За презентациони формат у овим сегментима рада

карактеристично је екстензивно навођење примера употребе лексема у разматраном значењу зато што речничка дефиниција значења често није довољно информативна или зато што је синтаксички контекст у коме се дато значење реализује релевантан за семантичку анализу. Иако се за свако значење наводе лексеме свих граматичких врста у којима се оно остварује, треба рећи да је анализа усредсређена на семантику глагола без улажења у испитивање начина на који се значење глагола транспонује у семантички садржај од њих изведених именица и придева (и од придева насталих прилога). Мимо наведених заједничких одлика сегменти посвећени семантичким разматрањима конципирани су на различите начине у складу са самом грађом.

Поглавље о речима са именском основом *зуб-* разликује се од осталих по томе што обухвата знатно мање лексема, међу којима је доста етимолошки проблематичних, и по томе што се ниједна од њих не издваја као кохезионо језгро читаве групе. Отуда су, у складу са специфичностима овог дела корпуса, творбена и семантичка анализа паралелно спроведене и често су у функцији етимолошких разматрања.

II СТРУКТУРА, ПОРЕКЛО И СЕМАНТИЧКИ РАЗВОЈ ПРАСЛОВЕНСКОГ ГНЕЗДА *GЪB- / *GYB- / *GUB-

У овом поглављу биће представљени досадашњи резултати на пољу прасловенске реконструкције лексичког гнезда *gъb- / *gyb- / *gub-, чиме се ствара неопходна — са методолошког становишта гледано (с обзиром на дијахрону перспективу овог рада) — основа за разматрање лексема из тог гнезда у српско-хрватском језику.¹⁸ На почетку ће бити изложене основне творбене и семантичке карактеристике лексичких реконструката псл. гнезда *gъb- / *gyb- / *gub-. Потом се наводе балтске паралеле с тим што се посебна пажња посвећује семантичкој страни балтско-словенских веза, да би на крају овог дела биле изнете и претпоставке које се тичу не сасвим разјашњеног пие. порекла заједничког балтско-словенског лексичког комплекса. У средишту пажње последње целине овог поглавља наћи ће се семантичка структура лексичке скупине која потиче од псл. *gъb- / *gyb- / *gub-. Треба нагласити да неће бити разматран целокупан семантички инвентар испитиваног етимолошког гнезда у свим словенским језицима, већ ће бити указано на основна значења и биће осветљена мотивација најзначајнијих семантичких гранања и промена, и то првенствено оних за које се у литератури претпоставља да датирају из епохе која претходи осамостаљивању појединачних словенских језика и да, према томе, у њима представљају заједничко наслеђе. То наслеђе су затим осамостаљени језици, сваки за себе, даље надограђивали, што, међутим, није искључивало појаву узајамних утицаја и паралелних развојних токова у више језика.

Но, најпре треба рећи да етимолошко гнездо *gъb- / *gyb- / *gub- није одувек и једнодушно посматрано као јединствена целина. Његово је јединство својевремено било предмет полемика међу највиђенијим етимолозима.

---

¹⁸ Напомена: варијације које се могу опазити у облицима појединих речи (и реконструката) последица су тога што се они најчешће преносе онако како су их аутори чији се ставови износе и коментаришу наводили, без накнадног уједначавања.

Јединство етимолошког гнезда

Основна дилема међу словенским етимолозима у вези с разматраним лексемама дуго се тицала питања да ли су ту посредни континуанте два хомонимна корена или се ипак ради о значењски разнородном, али етимолошки јединственом лексичком гнезду — да би била разрешена, судећи по оба речника прасловенске лексике (ЭССЯ и SP), у корист овог другог становишта.¹⁹

Један од раних присталица прве опције био је Миклошич, који је у свом Етимолошком речнику словенских језика деривате основа **gъb-* / **gyb-* / **gub-* разврстао у две одреднице: у једној су се нашле лексеме са основним значењима 'савијати, нагињати; набирати; (по)кретати', уз балтске паралеле: лит. *dvigubas*, лет. *gubt* 'сагнути се, савити се', а у другој облици чија је примарна семантика 'гинути, пропадати', затим 'упропашћавати', као и летонска паралела *gubīt* 'уклонити', са напоменом да је позајмљена (Miklosich 82–83 s.vv. *gūb-*, *gyb-*, за лит. *gūbyti*, лет. *gubīt* < блр. или пољ. *gubić* в. Fraenkel 174 s.v. *gūbyti*).²⁰

Истог је мишљења био и П. Будмани када је за RJA састављао одредницу о глаголу *gъnuшu*: „*Ovaj korijen gyb neće biti isti što gъb kod ganuti, gibati*“ (RJA 3:134).

И Махек, попут Миклошича, раздваја, с једне стране, псл. **gъ(b)-nъ* 'савијам', **gybati* 'савијати; покретати се' и **guba* 'бора, набор, превој', са ие. паралелама (нпр. стинд. *bhuјati* 'савија', гот. *biugan* 'савијати') које упућују на то

---

¹⁹ Треба, међутим, рећи да од новијих етимолошких речника етимолошки речник старословенског језика ипак остаје по овом питању неопредељен (ESJS 4:213 s.v. *gybnōti*).

²⁰ Оваквом раздвајању облика на основу семантике противио се још Бернекер који је поткрепио свој став примерима сродних речи које обједињавају сличан распон значења карактеристичан за псл. **gъb-* / **gyb-* / **gub-* (Berneker 1:373–374 s.v. *gybъ*, уп. и Sławski 1:280 s.v. *ginqĕ*). Иако се, због дељења грађе у две одреднице у етимолошком речнику, Миклошич у литератури сматра заступником тезе о хомонимији (Фасмер 1:404 s.v. *гъбнуть*, ESJS 4:213 s.v. *gybnōti*, Bezlaј 2003:528), следећи цитат из његове Упоредне граматике словенских језика релативизује такву његову позицију: „*gybnati perire, davon gubiti perdere. Wahrscheinlich verwandt mit gъb in gъnati movere und съгъnati plicare...*“ (Miklosich 1879:158).

да је код Словена дошло до метатезе сугласника у корену (Machek 193 s.v. *hybati*), а са друге, псл. **gynṓti* 'гинути, пропадати', **gubiti* 'уништавати; губити' и **(po)guběľь* 'пропаст, уништење', без даљих паралела и са непознатим крајњим пореклом (id. s.v. *hynouti*). Иако наводи тумачење Зубатија и Славског који држе да је у питању један корен **gъb-* (чију семантичку кохеренцију обезбеђује значењска спојна карика 'савијати се услед слабости, немоћи, старости'), сам се опредељује за гледиште о два одвојена слов. корена **gъb-* чије су се породице, по њему, развиле у различитим правцима без узајамног мешања (l.c.).²¹

Због разлике у значењу Јаначек такође раставља **gubiti* и **gybnṓti* од **gybati*, повезујући их са истозначним лит. *žavinti* 'убити, погубити' и *žūti* 'гинути' (цитирано према Kurz et al. 1955:144), али је, према ЭССЯ 7:166 s.v. **gubiti*, то поређење неприхватљиво.²²

Како се може видети, заговорници тезе о хомонимији за један члан потенцијалног хомонимног пара не наводе поуздане даље паралеле и етимологију, што заправо значи да недостаје кључни аргумент који би подржао њихово становиште, будући да „права“ хомонимија подразумева релацију између генетски различитих елемената.²³ Отуда се чини да су ставови етимолога поводом овог проблема зависили искључиво од начина на који су они сагледавали, у дијахронијској перспективи²⁴, значењске односе унутар

²¹ Чини се да је овде Махеков став о хомонимији нешто умеренији, на другом га месту он врло одлучно заступа: „Il s'agit de deux racines homonymes qui ne sont nullement parentes: *gъb-* ‚courber‘ et *gъb-* ‚périr‘“ (Machek 1934:42, напомена 1).

²² Према ЭССЯ 7:166, наведени лит. глаголи сродни су са псл. **zovṓ*, **zъvati*; другачије Фасмер 2:63 s.v. *жудá*, Bezlaј 4:483 s.v. *žūlec*, где се ови балтски облици доводе у везу са псл. основом **žud-* и даље прослеђују до ие. *ġheud-* 'нестајати, ишчезавати, гинути' (уп. Pokorny 448); о пие. пореклу лит. глагола в. још Smoczyński 792.

²³ Насупрот „правој“, „лажна“ хомонимија подразумева однос између елемената чија генетска повезаност, услед дивергентног семантичког развоја, није више препознатљива (уп. Влајић-Поповић 2002:82).

²⁴ Наравно, просечни говорници словенских језика нису свесни да разматране лексеме имају заједничко порекло (уп. Zubatý 1:232), а, како се може видети, у то нису били убеђени ни сви етимолози.

разматране лексичке скупине: као хомонимне, дакле, потпуно диспаратне, или као полисемичне, тј. узајамно повезане. Без улажења у детаље о карактеру те везе, јер ће се о томе подробније говорити касније, треба рећи да, начелно, постоје два става о томе како су значења која раздвајају Миклошич и Махек повезана. Већина поборника гледишта о јединственом етимолошком гнезду претпоставља семантички развој 'савијати се' → 'савијати се услед старости, болести и сл.' → 'гинути, пропадати', док се алтернативно објашњење полисемантичке структуре сажето може представити у виду значењског ланца: '(по)кретати се, мицати се' → 'отићи (с овог света)' → 'умрети' (ESJS 4:213 s.v. *gybnōti*). Наравно, нико не спори да семантичка еволуција, која резултује настанком дистинктивних значењских чворишта, може умањити унутрашњу кохезију етимолошког гнезда, те је тако и у овом случају дошло до раздвајања сродних глагола **gy(b)nōti* 'гинути' и **gъ(b)nōti* 'савијати' (уп. Vaillant 3:238 § 494, 4:109 § 754).

Нешто је другачија линија раздвајања коју је унутар разматране лексичке породице, више успут, бавећи се старогрчким етимологијама, повукао Беценбергер. Он на једну страну ставља словенске форме са значењима 'помицати, покретати', 'гинути, пропадати', 'уништавати; губити' и пореди их са стпрус. *gûbans*, *gûbons*, *gubas* 'gegangen', *per-gûbans*, *-gûbons* 'kommend'²⁵, постулирајући 'покретан' као њихово изходишно значење. Ту такође сврстава и мултипликативне придеве: цсл. *-gubъ* и лит., стпрус. *-guba-s*. На другој страни су се нашли словенски облици који значе 'савијати', 'савитљив' и сл., заједно са лет. *gubt* 'пропадати, угибати се, срушити се', *gubatees* 'савити се, ићи погурен(о), кретати се издалека' итд. (Bezzenberger 1878:352). Међутим, ова последња летонска потврда очигледно оповргава доследност Беценбергерове поделе и говори у прилог томе да су значења 'савијати (се)' и 'покретати (се)' ипак повезана. Сем тога, семантика мултипликативних придева, које Беценбергер сврстава у групу са значењем 'movege', проистиче из значења 'савијати', о чему ће више речи бити касније. Отприлике у исто време Маценауер разматра словенске континуанте **gъ(b)nōti*, *gybati, *guba, **-gubъ* и њихове изведенице,

²⁵ О стпрус. облицима другачије Smoczyński 2005:165–166.

разврставши их према значењу у две одреднице. Слично Беценбергеру указује на сродство словенских лексема са значењем 'movere' и стпрус. *gûbons, gûbans* 'отишао' и *unsai-gûbons* 'који се узнео (на небо)', а с друге стране, горепоменуто лет. *gubatês* семантички рашчлањава и у значењу 'кретати се (издалека)' придодаје стпрус. паралелама, уз упућивање на швед. *guppa* 'huc illuc moveri, vacillare'. Другу групу словенских речи са семантичким језгром 'flectere, plicare' пореди са лит. *gaubti* 'colligere', лет. *gubt* 'inclinare se', *gubatês* само у значењу 'incurvari, inclinari deorsum', *gūbotês* 'id.' и упућује на срнем. *goufen* 'resipere manibus; complodere' и скандинавско *gaupna* 'amplecti'. Балтско-словенске мултипликативне придеве сврстава у ову другу скупину (Matzenauer 1880:207–209).²⁶ Његов је приступ псл. гнезду **gъb-* сличан Беценбергеровом, с тим што је класификација разматраних облика прецизније изведена (и сведенија, без значења 'perire' и 'perdere'). Данас, међутим, преовлађује становиште да наведене словенске и већина поменутих балтских речи имају заједничко порекло.

Начелно исту поделу, засновану на семантичким критеријумима, претпоставља и Безлај, када, у појединим радовима — због тога што се за ие. основу **gheubh-*, из које потиче разматрана лексичка породица, супонира само значење 'савијати; набирати' — за значења 'покретати; нестајати, погинути' тражи друго исходиште, упућујући на лит. *geibti* 'krepieren, verenden', лет. *gèibt* 'umkommen', балтске континуанте ие. корена **geib-*, уз претпоставку да је дошло до превојног „искакања из колосека“ (Bezlaј 2003:475, 1042; о пореклу балт. лексема другачије Smoczyński 166).²⁷

У овом делу су изложени, без веће полемике, погледи оних етимолога који нису сагледавали континуанте псл. основа **gъb-* / **gyb-* / **gub-* као сродну и

²⁶ У другом раду по истом принципу распоређује одговарајућу старопруску грађу у две одреднице, а словенске речи наводи у својству паралела (Matzenauer 2009:54 s.vv. *Gub, Gubbus*).

²⁷ Безлај је помишљао на контаминације и са другим ие. основама: „Ће pri **zybati* izhajamo iz **g'eubh*, tvori s tem slov. **gybati* »bewegen« in **pogybnqti* »zugrunde kommen, verlieren« posebno besedno družino, ki se je šele v teku razvoja do nerazpoznavnosti zrastle z refleksi za **gheubh*, slov. **u-pogъb-nqti*, **gybati*, **gubati* »biegen, falten« (Bezlaј 2003:488). Поводом чеш. *hynout* < псл. *gybnqti* Рејзек такође помишља да је ту можда посредни контаминација више коренова (Rejzek 221).

семантички довољно кохерентну лексичку групу. Аргументима у корист супротног становишта биће посвећен остатак овог поглавља.

Творбене и значењске карактеристике прасловенских реконструката

У прегледу који следи биће описане основне формалне и семантичке особености разматране лексичке породице на прасловенској равни, која представља доњу границу временског распона обухваћеног овом дијахронијски усмереном анализом. На балтско-словенске везе и претпоставке о даљем, праиндоевропском пореклу псл. **gъb-* / **gyb-* / **gub-* биће само укратко указано у наредном делу овог поглавља. Основни извори за преглед који следи јесу два прасловенска речника (ЭССЯ и SP), с тим што пољски речник, начелно (бар у сегменту који се овде испитује и који је обрађен у оба речника), више пажње поклања творбеним односима него руски (овај аспект се у ЭССЯ детаљније разматра у каснијим одредницама, посвећеним префигираним облицима). Пољски речник је такође поставио себи задатак да, поред облика, реконструише и псл. значења, па се стога значења псл. облика овде наводе према њему. Уколико је извор само ЭССЯ, тада се уз реконструисани облик не даје значење, већ се у коментару назначују најдоминантнија значења словенских континуаната, од којих би нека могла бити и прасловенска. Иза псл. форми биће наведене њихове с.-х. континуанте, ако су забележене, па ће тиме уједно бити издвојен онај слој ове лексичке породице у српско-хрватском који је наслеђен из псл. епохе, при чему ће семантичка реконструкција указати на првобитно значење наслеђених лексичких јединица. Предочена слика о ситуацији у познопрасловенској епохи није комплетна из разлога што речници на којима се она заснива нису завршени: у ЭССЯ су последње обрађене лексеме са префиксом **otъ-*, а у SP реконструкти са иницијалним *g-*. У вези са појединим спорним питањима биће изнети и ставови других аутора. Што се редоследа излагања тиче, најпре се наводе лексеме са нулским ступњем, затим облици са продуженим ступњем и, на крају, форме са о-ступњем, са циљем да се, колико је то могуће линеарно, самим распоредом

грађе у прегледу оцртају кључни формално-семантички деривацијски односи и процеси, који ће бити у неким сегментима детаљније испитани у другом делу овог поглавља.

*gъ(b)nqti, *gъ(b)nq 'савијати, давати крив, повијен облик, *flectere, inflectere*'

> с.-х. *gānuīti, gānēm* (кајк. *genūīti*) pf., префигирано обично *-гнуīti, -гнем*

- ЭССЯ 7:188–189 се ограничава на навођење балтских паралела, а поводом везе са псл. **bъgati* 'савијати', која отвара питања о старини евентуалне метатезе коренских сугласника и примарности облика, упућује на речнички чланак о псл. **bъgati*. Што се семантике тиче, коментарише се само једно специфично значење које је потврђено у бугарском.²⁸ SP 8:320 указује најпре на регуларно губљење лабијала **-b-* (сачуваног у облику **gъbati*) испред **-n-*,²⁹ облик у творбеном погледу коментарише као примаран, изведен од корена, а што се тиче релација унутар етимолошког гнезда, експлицира апофонску везу са псл. итеративом **gybati* 'савијати; покретати се'. Следе балтске паралеле и претпоставке о ие. пореклу. Вајан спецификује односе овог глагола са другим облицима унутар дате породице с обзиром на категорије глаголског рода и вида: глагол је транзитиван³⁰ према интранзитиву **gy(b)nqti* 'гинути, пропадати' (са продуженим вокализмом) и има изведени имперфектив **-gybati* (Vaillant 3:238 § 494). Треба рећи да

---

²⁸ Буг. *гъна* у значењу 'штедети, чувати' биће детаљније разматрано касније.

²⁹ Више о судбини групе **-bn-* у разматраној лексичкој породици в. у напомени 78, о упрошћавању сугласничких група код глагола на **-nq-* в. Варбот 1984:140.

³⁰ Њемец износи хипотезу да је изворно овај глагол такође био интранзитиван као што су то и његови балтски пандани (лит. *gumba* 'савија се', за лет. *gubstu, gubt* 'савити се' в. Vaillant 3:238 § 494; исто закључује и Gołab 1968:10). Процес промене дијатезе представљен је следећом шемом: **gъb-ne-* intr. > **gъb-ne- se* intr. > **gъb-ne-* tr., која показује да је повратна заменица преузела функцију ознаке интранзитивности од **-n-* суфикса (који је постао обележје перфективности), те се отуда овај глагол у најранијим потврдама јавља као рефлексив, да би затим дерексификацијом настао транзитиван облик, забележен у млађим изворима (Němes 1964:87–90). На сличан начин је Gołab 1968:19–20 објаснио настанак транзитивног значења глагола **vъrtēti*.

семантика словенских континуаната псл. **gьbnoti* није хомогена и да обухвата и значења која се овде наводе за **gьbati*, али се SP I.c. у овом случају, приликом реконструкције псл. значењског језгра, ограничио на базичну семантичку реализацију која је потврђена и у балтским паралелама. Према ESJS 12:704 s.v. **prĕgьnoti*, два основна значења овог глагола и његовог итератива **gybati* на општесловенском плану јесу 'сави(ја)ти (се)' и '(по)маћи, (по)кретати (се)'. Ако се размотри њихова ареална дистрибуција на основу података из ESJS I.c., стиче се утисак да је у источном делу словенске језичке територије заступљеније прво значење, док је на западу израженија друга семантичка реализација.

*gьbati, **gьb'q* / **gьbajq* 'савијати, flectere' → '(по)кретати се, мицати се, movere' / јсл. 'нестајати, пропадати, гинути, perire'

- ЭССЯ 7:187–188 сврстава овај глагол, сродан са **gьbnoti* 'савијати', од кога има редуковани вокализам, у тип глагола на **-ati* и наводи као његову изведеницу с.-х. дијал. именицу *gьба* f. 'подагра, улози' Брач (RJA) < **gьba*. SP 8:319 напомиње да се ради о фрагментарно сачуваном облику, са истим кореном као и у **gьbnoti* 'савијати', који се у исл. језицима меша са **bьgati* 'id.', на шта указује још Вајан (Vaillant 3:254 § 501). Што се форме тиче, пољски речник упућује на тип глагола са презентом на **-je-* (секундарно и **-aje-*) и инфинитивом на **-ati*, који сачињавају ономатопејски и експресивни глаголи, попут **capati*, **cap'q* 'хватати нагло; шљапкати, гацати по води, блату' < **capь!* interj., **bltati*, **bltajq* 'мутити, мешати, плускати; брбљати', **gagati*, **gagajq* 'гакати' и сл. (уп. SP 1:48). Овај се глагол, међутим, не уклапа у описани тип јер није ни ономатопејски ни експресиван. Не само што је у погледу форме недовољно јасно описан већ је и на семантичком плану неуобичајено широко профилисан, тако да обухвата готово сва битна значењска чворишта целе лексичке породице.

*gь(b)tati

- ЭССЯ 7:189 реконструира овај облик само на основу буг. дијал. *gьтам* 'претурати, обарати', ~ *се* 'падати у кревет, разбољевати се, падати, стропштавати се' и објашњава га као старо локално образовање (глаголски

интензив на *-t-ati?), сродно са *gъbnqti 'савијати' и *gubiti 'уништавати; губити'. SP 8:320 држи да се реч може објаснити у оквиру бугарског језика.

*gъbbъ, -a, -o / **gъb'ъ*, -'a, -'e јсл. 'гибак, савитљив, *flexibilis*', 'савијен, *conflexus*'

- SP 8:320–321 реконструише ове форме, повезане са глаголом *gъbnqti 'савијати' и посведочене искључиво у сложеницама, само на бази стсл. **соѹговъ** / **соѹговъ** са значењем 'двострук', које се развило од 'савијен надвоје', в. *sqgubъ. Међутим, могући трагови њихове шире заступљености налазе се у чешком заст. *hebný* 'мек, гибак', а постоји и одговарајућа литавска паралела, в. табелу 1 (SP 1.c.).

*gъbadlo 'справа за савијање нечега'

> с.-х. дијал. *бало* п.

- Ово је *nomen instrumenti*, изведен суфиксом *-(a)dlo од глагола *gъbati у значењу 'савијати' (ЭССЯ 7:187, SP 8:319 као мотивни глагол наводи још и *gъbnqti* 'id.'). SP 1.c. ограничава овај облик на севернословенске језике, док је, према ЭССЯ 1.c., он заступљен у све три језичке групе, а у јсл. језицима се одражава у буг. *бало* 'просто, грубо сукно за сељачку одећу', које се значењем издваја од осталих словенских континуаната. Треба рећи да је ареал ове именице, посведочене, према БЕР-у, у западним буг. говорима у значењу 'дебела вунена тканина, шајак, аба' (БЕР 1:29), шири и да се протеже на суседне области источне Србије, уп. *бало* п. 'вунена тканина за мушка одела' Ново Село на Варденику (Златановић), 'грубо платно, клашње' Црнотравска Кална (Богдановић III).³¹ БЕР 1.c. упућује на облик потврђен у следећем цитату из 1875. год.: „Голѣмата тѣрговия купува и продава само цѣли кантаре, балоти, парчета и пр.“, који Дивернуа семантички дефинише као 'велико парче, комад (тканине, материје)' и изводи га од фр. *ballot* 'свежањ, бала'. ЭССЯ 1.c. држи да је Дивернуа имао у виду другу реч, а да ни акценат ни облик *бало* па ни његово значење не говоре у прилог француском пореклу. Према РБЕ, у питању су заиста две лексеме: горенаведеним цитатом је

---

³¹ За изведенице в. поглавље III.

илустрована употреба именице *балот* т. заст. 'мала бала, дењак' < фр. *ballot* (РБЕ 1:399), док је *ба̀ло* п., *бала̀* рл. дијалекатска реч са значењем 'дебео, ваљан, домаћи вунени материјал за одећу; аба, шајак' (id. 398–399). Уп. **gybadlo*.

*gъbanica / **gъbanъnica* јсл. 'тесто сложено, пресавијено неколико пута'

> с.-х. дијал. *баница* f.

- Изведеница је настала супстантивизацијом облика **gъbanъ*, рт. рф. pass. глагола **gъbati* у значењу 'савијати', помоћу суфикса **-ica* (ЭССЯ 7:187 s.v. **gъbanica*, SP 8:319 s.v. *gъbanica*, ЕРСЈ 2:160 s.v. *баница*¹). Према БЕР 1:31 s.v. *баница*, назив је мотивисан тиме што се коре набирају, пресавијају: „*се нагъват*“.³² Приметна је комплементарна дистрибуција изведенице као јужнословенског дијалектизма у односу на мотивни глагол који је најслабије потврђен на словенском југу. ЕРСЈ 1.с. указује на то да мак. дијал. облик *гъба̀јница* отвара могућност деривације и сложеним суфиксом **-ъnica*. Скок на једном месту овај облик изводи од *гибаница* < **gybanica* са афerezом *gi-* (Skok 1:577 s.v. *-gniti*), док на другом месту претпоставља изворно **gъbanica*, где је почетно *g-* испуштено у необичној консонантској групи (id. 2:536 s.v. *ðbga*). Балецки (Балецкий 1964)³³ скреће пажњу на синонимно образовање изведено од исте основе са другим суфиксом — **-икъ*, уп. мак. дијал. *баник* 'гибаница', слч. дијал. *baník* 'врста колача са различитим надевом' (SSN), укр. дијал. (карпатски) *ба́ник* 'лиснати пирог (са сиром)', можда и рус. дијал. *ба́нник* 'хлеб који се спрема на свадби'³⁴ (ЕСУМ 1:134).³⁵ Уп. такође слн. дијал.

³² Valčáková 2000 показује да је реч о продуктивном ономасиолошком моделу.

³³ Уопште о словенским називима пецива пореклом од псл. **gъb-* / **gyb-* / **gub-* в. Балецкий 1964.

³⁴ Обично се изводи од именице *бања* 'бања, парно купатило' пошто су га младенци јели после изласка из бање, али Балецкий 1964:7, 11–12 сматра да је у питању накнадно преосмишљено образовање **gъbanikъ* < **gъbati*. То становиште прихвата Павлова 1992:123–125 која указује на то да је секундарно асоцирање назива свадбеног пирога *ба́нник*, *ба́йник* са лексемама *ба́ня*, *ба́йня* 'бања' условљено њиховим формалним приближавањем након губљења полугласника и упрошћавања сугласничке групе (**gъb-* > *гб-* > *б-*); важно је још истаћи да њена реконструкција **gъban(ъ)ikъ* подразумева могућност извођења сложеним суфиксом **-ъnikъ* (о коме в. SP 1:90–91) поред **-икъ*, што би представљало творбену паралелу за овде разматрана образовања

rogânica f. 'врста савијаче, штрудле', према М. Фурлан, од **po-gъbanica*, што би била изведеница од префигираног **po-gъbati* (Bezlej 3:73 s.v. *rogânica* I, другачије id. 1:134 s.v. *gâbati* II, 142 s.v. *gibanica*). ЭССЯ I.c. у одредници такође упућује на с.-х. дијал. *гбарник* 'врста јела', али се провером извора испоставило да је у питању македонски дијалектизам из околине Ђевђелије, којим се означава кувано јело (а не пита или неко слично пециво) чији су главни састојак печурке (Тановић 1925:277). Отуда ће пре бити да је у основи ове изведенице мак. дијал. именица *гџба* 'печурка' (Пеев 2:36) < псл. **gъba* 'id.' (ЭССЯ 7:78–80, SP 8:159–161) са за југоисточне мак. говоре карактеристичним рефлексом назала **q > њ* (Пеев 1:89–91, Видоески 1999:84).³⁶ Будући да је реч посведочена у етнографском, а не лингвистичком прилогу, дати глас, редукован и стран српском књижевном језику на коме је текст писан, није посебно обележен. Уп. **gybanica*.

*gъbežъ, -а исл. 'савијање, превој, прегиб, искривљење, flexus'

- Ово је помен *acti(onis)*, изведен суфиксом **-ežъ*, од мотивног глагола који је, према ЭССЯ 7:188, **gъbnqti* 'савијати', а према SP 8:319, **gъbati* 'id.', са суфиксалном паралелом у летонском, в. табелу 1. Уп. **gybežъ*.

*gъbitъ(jb)

- ЭССЯ 7:188 реконструира ову изведеницу од глагола **gъbnqti* 'савијати' са суфиксом **-itъ* на основу чеш. *hbitý* adj. 'брз, хитар, окретан' и стпољ. *gbit* 'округ, срез', док SP 8:320 s.v. **gъbitъ* сматра да нема основа за псл. реконструкцију пошто је стпољ. потврда позајмљеница из нем. *Gebiet* (тако и Brückner 137–138).

---

*gъban(ъn)ica и **gyban(ъn)ica*. За додатне аргументе и паралеле у прилог сврставању рус. дијал. *бáнник* у гнездо **gъb-* в. још Зайковский 1998:67–68, Галинова 2000:142–144.

³⁵ ОКДА 3:161 доноси потврде из Украјине и Словачке, с тим што је у Словачкој лексема посведочена искључиво на пунктовима украјинских говора; такође се наводе срп. и мак. континуанте псл. **gъbanica* и с.-х. потврде проистекле из псл. **gybanica*.

³⁶ Летимичним прегледом извора уочено је више творбених паралела из истог семантичког домена, уп. нпр. *куйриварник*, *џаџлицарник*, *фасуљарник*, *красџавичарник* (Тановић 1925:276, 277, 281, 283).

*gъblo

- ЭССЯ 7:188, следећи Ј. Отреџског (Otrębski 1977), реконструкцију овог облика заснива на пољском топониму *Gieblo*, тумачећи га као архаичну изведеницу од глагола **gъbnqti* 'савијати' са суфиксом **-lo*. SP не реконструираше овај облик. Зб. Бабиќ указује на то да раније потврде пољ. топонима (*Kebel*, *Kbel*, *Keblo* и сл.) не остављају места сумњи да се ту ради о метафоричној употреби стпољ. апелатива *kb(i)el* > *gb(i)el*³⁷, у косим падежима **kiebl/l-*, од псл. **къьль*, при чему је метафорички пренос могао бити мотивисан конфигурацијом терена (Babik 2003:19–20).

*gъbъкъ, -ka, -ko 'гибак, савитљив, који се лако савија, *flexibilis*'

- Према ЭССЯ 7:189 s.v. **gъbъкъъ*, посредни је придевска изведеница од глагола **gъbnqti* 'савијати' са суфиксом **-ъкъ*, док SP 8:321 држи да је то изворно придев *u*-основе проширен суфиксом **-къ* и упућује на лит. придев *gubùs* 'окретан, вешт' и на релације исте врсте између псл. и лит. придева (псл. **soldъкъ* : лит. *saldùs*, псл. **kortъкъ* : лит. *kartùs*).³⁸ Према Ж. Варбот, о његовој старини сведочи, поред лит. паралеле, и коренски вокализам, будући да су за творбени тип старих словенских придева на **-ъk-* били карактеристични ступањ **o* и ступањ редукције³⁹ (Варбот 1984:82, 112). Уп. **gубъкъ*.

*gъbънь

- Према ЭССЯ 7:189 s.v. **gъbъньъ*, то је придевска изведеница од глагола **gъbnqti* 'савијати' са суфиксом **-ънь*, док SP 8:321 сматра да је ова псл. реконструкција, утемељена само на чешким потврдама *hebny* 'гибак, мек', дијал. *hebno* 'брзо', неоснована.

---

³⁷ Уп. стпољ. *gb(i)el* 'велика посуда' < псл. **къьль* (ЭССЯ 13:171–172).

³⁸ Континуанте придева су посведочене у старочешком, чешком и словачком (ЭССЯ, SP l.c.), према ЭССЯ l.c. и у бугарском.

³⁹ Овде се називи апофонских ступњева доносе онако како су у извору наведени.

*nagъbnqti (se)

> с.-х. *нагнуѡи (се), нагнѣм (се)* pf.

- ЭССЯ 22:69–70 одређује овај облик као сложеницу од префикса **na-* и глагола **gъbnqti* 'савијати'. Бројне и семантички разгранате словенске потврде сконцентрисане су око основног значења 'савити (се), накренути (се), накривити (се)'. Од секундарних значења издваја се 'приморати, приволети, покренути некога на нешто', које је добро потврђено у све три језичке групе.

*nagъbati исл.

- ЭССЯ 22:69 реконструираше ову сложеницу од префикса **na-* и глагола **gъbati* 'савијати' само на основу блр. *нагбáць* 'нагнути'.

*nagъbbъ исл.

- Реконструкција се темељи једино на блр. прилогу *нагбóм* '(пити) нагнувши суд'⁴⁰, уп. и варијанту *нагóм* 'брзо, сместа, одједном' и сл., који одражава падежни облик (прецизније инструментал) потенцијалне именице изведене од глагола **nagъbati* 'нагнути' (ЭССЯ 22:70).⁴¹

*nadъgъbъje зсл.

- Реконструкт има ослонац једино у стчеш. *(h)nátbie* 'појас, стас' = **nadhbie*, које ЭССЯ 22:16 тумачи као сложеницу од **nadъ* 'над' и корена глагола **gъbnqti* 'савијати', уобличену помоћу суфикса **-ъje*; алтернативно објашњење које полази од **na dъbъ* ЭССЯ 1.с. сматра мање вероватним.

---

⁴⁰ Карский 1956:75 наводи и облик *набгóм*, у горенаведеном значењу, који изједначава са *нагбóм*, док подударност са укр. *на́бгом* 'дупке (пун), збијено, компактно' сматра случајном. ЭСБМ 7:185 s.v. *нагбом* тумачи блр. *набгом* као резултат метатезе, а с друге стране, укр. *на́бгом* изводи од укр. *бгáти* 'гурати' (id. 7:163 s.v. *набгом*, тако и ЕСУМ 1:157 s.v. *бгáти*). У украјинском су забележени и дијал. *на́гбом* 'гнучи', *на́бгом* 'id.' које ЕСУМ 4:21 s.v. *на́гбом* пореди са блр. *нагбóм* 'нагнувши посуду (пити)' и изводи од псл. **nagъbnqti* 'нагнути', а варијантност објашњава мешањем основа псл. **gъbnqti* и **bъgati*.

⁴¹ О поствербалима који се срећу само као прилози или у прилошким изразима в. Vaillant 4:269 § 826.

*negъba, -у pl.

> с.-х. *нѣгве* f. pl., такође и *негбе*, *нѣгве*, *невге*, *негби*

- ЭССЯ 24:131, следећи Петљову, на основу с.-х. потврда реконструише сложеницу од **ne* и глаголског корена **gъb-* / **gyb-*. Петљова полази од, по Скоковом тумачењу, секундарних облика *негбе* / *негби* и значење 'окови, путо' (претпостављајући изворно 'кладе') двоструко мотивише, опирајући се на две основне значењске фракције глагола из ове породице: 'нешто што је несавитљиво' или 'оно што отежава кретање', док остале варијанте сматра резултатом промене *гб > гв* и метатезе (Петлева 1974а:211–214).⁴² Реч, међутим, има и друга тумачења. Скок је тумачи као позајмљеницу од мађ. *nyűg* (Skok 2:510)⁴³ са значењем 'путо од коњске струне или ужета', касније и 'вериге, окови за ноге', што Хадрович одбацује из семантичких (мађ. реч се односи на реалију повезану с коњима, с.-х. означава окове за људе), формалних (с.-х. завршно *-бе*, *-ве* нема упориште у мађ. облицима) и ареалних (нема старих кајк. потврда) разлога и претпоставља, пошто је мађ. реч без етимологије, да су обе речи независне позајмљенице из неког заједничког, вероватно турског извора (Hadrovics 374–375). А. Лома сматра да се с.-х. *нѣгве* могу објаснити из словенских средстава као псл. дијалектизам **negy*, **negъve* 'направа за спутавање ногу' (у вези са *нога*), који је можда калк лат. *pedica* 'негве, окови' < *pes*, *pedis* 'нога' и који је могао бити извор горепоменуте мађ. речи (ОС 59–60).

*negъbjъ(jъ)

- На основу стсл. **негъвль** 'inflexibilis, firmus, несавитљив, крут, непопустљив', рус.-цсл. *негъблии* 'несавитљив, непопустљив' ЭССЯ 24:131 реконструише овај облик као сложеницу од **ne* и придевске изведенице од глагола **gъb(nq)ti* 'савијати' са суфиксом **-jъ*. Према Мејеу, оваква образовања, у којима се ие. суфикс **-iō-* додаје непосредно корену, слабо су посведочена у

---

⁴² Уп. у погледу семантике струс. *огиби* 'окови' које ЭССЯ 27:57–58 са оградом наводи s.v. **obgyba* / **obgybъ* / **obgybъ*. Исходно значење би било 'оно што обавија, обухвата удове'.

⁴³ Још Мажуранић помишља да је посредни позајмљеница и упућује на мађ. *nyűg*, *nyűgös* 'пути (од конопца)', *nyűgvas* 'железне негве' (Mažuranić 730 s.v. *negve*).

словенским језицима (Meillet 1905:379). Детаљније о творби овог придева в. Brodowska-Honowska 1960:42, 51.

*obgъbnqti (se)

> с.-х. ðгнуѡи, ðгнѣм pf.

- Ово је префигирани глагол сложен од префикса **ob-* и симплекса **gъbnqti* 'савијати' (ЭССЯ 27:50–51). Основно и свесловенско значење јесте 'сагнути (се), накренути, савити (се)', док се у севернослов. језицима, и то нарочито у источној групи, јавља и семантичка реализација 'обухватити, обавити нечим савијеним' и сл., у којој се јасно испољава основно значење префикса **ob-* 'око, около'⁴⁴. Остала значења су ограничена на један или два језика. ЭССЯ 1.с. износи претпоставку да би једно од њих, стчеш. 'наговорити, приволети некога на нешто' могло настати калкирањем нем. *beugen*. Међутим, та претпоставка је мало вероватна с обзиром на то да је дата семантичка реализација иначе добро посведочена у више језика у оквиру разматране лексичке породице, нпр. у слн., глуж. (у којима се, истина, такође може допустити утицај немачког), с.-х., укр., уп. и слично значење 'приморати, присилити' у с.-х., буг., рус. (ЭССЯ 22:69–70 s.v. **nagъbnqti (se)*, 76 s.v. **nagybati (se)*). Уп. **obgybnqti*.

*obgъba јсл. / **obgъbъ* зсл. / **obgybъ* зсл.

> с.-х. дијал. ðбга f.

- Реконструкција ових поствербала, изведених од глагола **obgъbnqti*, полази од јужнословенских и чешких потврда са следећом дистрибуцијом облика и значења: први облик је јужнословенски са доминантним значењем 'развијен лист теста за питу', док су друге две форме реконструисане на основу чешког — прва од њих се јавља у значењу 'завој, окука', друга, потврђена у старочешком, значи 'лакат, лакатни зглоб' (ЭССЯ 27:48). Уп. **obgyba* / **obgybъ* / **obgybъ*. Касније ће бити подробније размотрени јсл. облици, који су били и другачије тумачени.

---

⁴⁴ За семантику префикса в. Vaillant 3:468 § 643, ESSJ 1:139.

**obgъ(b)nivo* ссл.

- ЭССЯ 27:48–50 обједињава у овој одредници низ севернослов. лексема (чеш., слч. *ohnivo*, пољ. *ogniwo*, рус., укр. *огніво* и сл.) чија различита значења повезује заједничка сема прегиба, савијања (денотати су: карика ланца, ђем, греда у рударском окну, греда на броду, реза, део рибарске мреже, чамца, рала, кровне конструкције, птичјег крила, кључна кост, основа ткања сплетена у омчу итд.) и опредељује се за тумачење да је у питању образовање изведено од глагола *obgъbnoti помоћу суфикса *-*ivo*, и то пошто је *n, након губљења *b, реинтерпретирано као завршни сугласник основе (уп. Варбот 1984:144, 147, 162; још је Verneker 1:366 s.v. *gъbežъ* сврстао ову изведеницу у гнездо псл. **gъb-*). Као мање вероватно (нарочито када се има у виду разнородност исл. значења) оцењује се Брикнерово и Махеково објашњење да су посредни метафорична значења псл. именице *ognivo 'огњило' < *ognъ 'огањ', заснована на сличности карике ланца (што је преовлађујућа семантика у зсл. језицима) с огњилом (ЭССЯ 1.c., уп. Brückner 375 s.v. *ogień*, Machek 410 s.v. *ohеñ*). Што се тиче аутора новијих етимолошких речника, Бориш се уздржава од дефинитивног суда, али ипак даје предност овом другом тумачењу (Bogus 383 s.v. *ogniwo*).

*orzgъbnoti (*se*)

> с.-х. *разгнуѡи*, *разгнѣм* pf., *разагнуѡи*, -нем⁴⁵

- Овај префигирани глагол, сложен од префикса **orz-* и симплекса *gъbnoti 'савијати', има општесловенски карактер и доминантно значење 'отворити (се), раширити (се), развити (се), исправити (се), испружити (се)' (ЭССЯ 33:125–126), које је изразито модификовано семантиком префикса⁴⁶. Уп. *orzgybati (*se*).

---

⁴⁵ С.-х. потврде нису сасвим поуздане, в. поглавље III.

⁴⁶ Основно значење префикса је аблативно, конкретизовано у 'раздвојити, растурити на две или разне стране', уп. ESSJ 1:147–149 s.v. *orz-*, одатле 'повећати, раширити, испружити' (в. Kličovac 2004:173–178).

*orzgъbati (sę)

- ЭССЯ 33:125 реконструише овај префигирани облик, сложен од префикса **orz-* и глагола **gъbati* 'савијати', на основу рус.-цсл. **РАЗГЪВАТИ**, укр. *розібгати*, блр. *разобгáць(ца)*, чија је основна семантика 'развијати (се), раширити (се), отворити (се), испружити (се)'. Пермутована консонантска структура корена укр. и блр. потврде није коментарисана. Уп. **orzgъbnqti*.

*отъgъbnqti (sę)

> с.-х. *одагнуѣи, одагнѣм* pf.

- Овај префигирани глагол, сложен од префикса **отъ-* и симплекса **gъbnqti* 'савијати', има општесловенски карактер (ЭССЯ 37:6). Префикс уноси у значење глагола своју аблативну семантику и значење радње супротне оној исказаној облицима са другим префиксима.

*pergъ(b)nqti

> с.-х. *ѡрегнѣи (се), ѡрегнѣм (се)* pf.

- Овај префигирани глагол, сложен од префикса **per-* и симплекса **gъ(b)nqti* 'савијати', има општесловенски ареал и очекивано основно значење 'пресавити' (ESJS 12:704), које проистиче из споја семантике префикса и простог глагола. Уп. **pergybati*.

*gybati (sę), *gybajq (sę) / *gyb'q (sę) 'савијати, flectere' → 'кретати се, мицати се, movere'

> с.-х. *гѡбайѣи (се), гѡбáм (се) / гѡб'льѣм (се)* impf.

- Према ЭССЯ 7:216–217, ово је итератив-дуратив према **gъbnqti* 'савијати' и **gubiti* 'уништавати; губити', који има паралеле у летонском, в. табелу 1. SP 8:331–332 одређује овај облик као итератив у односу на **gybnqti* 'гинути, пропадати'. Оно што следи, међутим, сугерише да је посредни омашка. Наиме, одмах затим помиње се дужење коренског вокала, а као формалне паралеле наводе се **dychati : *dъchnqti*, **sychati : *sъchnqti*. Дакле, ако се у обзир узме и опис творбеног типа у прегледу псл. творбе на који се у одредници упућује (SP 1:47), може се закључити да аутори пољског речника заправо сматрају да

је псл. **gybati* итератив према псл. **gьbnqti*.⁴⁷ И семантички аргументи говоре у прилог таквом тумачењу: глаголе **gybati* и **gь(b)nqti* повезује исто значење — ’савијати’ које је основно у целој лексичкој породици, док је основна семантика **gy(b)nqti* — ’окончавати живот, пропадати’⁴⁸ — резултат даљег значењског развоја. Није вероватно да би итератив неког глагола имао значење које је не само врло различито него и примарније од значења датог глагола. Истина, у префигираним формама **-gybati* функционише као

⁴⁷ Исто објашњење је дато и у етимолошком речнику пољског језика Ф. Славског (Sławski 1:275), који је један од аутора одреднице *gybati* у SP 8:331–332. У тој одредници се не износе неки нови подаци или аргументи који би мотивисали другачије тумачење у прасловенском речнику, тако да и то говори у прилог томе да је помињање **gьbnqti* у овом контексту највероватније омашка.

⁴⁸ Ово значење јавља се и међу континуантама **gybati* и **gь(b)nqti*: у стсл., струс., рус.-цсл. **ГЫБАТИ**, слн. *gíbatí* (ЭССЯ 7:216–217 s.v. **gybati* (*se*), SP 8:332 s.v. *gybati*) и у чеш. дијал. *gebnút*, слч. дијал. *gebnút* (ЭССЯ 7:188 s.v. **gьbnqti*), али није део њиховог псл. семантичког језгра, већ је ограничено на поједине словенске језике. Треба рећи и да је стсл. потврда **ГЫБАТИ** ’региге’ оспоравана од стране појединих лингвиста. Вајан је, приказујући SJS, одакле је ова потврда преузета у оба псл. речника, довео у питање реконструкцију облика инфинитива на **-ati* („le thème d’infinitif en *-ati* est imaginaire“) у стсл. *gybati*, *gyblje-* ’региге’, сматрајући да су ту посредни два дублетна презента *gyblje-* и *gybne-* имперфективног глагола *gьbnqti*, в. напомену 87 (Vaillant 1965:128, в. и SJS 1:447–448 s.vv. **ГЫБАТИ**, **ГЫБМЖТИ**, Lunt 2001:130, напомена 24: „There is no evidence for an infinitive **ГЫБАТИ**“). ЭССЯ 7:217 s.v. **gybati* (*se*) недовољно прецизно интерпретира ову Вајанову примедбу: „Сомнения в реальности инф. на *-ati* (A. Vaillant BSL 60, 1965, 128), неуместны, в чем убеждает перечень выше“, пошто из овог цитата није јасно да се сумња односи искључиво на стсл. **ГЫБАТИ** ’региге’, а не на словенско **gybati* уопште. Вајаново мишљење делио је и Тедеско (Tedesco 1948), а његово запажање да је рус.-цсл. сачувао у необичној мери презентске форме на **-je-* (id. 375–382, 386) отвара питање о статусу струс., рус.-цсл. **ГЫБАТИ** ’региге’. Уп. и српсл. **ГЫБАТИ**, **-БЛЮ** ’регигитати’ Доментијан (Даничић), хрв.-цсл. **ГИБАТИ**, **-БЛЮ** *imprf.* ’гинути, погубити’ (RCJHR). Изнето становиште има ослонац и у семантици, с обзиром на то да је дато значење примарно за псл. **gy(b)nqti* и његове континуанте, док је сасвим маргинално међу континуантама псл. **gybati*. Ова констатација важи за симплекс, не и за префигиране облике (који служе за грађење имперфектива према префигираном перфективном **-gy(b)nqti*), па се можда појава значења ’гинути’ у семантичком садржају слн. *gíbatí* може протумачити депрефиксацијом, уп. слн. *rogíbatí* у истом значењу (Pleteršnik). О депрефиксацији в. детаљније Vaillant 1946, Němc 1975. О поменутиим слн. глаголима в. Bezlaj 1:142–143 s.v. *gíbatí* II.

изведени имперфектив⁴⁹ не само према глаголу **-gъ(b)nqti* 'савијати', уп. *prě-gybati*⁵⁰ (Vaillant 3:238 § 494, 478 § 649, 4:109 § 754) већ и у односу на **-gy(b)nqti* 'гинути, пропадати', уп. *po-gybaje-*, *po-gybati* impf. : *po-gyblje-* поред *-gybne-*, *po-gybnqti*⁵¹ pf. (Vaillant 3:254 § 501, 477 § 648, 4:109 § 754). Јасно је да је у оба случаја творба мотивисана потребом да се створе парови глагола супротстављени по обележју вида, при чему итеративи служе за образовање имперфективних чланова; међутим, та опозиција не фигурира у односу симплексних форми **gy(b)nqti* и **gybati*. Са друге стране, у релацији **gъ(b)nqti* и **gybati* кључно обележје представља итеративност другог члана, која је, по свој прилици, утрла пут новом, секундарном значењу. Наиме семантика глагола **gybati* одређена је, с једне стране, базичним значењем глаголског корена, а са друге, творбено-семантичком категоријом којој он припада и чији су формални показатељи превојни ступањ корена и афикс основе.⁵² Већ је речено да су као прасловенска издвојена два значења овог глагола: изворно 'савијати', које одражава семантику псл. корена **gъb-* (уп. **gъ(b)nqti* 'савијати' < пие. **g^heub^h-* 'id.') и изведено, за овај облик карактеристично, 'покретати (се), мицати (се)'⁵³, које се уобличило под утицајем другог горепоменутог фактора, а то је општа семантика класе у коју глагол спада. На то да се **gybati* сврстава у категорију итератива којима се

⁴⁹ Ту категорију Вајан дефинише на следећи начин: „Ces itératifs tirés des perfectifs pour l'emploi d'imperfectifs sont des «imperfectifs dérivés»“ (Vaillant 3:463 § 639).

⁵⁰ Уп. стсл. *prěgybati* 'савијати', само у споју *prěgybati kolěna / kolěně* 'кљечати', према *prěgъnqti* '(пре)савити, окренути, преврнути' (ESJS 12:704 s.v. *prěgъnqti*).

⁵¹ Уп. стсл. *po-gybati* (im)pf. '(по)гинути, пролазити, неста(ја)ти, пропасти, пропадати' према *po-gybnqti* 'погинути, пропасти, ишчезнути; изгубити се, нестати' (ESJS 4:213 s.v. *gybnqti*), такође с.-х. *погибайи* impf. 'умрети насилном смрћу; пропадати' (RJA, РМС), рус. *погибать* 'гинути, страдати, пропадати' (Poljanec).

⁵² Уп. Грковић-Мејдор 2010:49–50 која на различитим примерима показује како поменути чиниоци детерминишу семантику глагола. О томе да општи модел лексичког значења укључује и категоријално-граматичку компоненту в. Гортан-Премк 1997:44, Драгићевић 2010:56–58.

⁵³ Сличан семантички развој својствен је псл. глаголу **křetati* (*se*) којим се изворно означавало кружно кретање, окретање, обртање, да би у појединим словенским језицима еволуирао у ознаку кретања уопште (уп. ЭССЯ 12:145–147).

реферише на радњу која се понавља указују његове формалне карактеристике: квантитативни ступањ превоја, чија је главна морфолошка улога, заједничка именским и глаголским категоријама, изражавање множинских значења (уп. Станишић 2006:212), као и тематски афикс **-a-*⁵⁴ (уп. SP 1:47). Ако се пође од категоријалне семантике итеративних образовања, секундарно значење '(по)кретати се' могуће је објаснити као резултат репетитивности активности 'савијати' која и сама има динамички карактер. Понављањем радње то инхерентно динамичко својство добија на интензитету, избија у први план и постаје основа новог значења '(по)кретати се'. Треба још скренути пажњу на то да је ово значење изразитије присутно на западу словенског језичког простора, где је у појединим језицима постало доминантно⁵⁵.

**gybiti*

- ЭССЯ 7:218 реконструише овај облик на основу слн. *gíbiti* 'набирати, слагати у наборе' и рус. дијал. *гíбится* 'угибати се, савијати се; нагињати се, накретати се' и тумачи га као нови каузатив, корелативан са **gybati* 'савијати; покретати се', упутивши и на стари каузатив **gubiti* 'уништавати; губити'. SP 8:333 сматра да је псл. реконструкција неоснована, те да облике као позне деноминале треба објашњавати у оквиру језика у којима су потврђени.⁵⁶ У с.-х. грађи су посведочени само префигирани облици: *нагíбийи* (РСА), *йрегибийи*, *угибийи* (RJA), мада би, према RJA s.v. *pregibiti*, глаголска именица *гибљење* могла бити посредна потврда симплекса *гибийи*, в. поглавље III.

**gybadlo* 'справа за савијање нечега', 'справа за покретање нечега'

> с.-х. *гíбало* п.

- Према ЭССЯ 7:216, посреди је изведеница од **gybati* 'савијати; покретати (се)' са суфиксом **(a)dlo*. SP 8:319 s.v. *gъbadlo* у истој одредници наводи и

⁵⁴ О конкуренцији презентског суфикса **-aje-* (који има превагу) и **-je-* у овој категорији в. Vaillant 3:359 § 574.

⁵⁵ О томе да секундарно значење може бити доминантно в. и Драгићевић 2010:134–135.

⁵⁶ Уп. слн. *gíba* 'набор, бора' (Pleteršnik).

облик са продуженим вокализмом и обе варијанте одређује као *nomina instrumenti* на **(a)dlo*, изведена од глагола **gъbati* 'савијати; покретати (се)', **gъbnѡti* 'савијати'. За овај тип изведеница није карактеристично дужење коренског вокала (уп. SP 1:113–114), па није сасвим јасна творба именице **gybadlo* од глагола са коренским полугласником у пољском речнику. Уп. **gъbadlo*.

*gybanica 'тесто пресавијено, сложено неколико пута'⁵⁷

> с.-х. *гѷбаница* f.

- Изведеница је настала супстантивизацијом облика **gybanъ*, рт. рf. pass. глагола **gybati* 'савијати', помоћу суфикса **-ica* (ЭССЯ 7:216, SP 8:319 s.v. *gъbanica*). С.-х. *гѷбаоница* f. 'гибаница' (RJA)⁵⁸ могла би указивати на постојање творбене варијанте **gybanъnica* (уп. за творбу **gъbanica* / **gъbanъnica*), уколико је посведочена форма резултат дисимилације геминате након испадања слабог полугласника и преласка *л у о*: *-nn-* > *-ln-* > *-on-*. Одговарајућу творбену паралелу налазимо у с.-х. *гѡсѷионица* поред *гѡсѷионица*, *гѡсѷилница* (RJA), стсл. **гѡстиница** поред **гѡстинъница**⁵⁹ (ЭССЯ 7:64 s.v. **gostinica*), српсл. **въ гѡстинницѡу**⁶⁰ (Даничић 1:227 s.v. **гѡстинъница**).⁶¹

⁵⁷ ЭССЯ 7:216 и SP 8:319 s.v. *gъbanica* не доносе зсл. потврде, па њихову грађу треба допунити слч. потврдама: дијал. *hybanica*, *gъbanica* 'врста пецива' (Valčáková 2000:261).

⁵⁸ Забележена је код Н. Наљешковића, дубровачког писца из 16. века: Бит ће к тому гѷбаоница, пундурѷла мјеште винца, док су остале потврде, из 18. и с почетка 19. в., лексикографске (Бела, Волтиђи, Стулић).

⁵⁹ Стсл. варијанте Vaillant 4:346 § 880, 349 § 882 тумачи као паралелна образовања са суфиксима **-ica* и **-ъnica*.

⁶⁰ За *гѡсѷионица* : **гѡстинъница** са паралелама из словенске топонимије в. Лома 1999:100, где се иначе бројним примерима илуструју различити рефлeksi групе **-n(ъ)n-* у апелативној и нарочито топономастичкој лексици.

⁶¹ Постоји и алоглотско тумачење по коме је *гибаница* реч арапског порекла, од *gban* 'сир' (Filipović 1970:112).

*gybežь, -a јсл. и исл. 'савијање, превој, прегиб, искривљење, flexus'

- Ово је помен acti(onis), изведен суфиксом *-ežь, од мотивног глагола који је, према ЭССЯ 7:217, *gybiti 'савијати', а према SP 8:319 s.v. *gьbežь*, *gybati 'савијати; покретати се'. Реконструкција се заснива на рус. дијал. *гибѣж* 'савијање; савијени део предмета' и посредно на слн. *gibežljiv* 'савитљив, покретљив'. Уп. *gьbežь.

*gybьkь, -ka, -ko 'савитљив, који се лако савија, flexibilis'

> с.-х. *гѣбак*, -ѣка, -ѣко adj.

- Придев је изведен помоћу суфикса *-ькь од глагола *gybati 'савијати; покретати се' (ЭССЯ 7:219 s.v. **gybьkь(jь)*, SP 8:333–334). Варбот износи претпоставку да је овај облик заправо настао преинаком вокализма старије и изворније варијанте *gьbьkь по аналогiji са глаголима са продуженим вокалом, али се двоуми у вези са непосредним извором утицаја: акутска интонација придева, реконструисана на основу с.-х. потврде, као да сведочи о вези са *gybnoti 'гинути, пропадати'⁶², али критеријум семантичке блискости пре указује на његову повезаност с итеративом *gybati (Варбот 1984:112).

*jьzgybь

> с.-х. *ѣзгиб* m.

- Према ЭССЯ 9:33, у питању је твореница образована помоћу префикса **jьz-* на основу глагола *gybati 'савијати; мицати се'.⁶³ Доминантна семантика словенских континуаната јесте 'превој, савијање, кривина, окука'. Слн. *zgiьb*, *zgiьba* m. 'кривина, прегиб, набор', 'зглоб, чланак' уврштено је овде уз ограду, будући да може проистицати и из *zьgybь (ЭССЯ l.c.), уп. с.-х. *зѣб* 'зглоб, зглавак' (РСА), рус. *сгибь* 'id., прегиб и сл.' (Даль).

---

⁶² О секундарности акутске интонације овог глагола в. напомену 85.

⁶³ Опис творбе је вероватно условљен тиме што није реконструисан одговарајући префигирани глагол, уп. *nagybь, *obgyba / *obgybь / *obgybь, *orzgybь.

*nagybati (se)

> с.-х. *нагѣбати* (се), *нагѣбам* (се) / *нагѣблѣм* (се) (im)pf.

- То је, према ЭССЯ 22:76, префигирани глагол сложен од префикса **na-* и глагола **gybati* 'савијати; мицати се'. Најзаступљеније значење његових континуаната на општесловенском плану јесте 'накретати (се), савијати (се), савијањем обарати'. Секундарна семантичка реализација основног глагола **gybati* — 'мицати се, покретати се' — доминантна је, када је реч о овом облику, тек у појединим језицима у којима се конкретизује на различите начине, уп. нпр. глуж. *nahibać* 'подигнути, покренути', ~ *so* 'нарасти (о тесту)', укр. *нагѣбати* 'на(и)ћи, набасати на нешто' (ЭССЯ 1.с.). Треба рећи да је припадност украјинске потврде гнезду **gьb-* под знаком питања, будући да је ЕСУМ 4:21 s.v. [*нагѣбати*¹] тумачи као резултат гласовне промене синонимног облика *надѣбати*.⁶⁴ Оваква дистрибуција значења као и разлике у виду међу континуантама псл. **nagybati (se)* указују на то да и овде, онако како је то касније учињено у случају **obgybati (se)* и **orzgybati (se)*, треба претпоставити два творбена модела: слагање префикса и симплекса и извођење имперфектива од префигираног перфектива **nagьbnqti (se)*. Да је у многим случајевима пре посреди потоњи тип творбе, говори то што и у језицима у којима континуанте симплекса **gybati* имају значење 'покретати се', семантика континуаната глагола **nagybati (se)* најчешће се своди на 'савијати (се)', те ови облици заједно са онима проистеклим из **nagьbnqti (se)* формирају парове глагола са истим значењем, а различитим обележјем вида. Слично томе, значењско слагање и видска опозиција опажају се у лужичком, али између симплекса и префигиране форме, уп. горенаведену глуж. потврду и глуж. *hibać* 'мицати, кретати', длуж. *gibas' id.*, ~ *se* 'кретати се; нарастати (о тесту)'⁶⁵ (ЭССЯ 7:216). Творбена хетерогеност с.-х. континуанте *нагѣбати*

⁶⁴ Овоме у прилог говори и чињеница да је потенцијално мотивно значење 'покретати се' у гнезду **gьb-* слабије заступљено на словенском истоку, а са друге стране, међу континуантама псл. **nadybati* значење поменуте украјинске лексеме среће се још у пољ. и блр. дијалектима (уп. ЭССЯ 22:20–21).

⁶⁵ Уп. као семантичке паралеле с.-х. *крѣнуѣти* (се) pf. 'почети нарастати, киснути (о киселом тесту)' (РСА), рус. дијал. *крѣтаться* 'ускишњавати, нарастати (о тесту)' (ЭССЯ 12:145 s.v.

(*ce*) (*im*)pf. биће детаљније размотрена у поглављу III.

*nagybъ јсл. и исл.

> с.-х. *náгиб* m.

- Посреди је поствербал од глагола *nagybati (ЭССЯ 22:76–77) и то изворно помен асти(*onis*) у значењу 'нагиб, сагибање', са различитим конкретизацијама у појединим језицима, нпр. с.-х. 'косина, падина; набор', рус. 'место прегИБа, зглоб, колено'.

*nagyba јсл. и исл. / *nagybъ исл.

> с.-х. *náгиба* f. 'нагиб (на путу)' само Л. Зоре (RJA)⁶⁶

- ЭССЯ 22:75–76 реконструише овај поствербал од глагола *nagybati само на основу слн. *nagíba* 'Апбуг', струс. антропонима *Нагиба* и рус. дијал. *наги́ба* 'човек врло високог раста', *náгибъ* 'кривина, окука', наводећи и његове (потенцијалне) изведенице у исл. језицима. Реконструкција деривата *nagybina, твореног од *nagyba помоћу суфикса *-*ina*, темељи се једино на рус. *наги́бина* 'нагиб, зглоб, лакат, колено', дијал. 'окука, прегИБ; савијено, сломљено дрво на шумском путу; висок човек' и неколико рус. топонима, те отуда на крају одреднице и напомена да је ово можда локално образовање (ЭССЯ 22:76). ЭССЯ 22:77 реконструише и придев *nagybъnъjъ, изведен суфиксом *-*ъn-* од именица *nagyba и *nagybъ, на основу рус. топонима *Нагибная* и јсл. придева: с.-х. *náгибнī* и слн. *nagíben*, за које се провером извора испоставило да имају искључиво терминолошку употребу у синтаagmaма типа *нагибни угао*.

*nagybadlo јсл. и исл.

> с.-х. *наги́бало* n.

- ЭССЯ 22:76 облик тумачи као изведеницу од глагола *nagybati са суфиксом *-*dlo*, а реконструкцију заснива на потврдама из двају језика које припадају различитим семантичким категоријама: с.-х. дијал. *nomen instrumenti* *наги́бало*

---

*křetati (*se*).

⁶⁶ Не наводи се у ЭССЯ 22:75–76.

п. 'врста оруђа' и рус. дијал. помен agentis *нагибáло* т. 'варалица', уп. рус. дијал. глагол *нагну́ть* у значењу 'преварити, обманути'⁶⁷ (ЭССЯ 22:70).⁶⁸ Рус. именици је ближа с.-х. изведеница која је такође помен agentis: *нагибало* т. име патку Хрватска (РСА), а коју ЭССЯ 22:76 не помиње.

*negyba зсл.

- Према ЭССЯ 24:131, то је твореница сложена од *ne и номиналног образовања насталог регресивном творбом од глагола *gybati 'савијати; покретати се'. Из потврда (чеш. *nehuba* f. 'онај који се нерадо креће, лењивац', слч. *něgiba* дијал. надимак за лењивца и стпољ. антропоним *Niegiba*) следи да ова сложеница спада у категорију експресивних мушких *nomina agentis* на *-*a* (в. SP 1:60).⁶⁹ Њено се значење темељи на семантичкој реализацији мотивног глагола која је, мада секундарна, постала доминантна у већини зсл. језика, в. *gybati (*se*).

*obgybati (*se*)

> с.-х. *огѣбайи* (*се*), *огѣбам* (*се*) / *огѣбѣм* (*се*) *impf.*

- ЭССЯ 27:58–59 експлицитно истиче да се у грађи могу разазнати, нарочито ако се у обзир узму разлике у виду, два творбена модела: овај префигирани глагол се може тумачити као сложеница од префикса **ob-* и глагола *gybati 'савијати; кретати се' или као итератив-имперфектив изведен од *obgybnoti (са коренским дужењем као додатним творбеним средством) или од

---

⁶⁷ Уп. чеш. *ohnouti* у истом значењу (ЭССЯ 27:50–51 s.v. *obgybnoti (*se*)). Cienki 1998a показује да се наведено значење регуларно јавља у гнездима формираним око корена са изворним значењима 'савијати; окретати; вртети'; уп. и Меркулова 1981:6–7.

⁶⁸ Помоћу суфикса *-*dlo* образују се првенствено *nomina instrumenti*, док су *nomina agentis* секундарна семантичка категорија (в. SP 1:114). Славски посебно издваја мушка (понекад двородна) експресивна *nomina agentis* на *-*lo*, која су настала поименичењем средњег рода партиципа на *-*лъ* (в. SP 1:104), тако да овде посреди могу бити изведенице које заправо припадају различитим творбеним типовима.

⁶⁹ Исти творбено-семантички тип познат је и балтским језицима (в. SP l.c., Vaillant 2:299 § 208). О пореклу, развоју и семантичком спектру ие. *ā*-основа в. и Станишић 2006:224–226.

**obgybnǫti*⁷⁰. Категорија аспекта у овој творби игра кључну улогу јер оба модела обезбеђују мотивним глаголима одговарајуће видске парњаке: у првом случају, имперфективни симплекс додавањем префикса добија свој перфективни пар, уп. слн. *gǫbati* impf. 'мицати, кретати' : *ogǫbati* pf. 'покренути, побудити', а у другом, префигирани перфектив у итеративу стиче одговарајући имперфективни пар, уп. чеш. *ohnouti (se)* pf. 'сагнути (се), савити (се); приволети некога на нешто' : *ohýbati (se)* impf. 'савијати (се); приволевати' (уп. ЭССЯ I.c., 7:216–217, за творбу в. Vaillant 3:466 § 641). Најзаступљеније значење је 'савијати (се)', које се у појединим језицима специјализује (нпр. рус. дијал. 'правити окуку (о реци)' или метафоризује (нпр. чеш. 'покоравати; приволевати'). Префикс **ob-* може бити семантички испражњен и у великој мери сведен на граматичко средство перфективизације (Vaillant 3:471 § 644, ESSJ 1:139), али у неким значењима, која се срећу у појединим групама језика, он својом семантиком изразито модификује значење глагола, уп. 'окретати, обртати, вртети се' у цсл., стчеш. и стслч., и 'обавијати (се) око чега и сл.; заобилазити нешто' у исл. језицима. Рус. дијал. *обыгáть(ся)* impf. и *обы́гать(ся)* pf., који су уврштени у ову одредницу, биће детаљније размотрени касније.

*obgybnǫti ссл.

- Према ЭССЯ 27:59 s.v. **obgybnǫti*⁷¹ овај облик је настао слагањем префикса **ob-* и глагола **gybnǫti*, а његова реконструкција се заснива на чеш. заст. *ohýbnouti* 'сагнути, савити' и рус. дијал. *огíнуть* 'замотати, заврнути', *огíбнуть* 'обавити око чега; заобићи'. Помиње се као могући мотивни глагол итератива-имперфектива **obgybati (se)*. Међутим, чини се да има основа за

⁷⁰ Пре ће бити да је смер деривације обрнут, в. **obgybnǫti*.

⁷¹ Није јасно зашто ЭССЯ I.c. у овом случају прави изузетак и реконструише префикс са полугласником, иако то у принципу не чини (реконструкција префикса је образложена у ЭССЯ 26:73 s.v. **ob*). Упућивање на овај глагол обликом без полугласника s.vv. **obgybnǫti (se)*, **obgybati (se)*, **obgybъka* / **obgybъкъ*, **obgybъль(ъ)* указује на то да је вероватно у питању случајна омашка (id. 27:51, 59, 60). О питањима везаним за псл. лик префикса (са полугласником (којим?) и(ли) без њега) в. детаљније Лома 2000:601–602, ESSJ 1:141.

претпоставку, утемељену на аргументима семантичке природе, да је однос између мотивног и мотивисаног облика могао бити обрнут, тј. да је **obgybnŋti* настало од **obgybati (se)*.⁷² Најпре о разлозима против творбе од **gybnŋti*. Основна семантика овог глагола јесте 'гинути, пропадати', а од ње се, јасно је, не могу извести наведена чеш. и рус. значења. Као полазиште су могли послужити и облици настали, по свој прилици, извођењем од **gybati (se)*, али ни они нису довољно семантички компатибилни, уп. чеш. ретко *hybnouti* 'покренути, помакнути', рус. дијал. *гйбнуть* 'наклонити се, сагнути се'⁷³ (ЭССЯ 7:218 s.v. **gybnŋti*). Са друге стране, значења чеш. и рус. континуаната псл. **obgybati (se)*, као потенцијалних мотивних облика, у потпуности одговарају показујући само видско варирање, уп. чеш. *ohybati (se) impf.* 'савијати (се)', рус. *о(б)гибáть(ся) impf.* 'обавијати (се) око чега и сл.; заобилазити нешто', *огибáть* дијал. 'замотавати, облачити', 'подавијати (доњи крај одеће)'. Заправо, посредни су облици чија је творба, изгледа, проистецала из потребе да се успостави довољно формално транспарентан видски пар, уп. чеш. *ohnouti (se) pf.* 'савити (се)' : *ohybati (se) impf.* 'савијати (се)' : *ohybnouti pf.* 'савити'.

*obgyba јсл. и исл. / **obgybъ* / **obgybь* исл.

> с.-х. ðgīb / ðgib m.

- Према ЭССЯ 27:57–58, ово су поствербали разних врста основа, изведени од **obgybati* или од **obgybnŋti* са дужењем коренског вокала,⁷⁴ при чему најшири ареал има облик са *o*-основом. Ова образовања типично спадају у *nomina actionis* која подлежу конкретизацији и обично прелазе у *nomina acti* (в. SP 1:58), те се овде као најзаступљеније значење јавља 'прегиб, завој', које

⁷² За творбу перфектива са презентском основом на **-ne-* од имперфектива в. Vaillant 3:255 § 502, Nёmes 1964:88, SP 1:45.

⁷³ Рус. дијал. глаголи *огйнутъ*, *огибнутъ* и *гйбнутъ* из истог су говора, псковског, па је можда и то разлог што је претпостављена творба префиксацијом.

⁷⁴ О проблемима везаним за одређивање квантитета вокала мотивног облика од кога се изводе поствербали са коренском дужином в. Варбот 1984:20. Ово је питање релевантно и за поствербале који су настали од глагола са другим префиксом (нпр. **nagybъ*, **nagyba*, **nagybь*).

се затим специјализује на различите начине, нпр. слн. 'појас, струк', стслч. 'зглоб (ноге)', чеш., слч., струс., рус. дијал. 'завој, окука', рус. дијал. 'кривина на салинцима', 'заобилазни пут' итд. Рус. дијал. *обѣга*, које је такође укључено у ову одредницу, биће коментарисано касније. С.-х. поствербал *огиб* је у ЭССЯ 27:57 наведен из РЈА и пропраћен коментаром да је реч потврђена једино у Јамбрешићевом и Стулићевом речнику. РЈА доноси Јамбрешићеву потврду у значењу 'declinatio' (и то из дела речника с латинским лемама) и Шулекову, не Стулићеву, у значењу 'Inflexion, inflessione' и терминолошкој употреби као што показује синтагма *огиб свјеџла* 'Beugung, Diffraction, Inflexion des Lichtes, inflessione della luce'. И РСА нотира употребу лексеме једино у домену научне терминологије, уп. *òгѣб / òгѣб* физ. 'појава преламања, скретања таласа (механичких, електромагнетних, најчешће светлосних) при наилажењу на ивицу неке запреке, дифракција'. Постојеће с.-х. потврде, дакле, не нуде довољно чврсте доказе о старини овог образовања у нашем језику. Уп. **obgyba*.

*obgybadlo ссл.

- ЭССЯ 27:58 реконструише овај помен *instrumenti*, изведен суфиксом **-dlo* од глагола **obgybati*, на основу стчеш. *ohybadlo* 'пружинное устройство для колебания струн музыкального инструмента', рус. дијал. *огибáло* 'справа помоћу које се савија наплатак точка', 'уређај на коме се савијају салинци саоница', 'покривач', 'ласкавац; улизица'⁷⁵ и *обыгáло* 'горња одећа за лоше време; топла одећа, бунда, кожух; покривач'; о последњем облику биће више речи касније.

---

⁷⁵ Ово значење је двоструко секундарно: по томе што је метафорично и по томе што је у овом творбеном типу, којим се првенствено изводе *nomina instrumenti*, категорија *nomina agentis* другостепена (SP 1:114).

*obgybьka ссл. / **obgybькъ* јсл. и исл.

> с.-х. заст. и дијал. *òгибак*, *-иїка* т.⁷⁶

- ЭССЯ 27:59–60 тумачи ове облике као изведенице суфиксом **-ьк-* од поствербала **obgyba* / **obgybь* или од глагола **obgybati*, **obgybnq̃ti*. То су у семантичком погледу хетерогене номинације чија се значења групишу, пре свега, око значења 'савијати', 'обавијати', нпр. 'прегиб', 'покривач', 'парче платна које се користи на крштењу', 'вео, копрена; марама', 'држак на косишту', 'кора пирога; пирожке' итд.

*obgybьнь(јь)

> с.-х. *òгїбнї* / *òгибнї* adj.⁷⁷

- ЭССЯ 27:60 реконструише овај придев, изведен суфиксом **-ьн-* од именица **obgyba* / **obgybь* или од глагола **obgybati*, **obgybnq̃ti*, на основу слн. *ogíben* 'избегавајући; избежив', стчеш. *ohybny* 'покретан', стслч. 'гибак', 'крив', 'склон чему' и рус. дијал. поименичења у разним значењима: 'заобилазни пут', 'окука реке, језера, мочваре', 'избочен део обале, поља', 'мрешкање мора', 'већи комад хлеба', 'пирог без надева' и др. Већина ових семантичких реализација изводи се из значења 'савијати', остала су мотивисана другим значењима, нпр. 'покретати', 'њихати'.

*orzgybati (se)

> с.-х. *разгїбатїи*, *разгїбām* / *разгїбљēm* pf.

- Узимајући у обзир разлике у виду и у облику презентске основе, ЭССЯ 33:131–132 закључује да су глаголи чија се форма своди на **orzgybati (se)* настајали као резултат два различита творбена поступка: по једном су од

---

⁷⁶ С.-х. лексема у значењу 'смотак, туба (сукна)' (РСА) није могла ући у одредницу псл. речника јер је том РСА са датом потврдом изашао након објављивања одговарајуће свеске псл. речника.

⁷⁷ С.-х. лексема је потврђена једино у научном тексту из области физике, објављеном средином 20. века, нотирана је у РМС, а одатле је преузета и у РСА. Одговарајућа свеска РСА, који је један од стандардних извора ЭССЯ за с.-х. језик, изашла је након објављивања 27. свеске ЭССЯ, те је с.-х. придев изостао из одреднице о псл. **obgybьнь(јь)*. Питање је и да ли би му због рецентне потврде и уско термилошке употребе ту и било место.

префигираног перфективног глагола **orzgъbnqti* настајали итеративно-имперфективи на **-aje-* **-ati-* са за тај тип творбе типичним дужењем коренског вокала ($\text{ъ} > \text{y}$), а по другом су слагањем префикса **orz-* и глагола **gybati*, *gyb'q* 'савијати; мицати се' формирани облици свршеног вида. Доминантно значење је 'развијати (се), раширити (се), отворати (се), исправљати (се), пружати (се)' у коме се јасно очитује утицај значења префикса, али је у многим језицима присутна и семантичка реализација 'покренути (се)'. ЭССЯ 33:131 такође реконструише одговарајућу глаголску именицу **orzgybanъje* ($>$ с.-х. *разгибање*) изведену суфиксом **-нъje*.

*orzgybъ јсл. и исл.

- ЭССЯ 33:132 реконструише ову именицу као поствербал *o*-основе од глагола **orzgybati* на основу слн., рус. и блр. потврда које највећим делом спадају у категорију *nomina acti(onis)*, а у семантичком погледу се ослањају на два основна значења мотивног глагола 'опружати (се), исправљати (се)' (исл.) и 'покренути (се)', одатле поред примарног значења 'покрет, кретање' и метафорично значење 'узбуђење, гануће' (слн.).

*pergybati

$>$ с.-х. *ṗrēgībāṭi*, *ṗrēgībām* / *ṗrēgībлъēm* impf.

- Према ESJS 12:704–705 s.v. *prēgъnqti*, ово је префигирано обликом глагола **gybati* 'савијати; покретати се' са префиксом **per-* и основним значењем 'пресавијати'. Могао је настати, попут нпр. **orzgybati* (*se*), и као имперфективни парњак префигираног перфектива **pergъ(b)nqti* 'пресавити'.

*gy(b)nqti, **gy(b)nq* 'окончавати живот', 'губити снагу, малаксати', 'пропадати, нестајати, губити се, региге'

$>$ с.-х. *gъnūṭi*, *-nēm* impf.

- ЭССЯ 7:218–219 истиче да је овај облик у корелацији са **gybati* 'савијати; покретати се' (или изведен од њега), одакле потиче и дужина коренског вокала, док је **gъ(b)nqti* 'савијати', с обзиром на коренски вокализам, регуларнији облик глагола те врсте. Треба напоменути да су се у одредници посл. **gybnqti* руског речника нашли облици који се међу собом разликују по

облику, виду и значењу. Тако, на пример, поред с.-х. старог имперфективног инхоатива (са регуларним упрошћавањем *-bn- > *-n-) *гѣнуѣи*, -нѣм impf. 'умирати насилном смрћу; копнети, венути; чезнути' (РСА), чија је семантика у складу са горенаведеним значењем реконструисаним у SP 8:333 за псл. **gy(b)nqti*, ЭССЯ I.c. наводи још два облика са групом -бн-⁷⁸. Први је *гѣбнуѣи*, *гѣбнѣм* (*гѣбнуѣи*, -нѣм) pf. 'савити, повити (о леђима)': ...леђа мало унапред гибнута, који је забележен код Јакова Игњатовића и пропраћен у РСА квалификатором необично.⁷⁹ Очито је у питању новији, недовољно укорењен перфектив који је изведен од имперфектива *гѣбаѣи* (*се*), *гѣбѣм* (*се*) / *гѣбѣѣм* (*се*) 'угибати се, увијати се; кретати се, ићи тамо-овамо' (РСА) < псл. *gybati (*се*) 'савијати; покретати се'. Управо за овакве творенице важи претпоставка изнета у ЭССЯ I.c. да је **gy(b)nqti* могло бити изведено од *gybati,⁸⁰ али с.-х. потврда отвара питање да ли се тој творби може приписати прасловенска старина. Други облик, *гѣбнуѣи*, -нѣм impf. 'гинути' (који се у погледу аспекта,

---

⁷⁸ Начелно се у словенским језицима група *-bn- упрошћава дајући *-n- и као пример може послужити глагол **gy(b)nqti* (уп. нпр. стсл. **сѣ-гѣнѣти**, рт. pf. pass. **(нѣ)гѣбѣнѣ**) чије се континуанте у словенским језицима, сем у једном случају за који се не наводи потврда, доследно јављају у облику без *-b- (уп. SP 8:320). Међутим, ова се консонантска група под одређеним условима реституише већ у старословенском, и та се појава може илустровати глаголом **gy(b)nqti*. Стсл. форма **гѣбнѣти** је разумљива ако се има у виду претпоставка да се презент овог глагола јављао у два облика: поред наставка *-ne-, постојала је и форма са наставком *-je- где се *-b- чувало (в. напомену 87). У осталим словенским језицима ситуација је различита: у неким се *-b- губи, нпр. пол. *ginąć*, с.-х. *гѣнуѣи*, док се у другима јављају дублети, нпр. буг. *гѣна* поред *гѣбна*, рус. *гѣнутъ* поред *гѣбнутъ* (Vaillant 1:91–92 § 39, уп. и Meillet/Vaillant 1934:142, Варбот 1984:141). Отуда се критеријум фонетског лика може применити у српско-хрватском за разликовање старих и нових образовања, али не и у свим осталим случајевима хетерогених твореница у словенским језицима (в. напомену 84).

⁷⁹ Уп. и *гѣбнуѣи*, -нѣм 'нагнути се' М. Водопић (Benešić). Рефлексивни облик у значењу 'извити се, повести се, врднути (о кретању кликера)': ...гибну се амо, гибну се тамо, заврте се и — управо у рупу потврђен је код Вељка Петровића (РСА).

⁸⁰ Или ово творбено тумачење полази од претпостављеног семантичког развоја 'отићи (с овог света)' → 'нестати, умрети, пропасти', где је носилац полазног значења глагол кретања? О овоме се може само нагађати пошто ЭССЯ I.c. не коментарише семантику.

акцента⁸¹ и значења слаже са инхоативом *g̃inuīi*), потврђен је само код С. М. Сарајлије⁸², те је стога у РСА добио квалификатор индивидуално.⁸³ Потврде које су хетерогене у погледу творбе, вида и значења, попут ових из српско-хрватског, наводе се и из бугарског, македонског, словеначког, чешког, словињског и руског.⁸⁴ Пољски речник је знатно селективнији у избору грађе и доноси само једну потврду која видом и значењем одступа од осталих: слн. *g̃initi* рф. 'дирнути, ганути' (SP 8:333). Према SP I.c., псл. **gy(b)n̄oti* је стари инхоатив (са истим кореном који је и у **gъ(b)n̄oti* и **gybati*) који стоји у опозицији према стативном **gybēti* 'нестајати, пропадати' и каузативном **gubiti* 'уништавати, губити'. Аутори овог речника сматрају да је његово

---

⁸¹ Према Славском, категорије глагола са презентом на **-ne-* разликују се и на основу акцентуације: архаични тип инхоатива има акут на дугом слогу или покретни нагласак у случају кратког коренског вокала, док перфективни глаголи имају обично суфиксалну акцентуацију (SP 1:45).

⁸² Реституција *-b-* се може објаснити као околинална појава настала под утицајем сродних облика, али треба, с обзиром на извор, дозволити могућност да је у питању славенизам, в. поглавље V.

⁸³ О статусу ових двају глагола довољно говори и податак да у историјском речнику RJA таквих потврда нема. Облик *гивноути* у значењу 'умрети' посведочен је, истина, у два глагољска цсл. извора из 14. в. (RCJHR), али се Сарајлијина потврда са њим не може довести у везу. Ако се у обзир узму и префигирани облици, *-b-* се среће у континуантима **pogybn̄oti*, али је ограничено на српсл. и стерп. потврде најкасније до почетка 14. в. (Даничић s.v. *погывноути*) и глагољске текстове до почетка 16. в. (RJA s.v. *p̄oginuti*).

⁸⁴ Уп. буг. *g̃ina* 'гинути', дијал. *г̃бна* 'id.', *г̃бна* 'дотакнути; покренути' према дијал. *г̃бам* (са) 'додиривати; мицати (се)', мак. *гине* 'гинути; губити се, пропадати', *г̃бне* 'дирнути, жацнути; пипнути' према *г̃ба* 'задиркивати; пипати' (за значење уп. с.-х. *кр̃ѣшати* impf. дијал. 'дирати, узимати; наносити увреду, штету; мешати се, задирати (у нечија права и сл.)', *кр̃ѣнути* рф. дијал. 'дотаћи, дирнути; захватити, задрети' (РСА), за остале слов. потврде в. ЭССЯ 12:145 s.v. **kr̃etati* (se), 147–148 s.v. **kr̃etn̄oti* (se)), слн. *g̃initi* 'нестајати; страдати од жеђи; чезнути за чим', 'ганути', према *g̃ibati* 'мицати, покретати', чеш. *hynouti* 'слабити, венути; нестајати', ретко *hybnouti* 'покренути, помакнути' према *hybati* 'мицати, кретати', словињ. *h̃in̄oцc* 'нестајати, ишчезавати', *h̃ib̄noцc sq* impf. (?) 'нагињати се, савијати се, наклањати се' према *h̃ib̄ac* 'савијати тамо-овамо', рус. дијал. *г̃инуть* 'гинути; нестајати, ишчезавати', *г̃ибнуть* 'наклонити се, сагнути се' према *г̃ибать* 'савијати, сагибати' (ЭССЯ 7:216–217 s.v. **gybati* (se), 218–219 s.v. **gybn̄oti*).

изворно значење било 'савијати се, сагињати се услед старости, изнемоглости, немоћи', те тако успостављају значењску везу са **gъ(b)nqti* 'савијати' и *gybati 'id.; покретати (се)', а за сличан семантички развој упућују на псл. *niknqti. Оба прасловенска речника, дакле, не доводе у питање повезаност овог глагола са **gъ(b)nqti* и *gybati, што раније није било општеприхваћено гледиште. Вајан дефинише место стсл. интранзитивног *gybnqti* у оквиру шире лексичке породице посредством низа опозиција: акценатске, по којој се овај облик одликује акутском интонацијом⁸⁵, за разлику од циркумфлексне интонације каузатива (*po-*)*gubiti* 'уништавати, уништити, (по)губити', и опозицијā по дужини коренског вокала и транзитивности које дефинишу однос разматраног глагола и глагола *gъ(b)nqti* 'савијати'⁸⁶, наводећи затим могуће балтске и германске паралеле (Vaillant 3:242 § 496).⁸⁷ Продужени вокализам корена у **gy(b)nqti*⁸⁸, праћен семантичком разликом у односу на **gъ(b)nqti*, може се, према Вајану, објаснити специфичним пореклом његовог аориста који се у крајњој линији своди на стари ие. перфекат са редупликацијом (Vaillant 1962, уп. id. 3:80 § 382, 249 § 499). Вајаново објашњење дужине коренског вокала омогућава да се сагледа кореспонденција између форме и семантике разматраног глагола. Наиме, уколико дужина потиче од ие. перфекта којим се изражавао „le résultat présent de l'action“ (Vaillant 3:500 § 662), тј. стање као последица претходне радње

⁸⁵ Дерксен сматра да је акутски корен овог глагола секундаран (Derksen 200).

⁸⁶ Већ је било речи о претпоставци да је транзитивност овог глагола секундарна, в. напомену 30.

⁸⁷ Вајан такође скреће пажњу на то да се код овог глагола, и још неколико имперфективних тог типа, у најстаријој фази старословенског среће колебање између два типа флексије у презентској основи: *-*ne-* и *-*je-*, а да при том оба облика, *gybne-* и *gyblje-*, имају исти инфинитив *gybnqti*, да би до краја стсл. епохе облици на *-*je-* нестали, након чега се усталио тип са презентом на *-*ne-* и инфинитивом на *-*nqti* (Vaillant 3:253–254 § 501). Дато становиште детаљно је образложио П. Тедеско (Tedesco 1948), а прихвата га касније и М. Кимел који даље претпоставља аналогну смену презентских облика глагола **gъblje-* → **gъne-* 'савијати' (LIV 188, напомене 2, 6, 7). Другачије о настанку имперфективних глагола на *-*ne-* в. Њџмес 1959, за аргументе против становишта П. Тедеска уп. Њџмес 1964:87, напомена 3.

⁸⁸ Према ESJS 4:213, ступањ **gyb-* у стсл. *gybnqti* је према *gybati* 'гинути, пропадати', в. напомену 48.

(Станишић 2006:251), онда се значење глагола **gy(b)nqti* 'умирати, слабети, пропадати, нестајати' може тумачити као актуелни резултат радње означене обликом **gь(b)nqti* 'савијати'. У основи таквог семантичког развоја препознаје се метонимијски механизам, утемељен на обрасцу радња → резултат радње. Треба такође поменути да интранзитивна семантика глагола **gy(b)nqti* поткрепљује Вајанову тезу о перфекатском пореклу, пошто је ие. перфекат одликовало стативно, инактивно значење (уп. Beckes 1995:253, Станишић 2006:264). Већ је било речи о томе да глаголску семантику профилише и творбено-семантичка класа којој глагол припада. Презентска основа на **-ne-* карактеристична је за инхоативна образовања којима се означава поступно или тренутно прелажење у неко стање односно започињање неке радње (SP 1:44–45). Дакле, значење облика **gy(b)nqti*, проистекло из споја семантике корена са продуженим вокализмом и семантике суфикса **-ne-*, могло би се формулисати као 'прелажење у неко стање (слабљења, пропадања) које је последица претходне радње (савијања)'. Зубатијева интерпретација продуженог ступња могла би се свести на структуралистичко поимање узрока језичког развоја које полази од принципа изоморфизма: „један облик — једно значење“. Наиме, он износи тезу да словенски језици настоје да раздвоје две групе значења — 'савијати; мицати' и 'пропадати, гинути; уништавати' — у оквиру овог етимолошког гнезда како би избегли ситуацију у којој речи са потпуно истом формом имају различито значење, па се тако поред старог облика **gь(b)nqti* друге глаголске врсте чије значење спада у прву групу, за значење из друге групе уводи нови облик **gy(b)nqti* са продуженим вокализмом, који је за другу глаголску врсту у старо доба био необичан (Zubatý 1:232–233).⁸⁹ Са друге стране, Sławski 1:280 s.v. *ginąć* истиче да је то инхоатив „z normalnym wokalizmem długim“, попут **stydŋqti*, **vyknqti*, позивајући се на рад Ј. Куриловича (Kuryłowicz 1948) о настанку дугог ступња у неколико категорија балтских и словенских примарних девербала, како именичких тако и глаголских, међу којима су и

---

⁸⁹ Слично томе и LIV 188, напомена 3 напомиње, у вези са словенским аористима, псл. **-gьbe* и стсл. *gybe*, да се дужењем коренског вокала успоставља диференцијација између основног значења 'савијати' и пренесеног 'пропадати'.

инхоативи на *-nḡti у словенском.⁹⁰ Треба још рећи да се, према Трубачову, слн. *giniti* и глуж. *hinyć* могу само условно подвести под псл. реконструкцију *gybnḡti, будући да се њихови форманти *-ni(ti)* односно *-ny(ć)* могу тумачити као одрази посебног псл. *-*ny(ti)* < *-*nī-* (апофонске варијанте *-*nḡ(ti)* < *-*nou-* / *-*neu-*), што би представљало заједничку лужичко-словеначку иновацију (Трубачев 2004:306, уп. Bezlaј 2003:377).⁹¹ Одговарајући облици су, међутим, шире заступљени како на словенском северу (Schuster-Šewc 1977:437–438⁹², Пецо 1979:141–142) тако и на југу, а присутни су и у бројним с.-х. говорима⁹³ (уп. нпр. Пецо 1979, Ленсек 1984–1985), и често су били тумачени као плод паралелног одвојеног развоја (в. нпр. Ивић П. 1957:275–276, Пецо 1979:144–145). У новије време се овим проблемом позабавио Х. Андерсен који, узевши у обзир и ванлингвистичке (археолошке) налазе о словенским миграцијама, износи претпоставку да је ту посредни псл. дијалекатско варирање *-*nḡ-* : *-*ny-* (где прва форма одражава ранопсл. иновативно *-*nī-n-*, а друга архаично *-*nī-*), а да је данашња дистрибуција облика резултат сеоба и касније социоллингвистичке конкуренције између двеју различитих форми (Andersen 1999).

*gybēti, **gyb'ḡ* 'нестајати, пропадати, погубити, pereire'

> с.-х. *zіб(j)еџи*, *-бџм impf.*

- Оба речника овај глагол одређују као глагол стања, с тим што се у ЭССЯ 7:217–218 доводи у везу са облицима *gybnḡti 'гинути, пропадати' и *gybati 'савијати; покретати се', док SP 8:332–333 сагледава његово место у

⁹⁰ За сажети преглед касније разраде Куриловичеве теорије о настанку ступња дужења у балт. и слов. језицима, као и за њену рецепцију в. Варбот 1984:14–67.

⁹¹ О настанку слн. *-ni-* и глуж. *-ny-* в. и Vaillant 3:259 § 504.

⁹² Х. Шустер-Шевц сматра да је ту посредни „eine noch aus dem Urslawischen stammende dialektale Erscheinung, die sich nur im Slowenischen, Obersorbischen, Polabischen und vereinzelt auch in den polnischen Dialekten Schlesiens erhalten hat“ (Schuster-Šewc 1977:438).

⁹³ Уп. нпр. *zинџи*, *-нем* / *zинџи*, *-нем* Војводина (РСГВ), *zинџи*, *-нџм* бачки Буњевци (Реић/Ваџија). За раније потврде уп. нпр. *razginџи*, *uginџи* Ј. С. Рељковић, аорист *zгинџ* Ш. Менчетић (RJA s.vv. *razginuti*, *uginuti*, *zginuti*), *гинџи* Б. Атанацковић (Пецо 1979:142).

разматраној етимолошкој породици преко опозиције са инхоативним **gьbnq̃ti* (пре **gybnq̃ti*)⁹⁴ и каузативним **gubiti* 'уништавати; губити': он као статив опонира инхоативу **gybnq̃ti*, док се каузативу **gubiti* супротставља у погледу транзитивности, будући да је, као глагол стања, непрелазан. Формалне одлике овог облика и генеза категорије којој припада у тесној су вези са његовим семантичким садржајем. Према Славском, класа стативних глагола представља псл. и балт. иновацију насталу преображајем ие. медиопасивног перфекта којим се означавало садашње стање као резултат неке прошле радње (SP 1:56). Ваља указати на то да је псл. **gybēti* у погледу облика и значења врло блиско инхоативу **gy(b)nq̃ti*,⁹⁵ чији се продужени вокализам⁹⁶, између осталог, такође тумачио перфекатским пореклом. Отуда семантичка сличност та два облика може проистицати из заједничког базичног значења: 'стање као последица неке раније радње',⁹⁷ док се разлике међу њима заснивају на припадности различитим категоријама: значење **gy(b)nq̃ti* има процесуалну компоненту, будући да као инхоатив означава 'прелажење у извесно стање', док је **gybēti* статив, образован помоћу афикса **-ē-*, пореклом од ие. суфикса **ē* (< **eH1*) којим се означава стање, ситуација (Грковић-Мејдор 2007:365, Веесkes 1995:230), те је тежиште његове семантике на стању по себи, без реферисања на евентуалне унутрашње промене и процесе.⁹⁸

---

⁹⁴ Зато што се **gybnq̃ti* дефинише посредством опозиција у односу на **gybēti* и **gubiti* (уп. SP 8:333). Поменути облици су семантички тесно повезани будући да представљају различите аспекте исте ситуације, о чему ће више речи бити касније.

⁹⁵ За везу између инхоатива на *-ne-* и глагола стања на *-i- -ēti* в. Vaillant 3:249–250 § 499, SP 1:45.

⁹⁶ За продужени вокализам у категорији глагола на **-ēti*, којима се исказује стање, в. Kuryłowicz 1948:8, 9.

⁹⁷ Грковић-Мејдор 2007:366–667 дели примарне глаголе стања на две семантичке категорије детерминисане превојним ступњем корена: глаголи са *e*-ступњем означавају стање по себи, док они са нултим, *o-*, или продуженим основним ступњем изражавају стање као резултат завршене радње. Псл. **gybēti* би спадало у другу групу.

⁹⁸ Међутим, Грковић-Мејдор 2007:365 указује на то да и у оквиру статива постоји подгрупа глагола деноминалног порекла (попут стсл. **цѣлѣти**) који подразумевају процесуалност у достизању стања означеног номиналном основом.

*gybelʹ / *gybělʹ f. јсл. и исл. 'погибија, пропаст, уништење, perditio'

> с.-х. *zúbělʹ* f.

- Према ЭССЯ 7:217 s.v. **gybelʹ / *gybělʹ*, посреди је дериват са суфиксом **-elʹ / *-ělʹ* од глагола **gyběti* 'нестајати, пропадати, погубити', **gybiti* 'савијати'.⁹⁹ Према SP 8:332 s.v. *gybělʹ*, изведеница спада у творбено-семантичку категорију *poimen acti* од првобитног *poimen actionis* и образована је од глагола **gyběti*, **gybnōti* 'нестајати, пропадати, погубити' помоћу суфикса **-ělʹ*. У делу пољског речника посвећеном псл. творби наводи се и могућност извођења овог девербала од **gyběti* помоћу суфикса **-lʹ* (SP 1:107).¹⁰⁰ Буг. *gybělʹ* m. 'количина пређе потребна за вретено', 'вретено', дијал. *zúbělʹ* m. 'извесна количина пређе', које наводе оба речника, издваја се значењем и граматичким родом од осталих потврда. С обзиром на значење пре ће бити изведеница од псл. **gybati* 'савијати; покретати се'.

*jъzgybnōti

> с.-х. *izginuŋi*, *-nēm* pf.

- Посреди је префигирани глагол сложен од префикса **jъz-* и глагола **gybnōti* 'гинути, пропадати' (ЭССЯ 9:32–33). Општесловенског је карактера и са значењем 'погинути, пропасти; нестати, ишчезнути'.

*guba 'бора, набор, прегиб, превој, plicatura'

- Према ЭССЯ 7:164–165 s.v. **guba / *gubъ*, именица је корелативна са глаголима **gubati* 'набирати' и **gъbnōti* 'савијати'. Према SP 8:297, овај облик карактерише регуларна апофонија у односу на глаголе **gъbnōti* 'савијати' и **gybati* 'савијати; кретати се', а његово изворно значење је

---

⁹⁹ За варијантност вокализма суфикса ЭССЯ 7:217 упућује на рад Ван Вејка (Van Wijk 1936:243–244) у коме се износе Бенвенистови налази о ие. суфиксима *-ēl* и *-el*. Вајан такође говори о недистинктивности изведеница са суфиксима **-ělʹ* и **-el(j)ʹ* (Vaillant 4:559–560 § 1057, 563 § 1060). Извођење од **gybiti* 'савијати' спорно је са семантичког становишта.

¹⁰⁰ Вајан истиче да су изведенице на **-ělʹ* првобитно биле изведенице на **-lʹ* од глаголске основе на **-ē-*, а да је затим дошло до ширења суфикса и на друге глаголске основе (Vaillant 4:560 § 1057).

’превој, кривина, закривљење’. То значење представља заједнички садржалац читавог семантичког спектра ове именице: ’бора, набор’ (јсл., зсл.), ’кора за питу’ (јсл.), ’залив’¹⁰¹, ’рт’, ’узани комад земље који се увлачи у реку’, ’(уска) мочвара’, ’мера земље’, ’округ’, ’искривљено дрво које служи за прављење чамаца’ (исл.), уп. и исл. *зубка* ’мера дужине основе у ткању’¹⁰² и др. (ЭССЯ, SP I.c.). За део тих значења паралелу у погледу семантичког развоја пружа **lękti* ’савијати’ : **lęka* ’савијутац, кривина’, ’окука реке’, ’терен око речне окуке’, такође ’залив’, ’рт’ и др. (SP I.c., уп. Skok 2:281 s.v. *lęcati se*, ЭССЯ 16:141–142, Цейтлин 1996:179–181). За могуће с.-х. континуанте в. поглавље IV. Уп. **gubъ*.

---

¹⁰¹ За рус. *зубá*, струс. *зуба* у овом значењу Фасмер 1:469 s.v. *зубá* III најпре износи уобичајено тумачење које ову реч сврстава у породицу псл. **gъb-* (тако Matzenauer 1880:208 који указује на паралелу у нем. *Bucht* ’залив, увала’ < *biegen* ’савијати’, Miklosich 82 s.v. *gûb-*, Berneker 1:360 s.v. *guba*, Преображенский 1:166, Machek 1934:42, Pokorny 450 s.v. *gheub(h)-*), са претпостављеним првобитним значењем ’набор, прегиб, завој’, али се затим пита није ли ипак њена изворна семантика ’уста, ушће, отвор’, што би реч сврстало у континуанте псл. **gъba* ’израслина; гљива; уста’, а паралелу налази у лет. *gumbъs* ’увала, залив’. О односу псл. **gъb-* и **gъba* в. поглавље IV. ЕСУМ 1:610–611 s.v. *зубá*³ поводом укр. *зубá* у истом значењу даје предност овом другом тумачењу. Пада у очи да ЭССЯ 7:164–165, за разлику од SP 8:298, не наводи рус. *зубá* у разматраном значењу s.v. **guba*. Скорије Галинова 2000:163 доноси нови рус. дијал. материјал: *зубá*, *зубовинка*, *зазубка* ’залив на језеру’, *зубина* ’острво или полуострво на реци, језеру’ *зубенец* ’id.’ и предност даје извођењу од псл. **gub-*. Уп. у својству семантичких паралела које поткрепљују прву етимологију псл. **lęka* ’залив’ < псл. **lękti* ’савијати’ (ЭССЯ 15:62–63 s.v. **lękti*, 16:141–142 s.v. **lęka*), као и лат. *sinus* ’завој, набор; залив; земља на заливу, рт’ (Divković, Lewis/Short), под чијим је утицајем, према RJA 3:130, с.-х. *gûb* m., у основном значењу ’набор, бора’, код М. Газаровића (17. в.) употребљено да значи ’затон’: Од отуда к оном гибу често броди сфеј путују. РСА бележи *зуба*² f. ’врста залива’: Источне обале су ниске, а имају нарочито велик број заљева званих губе, са квалификатором покрајински. Једини извор је В. Prikić, *Ekonomska geografija*, II део, Zagreb 1954, 18, а опис се односи на Бело море у Русији, тако да је јасно да реч не само да не припада дијалекатској лексици с.-х. језика, већ се не може рећи ни да је као позајмљеница добила стабилан статус у лексичком фонду тог језика.

¹⁰² Уп. и слч. дијал. *húba* f. заст. ’мера за дужину платна’ (SSN).

*gubъ, -a зсл. и јсл. 'набор, бора, прегиб, превој, plicatura'

- Према ЭССЯ 7:164–165 s.v. **guba* / **gubъ* и SP 8:298 овај облик *o*-основе потпуни је пандан у погледу творбе и изворног значења именици *a*-основе, **guba*. Најстарији слој примарних деривата од глаголских корена са суфиксима **-o* и **-ā* одликује се *o*-ступњем (SP 1:58, 60), чија се резултативна семантика јасно разазнаје управо у категорији девербала којима се означава појам који је настао као резултат радње исказане глаголом (Грковић-Мејдор 2007:366–367). И изворно значење псл. именица **guba* и **gubъ*, 'превој, кривина, закривљење', своди се, заправо, на 'оно што је настало савијањем'. Једина директна континуанта псл. **gubъ* коју наводе прасловенски речници јесте каш. *gub* 'бора' са могућом лит. паралелом (в. табелу 1), а SP l.c. упућује још на сложенице стсл. *соуґоуґъ* adj. 'двострук' (в. **sogubъ*) и пољ. *przegub* 'прегиб, зглоб'. Уп., међутим, и блр. *зуб* 'мера платна' (ЭСБМ 3:110). Славски указује на то да у другим слов. језицима постоје паралелна образовања са другим вокализмом, нпр. чеш. *příheб, ohyb* 'прегиб' и др. (Sławski 1:375), док Варбот износи претпоставку да су варијанте са вокалом **у*, нпр. с.-х. *gīb* 'набор, бора', слн. *gíba* 'id.', *gīb* 'савијање; зглоб', каш.-словин. *gib* / *giba* 'прегиб(ање), савијање', могле настати не само као касније изведенице од глагола са истим вокализмом већ и преобликовањем старијих именица са *o*-ступњем под утицајем тих глагола (Варбот 1984:102).¹⁰³

*gubatъ, -a, -o 'пун бора, набора'

- Посреди је придев изведен суфиксом **-atъ* од именица **guba* / **gubъ*, а реконструисан је на основу слн., каш.-словин. и рус. потврде¹⁰⁴ (ЭССЯ 7:165 s.v. **gubatъ(jъ)*, SP 8:297). Аутори пољског речника изражавају сумњу у његов прасловенски карактер (SP. l.c.).

---

¹⁰³ О односу слн. *gíba* и *giba* в. Bezlaј 1:142 s.v. *giba*.

¹⁰⁴ Док се остале потврде јављају у значењу које је реконструисано као прасловенско, руска потврда *зубáто*, из загонетке, у извору је дефинисана као 'дебело' (в. СРНГ 7:193).

*dъvogubъ, -a, -o јсл. 'састављен из два дела, из две јединице, два пута већи, двострук, duplex'

> с.-х. *двѡгуб* adj.¹⁰⁵

- То је сложени придев, реконструисан на основу с.-х., слн. и рус.-цсл. потврда, у чијем је првом делу број *dъva, а у другом *gubъ, за балтске паралеле в. табелу 1 (ЭССЯ 5:190 s.v. **d(ъ)vogubъ(jъ)*, SP 5:178). Јавља се још у варијантама са суфиксом *-*ьнъ*, као непроменљив придев и прилог *i*-основе, а у рус.-цсл. је потврђена и форма **двѣгъсъ** (ЭССЯ l.c., 5:188 s.v. **d(ъ)věgubъ*, SP l.c.). У образовања истог типа спадају још и *sogubъ, *trigubъ (SP l.c.).

*sogubъ јсл.¹⁰⁶ 'двострук'

> с.-х. заст. *сѹгуб* adj.

- Према ESJS 15:899 s.v. *sugubъ* и Boryś 1975:121, посреди је сложеница, сачињена од именског префикса **sq-*, континуанте ие. *sem / *som 'један; уједно, заједно, са', и девербалног придева *gubъ < псл. *gъbnqti, *gybati 'савијати' (уп. сродне именице *gubъ и *guba), чији се семантички развој објашњава на следећи начин: *'сложен, пресавијен једанпут, уједно, заједно (тј. удвојен, удвостручен)' → 'двострук'. Промена **sq-* > стсл. *su-* тумачи се као стара деназализација (уп. ESSJ 1:241 s.v. *sq*, Birnbaum/Schaeken 1997:103) до које је дошло услед вокалске асимилације *q према *u у следећем слогу (уп. Vaillant 1:148 § 65, Фасмер 3:793 s.v. *сугубый*). Као мање вероватна просуђују се остала тумачења: да је стсл. *sugubъ* девербал од *съгъbnqti, где је споран развој **съ-* > *su-*,¹⁰⁷ да стсл. *su-* „ne peut représenter qu'un ancien

¹⁰⁵ Придев је сразмерно касно посведочен што је побудило сумње у његову старину и аутохтоност у с.-х. језику, в. о томе детаљније у поглављу IV.

¹⁰⁶ Ареал је тако дефинисан пошто се реконструкција заснива на стсл. *sugubъ*, док потврде из осталих словенских језика (с.-х. заст. *сѹгуб*, укр. заст. *сугубий* 'особит, изузетан, посебан, нарочит', рус. *сугубый* 'id.', заст. 'двострук') потичу, према ESJS 15:899, ЕСУМ 5:466, Vaillant 2:671 § 317, из црквенословенског. Против тога говоре с.-х. топономастичке потврде о којима в. поглавље IV.

¹⁰⁷ Слично и Вајан, с тим што он претпоставља изворни облик са **sq-*, *sq-gъbbъ, који тумачи као номинални дериват од глагола *съгъnqti* 'савити', *съгъbati* impf. (Vaillant 2:672 § 317). Уп. стсл. придев *prěgubъ* 'двострук' ← *'пресавијен (на двоје, на две половине)', који ESJS 12:704 изводи

**sou-* et est à v. sl. *su* = lit. *su* ce que *sq-* est à v. sl. *si*, *si*n = skr. *sa-*, gr. *ἀ-* (с'est-à-dire i.-e. **sm-*)“ (Meillet 1902:162), или да овај префикс потиче од ие. **ko-*, **ke-* 'овај' (Ильинский 1909:248). Стсл. варијанта *sugobъ* обично се објашњава као континуанта претпостављене варијанте *sqgъbъ,¹⁰⁸ в. *gъbъ (уп. Sławski 1:375 s.v. *gub*, Вору́с 1975:121), али се не може искључити ни могућност да је посредни последица вокалске дисимилације (уп. Meillet 1902:163). Посведочени су такође непроменљиви придеви и прилози *i*-основе: стсл. *sugubъ*, *sugobъ*, струс. *сугубъ* (ESJS l.c., Фасмер l.c.). Што се тиче ие. паралела, поред значењски блиских балтских сложеница са другом компонентом сродном са псл. *-*gubъ* (в. табелу 1), постоје слична образовања у чијем се првом делу налази континуанта ие. *sm, превојне варијанте ие. *sem, уп. стинд. *sa-krt*, авест. *ha-kərət*, гр. *ἄ-παξ* 'једном, једанпут', гр. *ἀ-πλόος*, лат. *sim-plex* 'једнострук, једноставан' (Pokorny 902, ESJS l.c., Вору́с l.c.).¹⁰⁹ Уп. *dъvogubъ.

*gubati, *gubajō зсл. и јсл. 'савијати, слагати у наборе, plicare'

> с.-х. дијал. *зубаѣи се*, *зубам се impf.*

- Према ЭССЯ 7:165, то је дуратив-итератив на *-*ati*, корелативан са глаголима *gubiti 'уништавати; губити' и *gъbnōti 'савијати', који се због балтских паралела (в. табелу 1) може убројати међу сразмерно стара образовања. Најчешћа семантичка реализација јесте 'набирати' (слн., словињ., каш.), томе

од псл. глагола **pergъ(b)nōti* 'пресавити'. На сличан начин је можда и *sqgubъ настало од *съgъbati или **съgъ(b)nōti* које је у стсл. посведочено у прелазном значењу 'zusammenrollen' (уп. SJS s.v. **сѣгънѣти**). С.-х. грађа показује да је у семантичком инвентару с.-х. континуанте *сѣгнѣи* одговарајуће значење 'скупити, склопити, сложити, савити (о одећи, папиру и сл.)' добро посведочено у старим изворима (в. поглавље III). Дакле, придевско значење 'сложен, пресавијен заједно, уједно' могло је бити изведено непосредно из глаголске семантике. Што се тиче формалне стране творбе, уп. придев *sqtoгъ и именицу *sqtoга, деривате глагола *съtęnōti, *съtęgati (Вору́с 1975:119–120).

¹⁰⁸ Вајан указује на то да би *-*gъb-* могло бити изворна форма која је затим замењена обликом *-*gub-*, карактеристичним за поствербале (Vaillant 2:672 § 317).

¹⁰⁹ Разлика у значењу између *sqgubъ 'двострук' и нпр. лат. *simplex* 'једнострук, једноставан' додатни је аргумент у прилог тези да је *sqgubъ девербал од *съgъbati или **съgъ(b)nōti*.

блиско је 'подавијати, задизати, завртати (о оделу)' (пољ.), док с.-х. значење 'њихати се, љуљати се', фиг. 'увијати се, облетати око некога'¹¹⁰ стоји мало по страни (уп. ЭССЯ I.c., SP 8:297). SP I.c. се не слаже са тумачењем изнетим у ЭССЯ I.c. и овај облик интерпретира, полазећи од његове доминантне семантике, као деноминал од *gubъ, *guba 'набор, бора' (тако и SEK 2:229 s.v. *gubac*). ЭССЯ 22:66 реконструише, само на основу слн. *nagúbati* / *nagubáti* 'наборати, набрати; намрштити чело', префигирани облик *nagubati, сложен од префикса **na-* и глагола *gubati.

*gubiti, **gub'q* 'доводити до пропасти, нестајања, уништавати', 'убијати, уништавати' → (секундарно у неколико језика¹¹¹) 'губити, тратити због непажње', 'perdere'

> с.-х. *зубиѣи* (*ce*), *-ѣм* (*ce*) impf.

- Према ЭССЯ 7:166, посреди је глагол на **-iti*, каузатив, корелативан са глаголом *gъbnqti 'савијати'. SP 8:297–298 сматра да претпоставка о непосредној вези с обликом *gъbnqti наилази на семантичке тешкоће и да је у питању каузатив у односу на *gybnqti 'нестајати, пропадати, гинути' (те отуда првобитно значење — у складу са категоријалном семантиком 'проузроковати радњу или стање изражено сродним глаголом' — 'проузроковати да неко или нешто нестане, пропадне, умре'), а као творбену паралелу наводи пар *studiti 'хладити, изазивати хлађење' : *stydqti 'хладити се' (тако и ESJS 4:211). Вајан такође дефинише *gubiti као каузатив према инхоативу *gybnqti, али скреће пажњу на то да покретна акцентуација (уп. рус. *зуби-*, *зубѣи*) показује

¹¹⁰ У оба прасловенска речника с.-х. значење се дефинише као 'савијати се', док се овде даје прецизнија дефиниција на основу примера из извора: Камен мосту не лилај се! | Не лилај се, не губај се! | Док ја пређем преко тебе, | И заграбим с' лада воде НП, фиг. Једне ноћи пребаци Авдо Салиху, шта се он хамал губа око 'ваке цуре Ј. Косор (РСА).

¹¹¹ Према ESJS 4:211, у свим језицима, сем словачког и чешког. Секундарност је потврђена и датирањем различитих значења у словенским језицима. У старопољском (15–16. век) глагол *gubić* се јављао само у значењу 'уништавати, убијати', а тек од 18. века забележени су *z-gubić* са новим значењем 'затурити нешто, изгубити услед непажње, престати имати на располагању нешто не знајући где је', *gubić* 'затурити' и рефлексивно *gubić się* 'губити оријентацију' (Bańkowski 1:499–500).

да је он независан од инхоатива са вокалским дужењем и акутском интонацијом¹¹² (с.-х. *gǫnyūi*, рус. *губ(б)нутъ*), те да је повезан непосредно са кореном **gъb-* (Vaillant 3:419 § 610). Према М. Сноју, псл. **gubīti* је каузативни глагол у односу на псл. **gъ(b)nǫti* и изворно је значео 'учинити да се нешто или неко искриви, савије', одакле су се развила значења 'уништавати, убијати' и 'губити' (Snoj 195). У раду посвећеном словенским каузативима З. Голомб сагледава однос између ова три глагола на следећи начин: он стсл. *gubiti* изводи од старијег **gъ(b)nǫti* које је замењено (у том односу) млађим *gybnǫti* (Gołab 1968:10). На тај начин се овај каузатив на основу везе са **gъ(b)nǫti* уклапа у ие. творбени образац који подразумева апофонију коренског вокала типа *e/ø → o*,¹¹³ док релацијом са *gybnǫti* испуњава семантички критеријум по коме каузатив и интранзитивни глагол од кога је изведен у основи означавају исти процес, уколико се из њиховог семантичког садржаја апстрахују све референце на учеснике у том процесу (уп. Gołab 1968:1–2). Међу континуантама овог глагола могу се уочити рефлексивни облици са значењем типичним за **gybnǫti*, **gybēti*, уп. нпр. с.-х. *gǫbiiūi se* 'слабити, мршавети', буг. дијал. *gǫbja se* 'слабити, венути, кржљати' (ЭССЯ I.с.). Голомб је, разматрајући стсл. грађу, већ скренуо пажњу на конкуренцију између старијег интранзитива *cělēti* 'постајати здрав, опорављати се' и секундарног рефлексивног интранзитива *cěliti se* 'id.', изведеног од каузатива *cěliti* 'лечити, исцељивати', с тим што он ову појаву везује за каузативе II, тј. деноминалне каузативе, будући да су *cělēti* и *cěliti* изведенице од придева *cělъ* 'цео, читав, здрав' (Gołab 1968:15, 16, уп. и Грковић-Мејдор 2007:369).¹¹⁴ Међутим, континуанте псл. **gubiti* сведоче о томе да се иста појава среће и код примарног типа каузатива.¹¹⁵

¹¹² У вези с акцентом в. напомену 85.

¹¹³ Ие. каузативи заправо комбинују два творбена средства: суфиксацију (**-ei-e-*) са *o*-ступњем, што је наследио примарни тип словенских каузатива са суфиксом **-i-* и вокалском апофонијом истог типа (Gołab 1968:4, SP 1:56–57, Beekes 1995:229). О односу ие. и слов. суфикса в. детаљније Бошковић 1985:74–75.

¹¹⁴ О резултатима тог процеса у савременом српском језику в. Драгићевић 2001:60.

¹¹⁵ Процес рефлексивизације са описаним семантичким последицама среће се и у литавском, уп.

*gubitel'ь, -l'a 'онај који доводи до пропасти, уништитељ, perditor'

> с.-х. *губиѿељ* т. заст.

- У питању је *nomen agentis*, изведен суфиксом **-tel'ь* од глагола **gubiti* 'уништавати; губити',¹¹⁶ а у овом случају се оба прасловенска речника слажу да је прасловенски статус речи, с обзиром на њен књишки карактер, мало

старије интранзитивно *k̆lti* 'устати' : новије рефлексивно *k̆ltis* 'id.' < транзитивно *k̆lti* 'подићи' (Грковић-Мејдор 2007:367, 369). Gołab 1968:20–23 указује и на супротан, синтаксичким контекстом условљен процес транзитивизације, када примарни интранзитивни глаголи, комбиновани са директним објектом у акузативу, преузимају каузативно-транзитивну функцију, наводећи, поред осталих, и пример мак. глагола *загине* који интранзитивно употребљен значи 'погинути; пропасти', такође и 'изгубити се', са факултативном заменицом *се*, док као транзитив значи 'изгубити, загубити' (PMJ), уп. Клучот загина : X го загина клучот = X го загуби клучот (Тополињска 2009:224), па и 'убити': и мене сега ќе ме загини М. Цепенков, тј. у погледу значења изједначава се са глаголом *загуби* (Конески 1987:357). Gołab 1968:20 ове глаголе сврстава у четврти тип словенских каузатива, који још назива и синтаксичко-контекстуалним, напомињући да развој од првог (у који спада посл. **gubiti*) до четвртог типа карактерише слабљење морфолошког маркирања каузатива (id. 23). Овај последњи тип сматра најмлађим и истиче да се јавља у јужнословенским језицима, с тим што је у српско-хрватском присутан, пре свега, у народним песмама, дијалектима и колоквијалном говору, док је у македонском одлика и књижевог језика (id. 20–21). Иста појава је, међутим, потврђена у чешком, уп. дијал. *hinout'* 'губити' (ЭССЯ 7:218 s.v. **gybnq̆ti*), *hynout něco* 'губити нешто' (Machek 193 s.v. *hynouti* који додаје да се другде употребљава **gubiti* у том значењу, али не и у чешком, према ESJS 4:211 s.v. *gubiti*). Што се тиче хронологије, треба скренути пажњу на то да сличне појаве у српској епици Грковић-Мејдор 2007:91 тумачи као примере апсолутне употребе глагола (који се може реализовати и као прелазан и као непрелазан) и архаичног адвербијалног акузатива, сматрајући да су то остаци доминативног језичког типа (који претходи развоју синтаксичке транзитивности), преживели у епици која иначе чува архаичне синтаксичке моделе, те да се не могу објаснити онако како то чини Стевановић 1986:386 (он ту, као и горе Голомб, види непрелазне глаголе који са објекатском допуном у акузативу добијају каузативно значење), јер се тиме третирају као део синхроног језичког система, што они нису.

¹¹⁶ Меје истиче да овај суфикс већином твори изведенице од каузатива и фактитива на **-iti* (Meillet 1905:313), што је и овде случај. Славски разликује два типа деривата са овим суфиксом: први је образован од глаголских коренова, а други, продуктиван, од инфинитивних основа глагола које помиње Меје, затим ређе од глагола на **-ati*, изузетно и на **-ěti* (SP 2:50–52).

вероватан (ЭССЯ 7:165–166, SP 8:297).¹¹⁷ RJA 4:489 сматра, на основу широке распрострањености у слов. језицима, да лексема јесте прасловенска, али се из напомене о с.-х. потврдама: „*te se nahodi od prvijeh vremena u knjigama pisanima crkvenijem jezikom*“ јасно види да сфера њене употребе не обухвата народне говоре. Специфичан религијски контекст илуструју и најмлађи примери њене употребе (из 19. века).¹¹⁸ Стога Стијовић С. 1992:158 у студији о славенизмима код Његоша ову реч сврстава у лексички слој који потиче из црквенословенског. Према подацима из прасловенских речника, једино се у македонском семантика деривата базира на секундарном значењу мотивног глагола: ’губити’ → ’човек који је нешто изгубио, проиграо’ (ЭССЯ, SP 1.с.). Уп., међутим, и с.-х. потврду *губиѿель* ’онај који нешто изгуби (опкладу и сл.)’: Цоана није родила, али губиѿель [опкладе] није хтио да плати опкладу Вјесник у сриједу, Загреб 1960. (РМС). Посреди су рецентне изведенице настале независном творбом.

*gubitva

- ЭССЯ 7:166 реконструише ову изведеницу од глагола *gubiti ’уништавати; губити’ са суфиксом *-(i)tva једино на основу рус.-цсл. потврде, те стога SP 8:298 доводи у питање оправданост прасловенске реконструкције.

---

¹¹⁷ О читавој групи деривата са овим суфиксом, чија је прасловенска старина, упркос општесловенској заступљености, спорна пошто имају наглашено апстрактан и артифицијелни карактер те слабу посведоченост у обичном говору в. SP 2:51–52, Vaillant 4:313–315 § 848–849. Бернштейн 1972 врши компаративна испитивања која потврђују да је овај суфикс одлика књижевног варијетета у свим словенским језицима, а да у дијалектима има књишки карактер, али износи претпоставку да је он био карактеристичан за супонирани псл. наддијалекатски коине чија су образовања морала одиграти велику улогу у формирању првих словенских писаних језика. Према Славском, начин образовања првог од два малочас поменута типа деривата са овим суфиксом (в. претходну напомену) указује на псл. генезу, док се псл. реконструкција већине изведеница из друге групе не може сматрати сигурном (SP 2:51).

¹¹⁸ Уп. ...губиѿели душа християнскијех Петар I Петровић Његош, ...Зли губиѿель душа бесмртнијех Петар II Петровић Његош, ...анђео губиѿель... Ј. Суботић, значење ’целат’ забележено је код Суботића и Стерије (РСА s.v. *губиѿель*), као и у примерима из штампе (19 в.), в. Михајловић s.v. *губиѿель*.

*jъzgubiti

> с.-х. *изгубиѣти, изгубѣм* pf.

- Посреди је префигирани глагол, сложен од префикса **jъz-* и симплекса **gubiti* 'уништавати; губити', има свесловенски карактер и основна значења 'упропастити, уништити' и 'изгубити' (ЭССЯ 9:32).

*jъzguba

> с.-х. *изгуба* f. заст.

- Најчешћа семантичка реализација, потврђена у све три групе језика, поствербала глагола **jъzgubiti* 'упропастити, уништити; изгубити' јесте 'губитак, губљење, штета', а у севернослов. језицима именица се јавља још и у значењу 'пропаст, погибија' (ЭССЯ 9:31–32).

*orzgubiti (se) јсл. и исл.

> с.-х. *разгубиѣти* pf.¹¹⁹

- Посреди је префигирани глагол, сложен од префикса **orz-* и симплекса **gubiti* 'уништавати; губити', са основном семантиком 'изгубити; растрошити' (ЭССЯ 33:122). Дефиниција буг. континуанте *разгубя* 'изгубити много шта или на многим местима' (ЭССЯ l.c.) лепо илуструје модификацију коју уноси префикс својим значењима дисперзивности и дистрибутивности (уп. ESSJ 1:147 s.v. *orz-*). Словински облик *razgubāc* 'изравнати, исправити, развити, раширити', наведен у одредници **orzgubiti (se)*, по облику и значењу пре припада гнезду глагола **gubati* > словин. *gubāc* 'слагати, скупљати у наборе' (в. ЭССЯ 7:165). Друге потврде, сем ове словинске, из западнослов. језика нису наведене.

---

¹¹⁹ У расположивој грађи се нашао само једна потврда, из Пергошића, 16. в., у значењу 'bona consumere' (Маџуганић). Уп., међутим, и глаголску именицу *разгубљење* код Јамбрешића (RJA).

*orzgubjati јсл. и исл.

> с.-х. *разгубљаѿи*, -ам impf.¹²⁰

- Према ЭССЯ 33:122–123, то је итератив-имперфектив са основом на *-а-, изведен од глагола *orzgubiti. Потврђен је у два главна значења: 'уништавати, рушити' и 'губити'.

*дѣньгубѣ / *дѣньгуба јсл. и исл.

> с.-х. *дангуб* m., *дѣнгуба* f.¹²¹

- ЭССЯ 5:214 реконструише ову сложеницу, чији је први елемент именица *дѣнь 'дан', а други основа глагола *gubiti 'уништавати; губити', као јужнословенско-белоруску изоглосу базирану на старом фразеологизму *дѣньгубити.¹²² Може се претпоставити да први члан *дѣнь- одражава именицу у акузативу (на то је помишљао и Даничић 1876:9), те би у том случају ово био тип татпуруша-сложенице са флексијом првог члана, непосредно проистекао из синтагме *дѣньгубити. По свом примарном и најчешћем значењу — буг., мак., с.-х. 'узалудно губљење времена' — сложеница спада у категорију *nomem actionis*, док су остала значења настала метонимијском екстензијом: буг. 'човек који губи време узалуд', блр. 'лењивац, беспосличар', мак. 'наклада штете за губљење времена'. Ваља поменути да историјски речник српско-хрватског (RJA), који се у ЭССЯ l.c. и цитира, садржи потврде само за

---

¹²⁰ Једина потврда у примеру: Трето зло је, да разгублаш' почтенје из Колунићевог зборника, 15. в. (RJA), уп. и српсл. *разгубљати* 'perdere' ant. 14. в. (Miklosich 1862–1865).

¹²¹ ЭССЯ 5:214 наводи и дијал. глагол *дѣньгубиѿи* Косово (Елезовић I).

¹²² Уп. с.-х. *губиѿи* 'узалудно трошити, расипати (о бесциљно проведеном времену, данима и сл.)': ...Време губиш, а мене не љубиш НП Вук, Он [је] губио дане натежући се с простим и глупим сељацима З. Шубић (РСА), од 16. в.: Вриме свак губи тко гледа високо Ш. Менчетић, Заман у труду служећи дни губи Д. Рањина (RJA), блр. Паміраць — дѣк паміраць, усѣ роўна дзень губляць (Цихун 1999/2000:42). RJA 2:265 s.v. *dāngubiti* у тумачењу настанка ове лексичке породице полази од глагола *дѣнгубиѿи* 'губити дан, време' (при чему *дан* значи 'време', уп. RJA s.v. 1. *dān* 5), који објашњава на следећи начин: „*Uprav su dvije riječi: dan gubiti koje nijesu sastavljene nego se izgovaraju kao da je jedna riječ; pa je narod shvatio kao da je dangub prava osnova, te od ње помоћу њекихег наставака начинио supstantive dangub, danguba, dangubac, i adjektive dangub, danguban. — Drugo je dān gūbiti, gubiti zaludno њеки dan*“.

основно значење и семантичке реализације тесно повезане с њим,¹²³ док савремени речник (РСА) региструје и остале, метонимијом изведене елементе семантичког инвентара, који су посведочени на словенском плану. Вајан наводи само с.-х. облике *дангуба*, који тумачи као поствербал, и *дангубиџи*, у коме види калк нем. *tagedieben* (Vaillant 4:111 § 754, 751 § 1216). Ово и слична словенска образовања сагледавана су и у оквирима који су шири од словенских. С једне стране, уочене су балтско-словенско-германске везе (в. табелу 1), али њихов карактер није прецизиран. С друге стране, Р. Цет сматра да је словенски контекст за разматрање образовања овог типа (која значе 'дангуба', 'дангубљење', 'дангубити' и сл., а мотивисана су глаголом у значењу 'упропастити, уништити' и именицом којом се означава 'дан' или 'време', ретко 'лето') сувише узак, те своја испитивања проширује на језике балканског, а затим и јужноевропског ареала (Zett 1970a).¹²⁴ Према саставу, та се образовања могу разврстати на она са:

1. глаголским првим делом и

– именицом 'дан' у другом делу: буг. *зубѝден*, *зубидѝлник* < *зубидѝн-ник, мак. *зубиден*, с.-х. *зубидан*, *ззубидан*, *-овић*, *-ски*, алб. *djerraditës*¹²⁵, *bjerraditës*, *humbje*¹²⁶ *dite*, нгр. *χασομέρ-ης*, *-ι*, *-ιμα*, *χασομερῶ*¹²⁷, ит. *perdigiorн-о*, *-ата*

– именицом 'време' у другом делу: буг. *зубѝ-време*, с.-х. *зубивр(и)јеме*, *зубивременка*, алб. *humbje kohë*¹²⁸, нгр. *χασοκαίρῶ*¹²⁹, ит. *perditempo*, ретором. *perdatemp*, *piardatemps*, шп. *pierdetiempo* 'безначајна, неважна веза, заруке'

¹²³ Значење 'онај који дангуби' реализују, према RJA, одговарајуће суфиксалне изведенице, нпр. *дангубац*, *дангубиџељ*, *дангубнић*.

¹²⁴ Он такође указује на то да се у руском језику у том значењу користи други глагол: *терять время* (Zett 1970a:203), уп. у с.-х. поред *зубиџи* и *џраџиџи*, *џраџиџи време* (РСА s.v. *врѝме*), такође пољ. *(s)tracić czas*, *dzień*, *tydzień*, *rok* '(про)тратити време, дан, недељу, годину' (SFJP s.v. *stracić*).

¹²⁵ Од *djerrë* 'упропастити, уништити' и *ditë* 'дан'.

¹²⁶ Алб. *humbë* 'изгубити, уништити'.

¹²⁷ Од нгр. *χασομέρ-ι*, *-ῶ* потичу арум. *hasumëri* и *hasumirsëscu*.

¹²⁸ Алб. *kohë* 'време', уп. и *me humbë kohë* 'дангубити'.

¹²⁹ Ова и остале горенаведене грчке лексеме имају аорисну основу глагола *χάνω* 'изгубити, упропастити' у првом делу (Andriotis 1939:122, Zett 1970a:206–207).

– именицом 'лето' у другом делу: рум. *pierde-vară*¹³⁰

2. глаголским другим делом и

– именицом 'дан' у првом делу: буг. *дѣнгу̀б-а, -ица, -ие, -им, -ец, -ен, -ене, -ство, -ник, дѣнпогу̀ба* 'драгана'¹³¹, мак. *дѣнгу̀б-а, -ење, -и, -ица, -ник, с.-х. дангуб, -а, -ац, -ан, -ар, -аш, -ећи, -ица, -ина, -иш, -иџељ, -иџи, -љење, -лук, -ица, -ник, -њак*¹³²

– именицом 'време' у првом делу: алб. *kohë- humbës* (id. 204–207).

Цет на основу презентоване грађе указује на то да, структурно гледано, преовлађују императивне сложенице, тип образовања који је особито распрострањен у романским језицима, а да се у албанском и јсл. језицима среће инверзија компонената сложенице, изразито развијена управо у српско-хрватском (id. 207–208), те закључује „daß die Bildung als auf dem Wege der Zusammenrückung, mithin als aus lexikalisierten Syntagmen hervorgegangen angesehen werden konnte“ (id. 208).¹³³ Што се тиче порекла, на основу

---

¹³⁰ Цет указује на везу рум. потврде са укр. антропонимом *Gubilitenko* из 17. в. јер се једино у њима јавља номинална компонената са значењем 'лето' (Zett 1970a:203, 209). Треба само имати у виду да континуанте псл. *lěto, поред годишњег доба, значе и 'година' (ЭССЯ 15:8–9 s.v. *lěto I). Уп. такође синонимне сложене придеве из старосрпског периода: *malolětnь, malovrěmenь, malověšťь* 'ὀλιγοχρόνιος', који показују да ова именица може у сложеницама да ступа у синонимне односе са именицама *vermę и *věкъ (Zett 1970:126, 217, 354).

¹³¹ Уп. Девòкò, девòкò, дѣнпогу̀бо мой, | ден да те не вѣде, двà-дни бòлен лѣжа НП (Молерови 1954:441 s.v. *дѣнпогу̀ба*).

¹³² О томе да су с.-х. лексеме *дангуба* и *дангубиџи* ушле, посредством говора дунавских лађара, у мађарски в. напомену 886.

¹³³ У вези с овим запажањем о распореду делова сложенице који преовлађује у с.-х., али је инверзан у односу на доминантан структурни тип потребно је скренути пажњу на испитивање српкословенских сложеница у поређењу са грчким моделом, које је показало да се код објекатских сложеница од два могућа обрасца — калкираног, са глаголском основом у првом делу и обрасца с инверзијом основа у односу на грчки — у разматраном узорку скоро доследно јављао други тип, што је објашњено тиме да је у преводу примењиван словенски принцип композиције, јер у словенском, изузев императивних композита, тип сложеница с иницијалном глаголском компонентом није развијен (Грковић-Мејџор 2007:405–406). И када је реч о разматраним лексемама са значењем 'дангуба' показало се да су у с.-х. и хронолошки и ареално и творбено

дистрибуције потврда Цет претпоставља да су наведена образовања међусобно повезана, али држи да су претпоставке о прасловенском пореклу као и о балканској ирадијацији мало вероватне, те се сам опрезно опредељује за хипотезу о романском, прецизније, италијанском утицају, наводећи следеће аргументе: 1) интензиван ит. утицај на западно- и јужнобалканске језике; 2) највише потврда (које су поред ит. и најстарије) потиче из Далмације, области изложене јаком ит. упливу;¹³⁴ 3) ит. позајмљеница *йердижурнада* 'чапља' Врбник на Крку (RJA), која је семантички подударна са с.-х. *дангуба* 'id.';¹³⁵

боље укорееена образовања са објектом у првом делу него тип императивних композита.

¹³⁴ Треба имати у виду да потврде из Далмације карактерише инверзна структура (типа *дангуб(а)*), а такође да се с.-х. историјске потврде црпу из RJA у коме преовлађују извори са западног подручја с.-х. језичке територије. Већ је било речи о томе да ареални дисбаланс извора отежава извођење поузданих закључака о географској дистрибуцији неке речи или лексичке групе, в. поглавље I.

¹³⁵ На порекло од ит. императивне сложенице *perdigiorno*, *-ata* 'дангуба' < *perdere* 'губити' и на ономасиолошку идентичност са с.-х. орнитонимом *дангуба* f. 'Ardea purpurea' Купиново упућује и Skok 2:639 (етимон ит. *perdigornata* већ у RJA 9:782). Еквивалентна орнитонимска употреба посведочена је у лигурском језику у сз. Италији: *perdigorni airón* 'Ardea garzetta', ~ *gianco* 'A. alba', ~ *grixo* 'A. stellaris', ~ *nèigro* 'A. nycticorax', ~ *pagèn* 'A. comata', ~ *picìn* 'A. minuta', ~ *ròsso* 'A. purpurea', ~ *senèn* 'A. cinerea' (Paganini 1857:243–244), *Perdigiorno seneen grosso* 'id.' Алесандрија, ~ *rosso* 'A. purpurea' ib. (Giglioli 1890:43), ~ *piccin* 'Ardea minuta' ib. (id. 44), уп. и ит. *un uccel perde-il-giorno* 1536. (DELI 906 s.v. *pèrdere*). За лат. *dieperdulum* као синоним за *ardea* забележен у глосарима уп. Arnott 2007:73, Hessels 2011:165 s.v. *perdulum*, Steinmeyer/Sievers 4:185, 42 s.v. *deperdulus*, Lindsay 1921:18, 729 који у напомени упућује на локално ит. име за чапљу *perdigorni* питајући се: „Is it the heron's patient stance in a pool that earns him this name of 'daywaster?'“. Уп. и као назив за другу птичју врсту: *йрдицорнаѿа* f. 'водомап, Alcedo ispida' околина Дубровника, са истом семантичком мотивацијом: „tako prozvana, što katkad i sate pretraje перомічно сједећи на истом мјесту уз воду, док увреба коју ribicu“ (Hirtz II 376). С.-х. *дангуба* је сложеница са структуром *nomen + verbum*, инверзном у односу на ит. композиту (али сагласном са лат. *dieperdulum*), и са ареалом (Војводина, Славонија, Загорје) доста удаљеним од ит. зоне утицаја: *дангуба / дангуба* f. 'чапља, Ardea (A. purpurea, A. ralloides, A. cinerea)' Банат, Војводина, Дубица у Хрватској, Вараждин (РСА), *дангуба* 'врста чапље': Онда имате... чапља дангуба. Та вечито стоји у месту и она се не креће, ко кип и чека да јој риба дође на дохват. Зато се зове дангуба Србобран (Mihajlović/Vuković, РСГВ), *дангуба* 'A. purpurea' од 1857, Купиново, Босут, *дангубиѿи* impf. 'мировати на једној нози (о чапљи)' Бечмен (Hirtz II 83). Уп. такође буг. дијал. *зубыдан* m. 'барска

4) с обзиром на варирање номиналног садржаја, ит. образовања садрже именички део за значењем како 'дан' тако и 'време', при чему 'дан' преовлађује на Балкану, док се у зап. романским језицима среће искључиво 'време'; 5) лат. синтаксичке конструкције *perdere tempus* и *perdere diem*; 6) особита продуктивност творбеног типа у герм. језицима под ром. утицајем: уп. фр. *vaurien* 'пропалица' : нем. *Taugenichts* 'id.' (Zett 1970a:208–209).¹³⁶ Сам Цет, међутим, истиче да хипотеза оставља неке чињенице без правог објашњења: најпре, италијански не располаже глаголским образовањима која су прилично распрострањена на Балкану, уп. буг. *денгубим*, мак. *денгуби*, с.-х. *дангубиџи*, нгр. *χασοεργῶ*, алб. *te humbë kohë*, а затим ово тумачење не може бити примењено на Цету познату исл. ономастичку паралелу — хидроним и топоним *Денгубовка* у некадашњој Могилевској губернији (id. 209).¹³⁷ Њима треба придодати руске топомастичке потврде из 16. в., на које је упутио В. Михајловић напомињући да је одговарајући апелатив у данашњим руским говорима непознат: то су њива *Денгубова* и село *Денгуб* у околини Новгорода (Михајловић 1968:166). Гутшмит указује на, у то време, нове белоруске дијалекатске апелативне потврде: *дзяньгуб*, *дзяньгубства* и износи мишљење да генетска веза између блр. и јсл. лексема не искључује могућност да су јсл. форме нашле додатну потпору у балканском и медитеранском окружењу (Gutschmidt 1971:379). Таква интерпретација, дакле, допушта заједничко порекло словенских потврда (што је касније прихваћено и у ЭССЯ 5:214), а уједно објашњава и разлику у распрострањености и фреквенцији датих форми у словенским оквирима.

птица селица, сива чапља' Банат (Стойков 1968:61), са инверзном структуром у односу на с.-х. *дангуба*, с тим што треба скренути пажњу на то да се 'дан' у истом говору јавља у форми *ден*' (id. 68).

¹³⁶ Аргументи се овде преносе другачијим редоследом како би се дала предност онима који се непосредније тичу с.-х. језика.

¹³⁷ Могилевска област се данас налази у источној Белорусији. Према Википедији, име *Денгубовка* носе два села у Брјанској и једно у Смоленској области (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Денгубовка>) у западној Русији. У питању су три суседне административне регије.

Творбено-семантичка шема

Овом шемом се сумира преглед творбених и значењских карактеристика прасловенских реконструката који припадају гнезду **gъb-*. Лексеме које се налазе у истој вертикалној равни повезане су релацијама (на шта указује знак :) разних врста, које се експлицирају након навођења датих облика. Изведенице и сложенице су пописане испод мотивне речи, уводе се знаком > и померене су удесно у односу на реч из које се изводе. Сва значења су сведена на четири основна и замењена су арапским бројевима који се наводе, као значења, у полунаводницима. Бројеве треба интерпретирати на следећи начин:

1. 'савијати (се)'
2. '(по)кретати се'
3. 'гинути, пропадати, нестајати'
4. 'уништавати; губити'.

У случајевима кад је неко значење заступљено у мањој мери у односу на неко друго, нпр. јавља се само у појединим језицима, даје се у загради. У литератури се, како се могло видети, поједини творбени односи тумаче на различите начине, а неке су речи, по свој прилици, заиста творбено хетерогене. Из тог разлога се одређене лексеме појављују у шеми више пута, на различитим местима, а на то њихово вишеструко присуство указује се римским бројевима који им претходе. Да би се ипак избегла понављања, код таквих међу њима које су мотивисале творбу других речи не наводе се сваки пут и све њихове изведенице, већ само тамо где се прво помињу (I), а у осталим случајевима (II+) постојање изведеница сигнализира се знаком ∇ који стоји иза мотивне речи. Упитник указује на то да је посредни реконструкт чији се статус у прегледу из неког разлога проблематизује, нпр. оспорава му се припадност овој лексичкој породици или се доводи у сумњу његов прасловенски карактер. Знак ~ је употребљен испред речи за коју се претпоставља да је настала преобликом речи уз коју се наводи или испред (придевских) сложеница у чији састав улази облик који, као самостална реч, припада другој врсти речи (именицама).

: *gь(b)nqti '1'

> II *gьbadlo '1'

> I *gьbežь '1'

> ? *gьbitь(jь) '(1), (2)'

> ? *gьblo '1'

> II *gьbькь '1' ∇

> ? *gьbьнъ '1'

> III *gybadlo '1, 2'

> *nagьbnqti (se) '1'

> I *nagybati (se) '1, (2)'

> *nagybь '1'

> ? I *nagybьнъjь '1'

> *nagyba / *nagybь '1'

> ? *nagybina '1'

> ? II *nagybьнъjь '1'

> *nagybadlo '1'

> ? *nadьgьbьje '1'

> ? *negьbjь(jь) '1'

> *obgьbnqti (se) '1'

> *obgьba ? / *obgьbь / *obgьbь '1'

> ? *obgь(b)nivo '1'

> I *obgybati (se) '1, (2)'

> I *obgybnqti '1'

> III *obgybati (se) '1, (2)' ∇

> III *obgybьka / *obgybькь '1'

> III *obgybьнъ(jь) '1, 2'

> I *obgyba / *obgybь / *obgybь '1'

> I *obgybьka / *obgybькь '1'

> I *obgybьнъ(jь) '1, 2'

> *obgybadlo '1, 2'

> II *obgybьka / *obgybькь '1'

> II *obgybьнъ(jь) '1, 2'

> II *obgyba / *obgybь / *obgybь '1' ∇

> *orzgьbnqti (se) '1'

- > I *orzgybati (se) '1, 2'
- > *orzgybanъje '1, 2'
- > *orzgybъ '1, 2'
- > *отъгъbnqti (se) '1, (2)'
- > *pergъ(b)nqti '1'
- > II *pergybati '1'
- : *гъbati '1, 2, (3)' — исти превојни степен као *гъ(b)nqti
- > I *гъbadlo '1'
- > *гъban(ъn)ica '1'
- > II *гъbežъ '1'
- > II *gybadlo '1, 2'
- > ? *nagъbati '1'
- > ? *nagъbъ '1'
- > ? *orzgъbati (se) '1'
- : ? *гъ(b)tati '1' — интензив (?) сродан са *гъbnqti
- : *гъbbъ / *гъb'ъ '1'
- : I *гъbbъкъ '1'
- ~ II *gybъкъ '1' под утицајем *gybati, *gybnqti
- : ? *negъba '1' или '2'
- : *gybati (se) '1, 2' — итератив према *гъ(b)nqti
- > I *gybadlo '1, 2'
- > *gybanica '1'
- > I *gybežъ '1'
- > I *gybъкъ '1'
- > *jъzgybъ '1'
- > II *nagъbati (se) '1, (2)' ∇
- > *negъba '2'
- > II *obgybati (se) '1, (2)' ∇
- > II *orzgybati (se) '1, 2' ∇
- > I *pergybati '1'
- > II *gy(b)nqti '3' ∇
- : ? *gybiti '1' — нови каузатив корелативан са *gybati
- > II *gybežъ '1'

- > III **gybelʹ / *gybělʹ* '3'
- : **guba / *gubʹ* '1' — у превоју према **gъ(b)nqti*, **gybati*
  - > ? **gubatʹ* '1'
  - ~ **dъvogubʹ* '1'
  - ~ **sqgubʹ* '1'
  - > I **gubati* '1'
- : I **gy(b)nqti* '3' — инхоатив, сродан са **gъ(b)nqti*, **gybati*, у опозицији према **gyběti* и **gubiti*
  - > II **gybelʹ / *gybělʹ* '3'
  - > **jъzgybnqti* '3'
  - > II **obgybnqti* '1' ∇
- : **gyběti* '3' — статив, у опозицији према **gy(b)nqti* и **gubiti*
  - > I **gybelʹ / *gybělʹ* '3'
- : **gubiti* '4' — каузатив у односу на **gy(b)nqti*
  - > ? **gubitelʹ* '4'
  - > ? **gubitva* '4'
  - > **jъzgubiti* '4'
    - > **jъzguba* '4'
  - > **orzgubiti (sę)* '4'
    - > **orzgubjati* '4'
  - > **dъnъgubʹ / *dъnъguba* '4'
- : II **gubati* '1' — итератив у корелацији са **gubiti* и **gъ(b)nqti*

Прасловенско гнездо **gъb-* / **gub-* / **gub-* у индоевропској перспективи

На питање о месту и пореклу дате словенске лексичке групе у индоевропским оквирима могло би се, на основу резултата досадашњих истраживања, укратко одговорити да она има сигурне, поуздане еквиваленте у балтској групи језика, али да дубље порекло тог балтско-словенског лексичког комплекса и даље није сасвим јасно (уп. SP 8:320 s.v. *gъbnqti*).

Балтске паралеле

Треба најпре рећи да је постојала дилема да ли сродне облике из балтских језика наводити приликом разматрања прасловенских реконструката или балтско-словенским везама посветити посебан одељак. Друга опција се чинила погоднијом јер је раздвајање унутарсловенских и вансловенских релација обезбеђивало већу прегледност грађе и, самим тим, бољу усредсређеност и на једно и на друго питање. На крају је изабрано решење које је компромисно утолико што централни део овог одељка представља табела у чијој се левој колони налазе псл. реконструкти, а у десној одговарајуће балтске паралеле, на које се изузетно, у случајевима када се то чинило неопходним, указивало и приликом разматрања неких псл. облика.

Табела 1

Псл. облици	Балтске паралеле
<i>*gъbnqti</i> 'савијати'	лит. <i>gùbti</i> , <i>guĩba</i> , <i>gùbo</i> 'савијати се, утонути, угибати се', <i>dvìgubas</i> 'двострук', дијал. <i>gubúotis</i> 'савијати се у клупко', лет. <i>gubt</i> , <i>gubstu</i> , <i>gubu</i> 'савијати се, повијати се, кривити се' (ЭССЯ 7:188, SP 8:320, Derksen 197, Skok 1:577 s.v. <i>-gnuti</i> , Otrębski 1959:313)
<i>*gъbati</i> 'савијати; (по)кретати се', јсл. 'нестајати, пропадати, гинути'	за стпрус. <i>gubas</i> 'gegangen' (nom. sg. m. pt. pf. act.) Топоров 2:322 у својству формалних паралела наводи слн. <i>gábatì</i> 'гладовати, оскудевати', 'пропадати, црквати', <i>gabálo</i> 'сиромаш', с.-х. <i>gǎba</i> 'подагра'; има, међутим, континуаната псл.

	* <i>gъbati</i> које су и значењски блиске стпрус. речи, уп. слч. дијал. <i>hbát</i> 'мицати, покретати' (ЭССЯ 7:187, SP 3:319)
* <i>gъbъ</i> / * <i>gъb'ъ</i> 'гибак, савитљив; савијен', * <i>gъbъкъ</i> 'гибак, савитљив'	лит. <i>gubùs</i> 'спретан, окретан, вешт' (SP 8:321, Trautmann 100 s.v. <i>gubtēi</i>)
* <i>gъbežъ</i> 'савијање, превој, прегиб, искривљење'	суфиксална паралела: лет. <i>gubezis</i> 'гомила, хрпа, сеник', према <i>gubât</i> 'слагати у гомиле, камаре (о сену, жити)' (ЭССЯ 7:188, Fraenkel 140 s.v. <i>gaũbti</i> , Derksen 196–197)
* <i>gybati</i> (<i>se</i>) 'савијати; (по)кретати се'	лет. <i>gūbuoties</i> 'сагибати се, ићи погурен', <i>gūbât</i> 'id.', <i>gūbâtiēs</i> 'сагињати се, наклањати се' (ЭССЯ 7:217, SP 8:332, Буга 1913:251, Skok 1:577 s.v. <i>-gnuti</i> , Trautmann 101 s.v. <i>gubtēi</i>); за друго слов. значење уп. стпрус. <i>gubas</i> 'gegangen', <i>gubsche</i> 'дођи овамо' итд. (Топоров 2:321–323)
чеш. <i>hybký</i> 'спретан, окретан, вешт', пољ. <i>gibki</i> 'id.' ¹³⁸ < * <i>gybъкъ</i> 'гибак, савитљив'	лит. <i>gubùs</i> 'спретан, окретан, вешт', етимолошко значење 'гибак, савитљив' (Smoczyński 162 s.v. <i>gaũbti</i> , 207 s.v. <i>gùbti</i>)
* <i>gubiti</i> 'доводити до пропасти, уништавати', 'губити'	по вокализму најближе лит. <i>gaũbti</i> , <i>gaubiù</i> 'повезивати, умотавати главу марамом; покривати огртачем', <i>gaũbtis</i> 'покривати се, савијати се, завијати се' (Sławski 1:376 s.v. <i>gubić</i> , Skok 1:577 s.v. <i>-gnuti</i>)
* <i>gubati</i> 'слагати у наборе'	лет. <i>gubât</i> 'ићи погурен(о)', <i>gubâtiēs</i> 'id.', по вокализму корена ближе лит. <i>gaũbti</i> 'покривати, обавијати, замотавати' (ЭССЯ 7:165)
* <i>gubъ</i> 'бора, набор, прегиб, превој'	лит. <i>gaũbas</i> 'узвисина, брежуљак' (ЭССЯ 7:165, SP 8:298, Otrębski 1959:315)
* <i>dwogubъ</i> 'двострук', уп. и	с апофонијом лит. <i>dvīgubas</i> 'id.', стпрус. <i>dwigubbus</i> (gen. sg. f.) 'id.' ¹³⁹ , уп. и лит. <i>trīgubas</i> 'трострук' (ЭССЯ 5:190, SP 5:178,

¹³⁸ За додатне словенске потврде у датом значењу в. ЭССЯ 7:219 s.v. **gybъкъ(ъ)*, SP 8:333 s.v. *gybъкъ*, уп. и чеш. *hbitý* 'хитар; окретан' (ЭССЯ 7:188 s.v. **gъbitъ(ъ)*).

¹³⁹ Постоји претпоставка да старопруски облик потиче од пољ. *dwogub, које се иначе није сачувало (Brückner 1898:493), што Топоров 1:396 држи за „совершенно необязательно“.

*sogubъ 'id.'	8:298 s.v. <i>gubъ</i> , ESJS 15:899 s.v. <i>sugubъ</i> , Skok 1:577 s.v. <i>-gnuti</i> , Fraenkel 108 s.v. <i>đu</i> , Trautmann 1910:325 s.v. <i>dwigubbus</i> , Топоров 1:396 s.v. <i>dwigubbus</i> , Smoczyński 161 s.v. <i>gaũbti</i> , 207 s.v. <i>gũbti</i> ; за друге сем. паралеле в. Топоров l.c.
*dъньgubъ / *dъньguba 'узалудно губљење времена, беспосличење', 'беспосличар', *dънь gubiti	делимичне паралеле: лит. дијал. ретко <i>diẽnvagis</i> , <i>dienvagĩs</i> 'онај који краде по дану', 'онај који ленчари, дангуби', лет. <i>dienas</i> (<i>dienu</i>) <i>zaglis</i> 'готован, беспосличар', <i>zaglis</i> 'лопов', <i>dienu zagt</i> 'беспосличити, дангубити' = 'красти дан' (Аникин 1998:312)

Како се може видети, прасловенски речници су углавном усредсређени на структурне карактеристике приликом навођења балтских паралела, истичући кореспонденције у вокализму основе, суфиксацији и сл.

Показало се, међутим, да је поређење словенске и балтске грађе у домену семантике такође вредно пажње.¹⁴⁰ Најпре, евидентно је да је исходишно значење у обе језичке групе исто — 'савијати (се)', а из горенаведених примера може се видети да је даља семантичка еволуција у многим случајевима текла у истом правцу. Обе језичке породице, на пример, познају семантички помак 'савијати (се)' → 'кретати (се), мицати (се)',¹⁴¹ уп., с једне стране, псл. *gybati (*se*), *gъbati и њихове деривате, а са друге, лет. *gũbâtiês* 'отићи тихо, неопажено' (Smoczyński 161–162 s.v. *gaũbti*), *gubât* 'ићи погурен(о)', *gubâtiês* 'id.', *gũbât* 'id.', тешко, тромо ићи¹⁴² и стпрус. *gubas* 'gegangen', *gubsche* 'доћи овамо'. Летонске потврде су посебно занимљиве јер у свом семантичком садржају обједињавају

¹⁴⁰ За сажети преглед основних семантичких карактеристика балтских потврда у поређењу са словенским в. Tedesco 1951a:580–581.

¹⁴¹ О овом значењу и видовима његове реализације у разматраним балтским и словенским континуантама в. детаљније Топоров 2:321–323 s.v. *gubas*, *gubsche*. Још Berneker 1:374 s.v. *gybъ* запажа да значење кретања повезује слов. **gyb-* и стпрус. *unsai gũbons* 'aufgefahren', *gũbans ast* 'ist gegangen' и *per-gũbons wĩrst* 'wird kommen'.

¹⁴² Уп. лет. *gubât* 'gebückt gehen', *gubâtiês* 'sich krümmen, gebückt gehen, sich aus der Ferne bewegen', *gũbât* 'gebückt gehen, schwerfällig gehen, sich ducken, verbergen, verstecken' (Fraenkel 140 s.v. *gaũbti*).

компоненте оба значења — и полазног и секундарног. Уочљиве су и балтско-словенске подударности у ареалном распореду семантичких реализација. Тако је значење 'кретати (се)' нарочито изражено у пруском, који је представник западнобалтске дијалекатске групе, и на западу словенске територије (Bezlej 2003:529), о чему сведоче континуанте псл. **gъ(b)nōti* и **gybati (se)*.

За разматрање балтско-словенских веза вишеструко је значајан лит. придев *gubùs*. Потврђен је у значењима 'спретан, окретан, вешт' и 'штедљив, шкрт', а Смочињски истиче да је његово етимолошко значење 'гибак, савитљив'¹⁴³, поредећи га са чешким придевом *hebký* 'гибак'¹⁴⁴ (Smoczyński 207 s.v. *gùbti*). Балтски придев представља важну формалну потпору у реконструкцији псл. облика *gъbъ / **gъb'ъ* 'гибак, савитљив; савијен' и *gъbъkъ 'гибак, савитљив', са којима је и семантички потпуно компатибилан ако се узме у обзир његово претпостављено изходно значење. Такође, једном од својим посведочених семантичких реализација пружа значењску паралелу за чеш. *hybký* 'спретан, окретан, вешт', пољ. *gibki* 'id.' (< псл. *gybъkъ 'гибак, савитљив'), чеш. *hbitý* 'хитар; окретан', у којима се манифестује метафорички засновано семантичко померање из домена физичких карактеристика предмета и бића у домен духовних особина људи. И док је значење 'спретан, вешт' још увек амбивалентно у том смислу да се може декодирати у оба домена (пре свега, када је о људима реч), следећа етапа у том процесу, која би представљала дефинитиван прелаз у поље духовних особина, могла би бити одражена у полап. *rogáubnè* 'паметан, мудар' (Trautmann 100 s.v. *gubīē*).¹⁴⁵ Разматрано значење лит. придева

---

¹⁴³ Тедеско претпоставља да је значење 'спретан, вешт' настало од *'искривљен, крив' (Tedesco 1951a:581). Уп. у својству семантичких паралела с.-х. дијал. *věgav* адј. 'крив, искривљен' Озаљ и лит. *vīglas, vigrūs* 'жив, окретан, способан, вешт' < ис. **ueig-* 'вити, савијати, прегибати; угибати се, колебати се' (Boryś 1989:21–22).

¹⁴⁴ Ово је континуанта псл. *gъbъkъ (ЭССЯ 7:189, SP 8:321).

¹⁴⁵ Полапски придев се овде помиње са оградом, јер постоје две претпоставке о његовом пореклу: обе се крећу у оквирима псл. **gъb-*, али на различит начин тумаче семантички развој. Полањски даје предност извођењу овог облика од *ragubъnъjъ (тако и Verneker 1:361 s.v. *guba*), са претпостављеним развојем значења од 'погибелан, опасан, злокобан' преко 'подмукао, лукав, препреден' до 'бистар, паметан', али признаје да је једнако могућа и деривација од *ragubъnъjъ и

било је повод још једном поређењу које имплицира у основи исти образац семантичког развоја. Покорни у вези са лит. *gubùs* 'вешт, спретан' упућује на значење агс. придева *géap* 'крив, искривљен', 'лукав'¹⁴⁶ сврставајући их оба, заједно са овде разматраном словенском лексичком породицом, у континуанте ие. **gheub(h)-* (Pokorny 450).¹⁴⁷

Другим својим значењем, 'штедљив, шкрт', лит. придев доприноси разрешењу дилеме о припадности буг. *гѣна* 'штедети, чувати' етимолошком гнезду **gъb- / *gyb- / *gub-*. Наиме, аутори ЭССЯ 7:188–189 s.v. **gъbnqti* сматрају да је неоснована претпоставка о хомонимији буг. *гѣна* 'пресавијати' и *гѣна* 'штедети, чувати' (БЕР 1:302 s.v. *гѣна*³ глагол у другом значењу изводи од **gъd-n-*), будући да су поменута значења тесно повезана. О томе сведочи и један од номинацијских модела установљених за називе којима се реферише на тврдице: 'стиснут, стегнут, савијен' → 'шкрт' (в. Петлева 1972:207, Бјелетић 2006:270). Додатни аргумент у прилог становишту да значења буг. глагола *гѣна* образују полисемантичку структуру представља чињеница да је идентичан семантички развој остварен и код балтских континуаната истог ие. корена од кога потиче бугарска лексема.

Даље, уочљива је значењска еквиваленција између лит. глагола *gaĩbti* 'покривати, обавијати, замотавати' и рус. облика у којима је дато значење

на основу сродних облика: глуж. *pohibny* и сл. 'покретан, покретљив', чеш. *pohybny* 'id; жив(ахан), жустар, брз, спретан, вешт, окретан', чеш., слч. *pohyblivý* 'id.' — реконструише семантички низ 'покретљив' → 'брз, хитар, жустар' → 'сналажљив, спретан, паметан' (Polański 4:543–544 s.v. *pod'ajbně*). Семантичка реконструкција потоње хипотезе поткрепљена је и горенаведеним лит., пол. и чеш. придевима, а што се тиче разлике у изходишним значењима, 'покретљив', од кога полази Полањски, изведено је од 'савитљив'. Уп. у погледу значења и с.-х. придев *довѣѣљив* из породице глагола *вѣѣти* (Skok 3:600 s.v. *viti*).

¹⁴⁶ Уп. у погледу значења рус. *изгибистый* adj. 'који има завоје, кривине', 'који се може савијати, угибати', 'уклончивый; ловкий, тј. неискрен, увијен; вешт; препреден' (СЦСРЯ). И само с.-х. *лукав* 'лажљив', 'домишљат, хитар' — у крајњој линији од псл. **lękti* 'савијати, сагибати' — илуструје исти образац семантичког развоја (Skok 2:328–329, ЭССЯ 16:141–144 s.v. **lqavъ(jь)*, 15:62–63 s.v. **lękti*, о семантици слов. **lqk-* в. Цейтлин 1996:179–195).

¹⁴⁷ Сродност агс. речи са балт. и слов. лексемама под знаком је питања (о чему касније), што, наравно, не чини потпуно несврсиходним њихово поређење на семантичком плану.

результат споја базичног коренског значења и семантике префикса *ob- 'око, около', уп. струс. *огънути(ся)* 'замотати (се), увити (се), обавити (се)', рус. дијал. *обогнутъ(ся)* 'замотати (се), покрити се' (ЭССЯ 27:50 s.v. *obgъbnoti (se)), *огибать* 'замотавати, покривати' (id. 58–59 s.v. *obgybati (se)), уп. са другим префиксом буг. *за-гънъ* pf., *за-гъвам* impf. 'уви(ја)ти, замота(ва)ти' (Berncker 1:366 s.v. *gъbežъ*).

Делимична семантичка преклапања опажају се између лет. *gūbātîēs* 'сагињати се; погрбљивати се; скривати се; отићи тихо, неопажено' (Smoczyński 161–162 s.v. *gaūbti*) и псл. **gy(b)noti* 'гинути; малаксати; пропадати, нестајати, губити се', којима је заједничко значење 'нестајати, губити се'. Сличност је још већа ако се има у виду да је семантика словенског глагола проистекла из значења 'савијати (се)' и(ли) 'отићи', присутних у летонском глаголу. Руске дијалекатске континуанте псл. **gy(b)noti* највише се приближавају у семантичком погледу летонском глаголу, уп. *гінуть* 'одлазити, губити се' и *гінуться* 'скривати се, притајивати се' (ЭССЯ 7:218). Веза између 'савити се' и 'сакрити се' посведочена је такође у с.-х. *угнуѡи се* pf. 'склонити се, сакрити се' (РМС).¹⁴⁸

У домену номиналне семантике уочена је паралела између блр. *згіб* 'бугор', што значи 'узвишица, брежуљак; кврга', и лет. *gubenis*, *gubezis* 'гомила, хрпа', лит. *gūbužas* 'id.', *gūbulas* 'крупко; бала', *gūbrỹs*, *gūburas* 'хрпа земље, хумка' (Петлева 1974:92).

Треба поменути могућност да су балтско-словенске кореспонденције последица спољног утицаја. Тако Вајан за мултипликативне придеве као што су стсл. *соуґоуґъ* 'двострук', лит. *dvigubas* 'id.' и сл. (в. табелу 1) претпоставља семантички развој 'double' ← *'en deux plis' који се среће и у германском и латинском (нпр. гот. *ainfalps* 'прост, једноставан', *fidurfalps* 'четворострук', нем. *einfältig*, лат. *simplex*, *duplex*)¹⁴⁹; такве подударности он тумачи као резултат

¹⁴⁸ О повезаности значења 'савијати се', 'крити се', 'нестајати, ишчезавати' у псл. гнезду **kuk-* / **kyk-*, које са псл. **gъb-* дели исто изворно значење, на руском дијалекатском материјалу в. Галинова 2000:123–124.

¹⁴⁹ Тако и Machek 1934:42–43, уп. Kluge 274 s.v. *-falt*, *-fältig*, Ernout/Meillet 911 s.v. *plectō* и Vaan 473 s.v. *-plex* (лат. *-plex* од **plek-* 'плести, сукати, увијати се'), другачије Walde/Hofmann 1:383 s.v.

вероватног утицаја германског на балтословенски и можда латинског на германски (Vaillant 2:672 § 317). Занимљива је семантичка еволуција немачких и латинских паралела које Вајан наводи: лат. *simplex* значи уопштено 'који није компликован, прост, једноставан'¹⁵⁰, а у моралном смислу 'отворен, искрен, безазлен'¹⁵¹ (Ernout/Meillet 911 s.v. *plectō*, Lewis/Short s.v. *simplex*), нем. *einfältig* 'прост; безазлен, простодушан; (при)глуп, будаласт' највероватније је семантички калк лат. *simplex* 'прост, једноставан', одакле је пејоративизацијом настало значење 'будаласт' (Kluge 233–234). У питању је очигледно исти образац семантичког развоја као и код пољ. *gibki* 'спретан, окретан, вешт', чеш. *hybký* 'id.', лит. *gubùs* 'id.', агс. *géap* 'лукав' и вероватно полап. *poğäubnė* 'паметан, мудар', с тим што је у случају лат. *simplex* и нем. *einfältig* примена исте логике очекивано резултирала супротним значењима.

Балтско-словенско-германске аналогije уочене су и вези са слов.

---

duplex (лат. *-plex* повезује са *plaga* 'површина, простор'). Уп. пие. *plek-* 'плести' (LIV 486). Уколико је изворно значење лат. *-plex* 'плести', онда се мултипликативна семантика могла развити непосредно из тог значења, тј. из представе о уплитању два, три итд. прута, траке, нити у једну целину, те би, у том случају, примена на тканине и одећу (и с тим у вези представа о савијању, набирању) била секундарна.

¹⁵⁰ Уп. с.-х. придев *једнòвѣиѣ* adj. 'једноставан' за који RJA, уз напомену „[n]ačíněno u naše vrijeme“, доноси једино потврде из Шулековог терминолошког речника у коме се као еквиваленти у другим језицима наводе лат. *simplex*, нем. *einfach* итд. РСА, поред значења 'који се састоји из једног дела, елемента и сл.; једноставан, прост', бележи и значење 'једнострук': ...То [говор] ти само миљи и миљи... монотонно, једнако, као једновити, једнобројни коначак И. Козарац, Множни број (*multiplicativum*) одговара и каже, колико путиј је што узето; средњему сполу броја (на -о) дометне се творка вит, струк, губ... једновит, двовит, тровит В. Пацел, затим 'једноличан, монотон', а као примарно одређује значење 'целовит, јединствен'. С обзиром на овде разматране лексеме, овај придев у значењу 'једнострук' могао би се тумачити као сложеница (било изворна било накнадно преосмишљена) са другом компонентом заснованом на глаголу *вѣиѣ*. О његовој вези са придевима *једнòв(ј)еѣи* / *једнòв(ј)еѣиан* са којима дели значење 'једноличан, монотон' (овај други реализује и значење 'прост, једноставан') в. Бјелетић 2009:305–306. Уп. и слн. *enovit* adj. 'einfach, nicht zusammengesetzt' (Pleteršnik).

¹⁵¹ Њему се у етичком домену супротставља придев *duplex* 'дволичан; лукав, подао' у основном значењу 'пресавијен надвоје, подељен надвоје, двострук' (Ernout/Meillet 335 s.v. *duo*).

*dъnъgubъ / **dъnъguba* 'беспосличар'. Поред већ поменутих балтских паралела (в. табелу 1), лит. дијал. ретко *diēnvagis*, *dienvagỹs* 'онај који краде по дану', 'онај који ленчари, дангуби', лет. *dienas (dienu) zaglis* 'готован, беспосличар', Аникин 1998:312 наводи и нем. *Tagedieb* 'беспосличар', норв., дан. *dagtyv* 'id.', хол. *dagdief* 'id.', уз напомену да није јасан однос балтских и словенских лексема према германским. Може се приметити да између балтских и германских паралела, које повезују елементе са значењем 'дан' и 'красти', постоји потпуно поклапање у концептуализацији, док глаголски конститутивни елемент словенске сложенице има значење 'губити, трошити, расипати'. Међутим, ако се у обзир узму и фразеологизми и глаголске сложенице, могу се за лет. *dienu zagt* 'беспосличити, дангубити' и нем. *tagdieben* 'id.' навести словенске паралеле које садрже глаголску компоненту са значењем 'красти', уп. израз *красѿи богу дане* (*божје дане*) 'ништа не радити, дангубити, ленствовати' (РСА s.v. *красѿи*), чеш. *krást pánuobu den* 'ленчарити; дангубити' (ЧСР s.v. *krást*), чији је потпуни пандан нем. фраза *dem lieben gott den tag, die tage stehlen* (DtWb s.v. *stehlen*).¹⁵² Овде су изнета нека запажања, за поузданије закључке о узајамним односима и евентуалним међусобним утицајима у овом конкретном случају, као и у вези са читавим горенаведеним комплексом балтско-словенско-германских кореспонденција, неопходна су детаљнија испитивања.

Индоевропско порекло

У разматрањима индоевропске етимологије псл. лексичке групе **gъb-* / **gъb-* / **gub-* често се у литератури дотиче питање њеног односа са псл. **bъg-* (ЭССЯ 3:115, SP 1:463).

Тако ЭССЯ 3:115 сматра да су псл. дијал. (исл.) **bъgati* 'савијати' и **gъbnqti* сродни облици, повезани односом метатезе која може потицати још из

¹⁵² Уп. и варијанту са директним објектом у значењу 'време': слн. *bogu čas krasti* 'ленчарити' (SSKJ s.v. *krásti*), нем. *dem lieben Herrgott die Zeit (ab)stehlen* 'бадавацисати' (Ристић/Кангрга s.v. *abstehlen, stehlen*). С тим у вези могу се поменути придеви с.-х. *боговеѿан* и слч. *bohovitý* / *bohovatý* (најчешће уз именицу 'дан', затим и друге којима се означавају јединице времена) < **bogojeťъ* / **bogojeťъnъ* 'од бога узет' (Бјелетић 2009:313).

ие. епохе (**bheug(h)-* / **gheubh-*), мада је често била смештана у много плићу хронолошку раван самосталног развитка украјинског језика. Претпоставка о метатези подразумева да је један од облика примаран, па ЭССЯ I.c. цитира Тедеска и Махека који држе да је **bъg-* изворни облик, а да је **gъb-*, према томе, секундарна форма настала пермутацијом консонаната (уп. Tedesco 1951a:580, Machek 1954:65).

SP 8:320 s.v. *gъbnoti* је прилично уздражан у вези са даљом етимологијом овог глагола, али допушта метатезу¹⁵³ од ие. **bhug-* 'савијати'¹⁵⁴, напомињући да одатле вероватно потиче и псл. **bъgati*¹⁵⁵. На крају се наводи и тумачење које

---

¹⁵³ У својству паралеле за метатезу сугласника у корену наводи се псл. *pekъ : лит. *kepù*, с тим што је до метатезе дошло у балтском, будући да се оба облика своде на пие. **pekʰ-* (SP 8:320, уп. Smoczyński 275 s.v. *kèpti*). Tedesco 1951a:580 указује на метатезу у слов. *zъdati 'градити' и лит. *žiedžiù*, *žièsti* 'градити, обликовати' у односу на ие. **dheiǵh-* (уп. и Станишић 2006:304, напомена 26). Те примере метатезе разматра још Uhlenbeck 1905:266. За балтослов. **ǵheidh-* и пие. **dheiǵh-* А. Лома, међутим, претпоставља да је ту пре дошло до дисимилације у облику са префиксом пие. **ut-s-* и неупрошћеним фрикативом на месту пие. палатала: **uz-deidz-* > *vъzidati*, реанализираном затим као *vъ-zidati*, а томе у прилог наводи чињеницу да је дати префигирани облик добро потврђен још у индоиранском (Лома 2004a:18). Важно је скренути пажњу на то да се у обе језичке групе чувају и трагови стања пре промене (настале било метатезом било дисимилацијом), уп. псл. *děža*, лит. *dýžti*, лет. *diežēt* (Skok 3:654 s.v. *zidati*, ЭССЯ 5:23–24, SP 3:197–199 s.v. *děža*, Smoczyński 117 s.v. *dýžti*). Формално најближа метатеза **b...g* > **g...b* посведочена је у пару псл. *bergti 'чувати, пазити' : лит. *gerbtì* 'поштовати, уважавати' < пие. **bʰergʰ-* 'пазити, чувати', при чему лит. *birginti* 'штедети, шкртарити' одражава стање пре метатезе (Blažek 2009:43, ЭССЯ 1:190 s.v. *bergti, Smoczyński 170–171 s.v. *gerbtì*; другачије LIV 187 који лит. *gerbtì* изводи из пие. **gerbʰ-* 'урезати, загребати', уп и Fraenkel 147–148).

¹⁵⁴ Везу, засновану на метатези, између гот. *biugan* и слов. **gъb-* уочили су још Х. Керн (према Uhlenbeck 1905:266) и А. Меје (Meillet 1895:333), што Х. Педерсен прихвата и проширује новим паралелама (Pedersen 1903:170). Ту тезу подржава и Безлај, али због знатне семантичке хетерогености лексичке породице **gъb-* претпоставља да је у њој дошло до укрштања са ие. **gei-b-*, о чему је било речи на почетку поглавља (Bezlaј 2003:474–475, 1042, id. 1:142 s.v. *geniti*).

¹⁵⁵ Још Иљински изводи укр. *бгати* од ие. **bheug-* сматрајући да супротно гледиште — по коме је псл. *bъgati настало метатезом изворнијег псл. **gъb-* — не објашњава зашто је до метатезе сугласника општесловенског корена дошло само у једном језику [заправо у исл. групи језика], али он исто тако не подржава ни хипотезу о псл. **gъb-* као резултату метатезе ие. **bheug-* (Иљинскиј

полази од ие. **gheub(h)-* 'савијати, повијати' и повезује разматрано лексичко гнездо са агс. *géap* 'крив' (тако и Skok 1:577 s.v. *-gnuti*, Borys 159 s.v. *giqć*).

Вајан такође заступа тезу о метатези и у гнезду ие. **bhug(h)-* налази паралелу словенском **gūb-* (уп. **gybnōti*). У питању је англосаксонски интранзитив са дугим вокализмом *būgan*, који је занимљив са семантичког аспекта јер обједињава већ више пута помињана значења савијања и (по)кретања: он, наиме, значи 'савити се' и 'отићи, бежати'¹⁵⁶, а обе те семантичке реализације могле су, према Вајану, мотивисати значење 'пропадати, гинути' које је својствено глаголу **gybnōti* (Vaillant 3:238 § 494, 242 § 496).

Полазећи од претпоставке о метатези ие. корена **bheug(h)-*, ESJS 12:704–705 s.v. *prěgъnōti* указује на могуће сродство балтословенског корена **gub-* / **gaub-* са стинд. *bhujāti* 'савија', гот. *biugan* 'савијати', ствнем. *biogan* 'id.'¹⁵⁷ (са значењским померањем) гр. *φεύγειν* 'бежати', лат. *fugere* 'id.'. Као директна континуанта датог ие. корена наводи се исл. **bьgati* 'савијати'. Веза са агс. *géap* 'крив', стисланд. *gaupn* 'савијена шака, прегршт', ствнем. *goufana* 'id.'¹⁵⁸ просуђује се као непоуздана (тако још Bernker 1:366–367 s.v. *gьbežь*, Sławski 1:274 s.v. *giqć* за агс. *géap*). На другом месту се за псл. **gьb-* 'савијати' концизно каже да потиче од ие. **gheubh-* 'id.' без даљих коментара и паралела (ESJS 4:213 s.v. *gybnōti*).

Будући да се ради о пореклу балтско-словенске лексичке породице, биће укратко представљена и балтска перспектива, која у принципу не доноси ништа ново. И овде се јавља уздржано поређење са агс. *géap* 'крив, искривљен; простран, широк' (Trautmann 101 s.v. *gubtēi*), а затим став да су агс. *géap* 'крив', стисланд. *gaupn* 'савијена шака', ствнем. *goufana* 'id.' пре повезани са другим балтским облицима: лит. *žūpsnis*, лет. *župsnis* 'онолико колико се може одједном

1909:253–259).

¹⁵⁶ Уп. у сличном значењу чеш. *hybaj(te)* interj. 'марш! одлази(те)! чисти(те) се! губи(те) се!' (ЧСР) < **gybati* и рус. дијал. *гíнуть* 'одлазити, губити се' (ЭССЯ 7:218 s.v. **gybnōti*).

¹⁵⁷ Детаљније о германским континуантама наведеног ие. корена в. Feist 96 s.v. *biugan*.

¹⁵⁸ Поменуте германско-словенске паралеле успостављају још Matzenauer 1880:209, Uhlenbeck 1901:569.

ухватити, прегршт, шака’ и сл. (Fracnkel 140 s.v. *gaũbti*). Топоров 2:322 s.v. *gubas* се, међутим, не одриче наведених германских паралела, додајући им још келт. **gublōn* ’раме’ према ир. *gualu* ’id.’ и упућује на германске континуанте ие. **bheugh-*. Смочињски износи тумачење порекла слав. и балт. лексема засновано на већ помињаној претпоставци о метатези. Он своди лит. *gaũbti* ’увијати, покривати’ на пие. корен **g^heub^h-* ’савијати’, али, имајући у виду да су његове континуанте ограничене на балтско-словенски ареал, допушта могућност да је у питању секундарни облик проистекао метатезом из корена **b^heug^h-* ’савијати се’, који је одражен у гот. *biugan* ’савијати (се)’, вед. *paribhuját* ’обухвата, узима у загрљај’ и, можда, рус. *бгать* ’савијати’¹⁵⁹ (Smoczyński 161–162 s.v. *gaũbti*).

Да би слика о актуелном погледу на порекло разматраних словенских и балтских лексема била потпуна, треба такође узети у обзир како се оне, као и њихове горепоменуте евентуалне даље ие. паралеле, тумаче у релевантној индоевропеистичкој литератури.¹⁶⁰

Покорни овде изложени балт. и слов. материјал смешта у гнездо ие. **gheub(h)-* ’савијати, сагнути, сагибати, покренути, помицати’ заједно са германским паралелама међу којима је већ помињано агс. *gēap* ’крив, искривљен; лукав’. За разлику од слов. и балт. лексема које су примарно вербалне, у герм. језичкој групи доминирају номинална образовања, и то пре свега са анатомским значењима: ’задњица, репна кост’, ’грло, гркљан’, ’груди’, док се значење ’мањи пласт, комара сена’ среће и у балтском (в. табелу 1). Од глагола се наводе само норв. дијал. *gūva* ’малаксало, погружено седети’ и исланд. *goppa*, швед. *gipra*, нем. *gipfen* ’скакутати горе-доле, њихати, љуљати’ (Pokorny 450). Овај аутор не експлицира везу између ие. корена **gheub(h)-* и ие. коренова **bheug-*, којих по његовој класификацији има четири, при чему је већина горенаведених паралела смештена у две одреднице — 1. *bheug-* ’бежати’: гр. φεύγω ’бежим’, лат. *fugiō* ’id.’

¹⁵⁹ Рус. глагол је континуанта псл. **bъgati*.

¹⁶⁰ Треба имати у виду да подаци из *Индоевројског етимолошког речника* (Pokorny) и *Лексикона индоевројских глагола* (LIV) нису потпуно упоредиви зато што је LIV усмерен на реконструкцију пие. глаголских корена и од њих образованих примарних основа, а презентовани материјал из појединих ие. језика није исцрпан, већ је биран тако да документује различите типове глаголских основа.

и 3. *bheug-* / *bheugh-* 'савијати': стинд. *bhujāti* 'савија, гура у страну', гот. *biugan* 'савијати', ствнем. *biogan* 'id.', агс. *būgan* 'савијати се' (које, употребљено са *fram* 'од', значи и 'бежати, узмицати'), са оградом и лет. *bauga*, *baūgurs* 'брежуљак' (Pokorny 152–153). Покорни даље раздваја семантичке реализације агс. придева *gēap* 'крив, искривљен; лукав' и 'широк, простран', те ову реч у другом значењу, заједно са стисланд. *gaurn* 'савијена шака, прегршт', ствнем. *goufana* 'id.', лит. *žūpsnis* 'нешто мање од шаке, прегршти', наводи у оквиру одреднице ие. *ghēu-* 'зевати, зјапити' (Pokorny 449). Што се словенског материјала тиче, треба нагласити да се не помињу континуанте псл. **bъgati*.

У Лексикону индоевројских глагола пие. корен **g^(u)eub^h-* (**g^{(u)h}eub^h-*) 'савијати' реконструисан је уз сву могућу ограду, са бројним упитницима који стоје уз сам корен као и уз већину од њега образованих основа, а и многи посведочени облици у којима се оне рефлектују такође су проблематични, будући да се често ради о секундарним, новим формацијама које су замениле изворне облике (LIV 188). Пие. статус овог корена сматра се неизвесним због његовог ограниченог (балтско-словенског) ареала, германске паралеле просуђују се као несигурне, што све даје повода за претпоставку да је посреди образовање настало метатезом од пие. **b^heug^h-* 'савијати се' (ibid., напомена 1).¹⁶¹ Пие. **b^heug^h-* има сигурне континуанте у више ие. језичких група, међу којима су овде већ помињани вед. *pari-bhuját* 'обухвата, узима у загрљај' (← 'савијати се око нечега'), гот. *biugan* 'савијати', агс. *būgan* 'савијати се, нагињати се; узмицати, бежати', пред тога, и хот. *ham-buśdä* 'нагиње се, сагиње се'¹⁶², а његовим настављачима на словенском тлу сматрају се рус. *бгать* 'савијати' и укр. *бгати* 'id.' (LIV 85–86). Гр. *φεύγω* 'бежим' и лат. *fugiō* 'id.' наводе се у одредници 1. **b^heug-* 'умаћи, побећи, ослободити се' (LIV 84).

Треба још поменути да се у етимолошкој литератури указује на могућу

¹⁶¹ Новија истраживања допуштају могућност да је ареал могао бити и шири, тако за хот. *jsonäta-*, *jsaunäta-* 'склоненный, покорный' Расторгуева/Эдельман 3:223 s.v. **³gau-* наводе две могуће етимологије, а према једној од њих реч је о континуанти корена **gheu-b(h)-*.

¹⁶² За остале иранске паралеле в. Расторгуева/Эдельман 2:147–149 s.v. **²baug-*.

везу ове псл. основе са псл. **zybati* 'покретати се тамо-амо'¹⁶³, уколико се тај глагол своди на **g'ūb-* (Bezlaј 4:409 s.v. *zībati*, Сараджева 1978), тј. на палаталну варијанту ие. основе **g(h)eubh-*, при чему би посреди били дублети са почетним веларом и палаталом.¹⁶⁴ У својству паралеле за варирање иницијалног велара и палатала наводе се лит. *geĩbti* 'слабити, погинути', лет. *gebt* 'погинути, умрети' < **geib-* према лет. *zibāt* 'брзо се померати, помицати', *zibelēt* 'мицати се тамо-амо' < **g'eib-* (Bezlaј l.c., 409–410 s.v. *zībniiti*). Шустер-Шевц реконструираше псл. **zib(ot)ati* и претпоставља да је посреди стара сатем варијанта ие. **gheub(h)-* (Schuster-Šewc 1771 s.v. *zybolic (so)*).

О односу између псл. **chyb-* и **gyb-* в. Schuster-Šewc 2000:30.

О псл. основи **gob-* биће више речи у поглављу IV.

Однос псл. **gъb-* и **bъg-* у светлу хипотезе о метатези

Овај преглед јасно показује да значењски блиске форме са структуром *bVg* и *gVb*¹⁶⁵ имају различит, могло би се чак рећи инверзан статус на индоевропском и словенском (шире, балтско-словенском) плану. Пие. корен *bVg* има чврсту потпору у више ие. језика, те стога спада у ред поузданих пие. реконструката, што се не може рећи за синонимно пие. *gVb*. С друге стране, образовања са *gVb* структуром формирају на балтско-словенском плану творбено и семантички врло развијену лексичку породицу, док су пак *bVg* облици прилично слабо потврђени, те подлежу различитим тумачењима. Описана ситуација могла би бити у складу са претпоставком о једном корену и његовој метатезом добијеној варијанти:

¹⁶³ О ареалу и двојакој презентској основи на *-a-* и *-ље-* с.-х. континуанте *zībaiti* / *zībaiti* са бројним примерима употребе в. Милановић 1975:76–79.

¹⁶⁴ Према М. Фурлан у Bezlaј 4:427 s.v. *zūzati* псл. **zybati* < ие. **g'(h)eubh-*.

¹⁶⁵ Пие. корени **b^heug^h-* и **g^{(u)h}eub^h-* и псл. коренске морфеме **gъb-* / **gyb-* / **gub-* и **bъg-* / **byg-* / **bug-* представљени су у поједностављеној форми која је сведена на кључне елементе: почетни и завршни сугласник (са занемаривањем аспирације пие. консонаната) и симбол V који означава различите апофонске вредности коренског вокалског елемента. Овакво означавање омогућава такође да се у одређеним случајевима говори о структурним типовима форми без импликација о њиховом пореклу.

добро посведочени пие. корен *bVg* на делу језичке територије подлеже метатези која резултује *gVb* формом; семантичка реконструкција показује да је кључни услов хипотезе — значењска истоветност или бар сличност разматраних облика — задовољен; новонастала дијалекатска варијанта постаје доминантна у балтско-словенској језичкој групи, потискујући изворно *bVg* образовање, чије су континуанте на истом терену фрагментарно потврђене¹⁶⁶ и стога под знаком питања.

Наиме, алтернативно тумачење појединих словенских лексема са *bVg* структуром полази од тога да су оне резултат друге, млађе метатезе форме *gVb*, извршене опет само на једном делу територије. Тако Вајан потврде за псл. **gъbati* налази у укр. *бгати*, које изводи од **гбати*, и у блр. *со-бгаць* 'месити; гужвати, гњечити' (Vaillant 3:254 § 501).¹⁶⁷ Исто становиште изгледа заступају и аутори ЭССЯ 33:125 пошто префигирани облик истог глагола, псл. дијал. **orzgъbati (se)*

---

¹⁶⁶ Према прасловенским речницима, гнездо **bъg-* / **byg-* / **bug-* је превасходно заступљено у исл. језицима, једино се номинална образовања изведена од **bug-* срећу и у јсл. групи, само изузетно и у зсл. језицима (уп. ЭССЯ 3:78 s.vv. **buga*, **bugavъ*, **bugъ*, 78–79 s.v. **bugъla?* / **bugъlbъ?*, 79 s.vv. **bugъrbъ* / **bugorbъ*, **bugyrbъ?*, 114–115 s.v. **bъgadlo*, 115 s.vv. **bъgadlъna*, **bъgati*, 26:126 s.v. **obbugati*, 127 s.vv. **obbygadlo*, **obbygati*, SP 1:435 s.v. *buga*, 435–436 s.v. *bugъ*, 436 s.v. **bugъrbъ*, 463 s.v. *bъgati*). О могућим рефлексима ове породице у јсл. језицима у више наврата је писао Ф. Безлај, уп. нпр. Bezlaј 2003:523–524. Доста исцрпан преглед могућих континуаната псл. **bъg-* доноси Ј. Садник и Р. Ајцетмилер, који заступају тезу да то гнездо није настало метатезом од псл. **gъb-*, већ да наставља ие. **bheug(h)-*. Они полазе од тога да је овај ие. корен у ие. језицима блиским словенским добро заступљен, а да се, с друге стране, обратно тумачење — по коме псл. **gъb-* припада ие. **bheug(h)-* — заснива на томе да су паралеле за слов. **gъb-*, сем балтских, крајње сумњиве. Из свега тога, по њима, следи да је поред балтослов. **baug-* / **bug-*, метатезом у овим језичким породицама настало **gaub-* / **gub-*, које је затим потиснуло изворне форме, чиме се објашњава њихова спорадична појава на словенском простору (Sadnik/Aitzetmüller 2:109–111 § 119).

¹⁶⁷ Још је Миклошич претпостављао метатезу у укр. (*о-*, *розô-*)*бгати* од (*о-*, *розô-*)*гбати* и блр. *бгаць* од *гбаць* (Miklosich 82 s.v. *gûb-*; тако и Verneker 1:366 s.v. *gъbežъ*, Фасмер 1:140 s.v. *бгати*, Балецкий 1964:13, Потебня 1881:125, који се ипак двоумио у вези са пореклом укр. *бгати* између метатезе и извођења од ие. **bhug-*, в. о томе Ильинский 1909:253–254). Уп. Непокупний 1998:63 који разрешава овај проблем дајући предност тумачењу о изворном ие. **bhug(h)-*.

реконструишу на основу струс.-цсл. **РАЗГЪБАТИ**, укр. *розібгати* и блр. *разобгáць(ца)*, при чему се метатеза у укр. и блр. потврди уопште не коментарише.

Може се такође приметити да се поједини руски облици са *bVg*- структуром и префиксом **ob*- у руском и пољском прасловенском речнику, па чак и у оквиру једног истог речника, различито тумаче, тј. приписују се гнезду псл. **gъb*- или породици псл. **bъg*-. Наиме, ЭССЯ 27:58–59 је у одредници **obgybati* (*se*) уврстио семантички врло хетероген рус. дијал. пар *обыгáть(ся)* *impf.* / *обыгáть(ся)* *pf.* 'обави(ја)ти, сави(ја)ти', 'обухватати, окружи(ва)ти', 'облачити (се) топло, замота(ва)ти (се)', *impf.* 'сушити се (на ветру, на ваздуху)', *pf.* 'изветрити се на мразу', 'постати тврд, чврст', 'ојачати после болести, оздравити', 'скупити снагу', 'освестити се, доћи к себи, прибрати се', 'одморити се, опоравити се на чистом ваздуху', 'усталити се (о лепом времену)', 'просушити се', 'поправити свој материјални положај', 'навикнути се' — уз објашњење да је облик корена наведених глагола резултат метатезе и упућивање на рус. *бгáть* 'савијати, сагибати'¹⁶⁸, али без икаквог коментарисања комплексне полисемантичке структуре. Објашњење семантике се чини неопходним утолико пре што се значења поменутих рус. глагола само делимично подударају са значењима осталих лексема из ове одреднице и то у сегменту 'обавијати; обухватати; замотавати (се)'. Другачије тумачење је дато у претходној свесци речника s.v. **obbygati*, које се реконструише на основу истих ових облика, *обыгáть* 'покри(ва)ти, замота(ва)ти' и *обыгáться* 'замотати се', с тим што се они овде раздвајају у хомониме, те се *обыгáть* / *обыгáть* у значењу 'осушити,

---

¹⁶⁸ Занимљиво је да се за рус. *бгáть* реферише на Бернекера и Фасмера који заступају тезу о настанку овог облика путем метатезе од **gъbati*, а не на одговарајућу одредницу у том речнику у којој карактер односа између псл. **bъg*- и **gъb*- није јасно дефинисан (уп. Berneker 1:366 s.v. *gъbežь*, Фасмер 1:140 s.v. *бгáть*, ЭССЯ 3:115 s.v. **bъgati*). Потребња поред метатезе указује још на могућност да је код *обыгáть* 'обавијати, замотавати' посредни „неправильное заключение от *обы-гнуть*“ (Потебня 1881:125), тј. да је *обыгáть* настало реанализом облика *обы-гнуть* у *обыг-нуть*. Међутим, он обе ове опције сматра мало вероватним и чини се да је склонији да у том облику види континуанту ис. **bheug(h)*-.

просушити' оставља по страни, без даљег објашњења (ЭССЯ 26:127).¹⁶⁹ SP 1:463 заступа ово друго становиште и рус. дијал. *обыгáть* 'увијати; топло облачити, умотавати; покривати нпр. ћебетом' наводи у одредници *бъгати*. Изведенице овог глагола се даље на исти начин двоструко интерпретирају. Рус. дијал. *обы́га* 'горња одећа за лоше време; топла одећа, бунда, кожух; покривач, всякая одевка на ночь' ЭССЯ 27:57–58 наводи у одредници **obgyba / *obgybъ / *obgybь* без било каквог коментара, док SP 1:463 s.v. *бъгати* тај облик смешта у фрагментарно посведочено гнездо итеративног глагола **bygati*. Затим, рус. дијал. *обыгáло*, синонимно са *обы́га*, у руском речнику се истовремено јавља међу континуантама **obgybadlo* и као једина потврда на основу које је реконструисан облик **obgybadlo* (ЭССЯ 27:58, 26:127), док се у SP 1:463 s.v. *бъгати* тумачи једнако као и *обы́га*.

Иљински, касније и Садник и Ајцетмилер већину поменутих спорних облика (не и *обы́гать / обыгáть* 'осушити') убрајају у континуанте ие. **bheug(h)-*, укључујући и рус. дијал. *обыгнúть* као нови перфектив од *обыгáть* (Иљинский 1909:258–259, Sadnik/Aitzetmüller 2:110 § 119d) са паралелом у рус. дијал. *разбыгáться, -быгнúться* 'свлагити, свући (огртач)' (Sadnik/Aitzetmüller l.c.). С друге стране, Потербња претпоставља морфолошку сегментацију *обы-гнутъ*, са *ы < и* као у *обыденный*¹⁷⁰ (Потербня 1881:125). ЭССЯ 27:51 овај облик сврстава у континуанте псл. **obgъbnqti (se)*.

Нису, међутим, спорни само исл. облици. С.-х. дијал. *ðbga* 'лист теста за питу', буг. дијал. *ðbga* 'id.', *ðlba* 'id.' били су такође предмет различитих

¹⁶⁹ Иљинский 1909:259 такође сматра да ове глаголе треба раздвојити. Фасмер изводи облике *(о)быгáть, обыгнúть* са првим значењем од *бгать* 'савијати' са итеративним *-ы-*, затим указује на везу са лексемама из породице **gъb-*, али дилему шта је примарно: **gъb-* или **byg-*, оставља без разрешења (Фасмер 1:257 s.v. *быгáть* I, уп. id. 1:140 s.v. *бгать*), док *быгáть* у другом горенаведеном значењу, следећи Калиму, сматра позајмљеницом чији је етимон коми *bygalni* 'венути, сушити се, изветравати', одбацујући претпоставку, коју је изнео Остен-Закен, о сродству са стинд. *bhujáti* и гр. *φεύγω* (Фасмер 1:257–258 s.v. *быгáть* II, Osten-Sacken 1907–1908:313, Kalima 1909:249–250, тако и Аникин 1997:152 s.v. *бы́гать* који доноси додатне коми дијал. потврде).

¹⁷⁰ Ова реч је и сама била повод за многа спорења, в. ЭССЯ 26:75–76 s.v. **ob dънь, *obi dънь*.

тумачења.¹⁷¹ Како је већ речено, ЭССЯ 27:48 у тим јсл. облицима види континуанте псл. дијал. **obgъba*, тј. сврстава их у гнездо псл. **gъb-*, без коментарисања гласовног развоја. Руски прасловенски речник у опредељивању за извођење од **gъb-* следи етимолошке речнике језика у којима су речи посведочене: Младенов 363 своди буг. *òбга* на **o-gъba*, а за форму *òлба* без објашњења упућује на синонимно *òбга* (id. 379); Скок претпоставља за с.-х. и буг. поствербалну префиксалну сложеницу исти изворни облик, сматрајући да је до гласовних промена дошло како би се уклонила необична консонантска група, тј. да је форма *обга* настала метатезом *гб > бг* (за шта паралелу налази у *негве > невге*),¹⁷² док је *òлба* резултат промене *гб > лб* (Skok 1:576 s.v. *-gnuti*, id. 2:536). Треба напоменути да изворни облик у датом значењу није посведочен ни у БЕР-у, ни у грађи за ово истраживање, већ само изведеница суфиксом **-ica*: с.-х. дијал. *òгбица* f. у значењу 'танак, савитљив прут, витка, шепутка' Славонија (RJA, PCA).

С друге стране, Садник и Ајцетмилер сврставају с.-х. *òбга* и буг. *òбга*, заједно са знатно бројнијим исл. лексемама (нпр. рус. дијал. *бгáть* 'савијати', *òбга*, *òбжа*, *вобжá* 'рукунице плуга; ручице плуга', застарело и 'мера за земљу', струс. *объжа* 'id.' итд.), у псл. гнездо **bъg-* < ие. **bheug(h)-* (Sadnik/Aitzetmüller 2:110–111 § 119d, тако и Bezlaј 2003:677)¹⁷³. Објединивши наведене јсл. и исл.

¹⁷¹ Уп. с.-х. дијал. *òбгало* n. 'оклагија за развијање кора (обги) за гибаницу' Црна Река (Марковић I), у другом значењу *òбга* f. 'овој, повој' ветеринарска терминологија (PCA), као и мак. дијал. *обгало* 'вунена крпа која се ставља у опанке да греје' Дебар, за које БЕР 4:738 претпоставља да је истог порекла као и *òбга* 'кора'. За мак. *обгало* уп. и с.-х. дијал. *òбђало* 'сукнени уложак, обојак' околина Врања, поред *òбљало* 'id.', *òбјало* 'обојак, завијач' ји. Србија (PCA), буг. дијал. *обгъла*, *обљла*, *объяла* 'обојци; комад вунене тканине украшен гајтанима; рита, дроњак' околина Видина, *объяло* 'обојак' Геров, *обяли* pl. племенско име Мијака у Дебру (БЕР 4:763) < **ob-vъj-adlo* : **o(b)viti* одакле и рум. *obială* (Лома 2000:619, уп. и БЕР 4:763), варијанту *объяло* 'обојак' ји. Србија (Белић 1905:393) Skok 2:538 погрешно изводи из поменутог рум. славизма. Буг. *обгъла* као да су настала укрштањем синонима *обгало* и *объяло*, а одатле затим и с.-х. дијал. *òбђало*.

¹⁷² Уп. блр. *набгом* 'нагнувши већи суд (пити)', које ЭСБМ 7:185 s.v. *набгом* тумачи као резултат метатезе од *набгом* 'id.'

¹⁷³ Помиње се, са оградом, и слн. *oga* 'ограда', за које Плетершник упућује на нем. *Hag* (Pleteršnik s.v. *oga*). Безлај у речнику наводи обе хипотезе, напомињући да је с.-х., буг. и рус. дијал. речи у

сазвучне именице реконструишу форме **obъga* односно **obъža* са основним значењем 'Biegung, Gebogenes' (Sadnik/Aitzetmüller 2:111 § 119d). Уочљиво је да се у различитим језичким групама то значење доследно различито специјализује: јсл. потврде се првенствено односе на припрему теста, док су исл. именице из домена обраде земље.

БЕР 4:737–738 наводи у вези са буг. *òбга* и с.-х. *òбга* обе хипотезе, указујући на то да је глагол **bъgati* посведочен само у исл. језицима, и, на крају, износи претпоставку да би ова форма могла бити резултат дисимилаторног губљења **-b-* у **ob-gъba* (као Јагић за рус. *обга*, в. напомену 180), док за *òбла* претпоставља да је настало метатезом од поимениченог придева женског рода *òбла* 'округла', а да је назив мотивисан обликом кора, или да је такође од **ò-гба*, првобитне форме именице *òбга*, али да је претрпело утицај придева *òбъл*, *òбла* (id. 852–853).

Треба поменути да је терминологија везана за припрему пецива у оквиру лексичке групе **gъb-* врло развијена, док су потврде из тог семантичког поља у скупини **bъg-* малобројне и неизвесне.¹⁷⁴ Међутим, будући да је друга група у

погледу значења тешко ускладити са слн. *oga* (Bezlaј 2:243), за семантички блиско дијалекатско *ága* 'живица' цитира Штридер-Темпс, према којој ова реч потиче од срвнем. *hage, hagen* 'ограда, утврђење', *hagen* 'живица', и упућује на тумачење Садник и Ајцетмилера поводом блискозначног *oga* (Bezlaј 1:2). С друге стране, Безлај помиње руске лексеме у вези са слн. дијал. *báža* 'део винограда, терасасти насад лозе' из Випаве, за које помишља да је од псл. **bъgĭā < *bъgati* (Bezlaј 1:14 s.v. *báža* II).

¹⁷⁴ Уп. рус. дијал. *гнутъ* 'припремати, пећи (пироге, переце)' (ЭССЯ 7:188 s.v. **gъbnoti*), **gъbanica* јсл. 'тесто пресавијено, сложено неколико пута', **gybanica* 'id.' (id. 7:187, 216), мак. дијал. *баник* 'гибаница', слч. дијал. *baník* 'врста колача са различитим надевом', укр. дијал. *бáник* 'пирог са сиром' (ЕРСЈ 2:160 s.v. *баница*¹), рус. дијал. *нагнѹтъ* 'испунити надевом' (ЭССЯ 22:70 s.v. **nagъbnoti (se)*), с.-х. *гѹбаѹи* 'правити гибаницу', укр. дијал. *гѹбат* 'коровáју' месити тесто за кравај', блр. дијал. *гѹбаць каравáй* 'id.', длуж. *gibaś se* 'нарастати (о тесту)' (id. 7:216–217 s.v. **gybati (se)*), глуж. *nahibać so* 'нарасти (о тесту)' (id. 22:76 s.v. **nagybati (se)*), *rozhibać so* 'id.', длуж. *rozgibaś se* 'id.' (id. 33:131 s.v. **orzgybati (se)*), рус. дијал. *огѹбка* 'кора пирога; бесквасно тесто за пироге', *огѹбки* 'пирошке' (id. 27:59–60 s.v. **obgybъka / *obgybъкъ*), *огѹбень / огѹбень / огѹбень* 'пирог без надева' (id. 27:60 s.v. **obgybънь(ъ)*), буг. *гѹба* 'кора за питу', мак. дијал. *гѹба* 'id.' (id. 7:164 s.v. **guba / *gubъ*), пољ. дијал. *gubka* 'placek na serze w kołaczach; wierzchnia

целини врло оскудно посведочена, неравнотежа у датом семантичком одсечку вероватно не одступа од генералне разлике у заступљености континуаната ове две основе.

Забележена су, отприлике на истом подручју, још два сазвучна синонима речи *обга*. Први је с.-х. дијал. *òвга* f. 'танак лист развијеног, па на плотни испеченог теста, јуфка, кора, обга' околина Краљева, Пожаревац и околина (РСА) — највероватније варијанта од *òвга* са променом *б > в*.¹⁷⁵

Други је с.-х. дијал. *òйка* f. 'грудва теста (од које се развија лист, кора)' Срем, 'развијена кора, јуфка од таквог теста' околина Власотинаца, Бучум и Бели Поток (РСА), буг. дијал. *òнки* pl. 'коре за гибаницу' Младеново, Лом у сз. Бугарској, што БЕР изводи од облика *òбги* 'id.' са нејасним обезвучавањем (БЕР 4:902). Најједноставније је претпоставити да је завршни слог у *обга* преосмишљен у суфикс *-ка*, што је довело затим и до обезвучавања *б*.¹⁷⁶

Исл. именице: рус. *òбга, òбжа, вобжа́* 'рукунице плуга; ручице плуга', застарело и 'мера за земљу',¹⁷⁷ струс. *òбжа* 'id.', испрва 'комад земље који изоре један човек са једним коњем за један дан', и сл., такође су више пута подвргаване етимологизацији, а од тумачења порекла зависило је да ли ће бити

---

warstwa kołacza' (Балецкий 1964:9, SP 8:297 s.v. *guba*), за додатне слов. потврде из ове терминологије пореклом од псл. **gъb- / *gyb-* в. Valčáková 2000:261–262, за рус. дијал. грађу в. Галинова 2000:159–163. С друге стране, уп. укр. *бгáти* 'правити од теста пирогe, кравај' (ЭССЯ 3:115 s.v. **bъgati*), за које, међутим, Балецкий 1964:13 претпоставља да је постало метатезом *бг < зб*; за слн. *begānica* 'врста колача попут штрудле' и недоумице везане за њено порекло: од псл. **gъb-*, **bъg-* или укрштањем основа в. Bezlaj 1:15–16.

¹⁷⁵ Уп. за *б > в* чеш. *hbitý*, дијал. *hvitky* (Machek 163).

¹⁷⁶ Или је у питању изведеница од **obpъti, obpъno* (уп. ЭССЯ 28:190–191), с тим да је назив мотивисан тиме што реалија на коју реферише настаје развлачењем, истезањем теста? Као творбену паралелу уп. буг. дијал. *сáтка* 'уже за сапињање коња; дрвен колац који се поставља међу задње точкове да зауставља кола на низбрдици' Ихтиман, *сòпка* 'букагија од конопца за коње' Ћустендил, 'уређај који се везује за точак кола да зауставља кретање на низбрдици' Самоков од *сáпiњям, сáпна* 'спречавати да се нешто слободно креће' Ихтиман, *сòпiњям* 'заустављати, успоравати, сметати' Самоков, Ћустендил (БЕР 6:57 s.v. *пъна*).

¹⁷⁷ Ово значење је обично секундарно, о најважнијим номинационим обрасцима земљишних мера у словенским језицима в. сажето Куркина 2011:206.

упоређиване са поменутиим јсл. лексемама. Е. Хавлова, која је у новије време поново размотрила постојеће потврде и до сада понуђена решења, од којих свако има неки формални или семантички недостатак, сматра да је са семантичког становишта највероватније објашњење да се ради о изведеницама од **ob-bъgati* 'обавити, савити око чега'¹⁷⁸ < ие. **bheug(h)-*,¹⁷⁹ при чему се има у виду стари тип словенског плуга са савијеним гредељом, док је, по њеном мишљењу, излишна реконструкција **obъgъba* произишла из схватања да је **bъg-* настало метатезом од **gъb-*¹⁸⁰ (Гавлова 2003:12–13). Остала тумачења претпостављају изворни облик **ob-jъgiā*, сродан са псл. **jъgo* 'јарам, иго', полазећи од значења 'површина земље коју изоре један човек са једним коњем' и семантичких паралела: нем. *Joch* 'јарам; земљишна мера' и лат. *iugerum* 'земљишна мера' (: *iugum* 'јарам') (Mikkola 1909:295, id. 1942:170 § 148)¹⁸¹, односно **ob-ъza* (одакле јотацијом основе **obъža*), које би било у вези са лит. *įžti* 'прскати (нпр. о грашкы),

¹⁷⁸ Уп. укр. *обгаты* 'id.' (Преображенский 1:132 s.v. *гнуть*).

¹⁷⁹ Поменуто објашњење понудио је Потевња који је, разложивши дате речи на *o-bъg-a*, *o-bъж-a* 'рукунице, тј. оно што окружује, обухвата коња', издвојио у њима корен **bъg-*; за значење 'мера за земљу' навео је паралеле којима је у основи иста семантика савијања, окруживања: рус. дијал. *лук* 'id.', уп. „лук = 2 обжи“ и струс. *зуба* 'округ' (Потевня 1881:124–126), уп. и блр. дијал. *зуба* 'мера (земље)' (ЭССЯ 7:165 s.v. **guba / *gubъ*), 'кавалак зямлі, які селянін мог узараць на працягу дня сахой' (БГН), с.-х. дијал. *зуба* 'мала површина (о земљи)' Кучи (РСА), в. поглавље IV. Ову етимологију прихватају Иљинский 1909:256–257, Преображенский 1:627, Sadnik/Aitzetmüller 2:110–111 § 119d, Bezlaj 2003:677. Слаба тачка тумачења је вокализација полугласника *ъ* у *e*, до које долази у појединим облицима у руском (нпр. струс. *обежъ* gen. pl.), што би, по Хавловој, могла бити секундарна појава, поготову што је у рус. дијал. облику *обуџси* 'рукунице рала' посведочен други ступањ превоја истог корена (Гавлова 2003:13).

¹⁸⁰ Ово тумачење потиче од Јагића који је, не слажући се са Потевњиним извођењем рус. *обжа*, *обга* од ие. корена **bheug(h)-*, предност давао објашњењу другог облика (који је сматрао изворнијим) од **obъ-gъba* (попут слн. *obša* уместо *obšva*), док му је метатеза **obъga* од **ogъba*, какву је за јсл. *обга* предлагао касније Скок, изгледала мање вероватна, и поред паралеле коју налази у чеш. *mlha*, *mha* од *mhla* (Jagić 1884:483). Уп. у оквиру истог псл. гнезда **gъb-* рус. дијал. *огубь* f. coll. 'рукунице' < **obgybъ* (ЭССЯ 27:58), *огубка* 'држак на косишту' < **obgybъka* (id. 59).

¹⁸¹ Формални недостатак овог тумачења је одсуство епентетског *l* (Варбот 1974:43, Гавлова 2003:13), о покушајима да се оно објасни в. ЭССЯ 31:171–172.

пуцати (нпр. о леду)', *iěžti* 'љуштити', *aižyti* 'id.' (Варбот 1974:47)¹⁸². ЭССЯ 31: 171–172 s.v. *obžza* реконструише псл. **obžza* без дефинитивног решења, али ипак предност даје Миколиној етимологији доводећи овај псл. реконструкт у релацију са ие. **ieug-* 'повезивати, спајати', на основу тога што се ту ради о низу лексема чије реалије карактерише функција повезивања. Такво тумачење искључује поређење са горенаведеним јсл. речима, а с друге стране налази потпору у неким севернословенским потврдама (ibid.).¹⁸³ Како је већ речено, до компарације са јсл. грађом углавном долази у интерпретацијама које претпостављају да су ту посредни континуанте псл. **bъg-* или **gъb-* (уп. и Sławski 1948:93).

Као што се се могло видети, многа питања везана за порекло и међусобни однос овде анализираних лексема са *bVg* и *gVb* структуром и даље остају без дефинитивног одговора.¹⁸⁴ То не чуди ако се има у виду да се ради о формално и семантички сличним лексемама које су, по свој прилици, сводиве на исти етимон (питање је само у ком хронолошком пресеку) и уз то подложне узајамном утицају и мешању, како то примећује SP 8:319 s.v. *gъbati* за континуанте глагола **gъbati* и **bъgati* на тлу исл. језика.¹⁸⁵ Будући да је лексичка скупина са *bVg* структуром на словенском плану релативно слабо потврђена, откривање нових потврда, нарочито ван исл. језичке групе,¹⁸⁶ ишло би у прилог тези да су њени чланови пре реликти на балтско-словенском простору фрагментарно сачуваног ие. корена исте структуре него знатно млађа образовања настала метатезом у једном језику или групи сродних језика.

Но, без обзира на неке неразрешене дилеме око порекла псл. гнезда **gъb-* / **gъb-* / **gub-* његова се исходишна семантика не доводи у питање, пошто

¹⁸² Слабост ове етимологије лежи у семантичкој реконструкцији (Гавлова 2003:9, 13, ЭССЯ 31:172).

¹⁸³ Нпр. слч. дијал. *obo(d)za* 'узде, улар', пољ. дијал. *ob(d)za* 'уже којим се везује стока на пашњаку' и сл., словињ. *obza* 'ланац за краву' (ЭССЯ 31:170; уп. и SEK 3:353 s.v. *obza*).

¹⁸⁴ До истог закључка може се доћи и само летимичним прегледом одговарајућих одредница из најновијих етимолошких речника словенских језика, в. нпр. Аникин 2:318 s.v. *бгатъ* I.

¹⁸⁵ В. и напомену 40 у вези са укр. дијал. *на́бгом* и *на́бгом*.

¹⁸⁶ Једна од таквих потврда могла би, према ЕРСЈ 2:56, бити с.-х. *ба́гурав* adj. 'закрљџао' < **bъgura* 'грба' (од **bъgati* 'кривити'), мада реч има и алтернативна тумачења.

семантичка реконструкција заснована на компаративно-историјској методи непобитно указује на то да је примарно значење — 'савијати (се)'.¹⁸⁷

Семантичка структура и развој лексичке скупине на прасловенској равни

Ово поглавље је започето прегледом досадашњих резултата реконструкције псл. гнезда **gъb-* / **gyb-* / **gub-*. Како је већ речено, слика није комплетна јер су прасловенски речници ЭССЯ и SP, на којима се заснива, недовршени. Показало се, међутим, да је и у делу који је обрађен остало штошта спорно и нејасно. Поређење тумачења разматраних лексема у руском и пољском прасловенском речнику, а и у словенској етимолошкој литератури уопште, открило је, на пример, да не постоји консензус о припадности неких речи овој лексичкој породици, затим да је проблематичан прасловенски статус појединих лексема, а уочљиво је и различито сагледавање творбено-семантичких односа унутар датог етимолошког гнезда. Што се тиче његовог дубљег порекла, досадашња истраживања су указала на несумњиве паралеле једино у балтским језицима, па се стога судови о пие. пореклу те балтско-словенске лексичке скупине изричу са дозом уздржаности.

Иако непотпун и са појединостима које су у литератури различито третиране, овај преглед ипак омогућава да се изведу релативно поуздани закључци о најзначајнијим особеностима структуре псл. гнезда **gъb-* / **gyb-* / **gub-*. Посебно је занимљив значењски аспект те структуре, чија је хетерогеност навела поједине етимологе да посумњају у његово етимолошко јединство, а многе друге лингвисте да се позабаве објашњењем семантичког развоја који је још у прасловенској епохи довео до настанка свих кључних значења. Пошто је, дакле, основна семантичка диференцијација овде анализиране лексичке групе већ извршена у периоду који претходи самосталном развоју словенских језика, било

---

¹⁸⁷ За могуће ностратичке везе в. Иллич-Свитыч 1:236–237, где се такође претпоставља исто изворно значење.

би методолошки исправно, пре него што се пређе на испитивање српско-хрватске грађе, представити у основним цртама њену значењску структуру и еволуцију у том развојном одсечку.

Псл. гнездо *gъb- / *gyb- / *gub- у светлу теорије прототипа

Подстицајан теоријско-методолошки оквир за испитивање и опис семантичке структуре пружа теорија прототипа развијена у оквиру когнитивне лингвистике. Наиме, лексичко гнездо *gъb- / *gyb- / *gub- може се, у складу са том теоријом, разматрати као прототипски организована категорија (уп. Вучковић 2011).

Полазећи од тога да језик није аутономна структура, већ саставни део општих људских когнитивних способности (Langacker 1987:12–13) и да је категоризација, процес груписања различитих ентитета на основу уочених сличности, кључан когнитивни процес у човековој интеракцији са светом, дакле, у мишљењу, опажању, деловању и говору (Lakoff 1987:5), когнитивна лингвистика приступа језику првенствено као систему категорија (Geeraerts 1997:7) које су истог типа као и друге категорије појмовног система (Lakoff 1987:58).

У погледу унутрашњег устројства категорија, когнитивни лингвисти се између класичног погледа на категоризацију¹⁸⁸ и концепције теорије прототипа

---

¹⁸⁸ Традиционална концепција категоријалне структуре полази од становишта да су категорије логички ограничени ентитети, дефинисани помоћу скупа критеријалних својстава, која у потпуности поседују сви њени чланови; одатле следи да су категорије јасно разграничене, да чланство у њима има дигитални, све или ништа карактер, те да сви чланови имају пуноважан и једнак статус (E. Rosch, C. B. Mervis: Family resemblances: studies in the internal structure of categories, *Cognitive Psychology* 7, 1975, 573–605, стр. 573–574, цитирано према Geeraerts 1997:10–11, Langacker 1987:16). Критеријална својства представљају потребне и довољне услове у смислу да је свако од њих неопходно за дефиницију категорије, а да су сва, скупа узета, довољна за разграничавање дате категорије од свих осталих (Geeraerts 2006:142). Са епистемолошког аспекта, овакво поимање категорија је објективистичко, јер имплицира да су оне, будући дефинисане једино помоћу особина инхерентних њеним члановима, независне од особености бића које

опредељују за ову другу опцију, која се у когнитивнопсихолошким експериментима показала као когнитивно реалнија (Langacker 1987:16–17, Lakoff 1987, Geeraerts 1997:10–23).¹⁸⁹ Експерименти које је спровела Е. Рош са сарадницима открили су да су категорије често организоване око прототипичних примерака као најрепрезентативнијих чланова категорије у смислу да су најчешћи у нашем искуству, да се обично уче најраније и да се њихов повлашћени положај може експериментално одредити на различите начине, а да се остали чланови прикључују категорији на основу опажених заједничких карактеристика које деле са прототипом; отуда је припадност категорији ствар степена, пошто прототипови представљају пуноправне, централне чланове, док остали елементи категорије имају градуелни статус од централнијег до периферног у зависности од тога колико и како одступају од прототипа (Langacker 1987:16–17, 371). Један од главних структуралних принципа прототипски организованих категорија јесте принцип породичних сличности¹⁹⁰ по коме сваки члан категорије има бар један заједнички елемент са неким другим чланом, док је мало таквих елемената (или не постоји ниједан) које деле сви чланови (Rosch/Mervis 1975:574–575, цитирано према Geeraerts 1997:12). Утврђено је такође да тако структурисане категорије често немају чврсто утврђене границе (Mervis/Rosch 1981:109).¹⁹¹ Истиче се да је и сам појам прототипичности прототипски организован, при чему се као најбитнија истичу својства недискретности (које се испољава кроз демаркационе тешкоће и флексибилну примену категорија) и неједнакости (које се очитује у

категоризује (Lakoff 1987:7).

¹⁸⁹ Детаљније о развоју поимања категоријалне структуре и процеса категоризације које одступа од традиционалног в. Lakoff 1987:12–57. О даљем развоју модела прототипа у оквиру проучавања категоризације в. сажето Evans/Green 2006:249. За упоредни преглед савремених истраживања категоризације у когнитивној лингвистици и психологији в. Geeraerts 2010:244–249.

¹⁹⁰ Овај принцип категоријалне организације формулисао је Л. Витгенштајн, а његов назив асоцира на ситуацију у породици чији чланови личе међусобно по разним особинама, а да при том не постоји скуп особина заједничких свима њима (Lakoff 1987:16).

¹⁹¹ Ово својство категорија такође је уочио Л. Витгенштајн, који указује на то да категорије могу бити прошириване новим члановима под условом да они по нечему личе на постојеће (Lakoff 1987:16).

нехомогености унутрашње структуре категорије, где се разликују доминантно језгро и мање изражена периферија) (Geeraerts 1997:21). На епистемолошком плану¹⁹² важи схватање да су својства релевантна за опис категорија интеракцијска, тј. одређена природом човекових биолошких способности и његовим искуством функционисања у физичкој и друштвеној средини (Lakoff 1987:13, 56).

Теорија прототипа је, дакле, интердисциплинарно развијан и примењиван теоријски конструкт, али се показала као врло продуктивна у различитим областима лингвистике: лексичкој семантици, фонологији, морфологији, синтакси, историјској лингвистици итд. (Geeraerts 2006:144–145).¹⁹³ Разлог њене широке применљивости јесте тај што се било која врста језичке структуре може анализирати као категоријална структура која је организована по истим принципима (Langacker 1987:369, 378, 386). У домену лексичке семантике ова теорија пружа подстицајан модел за изучавање полисемије и семасиолошке промене (Geeraerts 1997). Прототипски заснована полисемантичка структура може бити представљена посредством модела радијалне мреже где је централно значење радијално повезано са осталим значењима формирајући мрежу, при чему те везе нису арбитрарне, већ су мотивисане и засноване на малом броју општих механизма као што су, на пример, метафора и метонимија¹⁹⁴ (Lakoff 1987:91,

---

¹⁹² Епистемолошке консеквенце флексибилне и динамичке природе прототипске појмовне организације огледају се и у томе што она истовремено обезбеђује структуралну стабилност и адаптивност појмовног система, јер омогућава интерпретацију нових података помоћу већ постојећих концепата, што представља основну карактеристику људске когниције (Geeraerts 1997:112–114).

¹⁹³ У српској лингвистици ова теорија је коришћена, на пример, у проучавању семантике предлога (Klikovac 2006, Кликовац 2008), префикса (Klikovac 2004:167–188), творбених гнезда (Klikovac 2004:239–256), затим придева са значењем људских особина (Драгићевић 2001), као и лексема у којима се реализује појам вертикалне димензије (Rasulić 2004), у граматичкој је нашла примену у проучавању посесивности (Номаћи 2006) и процеса граматикализације (Грковић-Мејџор 2007:61–76).

¹⁹⁴ Према когнитивистичком схватању, ти општи принципи нису специфично језички, већ представљају кључне механизме организовања појмовног система уопште, а то уверење се одражава и у терминологији, уп. термин појмовна метафора.

Brugman/Lakoff 2006:109–110).

На методолошком плану врло је важно утврдити критеријуме и методе за опис и верификацију структуре језичких категорија. У ту сврху, према Р. Ланакеру, могу послужити интуиција, експерименталне технике, као и језички докази (лексички и граматички) којима се аргументује предложена структура (Langacker 1987:376–377).¹⁹⁵ Овај методолошки проблем конкретно у вези с анализом полисемије разлаже се на три основна питања: како разлучити значења, како објаснити њихову повезаност и како одредити прототипично значење (Tyler/Evans 2003:37–63, Rasulić 2004:36–38). Питање како одредити да ли две различите употребе неке лексеме представљају и различита значења или само варијанте исте семантичке реализације поставља се и као теоријски и као практичан проблем. Иако теоријска разматрања разлике између полисемије и појмовне подспецификације или неодређености (енгл. *vagueness*) указују на то да се, услед контекстуалне флексибилности значења, ове две појаве не могу јасно и једнозначно разграничити (Geeraerts 2010:196–199, уп. и Драгићевић 2010:135–144), практична анализа намеће потребу да се ипак установе неки оријентациони принципи. Према Тајлер и Евансу, засебно значење, поред подразумевајућег критеријума да мора поседовати неку додатну значењску компоненту које нема у другим значењима, треба да испуни бар један од још два услова која полазе од тога да његова засебност треба да има и неке језичке реперкусије. Оне се могу испољавати у виду специфичних ограничења селекције везаних за семантичка обележја лексема са којима је лексема у датом значењу синтагматски повезана, или кроз дистинктивно граматичко понашање лексеме која је носилац датог значења (Evans/Green 2006:348–352, Evans 2004:93–96). Ово је врло блиско схватању Д. Гортан-Премк која истиче да приликом семантичке анализе треба узети у обзир чињеницу да се лексеме увек реализују у семантичкој позицији

---

¹⁹⁵ Може се начелно приметити да се у потрази за ригорознијим и адекватнијим методама за опис полисемантичких структура, како би се задовољио услов психолошке реалности, инвентар аналитичких техника временом ширио обухватајући, поред интроспекције и интуиције, експерименте, референцијалну анализу, статистичке методе, методологију историјске лингвистике, а такође се узимају у обзир и резултати истраживања из области усвајања језика, језичке типологије итд. (Lewandowska-Tomaszczyk 2007:158–159).

одређеној лексичким слагањем и синтаксичком функцијом (што се поклапа са друга два критеријума Тајлер и Еванса), али иде и корак даље, уочавајући да је семантичка позиција релевантна не само за разлучивање значења већ и за утврђивање њихове хијерархије у том смислу што се основна значења остварују у позицији слободног лексичког слагања и слободне синтаксичке функције, док је та позиција у случају секундарних значења мање или више ограничена (Гортан-Премк 1997:49–58).

Што се тиче повезаности значења, већ је било речи о томе да модел категоријалне организације засноване на прототипу подразумева да су сва значења непосредно или посредно повезана са прототипичним, посредством неколико општих механизма као што су нпр. метонимија, метафора, генерализација, специјализација (Lakoff 1987:91, Nerlich/Clarke 2003:5).

Када је реч о критеријумима за одређивање прототипичног значења, у литератури се наводи неколико његових показатеља: когнитивна доступност (на помен лексеме прототипично значење прво пада на памет)¹⁹⁶, утемељеност у конкретном, телесном искуству, применљивост на велики број ситуација, могућност апсорпције нових појмовних садржаја, фреквентност у реализацији и са тим повезан висок степен когнитивне укорењености, развојни приоритет, сем тога, прототипично значење је примарно полазиште за ширење категорије и главни чинилац њене кохеренције (Langacker 1987:380, 381, 396, Rasulić 2004:38).¹⁹⁷ Настојећи да установе принципијелну методу за утврђивање примарних значења предлога, Тајлер и Еванс су предложили следеће критеријуме: 1) најраније посведочено значење, 2) првенство у значењској мрежи, 3) употреба у сложеним формама, 4) везе са другим предлозима и 5) граматицка

---

¹⁹⁶ Од ове особине прототипа — да име категорије буди код говорника асоцијације на њене прототипичне представнике — пошла је и Драгићевић 2001:195–206 приликом утврђивања прототипичних чланова тематске групе придева који означавају људске особине.

¹⁹⁷ Потребно је нагласити да прототипично значење не мора испунити све ове услове нити они морају бити концентрисани у једном значењу. Отуда је могуће да категорија има више прототипова (Langacker 1987:381, Geeraerts 1997:62).

предвиђања (Tyler/Evans 2003:45–50).¹⁹⁸

У контексту овог дијахронијски заснованог испитивања континуаната псл. *gъb- / *gyb- / *gub- посебно је битан први критеријум. Аутори су га дефинисали из уверења да и модел синхроних анализа, каква је њихова, мора узети у обзир чињеницу да синхроне структуре одражавају многе аспекте свог дијахронијског развоја (id. 3–4, 63). При томе се под најранијом потврдом не мисли само на најраније историјске, тј. писане потврде, већ и на податке добијене упоредно-историјском анализом, па се под овим критеријумом заправо подразумева изворно, првобитно или етимолошко значење.¹⁹⁹ Аутори сматрају да, иако важност овог услова може варирати код различитих врста речи, историјски најраније значење има велике шансе да буде и синхроно примарно (id. 47–48). Важност дијахронијске димензије у проучавањима категоријалне структуре пристиче из њене динамичке природе. У језичким категоријама се одражава претходно искуство и језичка активност говорника, тако да промене искуствених образаца и комуникативних потреба могу изменити конфигурацију структуре (Langacker 1987:376), па чак и њен прототип (Raffaelli 2000:136, Драгићевић 2010:82).²⁰⁰

Појам првенства у семантичкој мрежи подразумева да ће централно значење бити оно које је најчешће укључено у остала значења или посредно повезано са њима (Tyler/Evans 2003:48).²⁰¹

Трећи критеријум је такође занимљив јер приликом утврђивања основног значења неке речи узима у обзир и семантику њених твореница. Формулисан је

---

¹⁹⁸ Аутори претпостављају да би неки од поменутих критеријума, који су иначе прилагођени потребама анализе предлога, могли бити од користи и приликом испитивања других врста речи (Tyler/Evans 2003:47).

¹⁹⁹ Херартс такође истиче важност овог фактора приликом анализе лексичког пара који има исти опсег значења, али различиту прототипску структуру (Geeraerts 1997:171).

²⁰⁰ Варирање може бити не само хронолошки већ и географски (Драгићевић 2010:82) или културно условљено (Lakoff 1987:84); међутим, из искуствене детерминисаности процеса категоризације следи, заправо, да је варијација индивидуална (Langacker 1987:376).

²⁰¹ Драгићевић 2010:134 указује на то да се етимолошки и семантички примарна значења (која се могу изједначити са прва два горепоменута критеријума) не морају подударати.

тако да релевантност даје негативном налазу, тј. аутори сматрају да се на основу учешћа значења у сложеним формама не може директно утврдити које је основно, али да одсуство неког значења у том контексту указује на то да оно вероватно није примарно (Tyler/Evans 2003:48). У цитираном раду се конкретно разматрају сложенице и фразални глаголи (ibid.), али то је условљено творбеним потенцијалом предлога у енглеском језику, тако да нема разлога да се примена овог критеријума не уопшти на категорију твореница уопште. Треба рећи да је овај критеријум, независно од студије Тајлер и Еванса, већ примењиван у радовима Р. Драгићевић која се служила анализом деривационог система вишезначних придева како би прецизније одредила хијерархијску организацију њихових различитих значења; њени су закључци да се семантика деривата најчешће ослања на примарно значење мотивне речи, али да има и изузетака код којих се примарно и творбено доминантно значење не поклапају (Драгићевић 2001:18–21, id. 2010:202–204).²⁰²

Четврти критеријум полази од тога да предлози формирају контрастне скупове (нпр. *over : under, up : down, before : after*) и да је оно значење које је кључно за образовање таквог скупа, по свој прилици, и основно (Tyler/Evans 2003:48–49).²⁰³

Пети критеријум се заснива на претпоставци да је појава нових значења контекстуално условљена, што значи да би за свако значење изведено из основног требало да постоје реченице којима се реализује основна семантика, али чији контекст поред тога обезбеђује импликатуру из које настаје додатно,

---

²⁰² Приступ у коме се полисемија и деривација сагледавају као процеси у оквиру којих важе исте семантичке законитости (Гортан-Премк 1997:136–139, Драгићевић 2010) нарочито је плодотворан у језицима који имају богату деривацију, а његовом применом се обогаћују савремени теоријско-методолошки оквири преузети из англосаксонске лингвистике у којој творбена семантика није нарочито развијена због ограничених творбених механизма енглеског језика (Драгићевић 2004, Dragičević 2010:26–27).

²⁰³ Овај критеријум је заправо настао инверзијом критеријума антонимичности, који подразумева супротстављеност основних значења лексема (уп. Драгићевић 2010:266), отуда је, дакле, основно значење оно на коме почива контрастирање предлога.

изведено значење.²⁰⁴ Такве реченице сведоче о томе које је значење примарно, а које из њега изведено помоћу одређеног реченичног контекста (id. 49–50).

Полазећи од већ поменутог схватања да су различити језички нивои устројени по истим принципима, те да се, према томе, било која врста језичке структуре може анализирати као категоријална структура, посматрају као прототипски организоване категорије:

1. семантичку структуру псл. гнезда **gъb-* / **gyb-* / **gub-* у целини,
2. скуп лексема које сачињавају то гнездо,
3. значењске конфигурације појединачних лексема.

Однос наведених језичких структура почива на хијерархијској организацији у којој елементи неке категорије на нижем нивоу представљају и сами засебне категорије. Усредредићу се првенствено на то како се у датим структурама манифестују два основна и узајамно повезана својства прототипски заснованих категорија: неједнакост њихове унутрашње структуре, у којој се издвајају језгро и периферија, и недискретност, која се очитује у флукуацијама на њиховим границама.

Што се тиче прототипичног значења овог прасловенског гнезда, из етимолошког прегледа недвосмислено следи да тај статус има значење 'савијати (се)'. У том погледу, ово је прилично репрезентативан случај прототипичне категорије, будући да је централност дате семантичке реализације индикована бројним факторима. Реч је о конкретном значењу које се односи на физичку радњу, што говори о његовој утемељености у конкретном, телесном искуству. Важна његова карактеристика је широк спектар примена, што јасно показује анализа српско-хрватских потврда у којима се дато значење реализује (в. поглавља III и IV). Оно представља полазиште за семантичку дисперзију у оквиру гнезда, јер су остала значења изведена из њега или су посредно са њим повезана, те функционише, метафорички речено, као гравитациони центар целе категорије (уп. Langacker 1987:380). Ово тврђење ће бити касније детаљније аргументовано, в. слику 6. Његово првенство манифестује се такође у чињеници да је то, према

---

²⁰⁴ Ово је суштина теорије призване инференције, о којој ће бити више речи касније.

творбено-семантичкој шеми, убедљиво најфреквентније значење у овом гнезду. Оно фигурира као примарно у семантици балтских паралела псл. групе **gъb-* / **gyb-* / **gub-* и њиховог претпостављеног пие. корена, што значи да је применом компаративно-историјске методе семантичке реконструкције дато значење издвојено као изворно.

Творбено-семантичка шема показује да у семантичкој структури овог гнезда истакнуто место имају још три значењска чворишта: '(по)кретати се', 'гинути; пропадати; нестајати', 'уништавати; губити', која у одређеним деловима семантичке мреже функционишу као мањи, локални прототипски центри даље значењске дисперзије.²⁰⁵

Уколико се разматрано гнездо посматра као категорија коју чини скуп лексема у којима се реализује описана семантичка структура, уочава се да њену окосницу сачињава неколико глагола који најбоље репрезентују издвојена кључна значења. Централни чланови категорије јесу **gъ(b)nqti* 'савијати', **gybati* (*se*) 'савијати; покретати се', **gy(b)nqti* 'гинути; малаксати; нестајати' и **gubiti* 'уништавати; губити'. Посебан положај међу њима има **gъ(b)nqti* као носилац прототипичног значења. О примарности овог глагола сведочи и то што се у ЭССЯ и SP у вези с њим слабо реферише на друге облике унутар гнезда.²⁰⁶ Поређења су готово искључиво екстерне природе: наводе се балтске паралеле, могући пие. корен и указује се на везу са псл. **bъgati*. Све поменуте глаголе карактерише општесловенска дистрибуција, а њихов повлашћен положај проистиче из чињенице да се из њих изводи већина осталих чланова категорије. Рекло би се, на основу дате шеме, да творбена продуктивност глагола **gy(b)nqti* није нарочито изражена, али треба имати у виду да се шема базира на (досад урађеном) фрагменту реконструкције разматране прасловенске породице, те да у вези са статусом поменутог глагола није довољно репрезентативна. Већ је речено да недостају многи префигирани облици и да се целовит и прецизан опис глаголског

---

²⁰⁵ Резултат дисперзије су семантички садржаји различитих деривата, који су у творбено-семантичкој шеми сведени на полазна значења.

²⁰⁶ SP 8:320 помиње да је апофонијом повезан са псл. итеративом **gybati*, али се и том релацијом потврђује његово првенство.

гнезда **gъb-* може добити тек кад бар један од прасловенских речника буде приведен самом крају. Међутим, већ сада се може рећи да врло важан узрок разлике у творбеној продуктивности разматраних глагола лежи у вези између семантике и синтаксе глагола и њиховог творбеног потенцијала, на коју је указала З. Тополињска (2006). Она је приметила да је број и карактер глаголских деривата латентно одређен глаголском валенцом, тј. бројем и карактером аргумената које имплицира предикат чији је експонент њихов мотивни глагол (Тополињска 2006:350). Ово представља врло прихватљиво објашњење за мањи творбени потенцијал интранзитива **gy(b)nqti* у поређењу са осталим глаголима који су транзитивни.

Већина других чланова категорије надовезује се у погледу значења и творбе на централне. Из прегледа се може видети да су остали глаголи настали регуларном префиксацијом (нпр. **nagъbnqti (se)*, **obgybati (se)*, **jъzgybnqti*, **jъzgubiti*) и деривацијом мотивисаном стварањем видски симетричног система (нпр. **obgybati (se)*, **orzgubjati*). С тим у вези је упадљива продуктивност **gybati* која је у великој мери условљена његовом улогом у функционисању аспекатског система, а то је образовање изведених имперфектива као парњака перфективних облика добијених префигирањем симплекса **gъ(b)nqti* и **gy(b)nqti*. Са друге стране, на прасловенској равни нема експресивне префиксације (какву описује нпр. Бјелетић 2006) ни експресивне суфиксације (карактеристичне за творбу интензива, деминутива). Такви се типови творбе, по свој прилици, јављају тек у периоду самосталног развоја словенских језика (уп. **gъ(b)tati*). Именице су, с обзиром на вербалну природу псл. **gъb-*, већином из категорија *nomina acti(onis)*, *nomina resultativa* и *nomina instrumenti* (нпр. **gъbežъ*, **gybanica*, **gybadlo*). Придеви су углавном изведени непосредно од глагола или посредно преко девербалних именица (нпр. **gybъkъ*, **obgybъnъ(jъ)*). Реконструисани су и двотематски облици: **dъvogubъ*, **dъnъgubъ* / **dъnъguba*, при чему се овај пар именица базира на фразеологизму **dъnъ gubiti*.

Један од чинилаца који одређује статус лексеме јесте њена дистрибуција. Док су централни чланови категорије општесловенски, дистрибуција осталих лексема варира: неке су такође потврђене у већини словенских језика, али има и реконструката мање или више ограничене распрострањености. Међу њима има

прасловенских дијалектизама (нпр. **gъban(ъn)ica*, **gъbežъ*, **negyba*), затим неоспорно древних образовања чија фрагментарна посведоченост у историјском периоду може бити последица потискивања од стране неке млађе форме (нпр. **gъbъkъ*), као и лексема чија је прасловенска старина под знаком питања (нпр. **gъ(b)tati*, **gubitel'ъ*).

Последња група речи упућује на то да, поред лексема чија је припадност псл. гнезду **gъb-* несумњива, иако у њему имају мање или више периферан статус, постоје и оне чије се чланство у категорији из више разлога доводи у питање. Оне у опис категорије уводе друго од два базична својства прототипски устројених структура — недискретност. Наиме, из етимолошког прегледа се јасно види да границе разматране псл. лексичке групе организоване око корена **gъb-* нису оштро и једнозначно одређене. Тако се руски и пољски прасловенски речници понекад не слажу око тога да ли поједине лексеме, које по пореклу свакако припадају овом гнезду, сежу у период пре распада прасловенске језичке заједнице или су настале независно у више језика у периоду њиховог самосталног развоја. Овај проблем заправо је последица динамичке природе језичких категорија, о чему ће више речи бити касније. Још изразитије својство недискретности илустрјују лексеме у вези с којима постоје подељена мишљења о томе да ли уопште припадају овом гнезду или су неког другог порекла (нпр. с.-х. *нѣгве*; *ѡбга*, буг. *ѡбга*; чеш., слч. *ohnivo*, пољ. *ogniwo*, рус., укр. *огніво*; рус. дијал. *обыгáть(ся)* / *обыгать(ся)*). Показало се да, у целини узев, највеће тешкоће изазива разграничавање псл. гнезда **gъb-* и **bъg-*, што је последица њихових комплексних и различито сагледаваних генетских односа, као и узајамних утицаја.

Теорија прототипа показала се нарочито корисном у анализи значењске конфигурације појединачних прасловенских реконструката. На основу увида у целокупан семантички инвентар континуаната централних чланова псл. скупине **gъb-* — **gъ(b)nqti* 'савијати', **gybati* (*se*) 'савијати; покретати се', **gy(b)nqti* 'гинути; малаксати; нестајати' и **gubiti* 'уништавати; губити' — стиче се утисак да су скоро сва наведена значења присутна у готово свим облицима, само у различитој размери. Да то није никаква семантичка особеност ове групе, показују идентична запажања Ј. Влајић-Поповић која се тичу глагола са основним

значењем 'ударати'.²⁰⁷ Појаве овог типа манифестација су већ помињаног својства недискретности језичких категорија. Важно је приликом испитивања оваквих значењских конфигурација узети у обзир и друго својство, које, према концепцији теорије прототипа, карактерише семантичке структуре, својство неједнакости. Наиме, сва значења неке лексеме немају исту структурну тежину, што значи да се неке речи могу разликовати не по опсегу употреба (који може бити приближно исти), већ по унутрашњој структури тог опсега, тј. по другачијој конфигурацији главних и споредних значења (уп. Geeraerts 1997:163–175). Подробнија анализа семантичке структуре поменутих глагола показала је да сваки од њих има јасно распознатљиво прототипично значење (формално кодирано превојним ступњем и афиксом), док примесе „туђег“ значења имају периферан статус, који се испољава на различите начине. Често су та значења ограничена само на поједине језике или могу бити последица накнадних престојавања под утицајем видског система. У неким случајевима се испоставило да су потврде са, за дати облик, нетипичним значењем спорне. Поред тога, установљено је да су различита значења појединих лексема последица различитих творбених процеса.

Тако је, на пример, прототипично значење псл. **gъ(b)nqti* — 'савијати', док би присуство семантичке реализације 'покретати се', карактеристичне за псл. *gybati, у значењском репертоару овог облика можда могло да буде последица системског упаривања форми са **gъ(b)nqti* и *gybati у основи приликом грађења облика свршеног и несвршеног вида. Сем тога, значење '(по)гинути' ограничено

---

²⁰⁷ „Пратећи семантичке реализације различитих облика обједињених етимолошким гнездом глагола *lupati и сл. примећујемо да се поједине варијанте основе специјализују за одређена значења — у свим или у групи језика — а онда се деси да у сваку ту 'специјализовану' основу упадне по 'трун' неког другог ('туђег') значења“ (Влајић-Поповић 2002:175). „На примеру различитих основа (...) које се све изводе од основног (пореклом) ономатопејског глагола *лейайи*, испољавају се неке наизглед контрадикторне појаве. С једне стране, готово свака од тих основа у стандардном језику, ако се до њега уопште пробила, носилац је једног одређеног значења. (...) Са друге стране, на релативно великом узорку као што је наш корпус који покрива више дијалекатских извора показује се да било која основа може имати било које значење, односно да су све стриктне семантичке поделе практично неодрживе“ (id. 305).

је, када је реч о континуантама **gь(b)nq̃ti*, на чешке и словачке дијалекте (ЭССЯ 7:188), а да се приметити да SP 8:320 те потврде уопште не наводи.

За **gybati* су на прасловенској равни реконструисана два значења: полазно 'савијати' и из њега изведено '(по)кретати се', које је карактеристично управо за овај глагол. Према грађи коју доносе прасловенски речници, семантички опсег његових континуаната је шири, па су тако стсл., струс., рус.-цсл. **ГЫБАТИ** и слн. *gíbati* забележени и у значењу 'гинути'. Испоставило се, међутим, да је стсл. облик у датом значењу споран, могуће и рус.-цсл., док се словеначки облик можда може објаснити као резултат депрефиксације (за детаље в. напомену 48).

Било је већ речи о томе да се псл. **gy(b)nq̃ti* 'гинути; малаксати; нестајати' у ЭССЯ 7:188–189 реконструирало на основу потврда хетерогених у погледу облика, вида, значења и творбе. Из српско-хрватског су равноправно наведени следећи облици: *g̃̃nũ̃ti* impf. са прототипичном семантиком 'умирати насилном смрћу; венути', *g̃̃bnũ̃ti* (*g̃̃bnũ̃ti*) pf. 'савити (о леђима)', који је у извору квалификован као необичан, и *g̃̃bnũ̃ti* impf. 'гинути' са квалификатором индивидуално. Од њих се једино за први облик са сигурношћу може тврдити да је с.-х. непосредна континуанта псл. **gy(b)nq̃ti*, други је рецентан, слабо потврђени перфектив имперфективног *g̃̃bati* impf., док је трећи могуће русизам. У ЭССЯ l.c. се даље на основу *g̃̃bnũ̃ti* pf. 'савити' и сличних потврда из других словенских језика износи тумачење да псл. **gy(b)nq̃ti* може бити изведеница од псл. **gybati*, али се, међутим, након увида у с.-х. материјал, поставља питање може ли се то сматрати прасловенском творбом. Наведени пример показује да начин сагледавања значењске конфигурације категорије има битне реперкусије и на друге аспекте анализе, као што је творба у овом случају.

Такође је уочено да се међу континуантама псл. **gubiti*, чија је примарна семантика 'уништавати; губити', јављају рефлексивни облици са значењем 'слабити', које изворно припада репертоару псл. **gy(b)nq̃ti* и **gybēti*. Ту је на делу семантичка конкуренција између старијих интранзитивних облика и новијих форми, насталих рефлексивизацијом транзитива. Са друге стране, поједине континуанте псл. **gy(b)nq̃ti*, са прототипичним значењем 'гинути; малаксати; нестајати', потврђене су у значењима '(из)губити' и 'убити', која су типична за семантику псл. каузатива **gubiti*. Овакве се појаве у литаратури различито

објашњавају: као иновације или као реликти старог стања (в. напомену 115). Могуће је да се у македонском заиста ради о иновацији (која је могла имати потпору у реликтним употребама), посебно ако се имају у виду и друге структурне промене кроз које је прошао овај језик (уп. Topolińska 2010:46), а да су примери из српске епике пре трагови претходног пие. језичког типа.²⁰⁸

Ови примери јасно показују да категорије у основи језичких значења нису дате једном заувек, а то њихово својство лако налази своје објашњење у оквиру теорије прототипа.²⁰⁹ Динамички карактер језичких категорија биће још уочљивији када буде било говора о променама значењских структура наслеђених из прасловенског током историје српско-хрватског језика. Врло добар пример за то пружа псл. глагол *gubiti и он се може елаборирати без великог доказног материјала. Наиме, већ је поменуто да је изворно значење овог каузатива 'доводити до пропасти, убијати, уништавати', а да се одатле у неколико језика развило секундарно значење 'губити, тратити због непажње'. Међутим, по језичком осећању говорника савременог српско-хрватског језика, ова друга семантичка реализација је доминантна, прва на коју се помисли када се помене овај глагол, док је изворно значење потиснуто на периферију. Описану дијахронијску промену хијерархије значења с.-х. *gubiti* потврђује и лексикографска обрада: РЈА као прво значење наводи 'чинити да што погине, тј. умре, пропадне, убијати, уништавати', док је, према РСА, основна семантичка реализација овог глагола 'непажњом затурати', а значење 'убијати, упропашћивати' дато је тек под тачком 6, и то са квалификатором застарело и народно. Треба додати да, судећи према подацима из РМС, ствари другачије стоје са неким префигираним облицима. Тако се у овом речнику као прво значење глагола *погубити* наводи изворно 'лишити живота, убити, смакнути, усмртити', а

---

²⁰⁸ И. Грицкат је, у више наврата, испитивала неутрализацију рода у балканском контексту, најизраженију, према њеним налазима, у различитим категоријама транзитивизације првобитно интранзитивних глагола, и сагледава је као још један вид испољавања тенденције ка аналитизму подстакнутом миксоглотијом на Балкану (Грицкат 1993:42–47 (уз ограду да су неке балканске међујезичке сличности могле бити и дубљег, пребалканског порекла), 1999, 2004:211–252).

²⁰⁹ О томе како се у оквиру теорије прототипа могу сагледати основни узроци и принципи лексичке промене в. Geeraerts 1997:102–156.

затим следи 'изгубити једно за другим, постепено', 'изгубити много, све' итд.²¹⁰ Иначе је познато да творбени деривати неретко боље чувају примарно етимолошко значење или његове трагове него што је то случај са самом мотивном речи (Толстая 2008:176).²¹¹

Значењске релације унутар псл. гнезда *gъb-

Следећи корак у опису семантичке структуре прасловенске породице *gъb- / *gъb- / *gub-, након издвајања главних значењских чворишта, јесте испитивање њихове међусобне повезаности. Ово је утолико битније зато што није у питању просто елаборација, у одређеном теоријско-методолошком кључу, значењске сродности која се интуитивно доживљава као таква. На самом почетку поглавља указано је на то да међу етимолозима није увек било сагласности око тога да ли постоји само једно (истина значењски врло разуђено) гнездо *gъb- или су посредни два хомонимна корена, несводива на заједнички значењски садржалац. Иако потоње гледиште није било разрађено на упоредно-историјском плану (у смислу одређивања поузданих ие. паралела и ие. порекла), ипак је за чврсто утемељење првог становишта неопходно показати како су различита значења повезана реконструисањем могућих начина њиховог настанка.

У оквиру когнитивне семантике, како је већ поменуто, развијен је, за потребе анализе полисемантичке структуре језичких категорија, модел радијалне мреже чији чворови представљају појединачна значења која су сва, посредно или непосредно, повезана са прототипичним. С обзиром на то да су језичке структуре различитих нивоа и типова начелно организоване по истим принципима, дати модел, премда обично коришћен за испитивање вишезначних лексема, може се применити и у анализи полисемантичке структуре етимолошког гнезда. У корист оваквог ширења предмета анализе треба навести став С. Толстој да је носилац

---

²¹⁰ Занимљиво је да RJA s.v. *pogùbiti* ређа значења обрнутим редом, тј. прво наводи 'изгубити', па онда 'убити', 'уништити'.

²¹¹ Уп. Варбот 1986:34–35 која указује на то да се у оквиру гнезда псл. глагола *bъrati изворно значење 'носити' чува само на периферији те етимолошке породице: у префиксалним структурама, у образовањима која представљају ие. наслеђе и у фразеологизмима.

својства вишезначности језичка јединица већа од речи, пошто семантичке карактеристике својствене некој речи налазе 'продужење' у другим јединицама истог лексичко-творбеног (етимолошког) гнезда, при чему деривати неретко појачавају и наглашавају семантичке карактеристике полисемичне мотивне речи (Толстая 2008:20, 32).²¹²

Од велике користи за ово испитивање био је још један когнитивнолингвистички концепт — теорија сликовних шема (уп. Вучковић 2012). Под сликовним шемама се, укратко речено, подразумева сразмерно мали број препојмовних менталних образаца, произишлих из човекове интеракције са светом (остварене посредством перцепције, телесних покрета, руковања предметима), који чине базу целокупног појмовног система (Johnson 1987).²¹³ Према теорији сликовних шема коју је разрадио М. Џонсон, перцептивне и моторичке интеракције генеришу понављајуће обрасце (у виду апстрактних шема, а не менталних слика) који дају кохеренцију и устројство искуству тако што повезују различите његове видове који испољавају сличну структуру (Johnson 1987:XIV, 2, 19). Сливовне шеме се састоје од неколико основних елемената који формирају целовиту (гешталт) и флексибилну структуру помоћу које се организује неограничено мноштво опажаја, слика, догађаја (id. 28–30, 41). Сливовне шеме и њихове метафоричке екстензије чине основу (језичког) значења и расуђивања, јер се обрасци из домена физичког искуства структурираног сликовним шемама користе за организовање апстрактних појмова (психолошких, социјалних, моралних, логичких); укратко, разумевање почива на метафоричкој пројекцији²¹⁴ конкретног у апстрактно (Johnson 1987:XIV–XV).²¹⁵

---

²¹² У складу с тим, предмет њених семантичких проучавања у књизи *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе* (Толстая 2008) јесте вишезначност прасловенских етимолошких гнезда у целини и сав спектар њихових значења заступљених у разним словенским језицима.

²¹³ Треба нагласити да сликовне шеме нису ограничене на визуелна својства, већ укључују и друге перцептивно-кинестетичке модалитете, као што су, на пример, додир, слух, покрет итд. (Johnson 1987:24–25, Mandler 2004:79, Popova 2005).

²¹⁴ Метафора се у когнитивној лингвистици схвата као процес у коме се један домен искуства поима и структурира помоћу неког другог домена (Johnson 1987:15).

Полазећи од тога да се човекова интеракција са светом увек одвија у одређеном социокултурном контексту, аутори новијих радова из ове области све више истичу потребу да се тај контекст инкорпорира у теорију сликовних шема (Hampe 2005:5, Kimmel 2005, Oakley 2007:226–227, Geeraerts 2010:249–250).²¹⁶ У даљој разради овог концепта пажња се такође усмерава према аксиолошким карактеристикама сликовних шема (Krzeszowski 1993). Позитивне и негативне вредности утемељене су у телесном искуству из кога је дата шема изведена и имају кључну улогу у процесима метафоризације присутним у настанку апстрактних појмова заснованих на тим шемама (Krzeszowski 1993:310).²¹⁷ Од структуре сликовне шеме зависи да ли ће њоме бити обухваћена оба поларитета, уп., на пример, шеме горе – доле, центар – периферија, целина – део, чији су први елементи обично позитивно вредновани, а други негативно, или ће се пак за сликовну шему везивати позитиван пол параметра, а негативан за њену супротност, уп. нпр. шеме равнотеже, везе, правога (Cienki 1997:5). А. Ћенки истиче, међутим, да ово приписивање плус-минус параметара има карактер тенденције, а не апсолутног принципа, будући да се у неким контекстима ове вредности могу преокренути (*ibid.*, уп. и Krzeszowski 1993:314). С тим у вези се поставља питање да ли је домен вредности утемељен на чисто соматским основама или се у обзир морају узети и његови културни извори (Бартмињски 2011:90–92).

---

²¹⁵ О емпиријским доказима из психоллингвистике, когнитивне и развојне психологије који говоре у прилог психолошкој реалности сликовних шема в. Gibbs/Colston 2006, о настанку сликовних шема и њиховој улози у раном концептуалном развоју в. Mandler 2004. За библиографске податке о најзначајнијим радовима из различитих дисциплина у оквиру лингвистике и ван ње у којима се користио и даље разрађивао концепт сликовних шема в. Hampe 2005:4, Johnson 2005:27.

²¹⁶ Такво схватање је, премда га није разрадио, већ назначио и сам Џонсон, уп.: „Experience”, then, is to be understood in a very rich, broad sense as including basic perceptual, motor-program, emotional, historical, social, and linguistic dimensions” (Johnson 1987:XVI).

²¹⁷ Уп. такође Rasulić 2004:26 о томе да се аксиолошка вредност сликовних шема манифестује и у разумевању апстрактнијих домена који се помоћу њих структурирају. Драгићевић 2001:205 закључује да евалуативни критеријум има важну улогу у развоју полисемантичких структура придева са значењем људских особина.

Значење 'савијати (се)'

Ово значење по различитим показатељима има статус прототипичног у разматраном етимолошком гнезду. Један од најважнијих индикатора јесте повезаност осталих значења са њим, о чему ће сада бити речи. Најпре треба указати на његове битне карактеристике које су омогућиле даљу семантичку дисперзију у оквиру псл. гнезда **gъb-*. У питању је конкретно значење које упућује на физичку радњу и које има широк опсег примене у сфери телесних покрета (1), манипулације предметима (2), као и у домену појава из најближег човековог окружења (3), што све укупно сведочи о чврстој утемељености датог значења у непосредном човековом искуству.

(1а) с.-х. *с̀агнуйи се* 'савити се, пригнути се к земљи': Он се саже и узе у руку једну каменицу Л. Лазаревић (РМС)²¹⁸

(1б) рус. *перегибáть, перегну́ть* 'савијати; нагнути, приклањати', -ся pass., refl.: Перегнись-ка ухомъ ко мнѣ, я что скажу! (Даль)

(2а) с.-х. *̀пригибаѣи* 'прегибати': Ако будеш непрестано тако пригињат књигу, брзо ћеш је распарат Дубровник (Бојанић/Тривунац)

(2б) рус. *перегибáть, перегну́ть* 'савијати; нагнути, приклањати': Перегни листъ на́двое, пополамъ (Даль)

(3а) с.-х. *̀пригибаѣи се* 'савијати се': Колико је клас пунији жита... толико се већма повија и г земљи пригиба М. Дивковић (RJA s.v. *pregibati*)

(3б) рус. *нагибáть / нагинáть, нагну́ть* 'савијати нешто у облику лука, једним крајем надоле; нагибати ка нечему': Вѣтромъ нагибаеѣ деревья (Даль)

Мада се под овим значењем — како показују наведени примери као и семантичка реконструкција псл. **gъ(b)ŋoti* 'савијати, давати крив, повијен облик, *flectere, inflectere*' (SP 8:320) — обично подразумева трансформација облика неког ентитета, оно обухвата и ситуације промене његовог положаја из правога у коси

---

²¹⁸ Иако се разматра семантичка структура на прасловенској равни, сматрала сам да је корисно навести, у сврху илустрације и аргументације изнетих теза, примере са ширим контекстом употребе релевантних лексема, што је једино могуће из језика наследника прасловенског.

(4).²¹⁹

(4а) с.-х. *нагнуѣи* 'довести, поставити у кос положај, искосити, накривити, накренути': Нагни крчаг свој, да се напијем Ђ. Даничић (RJA)

(4б) рус. *нагибáть* / *нагинáть*, *нагну́ть* 'савијати нешто у облику лука, једним крајем надоле; нагибати ка нечему': Нагни самоваръ, на днѣ есть вода (Даль)

За оба модалитета физичке радње заједничко је то да је описана промена резултат деловања неке силе, што дозвољава да се дато значење сагледа као језичка реализација сликовне шеме силе.

У вези са настанком сликовне шеме силе Џонсон описује како нас искуства повезана са деловањем спољних и унутрашњих сила прате од рођења (па и раније), и да се дете током развоја стално упознаје са новим модалитетима испољавања силе: кроз спознају да и само може бити њен извор, суочавањем са препрекама и са реакцијама других људи, применом оруђа, откривањем да се на друге не мора деловати само физички, већ и убеђивањем итд. (Johnson 1987:13–14). У свим тим различитим видовима интеракција заснованих на примени силе ипак се уочавају нека заједничка обележја: да се сила увек доживљава кроз интеракцију, посредством њеног утицаја на нас или објекте из нашег опажајног поља;²²⁰ да има векторски квалитет, тј. усмерност; да често за последицу има

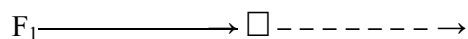
²¹⁹ На ову дистинкцију указује и RJA 3:131 у дефиницији значења *gíbatì*: „činiti da nešto (objekat) što nije ni po što tvrdo ili nije posve tvrdo, promijeni oblik takijem načinom, da, ako je pravo, postane krivo (u pravom smislu); može se misliti da objekat i ne mijenja oblik nego samo način kako stoji (ako je stajao ispravno da se stavi krivo, koso)“. О томе да су у питању различите појаве које се могу на језичком плану изједначити говори и то да лексеме *крив* и *кос* функционишу као делимични синоними, уп. *крив* 'који стоји косо, искошен' (РСА), детаљније в. Якушкина 2002:165, уп. и Толстая 2008:278 која разматра руске еквиваленте наведених придева. За енгл. *straight* 'прав' којим се реферише како на облик тако и на оријентацију неког ентитета в. Cienki 1998:109.

²²⁰ Gårdenfors 2007:188–189 успоставља разлику између перспективе првог лица, када силе делују директно на нас, и перспективе трећег лица, када силе делују на даљину, на неки спољни објекат, тако да их не доживљавамо директно, већ их установљавамо опажањем. Аутор заступа тезу да је прва перспектива когнитивно базичнија јер се на њој темељи наше разумевање перспективе трећег лица. Указује такође и на постојање перспективе другог лица, присутне у емпатији и заједничкој пажњи, када се субјекат „ставља у туђу кожу“.

кретање предмета у неком правцу, тако да се може одредити путања кретања; да има извор, а често и циљ; да је различитог интензитета; да има каузалну структуру (id. 42–44). Перцептивно-кинестетички модалитети који су битни у искуству деловања сила јесу, пре свега, хаптички (додир), вестибуларни (равнотежа) и кинестетички (положај и покрет) (Evans/Green 2006:202–203). Поред ових општих својстава, Џонсон издваја неколико конкретних сликовних шема силе које сматра најважнијим за наше искуство, развој језичког значења и образаца закључивања. То су присила (compulsion), блокирање (blockage), контрасила (counterforce), скретање (diversion), уклањање препреке (removal of restraint), способност за деловање (enablement) и привлачење (attraction) (Johnson 1987:45–48).

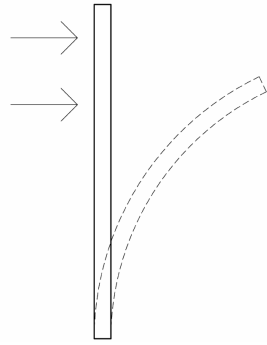
Описане структуре произишле из физичког искуства имају битну улогу у структурирању језичког значења, што Џонсон илуструје примером семантике модалних глагола: *must* се примењује у ситуацији када нека сила присиљава субјект на нешто, те му тако одговара сликовна шема присиле, *may* подразумева одсуство спољашњих или унутрашњих сметњи или принуда, па се базира на шеми уклањања препрека, док *can* примарно означава потенцијал, способност за деловање, за шта такође постоји одговарајућа шема (id. 48–53).

За овде разматрано значење 'савијати (се)' релевантна је шематска структура присиле коју чине следећи елементи: сила долази однекуд, има одређени интензитет и креће се у неком правцу, у интеракцији са неким објектом изазива његово кретање у истом правцу, а у неким случајевима постоји и циљ ка коме је кретање усмерено, в. слику 1 (id. 45, 62).

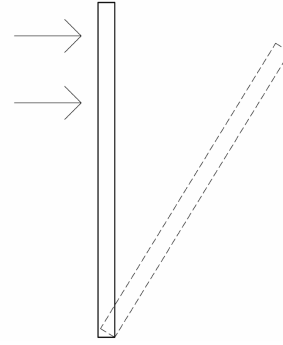

Слика 1

У случају значења 'савијати (се)' описана структура сликовне шеме присиле модификована је додатним елементима попут специфичне трансформације облика и(ли) положаја објекта на који сила делује (в. слике 2 и 3).

Слика 2

Слика 3

Појмовним структурама у језику и другим когнитивним сферама које се тичу интеракција заснованих на примени силе бавио се и Л. Талми (Talmy 2000:409–470). Његов модел динамике силе (*force dynamics*) такође укључује разне параметре, а за овде разматрано значење од значаја су следећи: у типичном случају, постоје две силе са различитим улогама (она која делује — антагонист и она на коју се делује — агонист), узајамно супротстављене по тенденцији да делују или мирују, при чему је једна јача од друге; у извесним случајевима обе силе могу бити у оквиру истог ентитета (id. 462–466). Значење 'савијати (се)' подразумевало би супротстављање слабијег агониста који тежи мировању и јачег антагониста са тенденцијом да делује, а примери (1а) и (3а) илуструју ситуације у којима агонист и антагонист делују унутар једног ентитета.

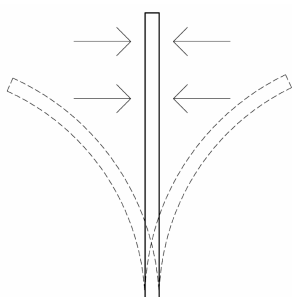
Значење '(по)кретати (се), мицати (се)'

Већ је било говора о томе да се ово значење односи на различите активности чији је заједнички садржалац више пута поновљено савијање. Услед репетитивности динамичка компонента је у тој мери постала изразита да је довела до формирања на њој утемељеног новог значења. Дато тумачење налази упориште у семантичкој категорији глагола за који се разматрано значење примарно везује, а то је, како је већ речено, псл. итератив **gybati (se)*.

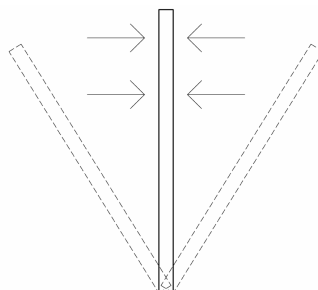
Значење '(по)кретати (се), мицати (се)' може се, дакле, интерпретирати као сложена шематска структура (уп. Cienki 1997:7–9, Kimmel 2005:289–295) сачињена од двеју базичних сликовних шема, једна је већ помињана шема присиле, релевантна за значење 'савијати (се)', а друга је шема понављања (*iteration*), о

којој в. Johnson 1987:126. В. слике 4 и 5.

Слика 4

Слика 5

У појединим реализацијама континуаната псл. **gybati (se)* изведено значење '(по)кретати се, мицати се' чува видљиве трагове полазног, уп. пример (5) у коме семантички садржај с.-х. глагола *gíбайи се* прецизно одражава сликама 4 и 5 представљене шематске обрасце настанка секундарног значења.

(5) с.-х. *gíбайи се* 'њихати се, љуљати се, клатити се; кретати се валовито, тамо-овамо': Свирачи засвирају некаку песму... Пупавац се гiba у севдаку М. Глишић, Лађа се гибала нежно као колевка Ј. Дучић (РСА)

Наведено значење с.-х. глагола своди се на 'покретати се тамо-амо', тј. њиме се реферише на специфичан начин кретања, који се састоји од вишекратних покрета савијања или који, у најмању руку, није праволинијски (нпр. који је валовит).²²¹

Значење '(по)кретати (се), мицати (се)' јавља се, међутим, и у употребама у којима веза са примарним значењем више није јасно уочљива, в. пример (6).

(6) с.-х. *gíбайи се* 'кретати се, ићи; путовати': Због рђавих путова и свет се не гибаше толико као данас-дани Шапчанин (РСА)

Пример (6) показује да се с.-х. глагол *gíбайи се* може употребити и за означавање кретања уопште, кретања које није на неки посебан начин маркирано. У процесу генерализације значења, одраженом у примерима (5) и (6), дошло је до неутралисања семантичких компонената 'тамо-амо' и 'валовито' које су

---

²²¹ Уп. за друге словенске потврде каш. *gíblęc sq* 'њихати се, љуљати се', длуж. *gibaty* 'неспретан (ход)', глуж. *zhibac, zhibnyč* 'расклимати, олабавити (кретањем, померањем)' (Schuster-Šewc 279 s.v. *hibac (so)*, 1750 s.v. *zhibadlo*).

представљале везу са полазним значењем 'савијати (се)'

Разматрана значења присутна су и у балтском материјалу, уп. лет. *gūbâtiês* 'отићи тихо, неопажено', *gubât* 'ићи погурен(о)', *gubâtiês* 'id.', *gūbât* 'id.', тешко, тромо ићи' и стпрус. *gubas* 'gegangen', *gubsche* 'дођи овамо'. Летонске потврде посебно упечатљиво сведоче о повезаности семантичких реализација 'савијати (се)' и 'кретати се' у балтослов. гнезду **gub-*. Потоње значење је привукло пажњу В. Н. Топорова који је, поредећи балтску и словенску грађу, изнео претпоставку, сагласну са семантичком анализом с.-х. *gūbāīti ce*, да се оно изворно односило на посебан, ненеутралан вид кретања.²²²

Значења 'наговорити, приволети некога на нешто', 'присилити, приморати'

Већ је поменуто да се важност сликовних шема састоји у томе што оне представљају структуре сензо-моторног искуства које, посредством метафоре, могу бити искоришћене за устројавање домена апстрактне концептуализације (Johnson 2005:23).

У области језичког значења Џонсон показује како су помоћу метафоричке пројекције обједињене различите употребе модала којима се може реферисати у физичком, социјалном и епистемичком домену. Везе међу различитим доменама успостављају се преко метафоричке интерпретације појмова силе и препреке који су кључни у семантици модалних глагола. Поред физичких сила и сметњи (7а), на делу могу бити и друштвене силе у виду социјалних ограничења и обавеза које намећу појединци, институције или општи морални закон (7б), док се у епистемичком домену може говорити о сили доказа, чињеница и претпоставки

---

²²² „Лишь гипотетически можно высказать мнение (в частности, имея в виду и соотношение **gheub/h/-*: **bheug/h/-*, аналогичное, напр., **bhNg-*: **gNbh-* для обозначения выпуклого-вогнутого и т. д.), что балт. **gub-*, точнее, прусск. и слав. примеры, обозначали некий особый вид движения (не-нейтральный). Как эта не-нейтральность реализовалась конкретно, сказать трудно. Речь могла идти о движении по к р и в о й (а не прямой), в н и з (а не по горизонтальной поверхности), особым образом или с особыми целями и т. п. Существенно, что большинство этих специфических нюансов движения могут так или иначе отражаться в поздних продолжениях указанного и.-евр. корня“ (Топоров 2:323 s.v. *gubas*, спационирано у извору).

које нагоне на одређени закључак или га пак онемогућавају (7в).

(7а) You must move your foot, or the car will crush it.

(7б) She must give blood; it's her duty.

(7в) She has to be Sarah's sister — Look at her mouth and eyes. (Johnson 1987:48–57)²²³

Сада ће бити ближе размотрена семантика континуаната псл. глагола **nagъbnqti (se)* (8), **nagybati (se)* (9) и **obgъbnqti (se)* (10), **obgybati (se)* (11), које, поред основне семантичке реализације 'савити (се), накренути (се), накривити (се)', у појединим језицима имају и секундарна значења 'наговорити, приволети некога на нешто', 'приморати, присилити' (в. ЭССЯ 22:69–70, 76, 27:50, 58).²²⁴

(8а) старп. *нагъноуѣти* 'movege': *ѡбитѣмо вѡсе ѡчинити, цю моѡемо, сѡпротивъ краалѡ ѡстои а ѡ помоѣъ господинѡ Пѡвалѡ Рѡдишикѡ, с нашими лѡдъми и с иними, коѡ вѡдемо моѣки нагнѡти на то Monumenta serbica (Даничић), с.-х. нагнуѡи* 'приволети': Ако је тко уз ватриште грлат пјевач, онда га млађарија нагне да пјева С. Тројановић (РСА)

(8б) слн. *nágniti* 'нагнути, накренути', 'покренути, навести некога на нешто'

(8в) буг. *нагъна* 'нагнути све на једну страну; нагнути много, прилично', прен., разг. 'присилити, приморати'

(8г) стчеш. *nahnúti* 'нагнути, савити', 'приморати', *nahnúti se* 'нагнути се, савити се', 'покорити се'

(8д) рус. *нагну́ть* 'нагнути, савити', дијал. 'присилити, приморати'

(8ђ) укр. *нагну́ти* 'нагнути, накренути', 'покорити, потчинити' (ЭССЯ 22:69–70)

(9а) с.-х. *наги́байи* фиг. 'подстицати, наводити (кога на што)': Искрена жеља... нагибље нас, да... илирској јединости противна мјесецах имена из нашега опће-илирскога књижевнога језика сасвим избацимо А. Барац, *наги́байи се* фиг.

---

²²³ Постоје и другачија тумачења семантике модалних глагола у оквиру когнитивне лингвистике, за сажети преглед најважнијих радова на ту тему и поређење њихових налаза в. De Mulder 2007, Mortelmans 2007.

²²⁴ Рефлексијним облицима се обично исказује иста ситуација из другог угла, тј. из перспективе особе која подлеже наговарању, приморавању, те су због тога и они наведени.

'пристајати (на што), приклањати се (чему), приволевати се' (РСА)

(9б) рус. *нагибать* 'нагињати, савијати', дијал. 'присиљавати, приморавати' (ЭССЯ 22:76)

(10а) стчеш. *ohnúti* 'сагнути, савити', 'наговорити, приволети некога на нешто', чеш. *ohnouti* 'сагнути', 'приволети некога на нешто' (ЭССЯ 27:50)

(10б) слч. дијал. *ohnút' sa* рф. у изразу *dat sa ohnút* 'подлећи наговарању, дозволити се убедити' (SSN)

(11) стчеш. *ohýbati se* 'савијати се', 'покушавати приморати, присилити', чеш. *ohýbati* 'савијати', 'потчињавати, покоравати', 'придобијати за нешто' (ЭССЯ 27:58)

Да је посреди регуларан семантички развој, потврђују следеће семантичке паралеле: с.-х. *īriklōnīīti* 'савијајући, сагибајући управити према доле, спустити, нагнути', 'склонити, приволети, наговорити кога на што', *īriklōnīīti se* 'поклонити се; сагињући се приближити се чему', 'нагнути се, доћи у кос положај', 'приволети се чему, пристати уз кога' (РМС), стпољ. *kłonić* 'нагибати, сагибати', 'уверавати, наговарати' (Cienki 1998a:299), нем. *beugen* 'etw., sich nach unten biegen, krumm machen', 'jmdn. zwingen, in etw. nachzugeben', *sich beugen* 'sich biegen, neigen', 'nachgeben, sich fügen' (DWDS),²²⁵ енгл. *bend* tr. 'to force (an object, especially a long or thin one) from a straight form into a curved or angular one, or from a curve or angular form into some different form', 'to cause to submit or yield', intr. 'to become curved, crooked, or bent', 'to yield or submit; give in' (<http://dictionary.reference.com/browse/bend>), фр. *plier* 'courber, fléchir une chose flexible; se courber', 'se soumettre, s'incliner, obéir' (<http://www.linternaute.com/dictionnaire/fr/definition/plier/>), стинд. *námati* 'bends, bows, submits oneself' < пие. **nem-* 'bend' (EIEC 63 s.v. *bend*), тур. *eğilmek* 'сагнути се, савити се, погнути се', 'повиновати се, потчинити се' (TSS).

Овакав се семантички развој заснива на метафоричком пројектовању образаца препознатљивих у деловању физичких сила и садржаних у примарном

---

²²⁵ ЭССЯ 27:51 износи претпоставку да је значење стчеш. *ohnúti* 'наговорити, приволети некога на нешто' резултат калкирања поменутог немачког глагола, али наведене потврде сведоче о томе да је та хипотеза мало вероватна и да је пре у питању унутрашњи значењски развој, заснован на регуларном семантичком моделу који је остварен у многим другим језицима.

значењу 'савијати (се)' на социјални домен интерсубјективних односа првенствено, али и на психолошку, интрасубјективну сферу.²²⁶ При томе се садржај секундарних значења организује око истих оних елемената и релација међу њима који су установљени и за основно значење. Посреди је, дакле, супротстављање два ентитета, који су у овом случају обично особе, при чему је онај на који се утиче слабији, док је онај који на њега утиче јачи и стога успева да усмери његову вољу и активност у жељеном правцу. Пример (9а) показује да се такође пројектује образац супротстављања различитих сила унутар истог ентитета, с обзиром на то да антагонист не представља силу чији је извор споља, у другом ентитету, већ се јавља у виду унутрашњег порива. Будући да је описано деловање интенционално, ова значењска конфигурација укључује и сврху, циљ који је у дефиницији исказан допуном 'на нешто'. Каналисање нечије воље и поступања изједначава се, дакле, са трансформацијом облика и положаја физичког предмета. Такође на интрасубјективном плану могу деловати различите психичке силе, при чему оне које се покажу као јаче усмеравају нашу вољу и активности у одређеном правцу. Силе које су активне у социјалном домену нису више искључиво и доминантно физичке, тако 'наговарати' указује на вербално деловање, али им је и поред тога јачина важно обележје. Значења 'наговорити, приволети некога на нешто' и 'приморати, присилити' разликују се управо по интензитету силе која се примењује у ситуацији на коју реферишу.²²⁷ Може се закључити да наведена секундарна значења и основно 'савијати (се)' припадају различитим доменима, али да деле исту структуру која је одређена сликовном шемом присиле.

Поред тога, ако се има у виду да се однос између два ентитета своди

---

²²⁶ Талми такође разматра како се модел динамике силе из домена физичких интеракција метафоричком аналогијом проширује на области психодинамике и социодинамике (Talmy 2000:430–440) и екстензију у домен социјалних интеракција описује на следећи начин: „A basic metaphoric analogy is at work here that is seemingly built into semantic organization. The base of the metaphor is one object's direct imposition of physical force on another object toward the latter's manifesting a particular action. Conceptualized as analogous to this is one sentient entity's production of stimuli, including communication, that is perceived by another sentient entity and interpreted as reason for volitionally performing a particular action“ (id. 438).

²²⁷ О релевантности магнитуде силе за анализу говорних чинова в. Johnson 1987:59.

заправо на успостављање контроле једног над другим и да се појам контроле разуме помоћу односа вертикалности на основу метафоре 'контрола је горе, предмет контроле је доле' (Rasulić 2004:264), може се очекивати да је сликовна шема горе–доле била активна и у анализираном семантичком развоју. И заиста, савијање које је типично усмерено надоле омогућава успостављање вертикалне релације између носиоца контроле и потчињеног ентитета који се савијањем позиционира доле.

Треба додати на крају да су се разматрана значења могла такође наклонити још и на значење 'покретати', уп. у својству семантичке паралеле с.-х. *покрѣнуѣи* 'дати подстицај некоме за нешто, склонити га на нешто; навести, подстаћи' (РМС).

Значења 'окончавати живот', 'губити снагу, малаксати', 'пропадати, нестајати, губити се'

Начелно постоје две претпоставке о постанку овог значењског комплекса: једна полази од значења 'савијати (се)', друга од '(по)кретати се, мицати се', тако да сва тумачења о којима ће овде бити речи представљају варијацију и разраду једне од њих или пак узимају у обзир обе хипотезе.

Сагледавање генезе значења 'гинути, пропадати, нестајати' у контексту сликовне шеме присиле упућује на ситуације у којима је деловање сила толико разорно да изазива деструктивне промене ентитета који им је изложен. У етимолошкој литератури најчешће се претпоставља следећи семантички развој: 'савијати (се)' → 'сагињати се, савијати се услед старости, слабости, изнемоглости, болести и сл.'²²⁸ → 'гинути, пропадати, нестајати'²²⁹ (SP 8:333 s.v.

---

²²⁸ Уп. буг. дијал. (понекад иронично или презриво) *сгибалò* 'човек савијен од старости или болести' (Въгленов 1968:419).

²²⁹ Важно је истаћи да се претпостављени развој значења уклапа у продуктиван семантички образац. Како запажа С. Толстој, већина глагола из сфере умирања изворно је имала другу семантику и у ово поље је ушла „са стране“. Један од основних семантичких модела по којима се тај трансфер обављао за полазно значење има промену просторног положаја из вертикалног у хоризонтални, те се отуда дато секундарно значење изражава глаголима чија је примарна

животињском (уп. Грковић-Мејџор l.c.).²³³

Будући да у живом свету појаве сагибања, кривљења, падања често корелирају са искуствима слабости, болести, старости и смрти, ово друго искуство концептуализује се помоћу првог, што налази одраза и на језичком плану.²³⁴ Асоцијације између поменутих појава засноване су на контигвитету који је каузалне природе, јер се савијање јавља као типична последица болести, старости и сл., те се стога може говорити о семантичком развоју заснованом на метонимији.²³⁵ Међутим, пошто се овде егзистенцијални домен (‘гинути, пропадати, нестајати’) структурира помоћу физичког домена (‘савијати’), развој значења би се могао прецизније описати као метафорички трансфер у чијој је основи метонимија.

Разматрано значење везује се првенствено за псл. глагол **gy(b)ṅti* и његове деривате, а наведени примери илуструју њихову примену када се говори о страдању и окончању живота људи (12), животиња (13) и биљака (14).

(12а) с.-х. *gǫnuīi* ‘слабити, мршавити, губити здравље услед неког телесног узрока’: Ја овди од глада гинем М. Зоричић (RJA), *īogǫnuīi* ‘погинути’: Њен муж је погинуо у рату Вршац (PCGB)

(12б) рус. *сгибáть, сгí(б)нутъ* ‘погинути, пропасти, угасити се, нестати’: Что народу сгибло въ голодь! (Даль)

(12в) чеш. *hynout* ‘гинути, умирати (о људима)’: *milióny lidí hynou ve válce* ‘милиони људи гину у рату’ (ЧСР)

(13а) с.-х. *ḥīne* ‘слабити, нестајати’: Оваја овца ману да једе и пољк ḥīне... Пирот (Панајотовић), *ūgīnuīi* ‘погинути, изгинути’: Кад угине животиња Ђ. Даничић (RJA)

(13б) рус. *сгибáть, сгí(б)нутъ* ‘погинути, пропасти, угасити се, нестати’: Много зайцевъ въ половодье сгибаеъ (Даль)

---

²³³ О томе да је перспектива првог лица, тј. људска перспектива вероватно когнитивно базичнија в. напомену 220.

²³⁴ О улози искуствених корелација у семантичком развоју в. нпр. Johnson 1987:XV, Tyler/Evans 2003:32–35 који наводе резултате истраживања Џ. Грејдија (J. Grady), Rasulić 2004:30.

²³⁵ О каузалној метонимији в. Ковачевић 1999:181–184.

(13в) чеш. *hynout* 'пропадати, цржавати (о животињама)': *dobytek hunc* 'стока пропада, цркава' (ЧСР)

(14а) с.-х. *ǫгинуѣи* 'увенути': Те [руже] су ми све три угинуле Добринци (РСГВ)

(14б) рус. *погибáть, погí(б)нутъ* 'погинути, нестајати, губити се, пропадати, уништавати се, ишчезавати': Хлѣбъ весь погибъ отъ засухи (Даль)

(14в) чеш. *hynout* 'венути, пропадати (о биљкама)': *rostliny bez vody hynou* 'биљке без воде пропадају, вену' (ЧСР)

Наведени примери илуструју регуларну појаву да се лексеме за означавање људских биолошких радњи или стања употребљавају за аналогне радње и стања у животињском свету, а неретко се односе и на биљке (уп. Гортан-Премк 1997:58). Према овој ауторки, реч је о платисемији или широкозначности, тј. о посебној врсти полисемије која је статичне природе и која се опире успостављању хијерархијског односа међу значењима (Гортан-Премк 1997:59–67, Драгићевић 2010:183–186). О платисемији, сматрала је И. Грицкат, треба говорити у оним случајевима „за које се ни историјски ни према данашњем језичком осећању не може тврдити да представљају било у ком правцу филијацију неког првобитног јединственог значења, апстраховање или померање“ (Грицкат 1967:224).

Употреба наведених лексема није, међутим, ограничена на сферу живог света. Примери који следе потврђују њихову примену и у домену инаниматних ентитета, како конкретних (15) тако и апстрактних (16).

(15а) с.-х. *ǫгинуѣи* 'пропадати, кварити се, уништавати се': Манастири пропадају, цркве гину, а вјера тоне С. М. Љубиша (РЈА)

(15б) рус. *погибáть, погí(б)нутъ* 'погинути, нестајати, губити се, пропадати, уништавати се, ишчезавати': Корабль погибъ 'сокрушился въ морѣ' (Даль)

(15в) чеш. *hynout* 'пропадати, назадовати': *rodnik hunc* 'предузеће пропада' (ЧСР)

(16а) с.-х. *ǫгинуѣи* 'пропасти': Спомен ће његов погинути на земљи Ђ. Даничић, превод Ст. завета (РЈА)

(16б) рус. *гí(б)нутъ* 'нестајати, ишчезавати, пропадати, уништавати се; умирати; излагати се несрећи, пропасти; кварити се, упропаштавати се':

Миръ гинетъ, а рать кормится (Даль)

(16в) чеш. *hynout* 'нестајати': staré zvyky hynou 'стари обичаји одумиру, нестају, губе се' (ЧСР)

Ако би се употреба у домену аниматног посматрала као изворна, тада би се примена датог значења на неживе појаве могла тумачити као семантичко ширење засновано на метафори.²³⁶ Са друге стране, уколико је значење 'пропадати, нестајати, ишчезавати', као резултат деструктивног деловања сила, од самог почетка било неутрално у погледу аниматности, тј. ако се равноправно користило за различите ентитете и при томе се, у зависности од конкретне употребе, специјализовало у 'умирати (примењено на човека)' (уп. Херей-Шиманьска 2002:272), 'угинути (о животињи)', 'венути (о биљци)', 'пропадати, нестајати (о неживим појавама)', тада међу тим значењима нема хијерархије, а она се могу сматрати платисемичнима.²³⁷

Како год било, будући најнепосредније, човеково телесно искуство везе између савијања и привремене или трајне слабости и опадања моћи морало је имати важног утицаја на формирање датог значења, те ће оно сада бити ближе размотрено. Човеков усправни положај као и сила гравитације условили су да је савијање услед слабости, старости и сл. типично усмерено надолу,²³⁸ што је омогућило успостављање корелације између, с једне стране, појмова 'прав' и 'горе', а са друге, 'савијен, крив' и 'доле'. Отуда разматрано значење представља сложену структуру у чијем су конституисању суделовале, поред поменуте

---

²³⁶ У расветљавању семантичког развоја од велике помоћи могу бити дијахронијски подаци, на пример, први записи различитих значења. Што се тиче хронологије појединих значења континуаната псл. *gybnǫti у словенским језицима, треба рећи да је у пољском, који такође познаје примену глагола *ginać* у инаниматном домену, у старијем језику (14–15. век) овај глагол, према А. Бањковском, био употребљаван само у значењу 'умирати' и 'губити снагу, слабити' (Bańkowski 1:426). За разлику од пољских, одговарајуће с.-х. потврде које се односе на сферу неживог забележене су врло рано, в. поглавље V.

²³⁷ Уп. Гортан-Премк 1997:138 која семантичку дисперзију глагола *ићи* на инаниматне актере типа: *иде човек — иде коњ — иде саји, ради саји*, наводи као пример платисемије.

²³⁸ На крају крајева, ентитети из категорије живо (–) такође се под дејством гравитације криве или нагињу на исти начин.

сликовне шеме присиле, и шеме право и вертикалне оријентације. Аксиолошки параметри који карактеришу поменуће шеме формирају вредносну матрицу по којој се оно што је право и горе, по правилу, позитивно квалификује, док је оно што је криво и доле обично негативно обележено (Cienki 1998a:303, Rasulić 2004:26).²³⁹ Који су извори такве расподеле евалуативних обележја?

Основу шеме вертикалности²⁴⁰ чини следеће базично искуство које описује М. Џонсон:

„Because we exist within a gravitational field at the earth’s surface, and due to our ability to stand erect, we give great significance to standing up, rising, and falling down. Our understanding of these bodily experiences is organized by a VERTICALITY schema“ (Johnson 2005:20).

Разматрајући аксиолошке параметре сликовне шеме горе – доле, Т. Кшешовски је такође указао на њихову утемељеност у телесном искуству, као и на њихове манифестације како у социо-културној пракси тако и на језичком плану, при чему као релевантне аспекте физичког искуства издваја управо оне који су кључни и за овде анализирани семантички развој (Krzyszowski 1993:321–322).

„*Growing upwards* appears to be our primary positive experience associated with the orientation UP. ...[W]hen we are healthy, when we feel well, we stand erect with our heads *lifted* and our faces *upturned*. ...Our thumb directed *upwards* is a sign that everything is fine... Conversely, when we are ill and when we die, we *stoop* to the ground, where we rest after death. ...Expectedly, the orientation DOWN is charged with negative values and, thus, the direction *downwards* signifies evil; our thumb pointing downwards means that things have assumed a bad turn...“ (Krzyszowski 1993:321, курсив у извору).

Различит поларитет шеме горе – доле пројектује се и на језички план, што илуструју следећи изрази: (+) *he has risen to the top, you’re in high spirits, you’ve grown in my eyes* и (–) *he fell into a depression, he fell ill, he dropped dead* (Krzyszowski 1993:321). На оријентациону метафору ’добро је горе’ / ’лоше је

---

²³⁹ Треба поменути да је аксиолошки карактер опозиције горе – доле био истакнут и у оквиру семиотичких проучавања словенске слике света (Иванов/Топоров 1965:100).

²⁴⁰ О сликовној шеми горе – доле в. монографију Rasulić 2004 са прегледом релевантне литературе.

доле' упућују и Lakoff/Johnson 1980:16, 18, а за ову тему је нарочито релевантно њихово запажање да се здравље и живот, с једне стране, и болест и смрт, с друге, концептуализују помоћу оријентационих метафора заснованих на просторној оријентацији горе – доле (Lakoff/Johnson 1980:15).

Тезу о правом као сликовној шеми уводи и разрађује А. Ћенки (Cienki 1998, 1998а), који сматра да се искривљеност може дефинисати једино као одступање од концепта прав. Он такође утврђује које су искуствене основе поимања правога као регуларног, стандардног, симетричног, уређеног, јаког, чврстога, стабилног, нечег што је горе и што има контролу итд. у опреци према кривом, савијеном као неправилном, нестандартном, асиметричном, слабом, меком, нестабилном, нечем што је доле и без контроле итд., и помоћу ових својстава, која се јасно евалуативно поларизују као позитивна односно негативна, објашњава обрасце полисемије лексема са значењем 'прав' односно 'крив, савијен' у словенским језицима (Cienki 1998а), као и у енглеском, мађарском и јапанском (Cienki 1998).²⁴¹

Значењским развојем речи којима су се изворно именовале физичке особине 'прав' и 'крив' у прасловенском и словенским језицима бавила се и Ј. Грковић-Мејџор, која је показала да оне реализују низ, по правилу, апстрактнијих значења из сфере психологије, морала, права, друштвене организације и сл. (Грковић-Мејџор 2007:335–338, 347–363).²⁴² Она закључује да „»крив« значи одступање од правога, пожељног, прототипичног, не само у физичком погледу, када се има на уму каква физичка мана или недостатак, већ и када су у питању моралне особине, понашање, грешка или преступ у односу на заједницу у којој човек живи, а чак се и ружан и неразуман говор поима као »не-прав, крив говор«“ (Грковић-Мејџор 2007:359).

---

²⁴¹ Ћенки указује на то да овде треба говорити о тенденцијама и да поменуте корелације нису апсолутне пошто су евалуативне карактеристике одређене различитим културним моделима који не морају увек бити конзистентни како међу различитим културама тако и унутар једне културе, што илуструје следећим примерима: пољ. *uprzejmy* 'љубазан, учтив' : рус. *упрямый* 'упоран, тврдоглав' и пољ. *obrotny* 'окретан, сналажљив, вешт' : *przewrotny* 'превртљив, дволичан, лукав' (Cienki 1998а:303, 310–311).

²⁴² Овој теми је посвећен и већи део студије Цейтлин 1996:128–195.

До сличног заључка је дошла и М. Жујкова која је развој значења 'умирати' у псл. гнезду **gъb-* разматрала у оквиру семиотичког система који кодира архаичну словенску слику света у чијим је оквирима дато значење и настало. Испитујући семиотички карактер појма 'крив' у словенском језичком и фолклорном материјалу, ауторка је установила да се искривљеност повезује са телесним недостацима, моралним манама, нечим лошим, злим, затим са демонским силама, загробним, оностраним светом и уопште са негативним, деструктивним појавама, те да су такве корелације, обједињене аксиолошким параметром (-), омогућиле развој значења 'савијати се, кривити се' → 'окончавати живот, умирати' (Жујкова 1998:71–77).

Приликом проучавања лексема са основом **kriv-* и уопште концепта искривљености С. Толстој (Толстая 2008:275–289) је такође уочила важност евалуативно-нормативне компоненте семантике разматраних лексема. Наиме, показало се да управо обележје ненормативности лежи у основи многих секундарних језичких значења као и културне семантике ових лексема у словенским језицима и културама (Толстая 2008:275). Треба поменути и рад Е. Јакушкине у коме се становиште о томе да лексема са значењем 'прав' и 'крив' изражавају пре свега општу идеју сагласности односно несагласности са нормом документује бројним с.-х. примерима уз паралеле из осталих словенских језика (Јакушкина 2002:170–180). Даље, установљено је да у с.-х. изразу *криво ми* (*īmi* и сл.) *је* коегзистирају два типа модусних значења — значење негативне оцене: 'неправедно' и 'погрешно' и значење негативне емоције: 'увређеност', 'завист', 'љубомора', 'љутња', 'незадовољство' (Мирић 2007). Поменута значења припадају различитим сферама, евалуативној и емоционалној, али им заједничко управо негативно обележје.

Укратко речено, негативан вредносни потенцијал који савијање има услед тога што се поима као одступање од неког уобичајеног, оптималног (правог / исправног) положаја и често као вертикална оријентација према доле — морао је имати важну улогу приликом генезе значења 'гинути, пропадати, нестати'. Такво вредносно маркирање било је толико изразито да су лексема из псл. гнезда **gъb-* постале ознаке концепта 'лоше смрти' у словенској култури.

Претпостављена семантичка генеза налази потврду и у специфичностима

лексема пореклом од псл. **gъb-* које се откривају њиховим поређењем са другом лексиком из лексичко-семантичког поља (или појмовног домена) које се односи на смрт.²⁴³ С. Толстој и М. Жујкова указују на то да се у семантичкој структури датог поља одражава у народној традицији важна дистинкција између 'добре', природне и 'лоше', неприродне смрти²⁴⁴ (Толстая 2008:444–445, Жујкова 1998:70, 77–79) која корелира са опозицијама 'чист' — 'нечист', 'људски' — 'демонски', 'праведан' — 'грешан' (Толстая 2008:321–322). Оваква опозиција подразумева систем вредности у коме се 'живети вечно', 'никада не умрети' оцењују негативно и сматрају се Божјом казном, што недвосмислено потврђују народне клетве (Виноградова 2008:55).²⁴⁵ Сем тога, за оне који сувише дуго живе верује се да „чужой век заедают“ (ibid.).²⁴⁶ Треба такође имати у виду да у концептуализацији живота и смрти вредности + / – не одражавају само

---

²⁴³ О разним аспектима проучавања узајамног односа етимолошких гнезда и семантичких поља в. Варбот 2008.

²⁴⁴ Радови из часописа *Social Science & Medicine*, који је број 58/5 (2004) посветио теми „Good and Bad Death“ са циљем да покаже, упореди и размотри културне варијације у концептуализацији 'добре' и 'лоше' смрти — упућују не само на то да је присуство аксиолошког параметра у овој сфери, може се рећи, универзално већ и на закључак да постоји упадљива сличност садржаја тих конструката у различитим културама и у различитим временима: „Some ideals about dying well seem nearly universal: a death occurring after a long and successful life, at home, without violence or pain, with the dying person being at peace with his environment and having at least some control over events. Conversely, ideas of bad death also have a remarkable overlap in very divergent cultures and societies“ (Seale/Van der Geest 2004:885). Виноградова 2008:49 издваја идентичне елементе садржаја појма 'добре' смрти у традиционалној словенској култури.

²⁴⁵ Уп. нпр. Да б'ог да се оков'еш, па н'икада да не 'умреш, на он'ија св'ет да не от'идеш Пирот (Златковић II 193), Не могао се с душом раставити! (Марковић Р. 1992:28). О клетвама којима се жели ускратити смрт в. детаљније и Ђаповић 2009:24–27. За примере из других словенских језика в. Виноградова 2008:55. О обредној нечистоти повезаној са сувише дугим животом в. и Седакова 1990:55–56.

²⁴⁶ Слично веровање постоји и у Гани, о чему говори Van der Geest 2004:907–908 указујући на случајеве амбивалентног односа према смрти: оно што је лепа старост за једне, може бити, према оцени других, неприродно дугачак животни век остварен, помоћу зле магије, на штету млађих чланова породице који умиру превремено. Поменуте разлике у интерпретацији проистичу из разлика у годинама и у положају у друштвеној мрежи.

перспективу појединца већ и перспективу читаве заједнице у том смислу што, на пример, нечија 'лоша' смрт може проузроковати невоље сродницима или целом насељу.²⁴⁷

Данас је прихваћено становиште да се прасловенска и општесловенска лексема **sъmьrtь* првобитно употребљавала да означи ону прву врсту смрти, а да накнадна генерализација њеног значења на смрт уопште представља еуфемизам (Лома 2004:59).²⁴⁸ У оптицају је, међутим, било више тумачења настанка и првобитног значења ове речи.²⁴⁹ Структурно гледано, то је сложеница, чија основа потиче од пие. апстрактне изведенице **mr̥-t(e)i* < **mer-* 'умирати'²⁵⁰ (одакле лит. *mirtis*, стинд. *m̥rti-*, авест. *mərətī-*, лат. *mors, -tis*, све у значењу 'смрт'), док је префикс **sъ-* прасловенска специфичност (уп. Лома 2004:59).²⁵¹ Према Мејеју, посредни би био поствербал префигурираног глагола **sъmertī, -mьr̥q* (Skok 2:466 s.v. *mrijèti*). Аксиолошка компонента семантичког садржаја псл. речи **sъmьrtь* јавља се у (данас широко прихваћеном) Махековом тумачењу по коме је први елемент сложенице повезан са стинд. *su-* 'добар'²⁵² < ие. **su-* 'id.' и даље са ие. **sue-* 'свој' (Machek 1930:378, id. 562 s.v. *smrt*, уп. Skok I.c., Фасмер 3:685–686 s.v. *смерть*, Жуйкова 1998:77–78, Толстая 2008:444). Настанак композите је, дакле, био мотивисан потребом да се поменута дистинкција у представама о смрти

---

²⁴⁷ Виноградова 2008:55 напомиње, позивајући се на пољског фолклористу Р. Сулиму, да представе о смрти у народној култури имају огромну социјалну важност каква се не среће ни у једном другом типу културе.

²⁴⁸ Вендина 2008:21 скреће пажњу на велики број хипокористика у семантичком пољу смрти у руским дијалектима и то објашњава као еуфемизацију, тј. као настојање да се смрт одобровољи и да се тако одложи њен долазак. Додаје још да се већина тих образовања среће у говорним контекстима у којима се тематизује очекивање смрти.

²⁴⁹ В. такође преглед различитих тумачења и коментаре у Burzyńska/Kamieniecki 1998:85–86.

²⁵⁰ Детаљније о овом ие. корену чије је наведено значење, сматра се, секундарно, настало од полазног 'нестати, ишчезнути' в. Иванов 1987:3–6, Топоров 1990.

²⁵¹ О (старо)чешким потврдама без префикса в. ESJS 15:927 s.v. *sъmьrtь*. О могућој секундарности тог облика в. SP 2:49.

²⁵² Остале паралеле јесу стир. *su-, so-*, велшки *hu-*, брет. *he-*, авест. *hu-*, стгр. ὁ-γίης 'здрав', можда и лит. *sveikas* 'id.' (Pokorny 1037, ESJS 15:926 s.v. *sъmьrtь*), уп. исти префикс у псл. **sъ-dorvь* > с.-х. *здрав* (Skok 3:646 s.v. *zdrāv*, Loma 1995:45–48, id. 2003:273).

и лексички експлицира.²⁵³

Иста представа о 'доброј = својој' смрти, о тј. природном, правовременом (у опреци према превременом, изненадном или насилном) окончању овоземаљског живота, рефлектује се и у изразима као што су с.-х. *својом смрћу умријетии* (Skok 2:466), пољ. *umrzeć swoją śmiercią* (Толстая 2008:321), рус. *умереть своей смертью*, лит. *jis mirė savo mirtimi* 'он је умро својом смрћу', стперс. *ivāmaršiyuš amariyatā* 'својом смрћу умро',²⁵⁴ на основу којих Т. В. Гамкрелидзе и В. В. Иванов реконструишу ие. **suo- mrt^[h]i-m mer-/mr-* тумачећи 'свој' у овом контексту као 'свога рода, својих предака' (Гамкрелидзе/Иванов 830).²⁵⁵ У питању је, дакле, представа која очито има дубље ие. корене и која је, сматрају ови аутори, код старих Индоевропљана регулисала, уз неке друге чиниоце (друштвени положај, могуће и пол и узраст покојника), избор начина сахране — кремацијом или инхумацијом, а као аргумент у корист своје тезе наводе словенски обичај сахрањивања оних који нису умрли 'својом' смрћу (нпр. самоубица, утопљеника, деце) одношењем у шуму или предавањем воденој стихији, дакле, на начин различит од оног који следује 'регуларним' умрлима²⁵⁶ (Гамкрелидзе/Иванов 830).

О. Н. Трубачов је такво тумачење ие. израза са значењем 'умрети својом смрћу' применио и на семантику псл. лексеме **sъmьrtь*:

„Собственно говоря, 'умереть своей (хорошей, непредосудительной) смертью' одновременно означало 'быть погребенным согласно обычаям своего рода', т.е., возможно 'подвергнуться посмертной кремации (сожжению)“ (О. Н. Трубачев, К реконструкции самосознания и мировоззрения древних славян, *Балканославица*

---

²⁵³ Ие. компаративни материјал показује да је у германским језицима такође дошло до семантичке специјализације, с тим што се у овом случају реферише на насилну смрт, уп. ствнем. *mord* 'убиство', гот. *maúrþr* 'id.' итд. (Pokorny 735 s.v. 4. *mer-*).

²⁵⁴ Уп. и фр. *mourir de sa belle mort*, нем. *seines Todes sterben* (Machek 562 s.v. *smrt*).

²⁵⁵ Machek 1930:378–379 реконструише псл. израз **sъ-mьrtьjъ mertī* у истом значењу, претпостављајући да је, пошто је префикс **sъ-* изгубио своје првобитно значење, накнадно додат инструментал присвојне заменице *svojъ*.

²⁵⁶ Они при томе цитирају студију Д. К. Зелењина, објављену 1916. године, о умрлима неприродном смрћу (Зеленин 1995).

13–15/1986–1988, Прилеп 1996, 67–69, стр. 69, цитирано према Лома 2004:59).²⁵⁷

Ово објашење је довео у питање А. Лома који, у компаративној и типолошкој студији посвећеној обреду спаљивања мртвих у старим културама (Лома 2004), указује најпре на некомпатибилност двеју идеја о 'својој' смрти: оне која није преурањена или насилна и оне која је подразумевала спаљивање као начин сахране својствен паганским Словенима²⁵⁸ (Лома 2004:60). Наиме, кремација је била резервисана, пре свега, за ратничку елиту, а нарочито за оне који су пали на бојном пољу (који су, дакле, умрли насилном смрћу), што код Индоевропљана не да није било појам 'лоше' смрти, већ је сматрано најбољим путем за онострано блаженство²⁵⁹ (Лома 2004:15–18, 52–53, 60). На формалном плану, новија истраживања оспоравају повезаност пие. **su-* 'добар' са **sue-* 'свој'²⁶⁰ и, уместо тога, упућују на гр. **e(h)ú-* 'добар', хет. *aššu* 'id.', стинд.

---

²⁵⁷ У вези с тим, карактеристично је значење потврђено у бугарском: дијал. *смърт* 'погреб, сахрана', *смертѝ* 'id.' Никопољ, *смртѝ* 'сахрана и обичаји око ње' Плевен (БЕР 7:224–225 s.v. *смърт*).

²⁵⁸ Кремација је код Словена била до примања хришћанства преовлађујући погребни поступак, уз извесне арeалне варијације (Седов 1990, Лома 2004:53–55, уп. и Зечевић 1982:22), из чега следи да је морала бити и позитивно вреднована, а томе у прилог, између осталог, говоре веровања и обреди везани за вампира у којима спаљивање његовог леша фигурира као крајњи начин за његово 'упокојење', као и једно од тумачења термина *вамѝир* по коме је то пореклом пие. сложеница **(o)n-pīros* 'без ватре', којом се означавао покојник који је, противно обичају, остао неспаљен (Лома 2004:54–55). О откопавању и спаљивању вампира у селу Доња Коритница у ји. Србији 1880. год. в. Веснић 1894:149–150. О некадашњем спаљивању мртвих код Срба сведочи и санкционисање остатака такве праксе у Душановом закону, а доста трагова тог посмртног обрeда има и у данашњим погребним обичајима (Зечевић 1982:22–23).

²⁵⁹ Различито вредновање насилне смрти уопште и смрти у боју може се објаснити тиме да за различите социјалне категорије важе донекле различита правила. Тако се претпоставља да је постојала пие. разлика у представи о пријатном загробном животу за јунаке који су се жртвовали на бојном пољу и о суморној оностраној егзистенцији за жене и обичне људе, чија је дужност била да стварају потомство, због чега није било пожељно да умиру млади, и да је идеолошка улога дате разлике била да регулише понашање различитих слојева становништва и њихов систем вредности на овом свету (в. ЕИЕС 153 s.v. *death beliefs*).

²⁶⁰ Веза се заснивала на претпоставци о старој варијантости стинд. *sú-* : *svá-* и авест. *hu-* : *hva-* / *hvā-*; показало се, међутим, да су ту пре посреди међусобно независне иновације (Лома 2004:60,

ásu-, авест. *ahu-* 'живот', те, на основу тог поређења, реконструишу пие. *u-* основу **H₁(e)su-*, изведену од глаголског корена **H₁es-* / **H₁s-* 'бити, постојати' (Лома 2004:60).²⁶¹ На први поглед изгледа контрадикторно повезивати ознаку за смрт са лексичким средствима којима се реферише на живот и постојање, те се стога ова интерпретација у ESJS 15:926 s.v. *s̥mr̥t̥* просуђује као мање јасна са семантичког становишта. Међутим, ова се семантичка некомпатибилност превладава ако се узме у обзир есхатолошки контекст употребе индоиранских именица *asu-* / *ahu-* које се, како указује А. Лома, односе не само на овоземаљски живот већ и на егзистенцију с оне стране гроба (уп. и ведску сложеницу *ásu-nīti-* 'превођење у (онострану) егзистенцију'), што отвара другачију перспективу за тумачење псл. речи **s̥mr̥t̥* као ознаке 'добре' смрти:

„[О]но што смрт дефинише као «добру» није освртање уназад, на протекли земаљски живот просуђен као «добро» окончан ако није насилно и превремено прекинут, него поглед унапред, у блажену егзистенцију после смрти као врхунско добро: праие. **H₁(e)su-*, омогућено благотворним учинком погребног огња и «доброг» ветра као спроводника душе умрлог на небо“ (Лома 2004:61).

Могу ли се, ако се узму у обзир изнете интерпретације о пореклу и значењу лексеме *смрт̥*, осветлити разлози који су предодредили лексеме из гнезда са псл. кореном **g̥b-* да постану ознаке 'лоше' смрти?²⁶²

напомена 76).

²⁶¹ ESJS 15:926 s.v. *s̥mr̥t̥* скреће пажњу на то да ово тумачење оставља неразјашњено гр. ὄπις (поменуто у напомени 252).

²⁶² Махек је скренуо пажњу на чињеницу да наспрам лексеме **s̥mr̥t̥* не постоји сложеница изведена од исте основе са супротним значењем 'лоша' смрт. На основу тога је закључио да се све могуће врсте насилне, неприродне смрти не могу апстраховати у тој мери да би се изразиле једном речи, те да су стога некада, као што су и данас, оне дистинктивно именоване као **ubit̥je*, **utop̥̃je* итд. (Machek 1930:378–379). Међутим, могућа је и уопштена номинација 'лоше' смрти, остварена, истина, помоћу друге лексичке основе изабране управо зато што изворно има потенцијал да означеном садржају да негативан предзнак. С друге стране, поставља се питање зашто је један концепт лексички одражен помоћу номиналне јединице (која је, истина, у крајњој линији такође глаголског порекла), а други примарно вербалним елементом (номиналне ознаке су секундарне). Објашњење можда лежи у томе што 'добра' смрт представља завршни позитивни резултат настао збрајањем многих чинилаца. Пошто је ту тежиште не на самом процесу већ на

Према Жујковој, дате лексеме су биле погодне за такав семантички развој зато што укључују компоненту 'патити, страдати' (одражену у укр. дијал. *гибіти* 'боловати, патити', *нагибнутися* 'напатити се, претрпети', блр. *гібець* 'измучити се, изнемоћи'). Идеја о физичкој патњи изазваној деформацијом тела²⁶³ (нпр. услед болести или озледа), сматра ова ауторка, лежи у основи семантичког прелаза 'савијати' → 'гинути' (Жујкова 1998:69–70, 77).²⁶⁴ Овде треба имати у виду подударност вредносног предзнака полазног и циљног појма: приликом номинације појма 'лоше' смрти одговарајући језички изрази потражени су међу лексемама чија је примарна семантика повезана са концептом искривљености који је, због обележја ненормативности, и сам вредносно негативно маркиран.²⁶⁵

С. Толстој полази у објашњењу семантике лоше, неприродне смрти од

његовом крајњем исходу (каже се: *умреїти својом [= добром] смрћу*, али не и *добро умираїти*), експонент тог појма је именица. За разлику од тога, постоје различити видови 'лоше' смрти коју може изазвати и једна једина неповољна околност. Како у том случају пресудну, одређујућу улогу може имати само један чинилац, могуће је донети суд о 'лошој смрти' још у њеној процесуалној фази, што је могло утицати на то да лексички експонент тог појма буде вербална јединица. Уп. Варбот 2008:87 која такође истиче да приликом анализе неког лексичко-семантичког поља треба обратити пажњу на врсту речи којој припадају лексеме из датог поља, јер је тај аспект нарочито битан за реконструкцију „процеса ментално-језиковог освоєния различних явлений и понятий“.

²⁶³ М. Жујкова указује на руске фразеологизме типа *гнутъ в три погибели* 'мучити, угњетавати' чији се настанак повезује са праксом испитивања на справама за мучење (Жујкова 1998:70 напомена 1).

²⁶⁴ Ауторка појам 'добре' смрти доводи у везу са претпостављеним ритуалом сакралног убиства оних чланова рода који су достигли одређену старост, као и с обредима којима се осигурава њихов успешан одлазак на онај свет, а самим тим и добробит оних који остају на овом свету. Смрт до које долази неочекивано, случајно, према овом тумачењу, није могла бити пропраћена одговарајућим ритуалима, те је стога угрожавала читаву заједницу, и управо потреба да се језички означи разлика између ове две врсте смрти могла је довести до појаве секундарног значења 'умирати / убијати' у гнезду **gъb- / *gъb- / *gub-* (Жујкова 1998:77–79).

²⁶⁵ Из начина на који RJA 3:134 дефинише значење глагола *гинуїти* јасно је да се 'лоша' смрт такође доживљава као одступање од норме и реда: „*o čeladetu, kao mrijeti, umirati, ali se od ovijeh glagola ginuti razlikuje tijekom što se kod nєga ističe, da se smrt ne shvata kao naravna svrha života, nego kao takova, koja (dajbudi za onaj čas) mogla bi se i ne dogoditi, a biva samo s nekakva nepotrebna uzroka*“.

значења 'уништавати, упропастити / бити упропаштен' (насталог од 'савијати') које се, примењено на људски живот, реализује као 'убијати / гинути, умирати' (Толстая 2008:444).

Студија А. Ломе посвећена обреду кремације пружа важне путоказе у потрази за могућим одговором на горепостављено питање зашто је **gybnqti* постало ознака за 'лошу смрт'. Међу њима јесте и малочас поменути појам 'доброг ветра', из представе старих Индоевропљана о два ветра или два лица истог божанства ветра, добром и злом, који се јављају у улози психопомпа од којих зависи посмртна судбина душе: 'добар ветар' је био један од кључних чинилаца од којих је зависила 'добра смрт', што је разумљиво ако се има у виду чисто техничка улога ветра у обреду спаљивања мртвих (Лома 2004:56–59). Та представа одражава се у веровању паганских Балта да је душа спасена уколико приликом кремације дим иде право у небо, а да је изгубљена, ако се дим повија на ветру (Лома 2004:58). Балтска представа о 'доброј' односно 'лошој' смрти узрокованој 'добрим' односно 'лошим' ветром обликована је помоћу скупа вредносних опозиција као што су 'прав' (+) : 'крив' (–) и 'горе' (+) : 'доле' (–).²⁶⁶ При томе се, дакле, позитивни исход (спасање душе) повезује са праволинијским кретањем дима нагоре, тј. према небу, а супротно томе, негативни исход (пропаст, губитак душе) са његовим неправолинијским кретањем, повијањем у страну или надоле. Уочљиво је да се сви битни елементи представе 'лоше' смрти у потпуности подударају са претходно описаним компонентама семантичког садржаја лексема из гнезда **gъb-*.

У студији се, даље, истиче да спаљивање мртвих готово нигде није искључив и једини посмртни обред (Лома 2004:27–28, 49–53), па се и код Индоевропљана јавља напоредо с покопавањем.²⁶⁷ Указано је такође на то да је религијама које упражњавају обред кремације својствен соларни култ и да се

---

²⁶⁶ О тесној вези између душе, даха и ветра у индоевропском контексту в. Лома 2004:58, код Словена в. Burzyńska/Kamieniecki 1998:87. Детаљније о томе, као и о подели ветрова на добре и лоше, о повезаности лошег ветра са нечистим покојницима у словенској култури в. СД 1:357–361 s.v. *ветер*, 379–382 s.v. *вихрь*.

²⁶⁷ О погребној биритуалности Индоевропљана в. и ЕИЕС 151 s.v. *death beliefs*.

одлазак душе у онострано, небеско боравиште доводи у везу са дневном путањом Сунца. Супротно томе, за есхатолошке представе неолитског порекла, везане за годишње обнављање вегетације, био је карактеристичан обред укопа којим се човек након смрти враћао у утробу земље (Лома 2004:48–49), при чему се често, особито у неолитским културама²⁶⁸ и у афричким заједницама, практиковало сахрањивање мртвих у згрченом (ембрионалном) положају²⁶⁹ (Лома 2004:8–11, 23).

Упоредо постојање обреда кремације и инхумације у истој култури упућује на закључак да су они били различито дистрибуирани и маркирани: тако је спаљивање било позитивно маркирано тамо где се примењује на најугледније представнике друштва (нпр. владаре, великодостојнике, духовна лица, ратнике пале у боју), а од њега се изузимају не само друштвено нижи слојеви већ и другачије дефинисане категорије становништва (деца, жене, 'нечисти' као болесници, труднице, породиље, врач),²⁷⁰ док је у културама где је кремирање негативно обележено, оно примењивано управо на 'нечисте' покојнике: умрле превременом, насилном смрћу (породиље, самоубице), жртве појединих болести, странце, злочинце (Лома 2004:27–28).

Вратимо се претпоставци о томе да је концептуализација 'добре' и 'лоше' смрти код Словена била повезана са могућношћу онострани егзистенције и са

---

²⁶⁸ В. нпр. Бутримас/Тирининкас 1990 за податке о сахрањивању мртвих у згрченом положају у Литванији у доба неолита.

²⁶⁹ Према Жујковој, такав положај се објашњава или могућим везивањем, спутавањем умрлих да не би изашли из гроба и нашкодрили живима или подражавањем положаја детета у материци, сагласно веровању да и нерођено дете и покојник припадају оностраном, те да је чин преласка из једног света у други праћен одговарајућом променом положаја тела: исправљањем приликом рађања и савијањем приликом умирања, из чега следи да је 'право' обележје живота, а 'криво' — смрти (Жујкова 1998:75–76).

²⁷⁰ А. Лома издваја два значајна социјална фактора који регулишу избор начина погребња: у културама у којима је кремација позитивно конотирана она је резервисана за оне са вишим друштвеним статусом (с тим што некада друштвена диференцијација може одражавати разлике у етничком пореклу), као и за оне који поседују социјалну индивидуалност (понегде се у Африци жене и деца, кад умру, само избаце из села јер се верује да они и немају душу коју би спаљивањем требало ослободити) или су прошли обред иницијације (Лома 2004:50–53).

начином погребња.²⁷¹ При томе је позитивно маркирана кремација омогућавала уздизање душе на небо и достизање загробне више егзистенције, док је укуп, као остатак старије, дијаметрално супротне, праксе спуштања мртвих у утробу земље, био негативно обележен, а покојници тако сахрањени сматрани су потенцијално опасним за заједницу. Концепт 'лоше' смрти је, дакле, био организован помоћу негативно вреднованих полова различитих опозиција као што су 'доле = земља', 'искривљен', који, како је већ више пута поменуто, карактеришу и семантику у овом раду разматраних лексема.

На поимање 'добре' и 'лоше' смрти знатно су током времена утицале промене културних модела и њихова прожимања, што се наравно одражавало на семантички садржај лексичких експонената тих појмова. Семантичка историја с.-х. глагола *гинути* и његових деривата илустративна је у овом погледу, в. поглавље V.

Семантички однос између псл. **sǫmьrtь* и **gy(b)nǫti* добар је пример за то како значење неке речи делимично зависи и од семантике лексема са којима је она у парадигматској релацији.²⁷² Ако се, дакле, има у виду значењско саодређивање повезаних лексема, можда се може претпоставити да је у значењу 'умирати насилном, неприродном смрти' (чији је прототипични носилац глагол **gy(b)nǫti*),

---

²⁷¹ О сахрани у складу са обичајима као важном елементу 'добре' смрти у нашој и уопште у словенској традиционалној култури в. Ђорђевић 1937:92, id. 1940:70, Зечевић 1982:91, Виноградова 2008:49, у Гани в. Van der Geest 2004:900, 903–904, 907, у старом Израелу в. Spronk 2004:990–993, код старих Грка в. Зечевић 1982:13, Van Hooff 2004:977. Једна анкета спроведена међу Београђанима 80-их година прошлог века указује на то да у великој мери то важи и за савремену културу (Радонић 1985). О томе какви су посмртни ритуали у савременој урбаној и сеоској средини у Србији в. Павићевић 2011. Овде је значајна ауторкина напомена да без посебног испраћаја одлазе само усамљеници, сиромаси, клошари и мртворођена и убрзо по рођењу преминула деца (Павићевић 2011:31).

²⁷² И С. Толстој истиче да је приликом испитивања семантике неке речи важно узети у обзир њене парадигматске односе (синонимске, антонимске, хипонимске, каузативне), јер појава секундарних значења може бити условљена не само ванјезичким својствима означених ситуација и начинима њихове категоризације, и не само семантичким потенцијалом речи у полазном (основном) значењу и стандардним механизмима метафоре и метонимије већ и системско-језичким факторима у које спадају, поред осталих, парадигматске лексичке везе (Толстая 2008:18–19).

компонента 'насиљан, неприродан' — с обзиром на то да подразумева постојање неког спољног узрока или каузатора смрти — била подржана каузативном семантиком 'чинити, проузроковати да неко умре, погине' (која је типична за глагол *gubiti и његове деривате). У прилог овој претпоставци говори коментар П. Будманија, обрађивача одреднице глагола *g̃nũti* у RJA: „*može se ginuti shvatiti i kao pasivni glagol prema ubijati, moriti, te se kaže: čovjek gine od mača, narod gine od kuge itd.*“ (RJA 3:134). Навешћу неколико примера који показују да се с.-х. глаголи (*ūo*)*g̃nũti* и (*ūo*)*g̃ubĩti* могу наизменично употребити да означе једну исту ситуацију:²⁷³

- (17а) а. Гине од мача тко мач вади Ц. Палмотић (RJA s.v. *g̃nuti*)
 б. Своје од руке, свога од мача он погубљен има бити Ц. Палмотић (RJA s.v. *pog̃ubiti*)
- (17б) а. Да ја виђу, чија гине војска НП Вук (RJA s.v. *g̃nuti*)
 б. Да ви цару војску не губите НП Вук (RJA s.v. *g̃ubiti*)
- (17в) а. Народ гине од куге (RJA s.v. *g̃nuti*)
 б. Правда је Божја љугом кугом све на близу губила А. Канижлић (RJA s.v. *g̃ubiti*)

Дакле, ако се све наведене ситуације могу семантички профилисати као 'умирати' и 'учинити, проузроковати да неко умре', онда и то 'умирати' носи печат каузативне семантике подразумевајући заправо 'умирати смрћу која је намерно изазвана или, у најмању руку, има неки спољни узрок'.

Сем тога, не треба сметнути с ума да је концепт силе присутан већ у полазном значењу псл. **g̃b-*. Уколико се значење 'савијати (се)' може описати у терминима деловања силе, онда се следствено томе секундарна семантичка реализација 'погинути; пропадати' може тумачити као резултат крајњег препуштања и потпуног клонућа, слома под утицајем неке спољне силе (уп. Cienki 1998:127, 132–133).

Друга значајна хипотеза о настанку значењског комплекса 'гинути, пропадати, нестајати' полази од значења '(по)кретати се, мицати се' које се, преко

---

²⁷³ О томе да каузативи и одговарајући интранзитивни глаголи реферишу на исту ситуацију из различитих перспектива биће више речи касније.

међукарике 'отићи (с овог света)', могло развити у 'умрети' (ESJS 4:213 s.v. *gybnqti*).

Најдеталније је ову претпоставку разрадио И. Њемец у раду о семасиолошкој историји словенског глаголског префикса *po-* (Němes 1954). Треба рећи да је његов теоријско-методолошки приступ датој теми и данас по много чему актуелан: по томе што језички развој сагледава као акумулацију новијих, диференциранијих и апстрактнијих значења насталих развојем и специјализацијом старих, примарних и конкретних значења неког облика (која затим могу бити и потиснута)²⁷⁴ и што у складу са тим претпоставља да су првобитна значења глаголских префикса била просторна;²⁷⁵ што обједињава синхронијски и дијахронијски приступ; што лексеме анализира узимајући у обзир шири контекст њихове употребе јер сматра да су семантичке промене контекстуално условљене итд.

Њемец је до питања семантичког развоја псл. **gy(b)nqti* и **gubiti* дошао покушавајући да докаже да је једно од изворних значења префикса *po-* било аблативно. У аргументацији је користио четири типа доказа, а у овом случају релевантна су била два: старе падежне рекције оних глагола са којима се овај префикс од почетка најчешће спајао²⁷⁶ и семантички транспарентни префикси истог просторног значења који су се јављали у млађим фазама истог језика или паралелно у сродним језицима уместо префикса који су, изгубивши оригинално

---

²⁷⁴ У историјској синтакси ово се назива принцип раста, који подразумева да су структурно и когнитивно једноставније форме историјски примарне у односу на сложене и да се апстрактна значења темеље се на конкретним; уочен још од првих компаративиста, добија, иако понекад побијан, важно место у теорији когнитивне лингвистике где се о њему говори као о (хипотези о) једносмерности у вези са метафоричком пројекцијом и дијахронијским процесима семантичке промене (уп. Грковић-Мејџор 2007:50, 72, 351 напомена 2).

²⁷⁵ Данас врло актуелне локалистичке концепције у проучавању језика присутне су још од античких времена, с тим што су добијале различите верзије у структуралистичким, генеративистичким и когнитивистичким теоријама, в. Рипег 2001:9–20, 37.

²⁷⁶ Будући да је првобитна функција глаголских префикса и предлога била да ближе одреде месни однос глаголске радње који је већ изражен слободним падежом, то је (предлошко-)падежна рекција од велике помоћи приликом откривања изворне семантике префикса (Němes 1954:4).

месно значење, постали нејасни (Němc 1954:4–5). По њему, глаголи **pogy(b)nŕti* и **pogubiti* спадају у глаголе са конкретним основним значењем — то су глаголи којима се изворно означавало кретање (уп. чеш. *pohybovati se*²⁷⁷, слч. *pohýnat' sa*) — код којих је дошло до семантичке промене по следећем моделу: 'удаљити се, отићи однекуд (с овог света)' → 'нестати, умрети, пропасти' (уп. стсл. *pogybati*, стчеш. *pohynovati*, рус. *погибать*),²⁷⁸ односно 'удаљити, уклонити кога однекуд (с овог света)' → 'изгубити, упропастити, убити'. За ове глаголе карактеристична је рекција с генитивом која указује на то да је и префикс првобитно имао аблативно значење: стчеш. *hinte hřiešníci z země; zhynúti čeho*; стсл. *i vlasъ glavy vašeje nepogybletъ; udoběe že estъ nebu i zemi přěiti, nežě otъ zakona edinoi črťě pogybnŕti*.²⁷⁹ Сем тога, ови се глаголи и њихове изведенице спајају и са другим префиксима са сличним (аблативним) основним значењем, уп. с.-х. *ȳdъguba* = чеш. *zhouba*.²⁸⁰ Њемец у својству семантичке паралеле наводи чеш. *pojíti* 'црћи' и закључује, на основу примера употребе стчеш. *[kral] s tohoto světa šel bieše, [biskup] s tohoto světa snide*, да је, слично као у *pogybnŕti*, значење 'црћи, умрети' настало из значења кретања у контексту у коме се јавља рекција *se světa, ze země* и сл. (Němc 1954:8).

Даља елаборација семантичког развоја повезана је са објашњењем губљења

²⁷⁷ Чеш. *pohybovat se* значи 'покретати се, мицати се', 'кретати се (где)' (ЧСР).

²⁷⁸ Ово тумачење је у сагласности са оним изнетим у ЭССЯ 7:218 да је псл. **gybnŕti* у корелацији са **gybati* или изведено од њега.

²⁷⁹ Занимљива је, у светлу ове хипотезе, необична потврда, наведена у RJA у оквиру скупине ретких значења с.-х. глагола *ȳdъgynŕti*: Примите науц њега, да не погубнете с пута правденога, из глагољског извора штампаног 1508. Значење је са извесном оградом дефинисано као 'заћи, застранити', дакле, као конкретно значење кретања и то аблативног, али религијски контекст дозвољава да се претпостави и пренесена, апстрактнија семантика попут 'изгубити се, нестати, пропасти'.

²⁸⁰ Уп. псл. **jъzgybnŕti*, с.-х. *zъgynŕti* (РСА, RJA), чеш. *zhynout* (ЧСР), пољ. *zginąć* (ПСП), рус. *сгѣбнуть, сгѣнутъ* (Poljanec), с.-х. *ȳgynŕti* (РМС, RJA), чеш. *uhynout, vyhynout* (ЧСР), пољ. *wyginąć* (ПСП), псл. **jъzgubiti*, с.-х. *zъgubiti (ce)* (РСА, RJA), *саgъubiti* (РМС, RJA), чеш. *zhubit* (ЧСР), пољ. *zgubić (się)* (ПСП), рус. *сгубить* (Poljanec), чеш. *vyhubit* (ЧСР), пољ. *wygubić (się)* (ПСП). У неким случајевима тешко је разликовати рефлексе префикса **jъz-* и **zъ-*, што овде и није толико битно пошто оба имају аблативно значење.

просторног значења префикса *po-* до чега је дошло, по ауторовом мишљењу, услед семантичког развоја сложених глагола. Као пример за илустрацију ове тезе употребљен је глагол *pogybnŋti*: глаголи кретања овог типа у контексту с рекцијом *otъ zemlŋe* и сл. добили су умерено значење 'нестати, изгубити се, умрети'. Када се та нова семантика усталила у сложеницама, рекцијска допуна је постала сувишна и престала се користити. Изворно (аблативно) значење префикса *po-*, замагљено већ померањем значења, изгубило је тако ослонац у аблативној рекцији и префикс је подлегао делокализацији. Губљење првобитног значења створило је простор за нову функцију — обичну видску, те префикс постаје формална ознака перфективности. Затим је декомпозицијом обичне видске сложенице начињен њен имперфективни парњак — симплекс са новим значењем: *gybnŋti* (Němes 1954:21). Њемец, дакле, претпоставља да је *pogy(b)nŋti* историјски старија форма од *gybnŋti* које је настало депрефиксацијом, а доказе налази у томе што у стсл. јеванђељским текстовима нема поузданих потврда непрефигираних глагола друге врсте који су несвршеног вида (Němes 1959:311–319, уп. и SP 8:333 s.v. *gybnŋti* за хронологију стсл. потврда симплекса и префигираног облика).²⁸¹ Ово је тумачење део ауторових погледа на развој словенског видског система у коме се, по њему, разликују две фазе: старија, коју репрезентује пар суфиксалног типа *pogybnŋ* : *pogybajŋ*, и млађа, за коју су карактеристични парови префиксалног типа попут *pogybnŋ* : *gybnŋ*, настали депрефиксацијом на основу старијег суфиксалног типа (уп. Němes 1959:306 дд.).

Њемец, дакле, сматра да је ново значење 'нестати, умрети, пропасти' поникло из специфичног контекста (из употребе са допуном *se světa, ze země*) који дозвољава или чак сугерише другачију интерпретацију глагола којима се примарно означава кретање. Временом се секундарно значење усталило и постало основна интерпретација израза, а како допуна више није неопходан контекстуални услов његове актуализације, као редувантна престаје да се употребљава и тиме се процес конвенционализације новог значења завршава. Описана хипотеза о

---

²⁸¹ Трубачев 1994:19 указује на то да ова врста аргумената нема апсолутну важност, односно да не треба безусловно изједначавати релативну хронологију језичких форми са хронологијом посведочених облика, будући да је у вези с овим последњим немогуће искључити удео случаја.

значењском развоју **pogu(b)noṭi* у складу је са теоријом семантичке промене, познатом под називом Invited Inferencing Theory of Semantic Change, коју је проучавајући процесе граматикализације развила Elizabeth Closs Traugott (уп. Traugott/Dasher 2002).

Присталица овог другог објашњења настанка значења 'гинути, умирати' био је и В. Н. Топоров који је, имајући нарочито у виду стпрус. *unsei-gūbans*²⁸², претпостављао да је то значење могло бити мотивисано значењем 'ићи' код глагола са одговарајућим префиксом и као паралелу наводи рус. *уйти* 'отићи; умрети' (Топоров 2:322 s.v. *gubas*).

Словенска ономасиолошка истраживања именована смрти и умирања показују да семантички развој претпостављен овим другим тумачењем такође одражава продуктиван образац номинације. К. Хереј-Шимањска на основу буг. (дијал.) *отида*, *отивам*, *отхадям*, пољ. дијал. *odejsć*, рус. дијал. *отойти* претпоставља исти семантички низ као и Њемец: 'отићи' → 'отићи с овог света' → 'умрети' (Хереј-Шумањска 2002:390). С. Толстој тумачи овај образац као подтип модела 'ишчезнути' (тј. 'отићи, престати бити видљив') → 'умрети' (Толстая 2008:442, 443). Њено истраживање показује да се концептуализација умирања као кретања и пута очитује у великом броју словенских лексема и фразеологизама, уп. нпр. рус. дијал. *отходить*, *выходить* (такође и *душа вышла*), *отлететь*, *иде в далеку дорогу*, *идить домой*, *пошел до дедов / до своих* (Полесје), *уйти книзу*, *на бугор выходить*, *уйти за реку*, *в лес идти*, *пойти в землю*, срп. *Он оде под црну земљу*, чеш. дијал. *jít domů / k otcům*, *přijít pod zem*, пољ. *iść do ziemi* и сл. (Толстая 2008:446–450, уп. и Хереј-Шимањска 2002:270–271, Вендина 2008:15–16). Ова представа о путовању душе након смрти има пие. корене, а главни доказ томе у прилог поново су изрази за смрт и умирање изведени од речи са значењем 'ићи, променити место' у различитим ие. језицима, уп. нпр. стир. *baid* 'умире' < пие. **g^heh₂-* 'ступати, ходати', в. и пие. **leit-* 'ићи, отићи' (LIV 205, 410, ЕИЕС 151 s.v. *death beliefs*), а такође и погребни обреди, даривања и веровања о

---

²⁸² Стпрус. израз значи 'aufgefahren (zum Himmel)' тј. 'који се узнео, који је узашао (на небо)' (Matzenauer 1880:208), а његова сродност са разматраним слов. лексемама није сасвим сигурна, в. напомену 25.

загробном животу у различитим ие. културама (в. ЕИЕС 151–152, Лома 2004:45). За с.-х. примере у којима се реализује метафора 'смрт је одлазак' в. и Klikovac 2004:160–161.

Вајаново тумачење настанка значења стсл. *gybŋoti* узима у обзир обе поменуте хипотезе: „et le sens «*prerir*» du slave, avec préverbe usuel *po-*, se tire de celui de «*se retirer*» aussi bien que de celui de «*fléchir*»“ (Vaillant 3:242 § 496).²⁸³ Слично томе, Холуб и Копечни интерпретирају чеш. *hynouti* као метафору од *hýbati*, а као изворно наводе значење 'склањати, измицати, узмицати, савијати се услед слабости' (Holub/Кореšný 137), у коме се, дакле, спајају значења кретања и сагибања.

Није на одмет укратко поменути како Н. В. Галинова реконструирала семантички развој неколико рус. дијал. лексема са значењем 'нестати, ишчезнути', 'пропасти' за које држи да би могле припадати псл. гнездима **kyk-* и **kul-* чија је основна семантика 'савијати' (Галинова 2000:123–127). Најпре, опирајући се на развој значења у псл. гнезду **gъb-*, претпоставља семантички низ: 'савијати се, сагибати се' → 'тешко боловати, умрети' → 'пропасти, ишчезнути', потом наводи да је значење исчезавања могло бити мотивисано тиме што процес савијања претпоставља деформацију предмета, умањивање његове величине, трећу опцију је изнела у виду следећег низа значења: 'савијати' → 'окретати' → 'окренувши се отићи' → 'отићи неповратно, нестати' итд. (Галинова 2000:124–125).

Уколико је разматрано значење заиста настало из поимања савијања као деструктивне активности која је доводила до деформације и уништавања, онда се све врсте употреба, независно од аниматности актера описане ситуације, могу сматрати у погледу генезе равноправним, дакле, платисемичним.

Важно је на крају истаћи да изнете претпоставке о настанку разматраног значења узимају у обзир, с једне стране, универзално људско искуство, а са друге, одређене културне обрасце конкретних језичких заједница.

---

²⁸³ Пада у очи да и он истиче сложени облик овог глагола са префиксом *po-*.

Значења 'проузроковати, доводити до пропасти, нестајања', 'убијати, уништавати' → 'губити, тратити због непажње'

Значења 'проузроковати, доводити до пропасти, нестајања', 'убијати, уништавати' карактеристична су за псл. каузатив **gubiti* (и његове деривате) и детерминисана су његовом категоријалном семантиком '(у)чинити да неко нешто чини или да је у оном стању што означава основни глагол од кога је каузативни образован' (уп. Белић 2006:362–363). Семантика каузатива се, дакле, ослања на семантику основног глагола, али је истовремено и надограђује. Како је већ речено, каузатив **gubiti* корелира, кад је значење у питању, са инхоативом **gy(b)nqti* 'нестајати, пропадати, гинути'. Према томе, примарна семантика глагола **gubiti* проистиче из, на каузативној формули утемељеног, шематског значења '(у)чинити да неко нестане, пропадне, погине'. Према класификацији каузатива коју је предложио М. Алановић, псл. **gubiti* припада типу трансформативно оријентисаних каузатива којима се означава деловање усмерено на промену квалитативних или квантитативних својстава објекта каузације, његове структуре и функција, а у оквиру овог типа подтипу каузативних глагола којима се реферише на деструктивну активност агенса (уп. Алановић 2010:367–368). Такође се сврстава у класу глагола које Е. Корин назива „каузативним глаголима за егзистенцију“ јер се њима исказује како неки спољашњи фактор односно агенс ствара или разара постојање (Cogan 1997:57).

Разматрајући однос каузативног и основног глагола З. Голомб указује на то да они, у домену семантике, заправо описују исти базични процес уколико се од стране све конотације којима се реферише на могуће учеснике (у улози агенса и пацијенса) тог процеса²⁸⁴, в. примере (17), а да, гледано са синтаксичког

---

²⁸⁴ Уп.: „The so-called causative represents a morphological subclass of transitive verbs which may be tentatively defined as a determinate group of transitive verbs which differ semantically and derivationally, in a regular way, from corresponding intransitive verbs, while sharing with them the same lexical root and its meaning; i.e. they share the meaning of the same basic process, provided that all connotations referring to possible participants of this process are eliminated. Compare, for example, the relationship between Eng. *raise* (causative) and *rise* (corresponding intransitive). The common lexical meaning here is that of

становишта, каузатив има функцију да обезбеди регуларну транзитивизацију основног глагола који је интранзитиван (Goļab 1968:1–2, 4). Наиме, приликом каузативизације ступа на сцену други, 'агентивни' субјекат, који представља нову информациону компоненту, услед чега први субјекат основног интранзитивног глагола постаје објекат (тј. пацијенс) каузатива (Goļab 1968:5).²⁸⁵

Чиме је онда мотивисана регуларна транзитивизација интранзитивних глагола ако се варијантама у суштини описује једна те иста ситуација? Према Голомбу, иза тог процеса стоји потреба да се омогући представљање истог процеса са два различита становишта, 'супстратног' (помоћу интранзитива) и 'агентивног' (помоћу каузатива) (Goļab 1968:20). Другим речима, разлика у перспективи²⁸⁶ јесте оно што уноси дистинкцију у значења каузатива и одговарајућег интранзитивног глагола којима се реферише на начелно исту ситуацију.

Појавама ове врсте посвећује се нарочита пажња у когнитивној лингвистици.²⁸⁷ Тако Ланакер детаљно разматра способност говорника да поимају дату ситуацију на више начина — да је структурирају помоћу различитих слика

---

the process of "rising", independently of any notion of patient or agent, etc." (Goļab 1968:1–2).

²⁸⁵ С обзиром на то да Голомб анализира каузативе у словенској перспективи с освртом на ие. стање и да их доводи у везу са процесом транзитивизације, треба напоменути да је развој синтаксичке транзитивности, условљен типолошким преображајем пие. језика, био постепен процес који је трајао од пие. епохе до историје посебних словенских језика (Грковић-Мејдор 2007:77–97, 2010). Важно је истаћи да су њиме најпре били обухваћени глаголи са високим степеном семантичке транзитивности (тј. транзитивности која извири из њихове лексичке семантике), међу којима су и каузативи као прототипични транзитиви (Грковић-Мејдор 2007:79, 85–86, 2010:54–55).

²⁸⁶ О томе да се скоро сва значења која извиру из језгрене семантике 'ударати' могу описати груписањем у парове, на синхроном плану, различитих значења која у основи описују исту радњу, али из перспективе различитих актаната, агенса и пацијенса в. Влајић-Поповић 2002:27–28. О концепту перспективизације примењеном у семантичкој анализи придева са значењем људских особина в. Драгићевић 1999, 2001:188, 239–242.

²⁸⁷ Међутим, прва лингвистичка проучавања проблема перспективизације јављају се још средином 19. века, а врло важни резултати на овом пољу остварени су и у оквиру теоријских парадигми које претходе когнитивнолингвистичкој (в. Ивић 1976).

оваплоћених у језичком изразу, које се међусобно разликују по томе које су карактеристике изабране да буду у средишту пажње, колико су наглашене (шта је истакнуто као фигура, а шта је позадина), из које се перспективе посматрају, да ли су уопштено или детаљно описане — а такође и да преиначују једну концептуализацију у другу при чему исти садржај представљају на различите начине (Langacker 1987:109–141).

Будући да су у лексичко значење каузатива **gubiti* и одговарајућег интранзитива **gybnqti* уграђени гореописани синтаксички обрасци по којима пацијенсу (тј. теми) у улози субјекта непрелазног глагола одговара објекат каузалног глагола уз који се додатно експлицира и агенс у улози субјекта, за разумевање значењског односа ових глагола могу бити значајна Ланакерова разматрања о субјекту и објекту. Према Ланакеру, когнитивно најистакнутији учесници у некој ситуацији налазе се у жижи пажње, што се на граматичком плану рефлектује тако што се примарном фокусу додељује позиција субјекта, а секундарном позиција објекта. Типолошки гледано два главна кандидата међу различитим семантичким улогама за примарни фокус јесу агенс и тема (Langacker 2008:365–366). Ланакер истиче да је тематски процес (минимални процес са само једним учесником чија је улога пасивна у том смислу што се не тумачи као извор енергије) самосталан, аутономан и да се може схватити без експлицитног реферисања на агенса или агентивну каузативизацију. Са друге стране, агентивни процес, по природи ствари, укључује тематски процес без кога је концептуално непотпун и од кога је, према томе, зависан те се не може изоловано изразити (Langacker 2008:370–372). У овде разматраном случају инхоативом **gybnqti* исказује се тематски процес, док семантички садржај каузатива **gubiti* одговара типу агентивног процеса.

Са становишта когнитивног процесуирања постоје два начина да се ментално приступи агентивним процесима: да се прати преношење силе дуж ланца деловања, дакле од агенса ка теми, или да се у обрнутом смеру крене од тематског процеса који је концептуално аутономан, па да се у њега накнадно укључи појам агенса; од преференција у избору путање зависи да ли је неки језик доминантно агентивно или тематски оријентисан (Langacker 2008:372–373). У језицима првог типа примарни фокус је на агенсу или на њему најсличнијем учеснику неке

ситуације (Langacker 2008:369). Уколико се има у виду могућност варирања опсега предикације којим се обухватају различити делови ситуације (Langacker 1987:118), јасно је да се пацијенс може наћи у улози субјекта само онда када се од целог ланца дејства експлицитно профилише једино унутрашња промена стања којом је обухваћен пацијенс; уколико је и агенс укључен у језичко профилисање, подразумева се да му припада позиција субјекта, док тема, будући у секундарном фокусу, постаје објекат (Langacker 2008:369). Описану појаву да се иста ситуација може приказати из различитих перспектива тако што се истичу у први план различити учесници и њихов удео у датој ситуацији лепо илуструју примери (17б), (17в).

Поставља се питање настанка у многим словенским језицима присутне секундарне семантике 'губити, тратити због непажње', која је у савременом српско-хрватском постала основно значење континуанте псл. **gubiti* и многих њених деривата. Треба најпре подсетити на чињеницу да таква лексичка манифестација значења 'губити' није општесловенска: у неким језицима се оно исказује другим лексемама или пак континуанта псл. **gubiti* са поменутиим значењем има дијалекатски, периферни статус. Представићу, у главним цртама, без улажења у детаљне описе за сваки језик понаособ, како се у словенском свету исказује семантика 'губити' и указаћу на неке најважније обрасце значењског развоја који се у овом семантичком пољу уочавају.

У старословенском се ово значење јавља код префиксалних облика пореклом од псл. **gubiti*: **ГОЋБИТИ** 'упропаштавати, уништавати', **ИЗГОЋБИТИ** 'упропастити, уништити', уп., међутим, израз **ОЋМЪ ИЗГОЋБИТИ** 'sensum perdere', **ПОГОЋБИТИ** 'упропастити, уништити', 'изгубити, остајати без чега, лишити се, страћити' (SJS).

У руском се, додуше, среће дијалекатско *губѣть* у значењу 'губити' Вороњез (ЭССЯ 7:166 s.v. **gubiti*), али је основни носилац те семантике глагол *терѣть* < псл. **ter-* 'трети, трљати' са развојем значења 'трењем слабити, умањивати, уништавати', уп. струс. *терјати* 'пустошити, разарати' → 'губити'²⁸⁸

---

²⁸⁸ Такав семантички развој присутан је и код с.-х. глагола пореклом од псл. **ter-*, али на дијалекатском нивоу, уп. *зѣтрѣти* / *зѣтрѣти* / *зѣтрѣјѣти* рф. 'потпуно, до краја уништити,

(Б. Љапунов, наведено према Варбот 1985:26).²⁸⁹ Ваља приметити да се последња етапа семантичког развоја рус. *терять* подударара са семантичком еволуцијом псл. **gubiti*.

У пољском значење 'губити' реализују глаголи *gubić* и *tracić*, у чешком глагол *tratit*,²⁹⁰ док *hubit* остаје у оквирима првобитне семантике псл. **gubiti*.²⁹¹ Пољ. *tracić* и чеш. *tratit* потичу од псл. **tratiti* 'трошити, хабати нешто, уништавати, траћити, ослобађати се чега', чије је првобитно значење вероватно било 'трти, трљати, дробити, мрвити', одакле се затим развило 'трошити, хабати' (Bogus 639 s.v. *tracić*, слично Rejzek 671 s.v. *tratit*). Псл. **tratiti* своди се даље на ие. **terh₁-t-* од **terh₁-* 'трти, трљати, бушити, вртати', одакле потиче и псл. **terti*, *tyrǫ* 'трти, трљати' (Snoj 781 s.v. *tréti*, 778 s.v. *trátiti*). И у овом случају се, како видимо, значење 'губити' везује за глагол којим се означава деструктивно деловање, само што је оно овде додатно спецификовано као 'трошити, хабати'.

истребити, искоренити; упропастити; поморити (често у клетви)', дијал. 'изгубити, загубити нешто': Мати затрла срп Тимок, Зоруновац (РСА).

²⁸⁹ Ж. Ж. Варбот начелно прихвата наведену семантичку реконструкцију, али на основу значења 'гонити, истеривати' у рјезањским говорима претпоставља да је у глаголу *терять* дошло до контаминације двају гнезда — поменутог **ter-* 'трти, трљати' и **ter-* 'терати' < ие. **ter(ə)-* '(до)стизати', 'савлађивати' — која је била олакшана тиме што се значење 'губити', како показује ие. лексика, може развити како на основу првобитног 'уништавати, разарати' тако и из изворног 'остављати, пуштати, терати, гонити' (Варбот 1985:28–29). Л. В. Куркина рус. *терять* изводи од псл. **terti* са развојем значења 'трљати, трти' → 'доводити у пропаст; уништавати' → 'губити' (ТСРЯ 980 s.v. *терять*).

²⁹⁰ Уп. у истом значењу и рус. префигирано *утра́титъ*. С.-х. *ūřǫ̃iti* са значењима 'трошити, расипати узалуд (нпр. новац)', 'упропаћавати (нпр. здравље)', 'губити (време)' (РМС) ни издалека не може заменити *губи́ти* у свим контекстима у којима се овај други глагол употребљава. У чешком, глагол *pozbyť* такође значи 'изгубити', а ова се семантика развила из 'ослободити (се), одстранити, решити се', уп. *pozbavit (se)* донекле заст. 'ослободити (се)', *zbyť* 'претећи, (пре)остати', књ. и заст. 'изгубити', *zbyť se* заст. и дијал. 'ослободити се, отрести се', *zbavit* 'ослободити, спасти; одстранити, очистити; лишити, одузети', *zbavit se* 'опростити се, решити се' (ЧСР) < псл. **byti*. Machek 78 s.v. *byti* напомиње у вези са облицима на *-byť* да би се ту очекивали каузативи на *-bavit*: „*zbyti se = zbaviti se, pozbyti něčeho = po-zbaviti se, ztratiti*“.

²⁹¹ Према ESJS 4:211 s.v. *gubiti*, значење 'губити' не јавља се једино код словачких и чешких континуаната псл. **gubiti*.

Овај преглед, без претензија да буде исцрпан, има за циљ да покаже да не постоји неки општесловенски лексички експонент значења 'губити'. Словенски језици ту исказују различите преференце, али се да̂ приметити да се поменуто значење увек јавља као секундарно и то најчешће уз глаголе којима се примарно реферише на неку активност деструктивног карактера.²⁹² Све ово скупа упућује на закључак да је савремено стање, по свој прилици, резултат сразмерно касних семантичких процеса и престојавања, што даље имплицира да је њима претходио неки ранији вид изражавања ове семантике који је затим био потиснут и замењен овим који нам је познат из савремених словенских језика.

Примери који следе могли би навестити карактер тих некадашњих лексичко-семантичких варирања и промена које су уобличиле један сегмент данашњег словенског лексичког инвентара за изражавање концепта 'губити'.

(18) *сѡдѡуѣте ми сѡ · ѣко ѡвѣѣтъ пакѣ дѡагѣмѡ погѣвѣшиѡѡ ми* Јеванђеље по Луци 15:9, Синајски еухологиј [ѡѡже погѡуѡиѡѡ ѣн ѡплѡлѣса Зографско²⁹³, Маријино и Никољско јеванђеље] (SJS s.v. **погѣвѣѡѡти**)

У цитираним стсл. примерима иста се ситуација, губитак драхме,²⁹⁴ у првом случају описује помоћу интранзитивног глагола **погѣвѣѡѡти** и посесора у дативу, падежу реципијента, а у другом случају помоћу транзитивног **погѡуѡити** са посесором у синтаксичкој позицији субјекта.

---

²⁹² Представљена словенска ономасиолошка слика за 'губити' добро се уклапа у ширу индоевропску коју сажима К. Д. Бак: „Words for ‘lose’ mostly reflect such notions as ‘destroy, injure’ or ‘let loose, let go, throw away’, in a few cases ‘rub’ (through ‘rub out, wear out’) (Buck 766). Први семантички тип је најзаступљенији и ту спада, поред псл. *gubiti, стгр. ἄλλολλυσι, нгр. χάνω, лат. *perdere* и одатле произишли романски глаголи, као и низ потврда из келтске, германске и балтске језичке групе (Buck 766–767). Чеш. *pozbyť* 'изгубити, остати без' (в. напомену 290) иде у други семантички тип (за који Бак наводи примере из германске и балтске језичке породице не помињући, дакле, чешки глагол). Трећи тип, заснован на значењу 'трти', јавља се једино у словенским језицима (Buck 767) и може се третирати као подврста првог типа.

²⁹³ Уп. шири контекст: *ѡдѡуѣте сѡ сѡ мноѡѡ · ѣко ѡвѣѣтъ дѡагѣмѡ ѡѡже погѡуѡиѡѡ* Јеванђеље по Луци 15:9 (CGZ).

²⁹⁴ Или која жена имајући десет динара, ако изгуби један динар, не запали свијеће, и не помете куће, и не тражи добро док не нађе? И нашавши сазове другарице и сусједе говорећи: радујте се са мном: ја нађох динар изгубљени Јеванђеље по Луци 15:8, 9 (Свето писмо).

Порекло и структура наведених израза са значењем 'изгубити = престати имати', које, дакле, укључује посесивну компоненту, може се упоредити са посесивним конструкцијама развијеним из егзистенцијалне циљне шеме и шеме радње (в. поглавље VI).

С једне стране, значење 'изгубити' је исказано помоћу медијалног глагола **погъвнѣти** са егзистенцијалним значењем 'пропасти, нестати = престати постојати' и посесором / малефактивом у дативу, те се могу уочити структурно-семантичке сличности са посесивним конструкцијама, базираним на егзистенцијалној циљној шеми, чији се развој може представити формулом 'Y exists to / for X' → 'X has, owns Y' (уп. Heine 1997:59). Ова се шема обично састоји од егзистенцијалног или локативног глагола, при чему је посесор у падежном облику датива / бенефактива или циља, док је посесум обично субјекат (Heine l.c.).

Са друге стране је транзитивни глагол **погоувити**, чије је изворно значење 'уништити', са посесором / малефактивом и посесумом у синтаксичким позицијама субјекта односно објекта. Овде се намеће поређење са типом посесивне предикације који се темељи на шеми радње представљеној формулом 'X takes Y' → 'X has, owns Y' (уп. Heine 1997:47), в. поглавље VI.²⁹⁵ Ова шема подразумева изворну структуру са глаголом којим се обично означава радња и са агенсом и пацијенсом, а с обзиром на транзитивност глагола, за циљну посесивну структуру је карактеристично да се посесор кодира као субјекат, а посесум као објекат / допуна (Heine 1997:47, 48).

Како су словенски језици имали посесивне конструкције са обе поменуте шеме у основи, њихова историја и међусобни однос могли би бити инструктивни за разматрање лексичких средстава са значењем 'губити' у словенским језицима. Познато је (најскорије Grković-Major 2011, Грковић-Мејџор 2011) да је прасловенски за изражавање предикатске посесије наследио из праиндоевропског *mihi est* конструкцију: номинатив (посесум) + *estī + датив (посесор), а да је она у јсл. и зсл. језицима потиснута млађом, транзитивном *habeo* (слов. *jměti)

---

²⁹⁵ О семантичком развоју 'acting to take possession' → 'having possession' који претпоставља дата формула в. напомену 306. Поређење о коме је горе реч темељи се на хипотези о сличном значењском развоју у овде разматраној лексичкој породици: 'уништити = учинити да нешто престане да се поседује' → 'изгубити = престати имати, поседовати' (за детаље в. поглавље VI).

предикацијом, при чему се смена конструкције са циљном егзистенцијалном шемом оном у чијој је основи шема радње објашњава као последица типолошког кретања од активног ка номинативном језичком типу, чија је главна одлика развијена синтаксичка транзитивност.

О ширењу употребе облика сводивих на *gubiti на контексте у којима су се јављали глаголи из породице *gybnoti сведоче следећи примери:

(19а) *кѡ ч[ловѣ]кѡ отъ васъ · имы сѣ то овьць · ꙗ погоубѣь единѡ отъ нихъ · не... идеть въ слѣдѣ погыбѣшья · дондеже обрѡштеть ѡ ѣлѣ то ѡполѡлѡс* Јеванђеље по Луки 15:4, Зографско и Маријино јеванђеље (SJS s.vv. **ПОГОУБИТИ, ПОГЫБНЖТИ**).

(19б) Који човјек од вас имајући сто оваца и изгубивши једну од њих не остави деведест и девет у пустињи и не иде за изгубљеном док је не нађе? Јеванђеље по Луки 15:4 (Свето писмо)

У наведеним примерима наспрам стел. глагола **ПОГЫБНЖТИ** у значењу 'изгубити се, залутати, нестати' (SJS) стоји с.-х. *изгубиѡи* (*се*) у истом значењу.²⁹⁶

На сличан однос наилазимо код Гаврила Стефановића Венцловића између цсл. предлошка и његовог еквивалента у народном језику (20), као и у језичким употребама из различитих хронолошких периода народног језика (21), с тим што се трагови старијег стања чувају у фолклорном језику (22) и у дијалектима (23).

(20) *ѡогубиѡи, -имь*: и са¹ х̄ с пронагѣ тѡ погубленѡ овцѡ [овцѡ сѡю погыбшѡю] (Венцловић).

(21) *ѡдгинуѡи* рф. 'нестати, ишчезнути': Јере сам нашао овцу моју, која бише погинула И. Бандулавић [лат. *inveni ovem meam, quae perierat* Јеванђеље по Луки 15:6, уп. нађох своју овцу изгубљену Вук] (RJA).

(22) *ѡдгинуѡи, -нѣм* рф. 'нестати, ишчезнути (о нечему конкретном)': Тада нама погибе сестре наше златна чаша НП Богишић, Погибе ми јагрук из сандука НП Вук (RJA)

(23) *згѡнаѡи* 'изгубити се, нестати': Пази да ти нѡвѡц не згѡне Озаль (Теѡак

²⁹⁶ У вези са с.-х. партиципом перфекта пасива *изгубљен* треба скренути пажњу на то да овај облик одражава како прелазно значење ('кога су изгубили други') тако и непрелазно, тј. одговара рефлексивном облику *изгубиѡи се* (уп. Грицкат 2004:247, са напоменом да је она имала на уму друго значење рефлексивног облика — 'који је пропао, у безизлазном стању').

357)

Наведени примери (18)–(23) указују на однос глагола **gybnqti* и **gubiti* приликом реферисања на посесивно-егзистенцијалну ситуацију у којој неко губи нешто односно у којој нешто неке нестане.

Укратко речено, хипотеза је да се семантика губљења исказивала првобитно глаголима медијалног значења 'нестати, ишчезавати' (међу којима је и **gybnqti*), са посесумом у номинативу и посесором у дативу, а да је развој транзитивности довео до тога да се то значење почело везивати за глаголе помоћу којих се могу формирати транзитивне конструкције са посесором као субјектом и посесумом у позицији објекта. На делу словенске територије тај глагол је каузатив **gubiti*. Потискивање **gyb-* форми од стране **gub-* облика, о чему сведоче наведени примери, могло би се посматрати у ширем контексту типолошког кретања, карактеристичног за пие. језик и његове наследнике, од језика оријентисаног ка теми према језику оријентисаном ка агенсу (уп. Грковић-Мејдор 2010:58).²⁹⁷

Што се тиче егзистенцијалног значења, однос стсл. **погъвнѣти**²⁹⁸ и старијег, фолклорног, дијалекатског с.-х. *ѿгинуѣи, згѣнаѣи* 'изгубити се, нестати' и данашњег, књижевног с.-х. *изгубиѣи се* у том значењу указује на тенденцију да се медијална семантика изражава рефлексивним формама, тј., посматрано у светлу развоја субјекатско-објекатских односа у оквиру поменуте типолошке промене, да се „формализује глаголском формом која је по себи SO“ (Грковић-Мејдор 2010:51, напомена б).

Вратићу се сада глаголу **gubiti* како бих подробније размотрила природу примарног значења 'уништавати' и секундарног 'губити' као и њихов узајамни однос. Анализа је инспирисана радовима Е. В. Падучеве (Падучева 2001, 2004) и

---

²⁹⁷ Мотивисано унутрашњим узроцима из домена језичке типологије, спајање значења 'уништавати' и 'губити' у оквиру **gubiti* могло је бити подржано и спољним утицајима с обзиром на то да једнака семантичка структура карактерише и гр. ἀπόλλυμι и лат. *perdere*. Поново се намеће поређење са развојем предикатске посесивности у словенским језицима: сматра се да је експанзија словенске *habeo* конструкције била подстакнута грчким, романским и(ли) германским утицајима (уп. Heine 1997:232, Grković-Major 2011:51–53).

²⁹⁸ Према SJS, у старословенском се не јавља конкурентна форма рефлексивног каузатива.

њоме ће бити обухваћена два примера употребе с.-х. глагола *йогубиѣи* и *изгубиѣи* у наведеним значењима.²⁹⁹ У питању су различити перфективни глаголи који представљају, може се рећи, прототипичне експоненте датих значења у с.-х. језику.

(24) *йогубиѣи* pf. 'утаманити, затрти, уништити, упропастити': Цар у исток војску води, да је погуби и посијече И. Гундулић (RJA).

Глагол *йогубиѣи* у наведеном значењу 'утаманити, затрти, уништити, упропастити' јесте прави каузатив, пошто описује ситуацију у којој X мења стање, при чему је ту промену изазвао Y, и припада семантичкој категорији глагола којима се означава деструкција, јер се промена стања X-а може спецификовати као његово пропадање и, уколико је X живо (+), изгинуће. Y у наведеном примеру јесте прототипични агенс, човек, који делује са интенцијом и носи одговорност за своје деловање које доводи до промене пацијенса. X је у разматраном исказу пацијенс који трпи деструктивне промене.

(25) *изгубиѣи* pf. 'престати знати где се налази нешто чиме се располагало, што је негде заборављено, нехотице испуштено и сл.': Ручао је већ и они ко је краву изгубио НПр Врчевић (РСА).

Глагол *изгубиѣи* у значењу 'престати знати где се налази нешто чиме се располагало, што је негде заборављено, нехотице испуштено и сл.' по много чему није типичан каузатив. Речничка дефиниција показује да се у овом значењу спајају перцептивно-сазнајна компонента ('престати знати где се налази нешто') и идеја посесије³⁰⁰ ('нешто чиме се располагало').³⁰¹ Када се примени општа семантичка

---

²⁹⁹ Глаголи се у оба случаја јављају као предикати у зависним реченицама, али ће ситуације њима означене овде бити посматране као аутономне, а не као део комплексне ситуације на коју реферише сложена реченица.

³⁰⁰ Она се може тумачити као компонента пресупозицијског карактера: када неко изгуби нешто, претпоставка је да је он претходно имао то што је изгубио. У складу са локалистичком концепцијом коју заступа, П. Пипер глаголе *имати*, *изгубиѣи* и *добити* убраја у посесивне конструкције које се разликују по томе о ком аспекту локализације реферишу: тако се првом глаголу може приписати локативно значење, другом аблативно, а трећем адлативно (Piper 2001:116).

³⁰¹ Уп. Падучева 2004:198 која указује на то да се код рус. глагола *потерять* мешају перцепција и идеја поседовања. Она, истина, не помиње конкретно у вези с њим сазнајну компоненту, али

формула каузативних глагола — 'Y је изазвао промену стања X-а', добија се у случају глагола *изгубити* са наведеним значењем следећа спецификација дате формуле — 'Y је учинио (чешће, дозволио или му се то догодило) да X нестане за Y, тако што је X престао да буде у његовом сазнајно-опажајном пољу и(ли) у поседу'. При томе ни Y ни X нису агенс односно пацијенс у прототипичном смислу.

Y, у наведеном примеру са обележјем персонално (+), јавља се у двострукој улози посесора и експеријенсера, одређеној поменутиим семантичким компонентама глагола. Што се тиче његовог каузативног деловања на промену стања X-а, околности у којима је до промене дошло могу произићи из неке активности Y-а, те он стога за њу може сносити одговорност, али је битно да новонастала промена није у складу са његовим интенцијама.³⁰² Пошто Y није извор вољне каузације, већ локус перцептивно-менталне рецепције ситуације означене глаголом, он није агенс већ експеријенсер.

X се у наведеном примеру јавља у двострукој улози перцепта и посесума, а не типичног пацијенса. Наиме, глаголом *изгубити* није исказана промена стања X-а по себи, већ за Y, тј. X не нестаје по себи, већ, пре свега, за Y. Глаголом се, дакле, изражава не толико промена самог X-а колико промена односа између X-а и Y-а.

У лингвистици је семантици каузативних глагола посвећена велика пажња. И за ову је језичку категорију карактеристично да има прототипичне чланове и оне који су мање репрезентативни. Тако, према Џ. Лејкофу и М. Џонсону, прототипични каузативи подразумевају агенс који има вољу да делује како би довео до неке промене стања пацијенса, који има контролу над својим делањем и који је примарно одговоран за учињено као и за промену коју је изазвао (Lakoff/Johnson 1980:70, Lakoff 1987:54–55). Како значење 'губити, тратити због

истиче да је за глаголе перцепције, који су предмет њене анализе у оквиру које и коментарише семантику *потерять*, карактеристичан семантички прелаз од перцепције ка менталном значењу (Падучева 2004:199). Посесивна и перцептивно-когнитивна компонента биће касније детаљније разматране, в. поглавље VI.

³⁰² Л. Талми такође истиче да степен нечијег каузативног учешћа може знатно варирати у различитим контекстима, в. напомену 305.

непажње' показује, слабљење каузативности повезано је са неутралисањем кључних одлика прототипичног агенса коме се морају редом одрећи воља и намера да се деси оно што се дешава, затим контрола над тим, а у појединим ситуацијама чак и одговорност за новонасталу ситуацију.³⁰³

Треба свакако поменути типологију Л. Талмија који, према степену интенције, разликује три типа агенса³⁰⁴ каузативних конструкција: о агенсу у правом смислу (Agent) може се говорити само уколико је описани догађај последица његовог интенционалног дејства, други тип (Author) јесте онај у чијем деловању није било интенције, али је оно свакако довело до неког догађаја, док је трећи (Undergoer) онај коме се неки догађај десио или га је задесио, утичући често на његово субјективно стање, тако да се ту заправо и не може говорити о каузативној конструкцији (Talmy 2000:514–519).³⁰⁵

Ако се пође од дате класификације, може се у вези са глаголима пореклом од псл. *gubiti говорити о прототипичном агенсу када они реализују примарно, прототипично каузативно значење, док су друга два типа вршиоца радње карактеристична за секундарно значење 'губити, тратити због непажње'.

Поставља се питање како се развило секундарно значење. Његово исходиште могли су бити контексти слични овима из примера који следе.

(26a) хрв.-цсл. **ГОЎВИТИ** *imprf.* 'уништавати, затирати': b[la]ž[e]ni sut' iže...
d[u]š̩̂ svojiĥ̩ shranajut' e a ne gubet' iĥ̩ zlé ljubeće [ne perdant] IV врбнички

---

³⁰³ Р. Ланакер напомиње да ова појава није нимало необична. Иако се бавио семантичком променом која подразумева слабљење степена контроле којом располаже агентивни субјекат у оквиру испитивања процеса граматикализације, он истиче да се прогресивна дифузија локуса контроле у улози субјекта може уочити у варијацијама употребе практично сваког агентивног глагола (Langacker 1999:160–161).

³⁰⁴ О одликама (прототипичног) агенса в. и Ivić 2002:45–61, Ивић 2002:15–16.

³⁰⁵ Као илустрацију Талми наводи следеће примере (симболи у индексу означавају поменуте типове вршиоца радње: A = Agent, Au = Author, U = Undergoer): I_A hid / I_{Au} misplaced / I_U lost my pen (somewhere in the kitchen) (Talmy 2000:517), којима се описују следеће ситуације: '(скривањем) учинити да оловка нестане', 'ставити оловку на погрешно место, тј. затурити је' и 'изгубити оловку'. Талми признаје да се последњом конструкцијом може реферисати на околности које знатно варирају у погледу нечијег стварног каузативног учешћа (Talmy 2000:517–518).

бревијар (RCJHR).

(266) с.-х. *з̀убиѝи* impf. 'о особи) остајати без нечега што се неће или не може задржати': Каматник душу губи Котор, НПосл Вук (RJA).

У наведеним примерима исти контекст допушта двоструку интерпретацију глаголског значења — 'уништавати' и 'губити'. Амбивалентност је омогућена тиме што су агенс и пацијенс истовремено у улози посесора и посесума: када уништава нешто што му на неки начин припада, агенс уједно остаје без тога, тј. губи га. Настанак секундарног значења је, дакле, могао бити везан за контексте у којима уништење имплицира губитак. До осамостаљивања тог другог значења дошло је услед метонимијског померања фокуса са узрока (уништење) на последицу (губитак).³⁰⁶ У новом значењу задржава се посесивни однос, док компонента деструкције и агентивно обележје посесора више нису обавезни: узрок губитка може бити и нешто друго сем уништења, а и онда када посреди јесте деструкција, њен вршилац не мора бити посесор. Лексикографске дефиниције у анализираним примерима јесу различите услед тога што ова значења имају различит статус у језицима из којих потичу наведени примери.³⁰⁷

Уколико се упореде словенске континуанте псл. глагола **gubiti*, може се приметити да оне међу њима чије значење остаје у оквирима изворног, нпр. чеш. *hubit* 'уништавати, истребљивати', рус. *зубить* 'уништавати, разарати; кварити;

---

³⁰⁶ О томе да се метонимијске трансформације могу објаснити као резултат премештања фокуса пажње в. детаљније Падучева 2010. Уочава се занимљива паралела са објашњењем развоја посесивних глагола који је заснован на шеми радње: „Givón characterizes the evolution of the Action Schema thus: 'Most commonly, a "have" verb arises out of the semantic bleaching of active possession verbs such as "get", "grab", "seize", "take", "obtain" etc., whereby the sense of "acting to take possession" has been bleached, leaving behind only its *implied result* of "having possession" (Givón 1984:103; 1993, 1:145)“ (Heine 1997:47). Исто поимање концепта посесије среће се и код других аутора, уп. „the notion of possession is seen as an outcome of some previous act of acquisition. In other words, because of its very nature the notion of possession is seen as an aftermath, as a result“ (Hirtle 1969:25). Хајне такође помиње да у одређеној развојној фази посесивне конструкције могу бити двосмислене, тј. да могу бити тумачене „alternatively with reference to the source and the target meanings“ (Heine 1997:49).

³⁰⁷ Хрв.-цсл. **гоꙋбити** има само значење 'уништавати', значење 'губити' RCJHR уопште не нотира, а оно је данас примарно значење с.-х. *з̀убиѝи*.

тратити; убијати', немају рефлексивне облике са медијалним значењем, док оне код којих је секундарно значење 'губити' постало доминантно, нпр. пољ. *gubić* и с.-х. *губи́ти*, имају развијену медијалну семантику рефлексивних облика.

Према Е. В. Падучевој, декаузативи, тј. рефлексивни облици каузативних глагола са медијалним значењем, могу се образовати само од каузатива који допуштају неагентивни субјекат, при чему је први корак у трансформацији агентивног каузативног глагола у неагентивни декаузативни деагентивизација, која подразумева замену агенса у позицији субјекта неким неагентивним каузатором, укључујући ту и лице за које настанак новог стања није било остварење његове намере; уколико један исти глагол може имати и агентивну и неагентивну употребу, декаузатив се изводи из ове друге (Падучева 2001).

Ако се поменуће разлике међу словенским континуантима псл. **gubiti* сагледају у светлу запажања Е. В. Падучеве о (де)каузативима, закључује се да чеш. и рус. глагол немају одговарајуће декаузативе зато што њихова семантика подразумева прототипичне агенсе. За разлику од њих, пољ. и с.-х. континуанта су развиле доминантно значење са неагентивним субјектом, што им је даље омогућило да образују рефлексиве са медијалним значењем.³⁰⁸

У овом прегледу семантике псл. **gubiti* и његових континуаната треба свакако поменути и хипотезу П. Скока који је сматрао да је на значење овог глагола у великој мери утицала семантика префикса са којима се комбинује:

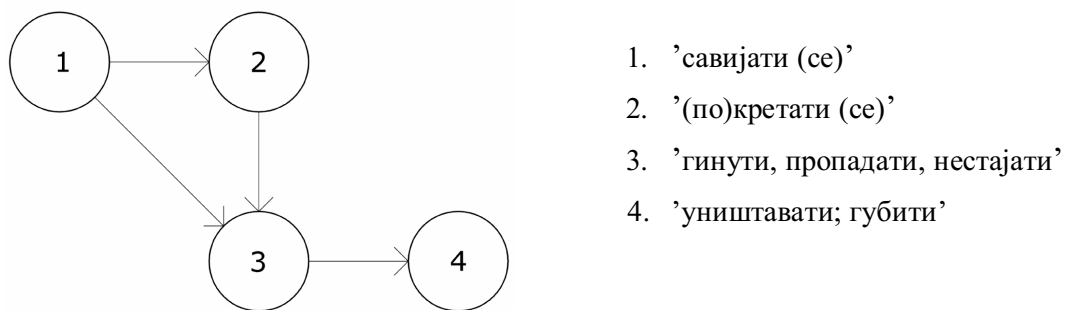
„Praslovenski korijen *gub-* pojavljuje se u kauzativu impf. *gùbiti (se)*... »perdere, iščezavati«. To se značenje razvilo deprefiksacijom iz *zagùbiti*... »zametnuti« gdje prefiks *za-* ima isto značenje kao u *zàmetnuti*, *zabìti* = *zabòraviti*, тј. »staviti na krivo mjesto«. ... I u *pogubiti* »hinrichten, umkommen« ovisi razvitak značenja od prefiksa *po-*, koji, kao u *reći -poreći*, *poricati*, *poginuti* prema *pogibati*, *pogibelj* itd., označuje izvršenje radnje nakon nečije druge, prethodne osude itd.“ (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*).

---

³⁰⁸ У словенским језицима у којима се семантика 'губити' другачије лексикализује, глаголи с тим значењем такође имају рефлексивне облике са медијалном семантиком, уп. чеш. *trátit se* 'губити се, нестajати, ишчезавати, копнити', 'слабити, мршавити, пропадати' (ЧСР), рус. *теряться* 'пропадать, исчезать', 'становиться слабее', 'становиться менее заметным', 'лишаться самообладания, уверенности' (ТСРЯ).

*
*   *

Значењска структура псл. гнезда **gъb-* / **gyb-* / **gub-*, могла би се, дакле, шематски представити као на слици 6:

Слика 6

Формалне и семантичке карактеристике етимолошког гнезда **gъb-* / **gyb-* / **gub-* из познопрасловенског периода, описане у овом поглављу, наслеђене су и даље развијане у периоду самосталног развитка српско-хрватског језика.

III ЛЕКСИЧКА ПОРОДИЦА С.-Х. ГЛАГОЛА ГАНУТИ (СЕ) / -ГНУТИ (СЕ) И ГИБАТИ (СЕ)

Предмет овог поглавља јесу творбене и семантичке карактеристике лексичке породице чији су централни чланови с.-х. глаголи *гануџи (се)* (с префиксима *-гнуџи (се)*) и *гибаџи (се)*, континуанте псл. лексема **gъbnџti* 'савијати' и **gybati* 'савијати; покретати'. За разлику од поглавља у којима се представљају лексичке скупине окупљене око глагола *гинуџи* и *губиџи* — које, дакле, имају по један глагол као доминанту, овде ће бити разматрано лексичко гнездо са два стожерна глагола. Први од њих је *гануџи (се) / -гнуџи (се)*, а наводи се и у облику који се среће код префигираних глагола (нпр. *нагнуџи (се)*, *сагнуџи (се)*) зато што се у тим облицима чува његово изворно значење 'савијати'. Глагол *гибаџи (се)* је, као итератив, секундарно образовање, али се, пошто од итератива настају имперфективни чланови видских опозиција, готово изједначио, по статусу у овој породици, с глаголом *-гнуџи (се)* формирајући с њим видске парове. Како се могло видети из прегледа псл. реконструката, ова два глагола су чврсто повезана, и то не само семантички већ и са творбеног становишта. Наиме, поједини деривати су творбено амбивалентни, тј. могу се изводити и од **-gъbnџti* и од **-gybati*, или су се пак у истом облику спојили резултати различитих творбених чинова, те би стога покушај раздвајања засебних творбено-семантичких група (организованих с једне стране око глагола *гануџи (се) / -гнуџи (се)*, а с друге око *гибаџи (се)*) довео до кидања густе мреже вишеструко повезаних лексема.

Творбене карактеристике

Творбени опис је организован по творбеним типовима, што је условило поделу по врстама речи, те се најпре разматрају глаголи, затим именице и на крају придеви са прилозима. Будући да је реч о глаголском гнезду, такав редослед углавном следи смер творбених низова, мада има и одступања. Тако се, на пример, да би се заокружио одељак о именицама, о творби деадјективних именица говори пре него што је описана деривација њихових мотивних речи. Овакав начин излагања (по творбеним типовима) чинио се економичнији и прегледнији од праћења сваког појединачног творбеног низа. Најпре, услед бројних гранања,

такав преглед би било врло тешко пратити. Сем тога, редунданција би била велика, јер би се често понављали исти деривациони типови са истом творбеном семантиком. И на крају, у неким се случајевима мотивна реч не може једнозначно одредити (што је показала и претходна анализа прасловенске творбе), те би стога било потребно реконструисати више алтернативних низова, а то би већ ионако замршену слику учинило још сложенијом.

Глаголи

Симплекс *гануџи* (се)

С.-х. *г̀ануџи* (се), *г̀анџм* (се) јесте континуанта псл. глагола **gъ(b)nqti*, **gъ(b)nq* 'савијати, давати крив, повијен облик, *flectere*, *inflectere*', који спада у централне лексеме гнезда псл. **gъb-* (в. поглавље II).

- стсрп. **ГЪНОУТИ** 'поверге': **НИКЪДА СЕ НЕ ГЪНЪСМО СЪПРОТЪВЪ НЕГОВЪ ПОУТЕНИЮ**
Споменици сръбски (Даничић), хрв.-цсл. **Г'НОУТИ (СЕ), Г'НОУ (СЕ) / ГАНУТИ (СЕ), ГАНУ (СЕ)** pf. '(по)макнути (се), покренути (се), ганути (се)' (RCJHR), *г̀ануџи*, *г̀анџм* 'макнути, кренути, учинити да што не остане мирно на свом месту' Лика³⁰⁹, 'удаљити', 'уганути, ишчашити (ногу, руку)' Лика, 'покренути, променити', 'макнути у духовном смислу, потакнути' Лика, 'учинити да ко у души осећа нешто (милост, жалост, љутину и сл.), те да стога може променити своје мисли или вољу', ~ *се* 'макнути се, кренути се', 'удаљити се', 'окренути се', 'скренути памећу', 'ускиснути, укиселити се (о вину, ђубрету)', 'макнути се у духовном смислу, наканити се', 'осетити у души нешто (милост, жалост, љутину и сл.), те стога променити своје мисли или вољу, кад није изречено осећање, значи најчешће смиловати се' (RJA), *гануџи* (се) 'поверге (као војнички термин)', *генуџи* 'id.' Пергошић (s.v. *ganuti*) (Mažuranić), *г̀ануџи*, *г̀анџм* 'уганути (руку, ногу), *vergenken*' (Вук), 'изазвати у некоме осећање симпатије, самилости, тронути, узбудити, разнежити', 'кренути, помаћи; покренути се' Ужице, дијал. 'уганути, ишчашити' Дувно, ~ *се* 'узбудити се,

---

³⁰⁹ Уколико RJA и PCA доносе и дијалекатске потврде, то ће бити назначено навођењем ареала где је реч или неко њено значење потврђено. Остали извори се не наводе, осим ако не захтевају посебан коментар.

бити тронут; усхитити се', 'покренути се, помакнути се', 'појавити се, наићи' (РСА), *g`anuīi*, *g`anēm* 'уганути, пореметити, ишчашити ножни зглоб', 'дирнути, тронут' Ускоци (Станић), 'пожурити, прегнути, загнати се за обављање неког посла' Пива (Гаговић), *g`anuīi*, *g`anem* 'узбудити, потрести, дирнути' Ново Милошево, *g`anuīi*, *g`anem* 'id.' Вршац (РСГВ), *g`anuīi*, -*nem* 'емоционално потакнути, разнежити кога', 'ишчашити, уганути' бачки Хрвати (Sekulić), *g`anuīi*, -*nen* 'jmdn. führen, bewegen, Mitleid erregen bei jmdm.' (ČDL), *g`enuīi*, -*nem* 'помакнути, покренути', ~ *se* '(по)макнути се, кренути', *g`anuīi*, -*nem* (књ. према дијал. *g`enuīi*) 'дирнути у осећаје, ганути' Вараждин (Lipljin);

g`aniīi*, -*īm* дијал. 'ганути, изазвати у некоме осећање симпатије, самилости, тронут, узбудити, разнежити', дијал. 'уганути, ишчашити' Варош код Славонског Брода (РСА), 'узбудити, потрести, дирнути' Сомбор (РСГВ), *g`aniīi, -*nem* 'емоционално потакнути, разнежити кога', 'ишчашити, уганути' бачки Хрвати (Sekulić).

Развој с.-х. *g`anuīi* од псл. \**gъ(b)nqti* на формалном плану карактерише чување и вокализација полугласника<sup>310</sup> као и губљење финалног сугласника корена, лабијала \**b*, испред \*-*nq*-<sup>311</sup> (Skok 1:576 s.v. -*gnuti*). Чување полугласника је јсл. одлика, уп. буг. *g`na* и слн. *genīti* (и *g`aniti*), *g`anem* (ЭССЯ 7:188 s.v. *gъbnqti, уп. и Skok I.c.), а иначе је познато да се у јсл. језицима полугласник одржао у многим случајевима у којима би се очекивало његово испадање (Shevelov 1964:448, Ивић П. 1974:37).

Према Шевељову, код глагола са slabим полугласницима у иницијалном слогу полугласници су се најпре изгубили да би ускоро у многим случајевима на њихово место био уметнут вокал, који је, дакле, секундаран (Shevelov 1964:451–452, 1964a:32, 40, 41).

П. Ивић је понудио тумачење које у обзир узима улогу акцента: наиме, према његовој концепцији, полугласник се чувао у првом слогу под секундарним (метатонијским) акцентом, а један од примера је управо глагол *g`anē*, док је у

³¹⁰ Кајк. форма *genuīi*, уп. Белостенец, Јамбрешић (RJA s.v. *g`aniti*), Пергошић и Липљин (у презентованој грађи), одражава за тај дијалекат регуларни развој полугласника у *e*.

³¹¹ Упрошћавање групе *-*bn*- > *-*n*- јесте, заправо, још прасловенска промена (Варбот 1984:140).

формама у којима полугласник под секундарним акцентом није био у првом слогу акценат прелазио на претходни слог, а полугласник се губио, што је егземплификовано, између осталог, и префигираним обликом *ǰgnē* (Ивић П. 1974:39). У случајевима кад постоје и облици без рефлекса полугласника код симплекса и облици с тим рефлексом код префигираних глагола (нпр. *жње* : *ѡжсање*) ипак су форме са рефлексом полугласника обичније код простих него код префигираних глагола, што упућује на закључак да су такви облици у овој другој категорији секундарни (Ивић П. 1974:40). Ови налази важе и за овде разматране лексеме, уп. нпр. *ǰануѡи* и слабо посведочени придев партиципског порекла *ǰнуѡи*, затим распрострањено *наǰнуѡи* и ретко и значењски специјализовано *наǰануѡи* итд.³¹²

У вези са облицима *-ни-* (у инфинитиву) : *-не-* (у презенту) и *-ни-* : *-ни-* (где је *-ни-* проширено на презентску парадигму) и њиховим ареалом в. Ивић П. 1957:275–276, Пецо 1979, Ленсек 1984–1985 и поглавље II.

Што се тиче семантике, основно значење с.-х. глагола *ǰануѡи*, као и слн. *geniti*, своди се на 'movere', које је у овој лексичкој породици секундарно (в. поглавље II), док префигирани облици чувају изворно значење 'flectere' (RJA s.v. *ǰanutī*, Bezlaј 1:142 s.v. *geniti*). Метафоричком пројекцијом из домена физичког кретања на духовно поље развило се значење 'изазвати у некоме осећање симпатије, самилости, тронути, узбудити, разнежити' (уп. Skok 1:576 s.v. *-ǰnuti*), које је, према РСА, данас примарно, нарочито у књижевном језику. У том смислу је инструктивна горенаведена расподела облика и значења у вараџдинском говору: дијалекатска (кајкавска) форма *ǰѣнуѡи* (*се*) повезана је са значењем из физичке сфере 'помакнути, покренути; (по)макнути се, кренути', док се књижевним обликом (уп. рефлекс полугласника) *ǰануѡи* исказује метафорично значење из емоционалне сфере 'дирнути у осећаје, ганути', које је постало доминантно у савременом стандардном језику. Уколико се заједно сагледају

³¹² Skok такође указује на то да у српско-хрватском форма *-ǰнуѡи*, *-ǰнем* постоји само у префиксалним сложеницама (*на-*, *ѡ-*, *ѡри-*, *ѡре-*, *сѡри-*, *раз-*, *са-*, *у-*), док је до развоја ѡ > а дошло у симплексу, али и код облика са префиксом, уп. (*у*)*ǰануѡи* *руку* или *ногу* (Skok 1:576 s.v. *-ǰnuti*). И слн. префигирани облици су делом *v-ǰǣnīti*, *zǰǣnīti*, *pregǣnīti*, *-ǰǣnet*, али најчешће *nǣ-*, *ǣ-*, *prǣ-*, *црǣ-ǰnīti*, *-ǰnemet* (Bezlaј 1:142 s.v. *geniti*).

варирања у форми и значењу глагола *гануџи (се) / -гнуџи (се)*, намеће се помисао да је семантичком развоју симплекса, који је отишао далеко од полазног значења, погодновало и то што се формално разликује од префигираних глагола који су сачували изворну семантику.

Према Вајану, *гануџи* у значењу 'уганути, ишчашити' настало је депревербацијом облика *угануџи* са истим значењем (Vaillant 1946:13).

Што се тиче ареала, уочљиво је одсуство потврда из говора централне и ји. Србије.

Симплекс *гибаџи (се)*

С.-х. *гибаџи (се), гџбџм (се) / гџбџџм (се)* јесте континуанта псл. глагола **gybati (se), *gybajq (se) / *gyb'q (se)* 'савијати, flectere; кретати се, мицати се, movere', в. поглавље II.

- хрв.-цсл. **гибати, -блю** impf. 'гибати, мицати, покретати', ~ **се** 'гибати се, мицати се, кретати се', фиг. 'agitari' (RCJHR), *гибаџи, гџбџм / гџбџџм* 'flectere, чинити да нешто промени облик, постане криво или да промени положај, искосити, искривити', 'чинити наборе, набирати' Дубровник, 'movere, мицати, кретати нешто, чинити да не остане мирно на свом месту; стресати, дрмати, љуљати (итератив према *гануџи*)', '(метафорички) мицати у духовном смислу, подстицати', 'у пренесеном духовном смислу, чинити да неко у души осећа нешто, гањивати', ~ *се* 'искосити се, искривити се', 'мицати се, кретати се; стресати се, дрмати се, љуљати се (итератив према *гануџи*)', 'бити покретан (о имовини)', '(метафорички) мицати се у духовном смислу', 'у души осећати нешто, гањивати се' (RJA), *гибаџи, гџбџм / гџбџџм* 'bewegen, schwenken, wiegen', ~ *се* 'sich bewegen' (Вук), *гибаџи, гџбџм / гџбџџм* (нешто, нечим) 'њихати, љуљати; таласати, изазивати таласање нечега', (нешто, нечим) 'покретати (уопште)', 'вагати, мерити', дијал. 'правити гибове, наборе, борати, набирати', дијал. 'савијати, месити гибаницу', риб. 'савијати гибач (о риби која загрисе удицу)' Смедерево и околина, 'кретати се, ићи', 'угибати се (под теретом или притиском)', ~ *се* 'њихати се, љуљати се, клатити се; кретати се валовито, тамо-овамо', фиг. 'извијати се, треперити (о гласу)', фиг. 'колебати се у количини, мењати се', impers. 'струјати, вретити, комешати се (о

расположењу у народу)', 'кретати се, ићи; путовати', 'угибати се, увијати се (под теретом или притиском)' (РСА), *гѣбаѣи, гѣбѣм* 'љуљати, кретати тамо-амо, клатити', ~ *се* 'љуљати се, њихати се, клатити се' Ускоци (Станић), *гѣбаѣи, гѣбѣм* 'покретати, мицати, љуљати', ~ *се* 'љуљати се, клатити се' Поткозарје (Далмација), *гѣба̇* adv. (sic) 'љуља, њише' Васојевићи (Боричић), *гѣба се* impf. 'гибати се од угојености, њихати се' Кривовирски Тимок (Ракић), *ђѣба се* 'гибати се' Тимок (Динић), *гѣбаѣи се, гѣбон се* 'sich hin und her bewegen, sich auf und ab bewegen, sich beugen' (ЏДЛ), *гѣбаѣи, -блѣм / -ам* 'мицати', impf. заповест за уклањање: Гибай!, *гѣбаѣи се, -блѣм се* 'мицати се' Вараждин (Lipljin).³¹³

Презент овог глагола карактерише конкуренција суфикса **-aje-* и **-je-*, а сложена слика њихове дистрибуције и варирања на целокупном словенском простору условила је псл. реконструкцију дублетних облика презента (SP 8:331–332 s.v. *gybati*, Милановић 1975:67–68). Једно раније истраживање употребе с.-х. глагола на *-аѣи* са двојаком презентском основом у дијакхронијској и ареалној перспективи показало је да се презент *гѣбље*-³¹⁴ код писаца на источном подручју јавља у незнатном броју примера, и то пре свега у песничком језику. Код писаца на западу с.-х. језичке територије, нарочито код хрватских аутора, ова форма има општију употребу: налази се и у прозним делима све до најновијих времена (Милановић 1975:66).³¹⁵ У презентованој дијалекатској грађи презент на **-je-*, и то напоредо са дужом варијантом, забележен је једино у кајкавском говору (уп., међутим, напомену 313).³¹⁶

На плану семантике треба скренути пажњу на то да и поред тога што је у RJA као прво значење наведено 'flectere', које је потврђено и у раним

³¹³ У извору су наведена оба презента за нереклексивни и само **-je-* презент за рефлексивни облик, који је једини забележен и за све префигиране облике.

³¹⁴ Грађу чине првенствено примери са симплексом, мада има и неколико префигираних облика.

³¹⁵ Уопште код глагола на *-аѣи* с двојаком основом презента, облици на **-je-* много се чешће јављају код писаца на западном него на источном с.-х. језичком подручју: на западу се срећу и у најсавременијим књижевним делима, док су на истоку доминантни облици на **-aje-*, а варијанте на **-je-* данас звуче као застареле (Милановић 1975:75).

³¹⁶ Потврде нису бројне, те се корпус не може сматрати репрезентативним за извођење општих закључака о дистрибуцији презентских основа у с.-х. дијалектима.

лексикографским изворима, број и старина потврда у целини говоре у прилог доминантности значења 'movege' (и његових метафоричких екстензија) и у старијим језичким раздобљима.³¹⁷ Међутим, ваља приметити да се значење 'flectere' ипак сачувало у дијалекатској употреби, и то у неким специјализованим, термилошким значењима као што су 'правити наборе', 'савијати, правити гибаницу', 'савијати гибач (о риби)'.³¹⁸

Префигирани глаголи

Префигирани облици *-г(а)нуџи* < **-гъ(b)нџи* и *-гибаџи* < **-gybati* биће разматрани напореда будући да су форме **-gybati* могле двојачко настати: као имперфективи од одговарајућих префигираних перфектива **-гъ(b)нџи* или префиксацијом симплекса **gybati*.³¹⁹ Глаголи настали префиксацијом свршеног су вида.

Поред наслеђеног *-гибаџи*, према префигираним перфективима *-гнуџи* образован је још један имперфективни облик — *-гињаџи*. По RJA s.v. *nàgĩnati*, начињен је према презенту перфектива *на-гнем*³²⁰ по аналогiji према глаголима типа *начнем, њочнем* : *начињаџи, њочињаџи, -њем*.³²¹ И словенске паралеле биле су захваћене аналошким процесима исте врсте. Псл. **гъ(b)нџи* у пољском се рефлектује у виду *giąć* < **gnąć, gnę* по узору на *piąć, pnę*, а уместо првобитног *-gibać* данас је чешће *na-ginać (za-, wy-, z-)* као *napinać* (Brückner 140 s.v. *giąć*). У другим језицима такође се јављају слични облици, уп. слн. дијал.

³¹⁷ Треба поновити да значење 'movege' није сасвим ослобођено трагова првобитног значења 'flectere'.

³¹⁸ Такође се у вези са слн. *gibati* 'мицати, померати' истиче да је значење 'biegen, zusammenfalten', које преовладава у неким словенским језицима, у словеначком (а слично и у мак., чеш., слч., луж.), секундарно (Bezlaž 1:142 s.v. *gibati* I). Овде се одређење *секундаран* користи у смислу 'споредан, мање заступљен'.

³¹⁹ О овоме је већ било речи у вези са творбом псл. **nagybati (se), *obgybati (se)* и **orzgybati (se)*, в. поглавље II.

³²⁰ Уп. „*giba agitare. nagiba inclinare: naginja inclinare ist unorg. von gъn aus gъbn in *gъbną statt von gъb abgeleitet*“ (Miklosich 1875:464).

³²¹ Касније ће бити речи о томе да је исти тип глагола послужио и као модел за дијалекатску форму инфинитива *на-геџи* уместо *нагнуџи*.

uginjati 'ugibati' (Šivic-Dular 1999:187), слч. *prehýnat'*, *-at* (БЕР 5:630 s.v. *прегінням*), рус. дијал. *нагинать* (Преображенский 1:132 s.v. *гнуць*), укр. *огинати* ся 'zögern, säumen' (Желеховский), блр. *нагінáць*, *-áю* (ТСБМ) настало као секундарно образовање од *гнуць* по моделу *пну* : *пінáць* уместо примарног *гну* : *гібáць*, које даје регуларно *нагібáць* (ЭСБМ 7:186 s.v. *нагінáць*).

Што се тиче презента *на-гнѣам* у говорима ји. Србије, уп. облике *дѣзам*, *вѣка*, *сѣиѣза*, *ѣомáгам* у тим говорима (Белић 1905:491–492) према књ. *дижем*, *виче* итд., за презенте *искам* и *викам* у призренско-тимочким говорима в. и Ивић П. 2009:155.

О секундарности аналошки измењеног имперфектива *-гнѣаѣи* у односу на наслеђени облик *-гнѣаѣи* нарочито уверљиво сведоче разлике у величини деривационих гнезда која су око њих образована. Творбена анализа која следи показује да је знатно мање деривата од секундарног *-гнѣаѣи* него што је изведеница од примарног *-гнѣаѣи*.

У префигираним облицима присутни су следећи префикси: *из-*, *на-*, *над-*, *о(б)-*, *од-*, *ѣо-*, *ѣре-*, *ѣри-*, *ѣро-*, *раз-*, *с(а)-*, *у-*, *уз-*, *за-*. Потврђени су и двопрефиксални облици настали комбинацијом префикса *од-* и *у-*, *за-* и *у-*, *ѣод-* и *у-*, *ѣре-* и *у-*, *ѣо-* и *из-*, *ѣо-* и *на-*, *ѣо-* и *ѣре-*, *ѣо-* и *са-*, *с-* и *ѣри-*, *уз-* и *на-*, *раз-* и *ѣре-*, *с-* и *ѣре-*.

Префикс *из-* (< посл. **jъz-*) садрже следећи глаголи:

○ *изгануѣи*, *-нем* pf. 'уганути': Изгано сам данас руку Црвена Црква (РСГВ).

За овај облик, посведочен само једанпут, карактеристична је вокализација полугласника, која није уобичајена у префигираним облицима. Дато значење иначе реализују симплекс и, првенствено, префигирани глагол *угануѣи*. Ако се има у виду да ова два префикса, *из-* и *у-*, повезује општа аблативна семантика и да значења овог другог измичу савременом језичком осећању³²², можда се може

³²² Према Грицкат 1966–1967:216, „[о]д свих префикса овај последњи [мисли се на *у-* < **и-*] је најтежи за анализу и за класификацију семантичких прелива, јер је језичко осећање у односу на њега угушено, сем неке опште представе о усмеравању и уклањању...“. У овом контексту је занимљив и глагол *ѣчаѣиѣи*, посведочен у Барањи, за који се у Вуковом речнику упућује на *ѣичаѣиѣи* (Вук), док је у речнику Ристића и Кангрге забележен у супротном значењу 'eingenken', тј. наместити (зглоб), узглобити' (РМС). Касније RJA s.v. *иѣаѣити* ово значење приписује и Вуковој

ткању' Дубровник (RJA), 'пресавити, испресавијати' Пољица (РСА);
изги́байи, изги́бам / изги́бљем impf. 'вршити разне покрете, кретње гибајући се': Не изгибај, Дервиш ага, | док не стигнеш дику И. Великановић, ~ се 'вршити разне покрете, кретње гибајући се': [Кршно женскиње] се у снази превија и савија, гиба и изгиба С. Винавер, Р. Кошутућ (РСА);
изаги́байи се, изаги́бам / изаги́бљем се impf. 'вршити разне покрете гибајући се': Ко младин вијенац развија се зеленгора, што тамнија то светлија, како се изагибљући више или мање отимље цјеловима жаркога сунца³²⁴ А. Шеноа (РСА).

Глагол у свршеном виду настао је префигирањем симплекса *ги́байи*, уп. *ги́байи* impf. 'чинити наборе, набирати' Дубровник (RJA), а префикс ту служи као средство перфективизације са евентуалном семантичком нијансом вршења радње у потпуности, до краја (Skok 1:739 s.v. *iz*, ESSJ 1:81 s.v. *jbz*, Грицкат 1966–1967:207, Стевановић 1975:437, Babić 1986:481, Клајн 2002:255–256). Што се тиче имперфективних облика, они су позни (потврда из дела И. Великановића није сасвим јасна), а перфектив у одговарајућем значењу није забележен. Форма префикса *иза-* (уколико посреди нису два префикса *из-* и *за-*?) у Шеноином примеру није мотивисана потребом да се разбије сугласничка група (као у *изагнаји*) нити да се спречи асимилација, па је можда посредна потврда о постојању перфектива **изагнуји* (уп. аналогијом *изагонийи*, за *изабираји* према *изабраји* в. ЕРСЈ 3:287 s.v. *бираји*¹). Уп. рус. *изги́бать(ся)*, *изогну́ть(ся)* 'савијати, превијати (се), искривљавати (се)' (Даль).

Потврђени су следећи облици са префиксом *на-* (< псл. **na-*):

- стсрп. *нагнути* 'поверге': *вбитѣмо васе зчинити, цо модемо, сспротивь кралѣ ѿстои а ѣ помоѣкъ господинѣ Павла Радишиѣѣ, с нашими лѣдѣми и с иними, кое вѣдемо моѣки нагнути на то 1404, Monumenta serbica* (Даничић), *нагнути, нагнѣм* рф. 'учинити да што клоне, да се накриви', 'о дану, о сунцу, кад се приближује вече', 'управити', 'склонити, навести, навратити кога на што', 'потећи, навалити (јер је човек више или мање нагнут кад бежи)', 'навалити, ударити на кога, салетети кога', 'окренути': Бискупи тада нагнуше пуком, да би јим при

³²⁴ РСА наводи у леми рефлексивни облик, мада *се*, које у цитату претходи разматраном глаголу, заправо припада следећем глаголу *оѣимайи се*.

пустио Барабана [лат. pontifices concitaverunt turbam... mar. 15:11]³²⁵ Бернардин, 'приклонити': Всакому чловику имамо свако добро нагнути и учинити Постила 1562, ~ *се* 'клонути, накривити се', 'о дану, о сунцу, кад се приближује вече', 'потећи, навалити' (RJA), *нагнуџи*, *нагнѣм* 'неigen', 'нагао дан, т. ј. превалило подне, *neigt sich dem Abend*', 'mit Gewalt durch wollen, навалити', ~ *се* 'sich neigen' (Вук), *нагнуџи*, *нагнѣм* 'померити из усправног, односно равнотежног положаја на неку страну, накренути, накривати', 'почети се кретати к вечери (о дану)', 'почети се спуштати к западу (о сунцу)', 'окренути, обрнути (ка нечему)', у изразу ~ *бежсаџи* 'почети, надати бежати', *нагнуџи се*, *нагнѣм се* 'накривити се; окренути се', 'наслонити се' (Његош), *нагнуџи*, *нагнѣм* 'довести, поставити у кос положај, искосити, накривити, накренути', (кад је реч о пијењу, обично алкохолног пића, и суду из којег се пије) 'накренути и почети пити; повући, потегнути, натегнути; накренувши испити, попити' Пољица, 'сагнути, погнути, повити', дијал. 'покрећући усмерити, управити у неком правцу, ка чему' Пољица, 'приблизити се, примаћи се западу (најчешће о Сунцу)', 'приблизити се крају (најчешће о дану)', дијал. 'доћи, стићи (уопште о времену)', фиг. 'показати се наклоњен коме, чему, испољити симпатије, наклоност према коме или чему', 'показати тежњу за чим; определити се за што', 'наумити, решити се', 'потрчати, појурити; журно се упутити, брзо кренути, пожурити', (са допуном: бежати, трчати и сл. (најчешће у инфинитиву), у бег, у бекство и сл.) 'нагло почети (бежати, трчати и сл.), надати се, ударити (у бег, у бекство и сл.)', 'утећи, побећи', 'навалити, ударити (обично у борби); насрнути, напасти', 'навалити, нагрнути (у маси, у гомили)', 'јурнути (о води, крви и сл.); покуљати (о диму и др.)', 'уопште поћи, кренути, упутити се некуда', 'прионути, навалити на какав посао, запети', 'нагло, халапљиво почети јести, пити; навалити (на јело, на пиће)', 'наступити силовито, у јаком интензитету, са жестином, навалити (о временским приликама)', 'уопште интензивно отпочети, почети што', 'присилити, приморати; приволети', ~ *се* 'доћи у кос положај, искосити се, накривити се, накренути се' Варош у Славонији, 'наднети се, надвити се (над кога, над што)',

---

³²⁵ Уп. Али главари свештенички подговорише народ боље Вараву да ишту да им пусти Јеванђеље по Марку 15:11 (Свето писмо).

фиг. 'бринути се (за кога, за што), бдети (над ким, над чим)', 'сагнути се, пригнути се', 'нагињући се ослонити се, наслонити се', 'нагињући се приближити се (коме, чему)', 'приближити се, примаћи се западу (најчешће о Сунцу)', 'приближити се крају (најчешће о дану)', 'потрчати, појурити; журно се упутити, брзо кренути, пожурити', 'утећи, побећи', 'навалити, нагрнути (у маси, у гомили)', нераспр. 'десити се, догодити се, збити се' (РСА), *нагнуџи*, *нагнџем* 'почети терати стоку остављајући је да пасе и полако се креће', 'кренути, поћи не базирајући се', 'накривити', 'почети се клонити западу (о Сунцу, Месецу)', ~ *се* 'повити се, накренути се на једну страну' Ускоци (Станић), 'навити се, накренути се' Прошћење (Вујичић), *нагнуџи*, *нагнем* 'поставити у кос положај, искосити, накривити' Госпођинци, 'нагло почети (бежати, трчати и сл.)' Каћ, ~ *се* 'сагнути се, савити се' Банат (РСГВ), *нагнуџи*, *нагнџем* 'кренути, јурнути', 'наклонити', ~ *се* 'наклонити се' Загарач (Ћупићи), 'навести се; накривити се', 'савити се; повити се' Васојевићи (Боричић), *нагнуџи*, *нагнем* 'анлеhnen, (zu)neigen, beugen', ~ *се* 'sich (vorn) überbeugen', 'sich anlehnen', поморски 'sich neigen, sich zur Seite legen' (ČDL), *нагнуџи*, *-нџем* 'нагнути, накривити', 'испити, попити', ~ *се* 'нагнути се' Вараждин (Liprljin); *нагнуџи се*, *нагнем се* 'сагнути се, савити се' Ново Милошево (РСГВ), *нагнуџи*, *нагнџем* 'накривити, накренути, натегнути', 'сагнути, повинути', 'потрчати, појурити, побећи', 'навалити' бачки Буњевци (Reić/Vačlija), ~ *се* 'нагнути се' јужна Барања (Sekereš XI), *нагнуџи се*, *нагнем се* 'нагнути се, накривити се; помакнути се на страну', 'сагнути се' бачки Хрвати (Sekulić), *нагнуџи се* 'нагнути се' Нашице (Sekereš III); *нагџи*, *нагнем* 'нагнути, накренути (чашу)' НП Петрановић, 'почети се спуштати к западу (о сунцу)' Г. Мартић, ~ *се* 'нагнути се, накренути се' Сињ (RJA), *нагџи*, *нагнџем* дијал. 'довести у кос положај, накривити, накренути' Х. Кикић, 'накренути и почети пити; потегнути; накренувши попити' С. Ћоровић, 'сагнути, погнути, повити' М. Вујачић, 'поћи, упутити се некуда' Х. Крешевљаковић, 'приближити се, примаћи се западу (најчешће о Сунцу)' Е. Мулабдић, 'показати тежњу за чим; одредити се за што' Дворска, ~ *се* 'наднети се, надвити се (над кога, над што)' И. Самоковлија, З. Диздаревић (РСА), 'нагнути се' Поткозарје (Далмација), *нагџи*, *-гнџем* стара Црна Гора

(Пешикан), ~ *се* 'нагнути се' Загарач (Ћупићи);

нажеџи, *нажем* 'нагнути': Да ми почасимо, док видимо, куд ће нажет Турци Г. Мартић (RJA), *нажеџи*, *нагнџм* / *нажемџм* дијал. 'навалити, ударити (обично у борби); насрнути, напасти' Г. Мартић, 'наднети се, надвити се (над кога, над што)': Дотрчи Левар и мрко се нажме над мртваца. Обојица се изненада сагну, пограбе лешину за ноге и одвуку је на чистину И. Г. Ковачић (РСА);

нагануџи, *наганџм* дијал. 'ганути, уганути': Наганути ногом, т. ј. закренути и тиме мало иштетити М. Павлиновић (RJA, РСА).

С.-х. континуанта псл. **nagъbnqti (se)* (в. поглавље II) јавља се у неколико формалних варијаната. Поред регуларног *нагнуџи*, *нагнџм* и већ помињаних облика на *-ни-*, *-не-* и слабо посведочене форме с вокализованим коренским полугласником за коју се, као и иначе у префиксалним твореницама, везало значење 'уганути'³²⁶, забележени су и аналошки инфинитиви *нагеџи* и *нажеџи*.

Према Скоку, дијалектизам из Босне и Далмације *нагеџи* формиран је према аористу *нагох*³²⁷ 1. sg. (Skok 1:576 s.v. *-gnuti*).³²⁸ Према другом објашњењу, инфинитив је саображен глаголима *начеџи*, *џочеџи* под утицајем сличности презентских облика, уп. *нажем* : *начнем*, *џочнем* (RJA s.v. *nageti*, уп. Пешикан 172). С тим у вези треба упутити на пољ. инфинитив *giąć* < **gnąć*, *gnę*, настао по узору на *piąć*, *pnę* 'пети' (Brückner 140 s.v. *giąć*).³²⁹ Грађа показује да потврда за инфинитив *нагеџи* има и у црногорским говорима, тако је М. Пешикан забележио следеће облике у говору Цуца: *нагџџи*, *нагнџм*, *нагџео*, *нагџела*, *нагџек*, *нагџџи*, *нагнџи* с напоменом да у Загарачу и Љешкопољу није констатовао овакву инфинитивну

³²⁶ Паралелу налазимо у стчеш. *nahnuti* 'ишчашити (кост)', ~ *sě* 'ишчашити се (о кости)' (ЭССЯ 22:70 s.v. **nagъbnqti (se)*). Уп. са истим префиксом и *навџнуџи* pf. 'ишчашити, уганути' (RJA, РСА).

³²⁷ Облици аориста могу бити краћи: *нагох*, *наже* (са потврдама из новијих времена, уп. RJA s.v. *nągnuti*), према типу презента на *-е-*, и дужи: *нагнух*, *нагну*, према инфинитивној основи (уп. Vaillant 3:257–258 § 504).

³²⁸ Skok l.c. сматра да је из облика *нагџео* pt. pf. act., заменом суфикса *-ео* > *-ао*, настао *нагџао* *dān*, забележен код Вука s.v. *нагнуџи*. Бернекер ово изводи из **na-gъblъ*, с тим што је, уместо очекиваног **на-габао*, према **na-gъbla* f., **на-гџла*, *нагџла* створен нови облик *нагџао* (Berneker 1:366 s.v. *gъbežъ*). За с.-х. *нагџао* према стсл. *-gъblъ* в. такође Vaillant 3:258 § 504.

³²⁹ На сличност између с.-х. дијал. *нагеџи* и пољ. *giąć* указао је Vaillant 1951:161.

основу (Пешикан 172). У речнику говора Загарача забележена су, међутим, оба облика инфинитива.³³⁰

Инфинитив *нажсѣѣи* објашњава се аналогijом према аористу *наже* 2. и 3. sg. (RJA s.v. 3. *nažeti*, уп. и Skok 1:576 s.v. *-gnuti*). RJA s.v. доноси само једну потврду из дела Г. Мартића с напоменом: непоуздано, а РСА овој потврди придодаје још једну, из дела И. Г. Ковачића, и на основу ње наводи облик презента *на̀жмѣм* (напоредо са *на̀гнѣм*) који је вероватно начињен аналошки према глаголу *на̀жсѣѣи*, *на̀жмѣм* рф. 'стиснути, стегнути'. Треба скренути пажњу на то да исти писац у следећој реченици употребљава облик *сагну се*, дакле регуларну, аналогijом неизмењену форму 3. пл. презента глагола с другим префиксом. Наведени примери, уколико су правилно интерпретирани, указују на то да је у неким дијалектима дошло до формалног приближавања глагола *-гнуѣи* и *-жсѣѣи* <псл. *žęti 'стискати', чиме се отвара пут ка успостављању хомонимног односа између ових двеју глаголских породица у дијалекатском лексичком систему.³³¹

Значења се темеље и на семантици савијања и на семантици кретања. Префикс у разматрани глагол уноси значење које је тесно повезано са значењем предлога, о чему сведоче предлошко-падежне допуне са *на*,³³² као и значење почетка радње, уп. дефиниције 'почети...', или мале захваћености њоме, уп.

---

³³⁰ Инфинитиви *на̀гсѣѣи се*, *са̀гсѣѣи се* чују се и у ваљевском крају (податак сам добила од проф. А. Ломе, на чему му захваљујем).

³³¹ Уп. и *за̀жсѣѣи*, *за̀жмѣм* рф. 'бити упоран у нечему без критичности, бити насртљив, нападан': *За̀жео, ђће на сѣлу да ми ўзмѣ кошўљу — Што си га напá, што си за̀жео кá прáсе на корѣто! Загарач (Ћупићи), за̀жсѣѣи* adj. 'радан, заузимљив': *Моја ђца су зажета у раду — Зажет је за књигу нема му краја Пива (Гаговић) са семантиком која се може довести у везу са значењем глагола *загнуѣи се*, о коме ће ниже бити речи. Међутим, поузданији одговор на питање да ли *за̀жсѣѣи* заиста спада у овде разматрану лексичку породицу може уследити тек након подробнијег дијалектолошког испитивања формалног приближавања глагола *-гнуѣи* и *-жсѣѣи* и увида у семантику обе лексичке породице (у *жсѣѣи* се одражава пие. **gem-* 'притискивати, стискати; хватати, зграбити', уп. и сродно лет. *gūmt*, *gūmstu* 'хватати, зграбити', в. LIV 186).*

³³² Овде спадају и пренесена значења навођења или приморавања некога да уђе у неку ситуацију, која су настала транспоновањем физичког и просторног значења терања некога да ступи на нешто (уп. Грицкат 1966–1967:210).

*нагануџи*³³³ (уп. RJA 7:202 s.v. 1. *на* II, 1, 2, ESSJ 1:122 s.v. *на*, Стевановић 1975:438–439, Vabić 1986:482, Клајн 2002:257–258). Поред тога, разматрани глагол може се, на основу значења 'навалити, нагрнути (у маси, у гомили)', прикључити семантичкој категорији глагола с овим префиксом који означавају нагло кретање већег броја живих бића, уп. *нагрнуџи*, *нахруџиџи*, *навалиџи* (уп. Клајн 2002:258).

- *нагибаџи*, *нагибам* / *нагибљем* *imprf.* 'чинити да се што нагне', 'наводити, навраћати (у пренесеном смислу)', 'нагибати се': Нити шта учини ни рече, што не нагиба на корист човеку Ф. Ластрић, Нагиба у жућкасто Ђ. Поповић, ~ *се* 'накретати се, надносити се', 'завршавати се (о дану)', 'приклањати се' (RJA), *нагибаџи*, *нагибам* / *нагибљем* 'neigen (нпр. буре или други какав суд)', ~ *се* 'sich neigen' (Вук), *нагибаџи*, *нагибам* / *нагибљем* 'доводити у кос, нагнут положај, накретати', 'сагињати, повијати, обарати (главу)', 'надносити, надвијати', 'бити наклоњен коме или чему, гледати на кога или што са симпатијама (често у политичком смислу)', 'имати нијансу одређене боје', 'бити сличан чему, личити, наличити', 'показивати у извесној мери одређене особине, одликовати се чиме; одавати, показивати знаке чега', 'приближавати се, примицати се, спуштати се (ка западу, уопште ка хоризонту, најчешће о сунцу)', 'обртати, окретати', нераспр. 'скретати, заокретати', дијал. 'савијати, мотати (питу и сл.)', *фиг.* 'подстицати, наводити (кога на што)', ~ *се* 'долазити у положај нагнутости, заузимати кос положај, накретати се', 'сагибајући се примицати се, приближавати се (коме, чему); надвијати се, надносити се', 'правити улегнуће, стварати нагиб', 'бити наклоњен коме или чему, гледати на кога или што са симпатијама (често у политичком смислу)', 'приближавати се, примицати се, спуштати се (ка западу, уопште ка хоризонту, најчешће о сунцу)', 'завршавати се, губити се (о дану, дневној светлости)', 'нагињати се час на једну, час на другу страну, љуљати се, клатити се', *фиг.* 'пристајати (на што), приклањати се (чему), приволевати се', *фиг.* 'развијати се, одвијати се у рђавом смеру, кварити се' (РСА), *нагибаџи*, *нагибам* 'савијати обруч нагибачом' Драгачево (Ђукановић II), *нагибоџи*, *-бјен* '(zu)neigen, beugen,

³³³ О префиксу *на-* као средству за деминуирање глагола в. Грицкат 1955–1956:86–87.

anlehnen', ~ *ce* 'sich neigen, sich beugen, sich vor- , sich hinausbeugen; sich anlehnen' (ČDL), *наги́баџи се, -блѣм се* 'нагињати се' Вараждин (Lipljin);

нагибаџи pf. 'посве нагибати, начинити гибе, наборе по ткању' Дубровник (RJA s.v. *gíbatì*), *наги́баџи, на̀гиб̄ам / на̀гиб̄љѣм* дијал. 'направити гибове, наборе, набрати' Л. Зоре, И. Војновић (РСА), *наги́баџи, на̀гиб̄ан* 'наборати, набрати, сложити у наборе' Дубровник (Бојанић/Тривунац);

на̀гињаџи, -њѣм impf. 'чинити да се што нагне, доводити у кос, нагнут положај, накретати', 'наводити, навраћати', 'тежити чему', ~ *се* 'савијати се, накретати се' (RJA), *на̀гињаџи, -њѣм* 'neigen': нагињали су да му даду т. ј. наваљивали су, ~ *се* 'sich neigen' (Вук), *на̀гињаџи, -њѣм* 'доводити у кос, нагнут положај, накретати', 'сагињати, повијати, обарати (главу)', (нешто, нечим или и без допуне) 'накретати (чашу, чутуру и сл.) пијући, испијајући какво алкохолно пиће; уопште пити (кад је реч о алкохолу)' Пољица, 'наносити, надвијати', 'бити наклоњен коме или чему, гледати на кога или што са симпатијама (често у политичком смислу)', 'усмеравати активност, рад и сл. ка постизању одређеног циља, тежити чему; смерати, циљати; осећати привлачност према чему', 'испољавати склоност ка чему, бити склон чему', 'показивати интерес за што', 'имати нијансу одређене боје; бити сличан чему, личити, наличити; показивати у извесној мери одређене особине, одликовати се чиме', 'одавати, показивати знаке чега': Мали нагиње на туберкулозу С. Батушић, заст. 'продирати, наваљивати; нападати насрћући', заст. 'наваљујући бежати, грабити', 'приближавати се, примицати се, спуштати се (ка западу, уопште ка хоризонту, најчешће о сунцу)', 'приближавати се (неком свршетку, крају)', 'завршавати се, губити се (о дану, дневној светлости)', дијал. 'нагонити, подстицати на што; изазивати', дијал. 'наваљивати, салетати', дијал. 'прогонити, мучити, кињити', ~ *се* 'долазити у положај нагнутости, заузимати кос положај, накретати се', 'сагибајући се примицати се, приближавати се (коме, чему); надвијати се, наносити се', 'савијати се изнад кога, чега, наткриљивати се', 'прегибати се, нагибати се преко нечега', 'наслањати се, привијати се', 'бити наклоњен коме или чему, гледати на кога или што са симпатијама (често у политичком смислу)', 'испољавати склоност ка чему, бити склон чему', 'приближавати се, примицати се, спуштати се (ка

западу, уопште ка хоризонту, најчешће о сунцу)’ (РСА), *нагињаџи*, -њѣм ’навијати, бити наклоњен’, ’накривљивати’, ~ *се* ’савијати се на страну, накривљивати се’: Она би се често нагињала кроз прозор Поткозарје (Далмација), *нагињаџи*, -њѣм ’накривљавати сено при трпању’, ’навијати, бити на нечијој страни, испољавати приврженост некоме или нечему’, ~ *се* ’накривљавати се (о стогу сена, пласту и сл.)’ Ускоци (Станић), *нагињаџи*, -њѣм ’бити наклоњен некоме’ Војводина, ~ *се* ’надвијати се, надносити се’ Ново Милошево (РСГВ), *нагињаџи* (*се*), -њѣм (*се*) *imprf.* према *нагниџи* (*се*) бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *нагињаџи*, -њѣм ’накривљивати, постављати у коси положај’, ~ *се* ’приклањати се коме или чему, бити склон чему’ бачки Хрвати (Sekulić), *нагињаџи*, -њѣм *фиг.* ’чешће пити, опијати се’ Загарач (Ћупићи), *нагињаџи се* ’сагињати се’ Трговиште (Златановић), *нагињаџи се* ’јести на силу, јести и без осећаја глади’: Немој се нагињаџи, ако ти не до ђење, ’нагињати се преко нечега’ Тимок (Динић), *нагињаџи*, *нагињаџон* ’*zu etw. treiben, nötigen, zwingen*’ (ČDL), *нагињаџи*, *нагињаџам* ’нагињати, тежити’, ~ *се* ’нагињати се’ Вараждин (Lipljin).

Облик *нагињаџи* (*се*) је континуанта псл. **nagubati* (*se*), в. поглавље II, а разлике у виду упућују на то да овде треба претпоставити два творбена типа: имперфективни облик је изведен од префигираног перфектива, што потврђује и семантичка симетрија тог видског пара, док је перфективни облик, ареално ограничен, према презентованој грађи, на Дубровник, настао слагањем префикса и симплекса у одговарајућем значењу, уп. *гибаџи*, *гибџам* / *гибџѣм* *imprf.* ’чинити наборе, набирати’ Дубровник (RJA).

Може се приметити да је у дијалекатским изворима више потврда за аналошки имперфектив *нагињаџи* (посведочен, према RJA s.v., најраније код М. Марулића, а у неком речнику тек код Вука) него за наслеђени *нагињаџи*. Презент глагола *нагињаџи* на -ам, сем у говорима ји. Србије, присутан је и у наведеној чак. и кајк. потврди.³³⁴

Префикс *над-* (< псл. **nadъ-*)³³⁵ забележен је једино у следећем слабо посведоченом глаголу.

³³⁴ За презент на -њѣм у чакавском уп. *сагињаџи*, -њѣн (ČDL).

³³⁵ За префикс уп. Skok 2:495–496 s.v. *na*², ESSJ 1:127 s.v. *nadъ*, Стевановић 1975:439, Babić 1986:482–483, Клајн 2002:259.

- *надагнуџи*, -нем pf. 'прегнути, сагнути' Стулић (RJA).

Префикс *o(б)*- (< псл. **ob-*) присутан је у следећим облицима:

- *огнуџи*, *огнем* pf. 'прегнути, нагнути, сагнути', 'rivoltare' Волтиђи, 'beugen, piegare, incurvare' Шулук, 'нагнувши (нпр. чашу) попити, испити' Бела, Волтиђи, Стулић, *огнуџи се* 'se flectere' Стулић из Хабделића (RJA), *òгнуџи*, *òгнџем* нераспр. 'у мањој мери, мало нагнути, накосити, накренути, накривити (надоле)' Шулук, нераспр. 'искривити, савити, савинути': Огнути дуге значи све дуге под еднако савити да се начини бок на бурету или каци 1855. (РСА).

Наведени облик је континуанта псл. **obgъbnqti (se)*, в. поглавље II, и у грађи није потврђен у изворима млађим од 19. века. Већина потврда је из лексикографских извора, сем једне која сведочи о томе да је глагол припадао народној терминологији качарства, уп. и *огџбача*. Префикс, судећи на основу Шулекове дефиниције, реализује значење мале мере (о том значењу в. ESSJ 1:139 s.v. *ob(б)*), уп. и Грицкат 1966–1967:215). Значења се заснивају на семантици савијања.

- *огџбаџи*, *огџбам* / *огџбџем* impf. 'уклањати', *огџбам*, -бџем (уз инфинитив *огнуџи*) Бела, *огџбџем се* 'devito, deflecto, devio' Белостенец, Хабделић, 'devito, deflecto', *огџбам се* 'declino' Јамбрешић, *огџбџаџи*, -ам 'scansare, evitare, ausweichen' Волтиђи, *огџбаџи* 'effugere, evitare', *огџбџаџи се* 'se flectere' Стулић из Хабделића (али в. горе) (RJA), *огџбаџи*, *òгџбџам* / *òгџбџџем* 'ићи, пролазити, простирати се мимо или око нечега (некога), заобилазити', 'клонити се нечега (некога), избегавати, заобилазити нешто (некога)' (РСА).

Глагол је континуанта псл. **obgybati (se)*, в. поглавље II, и, као и перфектив, без потврда након 19. века. Префикс уноси значење вршења радње око нечега или некога (уп. Skok 2:533 s.v. *o²*, ESSJ 1:139 s.v. *ob(б)*, Грицкат 1966–1967:214, Стевановић 1975:439, Babić 1986:483, Клајн 2002:260, 263). И пренесено значење 'клонити се, избегавати нешто или некога'³³⁶ може се изводити из просторне семантике 'заобилазити'. С друге стране, овде посреди може бити префикс *o(б)*- с абесивним значењем 'у страну, даље, од, без' (уп. о овом префиксу

³³⁶ Дато значење присутно је и у другим словенским језицима, уп. слн. *ogníti se, ógnet se* 'уклонити се с пута, избећи', *ogíbatí se, -gíbat se / -bljém se* 'избегавати, клонити се', стчеш. *ohnúti (se)* 'уклонити се' (ЭССЯ 27:50 s.v. **obgъbnqti (se)*, 58 s.v. **obgybati (se)*).

Bezlaј 2:231 s.v. *o(b)*). Уочљиво је да између перфектива *огнуџи* и имперфектива *огибайџи* нема семантичке симетрије.

Што се тиче формалних карактеристика потврда, RЈА наводи и варијанту *огибљаџи* из речника Волтиђија и Стулића, где је *-љ-*, претпоставља се, унето према презенту *огибљем* (уп. RЈА s.v. *pregiblati*).

Префикс *од-* (< псл. **ot-*) заступљен је у следећим облицима:

- *одагнуџи*, *одагнџем* pf. 'abwenden (vom Munde, nachdem man getrunken hat)': пошто се добро напије одагне Бока (Вук, RЈА, РСА), Ристић/Кангрга (РСА).

Посреди је континуанта псл. **otъgъbnqti (se)*, в. поглавље II. Како се може видети, све потврде своде се, у ствари, на једну — Вукову потврду из Боке. Префикс³³⁷ уноси у значење глагола своју аблативну семантику и значење радње супротне оној исказаној облицима са другим префиксима: *нагнуџи*, *огнуџи*, *џригнуџи* (уп. RЈА s.v. *od* III, *a*, *e*, ESSJ 1:154 s.v. *ot*, Грицкат 1966–1967:204, Стевановић 1975:440, Babić 1986:484, Клајн 2002:264).

- *одгибайџи*, *-ам / -бљем* impf. 'одмицати; узвијати', *одгибљем* 'demoveo, amoveo, emoveo' Белостенец, *одгибайџи*, *-бљем* 'rimuovere, wegschaffen' Волтиђи, *одгибайџи*, *-ам* 'resurgere' Стулић (RЈА);
одгињаџи, *-њем* 'одгибати, одмицати' Ш. Будинић (RЈА).

Имперфектив *одгибайџи* је потврђен само код лексикографа и у значењу 'одмицати, уклањати' семантички се слаже са перфективом, док је у значењу 'узвијати' преузет из руског (Стулић као извор наводи *Lexicon Russicum trium linguarum*³³⁸). Облик *одгињаџи* посведочен је свега једанпут код писца из 16. в.

Префикс *џо-* (< псл. **ro-*) јавља се у следећим облицима:

- *џодгнуџи*, *џодгнџем* pf. 'нагнути, сагнути, оборити', ~ *се* 'нагнути се, сагнути се' (RЈА), 'sich vorwärts beugen (z. B. der Reiter)' (Вук), *џодгнуџи*, *џодгнџем* 'савити надоле, сагнути' (Његош), 'сагнути, згрбити', у изразу ~ *главу*, *џију* 'пристати на нешто под притиском, покорити се'³³⁹, *џодгнуџи се*, *џодгнџем се* 'сагнути се',

³³⁷ У префиксу се вокализовао секундарни полугласник; о секундарном полугласнику в. ESSJ 1:155 s.v. *ot*.

³³⁸ У питању је следећи речник: Ф. Поликарпов, *Лексикон тринајзичниј, сиречь речениј славянских, эллиногреческих и латинских сокровище*, Москва 1704.

³³⁹ Уп. и *главу џогнуџи* (*џриклониџи*, *савиџи* и сл.) 'покорити се, помирити се с нечим

'згрбити се' (PMS), 'остарети' Ускоци (Станић), *погнутии*: Погно главу и замишљено одгига Пива (Гаговић s.v. *gígaii*);

погнии (се), *погнем (се)* 'сагнути (се)', у изразу *погнии главу* 'покорити се' (s.v. *gláva*) бачки Буњевци (Reić/Vačlija), *погнии*, *погнем* 'погнути; сагнути, нагињући спустити' бачки Хрвати (Sekulić);

погѣи, *погнем* дијал. 'пригнути, сагнути' Х. Кикић (PMS).

Префикс у овом глаголу може реализовати резултативно значење (уп. 'згрбити се', 'остарети'), које се изводи из његове изворне лативне семантике (М. Сној у Bezlaј 3:64 s.v. *po-* I). Из тог примарног, лативног значења у неким контекстима се развило и значење смера радње надоле и испод (Němes 1954:16–17, 22), које се такође актуализује у семантици разматраног глагола. Варијанте инфинитива које су горе наведене коментарисане су код претходних облика.

○ *погибаи*, *погибам* / *погибљем* impf. 'сагибати, грбити', ~ *се* 'сагибати се, повијати се' (PMS);

погињаи, *-ам* impf. према *погнуи* pf. Вук, Шулек (RJA), *погињаи се*, *-њем се* 'sich vorwärts neigen' (Вук), *погињаи (се)*, *-њем (се)* impf. и уч. према *погнуи (се)* (PMS).

Имперфектив *погибаи (се)* је врло слабо посведочен, једине две потврде су из превода Т. Довијанићеве, где се јавља презентска основа на **-је-*. Разлог томе може, с једне стране, бити некомпатибилност несвршеног вида и резултативне семантике префикса, а с друге, избегавање хомонимије са *погибаи* 'умирати неприродном, насилном смрћу; пропадати' (PMS).

Што се тиче облика *погињаи (се)*, није јасно зашто је у RJA презент *погињам*, будући да се одредница базира на два лексикографска потврдама: Вуковој, где је уобичајени презент *погињем*, и Шулековој, одакле се не наводи облик презента.

Следе глаголи са префиксом *пре-* / *при-* (< **pre-* < псл. **per-*). Треба рећи да је однос наведеног префикса и префикса *при-* (< псл. **pri-*) прилично замршен. У штокавским и чакавским икавским говорима ова два префикса ступају у хомонимни однос, а Скок истиче да се у говору жумберачких католика, икаваца

неизбежним; понизити се' (PMS s.v. *gláva*).

иначе, хомонимија избегава тако што је за **per-* генерализовано *īre-*, мада не сасвим доследно (Skok 3:39 s.v. *pri*). У Дубровнику се већ од 13. века у споменицима јавља *īpri-* = *īpъ-* (Белић 2006:84–85). Ј. Вуковић наводи да је у великом делу босанских говора *īpri-* уместо *īre-*, нпр. *īрибаџиџи* ум. *īребаџиџи*, *īрићи* прико моста, да је, с друге стране, у ијекавским говорима (босанским, типично) и у неким екавским на територији Србије врло распрострањена супституција префикса *īpri-* обликом *īre-*, нпр. *īреслониџи* ум. *īрислониџи* и да је, поврх свега, у понеким ијекавским говорима дошло до унакрсне замене (*īre-* > *īpri-*, а *īpri-* > *īre-*), уп. нпр. *īрићи* преко моста, а *īрећи* мосту (Vuković 1974:81).³⁴⁰ Детаљни преглед односа *īre-* и *īpri-* у дијахронијској перспективи и у савременим дијалектима излази из оквира овог рада, а ово што је досад речено довољно је да објасни зашто није могуће увек једнозначно одредити који псл. префикс заступају с.-х. облици *īre-* и *īpri-*.

- *īрèгнуџи*, *īрèгнџм* рф. 'савити (што гипко), укривити', 'савити (колена)', 'пригнути, склонити, наговорити', 'наканити се, одлучити, одважити се', ~ *се* 'сагнути се, нагнути се', 'пригнути се, склонити се, бивати наговорен' (RJA), *īрегнуџи* 'inflectere, plicare', пренесено 'склонити, напутити, наговорити', 'descernere, одлучити се, одлучно што наканити' (Mažuranić), *īрегнџи*, -нем: ако ли тебе самога не оуктеде послѣшати ни се смирити и свое зло срѣце неке да прегне³⁴¹ (Венцловић)³⁴², *īрèгнуџи*, *īрèгнџм* 'biegen, beugen', 'sich entschließen'

³⁴⁰ О претпоставкама како је дошло до формирања овако комплексних релација међу поменутим префиксима в. Vuković 1974:82, а у вези са неколико парова синонимних речи са префиксима *īre-* и *īpri-* в. Московљевић 1934.

³⁴¹ Овај пример спада овде под условом да је значење глагола *īрегнуџи* једнако као *īрèгнуџи*, *īрèгнџм* рф. 'савладати, победити, укротити, понизити, потлачити (нпр. вољу)': Ваља душу очистити, срце понизити, памет уздигнути и вољу пригнут Ј. Бановац (RJA), али уп. и *усīрèгнуџи* / *усīрèђи* / *усīрèђи*, *усīрèгнџм* рф. 'зауставити, уздржати, савладати' (PMS) < псл. **preg-* (в. Skok 3:31–32 s.v. *-preći*).

³⁴² Други Венцловићев пример: *īрегнџи се*, -нем *се*: И такѣи прегнџ се и зѣрава џста такође није довољно јасан. Уколико је значење 'опоравити се', оно се у разматраном етимолошком гнезду реализује у полј. *odgiac się* прен. 'повратити се, подићи се, опоравити се', *odginać się* прен. 'подизати се, опорављати се' (ПСП). С друге стране, можда је у вези са *īрèгнуџи се* рф. 'пренути се': кад се јутрос прего(х), а оно већ осам сати Винковци (RJA) < *pregnōti, *pregnèšъ* 'брзо, нагло померити, тргнути, напети, пући', што је назално суфигирани презент према наслеђеном назално

(Вук), 'одлучити се, решити се на нешто; одважити се, осмелити се' (Његош), 'савити, сагнути', ~ *се* 'савити се, нагнути се', *їрєгнуїи*, *їрєгнєм* 'одлучно се прихватити, латити чега', 'напрегнути, уложити све силе у извршењу чега', 'почети што радити', 'донети одлуку, решити се на што', 'одважити се, усудити се на нешто', ~ *се* 'одлучно се прихватити чега' (РМС), *їрєгнуїи*, *їрєгнєм* 'учинити, урадити; покренути се, мрднути; запети, потрудити се', 'одлучити, решити', ~ *се* 'сагнути се преко нечега, пресавити се' Ускоци (Станић), *їрегнуїи*: Прегнуше и пресуше [обновити] кров, сад је ко нов Пива (Гаговић s.v. *їрєсїи*), *їрїгнуї*, *їрїгнєм* 'превити, пресавити': Зашто су стране у књизи прїгнїте?, ~ *се* 'прегнути се': Прїгнуо се прико парєстатє [ограда] и пò на бєтїн Дубровник (Бојанић/Тривунац), *їрєгнуї се*, *їрєгнєм се* 'превити се' Косово (Елезовић II), *їрегнїї* / *їрєгнуї*, *їрєгнєм* 'одлучити (се), предузети (какав подухват), усудити се да се нешто предузме, подухватити се нечега' Загарач (Ћупићи); *їрєгнїи* (*се*), *їрєгнєм* (*се*) 'савити (се), нагнути (се)' Лика (Ајдановић); *їрєћ*, *-гнєм* 'предузети, одлучити (се)' Загарач (Ћупићи).

Изложена грађа садржи индикаторе, како формалне тако и семантичке, да је дошло до укрштања разматране етимолошке породице и породице *-їрєћи* / *-їрегнуїи* < псл. **pręg-*.³⁴³

РЈА значење 'наканити се, одлучити, одважити се' доноси заједно са 'савити', 'сагнути, нагнути' у оквиру исте одреднице,³⁴⁴ док се у РМС поменути значења раздвајају у две одреднице и међу облицима се успоставља акценатска разлика, уп. *їрєгнуїи*, *їрєгнєм* рф. 'савити, сагнути' : *їрєгнуїи*, *їрєгнєм* 'одлучно

инфигираном презенту *prę-gũ > *pręĩ, *pręžěšь* 'id.; iungere' (М. Фурлан у Bezlaј 3:110 s.v. *pręgniti*). Вајан такође напомиње да је глагол, будући перфективан у префигираним облицима, прешао у неким језицима у тип с презентом на *-*ne-*, уп. пољ. *zaprzac*, *zaprzęnie*- 'упрегнути', с-х. *наїрєгнуїи* / *наїрєћи*, *наїрєгнє-* 'затегнути, напети' (Vaillant 3:166 § 435, 257 § 503).

³⁴³ До укрштања континуаната псл. **gъb-* са континуантама других основа долази и у другим словенским језицима, о конвергенцији међу појединим лексемама пореклом од псл. **gъb-* и **god-* у словеначком в. Šivic-Dular 1999:167.

³⁴⁴ Вајан *їрєгнуїи* 'одлучити се' помиње у вези са *нагнуїи* и наводи да му је основно значење 'савити, сагнути', те га, према томе, укључује у гнездо псл. основе **gъb-* (Vaillant, La langue de Zlatarić 2.319 (1931), цитирано према Tedesco 1951:32).

се прихватити, латити чега’, ’напрегнути, уложити све силе у извршењу чега’, ’одлучити се, решити се на нешто’, ’одважити се, усудити се на што’ итд. Пада у очи, међутим, да те разлике нема у цитираним дијалекатским изворима.³⁴⁵

Овој контаминацији, која формалну основу има у хомонимији с.-х. континуаната облика **pergъ(b)nqti* и **pregnqti* (о потоњем облику в. напомену 342), доприноси и семантика лексема пореклом од псл. **preg-*, уп. нпр. *на̀йрѣгну̀ѝи / на̀йрѣ̀ћи / на̀йрѣ̀ћи, на̀йрѣ̀гнѣ̀м* рф. ’заузети се, латити се, прегнути’, дијал. ’навалити, запети’: Камо сте напрегли? — Напрега се момак женили Лика, ~ се ’употребити сву снагу, запети, упети се, прегнути’, ’ангажовати се, активирати се у појачаној мери; потрудити се, заузети се’, *за̀йрѣ̀гну̀ѝи / за̀йрѣ̀ћи / за̀йрѣ̀ћи, за̀йрѣ̀гнѣ̀м* рф. ’напрегнути, напети (силу, снагу); напрегнути се, запети’ (РСА). Уочљиво је да се као синоним у наведеним дефиницијама користи управо глагол *й̀регну̀ѝи*.

Пример цитиран у РСМ: [Сплит] ће прегнути све силе да изврши свој нови задатак В. Назор, на основу кога је значење глагола дефинисано као ’напрегнути, уложити све силе у извршењу чега’, дакле помоћу глагола из гнезда **preg-*, упућује на то да је у овом случају можда посреди депрефиксација од *на-й̀регну̀ѝи*.³⁴⁶

Презентована грађа сугерише да је полазно апстрактно значење било ’одлучити се на нешто, решити се на извршење нечега’ (изведено из конкретног

³⁴⁵ С друге стране, у једном од њих, у речнику говора Загараца, дају се облички дублети *й̀регнѣ̀ѝи / й̀рѣ̀гнѣ̀ѝи, й̀рѣ̀гнѣ̀м* и *й̀рѣ̀ћ, -гнѣ̀м* са значењем ’предузети, одлучити (се)’, с тим што за глагол у овој другој одредници нема потврде инфинитива, већ се он у примеру којим се илуструје његова употреба јавља у облику *й̀регла* рт. рф. act., што представља регуларни дублет и код *й̀рѣ̀гну̀ѝи, й̀рѣ̀гнѣ̀м* ’biegen, beugen’, уп. *й̀рѣ̀гнуо / й̀рѣ̀гао, й̀рѣ̀гла* рт. рф. act. (Вук). Уколико је веродостојан, инфинитив *й̀рѣ̀ћ* представља иновацију везану за појаву нових краћих облика инфинитива код глагола на **-nqti* (Vaillant 3:259 § 504). До промене долази у многим словенским језицима, па и у с.-х., где је она, према Вајану, у штокавском ограничена на перфективе на *-нѣ̀* чија се основа завршава задњонепчаним сугласником, уп. *кљѣ̀ћи, кљѣ̀кнѣ̀-, дѣ̀ћи, дѣ̀гнѣ̀-* итд. (Vaillant 3:257 § 503). Измена у парадигми доводи до изједначавања варијанте *й̀рѣ̀ћ, -гнѣ̀м* са префигираним глаголом *на-й̀рѣ̀ћи / на̀-й̀рѣ̀ћи* (поред *на-й̀рѣ̀гну̀ѝи*), *на̀-й̀рѣ̀гнѣ̀м* ’затегнути, напети итд.’ (РСА).

³⁴⁶ Тако је, према Вајану, рус. *прячь* ’затезати, напрезати; упрезати’ настало депрефиксацијом од облика на *на-* и *за-* (Vaillant 4:734 § 1208).

'сагнути се преко нечега', о чему детаљније у одељку о семантици), одакле се затим метонимијом (тј. променом фокуса) развило значење 'одлучно се подухватити чега' које је обезбедило семантичку основу за укрштање са лексиком окупљеном око псл. **preg-*.

Формално-семантичко приближавање двају гнезда доводи до семантичког цепања и хомонимизације у оквиру глагола *ipregnuiti*, а затим до постепеног преласка једног од настајућих хомонима *ipregnuiti* у лексичку породицу **preg-*. Показатељ ових процеса јесте и акценатска промена старијег и данас дијалекатског *ipregnuiti*, у значењима 'донети одлуку, решити се на што', 'одважити се', 'одлучно се прихватити чега', у савремено стандардно *ipregnuiti* (према *naipregnuiti*, попут *ipisati* : *naipisati*).

- *ipregibati*, *ipregibam* / *ipregiblem* impf. 'сагибати': Имаш ли синове? пригибај њи[x] од младости [лат. *filii sunt tibi?... curva eos a pueritia illorum eccli 7:25*] Ф. Ластрић, Под шибиком од твога покарања пригибам мене [лат. *sub virga correctionis tuae me inclino*] Б. Кашић, 'сагибати неки део тела (и приликом клањања)', фиг. 'дирати, придобијати', 'савијати': Плодно дубје воћне гране пригибаше Ц. Палмотић, 'управљати, усмеравати', ~ *se* 'сагибати се', 'сагибати се (о делу тела)', 'понизно и смерно се клањати', 'савијати се': Које [дрво] што се више обтерећава плодом, све се више земљи прегиба Ј. Рајић, 'наслањати се', 'љуљати се', 'колебати се' (РЈА), *ipregibati*, *ipregiblem* / *ipregibam* 'beugen' (Вук), 'пресавијати; сагибати', у изразу ~ главу (*шију*) 'клањати се', *ipregibati se*, *ipregibam se* / *ipregiblem se* 'савијати се', фиг. 'клањати се', грам. заст. 'мењати се (о именицама), склањати се' (РМС), *ipregibati (se)*, *ipregibam (se)* 'савијати (се)' Лика (Ајцановић), *iprigibati*, *-an* 'прегибати, пресавијати': Кад бѹдеш пригибат напицу [столњак] за сложит је, пази да идѹ по ријезу, ~ *se* 'пресавијати се': Тѹ се мѹра пригибат вазда на исту банду Дубровник (Бојанић/Тривунац), *iprigibati*, *iprigibon* = књ. *ipregibati*, *ipregibam* 'biegen, falten': Не пригибојте гроне да не пукну... — Кал шупрешош [пеглати], пригибој интимеле [јастучница] и повиј кордиле да не висиду (ЉДЛ), *ipregibati*, *ipregiblem* 'свијати, повијати': Ко меј [једва] колено прегиблем Вараждин (Liprjin); *ipregibleti*, *-am* 'сагибати (нпр. главу)': Част се чини сокривајући главу, пригибљајући ју... Коризмењак, *iprigibleti* Волтићи, Стулић, *ipregibleti*

се, -ам се фиг. 'клањати се': Није чудо, свач'ја снага да земаљска твој милости пригибља се Ј. Каванџин (RJA);

īrègiŋai̯i, -њѐм 'сагибати (у правом и у пренесеном смислу)', 'савијати, превијати', 'одлучивати, имати одлуку', ~ се 'сагибати се, нагињати се' (RJA), *īrègiŋai̯i*, -њѐм 'sich entschließen' ЦГ (Вук), *īrègiŋai̯i* 'смело прегнути' Броз-Ивековић (Mažuranić s.v. *pregnuti*), *īrègiŋai̯i*, -њѐм impf. и уч. према *īrègnui̯i*, *īrègiŋai̯i* (се), -њѐм (се) impf. и уч. према *īrègnui̯i* (се) (PMS), *īrìgiŋai̯i*, -ѐн 'прегибати': Ако б'удѐш непрѐстано т'ак'о пригињат к'њ'игу, б'рзо ћеш је расп'арат, ~ се 'прегибати се': Не пригињи се прико ф'уњестрѐ, п'ашћеш! Дубровник (Бојанић/Тривунац), *īrègiŋai̯i* се, -њем се 'прегибати' Косово (Елезовић II).

Облик *īrègiŋai̯i* је с.-х. континуанта псл. *pergybati, в. поглавље II, и несвршеног је вида. Једино ČDL одређује чак. *īrìgiŋai̯i* као перфектив, а Šimunović као имперфектив и то на основу истих примера. Уколико се подробније размотре наведени примери, може се закључити да свршени вид глагола у примеру: Не пригибојте гроне да не пукну... није извештан, док би глагол можда могао бити перфективан у примеру: Кал шупрешош [пеглати], пригибој интимеле [јастучница] и повиј кордиле, ако се имају у виду облици *изгиб'аи̯и*, *нагиб'аи̯и*, префигирани перфективи који реализују значења 'начинити наборе', 'пресавити, испресавијати'.

Варијанта *īrègiŋai̯i*, -ам настала је, према RJA s.v. *pregiblati*, аналогијом према презенту *īrègiŋai̯em*, уп. и *ogiŋai̯i*.

Према RJA s.v. *prègiŋati*, најстарија потврда овог облика потиче из дела М. Марулића. PMS има две одреднице јер раздваја имперфективе од *īrègnui̯i* и *īrègnui̯i* (се).

Префикс *īри-* (< псл. **pri-*) јавља се у следећим облицима:

- *īrìgnui̯i*, *īrìgnēm* pf. 'нагнути, сагнути, спустити, оборити', 'накрнути посуду из које се пије', 'примаћи се западу (о Сунцу)', 'наклонити, приклонити (о уху, ушима, често према лат. *inclinare aurem (aures)* у Библији)', 'притиснути': Дивојка је против својој вољи оцкврњена, кад је силом пода се пригнуа А. Кадчић, 'ганути, навести, навратити, потакнути, приволети, склонити; примамити', 'нагнати, приморати, присилити', 'савладати,

победити, укротити (нпр. вољу)', 'привикнути некога на нешто': Нека и(х) [матере кћери] зараније пригна на посо и помњу стварих кућних³⁴⁷ И. Великановић, у изразу *ѳригнуѳи мисли* 'промислити, размислити': Пригнимо мало мисао нашу сврху ови(х) ричи Исукрстови(х) Ф. Ластрић, *ѳригнуѳи се, ѳригнѳем се* 'нагнути се, сагнути се; накренути се', 'примаћи се западу (о дану)', 'погурити се', 'пристати, приволети се', 'постати склон', 'полакомити се' (RJA), *ѳригнуѳи, ѳригнѳем* 'ansetzen, admoveo'³⁴⁸: Раде пригну из кондира пити (Вук), 'савити према доле, нагнути, сагнути': И у старчевој свести роди се горка невесела мисао која га још више погрузи и пригну земљи... Б. Ћопић, фиг. 'преломити, сломити', фиг. 'наговорити, приволети, склонити', фиг. 'живо се прихватити чега, прионути', у изразима ~ *уво* 'пажљиво слушати', ~ *главу (шију, колена) ѳред ким* 'покорити се, признати чију власт, пристати од невоље', *ѳригнуѳи се, ѳригнѳем се* 'погнути се, сагнути се': Ено и старих наших шљива... Једна се од њих, некоћ равна као свијећа, пригнула к земљи Ф. Мажуранић, Петроније се приже Милети и шапну: — С оним није добро! И. Вукићевић, 'угнути се, спустити се' (PMS), *ѳригнуѳи, ѳригнѳем* 'нагнути, сагнути', фиг. 'потегнути из флаше, попити', ~ *се* 'нагнути се, сагнути се' Загарач (Ћупићи), *ѳригнуѳи, ѳригнен* 'beugen, neigen', ~ *се* 'sich beugen, sich biegen, sich bücken' (ČDL), *ѳригнуѳи, -нѳем* у изразу ~ *главу* 'покорити се коме', ~ *се* 'пригнути се, сагнути се' Вараждин (Lipljin); *ѳригнѳи се, ѳригнѳем се* 'погнути се, сагнути се' бачки Буњевци (Peić/Vačlija), *ѳригнѳи се, ѳригнѳем се* 'id.' бачки Хрвати (Sekulić).

Када је реч о основном, конкретном значењу 'савити према доле, нагнути, сагнути', 'погнути се, сагнути се', префикс, како показују горенаведени примери из дела Б. Ћопића, Ф. Мажуранића и И. Вукићевића, реализује своје основно значење приближавања, кретања у смеру ка, према нечему (уп. ESSJ 1:214, Babić

³⁴⁷ Да није *ѳригнаѳи, ѳригнѳем* рф. 'нагнати, приморати', уп. итератив *ѳригањаѳи* у истом контексту: Разумне домаће жене... чељад своју и дружину на дело и работу пригањају Постила (RJA)? Уп. такође напоредну употребу имперфективних облика *ѳригонѳи* и *ѳригибаѳи* у примеру: Фсака дила, која пригоне и пригибљу чловика на умножење милости Ш. Будинић (RJA s.v. *prigibati*), што показује да обе етимолошке породице могу реализовати слична значења.

³⁴⁸ RJA s.v. *prignuti* исправља дефиницију у 'neigen, inclinare'.

1986:487, Клајн 2002:273), што потврђују и (предлошко-)падежне допуне у дативу. Апстрактна значења 'ганути, навести, навратити, потакнути, приволети, склонити; примамити', 'нагнати, приморати, присилити' изводе се из основног просторног јер подразумевају да неко усмерава нечије мишљење или поступке ка жељеном циљу (ка томе да особа којом се манипулише прихвати одређени став или начин понашања). Може се приметити да многи глаголи из овог семантичког поља имају исти префикс.

RJA s.v. напомиње да је овај глагол, нарочито у пренесеном значењу, био до почетка 19. века много обичнији него касније.

Већ је било речи о томе да у неким говорима *ѝри-* може одражавати псл. **per-*, те је могуће да неке од наведених потврда заправо спадају у континуанте псл. **pergъ(b)noti*.

- *ѝригибайѝи*, -ам / -бљем impf. 'чинити да неко или нешто на нешто пристане, да се приволи, склањати га на то', ~ *се* 'пристајати, склањати се на што' (RJA), *ѝригибайѝи*, *ѝригѝбѝм* / *ѝригѝбљѝм* impf. и уч. према *ѝригнуѝи* (PMS), *ѝригѝбѝѝ*, *ѝригѝбон* = књ. *ѝригибайѝи*, *ѝригѝбѝм* 'neigen, senken, beugen': Синко, не пригибој шкину [леђа] прил никин, ~ *се* 'sich beugen, sich bücken': Остарили смо, ни се чо већ пригибат за сваког вишњон на земји, фиг. 'sich verbeugen, einen Bückling machen, katzbuckeln': Боје гладоват ма бит импијо [усправан] него се пригибат прил свакин који би ти мога дат коју мрвицу (ČDL), *ѝригибайѝи се*, -бљем *се* 'сагињати се' Вараждин (Lipljin); *ѝригињаѝи*, -њѝм 'сагибати, нагибати', 'сагињати (главу)', 'накретати (чашу, чутуру и сл.) пијући какво алкохолно пиће', 'чинити да неко или нешто на нешто пристане, да се приволи, склањати га на то', ~ *се* 'пристајати, склањати се на што' (RJA), *ѝригињаѝи*, -њѝм 'hinneigen' (Вук), *ѝригињаѝи (се)*, -њѝм *(се)* impf. и уч. према *ѝригнуѝи (се)* (PMS).

Занимљиво је да се имперфектив *ѝригибайѝи* у историјским потврдама јавља једино у пренесеном значењу, а и *ѝригињаѝи*, посведочено од 17. в., има малобројније потврде за основно значење него за метафорично.

Чакавски примери се сви наводе јер показују да је перфективно одређење глагола *ѝригѝбѝѝ (се)* у ČDL у овом случају спорно, тим пре што на основу истих ових примера Šimunović одређује глагол као имперфективан.

Префикс *ipro-* (< псл. **pro-*) јавља се у облику *iprognyiti* који има свега једну потврдну:

- *iprognyiti*, *-nem* pf. 'спустити, погнути, пригнути': Прогнуо паша главу кано да му дотешчала Н. Тординац (PMS).

Облици са датим префиксом јављају се у другим словенским језицима, уп. чеш. *prohnout* 'повити, искривити (прут)', ~ *se* 'повити се, искривити се' (ЧСР), рус. *прогнуть(ся)* 'угнути (се), савити (се), искривити (се) (под теретом)' (Poljanec).

Префикс *raz-* (< псл. **orz-*) садржан је у следећим облицима:

- српсл. *разгнути* 'evolvere': *писанина разгнуће прочишти не възможе* Теодосије (Даничић), *разгнуйи* pf. 'ганути, отворити, развити, раширити на све стране' Стулић (RJA); *разагнууйи* 'id.' Стулић (RJA).

Нема несумњиве потврде с.-х. континуанте псл. **orzgьbnoti (se)* будући да је Даничићева српскословенска, а Стулић код *разагнууйи* упућује на *разгнуйи* које је преузео из глагољског бревијара.

- *разгибайи*, *разгибам* / *разгибљем* pf. 'разгнути' Стулић, 'гибањем макнути, скренути': разгибати руку, ногу, чланке, прсте, ~ *се* 'гибањем се макнути, скренути': Идем, да се мало разгибам (разгибљем) (RJA), *разгибайи*, *разгибам* / *разгибљем* 'учинити покретљивим, разрадити, размрдати', фиг. 'покренути на активност, уздрмати, заталасати', ~ *се* 'постати покретљив, разрадити се, размрдати се': [Точак] се још није право разгибао превод Р. Шоварија (PMS), *разгибайи се*, *-блем се* 'разгибати се': Немреш фург седети, мораш се мало разгибати! Вараждин (Lipljin).

Потврде с.-х. глагола који одражава псл. **orzgybati (se)*, в. поглавље II, сразмерно су позне: најстарија, Стулићева, преузета је из руског речника (Lexicon Russicum trium linguarum). Глагол је посредно потврђен нешто раније, јер је код Јамбрешића забележена глаголска именица *разгибање*, *разгибљење* (RJA s.v. *razgibańe*). Свршени вид имплицира да је глагол настао слагањем префикса и симплекса *гибайи*. У њему се активирају различита значења префикса, што примећује и RJA s.v. који га смешта у категорију глагола с овим префиксом којима се означава да се радња основног глагола извршила на више места, на више делова

или са више објеката или у категорију глагола којима се казује да предмет или лице потпуно или у великој мери прелази у стање онога што симплекс значи. ESSJ 1:147 s.v. *orz-* описује ово последње значење као подстицање активности до достигања одговарајућег нивоа или мере. И. Клајн смешта *разрадиџи*, којим се дефинише овде разматрани глагол, у групу глагола којима се исказује, према М. Стевановићу, залажење у стање означено основним глаголом или, према Е. Барић и другим ауторима, интензивно значење (Клајн 2002:279). Глаголе *раздрмаџи*, *разрадиџи*, поменуте у дефиницији значења овог глагола, Д. Кликовац сврстава у две семантички повезане групе глагола од којих једна имплицира да се предмет налази у неком лежишту и да покретима на све стране проширује то лежиште, тако да у њему може помало да се креће, док у другом случају лежишта нема, али је предмет непокретан, уочен (као да је у лежишту), све док, на исти начин као у претходном случају, покрећући се на све стране не постане делимично покретан (Klikovac 2004:183). Такође, треба узети у обзир то да телесно разгибавање (што је основно значење с.-х. глагола из кога су изведена остала) обично подразумева такву врсту кретања којом се потенцира истезање, опружање, исправљање насупрот савијању, сагибању. Једно од значења глагола са поменутим префиксом односи се управо на исказивање радње или стања супротног ономе што значи прост или глагол са префиксом *c(a)-*, *на-*, *о(б)-*, *за-* (уп. RJA s.v. 8. *raz* с, Стевановић 1975:445). Уп. слн. *razgibati*, *-am* / *-bljem* pf. 'beweglich machen': *razgibati si ude* = *razgibati se* ји. Штајерска (Pleteršnik). Касна посведоченост и недостатак дијалекатских потврда упућују на помисао да би с.-х. *разгибаџи* (тело или неки његов део) / *разгибаџи се*, нарочито помоћу телесних вежби, могло бити бохемизам, будући да је гимнастика код нас популаризирана посредством Соколског друштва пониклог у Чешкој (Orsa enciklopedija s.v. *Sokol*). Уп. чеш. *rozhybati tělo* pf. 'uvéstí tělo, krevní oběh do pohybu' Sokolské táboření 1948. (PSJČ s.v. *rozhybati*, грађа).

Префикс *c(a)-*³⁴⁹ (< псл. **sъ(n)-*) заступљен је у следећим облицима:

- српсл. **сѣгнѣти** 'complicate': **сѣгнѣвъ писаніе** Теодосије (Даничић), *сѣгнуџи*, *сѣгнѣм* pf. 'нагнути, накренути, накривити, погнути, пригнути (субјекат је

³⁴⁹ О различитим облицима овог префикса, укључујући и форму *сн-* испред вокала, в. детаљније Skok 3:179 s.v. *s*.

обично особа, а у НП и цвеће), 'скупити, склопити, сложити, савити (субјекат је човек, објекат обично предмет)', ~ *се* 'нагнути се, накренути се, накривити се, погнути се, пригнути се (субјекат је живо, особа (или што се мисли као особа) и животиња)', 'понизити се', 'приклонити се, наклонити се, пригнути се, спустити се': Дуго чеках Господа, и саже се к мени и чу вику моју Псалми 40:1 [лат. *Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi psal. 39:2*] Ђ. Даничић, 'примаћи се, приближити се, предати се нечему (нпр. свету и његовим уживањима)': Кад један ослађује се бога, неће се сагнути свијету и видит га М. Раднић, 'обазрети се, осврнути се на што': [Кад се процењује рана и њене последице] тој се све [што је набројано] има сагнути и примирити Статут пољички, 'спустити се, слетети': Голубица воду пије... спазио гу сиви соко, па се сагну, да је узне НП Врање (RJA), *сагнуџи* 'inclinare, погнути, пригнути', пренесено 'confectere, rependere, разумно све односе разабирати, сагибати, да се у правичном правцу одлука изрече'³⁵⁰ (Маџурапић), *сагнуџи, са̀гнџем* 'niederbeugen (нпр. главу)', ~ *се* 'sich beugen' (Вук), 'по(са)гнути се, савити се' (Његош), *са̀гнуџи, са̀гнџем* 'савити надоле, погнути, нагнути, приклонити', у изразу ~ *главу (шију)* 'покорити се, попустити', *са̀гнуџи се, са̀гнџем се* 'савити се, пригнути се к земљи', фиг. 'покорити се чијој сили' (РМС), *са̀гнуџи, са̀гнџем* у изразу ~ *главу* 'покорити се' (s.v. *глава*), ~ *се* 'савити се надоле' Поткозарје (Далмација), *са̀гнуџи, са̀гнџем* 'савити надоле, погнути, нагнути, приклонити', ~ *се* 'савити се надоле, погнути се, нагнути се' Војводина (РСГВ), *са̀гнуџи, са̀гнџем* 'погнути, повити напред' Васојевићи (Боричић), 'пригнути', ~ *се* 'пригнути се' Дубровник (Бојанић/Тривунац), *са̀гнуџи (се), -нем (се)* 'погнути (се)' Косово (Елезовић II), *са̀гнуџи се, са̀гнџем се* 'савити се према доле' Загарац (Ћупићи), *са̀гнуџи, са̀гнџем / са̀гнуџи, са̀гнџем* (= књ. *са̀гнуџи, са̀гнџем*) '(herunter)biegen, (herab)beugen', ~ *се* 'sich (herab)beugen, sich bücken, sich verbeugen' (ЏDL); *са̀гнуџи се, са̀гнџем се* 'савити се надоле, погнути се, нагнути се' Сомбор, Ново Милошево, Деска, *са̀гнуџи* [през.?] 'id.' Деска (РСГВ), *са̀гнуџи, са̀гнџем* 'погнути, нагнути, приклопити', у изразу ~ *главу* 'покорити се' (s.v. *глава*), *са̀гнуџи се, са̀гнџем се* 'пригнути се земљи' бачки Буњевци (Реић/Ваџлија), *са̀гнуџи (се), са̀гнџем (се)* 'сагнути (се), савити (се) надоле; погнути' бачки Хрвати

³⁵⁰ Значење се темељи на горенаведеном примеру из Пољичког статута.

(Sekulić), *сàгнїи се, -им се* 'сагнути се' ј. Барања (Sekereš IX);

сàгè̃ии: Е, нї́је мòе гавр̀ануше нè̃нè̃ гл̀авè̃ сàгè̃ти Љештанско (Тешић 267 s.v. *гавр̀ануша*), *сàгè̃и се, сàгнè̃м се* 'савити се према доле' Загарач (Ћупићи).

Формално гледано, за овај облик је карактеристично варирање облика инфинитива, о чему је већ било речи раније. У вези са формом *сàгè̃ии (се)*, потврђеном у грађи у западној Србији и у Црној Гори, RJA s.v. *sagnuti* напомиње да облици 3. sg. и pl. аориста *сàгè̃ се, сàгè̃ше се* и pt. pf. act. *сàгè̃ло* у народним песмама из Босне имплицирају тај облик инфинитива.

Узима се да су префикси *с(a)-* 'са, заједно' и *с(a)-* 'од (одозго надолe)' вероватно хомоними (М. Сној у Bezlaј 4:373–374 s.vv. z I, z II)³⁵¹, а у разматраном глаголу се могу издвојити значења која су мотивисана основном семантиком оба хомонима: први од њих је препознатљив у значењу 'скупити, склопити, сложити, савити', а други у 'савити надолe, погнути, нагнути, приклонити', 'понизити се', 'спустити се, слетети'.³⁵² Занимљиво је да је значење 'скупити, склопити (о одећи, папиру, крилима и сл.)', према RJA s.v. *sagnuti*, добро посведочено код старих лексикографа Микаље, Беле, Стулића (који црпи потврду из дела Димитровића, дубровачког писца из 16. в.) и Даничића (из српсл. извора), али да није присутно ни у савременом књижевном језику, ни у дијалектима. Значење 'савити (се) надолe', иако има и ране потврде у другим изворима, у речнике је ушло касно (Вук, Шулек, Ивековић), али је постало доминантно у савременом језику.

○ *згї̀ба̀ии, -ам / -б̀љем* impf. 'с(a)вијати, прегибати', ~ *се* 'савијати се, разгибавати се, прегибати се' (RJA), *згї̀ба̀ии, згї̀ба̀м / згї̀б̀љè̃м* 'сагибати, савијати' Далмација и Херцеговина, ~ *се* 'сагибати се, савијати се; клањати се' (РСА);

згї̀б̀а̀и̃, згї̀б̀јен pf. 'zusammenlegen, zusammenfalten': Кал згибјемо робу [веш], доћемо у вос (ЋDL);

сàгї̀ба̀и̃, сàгї̀б̀а̀м / сàгї̀б̀љè̃м impf. 'савијати, слагати', 'савијати надолe, пригињати (главу)', ~ *се* 'савијати се, пригињати се надолe, к земљи' Попово у

³⁵¹ За преглед различитих ставова о пореклу датог префикса в. и ESSJ 1:254–255 s.v. *с̀гн*.

³⁵² Слично томе, RJA s.vv. *sagnuti, s, sa, su* издваја два значења префикса у разматраном глаголу, једно је састављање, скупљање, сабирање, нагомилавање, згушћавање, а друго је смер радње или кретања одозго доле, уп. такође ESSJ 1:253–254 s.v. *с̀гн*, Стевановић 1975:446, Babić 1986:491.

Херцеговини (RJA), *саги́баџи*, *сàгӣбāм* / *сàгӣбљѣм* 'niederbeugen', ~ *се* 'sich beugen' (Вук), *саги́баџи (се)*, *сàгӣбāм (се)* / *сàгӣбљѣм (се)* impf. и уч. према *сагнуџи (се)* (PMS), *саги́баџи се*, *сàгӣбам се* 'савијати се, нагињати се к земљи' Банат (PCGB), *саги́боџи*, -*бјен* '(herunter)biegen, (herab)beugen', ~ *се* 'sich (herab)beugen, sich bücken, sich verbeugen', фиг. 'einen Bückling machen, katzbuckeln' (ČDL);

сàгињаџи, -*њѣм* 'пригибати, савијати', ~ *се* 'пригибати се, нагињати се', 'савијати се у знак поздрава, понизности': [Домаћин пред муселимом] сагиња се до тлих раменима Г. Мартић (RJA), *сàгињаџи (се)*, -*њѣм (се)* impf. и уч. према *сагнуџи (се)* (PMS), *сàгињаџи (се)*, -*њѣм (се)* 'пригињати (се)' Дубровник (Бојанић/Тривунац), impf. према *сагниџи (се)* бачки Буњевци (Peić/Vačlija), *сàгињаџи (се)*, -*њѣм (се)* 'савијати (се) надоле, сагибати (се)' бачки Хрвати (Sekulić), *сагињаџи се*, -*њѣм се* 'сагињати се' ј. Барања (Sekereš IX), *сагињаџи (се)*, -*њѣм / -ам (се)* 'савијати (се)' Косово (Елезовић II), *сагињаџи*, -*њен* '(herunter)biegen, (herab)beugen', ~ *се* 'sich (herab)beugen, sich bücken, sich verbeugen', фиг. 'einen Bückling machen, katzbuckeln' (ČDL).

Имперфектив³⁵³ *-гибаџи* има две варијанте префикса: *з-* је постало гласовним путем тако што је, након губљења полугласника, дошло је до асимилације по звучности испред звучног сугласника, а тако настало *згибаџи* је, према RJA s.v. 1. *zgitati*, забележено од 15. века, а у речницима код Витезовића, Беле, Белостенца и Стулића; *сагибаџи* је, према RJA s.v. *sagitati (se)*, потврђено век касније, а у речницима код Стулића, Вука, Поповића и Ивековића, и настало је аналогично према перфективу *сагнуџи* < *szgьbnџi, где је закономерно вокализован полугласник префикса у јаком положају пред слабим полугласником корена.

Важан је податак у вези с ареалом облика да се уместо глагола *сагибаџи се*, који је непознат у Бучуму и Белом Потоку (ји. Србија), у овим говорима користи синоним *са²вија се* (Богдановић 1979:97).

Чак. *згибаџи* у значењу 'zusammenlegen, zusammenfalten' јесте перфектив, настао вероватно слагањем префикса са симплексом, а због промене *из-* > *з-* у

³⁵³ За паралеле у другим словенским језицима, пре свега за буг. *сгиб(в)ам се* и сл., затим стел. *сзгывати*, чеш. *shybatí se*, рус. *сгибать(ся)* и блр. *згибаць в*. Вьгленов 1968:419.

неким чакавским говорима (уп. Skok 1:739 s.v. *ǰz*), није сигурно да спада овде, уп., с једне стране, семантички компатибилно *сагнутии* 'скупити, склопити, сложити, савити', а са друге, такође перфективно *изгибаи* у сличном значењу 'пресавити, испресавијати': Прије него ли се метне сукно у ступу, сручи се, изгибље се у николико комади или печа Пољица (РСА), затим 'посве нагибати, начинити наборе по ткању' Дубровник (РЈА).³⁵⁴

Облик *сагињаи* (*се*) посведочен је, према РЈА s.v., тек од 19. в. Поред уобичајеног презента на *-њем*, јавља се на Косову (напоредо са варијантом на *-њем*) и код Г. Мартића и облик на *-ам*.

Префикс *у-* (< псл. **и-*, **vъ(n)-*) заступљен је у следећим облицима:

- *угнутии*, *угне̄м* рф. 'макнути, савинути', 'уклонити, отклонити', ~ *се* (чега, од чега, кога, или коме, чему) 'уклонити се, измакнути, избећи', 'улегнути се (под теретом)', 'снизити се, умањити се' (РЈА), 'sich senken' (Вук), *угнутии*, *угне̄м* 'притиском учинити да се нешто (обично нека површина) искриви надоле, удубити, улегнути, искривити', 'увући (главу, врат у рамена) (у беспомоћном положају, у потиштености)', (раменима) 'одићи па спустити рамена, слегнути раменима (у недоумици или неприлици)', 'ступити, ући, доћи', 'склонити се, сакрити се', ~ *се* 'повити се, удубити се', 'пригнути се земљи, сагнути се, савити се', 'помаћи се, одступити, устукнути', 'склонити се, сакрити се' (РМС), *угнутии*, *угнем* 'учинити да се нешто улегне, удуби', ~ *се* 'улегнути се, удубити се', 'сагнути се, повити се' Ускоци (Станић), *угнуи се*, *угне̄м се* 'склонити се с пута, помакнути се': *Угни се да пасан!*, 'сагнути се под притиском нечега или иначе': *Под се угнуо од великѣ тежинѣ*, 'погнути се': *Угнуо се од година̄ и болести Дубровник* (Бојанић/Тривунац), *вугнутии*, *-нем* 'макнути, уклонити', ~ *се* 'макнути се': *Вугнул сем ти се, па кеј очеш?* Вараждин (Lipljin); *уге̄и*, *угне̄м* дијал. 'угнути': *Десно је лежала угета крајина у маглама Х. Кикић* (РМС); *уганутии*, *уганѣм* 'ишчашити, искренути зглоб' Оток у Славонији, Улог у Херцеговини, Левач и Темнић (РЈА), 'verrenken' (Вук), 'повредити ногу или руку прекомерним напињањем зглоба, истезањем зглобних тетива, искренути

³⁵⁴ Уп. и и глаголске именице *згибање / згибљење* п. 'радња којом се што набора, l'increspare delle vesti' Бела (РЈА).

зглоб, ишчашити' (PMS), *уг̀ану̀ӣи*, *̀уганем* 'повредити зглоб ноге или руке прекомерним истезањем зглобних мишића или померањем зглоба из чашице' Ново Милошево, Орловат (PCGB), *угану̀ӣи* 'извити, изокренути из зглоба, ишчашити руку, ногу' Никшић (Ђоковић), *уг̀ану̀ӣи*, *уг̀ан̄ем* 'увити, ишчашити руку, ногу' Васојевићи (Боричић), *угану̀ӣи*, *уг̀анен* 'verrenken, verstauchen', ~ *се* 'sich etw. verrenken, verstauchen' (ČDL);

уг̀анѝӣи, *̀уганем* 'повредити зглоб ноге или руке прекомерним истезањем зглобних мишића или померањем зглоба из чашице' Ново Милошево (PCGB), *уг̀анѝӣи*, *̀уган̄ем* 'повредити ногу или руку искретањем зглоба, ишчашити' бачки Буњевци (Reić/Vačlija), *уг̀анѝӣи*, *̀уганем* 'уганути, изврнути, истегнути зглоб, ишчашити' бачки Хрвати (Sekulić).

Глагол се јавља у различитим формалним варијантама о којима је већ било речи, а варијанта са вокализованим коренским полугласником и префиксом *у-* основни је облик којим се, у разматраном етимолошком гнезду, исказује значење 'ишчашити зглоб (ноге, руке)'. За кајкавски дијалекат је карактеристична форма *вугну̀ӣи* са протетичним *в-*, *в.* горе потврду из Вараждина, такође се овај облик среће код Хабделића и Белостенца (RJA s.v. *ugnuti*).

Семантика показује да префикс *у-* овде рефлектује два различита псл. префикса. Тако, на пример, значење 'удубити, улегнути' одражава основну семантику префикса *у-* пореклом од псл. **в̄(н)-*, а то је просторно значење 'унутра' (уп. М. Сној у Bezlaј 4:271 s.v. *в*).³⁵⁵ У језицима у којима се разликују континуанте поменута два префикса наведено значење исказује се глаголом сложеним са псл. **в̄(н)-*, уп. пол. *wgiąć (się) pf.* 'угнути (се), улубити (се); повити (се)' (ПСП), рус. *вогну́ть* 'угнути, увити, савити унутра, удупсти, начинити удубину' (Poljanec). С друге стране, значења 'уклонити, отклонити', 'помаћи се, одступити, устукнути', 'склонити се, сакрити се', вероватно и 'пригнути се земљи, сагнути се, савити се' рефлектују значења 'у страну, даље; доле' карактеристична за префикс *у-* који потиче од псл. **и-* (уп. М. Сној у Bezlaј 4:254 s.v. *и-*),³⁵⁶ уп. у

³⁵⁵ О овом значењу префикса *в.* Грицкат 1966–1967:203, Стевановић 1975:446, Babić 1986:492, Клајн 2002:282–283.

³⁵⁶ О основној аблативној семантици префикса *в.* и ESSJ 1:261 s.v. *и*, Стевановић 1975:446–447, Babić 1986:493, Клајн 2002:283–284. RJA s.v. I. *и* II, а. наводи управо *угну̀ӣи се* као један од

својству паралела, пре свега, слн. *ugeníti, -gánem* pf. 'wegrücken; wegräumen, aus dem Wege räumen; (den Schaden) abwenden', ~ *se* 'ausweichen; entweichen', *úgniti, -nem* 'biegen; (aus dem Wege) räumen' (Pleteršnik), чеш. *uhnout (se)* 'склонити, помаћи (у страну, уназад)', 'скренути (с пута)', 'уклонити се (од кога, чега), узмаћи (пред ким, чим), макнути се (правећи место коме, чему)' (ЧСР), затим и пољ. *ugiąć* 'савити, сагнути, повити', заст. 'задићи, подавити', у изразу ~ *przed kim, czym czoła, głowy, karku* 'повити, погнути главу, шију пред ким, чим, покорити се коме, чему', *ugiąć się* 'савити се, сагнути се, повити се', прен. 'погнути се, покорити се', у изразу ~ *pod ciężarem* 'савити се под теретом (и прен.)' (ПСР), рус. *угну́ть(ся)* нар. 'сагнути (се), приклонити (главу)' (Poljanec). Т. Маретић указује на дијалекатску диференцијацију семантике глагола *угибаїи се, угнуїи се* напомињући да ови глаголи код штокаваца значе 'sich senken', а да је значење 'weichen', тј. 'уклањати се, уклонити се' из кајкавског (Maretić 1924:161). Горенаведено дубровачко: *Ўгни се да пàсàн!* (Бојанић/Тривунац) сведочи о томе да се потоње значење среће и код штокаваца.

Префикс **u-* је заступљен и у *угануїи* 'ишчашити', чему у прилог говори грађа изложена у вези с обликом *изгануїи*, која показује да се ово значење изражава глаголима који садрже префиксе са аблативном семантиком. О томе како префикс уобличава наведено значење писао је и А. Вајан: „...le sens de « luxer » ajoute l'idée d'une déviation, d'un écart, qui s'exprime par le préverbe *u-* : cf. les synonymes s.-cr. *uvínuti* en regard de *vínuti* « agiter », *ùčāšiti* « écarter (l'os) de la *čāšica*, de la cavité de l'articulation »“ (Vaillant 1946:14).

Следе још две потврде које упућују на укрштање између разматране етимолошке породице и породице глагола *гнàїи, жèнèм* (аналогијом *гнàм*) < псл. **gъnati, *ženq*³⁵⁷, услед чега се значења из прве лексичке групе комбинују са облицима из друге.

○ *угнаїи се, -ам се* pf. 'угнути се, удупсти се': На десно угнало се и повило мртво поље М. Павлиновић (RJA).

За врло сличан контекст употребе види пример наведен за *угèїи*. Уп. код истог писца и придев *угнасї̄*.

глагола у којима дати префикс има значење удаљавања и одвајања од чега.

³⁵⁷ Уп. Skok 1:574–576 s.v. *gnàti*, ЭССЯ 7:196–197 s.v. **gъnati/*ženq*, SP 8:326–327 s.v. *gъnati*.

- *ужѣнѹи*, -нѣм рф. 'увући врат у знак одобравања или немоћи да се реагује': Ка сам јој рѣка, ужѣнѹла је врат и поталаушила се — Ужѣни ма̀ло врат да ти вѣдѣм гр̀ло Загарац (Ћупићи).

Што се облика тиче, може се претпоставити да је инфинитив начињен аналогијом према презентском облику (тако RJA s.v. 2. *ignati* објашњава инфинитив *ужѣнѹи* из Боке). У истом извору се префигирани облици глагола *знаѹи* јављају у различитим ликовима, уп. *догнѹи*, -âм / *дож(д)ѣнѣм*³⁵⁸ поред *дож(д)енѹи*, -ѣнѣм рф. 'дотерати', *иждѣнѹи*, -ѣнѣм 'истерати', *нагнѹи* 'натерати', ~ се 'наћи се на одређеном месту' поред *наждѣнѹи*, -ѣнѣм 'натерати, притерати, утерати', *одагнѹи*, -âм / *одаждѣнѣм* 'отерати, одбити', *ѹрегнѹи*, -âм 'претерати какав терет; претерати у нечему (пићу, шали, критици и сл.); неоправдано оптужити', *уждѣнѹи*, -ѣнѣм 'утерати' Загарац (Ћупићи). Значење 'увући (главу, врат у рамена) (у беспомоћном положају, у потиштености)' у овде разматраној лексичкој породици илустровано је у РМС следећим примерима: Вукан... оклепио уши и угнуо главу В. Назор, Окрену се као да би хтео нешто да каже али се предомисли, уже врат у рамена и упаде у ноћ Д. Ђуровић.

- *угѣбаѹи*, *угѣбâм* / *угѣбљѣм* имрф. 'савијати, прегибати', 'уклањати, одмицати, скретати, удаљивати', ~ се (коме, чему) 'уклањати се, уступати, узмицати' Привлака и Комљетинци код Винковаца, 'савијати се, улегати се' (RJA), 'sich senken' (Вук), 'угињати се, савијати се, повијати се (под теретом)', 'кретати се валовито, таласати се, њихати се', 'указивати поштовање наклоном, клањати се; потчињавати се, покоравати се', (коме, чему) 'избегавати (некога, нешто), уклањати се' (РМС), *угѣбаѹи се*, -љѣн се 'увијати се под притиском или иначе (о неком предмету, нпр. картонској кутији, лиму)' Дубровник (Бојанић/Тривунац), *угѣбаѹи се*, *угѣбâм се* 'угињати се, савијати се' Васојевићи (Боричић)³⁵⁹, *вугѣбаѹи*, -бљѣм 'мицати, стављати у страну', ~ се 'мицати се, избегавати, склањати се' Вараждин (Lipljin);

угињаѹи се, -њѣм се 'угибати се, спуштати се, упадати, пропадати (ниже у земљу)' Вук, Шулек, Ивековић (RJA), 'sich senken' (Вук)³⁶⁰, *угињаѹи*

³⁵⁸ О постанку -жд- в. Skok 1:574 s.v. *gnâti*, Белић 2006:341.

³⁵⁹ У извору је наведено да је глагол свршеног вида.

³⁶⁰ У различитим издањима наводе се различити подаци о виду глагола: у оном из 1852. глагол је

(*се*), *-њѐм (се) импф.* и уч. према *угнуѝи (се)* (РМС), *̀у̀гињаѝи*, *-њем* само у изразу *~ рaмени(ма)* 'подизати па спуштати рамена као знак недоумице, двоумљења, устезања, збуњености, несналажења': *̀У̀гињем рамѐни Фаркажди́н (РСГВ)*, *̀у̀гињаѝи се*, *-њѐм се* 'склањати се некоме с пута, помицати се', 'савијати се под неким механичким притиском или иначе' Дубровник (Бојанић/Тривунац).

Посреди су имперфективи према перфективном *угнуѝи (се)*. Између видских парњака влада семантичка симетрија, те значења неће бити посебно коментарисана.

Што се тиче облика *у̀гибаѝи*, кајкавске потврде, како савремене (Liprjin), тако и историјске (Белостенец, Јамбрешић, в. RJA s.v. 1. *ugibati*), имају протетично *в-*. Уочљиво је да су савремене потврде, од Вука наовамо, сем оне из Вараждина, све рефлексивне, а и у RJA су те потврде бројније. Могло би се помислити да је разлог томе избегавање хомонимије са *у̀гибаѝи* 'цркатати', али је тај облик слабо посведочен, в. поглавље V. Сем тога, и *у̀гињаѝи*, друга варијанта имперфектива, чешће се јавља као рефлексив.

Префикс *уз-* (< псл. **vъz-*) среће се једино у следећем облику:

- *у̀згѝбаѝи*, *̀у̀згѝба̄м / ̀у̀згѝб̄љѐм* рф. 'почети гибати, заљуљати, заталасати', *~ се* 'почети се гибати, зањихати се, заталасати се' (РМС).

Облик је перфективан, што значи да је настао слагањем симплекса *гибаѝи (се)* у значењу 'љуљати (се), таласати (се)' и префикса који у твореницу уноси значење почетка радње (в. ESSJ 1:278–279 s.v. *vъz*, Грицкат 1957–1958:114, Стевановић 1975:447, Babić 1986:493, Клајн 2002:285–286). Без старих и дијалекатских потврда у грађи.

Префикс *за-* (< псл. **za-*) присутан је у следећим облицима:

- *загнуѝи се* рф.: Кад отворик тор, одмак виђок једну овцу како лежи, ја се загнук према њој, кад виђок зло: она се сва убрусила и балуша на уста Пива (Гаговић s.v. *убру̀сиѝи*), *за̀гнем се*: Овај човѐк не'е чаму̀тан! Кудѐ се у срѐт пла̀дне загну̀ја, на овој вру̀хо сла̀му да прекару̀е? Јабланица (Жугић s.v. *чаму̀ѝан*), *зѝгнем* 'потерати, појурити': Зѝгне он да ме уф̀ати, ал му ја ум̀кнем Лесковац (Митровић), *~ се*

перфективан, а у каснијем, из 1935. стоји ознака [im]pf.

'затрчати се; јурнути': Кучики се згн'аше по зајца Велико Буштрање (Златановић), 'почети трчати, јурнути': Згн'у се ја да гу ст'гнем, да вид'мо чијо ће она дет'е да т'па, ал ми поб'еже Јабланица (Жугић).

Митровић наводи још неке облике из парадигме: *згн'у* аог., *згн'уо(ја)* рт. аст., *згн'уи* рт. pass., *згн'и* имрт. и упућује на *загна'и*, вероватно због значења. Међутим, та семантика, иако типична за глаголе *гна'и*, уп. *загна'и* рф. 'изагнати, протерати, потерати', ~ *се* 'појурити, навалити' (РЈА), 'залетети се, полетети, затрчати се, јурнути' (РСА), 'напасти, јурнути, ударити' Ускоци (Станић), *нагна'и се* 'пожурити; похитати, потрчати' (РСА), среће се и у овде разматраној лексичкој породици, уп. *нагну'и (се)* рф. 'потрчати, појурити; журно се упутити, брзо кренути, пожурити' (РСА).

На појаву приближавања парадигме глагола *гна'и* парадигми глагола *-гну'и* указује РЈА s.v. *gn'ati* наводећи облик презента *-гнем* и императива *-гни* код префигираних глагола: *изагн'ем*, *из'гни* код појединих западних писаца од 16. до 18. в. (РЈА s.v. *iz'gnati*), *одагнем*, *одагни* код неколико дубровачких, далматинских и чакавских писаца од 16. до 18. в., код Г. Пешталића и Г. Мартића (РЈА s.v. *odagnati*), *разагне* код Г. Мартића и *разагнеи* М. Павлиновића (РЈА s.v. *razagnati*).³⁶¹ У говорима ји. Србије, где је забележена већина потврда, нису посведочене промене овог типа, а уз то се значење глагола *гна'и* најчешће исказује глаголом *карам*, затим и *ш'ерам*. На крајњем југоистоку, од бугарске до албанске границе, а на северу до врањског краја, јавља се формант *-на-* на месту *-ну-* у инфинитивној основи глагола треће врсте (нпр. *врнале*), што се тумачи као македонски утицај или директни миграцијски унос (Ивић П. 2009:162, уп. и Белић 1905:484, 610–616).³⁶² Аорисни облик *згн'аше се* из Великог Буштрања пре рефлектује описану промену него што говори у прилог глаголу *загна'и* у наведеним потврдама.

³⁶¹ Иста појава присутна је и у другим словенским језицима, што Варбот 2008:91 илуструје следећим руским дијалекатским потврдама: *в'гнаться* 'истерати стоку на пашу' и *выгн'уть* 'истерати, прогнати' у говору Селигера, у више других говора *в'гн'уть* 'истерати'.

³⁶² Појава се заправо среће и другде, те А. Шивиц-Дулар говори о недовољно истраженом јужнословенском прелазу глагола типа **-nōti*, **-neš* међу глаголе на *-на'и*, *-неи* (Šivic-Dular 1999:188, напомена 79).

Што се тиче редукованог вокализма префикса под акцентом, уп. такође *зв'ђем* поред *за'ђем* рф. 'заћи, заобићи' и *зв'їнем* 'запети, подухватити се нечега' поред *зай'нем* 'затворити; пожурити' Лесковац (Митровић).

○ *загибайи*, -ам / -бљем рф. 'склопити, сложити, савити (писмо)' Бела, мех., тех. 'угибати' Шулек, ~ *се* 'покренути се, помакнути се': Загиба се, па еданпут навр главе паде Лика (РЈА), *загибайи*, *загибам* / *загибљем* 'почети гибати, заљуљати, заклатити, заклимати', ~ *се* 'почети се гибати, зањихати се, заклатити се; затреперити; заталасати се', 'покренути се (уопште)' (РСА).

Глагол је перфектив који је настао слагањем префикса *за-* и симплекса *гибайи*. РЈА s.v. указује, имајући у виду његово значење 'склопити, сложити, савити (писмо)', да спада у категорију глагола с наведеним префиксом којима се означава затварање (уп. РЈА s.v. *за* II, а, б)).³⁶³ Поред тога, на основу значења 'покренути се', 'почети (се) гибати, заклатити (се)' глагол се сврстава међу оне у чији семантички садржај префикс уноси значење ингресивности (РЈА s.v. *за* II, а, е), ESSJ 1:293 s.v. *за*, Грицкат 1966–1967:209, Стевановић 1975:436, Vabić 1986:494, Клајн 2002:253).

Уп. словенске паралеле са сличним значењима: слн. *zagíbatí*, -*gíbam* / -*bljem* impf. 'einbiegen', *zagíbatí*, -*am* / -*bljem* pf. 'покренути', ~ *се* 'покренути се; почети се кретати' (Pleteršnik), чеш. *zahýbat* impf. 'пресавијати (лист у књизи)', рф. 'покренути, мрднути (чим)', ~ *се* / *sebou* 'помаћи се, покренути се' (ЧСР), рус. *загибáть* 'савијати, превијати (папир)', 'засукивати (рукав)', нар. 'скретати' (Poljanec). Овде се уочава да је семантичко варирање праћено аспектским: глаголи у свршеном виду реализују значење 'покренути (се)', а у несвршеном '(пре)савијати' и у том значењу кореспондирају с префигираним перфективом, уп. слн. *zageníti*, -*gánem* pf. 'einbiegen, umbiegen' (Pleteršnik), чеш. *zahnout* 'пресавити (лист у књизи)' (ЧСР), рус. *загну́ть* '(пре)савити, превити (папир)', 'засукати (рукав)', нар. 'скренути' (Poljanec). Посматрано у светлу презентоване словенске грађе перфективно одређење с.-х. глагола *загибайи* у значењу 'склопити, сложити, савити' побуђује сумњу. Додуше, треба узети у обзир и то да, за разлику од цитираних слов. паралела, у овде изложеном с.-х. корпусу није посведочен

³⁶³ У вези са поменутиим значењем префикса в. и Грицкат 1966–1967:208, Клајн 2002:252.

перфективни парњак у одговарајућем значењу, а да је, с друге стране, забележен перфектив у сличном значењу, само са другим префиксом, уп. *изгубаџи* рф. 'пресавити, испресавијати' Пољица (РСА). Провера извора с.-х. *загибаџи* у поменутом значењу није од помоћи, јер је једина потврда лексикографска (наводи се у Белином речнику s.v. *lettera* у изразу *piegare la lettera, epistolam complicare, загибаџи књигу*), без контекста употребе који би потврдио вид глагола, те ова дилема за сада остаје без разрешења.

У разматраној лексичкој породици присутно је неколико двопрефиксалних глагола.

- *одугнуџи се, -нем се* рф. 'уклонити се, одступити' А. Далматин (РЈА), *одвугнуџи, -нем* 'одмакнути', 'изравнати заврнути лист у књизи': Ак веч завугнеш листа, бар га одвугни преди нек ми књигу врнеш!, ~ *се* 'одмакнути се' Вараждин (Lipljin).

У наведеном облику спајају се два префикса *од-* и *у-* (у кајкавском са протетичним *в-*) чија је основна семантика аблативна.³⁶⁴ Сем тога, префикс *од-* служи за грађење глагола којима се исказује значење радње супротне оној означеној облицима с другим префиксима, у цитираном примеру је то глагол *завугнуџи*. У истом извору су, међутим, забележена три двопрефиксална глагола са значењем 'пресавити, означити пресавијањем угла странице књиге', при чему је други префикс увек *у-*, а на месту првог варирају *за-*, *џод-* (< псл. **rodь-*) и *џре-*, који реализују своја основна просторна значења 'иза', 'испод' и 'преко' (уп. Клајн 2002:252, 267–268, 269–270):

- *завугнуџи, -нем* рф. 'пресавити, подвити': Завугнул ми је листа в књиги и више му нем посодил! Вараждин (Lipljin).
- *џодвугнуџи, -нем* рф. 'подвити': Де престане читати, ту подвугне листа в књиги... Вараждин (Lipljin).
- *џревугнуџи, -нем* рф. 'пресавити, означити пресавијањем угла стране': А рекел сем ти да ми не смеш превугнути листа в књиги! Вараждин (Lipljin).

Двопрефиксални глаголи с првим префиксом *џо-* биће на основу семантике

---

³⁶⁴ Као први префикс у двопрефиксалним глаголима *од-* се комбинује са *џо-* и *у-* (Клајн 2002:288). У овом сегменту рада неће бити цитирана литература о префиксима и њиховим значењима о којима је већ било речи у претходном излагању.

разврстани у две групе. О другој групи биће речи у наредном одељку о перфективним итеративима. У првој групи се као други префикс јавља *из-*, *на-*, *и́ре-* и *с(а)-*.

- *и́оизгну̀ти*, *и́оизгнѐм* pf. 'погнути, посагнути': А побјеже Топал-паша, | поизгнуте много главе (Његош).
- *и́онагну̀ти*, *и́онагнѐм* pf. 'мало нагнути' само Стулић (RJA), 'нагнути се', ~ *се* 'мало се нагнути, приклонити се' (PMC).
- *и́онагиба̀ти*, -ам impf. према *и́онагну̀ти* pf. само Стулић (RJA).
- *и́ои́ригну̀ти* pf. 'мало прегнути' само Стулић (RJA s.v. 2. *popregnuti*).³⁶⁵
- *и́ои́ригиба̀ти*, -ам pf. 'мало прегнути' само Стулић (RJA s.v. *popregibati*).³⁶⁶
- *и́осагну̀ти* (*се*), *и́осагнѐм* (*се*) pf. 'мало (се) сагнути' (RJA), '(sich) ein wenig niederbeugen' (Вук), *и́осагну̀ти*, *и́осагнѐм* 'мало сагнути; спустити', ~ *се* 'сагнути се' (Његош), *и́осагну̀ти* (*се*), *и́осагнѐм* (*се*) 'мало (се) сагнути' (PMC), *и́осагнѐм се*, *и́осагнѐм се* 'повити се, савити се напред' Васојевићи (Боричић).

RJA s.vv. *ponàgnuti*, 2. *popregnuti*, *popregibati*, 1. *posàgnuti* сврстава наведене глаголе у категорију оних с префиксом *и́о-* који означавају да се радња чини у малој мери (в. RJA s.v. 3. *po* II, *b*), уп. за то значење префикса и ESSJ 1:188 s.v. *po*, Грицкат 1955–1956:82–85, Стевановић 1975:441³⁶⁷, Вабич 1986:485, Терзић 1997:317). Глагол *и́оизгну̀ти*, будући да се у цитираном примеру комбинује с прилогом *много*, не спада у ову семантичку категорију или је можда квантитативна компонента у његовом семантичком садржају околионално неутралисана у наведеним стиховима.

Следећа два глагола с префиксима *с-* и *и́ри-* формирају видски пар, под условом да наведени облици заиста одражавају исте префиксе³⁶⁸:

- *сѝригнѝти се* Жумберак, католици (Skok 1:576 s.v. *-gnuti*).
- *сѝригиба̀ти*, -љем / -ам impf. 'пригибати, plicare' само Стулић (RJA),

³⁶⁵ RJA s.v. истиче да је *-и-* уместо *-е-* у префиксу својствено дубровачком говору. О томе да се посл. **per-* рефлектује у *и́ри-* у том говору већ је било речи.

³⁶⁶ RJA s.v. коментарише потврду као слабо поуздану.

³⁶⁷ Стевановић истиче да се префикс *и́о-* са датим значењем додаје глаголима претходно сложеним са другим префиксима.

³⁶⁸ О амбивалентној вредности ових префиксалних форми раније је било речи.

сїригїбайи се, -гїблѣм се 'пригибати се, клањати се' Вараждин (Lipljin).

Спој префикса *уз-* и *на-* забележен је у следећем облику:

- *узнагнуџи се, узнагнѣм се* рф. необ. 'нагнути се унатраг, наслонити се': Напола лежали *узнагнути* на своју пртљагу Е. Мулабдић (РМС), *узнагнуџи (се)* 'исправити се у седишту, наслонити се потиљком' Никшић (Ђоковић).

Префикс *уз-* реализује овде просторно значење вршења радње нагоре уз нешто и уназад (уп. нпр. Стевановић 1975:447, Клајн 2002:285).

Овде можда спадају и следећи облици за које одговарајуће паралеле постоје у бугарском.

- *расїрѣгне* рф. 'раширити неку тканину и сл.': *Распрѣгне чргу да ју избўва* — *Къд ни е воља за дўдови едѣн се укачи да тресѣ, а ми дўле распрѣгнемо најлон да падају у њѣга Тимок* (Динић).

Друго значење овог глагола 'испрегнути стоку која је била упрегнута' као и семантика рефлексивног облика *расїрѣгне се* 'скинути сукњу (запрегу)' Тимок (Динић) сврставају овај облик у гнездо *-їрећи, -їрегнуџи* < псл. **preg-*. Горепоменуто 'раширити неку тканину и сл.' могло би се извести из овог последњег значења 'скинути запрегу која се опасује, замотава око тела' преко 'размотати, раширити запрегу (па затим и било коју другу тканину)'

С друге стране, у бугарским говорима су посведочени глаголи супротног значења *спрѣгам, спрѣгна* 'склапати, пресавијати' Ихтиман, Самоков, *спрѣгнувам* 'id.' Самоков, *спрѣгам, спрѣгна* 'id.', 'пресавијати тканину, платно' Пирдоп, *спрѣг(в)ам, спрѣгна, спрѣгнувам* 'склапати, савијати одећу или тканину да се не гужва' који се изводе (преко *прѣгна с испадањем неакцентованог њ < *прѣгѣна, што је акценатска варијанта облика *пре-гѣна*) од *гѣна* 'пресавијати, склапати' < *гѣбноџи, уп. и *впрѣгам* 'склапати, пресавијати, удвостручавати', *прѣгвам* 'пресавијати' (БЕР 7:405 s.v. *спрѣгам*², Дейкова 2010:63–64). Уколико су наведени облици заиста део гнезда *гѣбноџи, и глагол *расїрѣгне* 'раширити неку тканину и сл.' из ји. Србије има ту своје место јер се и семантички и ареално надовезује на буг. потврде. Антонимичност проистиче из семантике префикса *раз-*, пошто глагол спада у категорију глагола с поменутиим префиксом који исказују радњу супротну оној означеној симплексом или глаголима са префиксима *с(а)-, на-, о(б)-* и *за-*.

- *сїрѣгнем се* pf. експр. 'вeома, претерано смршати, оронути': Спрѣгла се и она ко кучка, од бѣс, нѣе од рабѣту! — Млѣго рабѣти и по кућу и у њїве, нѣма ѡдмену, спрѣгла се, једнѣ кѣске од њум остале Јабланица (Жугић).

Глагол се у погледу форме и семантике може упоредити са буг. дијал. *прѣгла* 'слаба, мало погрбљена жена' Банско, *спрѣгла* 'врло слаба жена, слаба, танка, савијена жена' Трн, Брезник, *спрѣгав* 'танак, слаб, који једва служи (о волу)' Брезник (Дейкова 2010:64). БЕР 5:836 s.v. *прѣгам* први облик наводи као изведеницу од глагола *прѣгам*, *прѣгна* 'упрезати', док Х. Дейкова сматра да су све три речи деривати горепомених глагола, тј. да су део гнезда **gьbnŋti* (Дейкова 2010:64, тако и БЕР 7:405 s.v. *спрѣгам*²), а за семантичку везу између 'пресавијати' и 'слаб, танак' упућује на чеш. *hubenŷ* 'слаб, мршав', pf. pass. од *hubiti* < **gubiti*,³⁶⁹ слн. *slŏk* 'крив, савијен' и 'слаб, танак, сув', *slokáč*, *slokân*, *slokîn* 'слаб човек', (*s*)*lŏciti* 'савијати' < **lĕk-* 'id.' (Дейкова 2010:64–65, уп. М. Сној у Bezlaj 3:263 s.v. *slŏk*). У оквиру лексичке групе **gьbnŋti* формално ближу паралелу од чеш. *hubenŷ* представља буг. дијал. *сѣгвѣ сѣ* impf., *сѣгнѣ сѣ* pf. 'слабити, онемоћати, сушити се, мршавити': Житата сѣ сѣгвѣт ут жѣгѣт — Хѣбава бѣши пѣстѣт му Рѣза, ѡмѣ сигѡ сѣ сѣгнѣ ут кѣхѣри Елена (Петков 1974:138). Исти семантички развој очитује се и у с.-х. дијал. *завѡлїи* (*се*), *завѡлим* (*се*) pf. 'нагнути се', 'ослабити, омршати' Косово (Елезовић I).

Као што се могло видети, чинилац који отежава етимолошко тумачење последња два глагола (с.-х. дијал. *расїрѣгне* и *сїрѣгнем се*) јесте већ помињана хомонимија облика **pergь(b)-* и **prĕg-* о чијој семантичкој блискости сведочи буг. дијал. *спрѣгам*, *спрѣгна* у значењима 'пресавијати тканину, платно', 'пресавијати једном или два пута нит, конач, канап и након тога усукати га као једно' Пирдоп (Дейкова 2010:63, 64). За остале буг. потврде с овим другим значењем в. Дейкова 2010:63, БЕР 7:404 s.v. *спрѣгам*¹. У дијалектима ји. Србије забележен је еквивалентни глагол, уп. *сїрѣгне* pf. 'удвостручити': Спрѣгни узицу о[д] два кѡта, да бѣде пѣјака Каменица код Ниша (Јовановић В.), *сїрѣгнем* 'id.': Спрѣгни конѡпче, нека је по јѡко Лесковац (Митровић), 'удвојити, упрести две нити': Прѣђа ми тѣнка, но ја ћу гу спрѣгнем с овѣј што ми лѡни бѣше остало од ванѣле, за пѣ дебѣло Јабланица

³⁶⁹ Уп. и *гїнуши* impf. 'слабити, мршавити, губити здравље услед неког телесног узрока' (RJA).

(Жугић), Спрѣгни га ђтри [троструко] Пирот (Живковић s.v. *ђѓри*), такође и имперфектив *сѓрѣза* impf. 'упредати више нити у једну нит': Спрѣзам овѓја повђј да бѓде појак, да мђг да се увржем у дрѓва, ~ *се* 'кретати се удвостручавајући се, тј. скупљајући се и опружајући се (о спрегавцу, кракатом човеку)' Тимок (Динић), *сѓрѣса* 'удвајати се по дужини, савијати се' Лужница (Манић). Оно што повезује семантику наведених облика са значењем својственим глаголу *gьbnqti јесте то што се удвајање постиже савијањем нити.

Међутим, значење 'смршати', 'слаб, сув' не мора бити изведено из 'савијати', већ за исходиште може имати и 'усукати', уп. у својству семантичке паралеле с.-х. *усѓкаѓи* pf. 'сјединити две или више нити, влакана, власи и сл. увијајући их једно око другог, упрести', ~ *се* 'упрести се, увити се, изувѓјати се': Као да се усукала сва у себе и још тања и ситнија постала Стј. Михалић, 'јакђ смршати, омршавити', 'спарушити се, свенути од суше и уврнути се (о биљкама)', *усѓкѓн* 'мршав, слаб, испијен' (PMS), *усучѓм се* експр. 'јакђ смршати, омршати' Јабланица (Жугић). Уколико је семантички развој био 'усукати се' → 'смршати', у том случају *сѓрѣгнем се* припада лексичкој породици **pręg-*.

Перфективни итеративи

Перфективни итеративи се граде тако што се префикс са итеративним (дисперзивним, дистрибутивним) значењем додаје на префигирани изведени имперфектив, а као резултат се добија перфективни глагол с неком врстом итеративне семантике (в. Vaillant 3:473 § 645).

У облицима који следе први префикс је *из-*, а други *на* односно *ѓре-*:

- *изна̀гињаѓи се, -ња̀м се* impf. (sic) 'нагнути се, повити се једно за другим' (PСА).
- *исѓрѐгибаѓи, исѓрѐгиба̀м / исѓрѐгиба̀љѓм* pf. 'направити више прегиба на нечему, изувѓјати' (PСА).

Следе облици у којима је први префикс *ѓо-*, а други *на-* односно *с(а)-*.

- *ѓона̀гињаѓи се, -ња̀м се* pf. 'нагнути се редђм' (PМС).
- *ѓоса̀гињаѓи се, -ња̀мо се* pf. 'сагнути се сви редђм' (PМС).

У презентованим глаголима префикси *из-* и *ѓо-* имају дистрибутивно или мултипликативно значење (Клајн 2002:287). У двопрефиксалним структурама ти

префикси са наведеним значењем додају се најчешће несвршеним глаголима.

Посведочен је и облик са три префикса *йо-*, *из-* и *на-*:

- *йоизнагиња̄й̄ӣи*, *-њ̄ем* рф. 'учинити да се више нечега нагне', ~ *се* 'нагнути се (о више нечега)' Ускоци (Станић).

Наведени облик се уклапа у уобичајени модел творбе тропрефиксалних глагола: они најчешће настају додавањем дистрибутивног *из-* или *йо-* на двопрефиксалне глаголе, и то оне који већ садрже те префиксе у истом значењу, што значи да је први префикс само афективно појачање другог (Клајн 2002:290).

Облици са *-гибӣй̄ӣи*

Већ је било речи у прегледу псл. реконструката да облике сводиве на **gybiti*, а посведочене у словеначком и руском, уп. слн. *gibiti* 'набирати, слагати у наборе' и рус. дијал. *гибѣтѣся* 'угибати се, савијати се; нагињати се, накретати се', прасловенски речници различито тумаче: према ЭССЯ, у питању је нови каузатив (стари је **gubiti*),³⁷⁰ корелативан са **gybati*, док аутори SP сматрају да нема основа за псл. реконструкцију и да наведене облике треба разматрати као деноминале у оквиру језика у којима су потврђени (в. поглавље II).

У с.-х. језику су посведочени само префигирани облици (*на-*, *йре-* и *у-*), али RJA s.v. *pregibiti* указује на то да би глаголска именица *гибљење* могла бити посредна потврда симплекса *гибӣй̄ӣи*. Именица се, међутим, у њој посвећеном речничком чланку тумачи као изведеница од облика презента *гибљем* (в. RJA s.v. *gib|ēne*).

- *нагӣбӣй̄ӣи*, *нагӣб̄им* рф. дијал. 'доста натоварити, оптеретити товаром' Левач (РСА).
- *йрегӣбӣй̄ӣи*, *-им* рф. 'прегнути, сагнути' И. Јабланци, С. М. Љубиша (RJA), *йрегӣбӣй̄ӣи*, *йре̄гӣб̄им* дијал. 'савити, сагнути коме главу' С. М. Љубиша, ~ *се* дијал. 'сагнути се' С. М. Љубиша (PMS).
- *угибӣй̄ӣи*, *-им* рф.: Шипка укривна може се изправити, када је млада и угибљена (вгибљена), што не може се учинити од једнога дрвета стара и суха М. Раднић, Стулић (RJA).

---

³⁷⁰ О новим каузативним облицима без апофонске алтернације в. и Vaillant 3:431–432 § 616.

RJA s.v. *ugibiti* претпоставља да је посредни перфективни облик према имперфективном *угибаџи*. Могуће је да је овај облик настао у покушају да се изворни видски пар *угнуџи* : *угибаџи* замени неким у коме би творбена веза била прозирнија по моделу (*на-*, *џре-*) *сџуџиџи* pf. : (*на-*, *џре-*) *сџуџаџи* impf.

Облик *нагиџиџи* у значењу 'доста натоварити, оптеретити товаром' може се тумачити као перфектив према *нагибаџи* 'накретати, кривити нешто тиме што се сувише оптерети товаром', затим се може интерпретирати као нови каузатив: 'учинити да се товар накреће, љуља' уп. *гибаџи се* impf. 'љуљати се, њихати се, клатити се': Гџб̄а се т̄овар на к̄оњу Ускоци (Станић), *ђџба се* 'id.': Мл̄ого се џџба наџијав т̄овар, стр̄а ме да се не превр̄не Тимок (Динић), и на крају као деноминал, уколико се семантички своди на 'направити *нагиб*'.

Нови перфективи

О новом перфективу с презентском основом на *-не*³⁷¹ који је изведен од имперфектива *гибаџи (се)*, *гиб̄ам / гиб̄љем (се)* 'угибати се, увијати се; кретати се, ићи тамо-овамо, итд.' већ је било речи поводом псл. **gy(b)n̄oti*. Паралелна образовања у другим словенским језицима наведена су у напомени 84. Префигирани перфективи настали су према префигираним имперфективима *-гибаџи*, уп. **obgybn̄oti* у поглављу II.

- *гибнуџи*, *гибн̄ем / гџбнуџи*, *-н̄ем* pf. необ. 'савити, повити': Стаса је повишег, леђа мало унапред гибнута Ј. Игњатовић, ~ *се* необ. 'извити се, повести се, врднути': ...[шарени кликер] гибну се амо, гибну се тамо, заврте се и — управо у рупу В. Петровић (РСА), *гџбнуџи*, *-н̄ем* 'нагнути се' М. Водопић (Benešić).
- *угџбнуџи се*, *уџбн̄ем се / уџбнуџи се*, *-н̄ем се* pf. 'угнути се, повити се': Даске... се угибоше под њом С. Ћоровић, Лабрња [усна] јој се угибну мало М. Божић (РМС).³⁷²

³⁷¹ О томе да су перфективи с презентом на *-не* врло продуктивна категорија у историјској епохи развоја словенских језика в. SP 1:44–45, Vaillant 3:257 § 504.

³⁷² Овде можда спада и потврда *џдгинуџи*, *џдгн̄ем* pf. 'зађи, застранити': Примите наук њега, да не погибнете с пута правденога Трансит (RJA), уп. напомену 279. Што се семантике тиче, значење 'скренути' може се извести из 'савити', али је са творбеног становишта проблем то што је потенцијални мотивни глагол *џогибаџи* 'повијати' врло слабо и касно посведочен.

Нови имперфективи

Ови облици се изводе од основа глагола *гануџи*, *-гнуџи*, *-гибаџи*, *-гибиџи* и *-гибљаџи* различитим суфиксима.

- *гањаџи*, *-ам* impf. 'гањивати': Ах ке пригнут неће жеље једна жена млада и лијепа! гања она непријатеље, и проћ вољи им срце цијепа И. Гундулић, Стулић (RJA).

Наведени глагол је изведен помоћу суфикса **-'ati*, **-'aje-* којим се обично творе имперфективи од глагола на **-iti* при чему се умекшава завршни сугласник основе (уп. Vaillant 3:481 § 651, SP 1:47, Белић 2006:358–360, Клајн 2003:361), те је отуда мотивни глагол можда био *ганиџи*.³⁷³

За облике *огибљаџи*, *-ам*, *џрегибљаџи*, *-ам* impf. (RJA) изнета је претпоставка да је *-љ-* узето према презенту *огибљем*, *џрегибљем*, али посреди можда може бити имперфектив на **-'ati*, **-'aje-* од перфектива *-гибиџи*, уп. горе *џрегибиџи*, *-им* pf.

Облици који следе изведени су од перфективног глагола *гануџи* (*се*) суфиксима *-јиваџи* и *-иваџи* (о суфиксима в. Vaillant 3:348, 349 § 566, 494 § 659, Белић 2006:359–360).

- *гањиваџи* (*се*), *гањивџам* (*се*) / *гањујем* (*се*) impf. према *гануџи* (RJA), *гањиваџи*, *гањујем* (дијал. *гањивџам*) 'узбуђивати, разнеживати', ~ *се* 'узбуђивати се, бивати тронут' (РСА).
- *ганиваџи* (*се*), *ганивџам* (*се*) / *ганујем* (*се*) impf. према *гануџи* (RJA).

Обе варијанте су посведочене од 17. века и поједини писци (П. Кнежевић, В. М. Гучетић) их напоредо употребљавају, али само за прву постоје и савремене потврде из РСА. Што се тиче облика презента, укупно узев, варијанта *-(j)ујем* је ређа.³⁷⁴

Имперфективи од основе глагола *-гнуџи* изводе се помоћу суфикса *-иваџи* / *-јиваџи*:

---

³⁷³ Посведочен је такође облик *обагањаџи*, *-ам* impf. 'обагавити, охронити, постати хром' Лика (RJA, одатле преузет и у РСА где је означен као перфектив, што већ и дефиниција у RJA имплицира) који је можда настао укрштањем *гањаџи* *'ишчашивати' impf., према *гануџи* pf., и *обагавиџи* Лика (RJA), о глаголима *обагавиџи* и *обагањаџи* в. EPCJ 2:43–44 s.v. *бага*¹.

³⁷⁴ О ранијој конкуренцији облика презента на *-(j)ује-* и *-(j)ива-* у образовањима овог типа в. Милановић 1954:246–247, Vaillant 3:348 § 566, 494 § 659.

- *огниваџи*, -ујем impf. само Волтиђи (RJA).
- *џригниваџи*, -ам impf. према *џригнуџи* pf. Бела, Волтиђи (RJA), *џригниџаџи*, *џригниџен* 'beugen, neigen', ~ *се* 'sich beugen, sich biegen, sich bücken' (ЏDL).
- *џригниваџи се*, -ам *се* impf. 'нагињати се, сагињати се' само Б. Зузери (RJA).

Код лексикографа Волтиђија и Беле потврђен је заправо само презент имперфектива, док се у инфинитиву наводи одговарајући перфектив. Ово је генерално слабо посведочен творбени тип, а савремене потврде су једино из чакавског дијалекта.

Имперфективи који следе изведени су такође суфиксима *-иваџи* / *-јиваџи*, с тим што се као мотивни глагол наводи *-гибљаџи* impf. (RJA s.vv. *ogibļivati*, *pregibļivati*) или *-гибиџи* pf. (RJA s.vv. *ugibļivati (se)*, *ugibivati*).

- *огибљиваџи*, -љујем impf. iter. према *огибљаџи* impf. само Волтиђи (RJA).
- *џригибљиваџи*, -љујем impf. iter. према *џрегибљаџи* impf. 'приближавати, приклањати' само А. Георгицео, ~ *се* 'бивати наклоњен, привржен (некоме, нечему), нагињати нечему' само А. Георгицео (RJA s.v. *pregibļivati*).
- *угибљиваџи (се)*, -љујем (*се*) impf. 'прегибати (се), сагибати (се)' само И. Т. Мрнавић (RJA).
- *угибиваџи*, -ам impf. 'угибати' само Стулић (RJA).

Потребно је нагласити да је код лексикографа потврђен само облик презента, док се као инфинитивни облици наводе *огибљаџи* (Волтиђи) односно *угибиџи* (Стулић). Чешће се јавља презент на *-јујем*, само је једна потврда за *-ивам*. Творбени тип није продуктиван: сваки облик је посведочен само код једног писца или лексикографа, а нема ни савремених потврда.

Суфикс *-аваџи* (Vaillant 3:494 § 659) забележен је једино у следећем облику изведеном од основе свршеног глагола *разгибаџи*:

- *разгибаваџи (се)*, *-џбавџм (се)* impf. и уч. према *разгибаџи (се)* (РМС), *реџгибаџаџи се*, *-вљем се* 'разгибавати се' Вараждин (Lipljin).

Експресивни глаголи

Експресивна глаголска образовања у разматраној лексичкој породици творе се од имперфектива *гибаџи (се)*.

Итеративно-деминутивна формација изведена је суфиксом *-каџи*, *-ка-* (<

псл. *-kati, *-kaje-), о којем в. SP 1:49–50, Vaillant 3:335–338 § 559–560, Грицкат 1955–1956:53–59, Стевановић 1975:589–590, Babić 1986:475–476, Клајн 2003:328–329.

- *гѝйкаиѝи се, -ка̄ се* impf. 'zittern' (Вук), *гѝйкаиѝи, -ам* iter., dem. 'њихати, љуљати; таласати; покретати', ~ *се* 'њихати се, љуљати се, клатити се; кретати се валовито, тамо-овамо', 'дрхтати, треперити, подрхтавати' (РСА), *гѝйкаиѝи се, -ам се* 'подрхтавати' Ускоци (Станић).

Суфиксом *-ѝаѝи, -ће-* (< псл. *-tati, *-t'e-), о којем в. SP 1:52–53, Vaillant 3:340–344 § 562–563, Клајн 2003:332–333, изведен је интензив:

- *гѝѝѝаѝи, гѝѝѝем* impf. заст. 'угибати се, увијати се (под теретом или притиском)', 'дрхтати, треперити, подрхтавати', ~ *се* 'њихати се, љуљати се' (РСА).

Заменом суфикса *-tati са *-těti формирана је мала група експресивних глагола као варијанта велике скупине на *-tati, уп. с.-х. *ѝрѝѝѝјеѝи* поред *ѝрѝѝѝаѝи* и *ѝрѝѝѝѝаѝи, др̀хѝѝјеѝи* и *др̀хѝѝаѝи* (Vaillant 3:394 § 595). На описани начин је према *гѝѝѝаѝи* образован следећи облик:

- *гѝѝѝеѝи, гѝѝѝѝм* impf. дијал. 'угибати се, увијати се (под теретом или притиском)' само И. Козарац (РСА).

Овде или у следећи одељак спадају следећи облици:

- *изгибáчиѝи (се), изгибáчѝм (се)* pf. дијал. 'искривити (се)' ЦГ (РСА).
- *нагибáчиѝи, нагибáчѝм* pf. дијал. 'дати крив облик чему, накривити' ЦГ, ~ *се* 'накривити се, искривити се у ходу' ib. (РСА).

Ови облици се наводе овде под претпоставком да су настали од *-гибаѝи, -гибиѝи* по моделу *завр̀љаѝи, завр̀љиѝи : завр̀љачиѝи*.³⁷⁵ За глаголе на *-áчиѝи* в. Клајн 2003:347.

Деноминал

Деноминална творба у разматраној лексичкој породици није продуктивна, уп.:

---

³⁷⁵ Глаголи на *-ачиѝи* могу бити и деноминали на *-iti, *-i- (о којима в. Vaillant 3:432–433 § 617, SP 1:57), те су можда поменути глаголи мотивисани именицама *гибач, гибача*, али је то, судећи по њиховим значењима, мање вероватно.

- *гибанисаѿи*, *-ишем* impf. 'чинити, пећи гибаницу': Гибаницу, Зорко! гибаницу пеци, благ је дан! Кравицу, Фрањко! кравицу стеци, пак ћемо гибанисати НПосл (РЈА) = *гибанисаѿи*, *-шиѿм* нар. 'често и обилно правити гибаницу, гостити се гибаницом' (РСА).

Глагол је изведен од именице *гибаница* помоћу суфикса грчког порекла *-исаѿи* (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*), за суфикс в. Skok 1:729 s.v. *-isati*¹, Vaillant 3:360–361 § 575.

Именице

Глаголске именице

Глаголске именице су по пореклу изведенице настале додавањем суфикса **-бје* на партицип перфекта пасива те, у зависности од његовог завршетка, **-тѿ* или **-тѿь*, постоје две варијанте са суфиксима **-нѿје* и **-тѿје* (уп. Vaillant 3:122 § 413, SP 1:85), који су се у савременом с.-х. језику развили у *-ње* и *-ће*. Апстраховањем ових суфикса глаголске именице се граде и од глагола који иначе немају одговарајући облик партиципа (SP 1:85, Стевановић 1975:469–470).

Начин грађења партиципа, па самим тим и глаголских именица, доживео је различит развој у историји словенских језика, који ће овде бити укратко представљен, са тежиштем на оном сегменту који се тиче претходно разматраних глагола. У стсл. је партиципски наставак **-нѿ* додаван инфинитивним основама на **-а-*, док су глаголи с презентом на **-не-* имали наставак **-енѿ* или **-овенѿ*; иновација која у ову глаголску врсту уводи тип партиципа на **-нѿтѿ* настала је након стсл. епохе, а њоме је био захваћен и с.-х. језик (Vaillant 3:116 § 408, 259 § 504). За разлику од старословенског у коме није било ограничења у творби глаголских именица у погледу аспекта и дијатезе мотивних глагола и руског где су заступљене глаголске именице добијене од глагола оба вида, у јсл. језицима дата категорија је ограничена на образовања од несвршених глагола, те су отуда с.-х. глаголске именице од перфектива, премда их има у знатном броју, или део старог наслеђа или релативно рецентне позајмљенице из руског (Vaillant 3:122 § 413, 124 § 415).³⁷⁶ Позивајући се на студију Х. Ожеховске, И. Грицкат напомиње да су се у

³⁷⁶ Вајан при том прави разлику у регистру употребе између народног језика и језика савремених

старијем с.-х. језику глаголске именице чешће градиле и од свршених глагола, а да се у 17. в. интензивирало грађење од имперфективних облика које је потиснуло претходни тип (Грицкат 1981:107).³⁷⁷ Скок и Клајн указују на коинцидирање перфективних мотивних глагола и суфикса **-tje* (Skok 1:765 s.v. *-je*, Клајн 2003:193).³⁷⁸

Први творбени тип чине глаголске именице изведене помоћу суфикса **-tje* од глагола на **-noti*, и то како од симплекса тако и од префигурираних облика. Такође су забележене одговарајуће глаголске именице и од неких негираних глагола.

- хрв.-цсл. **г'ноуџиџе, -иџ** / **гануџиџе, -иџ** п. 'кретња, покрет, гануће, стрка' (РСЈНР), *гануће* (с активним значењем) 'дело којим ко гане, покрене (у духовном смислу)': Би подигнута душа његова божјијем ганутјем... Б. Кашић, (с активним значењем) 'дело којим се неко на нешто потакне': Имамо ганутја јака овога непријатеља придобит Ј. Филиповић, 'оно што гане, покрене некога да нешто учини, узрок': Два су ганутја илити узрока А. Канижлић, (пасивно или рефлексивно) 'дело којим се неко или нешто гане, покрене (у правом, физичком смислу)': Ганутје валова његовије ти утишаш и угашујеш М. Дивковић, 'оно што се гане, покретност (о имовини)': Ганутје блага раздили убогим, а лежеће стрицу свому припоручи Ф. Главинић, 'дело којим се неко или нешто гане, покрене (у пренесеном, духовном смислу)': Брез никаква ганутја на срчбу ил' на освету М. Добретић (РЈА), 'стање онога који је ганут, потресеност, тронутост' (РСА), 'нежно (побожно) унутрашње расположење; нежност' Суботичка Даница 1920, бачки Хрвати (Sekulić), *ганућџе* 'Rührung, Ergriffenheit,

---

медија: „étrangers à la langue populaire, ils abondent actuellement dans la langue de l'information, à l'imitation du russe, et pour la commodité“ (Vaillant 3:124 § 415, слично Белић 1933:268). О творби и семантици глаголских именица у зависности од вида мотивног глагола в. још Белић 1933 (о именицама од перфективних глагола) и Клајн 1998 (о именицама од имперфективних глагола).

³⁷⁷ Испитујући девербалне именице из српских средњовековних правних споменика 14. в. В. Бориш је дошао до закључка да су глаголске именице извођене од свих врста глагола, простих и префиксалних, несвршених и свршених (Boguš 1985:131).

³⁷⁸ Детаљније, и са упућивањем на литературу, о вези између аспекта мотивних глагола и могућности и начина творбе одговарајућих глаголских именица на савременом синхронном плану в. Клајн 2003:167–175, 193–194.

Gemütsbewegung' (ČDL).

- *негануџије* п. 'својство онога што се не гиба, што се не може ганути' Ф. Главинић, Микаља, Бела, Волтиђи, Стулић, *негенуџије* Белостенец (RJA s.v. *neganiće*).
- *нагнуће* п. 'о ономе што се нагне, савије, што је нагнуто': ...јер нагнутје од дџла али од уда од тијела... М. Орбин, 'о завршетку дана, заласку сунца, уопште пролажењу година, времена': Тираше јих Израелићани до нагнутја сунца А. Качић, '(у пренесеном смислу) о вољи кад је нагнута на што': ...знам нагнуће оне погани [маћеха о пасторци] И. Великановић (RJA), 'нагиб, косина', нераспр. 'сагибање, наклон главе (у знак поздрава)', фиг. 'нагињање, стремљење (чему), пријемчивост (за што), склоност (чему), тежња', фиг. 'наклоност, симпатија, љубав', 'осећање, чувство; тренутни порив, инспирација', 'нагон, побуда; инстинкт' (РСА).
- *огнуће* п. 'испијање (до последње капи)' Бела, Стулић (RJA).
- *џогануће* п.: Иже [тј. немоћник] чловика, да у [штамп. без ријечце у] поганутју воде у њу поринет га, нимаше само Ф. Главинић (RJA).
- *џрегнуће* п. 'одважност' Огледало србско, М. Ђ. Милићевић, 'одлука' Б. Кашић (RJA), 'die Entschlossenheit' (Вук), 'прегалаштво, одважност' (Његош), 'напор, напрезање' (РМС), 'смело дело, подвиг, прегалаштво' Ускоци (Станић).
- *неџригнуџије* п. 'несавитљивост, inflessibilità' само Бела (RJA s.v. *nepregniće*).
- *џригнуће* п. 'нагнуће, сагнуће', 'наклон, погнуће као знак поштовања, потчињености', 'пријемчивост, склоност, тежња, порив', 'слабост': Само по једној пожуди од срца с пригнутјем од воље дјевство гине Б. Градић, 'нагон, инстинкт' (RJA).
- *неџригнуџије* п. 'несклоност': Лијеност је непригнутје срца на добра дјела И. Грличић, 'неблагод, немилост (својство онога који није другим људима пригнут, у пренесеном смислу)': Владају с толиком охолостју и непригнутјем, да малахни не усуђују се к њима приступити М. Раднић (RJA s.v. *neprigniće*).
- *сагнуџије* п. 'прегибање, савијање' Микаља, Стулић, 'понизност, послушност' М. Раднић (RJA s.v. *sagniće*).
- *вгнуџије* п. 'прегибање, савијање' Вранчић, *угнуџије* 'уклањање, одступ' Витезовић, (*в*)*угнуџије* 'одступање, удаљавање, избегавање' Јамбрешић, *угнуџије*

'угибање' Стулић (RJA s.v. *ignisce*), *ugnúhe* 'угнуто место, улегнуће' Ј. Цвијић (РМС);

угануће п. мед. 'повреда зглоба настала истезањем тетива или кад једна кост у зглобу изађе из свога лежишта, ишчашење' (РМС), 'оштећење, нагло истезање зглоба' бачки Хрвати (Sekulić).

У савременој употреби су следеће именице: *гануће* које је, попут мотивног глагола, раније имало бројна значења, а у савременом језику се тај значењски спектар сузио на 'тронутост, разнеженост', *нагнуће* које има нарочито добро потврђена значења из психолошког домена (с том семантиком се у историјским изворима од 16 до 18. в. много више користио други облик — *ѝригнуће*, за који нема савремених потврда, в. RJA s.v. *prignúce*), *ѝрегнуће* чије се значење, у складу са семантичким развојем мотивног глагола, помера од 'одважност' ка 'напор, напрезање', *угнуће* са конкретним значењем 'угнуто место, улегнуће' и *угануће* са значењем стања или резултата радње (Клајн 2003:193) и рецентним потврдама. Поједине именице су превасходно или искључиво потврђене код лексикографа (*негануће*, *огнуће*, *сагнуће*, *угнуће*). Облици *ѝогануће* и *неѝрегнуће* имају свега по једну потврду, а прва именица нема посведочен ни мотивни глагол.

Други творбени тип чине глаголске именице са суфиксом *-*нђе*, које су изведене од истих глагола који су мотивисали претходни тип.

- *генење* п. 'ганутје, кренутје, motus, motio, agitatio' Белостенец (RJA s.v. *ganeње*), *гањење* 'ишчашење, угануће' (РСА).
- *негенење* п. 'immotus' Белостенец, 'immobilitas' Јамбрешић (RJA s.v. *neganeње*).
- *нагњење* п. 'нагнуће' Волтићи, *нагнење* Белостенец, Јамбрешић (RJA).
- *огњење* п. 'огиблење, уклањање', 'пред вреднејем, рагесbasis' само Белостенец (RJA s.v. *ogneње*).
- *одгњење* п. 'demotio, amotio, emotio, remotio' само Белостенец (RJA s.v. *odganeње*).
- *ѝригњење* п. 'нагињање, сагибање' Белостенец, Јамбрешић, ~ *на зло* 'нагнуће, склоност ка злу' Белостенец (RJA s.v. *prigneње*).
- *вугњење* п. 'кривина, грба' Белостенец, 'отклањање, избегавање' Хабделић, Јамбрешић (RJA s.v. *ugneње*).

Ови облици су готово искључиво потврђени код старих лексикографа

кајкаваца, јер у кајкавском дијалекту пасивни партицип перфекта од глагола на *-нуџи* има наставак *-н-ен* у 16, и *-н-јен* од 17. века (Vaillant 3:120 § 411).³⁷⁹ Сем тога, уопште узев тип на **-тје* престаје да буде продуктиван, те се услед тога јављају глаголске именице које су изведене од глагола са презентом на **-не-* помоћу суфикса *-н-јење* / *-н-ење* (Vaillant 3:125 § 415, Терзић 1969:57), чиме би се могла објаснити савремена потврда *гањење*. RJA s.v. *odgañeñe* истиче да мотивни глагол **одгануџи* није посведочен, уп. *одагнуџи*.

Глаголске именице од имперфектива *гибаџи* (*се*) (како симплекса тако и префигурираних облика) и *-гињаџи* (*се*) (са префиксима) изведене су помоћу суфикса **-пје*.

- хрв.-цсл. **гибаниџе**, **-иџ** п. 'гибање, покрет' (RCJHR), *гибање* 'кривљење' 'мицање' (RJA), *гибање* гл. им. од *гибаџи* (*се*) (PCA), *гибање* 'кретање', 'друштвени покрет' Вараждин (Liprjin).
- *изгибање* п. 'наборање тканине' Дубровник (RJA).
- *нагибање* п. 'piegamento, torcimento' Бела, 'agitatio, mobilitas, motio, motus' Белостенец, 'inclinatio' Јамбрешић, 'motio, commotio, motus' Стулић (RJA), 'das Neigen' (Вук), гл. им. од *нагибаџи* (*се*) (PCA).
- *огибање* п. '(d)evitatio, declinatio' Белостенец, Јамбрешић (RJA), *огибање* гл. им. од *огибаџи* (*се*) (PCA).
- *џригибање* п. '(in)flexio, curvamen' Стулић (RJA s.v. *pregibâñe*), *џригабање* 'das Beugen' (Вук), гл. им. од *џригабаџи* (*се*) (PMC).
- *џригибање* п. гл. им. од *џригабаџи* (PMC), *џригабање* 'сагибање, пригибање, клањање, изражавање поштовања наклоном' Вараждин (Liprjin).
- *развибање* п. 'помицање, commotio, Bewegung' само Јамбрешић (RJA).
- *згибање* п. 'савијање, прегибање' Витезовић, Бела, Јамбрешић, Стулић (RJA); *сагибање* п. 'прегибање, сагињање, савијање' Стулић, Ивековић (RJA), 'das Niederbeugen' (Вук), гл. им. од *сагибаџи* (*се*) (PMC).
- *угибање* 'уклањање, избегавање, савијање' Витезовић, *вугибање* 'уклањање,

³⁷⁹ У туропољским говорима ови глаголи у датом облику могу имати наставак *-џ* и *-јен* (Šojat 415). RJA s.v. *prigñeñe* наводи и чакавску потврду: ако гре [човек] пригњено Врбник на Крку. Такође о парадигматском типу глагола са инфинитивом на *-ни-* (према *-ну-*) који имају партиципски наставак *-њен* в. Lencek 1984–1985:398–399.

одбијање', ~ из *йуџа* Белостенец, *вугибање* 'одступање, удаљавање' Јамбрешић, *угибање* 'прегибање, савијање, прегиб' Стулић, *угибање* 'скретање, уклањање' Шулек, 'угињање' Ивековић (RJA s.v. *ugibańe*), *угибање* 'угињање' (Вук), гл. им. од *угибаџи се* (PMS).

Потврде су готово искључиво лексикографске, а пошто су мотивни глаголи најчешће имперфективни, бележе их и савремени речници РСА и PMS.

- *нагињање* п. 'das Neigen' (Вук, RJA), гл. им. од *нагињаџи се* (РСА).
- *йрегињање* п. 'das Wagen' (Вук, RJA), гл. им. од *йрегињаџи се* (PMS).
- *йригињање* п. 'das Hinneigen' (Вук, RJA), гл. им. од *йригињаџи се* (PMS).
- *сагињање* п. гл. им. од *сагињаџи* Ивековић (RJA), гл. им. од *сагињаџи се* (PMS).
- *југињање* п. 'das Sinken' (Вук), 'стање које бива кад се што угиње под ким, упадање, пропадање, улекнуће' Ивековић (RJA), гл. им. од *угињаџи се* (PMS).

Све потврде су лексикографске и сразмерно рецентне.

Суфикс **-њје* се регуларно јавља и код осталих глаголских именица из разматране породице које су изведене од глагола с инфинитивном основом на *-а-*.

- *разгибавање* п. гл. им. од *разгибаваџи се* (PMS).
- *гйџкање* п. 'Zittern' (Вук, RJA), гл. им. од *гйџкаџи се* (РСА).
- *гйбанкање* п. дијал. 'врста чобанске игре' Левач и Темнић (РСА).

У последњем случају мотивни глагол **гйбанкаџи* није потврђен, али је вероватно посредни деноминал, будући да се поље оцртано на земљи које се гађа у игри зове *гйбаница* или *йиџа*.

Следећа творбена категорија глаголских именица различито се тумачи: или се полази од имперфективног *гйбаџи* (укључујући и префиксалне облике), само што је за основу узета презентска варијанта *гйбљем* (RJA s.v. *gibļeņe*), или се изводе од глагола *гйбиџи* и његових префигираних твореница (RJA s.vv. *pregibiti*, *ugibļeņe*) помоћу суфикса **-јепје > -јење* који је за глаголе те врсте регуларан (уп. Babić 1986:127, Vaillant 3:116 § 408).

- *гйбљење* п. 'гибање' А. Канижлић, 'plicatura, flexio' Стулић, *гйбљење* 'motio'

Белостенец, Јамбрешић, 'movimento', 'ricatura' Стулић³⁸⁰ (RJA).

- *огибљење* п. 'devitatio' Белостенец, Јамбрешић (RJA).
- *разгибљење* п. 'помицање, commotio, Bewegung' само Јамбрешић (RJA s.v. *razgibaње*).
- *згибљење* п. 'радња којом се шта набора' само Бела (RJA).
- *вугибљење* п. 'избегавање' само Јамбрешић (RJA s.v. *ugibљење*).

Како се може видети, наведени облици су без савремених потврда, а већина историјских потиче из кајкавских лексикографских извора.

Поствербали

Овде ће скупа бити разматрани прави поствербали (на *-*o-* и *-*ā-*) и девербали на *-*i-* пошто су у питању творбени типови који се налазе у конкурентском односу (Vaillant 4:19–283 § 707–832, уп. и SP 1:58–61). Познато је да су у српско-хрватском честа колебања између *o-* и *i-*, *i-* и *a-*, као *o-* и *a-* основа (Vaillant 4:29 § 716, Грицкат 1981:116), те је и из тог разлога оправдано обједињавање ова три творбена типа. У синхроној дериватологији се оваква образовања третирају као изведенице суфиксом *-a* и нултим суфиксом мушког и женског рода, уп. Babić 1986:51–57, 289–302, Клајн 2003:16–19, 211–218.

- *г̀̀ба* f. 'подагра, улози' Брач (RJA), мед. дијал. 'гихт, подагра, обољење зглобова, Arthritis urica' БиХ (РСА).

Према П. Будманију, реч је непознатог порекла, али је он, вероватно полазећи од форме, ипак упутио на пол. *gabać* 'узнемиравати' и чеш. *habati* 'грабити' (RJA s.v. *g̀̀ba*). Скок само нотира реч и оставља је без етимологије (Skok 1:541 s.v. *g̀̀ba*). И. П. Петљова одбацује везу са семантички некомпатибилним псл. глаголом *gabati и — на основу установљеног ономасиолошког модела по коме су називи за подагру и реуматизам мотивисани спољашњим телесним променама (искривљеност, деформације, отоци и кврге) узрокованим болешћу — своди именицу на *gьba са првобитним значењем 'искривљење; кврга, гука (испупченост, квргавост)' или (што се просуђује као мање вероватно) '(болест)

---

³⁸⁰ У првом значењу Стулић наводи да је преузео из Хабделића, у другом из руског речника Lexicon Russicum trium linguarum.

која криви, грчи, изобличава', указујући на семантичку блискост образовања са глаголом *g̃anũti* 'уганути' (Петлева 1974:90–93). Ф. Безлај, међутим, сматра да се из **g̃ba* развило слн. *g̃bã, g̃eba* f. 'ein ungestalter Hut oder Mensch', али да је такво извођење у вези са с.-х. *g̃ãba* тешко акценатски објаснити и да у овом случају треба претпоставити **g̃õba* (Bezlaј 2003:487, уп. и id. 1:134 s.v. *g̃ãbati* II, 141 s.v. *geba*), са **-õ-* које је настало старом монофтонгизацијом првобитног дифтонга **-eu-* (Bezlaј 2003:627). ЭССЯ 7:187–188 s.v. **g̃bati* се опредељује за тумачење Петљове и убраја поменути с.-х. именицу у изведенице од глагола **g̃bati* налазећи да је Безлајева претпоставка о постојању ступња **g̃õb-* у с.-х. *g̃ãba* сувишна. В. П. Шульгач указује на исл. лексеме које се свде на **g̃ba*: укр. дијал. *g̃ba* 'мира довжини основи, яка дорівнює сумі сторін оснівниці, або шести ліктям', блр. дијал. *g̃ba* (поред *g̃bá / g̃ybá*) 'сувій полотно або основи' (Шульгач 2003:302).

○ *õbga* f. 'јуфка' Банат, Браничево (Вук), М. Ђ. Милићевић (РЈА), *õbga* 'id.' 1855. (Михајловић), *õbga* дијал. 'танак лист развијеног теста за питу и сл., кора, јуфка' Лужница и Нишава, Тимок, Тупижница, П. Срећковић, Шапчанин, Р. Кошутин, 'комад теста од кога се прави такав лист' Б. Чиплић, 'спљоштени комад глине за прављење црепа' Д. Милутиновић, 'овој, повој' А. Вуковић (РСА), 'кора за гибаницу' Шумадија (Грковић), 'лоптица умешеног киселог теста' Ченеј у Румунији (Марић), 'округао комад теста који се развлачи у коре, листове' Банат, Бачка, *õbga* [акц.?] 'id.' Банатска Паланка (РСГВ), *õbga* 'лист растегнутог теста за прављење пите, кора за питу' Пирот (Живковић), 'кора за питу која се развлачи оклагијом или рукама' Лужница (Ћирић), 'кора за питу или гибаницу' Тимок (Динић), Црна Река (Марковић I s.v. *расуче*), *õbhe* (pl. од *õbga*) 'коре за питу' Пирот (Златковић I), Лужница (Манић s.v. *развлáчи*);

õvga f. дијал. 'танак лист развијеног, па на плотни испеченог теста, јуфка, кора, õbga' Брезова и Ушће код Краљева, Пожаревац и околина (РСА), *õvga* 'кора за питу или гибаницу' Каменица код Ниша (Јовановић В.);

õika f. дијал. 'грудва теста (од које се развија лист, кора)' Голубинци у Срему, 'развијена кора, јуфка од таквог теста' Бучум и Бели Поток (РСА), *õika* 'округао комад теста који се развлачи у коре, листове' Буђановци у Срему (РСГВ), *õika* 'кора' Јаковљево код Власотинца (Коцић, грађа ЕРСЈ).

О томе да наведене лексеме могу потицати од псл. дијал. **õvg̃ba*,

поствербала глагола **obgъbnqti*, али и о другим тумачењима њиховог порекла већ је било речи у поглављу II, па се овде само презентује грађа како би се предочиле ареалне карактеристике разматраних лексема.

- *câg* m. стајаће 'die Beugung': Сагох се сагом до земље (Вук, РМС), 'дело, којим се неко сагне' Ивековић, Сагох се сагом и убрах стручак ружице НП Вук, Сагнух се сагом до земље, устргох цвијет НП Босна (RJA).

У питању је поствербал од *сагнуџи се*, који се среће само у стиховима: сагох се сагом до земље НП и сл. (Skok 1:576 s.v. *-gnuti*), а праформу датог израза реконструисао је још Бернекер: *câgox se câgom < *sъgъbochъ se sъgъbotъ* са губљењем **b* (Berneker 1:366 s.v. *gъbežъ*). Ж. Ж. Варбот указује на то да су оваква образовања карактеристична за изведенице од глагола на **-nq-* који су претрпели упрошћавање сугласничке групе. Наиме, изведенице су се могле образовати и без **-n-*, а уколико није дошло до секундарног успостављања коренског сугласника, то је корен био крњ, понекад до споја једног сугласника са редукованим вокалом, и у том случају бесуфиксална именица је практично могла да се образује само од изворно префиксалне структуре мотивног глагола. У таквим условима губила се творбена рашчлањивост и етимолошки префикс је могао (с припојеним консонантским елементом) постати корен, те су стога за очување етимолошке транспарентности именице неопходни посебни услови, као што је, на пример, функционисање у саставу фразеологизма који укључује такође и мотивни глагол (Варбот 1984:161–162). Ауторка наводи пример управо овде разматраног с.-х. *саг* < **sъgъ* у *сагнуџи се сагом*³⁸¹, и, полазећи од тог облика, руско *зга* из фразеологизма *ни зги не видно*³⁸² реконструше као **sъga* од **sъgъ(b)nqti*,³⁸³ тј. као парадигматску варијанту с.-х. *câg* (Варбот 1984:162).

- *џгон* m. 'die Verrenkung' (Вук), 'ишчашење, угануће (руке, ноге)' Ивековић

---

³⁸¹ У литератури се у вези с обртом *сагнуџи се сагом* упућивало на сличне изразе, тако Ивековић пореди са *циком ѿоцикиваџи* (RJA s.v. 1. *sag*), а Скок са *логом лежаџи* код жумберачких католика (Skok 1:576 s.v. *-gnuti*). Вајан напомиње да се поствербали могу сретати и само у стереотипним обртима као што су с.-х. *ѿоном ѿонуџи*, *миром мирисаџи* (Vaillant 4:269–270, § 826), што је случај и са овде разматраним образовањем. Уп. још из народне песме: *сви јунаци ником ѿоникнуше...* итд.

³⁸² Одговара му наш израз *не види се ѿрстѿ ѿред оком* (Poljanec).

³⁸³ За другачије тумачење в. Магнер 2003.

(RJA), *у́гон* 'id.' Вук Рј. (РМС).

- *уган* дијал. 'ишчашење': Чобанин и планинка [око Проклетија] морају знати лекове бар за најобичније сточне болести... слом, уган (ишчаш), крвљање М. Лутовац, ГЛЕМ 1930. (РСА s.v. *ишчаш*).

Наведене именице су поствербали глагола *уг̀ану̀и́и*, први с превојем *о* (Skok 1:576–577 s.v. *-gnuti*), а други са вокализмом мотивног глагола.³⁸⁴ Ж. Ж. Варбот наводи прву именицу као пример изведеница од **гъ(b)nq̄ti* са секундарним аблаутом, тј. са ступњем **о* реда *е*, који је резултат укрштања аблаутног реда *е* и реда *еи* (Варбот 1984:122–123, 161).³⁸⁵

Обично се узима да су облици који следе поствербали изведени од **-gybati*, али постоји могућност да су мотивисани и глаголима **-gъbnq̄ti* са дужењем коренског вокала, о чему је већ било речи раније, в. поглавље II.³⁸⁶

- *ги́б* м. 'гуга, sinus, место где ја набрано (прѣгнѹто) ткање, хартија итд., набор, бора' Дубровник (RJA), 'зглавак, зглоб', 'скут, недра': Нам небеса својим гибом с тебе милост просипају како на слап вода жлибом Ћ. Бараковић, 'затон, залив': Од овуда к оном гибу често броди сфеј путују М. Газаровић, 'гибање, beuge', 'motus, motio, bewegung, мицање', 'dos, прѣија': У Крчанов 'гиб', 'dos' од 'гибати' Ф. Курелац, Гиб, у приморју постелина приправљена дјевојци за мираз и лежећа на столу у куту да ју сваки може видјети и оданле закључити да је у кући дјевојка за удају Ф. Рачки, Гиб, на једној клупи у којемгод куту од себе, ал' тако да одмах у очи пане, куп уређене робе (обично од домаће вуне) обичаје се изложити кад се дјевојка

---

³⁸⁴ Проф. А. Лома ми је указао на следећи топономастички податак: у Црној Гори крај Цетиња има село *Угне* или *Угни*, *-ана*, кроз које тече поток *Угњи Сѣуденац*. Етник *Угњани* помиње се већ 1485. у оснивачкој повељи Цетињског манастира као **Оугниане** пом. (MS 532), само село као *Угне* тек 1682. (Ј. Ердѣјановић, *Сѣара Црна Гора*, СЕЗБ 39/1926:286). Ердѣјановић l.c. пише: „Ја нисам могао више нигде наћи оваког топографског имена ни код Јужних Словена ни код њихових романских и арбанашких суседа. Али има у Босни село Угњишта, чије ће име без сумње по своме постанку и значењу стојати у вези с именом Угне. Према томе је назив Угне свакако српског порекла“.

³⁸⁵ На исти начин могу бити протумачени рус. дијал. (новг.) *загонѣтъ* 'пре(са)вити' и *загѣн* 'леви крај алова' (Варбот 1984:161).

³⁸⁶ Тако и RJA s.v. 1. *nagib* дефинише овај облик као „*nom. act. preta nagibati, nagnuti*“, исто и *огѣб* (RJA s.v. *ogib*).

која жени те ју по том други суде (њено богатство). „Да не би нег оваков гиб робе?“ Ф. Афрић (RJA), ’покретљивост, моћ покретања (зглоба)’ Пољица, Далмација, ’покрет, кретање’, ’став’: Пређе у одбрамбени, очекујући гиб М. Божић, ’зглоб, зглавак, глежањ’ БиХ, ’прегиб, превој; улегнуће’, ’талас (о коси)’, ’бора, фалта, набор’, дијал. ’поруб’ Дубровник и Херцеговина, дијал. ’стас’: ...Л’јепа струка а висока гiba [о девојци] НП Горња Далмација (РСА), ’прегиб, плаће: предња страна лађе’ (Sekulić)³⁸⁷, *gîb*, *gîби* pl. ’набор на неком одевном предмету’: Учѝнила би јѝдну кѝтулу [сукњу] нѝ гѝбе, у изразу *чѝниѝ гѝбе* ’набирати се, правити наборе’: Рукѝв нѝје дѝбро сашѝвен, чѝнѝ гѝбе око рѝкѝ Дубровник (Бојанић/Тривунац), *gîb* ’Bewegung, Beugung (in einem Gelenk)’, фиг. ’Gelenk, Kniegelenk’ (ČDL), ’сређени куп опране рубенине на полици’ Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), *gîi*, *gîба* ’зглоб, прегиб’ Вараждин (Lipljin);

gîb f. ’покретљивост, моћ покретања (зглоба)’: Парип кључета кад рђаву гиб има у својим ногама, пак туче ногом у ногу Драгољуб 1867. (РСА);

gîба f. ’крчаг (у загонечи)’: Црна гiba воду пије а врата не прегиба НЗаг Лика (РСА);

гibe ’набори на кошуљи’: Низ прса је имала „гibe“ (наборе)... — ...с више „гiba“ (набора) на прсима Попово у Херцеговини (Мићовић 1952:108, 110, 398).

Како се може видети, најбоље је посведочен облик *o*-основе. РСА наводи да је именица *gîb* двородна, али је варијанта *i*-основе недвосмислено потврђена само у једном примеру. Није сигурно која је основа посреди у потврди из Попова пошто је у регистру наведена у облику *гibe*, а у примерима се јављају облици акузатива и генитива множине који нису дистинктивни код *o*-основа и *a*-основа. Све остале потврде са истог терена у истом значењу мушког су рода, док је облик *a*-основе забележен у словеначком, уп. слн. дијал. *gîба* ’набор, бора’ (Bezljaj 1:142 s.v. *gîба*). Што се тиче лексеме из загонетке, она припада посебном лексичком подсистему и смештена је овде под претпоставком да је у питању поствербал, на шта указује

³⁸⁷ Реч потиче из: А. Šarčević, Tolmač izvornih, književnih i zemljopisnih jugoslavenskih riči. Na korist prijateljah bunjevačko-šokačke književnosti, Subotica 1870. Будући да ово није дијалекатска потврда и да је забележена у Војводини у другој половини 19. в., треба узети у обзир могућност да је посреди калк нем. *Bug* ’предњи део брода’, заст. ’сагиб, завој’ (DWDS).

глагол *ḡрегибаѿи* који се такође јавља у загонци. С друге стране, посреди може бити хипокористик мотивисан неком девербалном именицом, уп. *гѿба* f. нур. од *гибаница*.

У вези са значењима 'скут, недра' и 'затон, залив' RJA s.v. *gĭb* сматра да је у питању семантичко калкирање лат. *sinus* 'завој, набор', 'недра', 'залив, затон'. Што се тиче народног имовинског термина *гѿб* 'прѿија' код северних чакаваца, П. Будмани износи две претпоставке о његовом пореклу: да је изведеница од глагола *гибаѿи* 'мицати, кретати', у изворном значењу 'покретна имовина', или да је позајмљеница пореклом од нем. (*mit*)*gift* 'прѿија' или од *gabe* 'дар' (RJA 3:130 s.v. *gĭb*). Савремена потврда са истог терена: *гѿб* у значењу 'сређени куп опране рубенине на полици' Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić), уколико није постала детерминологизацијом, упућује на то да је лексема могла бити мотивисана и другим значењем глагола *гибаѿи* — 'савијати (рубље, постељину и сл.)'. Из горенаведених примера јасно је да су мираз сачињавале управо ствари те врсте, а не покретна имовина уопште.

Уп. у својству паралела слн. *gĭb* 'савијање, завој; зглоб', *gĭba* 'набор, бора', каш.-словин. *gĭb / gĭba* 'прегиб(ање), савијање' < **gyba / *gybъ*, што, према Ж. Ж. Варбот, могу бити млађе изведенице од глагола с вокализмом *у, али је могуће да су настале преобликовањем варијанте са ступњем *о: **guba / *gubъ* (> слн. *guba* 'бора, набор', пољ., каш.-словин. *gub* 'набор') под утицајем сродних глагола (Варбот 1984:102). И Безлај такође износи претпоставку да би слн. *gĭba* могло бити ново дијалекатско образовање (Bezlaĭ 1:142 s.v. *gĭba*).

○ *ḡзгиб* т. нераспр. 'вис, врх' Г. Божовић, 'испупчење, испуст' М. Ђ. Милићевић (РСА).

У питању је образовање *о*-основе, за паралеле у другим словенским језицима уп. ЭССЯ 9:33 s.v. *jbzgybъ, в. и поглавље II.

○ *нагиб* т. 'нагиб (на путу), тј. где је пут нагнут' Л. Зоре, геогр. 'κλίσις, Neigung, inclinazione' Шулек, 'Neigung, Abdachung', у изразу ~ *магнетѿски* 'magnetische Inclinazion' Поповић (RJA), физ. 'одступање од хоризонтале у правцу према доле или горе, косина', астр.: Нагиб... У астрономији: угао између неке праве (осе инструмента) или равни (координате или путање небеског тела) и друге праве или равни, узетих као основе Енц. Просв., 'кос, нагнут положај (земљишта, терена,

пута и сл.); нагнута, стрма страна (планине и сл.), падина, стрмина', 'покрет у страну, унапред или уназад, односно такав положај после покрета, нагињање, наклањање', дијал. 'набор, бора': Гледала [је] нагиб њезине прегаче превод Ј. Торбарине, у изразу *магнетиски* ~ физ. 'угао између магнетског и географског меридијана у датој тачки Земљине површине' (РСА), *нагиб*, -ба 'нагиб, косина': Башча има превелики нагип за санкање, у изразу *бийи под нагибом* 'стајати укосо' Вараждин (Lipljin); *нагиба* f. 'нагиб (на путу)' Л. Зоре (РЈА).

Посреди су образовања *o*- и *a*-основе, при чему је ово прво боље посведочено, за паралеле у осталим словенским језицима в. ЭССЯ 22:75–76 s.v. **naguba* / **nagubь*, 76–77 s.v. **nagubь* (в. и поглавље II). Уочава се да су потврде рецентне и да је лексема део различитих научних терминолошких система и у тим употребама може бити калк.

- *огиб* m. 'declinatio' Јамбрешић, 'Inflexion, inflessione', *огиб свјећила* 'Beugung, Diffraction, Inflexion des Lichtes, inflessione della luce, инфлексција, дифракција' Шулек (РЈА), *дгиб* / *дгиб* физ. 'појава преламања, скретања таласа (механичких, електромагнетних, најчешће светлосних) при наилажењу на ивицу неке запреке, дифракција' (РСА).

У питању је образовање *o*-основе, потврђено најпре код Јамбрешића, а касније искључиво у терминолошком значењу 'дифракција' које реализују и слн. *ogib* m. (Pleteršnik) и чеш. *ohyb* m. (PSJČ). За остале слов. паралеле в. ЭССЯ 27:57–58 s.v. **obgyba/obgybь/obgybь* (уп. и поглавље II).

- *ддгиб* m. 'покрет тела у страну, напред или назад': Измјеничним одгибом на лијево и на десно [у гимнастици] даје се лабавим рукама ритмички замах Т. Харангозо (РСА).

Ово је рецентно забележена именица *o*-основе са искључиво терминолошким значењем. Одговарајући термин из гимнастике забележен је и у чешком: *odhyb* m. 'změna postoje přenesením váhy těla vzad a ohnutím nohy vzadu': *Odhyb vpravo, vlevo* (PSJČ), те се овде вероватно ради о бохемизму приспелом у с.-х. језик посредством Соколског друштва.

- *ипреггиб* m. 'место где се што прегибље на телу, прегибак, прегибо' Жупањски котар код Вуковара у Славонији, Лика, 'коленце на кукурузној стабљници'

Озаљ (RJA), *ūrégiб* / *ūrègīb* 'прегибање': Код сваког прегиба руку напну му се рукави Ј. Павичић, 'место где се што прегиба, савија, скреће у страну с праве линије': Крупан нос има на прегибу код очију чврсто издјелано седло М. Нехајев, Мртво је висило крило [ждралова] пребијено у прегибу М. Московљевић, 'начин на који се нешто прегиба, савија': Он [је]... гледао... само њу, прегибе њезиног тијела В. Милићевић, 'зглоб', геол. 'набор, бора у рељефу Земљине површине': Прегиби или флекуре настају кад се један дио слојева спусти, а други издигне, али одржавају при томе везу међу собом Р. Калмета, грам. заст. 'промена (као заједнички назив за деклинацију и конјугацију)': Твор и прегиб ријечи (склонидба и спрега) нису... свагдје народни В. Јагић (РМС), *ūrégiб* 'превој, кривина' Васојевићи (Боричић), *ūrigīb* 'прегиб': Болји ме нешто на пригибу от кољена Дубровник (Бојанић/Тривунац), *ūrēgiб*, -ба 'место где се што прегиба': В пригибу лакта ме боли — Прегип књиге је покел Вараждин (Lipljn); *ūrègīb* f. 'зглоб' Б. Будисављевић (РМС); *ūregība* f. 'место где се што прегибље на телу, прегибак, прегибао' Стон (RJA s.v. *pregiba*), *ūrigība* 'прегиб ноге између стопала и чланка' Мокрин (PCGB).

Посведочене су све три основе, с тим што је *o*-основа најбоље потврђена. Из дефиниција и наведених примера употребе може се закључити да се реч везује првенствено за соматски домен. Када је реч о терминолошкој употреби у геологији и лингвистици, посредни може бити калкирање лат. *flexura*, *flexio*, који су позајмлени као термини *флексура* и *флексија* (уп. Клајн/Шипка 1333 s.vv.). У вези са лексемом *ūrigība* из Мокрина треба рећи да је за тај говор карактеристичан фонетски развој *ūrv-* > *ūri-* (Ивић П. et al. 1994:234–235).

За словенске паралеле уп. буг. дијал. *prègiба* (*prègьиба*) 'зглоб' Широка Лака, Смољан, слн. *pregìb* 'превој; зглоб', *pregìba* 'деклинација, промена', слч. *prehyb* 'кривина, завој', чеш. *přehyb* m. 'набор, фалта', 'прегиб; пресавијање', 'превој, окука (нпр. пута)' (ЧСР), рус. *перегі́бъ* 'с(по)гибъ, складка, изломъ согнутой вещи; колѣно, локоть' (Даль) за које БЕР 5:630 s.v. *prègiба*, наводећи с.-х. *ūrégiб* / *ūrègīb*, слн. и слч. облике, претпоставља да су вероватно касне самосталне изведенице од континуаната псл. **pergybati*.³⁸⁸ Соматско значење

³⁸⁸ За варијанту са *o*-ступњем у корену уп. пољ. *przegub* m. анат., техн. 'зглоб', 'завој, савијутак, савијање, прегиб', геол. 'бора' (ПСР).

'зглоб' указује на то да би именица могла бити део заједничког псл. наслеђа.

- *īrīgib* m. 'покрет при сагибању', 'место где се пригиба што' (PMS);
īrīgiba f. 'потницај, потакнуће, она унутрашња сила која човека пригиба на нешто' И. Држић, А. Канижлић (RJA).

Потврђене су *o-* и *a-*основе, при чему значење прве припада физичком домену, а друге духовном.

- *zǫib* m. 'прегиб, зглоб', 'диплома' Стулић (RJA), *zǫib* 'фалта' 1790. (Михајловић), *zǫib*, *zǫibovi* pl. 'прегибао, зглоб, зглавак' ЦГ (Вук), *zǫib*, pl. *zǫibovi*, заст. *zǫibi* 'прегиб, улегнуће; зглоб, зглавак', фиск. 'телесна вежба у којој се држећи се рукама за вратило снагом мишића тело уздиже док глава не дође у висину шака' (PСА), *zǫib* 'зглоб, зглавак, прегиб' Ускоци (Станић), *zǫiŷ*, -ба 'id.' Вараждин (Lipljin);
zǫiba f. 'прегиб, зглоб, nodus articulorum' само Витезовић (RJA);
сагиб m. 'прегиб, набор' само Поповић (RJA), *сагиб* 'сагибање', 'тачка где је нешто сагнуто, савијено надоле': Осјевина јој се заболла [код жетве] на сагибу у зјеницу И. Г. Ковачић (PMS).

Забележена су два облика *o-*основе: са вокализованим полугласником у префиксу и без њега, док је форма *a-*основе, са свега једном потврдом, са невокализованим префиксалним полугласником. Најчешће значење најбоље посведоченог облика (*o-*основе без вокализације полугласника у префиксу) јесте анатомско, које је карактеристично и за рус. паралелу, уп. рус. *сгибъ* 'зглоб или спој зглоба где се уд савија' (Даль). Лексему у значењу 'диплома' Стулић је преузео из руског речника *Lexicon Russicum trium linguarum*.³⁸⁹ Одговарајући термин из гимнастике среће се и у чешком, уп. *shyb* m. 'вис са савијеним, згрченим рукама' (ЧСР), те је с.-х. лексема у том значењу највероватније бохемизам, уп. *òðgib*.

- *úgib* m. 'угнуто место, мало улегнуће, удољица': Риђуша је осећала... под копитом угиб утабаног пута по коме је стално касала Б. Чиплић (PMS).

Поствербал *o-*основе има свега једну потврду, а у разрешењу дилеме да ли

---

³⁸⁹ Што се тиче семантичке мотивације, треба рећи да је и *диџлома*, пореклом у крајњој линији од гр. *δίπλωμα*, изворно означавала савијен (или двоструки) папир (Chantraine 286 s.v. *δίπλόος*, уп. и Клајн/Шипка 362 s.v. *диџлома*).

префикс *y-* одражава псл. **vь(n)-* или **и-* руски поствербали са оба префикса могу бити од помоћи, уп. рус. *вгибь* 'вогнутое мѣсто, вогнутость, впалость' и *угибь* 'что угнуто, подогнуто, загнуто складкою, загибомъ' (Даль). Већа семантичка блискост с.-х. лексеме са првим рус. обликом указује на префикс **vь(n)-*.³⁹⁰

- *загиб* т. 'угнуће', мех. 'прегиб, угиб, Einbiegung', зоол. 'Einbug' Шулек (РЈА), *зџгиб* 'прегиб, превој; удолина', 'набор, бора', 'завијутак, окука' (РСА).

Посреди је поствербал *o-*основе, а што се ареала тиче, треба нагласити да су све потврде које доноси РСА из дела западних писаца А. Шеное и С. Крањчевића. За паралеле у другим слов. језицима уп. чеш. *záhyb* т. 'набор, бора', 'завој, окука' (ЧСР) и рус. *заги́б* 'скретање, одступање, удаљавање; прегиб; завој, окука, завијутак; посувратак' (Poljanec).

Остале именичке изведенице

Помоћу суфикса *-a* образован је хипокористик (за творбени тип уп. SP 1:60, Skok 1:1 s.v. *a*, Babić 1986:52, Клајн 2003:18–19) од именице *гибаница* и углавном се користи у пословичком изразу:

- *ги́ба* f. хур. од *гибаница*: Да је масла и пшенична брашна, и моја би мајка умела гибу гибати НПосл, И моја би мајка гибу гибала, али нема горње и доње Параћин, Ресава, Левач (РСА), *ги́ба* приближно 'гибаница' само у изразу: *И моја би нана гибу гибала, кад би имала* 'И ја бих умео да нешто учиним, кад бих могао' Црна Река (Марковић I), *ђи́ба* dem., хур. од *ђибаница*: Сине, о́ч ли ма́лко ђибу? Тимок (Динић).

Суфиксом *-(a)к <* псл. **-ъкъ* (SP 1:93–94, Vaillant 4:301–306 § 838–841, Skok 1:18–19 s.v. *-(a)k¹*, Стевановић 1975:473–477, Babić 1986:81–86, Клајн 2003:25–27) изведене су следеће именице:

- *òгибак, -и́ика* т. заст. и дијал. 'смотак, туба (сукна)' (РСА).
- *и́рèгибак, -и́ика* т.: Да се ова вратаоца између два гвоздена прегибка начине П. Болић (РЈА), *и́рèгибак, -гџи́ика* 'die Biege' (Вук), *и́рèгибак / и́рèгибак, -и́ика*

³⁹⁰ Указујући на проблеме разграничавања поменутих префикса И. Грицкат сврстава *угиб* у девербалне облике с префиксом *y < *и* (можда и због дугог акцента који обично имају именице с овим префиксом), али истиче да неки од њих могу исто тако да се асоцирају са сродним глаголима са префиксом **vь-* (Грицкат 1981:128–129).

'зглоб': У кољено рањен на прегипку оштријем копљем превод Маретић/Ившић (РМС).

- *згибак*, *-йка* т. 'зглоб, зглавак' само Белостенец (РЈА), *згйбак*, *згййка* т., рл. *згййкови* дијал. 'прегиб, улегнуће; зглоб, зглавак' (РСА).
- *загибак*, *-йка* т. 'место где се нешто загибље или угибље': Направи од лима мален и четвороуголан сандучић [о справи за кађење вина]... с вратаоцима с предње стране, која се у загипке утуравати и истуравати могу П. Болић (РЈА).

Вајан истиче да многе изведенице од глаголских основа са овим суфиксом успостављају мотивну везу и са именичким основама, на пример, поствербалима (Vaillant 4:302–303 § 839),³⁹¹ те се и у разматраном корпусу може приметити да наспрам сва четири деривата стоје одговарајући поствербали, често у истим значењима која имају и анализирани облици. Уочава се, међутим, да су поствербали боље посведочени од изведеница на *-(a)к* за које су се у грађи обично нашле по две-три потврде. Лексеме *йпрегибак* и *загибак* у сличним контекстима употребе посведочене су код истог писца — П. Болића. Болићеви примери који обилују деминутивним формама упућују на могућу деминутивну вредност ових образовања у појединим значењима, тако је и однос између истозначних поствербала и изведеница на *-(a)к*, нпр. *згиб* и *згибак* 'зглоб, зглавак' можда првобитно подразумевао деминуцију, као у релацији *чланак* према *члан* (Skok 1:18 s.v. *-(a)k*¹, Клајн 2003:26).

Деминутивна функција суфикса (SP 1:93, Skok 1:18–19 s.v. *-(a)k*¹, Стевановић 1975:473, Babić 1986:84–85, Клајн 2003:26, Јовановић 2010:47–53) и извођење од именице (поствербала) несумњиви су у следећем примеру који има свега једну потврду:

- *гйбак*, *гййка* т. дет. од *гиб* само Стулић (РЈА).

Следећи облик са једном потврдом у грађи садржи суфикс *-j(a)к*:

---

³⁹¹ Стј. Бабић указује на акценатску везу између поменутих образовања напомињући да је дугоузлазни акценат неких девербала на *-(a)к* врло вероватно настао под утицајем именица изведених од истих основа нултим суфиксом (Babić 1986:83). Треба рећи и да ЭССЯ 27:59–60 узима у обзир могућу двоструку творбену мотивацију, те облике **obgybъka* / **obgybъkъ* (> с.-х. *òгибак*) тумачи као изведенице суфиксом **-ък-* од поствербала **obgyba* / **obgybъ* или од глагола **obgybati*, **obgybnqti*.

- *гибања̀к*, *-ња̀к* т. 'врста колача од танко развијеног теста у обгама која се пече на масти': Гибањак може бити и са сиром с тим што се онда пресавије преко половине јер је на једној половини сир па да не би испао Ново Милошево (РСГВ).

Посреди је највероватније супстантивизација облика **gybanъ*, рт. рф. pass. глагола **gybati* 'савијати'. Паралелно образовање са суфиксом **-ica* јесте *гибаница*, које се такође јавља и у варијанти *гибањица* с умекшаним финалним сугласником основе. За суфикс *-j(a)к* уп. Babić 1986:86–87 који наводи следеће облике са финалним основинским *-н*: *бусења̀к*, *заравања̀к*, *доџуња̀к*, *сџоџиња̀к*, а сви они имају варијанте и са суфиксом *-(a)к*.

- *балња̀к* т. реј. 'грубо платно, клашње': Отпадоше ми руће у так балња̀к Црноотравска Кална, С. Глигоријевић (Богдановић III s.v. *ба̀ло*).

Посреди је изведеница од именице *бало*, која је творена помоћу дијалекатског сложеног суфикса *-ња̀к* са пејоративним значењем. Уп. творбене паралеле из говора Црне Траве: *дуванња̀к* т. augт., реј. од *дуван*, *дуварња̀к* т. augт., реј. од *дувар*, *каџуџиња̀к* т. augт., реј. од *каџуџи*, *криња̀к* т. augт., реј. од *криа* (Стојановић), и уопште из ји. Србије: *девојчања̀к*, *мриња̀к* 'мрцина', *џужња̀к*, *реџушња̀к* 'репух' (Белић 1905:363).

Суфикс *-ка* < псл. **-ька*, **-ъка* (SP 1:94–95, Vaillant 4:352–355 § 885–888, Skok 2:7–8 s.v. *-ка*, Стевановић 1975:479–482, Babić 1986:238–247, Клајн 2003:131–135) заступљен је у следећим облицима:

- *гибања̀к* f. (обично у рл.) дијал. 'лепињица печена на масти, гибанац' Војводина (РСА).

У питању је још један резултат супстантивизације пасивног партиципа прошлог глагола *гибаџи* из семантичког круга јела од теста, остварен овог пута суфиксом *-ка*.

- *баничка* f. dem., хур. од *баница* Јабланица (Жугић), Црна Трава (Стојановић), Тимок (Динић), Пирот (Живковић), Лесковац (Митровић s.v. *јуџка*).
- *гибаничка* f. dem., хур. од *гибаница* Каменица код Ниша (Јовановић В.), *ђибаничка* dem. од *ђибаница* Тимок (Динић).

Посреди су изведенице са именичком основом, у којима наведени суфикс реализује деминутивно-хипокористичку функцију (о том значењу суфикса в. SP 1:94, Skok 2:7 s.v. *-ка*, Стевановић 1975:480–481, Babić 1986:244, Клајн 2003:131–

132). Међутим, основни суфикс деминутива женског рода у с.-х. јесте *-ица*, док је *-ка* редак у тој улози (Vaillant 4:355 § 887), те у вези с тим треба указати на то да су обе лексеме дијалектизми из говора ји. Србије. У овим говорима, како Белић напомиње, има више примера употребе суфикса *-ка* у овом значењу него у другим с.-х. дијалектима, и то нарочито у случајевима где је *-ка* део сложеног суфикса, нпр. *-ичка*, *-инка* (Белић 1905:370–371, 375, 384–385). Савремена дијалекатска грађа показује да се статус суфикса *-ка* у међувремену није променио, те В. Јовановић закључује да је у том делу српског језичког ареала дати суфикс најпродуктивнији у грађењу деминутивних фемининума (Јовановић 2010:62).

- *баничарка* f. 'она којој је баница, пита омиљено јело, која воли да једе баницу, питу' Јабланица (Жугић), 'она која меси и воли баницу' Црна Трава (Стојановић).

Суфикс има моциону улогу (SP 1:94, Skok 2:7 s.v. *-ka*, Стевановић 1975:479–480, Babić 1986:238–240, Клајн 2003:133) и служи за извођење фемининума према маскулинуму *баничар*. Иако су потврде ареално ограничене попут претходних, сам творбени тип је врло продуктиван.

- *сагијка* f. 'диплома, повеља, була; савијутак' само Стулић (RJA).

Посреди је заправо позајмљеница будући да је посведочена једино код Стулића који је лексему преузео из руског речника *Lexicon Russicum trium linguarum*, одакле потиче и раније помињано *згиб* 'диплома', уп. у погледу облика и значења рус. *загибка* f. 'загнутый нижний конец грамоты' 17. в. (СРЯ XI–XVII).

- *гијка* f. заст. 'гибањ, опруга уопште' само Е. Јосимовић (РСА), *гијка* 'Topfdeckel' Жумберак, католици (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*) = дијал. 'поклопац' *ibid.* (РСА), *гијфка* 'поклопац лонца' Озаљ (Težak).

Наведене лексеме реализују различита значења и припадају различитим лексичким подсистемима. Изведеница *гијка* у значењу техничког термина има само ову једну потврду у грађи и то из средине 19. века, док је данас у том значењу устаљен дериват са другим суфиксом — *гибањ*. У значењу 'поклопац лонца', са фонетском променом *б / њ > в > ф* испред *к*,³⁹² потврђена је на крајњем

³⁹² За *б / њ > в* испред *к* уп. *клљвко*, *ишљвка* источна Херцеговина (Вушовић 1927:27), *чљвка* f. 'чипка' Мачва (Лазивић), в. и Реметић 1985:192. Скок за жумберачки говор наводи примере промене *б > в* испред *ч*, *љ*: *љвчина*, *дровљина* и *љ > в* испред *ш*: *лљвши* (Skok 1911:374). За гласовну промену *гибка*

западу с.-х. територије. У творбеном погледу лексема може бити различито интерпретирана: као суфиксални девербал,³⁹³ као поствербал *a*-основе глагола *гиџкаџи*, а Скок, од кога потиче потврда из Жумберка, тумачи је као поименичење придева *гибак*, *-џка* не коментаришући је са значењског аспекта (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*). Различита значења могу бити повезана са различитим творбеним типовима, а анализу још отежава и то што семантичка мотивација за именовање поклопца лонца није сасвим јасна.

О лексеми *оџка* 'грудва теста; кора', наведеној у одељку о поствербалима међу семантички и формално сличним образовањима, као преосмишљењу основног облика *обга* непрозирне структуре помоћу суфикса *-ка* в. поглавље II.

Сложеним суфиксом *-џька*³⁹⁴, којим се најчешће граде девербална *nomina instrumenti* (Skok 1:30–31 s.v. *-џj*, Стевановић 1975:482, Babić 1986:247, Клајн 2003:138), творена је:

- *гиџџька* f. дијал. 'направа за савијање дрвених обруча за велике каце' Нова Варош (РСА).

Суфиксом *-џк / -н-џк* < псл. **-џкь / *-џн-џкь* (SP 1:90–91, Vaillant 4:306–310 § 843–845, Skok 1:712 s.v. *-џ²*, 2:515–516 s.v. *-џка*, Стевановић 1975:483–484, Babić 1986:194–202, Клајн 2003:84–86, 155–160) изведена је следећа именица са терминошким значењима, творбено повезана са придевом *нагибни* и са поствербалом *нагиб*:

- *нагибџик* m. геом. заст. 'права са одређеним тачкама кроз које пролазе хоризонтале са којима она заклапа нагибни угао, права нагиба равни' Е. Јосимовић, физ. 'инклинометар, назив за разне справе, инструменте којима се мери инклинација, нагиб нечега' Ђ. Поповић (РСА).

Суфикс *-џџиџе* < псл. **-џџе* (SP 1:95–97, Vaillant 4:422–428 § 950–954, Skok 1:735 s.v. *-џџе*, Стевановић 1975:537–538, Babić 1986:123–125, Клајн 2003:125–127) посведочен је у:

> *гиџка* > *гиџка* у Озљу в. Тежак 219.

³⁹³ Девербали са суфиксом *-ка* спадају у категорије *nomina acti(onis)*, *nomina resultativa*, *nomina instrumenti*, *nomina agentis* (уп. SP 1:94, Skok 2:8 s.v. *-ка*, Стевановић 1975:482, Babić 1986:245–246, Клајн 2003:134–135).

³⁹⁴ О начину настанка датог суфикса в. Skok 1:30–31 s.v. *-џj*.

- *балишиће* п. аугм. 'грубо платно, клашње' Црнотравска Кална, С. Глигоријевић (Богдановић III s.v. *бало*).

Квалификатор указује на то да у наведеној изведеници од именице *бало* суфикс реализује аугментативно значење (за које в. SP 1:96, Vaillant 4:427 § 953–954, Skok 1:735 s.v. *-ište*, Стевановић 1975:537, Клајн 2003:126). Вајан и Клајн истичу да се ово значење суфикса у с.-х. језику реализује ретко (Vaillant 4:427 § 953, Клајн 2003:126), али Белић напомиње да дати суфикс у говорима ји. Србије чешће има детериоративно значење него у другим дијалектима и наводи следеће примере: *девојчишиће*, *дећишиће*, *местишиће* (Белић 1905:388–389). В. Јовановић у студији о деминутивним и аугментативним именицама одређује суфикс *-шиће* као аугментативно-пејоративни и такође указује на разлику у његовој продуктивности у савременом књижевном језику и у појединим народним говорима: док се њиме у савременом стандардном језику гради мали број аугментатива, дотле је тај број знатно већи у говору јабланичког краја и у роману *Петријин венац* Д. Михајловића, писаном косовско-ресавским дијалектом³⁹⁵ (Јовановић 2010:106). Уп. образовања овог типа у говору Црне Траве која се одређују истовремено и као аугментативи и као пејоративи: *џарасџуришиће* п. аугм., реј. од *џарасџур* 'трње, жбуње', *џелишиће* п. аугм., реј. од *џеле*, *кобилишиће* п. аугм., реј. од *кобила*, *колишића* п. рл. аугм., реј. од *кола* (Стојановић).

- *огибалишиће* п. 'место где се што огиба, место инфлексије, Inflexionspunkt' само Шулек (RJA), *огібалишиће* заст. 'место где се нешто заобилази, обилазни пут' Шулек, RJA (PCA).
- *вугибалишиће*, *-лишич* п. 'проширење пута намењено угибању возила, уклониште' Вараждин (Lipljin).

Посреди су девербалне изведенице са значењем *nomina loci* (SP 1:95–96, Стевановић 1975:538) творене сложеним суфиксом *-лишиће*³⁹⁶ (Vaillant 4:423–425 § 951–952, Skok 1:735 s.v. *-ište*, Babić 1986:125–126, Клајн 2003:127–128). Што се

³⁹⁵ О томе да поменути роман нуди поуздану дијалекатску грађу в. Милорадовић 2008.

³⁹⁶ Вајан истиче да су везе примарног суфикса са глаголским основама увек посредоване номиналном формом, било да је то партицип перфекта актива на **-l-* или дериват са неким **-l-* суфиксом (Vaillant 4:425 § 952). Скок такође напомиње да је секундарни формант апстрахован из облика с партиципском основом (Skok 1:735 s.v. *-ište*).

тиче потврда за *ogibališće*, постоји само једна, Шулекова, коју најпре доноси RJA, одакле је преузима PCA, али наводи другачије значење. Уп. слн. *ogibališće* n. 'der Ausweichungsplatz', 'die Weiche (an der Eisenbahn)' (Pleteršnik).

Суфикс *-(a)ц* < псл. *-ьць (SP 1:99–101, Vaillant 4:295–301 § 834–837, Skok 1:4–5 s.v. *-(a)c*, Стевановић 1975:520–524, Babić 1986:57–64, Клајн 2003:51–54) потврђен је у следећим облицима:

○ *гѣбац, гѣйца* m. dem. од *гѣб* само Стулић (RJA).

У овој изведеници од поствербала, потврђеној једино код Стулића, суфикс реализује слабо продуктивно деминутивно значење (о коме в. SP 1:100, Vaillant 4:296 § 834, Skok 1:5 s.v. *-(a)c*, Стевановић 1975:520, Babić 1986:58, Клајн 2003:51, Јовановић 2010:53–56).

○ *гѣбанац, -нца* m. (обично у pl.) дијал. 'лепињица печена на масти' Банат (PCA).

У питању је још један облик са значењем јела од теста настао супстантивизацијом, помоћу наведеног суфикса, пасивног партиципа прошлог глагола *гѣбайи* (за творбу уп. Skok 1:5 s.v. *-(a)c*, Стевановић 1975:524, Babić 1986:59, 60, Клајн 2003:53). У својству паралеле уп. рус. дијал. *гѣбанец, -нца* 'врста переча' (ЭССЯ 7:216 s.v. *gybanica), са другим значењем слн. дијал. *gibánes, -nca* 'die Falte, der Bug' ји. Штајерска (Pleteršnik).

Следе девербали из категорије *nomina agentis* изведени проширеним суфиксом *-л(a)ц*, апстрахованим из речи на *-(a)ц* < *-ьць у чијој се основи налази партицип перфекта актива на *-лѣ (Vaillant 4:300 § 836, Babić 1986:65–66, уп. и Клајн 2003:142–144).

○ *гѣнулац, -уоца* m. 'онај који гане, покреће' само М. Раднић (RJA).

○ *ѣрегѣлац, -аоца* m. 'онај који на што прегне, der Entschlossene, Wager' ЦГ (Вук), 'срчан, одважан човек': Да није вас, сила би преотела мах... прегѣоцу би порасла уха, а слабићу не би преостало него да исели! С. М. Љубиша, Његош, М. Ђ. Милићевић (RJA), 'одважан, смео, срчан човек' (Његош), 'марљив, радишан, вредан, предузимљив човек' (PMS), *ѣрегѣлац* 'одлучан, спреман, басташан човек' Никшић (Ђоковић), *ѣрегѣлац, -ѣлца / ѣрегѣоца* 'онај који је готов, вољан да скочи да нешто, обично тешко, уради, онај који је способан за подвиге, смела, одважна особа', *ѣрегѣоц* 'id.' Ускоци (Станић), *ѣрегѣоц* 'велики радник' Васојевићи (Боричић).

○ *неїрèгалац*, -аоца т. нераспр. 'непредузимљива, неактивна особа' само Виенац 1875. (РСА).

○ *гібалац*, -аоца т. 'motor, онај који гиба, миче' само М. Раднић (РЈА).

Именице из ове творбене категорије су, сем *їрèгалац*³⁹⁷, слабо посведочене. Ова именица је развила квалификативно значење проистекло из хабитуалности радње означене мотивним глаголом, те је ушла и у категорију *nomen attributivum*, а њено се семантичко тежиште са смелости и одлучности (уп. опозицију *їрèгалац* : *слабић* у цитираном примеру) временом померало ка предузимљивости и марљивости.

Такође су забележени девербали из исте семантичке категорије, *nomina agentis*, изведени проширеним суфиксом -*v(a)ц*:

○ *гїбавац*, -āвца т. анат. 'живац који покреће мишић' (РСА).

○ *огибавец* т. 'vitator, онај који се огиба, уклања' само Јамбрешић (РЈА s.v. *ogibavac*).

И у овој творбеној категорији лексеме имају мало потврда. Према једном тумачењу -*v*- у суфиксу потиче од првог партиципа перфекта актива (Vaillant 4:300 § 836), који је адвербијализован у данашњи глаголски прилог прошли. Иначе је проширени суфикс -*v(e)c* истог порекла био карактеристичан за раније раздобље словеначког да би средином 19. века почео да му конкурише -*l(e)c* из хрватског -*l(a)ц* (Vaillant 4:300 § 836). Девербална образовања на -*v(a)ц* тумаче се и као изведенице од девербалних придева на -*ав* (уп. Стевановић 1975:523 који наводи примере *мїцавац*, *кїкавац*, *гмїзавац* и сл.), али у вези с овде разматраним лексемама треба рећи да придев *огибав* није забележен, а да је из семантичких

---

³⁹⁷ Именица *їрèгалац*, -аоца спада у тип ових изведеница код којих је дошло до уједначавања основе, пошто је однос њених облика у различитим падежима претходно био поремећен услед губљења слабих полугласника и вокализације јаких, те уношења секундарног полугласника у сугласничку групу, насталу на споју основе и наставка, у косим падежима, што је резултовало релацијом типа **зєб(ь)л-ьцѣ* : **зєб(ь)љца* > *зєблац : *зєбалаца, која је „нормализована“ уопштавањем основе косих падежа (Лома 1984:204). О секундарном полугласнику у финалној групи опструент + сонант, типа *їрєсао*, и елиминацији двојне алтернације у корену и у суфиксу, типа *швац* : *шавца*, в. и Ивић П. 1974:41, 43. Промена *л* > *о* је довела до новог ремећења односа -*алац*, -*аоца*, који се поново регулише на исти (али са становишта норме проscribeван) начин: -*аоц*, -*аоца*.

разлога мало вероватно да је придев *гѣбав* у медијалном / пасивном значењу 'који се гиба, покреће, таласа; гибљив, покретљив' био основа за творбу агентивне именице. Треће тумачење оваквих образовања претпоставља да је овде реч о осамостаљеном сложеном суфиксу *-ав(а)и*, насталом од придевског *-ав* + *-(а)и*, који се јавља и с глаголским основама од којих нема придева на *-ав*, са значењем вршиоца радње (Клајн 2003:54–55 позивајући се на Т. Маретића).³⁹⁸ Скок претпоставља да први део сложеног суфикса може бити двоструког порекла: од поменутог придевског суфикса и од суфикса *-ва-* карактеристичног за имперфективне глаголе, с тим што је овај други тип ређи у штокавском (уп. *ѣродáваиц*) него у кајкавском и чакавском где је апстрахован тако да долази и на глаголске основе без *-ва-*, уп. *зачињаваиц* Марулић, *оѣйюведавеиц* Јамбрешић (Skok 1:76–77 s.v. *-авас*).

Суфикс *-ица* < псл. **-ica* (SP 1:98–99, Vaillant 4:344–352 § 878–884, Skok 1:704–705 s.v. *-ica*¹, Стевановић 1975:524–529, Babić 1986:135–156, Клајн 2003:113) присутан је у следећим образовањима:

- *ѣбѣица* f. dem. од *ѣбѣа* Банат, Бачка (РСГВ), *ѣбѣица* Тимок (Динић).
- *ѣрегибица* f. 'место где се што прегибље, зглавак, зглоб, artus': прегибица мед костми Белостенец, Јамбрешић (RJA).
- *згибица* f. dem. од *згиба* 'мали зглоб' Витезовић, Белостенец, Јамбрешић, Стулић, Костне згибице Врачтва ладањска, Вараждин 1776, ~ на слами Белостенец (RJA).
- *гѣѣчица* f. dem. од *гѣѣка* само Е. Јосимовић (РСА), *гѣѣчица* dem. од *гѣѣка* Озаљ (Тежак).
- *гѣбаничица* f. dem. од *гѣбаница* Пригорје код Крапине, Ј. Вујић (РСА).
- *гѣбāнчица* f. дијал. 'колач од две лепињице између којих је надев' Банат, 'лепињица печена на масти, гибанац, гибанка' Војводина (РСА), *гѣбāнчица* 'врста колача' Ченеј у Румунији (Марић), dem. од *гѣбаница* Бачка, 'врста колача од танко развијеног теста у обгама која се пече на масти' Војводина,

³⁹⁸ Славски не разматра овај сложени суфикс, али сличне секундарне форманте **-ав-ѣка* и **-ав-ица* објашњава наслојавањем суфикса **-ѣка* и **-ица* на *nomina actionis* на **-а-ва* и на придеве на **-а-вѣ*; поменути сложени суфиксима обично се творе *nomina agentis* и *nomina actionis*, али и деноминалне изведенице (SP 1:94, 99).

гибáнчица 'id.' Банат, *гибáнчице* pl. 'id.' Меленци (РСГВ).

У наведеним лексемама суфикс има деминутивну функцију (в. SP 1:98, Vaillant 4:344 § 878, Skok 1:705 s.v. *-ica*¹, Стевановић 1975:524–525, Babić 1986:143–145, Клајн 2003:115, Јовановић 2010:56–58). Облик *п̄регибица* није маркиран у извору као деминутив, али творбено-семантички паралелизам између њега и облика *згибица* упућује на то да је и њему место овде. Мотивна именица био би поствербал *п̄регѝба* f. 'место где се што прегибље на телу, прегибак, прегибао' Стон (RJA s.v. *pregiba*), *п̄ригиба* 'прегиб ноге између стопала и чланка' Мокрин (РСГВ). Иако то није експлицирано, именица *гибанчица*, судећи према значењу и ареалу, такође изворно представља деминутивно образовање од *гибáнка* f. 'лепињица печена на масти' Војводина (РСА). Као деминутив од *гибаница*, *гибáнчица* је, уколико није настала од *гибаничица* елизијом *и*, творена сложеним суфиксом *-чица* (уп. о суфиксу Babić 1986:162, Клајн 2003:123–124, Јовановић 2010:59). У вези са речима које нису дефинисане као деминутиви треба имати у виду да се у неким случајевима деминутивно значење може изгубити, па изведеница значи исто што и основна именица или подлеже семантичким променама (у односу на значење мотивне речи) као што су специјализација, метафоризација и сл. (уп. SP 1:98, Стевановић 1975:525, Babić 1986:145, Клајн 2003:115–116, 117, Јовановић 2010:61).

- *д̄гбица* f. дијал. 'танак, савитљив прут, витка, шепутка' Велика у Славонији (RJA, РСА).

Петљова реконструише изворни облик **o(b)gъbica* (Петлева 1974a:212–213). Посреди такође може бити деминутив од непосведоченог поствербала *огба* или је у питању изведеница мотивисана непосредно глаголом *огнуѝи* 'прегнути, савити, искривити'.³⁹⁹ Таква образовања су сразмерно ретка и спадају у категорије *nomina agentis*, *nomina instrumenti*, затим *nomina acti(onis)* (SP 1:98, Стевановић 1975:527, Babić 1986:155, Клајн 2003:118–119).

- *бáница* f. дијал. 'гибаница, врста пите (обично са сиром)' Лужница и Нишава (РСА), *бáница* 'пита (обично са сиром), гибаница' Јабланица (Жугић), 'пита, гибаница' Тимок (Динић), Црнотравска Кална, С. Глигоријевић, 'пита од

---

³⁹⁹ Могуће и **збица* са протетским *о-* које олакшава изговор неуобичајене иницијалне консонантске групе, као у *обзова* 'зова' (EPCJ 2:73–74 s.v. *баз*).

пшеничног брашна и сира' Пуковац код Ниша, И. Стојадиновић (Богдановић III), 'врста пите' Лесковац (Митровић), 'пита' Лужница (Ћирић), Пирот (Живковић, Панајотовић, Златковић I), 'гибаница' Клиновац (Златановић), 'id., пита': Че му једé дупе баницу — каже се за некога кога ће да шибају по туру Лужница (Манић), 'id.', фиг. 'батине': Голém немајмир, чéсто ће му едé дупе баницу док порастé Црна Трава (Стојановић), у изразима муана ~ 'пита од брашна, јаја, масти и сира (смешано заједно)' Тимок (Динић), *ложена* ~ 'врста гибанице са ређаним корама које се исеку на парчиће пре печења' Клиновац (s.v. баница), *смџана* ~ 'врста гибанице за коју се кора смкне са сукалке, згужва и стави у тепсију' *ibid.*, *развукувана* ~ 'гибаница справљена од танких кора теста' Куново (Златановић), *расџрзана* ~ 'гибаница од руком развлачених кора', *сукана* ~ 'пита, гибаница прављена од кора истањених оклагијом (сукаљком)' Црна Трава (Стојановић), ~ на *колеџија* 'пита од једног сукара, тј. навоја коре за питу — обге смотаног у круг, више таквих кругова — *колеџија* — испечених у тепсији чине ову питу', ~ *сукана* 'пита код које се обге праве сукањем на *сукалћу*', ~ *расџрсана* 'пита код које се обге развлаче рукама', ~ *налагана* или *дрџава* 'пита у виду бурека, где се обге слажу једна преко друге а између се ставља сир или јаја са машћу', ~ *ћисела* 'пита од теста са квасцем (остале су без квасца); направе се сукари, наређају у тепсију у виду круга, прелију машћу и кад сташу, кад се *йодигну*, пеку се' Лужница (Ћирић s.v. баница), *кисела* ~ 'врста гибанице припремљена од кора од киселог теста између којих се ставља надев од сира и јаја' Јабланица (Жугић s.v. баница), *коџмиш-баница* 'гибаница са дебелом кором' Врање (Златановић), *баница* 'крофна, гурабија, колач' Свиница (Томић I).

- *гџбаница* f. 'печено слатко јело од теста, танког и савијеног, *strudel*' (RJA), 'eine Art Kuchen, у Херцеговини се гради и посна уочи Божића од ораха' (Вук), 'врста пите справљене од кора од теста између којих се ставља какав надев, обично са сиром и другим млечним производима и јајима' Славонска Посавина, Барања, Влашка гибаница прави се од кукурузног брашна и масти Планиница и Врбовац у тимочком крају, дијал. 'правоугаоник означен на земљи који се гађа секирицом у чобанској игри гибанкања' Левач и Темнић,

Гибаница надимак Дучаловићи, презиме, у изразу *замесиџи*⁴⁰⁰ *гибаницу* (кашу, квасац, колач, њогачу и др.) (некоме) 'учинити некоме пакост, нанети зло, невољу, незгоду' (s.v. *замесиџи*) (РСА), *гибаница* 'пита са сиром' Мачва (Лазих, Лазих I), 'колач од тегљеног теста у које се увија сир, јабука, бундева и сл.' Ченеј у Румунији (Марић), 'врста пите од развучених листова теста са сиром или неким другим надевом' Војводина, Деска, Иванда, Сенпетер, 'слама и блато обликовани као ваљак, за грађење пећи': Зидови [пећи] се зидају „гибаницама“ које се праве од сламе уваљане у глину тако да се добијају ваљкасти комади који подсећају на гибаницу дужине око пола метара а пречника од пет до осам сантиметара Кикинда, у изразима: ~ *џкисело* / *џслаџко* 'пита са квасцем или без њега' Ново Милошево, *кисела* ~ 'пита са квасцем' Параге (РСГВ), *гибан"ца* 'дрво којим се савијају дрвени обручи за каце' В. Блашко (Савићеве), *гибанца* 'врста пите од развучених листова теста са сиром или неким другим надевом' Шајкаш, *гибаница* 'врста колача од танко развијеног теста у обгама која се пече на масти' Ново Милошево (РСГВ), *гибаница* 'врста печене послатице од развученог теста, испуњеног маком, орасима, јабукама, вишњама' бачки Хрвати (Sekulić), *гибаница* 'јело од развучених листова теста са сиром' Шумадија (Грковић), 'пита са сиром' Кривовирски Тимок (Ракић), 'врста пите од развучених листова теста са сиром или неким другим надевом' Вршац, Банатска Паланка (РСГВ), 'гибаница, савијача' Славонска Подравина (Sekereš V), 'id.' j. Барања (Sekereš IX), *гибаница* 'посна пита с орасима за Бадње вече' Височка нахија (Филиповић 1949:128), 'част коју припрема домаћин жетеоцима за завршетак жетве': А банкет, гибаницу, то смо правили кад се вршидба заврши и кад останемо сви здрави и читави Банат (РСГВ), *гибаница* 'пита' Каменица код Ниша (Јовановић В. I), Црна Река (Марковић I s.v. *завијрчи се*), *ђибаница* 'пита, гибаница' НП, фиг. 'задовољство и радост из пакости': Ала ми

⁴⁰⁰ Уп. *замесиџи* рф. 'удесити, припремити некоме неку пакост, неприлику, невољу' (РСА).

е ђибаница што му се тој десило, у изразу *вијена* ~ 'пита савијача' Тимок (Динић), *гибањница* дијал. 'гибаница' НП Караџић 1899. (РСА), *гибаница* 'врста наведеног колача' Вараждин (Lipljin), *гибаница* 'Strudel' Жумберак (Skok 1912:362), *гибуњница* 'Kuchen aus Mehl, Eiern und Käse' Бедња (Skok 1:577 s.v. -*gnuti*).

Као што је већ речено у поглављу II, прва лексема је континуанта јсл. дијалектизма **гъбанѝца*⁴⁰¹, док друга потиче од псл. **gybanica*⁴⁰², а оба облика су настала супстантивизацијом партиципа перфекта пасива глагола — у првом случају **гъбати*, у другом **gybati* — помоћу суфикса **-ica* (о овом творбеном типу уп. Vaillant 4:347 § 880, Стевановић 1975:527, Babić 1986:147, Клајн 2003:118). Овде посредни може бити и сложени суфикс **-ъница* (уп. SP 1:98, Vaillant 4:349–350 § 882, Skok 2:515 s.v. -*nica*), тј. облици **гъбанъница* и **gybanъница*. Лексеме су синоними, али им се ареал разликује: прва је ограничена на говоре ји. Србије, а друга је заступљена на целом с.-х. терену. Основно значење је 'пита', а већина осталих семантичких реализација је метафором или метонимијом изведена из овог. Једино се за *гибанѝца* 'дрво којим се савијају дрвени обручи за каце' може

---

⁴⁰¹ Можда су истог порекла и *баница* f. 'нека пшеница у Далмацији' Шулек (RJA), 'врста пшенице голог класа' Далмација, *бањница* дијал. 'врста крупне пшенице' Книн (РСА) које су за сада без сигурне етимологије (ЕРСЈ 2:160–161 s.v. *баница*²). Веза са овде разматраном етимолошком породицом такође представља само још једну хипотезу инспирисану тумачењем рус. дијал. придева *губой* у синтагми *губая пшеница* 'висока добра пшеница' (СГРС) које је понудила Н. В. Галинова. Она придев сврстава у гнездо **gub-* (Галинова 2000:163), наводећи као семантичку паралелу другу житарицу: рус. *ячмѣнь*, с.-х. *јѣчмѣн*, *јѣчам* < псл. **еѣту*, *-тене* (Галинова 2000:22) < ***ѣкт'и* < ие. **ank-* 'савијати' — названу по томе што је класје најраспрострањеније врсте *Hordeum distichon nutans* најпре исправљено, али се након сазревања савија тако да се потпуно спушта до земље (Machek 219 s.v. *јѣстен*, ЭССЯ 6:63–64 s.v. **еѣту*). Уп. у вези са значењем следећи цитат: Колико је клас пунији жита... толико се већма повија и г земљи пригиба М. Дивковић (RJA s.v. *pregibati*). Уколико се 'крупан' из дефиниције у РСА односи на зрно, могуће је да се класје ове врсте жита повија више од осталих, те да та његова карактеристика лежи у основи номинације.

⁴⁰² Лексема *гибаница* f. 'комад масног меса': Накрѣ се *гибаница* па сад може да кѣси како ђј у ускочком говору по свој прилици не спада овде, већ је настала метатезом сугласника *б — з > з — б* од *биганица* f. 'комад доброг, масног меса', уп. и *миганица* 'id.' Ускоци (Станић), за које в. ЕРСЈ 3:226–227 s.v. *бига*².

претпоставити да је настало независном творбом непосредно од глагола помоћу сложеног форманта *-*ьп-іса* који је продуктиван данас у словенским језицима у извођењу *nomina loci* и *nomina instrumenti* (SP 1:98, уп. Vaillant 4:349–350 § 882, Skok 2:515 s.v. -*nica*).

- *гѣбаоница* f. 'гибаница': Бит ће к тому гѣбаоница, пундуриља [неко пиће] мјеште винца Н. Наљешковић, *гѣбаоница* 'placenta testuacea' Бела, 'torta, torte' Волтићи, 'torta, focaccia, placenta' Стулић (RJA).

Вероватно пре од *губаѣница са дисимилацијом геминате -*нн-* > -*лн-* и преласком -*л-* у -*о-* (в. поглавље II) него извођењем помоћу сложеног суфикса -*оница* (< наставак pt. pf. act. -*лѣ* + -*ьпѣ* + -*іса*) од глаголских основа, јер се на овај начин добијају пре свега именице са значењем просторије у којој се обавља глаголска радња, ретко посуде или направе (Skok 1:47–48 s.v. -*aonica*, -*ionica*, 2:558 s.v. -*onica*, Babić 1986:161, Клајн 2003:165). Стулић као извор наводи Белин речник.

- *гѣбалица* f. 'таласање воде које допире и тамо где ветар не дува, бибавица', дијал. 'ђерам, направа за вађење воде из бунара' Жупа александровачка (РСА), *гѣбалица* 'барка, речни чамац': Може лако да се преврне она гѣбалица ЦГ (Пешут).

Оваква образовања представљају девербале с партиципом перфекта актива у основи и обично припадају категоријама *nomina agentis* или *nomina instrumenti* (SP 1:98–99, Vaillant 4:347–348 § 880, Стевановић 1975:527).⁴⁰³ На синхронном плану Стј. Бабић и И. Клајн праве следећу творбено-семантичку дистинкцију: од партиципа су изведене оне именице које су мотивисане прошлом радњом, нпр. *ѣроѣалица*, *ѣридошлица*, *ѣрираслица* (Babić 1986:148, 150, 151, Клајн 2003:118, 147), али с обзиром на то да је већина речи ове структуре мотивисана садашњом или свевременом радњом, њих треба сматрати изведеницама од глаголских основа и апстрахованог сложеног суфикса -*лица* (Babić 1986:156–158, Клајн 2003:147–148).

О томе како је мотивисано именовање ђерма в. напомену 554.

- *гѣбавица* f. 'гибаница' Бела, одатле Стулић (RJA), *гѣбавица* 'гибаница, врста

---

⁴⁰³ Скок, међутим, сматра да је лексема *варалица* мотивисана изведеницом на -*ало* (Skok 1:705 s.v. -*ica*¹).

пите' Парчић (РСА).

- *згибавица* f. 'прегиб, зглоб (на телу), кук' само Јамбрешић (РЈА).

Уочава се да су наведене лексеме потврђене искључиво у речницима. Лексеме на *-авица* биле су изворно изведенице од придева на *-ав*, из којих је апстрахован сложени формант *-авица* којим се твори велики број изведеница од глаголских и ређе од именичких основа (Клајн 2003:120–121). Поред деадјектива, изворним образовањима Славски сматра још и деривате од *nomina actionis* на **-a-va*, истичући да се секундарним формантом **-av-ica* обично творе *nomina agentis* и *nomina actionis* као и секундарни деноминални деривати (SP 1:99).

За обе лексеме постоје одговарајући придеви на *-ав* само што се у првом случају претпоставља творба од придева у значењу 'који се савија, савитљив', које није непосредно потврђено, уп. *гѝбав* 'који се гиба, покреће, таласа; гибљив, покретљив', дијал. 'који споро ради (о човеку)' Зоруновац (РСА), *ђѝбав* 'који је мек, гибав (о човеку)' Тимок (Динић), док је, с друге стране, придев *згибав* 'прегибљив, савитљив' Витезовић (РЈА) семантички потпуно компатибилан са својим могућим дериватом, с тим што су обе лексеме слабо посведочене.

Суфикс *-ач* < псл. **-аць*⁴⁰⁴ (SP 1:102, Vaillant 4:321–323 § 854–855, Skok 1:6 s.v. *-āc̄²*, Стевановић 1975:530–531, Babić 1986:70–76, Клајн 2003:61–63) присутан је у следећим облицима:

- *гѝб̄ач*, *-áча* m. дијал. риб. 'гибало, вагало, део пецарошког алата': ...Састоје се [самице] из „вагала“ или „гибача“, јако жилаве мотке дуге око 3 метра... забодене и добро утврђене на каквој брежини Ђердап, Смедерево и околина, дијал. 'гвоздена, оштра, полукружно повијена алатка којом се дубе дрво при изради гусала и дрвоног посуђа (нпр. кашика)' ЦГ (РСА), *гибач* 'штап на који се везује канап са удицом самицом' Ковин, Прогар у Срему, Велико Градиште, Ђердап, 'колац за који се везује струк „цуг“' Нештин у Војводини, 'штап којим се учвршћује бубањ' (Mihajlović/Vuković).
- *нагиб̄ач*, *-áча* m. дијал. 'нагибача, направа за савијање и навлачење обручева (на бурад и сл.)': Нагибачом се навијају издељени обручи. Он је у доњем крају дебљи, и ту има коси засек у који наилази обруч при савијању Левач и Темнић

---

⁴⁰⁴ Према Славском, суфикс је настао од суфикса **-ць* и **-а-*, тематског вокала глаголских основа (SP 1:102), другачије Vaillant 4:323–324 § 857.

(РСА).

- *īregībāč*, *-áča* т. анат. 'мишић' Ристић/Кангрга (РМС).
- *угибāч*, *-áча* т. 'дрво којим се савијају обручи' Србија (РЈА, РМС), *угибач* 'штап на удици самици' Земун (Михајловић/Вуковић).
- *узгибāч* т. 'алатка за дубљење дрвета' стара Црна Гора (Пешикан).
- *īрегiњāч*, *-áча* т. 'онај који на што прегне, der Entschlossene, Wager' ЦГ (Вук, РЈА), дијал. 'прегалац' (РМС).

Поменути суфиксом творе се од глаголских основа *nomina agentis* и *nomina instrumenti* (SP 1:102, Skok 1:6 s.v. *-āč²*, Стевановић 1975:530, Babić 1986:73–76, Клајн 2003:62–63). Форма *нагибāч* је проблематична јер се заснива на потврди из једног извора где се непосредно пре у РСА наведеног цитата набрајају називи качарског алата у номинативу, и ту се јавља облик *нагибача*, уп.: „Најглавнији су алати у сеоског качара: *брадва, ренде, шестџере, сџега, наџегача, чук, маџица, бургија, сврдао, дубач, нагибача...*“ (Мијатовић/Бушетић 1925:94). Фемининум у номинативу потврђен је на још једном месту у истом извору (id. 78) које се наводи у РСА s.v. *нагибача*. Овај облик је, за разлику од усамљене потврде маскулинума (ако то уопште јесте маскулинум), посведочен у том значењу и у другим изворима. У горенаведеном цитату се јавља инструментал једнине *нагибачом* који није дистинктиван по питању деклинационог типа именице⁴⁰⁵, а забуну је унела лична заменица трећег лица једнине у мушком роду на почетку следеће реченице у којој се описује изглед алатке. Могуће је да се том заменицом не реферише на лексему *нагибача*, већ можда на *алаџи*. У вези са анатомским термином *īрегiбāч* 'мишић' треба рећи да је овај творбени тип продуктиван у творењу назива за мишиће, уп. (*ис*)*īружач*, *оīруж(ив)ач*, *īримиџач*, *савијач* (РМС). Лексема *угибāч*, *-áча* 'дрво којим се савијају обручи' има потпуну паралелу у слн. *ugibāč* т. 'алатка за савијање обручева' (Pleteršnik).

Суфиксом *-ача* (Vaillant 4:323–324 § 856–857, Skok 1:6 s.v. *-ača*, Стевановић 1975:531–532, Babić 1986:77–79, Клајн 2003:64–66) творени су следећи облици:

- *гибача* f. дијал. име кобили Босна, 'вагало, гибач (део пецарошког алата)'

---

⁴⁰⁵ Заправо, код именица мушког рода чија се основа завршава предњонепчаним сугласником наставак би, по правилу, требало да буде *-ем*.

Ђердап (РСА), 'дрво којим се савијају дрвени обручи за каце' В. Блашко (Савићеве), *Гибача* презиме (РСА), *гибача* 'винова лоза' Карловац (Finka/Šojat).

- *нагибача* f. 'некакав дирек у воденици који служи за подизање и спуштање' Ђ. Милићевић (РЈА), дијал. 'направа за подизање и спуштање горњег воденичког камена' Ужице, Подриње и Подунавље, дијал. 'нагибача, направа за савијање и навлачење обручева (на бурад и сл.)' Дучаловићи, Злакуса, Левач и Темнић, Расина (РСА), 'метална направа слична коњској потковици само је знатно већа, на средини кружног дела има шипку дугачку до педесет сантиметара, крајеви лука савијени су под правим углом': Служб. за разматање дуга да се убаци рогоз и за убацивање данцета у љтору Гружа (Вукићевић 239, Вукићевић I 66), 'дрвена алатка за савијање (дрвених) обручева' Драгачево (Ђукановић II), 'направа за савијање дрвених обруча којима се опасују каце, чаброви и сл.' Златибор (Миловановић).
- *огибача* f. дијал. 'направа за савијање и навлачење обручева (на бурад, каце и сл.)' 1855. (РСА).

Девербали изведени овим суфиксом спадају најчешће у категорију *nomina instrumenti*, ређе у *nomina agentis* (Vaillant 4:323 § 856, Skok 1:6 s.v. *-аца*, Стевановић 1975:531, Babić 1986:78 Клајн 2003:65), што потврђује и разматрана грађа. Уочљива је синонимија изведеница на *-ач* и *-ача*, уп. *гибач*, *угибач* : *гибача* 'гибало, део пецарошког алата', *угибач* : *гибача*, *нагибача*, *огибача* 'направа за савијање и навлачење обручева (на бурад и сл.)'. Варијанте *гибач* : *гибача* посведочене су у истом извору: М. Петровић, Ђердапски риболови у прошлости и садашњости, СЕЗб LVII, Београд 1941, стр. 107. Горе је наведен цитат са потврдом маскулинума, за фемининум уп.: „За горњи, слободан крај гибаче везан је јак, дебео канап...“. Треба скренути пажњу на то да се *гибач* као рибарски алат јавља и у другим изворима, док је ово једина потврда за *гибачу* у том значењу.

Суфикс *-ло*, од псл. **-dlo*, којим се изводе примарно *nomina instrumenti*, док су остале семантичке категорије, као што су *nomina loci*, *nomina agentis*, *nomina actionis*, секундарне (SP 1:113–114, Vaillant 4:412–414 § 943, 416–422 § 946–949, Skok 2:312 s.v. *-ло*, Стевановић 1975:487–491, Babić 1986:258–260, Клајн 2003:149–151), и можда од **-ло*, којим се творе експресивна *nomina agentis* (SP

1:104, уп. и Skok l.c.), садржан је у следећим лексемама:

- *ба́ло* п. 'вунена тканина за мушка одела' Ново Село на Варденику (Златановић), 'грубо платно, клашње' Црнотравска Кална, С. Глигоријевић (Богдановић III).
- *ги́бало* п. 'орган у људском или животињском телу који гиба (миче), *organo motore*' само Парчић (RJA), 'оно што покреће, подстиче, мотив, покретач уопште' А. Старчевић, анат. 'орган покретач', риб. дијал. 'вагало, део пецарошког алата' Д. Милановац (РСА), *гибало* 'штап на који се везује канап са удицом самицом' *ibid.* (Mihajlović/Vuković).
- *наги́бало* п. дијал. 'нагибача': Свога рођеног сина именом Павла... почем га је овај с неким нагибалом по глави ударио из пушке убио Ст. Максимовић, т. име патку Хрватска (РСА).
- *преги́бало* п. 'das Gelenk' Срем (Вук, РМС), 'место где се што прегибље, зглавак, зглоб' М. Ђ. Милићевић (RJA).
- *нагиња́ло* п. 'наслон (клупе, столице и сл.)' само Ј. Новић Оточанин (РСА).

Како с.-х. језик спада у оне у којима се суфиксално **-d-* није сачувало (Vaillant 4:412 § 943), у њему је дошло до спајања по пореклу различитих суфикса у савремену форму *-ло* (в. Skok 2:311–312 s.v. *-lo*). Славски посебно говори о типу мушких (понекад двородних) *nomina agentis* на **-lo* са пејоративном нијансом, продуктивном у с.-х., слн. и укр., који је настао поименичењем облика средњег рода партиципа на **-lъ* (SP 1:104), док се таква образовања у дериватологији савременог с.-х. језика (Стевановић, Babić, Клајн l.c.) разматрају заједно са изведеницама са суфиксом **-dlo*. Треба рећи да, уколико нема одговарајућих паралела из језика у којима се дати суфикси разликују, разграничење није увек ни могуће и из тог разлога што и деривати на **-dlo* могу припадати типу *nomina agentis*. У горенаведеним потврдама *наги́бало* т. као име патку издваја се од осталих лексема на *-ло* родом и значењем будући да представља *nomen agentis* мушког рода.⁴⁰⁶ На основу с.-х. лексеме *наги́бало* п. у значењу 'нагибача' и рус. дијал. *нагиба́ло* т. 'варалица' ЭССЯ 22:76 реконструирате псл. облик **nagьbadlo*,

---

⁴⁰⁶ Изведеница је мотивисана карактеристичним ходом поменуте птице, уп. *гѣгало* п./т. 'особа која се гега, љуља кад иде' (РСА), *nomen agentis* истог творбеног типа и исте семантичке мотивације.

али су заправо ближе паралеле, из категорије *nomina agentis*, наведена руска именица и *наги́бало* име патку, које могу припадати, како је већ речено, и другом творбеном типу. Међу словенским паралелама важни су нарочито зсл. облици у којима је очувано суфиксално **-d-*: уп. чеш. *hybadlo* 'импулс, подстицај, покретачка сила', слч. *hybadlo* 'id.', који се не само формално већ и семантички подударају са с.-х. лексемом *ги́бало* у значењу 'оно што покреће, подстиче, мотив, покретач уопште' (SP 8:319 s.v. *gъbadlo*),⁴⁰⁷ затим глуж. *zhibadlo* 'зглоб, зглавак', длуж. *zegibadlo* 'id.' (Schuster-Šewc 1750 s.v. *zhibadlo*), дакле, са значењем које има с.-х. изведеница *преги́бало*. Дијал. *ба́ло* могло би бити континуанта псл. изведенице **gъbadlo*, в. поглавље II.

- *обгало* п. 'оклагџа за развијање кора (обги) за гибаницу' Црна Река (Марковић I).

С обзиром на то да се домен употребе наведеног суфикса шири и на извођење од именица (Vaillant 4:420 § 948, Стевановић 1975:490), могло би се помислити да је ова лексема, са свега једном потврдом, околионална изведеница мотивисана добро посведоченом именицом *обга*. У том случају би посредни био сложени суфикс *-ало*, апстрахован из девербалних образовања, који се затим додаје и на именичке основе (Babić 1986:270, Клајн 2003:151).

Уп. у другом значењу мак. дијал. *обгало* 'вунена крпа која се ставља у опанке да греје' Дебар (БЕР 4:738), в. и напомену 171.

Суфикс *-(а)о*, *-ли* < од псл. **-lъ* (SP 1:106–107, Vaillant 4:557–558 § 1056, Skok 1:22 s.v. *-(a)l¹*, Клајн 2003:41) присутан је у следећим девербалним изведеницама:

- *прѐги́бао*, *-бли* f. 'прегибак, прегибало, зглавак, зглоб' С. Маргитић, Ј. Владимировић, 'прстен у змије кад се савије' М. Раднић (RJA), 'das Gelenk' (Вук), геол. 'набор, бора у рељефу Земљине површине' Ј. Цвијић (РМС), **прѐриги́бао* (?), *-бли*: Када се у пригибли помакне кост са свога миста, чељаде нема ги́ба Пољица (РСА s.v. *ги́б*).
- *у̀ги́бао*, *-бли* f. 'угиб, угнуто место, мало улегнуће, удољица': ...Ноге му [коњићу] дрхћу... оне две угибли испод слабина брекћу Б. Нушић (РМС).

---

⁴⁰⁷ За остале словенске паралеле на основу којих се реконструише псл. **gybadlo* в. SP I.c., ЭССЯ 7:216 s.v. **gybadlo*.

Вајан наводи с.-х. *йрѣгѣѣл-* као један од облика у којима је заступљен суфикс **-ль* (Vaillant 4:558 § 1056).⁴⁰⁸

- кајк. *гѣбѣле* 'надев за колаче' Бедња (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*).

Скок је навео ову потврду не коментаришући њену творбу. Посреди је очито изведеница неким од **-l-* суфикса, али је за његово тачно идентификовање потребно претходно размотрити евентуалне дијалекатске фонетске промене, уп. из истог пункта *гѣбуѣицо* = *гѣбаница* (Skok l.c.).

Суфиксом *-но* < псл. **-ьно*, који је пре свега заступљен у поименичним придевима на *-(а)н* < псл. **-ьнѣ* средњег рода (SP 1:136–137, Vaillant 4:592–595 § 1079–1080), творен је следећи облик:

- *гѣбно* п. дијал. 'два стубића водоравно забијена у зид негде у соби, на којима стоје поњаве, плахте итд.' Дубашница на Крку (RJA, PCA).

Наведену именицу Скок тумачи као резултат супстантивизације придева *гѣбан* 'који гине или чезне за чим, *lüstern, gierig*' ЦГ у средњем роду (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*). Са становишта семантичке мотивације примереније би било упућивање на *гѣбан* 'plicatus, flexus, incurvatus' само Стулић (RJA), *гѣбан* 'који се може покретати, покретан' Правилник о употреби кола (PCA), али је придев у овим значењима слабо посведочен. Славски наводи три творбена типа образовања са суфиксом **-ьно*: она настала поименичењем придева средњег рода, деноминалне деривате и немотивисане речи (SP 1:136–137). С обзиром на овај други тип може се допустити и творбена веза са добро посведоченим поствербалом *гѣб* чија се бројна значења темеље како на 'савијати' тако и на 'покретати'.

- *гѣбанѣ*, *-бѣа* т. мех. 'опруга уопште; опруга на возилима (за ублажавање трескања)' НИН 1958. (PCA), 'предњи гвоздени део на колима (помоћу којег се покрећу предњи точкови и лево и десно)' бачки Буњевци (Рсић/Вацлија), *гѣбѣѣ*, *гѣбѣѣ* 'id.' бачки Хрвати (Sekulić).

Ова термилошка именица из савременог језика творена је суфиксом *-(а)ѣ* < псл. **-ьнѣ*, који је заступљен првенствено у девербалним именицама, при чему се у неким случајевима као непосредна творбена основа јавља основа девербалног придева на *-(а)н* < псл. **-ьнѣ*, што упућује на закључак да је посреди секундарни

---

⁴⁰⁸ У словеначком је посведочена изведеница са суфиксом **-ѣль*, уп. *zgibel* 'превој, зглоб' (Vaillant 4:559 § 1057).

формант настао од *-ьнъ + *-јь (за суфикс в. SP 1:138, Vaillant 4:611–616 § 1091–1093, Стевановић 1975:502–503, Babić 1986:313, Клајн 2003:40).

Суфиксом *-ина* < псл. **-ina* (SP 1:120–123, Vaillant 4:355–366 § 889–897, Skok 1:722–723 s.v. *-ina*, Стевановић 1975:499–502, Babić 1986:215–225, Клајн 2003:95–98, 101–102) изведене су следеће именице:

- *ѳрегнѳина* f. 'оно место на коме се што прегне, прегиб, die Biege' (Вук, RJA, РМС).

У својству творбене паралеле уп. буг. *прѳгатина* f. 'превој између бедра и стомака' Банско (БЕР 1:302 s.v. *гъна¹*), *прѳгатина* 'id.' *ibid.*, *прѳгатини* pl. 'слабине' Разлог, Елешница и друге варијанте, што је изведеница од *прѳгат* pf. pass. са суфиксом *-ина* (*id.* 5:631). Пошто има партиципску основу, дериват је упоредив са деадјективним образовањима на *-ина*, уп. псл. **глобина* 'дубоко место' (SP 1:121), те Бабић такве изведенице разматра у оквиру деадјективне творбе, а што се њихове семантике тиче, указује, између осталог, и на месно значење од партиципа творених именица на *-ина* (Babić 1986:223). О изведеницама с овим суфиксом које су мотивисане трпним (и радним) глаголским придевима уп. и Клајн 2003:97.

- *ѳригъенчина* m./f. 'особа пригъена, тј. пригнута, грбава' Врбник на Крку (RJA).

Посреди је пејоративно⁴⁰⁹ образовање у чијој основи је облик *ѳригъен*, pf. pass. од глагола *ѳригнуѳи*, уп. ако гре [човек] пригъено Врбник на Крку (RJA s.v. *ргігъе*). У овом случају треба претпоставити посредство именице на *-(e)ц*⁴¹⁰ < *-ьсь, тј. творбени низ *ѳригъен* : **ѳригъенец* : *ѳригъенчина*, или апстраховање сложеног форманта *-чина*. образовање на *-(e)ц* у извору одакле је црпен разматрани облик није посведочено, али за дати творбени тип постоји више потврда, уп. *сѳачен* : *сѳаченец* : *сѳаченчина*, *ѳлишиив* : *ѳлишиивец* : *ѳлишиивчина*, *глух* : *глушец* : *глушчина*, *жберлав* : *жберлавец* : *жберлавчина* итд. (Žic 1900:81, 82). Уп., с друге стране, потврде без међукарике на *-(e)ц*: *зѳѳуђен* : *зѳѳуђенчина*, *залуѳан* : *залуѳанчина* (*id.* 83), које говоре у прилог осамостаљењу сложеног

⁴⁰⁹ О аугментативно-пејоративном значењу изведеница на *-ина* уп. SP 1:121–122, Vaillant 4:364 § 896, Skok 1:722 s.v. *-ina*, Babić 1986:218–219, Клајн 2003:101–102, Јовановић 2010:88–96.

⁴¹⁰ О рефлексу полугласника у крчком врбничком говору в. Белић 2006:78.

форманта.

- *бѣйине* f. pl. дијал. 'кланци, стене; урвине, провалије': Бетине су стрме планине и кланци по којима људска нога не може да хода Босна, НПр Херцеговина, НПр БиХ (РСА).

Према ЕРСЈ 3:191–192, посреди је можда изворно **збѣйине*, аугментатив на **-ina* од **гъb-ety*, што би била изведеница типа *врлѣѣи*⁴¹¹, *врлѣѣина* augm., реј., *гдлѣѣи*, *голѣѣина* augm., реј. из исте семантичке сфере, за *зб-* > *б-* на почетку речи уп. *баница*.⁴¹²

- *сагоња* 'во у кога је хрбат улегнут' Попово у Херцеговини (Мићовић 1952:33, 429), *сáгоња* т. фиг. 'човек на кога се неко не може ослонити, превртљив, несигуран мушкарац' Ускоци (Станић).

Ж. Ж. Варбот наводи прву потврду, уз извесну ограду, као једну од изведеница од **гъ(b)ṅṅi* са секундарним аблаутом, тј. са ступњем **o* реда *e*, који је резултат укрштања аблаутног реда *e* и реда *ei*, уп. такође и с.-х. *угон*, рус. дијал. *загонѣть* 'пре(са)вити' и *загón* 'леви крај алова' (Варбот 1984:122–123, 161). Такво тумачење подразумева разлагање именице на основу *сагон-* и суфикс *-ja* < псл. **-ja* (SP 1:81–83, Vaillant 4:513–524 § 1022–1027, Стевановић 1975:464–465, Babić 1986:309–310, Клајн 2003:19–20). Лексема се, међутим, може творбено разложити и на основу *саг-*, чији је настанак објашњен поводом поствербала *саг*, и

---

⁴¹¹ О с.-х. именицама женског рода на *-ѣѣи* уп. Vaillant 4:697–698 § 1173, Клајн 2003:77.

⁴¹² Ако се узме у обзир да *бѣйине* имају претпостављену глаголску основу (*гдлѣѣи* је деадјектив, *врлѣѣи* је глаголског порекла, али се изводи преко придева, уп. Skok 1:699 s.v. (*h*)*vr̥ljati*), онда се могу упоредити и са *ѣрѣсѣѣи* т. 'у риту или на подводном месту земља која се као улеже кад човек иде по њој' (Вук), *ѣрѣсѣѣи* / *ѣрѣсѣѣи* 'врста угља од наслага изумрлих мочварних биљака' (РМС), што је изведеница од *ѣрѣсѣѣи* < псл. **tręsti* (Skok 3:497 s.v. *tręsti* (*se*)), уп. и слн. *tresèt* 'тресет' и са **-ina*: *tresetina* 'мочвара'. М. Сној у Bezljaj 4:220 s.v. *tresèt* не говори ништа о суфиксу у *tresèt*, док Скок сматра да је то исти суфикс као у ономапојејским изведеницама типа *звѣкѣѣи* (Skok 1:447 s.v. *drusati*) и у складу с тим прикључује ову именицу ономапојејским образовањима са суфиксима *-ѣѣи*, *-ѣѣи*, *-аѣѣи* / *-аѣѣи* (Skok 1:496 s.v. *-ѣт*, *-ѣт*, *-ат*, *-аѣи*). Вајан те именице тумачи као поствербале од глагола на **-otati*, **-etati*, **-ьtati*, **-ьtati* (које пак Skok l.c. објашњава као деноминале) и ту сврстава и с.-х. *ѣрѣсѣѣи* без одговарајућег глагола на **-etati* (Vaillant 4:253–255 § 816). SP 1:255 s.v. *blebetati* помиње као секундарни *nomen actionis* с.-х. *блѣбѣѣи* и слн. *blebèt*.

суфикс *-оња* < **-on'a* којим се творе експресивни називи људи и животиња⁴¹³, често пејоративно-аугментативни (SP 1:133, Vaillant 4:623–624 § 1101, Стевановић 1975:505–506, Babić 1986:253–254, Клајн 2003:177–178). Друго значење је настало пројектовањем физичког својства савитљивости, одсуства чврстине на психолошки план.⁴¹⁴ У вези са значењем 'превртљив' уп. и рус. дијал. *гну́ть* 'лагати, говорити измишљотине' (ЭССЯ 7:188 s.v. **gъbnoti*), чеш. *ohnouti*, *obehnout* 'преварити, обманути' (id. 27:50 s.v. **obgъbnoti (se)*), рус. дијал. *огибать* 'варати, лагати' (id. 58–59 s.v. **obgybati (se)*).

Није јасно да ли овде спадају и следеће потврде:

- *сагоња* т. 'во немаркиране боје длаке', име таквом волу, фиг. 'снажан човек', фиг. 'неразуман младић' Ускоци (Станић), *сагоња* 'онај који је незграпан, угојен, тром': У сагоње има врат ко у кака рањеника Пива (Гаговић), *сагоња*, *-ē f.* 'неки демон, нешто непознато што је опасно и што може нанети зло, некакво митско биће слично медведу, које напада и убија људе, особито децу': Умири се, дијете, да не зовем сагоњу да те понесе у јаму! — Сагоња је нешто ка вампир — Снјева сам наћас некаквога сагоњу, био ме уфатио канџама за главу Загарач (Ћупићи), *сагоња* фиг. 'вражји снагатор, ђаво огромне снаге', 'снажан и неразуман човек', 'во неодређене боје длаке' Никшић (Ђоковић), *Сагоња* 'врло снажан во, неодређене боје длаке' *ibid.* (id. 278).

Из наведених потврда издвајају се следећа семантичка језгра: 'врло снажан во', 'во неодређене боје длаке', 'снажан човек', 'неразуман човек', 'онај који је незграпан, угојен, тром' и 'демон, ђаво огромне снаге који напада и убија људе'. Лексема у значењу 'врло снажан во' може припадати гнезду глагола *гна̑ти* < посл. **gъnati*, *гонити* < посл. **goniti* који су врло заступљени у аграрној терминологији (уп. Skok 1:575 s.v. *gn̑ati*), уп. нпр. *згонити* *impf.* 'превозећи прикупљати, превлачити (на товарној животињи или на запрежним колима)' (РСА), *погањати* т. 'во који вози на погони': Овај во вози на шестињи, т. ј. напријед кад је шест упрегнуто,

⁴¹³ Обично се истиче да се тако најчешће називају волови (Стевановић 1975:505, Babić 1986:253–254).

⁴¹⁴ Пројекција у овом случају као резултат има негативно вредновану особину, о развоју чији је исход праћен позитивним аксиолошким предзнаком: 'гибак, савитљив' → 'спретан, окретан, вешт; паметан, мудар' в. поглавље II.

прва се два зову поткоњаши, друга два погонаши и погањаши Срем, Вук s.v. *шестѿиња* (RJA). Значења 'снажан човек', 'неразуман човек', 'онај који је незграпан, угојен, тром' карактеристична су иначе за пренос номинације 'во, бик' → 'снажан, незграпан, угојен, тврдоглав, својевољан човек', уп. семантички спектар лексичке породице *бик* (ЕРСЈ 3:241–245 s.v. *бик*¹), те су пре изведена из значења 'врло снажан во' (као прототип вола) него из 'во у кога је хрбат улегнут'.

Значење 'онај који је незграпан, угојен, тром' се могло развити и из значења 'савијен, крив'.⁴¹⁵

И значење 'демон, ђаво огромне снаге који напада и убија људе' имплицира како везу ове лексеме са глаголом *гнаѿи* ('који гони људе'), уп. *в(ј)едогоња, в(ј)еѿрогоња*, тако и припадност разматраној етимолошкој породици, ако се узме у обзир добро позната чињеница да се демони врло често номинују лексемама са значењем 'крив, савијен', уп. рус. дијал. *кривой* 'враг, ђаво', *косой* итд. (Толстая 2008:284–289), такође стсл. *лѿкавѿи* 'ђаво', *лѿкавѿни* 'id.' (SJS, Цейтлин 1996:191).

Значење 'во неодређене боје длаке' остаје без објашњења, али занимљиву паралелу за то да лексема са изворном семантиком 'савијати (се), кривити' може развити и хроматско значење нуди украјински, уп. *перелукий* 'з вигнутим хребтом', 'дугуватий, дугоподібний', 'горбатий, загнутий', 'різнобарвний; рябий зі смугами' < псл. **perlǫkъ(jь)* који је аблаутом повезан са **perlękt'i* или **perlękati* (Шульгач 2003:301). Може се претпоставити да се значење 'шарен' развило посредно, преко значења 'са пругама', уп. с.-х. дијал. *крѿвац* 'тамна, мрка изломљена пруга на леђима змије' (РСА).

Уочљиво је да наведене потврде испољавају двојност акцентуације карактеристичну за изведенице на *-оња*, уп. *брѿзоња / брѿзоња, дѿгоња / дѿгоња грѿбоња / грѿбоња* итд. (Babić 1986:253–254).

Забележена је такође и одговарајућа варијанта назива за краву са

---

⁴¹⁵ За значење уп. сродно лет. *gǫba* 'Gebückter, Ungeschickter' (Fraenkel 140 s.v. *gǫbti*). За развој значења 'неспретан, неумешан, неокретан, тром човек' код деривата основа са значењем 'савијати' који се може илустровати рус. дијал. лексемама *пакѿль* 'неспретан, неумешан, неокретан човек' < **kul-* и *паклѿга* 'неспретан, невешт човек' (са звучним *с < к*) < **klęk-* в. Галинова 2000:130–133. Уп. и с.-х. *ѿрав* адј. 'крив, накривљен, искривљен, нагнут на једну страну; неокретан, неспретан' (РСА).

суфиксом *-уља* < псл. **-ul'a* (SP 1:110–111, Vaillant 4:566 § 1062, Skok 3:543 s.v. *-ulj*, Стевановић 1975:494, Babić 1986:311, Клајн 2003:195), а одатле и деминутивно-хипокористичко образовање на *-ица*:

- *сагуља* f. 'крава немаркирана бојом длаке', име таквој крави Ускоци (Станић), *Сагуља* 'крава снажна, немирна, неодређене боје длаке' Никшић (Ђоковић 278).
- *сагуљица* f. dem., хур. од *сагуља*, 'женско теле немаркиране боје длаке' Ускоци (Станић).

Уп. такође и присвојне придеве на *-ин*:

- *сагоњӣн*, *-ина*, *-ино* adj. 'који припада сагоњи, који је од сагоње' Ускоци (Станић).
- *сагуљӣн*, *-ина*, *-ино* adj. 'који припада сагуљи, који је од сагуље' Ускоци (Станић).

Помоћу суфикса *-'ар*⁴¹⁶ < псл. **-ar'ъ*, којим се творе пре свега *nomina professionis*, као и називи људи мотивисани њиховим основним интересовањима (SP 2:21–23, Vaillant 4:316–320 § 851–853, Skok 1:49–52 s.v. *-ar²*, Стевановић 1975:506–508, Babić 1986:96–102, Клајн 2003:41–47), изведене су од именичких основа следеће именице:

- *баничар* m. 'љубитељ гибанице' Врање (Златановић), 'онај који воли да једе баницу, питу' Лужница (Манић), Јабланица (Жугић), Црна Трава (Стојановић), *баничар* 'id.', 'нерадник, а сладкусац' Црнотравска Кална, С. Глигоријевић (Богдановић III).
- *гибаничар* m. 'онај који радо једе гибаницу; онај који се радо намеће као гост и гости на туђ рачун', погрдан назив за четнике у Другом светском рату Р. Чолаковић (РСА), *ђибаничар* 'онај који радо једе гибаницу' Тимок (Динић).

О семантичкој групи изведеница на *-(')ар* са значењем 'онај који радо једе оно што је означено именицом у основи' в. Babić 1986:99. Други облик има одговарајућу паралелу у словеначком, уп. *gibaničar*, *-rja* m. 'онај који пече штрудле' (Pleteršnik).

---

⁴¹⁶ О *-'ар* као варијанти суфикса *-ар* уп. SP 1:22, Skok 1:51 s.v. *-ar²*, Babić 1986:96–102. Вајан говори о алтернацији *ц* : *ч* испред суфикса (Vaillant 4:317–318 § 851).

Суфиксом *-иџељ*⁴¹⁷ изведен је од глагола *гануџи* следећи *nomen agentis* који је посведочен једино код М. Раднића (као и синоним *ганулац*), те га RJA сматра непоузданим.

- *ганиџељ* m. 'онај који гане, покреће': Међу стварма ганутим и гануоцем не имамо ставити говоренја без сврхе, и зато потреби је доћи к првому ганитељу само М. Раднић (RJA).

Обично се истиче да је суфикс карактеристичан за лексику из религијског домена (Skok 3:456 s.v. *-telj*, Vaillant 4:315 § 849), те је у том смислу ова творба у складу са језичким одликама жанра у оквиру којег је реч посведочена.

Следећи облик је деминутивно образовање изведено суфиксом *-еџ-* < псл. **-џt-* (уп. за суфикс SP 3:11–19, Skok 1:301 s.v. *-џе*, 486 s.v. *-e²*, Стевановић 1975:533, Babić 1986:118–122, Клајн 2003:73–74, 203–205, Белић 1905:379, Радић 1987, Јовановић 2010:70–81)⁴¹⁸:

- *баничџ* n. dem. од *баница* Црна Трава (Стојановић).

Деминутиви описаног творбеног типа карактеристични су данас нарочито за јсл. језике (SP 3:15, Радић 1987:227), а у српско-хрватском се продуктивност поменутог суфикса повећава од запада према истоку језичке територије (Јовановић 2010:72).⁴¹⁹ Именица *баничџ* је дијалекатска и њен ареал одговара изнетим запажањима о ареалној дистрибуцији суфикса *-еџ-* (и секундарног *-че*)

---

⁴¹⁷ У питању је секундарни формант апстрахован из изведеница од глагола на **-i-ti* са суфиксом *-џељ* < псл. **-tel'ь* (SP 2:52, Vaillant 4:313 § 847). О мушким *nomen agentis* изведеним помоћу суфикса *-џељ* < псл. **-tel'ь* в. SP 2:50–53, Vaillant 4:310–316 § 846–850, Skok 3:456 s.v. *-telj*, Стевановић 1975:513–514, Babić 1986:275–283, Клајн 2003:190–192.

⁴¹⁸ Овде се упућује и на литературу о суфиксу *-че* (ген. *-чеџа*), јер дериватолози синхроничари у изведенице са тим суфиксом, који је секундарни формант апстрахован из изведеница на *-еџ-* чија се основа завршава на *-к-*, *-ц-* (уп. SP 3:14, Белић 1905:379), убрајају не само деривате са осамостаљеним *-че* већ и изведенице у којима је *-ч-* део основе. О разлозима за то в. Радић 1987:227, Клајн 2003:74, 203.

⁴¹⁹ Деминутивна образовања на *-че* су типична пре свега за источне српске староштокавске говоре у којима се овај суфикс јавља као општи деминутивни суфикс (Радић 1987:228), док се, према Бабићу, у хрватском књижевном језику деминутиви овог типа нормално не граде од именица које означавају ствари или су изразито стилски маркирани (Babić 1986:120), а чакавски и кајкавски дијалекат готово и не познају дати суфикс (Радић 1987:228).

као форманта за грађење деминутива у с.-х. језику.

- *ганеџ* м. 'гануће, мицање': И проклета њима била сва ћућенја и ганети — Да имаш ганет процијенити од мјесеца — Добростива сваки паза [поглед], лијепа ганета и образа само Ј. Кавањин (РЈА).

Реч је посведочена само код једног писца, па стога РЈА s.v. претпоставља да ју је он сам начинио од глагола *гануџи*. Суфикс *-еџ* је вероватно апстрахован из именица типа *клѣѣџи*, *џрѣѣџи*, *звѣкѣџи* (Skok 1:496 s.v. *-ѣт*, *-ѣт*, *-ат*, *-ѣт*) о којима в. напомену 412. Тим именицама се означава звук, покрет или њихова комбинација (Драгићевић 1998:124–125), те се можда у творби лексема *ганеџ* семантички ослонила на ону групу именица са семом која се односи на покрет.

- *гибић* м. дијал. дем. од *гиб* 'набор' Дубровник и Херцеговина (РСА) Дубровник (Бојанић/Тривунац).
- *Гибачић* презиме (РСА)

Наведени облици су творени помоћу суфикса *-ић* < посл. *-и'в* у којима он реализује два своја основна значења: деминутивно и патронимично (уп. о суфиксу и његовим значењима SP 2:55–60, Vaillant 4:332–336 § 867–869, Skok 1:706–707 s.v. *-и'с*, Стевановић 1975:516–519, Babić 1986:163–174, Клајн 2003:108–110, Јовановић 2010:37–47). Мотивна реч другог облика је такође посведочена у функцији презимена, уп. *Гибача* (РСА).

Деминутивним сложеним формантом *-чић* (SP 2:56, Стевановић 1975:517, Babić 1986:174–178, Клајн 2003:110–111, Јовановић 2010:37–47) изведен је следећи облик:

- *гиџчић* м. дијал. 'шара, украс на рубљу' Босна (РСА).

Мотивна именица је, као и у вези с претходно разматраним деминутивним образовањем *гибић*, поствербал *гиб* м. 'бора, фалта, набор' Дубровник, 'поруб' *ibid.*, Херцеговина, можда и у непосредоченом значењу 'вијугава, таласаста шара', уп. *гиб* м. 'талас (о коси)' (РСА). Мање је вероватна деривација суфиксом *-ић* од деминутива *гибак* или *гибац*, који су посведочени само код Стулића, попут *сџичић* од *сџинак*, *сџинко* (Vaillant 4:335 § 868, Стевановић 1975:517).⁴²⁰

Помоћу суфикса *-ости* < посл. **-ость* изводе се апстрактне именице од

---

⁴²⁰ О томе да се таква образовања са синхронизаког становишта поимају као изведенице на *-чић* од недеминутивних именица в. Babić 1986:167–168.

придева и партиципа (в. Vaillant 4:373–377 § 905–909, Skok 2:571–572 s.v. *-ost*, Стевановић 1975:511, Vabić 1986:273–275, Клајн 2003:179–180).

Од придева *гѣбак* и *негѣбак* / *негибак* изведене су одговарајуће именице посведочене од 19. века:

- *гѣѣкѣстѣ* f. 'особина онога што је гѣпко' (RJA), 'особина онога који је гѣбак, онога што је гѣпко, савитљивост, еластичност', 'прилагодљивост', 'богатство у разним преливима' (РСА), *гѣѣкѣстѣ* 'еластичност, гѣпкост, покретљивост' Вараждин (Lipljin).
- *негѣѣкѣстѣ* / *негиѣкѣстѣ* f. 'особина, својство онога који је негибак, онога што је негѣпко, нееластичност, крутост' само превод Д. Матића 1844. (РСА).

Потврђен је велики број именица са придевима на *-ив* и *-љив* у основи:

- *ганѣѣвѣстѣ* f. 'особина, стање онога који је ганутљив, узбудљивост, осећајност' само превод М. Ђ. Глишића (РСА).
- *ганљѣвѣстѣ* f. 'ганутљивост' само Л. Бакотић (РСА).
- *гануѣљѣвостѣ* f. 'особина, стање онога који је ганутљив, *gührbarkeit*' само Шулек (RJA), *гануѣљѣвостѣ* 'особина, стање онога који је ганутљив, узбудљивост, осећајност', 'стање онога који је ганут, потресеност, тронутост' (РСА).
- *гѣбѣвѣстѣ* f. 'гѣбљивост, особина, стање онога што је гѣбљиво' само М. Павлиновић (RJA), 'особина онога што је гѣбљиво, покретљивост; гѣпкост' (РСА).
- *негѣбѣвѣстѣ* f. 'негѣбљивост, особина онога који је негѣбљив, онога што је негѣбљиво; немогућност гѣбања, померања, непокретљивост' само М. Крлежа (РСА)
- *гѣбљѣвѣстѣ* f. 'особина, стање онога што је гѣбљиво; *flexio, flexus, mobilitas*' само Стулић (RJA), 'особина онога што је гѣбљиво, покретљивост; гѣпкост' (РСА).
- *негѣбљѣвостѣ* f. 'својство онога који је негѣбљив, *immotus*' само Белостенец (RJA), *негѣбљѣвостѣ* 'особина онога који је негѣбљив, онога што је негѣбљиво; немогућност гѣбања, померања, непокретљивост' (РСА).
- *нагѣбљѣвостѣ* f. 'својство онога који је нагѣбљив', '*flexibilitas*' Белостенец, '*Biegsamkeit*' Волтиђи, '*facilis flexus, flexio*' Стулић (RJA).

- *неогибљивос̄т̄* f. 'својство онога који је неогибљив, неизбежност, неминовност, inevitabilitas' само Белостенец (RJA).
- *ѵригибљивос̄т̄* f. 'својство онога што је прегибљиво, facilitas se flectendi, id, per quod res aliqua flecti potest' само Стулић (RJA s.v. *pregibljivost*).
- *неѵрегибљивос̄т̄* f. 'својство онога који је непрегибљив, id, per quod aliquid inflecti nequit' само Стулић (RJA).
- *сагибљивос̄т̄* f. 'особина онога који је сагибљив, онога што је сагибљиво' (РМС).

Треба рећи да придев *ганљив*, од кога је изведена апстрактна именица *г̄анљивос̄т̄*, није посведочен у овој грађи, али се код старих лексикографа среће облик на *не-*: *неганљив*. Неке од наведених именица забележене су само код лексикографа, уп. *г̄анљивос̄т̄*, *нагибљивос̄т̄* (Стулић као извор наводи Белостенца, а мотивни придев *нагибљив* посведочен је такође само код поменутих лексикографа), *неогибљивос̄т̄* (придев у основи, *неогибљив*, бележи само Белостенец), *ѵригибљивос̄т̄*, *неѵрегибљивос̄т̄*, *сагибљивос̄т̄* (РМС не наводи извор).

Од придева *нагибн̄и* изведена је следећа именица чије потврде потичу из 19. в.:

- *нагибнос̄т̄* f. 'особина онога што има нагиб, нагнутост' (РСА).

Следећа именица, као и њен мотивни придев *неѵригнуѵан*, посведочени су у једном извору из 18. в.:

- *неѵригнуѵнос̄* f. 'својство онога који је непрегнутан, ostinatezza' само С. Будмани (s.v. *nepregnutnost*).

Када је реч о именицама мотивисаним партиципима, само у једном случају је то партицип перфекта актива, док остале именице имају у основи партиципе перфекта пасива на *-ӣ*:

- *ѵр̄г̄лос̄т̄* f. 'прегалаштво, одважност, смеоност' (Његош).

Партицип на **-л-*, употребљен као придев, забележен је такође једино код Његоша, уп. *ѵр̄г̄л̄ӣ*.

- *г̄ануѵос̄т̄* f. 'стање онога који је ганут, потресеност, тронутост, узбуђење', дијал. 'узбуђење, потресеност' (РСА).
- *нагнуѵос̄т̄* f. 'стање онога који је нагнут, онога што је нагнуто', 'нагиб,

косина' (РСА).

- *нѣйригнѣӣосѣӣ* f. заст. 'крутост, нееластичност' само В. Богишић (РСА).
- *ӣд̄гнѣӣосѣӣ* f. 'особина и стање онога који је погнут' (РМС).
- *с̄а̄гнѣӣосѣӣ* f. 'особина, стање онога који је сагнут, онога што је сагнуто' (РМС).
- *ѣ̄гнѣӣосѣӣ* f. 'особина, стање онога што је угнуто' (РМС).
- *ѣ̄ганѣӣосѣӣ* f. мед. 'повреда зглоба настала истезањем тетива или кад једна кост у зглобу изађе из свога лежишта, ишчашење' (РМС).

Пада у очи да именице на *-осѣӣ*, изведене од партиципа, нису забележене у историјским речницима. Именица *н̄а̄гнѣӣосѣӣ* реализује, поред системског значења стања (карактеристичног за изведенице од трпног придева, уп. Babić 1986:274, Клајн 2003:179), и конкретно значење 'нагиб, косина'.⁴²¹

Помоћу суфикса *-сѣӣво* < псл. **-ьство*, који служи за творење апстрактних именица најчешће од именица и придева, ређе од других врста речи (Vaillant 4:404–406 § 935–938, 408–411 § 940–942, Skok 3:354–355 s.v. *-stvo*, Стевановић 1975:511–513, Babić 1986:260–269, Клајн 2003:185–189), изведене су следеће именице:

- *ѣ̄регала̄шӣӣво* п. 'особина прегатоца, вредноћа, предузетност' (РМС), *ѣ̄регала̄шӣӣво* 'готовост да се нешто уради', 'смело дело, подвиг, прегалаштво' Ускоци (Станић).

Лексема је мотивисана именицом *ѣ̄регалац* из категорија *nomina agentis* и *nomina attributiva*, а поред значења особине карактеристичне за прегатоца може реализовати и секундарно, на метонимији засновано значење поступка, чина у коме се та особина манифестује.

Остале две именице, мотивисане придевом *гибљив* односно пасивним партиципом *негануѣӣ*, имају само једну потврду и то лексикографску:

- *гибљивсѣӣво* п. 'гибљивост' само Стулић (РЈА).
- *негануѣисѣӣво* п. 'непомичност' само Стулић (РЈА).

Трећи творбени тип апстрактних именица обухвата изведенице са суфиксом *-оћа* < **-ot'a* (Vaillant 4:370–371 § 902, 373 § 904, Skok 2:576 s.v. *-ota*,

---

⁴²¹ О томе да именице овог творбеног типа могу развити и конкретна значења в. Babić 1986:274, Клајн 2003:179–180.

Стевановић 1975:519–520, Babić 1986:310, Клајн 2003:183):

- *гиџко̀ћа* f. 'гипкост, особина онога што је гипко' само Шулек (RJA), 'гипкост, особина онога који је гибак, онога што је гипко, савитљивост, еластичност' (РСА), *гиџко̀ча* 'еластичност, гипкост, покретљивост' Вараждин (Lipjlin).
- *џрег̀ло̀ћа* f. 'прегалаштво, одважност, смеоност' (Његош).

Именице су мотивисане придевом *гибак* односно адјективизованим партиципом *џрег̀ли*, од кога је изведен и синоним *џрег̀ло̀си*, посведочен такође једино код Његоша (у том значењу се усталио облик *џрег̀ло̀шиво*).

На крају ће бити наведене именице за које се са већим или мањим степеном извесности претпоставља да су настале поименичењем облика *гџбена, партиципа перфекта пасива глагола *гџбнџти у женском роду. Будући да је припадност ових лексема разматраној породици под знаком питања, овде ће, скупа са основном речи, бити наведена и коментарисана и одговарајућа суфиксална образовања.

- стсрп. **БЕННА** 'врста птице': **Да се зна каде сљнце покџи некои тама ѿ оутра до ноџи, и беше на немџ ѝко птица бenna** запис у књизи манастира Хопова, 1604. (ЗН 10091^о), *бџна* f. 'сова, noctua' Ј. Кавањин⁴²², Стулић⁴²³ (RJA), *бџна* / *бџена* 'шумска шљука, Scolopax rusticola' Српски лист, 1880. (РСА), Херцеговина (Hirtz II 10), *бџна* 'шљука' Брусје (Dulčići), Трогир (Geić/Slade-Šilović II), Брач (Šimunović), *бџена* 'id.' Мостар (Hirtz II 10), *бџна*, -и 'id.' Вис (Roki), *бена* 'id.' Омиш, Вели Рат на Дугом отоку, Шибеник, Сињски котар, 'сова, Eule, noctua, strix' Дрндић под Велебитом⁴²⁴ (Hirtz II 10).

Поред тога, забележена су и суфиксална образовања на *-ица*, *-(а)и*, *-ач*, *-ко* и *-ар*:

- *беница* f. dem. од *бена* Стиница у Подгорју Велебитском, Мостар (Hirtz II 10–11).⁴²⁵

⁴²² Хирц потврди из Кавањина приписује значење 'Scolopax rusticola' (Hirtz II 10).

⁴²³ Код Стулића је дефинисана као 'птица, civetta, uccello, noctua', а извор је Ivan Mattei.

⁴²⁴ Ову потврду из Хирца РСА наводи као *бџна* / *бџена* 'в. ђук, Athene noctua' Велебит, дакле, са измењеном идентификацијом птице.

⁴²⁵ Хирц s.v. *benica* не каже на које значење *бене* се односи овај деминутив, док s.v. *bena* деминутив *беница* везује за *бена* 'сова' (Hirtz II 10–11). Могуће је да је прецизирање изостало зато што је у питању деминутив од *бена* у оба значења.

- *бѐнац, -нца* м. 'дивљи тукац, мужјак тетреба'⁴²⁶ М. Павлиновић (RJA), *бенац* 'шљука' Котар у Далмацији (Hirtz II 10)⁴²⁷.
- *бѐнѧч* м. 'шумска шљука' (РСА).
- *бенко* м. 'шљука' Далмација (Hirtz II 11).
- *бенари* м. пл. 'ситна сачма; ситне оловне куглице којима се из пушке туку бене [шумске шљукe]' Далмација, Херцеговина (РСА).⁴²⁸

Посреди је група речи без поуздане етимологије. RJA 1:230 s.v. *бѐна* орнитоним наводи заједно са *бена* 'луд, луда особа' и претпоставља исто, турско порекло (уп. ЕРСЈ 3:138–140 s.v. *бена*¹). ЕРСЈ 3:140 s.v. *бена*² најпре реч просуђује као етимолошки нејасну, затим објашњава заједничку номинацију врста 'Scolopax rusticola' и 'Strix' тиме што је шљука птица слична сови⁴²⁹ и такође активна ноћу и износи претпоставку да је то изворно можда **гъбен(ън)а* (са губљењем почетног *z-* као у *баница*) у значењу 'погнута, погурена' (по изгледу), уп. рус. *збennyй* 'погнут', или 'погубна' (у вези са веровањем о ћуку⁴³⁰ као злослутној птици). Поводом хипотезе изнете у RJA напомиње се да би њој у прилог говорили могућа веза између орнитонима *бекѧчѧн* 'шљука кокошица, Gallinago gallinago'

⁴²⁶ Уп. Hirtz II 88 s.v. *divlja tuka*.

⁴²⁷ Ову потврду из Хирца РСА наводи као *бѐнац, -нца* м. 'в. ћук, Athene noctua' Далмација.

⁴²⁸ ЕРСЈ 3:140 s.v. *бена*² с резервом у ову одредницу смешта и орнитоним *бењукушица* f. 'нека птица, вероватно славуј': Три су горе напоредо расле. | У једној се соколови легу, | А у другој змије шаровите, | А у трећој тице бењукушице, | Златни крила, позлаћена кљуна НП Г. Николић (РСА). РСА s.v. упућује на лексему *дилкушица*, такође орнитоним из НП, турског порекла (Skok 1:404 s.v. *dilber*), уп. *дѧлкуша* / *дѧлкушица* f. (РСА), *дѧлкушица* (Вук) и варијанте *дѧлкушица* (Вук, RJA, РСА), *дѧнкушица* (RJA, РСА). Могуће је да је *бењукушица* настала укрштањем *бена* и *дѧнкушица*. Такође се помињу и називи за птицу гњурца или ронца, Phalacrocorax carbo, у ји. Боки *бѐно* м., *бѐнић* dem., *ѧѧѧобѐно* (Lipovac-Radulović I) са напоменом да није јасно да ли су они у вези са разматраним орнитонимима, а поводом последњег облика упућује се на Vinja 3:27–28 s.v. *petobѐно* где је реч тумачена као сложеница чији је други део остао без објашњења.

⁴²⁹ Отуда и следеће номинације шљукe: *савуљка* 'Scolopacis rusticolae forma мајор', *совуљка* 'Scolopax rusticola' (Hirtz II 425, 454).

⁴³⁰ Ћук се помиње на основу потврда из РСА које су коментарисане у напоменама 424 и 427. И сова је на једнако лошем гласу, уп.: „Glas sove smatra narod kao glas smrti“ (Hirtz II 453).

Дубровник и беклѣзина 'глупак' *ibid.* (РСА),⁴³¹ а такође и луда у значењу 'шумска шљука' (РЈА)⁴³², али се истиче да би овај синоним могао настати и паретимологијом према бена.⁴³³

Ако се подробније размотри претпоставка према којој ови орнитоними припадају гнезду псл. основе **gъb-*, чини се да би првонаведена семантичка реконструкција — 'погнута, погурена' — била основанија с обзиром на значење мотивног глагола *gъbnoti као и на творбени тип (поименичење пасивног партиципа *gъbenъ). Треба додати да је овде посредни стари облик партиципа на *-*enъ*, који је у многим словенским језицима, укључујући с.-х. и руски, замењен новим на *-*notъ* (Vaillant 3:116 § 408, 259 § 504). Ипак, у старијим раздобљима с.-х. језика јављају се и ретке форме на *-en* (Белић 2006:387, Vaillant 3:121 § 412), док у руском облици на *-ный*⁴³⁴ представљају славенизме (Vaillant 3:118–119 § 410).

У прилог овом тумачењу, када је реч о с.-х. бена 'Scolopax rusticola', треба указати на извесне карактеристичне особине и понашање ове птице који су мотивисали друге њене с.-х. називе, а који се могу концептуализовати и као савијање, уп. *грмуша* „što se najradije šćućuri pod kakav grm i tako preleži sav dan“, такође и *легањ* (Hirtz II 146, уп. Skok 2:285 s.v. *lëganj*), *џриљегац* „što prilježe na zemlju, pa se ne miče s mjesta, ako lovac i kraj nje prolazi...“ (Hirtz II 384), *џриџајкало* „Ime je poteklo od glagola *pritapkati se, sich lagern, sich ducken (auf die*

---

⁴³¹ Уп. ЕРСЈ 3:66–67 s.v. *бекачин*, 69 s.v. *беклезина* где се за ову другу реч наводи Скокова претпоставка да је настала укрштањем орнитонима *бекачин* са речју *мамлаз*.

⁴³² Идентификација птице је непоуздана, уп.: „*nekakva ptica, može biti šljuka koja se u sjevernoj Dalmaciji zove bena*“ (РЈА s.v. 2. *luda*), и заснива се на једној потврди из дела А. Канижлића, славонског писца из 18 в.: Сад луде, сад вуге, сад пузавци стижу.

⁴³³ Уп. такође *муна* f. „Wörtlich *Törinn*, ad verbum *stulta: noctua, strix, Eule*; što je *munjena* ili *munasta* (benasta)... Neko kaže *sova*, neko kaže *muna*, jer je *munasta* (benasta) (Ibid. [Биленски Поди на Велебиту])“ (Hirtz II 287), о пореклу придева *муњен* в. Бјелетић 2006:282–289. За пренос номинације у супротном смеру 'сова или слична ноћна птица' → 'глупак, сметењак' уп. мак. *уџ* m. 'сова, Strix, утина, кукувија, ћук', фиг. 'неспособан, неспретан човек, тупоглавац' (РМЈ), ит. *allosco* 'ноћна птица грабљивица, слична сови', 'неспретна особа, глупан, сметењак' (DELI 1:40), гр. коџкоѕ 'кукавица', 'глупак, будала' (НГРС).

⁴³⁴ О појави геминате *-nn-* в. Vaillant 3:119 § 410, 124 § 414.

Erde), *se abjicere humi*; što se šljuka šćućuri na zemlji i ne će da poleti, dok upravo na nju čovjek ne nagazi“ (id. 385), „U okolini Smedereva šumske šljuke zovu *guzari*, i to stoga što zariju kljun u zemlju, a rep dignu u vis“ (id. 150 s.v. *guzar*), *ūapojed* „tako nazvan, što po narodnom mišljenju iz zemlje »paru jede«, dok u zbilji zabada kljun u zemlju, vadeći iz nje sebi hranu (gliste, crve, pužiće i slično)“ (id. 321). Дакле 'погнута' се може односити на типичан шћућурен положај шљуке или погнутост предњег дела тела док једе. И на крају, сам назив *шљука*, поред *слука*, *слока*, тумачен је као имитација гласа птице (уп. нпр. Skok 3:405 s.v. *šljùka*) или је, чешће, псл. *slōka свођена на ие. основу **slenk*⁴⁵ - 'пузати' при чему се семантичка мотивација различито објашњавала: тиме што ова птица лети ниско, што се одликује „сгорбленной, крадущейся походкой“ (уп. за детаље и даљу литературу Фасмер 3:678 s.v. *слўка*) или на основу тога што једе оно што пузи, тј. глисте (подробније в. М. Сној у Bezлај 3:263–264 s.v. *slōka*). Дакле, једна од интерпретација укључује семантичку компоненту савијања.

Што се тиче *бене* у значењу 'сова', сличност ових двеју птица, када су у лету, послужила је као основа њиховог номинационог повезивања, уп. називе за шљуку *савуљка*, *совуљка* у ловачком жаргону (в. напомену 429). С друге стране, веза са *бена* 'будала, глупак', у најмању руку паретимолошка, такође је посведочена у исказу о томе да се сова сматра бенастом, мунастом (в. напомену 433). На крају, *бѐнац* као ознака за мужјака тетреба — познатог по томе што у периоду парења губи уобичајени птичји опрез, те „*niti što čije, niti što vidi, dok brusi* (рјева)“ (Hirtz II 122 s.v. *gluhan*), на основу чега се развила метафора *иѝеѝрѝб* 'глупак, будала, звекан' (РМС)⁴³⁵ — могла је настати обрнутим путем, тј. преносом номинације са *бѐнац* т. 'луда, будала' (РСА) на мужјака тетреба.

- *бѐна* / *бѐна* f. 'мало псето, штене, пудлица' М. Ђ. Милићевић, Мачва (РСА);
бѐно т. Hundsnamе (Вук).

Уп. и деминутив на *-ица*:

- *бѐница* / *бѐница* f. дем. НПр, Л. Комарчић (РСА).

ЕРСЈ 3:140–141 s.v. *бена*³ не даје коначан етимолошки суд, али износи две претпоставке: да је реч по пореклу истоветна са турцизмом *бѐна* 'будала, глупак'

⁴³⁵ Уп. и *зашѝеѝрѝбиѝи* / *зашѝеѝриѝеѝбиѝи* рф. дијал. 'загледати се тупо, сањиво, безизразно': Кад кога ухвати пиће па почне да дријема, каже се: „Ено га већ је затетријебио“ Дробњак (РСА).

(тако и RJA 1:233 s.v. 2. *béno*), у том случају је полазно значење 'штене', а семантичку мотивацију осветљава употреба придева *луд* да се означи млада, недорасла бића, не само деца већ и младунци животиња, нпр. *јагње лудо* НП Вук (РСА s.v. *луд*), или да је, уколико се пође од семантике малог раста, лексему могуће протумачити на исти начин као и орнитоним *бена* (са развојем значења 'савијен, погнут' → 'мали').

- *бэна* f. 'горњи део дечјег рубља, бенка' Банат, 'грудњак од фланела који мушкарци носе преко кошуље' НП Фрушка Гора (РСА), 'пунија мушка блуза, сако; дечја кошуља која се закопчава или везује позади' Војводина (РСГВ).

Уп. и образовања на *-ка, -к-ица*:

- *бэнка* f. 'горњи део дечјег рубља' (РСА), 'дечја кошуља која се закопчава или везује позади' Војводина (РСГВ);

овамо можда и *бэнка* 'дебели кратки женски капут' Банија и Кордун (Петровић Д.).

- *бэнкица / бэнкица* f. dem. и hup. (РСА), *бэнкица* dem. 'бенка' Војводина (РСГВ), 'кошуљица, блузица за бебе' бачки Буњевци (Reić/Vučlija), *бэнкица* dem. 'бенка' Војводина (РСГВ), 'дечја кошуљица, пресвлака за бебу' Поткозарје (Далмација), *бэнкица* 'id.' источнбосанске Ере (Реметић), *бенкица* dem. 'бенка' Шајкашка (РСГВ);

бэнкица dem. В. Петровић (РСА).

ЕРСЈ 3:141 s.v. *бена*⁴ напомиње да је реч нејасног порекла, а затим упућује на неколико могућих путева у даљем трагању за етимологијом: најпре се као могући етимон наводи **gьbena* и указује на сродне речи из истог семантичког поља: *гиб* 'поруб', *гибайи* 'набирати при порубљивању', *обга* 'овој, повој', *огибак* (*сукна*) 'смотак, туба', буг. *бало* 'грубо сукно за сељачку одећу'; друге опције подразумевају потенцијалне везе са нем. *bengen* 'одевати', или са стчеш. *běnku*, *bienku* pl. 'мотовило, трлица; справа за ткање платна и обраду лана' < псл. *běni*. За мак. *бенкица* 'памучна кошуља за дете' претпоставља се да је из српског.

Двотематске именице

У овом делу рада ће бити размотрене двотематске именице са основом **gub-* која се најчешће јавља као прва компонента сложеница.

Двошемајске именице са основом *gub- у првом делу

Сва ова образовања имају спојни вокал -o-.

- *гибомјер* м. физ. 'справа којом се мери гибање (мицање), *bewegungsmesser*' само Шулек (RJA) = *гѝбомјѣр* f. (sic) ијек. ков. неодом. 'справа за мерење кретања' (РСА).

Посреди је неодомаћени термин,⁴³⁶ забележен једино код Шулека, настао највероватније калкирањем нем. сложенице *Bewegungsmesser*. Уп. и чеш. *hyboměr* м. 'mechanikus' 1830. (грађа PSJČ).

- *гибословје* п. физ. 'наука која се бави мицањем (гибањем), механика, *bewegungslehre*, *dynamik*, *mechanik*' само Шулек (RJA s.v. *gibòslòvje*) = *гибòслòвље* ков. неодом. 'динамика, наука о кретању' (РСА).
- *гибословац, -вица* м. 'човек који се бави гибословљем, механиком; *mechaniker*' само Шулек (RJA) = *гибослòвац, -вица* ков. неодом. 'човек који се бави гибословљем' (РСА).

Поново је реч о терминима који су посведочени једино код Шулека, при чему је *гибòслòвље* као термин за одређену научну област највероватније настао калкирањем нем. сложенице *Bewegungslehre*, а према томе је затим творен помоћу суфикса *-(a)ц* и одговарајући назив научника из те области. Другу компоненту сложеница овог типа (као што су *богослов, језикослов(ац), језикословље, родословље*) Клајн третира као основу глагола *словийи*, сматрајући да је мање вероватно да је од именице *слово* (Клајн 2002:55, 57, 60). Скок пак други део калкова са грчког *βλῆγοςλῶν* (према гр. εὐλογία, одатле деноминал *благослòвийи*) и *богослов* (према гр. θεολόγος) тумачи као поствербал *слов 'λόγος' глагола

---

⁴³⁶ По истом творбеном моделу настали су називи различитих мерних инструмената, као што су *водом(ј)ер, сѝрујом(ј)ер, висином(ј)ер, обрѝом(ј)ер* и сл., које Клајн сврстава у сложенице са именичком основом у првом делу, основом глагола *м(ј)ерийи* у другом и нултим суфиксом (Клајн 2002:53). Последња лексема у значењу 'инструмент за мерење брзине обртања мотора, бројач обртаја мотора' (РСА) творбено је најближа овде разматраној сложеници јер се прва компонента оба образовања формално поклапа са глаголском основом: *обрѝ-аѝи* односно *гиб-аѝи* и одговарајућим поствербалом: *обрѝи* 'обртај' (РСА) односно *гиб* 'motus, motio, bewegung, мицање' (RJA), 'покрет, кретање' (РСА).

слуши, *словем*, а неологизме *језикословље*, *природословац* и сл. наводи у одредници иза именице *слово* (Skok 3:288–289 s.v. *sluti*). Напомињући да су овакве лексеме црквенославенизми калкирани с грчког, М. Сној другачије сагледава однос слн. *blagoslovíti* (< стсл. **БЛАГОСЛОВИТИ** ’εὐλογεῖν’) и *blagoslōv*⁴³⁷, будући да именицу сматра поствербалом, и указује на то да се из облика типа стсл. **БОГОСЛОВИТИ** ’θεολογεῖν’, **БОГОСЛОВЪ** ’θεολόγος’, **БОГОСЛОВИЕ** ’θεολογία’ апстраховао други члан слн. сложеница *-slōvje* ’-λογία’ који се јавља у неологизмима као што је, нпр., *приodoslōvje* и сл. (М. Сној у Bezlaj 3:266 s.v. *slovô*). Вајан стсл. и цсл. сложенице на **-словъ** повезује са именицом **слово** (Vaillant 4:770 § 1227). Треба такође рећи да се стсл. и цсл. сложенице на ***-ље** јављају у две варијанте: на **-словие** и на **-словесие** (уп. Vaillant 4:396 § 927), при чему је у овој другој основа несумњиво именичка.⁴³⁸

- *gǐboscīpōj* т. ков. неодом. ’локомотива, машина која вуче железничке композиције’ само Парчић (РСА).

Будући да је посведочена само у Парчићевом речнику, лексема је могла настати као преведеница ит. еквивалента *macchina motrice* (Parčić), уп. ит. *motrice* адј. f. ’која покреће, покретна’, f. ’моторна кола’, с тим што је према ит. синтагми начињена сложеница чија се друга компонента заснива на именици *cīpōj* ’машина’, која је у том значењу, према Скоку, бохемизам (Skok 3:347 s.v. *stròjiti*). У чешком је, међутим, забележена и еквивалентна сложеница *hybostroj*, за потврде и значење в. грађу PSJČ.

Двоїтемаїска именица са основом *gyb- у другом делу

- *самогиб* т. ’онај који се сам гибље, ствар учињена да се сама гибље, аутомат’ Витезовић, ’Automat’ Шулек, Што се само гибље околина Сиња (RJA).

Уп. слн. *samogìb*, *-iba* т. ’id.’ (Pleteršnik). Сложеница, која има у првом делу заменицу *сам*, спојни вокал *-o-*, у другом делу глаголску основу *гиб-* и нулти суфикс, настала је, бар када су у питању лексикографске потврде, према лат.

⁴³⁷ Треба рећи да одговарајући облик није посведочен у старословенском, уп. SJS.

⁴³⁸ Цет је сложенице које садрже компоненту **-слов-**, с обзиром на то да су то калкови, изоставио из класификације сложеница засноване на томе којој врсти речи припадају њене компоненте (Zett 1970:62).

automaton 'id.' од гр. αὐτόματον n. од αὐτόματος adj. 'који се сам креће, дела својом вољом' (уп. Клајн/Шипка 165).⁴³⁹ На основу података изнетих у RJA остаје нејасно какав је статус потврде из околине Сиња, чији је приносник Ј. Групковић, професор из Сиња — да ли је реч о независној твореници или је у питању термин који је заживео у локалној школској средини.

Именица паретимолошком преобликом прикључена разматраној лексичкој породици

- *сагну̀ти̑а̀л*, *-а̀ла* m. кол. 'крајње, криве пречке на шарагама' Ковин (РСГВ).

Синоними: *кр̀ивац*, *р̀ебар*, *р̀ебра* pl., *с̀ајина*, *с̀ајни̑ер*, *с̀ајини̑ал*, *с̀аи̑њи̑и̑а̀л*, *сани̑и̑и̑а̀л*, *с̀ајни̑и̑а̀л*, *с̀ани̑и̑а̀л*, *с̀ени̑ел* (РСГВ), упућују на то да је наведена реч вероватно настала паретимолошким укрштањем германизма *с̀ајини̑ал* и сл., од нем. *Seitenteil* 'бочни део, страна, бок', и глагола *сагну̀ти̑и*, које је мотивисано обликом денотата. На истом номинационом обележју заснива се синоним *кр̀ивац*.

Придеви и прилози

Грађа је разврстана и анализирана према придевским суфиксима, а биће разматрани и партиципи у придевској служби. Прилози настали конверзијом од придева наводе се уз одговарајуће придеве.

Придев са нултим суфиксом

- *нагиб* adj.: Пакљена ова срда [враг; демон, богиња освете; горска вила; страшило, утвара]... сва збабјена, сва згрчена... сва нагиба и од пепела жута ње је слика и блиједа само Џ. Палмотић (RJA)

У грађи постоји само једна потврда придева с нултим суфиксом⁴⁴⁰ (< псл. *-њ), изведеног од префигираног глагола. RJA s.v. 2. *nagib* је скептичан поводом веродостојности ове потврде, те напомиње да је њено значење тамно и да може бити каква погрешка у тексту. Што се семантике тиче, може се претпоставити да је у питању синоним придевски употребљеног партиципа *згрчен* који му у

---

⁴³⁹ Уп. синоним исте творбене структуре само са другом глаголском основом *с̀амокр̀еи̑и̑* m. из Деановићевог речника (PMS).

⁴⁴⁰ О придевима с нултим суфиксом уп. Babić 1986:414–416, Клајн 2003:313.

наведеном цитату претходи. Цитирани облик се иначе поклапа са 3. sg. pracs. глагола *нагибайти*, па можда заиста није реч о придеву већ о глаголу.

Придеви са суфиксом *-(a)к* и од њих изведени прилози

Суфикс *-(a)к* < псл. **-ъкъ*, којим се творе придеви претежно од глаголских основа (Vaillant 4:459–464 § 983–984, 986, Skok 1:18 s.v. *-(a)k*¹, Стевановић 1975:558, Клајн 2003:256–257), садржан је у следећим придевима из разматране лексичке породице:

- хрв.-цсл. **гибъкъ, -и** адј. 'гибак, податан' (РСЈНР), *гѣбак, -ѣка, -ѣко* 'flexibilis, који се лако гiba, прегiba' (RJA), 'biegsam' (Вук), *гибак* 'упружни': Мушкули сложени су изъ гибки (упружны) кончиѣа 1850. (Михајловић), *гѣбак, -ѣка, -ѣко* супр. *круѣи* 'који се лако савија, извија, креће, витак', 'који се одликује лакоћом (о покретима)', 'еластичан', 'коме се лако могу давати разни облици, мек, пластичан', 'који има лаке и меке облике', фиг. 'који се лако може прилагођавати разним ситуацијама, који лако добија разне видове, који се лако мења', фиг. 'богат разним обртима, преливима', грам. заст. 'флексиван, у коме се разне службе речи у реченици изражавају флексијом, променом завршетка речи (о језику, типу језичке структуре)' (РСА), 'који је покретљив; еластичан (о човеку)' Војводина, 'који се лако обликује, мекан (о тесту)' Сомбор, Вршац (РСГВ), 'витак, који се лако прегибље' бачки Хрвати (Sekulić), 'који се лако савија, витак', 'мекан' Ускоци (Станић), 'еластичан, витак' Васојевићи (Боричић), *гибак* 'који је витак, лако савитљив' Никшић (Ђоковић), *гѣѣки* 'гибак, савитљив' Вараждин (Lipljin).

Од придева је конверзијом образован прилог.

- *гѣѣко / гѣѣко* adv. 'на гибак начин, живо, окретно, еластично' (РСА), *гѣѣко* 'на гибак начин, лако, окретно, еластично' Ускоци (Станић).

Посреди је континуанта псл. придева **gybъкъ* 'савитљив, лак за савијање, flexibilis'. Значење посибилности, карактеристично за једну групу придева са суфиксом *-(a)к* (Babić 1986:425, Клајн 2003:257), присутно је и у семантици ове лексеме, као што показују дефиниције њених значења које почињу са: 'који се лако...', 'који се може...'

Помоћу префикса *не-* < **не-* од придева *гѣѣко* образован је:

- *негибак*, *-ѝка*, *-ѝко* adj. лингв., физ. 'негибљив, непроменљив, inflexibilis, indeclinabilis; unbiegsam, unbeweglich' само Шулек (RJA), *нѐгибак* / *нѐгибак*, *-ѝка*, *-ѝко* 'који је без довољно гipкости, тешко савитљив, једва покретљив, крут, нееластичан', 'који се не одликује складношћу и лакоћом, нееластичан, крут, тврд, уочен (о кораку, покретима и сл.)', фиг. 'који је недовољно способан да лако, брзо мења положај, распоред, облик и др.', фиг. 'који се држи, опходи круто, увек на исти начин, усиљено', фиг. 'недовољно углађен, некултивисан, нескладан, рогобатан, сиров (о стилу, језику, уметничком делу и сл.)', физ. заст. 'крут, чврст (о агрегатном стању материје)' (РСА).

Овим придевом не исказује се само одсуство особине означене основним придевом већ и њена супротност, што је иначе честа одлика придева са префиксом *не-* (Стевановић 1975:431, Клајн 2002:215–216).

Придев *гѝбак* забележен је и с префиксом *ѝре-* < псл. **per-* који у адјективним образовањима има функцију појачавања, градирања значења основног придева (ESSJ 1:167–168 s.v. *per*, Skok 3:30–31 s.v. *pre-*, Стевановић 1975:429, Babić 1986:445).

- *ѝрѐгибак*, *-ѝка*, *-ѝко* adj. 'превише гipбак, необично гipбак': Дојаше... па потапшавши коња прегипком младеначком кретњом ногу остане часак у стремену Стј. Крањчевић (РМС).

Клајн разликује ексцесивно (које подразумева претераност, прекомерност испољавања особине означене основним придевом) и елативно (појачајно) значење префикса *ѝре-* (Клајн 2002:219–220), а пример употребе указује на то да је овде посреди, бар у наведеном контексту, ово друго значење.

Од глагола *згѝбаѝи* (*се*) 'сагибати (*се*), савијати (*се*)' изведен је придев потврђен једино у анатомском термину:

- *згибкѝи* adj. заст. у термину ~ *желудцац* 'трећи одељак желуца код преживара, с јако набораним зидовима, листавац, књига, књижавец': Они [делови желуца] се зову Пабушина или тербушина; Чепец или Капа; Книга или згибкѝи желудцац; и Шiba или Губа превод Ј. Вујића 1809. (РСА s.v. *зуба*¹).

Разматрани термин, као и остали у лексикографској дефиницији наведени синоними, мотивисан је најизразитијом морфолошком карактеристиком трећег

дела желуца преживара. Премда су придеви са датим суфиксом претежно девербалног порекла, Вајан указује на могућност деноминалне творбе у случајевима када су основе истовремено вербалне и номиналне (Vaillant 4:463 § 986), те је стога могућа и мотивација именицом *згиб* т. 'фалга': ...въ малыя згибы сложенное платно... 1790. (Михајловић).

Придеви са суфиксом *-(a)n / -н̄* и од њих изведени прилози

Придеви који садрже суфикс *-(a)n* < псл. *-ьпъ (за суфикс в. Vaillant 4:451–456 § 975–979, Skok 1:36–38 s.v. *-(a)n*¹, Стевановић 1975:559–561, Babić 1986:398–410, Клајн 2003:257–266) могу бити изведени од глагола непосредно или посредно преко девербалних именица.⁴⁴¹ У најмање једном случају придев је изведен такође од придева који је партиципског порекла.

- *гибан*, *-бна*, *-бно* adj. 'plicatus, flexus, incurvatus' само Стулић (RJA), *гѣбан*, *-бна*, *-бно* 'који се може покретати, покретан': Нестале завртње, који служе везивању гибних листова [не треба достављати] Правилник о употреби кола, (само одр.) 'који покреће, покретачки': ...о гибној сили паростроја... И. Дежман (РСА).

За овај придев RJA наводи само Стулићеву потврду, према којој његово значење почива на базичној семантици савијања, и просуђује је као непоуздану. Провером извора установљено је да Стулић наводи придев у облику *гиб̄ан*, *-б̄ани*, *-а*, *-о* и у значењу 'piegato, inclinato, plicatus, flexus, incurvatus' (Stulli). Форма и значење указују на то да овде није реч о придеву на *-(a)n* већ о (попридевљеном?) партиципу перфекта пасива глагола *гибати* (*се*), уп. *гѣбати* 'piegare, torcere, inclinare, curvare, incurvare, flectere, movere' (Stulli). Према РСА, придев *гибан* се јавља у саставу техничких термина, семантика му се темељи на значењу кретања и укључује компоненту посибилности ('који се може

---

⁴⁴¹ О изведеницама са поменутим суфиксом које су на описани начин двоструко творбено мотивисане в. Brodowska-Hopowska 1960:94, Vaillant 4:453 § 977, Babić 1986:406, Клајн 2003:265. Тако и ЭССЯ 27:60 псл. придев **обгубьпъ(ъ)* изводи од именица **обгуба / *обгубъ* или од глагола **обгубати*, **обгубнѣти*. С друге стране, неки су придеви творбено једнозначни, тако је непосредно деноминално порекло придева *б̄алан* неоспорно.

покретати')⁴⁴² или агентивности ('који покреће').⁴⁴³

- *негибан*, *-бна*, *-бно* адј. 'који се не гiba, non agitatus, inagitatus' само Стулић (RJA).

Облик с префиксом *не-* представља још једну сумњиву Стулићеву потврду јер, према RJA s.v., он као извор наводи Белостенчев речник, а тамо те речи нема. RJA још напомиње да основни придев није забележен у одговарајућем значењу, међутим, оно је, као што је управо поменуто, касније нотирано у РСА. С друге стране, РСА не доноси новије потврде негираног облика, те све остаје на спорном Стулићевом сведочанству.

- *згибан*, *-бна*, *-бно* адј.: кост згибна руке 'os capri' Белостенец, *згѝбан*, *згѝбни* 'pieghevole, inchinevole; flexilis, flexibilis, proclivis' Стулић (RJA).

RJA у овој одредници грешком третира два облика као један јер *згибан*, *-бна* одређује као „*adj. управо part. пасивни од згѝбати; прѝгнут, савинут*“. Овде се наводе само потврде облика са суфиксом *-(а)н*, док се партиципско *згибан* у значењу 'пригнут, савијен' разматра у одељку о партиципским образовањима. Потврде овог придева су искључиво лексикографске, а његово анатомско значење могло би бити мотивисано поствербалом *згѝб* 'зглоб'.

- *неѝрегибан*, *-бна*, *-бно* адј. 'који се не може прегибати, прегнути': Живановић је носио непрегибну упорност у свим својим убеђењима само М. Ђ. Милићевић (RJA) = *неѝреѝгибан* / *неѝреѝгѝбан*, *-бна*, *-бно* фиг. 'несаломљив, јак, чврст, непоколебљив' (РСА).

С обзиром на то да облик *ѝрегибан* није потврђен, придев, посведочен једино код М. Ђ. Милићевића, спада у префиксално-суфиксалне творенице са значењем негиране могућности извршења (неостварљивости) глаголске радње (уп. Стевановић 1975:561, Клајн 2002:228, 2003:266). У истом значењу у широј употреби је творбена варијанта *неѝрегибљив* (забележена и код М. Ђ. Милићевића). Упоредивши изведенице на *-(а)н* и *-(љ)ив* са значењем посибилности, Бабић закључује да велики број придева на *-(а)н* застарева и да је нарочито много придева с префиксом *не-* међу којима су старији или мање

---

⁴⁴² О томе да поједини девербални придеви с овим суфиксом реализују значење могућности в. Skok 1:36 s.v. *-(а)н*¹, Клајн 2003:265.

⁴⁴³ О агентивном значењу придева на *-(а)н* в. Клајн 2003:265.

фреквентни облици са суфиксом *-(a)n*, док су они на *-(љ)ив* новији и обичнији (Babić 1986:424–425). Када буду презентовани облици са суфиксом *-(љ)ив*, биће јасно да наведена запажања важе и за придеве из овде разматране лексичке породице.

- *негануџан*, *-џина*, *-џино* adj. 'непомичан, immobilis' само Стулић (RJA).

Конверзијом је од придева образован прилог.

- *негануџино* adv. 'непомично, immobilmente' Бела, 'firmiter, constanter' Стулић (RJA s.v. *neganutan*).
- *нејригнуџан*, *-џина*, *-џино* adj. 'непрегибан, непрегибљив, ostinato, pertinace' само С. Будмани 1759. (RJA s.v. *nepregnutan*).

Вајан истиче да су придеви на **-тънъ* и **-нънъ* у вези с одговарајућим глаголским именицама, а не директно с пасивним партиципима на **-тъ* и **-нъ* (Vaillant 4:453–454 § 977). У овом случају потврђене су глаголске именице које као и наведени придеви имају семантичку компоненту посибилности, уп. *негануџије* п. 'својство онога што се не гиба, што се не може ганути' (RJA s.v. *neganuice*), *нејригнуџије* п. 'несавитљивост, inflexibilità' (RJA s.v. *nepregnuice*). Други аутори, међутим, изводе ове придеве од трпног придева (Babić 1986:406, Клајн 2003:265). Као што се може видети, оба придева и прилог слабо су посведочени.

- *џреџаон* adj. 'марљив, вредан, радин, предузетан' само Ј. Косор (РМС).

Овај слабо посведочени придев изведен је од партиципа перфекта актива глагола *џрегнуџи*, уп. попридевљени партицип *џреџли*. За проширење других придева суфиксом *-(a)n* в. Vaillant 4:454–455 § 978, Skok 1:36 s.v. *-(a)n¹*, Стевановић 1975:561, Babić 1986:406–407, Клајн 2003:263.

- *бáлан*, *-лна*, *-лно* adj. од *бало*: Сашил балну дреју — И ја имам бално брдо [брдо на којем се тка бало] Црнотравска Кална, С. Глигоријевић (Богдановић III).

Посреди је придев, изведен од дијал. именице *бáло* 'врста тканине' из ји. Србије, који реализује два значења: 'који је од оног што значи именица у основи' (уп. Стевановић 1975:559) и 'који служи за прављење оног што значи именица у основи'.

- *згибатиљан*, *-љна*, *-љно* adj. 'који треба да се савије, inflectendus' само Стулић (RJA).

Придев се среће само код Стулића и пошто није посведочена одговарајућа агентивна именица на *-šeljь*, треба допустити творбу непосредно од глагола помоћу сложеног суфикса *-šeljь(a)n*.⁴⁴⁴

Деноминални односни придеви, изведени помоћу суфикса *-nī̄ < *-ьнѣъ* од поствербала, имају рецентне потврде и јављају се најчешће у терминолошкој употреби.⁴⁴⁵

- *нагибнī̄* адј. 'који се односи на нагиб и нагибање' (РСА).

Придев се често јавља у синтагми *нагибни угао*.

- *òгибнī̄ / òгибнī̄* адј. 'који се односи на огиб, који је у вези са огибом': Мјесто умјетних огибних мрежица требало [би] за огиб рентгенских зрака употребити кристале Каталинић/Мејер (РМС, РСА).

Придеви са суфиксом *-ав*

Помоћу суфикса *-ав < псл. *-авъ* изводе се придеви од именица, глагола, ређе од придева (Vaillant 4:471–474 § 993–994, Skok 1:75–76 s.v. *-av*², Стевановић 1975:549–550, Babić 1986:413–414, 426–427, Клајн 2003:253–255).

- *гàбав* адј. 'крив на којем уду или зглобу': „Остала ми је у лакту рука габава“ (мало искочила кад није лијепо начињена) М. Павлиновић (РЈА), дијал. 'који је оболео од габе' БиХ, фиг. 'накрив, с кривим странама (о предметима)' (РСА).

Придев је изведен од именице *гàба* 'гихт, подагра' (Skok 1:541 s.v. *gàba*, Петлева 1974:91), чије је првобитно значење највероватније било 'искривљење; кврга' (Петлева 1974:93), те према томе припада великој скупини придева са датим суфиксом у чијој су основи именице са значењем неке видљиве појаве на телу или болести, уп. нпр. *грбав, квргав, губав, шугав, килав* (в. Клајн 2003:254). Значење 'крив на којем уду или зглобу' или одражава првобитно значење мотивне именице 'искривљење' или је резултат семантичког развоја 'који је захваћен габом и услед тога крив (о делу тела)' → 'који је крив услед болести, али и ишчашења, прелома и сл. (о делу тела)'. Даља значењска екстензија 'накрив, с

---

⁴⁴⁴ О образовању придева на **-telъn-* непосредно од глагола у различитим словенским језицима в. Цейтлин 1986:154.

⁴⁴⁵ Скок напомиње у вези са придевима на *-(a)n* да се одређени вид редовно јавља уколико је изведеница скорашња или учена (неологизам) (Skok 1:37 s.v. *-(a)n*¹).

кривим странама (о предметима)ʼ није сигурна јер је провером извора (dr J. Arambašin, Liječnički rječnik, Split 1912, 59) установљено да се ексцерпирана потврда јавља у дефиницији лат. придева *curvus*. Њему су, наиме, приписана значења: ʼгабав, -а, -о, рука, нога; кривоостран, предмет у којег су стране кривеʼ. Из тога би се дало закључити да се *габав* односи на руку, ногу, али не и на предмет, за који се обично користи придев *кривосџран*. Као извор за оба придева Арамбашин наводи М. Павлиновића (уп. RJA s.vv. *gàbav, krivòstran*). Уочљива је формална и семантичка блискост с придевом *ба̀гав* ʼкоји болује од бага, хроничног обољења зглобова код коња са стварањем квргастих израсталинаʼ, ʼкоји има неки недостатак на рукама или ногама (о човеку)ʼ који је изведен од турцизма *ба̀га* (EPCJ 2:44 s.v. *бага*¹).

Следе образовања изведена непосредно од глагола:

- *га̀бав* адј. ʼкоји се гива, покреће, таласа; гивљив, покретљивʼ, дијал. ʼкоји споро ради (о човеку)ʼ Зоруновац (РСА), *га̀бав* ʼкоји је мек, гивав (о човеку)ʼ Тимок (Динић).
- *згивав* адј. ʼпрегивљив, савитљивʼ само Витезовић (RJA).
- *сагивав* адј. ʼсагивљив, који се лако савија, сагива, немоћан, слаб, незнатан, маленʼ само Стулић (RJA).

Од ова три придева најбоље је посведочен први, док су друга два тек са по једном потврдом и то лексикографском (RJA s.v. *sagibav* Стулићеву потврду сматра непоузданом). Бабић напомиње да је највећи број девербалних придева на *-ав* изведен од непрефигираних несвршених глагола (Babić 1986:413–414), те се разлика у посведочености можда може објаснити тиме што је облик *га̀бав*, мотивисан симплексом, у складу са језичким системом, док је присуство префикса у мотивним глаголима друга два придева утицало на то да се они нађу на периферији лексичког система. Лексикографи их дефинишу као синонине придева са суфиксом *-љив*. Р. Драгићевић прави дистинкцију у значењу ових придева и по њеном мишљењу придеви са суфиксом *-љив* имају семантичку компоненту фреквентног вршења радње, док придеви изведени суфиксом *-ав* подразумевају сталност обављања радње (Драгићевић 2001:129).

- *га̀йкав* адј. ʼкоји је у мањој мери гивак, који се гивкаʼ (РСА), *га̀йкāv* ʼкоји се гивка, гивакʼ Ускоци (Станић).

Као што сугерише дефиниција значења, овај придев може бити двоструко мотивисан: глаголом *гѣйкаѣи* (*се*) и придевом *гѣбак*. У вези са деминутивном компонентом 'у мањој мери' треба указати на Стевановићево запажање да неки деадјективни придеви на *-ав* могу значити „и нешто умањену дотичну особину“ означену основним придевом, нпр. *млакав* (Стевановић 1975:550). На ширем словенском плану такав творбено-семантички тип се јавља у пољском где суфикс *-аву* функционише као формант придевских деминутива, уп. нпр. *bialawy* 'беличаст', *glupawy* 'приглуп' (Vaillant 4:474 § 994). У с.-х. језику деминутивно значење много је изразитије код придева код којих је *-ав* део сложеног суфикса (Стевановић 1975:550, уп. и Клајн 2003:255–256). Поред тога, глагол *гѣйкаѣи* (*се*) представља деминутивно-итеративно образовање, те компонента деминутивности у семантичком садржају придева може потицати од мотивног глагола.

Придеви са суфиксима *-ив* и *-љив* и од њих изведени прилози

Суфикси *-ив* < **-ivъ* и *-љив* < **-blivъ* (Vaillant 4:475–483 § 995–998, Skok 1:736 s.v. *-iv*, Стевановић 1975:550–558, Babić 1986:422–425, 431, Клајн 2003:281–287) садржани су у следећим придевима и од њих конверзијом твореним прилозима:

- *ганив* adj. 'ганутив, qui moveri potest' Бела, 'gührbar' Шулек, 'који гањује, flexanimus': бесједа ганива 'flexanima oratio' Стулић (RJA).
- *гањив* adj. 'који лако бива ганут, саосетљив, узбудљив, сажалив', 'који је у стању да гане, да узбуди, дирљив' (РСА).
- *генљив* adj. 'склон, расположен да што учини' Столетни херватски колендар 1866. (РНKKJ).

Придеви изведени од симплека *гануѣи* (кајк. *генуѣи*) реализују различита значења, често са семантичком компонентом посибилности и диспозиције, ослањајући се на различите семантичке реализације мотивног глагола. Значење 'узбудити' је у семантици придева представљено из двеју перспектива: активне ('који је у стању да гане, да узбуди') и пасивне ('који лако бива ганут, узбудљив').⁴⁴⁶ У вези са придевом *ганив*, RJA s.v. на крају даје коментар: „sasma

⁴⁴⁶ О активном и пасивном значењу придева на *-(љ)ив* в. Šojat 1959:98, Babić 1986:423, 424, Клајн 2003:283–285. Исту дистинкцију прави и Стевановић, али он при том говори о придевима са овим

perouzdanо“, али није јасно да ли се он односи на целу одредницу или само на Стулићеву потврду. За објашњење алтернације *н : њ* у *гањив* и у ниженаведеном *ѝригњив* в. Стакић 1988:190–191.

- *неганив* адј. 'che non può esser commosso' Бела, 'немилоствив, immisericors' Стулић (RJA).
- *неганљив* адј. 'који се не може ганути, immovibile, unbeweglich' Волтићи, *негенљив* 'immobilis' Јамбрешић (RJA).

Наведени облици с префиксом *не-* забележени су искључиво код старих лексикографа.

- *ѝригњив* адј. 'који се лако пригиње на што': Памет наравна пригњива на двоуменје само Ћ. Башић (RJA).
- *неѝригнив* адј. 'непрегибан, непрегибљив, ritroso' Бела, 'id., difficilis' Стулић из Беле (RJA s.v. *nepregniv*).

Од префигираних глагола са основом **гъb-* изведена су ова два слабо посведочена придева без савремених потврда. Позитивни опозит придева *неѝрегнив* није потврђен у грађи.

Од глагола са основом **gyb-* изведени су следећи придеви и од њих конверзијом творени прилози:

- *гибив* адј. 'гибљив, beweglich' Шулек (RJA), 'који може да се покреће, покретљив; који се лако покреће, гибак, еластичан', правн. 'покретан, гибући (о имовини)' (РСА).
- *гибљив* адј. 'flexibilis, mobilis, који се гиба (у оба значења)': На дане светковина гиблјивије(х) Ф. Ластрић, Који извлачи и маме рич од другога и дуго мудрује, онога љубав јест гибљива и хибена Г. Пешталић, Волтићи, Стулић (RJA), 'који може да се покреће, покретљив; који се лако покреће, гибак, еластичан' (РСА).

Од придева је конверзијом творен прилог.

- *гибљиво* adv. 'facile, lente, mobilitate' Стулић (RJA s.v. *gibljiv*).

Придеви су мотивисани симплексом *гибатѝи*, значења укључују сему посибилности, а први облик је, судећи према потврдама из РСА, карактеристичан за западни део с.-х. језичког подручја, где је функционисао и као правни термин

суфиксима који одређују субјекат односно објекат глагола од којих су изведени (Стевановић 1975:554–556).

(примери су из 19. в.).

- *негибѝв* adj. 'крут, уочен, негибак', фиг. 'сталан, непроменљив', заст. 'који се не може премештати, преносити с једног места на друго, непокретан (о имовини, имању, добру и сл.)' (РСА).
- *негибљѝв* adj. 'који се не може гибати (у правом и пренесеном смислу)': Он је [т. ј. Бог] становит и негибљѝв П. Радовчић, М. Раднић, 'inagitabilis' Белостенец, Јамбрешић, 'inflexibilis, inexorabilis' Стулић (RJA), *негибљѝв* 'који се не може гибати, покретати, непокретан; који је у стању мировања, непомичан', 'који не мења место, положај, статичан', 'крут, уочен, негибак', фиг. 'чврст, постојан, доследан, непоколебљив', фиг. 'сталан, непроменљив' (РСА).

Од придева је конверзијом добијен прилог.

- *негибљѝво* adv. 'immobilitate' Белостенец (RJA s.v. *negibliv*), *негибљѝво* 'тако да се што не може померати, помицати, непокретно, круто, чврсто' (РСА).

У придевском пару са суфиксима *-ив* и *-љив* и префиксом *не-*, као и код њихових позитивних опозита, облик на *-љив* раније је посведочен. Разлика у разуђености семантичке структуре придева *гибљѝв* и *негибљѝв* делом је последица неуједначене лексикографске обраде.

Од префигираних глагола са основом **gub-* изведени су следећи придеви:

- *нагибљѝв* adj. 'mobilis, motabilis, inclinabilis, flexilis, flexibilis' Белостенец, 'biegsam' Волтићи, 'flexilis, flexibilis' Стулић из Белостенца (RJA).
- *огибљѝв* adj. 'коме се може огибати, уклонити, (e)vitabilis' Белостенец, 'ausweichbar' Волтићи (RJA).
- *неогибљѝв* adj. 'коме се не може уклонити, неизбежан, inevitabilis, ineffugibilis' само Белостенец (RJA).
- *ѝригибљѝв* adj. 'који се може прегибати' Б. Зузери, Бела, Јамбрешић, Стулић (RJA s.v. *pregibliv*), *ѝрегибљѝв* 'id.' Батут, превод С. Крешића (РМС).
- *неѝрегибљѝв* adj. 'који се не може прегибати, прегнути' А. Канижлић, *неѝрегибљѝв* 'inflexibilis' Стулић (RJA), *неѝрегибљѝв* 'несавитљив, крут, укрућен' И. Г. Ковачић, фиг. 'несаломљив, јак, чврст, непоколебљив' М. Ђ. Милићевић (РСА).

Од придева је конверзијом творен прилог.

- *неѝригибљѝво* adv. 'firmiter, valide' Стулић (RJA s.v. *nepregibliv*).

- *сагибљив* adj. 'који се лако сагиба, савија, слаже; савитљив' само Стулић (RJA), *сагѝбљив* 'који се може сагибати' (PMS).
- *угибив* adj. 'прегибљив, савитљив, гибак' Стулић, 'уклоњив, избежив' Витезовић (RJA).
- *вугиблив* adj. 'уклоњив' само Јамбрешић (RJA s.v. *ugibliv*), *угѝбљив* 'који може да се угиба, повија, лако покретљив, савитљив, гибак' само Р. Зоговић (PMS).

Доминирају облици са префиксом *-љив*, а једина форма на *-ив* (*угибив*, посведочена само код старих лексикографа) има и варијанту на *-љив* (која је у савременој употреби). Поред облика *угибив* и придеви *нагибљив*, *огибљив*, *неогибљив* су потврђени једино код старих лексикографа, док савремене потврде постоје за *ѝрегѝбљив*, *неѝрегѝбљив*, *сагѝбљив* и *угѝбљив*. RJA, који иначе настоји да у примерима с префиксом *ѝри-* детектује оне код којих је *-и-* од јата, напомиње у вези са *ѝрегѝбљив* да изненађује *-и-* уместо *-е-* код кајкавца Јамбрешића (RJA s.v. *pregibliv*). Семантику наведених облика карактерише сема посибилности.

Придеви изведени од глагола са основом **гъb-* имају творбене варијанте чија се основа у дериватолошкој литератури изводи или од инфинитива без финалног *-и* (Babić 1986:422, Клајн 2003:284, 286) или од одговарајуће глаголске именице (Шакић 1965:98, Клајн 2003:286)⁴⁴⁷, док Скок облике *гануѝив* и *гануѝљив* изводи од *гануѝ* (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*). Неки од придева овог творбеног типа представљају проширења других придева наведеним суфиксима или су изведени од партиципа перфекта актива на **-l-*, уп. нпр. *лѝнивъ*, *poslušalivъ* различит од *posluš(ь)ivъ*, *trъpѝlivъ* (Vaillant 4:479 § 995), као и од партиципа презента актива, уп. нпр. *лежећив*, *молећив* (Клајн 2003:288). Ово говори у прилог томе да би основу доленаведених образовања могли чинити и партиципи перфекта пасива, како је то Скок претпоставио за *гануѝ(љ)ив*.

- *гануѝив* adj. 'који се миче, који се може мицати', 'покретан (о црквеним празницима)', 'који се лако гане у духовном смислу': Толико хитно ганутив на срчбу Б. Кашић, у изразима *име гануѝиво* 'помен adjectivum, придев (у граматичи)' Микаља, *звијезде гануѝиве*: Звијезде ганутиве, које промињују мјесто 'stellae vagae, stellae errantes' Микаља (RJA).

⁴⁴⁷ Вајан стсл. придев *prijetivъ* 'пријемчив' изводи од глаголске именице *prijetъje* (Vaillant 4:477 § 995).

Од придева је конверзијом образован прилог.

- *гану̀тйиво* adv. 'mobiliter' Микаља, Бела, Стулић (RJA s.v. *ganutiv*).
- *гану̀тйљив* adj. 'ганутив' Волтићи, 'rührbar' Шулек, *гену̀тйлив* Белостенец (RJA), 'који лако бива ганут, саосетљив, сажаљив', 'који је у стању да гане, да узбуди, дирљив' (РСА), *гану̀тйљив* 'који је врло осећајан за туђе и своје невоље и страдања' Никшић (Ђоковић).

Од придева је конверзијом образован прилог.

- *гану̀тйљиво* adv. 'са узбуђењем, тронут', 'дирљиво' (РСА).
- *негану̀тйив* adj. 'непомичан' Д. Богданић, 'који се не може кренути, immobilis' Микаља, Стулић (RJA).

Од придева је конверзијом образован прилог.

- *нехану̀тйиво* [ум. *негану̀тйиво*] adv. 'constante, immobile' Бела (RJA s.v. *neganutiv*).
- *ненагну̀тйлив* adj. 'који се не може нагнути, inflexibilis; тврдоглав, intractabilis' само Јамбрешић (RJA s.v. *nepagnutiv*).
- *йригну̀тйив* adj. 'који се може прегнути, савити' само Бела (RJA s.v. *pregnutiv*), 'који се може пригнути, тј. прегнути, дакле прегнутив' Микаља, Бела (RJA).
- *йрегну̀тйљив* adj. 'који се лако прихвата чега, спреман, вољан, оран' (РМС).
- *нейригну̀тйљив* adj. 'непрегибан, непрегибљив, ostinato, pertinace' само С. Будмани 1759. (RJA s.v. *nepregnutiv*).
- *йригну̀тйљив* adj. 'пригнут, склон' само Ђ. Рапић (RJA).

У савременој употреби су *гану̀тйљив* (с прилогом *гану̀тйљиво*) и *йрегну̀тйљив*, док су неки облици посведочени једино код старих лексикографа, уп. *ненагну̀тйљив* и *йригну̀тйив*. Придев *йригну̀тйив* који се у RJA јавља у две одреднице тумачи се као изворно *йрегну̀тйив*. Облик *нейригну̀тйљив* и његов синоним *нейригну̀тйив* посведочени су једино код С. Будманија. Придев *гану̀тйљив*, као и раније поменуто *ганив* / *гањив*, реализује и активно⁴⁴⁸ и пасивно значење. У дефиницијама се наглашава семантичка компонента посибилности ('који се може...') или диспозиције ('који се лако ...').

Готово потпуно одсуство дијалекатских потврда потврђује Шојатово

---

⁴⁴⁸ Маретић истиче да је активно значење новије и да га је боље изразити придевом *дирљив* (Maretić 1924:22).

запажање да су суфикси *-ив* и *-љив* врло продуктивни у књижевном језику, али да су слабо заступљени у народним говорима (Šojat 1959:93–94, Vaillant 4:483 § 998).

Придеви са суфиксом *-аст̑*

Суфикс *-аст̑* < **-astъ* (Vaillant 4:466–467 § 989, Стевановић 1975:566–567, Babić 1986:417, 432–441, Клајн 2003:273–274) заступљен је у следећим придевима:

- *угнаст̑* адј. 'удубен, конкаван': Није то шала правити угнаста огледала (*speculum metallicum concavum*) само М. Павлиновић (РЈА).

Придев је потврђен свега једанпут и то у саставу термина који је можда начинио и сам Павлиновић. Девербална образовања с овим суфиксом ретка су, Бабић наводи седам придева који су сви творени од глагола на *-а̑ти* (Babić 1986:417), а Клајн два: један од глагола на *-и̑ти*, други од глагола на *-а̑ти* (Клајн 2003:274). Пошто доминирају изведенице од глагола на *-а̑ти*, није без значаја поменути да је једино код Павлиновића посведочен глагол *угна̑ти се* рф. у значењу 'угнути се, удупсти се' (РЈА), уп. регуларно *у̑гну̑ти*, рф. 'притиском учинити да се нешто (обично нека површина) искриви надоле, удубити, улегнути, искривити', ~ *се* 'повити се, удубити се' (РМС).

- *гибаст̑* адј. 'који се лако савија, извија, креће, витак; који се одликује лакоћом (о покретима); еластичан' само СН 1884. (РСА).

РСА наводи само овај један извор без цитата. Провером извора установљено је да се овај девербални придев јавља у саставу терминолошке синтагме, уп.: „...да ли је уредан гибаста тег (*Federvage*) и манометар на локомотиви“ Железничко-полицијски закон, чл. 8, Српске новине 151, 1884, 187. Из цитата је јасно да је посредни калк нем. сложенице *Federwaage* 'Waage, die das Gewicht dadurch bestimmt, dass die Last mittels einer elastischen Feder gemessen wird' (DWDS), *Federwage* 'опружна тезуља, тезуља на перо' (Šamšalović). Данас је у употреби термин *о̑ружна вага*.

- *ги̑каст̑* адј. 'гипкав, који је у мањој мери гибак, који се гипка': Гипкасти апарати за тегљење и одбијање, морају се наместити на обе чеоне стране колскога постоља само Правилник о употреби кола, 1897. (РСА)

И трећи придев са датим суфиксом има само једну терминолошку потврду.

Лексикографска дефиниција сугерише да је изведен од придева *гибак* или од глагола *гийкаџи се*. Међутим, уколико се узме у обзир термилошка именица *гийка* у значењу 'гибањ, опруга' 1862. (РСА), синтагма *гийкаџи аџарџи* се може интерпретирати као 'апарати с гипкама, тј. гибњевима', те би, у том случају, придев заправо био деноминалан.⁴⁴⁹

Као што се може видети, придева на *-асџи* је мало, сви су врло слабо посведочени и то искључиво у саставу термилошких синтагми. Њихова појава везана је за стварање научне и стручне терминологије у 19. веку, а изостанак новијих потврда указује на то да се нису усталили у термилошким системима за које су осмишљени.

Придеви са суфиксом *-овиџи*

Суфикс *-овиџи* < *-ovitъ (Vaillant 4:469–471 § 990, 992, Skok 1:736 s.v. *-it*, 2:581 s.v. *-ovit*, Стевановић 1975:570, Babić 1986:430–431, 439, Клајн 2003:291) присутан је у следећим придевима:

○ *гандовиџи* adj. 'који гањује (у духовном смислу), *gührend*' само Шулек (РЈА).

Придев је посведочен једино код Шулека, мада овде можда спада и *гандовиџи* adj.: Пробудимо и развимо у себи своје умне, гановите, духовне силе само Љ. Вуличевић, чије је значење у РСА дефинисано као 'богат, обилан' са упућивањем на турцизам *гани* adj. indecl. 'id.', adv. 'изобилно, много'. Треба имати у виду да су девербални придеви са овим суфиксом врло ретки: у дериватолошкој литератури се наводе само *мешовиџи* (Babić 1986:430, Клајн 2003:291) и *видовиџи* (Клајн l.c.), а за овај последњи Р. Драгићевић напомиње да може бити како девербалан, од глагола *видеџи*, тако и деноминалан, од именице *вид* (Драгићевић 2001:120).

○ *обгдовиџи* adj. нераспр. 'који је начињен од обга, лиснат': Оде пита обговита, | Орашита, | Шећерита само Р. Кошутић (РСА).

Придев има само ову једну потврду, а у вези с њом треба указати на Белићево запажање да се овај сложени суфикс употребљавао често у ритмичке сврхе уместо обичних једносложних суфикса, уп. нпр.: Као с неба жарковито сунце (Белић 2000:156). У цитираном примеру разматрани придев на *-овиџи* јавља

---

⁴⁴⁹ О томе да се суфикс *-асџи* претежно везује за именичке основе в. Клајн 2003:273.

се на крају осмерца, а за њим следе два четверца које испуњавају придеви на *-ӣӣ*. Придев је деноминал, изведен од именице *обга*, а оваква образовања су код изведеница са суфиксом *-овӣӣ* продуктивна и најчешће означавају да појам који одређују обилује оним што значи именица у основи (Skok 2:581 s.v. *-ovit*, Стевановић 1975:570, Вабіс 1986:43, Клајн 2003:291).

Придеви са суфиксом *-ов / -ев*

Суфикс *-ов < *-овъ* (Vaillant 4:437–441 § 961–965, Skok 1:496–497 s.v. *-ev/-ov*, Стевановић 1975:543–544, Вабіс 1986:340–350, Клајн 2003:295–297) садржан је у следећим придевима:

- *нагибов* адј. геом. нераспр. 'који се односи на нагиб': Најпосле нагибови краци, као пруге што су и у датим равнима и у нагибовој равни, продиру хоризонталницу само Е. Јосимовић (РСА).

Наведени придев изведен од поствербала *нагиб*, посведочен у само једном извору, представља варијанту уобичајенијег односног придева *нагибнӣ*.

- *џрегаочев* адј. 'који припада прегаоцу' (РМС).

У питању је присвојни придев изведен од именице *џрегалац* из категорије *nomina agentis*.

Придеви са суфиксом *-скӣ*

Суфикс *-скӣ < *-ьскъјь* (Vaillant 4:448–450 § 973–974, Стевановић 1975:546–549, Вабіс 1986:351–368, Клајн 2003:297–303) заступљен је у следећим придевима:

- *гибањскӣ* адј. 'који се односи нагибањ': ~ ослонац, ~ ступац (РСА).
- *нагијскӣ* адј. необ. 'нагибни': ...као међусобни онај пресек трију управних нагибских равни само Е. Јосимовић (РСА).

Ови придеви су део термилошких система којима припадају и њихове мотивне речи, именице *гибањ* и *нагиб*. Други придев посведочен је у истом извору из 19. в. где и придев на *-ов*: *нагибов*, али се данас уместо њих усталио трећи облик — *нагибнӣ*.

- *џрегалачкӣ* адј. 'који се односи на прегаоце' (РМС).

Придев је изведен од именице *џрегалац*.

Партиципи у придевској служби

У поглављу о попридевљењу, тј. конверзији партиципа у придеве И. Клајн указује на то да је тешко, због саме природе партиципа који по својим особинама „учествују“ у две врсте речи — глаголима и придевима, одредити да ли и у којој мери партицип постаје придев или је већ био придев и наводи формалне индикаторе конверзије као што су добијање рода (када је реч о конверзији глаголског прилога) и деklinације, у неким случајевима и компарације, такође и постојање твореница с префиксима као што су *неумрли*, *недирнуџ*, *џреџџрошли* (Клајн 2003:383).⁴⁵⁰ Он даље указује на различиту подложност активног и пасивног партиципа попридевљењу: сваки трпни придев се, бар у начелу, може употребити у функцији атрибута, док је могућност атрибушке употребе радног придева ограничена на мањи број глагола (Клајн 2003:383, 384). Иако питање адјективизације пасивних партиципа није тако једноставно (уп. Фекете 2007), презентовани материјал потврђује да су овом творбеном процесу склонији трпни од радних придева. О атрибушкој употреби глаголских придева у историји с.-х. језика в. Белић 2006:385–386, 468–470.

Што се тиче придева на *-ћџ* и *-вџџ*, премда не одбацује њихову везу с глаголским прилозима садашњим и прошлим, Клајн их третира као суфиксалне изведенице (Клајн 2003:278, 308–312, 384–385). Будући да је и у овом случају веза са партиципима неоспорна, ова образовања биће такође разматрана у овом одељку. Детаљније о процесу настанка прилога и придева од партиципа презента актива (наведен је само облик релевантан за разматрану грађу) у историји с.-х. језика в. Белић 2006:379–382, 470, за словенске језике в. Vaillant 2:547–553 § 280–281.

Парџициџ џерфекџџа акџџива

- *џреџгли*, *-а*, *-о* адј. ’прегалачки, одважан, смео’: ...прегле руке ко ћ’ на тебе дићи — ...мишцу | преглу, чврсту и витешку... (Његош).

---

⁴⁵⁰ Р. Маројевић у вези с тим напомиње да речници често бележе негиране придеве партиципског порекла, нпр. *неоџран*, *незасејан* и сл., али не и оне без *не-*, и додаје да је промена акцента још један од показатеља адјективизације партиципа, уп. партиципе *џрдџклџџџ*, *одрџсџџао*, *одрџсла* и придеве *џрдџклџџџ*, *одрџсџџао*, *одрџсла* (Маројевић 2005а:774).

Партицип перфекта актива глагола *йрегнуџи* посведочен је у придевској служби једино код Његоша, код кога су забележене и две апстрактне именице, *йрѣглѡсти* и *йреглѡћа*, изведене од адјективизованог партиципа. Уп. и придев *йрѣгаон*.

Партиципи перфекта актива

Ова категорија се лексикографски обрађује на различите начине: у РЈА се ови облици по правилу дају у глаголској одредници, док се у новијим лексикографским изворима обично издвајају у посебне одреднице они партиципи који су по оцени лексикографа постали прави придеви. Оваква неуједначеност захтевала би да се од примера до примера проверава да ли се заиста ради о адјективизованом партиципу, што у појединим случајевима, нпр. код старих лексикографа, и није могуће јер недостају примери употребе. Поред тога, најновија истраживања указују на то да проблем дистинкције између ових категорија у теоријско-методолошком погледу није осветљен колико би требало. Тако се односом придева и пасивних партиципа и начином на који се ови други преосмишљавају у праве адјективе бавио у новије време и Е. Фекете који закључује рад констатацијом да предмет расправе није исцрпљен и да су потребна даља разматрања (Фекете 2007). Из свих наведених разлога изостаће, у овде изложеном материјалу, покушај повлачења оштре границе између партиципа и придева насталих од њих.

- *гнуџи, гнуџа, -о* адј. дијал. 'изнемогао, онемоћао': Гнути старац (РСА).

Као једини извор наводи се Ј. Арамбаџин, *Лјеџниџки гјеџник*, Split 1912, 171, где стоји да је реч преузета од С. М. Љубише и то у значењу 'пао годинама; изнемогао од старости'. Пошто у с.-х. није потврђен симплекс са невокализованим коренским полугласником (уп. и Skok 1:576 s.v. *-gnuti*), могуће је да је овај слабо посведочени облик околионална творевина настала депрефиксацијом.

- *гануџи* рт. рф. pass.: Да ме срцем твојим ганутим љубиш И. Ђорђић (РЈА), 'узбуђен, дирнут' Бегеч (РСГВ), *гџануџи* adj. 'gerührt, ergriffen, erregt' (ЉДЛ).

Конверзијом је добијен прилог.

- *гџануџо* adv. 'узбуђено, са осећањем самилости' (РМС).
- *негануџи* рт. рф. pass. негирани од *гануџи*, 'некрнут, immotus' Микаља,

’непомичан, непоколебљив, који се не може ганути’ (RJA).

Конверзијом је добијен прилог.

- *неганутио* adv. ’становито, immobiliter’ Микаља (RJA s.v. *neganut*).

Пример пасивног партиципа глагола *ганути* добро илуструје колико је лексикографски третман овог дела лексике неуједначен: презентована грађа не одражава стварно стање ствари јер сугерише да је адјективизација у овом случају дијалекатског карактера, а да је адверб, без придева, ушао у књижевни језик.⁴⁵¹ За образовање с префиксом *не-* и од њега конверзијом добијени адверб постоје само историјске потврде до 18. в. Компонента посибилности ’који се не може...’ присутна је у семантичком садржају придева *неганути*, а с тим у вези треба подсетити на Белићево запажање да се и по томе што глаголски придеви у вези са *не-* добијају значење придева на *-bilis* у латинском или на *-bar* у немачком види колико је њихова атрибуцка употреба блиска придевима (Белић 2006:470).

Следе партиципи префигурираних глагола са основом **gъb-*:

- *нагнути* pt. pf. pass. бот., физ., мех. ’deflexus, inclinatus, herabgebogen, geneigt’ Шулек, ’склон нечему, као да се ко нагнуо вољом на коју страну, inclinatus, propensus, geneigt’ (RJA s.v. *naġnuti*), *нагнути* adj. фиг. ’својеглав, самовољан’: Ђе си, Марко, нагнута делија? (Ђегош), ’који је под нагибом, кос’, дијал. ’који гаји симпатије према коме, наклоњен (коме, чему)’, дијал. ’навикнут, склон’, (уз именицу *делија*, најчешће у народним песмама) ’својеглав, самовољан, задрт’, ’силан, обестан, осион’, нераспр. ’предодређен, одређен’ (РСА), pt. pf. pass. од *нагнути* (*се*), ’настран, чудан’ (РМС), adj. ’намћораст, својеглав’ Прошћење (Вујичић), у изразу *нагнути дѐлија* ’силан, снажан, храбар мушкарац, онај који „не мари ни цара ни за ћесара“’ Ускоци (Станић), *нагнути* pt. pf. pass. Ново Милошево (РСГВ);
нагнѐти adj. ’нагнут’: Зѐмља кѐко је нагнѐта Мачва (Лазић);
нагѐти adj. дијал. ’нагнут, који је под нагибом, кос’ В. Скорић, дијал. ’који гаји симпатије према коме, наклоњен (коме, чему)’ Славенски југ 1849. (РСА);

---

⁴⁵¹ Корпус хрватског језика показује да се синтагма *ганутиим гласом* среће у делима Е. Кумичића, Вј. Новака, М. Беговића, И. Дончевића, Ј. Хорвата, *ганутиим смијешком* код И. Војновића, *ганутиим њјесницима* код И. Франгеша (riznica.ihj.hr). Претрагом интернет страна лако се може установити да је синтагма *ганутиим глагом* уобичајена на целом с.-х. подручју.

нагнен adj. 'склон чему, наклоњен коме' М. Крајачевич, *нагњен* 'id.' Белостенец (RHKKJ), 'inclinatus, proclinatus' Белостенец, 'declivis, devexus' Јамбрешић, 'proclive, propenso, geneigt' Волгиђи, 'нагнут' Стулић из Хабделића (RJA s.v. *nàgnuti*), дијал. 'који гаји симпатије према коме, наклоњен (коме, чему)' В. Бабукић (РСА s.v. *nàgnūī*);

нажен adj. 'који је под нагибом, кос' источна Херцеговина (РСА s.v. *nàgnūī*).

Конверзијом су добијени прилози.

- *nàgnūīo* adv. 'под косим углом, косо, укосо' (РСА), 'косо, накривљено' бачки Хрвати (Sekulić);

nàgēī adv. дијал. 'на страну, укосо, постранце': Жуч се метне у уста, а главу се нагне нагет, да се не прождре Високо (РСА).

- *obaгнуī* adj. дијал. 'испупчен, избочен, истурен (нпр. о бачви)' Книн, горња Далмација (РСА s.v. *òбагнūī*);

òгнūī adj. нераспр. 'који је под нагибом, кос, нагнут'⁴⁵²: Огнути [би се] рентгенски валови само у неким смјеровима појачавали, док би се у другим смјеровима поништавали Каталинић/Мејер (РСА).

- *īòгнūī* pt. pf. pass. 'мало нагнут, савијен' (RJA s.v. *pògnuti*), *īòгнūī* adj. 'напред нагнут, накривљен, погрбљен' (PMS), 'погрбљен' бачки Буњевци (Reić/Vačlija), 'id., сагнут' бачки Хрвати (Sekulić).

Конверзијом је добијен прилог.

- *īòгнūīo* adv. 'згрбљено, сагнуто': ~ ићи (PMS), 'id.' Буњевци (Reić/Vačlija).

- *īрèгнūī* adj. 'савијен' (PMS);

īрèжен adj. 'који је одлучан, упоран, смео' Пива (Гаговић).

---

⁴⁵² Значење је вероватно дефинисано на основу значења глагола *òгнуīи* 'у мањој мери, мало нагнути, накосити, накренути, накривити (надоле)', преузетог из Шулековог речника научних термина (РСА). Међутим, пример из истог извора који је искоришћен за илустровање значења придева *огибни* доводи ову дефиницију у сумњу, уп. *òгйбнī / òгйбнī* adj. 'који се односи на огиб, који је у вези са огибом': Мјесто умјетних огибних мрежица требало [би] за огиб рентгенских зрака употребити кристале Каталинић/Мејер (PMS, РСА). *Огиб* је физички термин који је у РСА дефинисан као 'појава преламања, скретања таласа (механичких, електромагнетних, најчешће светлосних) при наилажењу на ивицу неке запреке, дифракција'. Дакле, прецизније би било *огнуī* у наведеном контексту описати као 'који је подвргнут огибу, тј. преламању, дифракцији'.

- *пригнути* pt. pf. pass. / adj. 'нагнут, склон, наклоњен', adj. 'благ', 'склон, милостив, доброхотан', 'расположен' (RJA s.v. *prìgnuti*), *пригнути* pt. pf. pass. од *пригнути* (*се*), 'наклоњен, склон чему' С. М. Љубиша (РМС), *пригнути* adj. (књ. *пригнути*) 'gebeugt, gebogen' (ЏДЛ);
пригбен 'пригнут, склон' М. Дивковић (RJA s.v. *prìgnuti*).
- *разгнути* pt. pf. pass. 'spiegato, svolto, aperto; explicatus, evolutus, apertus' Стулић (RJA s.v. *razgnuti*).
- *сагнути* pt. pf. pass. 'савијен' Ђ. Бараковић, бот. 'deflexus, declinatus; niedergebogen, z. V. Blatt' Шулек, 'склопљен, сложен, савијен' Б. Кашић, Микаља, Стулић, 'id. (о платну, папиру)' Бела (RJA s.v. *sagnuti*);
сагњен 'склопљен, сложен, савијен' Стулић (RJA s.v. *sagnuti*).
- *угнути* adj. заправо pt. pass. од *угнути* у служби придева 'сагнут, свинут', 'удубљен, улекнут' (RJA s.vv. *ignut, ignuti*), 'vertieft' (Вук), pt. pf. pass. од *угнути* (*се*), 'сведен, свинут, конкаван': ~ огледало, 'крив, искривљен' (РМС), 'повијен, крив, искривљен' Ђала (РСГВ), 'савијен на средини', 'стегнут у раменима' Васојевићи (Боричић);
угњен 'dimotus' Витезовић, *вугњен* 'conflexus' Белостенец (RJA s.v. *ignuti*);
уганути pt. pf. pass.: Нарастао из стопале угануте Мокрин (РСГВ).

Што се облика тиче, доминирају партиципи на *-нути*, док су облици на *-нен* и *-њен* (уп. *нагнен*, *нагњен* и сл., *сагњен*, (*в*)*угњен*) обично кајкавске провенијенције,⁴⁵³ о чему је већ било речи у одељку о глаголским именицама. Поред обичнијих *нагнути*, *сагнути* у говорима источне Херцеговине у употреби су и облици *нагнен*, *сагнен* (Вушовић 1927:60). Такође је у ускочком говору забележен дублет *нагнути* / *нагнен*, *-ена*, *-ено* (Станић s.v. *нагнути*), а у Пиви облик *прѣгнен* (Гаговић).⁴⁵⁴ Партицип *нагнѣти* одговара инфинитиву *нагнѣти* по аналогiji према

⁴⁵³ Треба имати у виду да и лексикографи некајкавци доносе кајкавске облике, тако је, на пример, Витезовић, рођени чакавац, у речник уносио, поред чакавске, такође и кајкавску и штокавску лексику (Коваћес 2010:125–126).

⁴⁵⁴ Белић наводи следеће историјске потврде партиципа на *-ен* од глагола на *-нути*: *раскиден* MS 477, *посѣижен*, *сѣрежен*, *прошѣжен*, *уздижен* (Белић 2006:387). Уп. и Vaillant 3:121 § 412. Вук у Српској граматици бележи форме *мачен* и *дижен* (Ивић П. 1991:130). У ускочком говору код неких глагола присутан је дублетизам облика трпног придева: *сѣиснути* : *сѣишиен* (према

начейи : *начей*. Форма *на̀гнѣи* посведочена је у мачванском говору. Облик *ѳригбен* забележен је код М. Дивковића који га је у истом делу користио напоредо с обичнијим *ѳригнуи*. Потврду за *разгнуи*, једнако као и за *разгнуии*, Стулић је нашао у глагољском бревијару (Stulli s.v. *razgnūt*).

Поједини партиципи подлежу и адвербијализацији, уп. *на̀гнуѣо*, *на̀гѣи*, *ѝд̀гнуѣо*.

Уочљиво је да има много мање партиципа у придевској служби од глагола са основом **gyb-*.

- *гиб̄ан*, *-ни*, *-а*, *-о* 'piegato, inclinato, plicatus, flexus, incurvatus' (Stulli).
- *ис̄ир̄ег̄ѣ̄иб̄ан* adj. 'који има више прегиба, валовит, таласаст': Вода је надирала... низ вратоломне урвине и испрегибане окомке само Невесињски (РСА).
- *згибан* adj. / pf. pt. pass. 'пригнут, савијен' Микаља, Бела, Згибан учетверо 'viereckig zusammengefaltet' Доброта код Котора (РЈА).

Партиципи презентиа актива

- *ѳрег̄нѣ̄и* adj. 'који је одлучан, упоран, смео': Прегнућија је од сваког љуцког створа Пива (Гаговић).

Посреди је занимљиво дијалекатско образовање. Обично се у литератури истиче да су придеви овог типа већином књишки, учени и да је њихов настанак подстакнут страним утицајем (Белић 2006:382, Vaillant 2:548, 551 § 281, Клајн 2003:309), док су обичнији облици попут *врућ*, *могућ*, *држећ*, који су постали прави придеви, малобројни (Vaillant 2:552 § 281, Клајн 2003:309). Уп. и *имѣи* adj. 'који има, богат', по пореклу партицип од *им(ј)еи* (РЈА). С обзиром на то да се у облику глаголског прилога садашњег употребљавају само глаголи несвршеног вида (Белић 2006:473, Станојчић/Поповић 2011:403), а да је *ѳрегнуи* перфективни глагол, треба претпоставити да је у овом случају придев творен непосредно од глагола суфиксом *-ѣи*. Потребно је још скренути пажњу на то да се у примеру којим се илуструје употреба разматране лексеме налази облик компаратива, те да могућност компарације још више наглашава њен прави придевски карактер.

с̄ѣ̄ис̄нѣ̄и), *с̄ѣ̄ѣ̄жен* : *с̄ѣ̄ѣ̄гнуи* (према *с̄ѣ̄ѣ̄гнуи*), *с̄м̄ак̄нѣ̄и* : *с̄м̄ачен* (према *с̄м̄ак̄нѣ̄и* : *с̄м̄аћи*), *д̄ѣ̄г̄нѣ̄и* : *д̄ѣ̄жен* (према *д̄ѣ̄г̄нѣ̄и* : *д̄ѣ̄ћи*) (Станић 1974:233, 256).

- *gìbŭhŭ* adj. 'mobilis, који се гѣба, мѣче' Белостенец, Наручник, Ф. Главинић, 'id. (о имовини)' Пољички статут, Monumenta croatica, 1487. (RJA), *гибући* 'id.' Врбник, 1487, Сењ, 1524, бискуп Јожефић, 1527, Пољички закон (Mažuranić), *gìbŭhŭ* правн. дијал. 'покретан (о имовини)' М. Нехајев, Варош у Славонији, Пољица (РСА), заст. и дијал. 'који је покретан (о верским празницима)' Ј. Мулих (РСА s.v. *негìbŭhŭ*), *гибѹчи* 'покретан, мобилан (о иметку)' Вараждин (Lipljin);

гибљући рт. ргас. аст. 'који се гѣбље, мѣче, креће': Била ствар негибљућа или гѣбљућа А. Баћић (RJA s.v. *gìbati*);

гибајући 'mobilis': гѣбајућа марха, гѣбајуће и негибајуће имиѣње Пергошић (Mažuranić s.v. *gibući*).

Овај придев је посведочен на западном делу с.-х. језичке територије од 15. века и то најчешће као термин из домена имовинског права. У Каставском статуту јавља се напоредо са лат. позајмљеницом *мобил* < *mobilis*⁴⁵⁵, уп. *мобил* или *гибући* 'покретан' у опозицији према *сѣабил*⁴⁵⁶ (Skok 2:446 s.v. *mòbilja*), што указује на то да је реч могла настати калкирањем лат. предлошка. По пореклу партицип презента актива глагола *гибаѣи* (*се*) (RJA s.v. *gìbŭcì*), јавља се у три варијанте: облици *гибајући* и *гибљући* одражавају презентске варијанте глагола *гибаѣи* на *-аје- и *-је-, док за најфреквентији облик *гибући* RJA s.v. напомиње да је начињен од основе *гѣб-*. Слична појава је забележена у старословенском у вези са глаголом *искати* који, поред регуларног облика 3. рл. *иштѣтъ* (< *isk-j-*), има и нерегуларне форме 3. рл. *искѣтъ*, рт. ргас. аст. *искѣште*, које као да су од *isk-ø-* (Lunt 2001:125).⁴⁵⁷

Сва три облика јављају се и са префиксом *не-*, а све оно што је речено у вези са ареалом, хронологијом и терминолошком употребом основних облика

⁴⁵⁵ За употребу лат. *mobilis* и *immobilis* као правно-имовинских термина в. Lewis/Short s.vv.

⁴⁵⁶ Уп. и *сѣабуло* у: Зове се гѣбуће, ча се гѣбље, ствар, рѣч гѣбућа, стабуло али негибуће Пољички закон (Mažuranić s.v. *gibući*).

⁴⁵⁷ Уп. и однос у истој партиципској категорији у старословенском између *gьрѣстѣ* (Јован 6:27) у Асеманијевом јеванђељу и *gьbl'čstee* у Зографском јеванђељу и између *карѣшт-* у псалтиру и *карлѣшт-* у јеванђељу, који Тедеско тумачи на следећи начин: он претпоставља да су први облици настали од других губитком *l* и депалатализацијом (Тедеско 1948:354, напомена 22).

важи и за префигиране форме.

- *негибући* рт. граес. аст. 'негибљив' Ф. Главинић, *негибучи* 'immobilis' Белостенец, *негибућ* 'id.' Стулић, 'непокретан (о имовини)' Monumenta sloatica, 15. в., *добра негибуча* 'bona immobilia' Белостенец (RJA), *негибући* адј. 'immobilis (о имовини)' Врбник, 1487, Сењ, 1524, бискуп Јожефић, 1527, Пољички закон (Mažuranić), *негибући* заст. и дијал. 'који се не може премештати, преносити с једног места на друго, непокретан (о имовини, имању, добру и сл.)' Архив за повјестницу југославенску 5, Дом 1900, М. Нехајев, Варош у Славонији, Пољица, заст. и дијал. 'који је увек истог датума, непокретан (о верским празницима)' Ј. Мулих (РСА), *негибући* 'непокретан (о имовини)' Вараждин (Lipljin);

негибљући рт. граес. аст. 'негибљив': Или му била ствар негибљућа, како кућа, виноград, поље или гибљућа, како коњ, одића А. Баћић (RJA), Мостове тврде и негибљуће поправи М. А. Релковић (RJA s.v. *gibati*);

негибајући 'immobilis': гibaјуће и негибајуће имицење (Mažuranić s.v. *gibući*).

Двотематски придев

Посреди је придев, забележен само у Шулековом немачко-хрватском речнику, исте тематске структуре као и именица *самогиб* т. 'онај који се сам гибље, ствар учињена да се сама гибље, аутомат' (RJA) од које је помоћу суфикса *-(a)n* изведен.

- *самогибан* адј. 'аутоматски' само Шулек (RJA).

Дакле, придев је сложене структуре, али са творбеног становишта спада у суфиксалне изведенице. Уп. слн. *samogiben* адј. 'automatisch' (Pleteršnik).

Семантичка структура

Два стожера разматране лексичке породице, с.-х. глаголи *гануџи* (*ce*) / *-гнуџи* (*ce*) и *гибаџи* (*ce*), јесу континуанте псл. **gъ(b)ŋti* 'савијати (се)', *gybati (*se*) 'савијати (се); покретати (се)', те отуда ова два значења заузимају централно место у семантичкој структури ове лексичке скупине.

При томе 'савијати (се)' има статус прототипичног значења не само унутар ове групе речи већ и на нивоу целог етимолошког гнезда псл. основе **gъb-*. У питању је конкретно значење које се односи на разне врсте физичких радњи као што су телесни покрети, манипулација предметима и њихова трансформација, а посредни могу бити и активности којима човек није непосредно обухваћен. Оно што их обједињава јесте резултат тог физичког деловања, а то је промена облика ентитета на који се делује (од правог постаје савијен) или промена његовог положаја (из правог или равнотежног у коси).

Секундарно значење '(по)кретати (се), мицати (се)' односило се првобитно на оне активности које се у основи свде на више пута поновљено савијање. Даљим семантичким развојем сема савијања се померала ка периферији семантичког садржаја. Међутим, значењске екстензије чувају, у већој или мањој мери, трагове полазног значења, те се обично односе на кретање у коме је, на овај или онај начин, готово увек присутно и савијање. Услед тога је, приликом анализе, некад врло тешко успоставити границу између ова два значења: тако се, на пример, *гѣѣки удови* / *ѣрсѣи* истовремено могу описати и као савитљиви и као покретљиви, јер се поменути делови тела покрећу тако што се савијају.

Поред тога, секундарна значења се могу развити наслањањем и на једно и на друго значење. Већ је било речи о томе како је секундарно значење 'наговорити, приволети, приморати некога на нешто' настало метафоричком пројекцијом образаца препознатљивих у деловању физичких сила и садржаних у примарном значењу 'савијати (се)' на социјални домен интерсубјективних односа. Једноставно речено, усмеравање нечије воље и поступања изједначава се са трансформацијом облика и положаја физичког предмета. Међутим, семантички развој глагола *ѣокрѣнуѣи* који реализује, између осталог, и значење 'склонити некога на нешто, навести, подстаћи' (РМС) показује да се поменуто значење могло наклонити још и на значење 'покретати'. Колико је тешко разграничити различита значења и одредити њихов удео у мотивацији даљих семантичких екстензија, нарочито у дијахронијској перспективи, лепо показује и ова паралела која ни сама не реферише на „чисто“, неутрално кретање пошто је реч о глаголу из породице псл. **крѣтати (сѣ)* којим се изворно означавало кружно кретање, окретање, обртање, а одатле се у словенским језицима развило значење кретања уопште (ЭССЯ

12:145–147). Отуда се у овом изведеном значењу можда рефлектује изворно 'окретати, обртати (некога ка нечему)', што је заправо слично малочас поменутом 'савијати, нагињати (некога ка нечему)'.

Из овога је јасно да ће повлачење граница и класификација грађе у многим случајевима бити условни и да ће често бити граничних случајева и примера који би могли спадати и „овамо“ и „тамо“. Такво стање ствари је заправо у складу са суштинским карактеристикама језичких категорија, а то су, према теорији прототипа, својство неједнакости и својство недискретности, услед чега оне, споља гледано, немају чврсто утврђене границе, а што се тиче унутрашње структуре, само поједини њихови чланови или елементи јесу прототипични, док остали имају градуелни статус од централнијег до крајње периферног (в. поглавље II). Такође, врло је тешко вишеструко умрежену семантичку структуру изложити линеарно, а да то буде колико-толико прегледно. Постоји још један чинилац који отежава разврставање материјала. Ограничени контекст речничких примера често онемогућава њихову сигурну интерпретацију, тако да је у неким случајевима класификација заснована на тумачењу које је изгледало највероватније, али које би се могло, након увида у шири контекст, показати као нетачно.

Потребно је још нагласити да семантичка варирања на која утиче афиксална семантика, пре свега семантика префикса, овде углавном нису посебно коментарисана, пошто је о томе већ било речи у одељку о творби. Сем тога, било је потребно да се извесни делови семантичких садржаја појединачних речи потисну у други план како би се издвојила њихова заједничка семантичка језгра на којима се заснива класификација. Семантика префикса није, међутим, потпуно искључена из разматрања пошто је у неким случајевима имала важну улогу у настајању семантичких екстензија.

Значењски комплекс 'савијати (се)' и њиме мотивисана секундарна значења

Значење 'савијати (се)'

Најпре ће бити размотрено прототипично значење 'савијати (се)' под које се заправо подводи скуп прилично разноврсних активности са различитим

актерима. У прототипичном случају савијање представља радњу услед које долази до промене облика ентитета из правог у крив под утицајем неког спољашњег чиниоца, те се стога учесници у тој ситуацији јављају у улози агенса и пацијенса. Промена облика подразумева истовремено и промену положаја у простору, те се трансформација ентитета који су несавитљиве, круте структуре односи само на промену просторног положаја из правог или равнотежног у кос, накренут.

Основни критеријум класификације грађе засниваће се на типологији учесника према њиховим карактеристикама, а основна обележја биће аниматност и конкретност. Пошто је савијање активност из физичког домена, опсег појмова у улози пацијенса ограничен је на оне с обележјем конкретно (+). У прототипичним ситуацијама агенс је, наравно, човек, мада се у тој улози могу наћи и инаниматни ентитети који су на неки начин одговорни за промену облика пацијенса.

Активност савијања или накретања у којој су оба учесника особе

Примера у којима су оба актера особе⁴⁵⁸ и у којима се ради о савијању у физичком, телесном смислу нема много:

нагнути, нагне̄м рф. 'довести, поставити у кос положај, искосити, накривити, накренути': А Раде га себе притегао, | Па га наже преко десне руке, | Њим удари у зелену траву, | Па га закла зубом бијелијем⁴⁵⁹ НП Вук (РСА)

пригнути, пригне̄м рф. 'притиснути': Дивојка је протива својој вољи оцкврњена, кад је силом пода се пригнута А. Кадчић (РЈА)

У ситуацијама када су оба учесника особе, као објекат савијања може бити фокусиран и неки део тела актера у улози пацијенса:

прегибити, прегибим рф. дијал. 'савити, сагнути коме главу': Крвник [му]... прегиби главу да му је посијечем за онога брата С. М. Љубиша (РМС)

---

⁴⁵⁸ Учесници су овде описани у складу са примерима из грађе, мада је могуће у истим или сличним контекстима замислити у некој од ових улога и животиње, те би се, дакле, могло говорити о актантама из категорије ентитета с обележјем живо (+).

⁴⁵⁹ Како се и из дефиниције види, овде савијање подразумева да се тело другог актера превија преко руке и тако доводи у кос положај. Дакле, реч је о двострукој трансформацији: 'прав' → 'крив' и 'прав' → 'кос'. У многим је случајевима посредни комбиновани тип промене и они неће бити понаособ коментарисани.

у̀гну̀тии, у̀гнѐм рф. 'макнути, савинути': Не могаху јој [сестре Еуфразије] ни руке ни ноге угнути, толико бише утврдила Ф. Вранчић (RJA)

Када се глаголима из ове породице описује однос двеју (или више) особа, чешће су они експоненти секундарних значења насталих метафоричким пројектовањем у психо-социјални домен. Другим речима, у међуљудским односима више је ситуација у којима једна особа другу убеђује, подстиче, приморава, поковава него што је савија у дословном смислу.⁴⁶⁰

Активност̄ савијања или накретања у којој је агенс анимат̄ни ентитет̄и, а пацијенс део његовог тела

Знатно је више примера у којима су агенс и пацијенс у оквиру истог ентитета с обележјем аниматно (+) и налазе се у односу целина — део, односно када је пацијенс неки део тела (глава, леђа, врат, колена, руке, рамена итд.)⁴⁶¹ агенса. Пацијенс може бити и тело у целини (стас). Најпре се наводе примери у којима је агенс човек.

на̀гну̀тии, на̀гнѐм рф. 'довести, поставити у кос положај, искосити, накривити, накренути': ...Мирјана се помаче на мјесту и нагну главу испод лиснатог заклона Б. Ћопић, 'сагнути, погнути, повити': Поп нагнуо главу, а од милина све му сузе капљу у тањир Л. Лазаревић, дијал. 'покрећући усмерити, управити, у неком правцу, ка чему': Ваља да нагну главу узгори да би угледале кип Св. Влаха И. Војновић (РСА)

на̀гѐ̀тии, на̀гнѐ̀м рф. дијал. 'довести у кос положај, накривити, накренути': ...нагео је он своја космата прса кроз прозор Х. Кикић (РСА)

---

⁴⁶⁰ Слична промена значења условљена обележјем аниматности пацијенса уочена је за глагол *ломит̄и* којим се такође примарно реферише на физичке радње: „Употребом објекта са семантичким обележјем 'живо', може доћи до промене значења, односно до стварања новог, конотативног значења (нпр. *ломит̄и* шта, рецимо *йогачу* и *ломит̄и* кога у значењу 'покушавати кога придобити за шта')“ (СССЈ 504). У РСА s.v. *лòмит̄и* ово је значење наведено у тачки 4.а. и пропраћено је квалификатором *фигура̄тивно*.

⁴⁶¹ Најчешће се лексеме којима се означавају делови тела налазе у акузативу, једино су *рамена* у инструменталу и у једном примеру *глава*. О томе да глаголи у значењу 'померати што' могу имати као допуну беспредлошки акузатив и инструментал в. СССРЈ 507.

наги́баѣи, наги́бѣм / наги́блѣм impf. 'сагињати, повијати, обарати (главу)': Друг му реже гудалом гусле, дријемајући и нагибљући тешку главу А. Шеноа, Све хоћу да вам приђем од јутрос, вели он, трљајући руке и нагибајући главу пред дошљаком С. Ранковић (РСА)

наги́боѣи, -бјен impf. '(zu)neigen, beugen, anlehnen': Ча нагибјеш глову на понистру [прозор] (ЏДЛ)

нагињаѣи, -њѣм impf. 'сагињати, повијати, обарати (главу)': Нагиње главу и гледа доље М. Беговић (РСА)

йдогнуѣи, йдогнѣм pf. 'нагнути, сагнути, оборити': Панта и Петар погну главе и кажу оцу сву несрећу, која их је снашла М. Ђ. Милићевић (РЈА), 'сагнути, згрбити': Погне висок стас [пред вратима] као и отац, и уђу И. Секулић (РМС)

йогнуѣи pf.: Погно главу и замишљено одгига Пива (Гаговић s.v. *зигаѣи*)

йдогниѣи, йдогнѣм pf. 'сагнути': Чувај, сине, поштѣње, нѣмѣј да маѣтер мѣра због тебе погнит главу бачки Буњевци (Реи́с/Ва́сѣлија)

йрѣгнуѣи, йрѣгнѣм pf. 'савити, сагнути': Клече млада на гола кољена, прегну главу, говори Милошу: посијѣци, драги господару! НП Вук, Вра [фратар] надме образ и прегну главу С. Матавуљ (РМС)

йрѣги́баѣи, йрѣги́бѣм / йрѣги́блѣм impf. 'сагибати неки део тела': Одкупитељ свита умирући пригиба главу к нама Ј. Бановац (РЈА)

йрѣги́баѣи, йрѣги́бѣм impf. 'савијати': Он ђе ђклопа нѣма, јел нѣ може прѣги́бати рѣкѣ Лика (Ајѣановић)

йрѣги́баѣи, йрѣги́блѣм impf. 'свијати, повијати': Кокеј [једва] колѣно прѣгиблѣм Вараждин (Lipljin)

йригнуѣи, йригнѣм pf. 'нагнути, сагнути, спустити, оборити': То рекши у његових рукама пригнуф главицу ход житка сврши П. Зоранић, Пригнувши главу и поникнувши г земљи цијећа великијех гријеха М. Дивковић, Пригнувши главу испусти дух [лат. *inclinato capite tradidit spiritum iоan. 19:30*] И. Бандулавић, Пригне главу, да ће се напѣти НП Истра (РЈА), 'савити према доле, нагнути, сагнути': Пригнувши главу на саме хартије, журно преписује И. Ђипико (РМС)

йрѣдогнуѣи, -нѣм pf. 'спустити, погнути, пригнути': Прогнуо паша главу кано да му дотѣшчала Н. Тординац (РМС)

сагнуѣи, сагнѣм pf. 'нагнути, накренути, накривити, погнути, пригнути': Сагни

леђа и под кревет гледај! Ј. С. Рељковић (RJA), 'niederbeugen (нпр. главу)' (Вук), 'савити надоле, погнути, нагнути, приклонити': Он сагô главу, па храни пилеж Ј. Веселиновић (PMS)

сàгну̑ти, сàгнем pf. 'савити надоле, погнути, нагнути, приклонити': А он сàгнô главу Војводина (PCGB)

сàгну̑и, сàгнѐм pf. 'пригнути': Сви су сàгнули главу и мучали Дубровник (Бојанић/Тривунац)

сàгну̑и, -нем pf. 'погнути': Сàгни главу, па глèдај рабòту Косово (Елезовић II)

сàгни̑и, сàгнѐм pf. 'погнути, нагнути, приклопити': Глèдaj ме љ̑ очи, штà си сàгнио главу? — Сàгни мàло већма т̑ твоју кр̑качу [опомена на ефикаснији посао] (s.v. *кр̑кача*) бачки Буњевци (Peić/Vačlija)

сàгни̑и, сàгнем pf. 'сагнути, савити надоле; погнути': Немој сàгнит главу, већ равно гледај у очи бачки Хрвати (Sekulić)

саги̑ба̑ти, саги̑бам / саги̑бљѐм impf. 'савијати надоле, пригињати (главу)': С трепетом сагиба главу Посл. Даничић (RJA)

саги̑бо̑и, -бјен impf. '(herunter)biegen, (herab)beugen': Не сагибјемо већ шкину [леђа] за мотикон, сад јемомо трајтор (ČDL)

саги̑ња̑и, -њем / -ам impf. 'савијати': Сàг кад ме в̑ди саги̑ња главу Косово (Елезовић II)

згиба̑ти, -ам / -бљем impf. 'с(а)вијати, прегибати': Јак два бика у планини, кад их љувен бијес ухити... згибљу главе, жеља многа поджиже их свеђ и срчи И. Гундулић, Када луђак благо има и с капом и с главом кима, а којему јест потриба, густо здише, плећа згиба П. Витезовић, Кад чује Херо, почне згибати раменима⁴⁶², а чешукати по глави НПр Врчевић (RJA)

у̀гну̑ти, у̀гнѐм pf. 'увући (главу, врат у рамена) (у беспомоћном положају, у потиштености)': Вукан... оклепио уши и угнуо главу В. Назор, Окрену се као да би хтео нешто да каже али се предомисли, уже врат у рамена и упаде у ноћ Д. Ђуровић, (раменима) 'одићи па спустити рамена, слегнути раменима (у недоумици или неприлици)': Одмахну главом и угну раменима... М. Лалић (PMS)

ужѝ̀ну̑ти, уужѝ̀нѐм pf. 'увући врат у знак одобравања или немоћи да се реагује':

---

⁴⁶² Уп. слн. *zganiti / zganiti* 'направити покрет, помакнути, подићи и спустити (рамена)': *zganiti z ramen* (SSKJ), где се значење дефинише као покретање. Допуна је у оба језика у инструменталу.

К̄а сам ј̄ој р̄ека̄, ужен̄ула је врат̄ и поталаӯшила се — Уж̄ени ма̄ло врат̄ да ти вид̄им гр̄ло Загарац (Ћупићи)

ӯгиња̄ӣи, -њем̄ impf. само у изразу ~ *рамени(ма)* 'подизати па спуштати рамена као знак недоумице, двоумљења, устезања, збуњености, несналажења': Ӯгињем̄ рам̄ени Фаркаждин (РСГВ)

й̄о̄изгнӯӣи, *й̄о̄изгн̄ем̄* pf. 'погнути, посагнути': А побјеже Топал-паша, | поизгнуте много главе (Његош)

й̄оса̄гнӯӣи, *й̄осагн̄ем̄* pf. 'мало сагнути': Затим посагну главом, упре поглед... и увери се да је под кравом блатњаво Д. Ђуровић (РМС)

У улози пацијенса може бити део тела који је интегрални део веће целине, те није самостално покретљив. То су пре свега лице, уши и очи, чији се положај може мењати само савијањем главе или читавог тела (с тим што очи ипак имају извесну аутономну покретљивост).

на̄гиња̄ӣи, -њем̄ impf. 'надносити, надвијати': А на те груди ко блага мајка | Лијепа вила, краљица санка | Нагиње ухо и очи С. Крањчевић (РСА)

й̄о̄гнӯӣи, *й̄о̄гн̄ем̄* pf. 'нагнути, сагнути, оборити': Погнувши образ к земљи [лат. *cum declinant vultum in terram luc. 24:5*] А. Далматин (РЈА)

й̄рӣгнӯӣи, *й̄рӣгн̄ем̄* pf. 'нагнути, сагнути, спустити, оборити': Он... пригну лице, да ме изљуби И. Ђорђић, Пригни... милосрдне очи твоје и погледај Ф. Ластрић, Адам плачући образ г земљи пригну Либро од мнозијех разлога, Лица пригните врх воде студене М. Ветранић, Очи к земљи хтећ пригнути А. Виталић, Пригну ухо устма његовим за познати, дише ли А. Канижлић, 'наклонити, приклонити (о уху, ушима)' (често према лат. *inclinare aurem (aures)* у Библији) Немојте побити мољенје сад моје... уши пригните М. Ветранић, Послушај, кћерце, и пригни ухо твоје [лат. *audi, filia, et inclina aurem tuam psal. 44:11*] М. Дивковић, Милан... зачу гласе, па се заустави, пригну [штамп. грешком пригна] ухо, оде прислушкиват Б. Радичевић, Пригни ухо своје к јауку мојему [говори се Богу] Ђ. Даничић, Ст. завет (РЈА), у изразу ~ *уво* 'пажљиво слушати' (РМС)

У појединим примерима лексема *очи* може реализовати секундарно значење 'поглед', те *й̄рӣгнӯӣи очи* може значити 'спустити поглед'. Даље, када су посредни чулни органи, њихова промена положаја у функцији је перцепције, па отуда долази до семантичког развоја заснованог на метонимији у изразу *й̄рӣгнӯӣи*

уво 'приклонити уво да би се боље чуло' → 'пажљиво слушати, послушати'. Уп. синонимно *наклòниѝи, ѝприклòниѝи* (о уху, ушима) (RJA).

Поједини примери показују да наведени телесни покрети код људи могу имати и одређено психо-социјално значење, на пример да могу бити израз стида, срамоте пред другима (уп. нпр.: Чљвај, сѝне, поштéње, нѝмòј да мѝтѝр мòра збòг тебе пòгнит глѝву). Много је потврда у којима се савијањем исказује поштовање или покорност у друштвеном и религијском контексту, на основу чега су настали фразеологизми са значењем 'покорити се' (о којима ће бити речи касније), те су стога те потврде посебно издвојене. Треба рећи да није увек јасно да ли је у примеру посреди дословно или пренесено значење.

нагнуѝи, на̀гнуѝм pf. 'сагнути, погнути, повити': Са великим страхопоштовањем Молић више сам за се, устане и јако љубезно и фино нагне труп и причека да она дође В. Калѝб (РСА)

ѝрегиѝаѝи, ѝрѐгиѝаѝм / ѝрѐгиѝаѝѝѝм impf. 'сагибати неки део тела': Пригибаше колина к земљи и Богу се клањаше С. Маргитић, Како могу идоле љубити... и каменју врат мој пригибати? Ф. Вранчић (RJA)

ѝрегиѝаѝаѝи, -ам impf. 'сагибати (нпр. главу)': Част се чини сокривајући главу, пригиѝајући ју, стајући се са стола Коризмењак (RJA)

ѝрѐгиѝаѝи, -њѝм impf. 'сагибати': Брате мој... колина пригињи молећи се Богу М. Марулић (RJA)

ѝрѝгнуѝи, ѝрѝгнуѝм pf. 'нагнути, сагнути, спустити, оборити': Пригнуше главу дол и ѝему захвалише М. Марулић, Овчари сад сваки главице пригните благосов тер слатки од Бога примите М. Држић, Кнез... ведро чело пригну и поздрав драг пода ми П. Канавелић, Клекну, пригну смјерно главу и горућа срца помоли се И. Матеић, Поклони се к њòј пригнувши главу до земље А. Канижлић (RJA)

ѝрѝгиѝаѝи, -њѝм impf. 'сагињати (главу)': А. Како се чини то клањанје? Б. пригињућ низко главу Благо Турлота (RJA)

ѝриг̀ниѝаѝи, ѝриг̀ниѝѝѝм impf. 'beugen, neigen': О Велој шетемони [недеља] се пиво у црикви: „Пригните колина“, онда клекнемо... (ЉDL)

сагнуѝи, са̀гнуѝм pf. '(herunter)biegen, (herab)beugen': Сагните колина! Помолите се (ЉDL)

Уколико је савијање одређеног дела тела последица рефлексне а не вољне радње агенса, то формално може бити исказано употребом рефлексивног облика

глагола, при чему се у улози субјекта јавља именица којом се означава дати део тела:

саги́баџи се, са̀ги́ба̄м се / са̀ги́бљѣ̄м се impf. 'савијати се, пригињати се надоле, к земљи': Падају му руке, глава низдолу се сагиба М. Орбин (RJA)

у̀гнуџи се, у̀гнѣ̄м се pf. 'повити се, удубити се': Њене обрве дигоше се на крајевима, а угнуше на среди Л. Лазаревић (PMS)

уги́бнуџи се, у̀ги́бнѣ̄м се / у̀ги́бнуџи се, -нѣ̄м се pf. 'угнути се, повити се': Лабрња [усна] јој се угибну мало М. Божић (PMS)

Следе примери у којима су у улози агенса и пацијенса животиње и њихови делови тела:

на̀гниџи, на̀гнѣ̄м pf. 'сагнути, повинути': Штòгод кòњу мòра да фàли, јел је здра̀во гла̀ву на̀гнио бачки Буњевци (Reiс/Vačlija)

на̀гѣ̄џи, на̀гнѣ̄м pf. дијал. 'сагнути, погнути, повити': Покисла сојка изнад њих слетје на дрво... Наге главу доље... М. Вујачић (PCA)

ѝд̀гѣ̄џи, ѝд̀гнѣ̄м pf. дијал. 'пригнути, сагнути': Говеда су... погела главе турајући их једно другом под трбухе Х. Кикић (PMS)

ѝрегѣ̄баџи, ѝрегѣ̄ба̄м / ѝрегѣ̄бљѣ̄м impf. 'сагибати неки део тела': Елефант пригиба саставке од ногу... М. Раднић, Црн галеша воду пије, нигда врата не пригибље (лонац)⁴⁶³ НЗаг С. Новаковић (RJA)

ѝрѝгнуџи, ѝрѝгнѣ̄м pf. 'нагнути, сагнути, спустити, оборити': Звијери... главе пригнуше у земљу гледаје М. Ветранић (RJA)

са̀гѣ̄џи pf.: Е, ни́ђе мòе гавра̀нуше не́ће гла̀вѣ са̀гѣ̄ти Љештанско (Тешић 267 s.v. *гавра̀нуша* f. реј. 'овца')

Значење ишчашити. — Овде би могло бити место и значењу 'ишчашити (руку, ногу)⁴⁶⁴ под претпоставком да се оно развило из 'савити, искривити', мада има и другачијих тумачења.

га̀нуџи, га̀нѣ̄м pf. 'уганути (руку, ногу), *verrenken'* (Вук), 'id., ишчашити, навинути': Ганути руку или ногу Лика (RJA), дијал. 'уганути, ишчашити' Дувно

⁴⁶³ Пример се наводи овде зато што је *гàлеша / г̀леша* у примарном значењу назив за домаће животиње црне длаке (PCA).

⁴⁶⁴ Најчешће су лексеме којима се означавају делови дела у облику акузатива без предлога, ретко у инструменталу без предлога, а у једном случају и у акузативу с предлогом у.

(РСА), 'уганути, пореметити, ишчашити ножни зглоб': Г`ануо љ ногу Ускоци (Станић)

г`ануџи / г`аниџи, -нем рф. 'ишчашити, уганути': Јања је г`анџила ногу бачки Хрвати (Sekulić)

г`аниџиџи, -џм рф. дијал. 'уганути, ишчашити': Скрти л' тко ногу, гани л' руком... зове се у помоћ ликар Варош код Славонског Брода (РСА)

изгануџиџи, -нем рф. 'уганути': Изгано сам данас руку Црвена Црква (РСГВ)

наг`ануџиџи, наг`анџем рф. '(у)ганути': Наганути ногом, т. ј. закренути и тиме мало иштетити М. Павлиновић (РЈА, РСА)

уг`ануџиџи, љганџем рф. 'verrenken' (Вук), 'ишчашити, искренути зглоб': Они изваде дијете, које бијаше угануло лијеву руку Г. Зелић, Скочим доле на камен и уганем десну ногу С. Текелија, Спадне с коња и угане ногу М. Ђ. Милићевић, Кад чељаде страда... да изненада руку или ногу прибије или угане Оток у Славонији, Уганула се нога Улог у Херцеговини, Уздање је у невјерника у невољи зуб сломљен и нога уганута Ђ. Даничић Ст. завет, Уганута, или поштукнута, или намељана рука или нога Левач и Темнић (РЈА), 'повредити ногу или руку прекомерним напињањем зглоба, истезањем зглобних тетива, искренути зглоб, ишчашити': Старац се саплео на остругу, пао и угануо ногу Р. Домановић, Веле да си ногу угануо превод Ј. Бенешића (РМС)

уг`ануџиџи, љганем рф. 'повредити зглоб ноге или руке прекомерним истезањем зглобних мишића или померањем зглоба из чашице' Војводина (РСГВ)

угануџиџи рф. 'извити, изокренути из зглоба, ишчашити руку, ногу' Никшић (Ђоковић)

уг`ануџи, љганџем рф. 'увити, ишчашити руку, ногу' Васојевићи (Боричић)

уг`аниџиџи, љганем рф. 'повредити зглоб ноге или руке прекомерним истезањем зглобних мишића или померањем зглоба из чашице' Ново Милошево (РСГВ)

*уг`аниџиџи, љганџем рф.* 'повредити ногу или руку искретањем зглоба, ишчашити': М`ож б`ит да си уг`анио н`огу кад н`е мож`еш на њу ст`аџ бачки Буњевци (Реић/Ваџлија)

уг`аниџиџи, љганем рф. 'уганути, изврнути, истегнути зглоб, ишчашити': Јутрос сам љганџџо ливу ногу бачки Хрвати (Sekulić)

угануџиџи, љганен рф. 'verrenken, verstauchen': Угану сан руку по ми је натекла, ~ се 'sich etw. verrenken, verstauchen' (ЉDL)

Скок ово значење изводи из 'макнути, кренути' полазећи од семантике *gànuṭii* 'дирнути' која је настала пројектовањем значења 'покренути' из физичког домена у духовно поље (Skok 1:576 s.v. *-gnuti*). Идентичну значењску конфигурацију налазимо у лужичким облицима: глуж. *hnuć (so)* '(sich) bewegen, führen, verrenken', *žilku hnuć* 'den Fuß verrenken', длуж. *gnuś (se)* 'bewegen', *žylku gnuś* 'den Fuß verrenken' (Schuster-Šewc 297 s.v. *hnuć (so)*). Семантичку мотивацију осветљава следећи пример: Угануће зглоба... представља најчешћу повреду насталу услед наглог покрета П. Брикси (РМС s.v. *угануће*), који, дакле, указује на семантички развој '(нагло) покренути (руку, ногу)' → 'помакнути из зглоба, уганути'.

С друге стране, семантичко окружење у коме стчеш. *nahnuti* реализује дато значење упућује на другачији развој значења, уп. стчеш. *nahnuti* 'нагнути, савити', 'ишчашити (о костима)', 'приморати', *nahnúti se* 'нагнути се, савити се', 'ишчашити се (о костима)', 'дати се наговорити', чеш. *nahnouti* 'накривити, накренути' (ЭССЯ 22:70 s.v. **nagъbnoti (se)*). На основу чешке грађе као полазно значење намеће се 'савити'. У овом случају фокус је на последици пошто ишчашени део тела постаје искривљен, деформисан, а затим и нефункционалан, оштећен.⁴⁶⁵ Уз то се за 'савити, искривити' → 'ишчашити' могу навести следеће семантичке паралеле: *увинуџи*, *џвинџем* 'померити, помакнути из зглоба, ишчашити, уганути, ушинути', 'искривити (кључ, нож)', ~ *се* 'искривити се, савити се, уганути се, ушинути се' (РМС), *увинџи* / *увинуџи*, *увинџем* 'искривити', ~ *ногу* 'ишчашити ногу' Шумадија (Грковић), *извинуџи*, *извинџем* 'ишчашити, уганути, искренути (ногу)' Ускоци (Станић), *џовине* 'уганути (руку, ногу)' Тимок (Динић), *џвиџи*, *џвиџем* 'уганути (ногу)' Ускоци (Станић), *џвиџи*, *џвиџем* 'уганути' Васојевићи (Боричић), *ишчевџаџи*, *-џим* 'ишчашити, уганути' (Skok 1:299 s.v. *čǎša*), *ишчевџиџи* 'искренути, искривити у страну' Левач, 'ишчашити' *ibid.*, Сарајево, Босанско Грахово (РСА), 'искренути, уганути (нпр. чланак)' Мачва (Лазих), ~ *се* 'искривити се, накривити се' (РСА), *ишчевџиџи* 'ишчашити,

⁴⁶⁵ Повезаност значења 'ишчашити' и 'оштетити' потврђена је у сродном слч. облику са другим вокализмом основе за који се примарно везује значење 'уништити': слч. дијал. *pohubit' (si)* рф. 'оштетити, покварити, уништити', 'ишчашити, уганути' (SSN), уп. *уқвџриџи*, *уқвџрим* рф. 'ишчашити (нпр. руку)' бачки Хрвати (Sekulić).

искривити': Тако га је гадно ударио песницом по лицу, да му је ишчевиљио вилицу у леву страну! Колубара (грађа РСА), Коцељева (грађа ЕРСЈ), уп. Бјелетић 2006:173. Глаголи *ишчевиљати* и *ишчевиљити* припадају гнезду глагола *виџи* < псл. *viti, њихово је основно значење 'кривити', које се даље развија у 'заврнути, заокренути', 'ишчашити, уганути' (Бјелетић 2006:174, 175). На основу свега реченог може се претпоставити да је разматрано значење у овом случају примарно ипак било мотивисано изворним 'савијати', а да се затим наслонило и на 'покренути', тамо где је ова семантика постала изразита.

*Активност савијања или накретања с једним аниматним учесником
исказана рефлексивним глаголом*

Ситуација савијања, накретања у којој обе улоге (и агенса и пацијенса) остварује исти аниматни ентитет најчешће има за свој формални израз рефлексивни облик глагола, а број примера указује да на то да ово подзначење припада централној зони семантике разматраних глагола:

нагнути се, нагнџ се рф. 'клонути, накривити се': Нагнула се Маре на Ливово зглавље НП Истра (РЈА), 'доћи у кос положај, искосити се, накривити се, накренути се': Тане почиње да пише, нагнуо се вас на једну страну... И. Андрић, Нагнуо се на десно, спустио руку А. Цесарец, 'наднети се, надвити се (над кога, над што)'⁴⁶⁶: ...угледа њу више себе... нагла се над њим и слуша му дах Л. Лазаревић, Узе натегу, наже се над ракијско буре и напи се ракије Ј. Веселиновић, Затим се наже над стџ и прелетје очима новине Е. В. Цар, Наже се жандар као облак нада њ и загрми И. Г. Ковачић, 'сагнути се, пригнути се': Наже се те извади зверку из сандука М. Глишић, 'нагињући се приближити се (коме, чему)'⁴⁶⁷: Љубица приђе к столу и наже се Гојку С. Ранковић, Потпоручник Топлица... наже се према Драгиши и тихо запита... С. Јаковљевић, Друг се преда мном натраг к мени наго И. Г. Ковачић (РСА)

---

⁴⁶⁶ Овакав просторни однос између два учесника који је резултат савијања једног од њих над другим релевантан је за развој одређених секундарних значења, о чему ће бити речи касније.

⁴⁶⁷ Овде је потребно скренути пажњу на семантичку компоненту физичког приближавања до кога долази савијањем, накретањем једног учесника ка другом, зато што се она показала битном за даљи семантички развој.

nōgnūī se, nōgnen se pf. 'sich (vorn) überbeugen': Ено ти се моли нога на буцол [ограда на цистерни] (ČDL)

nāgnūī se, -nem se pf. 'нагнути се': Нагни се к мени! Вараждин (Lipljin)

nāgnīī se, nāgnem se pf. 'сагнути се': Нāгнијо сам се кроз пенцер бачки Хрвати (Sekulić)

nāgēīī se, nāgnēm se pf. дијал. 'наднети се, надвити се (над кога, над што)': Разастро је новине по кревету, сјео, нагео се над њих и почео читати И. Самоковлија, Куга унишла, сјела на го земљан под, нагела се над дјечињу главу... а онда се дигла и отишла⁴⁶⁸ З. Диздаревић (РСА)

nāgēī se, nāgnēm se pf. 'нагнути се': Нāгео сē онī мāлī прео балкōна, нејā да не пāнē Загарач (Ћупићи)

naģibāīī se, naģibām se / naģibļēm se impf. 'надносити се': Немојте се инди сами нагибати, линци, к јами В. Дошен (RJA), 'долазити у положај нагнутости, заузимати кос положај, накретати се': У оду нагибамо се на десно кадъ леву ногу дижемо В. Маринковић, Јосо клипсаше за њим, нагибљући се на десни бок Е. Кумичић, Дотле је барун жмурећи гледао према пјесникову ауту, боље рећи проматрао је даме, што се непрестано к њему нагибале Е. В. Цар, 'сагибајући се примицати се, приближавати се (коме, чему); надвијати се, надносити се': Кадъ при трапези сѣдишъ ести, не наслањајсе на трапезу нагибајућисе Доситеј, Софа сама код њега нагибала би се над њиме и уснама дирала му истом горућу руку... Л. Ботић, За столом... сједило је шест људи, од којих је један нагибајући се близо к рукопису нешто читао Стј. Крањчевић, 'нагињати се час на једну, час на другу страну, љуљати се, клатити се': Гита је стајала на коњу, махала рукама и нагибала се десно и лијево⁴⁶⁹ И. Брлић Мажуранић (РСА)

naģibāīī se, -bļem se impf. 'нагињати се': Не нагибли се, буш опал! Вараждин (Lipljin)

---

⁴⁶⁸ Овај пример је овде наведен јер је у питању персонификација.

⁴⁶⁹ Пример лепо осветљава семантички развој 'нагињати се' → 'нагињати се час на једну, час на другу страну' → 'љуљати се, клатити се' опирајући се истовремено једнозначној класификацији. Завршни део је семантички амбивалентан, може се тумачити као 'нагињала се, накретала се десно и лево' или 'љуљала се десно и лево'. Сврстан је овде на основу првог тумачења, мада је и друго сасвим легитимно.

нагибáчиџи се, -и́бáчџм се рф. дијал. 'накривити се, искривити се у ходу' ЦГ (РСА)

на̀гињаџи се, -њџм се имрф. 'савијати се, накретати се': Он се хвата рукама за ноге и нагиње се, као да храмље Вук (RJA), 'сагибајући се примицати се, приближавати се (коме, чему); надвијати се, надносити се': ...пита и нагиње се све ближе к мени С. Ранковић, Трчала је преко собе; нагињала се над болесником... Ј. Веселиновић, Гледа како се тихо над празни нагиње кревет С. Крањчевић, 'савијати се изнад кога, чега, наткриљивати се': ...како се [она] преко мене нагиње да нешто дохвати Д. Васић (РСА), 'савијати се на страну, накривљивати се': Она би се често на̀гињала кроз прозор Поткозарје (Далмација)

нагиња́м се имрф. 'сагињати се': Стар сам човек, не могу да се нагиња́м Трговиште (Златановић)

на̀ђиња се имрф. 'нагињати се преко нечега': У воз писује: „Не на̀ђињај се прос пџнцер дор воз не ста́не“ Тимок (Динић)

нагиња́џи се, нагиња́м се имрф. 'нагињати се': Так се нагиња да ми се види да бу опал Вараждин (Lipljin)

ѝдгнуџи се, ѝдгнџм се рф. 'нагнути се, сагнути се': Обично играч гађе у прси, па... кад баци, свак се погне В. Врчевић (RJA), 'sich vorwärts beugen (z. B. der Reiter)' (Вук)

ѝдгниџи се, ѝдгнџм се рф. 'сагнути се': Ма́рко се погне и по̀дигне са зџмље ба́чену ба́тину бачки Буњеџци (Reić/Vačlija)

ѝдгињаџи се, -њџм се имрф. 'сагињати се': Људи се погињу над машинама Р. Чолаковић (PMS)

ѝрџгнуџи се, ѝрџгнџм се рф. 'сагнути се, нагнути се': Дође прџи на гроб, и када се прџгну, види линцуо [покрџв] Н. Рањина, Прџгнуо се на демир пџнцера и он гледа незнана јунака НП Петрановић (RJA), 'савити се, нагнути се': ...прџгнуо сам се преко прозора и гледао сам на улицу Љ. Ненадовић, Прџгне се, поче мачка гладити... Ј. Игњатовић (PMS), 'сагнути се преко нечега, прџсавити се': Прџгнуо се преко̀ плота, па се на̀бџ на на́кав шиљак Ускоџи (Станић)

ѝрџгнуџи се, ѝрџгнџм се рф. 'превити се': Прџгни се те ми дофáти ону кудџљу — Да се прџгнеш сас рџку да гу дофáтиш — Не мџже да се прџгне Косово (Елезовић II)

ѝрџгниџи се, ѝрџгнџм се рф. 'савити (се), нагнути (се)': И ја се прџгнџм и ти џџш

мѣни на лѣђима, а пòслѣ ја òндā нà теби Лика (Ајџановић)

īrēgībāīī se, īrēgībām se / īrēgībļēm se impf. 'сагибати се': Узамши лопату пригибају се [копачи] к земљи Е. Павић, 'љуљати се'⁴⁷⁰: Пак сам се на седлу час на једну, час на другу страну пригибао Г. Зелић (RJA)

īrēgībīīī se, -им се pf. 'прегнути, сагнути': Баш се несретњица посагне и прегиби да пије [воду са извора] С. М. Љубиша (RJA)

īrēgībīīī se, īrēgībīm se pf. дијал. 'сагнути се': Прегиби се, смакне убици пушку крвницу с врата, дохвати га... и подигне у дубак [усправно] С. М. Љубиша (PMS)

īrēgīñāīī se, -ñēm се impf. 'сагибати се, нагињати се': Онако свезан [момак у игри] прегиње се полако, да ухвати зубима онај новац В. Врчевић, Пак се прегињали [људи] у гроб, да им прутови досегну [мртваца, кога су хтели пробости] С. М. Љубиша (RJA)

īrēgīñāīī se, -ñēm се impf. 'прегибати': Немòј толико да се прегињеш, ðће да те боли половѝна Косово (Елезовић II)

īrīgñūīī se, īrīgñēm се pf. 'нагнути се, сагнути се; накренути се': Она тако плачући пригну се и погледа у гроб [лат. *inclinavit se et perspexit in monumentum* ioan 20:11] Бернардин, Пригнух се по струк лука М. Ветранић, Пригнул се је к водици, да ће се он понапит НП Истра, Којано је вјереница млада, нек се пригне и узме прстене хрв. НП (RJA), 'погнути се, сагнути се': Петроније се приже Милети и шапну: — С оним није добро! И. Вукићевић (PMS)

īrīgñūīī se, īrīgñēm се pf. 'прегнути се': Пригнуо се прико парѣстātē [ограда] и пò на бѣтун Дубровник (Бојанић/Тривунац)

īrīgñūīī se, īrīgñen се pf. 'sich beugen, sich biegen, sich bücken': Мени се је тешко пригнут јер сан веј стар (ČDL)

īrīgñūīī se, -ñem се pf. 'пригнути се, сагнути се': Ја сем се пригнул, а он је скочил прек мене Вараждин (Lipljin)

īrīgñīīī se, īrīgñēm се pf. 'погнути се, сагнути се': Вѝдиò сам кад се Вѝнце пригнио и штòгод шāпље Кáти нà уво бачки Буњевци (Peić/Vačlija)

īrīgñīīī se, īrīgñem се pf. 'погнути се, сагнути се': Кад се пригнем, оситим у леђима јаку бол бачки Хрвати (Sekulić)

---

⁴⁷⁰ Овде је пре значење 'накретати се'.

īrigībāī se, īrigībōn se pf. (sic) 'sich beugen, sich bücken': Остарили смо, ни се чо већ пригибат за сваког вишњон на земји (ЋDL)

īrigiŋāī se, -ŋēn se impf. 'прегибати се': Не пригињи се прико фуџестрѣ, пашћеш! Дубровник (Бојанић/Тривунац)

īrigŋivāī se, -am se impf. 'нагињати се, сагињати се': [Давид] у једном потоку пригњива се тер изабире пет пијесака снјезанијех Б. Зузери (RJA)

īrigŋivāī se, īrigŋijēn se impf. 'sich beugen, sich biegen, sich bücken': Не пригњи се, јо ћу ти то ис клеха [тле] дигнут (ЋDL)

сaгнуџи се, сaгнѣм се pf. 'нагнути се, накренути се, накривити се, погнути се, пригнути се': Она на греб клече сагнувши се Либро од мнозијех разлога, Скочи љуба од земље на ноге... па се сагну, ђердан дофатила НП Вук, Он се саже, да га [шешир] дохвати Босанска вила 1886, На авлији коње појახаше, сагеше се, мајку пољубише НП Херман, (са допуном у таутолошком инструменталу, од истог корена) Сагох се сагом до земље Вук Рј., (са месном допуном) Исукрст сагну се г земљи... и писмо писаше прстом Либро од мнозијех разлога, Ја се сагнух доље до земљице НП Марјановић, (са инфинитивом или *да* реченицом) Будући мимоишао јунац, сагне се узети свој заогрњач и савије га око себе М. Раднић, Ја дођох на воду Кусиду, пак се сагох, да с' воде напијем НП Вук (RJA), 'по(са)гнути се, савити се': Биволице, Раде Балетићу, | ну се сагни у зелену траву | да се примим теби на рамена (Његош), 'савити се, пригнути се к земљи': Он се саже и узе у руку једну каменицу Л. Лазаревић, Неки се сагнуше за камењем, а жене ударише у врисак превод Ј. Бенеша (PMS), 'савити се надоле': Болѣ ме крста, па се не мoгу сaгнути — Сaгни се, вџдџи да пџцајџ нa нaс Поткозарје (Далмација)

сaгнуџи се, сaгнем се pf. 'савити се надоле, погнути се, нагнути се': ...он кџпи заперке па му је тѣшко: кaже, вџ кoпaте џпрaв, а јa мoрам да се сaгнем да дoмaшим свaки — Тaко сам се сaгла Војводина (PCGV)

сaгнуџи се, сaгнѣм се pf. 'пригнути се': Сaгни се, нџје ти мѣтла џ шкџни [леђима]! Дубровник (Бојанић/Тривунац)

сaгнуџи се, -нем се pf. 'погнути се': Сaгни се, кад улазиш у кџћу Косово (Елезовић II)

сагнуџи се, сaгнен се pf. 'sich (herab)beugen, sich bücken, sich verbeugen': Кал се сагнен, заболи ме у крижима (ЋDL)

сoгнуџи се, сoгнен се pf. 'sich (herab)beugen, sich bücken, sich verbeugen': Не

морен се согнут јер ме болиду шкина — Кал се согнен, боли ме нога (ЏДЛ)
с̀а̀гнѝи се, с̀а̀гнѝм се рф. 'пригнути се земљи': С̀а̀гнѝ се и дѝгни м̀а̀јки о̀ча̀ле, нѝ
видѝш да су њим п̀а̀ле д̀о̀ли кад су з̀а̀сп̀а̀ли бачки Буџевци (Рсѝ/Ваѝлија)
с̀а̀гѝѝ се / са̀гнѝѝ се, с̀а̀гнѝм се рф. 'савити се према доле': Ка сам дош̀а са
косѝдбѝ, нѝјесам се м̀о̀г̀а с̀а̀гѝт от крстѝ кољ̀ко су ме бољ̀еле Загарач (Тупићи)
са̀гѝбаѝи се, са̀гѝб̀ам се / са̀гѝб̀љ̀ем се импф. 'савијати се, пригињати се надоле,
к земљи': Он се сагибаше и уста к праху притисковаше Либро од мнозијех разлога,
У тавници двадесет сужања, сви у једно грло заплакаше и црној се земљи сагибаше
НП Марјановић (РЈА)
са̀гѝбаѝи се, са̀гѝбам се импф. 'савијати се, нагињати се к земљи': Ст̀ално ме
сѝву к̀ости, нѝ могу да се с̀а̀гѝбам Банат (РСГВ)
са̀гѝбоѝи се, -б̀јен се импф. 'sich (herab)beugen, sich bücken, sich verbeugen': Ти се
сагибјеш прес потребице (ЏДЛ)
с̀а̀гињаѝи се, -њ̀ем се импф. 'пригибати се, нагињати се': Сагиње се Хајкуна
ђевојка... Пјеванија црногорска, Умиваоница је намјештена тако високо, да се
човјек може умити над њом не сагињући се Вук, ...да се и најнижи човек мора
сагињати, кад у њих улази М. Ђ. Милићевић (РЈА)
с̀а̀гињаѝи се, -њ̀ем се импф. 'пригињати се': Не м̀о̀гу се св̀а̀ки час с̀а̀гињат и д̀изат с
п̀о̀да т̀о што ба̀цаш Дубровник (Бојанић/Тривунац)
са̀гѝњаѝи се, -њ̀ем се / -ам се импф. 'савијати се': Нем̀о тољ̀ко да се са̀гѝњаш
Косово (Елезовић II)
з̀гибаѝи се, -ам се / -б̀љ̀ем се импф. 'савијати се, разгибавати се, прегибати се':
Дикла млада... сгибаше се на кољена за немилу смрт поднијети Џ. Палмотић (РЈА)
з̀гѝбаѝи се, з̀гѝб̀ам се / з̀гѝб̀љ̀ем се импф. 'сагибати се, савијати се': Све се
Мехмед низ дората згиба, | па све чупа на бусове траву НП Краус (РСА)
у̀гнуѝи се, у̀гнѝм се рф. 'пригнути се земљи, сагнути се, савити се': Она [пећина]
је тако ниска да смо се морали много угнути Љ. Ненадовић (РМС)
ѝ̀она̀гнуѝи се, ѝ̀она̀гнѝм се рф. 'мало се нагнути, приклонити се': Понагне се
напријед у столици превод С. Крешића (РМС)
ѝ̀ос̀а̀гнуѝи се, ѝ̀ос̀а̀гнѝм се рф. 'мало сагнути се': Радун... одговори, пошто се
посагне С. М. Љубиша (РЈА), 'sich ein wenig niederbeugen': Посагни се доље по
пониже (Вук), 'мало се сагнути': Спасоје плећима закрчи врата, посагну се да
главом не удари у стреху Ћ. Сијарић (РМС)

īosàginīaīti se, -nīēmo se pf. 'сагнути се сви редом': Ми се посагињасмо, али се истога тренутка разлеже пуцањ... и преко самих глава наших просвира куршум С. Ранковић (PMS)

И међу овим примерима има доста оних који показују да савијање представља у социјалном и религијском коду израз поштовања или понизности и покорности, те су стога посебно издвојени:

īrègnū̄ti se, īrègnēm se pf. 'сагнути се, нагнути се': И пригну се [Милош], да му љуби кољено од десне ноге НП Богишић, Кад се човјек прегне и дохвати рукама до земље Вук Рј. s.v. *ме̄танија* (RJA)

īrignū̄ti, īrignēm pf. 'нагнути, сагнути, спустити, оборити': pass. Гледам краље прид дитешцом до земље пригнуте Ф. Ластрић (RJA)

īrigībaīti se, -blēm se impf. 'сагињати се': Да [кад] се наклањаш, в пасу се пригибли Вараждин (Lipljin)

sāgnū̄ti se, sāgnēm se pf. 'нагнути се, накренути се, накривити се, погнути се, пригнути се': Сагну с' Татар, пољуби му [везиру] руку НП Херман, Чим уђе Бего, назва селам и саге се те стару Дуду пољуби у руку Босанска вила 1888, (са допуном у дативу — коме) Једва се [je] јунак досетио, те се сагне цару господину, целива му руку и колено Ерлангенски рукопис, (са инфинитивом или *да* реченицом) Прво се зове пригнутје дубоко, кад се [човек] сагне толико, да прсти може колина докучити А. Баћић, 'понизити се': Сагнути се веће, него се пристоји, није добро, него јест злоћа од нецијене К. Мазаровић (RJA)

sāginīaīti se, sāginīēm se impf. 'савијати се у знак поздрава, понизности': [Домаћин пред муселимом] сагиња се до тлих раменима Г. Мартић (RJA)

zgībaīti se, -am se / -blēm se impf. 'савијати се, разгибавати се, прегибати се': Кад изиђе пред бана на кулу, калпак скида, до земље се згиба НП Стојадиновић (RJA)

zgībaīti se, zgībām se / zgīblēm se impf. 'сагибати се, савијати се; клањати се': Капу скида, у леђа се згиба НП, Трипут му се до дивана згибље НП (PСА)

ugībaīti se, ugībām se / ugīblēm se impf. 'указивати поштовање наклоном, клањати се': Цјелива младу своју суђеницу и угиба се старијему брату А. Шеноа (PMS)

У својству семантичке паралеле треба поменути глаголску породицу

клонити чије је основно значење такође 'нагибати, нагнути, савити' и у оквиру које је социјално-религијска контекстуализација телесног савијања дошла нарочито до изражаја, уп. нпр. *клањати* 'извршити религиозни акт молитве (код муслимана)', *клањати се* 'сагибати се (као израз учтивости)', *мој наклон* израз учтивости (Skok 2:102–103 s.v. *kloniti se*), *наклони* 'нагнути, сагнути главу и горњи део тела напред (обично ради поздрава)', *~ се* 'поздравити кога сагињући главу и горњи део тела, поклонити се', *поклони се* 'сагнути главу, горњи део тела као знак поздрава, поштовања, захвалности', 'клањајући се одати поштовање верској реликвији' (РМС), *наклон* т. 'нагињање главе или горњег дела тела у знак поздрава или посебног поштовања': Уз дубоки *наклон* снаја је пољубила свекрову руку бачки Хрвати (Sekulić).⁴⁷¹ На ие. плану одговарајуће паралеле пружају индоиранске континуанте пие. **nem-* 'bend' и **némes-* 'bowing', уп. стинд. *námati* 'bends, bows, submits oneself', *námas-* 'bow, obeisance, referential salutation, adoration (by gesture or word)', *namasyáti* 'shows honor', авест. *nəmah-* 'honoring', *nətaxu-* 'render homage' (EIEC 63 s.v. *bend*).⁴⁷²

Зашто се баш савијањем исказује поштовање или покорност? Већ је било речи о томе да је кретање када се човек савија најчешће усмерено надоле, што је условљено структуром људског тела и гравитацијом. Вертикална димензија која је релевантна у том кретању врло је битна у концептуализацији апстрактног појма моћи, односно појмовног односа доминације и потчињености са чим је тесно повезан и однос надређености и подређености у друштвеној хијерархији (уп. Rasulić 2004:234–263). Ове апстрактне концептуалне релације структурирају се помоћу оријентационог појмовног пресликавања 'моћ је горе, немоћ / ентитет у односу на који се испољава моћ је доле' (уп. Rasulić 2004:252).⁴⁷³ Човек, дакле, савијањем у датој ситуацији актуализује вертикалну димензију и позиционира се

⁴⁷¹ У старијим текстовима се понекад у истом контексту наводе речи из обе ове породице, уп. *клањања* и *пригнућа* колин П. Радовчић, *пригнућем* и *поклоном* Ф. Ластрић (RJA s.v. *prignúće*).

⁴⁷² Одатле нперс. *namāz* > тур. *namaz* > с.-х. *namāz* 'ритуално клањање код муслимана', са истом семантичком мотивацијом као арапски синоним *salāh*. На овај податак ми је указао проф. А. Лома, на чему му захваљујем.

⁴⁷³ Веза између сликовне шеме вертикалности и концепта моћи производ је вишеструких искуствених корелација које су описане у: Rasulić 2004:252.

доле, што се на основу поменутог појмовног пресликавања декодира као знак потчињавања и признавања туђе доминације. Ово тумачење важи и за раније поменуте примере у којима се фокусира савијање одређеног дела тела (глава, труп и колена) како би се исказало поштовање или подређеност.

Занимљиво је да нема пуно потврда са рефлексивним глаголима у којима се у улози субјекта јавља животиња.

с̀гну̀ти се, с̀гнѐм се pf. 'нагнути се, накренути се, накривити се, погнути се, пригнути се': цсл. Не имать гибьства въ костехъ ни се може съгнути [слон] Физиолог (RJA)

Следећи пример показује да се, када су птице у питању, из значења 'савијати се', које најчешће подразумева кретање надоле, спуштање, развило значење 'спустити се', тј. 'слетети':

с̀гну̀ти се, с̀гнѐм се pf. 'спустити се, слетети': Голубица воду пије... спазео гу сиви соко, па се сагну, да је узне НП Врање (RJA)

Иако је ово усамљена потврда, посреди није неки атипичан семантички развој, будући да се исто значење јавља и код синонимног глагола *сави(ја)̀ти се*), уп. *савија̀ти се* impf. 'слетати', *савѝти се* pf. 'слетети': Кад то зачу соко тица сива, савија се од гране до гране, док се сави Рељи на кољено НП Петрановић (Hirtz II 424–425). Готово све потврде које је Хирц навео потичу из народних песама, а одатле је и горенаведена потврда за *с̀гну̀ти се*.

Активносѝ савијања или накреѝања у којој је учесник биљка

Разматраним глаголима упућује се такође на ситуације савијања у којима учестују ентитети из биљног света. Ови примери су одвојени од оних у којима актонт има обележје аниматно (+) зато што су именице које означавају биљке, по правилу, искључене из категорије аниматности у словенским језицима (уп. Стефановић 2006:321, напомена 1). Међутим, у појединим примерима обележје аниматности се успоставља посредством персонификације, док би у осталим прави каузатор савијања били гравитација, ветар, суша и сл., сем цитата из дела В. Маринковића у коме је савијање биљке представљено као њена самостална и сврсисходна активност. Овде се заједно наводе различити структурни типови: транзитивни (са субјектом и објектом у односу целина — део) и рефлексивни.

īrēgībāīī, īrēgībām / īrēgībљēm impf. 'савијати': Плодно дубје воћне гране пригибаше Ц. Палмотић, Стабла, која су воћем уродила, к земљи гране пригибају С. Маргитић (RJA)

īrīgнuīī, īrīgнēm pf. 'нагнути, сагнути, спустити, оборити': Пригни гране, дубе! И. Аквилини (RJA)

сāгнуīī, -нем pf. 'погнути': Јорговане, сāгни грање НП Косово (Елезовић II)

згибāīī, -ам / -љем impf. 'с(а)вијати, прегибати': Сјевер зли... обори крај рике мој јавор зелени, ки сгиба страна свих у љето све гране, од зрака сунчаних да мене свеј бране Д. Рањина (RJA)

угибāīī, угибām / угибљēm impf. 'савијати, прегибати': Дуб под златими плоди свеј угибље са све стране зелене јасне гране И. Гундулић (RJA)

нāгнуīī се, нāгнēm се pf. 'наднети се, надвити се (над кога, над што)': У дну један стари рибњак пун увелог лишћа, и над њим се нагле модре црне гране оголелих дрвета М. Бојић (РСА)

нāгēīī се, нāгнēm се pf. 'нагнути се': Нāгēло се једно дрво према кући, мōре пāсти, па га трēбā подбочити или ђсјећи Поткозарје (Далмација)

нагибāīī се, нагибām се / нагибљēm се impf. 'долазити у положај нагнутости, заузимати кос положај, накретати се': Растеню билия светлостъ преко є нужна: збогъ тога нагиба се билѣ к' сунцу В. Маринковић, 'надвијати се, надносити се': Вршкови неких [јела и кедрова] нагибаху се и над саму провалију К. Стојиљковић (РСА)

нагињāīī се, -њēm се impf. 'надвијати се, надносити се': Врбе се нагињу над воду, као да пију Д. Шимуновић (РСА)

īогибāīī се, іогибām се / іогибљēm се impf. 'сагибати се, повијати се': Дрвље... расте закржљало по камењу па се погибље у правцу према западним ветровима превод Т. Довијанићеве (РМС)

īrēgībāīī се, īrēgībām се / īrēgībљēm се impf. 'савијати се': Колико је клас пунији жита... толико се већма повија и г земљи пригиба М. Дивковић, Како дриво кад пуно јест рода, доли к земљи пригибље се Ф. Главинић, Од врућине велике цвијеће... пригиба се земљи ница Ц. Палмотић, Које [дрво] што се више обтерећава плодом, све се више земљи прегиба Ј. Рајић (RJA), Све се прегибају мирисне гране превод Т. Маретића (РМС)

īrīgнuīī се, īrīgнēm се pf. 'погнути се, сагнути се': Ено и старих наших

шљива... Једна се од њих, некоћ равна као свијећа, пригнула к земљи Ф. Мажуранић (РМС)

сàгнуџи се, сàгнѣм се pf. 'савити се': Под њом [се] гране сагле М. Јакшић (РМС)
сагибати се, сагибам се / сагибљѣм се impf. 'савијати се, пригињати се надоле, к земљи': Још је млада глава како зелена трава, ко једна воћка на високу брду: који год вјетар пухне, она му се сагибље здравица старог свата, Попово у Херцеговини (РЈА)

изнагињати се, -њѣм се impf. 'нагнути се, повити се једно за другим': У брдној земљи изнагињале се на све стране четворине младих озимих жита С. Куленовић (РСА)

йосàгнуџи се, йòсагнѣм се pf. 'мало се сагнути': Криве се гране посагнуле Стварање 1948. (РМС)

Активност̄ у којој анимат̄ни ентитет̄и савија или накреће неки предмет̄

Разматраним глаголима може се реферисати и на ситуације у којима аниматни агенс, прототипично је то човек, савија неки предмет, дакле, ентитет са обележјима аниматно (-) и конкретно (+). Примери ће бити разврстани према објектима савијања зато што су многе такве ситуације генерисале низ лексема са значењем резултата савијања, средства којим се савијање врши и сл., а које су мотивисане доленаведеним глаголима.

- пита, гибаница, уопште тесто с надевом, при чему се реализују значења 'савијати' и 'набирати'⁴⁷⁴

гибати, гибам / гибљѣм impf. 'bewegen, schwenken, wiegen'⁴⁷⁵: Да има сира и масла, и моја би мати знала гибати гибаницу (Вук), дијал. 'савијати, месити гибаницу': Гибала би гибаницу, ал' нема горње и доње НПосл, ...И лиуба му гiba гибаницу Сарајлија, Ти гибаш гибаницу као ниједна у нашем... граду А. Шеноа

---

⁴⁷⁴ За потврду тог значења уп. следећи цитат: „У следећем реду коре почните да гибате. То ће те учинити на тај начин што ћете сваку кору замочити у мешавину уља и киселе воде, а онда је спустити у плех али скупљену у гомилицу. Тако гомилицу по гомилицу кора ређајте једну до друге док не утрошите сав фил и све коре“ (Петковић 1977:46).

⁴⁷⁵ RJA s.v. *gibati* наводи овај пример, на основу Вукове дефиниције, као илустрацију значења 'move', али напомиње да би могао по значењу спадати под 'flectere'.

(РСА)

нагібайи, нагібам / нагібљем impf. дијал. 'савијати, мотати (питу и сл.)':

Марица је нагібала сировњачу... А. Шеноа (РСА)⁴⁷⁶

- тканина, одећа у вези с којима се реализују значења 'набирати, правити наборе' и 'савијати, склапати, слагати'⁴⁷⁷

гібайи, гібам / гібљем impf. 'чинити наборе, набирати' Дубровник (RJA),

дијал. 'правити гибове, наборе, борати, набирати': ...И махrame у троје гибане

НП Андрић (РСА)

изгібайи, изгібам / изгібљем pf. 'посве нагібати, начинити гибе, наборе по

ткању': Изгибај те скутиће — Кошуља је сва изгібана Дубровник (RJA)

нагібайи, нагібам / нагібљем pf. дијал. 'направити гибове, наборе, набрати':

Огрлица бијаше широко нагібана без чипке И. Војновић (РСА)

нагібайи, нагібан pf. 'наборати, набрати, сложити у наборе': Даћу кòму да ми

кòтулу [сукња] нà макину нагіба Дубровник (Бојанић/Тривунац)

изгібайи, изгібам / изгібљем pf. 'пресавити, испресавијати': Прије него ли се

метне сукно у ступу, сручи се, изгібље се у николико комади или печа Пољица

(РСА)

їрèгињайи, -њем impf. 'савијати, превијати': Он узимље диван кабаницу,

пригиње је у двоје у троје НП Павлиновић, Скочи Халил... а дохвати кашагију

сјајну, истимари вилена Ђогина, па прегиње чула [покровац] великога, а по чулу

притеже колане НП Херман (RJA)

їрìгибайи, -ан impf. 'прегібати, пресавијати': Кад б'удеш прìгибат нàпицу

[столњак] за слòжит је, пàзи да йдє по ријєзу Дубровник (Бојанић/Тривунац)

їрìгибайи, їрìгибон pf. 'biegen, falten': Кал шупрешош [пеглати], пригибој

интимеле [јастучница] и повиј кордиле да не висиду (ЉDL)

---

⁴⁷⁶ Уп. укр. дијал. *гибат* 'коровáју' месити тесто за кравај', блр. дијал. *гибáць каравáй* 'id.' (ЭССЯ 7:217 s.v. *gybati (se)), рус. дијал. *нагн'уть* 'испунити надевом' (id. 22:70 s.v. *nagъbnqti (se)), рус. *загибать пирогъ*, дијал. *сгибень, загибень, загибєня* 'пирог', названи по томе што се развијено тесто савија при надевању (Ильинскій 1909:254), блр. дијал. *коровая згибати, коровай гиблюць* Пинск (Потебня 1881:125).

⁴⁷⁷ Уп. слч. дијал. *рох'ват* pf. 'сложити рубље, одећу' (SSN), блр. дијал. *гибáти* 'складаць палатно гармонікам (пры адбельванні)' (ЭСБМ 3:80 s.v. *гиба*).

сагнуѡи, са̀гнѣм pf. 'скупити, склопити, сложити, савити': ...Тезео оно био није, ки на луци мало прије сагну и скупѡ једра била И. Гундулић (RJA)

сагнуѡи, згибати, ѡригнуѡи хаѡину 'piegare, complico' Микаѡа (RJA s.v. *sagnuti*)

сагибати, са̀гибам / са̀гибљѣм impf. 'савијати, слагати': Сагибавши жена плаш, говори удиље Н. Наљешковић (RJA)

згибати, згибѣн pf. 'zusammenlegen, -falten': Кал згибѣмо робу [веш], доћемо у вос (ЇDL)

распрѣгне pf. 'раширити неку тканину и сл.': Распрѣгне чргу [черга, поѡава] да ју избува — Къд ни е воља за дудови едѣн се укачи да тресе, а ми доле распрѣгнемо најлон да падају у њѣга Тимок (Динић)

○ уже

сагнуѡи pt. pf. pass. 'скупљен, склопљен, сложен, савијен': Спаше сфејер на једној гумѡни [бродско уже] на тлех у дријеву [лађа] протегнутој или у крут сагнутој Б. Кашић (RJA)

○ папир, писма, књиге и сл.⁴⁷⁸

прегибати, прѣгибам / прѣгибљѣм impf. 'пресавијати; сагибати': Она приђе к њој, земе... манускрипт и прегибајући га упита... М. Беговић (PMS)

прѣгнуѡи, прѣгнѣм pf. 'превити, пресавити': Зашто су стране у књизи прѣгнуте? Дубровник (Бојанић/Тривунац)

прѣгињати, -њѣн impf. 'прегибати': Ако будѣш непрѣстано такѡ прѣгињат књѣгу, брзо ћеш је распарат Дубровник (Бојанић/Тривунац)

српсл. **разгнѡѡти** 'evolvere': **писанина разгнѡѡвѣ прочисти не възможе** Теодосије (Даничић)

српсл. **сгнѡѡти** 'complicare': **сгнѡѡвѣ писаниѣ** Теодосије (Даничић)

сагнуѡи, са̀гнѣм pf. 'скупити, склопити, сложити, савити': То је проштио... и затијем сагнуо је књиге Изаине и подо их дворнику С. Роса (RJA)

сагнуѡи, ѡригнуѡи књѣгу 'piegare una lettera; complicare epistolam' Микаѡа, књѣгу *сагнуѡи* 'id.' Стулић (RJA s.v. *sagnuti*)

одвугнуѡи, -њѣм pf. 'изравнати заврнути лист у књѣзи': Ак веч завугнеш листа,

---

⁴⁷⁸ Уп. стсл. **сгнѣжти** pf. 'замотати, савити': **сгнѣжвѣ књѣги въздавѣ слоѡѡѣ сѣде** (SJS), рус. *сognуть книгу* 'заклопити' (Даль s.v. *сгибать*).

бар га одвугни преди нек ми книгу врнеш! Вараждин (Lipljin)

їодвўгнуїи, -нєм pf. 'подвити': Де престане читати, ту подвугне листа в книги...

Вараждин (Lipljin)

їрєвўгнуїи, -нєм pf. 'пресавити, означити пресавијањем угла стране': А рекел

сем ти да ми не смеш превугнути листа в книги! Вараждин (Lipljin)

завўгнуїи, -нєм pf. 'пресавити, подвити': Завугнул ми је листа в книги и више му

нем посодил! Вараждин (Lipljin)

- дуге, обручи за бурад⁴⁷⁹

дгнуїи, дгнєм pf. нераспр. 'искривити, савити, савинути': Огнути дуге значи све

дуге под еднако савити да се начини бок на бурету или каци 1855. (РСА)

нагїбайї, нагїбām impf. 'савијати обруч нагибачом' Драгачево (Ђукановић II)

згибайї, -ам / -бљем impf. 'с(а)вијати, прегибати': Ини обруче коваху, ини

згибаху обруче Апокриф о крсном дрвету (RJA)

- гране

їригїбайї, їригїбон pf. 'biegen, falten': Не пригибојте гране да не пукну, мање је шћете ако остану дви-три маслине непоберене (ЏDL)

сдгнўїи, сдгнен pf. '(herunter)biegen, (herab)beugen': Согни ми грону да поберен маслине на тен крилу (ЏDL)

сдгињайї, -њєм impf. 'пригињати': Пўкнуће гра́на ако је бўдеш пўно сдгињат Дубровник (Бојанић/Тривунац)

У улози агенса могу бити и животиње, али у наведеном примеру радња савијања коју врши животиња јавља се у оквиру човекових активности као њихова последица:

гїбайї, гїбām / гїбљєм impf. риб. 'савијати гибач (о риби која загризе удицу)':

Кад се риба ухвати она „гиба“, савија гибач, тако рибар зна да је уловљена Смедерево и околина (РСА)

Активност означена разматраним глаголима не мора довести до промене облика неког ентитета, већ само до промене његовог просторног положаја из правога у кос. То пре свега важи за предмете који нису савитљиве структуре:

гїбайї, гїбām / гїбљєм impf. 'flectere; чинити да нешто промени облик,

---

⁴⁷⁹ Уп. буг. дијал. *угввам* impf. 'савијати (даске бачве помоћу воде и ватре)', ~ *са* 'савијати се (о даскама бачве)' Молдавија (Зеленина 1981:132).

постане криво или да промени положај, искосити, искривити’: Позна јунак по гласу јунака; љуто гвожђе к црној земљи гиба, а на вјеру јунаку се слига Г. Мартић (RJA)

нагнути, нагнем pf. ’довести, поставити у кос положај, искосити, накривити, накренути’: Милка Божићева баш нагла ведро на бунар, па лије... воду у ћупу П. Адамов Марковић (РСА), ’накривити’: Нагла си сијено Ускоци (Станић)

нагнути, -нем pf. ’нагнути, накривити’: Закеј си стопа [стуб] нагнул? Превеч је нагнути, бу се зрушил Вараждин (Lipljin)

нагибаџи, нагибам / нагибљем impf. ’neigen (нпр. буре или други какав суд)’ (Вук), ’доводити у кос, нагнут положај, накретати’: После тога извади ову чашу изъ клюка, али никуда на страну не нагибай П. Болић, Едномъ рукоъм можесе грданъ тай... телескопъ, по вољы обртати, исправљати, нагибати В. Маринковић (РСА)

нагињаџи, -њем impf. ’чинити да се што нагне, доводити у кос, нагнут положај, накретати’: Он поклуче на десно кољено, на лијево пушку нагињаше НП Вук (RJA)

нагињаџи, -њем impf. ’накривљавати сено при трпању’ Ускоци (Станић)

поизнагињаџи, -њем pf. ’учинити да се више нечега нагне’: Поизнагињо сијена. Не умије он да трпа Ускоци (Станић)

посагнути, посагнем pf. ’ein wenig niederbeugen’: Те ј’ на ниже пушку посагнуо (Вук)

Посебно су издвојени бројни примери у којима су у улози пацијенса посуде за пиће зато што је у таквим употребама дошло до семантичког развоја ’накретати (чашу, чутуру и сл.) пијући, испијајући обично какво алкохолно пиће’ → ’пити (кад је реч о алкохолном пићу)’. Отуда је у неким примерима изостављен објекат или се у тој улози јавља лексема са значењем не посуде већ пића.

нагнути, нагнем pf. ’учинити да се што накриви’: Стакло с ракијом... да најпре нагнем Д. Обрадовић, Нагни крчаг свој, да се напијем Ђ. Даничић, Ст. завет (RJA), (кад је реч о пијењу, обично алкохолног пића, и суду из којег се пије) ’накренути и почети пити; повући, потегнути, натегнути; накренувши испити, попити’: Сад наже тикву, и стаде кркорити... М. Ђ. Милићевић, ...наздрави Пера првом до себе, и наже бардак Р. Домановић, ...а нађе се и по која женска, којој није мрско нагнит букарицу Пољица, Затим дохвати... прашну дволитру с водом и нагну

огнуџи, огнем pf. 'нагнувши (нпр. чашу) попиту, испити', *огнуџи све* 'bere tutto, bere affatto' Бела, 'tracannare, umwenden und trinken' Волтиџи, *огнуџи* 'ebibere' Стулић (RJA)

џригнуџи, џригнџм pf. 'накренути посуду из које се пије': Пригни видро, да се напијем А. Качић (RJA)

џригнуџи, џригнџм pf. фиг. 'потегнути из флаше, попиту': Ка да је ма̀ло пригнуо Загарац (Ђупићи)

џригнуџаџи, -њџм impf. 'сагибати, нагибати': Дели Марко... пригнуе из мјешине вина НП Вук (RJA)

Уп. и глаголску именицу:

огнуџе n. 'испијање (до последње капи)', 'il bere tutto' Бела, 'rotatio alicuius liquoris ad ultimam usque guttam' Стулић (RJA)

Супротан смер радње исказан је у следећем примеру:

одагнуџи, одагнџм pf. 'abwenden (vom Munde, nachdem man getrunken hat)': пошто се добро напије одагне Бока (Вук)

Ова значења се реализују и у другим словенским језицима, уп. слн. *nagníti / nágniti* 'искосити, накренути': мо̀ж је nagnil kozarec in pil, *nagíbat* експр.: pridno nagibajo kozarce 'пију, обично вино' (SSKJ), чеш. *přihnout (si)* 'натегнути, тргнути једном (из чаше и сл.)', *přihýbat (si)* разг. експр. 'потезати (из чаше), пити' (ЧСР), слч. *nahnút' si* експр. 'попиту': Rát si nahňe (SSN).

За семантичке паралеле уп. *накрџнуџи* (нешто, реџе нечим, или без допуне) 'принети уснама (какав суд с вином, водом или др.) и (нагињући, дижући га) испити, наврнути', 'испити, попиту; тргнути (пиџе)', *навиџи* 'нагнувши какав суд, боцу и сл., почети пити, натегнути' (РСА).

Акџивносџи у којој инанимаџни енџиџиџеџи доводе до савијања живих биџа и џредмеџа

Разматраним глаголима може се реферисати на активност савијања чији је агенс ентитет са обележјем аниматно (–), док је пацијенс живо биџе, у примерима су то џуди и биџке, или ентитет са обележјима аниматно (–), конкретно (+).

исказу: *Он џије*, који без експлицитаног објекта значи 'он преко мере пије алкохолна пиџа' (уп. СССЈ 618).

Када је човек пацијенс, као агенси јављају се природне појаве (ветар), физиолошки и психолошки фактори (старост, болест; мисли, бриге), друштвене околности (ратови) итд. Јасно је да овде није реч о типичним агенсима, већ о агентивности акцидентног и симулативног типа (уп. Алановић 2005:169–171, Суботић/Бјелаковић 2005:64–65).

нагнуџи, на̀гнуџем рф. 'довести, поставити у кос положај, искосити, накривити, накренути': Ко ветром нагнути привинуше се једно другом В. Петровић (РСА), 'сагнути, погнути, повити': Онџ е старџ, кџ земљи нагнуџ годинама, ратовима, бригама и пословима Ј. Стејић (РСА)

ид̀гнуџи, ид̀гнуџем рф. 'сагнути, згрбити': Почне тада... витез говорит' кога је погнула старост превод Маретић/Ившић (РМС)

и́ригнуџи, и́ригнуџем рф. 'савити према доле, нагнути, сагнути': И у старчевој свести роди се горка невесела мисао која га још више погрузи и пригну земљи, као да су му на леђа навалили млински камен Б. Ћопић (РМС)

и́ригнуџи се, и́ригнуџем се рф. 'погурити се': Под брименом те невоље пригнуо сам се тја до доли А. Виталјић (РЈА)

и́ригнуџи се, -не́м се рф. 'пригнути се, сагнути се': Чист је пригнута од реуме Вараждин (Lipljin)

у̀гнуџи се, у̀гнуџем се рф. 'погнути се': У̀гнуо се од годџна̀ и болести Дубровник (Бојанић/Тривунац)

Акцидентни агенси из категорије природних појава карактеристични су и за ситуације савијања, накретања у којима су биљке и неживи ентитети у улози пацијенса.

нагнуџи, на̀гнуџем рф. 'учинити да што клоне, да се накриви': Зач витроф свих стоке... плав на бок нагнуше Ђ. Бараковић (РЈА)

ид̀гињаџи, -ње́м имрф. 'сагињати': Бура... погињаше пусто дрвеће В. Милићевић (РМС)

у̀гнуџи, у̀гнуџем рф. 'макнути, савинути': Витар гранџенџе крушви јест угнуо, а што год ниже се гране угибљују... И. Т. Мрнавић (РЈА)

*Активност савијања или накретања с једним инанимативним учесником
исказана рефлексивним глаголом*

Следе примери с рефлексивним облицима којима се реферише на ситуацију повијања, накретања инанимативних конкретних ентитета, чији су каузатори обично гравитација, атмосферске појаве, па и човек, уколико је интенционална компонента његовог деловања изостала.

нагнути се, нагнем се pf. 'клонути, накривити се': И тако се нагну корабља, да падне А. Качић (RJA), 'доћи у кос положај, искосити се, накривити се, накренути се': На Панклади се нагла једна велика грађевина са више апартмана Ј. Михаиловић, Да се је брод опасно нагнуо, види се по томе, што већ многи штакори скачу у воду Е. В. Цар (РСА), 'навити се, накренути се': Нагнуло се сијено, оће се претурити Прошћење (Вујичић), 'повити се, накренути се на једну страну': Нагло ми се сијено, морам га подупријети Ускоци (Станић)

нагнути се pf.: Обузи поћед [основа стога], па се сијено наже, само што се није сорвало Пива (Гаговић s.v. *поћед*)

ногнути се, ногнен се pf. поморски 'sich neigen, sich zur Seite legen': Вапор се је ногну на бонду (ČDL)

нагниши се, нагнем се pf. 'нагнути се, накривити се; помакнути се на страну': Чардак се нагнијо и триба га поправит бачки Хрвати (Sekulić)

нагеши, нагнем pf. 'нагнути': Брод се нагеја (т. ј. нагео) Сињ (RJA)

нагџи се, нагнем се pf. 'нагнути се': Нагџа ми сџ појџа, сџмо што није пџла Загарач (Ћупићи)

нагибаши се, нагибам се / нагибљем се impf. 'долазити у положај нагнулости, заузимати кос положај, накретати се': Нагибљући се у страну... упутисе се кола к логору Стј. Крањчевић (РСА), 'сагибајући се примицати се, приближавати се (коме, чему); надвијати се, надносити се': ...са кривим, тесним и мрачним улицама, над којима су се где што нагибали горњи спратови С. Бошковић, 'нагињати се час на једну, час на другу страну, љуљати се, клатити се': Што се кола на путу выше тресу, и тамо и овамо нагибаю... П. Болић ...он је осјећао да се читава земља... нагибље, суновраћује и јури М. Селимовић (РСА)

нагињаши се, -њем се impf. 'долазити у положај нагнулости, заузимати кос положај, накретати се': ...оне старе куће, што су се од старости почеле већ и

нагињати Осман Азиз, Нов, отесан дирек, стрчи из трњака — па се миче, нагиње се ја овамо, ја онамо! М. Глишић (РСА)

нагињати се, -њем се impf. 'накривљавати се (о стогу сена, пласту и сл.)'
Ускоци (Станић)

поизнагињати се, -њем се pf. 'нагнути се (о више нечега)': Пластови се поизнагињали Ускоци (Станић)

понагињати се, -њем се pf. 'нагнути се редом': Загрејао се ваздух, омекнуо восак, па се свећице понагињале И. Секулић (РМС)

Девербална образовања која одражавају значење 'савијати (се)'

Именичка, придевска и прилошка образовања која су творбено и семантички мотивисана глаголима којима се реферише на активност савијања разврстана су по следећим доменима: људи, животиње и биљке, затим артефакти, ентитети из природе и физички и геометријски ентитети.

Именицама се именује сама радња или чин савијања или се означава оно што је настало том радњом, оно што врши или узрокује савијање, затим оно помоћу чега се врши дата активност, даље особина проистекла из вршења те радње, носилац особине и сл., те према томе оне спадају у категорије *nomina acti(onis)*, *nomina resultativa*, *nomina agentis*, *nomina causae*, *nomina instrumenti*, *nomina attributiva* итд. Придевима се исказује неко својство повезано са савијањем које се приписује различитим ентитетима живог и неживог света.

Домен људи. — С обзиром на то да савијање представља физичку активност, именице и придеви мотивисани тим значењем који се односе на људе, истичу првенствено њихове физичке, соматске карактеристике. Те карактеристике, међутим, могу имати и одређене социјалне и емоционалне конотације. При томе ове лексеме реферишу на човека интегрално или се фокусирају на поједине делове тела. Њихова значења могу имати процесуалну или резултативну семантичку компоненту. Прва компонента је, на пример, присутна у значењима 'који се може савијати' и 'који се лако савија' у којима се читују још и семе посибилности односно диспозиције. Друга компонента је заступљена у значењу 'који је савијен'.

Наведене су најпре именице, мотивисане значењем савијања са процесуалном семантичком компонентом, које се односе на човека у тоталу:

īrignūће n. 'нагнуће, сагнуће': Петрово пригнутје у гроб Исусов И. Анчић (RJA)

īrigиб m. 'покрет при сагибању': Лагано оточко одијело... окупило јој се око знојна тијела, па се сваким дохватајем и пригибом истицаху јаки мишићи И. Ћипико (PMS)

сāг m. 'дело којим се неко сагне': Сагнух се сагом до земље, устргох цвијет НП Босна (RJA), стајаће 'die Beugung': Сагох се сагом до земље (Вук)

Већ је било речи о социјалном значењу човековог савијања, о чему сведоче и следећи примери:

īrigнūће n. 'наклон, погнуће као знак поштовања, потчињености': Пригнутје мисничко зламенује: анђели приносе молитве богу И. Анчић, Ми с већим пригнутјем и поклоном штудјемо име Исус Ф. Ластрић, Краљем дајемо нико свитовње поштење с пригнутјем тила Ј. Бановац (RJA)

Следи именица којом се означава својство телесне савитљивости:

гййкōсй f. 'особина онога који је гибак, онога што је гипко, савитљивост, еластичност': Нестаде бистрине у очима... гипкости и облости у тијелу И. Козарац, ...он обично хвали телесну снагу, вештину и гипкост тела својих јунака М. Ђ. Милићевић (РСА)

Следеће именице означавају стање или особину као резултат савијања или особу коју карактерише особина проистекла из те активности:

нāгнūйōсй f. 'стање онога који је нагнут, онога што је нагнуто': Само отворена врата или нагнутог кроз прозор откривају разаткано модро небо Н. Симић (РСА)

йōгнūйōсй f. 'особина и стање онога који је погнут': Утрну плећа од погнутости Н. Симић (PMS)

īrigњенчина m./f. 'особа пригњена, тј. пригнута, грбава' Врбник на Крку (RJA)

Следе придеви који се односе на човекове особине у вези са савијањем и који садрже семе посибилности и диспозиције или семантичку компоненту резултативности.

гййбак, *-ййка*, *-ййко* адј. супр. *круйй* 'који се лако савија, извија, креће, витак': Мика [је]... ванредно чврст и гибак старац Шилар (РСА), 'витак, који се лако прегибље': Брњићеве дивојке су гййке и липо играју бачки Хрвати (Sekulić)

Придевом се означава соматско својство савитљивости и ово је један од оних случајева у којима се значења савијања и кретања преклапају, што је

нотирано и у речничкој дефиницији. Реченични контексти указују на то да је у питању физичка особина која је позитивно вреднована: у првом примеру својство савитљивости и покретљивости је, заједно са чврстином, несумњив показатељ виталности особе којој се приписује, у другом ова карактеристика се повезује са лепотом и складношћу покрета. Касније ће бити речи о томе да исто својство може бити супротно оцењено и као такво послужити за развој негативно маркираних значења.

погнути рт. рф. pass. 'мало нагнут, савијен': Ловци обичајни су спустити се и ићи погнути за боље уфатити ловину М. Раднић (s.v. *poḡnuti*)

погнути adj. 'сагнут, погрбљен': Под старе дане мој баћо бијо је мало погнуто бачки Хрвати (Sekulić)

сагнути рт. рф. pass.: Грем сагнут по вас дан ничећи јак звијере Н. Димитровић (RJA s.v. *sagnuti*)

Уп. и прилог:

погнуто adv. 'згрбљено, сагнуто': До краја живота, због тешке болести, мора је погнуто ић бачки Буњевци (Reić/Vačlija)

Резултативно значење наведених облика повезано је са њиховим пореклом од партиципа перфекта пасива свршених глагола.

Када је реч о именицама које реферишу на делове тела, номинација може бити мотивисана функцијом одређеног дела тела или његовим обликом. У првом случају значење савијања укључује процесуалну компоненту, а у другом — резултативну.

Уп. *nomem actionis* са процесуалним значењем:

прегиба / *прегиб* т. 'прегибање': Код сваког прегиба руку напну му се рукави Ј. Павичић (РМС)

Речено је у одељку о семантици глагола да савијање одређених делова тела у друштвеном коду представља израз поштовања или потчињености, а сада се наводе именице чија је семантика мотивисана овим глаголским значењем:

нагнуће п. нераспр. 'сагибање, наклон главе (у знак поздрава)': Дражесно се поклонивши лаким нагнућем главе... пружи ми руку Ђалски (РСА)

пригнуће п. 'наклон, погнуће као знак поштовања, потчињености': Ова клањанја и пригнутја колин за поруганје [Исусу пре његове осуде] П. Радовчић (RJA)

Уп. именицу којом се реферише на својство савитљивости неког дела тела:
гиџкоћа f. 'гипкост, особина онога који је гибак, онога што је гипко, савитљивост, еластичност': Необична живахност и гипкоћа њезиних уда... одаваху душу и срце дјевојчину Ј. Косор (РСА)

Постоји велика скупина лексема са значењем 'зглоб, зглавак'⁴⁸², при чему се номинација темељи на функцији денотата:

гиб m. 'зглавак, зглоб': Крипка ти се види рука од витеза, складан гиб на сриди тврдји (sic) од железа Ђ. Бараковић (RJA), m. (f.) 'id., глежањ' (РСА), m. 'Gelenk, Kniegelenk': Заболела ме рука у гибу (ЏDL)

гиџ, гиџа m. 'зглоб, прегиб': Гиби ме болију Вараждин (Lipljin)

прџгиб m. 'место где се што прегибље на телу, прегибак, прегибао': Ди се рука пригиба, зовемо пригиб Жупањски котар у Славонији, боли ме палац баш у прегибу Лика (RJA)

прџгиб / прџгиб m. 'зглоб': Ако хоћемо да нам деца напредују, ваља ... да им...боре на зглобовима (прегибима) брижљиво очистимо Батут (PMS)

прџгиџ, -ба m. 'место где се што прегиба': В прџгибу лакта ме боли Вараждин (Lipljin)

прџгиб f. 'зглоб': Видите ми лијеву руку згрчену више прегиби: прешикало турско зрно саму кост Б. Будисављевић (PMS)

прегиџа f. 'место где се што прегибље на телу, прегибак, прегибао': боли га нога у прегиби Стон (RJA s.v. *pregiba*)

прџгибак / прџгибак, -иџка m. 'зглоб': У кољено рањен на прџгипку оштријем копљем превод Маретић/Ившић (PMS)

прегибал n. 'das Gelenk' Срем (Вук), 'место где се што прегибље, зглавак, зглоб': Лева нога од болести... била му се је у прегибалу покупила, и морао ју је носити у штули М. Ђ. Милићевић (RJA)

прџгиџао, -бли f. 'прегибак, прегибало, зглавак, зглоб': Намажи сва три пута на

---

⁴⁸² Уп. словенске паралеле: слн. *zǝib* 'зглоб' (ЭССЯ 9:33 s.v. *jъzgybъ), рус. *нагиб* 'id., колено', *нагибина* 'id., лакач' (ЭССЯ 22:76 s.vv. *nagybъ, *nagybina), стслч. *оһуб* 'зглоб (ноге)' (ЭССЯ 27:57 s.v. *obgyba/*obgybъ/*obgybъ), буг. дијал. *прџгиба* (*прџгиџа*) 'зглоб' Смољан, слн. *pregib* 'id.' (БЕР 5:630 s.v. *прџгиба*), блр. *пераџиб* (*нџрџџиб*) 'id.' (ЭСБМ 9:39), глуж. *zhibadlo* 'id.', длуж. *zegibadlo* 'id.' (Schuster-Šewc 1750 s.v. *zhibadlo*).

ужби [уштап] пригибли од уда Ј. Владимировић (RJA), 'das Gelenk' (Вук)
пригибица f. 'место где се што прегибље, зглавак, зглоб, artus': прегибица мед
 костми Белостенец, Јамбрешић (RJA)
пригибао, -бли f. 'зглоб': Када се у пригибли помакне кост са свога миста, чељаде
 нема гѣба, [остане сакато, док се не направи њшћет]⁴⁸³ Пољица (РСА s.v. *гѣб*)
згѣб m. 'прегиб, зглоб (на телу)' Белостенец, Поповић, 'кук' Јамбрешић (RJA),
 'прегибао, das Gelenk' ЦГ (Вук), 'зглоб, зглавак': Водне Нумфе ѣмаю... ѣданъ
 веома дггѣй трупъ, кой ѣзъ десетъ згибы состоясе превод Ј. Вујића (РСА), 'id.,
 прегиб': Бѣлѣ ме нѣшто у згѣбу Ускоци (Станић)
згѣй, -ба m. 'зглоб, прегиб': В згѣбу рамена ме је так болело, да з роком генути
 несем могел... Вараждин (Lipljin)
згиба f. 'прегиб, зглоб (на телу), nodus articulorum' Витезовић (RJA)
згибица f. det. од *згиба* 'мали зглоб' Витезовић, Белостенец, Јамбрешић,
 Стулић, Костне згибице Врачтва ладањска, Вараждин 1776. (RJA)
згибавица f. 'прегиб, зглоб (на телу), кук' Јамбрешић (RJA)
згибак, -ѣка m. 'зглоб, зглавак' Белостенец (RJA)
згѣбак, згѣѣка m., pl. *згѣѣкови* дијал. 'зглоб, зглавак': „Боли ме сваки згибак“,
 рече му један реуматичан Црногорац Змај (РСА)

У категорију функционално мотивисаних соматизама спада и:

пригѣбѣч, -ѣча m. анат. 'мишић' Ристић/Кангрѣа (PMS)

Именице са резултативном семантичком компонентом се односе на делове
 тела који се одликују превојима, кривим контурама, који нису прави:

гиб m. 'скут, недра': Нам небеса својим гибом с тебе милост просипају како на слап
 вода жлибом Ђ. Бараковић (RJA)⁴⁸⁴

гѣб m. 'талас (о коси)': Косе до рамена... црне су и исправне без и најмањег гѣба Б.
 Ђаја (РСА)

гѣб m. 'прегиб, превој; улегнуће': Велики мадеж... се црнио у гѣбу мед пола
 скривеним... дојкама Ирминим В. Трипковић (РСА)

⁴⁸³ Овај део је допуњен из извора.

⁴⁸⁴ Потврда се сврстава овде на основу семантичке интерпретације изнете у RJA, мада пример није
 сасвим јасан. Како је већ поменуто, RJA s.v. *гѣб* сматра да је посреди калкирање лат. *simus* 'завој,
 набор', 'недра'.

īrėgīb / īrėgīb m. 'место где се што прегиба, савија, скреће у страну с праве линије': Крупан нос има на прегибу код очију чврсто издјелано седло М. Нехајев, 'начин на који се нешто прегиба, савија'⁴⁸⁵: Он [је] ... гледао ... само њу, прегибе њезиног тијела В. Милићевић (РМС)

īrigība f. 'прегиб ноге између стопала и чланка' Мокрин (РСГВ)⁴⁸⁶

згїб m., pl. *згїбови*, заст. *згїби* 'прегиб, улегнуће': Сабља стоји управно наслоњена у згиб десног рамена Министарство војно (РСА)

згїбак, згїйка m., pl. *згїйкови* дијал. 'прегиб, улегнуће': Усиловали [су се]... карактер човека... одъ... свакојки сгибака и складака цѣлога лица, догаћати и погаћати Доситеј (РСА)

Овде треба такође уврстити именицу којом се означава болест зглобова:

г̃аба f. 'подагра, улози' Брач (РЈА), мед. дијал. 'гихт, подагра, обољење зглобова, Arthritis urica' БиХ (РСА)

Уп. и деноминални придев:

г̃абав adj. дијал. 'који је оболео од габе' БиХ (РСА)

Номинација је мотивисана соматским променама до којих доводи ова болест, уп.: Стара-мајка није устајала никако... болујући од гихта већ годинама, са рукама и ногама искривљеним, унакаженим чворугама Д. Ковачевић (РСА s.v. *г̃ихт*). Поменуто је већ да је првобитно значење именице вероватно било 'искривљење; кврга, гука (испупченост, квргавост)' (Петлева 1974:93).

Овде спадају и именице које се односе на ишчашење руке, ноге, уколико је тачна претпоставка да је првобитно значење такође било 'искривљење':

ганење n. 'ишчашење, угануће' Ј. Глик (РСА)

угануће n. мед. 'повреда зглоба настала истезањем тетива или кад једна кост у зглобу изађе из свога лежишта, ишчашење': Угануће зглоба... представља најчешћу повреду насталу услијед наглог покрета П. Брикси (РМС), 'оштећење, нагло истезање зглоба': Угануће ноге ме страшно боли бачки Хрвати (Sekulić)

---

⁴⁸⁵ Према речничка дефиниција доноси процесуалну интерпретацију ('начин на који се нешто превија'), чини се да овом примеру више одговара резултативно тумачење ('превој нечега'), те је стога смештен овде.

⁴⁸⁶ Уп. у својству семантичке паралеле *īreviválo* m. 'прегиб између голенице и стопала' Сливница (Златановић).

у̀гон m. 'die Verrenkung, luxatura' (Вук), 'ишчашење, угануће (руке, ноге)'
Ивековић (RJA)

у̀гану̀шѝбѝ f. мед. 'повреда зглоба настала истезањем тетива или кад једна кост
у зглобу изађе из свога лежишта, ишчашење' (PMS)

Следе придеви којима се појединим деловима тела приписују особине повезане са савијањем. Када се придевима указује на функционалну особину неког дела тела, значење савијања има процесуалну семантичку компоненту са семама посибилности и диспозиције.

гибак адј. 'упружни'⁴⁸⁷: Мушкули сложени су изъ гѝбкѝ (упружны) кончића 1850.
(Михајловић)

гѝбак, -ѝка, -ѝко адј. супр. *круѝ* 'који се лако савија, извија, креће, витак': Уз хитру дјеву гипка струка и кљаства виђаш С. Крањчевић (РСА)

нѝгибак / нѝгибак, -ѝѝка, -ѝѝко адј. 'који је без довољно гипкости, тешко савитљив, једва покретљив, крут, нееластичан': Негипким старачким прстима закопчавају капуте В. Десница (РСА)

гѝбив адј. 'који може да се покреће, покретљив; који се лако покреће, гѝбак, еластичан': Његова десница... обавијаше витки и гѝбиви Ружин струк Е. Кумичић (РСА)

ѝрегѝбљив адј. 'који се може прегибати': Удови постану опет лабави и прегибљиви Батут (PMS)

И ови придеви сведоче о преплитању семантичких компонената савијања и покретања.

Уколико значење савијања има резултативну сему, придевима се указује на особину везану за облик и положај неког дела тела.

гѝбав адј. 'крив на којем уду или зглобу': „Остала ми је у лакту рука габава“ (мало искочила кад није лијепо начињена) М. Павлиновић (RJA).

гѝбак адј. 'који има лаке и меке облике': Њезина је коса била... расута по гипким раменима Шапчанин (РСА)

Уочљиво је да се придевима из исте етимолошке породице може

---

⁴⁸⁷ Уп. *ѝпруѝжан* адј. 'растегљив, гѝбак, еластичан', *ѝпруѝжѝч* m. 'онај који има особину, својство да се лако пружа': мишићи пружачи (PMS), рус. *упруѝгий* 'пружив, растегљив, гѝбак, еластичан; чврст, снажан (мишићи, тело)' (Poljanec).

означаваати особина соматске савијености која се различито вреднује — као непожељни деформитет⁴⁸⁸ и као естетски пожељно својство.

їогнуїї pt. pf. pass. 'мало нагнут, савијен': Како их гре довоље з главу непогнуту Коризмењак (RJA s.v. *pògnuti*), у изразу *биїиї їогнуїїе главе* 'бити погружен, ожалошћен': Ђед ти стоји осамдесетљетни | сиједијех власах, а погнуте главе (Његош s.v. *глава*)

їдòгнїї adj. 'погрбљен': Од тешког рада лѣђа фрїшко пòгнїта бїдну бачки Буњевци (Peić/Vačlija)

їрèгнїї adj. 'савијен': Кнез добро оструга ножићем лопатицу од плећа... премјери је прегнутијем палцем у дужину... С. Матавуљ (PMS)

їгнїї adj. 'стегнут у раменима' Васојевићи (Боричић)

Израз *биїиї їогнуїїе главе* показује да телесни положај као резултат савијања може добити психолошку интерпретацију, тј. може се тумачити као израз туге, жалости. Уп. у погледу семантике лит. *liūdėti* 'туговати, жалостити се, бринуту се', *liūdnas* 'тужан, жалостан, забринут' < пие. **leud-* 'нагињати се, савијати се, грчити се' (Smoczyński 360).

Уп. и прилог:

нàгèїї adv. дијал. 'на страну, укосо, постранце': Жуч се метне у уста, а главу се нагне нагет, да се не прождре [о лечењу зубобоље] Високо (РСА)

Домен животиња. — Што се тиче домена животиња, и овде се могу успоставити опозиције између интегралне и парцијалне референције и процесуалне и резултативне семантичке компоненте.

Интегрална перспектива и процесуална сема присутне су у следећој лексеми.

нагїбало m. име патку Хрватска (РСА)

Назив је мотивисан тиме што се патка у ходу накреће на страну.

Резултативна семантика се очигује у следећем зоониму који је мотивисан обликом тела референта.

сагоња 'во у кога је хрбат улегнут' Попово у Херцеговини (Мићовић 1952:33, 429)

---

⁴⁸⁸ У вези с тим треба указати на запажање да већина придева на *-ав* има значење негативне особине (Babić 1986:427, Драгићевић 2001:94).

Овде треба поменути орнитониме чије порекло истина није сасвим јасно, али би, према једном тумачењу, могли бити део разматране лексичке породице са изворним, резултативним значењем 'погнут, погурен'⁴⁸⁹:

стсрп. **БЕННА** 'врста птице': *Да се зна каде сљнце покџи неком тама ѿ оутра до ноци, и беше на немъ яко птица бенна* запис у књизи манастира Хопова, 1604. (ЗН 10091^о)

бѣна / бѣна f. 'шумска шљука, *Scolopax rusticola*': У своје вријеме приспију за лов: препелице, јаребице, бене, брљци Српски лист 1880. (РСА), Херцеговина (Hirtz II 10)

бѣна f. 'сова, *noctua* (?)': Дроњ, чврљуге, косић, бене Ј. Кавањин, 'civetta, uscello, noctua' Стулић (RJA), 'шљука' Брусје (Dulčići), Трогир (Geić/Slade-Šilović II), Брач (Šimunović)

бѣна f. 'шљука' Мостар (Hirtz II 10)

бѣна, -и f. 'шљука' Вис (Roki)

бена f. 'сова, *Eule*, *noctua*, *strix*' Дрндић под Велебитом, 'шљука' Омиш, Вели Рат на Дугом отоку, Шибеник, Сињски котар (Hirtz II 10)

беница f. dem. од *бена* Стиница у Подгорју Велебитском, Мостар (Hirtz II 10–11)

бенац m. 'шљука' Котар у Далмацији (Hirtz II 10)

бѣнѣч m. 'шумска шљука' (РСА)

бенко m. 'шљука' Далмација (Hirtz II 11)

Назив за сачму која се употребљава у лову на бене у метонимијској је вези са претходним лексемама:

бѣнари m. pl. 'ситна сачма; ситне оловне куглице којима се из пушке туку бене [шумске шљукe]' Далмација, Херцеговина (РСА)⁴⁹⁰

Придевима се може означити соматска карактеристика савитљивости не само људи већ и животиња:

---

⁴⁸⁹ Уп. такође, уколико је у питању семантички развој 'савијен, погнут' → 'мали', и *бѣна / бѣна* f. 'мало псето, штене, пудлица' М. Ђ. Милићевић, Мачва, *бѣница / бѣница* dem. НПр, Комарчић (РСА), *бѣно* m. Hundname (Вук).

⁴⁹⁰ Уп. у истом значењу, са истим суфиксом и по истом творбеном моделу *шључар*, *шљукар* m. (Hirtz II 484, 485).

[делови желуца] се зову Пабџшина или тербџшина; Чепацъ или Капа; Книга или згибкѣи желѣдацъ; и Шиба или Гѣба превод Ј. Вујића (РСА s.v. *гѣба*¹)

Иста карактеристика — јако наборано, листасто ткиво — послужила је као мотивационо обележје и за горепоменуте синониме *листѣавац*, *књига*, *књижѣавац*, засноване на метафори. Уп. у истом значењу *шестѣогубац* т. / *шестѣогубци* рl., као и *гѣба* f. заст. 'шириште, четврти део желуца преживара', в. поглавље IV.

Домен биљака. — Наводе се најпре лексеме које реферишу на биљке, а за које се може претпоставити, са различитим степеном извесности, да припадају разматраној породици и да су мотивисане својством савитљивости или повијености.

гѣбѣча f. 'винова лоза' Карловац (Finka/Šojat)⁴⁹²

бѣаница f. 'њека пшеница у Далмацији' Шулек (RJA), 'врста пшенице голог класа' Далмација (РСА)

бѣњица f. дијал. 'врста крупне пшенице' Книн (РСА)

Придеви из разматране породице могу бити употребљени да означе особину савитљивости или савијености и неке биљке:

гѣбак, *-ѣка*, *-ѣко* adj. супр. *круѣи* 'који се лако савија, извија, креће, витак': Он је кó на вјетру гѣбка трска, | њиме кретат може воља моја | Како хоће М. Боговић (РСА)

гѣгнуѣи 'сагнут, свинут': Ако се година [невреме] која годи дигну, црни чад укруни угнуте ружице И. Т. Мрнавић (RJA s.v. *ugnuti*)

Уп. и прилог:

нѣгнуѣио adv. 'косо, накривљено': Воћке стоје нѣгнуѣио над чокоћем бачки Хрвати (Sekulić)

Наредна именица из категорије *nomina actionis* односи се на савијање одређеног дела биљке:

ѣригнуѣе n. 'нагнуће, сагнуће': Колико је клас празнији... толико се већма диже и управ иђе без никаква пригнутја и накученја М. Дивковић (RJA)

Следе именице којима се реферише на неки део биљке, а појава истих лексема у сва три поменута домена темељи се на изоморфизму одређених делова биљака, делова људског тела и тела појединих животиња.

---

⁴⁹² Уп. *вија* 'винова лоза' источна Србија (Раденковић 1996а:225).

īrēgīb m. 'коленце на кукурузној стабљници' Озаљ (RJA)

згибица f. dem. од *згиба* 'мали зглоб': ~ на слами Белостенец (RJA)

Придевима се такође може означити својство савитљивости неког дела биљке:

īрегибљив adj. 'који се може прегибати': Који [дубови]... пригибљиво своје пруже спуштавају Б. Зузери (RJA)

И у овом домену референција је интегрална или парцијална, а значења садрже процесуалну или резултативну сему.

Презентована грађа указује на антропоцентрични приступ у структурисању поменутих домена јер је највише потврда из домена људи, а најмање из домена биљног света.

Артефакти. — Лексеме којима су означени артефакти разврстане су у неколико тематских група. Ова подела девербалних образовања у значајној мери је сагласна са поделом глагола којима се реферише на ситуације у којима аниматни агенс, најчешће човек, савија различите предмете, при чему је као основа класификације била узета врста објекта савијања.

Кулинарска лексика: надевена јела од теста. — Наслањајући се на глаголско значење 'савијати, набирати питу', именице које следе реферишу на резултат дате активности. Посреди је тематска група речи којима се означава пециво са различитим надевом, а које су мотивисане радњом којом се обликује и надева тесто (уп. Valčáková 2000:261). Када се осамосталило значење 'врста јела од теста', назив се у појединим случајевима преносио и на пециво које се не обликује савијањем.

баница f. дијал. 'гибаница, врста пите (обично са сиром)': Пита се зове кад се у обге (јухке) увија сир, а баница је кад се обге (јухке) слажу једна на другу, а између њих меће сир са маслом или машћу Лужница и Нишава (РСА)

баница f. 'пита (обично са сиром), гибаница': Овија наши деца не едев баницу с[с] сирење, па кд готвим, за њи одвојим у једно тепсиче баницу с јабуре Јабланица (Жугић), 'пита, гибаница': У наше салó баница се еде надокрајћу, а у нека сѐла пред едење Тимок (Динић), Кад развуче коре па напраи баницу, прсти да си полижеш Црна Трава (Стојановић), Лужница (Манић), Црнотравска Кална, С. Глигоријевић, 'пита од пшеничног брашна и сира' Пуковац код Ниша, И.

Стојадиновић (Богдановић III), 'врста пите': Домаћица гим омеси́ла у́баву ба́ницу Лесковац (Митровић), 'пита' Лужница (Ћирић), Пирот (Живковић, Панајотовић, Златковић I), 'гибаница': Не мога́ а́рно да исучу ба́ницу, ло́шо бра́шно Клиновац, у изразима *ло́жена* ~ 'врста гибанице са ређаним корама које се исеку на парчиће пре печења' *ibid.* (s.v. *ба́ница*), *смџана* ~ 'врста гибанице за коју се кора *смџне* са сукалке, згужва и стави у тепсију' *ib.*, *развук'вана* ~ 'гибаница справљена од танких кора теста' Куново (Златановић), *му'ана* ~ 'пита од брашна, јаја, масти и сира (смешано заједно)' Тимок (Динић), *рас'трзана* ~ 'гибаница од руком развлачених кора': Севте́ је искочи́ла у на́шу ку́ћу растрзана ба́ница, *сукана* ~ 'пита, гибаница прављена од кора истањених оклагијом (сукалком)': Неки́ повише во́лу сукану ба́ницу, а неки́ растрзану Црна Трава (Стојановић), ~ *на коле'ија* 'пита од једног *сукара*, тј. навоја коре за питу — *обге* смотаног у круг, више таквих кругова — *коле'ија* — испечених у тепсији чине ову питу', ~ *сукана* 'пита код које се обге праве сукањем на *сукáљу*', ~ *рас'прсана* 'пита код које се обге развлаче рукама', ~ *налагана* или *др'ава* 'пита у виду бурека, где се обге слажу једна преко друге а између се ставља сир или јаја са машћу', ~ *ћисела* 'пита од теста са квасцем (остале су без квасца); направе се сукари, наређају у тепсију у виду круга, прелију машћу и кад сташу, кад се *йодигну*, пеку се' Лужница (Ћирић s.v. *ба́ница*), *кисела* ~ 'врста гибанице припремљена од кора од киселог теста између којих се ставља надев од сира и јаја' Јабланица (Жугић s.v. *ба́ница*), *ко'тмиш-ба́ница* 'гибаница са дебелим кором' Врање (Златановић)

ба́ница 'крофна, гурабија, колач' Сваница (Томић I)

банич'е n. дем. од *баница*: Уз ба́ницу испе́ко и банич'е, да понес'еш за ус-пу́т Црна Трава (Стојановић)

ба́ничка f. дем., нур. од *баница*: Узни́ ма́лко оди ба́ничкуву — Ба́ничка е добра́ док је же́шка Тимок (Динић), Деца́ ће ми до́ђев од рабо́ту па да пои́там едну́ ба́ничку да ги напра́вим, тој мло́го во́лив Јабланица (Жугић), Омеси́ му ба́ничку и испе́ко коко́шку за поодак у рабо́ту Црна Трава (Стојановић), С т'нке ју́фке да ми напра́виш ба́ничку Лесковац (Митровић s.v. *ју́фка*), дем. Пирот (Живковић)

гибавица f. 'гибаница' Бела, одатле Стулић (RJA)

зибавица f. 'гибаница, врста пите' Парчић (РСА)

гібанац, -ница m. (обично у pl.) дијал. 'лепињица печена на масти' Банат (РСА)
гібаница f. 'torta, panis testaceus, pulmentum testaceum, streplita, panis aropticus' Микаља, 'placenta, poranum' Белостенец, 'placenta' Јамбрешић, Стулић, 'torta, torte' Волтићи, 'strudel (mehlspeise)' Шулек (RJA s.v. *gibanica*)
гібаница f. 'печено слатко јело од теста, танког и савијеног, strudel': Брашно закувано с уљем, маслом, медом etc. не зове се крух обичајни, него се зове пита, гибаница etc. А. Баћић, Да има сира и масла, и моја би мати знала гибати гибаницу НПОсл Вук, Па гибаница као рукав, сад је баш стрпасмо у пећ Шапчанин (RJA), 'eine Art Kuchen, у Херцеговини се гради и посна уочи Божића од ораха', cf. *ийїа* (Вук), 'врста пите справљене од кора од теста између којих се ставља какав надев, обично са сиром и другим млечним производима и јајима': „Гибаница“ је разваљано тијесто поливено јајима и млијеком, а печена под поклјуком Славонска Посавина, Једном је Јелка сољеницу на гибаницу изтресла А. Шеноа, ...гибаница од јабука С. Колар, Гибаница... је врста посног теста које је напуњено истученим шпицама од бундева Барања, Влашка гибаница прави се од кукурузног брашна и масти Планиница и Врбовац у тимочком крају (РСА), 'пита са сиром' Мачва (Лазих, Лазих I), 'врста пите од развучених листова теста са сиром или неким другим надевом' Војводина, Деска, Иванда, Сенпетер, ~ *љкисело* / *љслајко* 'пита са квасцем или без њега' Ново Милошево, *кисела* ~ 'пита са квасцем' Параге (РСГВ), 'колач од тегљеног теста у које се увија сир, јабука, бундева и сл.': Чистим бџе лџдаје да прџвим гџбанице Ченеј у Румунији (Марић)
гџбанца f. 'врста пите од развучених листова теста са сиром или неким другим надевом' Шајкаш (РСГВ)
гџбаница f. 'врста колача од танко развијеног теста у обгама која се пече на масти' Ново Милошево (РСГВ)
гџбаница f. 'јело од развучених листова теста са сиром' Шумадија (Грковић), 'врста пите од развучених листова теста са сиром или неким другим надевом' Вршац, Банатска Паланка (РСГВ), 'пита са сиром' Кривовирски Тимок (Ракић), 'гибаница, савијача' Славонска Подравина (Sekereš V), j. Барања (Sekereš IX)
гџбаница f. 'врста печене послатице од развученог теста, испуњеног маком, орасима, јабукама, вишњама' бачки Хрвати (Sekulić)

гибаница 'посна пита с орасима за Бадње вече' Височка нахија (Филиповић 1949:128)

гибаница f. 'пита' Каменица код Ниша (Јовановић В. I), Ка[т] треба да се прџи гибаница, моја мџти зачџс насучџ ѓвге *ibid.* (Јовановић В. s.v. *насучџ*), Анђелија је трпала мџс у гибаницу док се не завџрчи Црна Река (Марковић I s.v. *завџрчи се*)

ђибаница f. 'пита, гибаница': Када бџше за ѓбеда, | за сви бџше прџсно млекџ, | Пиперџне џибаница НП, у изразу *виђена* ~ 'пита савијача': Мџти дџнџс праила виђену џибаницу Тимок (Динић)

ђибаница f. 'пита' Тимок (Кожељац)

ђибаница f. 'врста надевеног колача' Варађдин (Lipljin)

гибаница 'Strudel' Жумберак (Skok 1912:362)

гиба f. *hur.* од *гибаница*: Да је масла и пшенична брашна, и моја би мајка умела гибу гибати НПосл, И моја би мајка гибу гибала, али нема горње и доње Парађин, Ресава, Левач (РСА)

гиба f. приближно 'гибаница' само у изразу: *И моја би нџна гибу гибџла, кад би имџла* 'И ја бих умео да нешто учиним, кад бих могаџ' Црна Река (Марковић I)

ђиба f. *dem.*, *hur.* од *ђибаница*: Сџне, ѓч ли мџлко џибу? Тимок (Динић)

гибаничица f. *dem.* од *гибаница* Пригорје код Крапине, Ј. Вуђић (РСА)

гибџничка f. *dem.*, *hur.* од *гибаница*: На детџ се приџла гибџничка, мџра му напраим Каменица код Ниша (Јовановић В.)

ђибџничка f. *dem.* од *ђибаница*: Нџно, дај ми јџш мџлко џибџничку Тимок (Динић)

гибџнка f. (обично у pl.) дијал. 'лепињица печена на масти, гибанац' Војводина (РСА)

гибџнчица f. дијал. 'колач од две лепињице између којих је надев' Банат, 'лепињица печена на масти, гибанац, гибанка' Војводина (РСА)

гибџнчица f. 'врста колача од танко развијеног теста у обгама која се пече на масти' Војводина, *dem.* од *гибаница* Бачка (РСГВ), 'врста колача': А гибџнчице се прџвиду: брашна количџна кџлко ѓђеш, јџдна кџла-пџ кџле, сџли, два јџјета, мџсти као јџдно јаје, мџж и више, али тџ мџст џстреш у брашно сџво, ѓнда замџсиш и мџсиш не баш тврџо и џстеглиш да мџжеш да и сџчеш на мџле парчаде, мџнеш мџло да се ѓдмору; мџже сас мџлеко или сас вџдом, мџти само мџло мџја Ченеј у Румунији (Марић)

гиба́нчица f. 'врста колача од танко развијеног теста у обгама која се пече на масти' Банат, *гиба́нчице* pl. 'id.' Меленци (РСГВ)

гиба́њак, -њка m. 'врста колача од танко развијеног теста у обгама која се пече на масти': Гибањак може бити и са сиром с тим што се онда пресавије преко половине јер је на једној половини сир па да не би испао Ново Милошево (РСГВ)

гибањица f. дијал. 'гибаница': На дан једу по три гибањице. | Две од штира а трећа без сира НП Карацић 1899. (РСА)

гибуњицо f. 'гибаница' Бедња (Skok 1:577 s.v. -*gnuti*)

гибаоница f. 'гибаница': Бит ће к тому гибаоница, пундуриља [неко пиће] мјеште винца Н. Наљешковић, 'placenta testuacea' Бела, одатле Стулић, 'torta, torte' Волтићи (РЈА)

У својству семантичке паралеле уп. нпр. *савијача* f. 'пита од савијених листова теста, гужвара, гибаница', *увијача* 'врста колача, пите, савијача' (РМС), *увијеница* 'гибаница, савијача која се прави кад се коре савијају у тепсији' Лапово (грађа ЕРСЈ), *повијица* 'савијени колач, савијача, гужвара' (РМС), дијал. *обијица* 'повицица' Истра (Ribarić), *гужвара* 'врста пите чије је тесто местимично набрано, збркано; савијача' (РСА), слн. *potíca* < *rovitíca* 'надевен колач' (Bezljaj 3:96 s.v. *potíca*, Gavazzi 1985:163), дијал. *voptíca*, *obetíca* 'id.' и сл. < *ob-vitíca (Bezljaj 4:344 s.v. *voptíca*), за словенске називе пецива који су мотивисани начином надевања теста уп. и Valčáková 2000.

Лексема *баница* јавља се у саставу фразеологизма посведоченог у следећим потврдама из ји. Србије:

ба́ница f. 'гибаница, пита': Че му једé дупе ба́ницу — каже се за некога кога ће да шибају по туру Лужница (Манић), фиг. 'батине': Голéм немајмир, чéсто ће му едé дупе ба́ницу док порастé Црна Трава (Стојановић)

Фразеологизам се темељи на концептуализацији батина као хране, која се очитује и у изразу *йојесџи баџине* 'бити (из)бијен, (из)ударан' (РМС s.v. *баџина*).

Са горенаведеним значењем надевеног пецива повезано је и значење надева којим се пуни тесто:

гибòле 'надев за колаче' Бедња (Skok 1:577 s.v. -*gnuti*)

као и значење стањеног листа теста којим се надев обавија савијањем,

замотавањем⁴⁹³, а одатле се метонимијом развило и значење 'комад теста од кога се прави такав лист'⁴⁹⁴:

џбга f. 'јуфка' Банат, Браничево (Вук), Гибаница од обги са сиром — Земља се не може растезати као обга за питу М. Ђ. Милићевић (RJA), дијал. 'танак лист развијеног теста за питу и сл., кора, јуфка': Доносимо оклагје... којима се обге развијају П. Срећковић, А што је њој ишло за руком растегнути обгу (јуфку) Шапчанин, ...за „расукивање“ (развијање) обги, „јухки“ приликом прављења пите Лужница и Нишава, Пред вече се усучу „обге“ — коре — за орешњак... Тимок, Обга значи лист пите сеоске, развијене од пшеничнога брашна Тупижница, 'комад теста од кога се прави такав лист': Редуша... од набујалог теста отфикарила је обгу повелику Б. Чиплић (РСА), 'кора за гибаницу' Шумадија (Грковић), 'округао комад теста који се развлачи у коре, листове': Ваљано замесиш тѐсто, да нѐма грѓднице, извадиш из вангле и направиш џбгу, па га џнак тѐглиш с оклагјом Јаша Томић — А још израније сам, пѓчала сам ређала погачу од четири џбге, а она такава, налистала се Избиште (РСГВ), 'лоптица умешеног киселог теста': Поделиш у две џбге и на среди пѓкмеца, тѓ су свакидашње колаче Ченеј у Румунији (Марић)

џбга [акц.?] f. 'округао комад теста који се развлачи у коре, листове': Тѓ је тѐсто, слатко се замеси у три џбге Банатска Паланка (РСГВ)

обга f. 'јуфка': Две обге (јукке) направи одъ теста 1855. (Михајловић), 'тесто за развлачење (за питу, гибаницу, савијачу)' Банат (Попов I)

џбга f. 'лист растегнутог теста за прављење пите, кора за питу': Растура џбје на кравајци (ради наопачке, супротно, јер се прво умесе кравајци, па се од њих праве обге, а не обрнуто) Пирот (Живковић), 'кора за питу која се развлачи оклагјом или рукама' Лужница (Ћирић), 'кора за питу или гибаницу': Што год џбга пѓдебела, ѓибаница по мршава — Одавна смо џбје сукале на круг и пѓкле и на напален вршњак, а сѓг и купуемо у продавницу, готѓве Тимок (Динић), 'кора за питу': Недѓлом баба Љубица расуче џбге и направи увијанке, па да си прсти пој'ѓш Црна Река (Марковић I s.v. *расуче*)

џбје f. (pl. од *обга*) 'кора за питу' Пирот (Златковић I), Развлачи џбје на кравајци

---

⁴⁹³ Уп. Пита се зове кад се у обге (јухке) увија сир... Лужница и Нишава (РСА s.v. *баница*).

⁴⁹⁴ Исти семантички развој карактеристичан је и за турцизам *јуфка* 'танки лист теста за резанце, питу' (Skok I:784), а такође и 'грудва теста (од које се прави такав лист или уопште)' (РСА).

Лужница (Манић s.v. *разв'ачи*)

òбгица f. дем.: Од двè òбгице ћу да намèстим резàнице за сўпу и мálко флèкице
Јаша Томић, Банат, Бачка (РСГВ)

òбцица f. дем.: Сўкну нèколко òбцице, кòлко за еднў ђибàничку Тимок (Динић)

òвга f. дијал. 'танак лист развијеног, па на плотни испеченог теста, јуфка, кора,
обга': Танко се развије тесто, испече на шпорет, то ти је òвга, и од тога се направи
пита Брезова и Ушће код Краљева, Пожаревац и околина (РСА)

òвга f. 'кора за питу или гибаницу': Мати сучè òвге за гибàницу Каменица код
Ниша (Јовановић В.)

òйка f. дијал. 'грудва теста (од које се развија лист, кора)': Мала опка теста
растањена је као погача Голубинци у Срему, 'развијена кора, јуфка од таквог
теста': Опка је кора за гибаницу Бучум и Бели Поток (РСА)

òйка f. 'округао комад теста који се развлачи у коре, листове' Буђановци у
Срему (РСГВ)

òйка f. 'кора': Суче опке за баницу Јаковљево код Власотинца (Коцић, грађа
ЕРСЈ)

Уп. и придев:

обòвити adj. нераспр. 'који је начињен од обга, лиснат': Оде пита обговита, |
Орашита, | Шећерита Р. Кошутуић (РСА)

Треба подсетити да је припадност лексема *òбга*, *òвга*, *òйка* разматраној
лексичкој породици унеколико спорна, за детаље в. поглавље II.

Лексеме *обга* и *гибаница* реализују и различита метафорична значења из
занатске терминологије и терминологије дечјих игара.

òбга f. дијал. 'спљоштени комад глине за прављење црепа': Превијен цреп или
керамида. Он није... ништа друго, него... полукружно или сегментасто превијена
четвртаста или трапезаста табла (плоча, јуфка, обга), која је од глине калупљена, па
онда осушена и најпосле печена Д. Милутиновић (РСА)

Пример показује да исто секундарно значење развија и синоним *јуфка*.

гìбаница f. 'слама и блато обликовани као ваљак, за грађење пећи': Зидови
[пећи] се зидају „гибаницама“ које се праве од сламе уваљане у глину тако да се
добијају ваљкасти комади који подсећају на гибаницу дужине око пола метара а
пречника од пет до осам сантиметара Кикинда (РСГВ)

гìбаница f. дијал. 'правоугаоник означен на земљи који се гађа секирицом у

чобанској игри гибанкања': Играчи обележе секирчетом у виду усправљеног правоугаоника... сваки за себе, гибаницу или питу. Кад то учине одреде мету одакле ће секирчетом да гађају гибанице Левач и Темнић (РСА)

Да је посреди развијена метафора, сведочи и следећи цитат: „То се у игри каже, да је толико играч од гибанице *ѿојео*“ (Мијатовић 1907:166).

Назив поља у игри мотивисао је и назив игре:

гиб̄анк̄ање п. дијал. 'врста чобанске игре' Левач и Темнић (РСА)

Будући да је пита сматрана омиљеном и цењеном храном којом се неко може достојно угостити и почастити — уп. Каква му је част без гибанице и куму понуда без цицваре НПосл (Stojanović М. 1866:66), Домаћини су раднике и своје рисаре, што су косили пшеницу, добро хранили, нудили су их гибаницама са маком, сиром Сомбор (РСГВ s.v. *гибаница*) — конотативне семе вредносног и афективног типа, 'цењена (храна)' и 'омиљена (храна)', омогућиле су развој следећих секундарних значења:

гибаница f. 'част коју припрема домаћин жетеоцима за завршетак жетве': А банкет, гибаницу, то смо правили кад се вршидба заврши и кад останемо сви здрави и читави Банат (РСГВ)

ђибаница f. фиг. 'задовољство и радост из пакости': Ала ми е ђибаница што му се тој десило Тимок (Динић)

У првом случају може се претпоставити следећи семантички развој 'гибаница као цењена храна' → 'свечана гозба на којој се служи гибаница' → 'свечана гозба', а у другом 'гибаница као храна која изазива задовољство' → 'задовољство изазвано омиљеном храном' → 'задовољство (из пакости).'

Лексеме *баница*, *гибаница* и *обга* имају деривате чија се семантика заснива на њиховим примарним значењима.

Деноминални глагол реализује значење 'правити оно што значи именица у основи'.

гибанисаѿи, *-ишем* impf. 'чинити, пећи гибаницу' (RJA) = *гиб̄анисаѿи*, *-иш̄ем* нар. 'често и обилно правити гибаницу, гостити се гибаницом': Гибаницу, Зорко! гибаницу пећи, благ је дан! Кравицу, Фрањко, кравицу стеци, пак ћемо гибанисати НПосл (РСА)

Деривати на *-ар* примарно означавају мушку особу која воли оно што значи мотивна именица, а забележен је и моциони корелат једног од њих, на *-ка*, који се

односи се на такву женску особу.

баничар m. 'онај који воли да једе баницу' Лужница (Манић), Врање (Златановић), 'id.': Он си је голем баничар и целолéбоња Црна Трава (Стојановић), 'id., онај коме је баница, пита омиљено јело': Мирко је баничар, он млого воли да једе баницу... Јабланица (Жугић)

баничар m. 'гибаничар, онај који много воли да једе баницу', 'нерадник, а сладокусац': Од њега нема по голем баничар Црноотравска Кална, С. Глигоријевић (Богдановић III)

баничарка f. 'она којој је баница, пита омиљено јело, која воли да једе баницу, питу': Смиља се сџмо од баницу наедé, она је баничарка Јабланица (Жугић), 'она која меси и воли баницу': Таква баничарка како Тодорка још се неће родила Црна Трава (Стојановић)

гибаничар m. 'онај који радо једе гибаницу; онај који се радо намеће као гост и гости на туђ рачун', погрдан назив за четнике у Другом светском рату: Наши људи мрзе Дражиновце, називају их гибаничарима Р. Чолаковић (РСА)

ђибаничар m. 'онај који радо једе гибаницу': Ја несџм нећи ђибаничар, пóвише си волим месцé Тимок (Динић)

У наведеним примерима може се пратити даљи семантички развој у 'нерадник, а сладокусац' са генерализацијом значења 'онај који радо једе гибаницу' у 'онај који ужива у јелу уопште'. За спајање са квалификацијом 'нерадник' (што имплицира да је то 'онај који не заради сам за храну', дакле 'неко ко једе на туђ рачун') паралелу пружа *изјелица* 'прождрљивац', 'онај који живи на рачун другог'. Значење 'онај који се радо намеће као гост и гости на туђ рачун' резултат је сличног семантичког развоја који још укључује већ помињану конотативну сему 'цењена храна, храна спремана за госте'. Све ове значењске компоненте присутне су у погрдном називу за четнике у Другом светском рату, који је условљен одређеним друштвено-историјским контекстом. Поред тога, извесне разлике у значењу између моционих парњака узроковане су ванјезичким чиниоцима, те тако, у складу са традиционалном поделом послова међу половима, женска особа не само што воли него и прави питу.

Дериват именице *обга* има инструментално значење 'оно помоћу чега се праве *обге*'.

обгало п. 'оклагѝја за развијање кора (обги) за гибаницу': Дѣда издѣлао бабе обгало и она ће да га чисти с једну гибаницу Црна Река (Марковић I)

Тканина и делови одеће. — Лексеме којима се означавају тканине и делови одеће мотивисане су двома групама значења: 'савијати, замотавати тканину; набирати тканину' и 'обавијати (се) тканином или неким делом одеће'.

Прва скупина лексема мотивисана је значењем 'савијати, склапати тканину; замотавати тканину':

ба̀ло п. 'вунена тканина за мушка одела': Сашили смо одѣло од црно ба̀ло, што ми га је мајка изаткала Ново Село на Варденику (Златановић), 'грубо платно, клашње' Црнотравска Кална, С. Глигоријевић (Богдановић III)

балишиѝе п. *augm.* 'грубо платно, клашње' Црнотравска Кална, С. Глигоријевић (Богдановић III s.v. *ба̀ло*)

балљак т. реј. 'грубо платно, клашње': Отпадоше ми руѝе у так балљак Црнотравска Кална, С. Глигоријевић (Богдановић III s.v. *ба̀ло*)

Уп. и придев:

ба̀лан, -лна, -лно адј. од *бало*: Сашил балну дреју — И ја имам бално брдо [брдо на којем се тка бало] Црнотравска Кална, С. Глигоријевић (Богдановић III)

У својству семантичке паралеле уп. цсл. **сљвито** 'платно' (Фасмер 3:581 s.v. *сљита* I).

ѝгибак, -иѝка т. заст. и дијал. 'смотак, туба (сукна)': Изнесоше сукно некројено... Сваког доѝе три огипка сукна НП Андрић (РСА)

Уп. рус. *сгибљ / згибљ* т., *сгибљ / згибљ* ф. 'согнутая, сложенная вдвое или свернутая заготовка (из металла, кожи, ткани и т.п.) стандартных размеров' 17. в. (СРЯ XI–XVII), блр. дијал. *зба / губа́ / зыба́* 'ролна платна или основе' (Шульгач 2003:302).

гиб т. 'dos, прѝија': У Крчанов 'гиб' 'dos' од 'гибати' Ф. Курелац, Гиб, у приморју постельина приправљена дјевојци за мираз и лежећа на столу у куту да ју сваки може видјети и оданле закључити да је у куѝи дјевојка за удају Ф. Рачки, Гиб, на једној клупи у којемгод куту од себе, ал' тако да одмах у очи пане, куп уреѝене робе (обично од домаће вуне) обичаје се изложити кад се дјевојка која жени те ју по том други суде (њено богатство). 'Да не би нег оваков гиб робе?' Ф. Афрић (RJA)⁴⁹⁵

⁴⁹⁵ Већ је било речи о томе да постоје два тумачења порекла ове именице: алоглотско и

gîb 'сређени куп опране рубенине на полици' Бакарац и Шкрљево (Turina/Šerić)

gîb m. (f.) дијал. 'поруб' Дубровник и Херцеговина (РСА)

Посебно су издвојене лексеме којима се именује радња и резултат набирања тканине:

изгíбāње n. 'наборавање тканине' Дубровник (RJA)

згибање / згибљење n. 'радња којом се што набора, l'increspare delle vesti' Бела (RJA)

gîb m. 'guga, sinus, место где ја набрано (прèгнūто) ткање, набор, бора': Одијева га чудно ткана златна свила... на лијевом њу рамену пуце истога од бисера вјештијем гибом сјединјену под руку му десну тјера Ц. Палмотић (RJA), 'бора, фалта, набор': Раширила је [правда] свој... огртач, те се у његовим гибовима два пута... изгубио глас „Одјека“ Одјек 1886. (РСА), 'набор на неком одевном предмету': Учíнила би јèдну кòгулу [сукњу] нà гíбе, у изразу чíниий гíбе 'набирати се, правити наборе': Рукāв нíје дòбро сашíвен, чíни гíбе око рúкē Дубровник (Бојанић/Тривунац)

гибе 'набори на кошуљи': Низ прса је имала „гибе“ (наборе)... — ...с више „гиба“ (набора) на прсима Попово у Херцеговини (Мићовић 1952:108, 110, 398)

гíбић m. дијал. dem. од *гíб* 'набор' Дубровник и Херцеговина (РСА), Кò ће утијават свè тè гíбиће на блúзи! Дубровник (Бојанић/Тривунац)

гíйчић m. дијал. 'шара, украс на рубљу' Босна (РСА)⁴⁹⁶

нагиб m. дијал. 'набор, бора': Гледала [је] нагиб њезине прегаче превод Ј. Торбарине (РСА)

згиб m. 'фалта': Die Falte – згибъ; въ малыя згибы сложенное платно... 1790. (Михајловић)

зáгиб m. 'набор, бора': Саборита кратка сукњица мрке боје разлијевала се у складним загибима од танкога појаса А. Шеноа (РСА)

Следе лексеме за које се са више или мање вероватноће може

идиоглотско, а у оквиру овог другог две могуће семантичке мотивације. Овде се наводи на основу претпоставке да је у питању поствербал од *гибайи* у значењу 'савијати'.

⁴⁹⁶ За значење уп. романизам *грèшиа* f. 'бора, набор', 'чипка, украс разних облика исплетен од конца' (РСА), о чијем пореклу в. Skok 2:191 s.v. *krèšpati*.

претпоставити да су мотивисане значењем 'обавијати (се) тканином или неким делом одеће'⁴⁹⁷:

бѣна f. 'горњи део дечјег рубља, бенка' Банат, 'грудњак од фланела који мушкарци носе преко кошуље': Лоло моја у шареној бени... НП, Фрушка Гора (РСА), 'пунија мушка блуза, сако': Данашњу мушку ношњу сачињавају: кошуља и гаће, бена (кратак капут)... Шајкашка, Ђгрем бѣну и нѣ буде ми ладно Бачинци, Дѣ је мѡја стѡра бѣна? Футог, 'дечја кошуља која се закопчава или везује позади': Вѡлем кад је бѣна бѣла кѡ снѣг Шурјан (РСГВ)

бѣнка 'горњи део дечјег рубља': Госпођа Милка Мијовићка [поклонила је за лутрију] једну плетену бенку Српске новине 1885. (РСА), 'дечја кошуља која се закопчава или везује позади' Војводина (РСГВ)

бѣнкица / бѣнкица dem. и нур.: Умели сте... да се забијете у кујну... и да плетете бенкице сестриној деци М. Јанковић (РСА)

бѣнкица dem. 'бенка': Пѣрем бѣнкице за мѡг Јѡвицу Јаша Томић (РСГВ), 'кошуљица, блузица за бебе': Сачувала сам ја дѡста бѣнкица од прѡвог дѣтета бачки Буњевци (Рѣић/Ваћлија)

бѣнкица f. dem. 'бенка' Војводина (РСГВ), 'дечја кошуљица, пресвлака за бебу': Куп^нла је вишѣ бѣнкѣица приѣ него што је рѡд^нла Поткозарје (Далмација)

бѣнкица f. 'пресвлака за бебу, дечја кошуљица': Садѣ је лако овијем жѣнама, јѣдно ил двѣ ђѣцѣ, а бѣнк^нце ѣз^ншле источнобосанске Ере (Реметић)

бенкица f. dem. 'бенка': ...Бенкице су сличне кошуљицама, само краће и од пунијег материјала, а везивале су се или закопчавале такође на леђима. Бенкице су облачене преко кошуљице Шајкашка (РСГВ)

бѣнкица dem.: Пипну прво песнице раширених ручица у рукавима беле вунене бенкице В. Петровић (РСА)

бѣнка f. 'дебели кратки женски капут' Банија и Кордун (Петровић Д.).

ѡбга f. дијал. вет. 'овој, повој' А. Вуковић (РСА)

Папир. — Именице утемељене на глаголским значењима 'савијати, склапати папир', 'савијати, замотавати писмо, документ', 'пресавијати књигу,

---

⁴⁹⁷ Уп. рус. дијал. *обогнутъ(ся)* 'оденути (се) (топло), покрити (се), замотати (се)' (ЭССЯ 27:50–51 s.v. *obgъbnŋti (*se*)), *огибать* 'замотавати, покривати, облачити', *огибаться* 'заогртати главу (марамом и сл.)' (id. 58–59 s.v. *obgybati (*se*)).

лист књиге' нису многобројне:

згѝб т. 'диплома' Стулић (RJA)

сагиѝка f. 'диплома, повеља, була' Стулић (RJA)⁴⁹⁸

ѝрѣгиѝ, -ба т. 'место где се што прегиба': Прѣгип књигѣ је пѣкѣл Вараждин (Lipljin)

Стулић је наведене лексеме преузео из руског речника, што значи да је поменута глаголска семантика била врло слабо продуктивна у с.-х. именичкој девербалној творби.

Качарска и сродна занатска лексика. — Глаголско значење 'савијати дуге, обруче за бурад' лежи у основи следећих именица из категорије *nomina instrumenti*⁴⁹⁹:

гѝбѝлка f. дијал. 'направа за савијање дрвених обруча за велике каце' Н. Варош (РСА)

гѝбан"ца f. 'дрво којим се савијају дрвени обручи за каце': Гѝбанцѝм се савијају ѝбрѝчи за кѝце В. Блашко (Савићеве)

гѝбача f. 'дрво којим се савијају дрвени обручи за каце': Гѝбачѝм је ѣд савијѝ ѝбручеве В. Блашко (Савићеве)

нагѝбѝч, -ѝча т. дијал. 'нагибача, направа за савијање и навлачење обручева (на бурад и сл.)': Нагибачом се навијају издељени обручи. Он је у доњем крају дебљи, и ту има коси засек у који наилази обруч при савијању Левач и Темнић (РСА)⁵⁰⁰

нагѝбача f. покр. 'нагибача, направа за савијање и навлачење обручева (на бурад и сл.)': Нагибача је справа којом се савијају обручеви. Она има на дебљем крају један жљеб у који се увуче обруч па се нагибачом савија као полугом

---

⁴⁹⁸ Уп. у погледу семантике *свиѝтак* 'повеље, разни списи и друго, који су се у средњем веку чували у облику ваљка' (РМС).

⁴⁹⁹ За словенске паралеле уп. слн. *ugibáč* т. 'алатка за савијање обручева' (Pleteršnik), слч. дијал. *húbačka* f. 'алат помоћу којег се савијају обручи и други гвоздени предмети', *ohúbač* т., *ohúbačka* f. 'id.', *ohybák* т. 'алат за савијање гвожђа', *ohúnačka* f. 'алатка за савијање обруча и других гвоздених предмета' (SSN), блр. *gibála* 'бабка, абрубак дрѣва, на якѝм бондар гне абручы', рус. дијал. *гибало* 'id.' (ЭСБМ 3:80).

⁵⁰⁰ Раније је било речи о томе да овај облик није сасвим поуздан.

Дучаловићи, Нагибача је криво, на доњем, дебљем крају косо засечено дрво којим се савијају обручеви Злакуса, Ако мора да се извије већи обруч, онда се за то узима нарочита справа која се зове нагибача Левач и Темнић, При прављењу судова узимљу се ови алати: ...нагибача или натегача, којом се обручи натежу на бурад Расина (РСА), 'дрвена алатка за савијање (дрвених) обручева' Драгачево (Ђукановић II), 'направа за савијање дрвених обруча којима се опасују каце, чаброви и сл.' Златибор (Миловановић), 'метална направа слична коњској потковици само је знатно већа, на средини кружног дела има шипку дугачку до педесет сантиметара, крајеви лука савијени су под правим углом': Служби за разметање дуга да се убаци рогоз и за убацавање данцета у угоре Гружа (Вукићевић 239, Вукићевић I 66)

нагибало п. дијал. 'нагибача': Свога рођеног сина именом Павла ... почем га је овај с неким нагибалом по глави ударио из пушке убио Ст. Максимовић (РСА)⁵⁰¹

огибача ф. дијал. 'направа за савијање и навлачење обручева (на бурад, каце и сл.)' 1855. (РСА)

узгібач т. 'дрво којим се савијају обручи' Србија (РЈА, РМС)

Поред тога, посведочен је и придев којим се означава особина бачве и сличних предмета настала као резултат савијања:

òбaгнyти адј. дијал. 'испупчен, избочен, истурен': Обагнут у горњој Далмацији значи нешто избочено, као нпр. у бачве Книн (РСА)

Овде се наводе и називи алата из терминологије других заната везаних за обраду дрвета:

гивбач, -ача т. дијал. 'гвоздена, оштра, полукружно повијена алатка којом се дубе дрво при изради гусала и дрвеног посуђа (нпр. кашика)' ЦГ (РСА)

узгивбач т. 'алатка за дубљење дрвета' стара Црна Гора (Пешикан)

Није сасвим јасна мотивација ових назива. Ако се пође од синонима *дубач* т. / *узимало* п. 'метални рез алатке је на дрвеној дршци, рез је савијен и наоштрен са унутрашње стране, њиме се дубе унутрашњи, удубљени део кашике' Витковац

---

⁵⁰¹ РСА за семантику упућује на *нагибача*, али не прецизира које је значење у питању: 'направа за савијање и навлачење обручева (на бурад и сл.)' или 'направа за подизање и спуштање воденичког камена'. Рекло би се, на основу контекста, да је у питању нека ручна алатка, па је стога потврда наведена овде.

код Књажевца (Првуловић 2008:93), који су мотивисани радњом стварања удубљења дубљењем дрвета, „узимањем“ материјала, можда се може и овде претпоставити да су разматрани облици концептуализовани као средства којима се прави конкавни, угнут, улегнут облик.

Рибарска лексика. — Лексеме из рибарске терминологије мотивисане су глаголским значењем 'савијати штап за пецање (о риби која загризе удицу)'. Тиме што је реч о радњи чији непосредни агенс није човек, већ риба, антропоцентрична перспектива није доведена у питање јер ширу ситуацију у оквиру које долази до поменутог радње иницира и контролише човек.

гибало п. риб. дијал. 'вагало, део пецарошког алата': Гибало је справа од дрвета за коју се везује удица. Гибало се намешта над виром, а на удицу се меће жива риба Д. Милановац (РСА)

гибало п. 'штап на који се везује канап са удицом самицом': Гибало је штап дужине око 3 м, учвршћен на врбу или тополу Д. Милановац (Mihajlović/Vuković)

гибач, -ача т. дијал. риб. 'гибало, вагало, део пецарошког алата': Самице су врло прост, али моћан удичарски алат... Састоје се из „вагала“ или „гибача“, јако жилаве мотке дуге око 3 метра... забодене и добро утврђене на каквој брежини Ђердап, На повори, пунијем канапу од 4–5 метара, привеже се крупнија удица „сомовска“... а канап за „гибач“, прут од врбе, који се пободу у „брежину“, обалу Смедерево и околина (РСА)

гибач т. 'штап на који се везује канап са удицом самицом': Гибач је штап са једним метром канапа и удицом Ковин, веже се [самица] на гибач Прогар у Срему, забодеш гибач па [самицу] бациш Велико Градиште, 'колац за који се везује струк „цуг“': цуг се поставља тако што се крај цуга веже за један колац „гибач“ Нештин у Војводини, 'штап којим се учвршћује бубањ': има [бубањ] предњи штапац, гибач Вишњица (Mihajlović/Vuković)

гибача ф. 'вагало, гибач (део пецарошког алата)' Ђердап (РСА)

угибач т. 'штап на удици самици': Притка се зове угибач, а канапа ишљиг, а обоје с удицом самица Земун (Mihajlović/Vuković)

Остало. — Најпре се наводе артефакти из категорије покућства.

гибно п. дијал. 'два стубића водоравно забијена у зид негде у соби, на којима стоје поњаве, плахте итд.' Дубашница на Крку (РЈА, РСА)

гѝвка f. 'Topfdeckel' Жумберак, католици (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*) = дијал. 'поклопац' *ibid.* (РСА)

гѝфка f. 'поклопац лонца' Озаљ (Тежак)

гѝфчица f. dem. Озаљ (Тежак)

Номинација је у случају прве лексеме могла бити мотивисана савијањем стубића под тежином ствари пребачених преко њих. Семантичка мотивација назива поклопца лонца није довољно јасна: можда је облик реалије могао послужити као номинационо обележје.

У артефакте је уврштен прут, шиба као предмет који је узет из природе и прилагођен да служи одређеној намени:

дѝбница f. дијал. 'танак, савитљив прут, витка, шепутка' Велика у Славонији (РЈА, РСА)

Назив је мотивисан својством савитљивости денотата, уп. за семантичку паралелу *вѝѝка* / *вѝѝка* f. 'танак савитљив лесков или врбов прут или трака добијена цепањем прута' (РСА).

Уп. придеве којима се означава иста особина приписана поменутој реалији:

гѝбак adj. 'flexibilis, који се лако гѝба, прегѝба': Гѝбак прут М. Ветранић (РЈА)

гѝѝки adj. 'гѝбак, савитљив': Земи гипку шибу кеј се бу бол пријемала за дебело месо Вараждин (Lipljin)⁵⁰²

ѝреѝбљив adj. 'који се може прегѝбати': Сплела је од танка прућа приѝбљива један кошчић Б. Зузери (РЈА)

ѝреѝбљив adj. 'који се може прегѝбати': У руци му прегѝбљива палица од ебановине превод С. Крешића (РМС)

Лексеме из разматране породице улазе у састав термина којима се означава конкавно огледало и мотивисане су његовим обликом.

угнастѝ adj. 'удубен, конкаван': Није то шала правити угнаста огледала (*speculum metallicum concavum*) М. Павлиновић (РЈА)

ѝгнуѝ adj. 'сведен, свинут, конкаван': ~ огледало (РМС)

Реч која следи није изворни члан ове лексичке скупине, већ је у питању германизам чије је паретимолошко преосмишљавање било мотивисано обликом

---

⁵⁰² Као семантичку паралелу уп. *вѝѝек* 'савитљив': Нашла си бум витку шибу кеј се бу боле за месо пријемала Вараждин (Lipljin).

денотата:

сагнѹѡ̄ѡ̄л, -*ѡ̄ла* т. кол. 'крајње, криве пречке на шарагама' Ковин (РСГВ)

Топографска лексика. — Досад је било речи о девербалним лексемама са семантичком компонентом савијања, чији су денотати артефакти. Ова компонента присутна је, међутим, и у семантичкој структури неких лексема којима се означавају физичко-географски и геолошки ентитети. Њихове номинације мотивисане су геоморфолошким карактеристикама које се на неки начин могу довести у везу са савијањем. Најчешће су у питању криве, искривљене контуре природних топографских објеката у вертикалној и хоризонталној равни. Криве контуре у вертикалној равни карактеришу геоморфолошке структуре у облику испупчења (стене, врхови, превоји) и удубљења (кланци, провалије, удолине).

бѣѡ̄шине f. рl. дијал. 'кланци, стене; урвине, провалије': Бетине су стрме планине и кланци по којима људска нога не може да хода Босна, Саградила онај свој Вунен град на једној стрми, на једним бетинама, из кога се је против сваком била, а у нужди, кѡ ево сада, и бранила НПр Херцеговина — Смрзла се и она и дијете. И сада се може видјети у некаквим бетинама (провале), како држи у једној руци дијете НПр Босна и Херцеговина (РСА).

угнѹѡ̄ће п. 'угнуто место, улегнуће': Дримска удолина, пространо угнуће између шарске и проклетијске групе, [води] према Скадру и Медови Ј. Цвијић (РМС)⁵⁰³

изгиб т. нераспр. 'вис, врх': Толико се издигао [брдо Струг] да га ни тмина не може да сакрије, него се својим изгибима начомрдио изнад тамног појаса као... страшило Г. Божовић (РСА)

ѡ̄рѣгиб / *ѡ̄рѣгиб* т. геол. 'набор, бора у рељефу Земљине површине': Прегиб или флексура настају кад се један дио слојева спусти, а други издигне, али одржавају при томе везу међу собом Р. Калмета (РМС)

ѡ̄рѣгибао, -*бли* f. геол. 'набор, бора у рељефу Земљине површине': Ти [су] делови ближи... медовској прегибли Ј. Цвијић (РМС)

загиб т. 'прегиб, превој; удолина': Како се дивно мијења свијетло и сјена јелове шуме по загибима горским А. Шеноа (РСА)

За паралеле уп. сродне лит. лексеме *gubrà* 'планински врх', *gubrỹs* / *gũbrỹs*

---

⁵⁰³ Овамо би најпре семантички спадао топоним *Угне* / *Угни* у Црној Гори (в. напомену 384), ако се своди на **vъ-gъbn-*.

'хумка, брежуљак', *gùburas* 'брежуљак' (Smoczyński 207 s.v. *gùbti*), *gaĩbas* 'id., узвишица' (ЭССЯ 7:165 s.v. **guba / *gubъ*)⁵⁰⁴; такође и с.-х. дијал. *клòнуйио* п. дијал. 'удовина, увала, провалија' Д. Топоница < *клòнуийи* 'нагнути се, погнути се; (ис)пасти' (РСА), *їрèвија / їрèвија* f. 'место где се гора или горска коса превија, превој; горско, планинско седло' (РМС), лет. *bauga* 'брежуљак, узвишица' < ие. **bheug-* 'савијати'⁵⁰⁵, лит. *kaĩkaras* 'брежуљак, узвишица', енгл. *high*, тохар. Б *kauc* 'висок' < ие. **keu-k-* 'савијати, увијати се', тохар. Б *lenke* 'долина, кланац' < **lenk-* 'савијати', велшки *nant*, галски *nanto* 'долина' < **nem-* 'савијати, нагињати се' (Mallory/Adams 2006:382–383). Наведене семантичке паралеле такође означавају како конвексне тако и конкавне геоморфолошке облике.⁵⁰⁶

Геоморфолошке структуре означене разматраним лексемама могу имати криве контуре и у хоризонталној равни.

гиб т. 'затон, залив'⁵⁰⁷: Од овуа к оном гибу често броди сфеј путују М. Газаровић (РЈА)

зàгиб т. 'завијутак, окука'⁵⁰⁸: Након пол уре дођоше на загиб ријеке, што га је Циганин назначио А. Шеноа (РСА)

Придеви из ове лексичке породице користе се за приписивање особина савитљивости или савијености геолошким и географским објектима:

гїйкав adj. 'који је у мањој мери гибак, који се гипка': Исто је тако могуће, да пречи [пут води] плоча, Азбегта [тр. азбеста], гибкав камен... И њега тежина накупљене воде превије и себи пут начини Босанска вила 1895. (РСА)

їгнїи adj. 'удубљен, улекнут': Лака, влака, продо, која није угнута Вук Рј. (РЈА s.v. *ignuti*)

⁵⁰⁴ Уп. и одговарајућа глаголска значења *їгаїбти* 'утиснути, удубити', *їшгаїбти* 'извити нагоре, испупчити', као и номиналне облике *їгаубтас* 'удубљен, угнут', *їшгауба* 'испупчење' (Smoczyński 161 s.v. *gaĩbti*).

⁵⁰⁵ О овом корену в. поглавље II.

⁵⁰⁶ О томе да се значења 'гора, планина' — 'низина, долина' и 'висок' — 'низак, дубок' могу појавити код етимолошки сродних речи в. и ЭССЯ 10:67–68 s.v. **kloniti* (*se*).

⁵⁰⁷ За паралеле уп. напомену 101.

⁵⁰⁸ Уп. рус. дијал. *огибень / огїбень / огибень* 'окука реке' (ЭССЯ 27:60 s.v. **obgubьnъ(jь)*), **lqka* 'окука реке', такође 'залив': **lękti* 'савијати' (SP 8:297).

исїреґїб̄ан adj. 'који има више прегиба, валовит, таласаст': Вода је надирала... низ вратоломне урвине и испрегибане окомке Невесињски (РСА)⁵⁰⁹

Номинална значења 'нагиб, нагнут положај земљишта', 'падина, стрмина' развила су се из глаголског значења 'искосити, накренути'.

нагнуће n. 'нагиб, косина': Положај и нагнуће земље (северу) одређују климу Ђ. С. Јовановић (РСА)

нагиб m. географски термин 'κλίσις, Neigung, inclinazione' Шулек, *нагиб* 'нагиб (на путу), тј. где је пут нагнут' Л. Зоре (РЈА)

нагиб m. 'кос, нагнут положај (земљишта, терена, пута и сл.); нагнута, стрма страна (планине и сл.), падина, стрмина': Склон или нагиб саме земље је противност равне површине Г. Матић, И српске и румунске су стране врло стрме и преко њих воде у унутрашњост земаља путеви великог нагиба Ј. Цвијић, Нагиб терена (земљишта)... Мала енциклопедија Просвета, Цела је ова коса врло стрмог нагиба и све го камен М. Станојевић, ...и сада се Машан пео уз црни нагиб планине... Н. Лопичић (РСА)

наґиї, *-ба* m. 'нагиб, косина': Башча има превелики нагип за санкање Вараждин (Lipljin)

нагиба f. 'нагиб (на путу)' Л. Зоре (РЈА)

нагибн̄ос̄и, *-ос̄и* f. 'особина онога што има нагиб, нагнутост': А многи цртачи [географских карата], ...употребише кичицу, да оно, тако рећи сенчење, место цртама, изразе разливом боје. Но то је у принципу сасвим исто, а у односу на израз нагибности и висине, знатан корак унатраг ГлСУД 36 (РСА)

У својству семантичке паралеле уп. нпр. укр. дијал. *нахил* 'нагиб, падина, косина, стрмина', *нахил* 'падина, косина брда, планине' < *нахуль, што је поствербал од *нахулити 'нагнути, накренути' (ЭССЯ 22:93 s.v. *нахуль).

Уп. придеве којима се исказује особина нагнутости, искошености географских објеката:

наґнӯї adj. 'који је под нагибом, кос': Долине река су нагнуте с Југа на Север,

---

⁵⁰⁹ Због мултипликативне семантичке компоненте, чији је носилац префикс *из-*, овај пример би се могао навести и у оквиру значења 'таласати (се)'. Наводи се овде јер припада придевима којима се реферише на геоморфолошка својства, а само значење 'таласати (се)' изведено је од базичног 'савијати (се)'.

Сави и Дунаву Ј. Цвијић, ...и благо нагнутих и шумовитих падина Средње Горе
превод Ј. Радонића (РСА)

на̀гну̀ти adj. 'нагнут': Земља како је на̀гну̀та Мачва (Лазих)

на̀гнѣти adj. дијал. 'нагнут, који је под нагибом, кос': По издигнутом и нагетом
земљишту су потоци и ријеке текли брзо В. Скорић (РСА)

Термини из физике и геометрије. — Термини из ових области који се односе на коси положај физичких и геометријских ентитета мотивисани су глаголским значењем 'искосити, накренути'. О истом типу значења малочас је било речи у вези с топографском лексиком. У питању је, дакле, иста семантика, али су различити домени примене са различитим степеном апстракције.

нагнуће n. 'нагиб, косина': Убрзање кретања мери се тригонометријском тангентом угла нагнућа, који заклапа геометријска тангента, повучена на брзну линију, са Х-осом Ђ. Станојевић, Даска за писање... широка је 30 сантиметара, с малим нагнућем напред Ј. Миодраговић (РСА)

нагиб m. у изразу ~ *магнетиски* 'magnetische Inclinazion' Поповић (РЈА)

на̀гиб m. физ. 'одступање од хоризонтале у правцу према доле или горе, косина': На вертикалници огледа се така пруга у својој правој величини, а под оноликим нагибом на осу, колики је њен нагиб на вертикалу Е. Јосимовић, Кад је нагиб доњег облака такав... Ђ. Станојевић, ...да прозори добију довољан на̀гиб, да се киша с њих брзо може сливати Ђ. Радић, Либела је... највише употребљавани инструмент за показивање нагиба [авиона] Лучић/Живић, астр.: Нагиб... У астрономији: угао између неке праве (осе инструмента) или равни (координате или путање небеског тела) и друге праве или равни, узетих као основе Мала енциклопедија Просвета, у изразу *магнетиски* ~ физ. 'угао између магнетског и географског меридијана у датој тачки Земљине површине' РМС (РСА)

на̀гибни̋к m. геом. заст. 'права са одређеним тачкама кроз које пролазе хоризонтале са којима она заклапа нагибни угао, права нагиба равни': Пруга што управно пресеца све те хоризонтале, показује равнин пад, а ако уз њезине пресеке са хоризонталама ставимо још и ових коте, онда је та пруга равнин нагибник Е. Јосимовић (РСА)

Овде спада и лексема са значењем 'справа за мерење нагиба'.

на̀гибни̋к m. физ. 'инклинометар, назив за разне справе, инструменте којима се мери инклинација, нагиб нечега' Поповић (РСА)

Уп. одговарајуће релационе придеве:

нагибни адј. 'који се односи на нагиб и нагибање': ...нагибни угао те праве према равнини С. Стојковић, Оштрином нагибног угла... те степенице сведоче о немилосрдном времену И. Андрић (РСА)

нагибов адј. геом. нераспр. 'који се односи на нагиб': Најпосле нагибови краци, као пруге што су и у датим равнима и у нагибовој равни, продиру хоризонталницу Е. Јосимовић (РСА)

нагибски адј. необ. 'нагибни': ...као међусобни онај пресек трију управних нагибских равни Е. Јосимовић (РСА)

У доленаведеном примеру придев партиципског порекла исказује својство искошености физичког тела:

нагнути адј. 'који је под нагибом, кос': Због тога кугла... по свакој нагнутој површини котрља се В. Маринковић (РСА)

Значење 'улегнути (се) (под теретом или притиском)'

Посебно је издвојено значење 'искривити (се) надолу, удубити (се), улегнути (се) (под теретом или притиском)' које се типично односи на ситуације савијања неке хоризонталне површине изложене вертикалном притиску, мада положај ентитета на који се делује и правац деловања силе могу бити и другачији.

гибати, *гибам* / *гибљем* импрф. 'угибати се (под теретом или притиском)': фиг. Народна леђа још дуго ће гибати под теретом бремена, која му натовари прошла година Самоуправа 1883. (РСА)

гибати се, *гибам се* / *гибљем се* импрф. 'угибати се, увијати се (под теретом или притиском)': Кад пођеш чисто се земља гiba под ногама Ј. Веселиновић, Преко једне узане... даске која се гibalа, уђемо у пароброд Љ. Ненадовић, По друму... се... гiba жућкасто црно блато С. Ранковић, Ровит темељ под ногама се гiba М. Бојић, У руци му златан ковчег, | Тврдо злато (све се гiba) Змај, фиг. Сад, кад народ гiba се под теретом давања... зар јошт један терет да натуримо? Српски архив за целокупно лекарство 1880, Српкиња је нешто опора и тврда... те се не гiba као восак под свачијом руком Ј. Игњатовић (РСА)

гибати, *гибљем* импрф. заст. 'угибати се, увијати се (под теретом или притиском)' Стерија (РСА)

гійїеїи, гійїїім impf. дијал. 'угибати се, увијати се (под теретом или притиском)': Земља гипти. По разорима оједноличених поља... крцају се блатно воде... И. Козарац (РСА)

їрїгнуїи се, їрїгнѐм се pf. 'угнути се, спустити се': ...у куту гдје се таван пригнуо испод купља И. Војновић (РМС)

їгнуїи, їгнѐм pf. 'притиском учинити да се нешто (обично нека површина) искриви надоле, удубити, улегнути, искривити': Људи... зашљепају по води, да би изравнали врсту коју је вода мало угнула М. Божић (РМС)

їгнуїи се, їгнѐм се pf. 'улегнути се': Тријем се под бременом угнуо Дубровник 1868, Пивара му се је угнула под лугом М. Ђ. Милићевић (РЈА), 'повити се, удубити се': [Столац] се је и сам научио на тијело свог господара, пак се услужно удубао и угнуо Стј. Крањчевић (РМС)

їгнуї се, їгнѐм се pf. 'сагнути се под притиском нечега или иначе': Пѝд се угнуо ѝд великѐ тежїнѐ Дубровник (Бојанић/Тривунац)

угїбаїи се, угїбѐм се / угїбљѐм се impf. 'савијати се, улегати се': С лијености угїбље се кров и с [због] немарнијех руку прокапљује кућа Проповедник 10:18 [лат. In pigritiis humiliabitur contignatio Eccles. 10:18] Ђ. Даничић, Ст. завет, Либа, кад човјек стоји на земљи или на тавану, па му се под ногама као љуља или угїба Вук Рј. (РЈА), 'угињати се, савијати се, повијати се (под теретом)': Њива се угїба од рода П. Кочић (РМС)

угїбаї се, -бљѐн се impf. 'увијати се под притиском или иначе (о неком предмету, нпр. картонској кутији, лиму)': Ѓ(д) шта је ѝвѐ рѝстијѐра [плех за печење] ка(д) се овѐкѝ угїбљѐ? Дубровник (Бојанић/Тривунац)

угїбнуїи се, угїбнѐм се / угїбнуїи се, -нѐм се pf. 'угнути се, повити се': Даске... се угїбоше под њом С. Ћоровић (РМС)

угињѐїи се, -њѐм се pf. (sic) 'sich senken': угиње се земља под њим (Вук)

угињѐї се, -њѐм се impf. 'савијати се под неким механичким притиском или иначе': Йдѝ а чѝјѝ како се пѝнат [даска за премошћавање] пѝд њима угињѐ Дубровник (Бојанић/Тривунац)

Дато глаголско значење у основи је семантике следећег поствербала.

угиб m. 'угнуто место, мало улегнуће, удољица': Риђуша је осећала... под копитом угиб утабаног пута по коме је стално касала Б. Чиплић (РМС)

Значење 'наслонити (се)'

Значење 'наслонити (се)' подразумева да ентитет приликом савијања користи некога или нешто као физичку потпору, ослонац (што представља дистинктивну семантичку компоненту овог значења):

нòгну̀џи, нòгнуен pf. 'anlehnen, (zu)neigen, beugen': Ногни глову но ме (ČDL)⁵¹⁰

на̀гну̀џи се, на̀гну̀ем се pf. 'наслонити се': Кад погледа јунак под шатором, | ал' се паша на јастук нагнуо — Слуша Данил, вожд им храбри, | на бојни се мач нагнуо (Његош), 'нагињући се ослонити се, наслонити се': Пастир се нагао на хрстовац, пуши па гледа Шапчанин (РСА)

нагѝбоџи се, -бјен се impf. 'sich neigen, sich beugen, sich vor-, sich hinausbeugen; sich anlehnen': Не нагибји се но ме (ČDL)

на̀гиња̀џи се, -њѝем се impf. 'наслањати се, привијати се': Још јуче после подне нагињалисте се на моје груди од веље љубави Матица 1866. (РСА)

ѝрегѝба̀џи се, ѝрегѝба̀м се / ѝрегѝбљѝем се impf. 'наслањати се': Кад га потрибни сан сиљаше, на паличицу се пригибаше [св. Антун] Ф. Главинић (РЈА)

уз̀на̀гну̀џи се, уз̀на̀гну̀ем се pf. необ. 'нагнути се унатраг, наслонити се': Напола лежали узнагнути на своју пртљагу Е. Мулабдић (РМС)

уз̀на̀гну̀џи (се) pf. 'исправити се у седишту, наслонити се потиљком' Никшић (Ђоковић)

Посведочена је и једна именица чије се значење развило из глаголског 'наслонити се', а којом се означава објекат који служи као физичка потпора, ослонац:

на̀гиња̀ло п. 'наслон (клуpe, столице и сл.)': Ја сам се наслонио на нагињало од клупе Ј. Новић Оточанин (РСА)

Значење 'приближити се, спустити се (ка западу, о сунцу, месецу)'

Даља екстензија значења 'савијати се' може се пратити у примерима у којима су актери радње означене разматраним глаголима небеска тела сунце и месец:

на̀гну̀џи, на̀гну̀ем pf. 'о сунцу, кад се приближује вече': Стаде сунце насред неба и

---

⁵¹⁰ Пошто је једини, овај пример није посебно издвојен иако се од осталих разликује по томе што се као објекат савијања фокусира одређени део тела.

не наже к западу скоро за цио дан Ђ. Даничић, Ст. завет (RJA), 'почети се спуштати к западу (о сунцу)': Откад сунце наже на заранке [предвечерје], | па отоле док нојца завлада | ...бој се бије, селена се тресе (Његош), 'приблизити се, примаћи се западу (најчешће о Сунцу)': Кад већ и другога дана наже сунце на заранке... М. Ђ. Милићевић, ...пошто сунце нагне к вечеру Л. Грђић-Бјелокосић, ...нагну жарко сунце већ на полак на запад А. Ковачић, Кад је сунце нагнуло к западу... Ј. Козарац, ...претрпимо се мало док нагне мјесец НПр Врчевић (РСА), 'почети се клонити западу (о Сунцу, Месецу)': Нагло Сунце Ускоци (Станић) *нагнути се, нагнем се* рф. 'о сунцу, кад се приближује вече': Када се је по подне сунце нагнуло у заход А. Канижлић (RJA), 'приблизити се, примаћи се западу (најчешће о Сунцу)': Кад се сунце нагло к брегу да се смири... М. Стојадиновић Српкиња, Сунце се већ било нагнуло к' западу, да сједне за горе М. Стојановић, Још се ни мјесец није нагнуо за Соколово брдо А. Ковачић (РСА) *нагетти, нагнем* рф. 'нагнути': И јур жарко нагело сунашце ка злаћену почивалу свому Г. Мартић (RJA) *нагетти, нагнем* рф. дијал. 'приблизити се, примаћи се западу (најчешће о Сунцу)': Сунце већ бијаше нагело западу... Е. Мулабдић (РСА) *нагибати, нагибам / нагибљем* имрф. 'приближавати се, примицати се, спуштати се (ка западу, уопште ка хоризонту, најчешће о сунцу)': Сунце нагибало к западу А. Ковачић (РСА) *нагибати се, нагибам се / нагибљем се* имрф. 'приближавати се, примицати се, спуштати се (ка западу, уопште ка хоризонту, најчешће о сунцу)': Већ се нагибало сунце к окићеној гори А. Шеноа, Нагиба се сунце до западне стране Х. Бадалић (РСА) *нагињаати, -њем* имрф. 'приближавати се, примицати се, спуштати се (ка западу, уопште ка хоризонту, најчешће о сунцу)': Кад је сунце већ нагињало на запад... Е. Ј. Томић, Мјесец нагињаше к западу И. Типико (РСА) *нагињаати се, -њем се* имрф. 'приближавати се, примицати се, спуштати се (ка западу, уопште ка хоризонту, најчешће о сунцу)': Сунце се нагињаше к западу превод Мите Ракића, Сунце се већ нагињало на запад Ј. Турић, Дан је одмицао, сунце се нагињало Д. Ђуровић (РСА) *иригнути, иригнем* рф. 'примаћи се западу (о Сунцу)': Сунце к западу коло

пригнуло бише П. Зоранић (RJA)

йона̀гну̀тии, й̀днагнѐм рф. 'нагнути се': Низ брежинасте њиве сунце понагнуло и упекло М. Павлиновић (PMS)

Уп. и глаголску именицу:

нагну́ће п. 'о заласку сунца': Тираше јих Израелићани до нагнутја сунца А. Качић (RJA)

Оваква значењска екстензија може се објаснити „наивном“ представом о заласку сунца и месеца и културним фактором који је са том представом повезан, а то је антропоморфизација природних појава (уп. Толстая 2008:182–183, в. и Geeraerts 1997:68). Према преднаучној представи о небеским телима сунце и месец се крећу небом које је сферног облика, уп. стчеш. *nebeský* 'сферични' (Немец 1986:159), Небо јест... у битју обло... Ф. Главинић (RJA s.v. *negibući*), а то је кретање у заласку усмерено надолу, према хоризонту, дакле, земљи. Овај семантички развој може се, на основу тога, објаснити као трансформација значења 'савијати (се)', тј. 'давати / добијати савијен облик (типично усмерен надолу)' у 'прелазити путању која има такав облик'.⁵¹¹ Нешто слично је већ констатовано у вези с птицама: у том случају се из значења 'савијати се' развило значење 'спустити се, слетети'.

Значење 'приближити се крају (о дану и сл.)'

Следећи семантички помак 'приближити се крају (најчешће о дану)' заснива се, с једне стране, на метонимији пошто *дан* у овом значењу представља 'време од изласка до заласка сунца; дневну, сунчеву светлост' (PCA). С друге стране, пресликавање просторног домена у домен времена типична је значењска трансформација заснована на метафори, а у овом случају посредни је појмовна метафора 'време је објекат који се креће' (уп. Lakoff/Johnson 1980:42–43). У следећој етапи семантичког развоја опсег колоката се шири на лексеме којима се

---

⁵¹¹ Погодну семантичку паралелу представља јапански класификатор *hon* који се типично користи за класификовање дугачких, танких предмета, а једна од његових значењских екстензија објашњава се трансформацијом сликовне шеме којом се облик предмета пресликава на облик путање коју неки предмет прелази, тј. шема путање је поистовећена са шемом дугачких, танких предмета (Lakoff 1987:104–106).

означавају други временски интервали, а затим и остале појаве које карактерише неко временски ограничено трајање.

нагнуџи, нагнџм pf. 'о дану, кад се приближује вече': ...јер је дан нагао и близу је ноћ Вук, Н. Завет, Нагнут јест дан [лат. *inclinata est jam dies luc. 24:29*]⁵¹² А. Далматин (RJA), 'neigt sich dem Abend, нагао дан, т. ј. превалило подне' (Вук), 'почети се кретати к вечери (о дану)': Дан к вечеру бјеше већ нагнуо (Његош), 'приблизити се крају (најчешће о дану)': Тако у очи Видова дневи, кад је дан био нагао, дођоше Турци Вук, Кад превали подне, рече се: Нагао (нагнуо) је дан М. Кушар (РСА)

нагнуџи се, нагнџм се pf. 'о дану, кад се приближује вече': ...близу јест вечерња и нагнуо се је дан Н. Рањина, При нег' се дан нагне, лика ћу дат теби М. Марулић, Јао нами, јер се је дан нагнуо [лат. *vac nobis, quia declinavit dies jerem. 6:4*] М. Раднић (RJA), 'приблизити се крају (најчешће о дану)': Наже се сунчани дан, вечерње сјенке одуљаше Д. Тадијановић, Љето се нагнуло к западу А. Неимаревић, Дан се нагну крају М. Лалић (РСА)

нагиџаџи се, нагиџџм се / нагиџџџм се impf. 'приблизити се крају (најчешће о дану)': Дан се зачињаше нагиџати [лат. *dies autem cooperat declinare luc. 9:12*] А. Далматин, Јур се дан нагиџа, куд сунце запада Ђ. Бараковић (RJA), 'завршавати се, губити се (о дану, дневној светлости)': Дан се већ нагиџаше да пане превод С. Новаковића, Дан се већ нагиџао концу Ђалски (РСА)

нагиџаџи, -џџм impf. 'завршавати се, губити се (о дану, дневној светлости)': ...Дан је нагиџао Невесињски, Већ нагиџе дан М. Кашанин, фиг. Шпанска слава стаде нагиџати и поче се спуштати ноћ на ону земљу Л. Војновић (РСА), 'приближавати се (неком свршетку, крају)': Плесна је сезона јур нагиџала концу Ђалски, Приче о Симеуну ничим не нагиџу свршетку И. Секулић (РСА)

пригнуџи се, пригнџм се pf. 'примаћи се крају (о дану)': Ер бјеше... у запад се дан пригнуо Џ. Палмотић (RJA)

Уп. и глаголску именицу:

нагнуће n. 'о завршетку дана, уопште пролажењу година, времена': У нагнутју днева кад посла [тј. Бог] ангела Габријела... Ф. Главинић, Лажљива је липота

---

⁵¹² Уп. гр. κέκλικεν ἥδη ἡ ἡμέρα (<http://interlinearbible.org/luke/24.htm>).

изпразна... не дура више него до нагнућа од годинах Ђ. Рапић (RJA)

Наведена значења реализују се и у другим словенским језицима, уп. слн. *nagniti se / náginiti se* експр. 'приблизити се крају': *dan se je že nagnil — poletje se hitro nagne v jesen — sonce se je nagnilo h goram 'ускоро ће заћи', nagibati se* експр. 'ближити се крају': *dan se že nagiba — jesen se je nagibala v zimo* (SSKJ), струс. **гъноүтиса** 'нагињати се к вечери (о дану)' 13. в. (SP 8:320).

У својству семантичких паралела уп. *навийи* рф. 'приклонити се, нагнути се ка нечему, доспети изнад нечега (о сунцу)' (РСА), 'приближавати се западу (о Сунцу)': *Навїло Сўнце*, 'почети се примицати крају (о дану)': *Нави'о дан Ускоци* (Станић), у изразу *навило Сунце* 'време око четрнаест сати' Никшић (Ђоковић), *завийи* 'приблизити се западу (о сунцу)': *Завїло Сўнце*, *завї'аїи* *іmpf.* 'приближавати се заласку (о сунцу)': *...сўнце завї'а, іривї'аїи* 'спуштати се ка заходу (о Сунцу, Месецу и сл.)' Ускоци (Станић), *кл̀ниїи се* 'нагињати се, нагибати се, сагибати се', 'ближити се, примицати се нечему (као крајњем домету, завршетку)': *Када смо кренули, сунце се већ клонило заходу С. Јаковљевић, Дан се веће наг'о и клони се ноћи Љ. Ненадовић, Борба се клони крају Ж. Павловић, кл̀нуїи* рф. 'нагнути се, погнути се, (ис)пасти', 'заћи (о сунцу), нестати, престати (о дану)': *Сунце беше већ клонуло Б. Станковић, Ал' светли кад клоне данак и Феб се на небу јави... В. Илић (РСА), сл̀га се іmpf.* 'сагињати се': *Не м̀г се сл̀гам, ел ме боли грбїна Тимок (Динић) сл̀гам се* 'сагињати се, нагињати се': *Слнце се сл̀га да з̀јде Пирот (Живковић), такође и лат. inclino 'to bend, turn, incline, decline, sink': sol inclinat Juv. 3, 316, in vesperam inclinabat dies Curt. 6, 11, 9 (Lewis/Short).*

Значење 'скренути'

Значење 'скренути, скретати', које подразумева кретање које одступа од праволинијског, развило се из 'сави(ја)ти (се), накренути (се)' пресликавањем промене облика или положаја неког објекта услед савијања или накретања на скретањем узроковану промену облика путање коју неко тело прелази.

гїбнуїи се, гїбнѐм се / гїбнуїи се, -нѐм се рф. необ. 'извити се, повести се, врднути': *...[шарени кликер] гїбну се амо, гїбну се тамо, заврте се и — управо у рупу В. Петровић (РСА)*

нагїбаїи, нагїбам / нагїбљѐм іmpf. нераспр. 'скретати, заокретати': *Пераст*

[поток] иде с југа к северу нешто на исток нагибајући, и непресушан је ГлСУД 43 (РСА)

й̀òгину̀тии, й̀òгинѐм рф. 'заћи, застранити': Примите наук њега, да не погибнете с пута праведнога Трансит (РЈА)⁵¹³

Уп. у својству семантичких паралела: *наклòнѝтии се* заст. 'променити правац простирања, начинити отклон, скренути (ка нечему)', *на̀вѝтии (се)* 'обрнути, окренути у једну страну, у једном правцу, скренути, закренути' (РСА), *са̀вѝтии* 'заокренувши поћи, скренути' (РМС).

Именице и придеви који су мотивисани поменутиим глаголским значењем функционишу као термини из области физике.

Именице припадају категоријама *nomina actionis* и *nomina loci*.

огиб м. у изразу ~ *свѣѣила* 'Beugung, Diffraction, Inflexion des Lichtes, inflessione della luce, инфлексија, дифракција' Шулек (РЈА)

òгѣб / òгиб м. физ. 'појава преламања, скретања таласа (механичких, електромагнетних, најчешће светлосних) при наилажењу на ивицу неке запреке, дифракција': Зраке топлине подвргнуте су такођер огибу, крижању... Виенац 1871, Појаве огиба запажају се у „сјени“ свих врста валова... Енциклопедија Лексикографског завода (РСА)

огибалишѝѣ п. 'место где се што огиба, место инфлексије, Inflexionspunkt' Шулек (РЈА)

Потпуни пандани с.-х. термину *огиб* јесу слн. *ogìb* м. phys. 'die Beugung': о. svetlobe, valov (Pleteršnik) и чеш. *ohyb* м. 'дифракција (светлости, звука)' (PSJČ). Постоје две могућности у вези са постанком термина: или је настао калкирањем интернационалног латинизма, уп. с.-х. *инфлексија*, од лат. *inflexio* 'a bending', 'an inflection, modification' (Lewis/Short) или је у питању бохемизам на шта упућује постојање чеш. еквивалента и позната чињеница да се на западу с.-х. језичке територије током 19. века у области термилошког богаћења језика прибегавало позајмљивању из чешког (Грицкат 1981:132).

Уп. синонимне термине: *накло̀нѐ̀није* п. физ. заст. 'отклон, промена правца, инфлексија' А. Стојковић (РСА), *òтк̀лон* м. 'уклањање, одступање од одређене

---

⁵¹³ Уп. напомену 372.

линије’, у изразу *угао, куџи оџклона* физ. ’угао под којим се зрак светлости прелама кроз призму’ (РМС).

Уп. и придеве, први је релациони, други квалитативни:

òĝībñī / òĝibñī адј. ’који се односи на огиб, који је у вези са огибом’: Мјесто умјетних огибних мрежица требало [би] за огиб рентгенских зрака употребити кристале Каталинић/Мејер (РСА)

òĝñūīī адј. нераспр. ’који је под нагибом, кос, нагнут’: Огнути [би се] рентгенски валови само у неким смјеровима појачавали, док би се у другим смјеровима поништавали Каталинић/Мејер (РСА)

Семантичка дефиниција овог другог облика, партиципског порекла, који очито припада разматраној физичкој терминологији везаној за појаву дифракције није довољно прецизна.

Значење ’окренути (се), усмерити’

Значење ’окренути (се), усмерити’, које подразумева да се померањем некога или нечега (и то обично кружним кретањем) промени његов положај или смер његовог кретања, развило се из базичнијег значења ’накренути некога или нешто из усправног (или неког другог прототипичног) положаја у коси (непрототипичан) положај’. Оно што је заједничко и полазном и циљном значењу јесте промена положаја неког ентитета.

ĝānuīīī se, ĝāñēm se рф. ’окренути се’: Нег сад једној од госпоја узме очи [Купидон], сад се гане опет другој, тер јој стане на обадва лица С. Бобаљевић (РЈА)
ñāĝnuīīī, ñāĝñēm рф. ’окренути, обрнути (ка нечему)’: Већ су вјеси, свети облик правде, | злом својијем грдно препунили, | нагнули их к својој погибији⁵¹⁴ (Његош) = дијал. ’покрећући усмерити, управити у неком правцу, ка чему’ Његош, Када се опружи палац и нагне на уста, пита се: је ли жедан Пољица (РСА)

ñāĝnuīīī se, ñāĝñēm se рф. ’окренути се’: Књаз не одговори ништа, него се срдит на страну нагне (Његош)

ñāĝībāīī, ñāĝībām / ñāĝībљēm импф. ’обртати, окретати’: Поред тог кретања дурбина на више и на ниже... може се дурбин још нагибати завртањем... око хоризонталне осовине... и тако довести увек у хоризонталан положај Ђ. Станојевић

---

⁵¹⁴ Овај би се пример могао подвести и под базичније значење ’нагнути, накренути’.

(РСА)

на̀гиња̀йи, -њѐм impf. 'чинити да се што нагне, накретати': Куд је срећа коло нагињала Г. Мартић (РЈА)⁵¹⁵

Уп. као семантичке паралеле *на̀виџи* 'повити, савити, нагнути, накривити, накренути (некога или нешто)', 'обрнути, окренути у једну страну, у једном правцу, скренути, закренути', 'навести, управити (некога или нешто) према одређеном циљу, усмерити; уперити' (РСА), лат. *flecto* 'савијати, прегибати, увијати, окретати' (Lewis/Short).

Значења 'решити се на нешто', 'предузети нешто'

Дата значења рефлектују следећи примери:

ѝрегну̀йи, *ѝрегнѐм* pf. 'sich entschließen': прегео на једну страну (Вук), 'одлучити се, решити се на нешто; одважити се, осмелити се': ...бих волио, радије прегнуо | врело гвожђе дохватит зубима | но на Црну Гору ударити — Ја сам преге данас погинути — Који, браћо, данас прегнут неће | да с Турчином крвцу пролијева... (Његош), 'наканити се, одлучити, одважити се': Зато сам и ја прегео, да одговорим В. Лазићу Ђ. Даничић, ...да се не мош дочепати одлике, ако собом не прегнеш М. Павлиновић, Ако прегнеш, да убијеш попа Андравића С. М. Љубиша (РЈА), 'одлучити, решити'⁵¹⁶: Како си прегнуо, завршићеш ко нико твој Ускоци (Станић)

ѝрегну̀йи pf. 'одлучити се, одлучно што наканити' Броз/Ивековић (Mažuranić)
ѝрегну̀йи, *ѝрегнѐм* pf. 'донети одлуку, решити се на што': Премишљао сам од сваке руке. Најпосле прегох да идем у свет М. Глишић, Камо душа прегне, онамо се подајем А. Шеноа, 'одважити се, усудити се на нешто': Не би ли прегнуо ти на Менелаја брзу стријелу бацити? превод Маретић/Ившић (РМС)

ѝрегну̀йи pf.: Прегнуше и пресуше кров, сад је ко нов Пива (Гаговић s.v. *ѝрегсу̀йи* 'обновити')

---

⁵¹⁵ Последњи пример наводи се овде под претпоставком да се наслања на израз *иде*, *окреће се* (*окрену се*) и сл. *коло* (*наоколо*) = *окренуло се коло среће* 'мења се (променила се и сл.) срећа, ситуација, прилике' (РСА s.vv. *кòло*, *окрѐну̀йи*).

⁵¹⁶ Овде је пре значење 'приступити остварењу нечега, одлучно предузети нешто', можда и 'кренути, почети'.

īregñūīi / *īrēgnūīi*, *īrēgnēm* pf. 'одлучити (се), предузети (какав подухват), усудити се да се нешто предузме, подухватити се нечега': Нијесам сміо прегнѹт да испечѣм кланцицу, нѣмā ми кѡ помѡћ, а клāк ми трѣбā млѡго — Прегнѹла је сāма послије рāта да трајѡи грѡб сīнов кої је погїнуо нѣгђе у Бѡсну — Вели ē прегнѹла некā прѡфесорица да га обāли на гѡдину... — Прегнуо сам бїо да кѹпїм јѡш мало имāња, али нијесам мѡгā скуцāт дѹгове — Прегнѹо сам да рāдїм нѡвѹ кѹћу, а нѣ знāм оћѹ ли издѹрāт — Свијема сїлāма је прегнѹла да се удā за Јѡвицу Загарач (Ћупићи)

īrēñ, *-gnēm* pf. 'предузети, одлучити (се)': Прегла је да шкѡлујѣ свāкѡ од ђецѣ, а нѣмā је пās зā што уфāтїт Загарач (Ћупићи)

īrēgnūīi se, *īrēgnēm se* pf. 'одлучно се прихватити чега': ...Анђелија се прегла да гледа посѡ Ј. Веселиновић (РМС)

īrēgniñāīi, *-ñēm* impf. 'sich entschließen' ЦГ (Вук), 'одлучивати, имати одлуку': Прегнѣм те за грло уфатит и под ноге ка јагње распршит Пјеванија црногорска (РЈА)

īrēgniñāīi impf. према *īrēgnūīi* pf. Броз/Ивековић (Mažuranić s.v. *pregnuti*)

īrīgñūīi, *īrīgñēm* pf. 'пристати, приволети се': Ко пригне [се] да зло чини, тај не признава Бога Правдоноша 1852. (РЈА)⁵¹⁷

Чињеница да се апстрактно значење 'одлучити се' везује за облике с префиксом *īre-* упућује на то да је у овом случају семантика префикса одиграла значајну улогу у генези секундарног значења глагола. Ово значење је вероватно било мотивисано конкретним 'сагнути се преко нечега', у којем се читује основна семантика префикса **per-* 'преко, на другу страну' (уп. ESSJ 1:165 s.v. *per*, Грицкат 1966–1967:204, Стевановић 1975:441–442, Babić 1986:486, Клајн 2002:269–270). Поред тога, видске дистинкције показале су се семантички релевантним. Док је значење 'одлучити се' исказано првенствено перфективним глаголом *īrēgnūīi*⁵¹⁸ (са слабо потврђеним имперфективним *īrēgniñāīi*

⁵¹⁷ РЈА s.v. *prignuti* сматра да је у овом примеру грешком изостављено *se* и пример у погледу значења интерпретира као да је посреди рефлексивни облик. Али, уколико се претпостави да до грешке ипак није дошло и да је префикс *īri-* са рефлексом јата, контекст дозвољава да се значење глагола тумачи као 'одлучити се, решити се'.

⁵¹⁸ РЈА s.v. *prēgnuti* у вези са овим значењем напомиње: „*Upravo bi se očekivalo pregnuti se; takvih glagola bez riječce se, koja im upravo pripada, ima u našem jeziku nekoliko...*“.

'одлучивати'), дотле несвршени глагол *īprigībaiti se*, посведочен у значењу 'колебати се' код Е. Павића (RJA s.v. *prégibati*), реализује компатибилну апстрактну семантику: њиме се означава стање предомишљања и двоумљења које претходи доношењу дефинитивне одлуке, тј. менталном преласку одређене границе⁵¹⁹ 'на другу страну' и коначном опредељивању за неко становиште или деловање.⁵²⁰

О вези између конкретног значења 'савити се, нагнути се' и апстрактног 'решити се, одлучити се' сведоче такође пољ. *naklonić się* 'решити се на нешто; прихватити се чега' (ЭССЯ 22:132 s.v. **nakloniti (se)*) и енгл. *bent on* 'bent on' → 'determined' (Tedesco 1951:32).

Семантичка варирања 'одважити се, осмелити се' и 'одлучно предузети нешто, подухватити се нечега' настала су у зависности од тога да ли је одлука скопчана са нечим опасним, ризичним или са неким послом који треба обавити.⁵²¹ Ова друга семантичка реализација блиска је значењу 'навалити, прионути (на посао)', о коме ће бити више речи касније, што би значило да је практично исто значење настало на два различита начина.

О раније помињаном укрштању разматране лексике с етимолошким гнездом **preg-*, цепању облика *īpregnuti* на два хомонима *īrèгнути* 'савити' и *īrèгнути* / *īrèгнути* у горенаведеним значењима и постепеном трансферу овог другог у то гнездо, сведочи најјасније следећи пример:

īrèгнути, īrèгнѐм рф. 'напрегнути, уложити све силе у извршењу чега':
[Сплит] ће прегнути све силе да изврши свој нови задатак В. Назор (РМС)

Већ је речено да је *īrèгнути* у цитираном примеру могло настати депрефиксацијом од *наīrèгнути*, на шта указује појава правог објекта кога нема у осталим претходно наведеним примерима, а који је уобичајен за *наīrèгнути*, уп. Римска Курија морала је напрегнути све снаге да успостави добре односе између

⁵¹⁹ О значењу 'прећи одређену границу' без ексцесивне компоненте в. Клајн 2002:271.

⁵²⁰ Уп. за видско-семантичку разлику и *лòмити се* имрф. 'колебати се при доношењу одлуке, двоумити се', *īрелòмити се* рф. 'одлучити се, решити се, донети одлуку после дужег колебања и противљења': Ломила се, па се преломила, ушла у општину, за сина свог запитала Љ. Манојловић (РМС).

⁵²¹ Класификација грађе према овим значењима није извршена јер није увек могуће утврдити које је тачно значење посредити.

савезника Ј. Радонић (РСА s.v. *на̀й̀рѐгну̀ши*). Дакле, у питању је облик пореклом вероватно од **-pregnōti*, који су лексикографи унели у одредницу једног од двају хомонима пореклом од **pergъ(b)nōti*, наравно оног који је на путу да пређе у гнездо **preg-*.

Услед описаних лексичко-семантичких промена, у први план избија значење 'одлучно предузети нешто', које обезбеђује семантичку основу за поменуте процесе, док значење 'одлучити се' подлеже архаизацији и ограничавању на одређену дијалекатску зону.

Именице такође потврђују да се семантички фокус временом преноси са одважности и одлучности на предузимљивост и марљивост.

Тежиште на примарнијим значењима смелости и одлучности показују следеће потврде:

ī̀регалац, -аоца м. 'који на што прегне, der Entschlossene, Wager' ЦГ (Вук), 'одважан, смео, срчан човек': Прегаоцу бог даје махове... (Његош), 'срчан, одважан човек': Да није вас, сила би преотела мах... прегаоцу би порасла уха, а слабићу не би преостало него да исели! С. М. Љубиша, Они с усклицима приме јуначке прегаоце и богато их обдаре М. Ђ. Милићевић (РЈА)

ī̀регалац, -а̀лца / *ī̀реггаоца* м. 'онај који је готов, вољан да скочи да нешто, обично тешко, уради, онај који је способан за подвиге, смела, одважна особа': Преггаоцу бђг^к помажѐ⁵²² Ускоци (Станић)

ī̀регалац м. 'одлучан, спреман, басташан човек' Никшић (Ђоковић)

ī̀регѝнѝач, -а̀ча м. 'који на што прегне, der Entschlossene, Wager' ЦГ (Вук)

ī̀регнѝће п. 'одважност': Доцније се је ова дјевојка јуначким прегнућем избавила из турскога харема М. Ђ. Милићевић, 'одлука': С велицијем прегнутјем његова сфетиња [папа, штамп. грешком његове сфетиње] потврди га⁵²³ Б. Кашић (РЈА), 'die Entschlossenheit': Но ђе помоћ Бога великога | И јуначко срце и прегнуће, | Ту се надај добру и поштењу (Вук) = 'прегалаштво, одважност' (Његош), 'смело дело, подвиг, прегалаштво': Та̀ка̀ бђрба и прегнѝће | Крђз вљѝкове у на̀роду | За̀ успомѝн

---

⁵²² В. горе Његошеве стихове.

⁵²³ Није јасно значење овог примера, РЈА s.v. га такође доноси са резервом: „*Možda ide ovamo i primjer, u kojemu je riječ pręgnuće uzeta u slabijem smislu, t. j. odluka*“. Наводи се једино због ране потврде.

òстанӯће Ускоци (Станић)

īrègīñāñe n. 'das Wagen' (Вук)

īrègīñāñe n. 'das Wagen' Броз-Ивековић (Маžuranić)

īrèglōstī, -ostī f. 'прегалаштво, одважност, смеоност': ...природну му бојну преглост | убијаше... — ...наше војске подигнемо, | ... са витештвом и преглошћу | на кавурску Гору Црну | навалимо, ударимо (Његош)

īrèglōħa f. 'прегалаштво, одважност, смеоност': ...већ са слогом и преглоћом | јунаштва се в'јенци грабе — Нека крепост и преглоћу | срца, душе Црногораца | ваш витешки дух породи (Његош)

īrègalāšīivo n. 'смело дело, подвиг, прегалаштво' Ускоци (Станић)

Следе потврде код којих су у првом плану појмови марљивости и предузимљивости:

īrègалац, -аоца m. 'марљив, радишан, вредан, предузимљив човек': Истицао се као прегалац и мајстор за разне послове Р. Чолаковић, Наћи равновјесје између могућности благостања и могућности културног рада има бити циљ свих искрених прегалаца Хрватска ревија 1928. (РМС)⁵²⁴

īrèгалац, -аца / īrèгаоца m. 'онај који је готов, вољан да скочи да нешто, обично тешко, уради, онај који је способан за подвиге, смела, одважна особа': Прегалац кӯћу гради Ускоци (Станић)

īrèгаоц m. 'онај који је готов, вољан да скочи да нешто, обично тешко, уради, онај који је способан за подвиге, смела, одважна особа': Вуле е вѣликї прѣгаоц. Нѣмā пòсла кòй òн нѣће урадити Ускоци (Станић)

īrèгaоц m. 'велики радник' Васојевићи (Боричић)

нѣīrèгалац, -аоца m. нераспр. 'непредузимљива, неактивна особа': ...да вам синчић остане свега виека нејачак и непрегалац⁵²⁵ Виенац 1875. (РСА)

īrèгалāšīivo n. 'особина прегалоца, вредноћа, предузетност': ...сав занос,

---

⁵²⁴ Уп. именицу супротнoг значења *завāљѣнїк* m. 'онај који је без прегалаштва, негилан, непредузимљив човек' (Његош), изведенице од глагола *завāлїти се* 'забацили горњи део тела (на седишту), удобно се наместити' (РСА). Семантика обеју именица темељи се, дакле, на савијању, а разлику уноси смер савијања, унатраг (што је негативно маркирано) и напред (што је позитивно вредновано).

⁵²⁵ Именица би у датом контексту могла да значи и 'неодважан човек'.

борбеност и прегалаштво овог нашег великог човека⁵²⁶ Д. Живковић, Све их одликује широки либерализам... прегалаштво... и здрав људски разум Савременик 1919. (РМС)

̄прегалаштво п. 'готовост да се нешто уради' Ускоци (Станић)

Укрштање са лексичком породицом псл. **preg-* најпрепознатљивије је у следећој потврди:

̄прегнуће п. 'напор, напрезање' (РМС)

Поменути семантичку разлику одражавају и придеви. Уп. с једне стране:

̄преглӣ, -ā, -ō адј. 'прегачки, одважан, смео': ...прегле руке ко ћ' на тебе дићи — ...мишцу | преглу, чврсту и витешку... (Његош)

̄прегнућ адј. 'који је одлучан, упоран, смео': Крсто је био прегнућ мимо људе — Прегнућија је од сваког љуцког створа Пива (Гаговић)

̄прежен адј. 'који је одлучан, упоран, смео' Пива (Гаговић)

и са друге:

̄прегаон адј. 'марљив, вредан, радин, предузетан': Радничка група... састојала се највише од младих, снажних, прегаоних оточана Ј. Косор (РМС)

Старије и дијалекатске потврде карактерише семантика 'смео', новије и књижевне — значење 'марљив'.

Остају још присвојни и односни придев који изражавају релациона значења:

̄прегаочев адј. 'који припада прегаоцу' (РМС)

̄прегачки адј. 'који се односи на прегаоце' (РМС)

Значење 'савладати'

Значење 'савладати, победити, укротити', које подразумева однос два ентитета у коме се један показује јачим од другог и приморава га да ту премоћ призна, профилише се пресликавањем основних елемената ситуације савијања која се може описати као супротстављање слабијег агониста који тежи мировању и јачег антагониста са тенденцијом да делује тако што применом силе мења облик или положај агониста.⁵²⁷

---

⁵²⁶ Овде посредни може бити и 'одважност'.

⁵²⁷ Термини агонист и антагонист преузети су из Талмијевог модела динамике силе, в. поглавље II.

ipregnušii se, -nem se: ако ли тебе самога не оусктеде послџшати ни се смирити и свое зло ср^дце неке да прегне (Венцловић)

ipriḡnušii, ipriḡnēm pf. 'савладати, победити, укротити (нпр. вољу)': Ваља душу очистити... и вољу пригнут Ј. Бановац, Марија пригнувши вољу своју и подложивши Божјој Ф. Ластрић (RJA), фиг. 'преломити, сломити': За ту вјеру у те што је јад не пригну, за тог момка сад се, громовниче, јави В. Назор (PMS)

Наведени примери упућују на то да је радња исказана разматраним глаголима обично интернализована јер се агенс и пацијенс налазе унутар једне особе при чему се у улози пацијенса јављају различити духовни аспекти човекове личности. Пошто је реч о малом броју примера, не може се са сигурношћу тврдити да су поменути глаголи заиста у реализацији значења 'савладати, победити, укротити' склони изражавању њеног интрасубјективног аспекта. У обзир се морају узети и специфичности саме грађе као што је, са становишта жанровске структуре корпуса, доминација религијске литературе у изворима за старија језичка раздобља.

Исто или слично значење остварују и словенске паралеле, уп. слч. прен. *ohnút* 'покорити, савладати, укротити' (ЭССЯ 27:50 s.v. *obgъbnoti (*se*)), чеш. *ohýbati* 'потчињавати, покоравати' (id. 58 s.v. *obgybati (*se*)), пољ. *zgiąć* 'савити, повити', у изразу ~ *komu kark* 'сломити коме кичму, покорити кога' (ПСР), рус. *согну́ть кого (что)* 'учинити покорним, савладати, сломити' (БТСРЯ), дијал. *гиба́ть* 'гнути, ломати кого-лико в борбе, преодолев сопротивление' (СРНГ), блр. дијал. *нагну́ти* 'спроводити своју вољу, надвладати' (ЭССЯ 22:70 s.v. *nagъbnoti (*se*)).

Значење 'покорити се'

Раније је било речи о лексемама којима се реферише на соматско савијање које се друштвено кодира као израз поштовања или понизности и покорности. Даљим семантичким развојем уклања се соматска компонента, услед чега значење потпуно прелази у апстрактни домен, те лексеме и фразеологизми који следе реализују значење 'покоравати се, исказивати понизност (о некоме ко је у односу на другог у подређеном положају)'. У овом случају језичко значење почива на вањезичком социјалном коду. Структурно гледано, ова семантика се може

исказати конструкцијом са прелазним глаголом и објектом са значењем одређеног дела тела, док је у улози субјекта лексема са значењем особе чији је то део тела, или рефлексивним глаголом.

й̀д̀гну̀тии, й̀д̀гнѐм pf. у изразу ~ главу, *шију* 'пристати на нешто под притиском, покорити се': Тероризовани и обезглављени београдски либерали су погнули главу... и споразумели се с намесништвом Ј. Скерлић (PMS), главу ~ (*й̀риклоний̀тии, савий̀тии* и сл.) 'покорити се, помирити се с нечим неизбежним; понизити се': Грчка делегација најпослије погне главу и прими унију Д. Анастасијевић (РСА s.v. *гла́ва*)

й̀д̀гний̀, й̀д̀гнем pf. 'погнути; сагнути, нагињући спустити': Иђи увик справно и немој никад по̀гнит главу! бачки Хрвати (Sekulić), у изразу ~ главу 'покорити се' бачки Буњевци (Reić/Vačlija s.v. *гла́ва*)

й̀р̀ег̀ну̀тии, й̀р̀ег̀нѐм pf. 'савити (колена)': Ки нису својих колена прегнули пред Баалом А. Далматин (RJA)

й̀рег̀ибай̀тии, й̀рег̀ибам / й̀рег̀ибљѐм impf. 'сагибати неки део тела': Клањам се припонизно овому одређењу твому и... пригибавам главу моју А. Канижлић (RJA), у изразу ~ главу (*шију*) 'клањати се' (PMS)

й̀р̀иг̀ну̀тии, й̀р̀иг̀нѐм pf. 'нагнути, сагнути, спустити, оборити': Како кротки јаганац пригну главу и пусти се свезати Либро од мнозијех разлога (RJA), у изразу ~ главу (*шију, колена*) *й̀ред ким* 'покорити се, признати чију власт, пристати од невоље' (PMS)

й̀р̀иг̀ну̀тии, -нѐм pf. у изразу ~ главу 'покорити се коме': Дошел је з пригњеном главом Вараждин (Lipljin)

й̀риг̀ибай̀тии, й̀риг̀ибон pf. (sic) 'neigen, senken, beugen': Синко, не пригибој шкину [леђа] прил никин (ČDL)

с̀а̀гну̀тии, с̀а̀гнѐм pf. у изразу ~ главу (*шију*) 'покорити се, попустити': Да нисам сагнуо шију... моје би књиге биле спаљене О. Давичо (PMS), ~ главу 'покорити се' Поткозарје (Далмација s.v. *гла́ва*)

с̀а̀гний̀, с̀а̀гнѐм pf. у изразу ~ главу 'покорити се' бачки Буњевци (Reić/Vačlija s.v. *гла́ва*)

с̀а̀гињай̀ (се), -њем (се) impf. 'савијати (се) надоле, сагибати (се)': С̀а̀гињѐм главу прид свима који су достојни мог штовања бачки Хрвати (Sekulić)

У потврдама са рефлексивним глаголом улога субјекта резервисана је, по правилу, за човека, али се у једном примеру у тој функцији јавља и актант апстрактног значења (мада и у његовој позадини стоји човек):

ї̀д̀гну̀ти се, ї̀д̀гнѐм се pf. 'нагнути се, сагнути се': Погнуће се прост човјек, и високи ће се понизити Ђ. Даничић, Ст. завет (RJA)

ї̀регї̀ба̀ти се, ї̀регї̀б̄ам се / ї̀регї̀б̄љѐм се impf. 'понизно и смерно се клањати': Пред њим се клања обћински плк и пригибљу се пред њими господичићи [нем. ...da demüthigen sich die Junker] Пророци, Чинимо толику част овому светому имену...и пригибљемо се до земље П. Радовчић (RJA), фиг. 'клањати се': Зашто се овај у истини велики човек [Вук] прегибао и понизивао пред једним ћудљивим осионим, обесним човеком? Ј. Продановић (PMS)

ї̀регї̀б̄ла̀ти се, -ам се impf. фиг. 'клањати се': Није чудо, свач'ја снага да земаљска твој милости пригибља се Ј. Кавањин (RJA)

ї̀ригї̀ба̀ти се, ї̀ригї̀бон се pf. (sic) фиг. 'sich verbeugen, einen Bückling machen, katzbuckeln': Боје гладоват ма бит импијо [усправан] него се пригибат прил свакин који би ти мога дат коју мрвицу (ČDL)

са̀гну̀ти се, са̀гнѐм се pf. 'понизити се': Сагнуће се и понизити, нека се веће не смије узвеличати човик на земљи Ф. Ластрић, Сви хоће да узађу на господства и заповиједања, а врло мало и(х) хоће саћи и сагнути се на пониженство М. Раднић (RJA), фиг. 'покорити се чијој сили': Није хтео да се сагне пред Италијанима В. Дедијер (PMS)

сагї̀бо̀ти се, -бјен се impf. фиг. 'einen Bückling machen, katzbuckeln': Дана(с) се не сагибје никор прил никин (ČDL)

сагї̀њо̀ти се, -њен се impf. фиг. 'einen Bückling machen, katzbuckeln' (ČDL)

угї̀ба̀ти се, угї̀б̄ам се / угї̀б̄љѐм се impf. 'потчињавати се, покоравати се': Све се то пред њом угибало, све је сматрало за највећу срећу на кога се она осмехне С. Ранковић (PMS)

ї̀оса̀гну̀ти се, ї̀д̀сагнѐм се pf. 'мало сагнути се': Неће бо се посагнути [тј. охолица] В. Дошен (RJA)

сї̀ригї̀ба̀ти се, -гї̀бљѐм се impf. 'пригибати се, клањати се': Се навеке спригиблеш пред њим? Вараждин (Lipljin)

Уп. и глаголске именице које продужавају поменути глаголску семантику:

пригибање п. 'сагибање, пригибање, клањање, изражавање поштовања наклоном': Дост ми је пригибања пред њим Вараждин (Lipljin)

сагнуће п. 'понижност, послушност': ...Исуса Исукрста, који глас и поштење доби с' сагнутјем и погрдам М. Раднић (RJA)

Дату семантику рефлектују следеће словенске паралеле: пољ. *zginać* 'савијати, повијати', у изразу ~ *przed kim grzbiem, kark* 'клањати се, покоравати се коме', *ugiąć się* 'савити се, сагнути се', прен. 'погнути се, покорити се' (ПСР), рус. *согну́ться* 'покорити се, потчинити се' (БТСРЯ).

У својству с.-х. семантичких паралела уп. *поклони́ти се* 'покорити се, потчинити се', *приклони́ти се* 'признати се побеђен', 'престати се противити, попустити' (РМС),⁵²⁸ *пои́улим (се)* 'сагнути (се), погнути (се)', у изразу ~ *гла́ву, (иш́ју)* 'посустати, покорити се' Јабланица (Жугић), *оло́жим се* 'покорити се, помирити се, предати се судбини': Народ се оложи́л, па ћути́ Пирот (Живковић), уп. *сло́жи* 'сагнути, погнути': Сложи́л гла́ву, гле́да у́зам Тимок (Динић).

Значења 'подстаћи, навести', 'приволети, приморати'

Већ је било речи о томе да су значења 'подстаћи, навести; приволети, приморати' резултат метафоричког пројектовања образаца препознатљивих у деловању физичких сила и садржаних у примарном значењу 'савијати (се)' првенствено у социјални домен интересубјективних односа, али и у психолошку, интрасубјективну сферу. Једноставније речено, каналисање нечије воље и поступања пореди се са трансформацијом облика и положаја физичког предмета (в. поглавље II). Поред тога, ове семантичке реализације су се могле ослонити и на изведено значење 'окренути, усмерити', које такође подразумева промену положаја неког ентитета и које обично садржи директивну компоненту 'у неком правцу, ка нечему', подложну циљној интерпретацији: 'према одређеном циљу'.

Док се примарно значење савијања (па и изведено 'окренути, усмерити') односи на радњу трансформативног типа, секундарна значења 'навести; приволети' подразумевају активност манипулативног типа у којој се агенс манипулатор свесно и вољно ангажује у циљу преузимања контроле над

---

⁵²⁸ Такође и рус. дијал. *наклоні́ться* 'покорити се' (СРНГ).

поступцима манипулисаног (уп. Алановић 2010:368). Према је прототипично човек агенс, узрочник у чијој сфери лежи одговорност за настале промене у сфери манипулисаног (уп. Алановић 2010:362) може бити и неки ентитет који није човек, као што су спољашње околности (собица, невоља, звезде у доленаведеним примерима), нешто што припада другој особи (мука Исусова, лепи женски образи), а што утиче на понашање манипулисаног, при чему често изостаје вољно ангажовање те друге особе, или нешто из сфере самог манипулисаног (искрена жеља, крива с(а)вест, тело, љубав). У овом последњем случају манипулација се остварује на интрасубјективном плану. Објекат манипулације је човек или, специфичније, неки аспект његове личности (воља, душа, свест, срце као седиште духовне и емоционалне сфере). Сама манипулација се, у зависности од тога да ли уважава или пренебрегава вољу манипулисаног, остварује као принуда или као стимулација, а неки контексти (нпр. они везани за васпитање) укључују и инструктивну компоненту (уп. Алановић 2010:370–372). Грађа се представља интегрално, тј. тип манипулације није узет као критеријум за класификацију јер су контексти примера често недовољни да би ова дистинкција била поуздано спроведена.

Треба нагласити да развој манипулативне семантике, нарочито када је у питању њен стимулативно-иницијативни подтип у коме је тежиште више на улози агенса у иницирању радње него на његовој контроли над манипулисаним, може бити мотивисан и значењем 'покретати'. Међутим, унутар ове породице то је значење секундарно, тако да је већина грађе наведена у оквиру семантике која гравитира око значења 'савијати'. Мањи део грађе, са значењем 'подстицати' чији су лексички експоненти глаголи код којих је значење 'покретати' постало доминантно, наведен је као део семантичке дисперзије у чијем је средишту поменуто значење. У питању је, дакле, двоструко мотивисан семантички развој, те оваква подела грађе не значи да је семантика једне скупине потврда екстензија само једног полазног значења без утицаја оног другог, већ напротив, треба да истакне да је реч о значењском комплексу у чијем настанку удео има и значење 'савијати' и значење 'покретати'.⁵²⁹

---

⁵²⁹ Лексичке паралеле за развој значења 'савити' → 'приволети, приморати некога на нешто' наведене су у поглављу II. О двострукој семантичкој мотивацији овог значења говоре и нем.

стерп. *нагнути* 'movege': *вбитъемо ваче съинити, цо моѣемо, сѣпротивъ кралѣ*
Ѣстои а ѣ помоѣкъ господинѣ Павла Радишиѣѣ, с нашими лѣдъми и с иними, кое
вѣдемо моѣи нагнути на то 1404. Monumenta serbica (Даничић)

нагнути, нагнѣм pf. 'склонити, навести, навратити кога на што': Редовник... да
их нагне на покору Наручник 1507, Превелика доброта и љубав... јест њега на то
нагнула и посилила Постила 1562, Она [тј. мука Исусова] нека буде... наша мамуза,
с којом... хоѣемо бити опоменути и нагнути на спасоносно устрплѣње Ђ. Рапић,
'bewegen, geneigt machen' Шулек (RJA), 'присилити, приморати; приволети':
Тапкао је [просјак] и викао нагнут људским и животињским... нагоном В. Калѣб, Ако
је тко уз ватриште грлат пјевач, онда га млађарија нагне да пјева С. Тројановић
(РСА)

нагибати, нагибѣм / нагибѣѣм impf. 'наводити, навраћати': ...Сповидник има...
нагибати га [т. ј. грјешника] на добро, колико највеће море Наручник 1507, Да их на
завидност нагибѣ А. Далматин, Нарав иста нагиба човика на љубав братинску Ф.
Ластрић (RJA), фиг. 'подстицати, наводити (кога на што)': Искрена жеља...
нагибѣ нас, да... илирској јединости противна мјесецах имена из нашега опће-
илирскога књижевнога језика сасвим избацимо А. Барац (РСА)

нагињати, -њѣм impf. 'наводити, навраћати': Крипост, која нагиње човика за
мирити Бога А. Кадчић (RJA), дијал. 'нагонити, подстицати на што': ...собица
њена као да је нагињаше да што пре учини што је наумила Ј. Веселиновић (РСА)

нагињѣти, нагињѣти impf. 'zu etw. treiben, nötigen, zwingen': Ча нагињош ћер да се
одо за Петра? (ČDL)

прегнути, -нем pf. 'склонити, напутити, наговорити': Једна од блудниц веле га
тенташе, отијући га прегнути на грех Миракули (Mažuranić, RJA)

пригнути, пригнѣм pf. 'ганути, навести, навратити, потакнути, приволети,
склонити': Ако те тужба ма не гибѣ, пригни те дај света црква М. Марулић, Зато
се усили и пригни срдацце тере се посмили Ш. Менчетић, Молит узе и за пригнут
мене истога здружи обилне с молбам сузе П. Канавелић, Да пригне његову злу вољу
А. Баћић, Којим ричма пригну цесара тако, да живот опрости њему Ф. Ластрић, (са
дативом) Која од вас [девојака] моћи буде пригнути мога сина наслађенју путемом?

еквиваленти с.-х. глагола *нагнути* у разматраном значењу: *bewegen, geneigt machen*, које RJA s.v.
naгнути наводи из Шулековог речника.

П. Мацукат, (*к* + датив) Пригнућеш твоје срце к Богу И. Држић, (*на* + акузатив) Кад ми није моћ на милос пригнут вас Н. Наљешковић, Чинити пјесме... за пригнути себе или инијех на блуд гријех је С. Матијевић, Не могосмо никакоре отца на то да пригнемо П. Вулетић, Пригнути не хтјех душу на гријех — На што невоља њих пригну, срам је мене приповиједати И. Ђорђић, Не би ме вас свит на удавање пригнуо Е. Павић, Срдца турска на бој пригни Ј. Крмпотић, Пригнути ће своје подложнике на дужну част прама црковњацима И. П. Лучић, ((*за*) + инфинитив) С тобом појти живит вољу сам мû пригнул М. Марулић, Злотвора приге свијест крива дјела казат пријека Г. Мартић, (*да* реченица) О жено... оћеш пригнути Бога, да ти учини Коризмењак, Затој бих веле рад моју свијес пригнути, да будем кликнути М. Ветранић, Једа уздаси моји огњени пригну срце тве камено, да се вратиш опет к мени А. Глеђевић, Парок... наговори и пригну Ану, да се исповиди М. Добретић, Михаило... пригну са златом Козаке, да му врате град — Ови је био узрок, који га је пригнуо да тражи мир А. Томиковић, 'нагнати, приморати, присилити': Своју моћ гануше... Задар пригнуше, да јим би подложен...⁵³⁰ Ђ. Бараковић, Да те неврник силом пригне, да се поклониш идолу А. Баћић (RJA), фиг. 'наговорити, приволети, склонити': Ви сами имате... права да пригнете оца да жртвује који динар нашој срећи И. Војновић (PMS)

пригибати, -ам / -бљем impf. 'чинити да неко или нешто на нешто пристане, да се приволи, склањати га на то': (без допуне) Веће пригибају добре прилике добра живота неголи ријечи М. Дивковић, (на + акузатив) Ки би [јеретик] иних пригибал на еретичаство Наручник 1507, Пост памет чисти, вољу на добро пригиба — Вера чловика... пригибље на покору Ф. Главинић, Да га звијезде пригибају... на то зло Б. Кашић, Пригиба га [миса Бога] на милосрдје А. Баћић, Њи[х]ово тило њи[х] на пијанство, на прождрлство пригиба Ј. Филиповић, Јеролим... види нике липе женске образе, који га пригибаху на пожуде Ј. Бановац, Љубав његова на то га пригибље А. Кнезовић, (са синонимом) Фсака дила, која пригоне и пригибљу чловика на умноженје милости Ш. Будинић, Смртни гријех... пригиба и потеже вољу човјечју на зло М. Дивковић, Седам је злоћах... које највеће човика пригибају и наводе на зла дјела И. Грличић, (инфинитив) Ако нас љубав пригиба љубит и искат добро, које

---

⁵³⁰ Објекат манипулације у датом примеру исказан је метонимијски по моделу 'насељено место' — 'становници тог места'.

желимо Ј. Бановац, ...твоје ћуди, која те праштати пригиба... И. М. Матеић, (са синонимом) Љубав... наводи и пригиба свакога љубити П. Посиловић, (да реченица) Шест ствари човјека пригиба, да се скруши М. Дивковић, Која [крепост] нас пригиба, да Бога шујемо Ј. Филиповић, Зафалност добротинитеља опомина и пригиба, да опет добротинства своја дили Б. Леаковић (RJA)

пригињаџи, -њџм impf. 'чинити да неко или нешто на нешто пристане, да се приволи, склањати га на то': Крипост закона... нас управја и пригиње плаћат Богу ови харач поштења Благо Турлота, Св. писмо подлага и пригиње свакога гришника, за да заповид... обслужи И. П. Лучић (RJA)

Следе потврде у којима значење манипулације има допунску инструктивну компоненту:

прегибаџи, *прегибаџм* / *прегибљџм* impf. 'сагибати': Ако имаш сине... прегибљџи их, докле су млади [лат. filii sunt tibi?... curva eos a pueritia illorum eccli 7:25] Коризмењак, Имаш ли синове? пригибај њи[x] од младости Ф. Ластрић (RJA)

пригнуџи, *пригнџм* pf. 'привикнути некога на нешто': Нека и[x] [матере кћери] зараније пригна на поса и помњу стварих кућних⁵³¹ И. Великановић (RJA)

пригибаџи, -ам / -бљџм impf. 'чинити да неко или нешто на нешто пристане, да се приволи, склањати га на то': Него је од потребе из мала на добро и[x] [децу] пригибати А. Баћић (RJA)

пригињаџи, -њџм impf. 'чинити да неко или нешто на нешто пристане, да се приволи, склањати га на то': Узгој... нас пригиње науку М. Павлиновић (RJA)

Уп. у погледу значења слч. *ohýbat'* impf. у изразу *ohýbaj ma tatko, dokel' je čas* 'васпитање је потребно одмалена' (SSN).

Значење 'приклонити се, приволети се'

Иста ситуација на коју се односе претходно наведени примери може се представити и из перспективе другог актера, оног којим се манипулише. За примере који следе карактеристична је употреба рефлексивних облика глагола којима се исказује значење 'приклонити се, приволети се, пристати на нешто' са лексемом која означава манипулисаног учесника ситуације (или неки специфични аспект његове личности, нпр. душу, тело) у улози субјекта.

⁵³¹ За дилему да ли ова потврда уопште спада овде в. напомену 347.

нагнуѡи се pf. 'приклонити се': ...на ништар доброга нагнути се не да⁵³² J. Хабделич (RHKKJ)

нагибати се, нагибам се / нагибљем се impf. фиг. 'пристајати (на што), приклањати се (чему), приволевати се': Беатрикса пакъ, која се е на сваку страну нагибати и привјати дала, безъ икакова труда уђе у вољу својој заповедници... превод Л. Зубана (РСА)

прегнуѡи се, прегнѡм се pf. 'пригнути се, склонити се, бивати наговорен': Прегнувши се на приклоните молбе... похваљујемо и потврђујемо А. Гучетић (RJA)

пригнуѡи се, пригнѡм се pf. 'пристати, приволети се': Ни пригне се [судац] дари Коризмењак, Ни се пригну ни се гану [Осман] с пунијех пријетње њих бесједа И. Гундулић, Кад га метнуше, да се и он учи пјевању, није хтио нипошто да се пригне М. Павлиновић, (датов) Господин пригну се њи[x]овим врућим молбама Ф. Ластрић, (на + акузатив) Немо[j] се пригнути на лаж женску М. Дивковић, Не ктише ово они постолар учинит, али будући му заповиђено пригну се Ј. Бановац, Чидомир пригну се на молење краља Тјешимира А. Качић, ((за) + инфинитив) Прије бих пукнула на поли у сај час негли се пригнула сплесат моју час М. Ветранић, Поче га жестоко молити... да се пригне за изпунити жељу њезину А. Качић, Ако би пригнула се њега за мужа имати И. П. Лучић, (да реченица) Који инако не може се пригнути, да би вјеровао Ј. Матовић (RJA)

пригибати се, -ам се / -бљем се impf. 'пристајати, склањати се на што': Не пригибаше се [Исус] на молбе њихове П. Бакшић, Ови сакраменат... чини ју [душу] јаку, да се не пригибље на притегнутја од греха Л. Терзић, С привеликом муком на то се пригиба, да опрости Ј. Матовић, Већма се потежемо и пригибамо од добрије[x] обичаји него од ричи И. Анчић (RJA)

пригињаѡи се, -њем се impf. 'пристајати, склањати се на што': Петар и Павао понасе (један не знајући од другога) обећају Марти, да ако с њима зачме, да ће ју винчати; Марта се пригиње и у кратко вријеме сагришује и с једним и с другим и остаје тиготна А. Кадчић, Тијело... ластно се пригињаше на заповијед душе Ј. Матовић (RJA)

---

⁵³² О томе да се глагол *дати* може употребити као модални, у значењу 'моћи' или 'дозволити', в. СССЈ 326.

Значење 'бити наклоњен коме, чему'

За претходно наведене примере карактеристично је постојање спољашњег каузатора који утиче на понашање манипулисаног. Примери који следе, са значењем 'бити, показати се наклоњен коме, чему', разликују се од њих по томе што су чиниоци који регулишу нечије понашање ендогени, тј. изостаје или бар није експлицирана улога манипулатора као спољашњег узрочника. Ово значење је засновано на искуству да је физичка блискост чест показатељ емоционалне блискости. Стога се и осећање симпатије, интересовања према некоме или нечему или пријемчивости за нешто концептуализује као просторно приближавање које се постиже тако што се неко нагиње ка некоме или нечему. У питању је, дакле, метафоричко пројектовање радњи и односа из физичког домена на план психолошких релација. Промена домена условила је ограничење актаната у функцији субјекта на човека, на духовни аспект његове личности (нпр. душа, карактер) и на колектив (нпр. народ, војска), тако да је појава других типова актаната последица деловања неког семантичког механизма, нпр. метонимијског по моделу 'држава' — 'њено становништво или влада'.

нагнути, нагнѐм рф. фиг. 'показати се наклоњен коме, чему, испољити симпатије, наклоност према коме или чему': Француски народ нагне тренутно у својим симпатијама на једну или на другу страну Самоуправа 1883, Зар Краљ Милан није пропао стога што је сав нагнуо на аустријску страну, уместо да држи равнотежу између Русије и Аустрије? С. Јовановић (РСА)

нагибаџи, нагибџам / нагибџѐм имрф. 'бити наклоњен коме или чему, гледати на кога или што са симпатијама (често у политичком смислу)': Више [су] нагибали на непријатељску страну Н. Грујић, Сиром генерал мало нагибаше и на турску страну и труди се да би како дошло се до мира М. Ненадовић, Зар би допустили, да Турска толико гњечи свој народ, да то нису Славени и православни, о којима подозревају, да нагибају Русији? М. Костић, Одговор Рачкога на моје питање... нагибао је више за Одесу него за Берлин⁵³³ В. Јагић, Максо и сам нагибље кришом на проклету новотарију — ...Ђуре Драшковића, који је нагибао према Бечу А. Шеноа,

---

⁵³³ У овом случају се својства аутора (наклоности Рачког) метонимијски пројектују на његово дело (одговор). Исто значење, без метонимијског преноса, има исказ у коме је аутор у улози субјекта: Рачки у свом одговору на моје питање... нагибао је више за Одесу него за Берлин.

...Вазда сам ја мало нагибо за партизане Р. Чолаковић (РСА)

наги́байи се, на̀ги́бам се / на̀ги́бљем се impf. 'бити наклоњен коме или чему, гледати на кога или што са симпатијама (често у политичком смислу)': Ја се јако нагибам на ону исту страну, коју и Ви у свом писму истичете В. Јагић (РСА)

на̀гиња́йи, -њем impf. 'бити наклоњен коме или чему, гледати на кога или што са симпатијама (често у политичком смислу)': Архиепископ Сава и Краљ Стефан, за то не помињу имена свога деда, Немањина оца, што је нагињао Риму Ј. Бошковић, Ђура је вазда радо нагињао сиромашном раденом свету А. Пајевић, ...да војска својим симпатијама још увек нагиње Краљу Милану Т. Миленковић, Сваким даном Нера проналазаше једну по једну врлину Миличину... и... све је већма нагињала њој Ј. Веселиновић, Углед Аустрије, за коју се знало да је нагињала побеђеној Француској, био је пао С. Јовановић, Бечка влада почиње... нагињати Србима и Хрватима Д. Николић, ...јер сам нагињао револуционарном национализму М. Пупин, 'осећати привлачност према чему': Гораковић је нагињао затвореном породичном животу И. Секулић, 'испољавати склоност ка чему, бити склон чему': Био је најпре оптимиста... а за тим је нагињао песимизму Д. Павловић, Нагињући по нарави својој трагичним мотивима... Ђура је ударио у трагедију С. Вуловић, Такви људи... нагињу мизантропији А. Г. Матош, Нагињао је, као критичар, увек скептицизму М. Цар, 'показивати интерес за што': Држава се брине да се свима грађанима створи подједнака могућност спреме за привредне послове којима нагињу Љ. Протић (РСА), 'навијати, бити наклоњен': Ти на̀гињеш за њи, а нијесу ти ништа Поткозарје (Далмација)

на̀гиња́йи, -њем impf. 'навијати, бити на нечијој страни, испољавати приврженост некоме или нечему': Ти на̀гињеш за жене, а ја за људе Ускоци (Станић)

на̀гиња́йи, -њем impf. 'бити наклоњен некоме': Он [син] је више на̀гињо мени него ћерка Војводина (РСГВ)

на̀гиња́йи се, -њем се impf. 'бити наклоњен коме или чему, гледати на кога или што са симпатијама (често у политичком смислу)': Ти се већ туђим вјерам нагињеш! превод А. Ткалчевића, ...да се Пољаци већ више нагињу славенској опозицији но немачким централистима Јединство 1873, Моја се душа нагиње према теби Д. Тадијановић, 'испољавати склоност ка чему, бити склон чему': Он би иза тога рукописа... видео једну природу чији се карактер нагиње према ономе што је

право и лепо М. Ускоковић (РСА)

нагиња̄ти се, -њем се impf. 'приклањати се коме или чему, бити склон чему':

Све се више нагињем Перицином мишљењу бачки Хрвати (Sekulić)

пригибљива̄ти се, -љујем се impf. 'бивати наклоњен (некоме, нечему),

нагињати нечему': К оним се веће људи пригибљују, који, што ће они, и желе и чују

[лат. unusquisque inclinatur ad eos magis, qui secum sentiunt] А. Георгицео (РЈА)

пригнӯти се, пригнѐм се pf. 'пристати, приволети се': Бијаше оставио толико

благо, а пригнуо се на убог живот Ј. Бановац (РЈА)

пригиња̄ти се, -њем се impf. 'пристајати, склањати се на што'⁵³⁴: Не пригиње се

[старац] вировати, да ће бити брзо зван [на други свет] П. Радовчић, Црква света

пригиње се мужа женом разлучити, кад меу њима ужеже се кигод несклад Ј. Кавањин

(РЈА)

За семантичке паралеле уп. *навија̄ти* 'бити за некога, нешто, бити на нечијој страни, осећати симпатије, наклоности према некоме или нечему', *клдонӣти се* (нечему, на нешто) 'бити склон, нагињати (нечему)' (РСА).

Значење 'тежити чему'

Значење 'тежити чему' слично је претходном јер подразумева позитиван однос према нечему, али уз то садржи и додатну компоненту активног настојања да се објекат наклоности, тежње оствари, достигне. Усмереност ка постизању нечега поима се као физичко приближавање када се један ентитет савија, нагиње ка другом. Компонента активног односа према објекту тежње упућује на то да је ова семантичка реализација могла бити двоструко мотивисана, тј. да се развила не само из значења 'савијати (се)' већ и из значења 'покретати (се)', на шта упућују и семантичке паралеле: *клдонӣти се* (нечему, на нешто) 'тежити, стремити (нечему)', *навија̄ти* 'нагињати, тежити чему', *ићи* 'тежити, смерати, жудети' (РСА).

нагнӯти, нагнѐм pf. 'показати тежњу за чим; одредити се за што': Један [је]

министар наго за општинском самоуправом, а други за установом народне војске

Српска независност 1888, Не знам ни сама, што смо нагле тако на високо Ј.

Игњатовић, ...нагли су они неумитно да се сукобе М. Королија, ...оног коме је срце

---

⁵³⁴ Наведени примери имплицирају неко мање пасивно значење, можда пре: 'бивати вољан, спреман на нешто'.

нагло самом течењу материјалних добара А. Прибићевић, На скупштини свакад бива оно на што нагну јачи М. Ђ. Милићевић (РСА)

наги́ба̄ӣи, наги́ба̄м / наги́б̄љ̄ем impf. 'у непрелазном значењу) нагибати се': Нити шта учини ни рече, што не нагиба на корист човику — Ах да би свак желио другому како и себи истом те нагибао не на оно, на што га нагиба властита љубав... него на оно, што је право! Ф. Ластрић (РЈА)

нагиња̄ӣи, -ња̄м impf. 'тежити чему': Богата Грчка није њега [тј. Душана] к себи мамила, нити је он са својим народом к њојзи нагињао Ђ. Даничић (РЈА), 'усмеравати активност, рад и сл. ка постизању одређеног циља, тежити чему; смерати, циљати': ...да су судови нагињали ка свођењу тих права на минимум М. Миловановић, ...кад је привреда народна сточарству претежно нагињала С. Новаковић, Јужне немачке државе нагињале су од самога почетка системи државних железница Финансијски преглед 1, ...И разумео, куда нагињу | Сулејманове ћуди смишљене Ђ. Јакшић, Ја видим куда ви „црвењаци“ нагињете! Ви не би хтели ни старешине, ни власти Ј. Веселиновић (РСА)

нагиња̄ӣи, нагиња̄м impf. 'нагињати, тежити': Некак ми нагиња к политици Вараждин (Lipljin)

Девербална образовања која одражавају значења 'иодсӣа̄ӣи', 'ириволе̄ӣи', 'ириволе̄ӣи се', 'бӣӣи накло̄њен коме, чему', 'ӣежсӣӣи чему'

На овим глаголским значењима заснива се семантика следећих именица и придева:

нагну́ће п. 'у пренесеном смислу) о вољи кад је нагнута на што': Што дакле имаш чинити за помрсити опака нагнућа твоја? Е. Павић, Ниједан није ту љубав имао према теби и земљаком твојим нит нагнуће тако изказао А. Благојевић, ...знам нагнуће оне погани [маћеха о пасторци] И. Великановић, Која може бити будалаштина од ове већа одбацити свитлост Божју за моћи живити по свому нагнућу тилесному? А. Томиковић, То је противно мојему нагнућу савремени књижевни језик, 'Hang, propensione, inclinazione' Шулек (РЈА), 'нагињање, стремљење (чему), пријемчивост (за што), склоност (чему), тежња': То нагнуће колосалном, та жеља за простором... то је знак генијалности Д. Митриновић, Ова појава свакако засведочава... велико нагнуће за примање више културе М. Марјановић, Било је и неко нагнуће кићењу у ње В. Тресчец, ...већ да се у њој [новели] има зрцалити њено

доба, са својим нагнућима и интересима А. Барац, 'наклоност, симпатија, љубав': Отац му није показивао своја нагнућа оним страственим начином, којим је то чинила мајка Ђалски, ...а за мужа није осјећала ни искре нагнућа Е. Ј. Томић, Од Шеное је Матош баштинио нагнуће према загребачком пејсажу, старим дворцима, старом Загребу А. Барац, 'тренутни порив, инспирација': Да је послушао часовито нагнуће, био би раширио руке и загрлио то златно чедо И. Војновић, 'нагон, побуда; инстинкт': Надалеко [је био] познат по страшним својим сексуалним нагнућима Андро Ковачић, Нагнуће за храном... превод Ф. Учелинија (РСА)

нагнућѐ п. 'Neigung, Geneigtheit': Јо ћутин нико нагнуће за поћ у колудрице [калуђерице] (ЏDL)

пригнуће п. 'пријемчивост, склоност, тежња, порив': Ча је прилично и угодно његову пригнутју и нарави П. Радовчић, Сфаколика моја зла пригнутја М. Јерковић, Пригнуће на грије И. Анчић, Да који од вас има у срцу нико пригнутје на ствари вримените Ф. Ластрић, Пригнутје за узаћи на једно господство М. Добретић, Оћути у себи никоје свето пригнутје ступити у друштво његово Д. Богданић, Пригнуће за тужну чељад утјешити Б. Зузери, 'нагон, инстинкт': Који... има тако укроћена пригнућа путена, да... Ј. Матовић, Свака врста од живина другује и сједињује се у свом племену, и то по наравному пригнутју⁵³⁵ Ф. Ластрић, Прождрлство јест једно безредно пригнутје на јизбине и на питје М. Добретић (RJA)

непригнуће п. 'несклоност': Лијеност је непригнутје срца на добра дјела И. Грличић (RJA)

пригиба ф. 'потикај, потакнуће, она унутрашња сила која човека пригиба на нешто': Имаш настојат познат твоја зла пригнутја... имаш гледат, расту ли ове зле пригибе, али се смањкавају И. Држић, Прилика и једнакост у нарави јест крипостна и веле могућа пригиба на љубав А. Канижлић (RJA)

Паралеле у погледу значења пружају именице *на́клоност* ф. 'благонаклон однос (према некоме, нечему), повољан, позитиван став, симпатије (за нешто или за некога); предусретљивост', 'осећање љубави, симпатија (према некој особи)', 'жеља, осећање потребе за нечим, нагон', 'интересовање, заинтересованост', 'тежња, склоност (некога нечему) као израз његове природе, предиспонираност',

---

⁵³⁵ За разлику од осталих значења која припадају духовној сфери, значење 'нагон, инстинкт' спада у биолошку сферу те отуда није ограничено на домен људи.

’спремност, готовост (да се нешто учини), жеља, намера’ (РСА), *склѡнѡсѣи* ’нагон, инстинкт’, ’расположење, воља, спремност за нешто’, ’наклоност према некоме, симпатија, љубав’ (РМС).

генљив адј. ’склон, расположен да што учини’: Генљив на посленост Столетни херватски колендар 1866. (РНKKJ)

нагнуѣи рт. рf. pass. ’склон нечему, као да се ко нагнуо вољом на коју страну, *inclinatus*, *geneigt*⁵³⁶: Свитујем редовника, да не буде веле нагнут судити, да су греси смртни Наручник, Будући да је човик на грех нагнут — Познајем слабу и на зло нагнуту нарав моју А. Канижлић (RJA s.v. *nàgnuti*)

на̀гнуѣи (дијал. *нажсен, нагњен*) адј. дијал. ’који гаји симпатије према коме, наклоњен (коме, чему)’: Остаемъ ти добростиво нагнутъ Ђ. Даничић, Писцу ових редака био је јако нагнут стари Јакоб М. Стојановић, ...те оним пријатељем, које сте један пут Вама вјерне и посве нагњене нашли... В. Бабукић, Мој шеф није марио казати „које би особито хтио одликовати“, већ би рекао, којима је особито био „нагнут“ Б. Будисављевић, дијал. ’навикнут, склон’: Мушки су у Лици више нагнуги да у скупу живу... В. Богишић (РСА)

нагњен адј. ’склон чему, наклоњен коме’: народ... на бој нагњен Белостенец (РНKKJ)

на̀гѣи адј. дијал. ’који гаји симпатије према коме, наклоњен (коме, чему)’: Правих и истинских гласова неима; а различити различито говоре и казују, како је куд ко нагет Славенски југ 1849. (РСА)

пригнуѣи рт. рf. pass. / адј. ’нагнут, склон, наклоњен’: (к + датив) Народ словински...пригнут к војевању Ф. Главинић, Тко душом к злу пригнутом неправеднос твори и слиједи И. Ђорђић, Којему [к којему] је светцу веће пригнут и којег држи за свога одвитника А. Кадчић, Колико је пригнута воља Божја к народу човјечанскому Ј. Матовић, (*на* + акузатив) Када је тијело раскошно и разгојено, на свако је зло пригнуто М. Дивковић, Тому сам настоја’, на то сам пригнут вас Ђ. Бараковић, Жирна звијер... пригнуте јес нарави на несвијесни гријех блудности Џ. Палмотић, Ки су пригнуги али на лов али на работу од поља П. Радовчић, Пригнут је човик на срчбу, на прождрлост, на блудност Ј. Филиповић, Јере је пригнута ћуд и пут њихова на освету Ј. Матовић, (у компаративу) Младос... пригнугија је на зло

---

⁵³⁶ Лат. и нем. лексема представљају семантичке паралеле.

нег на добро М. Држић, ((*за*) + инфинитив) Мисал је пригнута ма твојим путем поћ С. Гучетић-Бендевишевић, Већма бијаху пригнуги писати фале него погрде А. Канижлић, Која је [душа] пригнута за здружити се с тијелом Ј. Матовић, (*да* реченица) Будући да јест воља наша наравно пригнута, да љуби оно, што је добро А. Канижлић, 'склон, милостив, доброхотан': Колико су пригнуги [анђели] на човичански род Ј. Матовић (RJA s.v. *prìgnuti*)

īrìgnūī адј. 'наклоњен, склон чему': Јер људи нијесу ни анђели ни ђаволи, него људи, пригнуги час добру, час злу, како их нагони ћуд С. М. Љубиша (PMS)

īrìgnben рт. рf. pass. 'пригнут, склон': Како кога дјавао види, да је на што пригбени[ји], тако га на оно понукује М. Дивковић (RJA s.v. *prìgnuti*)

īrìgnūīl'iv адј. 'пригнут, склон': Јер те је познао [твој заручник], да си пригнугљива на оно, што се није пристојало Ђ. Рапић (RJA)

īrìgn'iv адј. 'који се лако пригиње на што': Памет наравна пригњива на двоуменје Ђ. Башић (RJA)

Овде можда спада и придев *гѣбан* чија творба и мотивација нису сасвим јасни, о чему ће детаљније бити речи у поглављу V.

Уп. у својству семантичких паралела *наклоњен* адј. (некоме) 'који према некоме испољава, гаји осећања пријатељства, симпатије, љубави и сл.; који некога подржава, привржен, одан', 'прожет симпатијом, расположен, благодан, добронамеран', 'који показује наклоност, интересовање, заинтересован' (РСА), *склѣн* 'који нагиње, који има склоности према нечему', 'вољан, спреман да нешто учини, готов на нешто', 'пријатељски расположен према некоме, саосећајан' (PMS).

Значење 'благ'

Ово значење се развило из значења 'који гаји симпатије према коме, наклоњен (коме, чему)'

īrìgnūī адј. 'благ': Наравнијем начином жене су пригнугије и милостивије М. Дивковић (RJA s.v. *prìgnuti*)

neīrìgnūhe п. 'неблагод, немилост (својство онога који није другим људима пригнут, у пренесеном смислу)': Владају с толиком охолостју и непригнутјем, да малахни не усуђују се к њима приступити М. Раднић (RJA)

Семантички развој се темељи на ширењу перспективе⁵³⁷ јер полазно значење упућује на особину која подразумева позитиван однос према одређеној особи или појави и која је, према томе, обележена ужом перспективом, док се циљно значење односи на нечију трајну и сталну особину⁵³⁸ доброћудности у међуљудским односима уопште. Промена значења праћена је и променом синтаксичких образаца: придев *пригнути* у значењу 'склон' спада у придеве непотпуног значења⁵³⁹, те стога захтева допуну којом се експлицира појава или особа у вези с којом се дата особина актуализује, али се у значењу 'благ, милостив' може употребити самостално, без допуне, јер означава особину која, у најширој перспективи, одређује однос њеног носиоца према другим људима, па и живим бићима уопште у различитим ситуацијама.

Значење 'расположен'

Из значења 'бити склон према некоме, нечему, бити пријатељски расположен према некоме, нечему', које подразумева позитиван став према некој особи или појави, развило се неутрално значење 'расположен, који заузима изванредан став, настројен у извесном смислу у датој ситуацији':

пригнути 'расположен': добро пригнут, зло пригнут Бела, Како имамо бити пригнута, ако... не бисмо испросили крух? Ј. Матовић (RJA s.v. *prìgnuti*)

Колокабилност са антонимним прилозима указује на брисање вредносне компоненте 'позитиван' из семантичког садржаја изведеног значења. Поред тога, може се уочити да изостаје фокусирање на одређену особу или појаву и да је контекст одређен неком општом ситуацијом. Семантички развој може се описати

---

⁵³⁷ Према Р. Драгићевић, перспективизација се односи на својство придевима означених особина да имају различит степен сталности: најужа перспектива везује се за испољавање неке особине у само једној ситуацији, док најшира перспектива подразумева испољавање одређене особине у свим ситуацијама и у свим друштвеним улогама које има особа која је носилац дате особине (Драгићевић 2001:239–242).

⁵³⁸ Реч је заправо о особини која је способна да оствари најшири ниво перспективизације, што не значи да не може доћи до сужавања перспективе у различитим контекстима.

⁵³⁹ О придевима који се односе на људске особине непотпуног значења и о њиховим семантичким и синтаксичким карактеристикама в. Драгићевић 2001:243–244.

на следећи начин: 'који заузима позитиван однос према некоме или нечему' → 'који заузима извештан став у некој ситуацији'.

Значење 'бити подложен (нечему)'

Значење 'бити подложен (нечему)' подразумева да се неки ентитет одликује извесним особинама које увећавају вероватноћу промене његовог стања или доприносе већој учесталости наступања те промене. Већа вероватноћа да се X нађе у стању Y или већа учесталост доспевања у дато стање концептуализује се као физичко приближавање које је остварено савијањем, нагињањем једног ентитета (X) ка другом (Y). Ентитет у тој промени обично има пасивну улогу, њено остварење по правилу није резултат његовог свесног и вољног ангажовања, што значи да избор учесника који се могу наћи у функцији субјекта није ограничен у погледу обележја аниматности.

нагибаџи, нагибам / нагибљем impf. 'одавати, показивати знаке чега': Тај поглед бијаше грозан, наличан погледу онога, који нагибље на лудост А. Ковачић (РСА)

нагињаџи, -њем impf. 'одавати, показивати знаке чега': Видим, да су се неке зграде већ срушиле, а друге с кућом заједно нагињу падању Н. Грујић, И они болесници који су изгледали тешко озлеђени нагињу ка оздрављењу М. Радуловић, Мали нагиње на туберкулозу С. Батушић (РСА)

Наведени примери указују на то да је најчешће у питању неповољна, нежељена промена стања попут деструкције предмета или погоршања физичког, физиолошког или психичког стања када је о живим бићима реч. Ова негативна конотација представља тенденцију (јер има и супротних примера, мада су ређи) која се може повезати са сликом света у коме човек делује као свесно и вољно биће које тај свет мења настојећи да га прилагоди својим потребама (уп. Грковић-Мејдор 2010:58). То би значило да се свака промена која наступа сама од себе, без сврсисходног човековог деловања, сматра потенцијално штетном (уп. Падучева 2001:71). Дакле, пасивност субјекта имплицира промену на његову штету. Негативна конотација има свој ослонац у више пута помињаном негативном маркирању савијања које се поима као деформација, као кретање надолу.

Што се тиче словенских паралела, значење могућности бржег, чешћег

оболевања нотирано је за слн. *nágnjen*: *nagnjen* је к *angini*, *pljučnici* — *h kapi nagnjeni* *ljudje* (SSKJ s.v. *nagniti*).

С.-х. семантичке паралеле потврђују изнето запажање о негативној конотацији разматраног значења, уп. *клони́ти се* (к чему) 'бити подложен нечему': ...Да се свако судовно віно кь трулому квареню клони П. Болић, *наклоњен* адј. 'склон, подложен (каквој болести, пороку и сл.), предиспониран': С тога, што су прождрљиве и јако наклоњене на гојазност, не треба носѝљама давати много зрневља Ђ. Радић, ...наклоњен грозници и живчаним нападима превод Радојевића/Анастасијевића, Деца... су наклоњена туберкулози Д. Албала (РСА).

Значење 'бити сличан чему, (на)личити'

Значење 'бити сличан чему, (на)личити' подразумева да је поређењем два ентитета установљено да један ентитет (X) има неке заједничке карактеристике са неким другим ентитетом (Y). Заједничке особине чине ентитете концептуално повезаним, те се успостављање појмовне блискости X-а са Y-ом приликом њиховог поређења, при чему Y представља прототип, основу за поређење, може концептуализовати као физичко приближавање X-а Y-у, које се остварује тако што се X нагиње према Y-у.

наги́байи, наги́бам / наги́бљем импрф. 'имати нијансу одређене боје': Нить є [дијамант] бео, ... него є бледь обично; па ако є бледь, онда нагиба на жућкасто или зеленкасто — То є зрневлѣ ... црнкасто и мало нагиба у смеђе Ђ. М. Поповић, 'бити сличан чему, личити, наличити': Ликови на југославенских новци ретко су право народни; нагибљу или на византинске или на млетачке Даница 1870. (РСА)

нагиња́йи, -њем импрф. 'имати нијансу одређене боје': Њена плава коса, која је мало нагињала на кестењасту... превод И. Кецмановића, 'бити сличан чему, личити, наличити': Затворено о је оно, које није чисто, већ нагиње на у Т. Маретић, У првој бронзаној периоди лубање нагињу све више типу доликоцефала Ј. Жујовић (РСА)

Значење 'имати нијансу одређене боје' смештено је овде јер се може преформулисати као 'имати боју која је слична, приближна одређеној боји', уп. у својству семантичке паралеле лат. *inclino* 'to cause to lean, bend, incline, turn a thing in any direction; to bend down, bow a thing', 'of color, to incline to': *colore ad aurum inclinato* Plin. 15, 11, 10, С 37, *coloris in luteum inclinati* id. 24, 15, 86, С 136

(Lewis/Short).

Значење 'бринути се (за некога, нешто)'

Апстрактно значење 'бринути се (за некога, нешто)' концептуализује се помоћу просторног односа два ентитета насталог тако што се један од њих савијањем, нагињањем наднео над други. Тако успостављена просторна релација подразумева физичко приближавање, али истовремено и различит вертикални распоред ентитета. Обе карактеристике просторне ситуације пресликавају се у апстрактни домен, те појам бриге о некоме, нечему укључује емоционалну блискост, с једне стране, а са друге, контролу ентитета који је горе над оним који је доле.⁵⁴⁰ Секундарно значење намеће ограничење у избору учесника ситуације на коју се односи: у улози надређеног актанта (оног који брине) могу се наћи људи и евентуално неке животиње, док је подређени актанта (о коме се брине) неутралан у погледу обележја аниматности.

нагнути се, нагнем се рф. фиг. 'бринути се (за кога, за што), бдети (над ким, над чим)': Гледао је доле на чаршију осећајући како он... ту варошицу носи у себи, како је нагнут над њом и забринут З. Шубић (РСА)

Описани семантички развој остварен је и у словеначком, уп. *nagibati* експр.: *z ljubeznijo se je nagibala nad bolnim očetom 'брижно је неговала болесног оца' (SSKJ).*

Значење 'усредредити мисли на нешто'

Пројекција просторног односа два ентитета од којих се један савијањем, нагињањем наднео над други у менталну сферу изродила је периферно, слабо посведочено значење 'усредредити мисли на нешто':

пригнути, пригнем рф. у изразу ~ *мисли* 'промислити, размислити': Пригнимо мало мисао нашу сврху ови[x] ричи Исукрстови[x] Ф. Ластрић (РЈА)

Усмеравање мисли на нешто поима се као физичко приближавање нечему, а уз то савијање подразумева сабирање, скупљање нечега тако да заузме мању површину или мањи простор, на основу чега се, пресликавањем у менталну сферу, формирало значење сабирања, концентрисања мисли на једну тему, предмет

---

⁵⁴⁰ О концептуализацији појма контроле помоћу вертикалне димензије већ је било речи у поглављу II.

размишљања. Додатни ослонац за развој ове семантичке реализације могло је пружити и значење 'окренути, усмерити', што би подразумевало да се ментална усмереност концептуализује као физичка усмереност.⁵⁴¹

Слично је и значење следећег примера:

сагнуџи, са̀гнџм pf. 'обазрети се, осврнути се на што': [Кад се процењује рана задобијена у тучи и њене последице] тој се све [што је набројано] има сагнути и примирити Статут пољички (RJA) = *сагнуџи* прен. 'conflectere, perpendere, разумно све односе разабирати, сагибати, да се у правичном правцу одлука изрече' (Mažuranić).

У овом примеру глагол *сагнуџи* као да значи 'сакупити, сабрати све релевантне чињенице'.

Значење 'погоршавати се, постајати лошији'

Апстрактно значење 'погоршавати се, постајати лошији' са доминантном евалуативном семантичком компонентом проистекло је из негативне маркираности савијања као одступања од правог. Поред тога, таква обележеност додатно је појачана тиме што је савијање типично усмерено надоле.

наги́баџи се, на̀ги́баџм се / на̀ги́бљаџм се impf. фиг. 'развијати се, одвијати се у рђавом смеру, кварити се': Осјетио је [сатник] како се ствар нагиба, и како сатнији нестаје директиве М. Крлежа (РСА)

приги́бљиваџи се, -љујем се impf. фиг. 'постајати гори, лошији у карактерном, моралном и сл. смислу': Ради изнутарње слабости веће се доли пригибљује [душа] него гори уздвигује А. Георгицео (RJA)

Последњи цитат недвосмислено потврђује релевантност оријентационе појмовне метафоре 'добро је горе, лоше је доле' за развој разматраног значења.⁵⁴²

Уп. у својству семантичке паралеле с.-х. *нахџриџи* 'поставити нахеро, довести у кос положај, накривити, накренути', фиг. 'изменити се, променити се (у лошем смислу); искварити се' (РСА), лат. *inclino* 'to bend, turn, incline, decline, sink', 'to change for the worse, turn, fail' (Lewis/Short).

⁵⁴¹ В. Кликовас 2006:318 за појмовну метафору 'ментална усмереност је физичка усмереност'.

⁵⁴² О профилисању појмова у апстрактном домену вредности на основу сликовне шеме горе–доле коју одликује инхерентна аксиолошка биполарност в. Rasulić 2004:199–218.

Значење 'мењати (о променљивим речима)'

Застарели граматички термини из ове лексичке породице који се односе на флексију настали су калкирањем лат. термина *flecto* 'деklinирати, конјугирати, мењати', у основном значењу 'савијати, прегибати, увијати, окретати' (Lewis/Short), *flexio* 'флексија, склањање' (М. Фурлан у Bezлај 3:121 s.v. *prigba*), *declino* 'мењати реч: код старијих граматичара, о свакој врсти промене (деklинација, конјугација, компарација, деривација итд.), код каснијих граматичара, декlinирати у ужем смислу' у основном значењу 'скренути с правог пута, уклонити', *declinatio* 'код старијих граматичара, свака промена облика речи као што је декlinација, у ужем смислу, конјугација, компарација, деривација итд.; код каснијих граматичара, декlinација, у ужем смислу' (Lewis/Short).⁵⁴³

īрегїбаџи се, īрегїбџам се / īрегїбљџем се impf. грам. заст. 'мењати се (о именицама), склањати се': Именице [се] прегїбају у падежима А. Базала (РМС)

īрегїб / īрегїб m. грам. заст. 'промена (као заједнички назив за декlinацију и конјугацију)': Твор и прегїб ријечи (склонидба и спрега) нису... свагдје народни В. Јагић (РМС)

гануџиив adj. пренесено у изразу *име гануџииво* 'nomen adjectivum, придев (у граматички) Микаља (РЈА)

гїбак adj. грам. заст. 'флексиван, у коме се разне службе речи у реченици изражавају флексијом, променом завршетка речи (о језику, типу језичке структуре)': Језици се деле на једносложне... склопљене... и променљиве (флексивне, гибке) Ст. Бошковић (РСА)

негїбак, -їка, -їко adj. (у граматички) 'inflexibilis, indeclinabilis' Шулек (РЈА)

На исти начин су настали: слн. *prigba* 'casus, flexio' 18. в. < *prigьba и *pregїba* 'flexio' према лат. *flexiō* (М. Фурлан у Bezлај 3:121 s.v. *prigba*), затим с.-х. *склџњаџи* impf. грам. 'мењати по падежима, декlinирати' (РМС), нем. *beugen* 'деklinирати', према лат. *declinare*, 'мењати', *Beugung* 'конјугација', 'флексија', према лат. *declinatio* (DWDS s.v. *beugen*).

---

⁵⁴³ За стгр. паралеле лат. граматичких термина (нпр. κλίνω = *dēclīnō*, κλίσις = *dēclīnātiō*) в. Ernout/Meillet 227 s.v. *clī-*, 426 s.v. *flectō*.

Значење 'мек'

Из значења 'који се може савијати', што подразумева могућност трансформације облика неког физичког ентитета из правога у криво, развило се генерализацијом значење 'који се лако обликује, мек (о материји)', при чему из изведеног значења изостаје семантичка компонента којом се одређује начин трансформације (из правога у криво):

гибак адј. супр. *крути* 'коме се лако могу давати разни облици, мек, пластичан':

Грумичке глине раскваси и претвори их у гибак хомогени љиг Д. Милутиновић, Деца су као гипка материја од које учитељ меси држави послушне и угодне поданике М. Ђ. Милићевић (РСА), 'који се лако обликује, мекан (о тесту)': Тако је лепо, гипко и мекко код душа Сомбор (РСГВ), 'мекан' Ускоци (Станић)

негибак / негибак адј. физ. заст. 'крут, чврст (о агрегатном стању материје)':

Тако н.п. кад узмемо парче гвоздња у руку, видимо, да је тежко и негибко тгло тавноцрвенкасте фарбе Г. Лазич (РСА)

Уп. у својству семантичке паралеле *виџак* адј. заст. 'који се да лако месити, гњечити; пластичан': Влажна глина постаје житка и витка за прераду Б. Перуничич (РСА).

Значење 'слаб'

Већ је било речи поводом семантике псл. **gy(b)noti*, в. поглавље II, о томе да се савијање у соматској сфери тумачи као знак слабости, болести. Иако се овај значењски комплекс везује превасходно за облике окупљене око глагола *гинуџи*, и лексеме које припадају творбеној породици глагола *-гнуџи / гибайџи* реализују семантички помак 'савити (се)' → 'ослабити, превише смршати, оронати, изнемоћи':

спрегнем се рф. експр. 'веома, претерано смршати, оронати': Спрегла се и она ко кучка, од бес, неће од рабџу! — Млого рабџи и по кџу и у њиве, нема џмену, спрегла се, једне коске од њум остале Јабланица (Жугич)⁵⁴⁴

гнуџи, гнуџа, -о адј. дијал. 'изнемогао, онемоћао': Гнути старац (РСА)

гибав адј. 'који је мек, гибав': Не ко друџи мџје, да е чврс, него доџде гибав

---

⁵⁴⁴ Претходно је било речи о томе да је припадност овог глагола разматраној лексичкој породици под знаком питања.

Тимок (Динић)

сагибав адј. 'немоћан, слаб, незнатан, мален' Стулић (РЈА)⁵⁴⁵

За придев *гнуџи* се у извору одакле је ексцерпиран у РСА наводи да је преузет од С. М. Љубише у значењу 'пао годинама; изнемогао од старости' (Агамбашић 1912:171), те је, дакле, у његову значењску структуру укључена и семантичка компонента 'стар'.

Придев *ђибав* у значењу 'који је мек, гибав (о човеку)' наводи се овде, а не у оквиру одељка о значењу 'мек', јер се семантички супротстављени придеви *чврс* : *ђибав* у примени на људе односе на својство физичке јачине, снаге, уп. *чврс* адј. 'који је чврст, јак, снажан': Чврс човек Тимок (Динић), те би значење придева *ђибав* у цитираном примеру било 'који је физички слаб, немоћан'. Међутим, успостављање опозиције *чврс* : *ђибав* упућује на то да је семантички развој придева *ђибав* укључивао и међукарику 'мек'⁵⁴⁶, уп. 'савитљив' → 'мек (о материји)' → 'неиздржљив, слаб (о човеку)' : 'чврст, издржљив'.

Значење 'незнатан, мален' могло се развити непосредно из 'савијати (се)', јер се савијањем неког предмета смањује његова висина, дужина или површина, или пак од 'немоћан, слаб' на основу искуствене корелације између нечије величине и моћи, снаге.

Значење 'слабити' у оквиру гнезда псл. **гъ(b)нџи* реализује буг. дијал. *сџгвџ сџ* impf., *сџгнџ сџ* pf. 'слабити, онемоћати, сушити се, мршавити': Хџбава бџши пџстџт му Рџза, џмџ сигџ сџ сџгнџ ут кџхџри Елена (Петков 1974:138).

У својству паралела за семантички помак 'савити се, нагнути се' → 'ослабити, онемоћати' уп. *завџлџџи* (се), *завџлим* (се) pf. 'нагнути се', 'ослабити, омршати' Косово (Елезовић I), *џрекџчиџџи се*, *џрекџчиџм се* pf. 'ослабити, погурити се, нагнути се напред', *џревџгарџџи се*, *-џм се* pf. 'скупити се, погурити се; ослабити': Ово се пашче превегарило, једва иде Прошџење (Вујичић).

Уп. такође:

ђибав адј. дијал. 'који споро ради (о човеку)' Зоруновац (РСА)

Значење 'који споро ради' може се повезати са 'слаб, немоћан', тим пре што потврде *ђибав* 'који је мек, слаб (о човеку)' и *ђибав* 'који споро ради (о

⁵⁴⁵ Стулић за придев *сагибав* бележи и значење 'сагибљив, који се лако савија, сагиба'.

⁵⁴⁶ Уп. *мџк* адј. 'који је слабе физичке издржљивости, осетљив, неотпоран' (РСА).

човеку)' потичу из истог дијалекта.

Значење 'стар'

О искуственој корелацији између савијања и старења у соматском домену већ је било речи у вези са псл. **gy(b)noṭi*, в. поглавље II. Семантика следећег глагола из разматране лексичке породице темељи се на поменутој корелацији:

й̀òгну̀ши се, й̀òгнѐм се рф. 'остарети': Свѐму й̀дѐ вриѐме, погнуло се Ускоци (Станић)

Значење 'прилагодљив'

Значење 'прилагодљив(ост)' развило се из значења физичке савитљивости неког ентитета, што подразумева његову способност да под утицајем различитих сила мења облик или положај. Ново значење није ограничено на физички домен у том смислу што особине ентитета које су подложне променама нису само физичке и што фактори који утичу на промене и са којима се промене усклађују нису увек сводиви на физичке силе. Услед тога за ентитете којима се приписује својство прилагодљивости обележје конкретно (+) није обавезно.

гй̀бак адј. 'flexibilis, који се лако гй̀ба, прегй̀ба': фиг. Гй̀бку младеж што к уљудству кучи⁵⁴⁷ Ј. С. Рељковић (RJA), (супр. *круй̀и*) фиг. 'који се лако може прилагођавати разним ситуацијама, који лако добија разне видове, који се лако мења': Змај, човек од необично гй̀пка и пријемљива духа, мењао се и прилагођавао времену и његовим променама у идејама Ј. Скерлић, Језуити [су] били гй̀пки дипломати Ј. Дучић, Овај је начин гађања веома гй̀бак: дозвољава да се по вољи удешава брзина гађања и број метака Министарство војно, Гласови дијалеката источне Србије врло су гй̀пки; на њих врло лако утичу околни звуци и дају им своју гласовну, тонску боју А. Белић (РСА)

нѐгй̀бак / нѐгй̀бак адј. фиг. 'који је недовољно способан да лако, брзо мења положај, распоред, облик и др.': Множина непуних редова... прави нам шупљине у воду, чини вод негй̀пким и недовољно јаким Ратник 9, фиг. 'који се држи, опходи круто, увек на исти начин, усиљено': Као што је примитивна душа тежака, као што

---

⁵⁴⁷ Уп. шири контекст: Да се оно учи, гй̀бку младеж што к уљудству кучи Ј. С. Рељковић (RJA s.v. *уљудство*).

је он крут и негибак у осталом свом понашању... Д. Умићевић (РСА)

гѣѣко̄сѣѣ f. 'особина онога што је гипко': Претерана гипкост наши дипломата Новине србске 1834, Отели бисмо свому језику ону сладост, ону меканост, ону гипкост М. Павлиновић (РЈА), 'прилагодљивост': Та се мала држава [Дубровник] супротивила освајачу, свом гипкошћу латинскога духа уцијепљена на доброћудну и мало хаотичну славенску ћуд Л. Војновић, Борба ће бити тешка и немилосрдна... тражиће од нас не само храбрости и издржљивости, него и политичке гипкости Р. Чолаковић (РСА)

нѣѣригнѣѣѣсѣѣ f. заст. 'крутост, нееластичност': Познато је својство укочености и њеке непригнутости писаног закона В. Богишић (РСА)

У својству семантичке паралеле уп. *вѣѣѣѣѣѣ* адј. фиг. заст. 'прилагодљив, пријемчив': Докъ су јоште овако млади и витки, ако што научише садъ ће научити Књаз Милош (РСА).

Значење покретања могло је такође послужити као потпора развоју датог значења. О повезаности ова два значења сведочи следећи пример: Све је ту било прилагођено, условно и померљиво Наша књижевност 1946. (РМС s.v. *ѣомѣрљив*).

Значење 'превртљив'

Лексеме које следе сведоче о присуству значења 'превртљив, варљив, непоуздан' у семантици анализиране лексичке породице:

гѣѣбљив адј. 'flexibilis, mobilis, који се гиба (у оба значења)': Који извлачи и мами рич од другога и дуго мудрује, онога љубав јест гибљива и химбена Г. Пешталић (РЈА)

сѣѣгоња m. фиг. 'човек на кога се неко не може ослонити, превртљив, несигуран мушкарац' Ускоци (Станић)

Превртљивост је непожељна људска особина, а таквом је оцењују други људи на основу негативних искустава са особом која је њен носилац. Превртљиву особу карактерише недостатак стабилности, постојаности услед чега она не пружа ослонац и сигурност другима. Концепт савијања из физичког домена погодан је да метафоризацијом представи поменуту духовну особину зато што се, како је већ речено у поглављу II, на темељу искуства криво и савијено поима као слабо, меко, нестабилно у супротности према правом коме се приписују својства јачине,

чврстине и стабилности. Једноставно речено, превртљива особа се назива *сагоња* зато што је људи доживљавају као некога ко се, кад се ослоне на њу, сагне и тако им ускрати, измакне ослонац. Ово значење могло се наклонити и на семантику кретања јер покретљивост такође имплицира недостатак постојаности и стабилности и на сличан начин може понудити основу за концептуализацију поменути карактерне особине.

Значење 'својеглав, самовољан, ћудљив и сл.'

Следеће потврде сведоче о семантичком развоју 'накривљен, накренут' → 'својеглав, самовољан, обестан' који подразумева ограничење ентитета којима се приписују дате особине на оне са обележјем персонално (+):

нагнути нејасно значење, М. Решетар тумачи као 'силан': Ђе си, Марко, нагнута делијо? Његош (РЈА s.v. *nàgnuti*)

на̀гну̀ти адј. фиг. 'својеглав, самовољан': Ђе си, Марко, нагнута делијо? (Његош), (уз именицу *делија*, најчешће у народним песмама) 'својеглав, самовољан, задрт': Не остави Тривка Буху млада | Кажу да је нагнута делија НП Босанска вила 1896, Првом су се чашом обредили, | Кад ето ти нагнути делија | С Биограда Протовић Андрија НП С. Оровић, Ђе си, Марко, нагнута делијо? Његош, А сад, јадна, мене сама виде, | Дв'је делије нагнуте не виде Л. Ботић, Зловољан и љут... рупих на чардак, готов да тражим свађе као свака нагнута делија Г. Божовић, 'силан, обестан, осيون': Кад згубисмо бијесна Хршума, | И нагнути идемо из Л'јевна; | Ја весео с наше добре среће | Посмјехнух се гледећи Турака Л. Ботић (РСА), 'настран, чудан': Ђе си, Марко, нагнута делијо? Његош, ...двје делије нагнуте не виде Л. Ботић (РМС), 'намћораст, својеглав': Боже мили, нагнута чоeka Прошћење (Вујичић), у изразу *на̀гну̀тӣ дèлӣа* 'силан, снажан, храбар мушкарац, онај који „не мари ни цара ни за ћесара“ Ускоци (Станић)

М. Пижурца, у раду посвећеном тумачењу Његошевог стиха: Ђе си, Марко, нагнута делијо?, значење 'својеглав, самовољан, ћудљив', које реализује придев *нагнути*, изводи из 'накриво насађен', а као семантичке паралеле наводи жаргонско *уврнути*, *шичашен*, *шенути* 'луцкаст', *скренути*, *шенути*, дијалекатско наведен 'приглуп', наведенко 'приглуп тип', рус. *сумасшедший* 'луд, суманут' и дијал. *кочѐра* 'крива јелка', 'глупак'. Такође, указује на то да се придев *нагнути* у

наведеном значењу јавља у везаној колокацији с именицом *делија*, пореклом од тур. *deli* 'луд, махнит, силовит, помаман, срчан, храбар' (Skok 1:390 s.v. *dèli*, Škaljić 209, Петровић 2012:109 s.v. *dèli*) и да се ове две речи семантички саодносе на такав начин да формирају плеонастичку структуру типа 'јуначна јуначина, дели делија' (Пижурица 2000:458).

Наводимо додатне потврде за придев *наведен* и његове деривате као и још неке с.-х. и словенске семантичке паралеле: *навèден* адј. 'нагнут; савијен, повијен', дијал. 'задрт, својеглав; луцкаст, сулуд' Левач, М. Лалић (РСА), 'нагнут; кос', 'преварен'⁵⁴⁸, 'накнут, луцкаст, луд' Ускоци (Станић), 'накривљен, нагнут', 'намамљен, преварен, навучен', 'луцкаст' Пива (Гаговић), 'чудан, на своју руку' Васојевићи (СТИЈОВИЋ), 'накривљен, искривљен, искошен, укошен', 'који је на своју руку, тврдоглав, својеглав', *навèдèнко* т. 'својеглав, самовољан, тврдоглав човек' Васојевићи (БОРИЧИЋ), *навèден-дèлија* дијал. 'задрт, својеглав човек' М. Лалић (РСА), *наведен-делија* 'настран, тежак, ћудљив човек' Васојевићи (Марсенић), *накòшен* адј. 'искривљен, наведен, искошен', 'прек, импулсиван' Васојевићи (БОРИЧИЋ), *наèрен* 'искривљен, нагнут; истурен, спреман за свађу' Бјелопавлићи (Ћупић 193), *на̀херица* дијал. 'пркосна особа' БиХ (РСА)⁵⁴⁹, *закерен* 'накривљен, засукан, извитоперен; тврдоглав, недоказан' Дрвар (Јовичић), *на̀с̀т̀ран* / *на̀с̀т̀ран* 'који својим схватањем или понашањем сувише (у негативном смислу) одудара од других људи, чије су мисли, схватања, ставови или поступци чудни, необични и неоправдани', 'који сувише одудара од уобичајенога, нормалнога, изопачен, извитоперен (о мислима, људскоме карактеру и сл.)', 'врло чудан, необичан (обично у ружном смислу)', дијал. 'крив, нагнут на једну страну, накривљен' (РСА), буг. дијал. *вит* 'бесмислено упоран, тврдоглав' Ботевград, Годеч, *криф* 'id.' Разград, 'својеглав, чудан, необичан, незгодан' Солун (Вакарелска 2001:165), рус. дијал. *лука́вый* 'тврдоглав, самовољан' (СРНГ).

Потврде за придев *наведен* подробније се наводе зато што је у питању етимолошки проблематична реч. Наиме, Скок овај придев, који је у значењу

⁵⁴⁸ За значење уп. *навес*, *навèдèм* рф. 'накривити; навући; намамити; наговорити' Васојевићи (БОРИЧИЋ).

⁵⁴⁹ Уп. *на̀хèр* адј. дијал. 'накривљен, накрентут', *на̀хèрен* 'завинут, крив, искривљен', 'повијен, погурен' (РСА).

'махнит' потврђен у Истри, пореди са фемининумом *нѣсвид* посведоченим у значењу 'махнитост' у говору икаваца из Водица и смешта га у гнездо глагола *věděti 'знати' (Skok 3:575 s.v. *vět*). Пижурица се у поменутом раду не слаже са Скоковим тумачењем и повезује придев *наведен* и именицу *наведенко* са глаголима *весѣти*, *водиѣти* (Пижурица 2000:458, напомена 8). М. Бјелетић, бавећи се семантичком анализом лексема из гнезда псл. корена **věd-*, проблематизује Скокову етимологију придева *наведен* и наводи најпре аргументе који му иду у прилог, а затим указује на то да екавски облик придева код некаваца, остала његова значења 'накривљен, нагнут' и 'преварен', као и блискозначно *завѣден* 'неразуман, тупоглав' у говору Ускока указују на његову везу са глаголом *навѣсѣти* 'усмерити, упутити, накренути, нагнути итд.' < псл. *navesti (*se*). Уз то напомиње да овај глагол у исл. језицима реализује значење 'изазвати нешто помоћу враџбина' и да то може осветлити развој значења 'махнит, (су)луд' које би, према томе, могло бити утемељено у народној представи о лудилу као последици дејства злих чини (Бјелетић 2008:99–100).

Поређење разматраног придева са блискозначним лексемама *нагнуѣти* и *накошен* додатно поткрепљује ово друго тумачење. Све три речи имају исту генезу како у погледу творбе тако и са семантичког становишта. Настали попридевљењем партиципа перфекта пасива глагола *навесѣти*, *нагнуѣти* односно *накосиѣти*, семантички су се уобличили метафоричким пресликавањем заједничког семантичког језгра 'који одступа од правог⁵⁵⁰ (скретањем, савијањем, искошавањем)' у апстрактна значења различитих девијација које се тичу менталних способности, моралних особина, понашања и социјалних односа. Поред тога, придеве *нагнуѣти* и *наведен* додатно још повезује колокацијски паралелизам, тј. спој са именицом *делија*.

---

⁵⁵⁰ За пројектовање опозиције 'прав' : 'крив' у апстрактни домен људских духовних особина уп. следећи цитат којим се илуструје употреба израза *накриво насађен* 'који је лоше воље; незгодан по нарави, пргав, напрасит': Он је више марио људе накриво насађене и кавгације, него људе исправне, питоме и помирљиве Сл. Јовановић (РСА).

Значењски комплекс 'покретати (се)' и њиме мотивисана секундарна значења

Значење 'њихати (се)'

Значење 'дрмати (се), трести (се), дрхтати, њихати (се), љуљати (се), клатити (се)' односи се на различите врсте осцилаторног кретања ентитета с обележјем конкретно (+) у односу на неку тачку или осу. Оно се развило из основног значења 'савијати (се)' зато што осциловање представља више пута поновљену дефлексију тела из равнотежног положаја. Једноставније речено, када се разложи на појединачне секвенце, њихање, љуљање се манифестује као кретање сачињено од више пута поновљеног савијања, нагињања.

У примерима који следе ентитети у улози пацијенса имају обележје живо (+/-): људи, животиње, биљке, као и различити конкретни објекти, како они из природе тако и артефакти. Каузатори, извори силе која изазива осцилацију, најчешће су Бог, људи и атмосферске појаве. У појединим примерима агенс и пацијенс се налазе у односу целина — део, нпр. човек и део његовог тела, те су тако обједињени у оквиру истог ентитета. Рефлексивни облици имају пасивно, рефлексивно или медијално значење.

хрв.-цсл. **г'ноүти, г'ноү / ганоүти, ганоү** pf. '(по)макнути, покренути, ганути': *ganul' si z(e)mlju i smel' si ju* [лат. *commovisti terram Ps 59:4*]⁵⁵¹ Париски зборник (RCJHR)

г'ибайи, г'ибам / г'ибљем impf. 'стресати, дрмати, љуљати': (прелазно) Гибаше главу веома ослабљену П. Б. Бакшић, (са неправим објектом у инструменталу)⁵⁵² Приде к постељи Ацѣљишеве и заче гибати Ацѣлишем глагољски рукопис, 1468, Уда јој дрхтаху каконо тршћице, кими туј гиблаху витри кон водице М. Марулић, ...гибајући главам својим ругаху се њим С. Маргитић (RJA), (нешто, нечим) 'њихати, љуљати; таласати, изазивати таласање нечега': Као кнегињица из бајке, корачала [је] гибажући бедра Д. Радић, Хладан дах с истока пирио ливадама и стао

---

⁵⁵¹ Уп. у савременом преводу: Боже, расрдио си се на нас, расуо си нас, гњевно си се; поврати нас. Затресао си земљу, и развалио си је; стегни расјелине њезине, јер се њиха Псалми 60:1–2 (Свето писмо).

⁵⁵² О алтернирању облика допуне в. напомену 461.

гибати... лишће Д. Шимуновић, Зрнато ће класје | пуккетат живо, гибљућ влаћу
витом М. Беговић (РСА)

gībaitīi, gībām impf. 'покретати, мицати, љуљати': Пир̄и јак вјетар и гіб̄а брѣзе,
с̄ав̄иј̄а и^x до з̄емл̄е Поткозарје (Далмација)

хрв.-цсл. **гибати се, гибљу се** impf. 'гибати се, мицати се, кретати се': smokva
pucaetъ li[i]st'vie svoe egda ot vĕtra veliĕ giblet' se [лат. a vento magno moventur Ap
6:13]⁵⁵³ II новљански бревијар (РСЈНР)

gībaitīi se, gībām se / gībљēm se impf. 'стресати се, дрмати се, љуљати се':
Често се витром привелики гибље бор Ф. Ластрић (РЈА), 'њихати се, љуљати се,
клатити се; кретати се валовито, тамо-овамо': Наслонио [се] на штап и нехајно се
тијелом гiba И. Војновић, Облачићи... чинило се, да се гибљу, сад тамо сад овамо Д.
Шимуновић, Свирачи засвирају некаку песму... Пупавац се гiba у севдаку М.
Глишић, Од јаког дисања гiba се трава пред његовом њушком Л. Перковић, Лађа се
гibала нежно као колевка... Ј. Дучић (РСА)

gībaitīi se, gībām se impf. 'љуљати се, њихати се, клатити се': Гиб̄а се òв̄а шт̄ица
– Гиб̄а се тòвар на кòњу Ускоци (Станић)

gība se impf. 'гибати се од угојености, њихати се (о домаћим животињама)'
Кривовирски Тимок (Ракић)

ђиба се impf. 'гибати се': Млòго се ђиба на̀шијав то̀вар, стра̀ ме да се не превр̀не
Тимок (Динић)

gībaitī se, gībон се impf. 'sich hin und her ~, sich auf und ab bewegen, sich
beugen': Ова се грона гибо (ЉДЛ)

gīikaitīi, -ām impf. уч. 'у деминутивном значењу: њихати, љуљати; покретати':
Вјетрови једра | Гипкати стану и пирећи југ надимати платно превод Т. Маретића,
Да је њија [колску осовину с опругама], да је гипка | Ко детенце лака зипка Р.
Кошутић (РСА)

gīikaitīi se, -ām се impf. уч. 'у деминутивном значењу: њихати се, љуљати се,
клатити се': Са мршава ђерма виси танка шипка, | И, вечито жедна, над водом се
гипка Змај (РСА)

gīikaitīi се, -ām се impf. 'подрхтавати': Деб̀ело м̀есо па се г̀ипк̄а Ускоци (Станић)

---

⁵⁵³ Уп. у савременом преводу: И звијезде небеске падоше на земљу као што смоква одбацује пупке своје кад је велики вјетар заљуља Откривење Јованово 6:13 (Свето писмо).

гѣйѣаѣи, гѣйѣѣм impf. заст. 'дрхтати, треперити, подрхтавати': Погледај само ово парче [јела]! Видиш ли га како гѣѣ. Ти га само мети на језик, оно ће се растопити И. Вукићевић (РСА)

гѣйѣаѣи се, гѣйѣѣм се impf. заст. 'њихати се, љуљати се': Бевојка кршна и лијепа... како се гѣѣ и креѣ С. Ћоровић (РСА)

загѣбаѣи, загѣбѣм / загѣбѣѣм pf. 'почети гѣбати, заљуљати, заклатити, заклимати': Загибао [је] коленима и изненада осетио несигурност под собом В. Комарецки, Гркиња загиба нестрпљиво главом И. Војновић (РСА)

загѣбаѣи се pf. 'покренути се, помакнути се': Загиба се, па еданпут навр главе паде Лика (РЈА)

загѣбаѣи се, загѣбѣм се / загѣбѣѣм се pf. 'почети се гѣбати, зањихати се, заклатити се; затреперити': Свака стварца нејасно као дркѣући трепери и загибѣ се Ђалски, Одскокну или се загибају кола М. Беговић (РСА)

Именице које су мотивисане наведеним глаголским значењем означавају различите направе и предмете који у целини или одређеним својим делом осцилују на неки начин.

гѣбалица f. дијал. 'ђерам, направа за вађење воде из бунара' Жупа александровачка (РСА)⁵⁵⁴

гѣбалица f. 'барка, речни чамац': Може лако да се преврне она гѣбалица ЦГ (Пешут)

гѣбањ, -бња m. мех. 'опруга уопште; опруга на возилима (за ублажавање трескања)': Применио [је] многе новине у производњи гѣбњева за шинска возила НИИ 1958. (РСА), 'предњи гвоздени део на колима (помоћу којег се покрећу предњи точкови и лево и десно)' бачки Буњевици (Реић/Ваѣлија)

гѣбѣњ, гѣбња m. 'предњи железни део кола (помоћу којег се покрећу предњи точкови лево и десно)': Истрошио се гѣбѣњ, триба га проминит бачки Хрвати (Sekulić)

гѣйка f. заст. 'гѣбањ, опруга уопште': ...шпиралной гѣбки одъ челика Е. Јосимовић (РСА)

гѣйчица f. dem. 'гѣбањ': Налази се у куги една гѣбчица... Е. Јосимовић (РСА)

---

⁵⁵⁴ Семантичку мотивацију осветљава следећи пример: Са мршава ђерма виси танка шипка, | И, вечито жедна, над водом се гѣпка Змај (РСА s.v. *гѣйкаѣи*).

нагибача f. дијал. 'направа за подизање и спуштање горњег воденичког камена': Кроз ту прожлеботину, протне се дрво нагибача за подизање и спуштање М. Ђ. Милићевић, Нагибача се употребљава за подизање воденичког камена Ужице, Подриње и Подунавље (РСА)

Уп. односни придев:

гибањски adj. 'који се односи на гибањ': ~ ослонац, ~ ступац (РСА)

Осталим придевима означава се особина проистекла из активности љуљања, њихања и сл.

гибав adj. 'који се гиба, покреће, таласа; гибљив, покретљив': ...табла гибаве пшенице⁵⁵⁵ В. Петровић, ...Па се крвљу докопо амвона | Тог седишта вазда гибавога... Република 1907. (РСА)

гибак, *-йка*, *-ико* adj. супр. *крути* 'еластичан': Ставите на центрифугалну машину гипчи, челични обруч Астрономија за ученике средњих школа (РСА)

гибаст adj. 'који се лако савија, извија, креће; еластичан': ...да ли је уредан гибаст тег (Federvage) и манометар на локомотиви⁵⁵⁶ Српске новине 1884. (РСА)

гибаст adj. 'гипкав, који је у мањој мери гибак, који се гипка': Гипкасти апарати за тегљење и одбијање, морају се наместити на обе чеоне стране колскога постоља Правилник о употреби кола (РСА)

Више именица и придева чија се семантика темељи на глаголском значењу 'њихати (се)' припада техничкој терминологији с тим што су неки термини у активној употреби, док други нису заживели.

Значење 'треперити (о гласу)'

Значење гласовног модулирања је структурирано пресликавањем осцилаторног кретања неког тела у домен звука.⁵⁵⁷

гибати се, *гибам се* / *гибљем се* impf. фиг. 'извијати се, треперити (о гласу)': Тада глас оте мах и поче се чудно и заношљиво гибати и носити у последњим строфама Ј. Лазаревић, Глас се гибље и дрхти С. Винавер (РСА)

---

⁵⁵⁵ Овај пример би могао ићи и под значење 'таласати (се)'.

⁵⁵⁶ РСА не доноси цитат, већ само упућује на извор.

⁵⁵⁷ Овај опис одражава ненаучну слику света.

Значење 'варирати у количини'

Варирање новчаног износа између двеју вредности концептуализује се као њихање неког тела између две тачке тако што се осцилаторно кретање тела у домену физичког простора метафорички пројектује у апстрактни домен количине.

гѝбаѝи се, гѝбѝам се / гѝбљѝем се impf. фиг. 'колебати се у количини, мењати се': За десет година, почевши од 1753 гѝба се приход манастира Хопова између 2134 фор. и 4460 Т. Остојић (РСА)

Значење 'вагати, мерити'

Ово значење се развило метонимијом од 'њихати се (о полузи ваге приликом мерења)', у својству семантичке паралеле уп. нем. *wägen* 'мерити, вагати' < герм. **weg-a-* 'покретати' са раном специјализацијом значења у кретање ваге (Kluge 967). За семантички развој у супротном смеру уп. *вѝгаѝи се* impf. 'мерити се', 'дијал. 'клацкати се (на клацкалици)', 'гегати се' (РСА), фиг. 'клатити се, њихати се' (РМС).

гѝбаѝи, гѝбѝам / гѝбљѝем impf. 'вагати, мерити': фиг. [Нежни осетљиви људи] сваку реч... гѝбају на златним мерилима М. М. Васић (РСА)

Значење 'таласати (се)'

Ово значење се односи на једну врсту осцилаторног кретања карактеристичног за водене и друге површине на којима се образују формације у виду таласа, а настало је на исти начин као и 'трести (се); њихати (се)'.¹

гѝбаѝи, гѝбѝам / гѝбљѝем impf. 'мицати, кретати нешто, чинити да не остане мирно на свом месту; љуљати': Он исти снијеђаше у ону воду у Јерузалиму и гѝбаше ју С. Маргитић (РЈА)

гѝбаѝи се, гѝбѝам се / гѝбљѝем се impf. 'мицати се, кретати се; љуљати се': Приличан је к валовом морскијем, који се од вјетра гѝбају и приваљују М. Дивковић (РЈА)

гѝѝкаѝи се, -ѝам се impf. уч. 'у деминутивном значењу: њихати се, љуљати се; кретати се валовито, тамо-овамо': Препуна Рајна, гѝпка се тихо у кориту своје Љ. Ненадовић (РСА)

узгѝбаѝи, узгѝбѝам / узгѝбљѝем pf. 'почети гѝбати, заљуљати, заталасати': Кад

год би... Морава, узгибана ноћним ветром, грунула у обалу, претрнуо би Политика 1957. (РМС)

узгѝбайѝ се, узгѝбѝм се / узгѝбљѝм се рф. 'почети се гибати, зањихати се, заталасати се': Брда се узгѝбала Д. Ћосић (РМС)

загѝбайѝ се, загѝбѝм се / загѝбљѝм се рф. 'почети се гибати, зањихати се; заталасати се': Када блесне небо и загиба се река дубоким коритом, имаће више живота и среће Д. Ђуровић (РСА)

Овде спада следећа именица из категорије *nomina actionis* која је мотивисана наведеним глаголским значењем.

гѝбалица f. 'таласање воде које допире и тамо где ветар не дува, бибавица' (РСА) = *гибалица* 'место где се вода таласа далеко од удара ветра': Ако гдјегод удара на воду јак вјетар, вода се усталаса, али они таласи досегну који пут и тамо, куда вјетар и не допире. Оваквом гѝбању воде подалеко од удара вјетренога каже се гѝбалица ЛМС 184/1894 (Mihajlović/Vuković)

Уп. у погледу семантике рус. дијал. *огѝбень / огибень* 'морская зыбь возле мыса, заходящая в защищенные от волнений заливы или заводи' (СРНГ).

Значење '(по)кретати (се)'

Значење '(по)кретати (се), мицати (се)' изведено је из примарног значења 'савијати (се)', о чему је већ било речи у поглављу II. Веза са полазним значењем још увек је видљива услед чега су поједини примери семантички амбивалентни, те им се могу подједнако приписати значења 'покретати (се)' и 'савијати (се)'.⁵⁵⁸

Основни критеријум класификације грађе заснива се на типологији учесника према обележју аниматности.

Акѝвностѝ ѝокреѝања у којој је агенс аниматѝни енѝиѝѝеѝѝ, а ѝацијенс део његовог ѝела

Наводе се најпре примери у којима су агенс и пацијенс у оквиру истог ентитета с обележјем аниматно (+) и налазе се у односу целина — део, тј. у којима је пацијенс неки део тела агенса, у једном примеру и тело у целини.⁵⁵⁸

---

⁵⁵⁸ О алтернирању облика допуне в. напомену 461, с тим што је овде облик беспредлошког инструментала чешћи.

g`anuīti, g`anēm pf. 'макнути, кренути, учинити да што не остане мирно на свом мјесту': Доста је главом кренут', оком намигнути, прстом ганути, или ногом дирнути Ј. Бановац, Не могадијаше макнути руком ни ногом ганути А. Канижлић (RJA), 'кренути, помаћи': Он је шутио и мирно слушао, а да ни прстом гануо није Ђ. Турић, Стари је само густим и оштрим обрвама гануо и шутио Л. Плелел, ...не бих никада гануо ногом од овога посвећенога мјеста Вј. Новак (РСА)

гибати, гиваю impf. 'гибати, мицати, покретати': *anna gl(agol)aše v sr(ъd)ci svoem' tьkmo usnata svoima gibaše* [лат. *labia illius movebantur 1Rg 1:13*]⁵⁵⁹ Бревијар Вида Омишљанина (RCJHR)

g`ibaīti, g`ibām / g`ibљēm impf. 'мицати, кретати нешто, чинити да не остане мирно на свом месту': Овако имамо тежати и гибати тијело наше М. Дивковић, Док могаше језиком гибати А. Канижлић (RJA)

razg`ibaīti, razg`ibām / razg`ibљēm pf. 'гибањем макнути, скренути': разгибати руку, ногу, чланке, прсте у савременом језику (RJA), 'учинити покретљивим, разрадити, размрдати': Разгибајте своје тијело, пођите пјешке З. Шкроб (PMS)

Уколико је покретање неког дела тела резултат рефлексне, несвесне радње, то формално може бити исказано употребом рефлексивног облика глагола са именицом са соматским значењем у улози субјекта.

g`anuīti se, g`anēm se pf. 'покренути се, помакнути се': Смјешкајући се тако гануле би му се само уснице... Е. Кумичић (РСА)

Активносћ покретања с једним аниматним учесником

Ситуација покретања у којој једини аниматни учесник обједињује обе улоге (и агенса и пацијенса) обично има за свој формални израз рефлексивни облик глагола. Исто значење може се, међутим, реализовати и нереклексивним глаголом употребљеним без допуне.

g`anuīti, g`anēm pf. 'макнути, кренути, учинити да што не остане мирно на свом мјесту': И ноге би по мало ходиле, али слабост не да ни ганути М. А. Рељковић (RJA), 'покренути се': У свему јој задовољити, но никуда јој не дати ганути из себе Л. Ботић (РСА)

---

⁵⁵⁹ Уп. у новијем преводу: Али Ана говораше у срцу својем, уста јој се само мицаху а глас јој се не чујаше... Прва књига Самуилова 1:13 (Свето писмо).

g`anuīī se, g`anēm se pf. 'макнути се, кренути се': Не смије се ганут' дијете; још бо страши Прут да ријека И. Гундулић, Њему ноге тако отекоше, да се ни ганути није могао А. Канижлић (RJA), 'покренути се, помакнути се': Она... се не гану с мјеста Н. Андријашевић (РСА)

g`enuīī se, -нѐм се pf. 'макнути се, помакнути се, кренути': Гени се веч јемпут Вараждин (Lipljin)

хрв.-цсл. **гибати се, гиблю се** impf. 'гибати се, мицати се, кретати се': bl(agoslovi)te kiti i v'sa ka gibljut se vъ vodah' [лат. omnia quae moventur Dn 3:79] Париски зборник (RCJHR)

g`ibaīī se, g`ibām se / g`ibљēm se impf. 'мицати се, кретати се': Тако пак дитића на тлех поставише, почла се гибати, јер јошће жив бише Олива (RJA)

g`ibaīī se, -бљем се impf. 'мицати се': Гибли се веч јемпут, кеј дрмиш [дангубиш]! Вараждин (Lipljin)

разг`ibaīī se, разг`ibām se / разг`ibљēm se pf. 'гибањем се макнути, скренути': Идем, да се мало разгибам (разгибљем) у савременом језику (RJA)

рѐзг`ibaīī се, -бљем се pf. 'разгибати се': Немреш фург седети, мораш се мало резгибати! Вараждин (Lipljin)

рѐзг`ibaЃвайīī се, -вљем се impf. 'разгибавати се': Резгибавлем се да [кад] саки дан в четрти кат ствари з дучана влечем Вараждин (Lipljin)

Активност у којој анимайни ентийиетї њокреће неки ѡпредметї

Разматраним глаголима може се упутити и на ситуације у којима аниматни агенс, прототипично је то човек, помера неки ентитет са обележјима аниматно (–) и конкретно (+).⁵⁶⁰

g`anuīī, g`anēm pf. 'макнути, кренути, учинити да што не остане мирно на свом месту': Ганути, напустити воду на коло у мајдану (фабрици) да креће Босна, Или сноп се под млатило гане⁵⁶¹ Ј. С. Рельковић, Могаше сам крцатими коли ганути Ш. Кожичић, Не мош ш њим никуд ганути како ни с Велебитом⁵⁶² Лика (RJA), 'кренути, помаћи': Гани мало јајце десно, па утори кантар Ужице (РСА)

⁵⁶⁰ О алтернирању облика допуне в. напомену 461.

⁵⁶¹ RJA s.v. ову конструкцију описује као рефлексивни пасив.

⁵⁶² Има се у виду Велебит као пацијенс, пошто је референција заменице непозната.

Активност̄ у којој инанима̄ни ен̄тӣӣе̄ӣ доводи до покрета̄ња предмета̄

Разматраним глаголима може се реферисати на активност покретања при чему су и агенс и пацијенс ентитети са обележјем аниматно (–). Будући да је покретање физичка активност, у улози пацијенса су конкретни ентитети, док се као као агенси јављају природне појаве или ентитети који су производ људске активности.⁵⁶³

ганӯти, ган̄ем рф. 'макнути, кренути, учинити да што не остане мирно на свом месту': Сунчени тад исток и зорњи вихар ш њим обсину вас оток и гану узгор дим Ђ. Бараковић, Киша 80 кућа из темеља гану и разруши А. Канижлић (RJA)
гӣба̄ти, гӣбам / гӣбљем impf. (нешто, нечим) 'покретати (уопште)': Колика сила лежи у водених парах, потврђују нам... безбројни паростроји, које оне тјерају и гибљу Крижан, Виенац 1871. (РСА)

Активност̄ покрета̄ња с једним инанима̄ним учесником исказана рефлексивним глаголом

Следе примери са рефлексивним облицима којима се реферише на ситуацију (по)кретања инаниматних конкретних ентитета, чији су каузатори у случају природних ентитета физичке или божанске силе, затим атмосферске појаве, а ако су артефакти у питању, онда, по правилу, човек.

ганӯти се, ган̄ем се рф. 'макнути се, кренути се': Кад се гане и промијеси [ускомеша] паклено језеро Либро од мнозијех разлога (RJA), 'покренути се, помакнути се': Воз [се] тихо и полагаано гануо, без обичног треска и ломњаве В. Јагић, Море се кадикада гане, па се чује, како се валићи у затону ваљају И. Ћипико (РСА)

гӣба̄ти се, гӣбам се / гӣбљем се impf. 'мицати се, кретати се': Море ће се уздигнути четрдесети лаката сврху свијех планина, и тако ће стајати не гибљући се каконо зидови М. Дивковић, Земља стално стоји и не гибље се Ф. Главинић, Небеса, сунце... да се ради људи гибају и окрећу С. Маргитић (RJA)

разгӣба̄ти се, разгӣбам се / разгӣбљем се рф. 'постати покретљив, разрадити се, раздрмати се': [Точак] се још није право разгибао превод Р. Шоварија (РМС)

---

⁵⁶³ Овде је посреди агентивност акцидентног и симулативног типа, а у потоњем случају у позадини као ефективни агенс стоји човек (уп. Алановић 2005:169–171).

Девербална образовања која одражавају значење '(и)крећашћи (се)'

Домен људи и животиња. — Именице и придеви којима се реферише на неки аспект физичке активности помицања, кретања људи и животиња односе на човека или животињу у целини или се фокусирају на поједине делове њиховог тела.

Именицама се означава, у зависности од творбеног типа, назив радње и чина човековог покретања и особина проистекла из те активности:

гануће п. 'дело којим се неко или нешто гане, покрене (у правом, физичком смислу)': Овога тила живот од његова ганућа познајемо Ј. Бановац (РЈА)

гибање п. 'мицање': У гигању тила његова Ш. Будинић (РЈА)

гибање п. 'кретање': Гибање је добро за здравље (Lipljin)

гиб т. 'покрет, кретање': Потрзма се за пушку дивљим гибом тијела М. Божић, Она је придодала толико лакости томе гибу Г. Матић (РСА)

ганети т. 'гануће, мицање': Добростива сваки паза [погледа], лијепа ганета и образа Ј. Кавањин (РЈА)

гибиво́сти ф. 'особина онога што је гибљиво, покретљивост': У узрасту, кретама... и гибивости имао је... нешто женско Ј. Косор (РСА)

гибљиво́сти ф. 'особина онога што је гибљиво, покретљивост; гипкост': Вјежбај се у брзом ходу, скакању и другом, што принаша гибљивости тиела Пучки пријатељ 1868. (РСА)

гибко́ча ф. 'еластичност, гипкост, покретљивост': В тим летима такву гипкочу несем видел Вараждин (Lipljin)

Особина у вези са кретањем исказана придевима у наредним примерима приписана је људима:

неганути рт. pass. 'непомичан, непоколебљив, који се не може ганути': [Бог] учини Луцију тако тврду, сталну и негануту, да три сто људи потежући ју од места онога ганути не могаху ју Ф. Главинић (РЈА)

неганутив адј. 'непомичан': Стајаше неганутив и чекаше ју с четама Д. Богданић (РЈА)

Именице које следе означавају неки аспект покретања (назив радње, њеног вршиоца, особину проистеклу из те активности и сл.) појединих делова тела.

гибание, -иѣ п. 'гибање, покрет': sta že judiť pred' postělju moleče se sь sl'zami i usti gibaniemъ v mlъku gl(agol)juči [лат. et labiorum motu in silentio Jdt 13:7] Бривијар Вида

Омишљанина (RCJHR)

гѣб m. (f.) дијал. 'стас': ...Л'јепа струка а висока гѣба [о девојци]⁵⁶⁴ НП Горња Далмација, 'покретљивост, моћ покретања (зглоба)': Лакоћом се пентрао додирујући опанком брзо избочине стијења, као да је вјежбао гѣб ноге М. Божић, Када се у пригибли помакне кост са свога мѣста, чељаде нема гѣба Пољица, Немам гѣба у нози Далмација, Парип кључета кад рђаву гѣб има у својим ногама, пак туче ногом у ногу Драгољуб 1846. (РСА)

гѣб m. 'Bewegung, Veugung (in einem Gelenk)': Нимон гѣба у десној ноги (ЏДЛ)

гѣбавца, *-ѣвца* m. анат. 'живац који покреће мишић' Л. Глик (РСА)

гѣбало n. 'орган у људском или животињском телу који гѣба (миче), *organo motore*' Парчић (РЈА), анат. 'орган покретач' Л. Глик (РСА)

гѣбивѡсѣи f. 'особина онога што је гѣбљиво, покретљивост': Гѣбивост зглоба је [при ишчашењу] слаба или никаква П. Брикси — У један мах све мишичје показује и љепоту и снагу и живу гѣбивост Ј. Косор (РСА)

гѣйкосѣи f. 'еластичност, гѣпкост, покретљивост': Немам више гѣпкости в прстѣх Вараждин (Lipljin)

Следе придеви који у цитираним примерима означавају способност неког дела тела да се покреће.

гѣбив adj. 'који може да се покреће, покретљив; који се лако покреће, гѣбак, еластичан': Долња усница [гориле је] врло гѣбива Виенац 1871. (РСА)

гѣбљив adj. 'који може да се покреће, покретљив; који се лако покреће, гѣбак, еластичан': Зачуди се, каква је гѣбљива та црна губица М. Јуркић, Гѣбљиве црте обријаног образа... одавали су, да је то глумац А. Касовиц-Цвијић (РСА)

Бог као први покретач. — Посебно су издвојене именице из категорије *nomina agentis* и придеви са значењем негиране посибилности којима се реферише на Бога и његова својства. Апстрактни религијско-филозофски појам 'првог узрока' концептуализује се помоћу појма кретања из физичког домена.

---

⁵⁶⁴ Наводи се овде под претпоставком да је изворно значење 'оно што се креће, расте' или 'оно што је настало кретањем, растом', уп. синоним *pâcū* m./f. < псл. **orstь* / **orstь*, од псл. **orsti* 'расти' (Skok 3:110–111 s.v. *râsti*, ЭССЯ 32:197–199 s.v. *orsti* (*se*), 207–208 s.v. **orstь*/**orstь*) < пие. *h3er-* 'sich in (Fort-)Bewegung setzen' (LIV 299–301 s.v. *h3er-*). Уп. стчеш. (*h*)*nâtbie* 'појас, стас' = **nadhbie* < **nadhьgьbьje* (ЭССЯ 22:16).

ганићель m. 'онај који гане': Међу стварма ганутим и гануоцем не имамо ставити говоренја брез сврхе, и зато потриба је доћи к првому ганитељу М. Раднић (RJA)

ганулац, -уоца m. 'онај који гане, покреће': Исто имамо рећи од гануоца, заштобо међу стварма ганутим и гануоцем не имамо ставити говоренја брез сврхе М. Раднић (RJA)

гибалац, -аоца m. 'motor, онај који гиба, миче': Свако ганутје јест узроковано од ганутја првога гибоаца М. Раднић (RJA)

негибљив adj. 'који се не може гибати (у правом и пренесеном смислу)': Он је [т. ј. Бог] становит и негибљив П. Радовчић (RJA)

негибући pt. праес. 'негибљив': Гану се тада Бог; како гану, ако јест негибући? Ф. Главинић (RJA)

Домен инаниматних конкретних ентитета. — Именице и придеви из разматране лексичке скупине такође означавају неки аспект физичке активности помицања, кретања ентитета са обележјима живо (-) и конкретно (+).⁵⁶⁵

Именице спадају у категорије *nomina acti(onis)*, *nomina agentis*, *nomina qualitatis*.

г'ноуџтиє, -иџ / гануџтиє, -иџ n. 'кретња, покрет, гануће, стрка': *i čitovъ ganutiê i šlêmovъ množastvo* [лат. *scutorum motus 2Mach 5:3*] Бривијар Вида Омишљанина (РСЈНР)

гануће n. 'дело којим се неко или нешто гане, покрене': Ки чекаху ганутје воде Бернардин, Небо својијем ганутјем и кретањем Б. Градић, Ганутје валова његовије ти утишаш и угашујеш М. Дивковић, Видећи ганутје звизд П. Радовчић (RJA)

самогиб m. 'онај који се сам гибље, ствар учињена да се сама гибље, аутомат' П. Витезовић, Шулек, околина Сиња (РЈА)

гибостірџ m. ков. неодом. 'локомотива, машина која вуче железничке композиције' Парчић (РСА)

гибљивџи f. 'особина онога што је гибљиво, покретљивост; гипкост': Ако одбацимо покретљивост лутке према другим луткама и предметима на сцени, остаје још самостална гибљивост лутке Д. Драговић (РСА)

негибљивџи f. 'негибљивост, особина онога који је негибљив, онога што је

---

⁵⁶⁵ Класификација грађе на основу тога да ли су у питању артефакти или појаве из природе није вршена због невеликог броја потврда.

негибљиво; немогућност гигања, померања, непокретљивост⁵⁶⁶: Црни хоће негибљивост бијелог ловца учинити трајном или позиционом слабоћом бијеле поставе В. Вуковић (РСА)

Следе придеви којима се означавају својства неживих ентитета повезана са физичким кретањем.

гибан адј. 'који се може покретати, покретан': Нестале завртње, који служе везивању гибних листова [не треба достављати] Правилник о употреби кола (РСА)

самогибан адј. 'аутоматски' Шулек (РЈА)

ганућив адј. 'који се миче, који се може мицати': Звијезде ганутиве, које промињују мјесто 'stellae vagae, stellae errantes' Микаља (РЈА)

гибив адј. 'који може да се покреће, покретљив; који се лако покреће, гибак, еластичан': ...за... морем, за широком, бескрајном и гибивом пучином⁵⁶⁶ В. Е. Цар, Кривуља [скија] може бити изрезана или на ватри савијена. Такове кривине нису гибиве А. Шкутељ (РСА)

гибљив адј. 'који може да се покреће, покретљив; који се лако покреће, гибак, еластичан': Ухвативши се за доруке гибљиве терасе, рече Стј. Крањчевић, По гибљивој пучини морској...⁵⁶⁷ Ст. Винавер (РСА)

негибљив адј. 'који не мења место, положај, статичан': Овако му је ловац негибљив, па се бијели служи изнудницом В. Вуковић, 'који се не може гибати, покретати, непокретан; који је у стању мировања, непомичан': ...крај његове [птичије] мале, негибљиве лешине... М. Хирц (РСА)

гибућ адј. 'mobilis, који се гига (миче)': Друго небо, ко се зове прво гигаће Ф. Главинић (РЈА)

негибући рт. праес. 'негибљив': Небо јест... у битју обло... и негибуће Ф. Главинић (РЈА)

негибући рт. праес. аст. 'који се не гига, не миче, не креће': Мостове тврде и негибуће поправи М. А. Релковић (РЈА s.v. *gibati*)

Уп. и прилог:

негибљиво адв. 'тако да се што не може померати, помицати, непокретно, круто, чврсто': ...штитови образа, који су негибљиво спојени са кацигом [шлема]

---

⁵⁶⁶ Овај пример би се могао сврстати и под значење 'таласати (се)'.
⁵⁶⁷ В. претходну напомену.

Гласник Земаљског музеја 1907. (РСА)

Покретна и непокретна имовина. — Овде спадају и бројне потврде правно-имовинских термина који се односе на покретну и непокретну имовину. Изузетно се, заједно са именицом и придевима, наводи и глагол у одговарајућем значењу како би се све лексеме које реализују поменуто термилошко значење нашле на једном месту.

гибаџи се, гиба̄м се / гиба̄љем се impf. 'бити покретан (о имовини)': Свога блага, ча се гибље и не гибље Закон винодолски, Од мога убоштва ча се гибље и не гибље да продаду 1437, Monumenta croatica (RJA)

гануће п. 'оно што се гане, покретност (о имовини)': Ганутје блага раздили убогим, а лежеће стрицу свому припоручи Ф. Главинић (RJA)

гибив adj. правн. 'покретан, гибући (о имовини)': [Домаћин] само гибивим иметком управља по вољи В. Богишић, У својој руци је имао гибиви и негибиви иметак њезин И. Захар, ...скупљала [је] све више, што је гибиво А. Шеноа (РСА)

негибив adj. заст. 'који се не може премештати, преносити с једног места на друго, непокретан (о имовини, имању, добру и сл.)': ...негибивим имањем И. Кукуљевић, ...гибиво и негибиво добро... Славенски југ 1849, ...Кад ниесу смјели имати негибива иметка, ишли су за гибивим Дом 1900, ...негибива добра... Аркив за повјестницу југославенску 5, ...негибиви и гибиви имутак... Д. Франић, ...власником негибива иметка Р. Строхал (РСА)

гибући adj. 'mobilis': ...всако ино благо, гибуће и негибуће... 1524, Сењ, ...все сам изгубил и гибуће и негибуће 1527, бискуп Јожефић Крст. Франкапану (Mažuranić)

гибући adj. 'mobilis, који се гиба (миче)': Зове се гибуће ча се гибље [о имовини] Пољички статут, Остављам все благо гибуће и негибуће 1487, Monumenta croatica (RJA), правн. дијал. 'покретан (о имовини)': Ради вас сам изгубио све, што сам имао гибуће и негибуће М. Нехајев, Кућа је власна продат све гибуће, као што су: говеда, свиње, коње и овце Варош у Славонији, Народ сматра, да прво треба, кад је потреба, продати „гибуће“ (покретне) ствари Љ. Протић, ГЛЕМ 1937, Помичне или гибуће [ствари] јесу благо, животиња, покућство, брод Пољица (РСА)

гибучи adj. 'покретан, мобилан': Вѣс гибучи и негибучи имѣтѣк му је на бѣбњу Вараждин (Lipljin)

негибући pt. praes. act. 'негибљив': Остављам мојему брату Марку все благо гибуће

и негибуће 15. в., Monumenta croatica, *добра негибуча* 'bona immobilia' Белостенец (РЈА)

негибући adj. заст. и дијал. 'који се не може премештати, преносити с једног места на друго, непокретан (о имовини, имању, добру и сл.)': Са посједовањем негибућега имања... Архив за повјестницу југославенску 5, ...и свога негибућега или непокретнога посједа Дом 1900, Кућа је власна продат све гибуће, ...а негибуће смије само повећат или проминит: дат боље за горе, ил даље за ближе... Варош у Славонији, Непомичне или негибуће јесу ствари, које се не могу принашат, с једног миста на друго, ка њиве, оградe, вртли Пољица (РСА)

негибѹчи adj. 'непокретан, имобилан': Гибѹчи и негибѹчи имѣтѣк је пописани Вараждин (Lipljin)

гибљући рт. граес. аст. 'који се гибље, миче, креће': Била ствар негибљућа или гибљућа А. Баћић (РЈА s.v. *gibatī*)

негибљући рт. граес. аст. 'негибљив': Или му била ствар негибљућа, како кућа, виноград, поље или гибљућа, како коњ, одића А. Баћић (РЈА)

гибајући adj. у изразима *гибајућа марха, гигајуће и негигајуће имиене* Пергошић (Mažuranić s.v. *gibući*)

Термини су карактеристични за западни део с.-х. језичке територије и данас имају статус застареле и дијалекатске термилошке лексике.

Дато значење реализују словачке и чешке континуанте псл. основа **gъb-* и **gyb-*: слч. *hnutel'nost* 'покретни иметак', *hnutel'ny', hnutedelny' (majetok)* 'који се може покретати (о иметку)' (SSN), чеш. *hybný* 'покретан (о имовини)', *nehyný* 'непокретан (о имовини)' (PSJČ).

У својству семантичких паралела могу се навести с.-х. термини из гнезда псл. основе **krēt-*, који су својствени савременом књижевном језику, уп. *крѣѣан* adj. Ђ. Јакшић, *ѣдкрѣѣан, ѣокреѣѣнина / ѣдкреѣѣнина* f. Ј. Косор, *ѣдкрѣѣѣнѣсѣѣ / ѣокреѣѣнѣсѣѣ, ѣекреѣѣан* adj. Стј. Радић, *нѣѣокреѣѣан, ѣекреѣѣнина* f., *нѣѣокреѣѣѣнина* Е. Кумичић, *нѣѣокреѣѣнѣсѣѣ*, такође и дијалектима: *крѣѣан* adj. у изразу *крѣѣѣно и нѣѣокреѣѣно (имање)* Драгачево (Ђукановић II), *крѣѣѣнина* f. 'покретно имање' *нѣкрѣѣѣнина* 'непокретно имање' Ускоци (Станић), *нѣкрѣѣѣнина* 'непокретна имовина' бачки Хрвати (Sekulić), *ѣокреѣѣѣѣѣѣ* adj. 'покретљив (о имовини)', *ѣокреѣѣѣѣѣѣ* f. 'поједини комад покретне имовине', *нѣкрѣѣѣѣѣѣ* 'некретнина'

Вараждин (Lipljin)⁵⁶⁸, затим лат. *mobilis* 'покретан, покретљив; несталан, који није постојан', правн. *mobiles res, mobilia bona* 'покретна имовина, покретност (за разлику од земље, куће), као што је стока, новац, одећа итд.', *mobilia* 'покретност' (Lewis/Short) за које се може претпоставити да су, кроз рецепцију римског права у средњем веку, утицали на настанак разматраних правних термина.

Део народне имовинске терминологије је и *губ* т. 'дос, прђија' (РЈА) коме би овде било место уколико је поствербал од глагола *губаџи* у значењу 'мицати, кретати'.

Термини из физике. — Посебно су издвојени научни термини који су повезани са појмом кретања физичких тела уопште (независно од обележја аниматности).

гибомјер т. физ. 'справа којом се мери гобање (мицање); *bewegungsmesser*' Шулек (РЈА) = *гибомјер* ијек. ков. неodom. 'справа за мерење кретања' Шулек (РСА)

гибословје п. физ. 'bewegungslehre, dynamik, mechanik, наука која се бави мицањем (гобањем), механика' Шулек (РЈА s.v. *gibòslòvje*) = *гибословје* ков. неodom. 'динамика, наука о кретању' (РСА)

гибословац т. 'човек који се бави гибословљем, механиком; *mechaniker*' Шулек (РЈА) = *гибословац* ков. неodom. 'човек који се бави гибословљем' (РСА)

Значење 'ићи, кретати се'

Значење 'ићи, кретати се' развило се из значења 'покретати се, помицати се, мењати положај, место' и подразумева аниматне актанте способне за самостално кретање.

гануџи (се) рф. 'товрег (као војнички термин)': Ми ћемо се данас овуда полаг Вуковине Краварској ганути [с хрватском војском] 1592, бан Ердеди, У петак хоћемо одвуда ганути [с војском] 1599, бан Драшковић, *гануџи* 'id.' Пергошић (Mažuranić)

губаџи, губам / губљем impf. 'кретати се, ићи': [Народне масе] гобаху на северо-

---

⁵⁶⁸ У овом говору напредо се користе термини пореклом од основа **gub-* и **krēt-*. Могуће је да су ови други преузети из савременог књижевног језика.

запад да склоне и очувају макар и сенку независности својој народној личности — За овима гибају коњаници као таласи... јуначки оружани М. Ђ. Милићевић (РСА)
гиба̄ти се, гиба̄м / гиба̄љем се impf. 'кретати се, ићи; путовати': [Спахибаша] се гибаше за спахијама на дивном коњу М. Вукићевић, Дугим редом збор се духовника | 'вамо гибље П. Прерадовић, Због рђавих путова и свет се не гибаше толико као данас-дани Шапчанин, Треба из Србије послати у Славонију, Хрватску и Границу особу, која је ондје позната, може се слободно гибати М. Нехајев, фиг. Иван Крижовец гибоа се кроз живот у неком повишеном настројењу пуном лиризма М. Крлежа (РСА)

гиба̄ти се, -блѣм се impf. 'мицати се': Гибали смо се полехко как в прошецији Вараждин (Lipj̄in)

огиба̄ти, огиба̄м / огиба̄љем impf. 'ићи, пролазити, простирати се мимо или око нечега (некога), заобилазити': Жељезница која огиба фронтине тврдиње поред које пролази...⁵⁶⁹ Ратник 6 (РСА)

угнӯти, угне̄м pf. 'ступити, ући, доћи': Обрнусмо од запада... угнусмо у брдине Папуку М. Павлиновић (РМС)

Уп. и именицу чије је значење утемељено на наведеној глаголској

---

⁵⁶⁹ Појава инаниматног учесника са значењем превозног средства или саобраћајне инфраструктуре у улози субјекта заснива се на семантичким трансформацијама које илуструје следећи низ примера: Људи (колима) пролазе (путем) поред села — Кола пролазе путем поред села — Пут пролази поред села. Први исказ је прототипичан са вршиоцем радње у улози субјекта, док је други настао тако што се у тој функцији ефективни вршилац метонимијски замењује средством (уп. Алановић 2005:169). У улози субјекта се тако на површинској структури јавља инструмент који на основу метонимијског модела 'инструмент' — 'корисник тог инструмента' омогућава установљавање стварног реализатора радње у дубинској структури (уп. Суботић/Бјелаковић 2005:63). Оваква метонимијска трансформација именица служи као основа за секундарну метонимију глагола, те други и први исказ могу послужити као илустрација следећег метонимијског модела утврђеног за глаголе кретања: 'кретати се самостално (о превозном средству)' — 'кретати се помоћу превозног средства' (в. детаљније Драгићевић 2010:171–172). Трећи исказ је одраз наше способности да, опажајући континуално кретање неког објекта, ментално пратимо путању коју он прелази (уп. Lakoff 1987:442–443). Промена фокуса са објекта који се креће на путању којом се он креће језички се манифестује тиме што се лексеми којом се означава трајекторија додељује улога субјекта.

семантици:

гануће п. 'дело којим се неко или нешто гане, покрене (у правом, физичком смислу)': Ганутје на доспитку брже је, говоре мудраци А. Качић (RJA)

Може се приметити да се у већини примера појављује више учесника или чак и колектив који се организовано и у маси креће (војска, коњаници, збор духовника). Утисак који оставља такво кретање експлициран је у горенаведеном цитату: За овима гобају коњаници као таласи..., што значи да и ови примери, иако им се придаје значење неутралног кретања, често заправо реферишу на усталасано кретање велике масе људи (уп. значење 'таласати (се)') или на кретање у колони која вијуга и сл., те, према томе, нису сасвим ослобођени примеса изворног значења савијања.

Значење 'поћи'

Посебно је издвојено значење 'поћи, упутити се некуда', које се односи на иницијалну фазу кретања, зато што се показало значајним за даљу семантичку деривацију. Оно је свакако у вези са претходним 'ићи', пошто и сам глагол *ићи* реализује значење 'полазити куда с каквим циљем' (РСА), али је његовом развоју, због циљне компоненте, могло допринети и значење 'окренути, усмерити (ка нечему)', које такође садржи ту компоненту, уп. као семантичку паралелу *навићи* 'обрнути, окренути у једном правцу, скренути; поћи, упутити се, кренути', 'управити, усмерити (некога или нешто)' (РСА).

хрв.-цсл. *г'ноути се, г'ноу се / ганути се, гану се* рф. 'помакнути се, макнути се, покренути се, ганути се': *što bi s'tvorilь ili kamo bi se ganulь ne viděše* [лат. *quo verteret gradum*] II новљански бревијар (RCJHR)

ганући се, ганем се рф. 'макнути се, кренути се': Кад се војник на пут гане, онда за њим врева стане В. Дошен, Еј јуначе, срићан био, куд год се гануо! М. А. Релковић (RJA)

нагнући, нагнем рф. 'уопште поћи, кренути, упутити се некуда': Я ћу зажмурити па кудгод у свѣт нагнути Вукова преписка, Из Паноније нагоше они прве половине 7-ог века у Илирик Млада Србадија 1870, ...те године у већем броју нагнуше у Америку И. Ћипико (РСА), 'кренути, поћи не обазирјући се': Нагнуо нѣкуј у Старац — Нагнуо нѣс планину Ускоци (Станић)

nàgēīīi, nàgnēm rf. дијал. 'поћи, упутити се некуда': Ове вечери попио је Бектић нешто више но је иначе пио и нагео кући Х. Крешевљаковић (РСА)

У ускочком говору поред интранзитивног, забележено је и транзитивно, каузативно значење 'учинити да стока пође':

nàгнуīīi, nàgnēm rf. 'почети терати стоку остављајући је да пасе и полако се креће': Нагнуо ђвце Ускоци (Станић)

Дата значења остварује и слч. континуанта псл. основе **gъb-*, уп. дијал. *rohniūt* rf. 'принудити на покрет, потерати, пожурити (нпр. коње)', *rohniūt sa* експр. 'поћи, кренути (на пут)' (SSN).

Уп. у својству паралеле *крéнуīīi* rf. 'поћи, упутити се', 'потерати (животиње), погнати' (РСА).

Значење 'јурнути'

Значење 'јурнути, журно се упутити, брзо кренути' надовезује се на претходно 'поћи, упутити се некуда', од кога се разликује по томе што садржи додатну семантичку компоненту 'журно, брзо' којом се спецификује начин вршења радње. Према RJA s.v. *nàgnuti*, веза између значењског комплекса 'потећи, навалити, побећи' и основног значења темељи се на положају човековог тела током трчања, бежања: „јер је čovjek više ili мање nagnut, kad бјежи“.

зџгнем rf. 'потерати, појурити': Зџгне он да ме уфати, ал му ја умџкнем Лесковац (Митровић)

загнуīīi се rf.: Кад отворик тор, одмак виђок једну овцу како лежи, ја се загнук према њој, кад виђок зло: она се сва убрусила и балуша на уста Пива (Гаговић s.v. *убрúсиīīi*)

загнем се rf.: Овај човџк нџе чамутан! Куде се у срџт пладне загнуја, на овој врућо сламу да прекарује? Јабланица (Жугић s.v. *чамуīīан*)

зџгнем се rf. 'затрчати се; јурнути': Кучики се зџгнаше по зајца Велико Буштрање (Златановић), 'почети трчати, јурнути': Зџгну се ја да гу стџгнем, да видџмо чијо ће она дете да тџпа, ал ми побџже Јабланица (Жугић)

nàгнуīīi, nàgnēm rf. 'потећи, навалити': Сада нагне преко поља [тј. коњ] и за један час стигне НПр Вила 1867. (RJA), 'потрчати, појурити; журно се упутити, брзо кренути, пожурити': Јој погџбох, залелека Милоје, па наже на дрвљаник за секиру

И. Вукићевић, Он брзо потрча узбрдицом, а дјевојка, нагне за њим И. Ћипико, ...а синчић се истрже и наже доле у поток Г. Божовић, Момак [је] бацио будак и нагнуо у шуму... Б. Ћопић, ...За тим нагнуше [хајдуци] мрклом ноћом пут Дебељаче Н. С. Кукић, А чим [поп] нахвата [рибе]... он нагне кући Б. Јевтић, Без поздрава нагне дугим корацима за Новоселом А. Цесарец (РСА), 'навалити, нагрнути (у маси, у гомили)': Он пожури и сав навали к вратима, ка којима наже сав онај свет, који очекиваше долазак воза М. Ђ. Милићевић, ...викну гомила, и све наже као јато чворака на трг Л. Лазаревић, Она изађе на глас као вешта бајалица. Свет наго са свих страна... даје и доноси... Батут (РСА)

нагнути се, нагнѐм се рф. 'потрчати, појурити; журно се упутити, брзо кренути, пожурити': Па се наже преко поља равна, | Баш на име паши од Удбина НП Срем, Лика и Банија, 'навалити, нагрнути (у маси, у гомили)': Загусте пушке уз поље као да је свадба. Хрпа се народа тамо нагне да види што би... С. М. Љубиша (РСА)

Примарни учесници у ситуацијама које описује дато значење јесу аниматни ентитети: људи (најчешће) и животиње, али се у улози субјекта могу наћи и инаниматни конкретни ентитети који се могу усмерено кретати попут течности, дима и сл.

нагнути, нагнѐм рф. 'јурнути (о води, крви и сл.); покуљати (о диму и др.)': Вода је провалила неправцем и нагла према железничкој станици Цариградски гласник 1896, Чим се затим преткоморе стегну, нагне крв... из њих у коморе Батут, Густ бео дим наже му право у лице превод Ј. Максимовића (РСА)

Значење 'потрчати, појурити' може се исказати и помоћу глагола *нагнути* у саставу фазне конструкције (са глаголом *трчати* и сл. у инфинитиву или презенту са везником *да*) или декомпонованог предиката (са девербалном именицом *трк* и сл. у акузативу са предлогом *у*):

нагнути, нагнѐм рф. (са допуном: *трчати* и сл. (најчешће у инфинитиву), у *трк*) 'нагло почети (трчати и сл.), надати се, ударити (у трк и сл.)': Нагох трчати из све снаге Просветни гласник 1892, ...[Дечаци] нагнуше у трк испред два немачка војника И. Секулић (РСА)

О фазном значењу глагола *нагнути* биће више речи касније.

Значење 'побећи'

Значење 'побећи' се развило из претходног 'појурити' на следећи начин: 'појурити, потрчати' → 'јурнути у бег' → 'побећи, утећи'. О блискости ова два значења сведочи то што се појединим примерима који следе може придати и једно и друго значење, уп. у својству паралеле *йојурити* рф. 'почети јурити, бежати, похитати, потрчати' (РМС).

нагнути, нагнѐм рф. 'потећи, навалити': Који продре жив, он нагне у Босну, куд му се прече учини Вук (RJA), 'утећи, побећи': Он се у бежању из своје престонице Бобовца задржи донекле у граду Јајцу, одакле нагне испред потере турске у погранични Кључ М. Зечевић, Већ је сновао... како ће Швабо нагнути, откуд је и дошао Осман Азиз, Дочеп се [змија] зида и нагну преко њега В. Назор (РСА)

нагнути, нагнѐм рф. 'кренути, јурнути': Нагнуше низ ону страну ка су виђели е ћемо их уфатит Загарац (Ћупићи)

нагниши, нагнѐм рф. 'потрчати, појурити, побећи': Чекajte, куд сте нагнили, нисмо ми вас окривили бачки Буњевци (Reić/Vačlija),

нагнути се, нагнѐм се рф. 'утећи, побећи': Бјежите!... И за тили душак све се, обузето бескрајним страхом, у гомилама наже косом ка Олуновици Г. Божовић (РСА)

нагињати, -њѐм имрф. заст. 'наваљујући бежати, грабити': ...и она матора дојара [свиња] непрестано цичи и нагиње горе уза страну Л. Комарчић, Стало [јуне] оптрчавати око плота и нагињати натраг у шталу Д. Радић (РСА)

Попут 'појурити' и ово значење се може исказати помоћу глагола *нагнути* (можда и *йрегнутити*) у саставу фазне конструкције (са глаголом *бежати* и сл. у инфинитиву или презенту са везником *да*) или декомпонованог предиката (са девербалним именицама *бег*, *бекство* и сл. у акузативу са предлогом *у*):

нагнути, нагнѐм рф. 'mit Gewalt durch wollen': Плећи даде а бјегати наже (Вук), 'потећи, навалити': Скочи дивљи вепар па нагне бегати НПр Вук, Мисирци нагоше бјежати према мору Ђ. Даничић, Ст. завет (RJA), (са допуном *бежати* у инфинитиву) 'почети, надати бежати': Грдно Турци бјежати нагнуше — Како су ти нагнули бјежати, | у широку Зету увалили, | сву су равну Зету похарали (Његош), (са допуном: *бежати* и сл. (најчешће у инфинитиву) *у бег*, *у бекство* и сл.) 'нагло почети (бежати и сл.), надати се, ударити (у бег, у бекство и сл.)': Млатну га

једном дурунгом по глави, па и сам наже да бежи Л. Лазаревић, Бугари нагоше у бекство С. Јаковљевић, Народ је у паници нагнуо у бјежанију Б. Ћопић (РСА)

нагнуџи, нагнем рф. 'нагло почети (бежати, трчати и сл.)': Нагнуо је да бежи Каћ (РСГВ)

нагнуџи, нагнем рф. 'кренути, јурнути': Чим ме виђе, нагну да блѣжи кѣ манџт Загарац (Ћупићи)

џрегнуџи, џрегнем рф. 'одлучити се, решити се на нешто; одважити се, осмелити се'⁵⁷⁰: Војске ће се многе турске, | ако силна прегне бјежат | моћ посјећи у побјегу (Његош)

Фазно значење глагола *нагнуџи* биће посебно разматрано касније.

Значење 'навалити, напасти'

Значење 'појурити' могло је такође генерисати значење 'навалити, напасти' на следећи начин: 'појурити, потрчати' → 'јурнути на некога, на нешто' → 'навалити; напасти, насрнути', уп. *јурнуџи* рф. 'кренути великом брзином, појурити; силовито навалити, насрнути' (РСА). Поред тога, чињеница да глагол *џођи* / *џођи* реализује секундарно значење 'применити силу, напасти оружјем, навалити' (РМС)⁵⁷¹ упуђује на то да се разматрано значење може непосредно извести и из 'пођи, кренути'.

нагнуџи, нагнем рф. 'потећи, навалити': У те мире наго Сулејмане са два крила војске злоударне Г. Мартић, 'навалити, ударити на кога, салетети кога': Ки једноч вриџицу пинез носеђи, нагнуху убоги на њ [штамп. јн] ради пинез Ф. Главинић, Будуђи Филитеји на њега громилце нагнули били, замоли ме Саул, да га убијем Е. Павић (РЈА), 'mit Gewalt durch wollen': Куда си нагао као во у купус? (Вук), 'навалити, ударити (обично у борби); насрнути, напасти': Душанъ руши, што нагне на нђга Ј. Суботић, Сад нагоше хусари, сигурни да ће се разбеђи ти рацки мишеви...! Ђ. Јакшић, Дивио се отац и Андрији кад га види, како... нагне на оно, нашто се не би никад одважио хладнокрван и паметан козак превод М. Глишића, Непријатељ може главном снагом својом да нагне и продре правцем Прањани—Чачак

⁵⁷⁰ Мада је наведено значење типично за глагол *џрегнуџи*, контекст упуђује на то да и овај глагол, попут *нагнуџи*, може реализовати фазно значење.

⁵⁷¹ Слично томе и *крѣнуџи* значи и 'напасти, навалити (на кога)' (РМС).

Ж. Павловић, ...Но је наг'о један на другога, | Па су оштре сабље повадили НП Шаулић, Јаросно узвикну ћата и бурно на кмета наже, | Ногом му удари трбух... В. Илић (РСА)

на̀жѣтии, на̀гнѣм рф. дијал. 'навалити, ударити (обично у борби); насрнути, напасти': Што велите да ми почасимо | док видимо куд' ће нажет Турци Г. Мартић (РСА)

на̀гиња̀йи, -њѣм имрф. заст. 'продирати, наваљивати; нападати насрћући': Чим би опазио да непријатељ нагиње ка води... Шапчанин, Наш стрелјачки stroj је сасвим раскинут. Кроз продор нагиње непријатељ... С. Јаковљевић, ...казни оца, што је онако дивљачки, младићски... нагињао на Рајну и што је онако нагонски дрмусао Д. Радић (РСА)

й̀рѣ̀гиња̀йи, -њѣм имрф. 'одлучивати, имати одлуку'⁵⁷²: Црногорци страха не имаду, но прегину као мрки вуци НП Вук (РЈА)

Прототипични учесници у ситуацијама на које се односи дато значење јесу људи, али метафоричка екстензија, карактеристична за песнички језик, омогућава да се у улози субјекта нађу и инаниматни ентитети попут атмосферских појава.⁵⁷³

на̀гну̀тии, на̀гнѣм рф. 'наступити силовито, у јаком интензитету, са жестином, навалити (о временским приликама)': Кад западну пусти пути, | Када страшни нагну смети | Чим ћеш њима одолети? — Север душе, лист обара, | Већ и зима силно нагла Б. Радичевић, Ал' кад нагну бујни ветри | У јесенске бурне дане... В. Илић, У јесен, кад би нагнуле кише, и магла притисла равни... В. Назор, Наже олуј, сева плам... Р. Кошутин (РСА)

---

⁵⁷² РЈА даје ову дефиницију вероватно пошавши од Вукове одреднице *й̀рѣ̀гиња̀йи* имрф. 'sich entschließen' ЦГ (Вук). РМС за овај глагол наводи исти пример у нешто ширем контексту, али не дефинише непосредно његово значење, већ упућује, као и обично код имперфектива, на перфектив *й̀рѣ̀гну̀тии* који пак има неколико значења: 'одлучно се прихватити, латити чега', 'напрегнути, уложити све силе у извршењу чега', 'почети што радити', 'донети одлуку, решити се на што', 'одважити се, усудити се на нешто'. Чини се да у датом контексту глаголу *й̀рѣ̀гиња̀йи* највише одговара значење 'нападати, насртати'.

⁵⁷³ Могуће је и алтернативно тумачење које подразумева да су атмосферске појаве персонификоване.

Значење 'навалити, прионути (на нешто)'

На значење 'навалити, насрнути (обично на некога)' надовезује се значење 'навалити, прионути (на нешто)', уп. *навáлиџи* (на што) 'прионути (на посао); својски се прихватити (јела, пића)' (РСА).

Најпре следе примери које се односе на посао:

нагнуџи, на̀гнуџем рф. 'прионути, навалити на какав посао, запети': Човек... нагао је да што брже стече Ј. Панчић, На учење сваки нагао В. М. Јовановић (РСА)

џрегнуџи, џрегнуџем рф. 'одлучно се прихватити, латити чега': Измирени другови, видевши колико су заостали, прегоше на посао из све снаге С. Ранковић, Заклињала [сам га] да одлучно прегне превод С. Крешића (РМС).⁵⁷⁴

џрегнуџи, џрегнуџем рф. 'учинити, урадити; покренути се, мрднути; запети, потрудити се': Ако нè прегнеџ, ништа нећеш џмати Ускоци (Станић)

џригнуџи, џригнуџем рф. фиг. 'живо се прихватити чега, прионути': А да ме отпусте, куда бих са женом и четворо ситне деце?! — одговори Веселин, и пригну на посао Р. Домановић (РМС)

Ово су примери у вези са храном:

нагнуџи, на̀гнуџем рф. 'навалити (на јело, на пиће)': Видели сте кад бундеву... дајете свињама, како живина нагне и једе Српске новине 1910, Под хладњацима засела граја, па нагла на вино и дебелу овчетину Матица 1867. (РСА)

нагниџи, на̀гниџем рф. 'навалити': Лагано, дџцо, штà сте та̀ко на̀гнили, кò да ће тò џло òд вàs кòгод òтџт бачки Буњевици (Рси́/Ва̀џлија)

Могло би се претпоставити да је успостављање синонимног односа између разматраних глагола и глагола *навáлиџи* довело до тога да се у лексичкој породици окупљеној око псл. **гъб-* даље семантичко гранање одвија по угледу на полисемантичку структуру синонимног глагола. Уочљиво је чак и да су синтаксички контексти у којима поменути глаголи остварују ово значење исти. Међутим, ако и јесте посреди пресликавање значењске структуре синонима, оно је

---

⁵⁷⁴ Код глагола *џрегнуџи* (уп. и следећи пример) ова семантика се обично развија из значења 'одлучити се, решити се на нешто', мада малочас помињана потврда *џрегнуџи* у значењу 'нападати, насртати', уколико је оно тачно одређено, отвара могућност да је значење 'навалити, одлучно се прихватити', када је реч о глаголу *џрегнуџи*, двоструко мотивисано. Уколико то стоји, онда ови примери имају своје место овде.

подржано тиме што се између примарног значења 'савити (се), нагнути (се)' и секундарног 'прионути (на посао); својски се прихватити (јела, пића)' може успоставити непосредна веза. Постоји, наиме, искуствена корелација између човековог положаја тела и тих активности: човек који нешто једе или ради често је заиста физички нагнут над јелом или предметом свог посла. Поред тога, физичка нагнутоост према нечему може се пресликати у апстрактни домен усмереног ангажовања пажње и труда током неке активности, уп. у том погледу и *приòнуџи* 'приљубити се тесно уз нешто', 'посветити сву пажњу чему', 'латити се, својски се примити чега, дати се на што' (РМС).

нађиња се impf. 'јести на силу, јести и без осећаја глади': Немòј се нађињаш, ако ти не до ёдење Тимок (Динић)

Ова потврда заснива се како на корелацији између једења и нагињања тако и на вези између нагињања и улагања труда, а садржи и додатну семантичку компоненту 'тешком муком, без жеље, воље'.

Значење 'навалити (на јело, на пиће)' може се исказати глаголима *нагнуџи* и *пригнуџи* у склопу фазне конструкције (са глаголом *иџиџи* и сл. у инфинитиву или презенту⁵⁷⁵ са везником *да*):

нагнуџи, нагнџем pf. 'нагло, халапљиво почети јести, пити': ...И зато наже још луђе пити И. Козарац (РСА)

пригнуџи, пригнџем pf. 'ansetzen, admoveo'⁵⁷⁶: Раде пригну из кондира пити (Вук), фиг. 'живо се прихватити чега, прионути': Пригну из врча пити и једним срком оциједи половицу превод С. Крешића (РМС)

Фазно значење глагола *нагнуџи* и *пригнуџи* биће посебно коментарисано.

Следећи пример указује на то да се значење 'подухватити се нечега, прионути на посао' у оквиру ове породице може развити и непосредно из значења 'покренути (се)' при чему се активност концептуализује као кретање.

гануџи, ганџем pf. 'пожурити, прегнути, загнати се за обављање неког посла': Ај и ти мало гани, љенчуго једна, да би ла љенчуго! — Неће та да гане, па све да гори Пива (Гаговић)

---

⁵⁷⁵ Није потврђен у грађи, али уобичајено алтернира с инфинитивом у овој конструкцији.

⁵⁷⁶ RJA s.v. *prìgnuti* напомиње да би адекватнија била дефиниција 'neigen, inclinare' вероватно сматрајући да је посреди значење 'накренувши (неки суд) попити, испити'.

Значење 'инсистирати'

Значење 'инсистирати, заокупити некога да пристане на нешто' изведено је из 'навалити' са преношењем фокуса са физичког на вербални план.

на̀гѣ̀ѣи, на̀гнѣм рф. дијал. 'навалити, запети': Нагели су (запели су) много да остане он Дворска (РСА)

на̀гиња̀ѣи, -њѣм имрф. 'нагнети': нагињали су да му даду т. ј. наваљивали су (Вук), дијал. 'наваљивати, салетати': Непрестанно нагињу на мене... и опет захтевао да штогод пишем К. Богдановић (РСА)

Значење 'почети'

Фазно значење 'почети' развило се из 'поћи, кренути' екстензијом значења иницијалне фазе кретања у значење иницијалне фазе било које активности. Семантички развој се темељи на метафоричкој концептуализацији активности као кретања.⁵⁷⁷ У својству семантичких паралела уп. *крѣну̀ѣи* рф. (обично у конструкцији са инфинитивом или с везником *да* и презентом) 'почети, стати (чинити нешто)' (РСА), *ѣо̀ћи / ѣо̀ћи* 'почети што радити, изводити' (РМС). Компонента повишеног интензитета 'нагло, интензивно' преузета је из значења 'јурнути', 'навалити', која се, како је већ речено, такође изводе из 'поћи', уп. *нава̀лиѣи* рф. 'кренути куд великом брзином, журно се упутити', 'јурнути', 'нагрнути', (са допуном у презенту са везником *да* или у инфинитиву) 'отпочети упорно, интензивно, журно чинити оно што значи глагол у допуни' (РСА).

на̀гну̀ѣи, на̀гнѣм рф. (са допуном: *ѣрча̀ѣи* и сл., најчешће у инфинитиву) 'нагло почети (трчати и сл.)': ...што је скоро сва израјилска чета нагнула скакат у Орљаву Е. Ј. Томић, 'уопште интензивно отпочети, почети што': Сунце јарко јаче сјати нагни, | Па им лице, па им ноне смагни! Б. Радичевић, Грожђе...нагне шарати превод Ф. Учелинија (РСА)

ѣрѐгну̀ѣи, ѣрѐгнѣм рф. 'почети што радити': Херцеговци дижу се на оружје; прегнули већ да се бију Љ. Ненадовић (РМС)

У наведеним примерима глаголи *нагну̀ѣи* и *ѣрегну̀ѣи* функционишу као фазни глаголи⁵⁷⁸ у фазној конструкцији са пунозначним глаголом у инфинитиву

⁵⁷⁷ О појмовној метафори 'активност је кретање' в. Klikovac 2006:408.

⁵⁷⁸ О томе да поред типичних фазних глагола постоје и глаголи који могу бити употребљени као

или презенту с везником *да*. Примери са глаголом *ѿригнуѿи* у истој функцији наведени су у оквиру претходно разматраних значења.

Фазна семантика је посведочена и код буг. дијал. глагола *погѣна* који у говору Шумена реализује значење 'започети' (БЕР 5:429 s.v. *погѣна*²). Аутори БЕР-а објашњавају семантички развој узимајући у обзир локално значење које овде није релевантно, али је за семантичку типологију значајно њихово упућивање на рум. заст. глагол *a plecá* 'започети (да)' једнак са *a plecá* 'пресавијати, склапати, савијати' < лат. *plico, plicare* 'id.' (БЕР I.c.).

Значења 'удаљити (се), уклонити (се), отићи'

Значења 'удаљити (се), уклонити (се), отићи, сакрити се' представљају подтип општијих значења 'покретати (се)' и 'ићи' са додатном аблативном компонентом као дистинктивним обележјем. Та компонента најчешће улази у семантичку структуру разматраних лексема посредством префикса, мада у појединим случајевима аблативну интерпретацију омогућава синтаксички контекст.

Ова значења се свакако ослањају и на базичну семантику савијања у оквиру које се може актуализовати аблативна компонента јер се сама промена облика или положаја неког ентитета из правога у савијен или кос може у одређеним контекстима тумачити као кретање од нечега, удаљавање. Томе у прилог говори следећа семантичка паралела: *увѿѿи се, увѿѿем се* pf. 'маћи се, склонити се': Хајде да се увијемо одавде, саће наић народ — Уви се да те не погоди Рожаје (Hadžić).

Досад су значењска варирања у физичком, просторном домену на која утиче семантика префикса углавном била апстрахована јер је о њима било речи у оквиру творбене семантике, али се овде чини изузетак који је неопходан како би се објаснила апстрактна семантика настала метафоричком пројекцијом конкретних, просторних значења која илуструју следећи примери.

гѿнуѿи се, гѿнѣм се pf. 'одаљечити се'⁵⁷⁹, удаљити се': И ако у стану отчеву вридна би, кад се с њега гану, иштар не изгуби И. Т. Мрнавић (RJA)

гѿбаѿи, -блѣм / -ам impf. у императиву означава заповест за уклањање: Гибај!

фазни иако имају и неко друго значење в. CCCJ 313.

⁵⁷⁹ RJA s.v. даје ову семантичку дефиницију с резервом.

Вараждин (Lipljin)⁵⁸⁰

одвѹгнуѡи, -нѣм pf. 'одмакнути': Малари дојдеју, одвугни мебла — Морали смо бити јен од другога на метер одвугјени!, ~ *сѣ* 'одмакнути се': Одвугни се, вроче ми је Вараждин (Lipljin)

у̀гнуѡи се, у̀гнѣм се pf. (чега, од чега, кога, или коме, чему) 'уклонити се, измакнути, избећи': Ових, ких си видил поприк дриво држећи, в град не могући влисти ни један другому се угнути Жића отаца, око 1400, (камо) Угну се в Јејупат А. Далматин, Поганин... подри меч, да ју прободе, ка угнувши се у туран затвори се свој Ф. Главинић, Јошт ћу се врнути тебе пољубити, душице примила, немој се вугнути Ерлангенски рукопис (RJA), 'помаћи се, одступити, устукнути': Упереним бајонетима се утискиваху у светину, која се пред њима угну В. Петровић, 'склонити се, сакрити се': Овдје би могао разабрати нашу намјеру и угнути нам се куда А. Ковачић (PMS)

у̀гнуѡи се, у̀гнѣм се pf. 'склонити се с пута, помакнути се': Угни се да п̀ас̀ан! Дубровник (Бојанић/Тривунац)

вѹгнуѡи, -нѣм pf. 'макнути, уклонити': Вугните то, немам плаца Вараждин (Lipljin)

вугѝбаѡи, -блѣм impf. 'мицати, стављати у страну': Вугиблеју луде да би он могел прејти Вараждин (Lipljin)

у̀гѝбаѡи се, у̀гѝбам се / у̀гѝблѣм се impf. (коме, чему) 'уклањати се, уступати, узмицати': Кад се код чваре [врста игре] састану добри играчи, липо је погледат, како се један другому угибљу Привлака и Комљетинци код Винковаца (RJA)

Аблативно значење реализује и словачки глагол из гнезда псл. **gьb-*, уп. слч. дијал. *роhnúť sa* pf. 'отићи, удаљити се' (SSN).

На аблативној вербалној семантици заснива се значење следеће именице из категорије *nomina loci*:

вугибалѝшчѣ, -лѝшч п. 'проширење пута намењено угибању возила, уклониште': Цеста је так воска де се без вугибалишч прејти не би могло Вараждин (Lipljin)

---

⁵⁸⁰ Уп. у истој употреби *мѝцаѡи* impf. (обично у облику императива, у љутњи, бесу и сл.) 'склањати се, уклањати се, клонити се': Мичи, учитељу, док те нисам овим! ... (Ту показа чворновиту дренову мочугу) Шапчанин (PСА).

Значење 'избегавати' и друга апстрактна значења изведена из аблативне семантике

Значење 'избегавати' у ситуацији у којој су учесници људи има компоненту физичког уклањања, али се тежиште преноси на социјални план и односи се пре свега на прекид или неустостављање комуникације међу актерима у датој ситуацији.

огѣбаѣи се, òгѣб̄ам се / òгѣб̄љѣм се impf. 'клонити се некога, избегавати, заобилазити некога': У она времена није било... видити једну носећу дјевојку, али момка у таквом послу; такови су били, од млада и стара одурјавани, да их се је сватко огибао и с њими обћити није хотио Ј. Лалић (РСА)

у̀гнуѣи се, у̀гнѣм се pf. (чега, од чега, кога, или коме, чему) 'уклонити се, измакнути, избећи': Млајих удовиц се угни А. Далматин (РЈА)

угѣбаѣи се, угѣб̄ам се / угѣб̄љѣм се impf. (коме, чему) 'уклањати се, уступати, узмицати': Угибли се зле суседе, ка већ пије него преде П. Витезовић (РЈА)

Апстрактна значења, настала метафоризацијом од 'удаљити (се), уклонити (се)', различита су: 'настојати да се нешто изостави из употребе, да не дође до остварења нечега', 'престати поштовати, придржавати се друштвених правила, религијских догми', 'уклонити некога са посла, друштвеног положаја, онемогућити некога да се нечим бави', 'уступити неком првенство, признати нечију премоћ'.

огѣбаѣи се, òгѣб̄ам се / òгѣб̄љѣм се impf. 'клонити се нечега, избегавати, заобилазити нешто': Узè људе творит и сликоват... | Чега нам се држати ил' огибат Ф. Курелац (РСА)

у̀гнуѣи се, у̀гнѣм се pf. (чега, од чега, кога, или коме, чему) 'уклонити се, измакнути, избећи': Ни чловика јошће чути, да се ј' смрти знал угнути П. Витезовић, Мора се човик њима [младцима] угнути А. Благојевић (РЈА)

в̀гнуѣи, -нѣм pf. 'макнути, уклонити': Који су протиф, вугјени бују з политике!, ~ сѣ 'макнути се': Вугнул сем ти се, па кеј очеш? Вараждин (LipLjin)

угѣбаѣи се, угѣб̄ам се / угѣб̄љѣм се impf. (коме, чему) 'уклањати се, уступати, узмицати': Барбара овими сатвари не угибаше се од вуре Ф. Вранчић, вугибати се прилики грешења Белостенец (РЈА), (коме, чему) 'избегавати (некога, нешто), уклањати се': Узалуд сам салијетао Баторића, — он се угибао томе Ђалски (РМС)

вугибаџи се, -блѣм се impf. 'мицати се, избегавати, склањати се': Вугибле се послу Вараждин (Lipljin)

џгињаџи се, -њѣм се impf. 'склањати се некоме с пута, помицати се': Не мѡгу се нѣ ја свѣкому џгињат! Дубровник (Бојанић/Тривунац)⁵⁸¹

одугнуџи се, одугнем се pf. 'уклонити се, одступити': Ако се одугне, не буде угодан души мојој [лат. *quodsi subtraherit se, non placebit animas meae hebr. 10:38*]⁵⁸²

А. Далматин (RJA)

У девербална образовања са аблативном семантиком спада следећа именица из категорије *nomina qualitatis* и њен мотивни придев:

неогибљивостѣ f. 'својство онога који је неогибљив, неизбежност, неминовност, inevitabilitas' Белостенец (RJA)

неогибљив adj. 'коме се не може уклонити, неизбежан, inevitabilis, ineffugibilis' Белостенец (RJA)

Значење 'изгубити присебност'

Ово апстрактно значење се концептуализује као физичко удаљавање од конкретног ентитета.

џануџи се, џанѣм се pf. 'уз мицање бива и која унутрашња промена (стоји према лат. *movere* у Светом писму)': Да се брзо не ганете од вашег разума⁵⁸³ Бернардин (RJA)

Иста концептуализација (која полази од аблативног / адлативног кретања или просторног позиционирања у односу на ентитет који представља памет, разум) у основи је следећих фразеологизама којима се означавају различита ментална стања: *доћи (к) ѣамеџи* 'постати присебан, уразумити се, сабрати се', *довесџи кога (к) ѣамеџи, уџераџи кога у ѣамеџи* 'уразумити кога', *изван ѣамеџи (биџи, доћи), изићи из ѣамеџи* 'изгубити способност расуђивања', *сићи, заћи с*

⁵⁸¹ Наводи се овде зато што се чини да пример има пренесено значење.

⁵⁸² Уп. новији превод: А праведник живљеће од вјере: ако ли одступи не ће бити по вољи моје душе Посланица Јеврејима 10:38 (Свето писмо).

⁵⁸³ Уп.: Да се не дате ласно покренути од ума, нити да се плашите, ни духом ни ријечју, ни посланицом, као да је од нас послана, да је већ настао дан Христов Солуњанима посланица друга 2:2 (Свето писмо).

īameīī 'постати луд', *не биīīи īри (својој, чистіој) īameīī* 'бити луд', *није на својој īameīī* 'није нормалан' (PMS s.v. *īāmēīī*), *īривесīīи разуму* 'уразумити' (PMS s.v. *рāзūм*).

Значење 'нестати'

Из аблативне семантике регуларно се развија значење краја егзистенције, уп. *оīīīћи / òīīīћи* рф. 'нестати, пропасти', 'погинути, умрети' и каузативно *уклòниīīи* 'учинити да нечега не буде' (PMS). Такав семантички развој очитује се у следећем примеру:

гāнуīīи, гāнēм рф. 'одалечити⁵⁸⁴, удаљити': Кад боље на прозор свитлости свануше, про[з] зраке свитлих зор тамности гануше Ћ. Бараковић (RJA)

Значење 'појавити се, наићи'

гāнуīīи се, гāнēм се рф. 'појавити се, наићи': У то се гане у селу некаква пријека болест... давила ко куга Б. Будисављевић (PCA)

Значење почетка егзистенције изведено је из значења кретања и то са адлативном компонентом, што потврђују и одговарајуће паралеле: у дефиницији поменуто *наīīћи / наīīћи* које реализује значења 'идући, крећући се приближити се, примаћи се, доћи; проћи', 'наступити, настати (о времену, временским приликама, неким појавама и сл.)', '(по)јавити се, наступити (о болести и сл.)', такође и *òòћи / òòћи* 'ходом, путовањем или било каквим кретањем стићи, доспети, приспети', 'појавити се, створити се (о нечем материјалном), настати, наићи, искрснути (о апстрактним појмовима, појавама)' (PCA).

Уочава се симетричност у семантичком развоју која се огледа у томе што се из значења адлативно усмереног кретања развило значење почетка егзистенције, док је из значења кретања аблативног типа настало значење краја егзистенције. Такав семантички развој се заснива на томе што нечији долазак / одлазак подразумева почетак / крај његовог присуства на неком месту, при чему присуствовање представља постојање које је временски и просторно дефинисано.⁵⁸⁵

---

⁵⁸⁴ RJA s.v. даје ову семантичку дефиницију с резервом.

⁵⁸⁵ Детаљније о категорији егзистенције в. нпр. Лазић-Коњик 2009.

Значење 'кретати се (о времену)'

Наредни примери одражавају метафорички засновану концептуализацију временских јединица као предмета који се крећу⁵⁸⁶ или који имају различито својство покретљивости, што је још једна потврда добро познате чињенице да се домен времена структурира по угледу на просторни домен.

нагнуџи, на̀гнџм рф. дијал. 'доћи, стићи (уопште о времену)': Еле им у то прође јутро и наже доба, да се што заложи НПр Босанска вила 1906. (РСА)

гануџив адј. пренесено 'покретан (о црквеним празницима)': Од светковина и празника ганутивих или примјестивих Б. Кашић, Светковине помичне илити ганутиве И. Великановић (РЈА)

гибљив адј. 'mobilis, који се гиба': На дане светковина гибљивије[x] Ф. Ластрић (РЈА)

гибуџи адј. заст. и дијал. 'који је покретан (о верским празницима)' Ј. Мулих (РСА s.v. *негибуџи*)

негибуџи адј. заст. и дијал. 'који је увек истог датума, непокретан (о верским празницима)': ...с' новим Календаром светковинах гибуџих, и негибуџих... Ј. Мулих (РСА)

Значење 'променити'

Промена као активност која доводи до тога да нешто (конкретно или апстрактно) по неком свом својству постане другачије концептуализује се као покретање, односно као физичка радња којом се мења место или положај неког конкретног ентитета.⁵⁸⁷

гануџи, га̀нџм рф. 'променити': Кад потисне у невољу гријех човјека и порази, гане вишњи благи вољу И. Гундулић, Тко ће одлуке одлучене моје ганут по инако И. Заноти, Што црква одлучи, ваља да негануто увик остане А. Канижлић (РЈА)

негибив адј. фиг. 'сталан, непроменљив': ... досадна и негибива трајна сумња у све

---

⁵⁸⁶ Више о појмовној метафори 'догађаји и временске јединице су ентитети у покрету' и о с.-х. грађи која је рефлектује в. Klikovac 2004:127–129. О метафори 'време је предмет у покрету' уп. још Lakoff/Johnson 1980:41–45.

⁵⁸⁷ О појмовним метафорама 'промена је кретање' и 'трансформација је кретање' в. Klikovac 2006:131, 138, 170–171.

личне способности М. Крлежа (РСА)

Значење 'укиселити се'

Помоћу кретања се концептуализује мењање својстава материје захваћене процесом ферментације. Интензивно манифестовање тог процеса у поређењу са претходним стањем материје поима се као прелазак неког тела из мировања у кретање.

gānuīī se, gānēm se pf. 'ускиснути, укиселити се': Ако ли Петар каже Павлу да се је гануло вино А. Баћић, Да се ђубре у земљи ганути, укиснути може И. Јабланци (RJA)

gibaīī se 'кварити се (о вину)': Гда је велика спарина... вино се гибље и мути Даница 1839. (RHKKJ)

Ово значење део је семантичког инвентара континуаната псл. основа **gъb-* и **gyb-* и у другим словенским језицима, уп. слч. дијал. *pohnút' sa* pf. у изразу *na jar sa aj víno pohlo 'znova kyslo na jar (o víne na kvasniciach)', hýbat' (sa)* impf. 'испољавати биолошке или хемијске процесе': *Ket krdž začne híbat, híbe aj víno (SSN)*, слн. дијал. *prègenòti* 'предуго стајати, прекиснути, излити се (о тесту)' < *per-gъb-nqti (Куркина 2003:74), буг. дијал. *погъна са* 'нарасти, надоћи' Мадан (БЕР 5:427 s.v. *погъвам*), глуж. *czjsto (čěsto) se hiba* 'тесто нараста' (Schuster-Šewc 279 s.v. *hibać (so)*), длуж. *gibaś se* 'нарастати (о тесту)' (ЭССЯ 7:216 s.v. **gybati (se)*), глуж. *nahibać so* 'нарасти (о тесту)' (id. 22:76 s.v. **nagybati (se)*), *rozhibać so 'id.'*, длуж. *rozgibaś se 'id.'* (id. 33:131 s.v. **orzgybati (se)*).

За семантичке паралеле уп. с.-х. *крéнуīī* pf. 'почети превирати (о вину)', 'почети нарастати, киснути (о киселом тесту)', *крéнуīī se 'id.'* (РСА), рус. дијал. *крятáть* 'помицати с места, премештати, покретати', *крятáться* 'почињати вретити (о пиву, вину); ускишњавати, нарастати (о тесту)' (ЭССЯ 12:145 s.v. **krętati (se)*).

Значење 'подстицати'

О томе да се апстрактна активност манипулативног-стимулативног типа као што је подстицање може концептуализовати као физичка радња савијања или покретања, помицања неког ентитета у простору већ је било речи, а овде ће бити наведене оне потврде у којима је тежиште на овој другој мотивацији.

gànuīī, gānēm pf. 'макнути у духовном смислу, потакнути': Појде у пустињу ганут од свога истога духа Б. Кашић, Два ме узрока гануше и кано ти понуковаше, да се усудих... А. Канижлић, Да њи[x] [ћускије] бѹдē и да гану од линости да устану⁵⁸⁸
В. Дошен, Вас узрок, који је гануо светога сабора за поставити истумачени закон⁵⁸⁹
А. Кадчић, Ја тога и тога чојка не могу никако на то и на то ганути Лика (RJA)
gañívaiī, gāñivām / gāñujēm impf. према *ganuīī*: Нашу вољу гањива и пробуђује
И. Ђорђић (RJA)

ganívaiī, gānivām / gānujēm impf. према *ganuīī*: Они узроци који те тада наговараху и ганиваху П. Кнежевић, Ако нас не ганивају и не пригињу ове прекинуте завезе љубави Ј. Матовић (RJA s.v. *gañívati*)

gíbaiī, gíbām / gíblēm impf. '(метафорички) мицати у духовном смислу, подстицати': Бонавинтура в третих књигах гибље ову сумњу Коризмењак, Од стране узрока, ки га гибље на грих⁵⁹⁰ Наручник, Познање сврхе гибље и понукује дјелујућега да јаче и добровољније дјелује М. Дивковић, Страх вољу гибље ми на послух И. Иванишевић (RJA)

gibaiī impf. 'потитцати, усмеравати': Промишљање судњега дана човека на покору гибље М. Магдаленич (RHKKJ)

Уп. именице чије се значење темељи на наведеној глаголској семантици:

ganúhe п. 'дело којим се неко на нешто потакне': Који постављају силне руке на жакна [ђакона] с дјаваоскијем ганутјем А. Кадчић, 'оно што гане, покрене некога да нешто учини, узрок, разлог': Прикаживам ти сврхе, ганутја и разлоге, који ме приближнише [намамише, привукоше]⁵⁹¹ И. Ђорђић, Два су ганутја илити узрока А. Канижлић (RJA)

gíbalo п. 'оно што покреће, подстиче, мотив, покретач уопште': Наук и посљедице године 1848... једно су између гибала која нас воде да нада све радимо за нашу домовину А. Старчевић (РСА)

---

⁵⁸⁸ У овом примеру инструмент добија статус агенса.

⁵⁸⁹ Овај и наредни пример наведени су у RJA s.v. у оквиру значења 'ганути'.

⁵⁹⁰ Овај и следећи примери наведени су у RJA s.v. у оквиру значења 'гањивати'.

⁵⁹¹ Уп. шири контекст: ...сврхе, ганутја и разлоге, који ме приближнише за Давидов салтијер у словинске пјесни принијети И. Ђорђић (RJA s.v. *preblazniti*).

Значење 'наканити се'

Значење 'наканити се' повезано је са претходним 'подстакнути', а односи се на ситуације у којима је стимулативна активност интернализована, те подразумева само једног учесника, што је формално исказано рефлексивним глаголом:

gānuīti se, gānēm se pf. 'макнути се у духовном смислу, наканити се': Гануло се В. П. Г. [ваше пресветло господство] речени језик научити М. Водопија, За који се узрок чивути гануше послати толике и таке поклицаре к Ивану? М. Дивковић (RJA)

Значење 'поколебати (се)'

Колебање као духовно стање које подразумева неодлучност, двоумљење између двеју или више одлука, решења концептуализује се, помоћу метафоричке пројекције, као физичко савијање, кретање или њихање неког конкретног ентитета на две или више страна. Такође, ситуација у којој неко или нешто (неки спољни манипулатор или каузатор) поколеба некога може се описати у терминима физичке активности помицања или савијања конкретног ентитета. С друге стране, чврстина, непомићност конкретног ентитета, који се опире мењању било облика било положаја, служи као основа за профилисање апстрактног појма непоколебљивости, сигурности и постојаности у уверењима и поступцима.

хрв.-цсл. *г'ноути се, г'ноу се / ганоути се, ганоу се* pf. '(по)макнути се, покренути се, ганути се': refl.-pass. ere kral' upvaet' v' g(ospod)a i v' m(i)l(o)sti višn(a)go ne ganet' se [лат. non commovebitur Ps 20:8]⁵⁹² Париски зборник (RCJHR) *īrēgībāīti se, īrēgībām se / īrēgībļēm se* impf. 'кламитати, колебати се': Ја вас држа[х] да сте свете ћуди, ал' сад видим, да се пригубате и одлуке праве не имате Е. Павић (RJA)

īrīgnuīti, īrīgñēm pf. 'нагнути, сагнути, спустити, оборити': Дај [мени срце] тако управно, да га не пригне доли ниједно опако истомачење М. Дивковић (RJA)

Уп. именице и придеве који реализују разматрана значења:

нèгийкōсї / нèгийкōсї, -осїи f. 'особина, својство онога који је негибак, онога што је негипко, нееластичност, крутост': фиг. ...благородна негибкость и

---

⁵⁹² Уп. новији превод: Јер се цар узда у Господа и у милост вишњега; и не колеба се Псалми 21:7 (Свето писмо).

непопустностъ, кадъ се ради о обдржаню какве праведне ствари... превод Д. Матића (РСА)

неганути рт. pass. 'непомичан, непоколебљив, који се не може ганути': Стајаше у свому одлучку јак и неганут каоно у мору непомична стена А. Канижлић (РЈА)

негибљив адј. фиг. 'чврст, постојан, доследан, непоколебљив': Узвишенъ надъ свему, што є земно... негибљивъ на нѣговој стази живота превод Д. Матића (РСА)

неїрегибан / *неїрегибан* адј. фиг. 'несаломљив, јак, чврст, непоколебљив': Живановић је носио непрегибну упорност у свим својим убеђењима... М. Ђ. Милићевић (РСА)

неїрегибљив адј. фиг. 'несаломљив, јак, чврст, непоколебљив': Под обликом неке меке доброте, овај је човек носио бујну непрегибљиву енергију у оном што је хтео извршити М. Ђ. Милићевић (РСА)

За семантичку паралелу уп. *ї̀мериї̀ти* рф. фиг. 'поколебати, одузети сигурност', ~ *се* 'поколебати се, изгубити сигурност' (РМС).

Значење 'изазвати у некоме неко осећање'

Метафоричком пројекцијом из физичког домена у домен емотивних стања изазивање неког осећања у некоме концептуализује се као померање конкретног ентитета са неког места или из неког положаја односно као његово превођење из стања мировања у кретање.⁵⁹³ У зависности од тога на чему је фокус, и експеријенсер и осећање могу се концептуализовати као предмет који се покреће, с тим што се у савременом језику реализује само прва опција, о чему ће бити више речи касније.

хрв.-цсл. *г'ноүти, г'ноү* / *ганоүти, ганоү* рф. '(по)макнути, покренути, ганути': фиг. *poKaéniemъ ganutъ povrati њ̇ [30] srebrnikov' arhieréom' i staréšinam' [лат. poenitentia ductus Mt 27:3] Париски зборник (РСЈНР)*

---

⁵⁹³ Скок такође напомиње да је *г̀ануї̀ти* „prenijeto na duhovno polje“ са развојем значења 'führen' ← 'bewegen' (Skok 1:576 s.v. *-gnuti*). На концептуалну везу између кретања и емоција упућује и Д. Кликовац која је, бавећи се семантиком предлога, формулисала две појмовне метафоре у којима је та веза најнепосредније одражена: 'настанак неке емоције или појачање њеног интензитета је покретање бића' и 'настанак неке емоције или појачање њеног интензитета је кретање / подизање материје' (Klikovac 2006:192–193).

g`anuīīi, g`anēm рф. 'учинити да ко у души осећа нешто (милост, жалост, али и љутину итд.) што пре није осећао, те да стога може променити своје мисли или вољу' (I објекат је особа или што се поима као особа)⁵⁹⁴ (1. активно) (а. није изречено осећање које се узрокује) И не људи, ну дивјачно звјеренје ово гануло би И. Гундулић, Љубав она ганула је њега А. Канижлић, (б. изречено је осећање које се узрокује или његова телесна манифестација у облику *на* + акузатива) Ако вас не могу ганути на милосрдје с. писмо и сс. отци, имала би вас ганути ваша нарав и крв Ј. Бановац, Поглед Исукрстов гану њега на плач А. Канижлић, (в. изречена је телесна манифестација осећања објекатском реченицом са *да* или (*за* + инфинитивом) Чија ли милос гану сада срце твоје, да уздише? И. Гундулић, (2. пасивно) (а. осећање није изречено) Тве срце још гануто није И. Ђорђић, (б. осећање је изречено у облику *на* + акузатива, инструментала, *од / цијећа* + генитива) Франческо ганут на помиловање Б. Кашић, Покајањем ганут исповеда пред плком грех свој Ш. Кожичић, Да је био примного ганут од сржбе Ј. Матовић, Цијећ које [љубави] ганут би, да синка послати на земљу хтје с неби Н. Димитровић, (в. узрок новог осећања је изречен у облику инструментала и *од* + генитива) Она ганута његовом невољом И. Ђорђић, Оста ганут од љепоте дјетета М. Павлиновић, (II објекат је само осећање или његова телесна манифестација) Кад ми се указа, у мени гану плач Ђ. Бараковић, Тако грешник... у невољах дочим гине, милос вишњу гану з гора И. Гундулић (RJA), 'изазвати у некоме осећање симпатије, самилости, тронуте, узбудити, разнежити': Твој племенити корак... тако нас је гануо К. Руварац, Та ме пјесма ганула до суза В. Буковац, Јер краља камено срце треба нам ганути, знај! А. Шантић (РСА), 'дирнути': Г`ануле су ме с`узе његове Ускоци (Станић)

g`anuīīi, g`anem рф. 'узбудити, потрести, дирнути' Ново Милошево (РСГВ)

*g`anuīīi, -nem* рф. 'узбудити, потрести, дирнути': Г`анула ме њена неср`ећа, св`а сам се нај`ежила Вршац (РСГВ)

g`anuīī / g`anīīī, -nem рф. 'емоционално потакнути, разнежити кога': Нану је г`анїла така синовљева љубав, у изразу *ganuīī do s`uzā* 'дубоко ганути' (s.v. *s`uza*)

---

⁵⁹⁴ У тој улози се може наћи и лексема *срце* на основу синегдохе 'део човечјег тела' — 'човек', а избор баш овог дела тела приликом уобличавања синегдохе условљен је тиме што се срце у нашој култури поима као средиште човекове емоционалне сфере.

бачки Хрвати (Sekulić)

gàniīti, -īm pf. дијал. 'ганути, изазвати у некоме осећање симпатије, самилости, тронути, узбудити, разнежити': Бадњи вечер... сватко жив... весело слави и посвећује узнешеним, гањеним срцем НПр М. Стојановић, Стјепан... дубоко гањен... [рече:] Јунак такав...| Неможе, но јуначки умријети М. Боговић (РСА), 'ганути, узбудити, потрести, дирнути' Сомбор (РСГВ)

gānuīi, -nen pf. 'jmdn. rühren, bewegen, Mitleid erregen bei jmdm.': Гануле су ме његове ричи (ČDL)

gānuīiti, -nem pf. 'дирнути у осећаје, ганути': Ганул ме је до соз Вараждин (Lipljin)

gānuīiti se, *gānēm se* pf. 'осетити у души нешто (милост, жалост, љутину итд.)' (1. субјекат је особа или што се поима као особа) (а. кад није изречено осећање значи најчешће 'смиловати се') Гани се и смили Ћ. Бараковић, Ах жалости, ах прикора, да се гане станац ками, краљевати међу нами нашега ће кћи злотвора! И. Гундулић, (б. осећање је изречено у облику *на* + акузатива, инструментала) Осип Бараматин гану се на љубав М. Марулић, Гану се милосрдјем сврху ње Бернардин, (в. осећање или његова телесна манифестација изриче се објекатском реченицом са *да* или инфинитивом) Тко би инди и у шали гануо се, да зажали? В. Дошен, Кад худ човјек и злобљиви неће да се плакат гане А. Витаљић, (г. узрок ганућа је изречен у облику *на* + акузатива, датива, инструментала, *ио* + локатива) И на сузе мѐ се гани П. Соркочевећ, Пригни се гди молим, гани се мојим болим — Вај, гани се мојом тужбом! И. Ђорђић, Тада се гану по речених речех Трансит, (2. субјекат је само осећање) Паче земља не стресе се, нег уздахну из дубине, милос божја да гане се П. Канавелић (RJA), 'узбудити се, бити тронут; усхитити се': Уз тебе безкућни пророк горку је тужалку пјево, | Док се не гану свијет С. Крањчевић, Покушавао сам... да се ганем љепотом... природе Ј. Драженовић, Човјек вам... подјетињи од мисли на домовину... и срце вам се невјероватно гане Вј. Новак (РСА)

gañāiti, -am impf. 'гањивати': Ах ке пригнут неће жеље једна жена млада и лијепа! гања она непријатеље, и проћ вољи им срце цијепа И. Гунудлић (RJA)

gañivāiti, *gañivām* / *gānujēm* impf. према *ganuīiti*: Његове муке ганују срце моје В. М. Гучетић (RJA s.v. *gañivati*)

gañívai̯i̯i, gǎñívā̯m / gǎñu̯jēm impf. према *ganu̯i̯i*: Који приповидајући гањива срце пука П. Кнежевић (RJA), 'узбуђивати, разнеживати': Али је слика складне идиле мира... до суза гањивала М. Марјановић (РСА)

gañívai̯i̯i se, gǎñívā̯m se / gǎñu̯jēm se impf. према *ganu̯i̯i se*: Бог се гањива на милосрдје В. М. Гучетић (RJA), 'узбуђивати се, бивати тронут': Ти се не гањиваш на све те јаде Словинац 1880. (РСА)

gí̯bai̯i̯i, gí̯bā̯m / gí̯bľēm impf. 'чинити да неко у души осећа нешто, гањивати': Ако те тужба ма не гибље М. Марулић, [Вино] важиже крв и гибље чловика на расрјеније Коризмењак (RJA)

gí̯bai̯i̯i se, gí̯bā̯m se / gí̯bľēm se impf. 'осећати у души нешто, гањивати се': [Бог] гибље се на милосрдје А. Витаљић (RJA)

razgí̯bai̯i̯i, razgí̯bā̯m / razgí̯bľēm pf. фиг. 'покренути на активност, уздрмати, заталасати': Те је хладнокрвне дјевојке изванредно тешко разгибати превод Р. Шоварија (PMS)

uzgí̯bai̯i̯i se, ŷzgí̯bā̯m se / ŷzgí̯bľēm se pf. 'почети се гибати, зањихати се, заталасати се': У Бушинскога узгибала се и најтајнија страна душе Ј. Лесковар (PMS)

Уочљиво је да је спектар осећања, чије је изазивање концептуализовано на овај начин, био шири у ранијим језичким раздобљима, као и то да су синтаксичке структуре у старијим потврдама биле знатно разноврсније у поређењу са савременим. Свођење емоционалног спектра на осећање симпатије, самилости, разнежености довело је у савременом језику до поједностављења синтаксичких структура исказа који илуструју дато значење, те се тако у њима сама емоција уопште и не експлицира. У ранијим епохама у функцији објекта могле су се наћи не само лексеме које означавају (непосредно или посредством синегдохе) експеријенсера већ и лексеме којима се реферише на побуђено осећање (непосредно или метонимијски, упућивањем на телесне манифестације тог осећања). Данас, пошто се изазвана емоција не експлицира, позицију објекта заузимају само лексеме за значењем експеријенсера.

Уп. у истом значењу слн. *ganíti / gániti* 'изазвати емоционалну реакцију' (SSKJ).

У својству семантичких паралела уп. с.-х. *krénu̯i̯i* pf. 'узбудити, ганути,

дирнути' (РСА), *покрѣнуѣи* 'изазвати какав осећај' (РСМ), затим лат. *moveo* 'to move, stir, set in motion; to shake, disturb, remove, etc.', 'to move, affect, excite, inspire; to stir up, excite', *commoveo* 'to put something in violent motion, to move; to shake, stir', 'to move in mind or feeling, to make an impression upon, to excite, rouse, shake, disquiet, disturb, affect, etc.' (Lewis/Short), ит. *m(u)overe* '(по)кретати, померити', 'изазвати, побудити (и осећања)', 'поћи, полазити; кренути', *commuovere* 'потрести, дирнути, ганути; узбудити', *commuoversi* 'ганути се, сажалити се',⁵⁹⁵ нем. *bewegen* 'etw. aus der Ruhelage bringen, den Ort, die Lage von etw. verändern', 'etw. bringt jmdn. aus seiner ruhigen Gemütslage (etw. rührt, ergreift jmdn., etw. erregt jmdn.)' (DWDS), енгл. *move* 'to change from one place or position to another', 'to arouse or excite the feelings or passions of; affect with emotion', 'to affect with tender or compassionate emotion; touch' (RHD).

Уп. именице, придеве и прилоге чија се семантика темељи на датом глаголском значењу.

гануће n. 'стање онога који је ганут, потресеност, тронутост': Уједно с чуђењем будило се у њој неко гануће, те самилост и љубав према непознатом дјетету А. Шеноа, Сузе му пођоше... то беше последње гануће које је... имао још да препати Г. Божовић, Наше жене су се крстиле у тами и плакале од неразумљивог ганућа И. Андрић (РСА), 'нежно (побожно) унутрашње расположење; нежност': Испунијо нас ганућем својим липим придикама Суботичка Даница 1920, бачки Хрвати (Sekulić)

ганућѣ n. 'Rührung, Ergriffenheit, Gemütsbewegung': Кал сон слушала и гледола сина како говори мису нисон могла ол ганућо (ЋDL)

гануљивост f. 'ганутљивост' Л. Бакотић (РСА)

гануљивост f. 'особина, стање онога који је ганутљив, узбудљивост, осећајност': Пјер беше већ давно осетио у себи тај окрепљиви извор блаженства, који сад испуњаваше радошћу и гањивошћу душу његову превод М. Ђ. Глишића (РСА)

гануљивост f. 'особина, стање онога који је ганутљив, rührbarkeit' Шулек (RJA)

гануљивост f. 'особина, стање онога који је ганутљив, узбудљивост,

---

⁵⁹⁵ Треба узети у обзир могућност романског утицаја на развој овог значења. Тако се и рус. *трогательный* 'дирљив, ганутљив' тумачи као калк фр. *touchant* 'id.' (Фасмер 4:104).

осећајност': Од воље моје је ганутљивост срца јача А. Тресић Павичић, ...једна [песма], која се по свом патосу уздиже до изванредне ганутљивости М. Нехајев, 'стање онога који је ганут, потресеност, тронутост': Осјећао је њежност, чак неку захвалну ганутљивост, коју осјећа сељак према земљи при погледу на зарудјела жита Н. Симић (РСА)

g`anu`i`o`st`i` f. 'стање онога који је ганут, потресеност, тронутост, узбуђење': Утисак при читању је такав да се увек пада из ганутости у дивљење П. Поповић, дијал. 'узбуђење, потресеност': Дете поново добија падавицу... Опет се понављају... уверавања и утешна салетања... да се [родитељи]... поврате од немиле ганутости Ј. Бадемлијић (РСА)

ganiv adj. 'rührbar' Шулек, 'који гањује, flehanimus': бесједа ганива 'flehanimatio' Стулић (РЈА)

neganiv adj. 'немилостив' Стулић (РЈА)

g`an`iv adj. 'који лако бива ганут, саосетљив, узбудљив, сажалјив': Жалио их је... Био је мека и гањива срца В. Десница, 'који је у стању да гане, да узбуди, дирљив': Затим би отац... | Узео гусле у жилаве руке, | И гласно почо уз гањиве звуке, | Лијепу пјесму Страхињића Бана А. Шантић (РСА)

gan`ov`i`i` adj. 'који гањује (у духовном смислу), gührend' Шулек (РЈА)

gan`u`t`iv adj. 'који се лако гане у духовном смислу': Толико хитно ганутив на срчбу Б. Кашић (РЈА)

gan`u`t`iv`iv adj. 'који лако бива ганут, саосетљив, сажалјив': Красота је гледати вас ганутљиве душе, осетљива срца Змај, Јунак, витез Марко [Краљевић] заштитник сиротиње, милостив и ганутљив... В. Ћоровић, 'који је у стању да гане, да узбуди, дирљив': Јесте ли већ слушали како ганутљивим гласом приповиједају о малим неправдама које су им учињене? И. Андрић, Слика... пуна је... најганутљивијих призора Л. Војновић (РСА)

gan`u`t`iv`iv`iv adj. 'који је врло осећајан за туђе и своје невоље и страдања' Никшић (Ђоковић)

gan`u`t`iv`ivo adv. 'са узбуђењем, тронуто; дирљиво': „Што зборите тако тужно?“ | Ганутљиво цура рече Р. Кошутућ, Мој брат описа последње часове његова живота тако ганутљиво В. Јагић (РСА)

gan`u`i` pt. pf. pass.: Да ме срцем твојим ганутим љубиш И. Ћорђић (РЈА)

ганӯи pt. pf. pass. 'узбуђен, дирнут': Био сам ганут његовом причом Бегеч (РСГВ)

га̄нӯи adj. 'gerührt, ergriffen, erregt': Иша је ћа ол мене ганут (ČDL)

га̄нӯио adv. 'узбуђено, са осећањем самилости' (PMS)

IV ЛЕКСИЧКА ПОРОДИЦА СА ИМЕНСКОМ ОСНОВОМ ГУБ-

Предмет овог поглавља јесу лексеме (највећим делом именице и придеви) које имају основу *губ-* за коју се, са више или мање извесности, може претпоставити да рефлектује псл. **gub-*. Поред *o*-вокализма, оне имају и заједничку семантичку доминанту — а то је 'савијати (се)', примарно значење читаве лексичке макропородице. Специфичност ове лексичке групе представља и то што се ниједан њен члан не издваја као њено кохезионо језгро. И док је припадност придева, који су творбено-семантички доста једнообразни, овој породици несумњива, код именица се често јавља дилема да ли им је место овде или у оквиру гнезда псл. **goba*, зато што се изједначавањем рефлекса коренских вокала у с.-х. језику потрла формална разлика између континуаната псл. основа **gub-* и **gob-*. Да би се лакше пратило даље излагање, биће укратко представљена псл. именица **goba*.

Она реализује широк спектар значења, при чему се на прасловенску раван пројектују следећа: 'мека, месната израслина на телу човека, животиње или биљке, tumor', 'гљива, fungus, такође паразитска, која живи на дрвету', 'усна, labrum, образ, буса, њушка, лице, уста, os' (SP 8:159 s.v. *goba*). Уз то, лексема подлеже даљем семантичком гранању током самосталног развоја словенских језика. Премда се семантичке везе објашњавају на различите начине⁵⁹⁶, већина етимолога је сагласна са тим да су наведена значења међусобно повезана и сматра

---

⁵⁹⁶ Аутори ЭССЯ сматрају да је семантички комплекс 'гљива, израслина, сунђер' примаран и да се значење 'усна' развило метафорички из значења 'гљива' и то првобитно као експресивна ознака за смежуране старачке усне (ЭССЯ 7:79 s.v. **goba*). Аутори SP претпостављају следећи ланац семантичког развоја: 'мека израслина на телу или биљци, гљива на дрвету, скупина печурака на палом дрвету' и 'појединачна гљива' → 'сунђер', затим 'израслина' → 'различите израслине настале услед болести' и 'испучени делови лица, нпр. усна, образ' и на крају 'усна' → 'уста' (SP 8:161 s.v. *goba*). М. Сној изводи значење 'гљива на дрвету' из **'израслина на дрвету'*, значење 'губа, лепра' објашњава тиме да губом разједено ткиво подсећа на трулост старих гљива и сматра да су псл. лексеме **goba* 'гљива (на дрвету)' и **gobā* 'губица, уста', упркос акценатској разлици, вероватно сродне, са паралелним семантичким развојем из првобитног значења 'израслина, испучење' (Snoj 178 s.vv. *goba, gobav, gobec*). Аутори ESJS указују на то да би значење 'лепра' могло потицати од 'израслина на телу' (ESJS 4:195 s.v. *goba*).

да је значење 'израслина' исходишно. Постоје, међутим, мишљења да су у питању хомоними и да псл. *goba у значењу 'уста, усна и сл.' треба издвојити и довести у везу са гр. γομφαί 'вилаца, чељуст' (Berneker 1:340 s.v. *goba* 1, Machek 189 s.v. *huba*, ESJS 4:195 s.v. *goba*). Псл. *goba 'израслина, итд.' нема јединствену етимологију⁵⁹⁷, али једна струја етимолога заступа тезу да потиче од ие. **gheub(h)*- 'савијати' (SP 8:161 s.v. *goba*, Sławski 2005:13, Snoj 178 s.v. *góba*), одакле се изводе и псл. основе **gъb-*, **gъb-* и **gub-*.

И једна техничка напомена за крај овог уводног дела. У овом поглављу, за разлику од осталих, творбена и семантичка анализа нису одвојено спроведене.

Именице са основом *губ-*

Прасловенски речници не доносе с.-х. потврде у одредницама посвећеним псл. именицама *guba и *gubъ. Постојање слн., буг. и мак. лексема сводивих на псл. *guba упућује на то да на недостатак с.-х. грађе у датим одредницама треба гледати као на празну кућицу која ће пре или касније ипак бити попуњена. У овом одељку биће размотрене потенцијалне с.-х. континуанте псл. лексеме *guba и њихови деривати. Треба унапред рећи да степен вероватноће да реч одражава поменути псл. именицу знатно варира од случаја до случаја и да многе од њих могу имати и алтернативно тумачење, које ће такође бити изнето.

- *губа* f. 'мера за површину земље „колико би покрила једна губа“, око 3–4m²' Кучи (Влајинац 2:242), *гѹба* 'мала површина (о земљи)': „Губа земје“ је онолико, колико би једна губа покрила *ibid.* (РСА).

Лексема *гѹба* са значењем 'земљишна мера' у цитираном примеру тумачи се као метонимијска екстензија лексеме *гѹба* 'покривач од грубе тканине, губер' (РСА).⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ За преглед различитих тумачења в. ESJS 4:195 s.v. *goba*.

⁵⁹⁸ Уп. и *гѹбер* m. 'мала површина (о земљи)': Први досељеници, који су се овде настанили, јавили су својима... да су себи нашли за један губер земље. По тој речи губер и село је добило име Губеревци Горње Драгачево (РСА). Треба најпре рећи да пример није неупитна потврда лексеме *гѹбер* у наведеном значењу јер се јавља у оквиру етиолошког предања о постанку имена села *Губеревци*. Према Скоку, топоним потиче од апелатива *губер* који је био део ношње балканских пастира (Skok 2:238 s.v.

На помисао да је понуђено објашњење плод народне етимологије⁵⁹⁹ упућују следеће исл. лексеме које псл. речници тумаче као континуанте псл. именице **guba* (в. поглавље II): семантички најближа је блр. дијал. *зубá* 'комад земље који је сељак могао изорати за један дан'⁶⁰⁰ (ЭСБМ 3:110 s.v. *зуб*), 'мера за земљиште', такође и 'уска бара, мочвара' (ЭССЯ 7:165 s.v. **guba / *gubъ*, SP 8:297 s.v. *guba*), затим рус. дијал. *зубá* 'уски комад, појас земље који се увлачи у реку'⁶⁰¹ Псков, 'мајур, летњиковац, насеобина' *ibid.*, Новгород, топ. *Губа* у Новгородској губернији, струс. *зуба* 'округ' (ЭССЯ 7:164 s.v. **guba / *gubъ*). Уп. и рус. дијал. *зубина* 'комад земље омеђан окуком' (НОС).⁶⁰²

---

kùrijerta). М. Грковић наводи из Бањске и Дечанске хрисовуље ЛИ **Гоубеъ**, које просуђује као „надимак или заштитно име од општесловенске речи губа“ са упућивањем на презимена *Губер*, *Губерина*, *Губеринић*, *Губеровић*, топоним *Губеревац* (Грковић 1986:70). А. Лома мисли да је ово пре надимак по одевном предмету (и прва потврда, мада посредна, речи *зубер*) зато што је у Бањској хрисовуљи носилац имена из влашког катуна, а међу власима се један зове *Бългуъ* (писана напомена). Топоним *Губеревци* први пут се помиње 1476. (Аличкић 1984:146) и изводи се из антропонима 'Губереви људи, потомци'. Уколико је заиста посреди значење 'мала површина (о земљи)', а не тек фигуративна употреба мотивисана потребом да се објасни порекло ојконима, пада у очи да форме *зуба* и *зубер* означавају 'покривач од грубе тканине; део одеће' и 'малу површину (о земљи)'. Могуће је да је чињеница да *зуба* има оба ова значења довела до тога да и *зубер* са значењем 'покривач од грубе тканине; део одеће' добије поред себе *зубер* 'мала површина (о земљи)'. Мало је вероватно да је посреди изведеница суфиксом *-ep < *-erъ* (за суфикс уп. SP 2:23) од именице *зуба*.

⁵⁹⁹ Мисли се, пре свега, на метонимијско повезивање значења 'покривач од грубе тканине' и 'земљишна мера'. Није, међутим, сасвим искључено да су обе лексеме истог порекла. Лексема *зуба* у првом значењу тумачи се као хунгаризам (Skok 2:238 s.v. *kùrijerta*), али Хадрович није сигуран у то који је смер позајмљивања (Hadrovics 246 s.v. *guba*).

⁶⁰⁰ Уп. *гоњај* 'мера за земљиште, колико се једнодневним гоњењем волова може изорати' (Skok 1:575 s.v. *gnäti*), струс. *(в)объжа* испрва 'комад земље који изоре један човек са једним коњем за један дан' (Гавлова 2003:12).

⁶⁰¹ Треба рећи да рус. лексему у датом значењу SP наводи као континуанту псл. **goba* (SP 8:160 s.v. *goba*).

⁶⁰² Уп. такође и рус. дијал. *зубина* 'рукавац реке', *зубина* 'речна окука', 'острво или полуострво на реци, језеру' поводом којих Н. В. Галинова указује на проблем разграничавања континуаната псл. основа **gub-* и **gob-*, али се на крају ипак опредељује за прву опцију и претпоставља семантички

Посведочено је такође слн. дијал. *gúba* 'posestvo meščana na deželi' Тржич за које Безлај, пошто констатује да је посреди реч нејасног порекла, наводи две могуће етимологије. Најпре, позивајући се на Маценауера, претпоставља да би то могла бити позајмљеница из срлат. *huba, hoba, huva* 'modus agri, ager trigente jugerum', ствнем. *huoba*, срвнем. *huobe*, нвнем. *Hufe* 'сељачко имање'⁶⁰³, али помишља и на везу са струс. *зуба* 'мајур, салаш, посед, летњиковац' (Bezlaј 1:185 s.v. *gúba* III). За пољ. дијал. *huba* 'земљишна мера, ланац (= 24 јутра)' Бањковски као непосредни етимон наводи нем. облик *hube*⁶⁰⁴ f. 'id.' (Bańkowski 1:532 s.v. *huba* 2). На нем. *hube, hufe* осврће се, у вези са горепоменутиим струс. *зуба*, још Потебња, који алоглотско објашњење струс. речи одбацује у корист тумачења по коме је она сродна са *зџнж, -зџб-енџ*, лет. *gúbatés* 'савити се' (Потебња 1881:126), што су касније прихватили и аутори ЭССЯ.

У својству семантичке паралеле може се навести рус. дијал. *лук* 'стара земљишна мера' < псл. *лѣкъ*, што је именица са о-вокализмом (као и псл. **guba*), изведена од псл. глагола **lękti* 'савијати' (ЭССЯ 15:62–63 s.v. **lękti*, 16:148–149 s.v. **lѣкъ*).⁶⁰⁵ Овај пример, поред струс. *зуба* 'округ', наводи и Потебња да би поткрепио своју тезу о томе да рус. *обџа* 'земљишна мера' води порекло од псл. **bъg-* и да јој је у основи значење савијања, окруживања (Потебња 1881:124–126, уп. и Преображенский 1:627 s.v. *обџа*).⁶⁰⁶

Паретимолошко тумачење лексеме *зуба* у значењу 'земљишна мера'

развој заснован на метонимији 'речна окука' → 'део копна у окуци реке, полуострва' (Галинова 2000:163). Финално акцентовани облик *зубина* у значењу 'поље, ливада коју је изгазила, уништила стока', 'поље, ливада и сл. ограђена од стоке' (СГРС) изводи од рус. *зубить* 'уништавати, затирати' < псл. **gubiti* (Галинова l.c.), уп. *ѣдѣра* f. 'квар што га стока начини на туђој земљи', *ѣдѣрица* 'id.', 'утрина, рудина, тратина, тј. земљиште које стока потире газећи га' (RJA), за које в. Skok 3:512 s.v. *třiti*.

⁶⁰³ Безлај на другом месту напомиње да је прва претпоставка са фонетског становишта мало вероватна и да од нем. речи потиче оним *Hoba* и апелатив *huoba* 'посед на коме не живи власник' Похорје, да би на крају упутио на *Губе* у Босни (Bezlaј 2003:96).

⁶⁰⁴ То је горњонем. форма, о нем. *Hufe* 'мера за површину земље' в. Kluge 425.

⁶⁰⁵ И иначе ова два гнезда карактерише паралелан семантички развој, за значењски паралелизам континуаната псл. **guba* и **lѣка* в. SP 8:297 s.v. *guba*.

⁶⁰⁶ За више појединости в. поглавље II, напомену 179.

настало је из потребе да се реч која је престала да буде творбено-семантички транспарентна и услед тога изгубила везе са сродним облицима поново умрежи, да се секундарно мотивише. Ово није усамљен случај, када су у питању с.-х. називи земљишњих мера, да је реч била подвргнута ремотивацији. У једном раду Е. Хавлова се узгред осврће на сличну судбину лексеме *vrejieno* у значењу 'мера за простор, земљиште' (Havlová 1994:147). У Мажуранићевим *Prinosima za hrvatski pravno-povijestni rječnik* наилазимо на следеће објашњење процеса номинације: „У правних изворих хрватских⁶⁰⁷ од најстаријег доба долази реч као ознака просторне мјере, очито од помисли на *vreteno*, около којег је омотано мјерно уџе, мјерна врв, вериџица итд.“ (Mažuranić s.v. *vrêteno*).⁶⁰⁸ Е. Хавлова у вези с поменутом речи указује на семантички и творбено блиске рус. дијал. облике: *véretenь* m. 'мера за дужину којој одговара 80 хвата' и *веретѣнь* f. 'дужина њиве, поља или растојање на ораници између места где се окреће рало, већ према снази коња⁶⁰⁹, око 20–50 хвата' (СРНГ) и, претпоставивши изворно значење 'окрет плуга на крају њиве, увратине', своди их на ие. **vert-* 'окретати, обртати' (Havlová 1994:147). У овом случају је заједничко порекло лексема *vrejieno*¹ 'део прибора за предење' и *vrejieno*² 'земљишна мера' неоспорно (уп. Skok 3:622 s.v. *vretèno*), али оне по свој прилици нису изворно номинацијски повезане онако како је то Мажуранић изложио.

- *губа* f. заст. 'шириште, четврти део желуца преживара, *abomasum*': ...Они [делови желуца] се зовѣ Пабѣшина или тербѣшина; Чепаць или Капа; Книга или згибкѣи желѣдаць; и Шиба или Губа (РСА).

Ова потврда наведена је у РСА у оквиру одреднице *губа* 'тешка, хронична заразна болест, лепра', 'шуга', 'сунђер', 'разне врсте гљива', која је, дакле, континуанта псл. именице *goba. Њен извор је Єстєствєсловїє... списанно на нѣмецкѣи азѣкъ... Геѡргїємъ Хрїстїаномъ Раффомъ,... а съ тогѡ на нашѣ... преведенно Вѣичемъ Іѡакїмомъ, въ Будинѣ градѣ 1809, стр. 657. Премда је ово

⁶⁰⁷ Лексема је потврђена и у старп. изворима, уп. RJA s.v. 2. *vreteno*.

⁶⁰⁸ Уп. и *vrêten* m. 'мера за земљу' сев. Далмација (RJA s.v. 1. *vreten*).

⁶⁰⁹ О томе да су се земљишне мерне јединице одређивале према сличним критеријумима сведочи и с.-х. *гѡн* / *гѡн* m. 'просечна дужина, раздаљина коју коњ или човек без предаха може претрчати', дијал. 'дужина бразде коју волови изору без одмарања' (РСА), уп. и Skok 1:575 s.v. *gnãti*.

једина потврда у грађи, може се сматрати поузданом, с обзиром на то да су следећи термини независно потврђени, уп. *kāya* f. 'свињски желудац' Оток, 'део желуца код преживара' Ристић/Кангрга, *књи́га* (обично pl.) 'трећи предстомак код преживара, листавац, књижавац' Варош, Пољица (РСА)⁶¹⁰, *чѐйац* m. 'врста женске капе' (RJA) има анатамско значење 'део желуца преживара' у другим словенским језицима, уп. чеш. *šeres*, слч. *šerjes*, глуж. *šěrs*, каш. *šers*, укр. *чепéць* (ЭССЯ 4:58 s.v. *šerъсь, SP 2:148–149 s.v. *šerъсь*), рус. *требухá*, *требуши́на* f. 'бураг, први желудац код преживара' (Даль). Ипак, с обзиром на културно-историјски и књижевнојезички контекст у коме је настао превод који садржи наведену потврду, поставља се питање да ли је Ј. Вујић навео искључиво домаће термине или их је можда комбиновао са неким који су преузети из одговарујуће источнословенске литературе. То питање ствара одређене резерве према аутохтоности лексеме *губа* у значењу 'сириште, четврти део желуца преживара'.

Слика 7⁶¹¹

Више података о изгледу и функцији реалије налазимо у Панчићевој Јестаственици: „Четврти желудац, *сиришиџе*, стоји на десно од литоње, од ког је већи; његова је унутрашњост неправилно убрана и свакад је овлажена киселим желучним соком, од ког има то својство да усири млеко, а отуд му и име, сириште“ (Панчић 1872:166).

Морфолошка карактеристика овог дела желуца — његова „неправилно убрана“ унутрашњост (в. слику 7) — нуди основу за успостављање везе с.-х. анатомског термина *губа* са слн. *gūba* и каш. *guba*, словенским континуантама псл.

⁶¹⁰ За остале словенске континуанте псл. именице *kъniga са анатомским значењем в. ЭССЯ 13:203–204.

⁶¹¹ Слика је преузета са сајта: http://courses.washington.edu/chordate/453photos/gut_photos/cow_abomasum.jpg.

*guba, које реализују значење 'бора, набор' (SP 8:297 s.v. *guba*). Поред тога, именска основа **gub-* јавља се у сложеницама којима се означава трећи део желуца преживара, *omasum*, уп. ниже *шестіогубац* т. / *шестіогуйци* рl.

- *гѹба* f. 'дебља цигарета': Волим да запалим губу Бегеч у Бачкој (РСГВ), 'цигара од листова дувана' Иванда у Румунији (Чешљар).

Потврда са истог терена: *савијача* f. 'цигарета добијена увијањем дувана у специјалну хартију' Војводина (РСГВ)⁶¹² као могућа семантичка паралела говори у прилог томе да би лексема *гѹба* у значењу 'дебља цигарета, цигара од листова дувана' могла припадати разматраној породици. Пошто је овде реч о рецентној реалији, изнето тумачење укључује и претпоставку о преносу номинације који је био мотивисан начином на који се прави цигарета.

Ствари, међутим, компликује следећа потврда из Славоније⁶¹³: Кад се доста надиване онда губу пушу, која се наводи у РСА s.v. *гѹба*¹ као илустрација значења 'труд, Polurogus, гљива која кад се просуши служи за паљење ватре и пушење'. Лексема *гѹба* у значењу 'труд' континуанта је псл. *goba. Поставља се питање да није дати пример потврда за претходно наведено значење. С друге стране, уколико пример стварно сведочи о пракси пушења труда, можда је, када је дуван заменио труд, дошло до преноса номинације са старе реалије на нову.

- *гѹба* f. заст. назив за једног од вертепаша (о Божићу) Војводина (РСА), 'учесник у церемонији вертепа, маскиран у губавца': Са вертепи иде: „Ја сам губа матори, једва врата отвори“ Каћ у Бачкој (РСГВ).
- *губар* т. 'учесник у церемонији вертепа, маскиран у губавца' Черевих у Срему (РСГВ)

РСА и РСГВ потврде прве лексеме наводе у оквиру одреднице *гѹба* 'тешка заразна болест', а дефиниција дата у РСГВ експлицира семантичку везу.⁶¹⁴

---

⁶¹² Уп. и буг. *свѹта* 'цигара' тајни калајцијски језик, Петково код Ардина, за које се претпоставља да је вероватно постало од партиципа глагола *свѹя* (БЕР 6:559 s.v. *свѹта*²).

⁶¹³ Извор је Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb 1846, стр. 308.

⁶¹⁴ РСА у тој одредници доноси и остала значења континуанте псл. *goba: фиг. 'пакост, злоћа, грешност; невоља беда', реј. 'неваљалац, гад', 'разне врсте болести дом. животиња', 'кроста; чворуга, отекина', 'сунђер', 'жаба краставица', 'штитаста вашица', 'разне врсте гљива', 'нечистоћа, зараза, болештина'. Разматрано значење засебно је наведено на последњем месту тако

Међутим, РСА и RJA не доносе потврду за *губа* у значењу 'губавац, особа оболела од лепре'. Лексема *губар* могла би се у погледу творбе упоредити са *џифусар*, *џадавичар*, али, опет, није у поменутиим речницима потврђена у значењу 'болесник од губе'.

Вертеп је христијанизовани облик обредних божићних поворки и састоји из два дела: први, сакралног карактера и фиксиране структуре, представља играказ посвећен рођењу Исуса Христа, док други има профани, социјално-сатирични и шаљив садржај и у складу с тим је подложен варијацијама и импровизацијама (Босић 1996:116–125).⁶¹⁵ Појава вертепске драме у Војводини⁶¹⁶ код Срба везује се за долазак руско-украјинских учитеља у првој половини 18. века, мада није сасвим искључено ни знатно старије порекло овог обреда (Босић 1996:116, уп. и Павић 1970:274–275).

Лексема *губа*⁶¹⁷ односи се на учеснике (може их бити двојица или тројица) другог дела вертепског играказа у коме они, забављајући присутне, траже дарове за вертепаше, уп. завршне стихове реплике једног од њих: „Губа, губа губује, | Добро једе и пије, | Не зна добро читати, | Ал' зна добро искати“ (Босић 1996:121).⁶¹⁸ *Губа* је приказан као стари пастир⁶¹⁹, са пастирским штапом, често у

да његов положај у структури одреднице не имплицира ништа више о његовој семантичкој деривацији сем тога да је део полисемантичке структуре с.-х. континуанте поменуте псл. именице.

⁶¹⁵ О пореклу вертепа код Словена, начину ширења и модификацијама в. СД 1:343–345 s.v. *вертеп*.

⁶¹⁶ Вертепска драма је извођена и у градовима јужно од Саве и Дунава, затим у Славонији и Хрватској, а ношење макете са представом Христовог рођења или звезде на штапу било је практиковано не само међу Словенима већ и у свим католичким областима Европе (Босић 1996:117).

⁶¹⁷ У неким селима Срема називано је и само ношење вертепа *губе*, док су у Белегишу пастире звали *флинџама* (Босић 1996:117). Поред тога, и опходне групе звездара, које су о божићним празницима носиле звезду у неким банатским селима, имале су једног учесника званог *губа* (Босић 1996:125).

⁶¹⁸ Описујући вертеп код Срба у периоду барока М. Павић напомиње да, наспрам ликова украјинског вертепа, а то су Дед и Баба, Ђак, Циганин, Јеврејин, Москов (војник) и Запорожац, у профаном делу српског вертепа учествују четири лика — Чобанин и три 'Губе' (чиче): Ђука, Тодор и Петар, или Гвозден, Стакоњ и Зрно (Павић 1970:277). М. Босић наводи да су најчешћа имена губа

кожуху наопако обученом, са шубаром, брадом од кудеље или вуне (или са маском од крзна на лицу), звоном или клепетушом и торбом (Босић 1996:117, в. и Павић 1970:277), уп. „Gube obuku preokrenute kožuške, na glavi nose šubare, u rukama čobanski štap – kuku⁶²⁰ i klepetušu. Neki naprave i brade od kučina, a u ustima drže lule“ Барања (<http://enigmoteka.blogspot.com/2012/01/bolmanski-vertep.html>⁶²¹).

На основу овог описа пре би могло бити у питању пренесено пејоративно значење *зуба* и *зубавац*: ’неваљалац, гад’,⁶²² уп. и *зубав* ’јадан, бедан, неугледан, гадан’.⁶²³

Неки елементи изгледа ових вертепаша и њихова улога упућују, међутим, на помисао да би повезивање са губавцем могло бити секундарно, накнадно, након што се првобитна мотивација назива изгубила. Познато је да је обележје искривљености једно од најизразитијих у обредним маскама (СД 4:520 s.v. *ряжение*), а оно се овде може препознати у томе што је *зуба* старац, што имплицира повијеност, грбавост или у томе што носи пастирски штап с повијеном дршком.⁶²⁴

била Сима, Тодор или Ђука (Босић 1996:117). У савременој шимановачкој варијанти вертепа један од учесника зове се Деда Губа (<http://www.simanovci.rs/2011/06/09/1888/>), те се у вези с тим уочава номинацијска и функционална паралела између српског и украјинског вертепа, уп. „Заканчивалось представление монологом Деда (укр.), Савочки с мешком (бел.) и подобных им фигур с просьбой к зрителям о милостыне, т. е. вознаграждении за спектакль“ (СД 1:345 s.v. *вертен*). За раније раздобље М. Босић је забележила да је у Шимановцима, поред двојице губа, ишао још један учесник звани *стапари* (Босић 1996:117).

⁶¹⁹ Уп. одломак текста који губа изговара: „Ви ту је’те и пијете, | Мене старца не зовете“ (Босић 1996:120).

⁶²⁰ Уп. Кука чобанска за хватање јагањаца (за ногу), дугачак чобански штап са повијеном дршком КЕМ (РСА s.v. *кука*¹).

⁶²¹ Опис обичаја ношења вертепа преузет је из књиге Милана Дворнића, Ој Видово, Видово, Бели Манастир 2008.

⁶²² У својству семантичке паралеле уп. *шуга* f. ’заразна кожна болест’, фиг. реј. ’рђава особа’ (РМС).

⁶²³ Уп. реплику Губе Тодора: „Христос се роди драга браћо моја, ви ту јете и пијете, мене старца и губавца у то друштво не зовете“ Шимановци (<http://www.simanovci.rs/2011/06/09/1888/>).

⁶²⁴ О кривом штапу као неизоставном атрибуту чланова неких опходних дружина и његовом номинационом потенцијалу в. Толстая 2008:287. О именима маскираних учесника опхода за које се

Што се тиче његове улоге, уп. „Један ће се звати Губа и представљаће шалвивцију...“ (М. Симић, Вертепи – весници Исусовог рођења, Политика, објављено: 06/01/2010, <http://www.politika.rs/rubrike/Beograd/Vertepi-vesnici-Isusovog-rodjenja.sr.html>). С обзиром на функцију у ритуалу *губа* као назив једног од вертепаша може се упоредити са рус. дијал. лексемом *губа* у значењу ’несташко, враголан’, чији је семантички развој објашњен на следећи начин: ’савијати’ → ’искривљавати’ → ’бити настран, шашавко, луцкат, будаласт’ (Галинова 2000:192).⁶²⁵

Уколико је у основи назива семантичка компонента савијености, искривљености, онда поменуте лексеме припадају овде разматраној лексичкој породици.

На крају, треба се осврнути и на обичај облачења преврнутог кожуха, прслука, што уводи у разматрање и лексеме *губа* f. ’део одеће (огртач или хаљина) од грубе вунене тканине’, *губар* m. ’онај који носи губу’ (РСА).⁶²⁶

Треба нагласити да овде изнете претпоставке имају прелиминарни карактер, те да се иоле поуздан одговор на питање етимологије разматраних лексема може дати тек након подробног испитавања традиције ношења вертепа и уопште обредних поворки на ширем, словенском и вансловенском, плану. Према изнетим подацима, обичај ношења вертепа у Војводини сразмерно је рецентан, дошао је са источнословенске територије, а и тамо је представљао импорт, но, како истиче М. Босић:

„Иако су вертепи драмске игре углавном црквеног садржаја, кроз ликове пастира овде су умешани и пагански ликови обучени у животињске коже и маске од крзна на лицу или пак са брадама од кудеље, што би упућивало на старије порекло обредних поворки које су се, прожимајући се, током времена, спојиле у вертепску игру...“ (Босић 1996:125).

с више или мање сигурности претпоставља да су мотивисана, у крајњој линији, својством савијености, искривљености в. БЕР 3:82–83 s.v. *кук*¹, 89 s.v. *кукер*¹, ЭССЯ 13:88–89 s.v. **kukara* / **kukorъ*, 94 s.v. **kukъ* I, 96–97 s.v. **kulikъ*, Галинова 2000:25–26, 148.

⁶²⁵ За семантичке паралеле в. поглавље III.

⁶²⁶ Реч се обично тумачи као хунгаризам (премда та етимологија није без спора, в. напомену 599), уп. мађ. *guba* ’капут од чупавог вуненог сукна, гуњ’ (EWU 2:481). Међутим, РСГВ има само *губа* (дакле, са другим акцентом) у значењу ’чаршав, столњак’ Јамена у Срему.

То стапање старе и нове обредне праксе могло је допринети очувању не само обичајних већ и језичких реликта. Изразити миграциони карактер вертепског опхода намеће додатно питање када је и где све до тог прожимања долазило.

- *зуба* f. 'змија (у басми)': Блага *зуба* пројде преко грамаде јужна Србија (Златановић).

Према расположивој грађи лексема *зуба* у значењу 'змија' забележена је једино у басми 'од поганицу'⁶²⁷ из јужне Србије (Златановић 1994:319) која се овде у целини наводи: „Блага губа пројде преко грамаде.⁶²⁸ | Загуби! | Блага губа пројде преко плот. | Загуби! | Блага губа пројде преко воду. | Загуби! (Златановић 1994:288).⁶²⁹ Овде ће бити изложени само неки од могућих праваца даљег истраживања, без претензија да се у овом тренутку да иоле коначан и изван одговор на питање о њеном значењу и пореклу.

У питању је магијски текст од уједа змије. Основни мотив њеног дислоцирања прелажењем границе која дели 'свој' и 'туђи' простор⁶³⁰ понавља се три пута, иза кога следи императивно: *Загуби!*, које треба да обезбеди трајно уклањање опасности. Како је директно именовање змије у словенској традицији табуисано (Сикимић 2001:42), посредни би могла бити *зуба* у фигуративном значењу 'неваљалац, гад', изведеном из значења 'тешка заразна болест' (< *gōba), уп. *зуба* 'инсекти, гамад' (ČDL). Одговарајуће семантичке паралеле пружају називи за змије у магијским текстовима за њихово истеривање на Лазареву суботу: *поганица, гадарија* (Сикимић 2001:49–50), такође и рус. дијал. *худой* 'змија' (НОС) < *chudь 'бедан, рђав, зао и сл.' (Janyšková 2003:184). Избор облика *зуба* могао је бити условљен сазвучношћу са глаголом *загуби́ти*, чинилац формалне сличности присутан је и у магијским текстовима за истеривање змија, уп. *поганице : лазарице, сѣоїанице, обранице* и *гадарија : лазарија* (Сикимић 2001:50).

С обзиром на то да је једна од важнијих карактеристика ритуално-

---

⁶²⁷ Дијал. *поганица* означава у том говору змију отровницу (Златановић I).

⁶²⁸ Уп. *грамада* f. 'уздужна гомила камења (обично сакупљена); међе где су гомиле камења' Врањско Поморавље (Златановић).

⁶²⁹ Уп. и рус. *Мосальская зуба* 'змај у бајци' (СРНГ s.v. 2. *зуба*).

⁶³⁰ О томе да је граница омеђеног, свог, социјалног и неомеђеног, туђег, дивљег простора у обредима праг куће, ограда дворишта, граница села, обала реке в. Раденковић 1993:111.

магијских текстова принцип семантичке атракције формално блиских речи, који лежи у основи народне етимологије (Толстой/Толстая 1988:250), постоји могућност да се назив за змију *зуба* ослања на глагол *загубим* 'погубити (некога)' Лужница (Ћирић), 'изгубити' Лесковац (Митровић), 'ид., затурити (што); претрпети губитак, штету' Пирот (Живковић). Као што је већ речено, старије значење овог глагола је 'уништити', новије 'изгубити'. За старије значење семантичку паралелу пружа рус. дијал. *скасть* 'змија' Череповец, које Фасмер тумачи као табуистички назив изведен од *казитъ* 'кварити, уништавати' (Фасмер 3:634).

На крају, треба поменути и могућност да је назив мотивисан вијугавим кретањем змије или њеним увијањем, уп. *īrēgībao* f. 'прстен у змије кад се савије' М. Раднић (RJA), те да спада у овде разматрану групу лексема. За паралеле уп. стинд. *bhōgá-h* 'Windung einer Schlange' < ие. **bheug(h)-* 'савијати' (Pokorny 152), нем. *Wurm* 'црв, глиста; змија', гот. *waurms* 'змија', стнорд. *ormr* 'id.' < ие. **uer-* 'окретати, вртети, увијати' (Kluge 998).

Сема 'крив' у вези са змијом сасвим је експлицитна у следећем обраћању бајалице змији: „Крива главо, | што је лек за тебе?“ Крива Река на Косову (Раденковић 1996:252).

Поводом лексеме *зуба* 'змија' треба указати на различита тумачења њеног синонима с.-х. *krása*⁶³¹ f., мак. *krasa*, буг. *kràsa* Геров, дијал. *krasà* Тетевен, који се најчешће тумачи као еуфемизам једнак са **krasa* 'лепота, украс' (ЭССЯ 12:95–97 s.v. **krasa*, Skok 2:180 s.v. *krásan*, БЕР 2:717–718 s.v. *krasà*).⁶³² Аутори БЕР-а упућују на сличне еуфемизме за болести, уп. нпр. *kràsник* 'туберкулоза' (БЕР 2:718). Употреба овог назива такође је повезана са табуизацијом директног именовања змије: Уз велики пост не ваља изговарати реч „змија“, но ваља рећи „крása“ — да не гони човека С. Ацић (РСА s.v. *krása*). Користи се такође и у басмама од змијског уједа: Кресо, красо, | ти си, ти си, | ти си ручала. | Козје уши, | божја длака. | Ти си ме изела, | ја се лекујем, | ће се излекујем (Златановић 1994:289, 319). Еуфемизација је присутна и у атрибуцији *блага зуба* из претходне басме, уп. *блага*

⁶³¹ Уп. Срби приповиједају да се змија звала *krasa* док није била Јеву преварила (Вук s.v. *krása*).

⁶³² Као неуверљиво одбацује се тумачење Младенова који овај назив за змију повезује са ие. **(s)kor-p-* 'сећи' одакле се развило значење 'уједати' (БЕР 2:718).

рана такође у народним бајањима (Раденковић 1984:143), при чему овај придев представља опозит уобичајеном атрибуту *љуџи* уз *змија*, *гуја*, уп. ...Но с'имаде једна змија љута (Вук s.v. *џмаџи се*), љута гуја (Вук s.v. *љуџи*). О томе да се ово својство непосредно тиче односа змије према човеку, сведочи обичај из Велеса да се на Благовест, када по веровању змије излазе из земље, „за да бидат *блази* и да не апат, у секоя куця им прават *благо* и ядат“ (Толстой/Толстая 1988:256).

Р. М. Козлова, међутим, предлаже друго тумачење, аналогно оном да се номинација *губа* заснива на обележју савијености, по коме се ове јсл. лексеме могу свести на **(s)korsa* < ие. **(s)ker-* 'савијати; окретати, обртати; плести' са семантичким развојем 'искривљеност, кривина, вијуга, завој' → 'змија' (Козлова 1986:92–93). Треба поменути још да Безлај пореди доста нејасно слн. *kras* 'circulus, orbis' са с.-х. *kráca* 'змија' изводећи их од **krь(p)s-* и упућујући даље на лит. *kreipti* 'окретати, обртати' (Bezlaј 2:82 s.v. *kras* II). У новије време изнета је претпоставка да је то сложеница **kravьsa*, попут *krāvosc* / *krāvosc* 'обично врста неотровне змије смука, ређе змија отровница' < **kravoscь* (Loma 2003:272–274).

○ *на̀губњак* m. 'на саонима оно што је на колима прекоруђе' Винковци и околина (RJA).

RJA 7:349 s.v. напомиње да је реч нејасног порекла.

У РСА *на̀губњак* је потврђено у другим значењима: 'корпица која се ставља животињама на њушку да не уједају или не чине штету, брњица' и 'штит са шиљцима или ексерима који се ставља телету на њушку или чело, с циљем да му крава, пошто је ексери убадају, не дозволи да сиса', дакле, 'оно што се ставља на губу, њушку', те према томе припада творбеној породици псл. лексеме **gьba*.

Скок је разматрану реч уврстио у континуанте псл. основе **gьb-*, са пропратним коментаром који није сасвим јасан: „Složenice: *gubòdušnica* (Vuk, Kosmet) »dukat« i u *nàgubnjak* m (Vinkovci i okolina) »na saonama ono što je na kolima prekoruđe« sadrže još prvobitno značenje kretanja kao i slov. *guba* f = *giba* »Falte, nabor«...“ (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*).

У семантичкој дефиницији реалија на коју упућује реч *на̀губњак* пореди се са прекоруђем, а лексеме којима су те функционално сличне реалије означене имају сличну морфолошку структуру, тј. у њима се издваја префикс, основа и суфикс, при чему префикси *џреко-* и *на-* имају блиска просторна значења. Уколико

су обе речи настале по истом творбено-семантичком моделу, то би значило да *нагубњак* имплицира постојање у ексцерпираној грађи непосредног **зуб / *зуба* у значењу 'руда или њој сличан део саона'.⁶³³ Уп. рус. дијал. *зубá / зúба* f. 'искривљено дрво, ишчупано из земље са кореном, које се употребљава за прављење чамца', а такође и у другим техничким значењима (ЭССЯ 7:164–165 s.v. **guba/*gubъ*, СРНГ s.v. 2. *зубá*). Један од тих техничких термина је и *зубá / зúба* 'румпел, рукоять руля' (СРНГ 1.с.). Забележена је такође и терминолошка синтагма *нагубная веревка* 'веревка, которой привязывают конец румпеля к борту' (СРНГ s.v. *нагубный*), коју ЭССЯ 22:58 наводи у оквиру одреднице **нагубънъјь*, тумачећи придев као префиксално-суфиксално образовање од **goba*. Но, ако је *зубá / зúба* < **guba*, онда је и *нагубный* < **нагубънъјь*, те је дати рус. придев упоредив по пореклу и структури са с.-х. именицом *нагубњак*.

Треба још рећи да се руским дијал. лексемама из гнезда псл. **гъb-* реферише на различите делове овог превозног средства, уп. *огиб / огиб* 'шипка којом се повезују вертикалне шипке на салинцима којима се подупире кош санки', *огиб* 'кривина на салинцима', *огибъ* coll. 'повијени салинци лаких санки' (ЭССЯ 27:57–58 s.v. **obgyba/obgybъ/obgybъ*).

Придеви са основом *зуб-* и њихови деривати

У овом одељку биће размотрени сложени придеви који у другом делу имају девербалну компоненту **gubъ* < псл. **gъbnoti*, **gybati* 'сави(ја)ти' (уп. **дъvogubъ*, **sogubъ* у поглављу II), док се у првом делу могу наћи префикс *су-*, број и прилог. Синхроно гледано, ове речи прелазе из категорије сложеница у изведенице јер је њихов други део престао да буде семантички прозиран и почео је да се перципира као суфикс за извођење мултипликативних придева, као што показује одредница у РСА: '„-губ, -а, -о суфикс који у придевским изведеницама с бројем (или прилогом за количину) у основи показује да је појам на који се изведеница односи састављен

⁶³³ Одговарајућу творбену паралелу налазимо у рус. дијал. *нагубина* 'летва прикуцана за ивицу полице', што је, заправо, летва која је прикуцана на **зубу* 'ивицу полице', уп. рус. дијал. *зúба / зубá* 'савијен крај, руб каквог било предмета' (Галинова 2000:107). Са становишта процеса номинације, *зúба / зубá* је метафора (према облику) од соматизма *зуба* < **goba* (Галинова 2000:107, 164).

од *ѿолико делова колико је означено основом или ѿолико ѿуѿа умногосѿручен*; исп. -струк: двогуб, трогуб, вишегуб и сл.“.⁶³⁴ Стевановић сматра да је придев *дво̀губ* 'двострук', иако га неки лингвисти наводе као пример изведене речи, још увек сложеница и да се у *-губ* и даље препознаје корен именице *г̀убица*, *г̀убац* 'њушка, усне', те би, по његовом мишљењу, изворно значење било 'који је у виду усана' (Стевановић 1975:395). Из овога је јасно да савременим говорницима (па и лингвистима), чак и кад су још увек свесни сложене структуре ових речи, измиче њихова семантичка мотивација.

Најпре ће бити размотрени облици са префиксом *су-*.

Придев *сугуб* са префиксом *су-* континуанта је облика **sogubъ*, в. поглавље II:

- српсл., стсрп. *со̀губъ* 'duplex': *со̀губоу чьстию приеть его* Теодосије, *сѿгубимь вѣнцемь* 1378, Monumenta serbica (Даничић), *сугуб* adj. 'id., двострук, двогуб, двојак': [пијаницу, који кога удари руком] да га бијут штапи сугубими сто пута Душанов законик (у само једном препису) (Маџурагић), 'двострук': Једина врата сугуба без брави 1733, Извештај М. Ратковића , ...сугубу жалост осећати М. Ђ. Милићевић, 'doppelt' Поповић, 'geminus, geraart', *два ѿуѿа сугуб* 'bigeminatus, bigeminus' Шулек (RJA), *с̀губ* заст. 'двострук' (PMS); *согуб* adj. 'двогуб, двострук' Стулић (RJA).

Стулићева потврда облика *согуб* потиче из глагољског бревијара.

Конверзијом је од придева образован прилог.

- српсл. *со̀губо*: *со̀губо празновавше* Теодосије (Даничић s.v. *со̀губъ*), *сугубо* adv. 'двоструко': Да сугубо каштигован буде Орфелин (RJA s.v. *sugub*).

Уп. деадјективне именице:

- *Сугубина* f. *Сугубина Мала* село код Трстеника, *Сугубина Велика* село у Левчу (RJA);

Сугубине f. pl.? или n.? име месту у Григоровићеву пом. Љ. Стојановић, Спом. 3, 188 (RJA), село на Пештери (<http://bs.wikipedia.org/wiki/Sjenica>).

О ојкониму *Велика Сугубина* писала је Ј. Радић која наводи податак да је потврђен као *Сугубина* у турском дефтеру из 1595–96, да се у документима из 19. века јавља у неколико облика: *Сугубина*, *Сугубине*, *Велика Сугубина*, *Сугубина*

⁶³⁴ О сличној судбини придева *боговеѿан* в. Бјелетић 2009.

Ерска и да су његови дијалекатски ликови (*Вѣлика*) *Сугубина* / (*Вѣлике*) *Сугубине* (Радић Ј. 2003:60–61). Порекло ојконима народна етимологија везује за глагол *губиѣи*, а народна изрека *Сугубина — загубина* упућује на пасивност овог забаченог села (Радић Ј. 2003:61). Ауторка сматра да је, када је у питању именовање насељеног места, најумесније претпоставити да је придев *сугуб* употребљен да означи да је неки објекат састављен из два одвојена дела, тј. двострук и да се суфикс *-ина* накнадно развио из придевског суфикса *-(а)н*, којим је могло бити појачано придевско значење сложене основе *сугуб-* (**сугубъна*⁶³⁵ *вьсь*) (Радић Ј. 2003:61). Према типологији географских имена на *-ина* коју је начинио А. Лома, деадјективни деривати могу бити изведени и суфиксом **-ина*,⁶³⁶ али су потврђена и таква образовања, изворно придеви женског рода на **-ьна*, чији је завршетак секундарно преиначен у *-ина* (Лома 1997:7–8).

О сазвучном апелативу из источне Србије *сугубина* f. 'протува, ленштина', који се јавља и у варијанти *сьгубина* / *сагубина* 'id.' Тимок (Динић) в. поглавље VI.

- *сугуйка* f. 'дупликат': Duplikat; сугупка, двојник Juridisch-politische Terminologie 1853, Сугупка оружнога листа Зборник зак. 1853, 'Duplicat' Шулек, Поповић (RJA).

У питању је изведеница са суфиксом *-ка*, настала, судећи по потврдама, као терминолошки неологизам у 19. веку према лат. *duplicātum* 'удвостручен' (> *дуйликаѣи*), партиципу перфекта пасива глагола *duplicāre* 'удвостручити' према *duplex* 'двострук' (Kluge 222 s.v. *Duplikat*). Уп. *двѡгуйка* у истом значењу.

- *сугубносѣи* f. 'особина онога који је сугуб, Duplicität' Поповић (RJA).

Именица на *-н-осѣи*, посведочена једино у Поповићевом српско-немачком речнику, скована је вероватно као еквивалент нем. *Duplicität*.

- *согубсѣивје* n. 'удвостручење' Стулић (RJA).

RJA разјашњава творбу: од *согуб-ьсѣиво* изведено је *согубьсѣив-ѣје*, уз

⁶³⁵ Уп. са суфиксом **-ьтъ* стел. *соѣгоѣвѣнѣ* adj. 'двострук' (SJS).

⁶³⁶ У другим словенским језицима посведочена је деадјективна изведеница са овим суфиксом: стел. *соѣгоѣвина* f. 'двострука количина, двострука награда, накнада' (SJS), рус.-цсл., струс. *сугубина* 'двострука количина', 'парни орган: о мушкој полној жлезди (тестисима)', 'прираст, пораст, добит', 'дволичје, лукавство' (СРЈ XI–XVII), рус. *сугубина* 'двострука количина, нешто удвостручено' (Даль).

напомену да је овај црквенословенски (или рускословенски) лик потврђен само код Стулића који га је преузео из глагољског бревијара, уп. цсл. **соуґоуґьствои** 'двојство, двојакост' (Суворин).

Посведочен је такође и деадјективни глагол:

- српсл. **оуґоуґоуґити** 'duplicate': **пришбуґштеи** и **оуґоуґоуґимь спасеніе** Теодосије (Даничић), **усуґубиши**, **-им** pf. заст. 'учинити сугубим, двоструким; удвојити, удвостручити': Усугубише труде ваше Вук (PMS).

Уп. стсл. **оуґоуґоуґити** pf. 'удвојити, удвостручити' (SJS), рус. **усугублять**, **усугубить** 'удвајати, повећавати, појачавати двоструко; повећавати, појачавати уопште' (Даль).

Следећа група сложених придева састоји се од придева који у првом делу имају бројну компоненту.

- **једногуб** adj. 'једнострук, који постоји или се појављује у једном виду, примерку, једном износу и сл.; који се врши, чини и сл. једанпут': Ширина [сече дрвећа у пругама]... може да износи...једногубу до двогубу ширину [околног дрвећа] М. Васић, Множни број (multiplicativum) одговара и каже, колико пути је што узето... једногуб... двогуб В. Пацел (PСА).

Придев који у првом делу садржи основу броја *један*⁶³⁷ посведочен је у стручној литератури из друге половине 19. и с почетка 20. века. Уп. цсл. **јединогубъ** adj. 'simplex', **јединогубъ** adv. 'in simplum' (Miklosich 1862–1865), слн. **edinoguben** adj. 'einfach', **enogub** 'id.', **enoguben** 'id.; einfaltig' (Pleteršnik).

- **двогуб** adj. 'zweifach' (Вук), 'duplex, двострук': Да се даје двогуба част Вук, Н. завет, Једно мито допало главара, а двогуба глоба барјактара Г. Мартић (RJA), 'двострук, који се састоји од два струка, две нити, линије и сл. или од два слоја, ојачан нечим исте врсте или сличним, удвојен, удвостручен; два пута већи, два пута јачи; у којему се разликују два дела, сложен од два елемента, двојан, дводелни; два пута изведен; који се испољава у два правца, на две стране; двостран; који постоји или се изражава у два вида, на два начина; који је од две врсте, двојак': Те су тако дотични сељаци излагани двогубој штети М. Влајинац,

---

⁶³⁷ Према ЭССЯ 6:11–13, од псл. *edinъ / *edъnъ, у сложеницама **edъn-* (id. 16–18). SP 6:25–27 реконструирше псл. *edinъ и исл. *odinъ, док форму *(j)*edъnъ* сматра секундарном, насталом у оквиру осамостаљених словенских језика.

Нек двогуб зада бол му удар један... Ф. Марковић, Шта ме је двогуби опроштај с Олгом мојом... туге стао Шапчанин, Двогуби операциони правац или двојни правац дејства Д. Ђурић, ...по... двогубом закону растења и опадања И. Андрић, у изразу *ударати* у *двогубе жице* 'двосмислено говорити' М. С. Пироћанац (РСА), *двогуб* 'дупли, двострук' Ново Милошево (РСГВ).

Од придева је конверзијом творен прилог.

- *двогубо* adv. 'двоструко, душло': Ви сте двогубо непоштени... Б. Ћосић, Двогубо једна раја плаћа Г. Мартић, Зло се трпи докле не досади | Кад додија двогубо се плати Ј. Новић Оточанин, Године страдања треба рачунати двогубо С. Живадиновић (РСА).

С.-х. придев који у првом делу садржи основу броја *два*⁶³⁸ један је од облика на основу којих је реконструисано јсл. **dъvogubъ*, в. поглавље II. Због касне посведочености Вајан сматра да је с.-х. *двогуб* „récent et imité du slavon“ (Vaillant 2:673 § 317). Из презентоване грађе може се видети да потврда пре оне у у првом издању Вуковог речника нема (Вук 1818).⁶³⁹

Посведочена је такође варијанта са суфиксом *-(a)n < *-ьпъ*:

- српсл. *двогубънь*: ...и *двогубна стоџица*... 16–17. в., манастир Св. Тројице код Пљеваља (ЗН *4445°), *двогубан*, *-бна*, *-бно* адј. 'који постоји или се изражава у два вида, на два начина; који је од две врсте, двојак': Бањански војвода... био је предмет двогубног сликања Јакшићевог: сликања и речју и кичицом А. Гавриловић (РСА).

За слн., цсл. и струс. паралеле в. SP 5:178 s.v. *dъvogubъ*.

Придев *двогуб* је послужио као основа за извођење именица помоћу суфикса *-ка* и *-остѣ*:

- *двогуйка* f. необ. 'копија, дупликат': Туженику пако доставит ће се двогубка писмене или пак препис тужбе уписане у записник Е. Чимић, Двогупка (свједоџба, дупликат) није добро рећи; боље је рећи: дупликат В. Рожић (РСА).

Посреди је административни термин који је био у употреби у западном

---

⁶³⁸ Од псл. **dъva* (ЭССЯ 5:185–186 s.v. **d(ъ)va*, SP 5:170–172).

⁶³⁹ Сем у речничком делу, придев се помиње и у уводном делу у коме се излаже граматика српског језика, у одељку о мултипликативним придевима ('умложним бројителним именима'), где се напоредо наводе сложенице на *-губ* и *-остѣрук* и изведенице са суфиксом *-ак* (Вук 1818:XLIX).

делу с.-х. говорног подручја с почетка 20. века и који је настао на исти начин као и малочас помињана истозначна именица *сугуџка*.

- *дво̀дубо̀сѣи* f. 'двострукост, двојакост' Адамовић, Ристић/Кангрга, Бакотић (РСА).

Апстрактна именица на *-осѣи* посведочена је једино код лексикографа.

Поред тога, постоји варијанта основног придева која у првом делу има основу збирног броја:

- *двојѣгуб* adj. заст. 'двострук': Тама леле! и сужањство, ланци двојегуби, | Богом дани завичај ми тврдим узом море М. Пуцић (РСА).

Варијанте двотематских лексема са *дво-* / *двоје*⁶⁴⁰ у првом делу које се јављају у савременом језику бележи РСА, а у старосрпској и српскословенској грађи Zett 1970:51, 188–189. Само једна потврда облика *двојѣгуб* и то у стиховима упућује на помисао да је конкретно ова варијанта настала из метричких разлога на основу постојећег модела.

- *ѣро̀дуб* adj. 'трострук': Умложна [имена]... двогуб или двострук; трогуб, трострук Вук 1818, ...трогуба јектенија... превод Ћ. Даничића, Шулек, Ивековић (РЈА), 'id.' Ристић/Кангрга (РМС).

Потврде придева који у првом делу садржи основу броја *ѣри* потичу углавном из лексикографских извора. Занимљиво је да се у првом издању Вуковог речника појављује у опису граматике српског језика (Вук 1818:XLIX), али не и у речничком делу. Додатне савремене потврде наведене су у вези са лексемом *ѣрогубица*.

Забележена је такође варијанта са суфиксом **-ьнъ*, која се јавља у старијим изворима, без потврда у савременом језику:

- српсл. **тѣ̀ро̀губѣнѣ**: ...и тѣ̀ро̀губѣнаѣ сѣ̀тница... и тѣ̀ро̀губѣнаѣ сто̀рица... 16–17. в., манастир Св. Тројице код Пљеваља (ЗН *4445°).

За апстрактну именицу на *-осѣи* постоје само лексикографске потврде.

- *ѣрогубо̀сѣи* f. 'трострукост' Шулек (РЈА), *ѣро̀дубо̀сѣи* 'особина, стање онога што је трогубо' (РМС).

Еквиваленти наведених придева посведочени су и у другим словенским

---

⁶⁴⁰ Основа *двој-* је од псл. **дѣвој-* (уп. ЭССЯ 5:192 s.v. **d(ъ)voјъ*, **d(ъ)voја*, **d(ъ)voје*, **d(ъ)voјі*, SP 5:183–184 s.v. *dѣvoјъ*).

језицима, уп. стсл. **трьгоуѣъ** adj. 'трострук', **трьгоуѣъ** indecl. 'id., тројак; трипут', **трьгоуѣо** adv. 'трипут, три пута више' (SJS), слн. *trigúben* adj. 'dreifältig', *trogúben* 'id., dreifach' (Pleteršnik), рус. *трегубый, трегубный* 'тројни, трострук, трократни': Трегубое аллилуйя — Трегубнымъ ужемъ совокупити (Даль s.v. *тпу*). SP 5:178 s.v. **dvogubъ* антиципира реконструкцију придева **trigubъ*. Облик нумеричке компоненте у наведеним облицима варира, тако псл. форма **trъ*⁶⁴¹, коју одражава и рус. *тре-* (Фасмер 4:95 s.v. *тре-*), представља архаичну основу која се јављала као први члан сложеница и која је касније замењена у словенским језицима облицима *tri-*, *tro-*, у руском *troe-* и *trëx-* (Vaillant 2:628 § 304). У савременим с.-х. потврдама ова компонента има облик карактеристичан за сложенице — *ѿро-* са *-о-* према бројној основи *дво-* (Skok 3:500 s.v. *trī*).⁶⁴²

○ *четворогуб* (Вук 1818:XLIX), *четверогуб* / *четворогуб* adj. 'четверострук' (РМС).

За придев који у првом делу има основу збирног броја *четвер-* / *четвор-*⁶⁴³ постоји потврда у првом издању Вуковог речника (али не у речничком делу, већ у опису граматике српског језика) и касније у РМС где се не наводи извор.

Поред тога посведочена је варијанта са суфиксом *-(а)н < *-ьнъ*:

○ српсл. *četvorogubънъ* adj. 'vierfach' 14. в. (Zett 1970:170), *четворогубни* 'quadrupel (Vertrag)': Текъ што четворогубный уговоръ (Quadrupelvertrag) са Шпаниомъ и Португаліомъ потписаше 1842. (Михајловић).

Уп. цсл. **четверогоуѣъ** / **четворѣгоуѣъ** adj. 'quadruplus' (Miklosich 1862–1865), стсл. **четверогоуѣбно** adv. 'четири пута' (SJS).

○ *ѿетерогуб* / *ѿетворогуб* adj. 'fünffach, петорострук' (Вук, RJA, РМС).

Придев који у првом делу има основу збирног броја *ѿетер-* / *ѿетвор-*⁶⁴⁴ посведочен је код Вука, одакле га преузимају остали речници.

Уп. цсл. **пятигоуѣъ** adj. 'quintuplus' (Miklosich 1862–1865), слн. *petguben*

⁶⁴¹ За **trъ*- в. и Skok 3:500 s.v. *trī*, М. Сној у Bezlaј 4:236 s.v. *trpótec*.

⁶⁴² О различитим формама броја 'три' у стсп. и српсл. сложеницама в. Zett 1970:55, 280–284, у словенским сложеницама в. Jagić 1898:532.

⁶⁴³ Од псл. **četver-* / **četvor-* (уп. ЭССЯ 4:93–94 s.v. **četverъ* / **četvero* / **četvera* / **četvoro*).

⁶⁴⁴ Од псл. **pětъ* (М. Фурлан у Bezlaј 3:29 s.v. *pět*). Збирни бројеви бројева већих од *четири* су секундарни и дугују своје суфиксе формама **četver-* / **četvor-* (Vaillant 2:667 § 315).

'fünffach' 18. в. (Bezлај 3:29 s.v. *pēt*).

- *шестѡрòгуб* adj. 'од шест врста' Шулек, Ивековић (RJA).

За придев који у првом делу има основу збирног броја *шестѡр*-⁶⁴⁵ постоје једино лексикографске потврде које су наведене.

Уп. цсл. *шесторосоугубьнъ* adj. 'sextuplex' (Miklosich 1862–1865), слн. *šestogùb* / *šesterogùb* 'sechsfältig, sechsfach' (Pleteršnik).

- *седмогуб* adj. 'седморострук' Шулек (RJA), *седмòгуб* 'id.' Деановић (PMS);
седмерогуб adj. 'id.' Шулек (RJA);
седморòгуб adj. 'id.' Ивековић (RJA).

Искључиво лексикографске потврде имају и савремене варијанте придева које у првом делу имају основу основног броја *седм*-⁶⁴⁶ или основу збирног броја *седмер*- / *седмор*-⁶⁴⁷.

- српсл. *sedmosuguboričъno* adv. 'siebenfach' 15. в. (Zett 1970:262).

Наведени прилог настао је вероватно укрштањем облика **седмосоугубь(ьн)ъ* (за други део сложенице *-соугубь-* уп. *шесторосоугубьнъ*, *тъnogosugubьнъ*) и *седморичьнъ* adj. 'septimanae' (Miklosich 1862–1865), уп. рус.-цсл. *стогубнорицею* adv. 'стоструко, сто пута више' (СРЯ XI–XVII).

Уп. цсл. *седморогоубьнъ* / *седмерогоубьнъ* adj. 'septuplex' (Miklosich 1862–1865), слн. *sedmerogùb* 'siebenfach' (Pleteršnik).

- *деветѡгуб* adj. 'деветострук' Ристић/Кангрга (PMS).

Придев који у првом делу има основу основног броја *деветѡ*-⁶⁴⁸ има само лексикографске потврде.

- *деветѡгубо* adv. 'на деветогуб начин, деветороструко' (PMS).

Од придева је конверзијом образован прилог.

- српсл. *desetorogubь* adj. 'zehnfach' (Zett 1970:177) = ...*десеторогъба десетица*... 1633, манастир Св. Тројице код Пљеваља (ЗН 1249°).

Придев са основом збирног броја *десетор*-⁶⁴⁹ у првом делу потврђен је у

⁶⁴⁵ Од псл. *šestь (М. Сној у Bezлај 4:36 s.v. *šēst*). За облик збирног броја в. претходну напомену.

⁶⁴⁶ Од псл. **sedm-*, уп. *sědmь 'седам' (М. Сној у Bezлај 3:222 s.v. *sědem*).

⁶⁴⁷ За облик збирног броја в. напомену 644.

⁶⁴⁸ Од псл. **devet-* (уп. ЭССЯ 4:222–223 s.v. *devetь).

⁶⁴⁹ Од псл. **desetor-* (уп. ЭССЯ 4:214–215 s.v. *desetero / *deseterь / *desetoro / *desetorь).

старијим изворима, као и варијанта са основом основног броја **ДЕСЕТ**⁶⁵⁰ и са суфиксом *-ьнѣ.

- српсл. *desetogubьnъ* adj. 'zehnfach' (Zett 1970:177) = ...и **ДЕСЕТОГОУБНАА ПЕТОФИЦА ВЪ СОУГЪБѢ**... 16–17. в., манастир Св. Тројице код Пљеваља (ЗН *4445°).

Уп. цсл. **ДЕСАТОГОУБНЪ** adj. 'decuplus', **ДЕСАТОСОУГОУБНЪ** 'id.' (Miklosich 1862–1865), слн. *deseterogúben* 'zchnfältig' (Pleteršnik).

Последњи из категорије придева са нумеричком компонентом је придев са бројем *сѣо*⁶⁵¹ у првом делу.

- *сѣ̀о̀губ* adj. 'стострук' (РМС).

Од њега је конверзијом образован прилог који је посведочен у језику писаца.

- *сѣ̀о̀губо* adv. 'стоструко': Желим да вам то стогубо вратим Л. Лазаревић, Хрупио [је] у живот читаве фамилије и стогубо је обешчастио М. Божић (РМС).

Уп. рус.-цсл. *стогубный* adj. 'који доноси стоструке плодове' (СРЯ XI–XVII), **СТОГОУБЫЙ** 'стострук' (Дьяченко), слн. *stogúben* 'hundertfältig' (Pleteršnik).

Следе сложени придеви који у првом делу имају прилог за количину који може бити придевског или заменичког порекла. Ову групу са претходном повезује то што прва компонента има значење квантитета.

- *многугуб* adj. бот. 'многострук, multiplex, vielfach' Шулек, *многугуби* 'multiplex, multiplicatus' Стулић (RJA), *мног̀о̀губ* заст. 'многострук, састављен од много, више струкова, слојева, елемената и сл.': Многогуби одјек зове се кад се један звук понавља по неколико пута превод С. Видаковића, После многогубы опыта, кои су у садашня времена чинѣни... Г. Лазић, 'разноврстан, разнородан': Неке воде вручавао бисеръ и многогубу рибу П. Соларић (РСА).

Придев који у првом делу има прилог *многo*⁶⁵² посведочен је у 19. веку. Његове потврде у западном делу с.-х. ареала ограничене су на лексикографске изворе, при чему Стулићева потиче из руског речника *Lexicon Russicum trium linguarum*, док је на истоку забележен у стручној литератури из области математике, физике и географије.

---

⁶⁵⁰ Од псл. **deset-* (уп. ЭССЯ 4:216–217 s.v. *desetъ).

⁶⁵¹ Од псл. **сѣ̀о̀* (М. Сној у Bezlaј 3:318 s.v. *stō*).

⁶⁵² Од псл. *тъного (ЭССЯ 20:229–231 s.v. *тъного, **тъногъ(јъ)*).

Прилог има потврде са сличним хронолошким, ареалним и жанровским обележјима као и придев од кога је настао конверзијом.

- *многoгубo* adv. 'multifariam' Стулић (RJA s.v. *mnogogub*), *многoгубo* заст. 'многоструко, на много начина': Реформація имала є многа и важна за собомъ слѣдства, коя су на Европу многoгубo дѣйствовала Г. Магарашевић (РСА)

У српсл. текстовима је потврђена варијанта придева са другом компонентом **-sogub-* и суфиксом **-ьнъ*:

- српсл. *тъногoсугубьнъ* adj. 'vielfältig' Служба краљу Милутину, 14–15. в., Синтагма Матије Властара, 1347–8. (Zett 1970:230).

Уп. стсл. *мъногoгoубьнъ* adj. 'вишекратан', рус.-цсл. *многoсoубьнъ* (SJS), цсл. *многoгoубo* adv. 'πολύπλοκον', *многoсoубьнъ* adj. 'multiplex' (Miklosich 1862–1865), слн. *mnogogub* 'vielfältig' (Pleteršnik).

- *вишегуб* adj. 'вишеструк, који је од више врста; више пута (на више начина) остварен или поновљен': Ако хоћемо да избегнемо и при косим зрацима ове вишегубе... слике... онда се употребе метална огледала Ђ. Станојевић (РСА).

РСА за сложени придев са прилогом *више*⁶⁵³ у првом делу доноси два цитата из истог извора с краја 19. века, који спада у стручну литературу из области оптике.

Сложени придеви са прилозима *колико*⁶⁵⁴ и *неколико*⁶⁵⁵ у првом делу забележени су у изворима из 19. века који припадају књижевно-језичкој традицији источног дела с.-х. говорног подручја.

- *коликогуб* (Вук 1818:XLIX), *коликoгуб* adj. заст. 'коликострук, од колико врста, делова, елемената и сл.': Коликогуби су пакъ союзи међу людма... превод Г. Лазића (РСА).

Посведочена је и варијанта са суфиксом *-(a)н < *-ьнъ*:

- *колкoгубан*, *-бна*, *-бно* adj. заст. 'коликострук, од колико врста, делова, елемената и сл.': У свештеном Немање племену | Колкогубна бијаху убиства! Стерија (РСА).
- *неколикoгуб* adj. заст. 'вишегуб, вишеструк, вишестран': Шуттери, или Суддери

---

⁶⁵³ Од псл. **vys'e* (М. Сној у Bezlaj 4:322 s.v. *visòk*).

⁶⁵⁴ Од псл. **koliko* (ЭССЯ 10:135–136 s.v. **koliko* / **kolikъ(jь)*).

⁶⁵⁵ Од псл. **nekoliko* / **několiko* (ЭССЯ 24:140 s.v. **nekoliko* / **několiko*, **několikъ(jь)*).

[су], селяни, такоћеръ неколикогуби занатчие... П. Соларић (РСА).

Уп. цсл. **коликгоґубъ** adj. 'quotuplex' (Miklosich 1862–1865), рус.(-цсл.) *колькогубый* 'колико пута се понавља (о вишеструком понављању радње)' (СРЯ XI–XVII), слн. *kolikogub* 'wie vielfältig' (Pleteršnik).

Како грађа показује, употреба ових придева, сем облика *сугуб* и *двогуб*, ограничена је на књижевнојезички идиом.

Творбено амбивалентне именице

Две двотематске именице су издвојене зато што се могу у погледу творбе двојачко интерпретирати: као сложено-суфиксалне творенице чија је структура: број + именица са основом **gub-* + суфикс (*-*ica* односно *-*ьсѣ*) или као изведенице од сложених придева са нумеричком компонентом у првом делу и основом **gub-* у другом.

○ *ѿрогубица* f. 'врста рибарске мреже, грункарн': Ја сам и показа како се прави трогубица Велико Градиште (Mihajlović/Vuković).

О изгледу мреже и о томе како се користи говори следећи опис: ...Има ретке мреже споља, а у средини је једна честа. С отим се преграђује и риба како год наиђе, она себи направи једну кесу у коју уђе... (Mihajlović/Vuković s.v. *grünkorn*). Основна њена карактеристика јесте трослојна структура: средишњи слој је од гушће мреже, док су два спољашња са крупним окцима, тако да риба пролази кроз затегнуту спољну мрежу, а онда наилази на унутрашњу која је лабава и у којој остаје заглављена у некој врсти кесе, поготово ако је, већ умотана у гушћу мрежу, пробила и други слој редине.⁶⁵⁶

О овом је рибарском термину већ било помена у етимолошкој литератури. Наводи га Х. Поповска-Таборска као паралелу за старопољске и дијалекатске пољске и кашупске називе за исту врсту мреже, који се одликују великом формалном варијантношћу, уп. стпољ. *dr̃gub*, *dr̃gubica*, *dr̃gobica*, *drogobica*, *drugbica*, *drugubica* 'трослојна мрежа са већим окцима на бочним странама' Słst̃p, *dr̃gubica* 'таква мрежа за ловљење риба, понекад и водених птица' SP XVI w., у

---

⁶⁵⁶ За детаљан опис мреже в. Босић 1981:24–28.

истом значењу *drgubica*, *drugubica*, *drygubica* Linde, каш. *drguba* 'метница, мрежа стајаћица за веће рибе' Sychta, *odrguba*, *rdguba* 'вишеслојна мрежа стајаћица', *ordgub*, *podrgub*, *pordgub* 'бочни слој мреже стајаћице', пољ. дијал. у кашупском суседству *pogždub*, *gorduba*, *grdub* 'слој са великим окцима на мрежи стајаћици', *grdub(a)* 'вишеслојна мрежа стајаћица' АЈК, *drygawica*⁶⁵⁷, *sieć z podrgubiet* 'мрежа стајаћица која се састоји из три слоја мреже: средишњег — густог и бочних — ређих' Вармија и Мазурија, Мocarcka-Kowalska, *trygubica* 'врста мреже' Гродненска област⁶⁵⁸, SGP (Popowska-Taborska 1989:256). SJP такође доноси бројне варијанте, уп. *podrgub*, *podrygawka*⁶⁵⁹ 'мрежа у коју се гоне јаребице и која има мања ока која лабаво висе између већих', *podrgubny* adj.: *Sieć podrgubna* на *przerpiórki* ['препелице'],⁶⁶⁰ дијал. *trygubica*, *tryhubica*, *tryubica*, *trubica*, *trehubica*, *tregubica*, *drygubica*, *drugubica*, *drgubica*, *drychubica*, *drychybica*, *drygawica*, *grduba*, *grduby*, синоними *mrzezna*, *plawaczka*, *trzypoł* 'трострука мрежа за рибе и птице која се састоји из средишње мреже, густе и танке, и двеју бочних дебљих, са великим окцима' (SJP).

Поповска-Таборска све наведене облике изводи из два изворна: **trь-guba* и **trь-gubica*, а фонетско варирање објашњава као последицу тешког изговора иницијалне сугласничке групе и губљења апелатива *gub(a)* 'бора, набор' на знатном делу пољске језичке територије (Popowska-Taborska 1989:257). Још је Брикнер указао на то да облик *dr(u)gubica* 'трострука мрежа' имплицира пољ. непосведочено **trgub* (Brückner 1898:493). Касније је, у речнику, форме *drugubica*, *drgubica*, *drygubica* и сл. повезао са основом **trīgub-* 'три *губе* (набора)', са озвучавањем *t-* (Brückner 98–99 s.v. *drugubica*), али је на другом месту довео у питање ту етимологију због велике варијантности облика (Brückner 578 s.v.

⁶⁵⁷ Овај облик највероватније потиче од ранијег *drgubica*, али је секундарно повезан са глаголом *drygać* 'подрхтавати' (Popowska-Taborska 1989:256).

⁶⁵⁸ Ова област налази се у северозападној Белорусији, на граници са Пољском и Литванијом, и у њој живи мешовито становништво, те ће одатле касније бити наведена и блр. паралела.

⁶⁵⁹ Као да је од *drygania* тј. подрхтавања, поскакивања уловљене птице или рибе, али то је заправо накнадно преосмишљавање (Brückner 99 s.v. *drugubica*).

⁶⁶⁰ Детаљније о начину на који су се овом тростројном мрежом ловиле патке, јаребице, препелице и сл. в. Moszyński 1:60–61.

trygubica). И Verneker 1:361 s.v. *guba* поменуте лексеме своди на **trь-gubica* 'мрежа'.

Изнети ставови пољских етимолога имлицирају различите погледе на творбу разматраних лексема. Поповска-Таборска, судећи по начину на који је сегментирала речи и по томе што фонетско варирање доводи у везу са губљењем именица *gub* и *guba*, изгледа заступа становиште да је овде реч о сложено-суфиксалним твореницама чије је творбено значење 'мрежа са три *губе* (слоја, набора)'. С друге стране, рекло би се да је Брикнер — на основу тога што у раду Brückner 1898 оперише са непосредченим пољ. **trgub* и у истом контексту помиње цсл. *dvogubъ*, лит. *dvigubas*, *trigubas* — сматрао да су наведене лексеме деадјективне изведенице са творбеним значењем 'трогуба (трострука) мрежа'. Касније изгледа мења мишљење постављајући у вези са *trygubica* питање: „czy istotnie od *trzy* i *guby*, 'fałdy',?“ (Brückner 578).

О самој реалији, њеном изгледу и начину коришћења писао је и Мошињски, истичући да је ова мрежа врло раширена на севернословенској територији, да су је Руси однели у Сибир и централну Азију, а да за њу знају и Бугари, Срби и Хрвати. Осим тога, употребљавана је у Италији, Француској, Енглеској и Немачкој. Што се тиче назива *тпрогубица*, поред пољских термина (*drygubica* као назив за целу мрежу, а *dr̕guba*, *gr̕duba*, *podrgub* за бочну страну с крупним окцима) аутор такође помиње блр. паралелу *tryhubica* и наглашава да су се еквивалентни називи сачували и на Балкану: у одређеној области Бугарске набор који се ствара у доњем крају сертме⁶⁶¹, унутар те мреже, приликом извлачења, зове се *търгуба*, а управо су кесасте набори који се образују при хватању плена, истиче Мошињски, карактеристично обележје троредне мреже (Moszyński 1:110–111).⁶⁶²

---

⁶⁶¹ Мошињски користи пољ. назив *zarzutnia*, а на основу слике и описа (Moszyński 1:96–97) установила сам да је то мрежа кружног облика чији су с.-х. називи *сачма(рица)*, *рокља*, *серџма*, *серџна*, *сукња* и сл. (в. Mihajlović/Vuković). М. Босић је, дајући податке о заступљености мреже *мала сачма* у словенском свету и о њеним називима, такође пореди с пољ. *zarzutnia* (Босић 1981:51). За мреже које означава терминима *велика* и *мала сачма* наводи буг. називе *сертме*, *серкмѐ*, *сачма* (Босић 1981:32, 51), који су, дакле, еквивалентни нашим.

⁶⁶² Он такође саопштава да се на ову трослојну мрежу негде реферише и хиперонимима, уп. пољ.

Белоруски општи и дијалекатски речници доносе бројне потврде белоруских паралела, уп. *тригубица* 'трозубац, оруђе које се састоји од мотке на чијем је крају причвршћен гвоздени гребен са три зупца за убијање риба, остве', 'тространа мрежа за ловљење птица' (Носовичь), *трыгубіца* 'врста рибарске мреже' (ТСБМ), дијал. *тригубица* 'тространа мрежа за лов птица' Виленска губернија (Киркорь 1858:200), *трыгубіца*: Трыгуб'ицы ўс'е з'в'ал'и, и н'евадóў н'имá, лóв'ац' аднó вóдам'и (Сцяшковіч), 'врста рибарске мреже': Трыгубица — сетка пасярод густая, а па баках рэткая, называецца рэць..., Трыгубица — тры сеткі разам, *трэгубіца* 'id.': Трэгубица з трох палоген — дзве частыя па старанам, адна рэдкая, рыба цераз частыя ўдараецца, *трубіца* 'id.', *трыгупка* dem. 'id.' (СПЗБ).

Располажемо и сведочанством о риболову трогубицом у Полесју: „Характерной для Полесья была сеть-«трегубица» («рыжовка»). В этой сети по обе стороны густого полотнища размещались два полотна с большой ячейей. Рыба загонялась в сеть шестью-«бовтами»“ (В. Супруненко, *Ход реки – путь времени*, <http://hunt-fish.com.ua/article.htm?id=ccf3dc05f74b54c>).

Како се може видети, у севернословенским језицима еквиваленти с.-х. лексеме *тхрогубица* врло су добро посведочени.⁶⁶³ Польске потврде потичу како из старопольских извора тако и из савремених говора, одликују се изразитом формалном варијантношћу, а њима се, поред троструке мреже за риболов (или њеног дела са крупним окцима), означава иста таква мрежа за птице. Белоруске лексеме су формално хомогеније и транспарентне, а може се приметити да у

---

mrzyż(k)a, mrzezna, рус. *мѣрѣжа*, с.-х. *мрѣжа* и указује на занимљиву паралелу између назива њених делова код сев. Белоруса који густу мрежу зову *палатно́*, а ретке — *рэдзь* и код Херцеговаца код којих се *мрежа* састоји од „*platina (gusta srednja mreža) i retkije (izvanjske mreže velikih oka)*“ (Moszyński 1:111).

⁶⁶³ Додајмо још да се у појединим руским дијалектима за именовање разматране реалије такође користе сложенице са бројем 'три' у првом делу, док се у другом делу јављају основе именица *стена* и *сторона*, уп. *трѣхстѣнок* m. 'рибарски прибор од три спојене (постављене на једно уже) мреже' (ИОС), *трѣхстѣнка* f. 'врста мреже за риболов': Сеть трѣхстенка, она такая значит: по бокам редкие сети, режи называются, а в середине основная сеть, она чаще и на метр длинше режей (НОС), 'мрежа за риболов с три мреже' (СРГСУ), 'мрежа за риболов са три платна': Сетки разных сортов: есть двустѣнка, трѣхстенка. Все три стены связаны, две на крупную, одна на мелкую. Проскочила крупные ячен, а дальше запутываются, *трѣхсторонняя сеть* 'id.' (СРГП).

старијим изворима (из 19. века) означавају мрежу за птице, док се у савременом језику, укључујући и дијалекте, њима реферише на рибарску мрежу.⁶⁶⁴ Значење 'трузубац, остве за риболов', прозирне мотивације, остаје усамљено у овој лексичкој породици.

Како стоје ствари на јужнословенској територији? Грађа из бугарских дијалеката која следи омогућава да се прецизније одреди ареал термина: посреди су потврде из три независна пункта у централном и југоисточном делу Бугарске. Семантичке дефиниције наводим у оригиналу пошто се у њима користе термини чије с.-х. еквиваленте не могу са сигурношћу утврдити, али би се рекло да су у великој мери сагласне са описом денотата који је дао Мошињски, уп. буг. дијал. *трузуба* f. 'пазви на сретме (мрђжа за риба)' (Стойчевъ 1915:346), *тързуба*, *тързубица* 'подгъвка на серкме на дъното на сак за риба; част от рибарска мрежа' Габрово, Странца (Цибранска-Костова 2005:62). Ови се називи, дакле, односе на део мреже *сретме*, *серкме* (о којој је било речи у напмени 661), што значи да севернословенске лексеме, с једне стране, и бугарске, с друге, немају идентичне денотате.⁶⁶⁵ У вези са том разликом треба скренути пажњу на податак М. Босић о томе да су троредне мреже у Бугарску донели руски Липовани у 18. и 19. веку (Босић 1981:27).

Размотримо на крају подробније с.-х. термин. Трострука мрежа као реалија присутна је у различитим областима нашег језичког подручја, али се на њу не реферише јединственим називом, већ је у оптицају више синонима: у Херцеговини је, како је већ поменуто, то *мрежа* (в. напомену 662), на Јадрану (и по слатким водама) се користи термин *йойуница*⁶⁶⁶ (са варијантама), а у његовом северном

---

⁶⁶⁴ В. Михајловић износи претпоставку да су неки називи рибарских мрежа преузети из ловачке терминологије, а да је трансфер био управо 'мрежа за птице' → 'мрежа за рибе' (Mihajlović/Vuković XXXI).

⁶⁶⁵ Мало пре је било речи о томе да обе реалије имају наборе као заједничку карактеристику.

⁶⁶⁶ Виња је описује као рибарску мрежу стајаћицу од три успоредне мреже, две спољне, врло великих ока (овај део се назива *йойон*, *йойона*), и једне међу њима ситнијег ока (Vinja 3:65 s.v. *рòриница*). Може се приметити да су називи целе мреже и њених спољних делова често творбено повезани.

делу романизам *ѡрамаћана*⁶⁶⁷, у Војводини је у употреби германизам *грунѡкарн* са више фонетских варијаната, среће се затим на овим просторима термин *сеѡка*, *меѡница* итд. (Mihajlović/Vuković). Лексема *ѡрогубица* у истом значењу посведочена је у студији В. Михајловића и Г. Вуковић о с.-х. рибарској лексици само код једног информатора (Тихомир Брас, рођ. 1897, рибар, занат полагао у Пешти) из Великог Градишта (Mihajlović/Vuković). Другу потврду налазимо у изузетно исцрпном раду М. Босић о рибарским справама у Војводини: *ѡрогубица* се помиње у поглављу о мрежи *алов* као један од назива троредне мреже која је традиционални алов потиснула из употребе (Босић 1981:11). Међутим, изненађујуће је — с обзиром на то да ова студија даје обиље језичких података као што су попис назива описиваних реалија у испитиваним војвођанским пунктовима и подаци из литературе о распрострањености разматране реалије и о терминима којима се на њу реферише ван Војводине — да се овај назив не помиње ниједном у поглављу посвећеном самој троредној мрежи (Босић 1981:24–28). Ускраћени за поузданију информацију о лексеми, овде налазимо врло значајне податке о денотату. Мада је данас добро позната међу рибарима, ова врста мреже нема дугу традицију на овом подручју, јер је доста касно примљена (тек тридесетих година прошлог века знају за њу), а шире је прихваћена после Другог светског рата (Босић 1981:24, 26). Реконструкција њеног порекла сумирана је у следећем цитату:

„Према томе можемо закључити да је до нас *сеѡка*, *грунѡкарн* или *меѡлица* дошла свакако преко румунских рибара са доњег Дунава и Делте, где је пренета од стране руских рибара. Код нас је првобитно примљена од апатинских рибара, одакле је распрострањена и на друге воде, где је позната под различитим називима, од којих је свакако прво примљен назив *сеѡка*, који је словенски, а *груднгарн*, *грункарн* немачки, и срета се под овим називима највише на нашем горњем делу Дунава, док је на средњем делу Дунава познатија под називом *меѡлица* или *меѡница*, али не знамо одакле је дошао овај назив. Можда можемо претпоставити да је дошао од назива *меѡлица*, *меѡница*, који је на овом терену био назив за стари тип мреже, која је употребљавана на стајаћим водама као непокретни алат у води, а у коју сврху се од новијег времена користи и ова врста троредних мрежа“ (Босић 1981: 27–28).

---

⁶⁶⁷ Уп. Vinja 3:272 s.v. *tramaćana* који напомиње да се спољни део мреже, онај великог ока, назива *ѡрамаћ*.

У етнографским радовима о риболову у областима ближим Великом Градишту не помиње се *џрогубица*, а о трослојној мрежи сазнајемо следеће: узводно Дунавом од В. Градишта, у Смедереву и околини, тридесетих година прошлог века била је у употреби таква мрежа под називом *меџлице* (Момировић 1937:158), низводно, у Доњем Милановцу, позната је као *сеџка*, уведена је после Првог светског рата и пренета је са доњег Дунава (Вујадиновић 1955:128), а јужно, на средњем току реке Пек, мреже те врсте нису се користиле (Милошевић 1939).

У светлу изнетих података поставља се питање како разумети информаторов исказ: „Ја сам и показао како се прави трогубица“. Да ли је информатор, рођен крајем 19. века, говорио о томе како је обучавао друге да направе мрежу која је тек улазила у употребу или је једноставно реч о увођењу у посао особа које се претходно нису бавиле риболовом?

Термин *џрогубица* налазимо и на интернет сајтовима у текстовима у којима се описују карактеристике и начин употребе ове мреже (<http://www.pcelica.co.rs/ribe/tehnike/mreze/stajace-mreze.php>, http://www.ribolovackafana.com/index.php?option=com_kunena&func=view&catid=22&id=31&Itemid=108). Први сајт су израдили ученици гимназије из Сомбора под руководством професора Душка Обрадовића, који ми је на питање упућено мејлом да ли је назив *џрогубица* преузет из литературе или из говора локалних рибара љубазно одговорио (на чему му се овом приликом захваљујем) да није у прилици да провери литературу на основу које су текстови сачињени, да је назив логичан у потпуности јер мрежа има три слоја, али да он лично није чуо да га локални рибари у том делу Србије користе. Занимљиво је да се у другим текстовима на овом сајту употребљава придев *џрогуб* када се реферише на трослојну мрежу у описном, нетерминолошком смислу:

„Kusaka је veoma slična keci. Ima drveni ram - rogulje - za koji je pričvršćena troguba mreza (dve retke mreže sa strane i u sredini gusta mreža).“ (<http://www.pcelica.co.rs/ribe/tehnike/mreze/mrezarski-alati-sa-krutim-ramom.php>)

„Za razliku od stajaćih mreža, povlačeć[e] mreže su po pravilu trogube i napravljene od jaćeg materijala, jer često zapinju za prepreke na dnu vodotoka i cepaju se.“ (<http://www.pcelica.co.rs/ribe/tehnike/mreze/povlacece-mreze.php>)

Недовољна потврђеност речи, поготову када се ради о традиционалној термилошкој лексици која није била општепозната нити је систематски

сакупљана, није препрека да се претпостави њена знатна старина, јер у питању може бити случајно сачуван реликт,⁶⁶⁸ али, како ствари сада стоје, имамо више посредних потврда лексеме *īпрогубица* као рибарског термина и само једну директно од информатора рибара за реалију која на датом подручју, како етнологи тврде, нема дугу традицију и која је донета са стране. Треба додати да рецентност реалије не мора да значи да је назив нов, јер свакако треба узети у обзир могућност преноса номинације.⁶⁶⁹ У сваком случају, иако несумњиво припада породици **trъguba*, **trъgubica*, с.-х. рибарски термин *īпрогубица* мора претходно бити детаљније испитан пре него што се стави у исти ред са осталим овде поменутиим словенским паралелама.

○ *шестогубац* м. / *шестогубици* пл. 'omasum, centipellio, књижавци, књига' Рибник (Mažuranić).

Овај назив за трећи део желуца преживара потиче из Рибника на хрватско-словеначкој граници. С друге стране границе, на словеначком тлу, забележен је тачни еквивалент ове лексеме са једном творбеном варијантом: слн. *šestogûbec*, *-bca* м. 'der Blättermagen der Wiederkäuer, der Psalter' Велике Лашче, *turji šestogûbec*, *šestogubánec*, *-nca* 'id.' Бела Крајина (Pleteršnik). Поред тога, у словеначком су потврђени и синоними исте сложене структуре, али са другом нумеричком компонентом, уп. слн. *devetogûb*, *-gûba* м. 'der Blättermagen, листавац, део говеђег желуца' Пољанска долина, *devetogûbec*, *-bca* 'id.', *devetogûbник* 'id.' (Pleteršnik). Слн. анатомски термин *devetogûb* већ Миклошич сврстава у гнездо псл. **gъb-* (Miklosich 82 s.v. *gûb-*), а затим га Бернекер и Безлај убрајају, у оквиру овог етимолошког гнезда, у облике са *o*-ступњем (Berneker 1:360 s.v. *guba*; *gubъ*; *gubǫ*, *gubiti*, Bezlaj 1:185 s.v. *gûba* I).

Назив је мотивисан изгледом трећег дела желуца који изнутра има много набора сличних листовима (в. слику 8).⁶⁷⁰ Иста мотивација лежи у основи

⁶⁶⁸ Тако се из домена рибарске терминологије може навести пример апелативног рефлекса псл. речи **glazъ* у јсл. језицима за који постоји само једна потврда и то у значењу 'оловна куглица на рибарској мрежи' из Смедерева (уп. Лома 2004б).

⁶⁶⁹ Уп. горе претпоставку М. Босић у вези са терминима *мејлица*, *мејница*.

⁶⁷⁰ Уп. и Панчићев опис: „Трећи желудац, *литоња*, мало је што већи од капуље, стављен је на десно од бурага, има изнутра дугуљасте уздужне кожне наборе, налик на листове у књизи“

синонимних термина, уп. раније помињани *згібкїи желудацъ* (в. поглавље III), затим *лісїавац / лісїавац т.*, *књїга*⁶⁷¹ f. (обично pl.), *књїжавац т.* (обично pl.), *књїжāри* pl., *књїици*, *књїице* п. (РСА), *књїга* 'желудац код стоке' Криви Вир (Ракић), *књїге* f. pl. Каменица код Ниша (Јовановић В.), *књїђе* Лозан код Сврљига (Јоцић), *књїжје* п. Тимок (Динић). Набори мембране су послужили као мотивационо обележје и за одговарајуће анатомске термине у другим језицима уп. енгл. метафорично *psalterium* (уп. *Psalter* 'псалтир' < лат. *psalterium*), затим *manyples* (сложено од *many* 'многи, много' и *ply* sg., *plies* pl. 'бора, набор'), фр. *feuillet* (уп. *feuille* 'лист'), нем. *Blättermagen* (сложено од *Blatt* 'лист' и *Magen* 'желудац', уп. Kluge 129 s.v. *Blatt*).

Слика 8⁶⁷²

На крају још и осврт на дилему везану за начин творбе о којој је било речи на почетку овог поглавља. Да ли је овде реч о сложено-изведеним образовањима са творбеним значењем 'желудац са шест / девет (= много) *зуба* (листова, набора)', уп. енгл. *manyples*, или о деадјективним изведеницама са творбеним значењем 'шесто-/деветозуби (вишеструки) желудац'? Судећи по цитираном енциклопедијском чланку, обе опције су могуће:

„По внутренней поверхности К., кроме дна, слизистая оболочка образует разной высоты продольные складки — листочки, напоминающие листы книги (отсюда название); эти листочки подвижны — в них имеется гладкая мускулатура. Таким образом, полость К. разделена на узкие камеры и лишь над её дном, куда не

(Панчић 1872:166).

⁶⁷¹ Уп. напомену 610.

⁶⁷² Слика је преузета са сајта:

http://courses.washington.edu/chordate/453photos/gut_photos/cow_omasum.jpg.

доходят свободные края листочков, имеется целостная полость — канал К“ (БСЭ s.v. книжка).

У првом случају назив би био мотивисан листовима, у другом — коморама које су листовима одељене. Ова друга мотивација је апстрактнија и чини се мање извесном од прве јер се листови намећу као перцептивно уочљивије обележје у односу на коморе које се међу њима образују. Коначно, и све горенаведене паралеле говоре у прилог првом тумачењу. У вези са набораном, листастом структуром желуца као номинационим обележјем треба указати на словенске називе, пореклом од псл. *guba, са источног дела јсл. територије, којима се реферише на обликом сличну реалију из другог семантичког поља, уп. мак. дијал. *губа* ’јуфка, кора’ (РМЈ), *губа* ’кора за питу’ Охрид (БЕР 1:291), буг. *губа* ’лист теста, обга’ (Геров).

Глагол *губајти се*

- *губајти се, губај се* impf. дијал. ’њихати се, љуљати се, клатити се’: Камен мосту не лилај се! | Не лилај се, не губај се! | Док ја пређем преко тебе, | И заграбим с’ лада воде НП Босанска вила 1901, фиг. ...шта се он хамал губа око ’ваке цуре Ј. Косор (РСА).

Глагол има исто значење као сродни глагол са продуженим вокализмом *губајти се*. Наводи се овде зато што са осталим лексемама из овог поглавља дели следећа формално-семантичка обележја: има коренски *o*-ступањ и значење му се своди на ’савијати се’, мада се, како је већ речено у поглављу II, у досадашњој литератури различито одређује творбени тип псл. глагола чија је он континуанта. Аутори руског псл. речника описују га као стари дуратив-итератив на *-*ati*, корелативан са глаголима *gubiti ’уништавати; губити’ и *gъbnqti ’савијати’ (ЭССЯ 7:165 s.v. *gubati), док њихове пољске колеге сматрају да се ради о деноминалу од именица *gubъ, *guba ’набор, бора’ (SP 8:297 s.v. *gubati*).

V ЛЕКСИЧКА ПОРОДИЦА С.-Х. ГЛАГОЛА ГИНУТИ

У овом поглављу биће размотрене творбене и семантичке карактеристике лексичке породице организоване око с.-х. глагола *гинуџи* који је континуанта једне од централних лексема псл. гнезда **gъb-* / **gyb-* / **gub-*. Овде је прикључен и глагол *гиб(ј)еџи*, статив са истим кореном који је у инхоативу *гинуџи*.

Творбене карактеристике

Структура излагања творбених карактеристика лексичке породице глагола *гинуџи* у основи је иста као она из претходног поглавља, само што је у овом случају знатно једноставније пратити деривацију јер је у питању деривационо гнездо с једним централним глаголом, будући да глагол *гиб(ј)еџи* има периферни статус. Уз то, *гинуџи* је интранзитивни глагол, те је стога његов творбени потенцијал ограниченији у односу на претходно разматране транзитивне глаголе *гануџи (се)* / *-гнуџи (се)* и *гибайџи (се)*.

Глаголи

Симплекс *гинуџи*

С.-х. *гџнуџи*, *-нџм* јесте континуанта псл. глагола **gy(b)nqti*, **gy(b)nq* 'окончавати живот', 'губити снагу, малаксати', 'пропадати, нестајати, губити се, региге', који спада у базичне лексеме псл. гнезда **gъb-* / **gyb-* / **gub-* (в. поглавље II).

- стсп. **гџноџти** 'региге' (Даничић), хрв.-цсл. **ги(в)ноџти**, **ги(в)ноџ** pf. (sic) 'умрети' (РСЈНР), *гџнуџи*, *-нџм* impf. 'нестајати, умирати из неког разлога, не природном смрћу (о човеку, животињи)', 'нестајати (о физичким или духовним стварима)', 'слабити, мршавити услед неког телесног или духовног узрока (често, особито у поезији, хиперболички)', 'слабити, губити здравље услед велике жеље; чезнути, јако желети (често хиперболички)', 'пропадати, слабити у моралном или материјалном погледу', 'пропадати (о души)', 'пропадати,

кварити се, уништавати се (о неживом, материјалном и апстрактном)’, у изразу *не гине* ’сигурно ће се догодити, неће изостати’ (RJA), *гинући*, -нѐм ’umkommen’, (за ким, чим) ’schmachten’, у изразу *џо ми не гине ни џослије* ’das wird mir nicht entkommen’ (Вук), *гинући*, -нѐм ’бивати убијан; губити живот’, дијал. ’нестајати, ишчезавати, изумирати, губити се’ (Његош), ’умирати насилном смрћу, губити живот’, ’жртвовати се (за кога)’, ’физички пропадати, копнети, венути (о човеку, биљци, животу уопште)’, фиг. ’губити се, ишчезавати, нестајати; пролазити’, (за неким, нечим) ’жудети, чезнути’, у изразима ~ *из (исџред) очују (џред очима)* ’нестајати, губити се из вида’, *не гине ми (џи и др.)* ’сигурно ће ми (ти и др.) се догодити, неће изостати, предстоји’, ~ *од см(џ)џа* ’силно, грохотом се смејати’ (РСА), *гинући*, -нѐм ’умирати насилном смрћу’ Поткозарје (Далмација), *гинући*, -нѐм ’падати у заборав, пропадати’, у изразу *нѐ гинѐ му зџџвор* ’сигурно је да ће га ухапсити’ Ускоци (Станић), *гинући*, -нѐм ’умирати насилном смрћу’, ’чезнути, венути (за неким, нечим)’, ’копнети, венути (о биљци)’, у изразу *не гине џи* ’неће изостати, предстоји’ Војводина (РСГВ), *гинући*, *гинѐм* (sic) ’губити живот’, ’бити некоме, нечему јакo привржен’ Васојевићи (Боричић), *гинући*, -нѐм ’умирати, губити живот (у несрећи, у рату)’, ’чезнути за ким или чим’ бачки Хрвати (Sekulić), *гинѐм* ’губити живот (о људима, животињама); нестајати’, ’пропадати’, ’лудо волети, много чезнути, имати велику, жарку жељу’, фиг. (са негацијом) ’мимоилазити, недостајати’: Ако ти нађџф кџчак дџан, глоба ти не гине Призрен (Чемерикић), *гине* у изразу *не гине* ’сигурно ће се догодити, неће изостати’ Каменица код Ниша (Јовановић В.), *ђинѐм* ’гинути; пропадати, венути’ Пирот (Живковић), *ђине* ’слабити, нестајати’ *ib.* (Панајотовић), ’губити живот неприродном смрћу, гинути’, ’јакo желети, чезнути’, ’бити потпуно одан коме или чему’, ’угињавати (о животињама)’, у изразу *не џине* ’сигурно ће се догодити, неће изостати’ (s.v. *ојакџџе*) Тимок (Динић), *гинући*, -нѐн ’umkommen, zugrunde gehen, eingehen, fallen (Soldaten)’, ’жртвовати се (за кога)’ (ЉDL), *гинући*, -нѐм ’пропадати, нестајати’, у изразима *гинући за кѐм* ’чезнути, желети’, *нѐ гинѐ џи* ’неће те мимоићи’ Вараждин (Lipljin); *ђбнући*, -нѐм индив. ’гинути, умирати насилном смрћу’: Ц’рнагоро, убиџиште

Сѣрба | Разгнаѣие, и већ' отчаѣаѣо | Ту до ѣдног' наумивших гибнут' Сарајлија (РСА);

гѣниѣи, -нем 'умирати насилном смрћу', 'чезнути, венути (за неким, нечим)', 'копнети, венути (о биљци)', у изразу *не гѣне ѣи* 'неће изостати, предстоји' Војводина (РСГВ), *гѣниѣи*, -нем 'умирати, губити живот (у несрећи, у рату)', 'чезнути за ким или чим' бачки Хрвати (Sekulić), *гѣниѣи*, -нѣм 'губити живот, умирати неприродном смрћу (у рату, несрећи и сл.)', 'чезнути, венути (за неким или нечим)' бачки Буњевци (Peić/Vačlija).

Развој с.-х. *гѣнуѣи* од псл. **gy(b)noṭi* на формалном плану карактерише промена **y > u* и изостанак финалног сугласника корена, лабијала *b, испред *-*no-* (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*). Пример из Даничића, који потиче из писма Ахмет-паше Дубровчанима с почетка 16. в., има и уместо **ѣ**. У презентованој грађи облик са -*b-* потврђен је у глагољским текстовима (у глагољском мисалу с почетка 14. в. и Бревијару Вида Омишљанина из 1396), али су и у овој врсти извора примери са формом без -*b-* знатно бројнији (в. РСЈНР s.v. **гибноуѣти**), и касније, код С. М. Сарајлије. До аналошке реституције лабијала код глагола на *-*noṭi* долази под утицајем аориста, изведених имперфектива и глаголских и именских деривата (Meillet/Vaillant 1934:142).⁶⁷³ У овом случају лабијал изгледа није имао довољну потпору. Већ је било речи о томе да је изведени имперфектив (само цсл. **гыбати** / **гивати**) споран (в. поглавље II). Даље, према РЈА s.v., нека прошла времена могу се формирати од самог корена, без наставка *-*no-* (где се, дакле, -*b-* није изгубило), али то важи за префигиране облике. Стога има основа претпоставити да је потврда забележена код Сарајлије славенизам, пореклом од (ст)рус., рус.-цсл. **гыбѣнѣти** поред **гѣнѣти** / **гинѣти** 'regire' (Срезневский), *гибнути*

---

⁶⁷³ У овом смислу инструктиван пример представља варирање облика префигираног глагола у повељи краља Стефана Уроша II Милутина манастиру Хиландару (1293–1302): **и ѣко ѣѣкоимъ вѣѣменемъ погине ѣлианикъ, да го тѣи ѣлиаѣѣе ѣтѣ себе поставѣаю и и ѣто погива ѣтѣ оуѣли, ѣни ѣтѣ себе да плакъаю; и аѣе се коимъ вѣѣменемъ слоуѣи погыбноуѣти ѣлемъ, ѣни да ихъ поставе ѣтѣ себе** (MS 59, 62). У првом примеру се јавља облик без -*b-*, док се појава облика с реституисаним лабијалом у другом примеру може објаснити утицајем имперфектива **погивати** који му претходи. Може се даље претпоставити да је реституција подстакла архаизацију графије овог облика уопште, отуда -**ѣ**- уместо -**и**- које се јавља у претходном примеру.

/ *губнути* поред *гинути* 'гинути, пропадати; нестајати (о сунцу и месецу приликом помрачења)' (СРЈ XI–XVII), рус. *гíбнуть* 'нестајати, пропадати, ишчезавати', 'губити се из вида (о сунцу приликом помрачења)', 'гинути, умирати', 'бити у опасном, тешком, бедном положају, стању' поред *гíнутъ* 'гинути, нестајати, пропадати' (СРЈ XVIII), *гíбнуть* поред *гíнутъ* 'нестајати, ишчезавати, пропадати, уништавати се; умирати; излагати се несрећи, пропасти; кварити се, упропаштавати се; бити бескорисним' (Даль). За облик инфинитива *гиниџи*, који се јавља и са префиксима, в. поглавље II.

Префигирани перфективи

У творби префигираних форми овог глагола учествовали су следећи префикси: *из-*, *на-*, *ѿо-*, *раз-*, *с(а)-*, *у-*, *уз-*, *за-*, а у грађи су забележена и два двопрефиксална облика настала комбинацијом префикса *из-* и *ѿо-*.

- српсл., стерп. **изгыноуџи** рф. 'регіе' (Даничић), *ѿзгинуџи*, *-нѣм* 'пропасти, упропастити се (и у душевном смислу)', 'умрети (и о животињама, биљкама)', 'нестати, изгубити се' (РЈА), *изгинуџи* 'amitti, perdi' (Mažuranić), *ѿзгинуџи*, *-нѣм* 'zu Grunde gehen (von mehreren)' (Вук), 'испогибати', у изразу ~ *на главу* 'потпуно изгинути' (s.v. *глава*) (Његош), *ѿзгинуџи*, *-нѣм* 'погинути редом, један по један', 'пропасти (о већем броју појмова), страдати, бити уништен', 'нестати, изгубити се, ишчезнути' (РСА), *ѿзгинуџи*, *-нѣм* 'погинути редом' Башаид у Банату (РСГВ), *изгинуџи* 'погинути (о многима)' Ускоци (Станић s.v. *Ўскок*), Прошћење (Вујичић s.v. *зѿџријеџи се*), Пива (Гаговић s.v. *заклѿница*), *изгинуџи* 'погинути' Васојевићи (СТИЈОВИЋ s.v. *бѿранџк*), *изгинем* 'погинути (о многима)' Сливница (Златановић s.v. *ѿоснѿиџца*), Лесковац (Митровић s.v. *ѿеџџина*), *изгине* 'страдати, угинути услед пада (о кравама)' Црна Река (Марковић I s.v. *зѿџре*), *изџинем* 'изгинути, пропасти' Пирот (Живковић), *изџине* 'погинути, настрадати' іб. (Панајотовић), 'погинути, изгинути (о многима, свима)' Тимок (Динић), *изгѿнуџи*, *-нѣм* 'sterben, umkommen, fallen (Mensch); eingehen (Pflanze, Tier)' (ЉДЛ); *ѿзгиниџи*, *-им* 'погинути редом' Ђурђево у Бачкој (РСГВ).

С.-х. *ѿзгинуџи* представља континуанту псл. *ǰъзгѿџнџи, в. поглавље II.

Примери употребе овог глагола показују да префикс *из-* (< псл. **jъz-*) на два начина семантички модификује основни глагол. Наиме, поред тога што обавља граматичку функцију перфективизације, префикс у твореницу уноси значење потпуног извршења радње до исцрпљивања свих могућности за то (уп. Skok 1:739 s.v. *iz*, ESSJ 1:81 s.v. *jъz*, Грицкат 1957–1958:113, 1966–1967:207, Babić 1986:481, Клајн 2002:255–256), уп. сумарну дефиницију значења из RJA: 'посве погинути (о једноме или о мноштву)', као и следеће примере: Јур би изгибла сва земља ова Ј. Каванин, Тај час узпрегну немоћ, поче се гасити, у мало сасвијем изгину Ј. Матовић, И изгибе девет Југовића, и њиова сва изгибе војска НП Вук (RJA), Прије него нам и то драгоцјено градиво [правни обичаји у народу] упливом данашњег космополитизма... сасвијем не изгине В. Богишић (РСА). Пример из народне песме показује како се из описаног сативног значења, у случајевима када је радњом обухваћен већи број субјеката, развило дистрибутивно значење (уп. RJA 4:112 s.v. *iz*, Стевановић 1975:437, Babić 1986:481, Клајн 2002:256), уп. дефиниције значења у Вуковом речнику — 'zu Grunde gehen (von mehreren)' и у РСА — 'пропасти (о већем броју појмова)', као и примере: И заклели смо се пређе сви изгинути... него покорити се овим Турцима М. Ненадовић (РСА), Туј б'еу млого изгинали, поснопица Сливница (Златановић s.v. *иснопица*). Још је Т. Маретић приметио да од броја субјеката може зависити избор одговарајућег перфектива, тј. да се у једној песми из Вукове збирке користи облик *исгинути* када је реч о једном или двојци, док се *изгинути* употребљава када се говори о више особа (Маретић 1899:383, напомена 1). Израз *изгинути на главу* 'потпуно изгинути' (Његош s.v. *глава*) заправо није потврђен с овим глаголом (Маројевић 2005:354), в. *исгинути*.

Твореница с префиксом *на-* (< псл. **na-*), како сведочи прикупљена грађа, ареално је ограничена на кајавско наречје.

- *нагинути* рф. 'страдати' Патачич, Матере... поведају... да је њихово дете ву колу, али од онуд идуч нагинуло Ј. Мулих, Летни природ злочест бил је, ар пшеница и хрж нагинула су Вјесник кр. државног аркива, Ако се оставију, долњи прави корен терса нагине Даница загребечка 1838. (РНККЈ), *нагинути*, *-нѐм* дијал. празноверје 'стати на мађије, нагазити на чини и сл.': Кад [жена] смеће носи на сметњак, онда пљуне на сметњак, као и онда, кад иде кроз сусједов сметњак, пљуне на њега, да не „нагине“ Лобор у хрв. Загорју (РСА).

Потврде из РНККЈ показују да глагол има диференцираније значење него што је оно наведено у РСА, тј. да се може примењивати и у другим доменама (нпр. у вези са биљкама). Што се тиче удела семантике префикса у значењу творенице, незахвално је о томе говорити на основу малог броја примера који су при том изразито дијалекатског карактера. Постоји творбени паралелизам између семантички блиских глагола *(на)гинуџи* и *(на)сџирадаџи*, мада се, према Клајну 2002:258–259, ни у вези са *насџирадаџи* не може дефинисати значење префикса. Пада затим у очи да у примерима у којима су људи субјекат остваривање радње означене датим глаголом коинцидира са кретањем том радњом обухваћеног субјекта, из чега би могло следити да субјекат страда услед додира са нечим на шта је на свом путу наишао. Семантика случајног контакта са неким или нечим приликом кретања среће се код *наџи*, *нагазиџи*, *набасаџи*, слично томе *наџиџаџи* (в. Стевановић 1975:438, Клајн 2002:257). У примеру који се односи на пшеницу и раж можда би се могло радити о томе да је радња исказана основним глаголом остварена у великој мери (уп. за ово значење префикса ESSJ 1:122 s.v. *na-*, Стевановић 1975:438, Вабич 1986:481, Клајн 2002:258). Одговарајући облик потврђен је у пољском, али у значењу које се не слаже са наведеним кајкавским примерима, уп. пољ. *naginać* 'гинути један за другим, изгинути у великом броју' (SJP).

- српсл., стсрп. **погыбноџти / погыноџти** рф. 'регіге' (Даничић), 'deficere, помрачити се (о Сунцу и Месецу)' (Јанковић 1989:223), *џогинуџи*, *-нџм* ретко 'умрети; липсати, угинути', 'умрети насилном смрти, заглавити, бити убијен, усмрћен (нпр. утопити се, погинути у боју, на мегдану и сл.)', 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о особи, људима, души, нечем конкретном, апстрактном)', 'нестати, ишчезнути (о нечему конкретном или апстрактном)', ретко 'заћи, застранити (?)', ретко 'јачко завоleti', ретко 'пострадати, награисати' (RJA), *џогинуџи* 'регіге, пропасти, нестати', 'interire, заглавити, умрети неприродном смрти' (Маџуранић), 'бити украден, нестати услед крађе' ћирилска писма и акта, прва половина 18. в. (Gavrilović 1986:257, 275, 276, 277, 283, 293, 302), *џогинуџи*, *-нџм* 'untergehen, fallen, unnatürlichen Tod sterben, и то само од људи' (Вук), 'изгубити живот у борби, на бојном пољу, бити убијен', 'пропасти, пострадати', 'доживети потпуни слом, пораз, бити потпуно уништен',

’нестати, изгубити се, ишчезнути; затрти се’, у изразима ~ *на главу* ’потпуно изгинути’ (s.v. *глава*), *с главе* ~ ’изгубити првака, најзначајнијег јунака’ (s.v. *глава*) (Његош), *погинути*, -*нѐм* ’умрети неприродном, насилном смрћу, бити убијен, изгубити живот у рату, у неком удесу или несрећним случајем’, ’угинути, липсати, крепати’, ’пасти у погибију, пропасти’, ’пасти у заборав, нестати, ишчезнути’, у изразима ~ *образом* ’изгубити углед, поштовање’, *хити* ~ *од смеха* ’силно, грохотом се смејати’, ~ *за ким, за чим* ’силно желети кога, што’ (РМС), *с главе* ~ ’изгубити прваке, најбоље представнике’ (РСА s.v. *глава*), *погинути*, -*нѐм* ’бити убијен, изгубити живот (обично у рату)’ Поткозарје (Далмација), *погинути*, -*нѐм* ’бити убијен’, ’настрадати’ Прошћење (Вујичић), ’пропасти (о конкретним и апстрактним стварима)’, ’бити заборављен’, ’бити убијен зрном из пушке у рату или другде’, у изразима *боље рањен но погинуо* ’најгоре се није десило (као утеха)’ (s.v. *ранији се*), *погибе з главе* ’задеси га несрећа у ономе што му је највредније’ (s.v. *глава*) Ускоци (Станић), *погинути*, -*нем* ’погинути, бити убијен’ Војводина, *погинути*, -*нем* ’id.’ Вршац (РСГВ), *погинути* ’id., настрадати’ Пива (Гаговић s.vv. *завид, валетишати*), *погинути*, -*нѐм* ’бити убијен’ (s.vv. *бој, безбрајници*), ’нестати крајом (о стварима)’ Загарач (Ћупићи), *погинути* ’бити убијен (нпр. ел. струјом, у рату)’ Вasoјевићи (СТИЈОВИЋ s.vv. *брбнути, осдбник*), *погине* ’изгубити живот у рату или другим несрећним случајем’ Лесковац (Јовановић J. 239), *погине* ’изгубити живот, бити убијен’ Каменица код Ниша (Јовановић V. s.vv. *смел, часан*), Црна Река (Марковић I s.vv. *гливица, Инђа, Милунија*) *погине* ’погинути’ Пирот (Живковић), *погине* ’id., изгубити живот’ Тимок (Динић), *погинути*, -*нен* ’umkommen (Mensch), (im Krieg) fallen’, ’absterben, eingehen (Pflanzen)’ (ЃDL), *погинути*, *погине* ’погинути’, у изразу *погинул бу* ’важно му је, јако настоји, жртвује се’ Вараждин (Lipljin); *погинути*, -*нем* ’погинути’ Банат, ’угинути’ Тала у Банату (РСГВ), *погинути*, -*нѐм* ’изгубити живот у рату, у неком удесу или несрећним случајем’ бачки Буњевци (Рсић/Вацлија), *погинути*, -*нем* ’погинути, изгубити живот насилном смрћу’ бачки Хрвати (Sekulić).

Облици који имају -*б*- испред -*н*- потврђени су у српскословенским и старосрпским текстовима, према Даничићевој грађи, најкасније до почетка 14.

в.⁶⁷⁴ (Даничић s.v. **погыноути**) и у глагољским споменицима до почетка 16. в. (в. RJA s.v.). Реституција лабијала могла је бити подржана неким облицима прошлих времена (аорист⁶⁷⁵ и оба партиципа претерита, в. Даничић s.v. **погыноути**, RJA s.v.) који се граде и без *-*no-*, као и изведеним имперфективом **погывати** / **погивати**. Глагол је творен помоћу префикса *yo-* (< псл. **po-*). Обично се истиче да префикс у овом случају има аспектуалну функцију да од несвршеног глагола начини свршени (RJA 10:121 s.v. 3. *po*, 380 s.v. *poğinuti*, Грицкат 1957–1958:113), који спада у подгрупу финитивних глагола (Клајн 2002:267, уп. и Babić 1986:485). Иако је овде, дакле, улога префикса на први поглед чисто граматичка, И. Грицкат је показала да се ипак може успоставити веза са његовом искомском семантиком, присутном и у значењу предлога *yo*, а то је вршење радње по површини предмета.⁶⁷⁶ То се опште значење специјализује на различите начине, између осталог и као нестанак са површине, с одређеног места или уопште, што лепо одражава низ глагола *yoйноути*, *yoбећи*, *yогинути* (Грицкат 1966–1967:211). Уочава се да, за разлику од по смислу блиских глагола са истим префиксом као што су *yoмр(и)еи*, *yoумираи*, *yoцркаи* у чију семантику префикс уноси дистрибутивно значење (Клајн 2002:266), глагол *yогинути* нема ту значењску нијансу. Она је, како је речено, карактеристична за облик с другим префиксом — за *изгинути*. С друге стране, премда се префикс *из-*, према RJA и PCA, може срести као семантичка алтернатива префиксу *yo-* у горенаведеним глаголима, уп. нпр. *изумираи* 'умирати један за другим (о већем броју лица)' (PCA), примери с дистрибутивним значењем ипак су малобројни и према данашњем језичком осећању необични. За израз *yогинути на главу* 'потпуно изгинути, бити потпуно потучен, уништен' у Његошевом речнику стоји да је русизам, док га PCA s.v.

⁶⁷⁴ Треба напоменути да у обзир нису узете потврде из извора Јанковић 1989:223 за које није наведено од кад датирају.

⁶⁷⁵ Треба додати да су, на пример, у језику М. Миљанова форме аориста овог глагола без *-*no-* знатно фреквентније од њихових дублета с овим суфиксом, тако облици *yoгибох* и *yогинух* стоје у односу 6 : 1, у 3. sg. 40 : 0, а у 3. pl. 27 : 2 (Остојић 1988:121).

⁶⁷⁶ О томе како се различите функције и значења словенског предлога и префикса *po < ие. **po(s)* adv. 'к, за; при, по' у крајњој линији могу свести на његово изворно просторно (лативно) значење в. М. Сној у Bezlaј 3:64–65 s.vv. *po I*, *po II*, *po- I*, *po- II*.

глава одређује као покрајински, а у вези са застарелим фразеологизмом *на главу њобити* (*разбити* и сл.) 'потпуно уништити', потврђеним у делу Ј. Вујића и Л. Арсенијевића Баталаке, упућује на рус. *на голову*, уп. Разбитъ войско наголову 'побивъ его, разсѣять' (Даль s.v. *голова*). Дакле, израз *на главу њобити* (*разбити*), по свој прилици, потиче из руског, а могло би се претпоставити да је по угледу на њега направљено и *њогинути на главу*, како би се на симетричан начин изразила перспектива оне друге, поражене стране.⁶⁷⁷

○ *разгинути*, *разгинѐм* рф. 'пропасти, нестати, угинути, ослабити' (РЈА).

Потврде глагола *разгинути* су малобројне и, изузев најраније (Дубровачки псалтир), ареално су ограничене, према РЈА, на подручје Славоније (Ј. С. Рељковић, Оток код Винковаца), где се јавља облик *разгиниџи*. РЈА s.v. овај глагол сврстава у категорију твореница с префиксом *раз-* (< псл. **orz-*) у којима он, поред тога што перфективизује глагол, модификује његово значење, тако да се њиме исказује да је оно на шта се радња глагола односи доведено потпуно или у великој мери у стање онога што прост глагол значи (РЈА 13:427 s.v. 8. *raz*). Већ је примећено да овај префикс готово никада не губи трагове конкретног значења (Грицкат 1957–1958:114), те се на речничким примерима може пратити како његово базично значење центрифугалности (уп. Грицкат 1966–1967:204, Klikovac 2004) „боји“ на различите начине семантику мотивног глагола. Тако пример из Дубровачког псалтира: Да би... разгинула од земље спомена њих [лат. *Dispercat de terra memoria eorum* Псалм 108:15] сугерише да су сећања ишчезла као да су се распинула, распршила, док се у стиховима песме забележене у Отоку: Иночи ћу чашу наздравити, ил' ће пити ил' ће разгинити — Ој иночо, ако ш' разгинити, ипак ћу ти човика љубити — разматраним префигираним глаголом, чини се, истиче буран, интензиван начин остварења радње означене основним глаголом (о овом значењу префикса в. Стевановић 1975:445, Вабџић 1986:490, Klikovac 2004:175–176, Клајн 2002:279).

---

⁶⁷⁷ За подробен приказ различитих тумачења овог израза в. Маројевић 2005. Аутор заступа став оних коментатора који су претпостављали да га је Његош употребио под утицајем руског језика. Уп. такође тумачења фразеологизма *с главе* (*њогинути*) и његовог односа према управо разматраном *на главу* (*њогинути*) (Маројевић 2005:352, 353).

- *згинутии*, -нѣм рф. 'погинути, пропасти, нестати (о човеку, људима, војсци)', 'пропасти, нестати (о ствари, граду, кући, животињи, власи с главе итд.)', 'пропасти, нестати (о нечему апстрактном или метафорички)' (RJA), *згинутии* 'amitti, perdi, пропасти, изгубити се, нестати' (Mažuranić s.vv. *sginuti, izginuti, zgibati*), *згинутии*, -нѣм 'умрети (обично насилном смрћу), погинути', 'липсати, умрети', 'свенути, увенути', фиг. 'нестати, ишчезнути, изгубити се' (РСА), *згинутии*, *згине* 'нестати' Вараждин (Lipljin), *згинутии*, *згине* 'изгубити се' Гола (Veščenaj/Lončarić), *згинаи* 'изгубити се, нестати' Озаљ (Težak 357); *згинутии*, -нѣм заст. 'згинути, умрети, погинути; угинути' (РСА); *сагинутии*, -нѣм 'погинути, пропасти' (RJA).

Ова твореница с префиксом *c(a)-* (< псл. **сѣ(n)-*) припада оној групи глагола сложених с овим префиксом којима се исказује да је њима означена радња потпуно извршена или да је њима означено стање потпуно настало (уп. RJA 14:396 s.v. *s, sa, si*, Грицкат 2000:139–141, Babić 1986:491–492). Два основна значења овог префикса јесу аблативно, које подразумева кретање наниже или у страну, и социјативно односно центрипетално (Грицкат 2000:137–139, ESSJ 1:253–254 s.v. *сѣп*, Стевановић 1975:446, Babić 1986:491–492, Клајн 2002:280–281).⁶⁷⁸ Семантика глагола *гинутии* компатибилна је, с једне стране, са аблативним значењем префикса будући да је кретање наниже или у страну део изворног значења тог глагола.⁶⁷⁹ С друге стране, из значења центрипеталности може се извести, према И. Грицкат, значење сажимања, скупљања, свођења, нпр. *сѣпаи*, *сѣраи*, а одатле и сатирања, урушавања и уништења, нпр. *скршии*, *сможди*, *здоби*, *сѣраи* (Грицкат 1966–1967:212–213, 2000:138). Овако реконструисан семантички низ такође има доста додирних тачака са семантичком еволуцијом глагола *гинутии*. С обзиром на дистрибутивну семантику, дијал. *згинутии* у значењу 'изгинути, погинути редом': Пуно јих је згинуло у рату из Вараждина (Lipljin) не спада овде, већ међу континуанте псл. *јѣзгубнѣти, јер може рефлектовати за кајкавски дијалекат карактеристичну промену *из > з* (в. Skok

⁶⁷⁸ Посреди су вероватно два хомонимна префикса различитог крајњег порекла (М. Сној у Bezlaј 4:373–374 s.vv. *z I, z II*).

⁶⁷⁹ О семантичком развоју 'савијати (се)' → 'гинути' в. поглавље II.

Што се тиче формалног варирања, облик *згѝнаѝи* из Озља има у инфинитиву *-на-* < **-но-* (в. Тежак 286 за друге глаголе с истим рефлексом **-но-*) о чему в. Šivic-Dular 1999:188 напомена 79, где се упућује на даљу литературу. Даље, РСА доноси облик *згибнуѝи* који поткрепљује потврдама из дела С. М. Сарајлије⁶⁸¹, као и његових савременика И. Стојановића и В. Живковића који су своје текстове објавили у београдском алманаху Голубица (1840). С обзиром на то да у грађи нема других потврда за реституисано *-б-*, ово би могао бити славенизам, уп. рус. *сгибнути* / *згибнути* 'нестати, изгубити се', 'постати невидљив, ишчезнути, нестати из видокруга' (СРЯ XI–XVII), *сгѝбнуть* поред *сгѝнутъ* 'погинути, пропасти, угасити се, нестати' (Даль s.v. *сгибать*).⁶⁸² Префиксална варијанта *сагинуѝи*, са вокализованим полугласником префикса, потврђена је у грађи само у Стулићевом речнику, где се наводи да је посведочена у делу Ш. Будинића (16. в.). Приметно је одсуство савремених штокавских дијалекатских потврда.

- *ѝгинуѝи*, *-нѝм* рф. 'погинути, изгинути (о човеку, животињи, семену, глисти, пчели, стаблу)', прен. 'пропасти, нестати, изгубити се (о царству, љубави, обичају, песми, речи, крви, месецу коловозу)' (РЈА), 'umkommen' (Вук), 'завршити живот, престати живети (о животињама), липсати, црћи', 'скапати,

---

⁶⁸⁰ У кајкавском је дошло до стапања ова два префикса (Lončarić 2005:119) што отежава реконструисање изворних облика данашњих форми.

⁶⁸¹ Пример гласи: Кои б' радије сви за њега згибли. У питању је партицип перфекта актива који је у том облику (од инфинитивне основе без **-но-*) посведочен, према РЈА s.v. *zginuti*, најкасније у 17. в. код Ђ. Бараковића. Такви партиципи од глагола *изгинуѝи* и *ѝогинуѝи* јављају се до почетка 18. в. (А. Виталић, Ј. Кавањин односно Л. Љубушки, Ј. Кавањин), уп. РЈА s.vv. *izginuti*, *roginuti*. Ако би се у вези са потврдом из Сарајлије могло и поставити питање да ли она репрезентује облик *згибнуѝи* (а не *згинуѝи*), друга два цитата наведена у РСА недвосмислено потврђују форму са реституисаним *б*.

⁶⁸² Како су сви примери у стиху, за случај да је нека од потврда резултат аферезе, уп. (ст)рус. *изгибнути* (*изгѝбнути*) 'погинути, умрети', 'помрачити се (о Сунцу и Месецу)', 'нестати, ишчезнути, изгубити се' (СРЯ XI–XVII), *изгѝбнуть* 'погинути, нестати, измучити се, пропасти; погинути у великом броју или сасвим, потпуно' (Даль s.v. *изгибать*).

умрети', 'престати постојати, пропасти, нестати; изгубити се' (РМС), *у̀гину̀у̀и* 'престати живети (о животињи)' Војводина, прен. 'увенути (о биљци)' Добринци (РСГВ), 'помрети, изгубити живот (о риби, икри)' Србобран, Земун, Кленак, Босут, Велико Градиште (Mihaјlović/Vuković), *у̀гину̀у̀и*, *-нѐм* 'изгубити вредност, углед, изглед и сл. (о човеку)' Ускоци (Станић), *у̀гину̀у̀и* 'престати живети (о животињи)' Банат (РСГВ), *у̀гину̀у̀и* 'угинути (нпр. о зечевима)' Мрче (Радић s.v. *крѡ̀ишѡ̀и*), *у̀гине* 'угинути (нпр. о телету)' Кривовирски Тимок (Ракић s.v. *изј̀алови се*), *у̀гине* 'угинути (нпр. о трутовима)' Црна Река (Марковић II s.v. *ѝрунѡ̀иѡ̀в*), *у̀гине* 'угинути (нпр. о крави)' Тимок (Динић), *у̀гину̀у̀л* рт. рф. аст. 'угинуо, липсао' Лозан (Јоцић), *в̀гину̀у̀и*, *в̀гинѐм* 'цркнути, крепати' Вараждин (Lipljin);

у̀гину̀ишѡ̀и, *-нѐм* 'липсати, црћи' бачки Буњевци (Peić/Vačlija), *у̀гину̀ишѡ̀и*, *-нем* 'угинути, престати живети, цркнути' бачки Хрвати (Sekulić).

Твореница је формирана помоћу префикса *у-*, пореклом од псл. **и-*, што потврђују и паралеле из других словенских језика, уп. слн. *uǵinuti* рф. заст. 'угинути' (SSKJ), рус. дијал. *у̀гину̀ть* 'погинути', 'осиромашити, запасти у беду' (Даль), чеш. *uhynout* 'угинути, црћи (о стоци)', експр. 'умрети (о човеку)', 'увенути (о биљци)' (ЧСР).⁶⁸³ Према RJA 19:294 s.v. *uginuti*, 19:76 s.v. 1. *и*, префикс *у-* служи овде да од имперфективног глагола начини перфективни, који према С. Бабићу, означава постизање циља (Babić 1986:492). Међутим, иако префикс *у* овом случају, по савременом језичком осећању, има превасходно граматичку функцију, ипак се не може порећи семантичко слагање између основног глагола *гину̀у̀и* и префикса чије је изворно значење аблативно (уп. Клајн 2002:284 који допушта могућност да овај глагол чува аблативно значење). И. Грицкат је, испитујући семантичку мрежу датог префикса, указала на групу глагола код којих се његова изворна семантика уклањања развила, код прелазних

⁶⁸³ Треба напоменути да горенаведени кајкавски облик *в̀гину̀у̀и* из Вараждина не оспорава реконструкцију псл. префикса **и-*; за префикс *в-* у истом говору од псл. **и-* уп. још *в̀бѝу̀и* поред *в̀убѝишѡ̀и* 'убити', *ф̀крѡ̀стишѡ̀и* 'украсти', *в̀мѝишѡ̀и* поред *х̀мѝишѡ̀и* 'умити', *в̀мрѡ̀стишѡ̀и* поред *х̀мрѡ̀стишѡ̀и* 'умрети' (Lipljin), за прелаз *в-* > *ф-*, *х-* в. Lončarić 2005:208, за псл. етимоне наведених облика уп. Snoj 794–795 s.v. *и-*, 795 s.v. *ubiti*, 799 s.v. *umrěti*, М. Сној у Bezlaj 4:254 s.v. *и-*. Према Ивићу, **вѡ-* и **и-* у кајкавском се једначе дајући *в-* ван акцента, а *ву-* под акцентом (Ivić P. 1981:72).

глагола, у значење потпуног уништења објекта, нпр. *угушииџи*, *унишииџи*, односно, код непрелазних, у ишчезавање самог субјекта, нпр. *уйџрнуџи*, *уйџонуџи* (Грицкат 1966–1967:217). Уочљиво је да овај префигирани облик нема раних потврда, али да је добро посведочен у савременим говорима, у којима се специјализовао за исказивање смрти животиња. Као творбена паралела, која припада истом семантичком пољу, може се навести псл. префигирани глагол **umerti* 'умрети', у коме данас префикс има у словенским језицима функцију перфективизације, али је његово изворно значење било аблативно, што потврђују синонимне творенице у другим ие. језицима, уп. гр. ἀποθνῆσκειν, нем. *absterben*, лит. *nu-mirti* (Machek 1930:378–379, уп. и ESSJ 1:261 s.v. *u*).

- *узгинуџи*, *-нџм* рф. 'нестати, изгубити се': Кад ћућење моје свако и наравна моћ узгине (RJA).

Потврда овог образовања са префиксом *уз-* (< псл. **vъz-*), једина у грађи, потиче из дела објављеног почетком 18. в., чији је аутор Дубровчанин Баро Бетера. Према RJA 20:323 s.v. *uzginuti*, 228 s.v. 1. *uz*, префикс *уз-* служи у овом случају за творбу свршеног глагола од несвршеног. Међутим, шири контекст јединог примера којим се илуструје употреба глагола *узгинуџи* указује на то да се овде датим префиксом остварује једна друга граматичка функција — футурска (уп. Vaillant 3:472 § 644, ESSJ 1:279 s.v. *vъz*, Стевановић 1975:447–448, 1986:694–697, Клајн 2002:286). Наиме, када је префикс *уз-* сложен са презентом несвршених глагола у неким типовима зависних реченица, он даје глаголу значење футура II (RJA 20:227 s.v. 1. *uz*). Разматрани глагол испуњава наведене критеријуме будући да се јавља у облику презента у временској реченици. Оваква употреба среће се још у старословенском и старочешком (ESSJ 1:279), а у с.-х. је, према RJA 20:227–228 s.v. 1. *uz*, забележена у старосрпским текстовима, код Дубровчанина Динка Рађине (16. в.), затим код Вука, у народним песмама итд.,⁶⁸⁴ што значи да је у средини којој је припадао Б. Бетера таква функција префикса *уз-* имала књижевну традицију. За глаголе у служби футура II, твореног помоћу префикса *уз-*,

---

⁶⁸⁴ Такође и у делима босанских фрањеваца из 17. и 18. века (Kupa 1971:50), затим у језику предвуковске српске књижевности (Венцловић, Рајић, Доситеј), као и у дробњачком говору (Ивић П. 1991:127, напомена 154).

карактеристично је инхоативно значење (RJA 20:227, Стевановић 1975:447). То што није нађено више потврда указивало би на то да дати спој префикса и основног глагола вероватно није био лексикализован.

- стсрп. *загыноути* рф. 'регіге' (Даничић), *загинуџи*, -нџм 'изгинути, погинути, пропасти', дијал. 'помрачити се (о сунцу)' Скопска Црна Гора (RJA), *загинуџи* 'регіге, пропасти' (Маџурагић), *загинуџи*, -нџм 'изгубити живот, погинути; изгинути', 'цркнути, липсати, угинути; поцркати' Призрен, 'настрадати, упропастити се; пропасти' *ibid.*, Врање, Момина Клисурса (РСА), *загинуџи*, -нџм 'заборавити на време, каснити': *Загино у кафани...* Мачва (Лазих), *зађине* 'погинути, загинути' Тимок (Динић), Пирот (Златковић IV), *зађинаџи* 'угасити се (о ватри)' Озаљ (Теџак 357).

Префикс *за-* (< псл. **za-*), према RJA 21:852 s.v. *zaginiuti*, 672 s.v. *za*, сложен с глаголом *гинуџи*, означава свршеност глаголске радње, тј. служи као средство чисте перфективизације (о овој функцији префикса в. Грицкат 1957–1958:113, Стевановић 1975:436, ESSJ 1:293 s.v. *za*, Вабич 1986:494, Клајн 2002:254). Додавање префикса могло је бити првобитно мотивисано његовим просторним значењем залажања иза нечега, одакле се развило значење губљења из вида, тј. нестајања (уп. нпр. *заџураџи*, *залуџаџи*, в. Грицкат 1966–1967:208, Стевановић 1975:437, Клајн 2002:252), које представља поље пресека семантике глагола и префикса. У потврди из Мачве, која пре има колоквијални него чисто дијалекатски карактер, префикс уноси значење одвећ дугог вршења радње при чему се прелази мера уобичајеног, очекиваног и пожељног. Та семантика присутна је и код других глагола с овим префиксом, уп. *зас(ј)есџи*, *залезаџи се*, *заџиџи се*, *залумџоваџи се* (Стевановић l.c., Клајн 2002:252, уп. и ESSJ l.c.). Треба још скренути пажњу на то да су у РСА значења глагола *загинуџи*, сем првог — 'погинути', илустрована искључиво примерима из говора ји. Србије. Други извори показују да је у тим говорима и семантичка реализација 'погинути' део значењског опсега разматраног глагола. У вези са потврдом из Озаља, С. Теџак примећује да у озаљском говору овом префиксу често одговара префикс *у-* у књижевном језику, уп. нпр. *загасџи* 'угасити', *зађџи* 'ући' (Теџак 305).

Потврђена су, са по једним примером, и два глагола која имају по два

префикса. Реч је о већ помињаним префиксима *из-* и *ѿо-*,⁶⁸⁵ који се у следећим облицима јављају у различитом редоследу:

- *исѿогинуѿи*, *-нѿм* рф. необ. 'испогибати, испропадати, изгинути, поумирати (о мноштву или о свима)': Нека други Турци што испогибоше, но двије буљугбаше који се од цара нијесу бојали! М. Миљанов (РСА).
- *ѿоизгинуѿи*, *-нѿм* рф. 'изгинути редом сви или многи један по један': Трећина наше дружбе поизгибе у тим бојевима превод С. Крешића (РМС).

Ниједан од ова два облика није фреквентан. Први од њих окарактерисан је у РСА као необичан, будући да је истозначна варијанта *исѿогибайѿи*, о којој ће касније бити говора, много уобичајенија.⁶⁸⁶ Семантичка мотивација је јасна: префикс *из-* овде уноси дистрибутивно значење, што потврђују и синоними из дефиниције. Облици са комбинацијом префикса *из-* + *ѿо-* и глаголом *гинуѿи* односно његовим имперфективом *-губайѿи* представљају доказ да је у овој лексичкој породици, премда оба поменута префикса имају потенцијал да означе мултипликативност актаната, за изражавање дистрибутивне семантике задужен примарно префикс *из-*.

У случају другог облика, *ѿоизгинуѿи*, комбиновање ова два префикса може се протумачити као афективна редуванција (о сличним твореницама од којих многе садрже исте ове префиксе в. Клајн 2002:287, 290).

Одговарајући еквиваленти поменутих двопрефиксалних глагола срећу се и у словеначком, уп. *izpogíniti* 'погинути, пропасти' и *poizgíniti* 'један за другим ишчезнути' (Pleteršnik).

Префигирани облици глагола *гинуѿи* разликују се у погледу бројности потврда, хронолошког континуитета и ареалне дистрибуције. Најбоље су потврђени, у времену и простору, глаголи *изгинуѿи* и *ѿогинуѿи*, с тим што овај

---

⁶⁸⁵ Ова два префикса важе за најпродуктивније у стварању двопрефиксалних глагола којима придају дистрибутивно значење (Babić 1986:479, Клајн 2002:287).

⁶⁸⁶ Међутим, примера за парове попут *исѿогинуѿи* : *исѿогибайѿи* има још међу глаголима са више префикса, уп. *ѿонагнуѿи* : *ѿонагињаѿи*, затим *ѿоосѿайѿи* : *ѿоосѿајаѿи*, *ѿооѿворѿи* : *ѿооѿварѿи*, *исѿродаѿи* : *исѿродаваѿи* (Kantor 1978:52, 53).

други формира основни видски пар с имперфективним *гинуџи*. Облик *угинуџи* нема раних потврда, али је зато данас добро посведочен како у књижевном језику тако и у дијалектима. С друге стране, глагол *загинуџи* је у ранијим епохама добро фиксиран, док се сада јавља углавном у дијалектима и у колоквијалном говору, те чак није ни унет у РМС. Облик *згинуџи* такође има обиље старих потврда, али је данас готово одсутан из дијалеката, нарочито штокавских. Ареално су ограничени облици *нагинуџи*, који је посведочен у кајкавским изворима, и *разгинуџи*, који се, сем најраније потврде, везује за подручје Славоније. За облике *исџогинуџи*, *џоизгинуџи* и *узгинуџи*, нађена је тек по једна потврда. У вези са последњим обликом није сигурно да се уопште ради о лексикализованом споју префикса и основног глагола, с обзиром на то да у једином посведоченом примеру префикс *уз-* реализује чисто граматичку, футурску функцију.

Изведени имперфективи

Следећу групу твореница чине изведени имперфективи настали од управо разматраних префигираних перфективних глагола. Они се граде од две основе (*-губ-* и *-гин-*) и неколико суфикса (*-аџи*, *-(j)аџи*, *-(j)аваџи*, *-(j)иваџи*, *-оваџи*).⁶⁸⁷

Преовлађује стари тип изведених имперфектива на **-aje-*, **-ati* (уп. Vaillant 3:476–478 § 648, SP 1:47, Стевановић 1975:586–587, Клајн 2003:361–363) који се и иначе среће у тој врсти творбе од глагола са презентом на **-ne-* (уп. Vaillant 3:476 § 648). Овај суфикс додаје се чистој основи **-gyb-*. Посебну пажњу заслужује презент са конкуренцијом суфикса **-aje-* и **-je-*⁶⁸⁸ који се, међутим, у лексикографским изворима неуједначено третира. Стога ће облик презента бити коментарисан за сваки глагол посебно, а затим ће на крају бити изнета запажања настала уопштавањем тих појединачних коментара.

Облик који следи спада, на први поглед, у разматрани творбени тип (утолико што се наводи као имперфектив на **-je-*, **-ati*, премда није са

⁶⁸⁷ Слично и у словеначком, в. Bezljaj 1:143 s.v. *giniti*.

⁶⁸⁸ Колебање у флексији презента на **-aje-* и **-je-* често је у словенским језицима, а облици на **-je-* нарочито су фреквентни у српско-хрватском, па и другим јсл. језицима (Vaillant 3:359 § 573, 486–488 § 654, Tedesco 1948:365–368).

префиксом), али пажљивије испитивање отвара неке дилеме о којима ће бити речи након презентовања грађе.

- српсл. **ГЫБАТИ**, **-БЛЮ** 'periclitari': **ХОТѢНІЕМЪ ГЫБЛЮШТИХЪ** Теодосије (Даничић), хрв.-цсл. **ГИБАТИ**, **-БЛЮ** impf. 'гинути, погубити': b(o)žie bo délo v'is'tinu... i is'tina nelaž'na eže sp(a)sti gib'ljučago č(lovê)ka Фрашчићев псалтир, 1463, ...i мнози гибљуџе вѣ днѣ ада обрѣтајут се Бревијар Вида Омишљанина, 1396. (RCJHR).

Може се закључити, на основу презентоване грађе, да је глагол заправо црквенословенски, да облик инфинитива није посведочен будући да су све потврде у облику партиципа презента актива који се гради од презентске основе, и да је презент изведен суфиксом **-je-*. Треба подсетити на то да је у вези са стсл. **ГЫБАТИ** 'perire', такође без посведоченог инфинитива, изнета претпоставка да презентски облици на **-je-*, који се у лексикографским изворима и другде наводе уз инфинитив **ГЫБАТИ**, представљају, у ствари, дублетне облике презента на **-ne-* глагола са инфинитивом на **-niti* (в. напомену 47). У прилог хипотези о дублетном презенту може се навести познија варијанта последњег горенаведеног примера из RCJHR, која уместо презента на **-je-* има облик на **-ne-*, уп. ...мнози гинуџе вѣ днѣ ада обрѣутъ се II новљански бревијар, 1495. (RCJHR s.v. **ГИВНОУТИ**). Према Вајану, облици на **-je-* нестали су потпуно још крајем стсл. епохе (као последица конституисања видског система), али се њихови трагови могу наћи у раним стсл. изворима као и у конзервативним редакцијским текстовима (Vaillant 3:253–254 § 501). Треба још рећи да се остале изведенице из ове категорије граде од свршених глагола творених префиксацијом од несвршеног симплекса, док би се овај облик, ако би се тумачио као изведени имперфектив, морао довести у везу са симплексом који је и сам, како је управо речено, несвршеног вида.

- српсл. **ИЗГЫБАТИ** impf. 'perire': **УТЬ СТѢХА ИЗГЫБАЕМЪ** Теодосије (Даничић), *изгубати, -ам / изгубати, изгубам* 'губити живот, гинути', 'пропадати, нестати, изумирати, умирати' (РСА).

Што се тиче облика презента, у примерима је потврђена само варијанта на **-aje-*. Мада RJA s.v. 1. *izgibati* наводи обе варијанте: *изгубам* и *изгубљем*, једини пример који доноси је онај из Даничићевог речника, што значи да нема потврде за краћи облик на **-je-*. Може се приметити да недостају дијалекатске потврде, а

треба рећи да су цитати из РСА највећим делом црпени из текстова писаца са запада с.-х. језичке територије. Ако се упореди семантика видског пара *изгинуџи* : *изгибаџи*, уочава се да дистрибутивно значење, карактеристично за перфектив, није толико изражено код имперфектива.

- српсл., стерп. **погывати** *impf.* 'perire' (Даничић), 'deficere, помрачити се (о Сунцу и Месецу)' (Јанковић 1989:223), *џогибаџи*, -ам 'гинути, пропадати', 'бити у опасности' (РЈА), *џогибаџи*, -бљем / -ам 'perire, пропасти, нестати', прен. 'interire, заглавити, умрети неприродном смрти' (Маџураић), *џогибаџи*, *џогибам* 'умирати неприродном, насилном смрћу, бивати убијен, губити живот у рату, у неком удесу или несрећним случајем', 'падати у погибију, пропадати' (РМС), *џогибаџи*, -бљем 'гинути' Вараждин (Lipljin).

За значење 'бити у опасности', РЈА доноси једино лексикографске потврде (Белостенец и Јамбрешић). Савремене потврде превасходно су са запада с.-х. језичке територије. Презент на *-je- забележен је код Белостенца и Волтиђија (напоредо са оним на *-aje-), код Јамбрешића у значењу 'бити у опасности' (РЈА), код Маџураића у цитату из дела И. Пергошића (за облик *џогибам* без примера) и у потврди из Вараждина. Историјска и савремена факта, дакле, упућују на закључак да је дати облик одлика кајкавског дијалекта.

- *згибаџи*, -ам / -бљем *pf.* 'нестати, пропасти': ...свит, ки бише згибал М. Марулић, Од куће наше траг би сгибал свасма М. Бунић, *impf.* 'погибати, пропадати' Белостенец, Волтиђи, Жића отаца, око 1400, Колунићев зборник, Миракули, П. Витезовић (РЈА), *згибаџи*, *згибам* заст. 'умирати насилном смрћу, гинути, страдати': Све разбиен морао је бити, | Кад' му згиба без' прекида војска — Напред' згибај, а небјежи назад Сарајлија (РСА), *згибаџи*, -ам *pf.* 'умрети' Деска у Мађарској (РСГВ).

Старије потврде забележене су код писаца и у зборницима религијске садржине од 15. до 17. века, као и код старих лексикографа. Код ових последњих је једино забележена варијанта презента на *-je-: и то код Белостенца само тај облик, док се код Волтиђија напоредо јављају облици *згибам* и *згибљем*. Касније је облик слабо посведочен: у грађи су се нашле једино две потврде из спева *Сербианка* С. М. Сарајлије и једна из српског дијалекта у мађарском делу Баната,

које су различитог вида и акцента. Разлике у виду указују на различиту творбу ових облика: имперфективни облик је у творбеној вези с одговарајућим префигираним перфективом, док перфектив имплицира творбу префиксацијом имперфективног облика, али је проблем у томе што је имперфектив *гибаџи* у значењу 'гинути' споран и у сваком случају није потврђен ван цсл. текстова.⁶⁸⁹

- *угџбаџи*, *џџбџам* impf. према *угинуџи* pf. (RJA), *угџбаџи*, *џџбџам* / *џџбџем* 'липсавати, цркавати' (PMS), *вугџбаџи*, *-бџем* 'умирати, угибати' Вараждин (Lipljin).

Глагол нема много потврда. RJA напомиње: „U građi nema potvrde, ali se govori“, док PMS наводи једино цитат из уџбеника Ф. Доленец, Ј. Павлетић, *Наука о еволуцији за VIII разред гимназије*, Загреб 1954. Малобројни примери показују да се дати облик у савременом језику специјализовао, као и његов перфективни парњак, за означавање смрти животиња. Иако се у PMS дају обе варијанте презента, једини пример илуструје ону са суфиксом **-aje-*, док је краћи облик на **-je-* присутан у кајкавској потврди из Вараждина.⁶⁹⁰

Што се тиче облика презента с.-х. префигираних имперфектива од основе **gyb-*, грађа прилично јасно указује на то да је за њих карактеристична дужа форма на **-aje-*,⁶⁹¹ а да изузетак представља кајкавско наречје у коме се јавља краћа варијанта на **-je-*. У словеначком се такође срећу оба облика садашњег времена, уп. *pogĭbati*, *pogĭbam* и *pogĭbljem* (Pleteršnik, Tedesco 1948:367–368).

Остали творбени типови имперфектива су највећим делом слабо посведочени, често једино у лексикографским изворима. Најчешће се граде од основе **-gyn-* у коју улази **-n-* из суфикса **-ne-*, **-nq-*, реинтерпретирано, након испадања **-b-*, као финални сугласник основе, уп. Варбот 1975:149–150.

- *џогџбовавџи*, *-буџем* impf. 'умирати, страдати', 'нестајати, ишчезавати' (RJA).

⁶⁸⁹ Можда треба узети у обзир и могућност додатне префиксације која услед фонетског развоја више није уочљива, а коју је претпоставио М. Сној у вези са слн. *srĕćati* pf. и, у складу с тим, реконструисао (**vъz-* или **sъ-*)*sъ-rĕĭ'ati* (Bezlaĭ 3:306).

⁶⁹⁰ Протетско *в-* испред *у-* карактеристично је за поменути дијалекат (Lonĉarić 2005:207).

⁶⁹¹ То одговара подацима које за овај творбени тип даје Tedesco 1948:374–375.

За дати облик имперфектива постоје две потврде забележене у периоду од 16. до 18. в. (Ш. Будинић, Ј. Кавањин). Облик је изведен од основе *-гиб-* суфиксом *-оваџи* који је у српско-хрватском од 14–15. в. замењиван суфиксом *-иваџи* (за суфикс *-оваџи* уп. Vaillant 3:488–490 § 655, 494 § 659, Белић 2006:359, SP 1:48), што објашњава недостатак савремених потврда овог глагола.

- *изгињаџи*, *изгињаџм* impf. 'изгибати': С ње мноштва изгињају Н. Марчи (RJA).

Овај облик, за који се у грађи нашла једна потврда из 18. в., изведен је од основе *-гин-* помоћу суфикса *-(j)аџи* којим се обично творе имперфективи од глагола на *-иџи*, при чему се умекшава завршни сугласник основе (уп. Vaillant 3:481 § 651, Белић 2006:360–361). Шири контекст употребе указује на то да се у датом образовању реализује дистрибутивно значење префикса.

- *угињаваџи*, *угињаџм* impf. и уч. према *угинуџи* (PMS), *угињаваџи*, *угињаџа* 'престајати живети (о животињама у већем броју)' Сремски Карловци, Госпођинци, *угињаваџи*, *угињаџа* 'id.' Иланца (PCGV).

Дата форма, једина у савременој употреби, изведена је суфиксом *-(j)аџи*.⁶⁹²

Неколико облика изведених имперфектива које доноси RJA заснива се искључиво на потврдама облика презента из лексикографских извора.

- *изгињаџи*, *изгињаџем* / *изгињаџм* impf. 'изгибати' (RJA).

Одредница се заправо заснива на потврдама *изгинуџи*, *изгинуџем* код Белостенца и Волтиђија.

- *џогиниваџи*, *-нуџем* impf. према *џогинуџи* pf. (RJA).

Потврђен је једино презент имперфектива у речницима Белостенца и Волтиђија.

- *загиноваџи*, *-нуџем* impf. 'помало, полако гинути, нестајати, губити се' (RJA).

Одредница је формирана на основу презента имперфектива забележеног у

---

⁶⁹² Иначе је тип на *-(j)аџи* узео маха у српско-хрватском након 16. в. (Vaillant 3:486 § 653, 494 § 659). Овај суфикс среће се и код других глагола на **-не-*, **-но-*, уп. *(з)грануџи* : *(з)грањаваџи*, *забринуџи* : *забрињаваџи*, *сџласнуџи* : *сџлашњаваџи* (Белић 2006:361, Клајн 2003:365).

Белостенчевом речнику.

Занимљиво је да су на основу презента, који у сва три случаја има исти суфикс *-ује-*, реконструисана три различита облика инфинитива: на *-(j)ивајџи*, на *-ивајџи* и на *-овајџи*.⁶⁹³ У српско-хрватском су девербална образовања са суфиксима *-овајџи*, *-(j)евајџи* била фреквентна до 17. века, али су рано добила конкуренцију у варијантама на *-ивајџи*, *-(j)ивајџи*, тако да су данас сачувана само у дијалектима (Vaillant 3:348, 349 § 566, 494 § 659, Белић 2006:358–359).

○ *јогињивајџи*, *-њујем* *imprf.* према *јогинујџи* *pf.* (RJA).

Одредница је успостављена на основу презента *јогињивам* наведеног уз инфинитив *јогинујџи* у Белином речнику.

○ *сагињивајџи*, *-њујем / -ам* *imprf.* према *сагинујџи* *pf.* (RJA).

Једина потврда су презентски облици имперфектива које Стулић наводи уз инфинитив *сагинујџи*.

Последње две форме имперфектива изведене су помоћу суфикса *-(j)ивајџи*,⁶⁹⁴ а наведене потврде сведоче о ранијем варирању облика презента на *-(j)ује-* и *-(j)ива-* у образовањима овог типа (в. Милановић 1954:246–247, Vaillant 3:494 § 659).

О конкуренцији суфикса *-(j)ајџи*, *-(j)авајџи* и *-(j)ивајџи*, коју одражавају облици *изгињајџи*, *угињавајџи* и *јогињивајџи*, писали су Vaillant 3:494 § 659, Белић 2006:359–360, Клајн 2003:365–367. Када су у питању дублети на *-(j)авајџи*, *-авајџи* и *-(j)ивајџи*, *-ивајџи*, уочено је да је у таквим паровима први тип данас готово увек однео превагу (Милановић 1954:249, Клајн 2003:366). И у овом случају је од поменута три образовања *угињавајџи* једино које је и сада у употреби.

---

⁶⁹³ О томе да се презент на *-ује-*, поред уобичајене форме на *-ава-*, среће и уз инфинитиве на *-авајџи* в. Клајн 2003:367.

⁶⁹⁴ Овим суфиксом изведени су имперфективи још неких глагола на *-нујџи*, уп. *свањивајџи* (Vaillant 3:256 § 502), *обмањивајџи*, *надахњивајџи*, *загрињивајџи се* (Клајн 2003:368).

Перфективни итератив

Од облика изведеног имперфектива *погибаџи* префиксацијом је образован свршени глагол *испогибаџи*. Такви глаголи спадају у творбени тип „*iteratifs perfectifs*“ за који је карактеристично да и глаголи и префикси изражавају идеју итеративности, при чему се она код префикса као што су *раз-*, *по-*, *из-* може испољити у виду значења дисперзије, дистрибуције и понављања радње, уп. с.-х. *раз-бацаџи* (: *разбацаџиваџи* impf.) од *бацаџи* impf. према *бацаџи*; типична образовања су она, попут овде разматраног, у којима се додаје префикс са итеративним значењем на префигирани изведени имперфектив, уп. с.-х. *по-убијаџи*, *ис-преламаџи* (Vaillant 3:473 § 645).

- *испогибаџи*, *-погибамо* pf. 'umkommen, fallen (von einer Menge)' ЦГ (Вук), *испогибаџи*, *-погибам* 'id.' ib. (RJA), 'изгинути сви један за другим' (Његош), 'испропадати, изгинути, поумирати (о мноштву или о свима)' (РСА), *испогибаџи* 'изгинути у већем броју' Никшић (Ђоковић), *испогибаџи*, *-ибам* 'id., погинути масовно у неком сукобу' Загарач (Ђупићи).

У лексикографским описима значења редовно се назначава формулацијама 'о мноштву', 'у већем броју', 'сви један за другим' да префикс *из-* у семантику творенице уноси дистрибутивно значење (уп. Стевановић 1975:437, Клајн 2002:287) са компонентом сукцесивности, тј. прелажења деловања с једног субјекта редом на остале (RJA 4:112 s.v. *iz*, Babić 1986:481).⁶⁹⁵ Ареално гледано, већина потврда потиче из Црне Горе и Херцеговине. Презент је са суфиксом **-аје-*, уобичајеним за тип изведеног имперфектива који је у основи ове творенице.

Глагол *гиб(ј)еџи*

- *гибјеџи*, *-бим* impf. 'гинути, пропадати, нестајати' (RJA), *гиб(ј)еџи*, *-бим* дијал. (за нечим) 'чезнути, жудети', у изразу *не гиби му (јој и сл.)* 'не гине му,

---

⁶⁹⁵ О значењу пољских глагола овог типа насталих додавањем префикса *po-*, уп.: „Tous ces verbes peuvent être traduits en français par le même verbe que leur base auquel on associe 'tous, les uns après les autres, chacun son tour', la répétition distributive pouvant concerner soit des sujets soit des compléments multiples“ (Włodarczyk/Włodarczyk 2001:114–115).

сигурно ће му (јој) се догодити, неће изостати, предстоји’ (РСА).

С.-х. глагол *гѣб(ј)еѣи*, *-бѣм* представља континуанту псл. **gybēti*, **gyb’o* ’нестајати, пропадати, погибати, реге’ (в. поглавље II). На његово периферно место у с.-х. лексичком систему указује то што РЈА доноси свега једну потврду, и то из 15. в. (М. Марулић), и што се глагол данас ретко јавља самостално, док је боље посведочена његова фразеолошка употреба. Премда је у РСА наведен са квалификатором покрајинска реч, у ексцерпираним дијалекатским изворима нису нађене додатне потврде.

Деноминал

Деноминална творба глагола у разматраној лексичкој породици није продуктивна. У грађи се нашао свега један глагол тог типа, а и он има само једну потврду.

- *ѣогиболоваѣи*, *-лујем* impf. ’бити у погибли’: Љубит га, а не погиболовати јест неугодно М. Раднић (РЈА).

Овај глагол, посведочен једном, у 17. в., изведен је од именице *ѣогиболо* / *ѣогиболо* помоћу суфикса *-оваѣи*, *-ује-* (за дати тип творбе в. Vaillant 3:347–354 § 566–571, SP 1:48, Стевановић 1975:575, Babić 1986:452–453, Клајн 2003:349–352). Њиме се исказује тематски процес, тј. учесник у њиме означеној ситуацији пасивно је изложен ономе што значи мотивна именица, а такво је значење још неких деноминалних глагола изведених истим суфиксом, уп. нпр. *сѣрахѣоваѣи* impf. ’осећати страх, бити у страху’,⁶⁹⁶ *ѣугѣоваѣи* impf. ’бити обузет тугом, осећати тугу’ (РМС). Изведеницама овог типа могуће је изразити и агентивни процес, када субјекат подвргава некога или нешто ономе што значи именица у основи, уп. нпр. *наѣасѣоваѣи* impf. ’чинити, задавати напаст’ (РЈА), *сѣловаѣи* impf. ’насиљем приморавати’ (РМС). Ову семантичку разлику прати разлика у транзитивности: прву групу чине непрелазни глаголи, а другу прелазни.

---

⁶⁹⁶ Уп., насупротив томе, агентивну семантику у деноминалу од исте мотивне именице, али с другим суфиксом: *сѣраѣиѣиѣи* impf. ’уливати, задавати страх’ (РМС).

Именице

Глаголске именице

Разноврсност образовања из ове категорије последица је различитог времена њиховог настанка као и утицаја црквенословенског језика.

Први творбени тип чине глаголске именице изведене помоћу суфикса **-tъje* од глагола на **-noti*, и то како од имперфективног симплекса тако и од префигираних перфективних облика.

- *гинуће* п. 'дело којим се гине' (RJA), 'гињење, смрт, умирање, нестајање' (РСА).
- *изгинуће* п. 'дело којим се изгине', 'слабост од глади или од слаба желуца' Дубровник (RJA), 'пропаст, нестајање, ишчезавање' (РСА), 'слабост': Јѹтрѹс ѡтѹин страѡнѹ изгинуће у ѡжичици [део грудног коша] Дубровник (Бојанић/Тривунац).
- *ѡгинуће* п. 'пропаст, смрт', 'губитак, штета', 'језивост, опасност' (RJA), *ѡгинуће* 'погибија' (РМС).
- *разгинуће* п. 'угинуће' (RJA).
- *згинуће* п. 'пропаст, погибел' (RJA), *згинуће* 'ишчезнуће, завршетак, крај' (РСА).
- *угинуће* п. 'губитак живота, смрт; смртност (животиња)' (РМС), 'смртност животиња' бачки Буњевци (Рец/Ваѡлија), 'смрт животиње или биљке' бачки Хрвати (Sckulić).

Најраније потврде су, према RJA, из 16. (*ѡгинуће*, *згинуће*) и 17. в. (*гинуће*, *изгинуће*), а забележена је и једна српскословенска потврда из 14. в.: **изгыноуѡтиѡ** (RJA s.v. *izginiće*). Именица *разгинуће* посведочена је једино код Ј. С. Рељковића, у чијем делу су нађене потврде и за мотивни глагол. У савременој књижевној употреби, судећи према РСА s.vv. *гинуће*, *изгинуће*, *згинуће*, ови облици су карактеристични за западно подручје с.-х. језичке територије. Употреба у дијалектима праћена је значењском специјализацијом: тако се лексемом *изгинуће* означава врста телесне слабости, а *угинуће* првенствено упућује на смрт животиња. Семантика свршетка процеса и његовог крајњег исхода, карактеристична за горенаведене именице, у вези је с аспектом мотивних глагола који су сви, сем симплекса, перфективни (уп. Babić 1986:129–130). Значење 'губитак, штета' среће

се углавном код лексикографа, уп. RJA s.vv. *giniúće, izginiúće, poginiúće, zginiúće*. Компонента посибилности нотирана је у значењском садржају облика *ѿогинуће*, али би се могла пронаћи и у још неком примеру употребе других лексема овог творбеног типа.

Временом тип на **-tје* престаје да буде продуктиван, те се услед тога од глагола с презентом на **-не-* у јсл. језицима јављају глаголске именице изведене суфиксима: буг. *-нене*, уп. *г̀аснене*, мак. *-ненје*, уп. *вененје*, с.-х. *-н-јење / -н-ење*, уп. глаголску именицу из ове породице *г̀ињѣње / г̀ињѣње* (Vaillant 3:125 § 415, за с.-х. уп. и Терзић 1969:57, Babić 1986:128). У грађи су забележене и друге потврде које припадају овом млађем творбеном типу — глаголским именицама изведеним од глагола с презентом на **-не-* помоћу суфикса *-н-јење > -њење*.

- *г̀ињѣње* п. гл. им. од *гинуѿи* (РСА).
- *изгињѣње* п. 'изгинуће' само И. Јабланци, Стулић (RJA).
- *нагињѣње* п. 'страдање (о житу)' Столетни колендар 1819. (RHKKJ).
- *ѿогињѣње* п. 'погинуће, пропаст, смрт' само Јамбрешић (RJA).
- *згињѣње* п. 'пропаст, погибија' само И. Т. Мрнавић (RJA).

Ове форме се у писаним потврдама касније јављају и мање су фреквентне у поређењу са претходним типом: према RJA, најраније је потврђено *згињѣње*, у 17. в., а у следећем веку су први пут забележени *изгињѣње* и *ѿогињѣње*. Овде има и потврда из кајкавског дијалекта у коме пасивни партицип перфекта глагола на *-нуѿи* има наставак *-н-јен* (Vaillant 3:120 § 411).⁶⁹⁷

- *ѿогибљење* п. 'погибење, погинуће' (RJA).

Поводом овог облика, с истим суфиксом и другом основом *ѿо-гиб-*, посведоченог једино код П. Посиловића (*ѿогибљење*) и С. Росе (*ѿогибјење*) RJA s.v. коментарише „*Nepravilno naćinena rijeć od pas. participa pogibļen, kojega neta*“.⁶⁹⁸ Оба писца користе, поред облика на **-јепње*, и регуларну творбену варијанту *ѿогинуѿје* (Посиловић) односно *ѿогинуће* (Роса), в. RJA s.v. *poginiúće*.

- *угиббање* п. гл. им. од *угибаѿи* (РМС).

РМС бележи ову глаголску именицу изведену суфиксом *-ње* од изведеног имперфектива *угибаѿи*, али њену употребу не илуструје примером.

⁶⁹⁷ У турополским говорима ови глаголи у датом облику могу имати наставак *-ѿи* и *-јен* (Šojat 415).

⁶⁹⁸ Уп. рус. *изгибление* п. 'пропаст, погибија', *погибление* 'ид., смрт, уништење' (СРЯ XI–XVII).

У овој лексичкој групи јављају се и глаголске именице са суфиксом *-ије*⁶⁹⁹, који је пореклом стсл. и цсл. еквивалент суфикса *-је* (уп. Skok 1:765 s.v. *-је*, Стевановић 1975:472, Клајн 2003:84). За разлику од претходне две групе изведеница које илуструју типичну с.-х. творбу, ове именице у целини припадају творбеном типу карактеристичном за старословенски и наслеђеном у црквенословенском: од глагола са презентом на **-не-* глаголске именице су се градиле додавањем суфикса **-енъ* + **-ије*. Познато је да су ове именице продрле, у различитој мери, у језике оних Словена који су неговали писменост на цсл. језику, а примећено је да се у њима дати суфикс везао првенствено за глаголске именице од свршених глагола (Ђорђевић 1936:101–102).⁷⁰⁰ Уочено је такође да је њихова употреба стилски маркирана: у руском припадају високом стилу и значење им је апстрактно, у српском су оне тесно повезане с религијском сфером, уп. нпр. називе празника: *Ваведеније*, *Васкрсеније* и сл., имају архаичан призвук, а понекад и ирониичну конотацију, уп. *благоуџробије* (Ђорђевић 1936:102–103, 106, Клајн 2003:84).

Коментаришући њихову употребу у говорима, дијалектолози истичу да их одликује појачавање основног значења (Вушовић 1927:35, Вуковић 1938–1939:53) и наглашена афективна нијанса (М. Пижурца, цитирано према Реметић 1997:79). Уочљиво је из репрезентативног корпуса изложеног у студији Реметић 1997 да већина дијалекатских именица овог типа, ако се изузму термини из црквене сфере,

---

⁶⁹⁹ О оваквом фонетском лику овог суфикса као карактеристици стсл. споменика, а затим и црквенословенског језика и о његовој дистрибуцији и употреби у другим словенским језицима в. детаљније Ђорђевић 1936.

⁷⁰⁰ Тако је, према П. Ђорђевићу, у руском књижевном језику, у бугарском је дистрибуција суфикса условљена аспектом мотивног глагола: именице изведене од трајних глагола имају суфикс *-не*, а код именица од свршених глагола суфикс је *-није* (Ђорђевић 1936:101–102). У студији о славенизмима у Његошевом језику С. Стијовић указује на високу фреквенцију глаголских именица према перфективним глаголима напомињући да такве именице са суфиксима *-ње* и *-ће* нису обичне у штокавским говорима (где је од тих глагола чешћа творба поствербала), док су у стсл. језику и каснијим редакцијама сасвим обична категорија (Стијовић С. 1992:105–106). И у новим образовањима изведеним помоћу *-ије* уочава се предилекција према перфективним глаголима, тако М. Станић напомиње да је у ускочком говору продуктивна творба глаголских именица овим суфиксом у првом реду од свршених глагола (Станић 1974:166).

реферише на негативне појаве. Оваква образовања у стандардном језику нису продуктивна будући да суфикс *-ије*, као црквенословенска одлика, није ушао у савремени књижевни језик (Ђорђевић 1936:102). Испитујући где су и у којој мери именице с овим суфиксом (не само глаголске именице) заступљене у дијалектима, С. Реметић је дошао до закључка да су најбројније у говорима северозападне Црне Горе, где се срећу и ван круга црквене лексике, и одакле су се шириле миграцијама становништва у друге крајеве. У томе аутор види последицу утицаја цркве на тим просторима у средњем веку, који се очитује и у чињеници да је дато подручје главно жариште народних умотворина о Св. Сави (Реметић 1997). О суфиксу *-ије* као цсл. елементу у творбеном систему говора Ускока, Пиве и Дробњака писала је и Г. Јовановић (Јовановић Г. 1991:32–33), која је навела два мотива за утицај старог књижевног језика на народне говоре тог краја: с једне стране је посредни зрачење културних и духовних средишта каква су били манастири и цркве Морача, Пива, Добриловина и Бијела, а са друге, „позната склоност ових говора ка речитом, сликовитом изразу, за који су погодни такви донекле необични а ипак разумљиви елементи какве је нудило наше старо књижевно наслеђе“ (Јовановић Г. 1991:33).

- *изгибеније* п. 'погибија, пропаст' Братунац (Реметић 1997:80).

Уп. рус.-цсл. **изгѣбѣнїе** 'perditio' 140б. (Срезневский).

- српсл. **погыбѣнїе** п. 'exitium' 13. в. (Даничић), *ѿогѣбеније* Ровца (Реметић 1997:79), 'страдање, пропаст': Ја јѣ сѣде погыбеније за чобѣнѣ — Ја вратѣлома и погыбенија — сачѣвѣј, Бѣже... Кладањ (id. 80).

Уп. стсл. **погыбѣнїе (погыбѣнїе)** п. 'пропаст, погибија, уништење' (SJS), рус.-цсл., струс. *погибение (погыбѣнїе, -ѣ)* 'id., смрт', 'грабеж, пустошење, разарање', 'заробљавање, освајање' (СРЈ XI–XVII), **погыбѣнїе** 'пропаст, погубељ, пад, грех', 'заузеће, освајање, заробљавање' (Срезневский).

- *згибеније* п. 'пропаст, погубељ': Па на Дрини дочекајте Турке, на Дрину их воду наћерајте... ту би њима згибеније било НП Петрановић (RJA), *згибѣније* заст. 'погибао, пропаст': Истина тамо је [у рату] згибеније... Ј. Веселиновић (РСА), *згибѣније* 'пропаст, погибија': Е какав си, дабодѣ ти пукло згибеније (клетва) Прошћѣње (Вујичић), *згибеније* Колашин (Реметић 1997:79), *згибѣније* 'пропаст, несрећа' Љештанско (id. 81), *згибѣније* Ровца (id. 79), 'погибија,

несрећа': Тако згібеније, ко што је њега задесило, не до Бог ником мом Пива (Гаговић), 'погибао': Овог̃а згібенија н̃ије није б̃ило — Н̃а̀стало прав̃о згібеније Пива и Дробњак (Вуковић), 'општа пропаст': дошло му је згібеније Влахољ (Реметић 1997:79), Ѐ њему ће до̃ћ згібеније, не б̃ери т̃и б̃риг̃е Кладањ (id. 80), *згібени'е* 'погибија, несрећа, пропаст': Пог̃ла̃ о̃н̃ог̃ згібени'а! — Мо̃ра̃ да му е п̃у̀кло н̃е̃к̃о згібени'е — З̃и̃бени'е (sic) ти б̃ило! — Пу̀кло ти, с̃ине, згібени'е н̃е! — Н̃е̃ће то̃ про̃ћи б̃езгібени'а [без згібенија] Ускоци (Станић), *згібеније* 'погибија, пропаст (у емоционалном говору)': Н̃и̃к̃о̃га н̃ије зад̃е̃с̃ило згібеније к̃а̃ ње̃го̃ву фам̃е̃љу, он̃а̃к̃в̃о̃ дв̃о̃је̃ ђе̃ц̃е̃ о̃јд̃о̃ше̃ за не̃ђ̃е̃љу — Ова̃к̃в̃о̃ вр̃и̃еме̃ је згібеније сви̃јета Загарац (Тупићи), *згібеније* 'погибија, несрећа, трагедија' Никшић (Ђоковић).

За све три изведенице постоје одговарајући поствербали и глаголске именице настале по другим творбеним обрасцима. Док су за прва два облика посведочени одговарајући еквиваленти у црквенословенском, за трећи, најфреквентнији, таква потврда није нађена. Ареал (Црна Гора, западна Србија и Босна) поклапа се са оним који је оцртао Реметић 1997. Лексикографски коментари и наведени примери (нпр. употреба у клетвама) сведоче о експресивном карактеру ових изведеница.

Последњи облик јавља се и у варијанти:

- *згібевени'е* п. 'погибија, несрећа, пропаст' Ускоци (Станић), Љештанско (Реметић 1997:81).

Оба говора познају и основну форму, уп. *згібени'е* Ускоци (Станић), *згібени'е* Љештанско (Реметић 1997:81). Овакви дублети срећу се и код других изведеница на *-ије*, уп. *нагрђеније* Пива и Дробњак (Вуковић 1938–1939:53) према *нагрђевени'е*, *кастижени'е* према *кастижевени'е* Ускоци (Станић), *мученије* источна Херцеговина (Вушовић 1927:35) према *мучевени'е* Љештанско (Реметић 1997:81), *смүћеније* Ровца (id. 79) према *смүйевени'е*, *тирјеније* према *тирјевени'е* Љештанско (id. 81).

- *згібаније* п. заст. и дијал. 'помор, погибао; пропаст': Ако нам̃... помоћ̃ што скоріе непритрчи, конечна пропаст̃, згібание... сл̃ѣдоват' ће Позорник Војводства Србије 1849, Није да је то била мећава него право згібаније Банат, Видио сам ја одмах његово згібаније чим је у бунтовну политику загазио Бачка (РСА).

Ово се образовање разликује од претходних по томе што претпоставља

мотивни глагол на *-аїи* и по ареалу — у овом случају је то Војводина.⁷⁰¹ Наведени примери употребе указују на експресивни потенцијал лексеме.

- *згібанија* f. 'пропаст' Поповић (РЈА), *згіб̀анија* заст. и дијал. 'помор, погибао': Кад кокошке цркавају то је кокошија згібанија Бачка (РСА).

Лексема је посведочена на истом терену као и претходна. Скок овај тип изведеница двојако тумачи: на једном месту претпоставља да су настале тако што је суфикс *-ије* из црквеног језика пејоративизован у плуралско *-ија*⁷⁰² (Skok 1:765 s.v. *-је*), на другом их убраја у деривате од партиципа перфекта пасива са суфиксом *-ија*, који иначе има колективно значење, а у овом случају и пејоративно (Skok 1:712 s.v. *-ија*). И. Клајн у овим лексемама издваја сложени суфикс *-анија*, као варијанту суфикса *-ија*, истичући да се веза са *-ање* односно цсл. *-аније* очувала само у речи *їисанија* = *їисаније* (Клајн 2003:82–83). Овоме пару може се придодати и овде разматран *згібаније* п. : *згібанија* f. Плурална / збирна семантика се очитује у *б(ј)еж̀анија*, *ї(ј)ев̀анија*, *хвай̀анија* 'принудно регрутовање' јер се овим речима именује радња којом је обухваћено више актера или се, уколико је њихово значење конкретизовано, као у *ї(ј)ев̀анија* 'збирка песама', означава ентитет који се састоји из више делова или елемената. Што се тиче експресивности ових образовања, квалификатив пејоративно добиле су у РМС следеће лексеме *їис̀анија*, *м(ј)еш̀анија*, а могла је и *їеш̀анија*. У речи *згібанија* сустичу се збирно значење и пејоративна конотација, будући да се њоме реферише на помор већег броја јединки, и то животиња, за разлику од лексеме *згібаније*, којом се, судећи по примерима, примарно упућује на погибију или пропаст људи.

---

⁷⁰¹ О именицама на *-ије* у банатским говорима в. Ивић П. et al. 1994:305.

⁷⁰² Ђорђић 1936:105–106 напомиње да је Вук именице на *-ије* увек мењао у дативу, инструменталу и локативу множине по женској промени, дакле, с наставком *-ама*. Датив на *-ама* имају ове именице и у говору Пиве и Дробњака (Вуковић 1938–1939:54). Таква пракса је могла ићи на руку појави варијаната на *-ија*. Томе треба додати да су палаталне основе *о-* и *а-* деklinације имале локатив јединице на *-и* (уп. Белић 2006:163, 180–181), па је и овај облик у једном тренутку могао послужити као полазиште за промену деklinационог типа. Исти тип промене може се пратити у календарским именима на *-ије* која су у Подгорини добијала облик на *-ија*, нпр. *Вићенїија*, *Јероїија*, *Пеїронија* (Павловић 1907:512).

Поствербали

Као и у претходном поглављу, заједно се разматрају прави поствербали (на *-*o*- и *-*ā*-) и девербали на *-*i*-. Премда Скок облике *ѿогиба* и *ѿогиб* изводи од изведеног имперфектива *ѿогибайѿи* (Skok 1:577 s.v. *-gniti*), поствербали су могли бити изведени и од глагола на *-нуѿи*.⁷⁰³

- *гиба* f. 'губитак, штета, опасност' (RJA).

Будући да је реч потврђена једино у Стулићевом речнику, у RJA се износи претпоставка да је посредни лексикографска твореница начињена од основе глагола *гинуѿи*.⁷⁰⁴

- *ѿзгѿб* f. 'пропаст' (RJA);

изгѿб, -а m. 'погибија мноштва људи', 'изузетно велики напор' Загарач (Ћупићи), *изгиб* 'погибија великог броја људи' Никшић (Ђоковић).

У двама старијим потврдама из 17. и 18. в. које цитира RJA у питању је поствербал *i*-основе (што недвосмислено потврђује млађи пример), док је у једном савременом дијалекатском речнику посведочена варијанта *o*-основе; *o* деклинационом типу друге дијалекатске потврде њен извор не даје податке. Дистрибутивно значење префикса преноси се из семантичког садржаја глагола у семантички садржај његовог поствербала.

- *ѿогиб* f. 'пропаст (кад ко пропадне, тј. погине)', 'језивост, опасност' (RJA), *ѿѿгиб*, -и 'погибија; пропаст' (Његош); *ѿогѿб*, -а m. 'погибија' Загарач (Ћупићи); *ѿѿгиба* f. 'пропаст', 'језивост, опасност' (RJA).

Посведочени су поствербали *i*-, *o*- и *a*-основе. За *o*-основу, сем рецентне

---

⁷⁰³ Тако је и стсл. *prinosъ* истовремено поствербал од *prinesti* и од итератива *prinositi* (Vaillant 4:268 § 825), а с.-х. *ѿрелеѿи* је могло постати и од *ѿрелеѿеѿи* и од *ѿрелеѿаѿи* (Грицкат 1981:106). Ова ауторка даље експлицитно каже: „Рекли смо већ да се код именица типа налет не може тачно указивати на мотивни глагол, на његову аспектну припадност. Уколико постоје два одговарајућа глагола — а то је врло чест случај — у принципу се не зна од којег је грађена именица“ (Грицкат 1981:109).

⁷⁰⁴ Уп. рус. дијал. *гиба* 'снежна мећава' Смол., поред *гѿбель* 'о лошем времену' *ibid.* (СРНГ).

потврде из Загарача, постоји и једна ранија, из 16. в., забележена код дубровачког писца Н. Димитровића (RJA s.v. *pogib*).

Семантику девербала из категорије *nomina acti* начелно карактерише опозиција реално : потенцијално. Наиме, они могу, с једне стране, указивати на реалну погибију, пропаст, нестајање, уп. *погиб* f. 'пропаст (кад ко пропадне, тј. погине)': Живе их не ћемо пуштити без нечије погиби В. Врчевић (RJA), а са друге, могу реферисати на то да у некој ситуацији постоји могућност (тј. опасност) да дође до погибије и сл., уп. *погиб* f. 'језивост, опасност': Немој твога ти живота на погиби ставјат таке Џ. Палмотић (PJA). У првом случају присутна је компонента фактуалности, а у другом — компонента посибилности. Речници не нотирају увек овакве дистинкције у значењу, а и када то чине (RJA најдоследније), није увек лако, а ни могуће, у цитираном примеру употребе неке лексеме недвосмислено одредити која је компонента активна.

- *непогиб* m. 'оно што не гине': Ко узме чију стоку под кесим или у непогиб (s.v. *kēsīm*) В. Богишић (RJA) = *непогиб* 'id., оно што не може погинути' (РСА).

У питању је правни термин забележен једино у делу В. Богишића, *Општински имовински законик за књажевину Црну Гору*, Цетиње 1888, стр. 112. Ево шта је о настанку овог термина утврдио М. Луковић, дугогодишњи проучавалац терминологије поменутог правног текста: „У свом писму К. Војновићу Богишић је објаснио порекло термина *непогиб*. Он каже да је ту реч 'сковао да би истисла турску *йод кесим*', али је задржао и ову туђицу јер је шире позната (регистрована је и у Његошевом језику)“ (Луковић 2004:264).⁷⁰⁵ Да би било јасније значење разматране речи, треба додати да алтернативни термин, турцизам *кесим*, означава 'привремено коришћење земље или стоке уз уговорену цену, закуп; унапред уговорена годишња закупнина, цена за закупљену земљу, стоку и др.' (РСА s.v. *kēsīm*). Поставља се питање како је Богишић тачно, стварајући лексему *непогиб*, успоставио везу између њеног етимолошког и термиолошког значења. Изворна семантика пропадања, нестајања, ишчезавања могла би се, мени се чини, двојако

---

⁷⁰⁵ О интензивном раду на богаћењу научне терминологије у 19. в. и о генерално доброј прихваћености предложених термина који припадају овом творбеном типу в. Грицкат 1981:131–133.

асоцирати са термиолошком: у ситуацији давања стоке некое другоме на привремено коришћење, концептуални фокус може бити на томе да је власник даје јер не може из неког разлога да се стара о њој, тј. да му не би пропала, или на томе да је даје само привремено и по уговору за унапред уговорену суму, тј. да она не нестаје из његовог поседа трајно (услед губитка или крађе).

У прилог овом другом тумачењу говори специфично значење глагола *йогинуџи* које је потврђено и у области у којој се Богишићев законик имао употребљавати, уп. *йогинуџи* рф. 'нестати, ишчезнути': Погине једноме човјеку коза а не могаше никоме рећи: ти си ми је украо НПр Врчевић (РЈА), Из ове куће неће ништа да ти погине. Што ти... погине, ја плаћам Подгорица, грађа РСАНУ (Ivić 2002:133), *йогџиџи*, -*нџм* 'нестати крађом (о стварима)': Ка су пџшли, вџдио је е му је погџнџло мџго ствџри ис кџћџ Загарач (Ћупићи). Дакле, у овом је значењу и глагол *йогинуџи* био део терминологије обичајног права, што је Богишићу могло бити познато пошто је, припремајући се за поверени му задатак кодификације имовинских односа у Црној Гори, спровео опсежну анкету о обичајном праву у Црној Гори, Херцеговини и северној Албанији (в. Луковић 2004а).

○ *згџба* ф. 'погибија, несрећа, пропаст': Нџ тџмо, згџба те не нашла! Ускоци (Станић).

Ова изведеница, са свега једном потврдом у грађи, формално би се могла тумачити као поствербал *а*-основе. У својству творбене паралеле може се навести *йџгџба* (са другим префиксом), али ваља приметити да други поствербали из ове лексичке породице, који су потврђени у савременим дијалекатским изворима са истог терена, не припадају овом типу основе, уп. *изгџб* Никшић (Ђоковић), *изгџб* т., *йогџб* Загарач (Ћупићи).⁷⁰⁶ С обзиром на њену слабу посведоченост и контекст употребе можда треба допустити могућност да је у питању лексема настала регресивном творбом (можда из еуфемистичких разлога, како сугерише пример употребе) од далеко распрострањенијег синонима *згџбеније*, уп. у истом извору из кога је и разматрана реч: *згџбеније* п. 'погибија, несрећа, пропаст': Погџла џнџг згџбенија! — Зџбеније (sic) ти бџло! — Пџкло ти, сџне, згџбеније нџ! — Нџће тџ прџћи

---

⁷⁰⁶ Уочено је већ да је овај тип именица женског рода скоро непродуктиван, те да су најновија образовања врло ретка (Грицкат 1981:116).

бѣзгибенија [без згибенија] Ускоци (Станић). Овакав творбени поступак у складу је с општом тенденцијом у српско-хрватском да се глаголске именице, како домаће тако и оне преузете из црквенословенског и руског, адаптирају као поствербали (Vaillant 4:270–272 § 826). Парови попут *нагрђевеније* : *нагрд* и *смѹћеније* : *смѹћа* из говора Ровчана (Реметић 1997:79) указују на корелацију између поствербала и глаголских именица на *-ије* у црногорским говорима. Међутим, подробније испитивање карактера те везе излази из оквира овог истраживања.

Поствербали се међу собом разликују по степену укорењености у језику: најстабилнији статус имају лексеме *ѹогиб* f. / m., *ѹогѹба* f., затим *изгиб* f. / m., за *гиба* f. се сумња да је Стулићева креација, *неѹогиб* m. је Богишић, по властитом признању, сам сковао (друге потврде нису нађене), а *згѹба* f. је потврђено свега једанпут у ексцерпираној грађи. Опажа се да савремене потврде потичу из црногорских говора, као и да постоји колебање између *i*- и *o*-основе, при чему су прва образовања раније посведочена, док су облици *o*-основа најчешће рецентно потврђени.⁷⁰⁷

Остале именичке изведенице

- српсл., стсп. *гѹвѣља* f. 'interitus' (Даничић), хрв.-цсл. *гѹвѣља*, *-и* / *гѹвѣља*, *-и* 'губитак, расипање' (РСЈНР), *гѹбѣљ* 'погибија, пропаст' (Његош), заст. и покр. 'погибао, опасност по живот или опстанак; пропаст' (РСА), m./f. 'омрзнута особа': Она ни у рѹду ни у дѹму нѹкад нѹје бѹла гѹбѣљ, coll. 'гамад': Пѹни су ми крѣвети наќѹ гѹбѣљи, 'гомила, маса': Кѹ да ѹзрѹнѹ вољѹкѹ гѹбѣљ чѣљѹдѹ Ускоци (Станић).

Посреди је с.-х. континуанта псл. именице **gybělъ* (**gybelъ*) f. 'погибија, пропаст, уништење, perditio' изведене помоћу суфикса **-ělъ* (**-elъ*) од глагола **gyběti*, **gybnŏti* (могуће и од **gybě-ti* + **-lb*), в. поглавље II. Што се тиче облика суфикса, Даничићеве потврде су са јатом, док РСЈНР доноси и једну са *e* уместо јата. У каснијим потврдама среће се само форма *-elъ*.⁷⁰⁸ Одсуство потврда у РЈА

⁷⁰⁷ И. Грицкат је приметила да је и иначе код таквих парова фемининум у већини случајева необичан за данашњи с.-х. стандардни израз (Грицкат 1981:116).

⁷⁰⁸ У вези са *обѹѹѣљ* (< **obvitělъ*, в. ЭССЯ 31:63–64), која припада истом творбеном типу, Вајан претпоставља да је из типа **-ělъ* прешла у *-elъ*, док се јат сачувао у старом чак. *обѹѹѣл* (Vaillant

вероватно је навело С. Стијовића да претпостави да је *гибель* у Његошевом језику славенизам рускословенске провенијенције (Стијовић С. 1992:156). Употреба речи у савременом језику је у РСА илустрована примерима из старије књижевности (Стерија, И. Мажуранић), што отвара питање о њеном статусу у народном језику.⁷⁰⁹ Истина, посведочена је и једна дијалекатска потврда, али она у погледу значења знатно одступа од осталих које остају у оквирима изворне семантике. На компаративном плану, паралеле за сличан семантички садржај пружа источнословенски материјал.

За значење 'гомила, маса' уп. рус., укр. *гибель* 'пропаст, уништење', 'велика количина, мноштво', блр. *гибель* 'id.' (SP 8:332 s.v. *gybělъ*), рус. дијал. *гибель гибельская* 'о великој количини нечега': В этом виру гибель гибельская всякой рыбы, *гибель гибелящая* 'велика количина нечега; неизмерно мноштво': Народу гибель гибелящая (СРНГ). Поставља се питање шта је мотивисало овакав развој значења. Контекст употребе у ускочком говору: Кō да ѝзрāнѝ воликѹ гибель чѣлāдѝ упућује на то да су почетни импулс дале ситуације у којима мноштво нечега може, из неког разлога, представљати опасност, могући узрок пропасти; у цитираном примеру је конкретно реч о тешкоћама са којима се суочава неко ко издржава велики број укућана. С друге стране, реферисање на велику количину која се иначе јавља у позитивном контексту тако што јој се придаје инверзна, негативна конотација може представљати неку врсту вербалне стратегије магијске заштите.

За настанак значења 'омрзнута особа' треба упутити на сличну семантичку реализацију својствену синониму *ѝрōѝѝасѝ* f. — 'онај који некога морално или материјално упропашћава, који је узрок чијем материјалном или моралном паду, пропадању', уп. и *ѝрōѝѝалица* m./f. 'онај који је материјално, услед лакомислености, или морално пропао' (РМС). Значење 'омрзнута особа' представљало би следећу семантичку карику којом се експлицира став околине

4:559 § 1057). Скок с.-х. варијанте суфикса у истој речи тумачи на следећи начин: „Sufiks *-ělъ* dolazi osim u ekavskom obliku *-elj* (tako zbog disimilacije mjesto *-jelj*, *-ijelj*) u ikavskom *obitil* f ... = *obitio* = *obitilj* = *obitila*“ (Skok 2:537 s.v. *obítelj*).

⁷⁰⁹ Треба додати да и аутори бугарског етимолошког речника напомињу да буг. *гибел* није познато народним говорима, већ да је сачувано посредством традиционалног књижевног језика (БЕР 1:240 s.v. *гибел*¹).

према таквој, (ауто)деструктивној особи која угрожава друге или је евентуално сама, својом кривицом, изложена пропасти. И у овом случају постоји одговарајућа паралела у руском, уп. *гибель* дијал. експр. 'о лошем човеку': Совсем испортился человек, гибелью стал (СРНГ).

Треће значење, coll. 'гамад', има додирне тачке с претходна два значења: с првим га повезује компонента збирности, док са другим дели сему 'нешто што изазива одвратност, гађење'.

У ускочком је говору реч *гибель* семантички индивидуализована на специфичан начин, при чему не треба искључити могући утицај других лексема са истим семантичким комплексом,⁷¹⁰ будући да је лексика која улази у исто лексичко-семантичко поље повезана разним врстама заједничких семантичких карактеристика и заједничким линијама, процесима и тенденцијама семантичког развитка (Толстая 2008:18).

Истим суфиксом творене су изведенице и од префигурираних глагола.

- српсл. **изгывѣль** f. 'exitium' (Даничић), *изгибио*, *-бијели* 'дело којим се изгине, стање у ком се изгине, пропаст, нестајање' (РЈА).

Варијанте које бележи РЈА (*изгивели* gen. sg. Трансит 1508, *изгивил* nom.

---

⁷¹⁰ Уп. нпр. псл. *gadina 'нешто одвратно, што изазива гађење', 'змија, обично отровна', coll. 'мала створења која пузе или се брзо крећу, гмизавци, водоземци, мишеви, инсекти, паразити', прен. 'одвратан, мрзак, подао, низак човек' (SP 7:16), у истом говору *ићмилетї* coll. 'многбројни свет; свакакав поган свет; народ; много ситне дече; мноштво, маса, руља, гомила; лукава, препредена особа; преварант; особа која се претвара, подваљује, краде и сл., превртљивац, превртљивица, рђаво створење; мноштво какве гамади (мрава, вашију и сл.)', у прилошкој служби 'много' Ускоци (Станић), за порекло и семантичку еволуцију в. Петровић 2007:674–675, као и скупину лексема, према РСА 3:254 пореклом од тур. *giybet* 'интрига, оговарање', које су сазвучне са речју *гибель* и, за разлику од ње, много боље посведочене у овом и суседним говорима: *гибети* m. 'неваљала, погана, рђава особа, гад' Комарница, Ускоци, 'страшило, грдило' Невесињски (РСА), 'ситни инсекти, гмизавци; покварењак, интригант' (Гаговић), 'лоша особа', реј. 'немирно, неугледно, лажљиво дете' Прошћење (Вујичић), 'мноштво' Рожaje (Надџић), m./f. 'рђаво чељаде, неваљало створење, гад, ништавило; неуредна особа; измет; нечистоћа, прљавштина, благо', *гибѣти* m. 'особа лошег карактера, нечовек (обично о ситнијој особи)', Ускоци (Станић), *гибети* 'слаб човек; несој, гад, омрзнут човек' Никшић (Ђоковић), f. 'поган, рђа, гад, зла особа' Коњухе (Рајковић I), (*з*)*гибети*, (*з*)*гибѣти* 'неваљала, рђава особа, гад, нитков' Васојевићи (Стијовић).

sg. П. Хекторовић, *изгибио* nom. sg. И. Анчић, accus. sg. Г. Мартић) последица су с.-х. развоја јата и финалног *-л*.⁷¹¹ У погледу значења лексема остаје у кругу изворне семантике изведеница с овим суфиксом које спадају у категорију *nomina actionis, nomina acti* (уп. SP 1:107).

- стерп., српсл. **погывѣль** f. 'exitium', 'periculum', 'amissio' (Даничић), **погывель** 'eclipsis' (Јанковић 1989:223), хрв.-цсл. **погивѣль** 'губитак, расипање' (RČJHR s.v. **гивѣль**), *погивел* 'пропаст', 'језовитост, опасност', 'штета, губитак', 'грехота', *погивель* 'велика цркавица, помор животиња' Пољана у Славонији, *погивбио*, *-или* 'пропаст, смрт, пораз, несрећа', 'губитак, штета', 'језовитост, опасност', 'смрт, смакнуће, погуба (на стратишту)', 'ризик, ризичан посао, ризична ствар (у пословима с новцем)' (RJA), *погивель* 'exitium, perniciēs, amissio; periculum, расап, расуло, пропаст, губитак, штета; опасност да ће доћи до расапа' (Маџураић), *погивель* 'погибија; пропаст, страдање' (Ђегош), *погивель* / *погивель* 'погибао, погибија, пропаст' (PMS), *погивель* 'погибао, опасност' из молитвеника, Суботица 1874, бачки Хрвати (Sekulić), *погивель*, *-и* 'periculum' Истра (Nemanić, цитирано према RJA), *погивѣја* m. 'пропаст' само у изразу: *јох* [беда, невоља] и *погивѣја* је доша на свѣт, 'ружно време': вани је погивѣја Водице у Истри (Ribarić), *погивил* f. 'Gefahr' (ČDL), *погивѣл* 'опасност' Вараждин (Lipljin).

Што се тиче варирања суфикса, Даничић доноси и једну потврду из 13. в. са *-ел-* и из 15. на *-ил-*, код Јанковића две имају јат, једна је са *-ѣ-*. RJA s.v. *pogibel* напомиње да се у старим глагољским и ћирилским споменицима пише и јат и *e* и да ту није јасно да ли је посредни *л* или *љ*, у латиничним изворима је најчешће *l*, док је најстарија потврда са *љ* из 18. в. (И. Јабланци), а s.v. 3. *pogibio* да је тај облик резултат преласка **-ѣль* (nom. / accus. sg.) у *-ио*, у икавском најчешће *-ил*, у другим падежима јавља се ретко *погивѣјели* (две потврде из ћириличног зборника из 1520), док је *погивили* уобичајено код икаваца, а често и код ијекаваца. Код Маџураића⁷¹² је у примерима *-ель* и *-ел*. Облик *погивѣја* из Водица резултат је

⁷¹¹ „*Negdašnji je oblik izgybělъ: ê u južnom govornu mijeña se na ije (pred o na i), u istočnom na e, u zapadnom na i, a l se mijeña kasnije na o u nom. i acc. sing. gdje je na kraju riječi*“ (RJA 4:169 s.v. *izgibio*).

⁷¹² Треба рећи да се у једном случају исти пример у RJA s.v. *pogibel* наводи са *-ел*, код Маџураића

промене финалног *-л* у *-а* (Ribarić 70). Рибарић и Скок овде претпостављају развој **ě > e* који посебно не коментаришу (Ribarić l.c., Skok 1:577 s.v. *-gnuti*). Треба, међутим, напоменути да је водички дијалекат штокавско-чакавски са икавским рефлексом јата, али и екавским изузетцима којих нема у говорима суседних села истог дијалекатског типа (Ribarić 66). Отуда се не може поуздано рећи да ли овај облик одражава варијанту са **-e-* уместо **-ě-* у суфиксу или је ипак у питању екавски рефлекс јата. Уочљиво је да су поуздане потврде књижевне форме *погибелъ* сразмерно касне, а у литератури се она често сматра славенизмом: РМС је означава као русизам (уп. и Ајдуковић 1997:267), док проучаваоци Његошевог језика⁷¹³ њен извор виде у црквенословенском (Стијовић С. 1992:186) односно у рускословенском⁷¹⁴ (Његош 2:49).⁷¹⁵

Значење је типично за изведенице с овим суфиксом, с тим што су неке семантичке реализације необичне за савременог говорника, уп. нпр. 'помрачење', донекле и 'помор животиња'.⁷¹⁶ Компонента посибилности, оличена у значењу 'опасност', у овој речи и њеним суфиксалним варијантама доживљава се на источном делу с.-х. језичке територије као архаична црта, док је уобичајена у чакавском и кајкавском дијалекту (в. горе ЏДЛ, Lipšjin). Тако Љ. Стојановић, коментаришући Маретићев *Језични савјетник*,⁷¹⁷ истиче: „Погибао, *погибелъ*

са *-елъ*.

⁷¹³ Уп. према Његошевом *погибелъ*, *погибио* код В. Врчевића (РЈА s.v. 3. *погибио*).

⁷¹⁴ У речнику се користи термин: црквенословенско-руски.

⁷¹⁵ Аутори бугарског етимолошког речника такође напомињу да буг. *погибел* 'пропаст, погибија' потиче из традиционалног књижевног језика „от старобългарско време насам“, као и да му се употреба очувала под утицајем рус. *погибелъ* (БЕР 5:423 s.v. *погибелъ*).

⁷¹⁶ За значење 'ружно време', посведочено у Водицама, уп. рус. дијал. *гибелъ*, *-и* f. 'о ружном времену': На дворе гибелъ, *погибелъ* f. 'о јакој међави, непогоди': На дворе такая погибелъ (СРНГ).

⁷¹⁷ Маретић заправо и сам указује на архаизацију значења 'опасност', али његову прихватљивост са нормативног становишта различито оцењује у следећим речима: у вези са *погибао* напомиње да нема потврде значењу 'опасност, Gefahr' (што не стоји, в. овде *погибао*), него само значењу 'пропаст, Untergang', за *погибелъ*, *погибелъан* сматра да је значење 'опасност' односно 'опасан' архаично, али да се може толерисати и упућује на алтернативне изразе *језив(остъ)* и *ојасностъ*, *ојасан*, а што се тиче лексеме *погибија*, тврди да она у савременом језику значи 'пропаст', док је значење 'опасност' застарело (Maretić 1924:92).

(*погибељан*), *погибија*, све то сад значи *Untergang* а не *Gefahr*“ (Стојановић Љ. 1935:90), а у рубрици Језичке поуке у *Нашем језику* износи се поводом ове речи у датом значењу сличан суд: „Погибељ“ је данас већ архаична реч, боље је место ње употребљавати *ојасносћ*“ (ЈП 62).⁷¹⁸

Следе разни облици за које је тешко рећи, без детаљног увида у упоредни словенски материјал, да ли представљају континуанте псл. **pogyběľ* (**pogybelь*) које су се фонетски измениле или прешле у другу деклинациону парадигму или су пак изведенице неким другим **-l-* суфиксом.⁷¹⁹ Такође треба рећи да се у једном извору или код једног писца срећу различите варијанте.

- *погибио*, *погибила* т. ’језивост, опасност’ (РЈА).

Овај облик се јавља код неколико писаца од М. Марулића и Ф. Вранчића до П. Кнежевића и А. Канижлића. Посведочен је и у варијанти са финалним *-л* код Ф. Вранчића и П. Посиловића.

- *погибио*, *погибија* п. ’језивост, опасност’ (РЈА).

Забележен је само облик акузатива једнине у делима два писца, А. Глеђевића и И. Ђорђића.

- *погибиљ* ф. ’опасност’ (РЈА).

Потврде потичу од И. Т. Мрнавића и Е. Павића.

- *погибиља* ф. ’опасност’ (РЈА).

Одредница се заснива на примерима из дела М. Бијанковића, Е. Павића и А. Канижлића.

- *погибила* ф. ’језивост, опасност’ (РЈА).

Наведена су два примера из истог извора чији је аутор Г. Пешталић.

- *погибеље* п. ’језивост, опасност’ (РЈА)

Одредница је начињена на основу облика генитива једнине: *погибеља*, посведоченог два пута у *Крајкој азбуквици* из 1696. год.

- *погибиље* п. ’опасност’: По овога вика паклена погилбилја... Бернардин, ’пропаст’:

---

⁷¹⁸ Да би се разумеле ареалне разлике, треба узети у обзир претпоставку да су конкурентске речи *ојасан*, *ојасносћ* у значењу ’погибељан, језив’ односно ’погибељ, језивост’ русизми (РЈА 9:24, 26 s.vv., Стијовић С. 1992:181, *Bezljaj* 2:249 s.v. *opásen*).

⁷¹⁹ Уп. одредницу **obvítěľ* у ЭССЯ 31:63 где су наведене следеће с.-х. форме: *обиџељ*, *обиџел*, *обиџиљ*, *обиџол*, *обиџил*, *обиџио*, *обиџела*, *обиџеља*, *обиџила*, *обиџола*.

...место од погибиља П. Посиловић (RJA).

Како се може видети, одредница се темељи на примерима у којима није посведочен облик номинатива / акузатива.

Недовољно посведочене, последње две лексеме могле би имати творбену паралелу у струс. *погибѣлие* (*погыбѣлие*, *-ье*)⁷²⁰ п. 'пропаст, погибија, смрт, уништење', 'заробљавање, освајање', 'грабеж, пустошење', 'помор' (СРЈ XI–XVII), рус. дијал. *погибелье* п. 'пропаст, погибија' (СРНГ), што је изведеница суфиксом **-ье* од **roguběľь* (уп. Vaillant 4:398 § 929).

- *згибелъ* f. 'погибелъ, *regiculum*', *згивил* 'пропаст, погубелъ' (RJA), *згибелъ* заст. 'id.' (РСА)

Свака потврда потиче из по једног извора: *згибелъ* је из глагољског споменика *Регуле св. Бенедикѣа*, око 1400. (RJA) и пева С. М. Сарајлије (РСА), а *згивил* је из дела М. Марулића. Уп. струс. *сгибѣль* (*згибелъ*) f. 'губитак, нестанак; изгубљена ствар' (СРЈ XI–XVII).

У корпусу су потврђене две изведенице са суфиксом **-ľь* (в. Vaillant 4:557 § 1056, уп. и Skok 1:22 s.v. *-(a)l¹*, Клајн 2003:41) из категорије *nomina acti*.

- *ѡзгѣбао*, *-бли* f. 'пропаст' (RJA).

Облик је посведочен у делу И. Анчића одакле су наведена три цитата.

- *ѡдѣбао*, *-бли* f. 'пропаст', 'језивост, опасност' (RJA), 'der Untergang, die Gefahr des Untergangs' (Вук), 'невоља, несрећа што прети коме, опасност', 'пропаст, уништење' (РМС), *ѡдѣбао*, *-бли* 'погибао' Илок, Хрвати (Sekereš XII).

Форма са префиксом *ѡо-* има знатно више потврда, а најранија датира, према RJA, из 16. в.

Вајан и Скок претпостављају да је изведеница резултат промене суфикса **-ěľь* у **-gyběľь* (Vaillant 4:557 § 1056, Skok 1:577 s.v. *-gnuti*). Узевши у обзир то да су неки од деривата овог типа настали додавањем суфикса **-ь* на партицип на **-ľь* (SP 1:106–107), могло би се претпоставити да су и поменуте изведенице настале од одговарајућих облика партиципа перфекта актива *изгибао*, *-бла* и *ѡогибл-* који су потврђени у RJA s.vv. *izginuti*, *pòginuti*. Безлај с.-х. *ѡдѣбао* изводи из **gybьľь* (Bezlaј 1:143 s.v. *gibati* II).

---

⁷²⁰ У примерима је потврђен и завршетак *-елие*, *-елиѣ*.

Завршетак *-ија* имају следећи девербали:

- *изгѝбија* f. 'погибија, пропаст' (РСА).
- *идѝгибија* f. 'пропаст', 'покољ', 'убиство, смрт, смакнуће, погуба (на стратишту)', 'језивост, опасност' (РЈА), 'Untergang' ЦГ (Вук), 'убиство, погубљење, смрт погубљењем', 'време и околности у којима се гине', 'тешки губици на бојном пољу; тежак пораз, катастрофа', 'пропаст, страдање уопште' (Његош), 'погибель, присилна смрт', 'опасност животу (особито у клетвама)': Шта учиње, пукла му погибија, 'мучење, превелики умор' Прошћење (Вујичић), 'смрт изазвана убијањем, масовна смрт убијањем', фиг. 'тежак доживљај' Загарач (Ћупићи), *идѝгибија* 'губитак живота у рату или каквој другој борби или прилици', 'пропаст, несрећа', 'покољ, крвопролиће, помор', у изразу *идѝгубија* 'пропао!, погинуо!, зло те нашло!' (s.v. *идѝгубија*¹) Ускоци (Станић), *идѝгибија* / *идѝгибија* 'опасност, погибао', 'убиство, смакнуће, смрт', 'тежак пораз, катастрофа' (РМС), *идѝгибија* 'смрт у борби' Војводина (РСГВ); *идѝгиблија* 'погибија, пропаст' (РЈА).

У вези са изведеницом *идѝгибија* потврђеном, према РЈА, од 17. в., Скок претпоставља, као и за *идѝгибао*, да је дошло до промене суфикса, у овом случају, *-ѝль у *-ија*⁷²¹ (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*). Треба, међутим, узети у обзир то да је у говорима⁷²² с променом *-л > -(j)a* и *ѝ > и* овај облик настао регуларним фонетским развојем од **pogybѝль*.⁷²³ Значење посибилности је на различите начине третирано са нормативистичког аспекта.⁷²⁴ Облик *идѝгиблија* наведен је једино на основу потврде из дела Ц. Палмотића.

⁷²¹ За суфикс *-ија* уп. Skok 1:712 s.v. *-ија*, Babić 1986:185, Клајн 2003:82.

⁷²² Нпр. у млађим икавским говорима у Далмацији и Хрватском приморју (Ивић П. 1985:176, 182), у истарском икавском дијалекту (id. 190), у западнохерцеговачком (љубушко-лиштничком) говору (Пецо 1961–1962:297 напомена 5), за чакавски уп. Белић 2006:75.

⁷²³ Слично још Ј. Рибарић: „Можда нас шток. riječ pōgibija (iz pogibje+ј+a/o a ne iz pogib+ija) упућује на то, да су *izuzetno* у дијалектима, у којима се развио о из љ преко а/о или директно преко о, такођер остали трагови slučajeва а“ (Ribarić 71).

⁷²⁴ У овом случају Љ. Стојановић и уредништво *Нашиг језика* били су различитог мишљења: „*Погибија*. 'не може се рећи: гледао је *идѝгибију* у очи, већ опасности, смрти, јер то може наступити, а *погибија* је већ настало убијање'. Стојановић овде нема сасвим право, јер се може рећи: претила му је *погибија* (опасност, смрт) и сл.“ (Стојановић Љ. 1936:190).

Забележена је и изведеница суфиксом **-ja* из категорије *nomina actionis > acti* (за суфикс в. SP 1:81–82, Vaillant 4:513–524 § 1022–1027, Стевановић 1975:464, Babić 1986:309, Клајн 2003:19–20):

- *ѿогибља* f. 'пропаст', 'језивост, опасност' (RJA).

У примерима се јавља и облик *ѿогибја*. Значење са компонентом посибилности боље је посведочено. Потврде из приповетке С. Љубише, ексцерпирани из забавника *Dubrovnik* за 1868. год., штампане су на другом месту као *ѿогибја*. Поставља се отуда питање није ли облик *ѿогибља* у овом случају последица погрешног читања *-ij-* као *-lj-*. RJA s.v. напомиње да би се потврде из дела А. Канижлића и Ђ. Рапића са *-ja* могле тумачити као *ѿогибја*, али да је проблем у томе што та реч није посведочена код славонских писаца.

Забележена је једна девербална изведеница са суфиксом **-вје* (за суфикс уз глаголске основе в. Vaillant 4:399–400 § 930, Babić 1986:132, Клајн 2003:130):

- *ѿогибље* n. 'пропаст', 'језивост, опасност' (RJA).

Насловни облик посведочен је једино код А. Калића, у осталим примерима је *ѿогибје* (тј. у њима није извршено ново јотовање). И у овом случају значење са компонентом посибилности има више потврда.

Девербал изведен суфиксом **-ајъ > -ај* припада категорији *nomina actionis > acti* (за суфикс в. SP 1:88, Vaillant 4:528 § 1031, Skok 1:15–16 s.v. *-āj*, Стевановић 1975:462–463, Babić 1986:80–81, Клајн 2003:22–24). Потврђен је у само једном примеру из дела М. Ветранића:

- *ѿогибај* m. 'погибао, језивост, опасност' (RJA).

Девербал са резултативним значењем, изведен суфиксом **-ѿн'а > -ња* (за суфикс в. SP 1:138–139, Vaillant 4:605–611 § 1087–1090, Skok 2:529 s.v. *-nja*, Стевановић 1975:503, Babić 1986:250–251, Клајн 2003:167) посведочен је код Ј. С. Рељковића:

- *ѿогибња* f. 'губитак, штета' (RJA).

Изведенице за значењем лица сразмерно су касно забележене.⁷²⁵

---

⁷²⁵ По значењу овде спада и мало пре помињано *гѿбелъ* m./f. 'омрзнута особа' Ускоци (Станић).

- *гињенѝк*, *-ѝка* / *гињенѝк*, *-а* т. 'онај који је погинуо, онај који је умро насилном смрћу' (РСА), *гињенѝк* 'погинули војник, устаник, човек' Васојевићи (Боричић).

Ово је девербал изведен помоћу суфикса **(j)enikъ > -(j)enѝк*, апстрахованог из изведеница⁷²⁶ са суфиксом **-икъ* од партиципа перфекта пасива на **(j)enъ* (уп. Vaillant 4:306 § 842, 308–309 § 844–845, Цейтлин 1986:145, 146).⁷²⁷ Са становишта семантике могао би се уврстити у категорију образовања овог типа која означавају лица као носиоце одређеног стања (в. Цейтлин 1986:142), уп. 'онај који је погинуо, погинули', или у категорију са значењем лица која доживљавају или трпе нечије деловање и утицај (в. Цейтлин 1986:141), будући да је реч о стању које је најчешће последица деловања неког другог актера, уп. 'онај који је умро насилном смрћу'.

- *ѝогибник* т. 'онај који је погинуо' (РЈА).

Именица је посведочена једино у Стулићевом речнику, те је РЈА s.v. сматра слабо поузданом. Изведена је суфиксом *-нѝк < *-ѝн-икъ* од глагола *ѝогинуѝи*, *ѝогибайи* или суфиксом *-ѝк < *-икъ* од придева *ѝогибан* у значењу 'који погиба, гине, пропада' (уп. Skok 1:712 s.v. *-ик²*, 2:515–516 s.v. *-ница*, Vaillant 4:307 § 843, 309 § 845, SP 1:90–91, Стевановић 1975:483–484, Babić 1986:194–200, Клајн 2003:84–86, 155–160).

- *ѝогибница* f. 'она која је погинула' (РЈА).

Код Стулића је забележен и корелативни фемининум са суфиксом *-(н)ица < *-(ѝн)-ица* (за творбени тип уп. Skok 1:705 s.v. *-ица¹*, 2:515 s.v. *-ница*, Vaillant 4:346 § 879, SP 1:98–99, Стевановић 1975:526, Babić 1986:138, Клајн 2003:116), са

⁷²⁶ За с.-х. деривате овог типа в. Стевановић 1975:484, Babić 1986:197, Клајн 2003:86.

⁷²⁷ У погледу образовања *гињенѝк* је упоредив са лексемом *ѝаћеник*, коју Клајн тумачи као изведеницу суфиксом *-ѝк*, а не *-енѝк* (иако не постоји **ѝаћен*, већ *наѝаћен*), јер би се у том случају морало закључити да је основа глаголска и да долази до јотовања, а ни једно ни друго, сматра он, није карактеристично за овај суфикс (Клајн 2003:87). Када је реч о лексеми *гињеник*, потврђен је партицип перфекта пасива од префигираног облика глагола, иако је глагол непрелазан, али он има други наставак: *ѝогинуѝи* (РЈА s.v. *рòginuti*), уп. и глаголску именицу *гињење* са суфиксом **-јен-ъје*. Даље, Клајн у речи *истѝомишњеник* и сл. види сложеницу с именицом *мишњење* и суфиксом *-нѝк*, за коју је карактеристична асимилација *њн > нн > н* (Клајн 2003:157). Једноставније је објаснити наведене примере као девербале са сложеним суфиксом *-(j)enѝк*.

напоменом да је потврђен у глагољском бревијару, али је и ова твореница у RJA s.v. просуђена као слабо поуздана.

- *йогибалац*, *-баоца* т. 'онај који је погинуо' само М. Ђ. Милићевић (RJA), *йогібалац*, *-баоца* 'id., погинули, погубљен човек', 'онај који је у животној опасности, који погиба' (PMS).

Посреди је девербал из категорије *nomina agentis*⁷²⁸ изведен у с.-х. продуктивним проширеним суфиксом *-л(а)ц*, издвојеним из речи на *-(а)ц < *-ьсѣ* с партиципом перфекта актива на **-лѣ* у основи (в. Vaillant 4:300 § 836, Babić 1986:65–66). Осврнувши се на Белићево објашњење постанка и значења изведеница с овим суфиксом, Клајн закључује да је битно то што Белић везује суфикс за глагол као такав, а не за радни придев⁷²⁹ и такав приступ додатно аргуентује запажањем које се тиче семантике ових изведеница, истичући да речи на *-л(а)ц* не означавају онога ко је већ извршио или претрпео радњу, него онога који је сада врши, а да је вероватно једини изузетак од тога именица *йогор(ј)елац*. С тим у вези треба скренути пажњу на неколико ствари: најпре на то да изведеница *йогибалац* има оба значења: 'онај који је погинуо' и 'онај који је у животној опасности, онај који погиба', при чему ово друго значење има компоненту посибилности, а затим и на то да је упоредно-историјским проучавањима откривено да је партицип на **-лѣ* првобитно имао модално значење, да би у прасловенском дошло до реинтерпретације ове форме као временске (Грковић-Мејдор 2007:16). У тој промени би могло лежати објашњење семантичке двојности изведеница на *-л(а)ц*.

Суфиксом **-іса > -ица* (в. SP 1:98–99, Стевановић 1975:527, Babić 1986:155, Клајн 2003:118–119) и његовим проширеним варијантама (в. Клајн

---

⁷²⁸ Полазиште за развој овог значења из основног (а то је супстантивизација придева) били су они облици који су били подједнако мотивисани како придевом, укључујући ту и партицип претерита актива, тако и глаголом (SP 1:99–100).

⁷²⁹ Заправо, А. Белић прави дистинкцију међу именицама на *-лац* на основу вида мотивног глагола, претпостављајући да оне настале од свршених глагола имају у основи глаголски придев, а да су код именица изведених од несвршених глагола посредовале именице на *-ло* (Белић 1936:226–229). М. Стевановић сматра да није потребно правити овакву разлику и да су и ове потоње настале као и оне прве (Стевановић 1964:5).

2003:121, 148, Babić 1986:161) изведени су следећи девербали са резултативним значењем,⁷³⁰ ареално ограничени на Војводину:

- *гѣниѣ* f. дијал. 'бубуљица на лицу (обично код младих)' Банат (РСА), *гѣниѣ* 'бубуљица': Гле, имаш гиницу, неко гине за тобом Јасеново (РСГВ).
- *гѣналиѣ* f. дијал. 'бубуљица на лицу (обично код младих)': Гиналица је бубуљица (чибуљица), за коју се мисли да излази на ономе који за ким чезне, гине Срем (РСА).
- *гѣнариѣ* f. дијал. 'бубуљица на лицу (обично код младих)' Бачка (РСА), 'бубуљица' *ibid.*, Срем, *гѣнариѣ* 'id.' Ђурђево у Бачкој (РСГВ).
- *гѣнериѣ* f. 'бубуљица': Стари су диванили да гѣнерицу имаш што неко гине за тобом Банат (РСГВ).

Апстрактне именице са суфиксом *-ocij* < **-ostь* настале су поименичењем придева и партиципа (в. Skok 2:571–572 s.v. *-ost*, Vaillant 4:373–377 § 905–909, Стевановић 1975:511, Babić 1986:273–275, Клајн 2003:179–180).

- *ѣогибелносѣ* f. 'својство онога што је погибелно, опасност', *ѣогибилносѣ* 'id.', *ѣогибѣносѣ* 'опасност, језивост' (RJA).

Именице су изведене од придева *ѣогибелан* и његових варијаната.

- *неѣогибелносѣ* f. 'својство онога што је непогибелно, тј. сигурно', *неѣогибилносѣ* 'id.': На небу јест вичња непогибилност П. Кнежевић (RJA s.v. *perogibjelnost*).

Именице су изведене од придева *неѣогибѣлан* и његових варијаната. У цитату из дела П. Кнежевића значење би могло бити и 'својство онога што не гине, што не може погинути'. У вези с тим ваља напоменути да је мотивни придев *неѣогибѣлан* забележен код Стулића у значењу 'који не може погинути' (RJA s.v. *perogibjelan*).

- *безѣогибѣлнос* f. 'својство онога што је непогибелно, без опасности, тј.

---

⁷³⁰ Семантичка мотивација је разјашњена у цитираним примерима употребе. Треба, међутим, дозволити могућност, с обзиром на ареал, да су посреди позајмљенице од мађ. *genyu* 'гној' или неког сродног облика, које су се затим у погледу облика и значења наслониле на домаће *гѣниѣ*. У том случају могло би се радити заправо о повратној позајмљеници, пошто мађ. реч нема сигурну етимологију, али се допушта могућност да је позајмљеница из неког слов. језика: стсл. *gniti*, с.-х. *гѣниѣ*, слч. *hnit*, рус. *гнить* (EWU 455 s.v. *genyett*).

сигурно' (RJA s.v. *bespogibjelnost*).

Ова именица, изведена од придева *безпогибилан*, посведочена је само у Белином речнику.

- *гинулост̄* f. 'особина, стање онога што гине' (RJA).

Наведена именица, добијена од партиципа перфекта актива глагола *гинӯти*, забележена је једино код М. Павлиновића.

Помоћу суфикса *-ствo* < *-*bstvo*, који служи за творење апстрактних именица најчешће од именица и придева, ређе од других врста речи (Skok 3:354–355 s.v. *-stvo*, Vaillant 4:404–406 § 935–938, 408–411 § 940–942, Стевановић 1975:511–513, Vabić 1986:260–269, Клајн 2003:185–189), изведени су следећи облици:

- *погибиост̄иво* m. (sic) 'опасност, језивост' (RJA).

У основи ове именице потврђене једино код Б. Кашића јесте именица *погибио* са истим значењем.

- *изгинӯствo* n. 'изгинуће' (RJA).

Именица је забележена само у Стулићевом речнику, уз именицу *изгинӯтије*, и у RJA s.v. је оквалификована као непоуздана. Уколико је основа добијена од поменуте глаголске именице (за сличну творбу в. *гинӯтив*), обе именице са суфиксом *-ствo* представљају пример редундантне творбе, што објашњава њихов крајње периферни статус у лексичком систему.

Двогематска именица

Забележена је и једна сложена именица с глаголском основом *гин-* < **gy(b)n-* у првом делу, спојним вокалом *o* и основом именице *људи*⁷³¹ са нултим суфиксом у другом делу:

- *гинољуд* m. 'место где људи гину (?)': Одоше у гинољуд П. Ј. Марковић (RJA).

Како постоји само ова потврда, по свој прилици је посредни окازیонална твореница чије је значење највероватније 'рат'.

---

⁷³¹ Уп. псл. *ludъ, *ludь, *ludьje (ЭССЯ 15:194–200). В. и Skok 2:339–340 s.v. *ljūdi*.

Придеви и прилози

Придеви са суфиксом *-(a)n / -нӣ* и од њих изведени прилози

- *гибан*, *-бна*, *-бно* adj. (на што) 'који гине или чезне за чим (cf. *киван*?), *lüstern*, *gierig*': Рустен Бег је гибан на јунаштво — Е је Туре гибно на кауре ЦГ (Вук), (на што) 'propensus, proclivis, наклоњен, приклон (чему), жељан (чега)': Стаде виска младијех момаках, е су момчад на Турчина гибна и на турске главе и оружје ЦГ НП Вук (RJA), (на некога или на нешто) 'који (за неким или нечим) чезне, жуди, жудан, жељан': ...Мехмед други | Већ одавна гибан на ту Босну? М. Боговић, Све дршће гибан [детлић] над њим [црвом] облизујући се... Змај, Све девојке из паланке су биле гибне за њим [младићем] С. Живадиновић (РСА), 'наклоњен, склон, лаком': И мени се чини, да је тај сиромак више гибан на злато што звечи неголи на икоје злато материно М. Боговић (Benešić).

Вукова дефиниција значења сугерише да је у питању придев изведен суфиксом **-ьтъ > -(a)n* (за суфикс в. Skok 1:36–38 s.v. *-(a)n*¹, Vaillant 4:451–456 § 975–979, Стевановић 1975:559–561, Babić 1986:398–410, Клајн 2003:257–266) од глагола *гиб(ј)еџи*, *гињуџи* у значењу 'жудети, чезнути за неким, нечим'. Сам Вук у дефиницији упућује, с резервом, на придев *киван* који у речнику наводи у уобичајеном значењу 'der etwas wider einen auf dem Herze hat'. Треба рећи да је тај придев, сем у значењима 'пун мржње, огорчења, гневан, љутит, срдит' (обично са допуном на некога, на нешто, ретко некоме, нечему) и 'мрзак; opak, пакостан, зао' (у песничкој употреби), потврђен код Његоша са истим значењем које има придев *гибан*, уп. Слобода је име дивно, | За њом људско срце кивно (РСА, Његош). Међутим, док *киван* у датом значењу има као рекцијску допуну конструкцију *za + instr.*, за разматрани придев је карактеристична конструкција *na + accus.*, са само једном потврдом за допуну у облику *za + instr.* П. Будмани се не слаже са творбом коју имплицира Вуков речник: „*Po svoj prilici od gibati (koji na što nagibje), a ne od ginuti, kao što je tumačeno u Vukovu rječniku gdje mu je s toga i jače značenje nego je u istinu*“ (RJA 3:130), а ова другачија интерпретација деривације утицала је на другачију семантичку дефиницију. Горенаведени примери пре говоре у прилог Вуковој дефиницији него оној из RJA. С друге стране, рекцијска допуна придева⁷³²

⁷³² Допуне у акузативу придева *гибан* и *гигнуџи* у значењу 'нагнут, склон, наклоњен' показују одређене семантичке разлике: за први придев карактеристичне су допуне са конкретним значењем

слаже се са реакцијом глагола од кога је, према Будманијевом мишљењу, изведен.⁷³³ Скок само констатује да је то придев на *-ьп* од корена *gyb-* (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*).

У песми *Царевъ сестѣрићъ и Пийѣри* из збирке народних песама *Огледало србско* посведочен је облик *гибен* у истом стиху којим Вук илуструје употребу придева *гибан*: Рустенъ Бегъ е гибенъ на юнаштво (Његош 1845:84). У речнику Његошевог језика наведен је у облику *гѣбен, -ена, -ено* са значењем 'гибан, жудан (чега), готов и да погине (за што)' (Његош), дакле као придев са суфиксом *-ен* < **-ѣпъ* / **-ѣпъ* (за суфикс уп. Skok 1:491 s.v. *-ен* који појаву варирања ова два суфикса илуструје паром *сребрн : сребрен*, Vaillant 4:456–459 § 980–982, Стевановић 1975:563–564, Vabić 1986:412–413, Клајн 2003:278–280). Треба рећи да за овај суфикс није карактеристична творба од глаголских основа. С обзиром на то да је ово једина потврда у грађи и да потиче из Црне Горе, могло би се помислити да *е* можда преноси зетско-сјенички рефлекс полугласника,⁷³⁴ међутим, у песми нема других сличних примера који би подржали ову претпоставку.

Није јасно да ли је и у каквој вези с придевом *гѣбан* придев *гиван* са свега

укључујући ту и значење особа, док допуне другог придева одликује апстрактна семантика. Међутим, важност овог закључка релативизује разлика у врсти извора из којих потичу потврде које се пореде. Наиме, грађа за придев *ѣригнути* потиче највећим делом из религијске и њој сродне литературе настале у периоду од 16. до 18. в.

⁷³³ Будмани придев изводи од симплекса, а семантичку мотивацију објашњава помоћу префигираног облика. Треба рећи да Скок указује на то да се догађа, додуше ретко, да је у придеву испуштен префикс мотивне речи и упућује на *вичан* < *навика* (Skok 1:37). Занимљиве су у погледу значења следеће кајкавске потврде које не садрже префикс: *генљив* adj. 'склон, расположен да што учини': Генљив на посленост Столетни херватски колендар 1866, *гибаѣи* impf. 'потичати, усмеравати': Промишљање судњега днева човека на покору гибље М. Магдаленич, *гибање* п. 'склоност, потицање': ...Истина [је]... да се овде морају на сповед и на причешчање гѣбања постављати Ј. Мулих (РНKKJ), као и слн. дијал. *гѣбѣк, -бѣка* adj. у значењу 'склон': на зло г. (Pleteršnik).

⁷³⁴ Рефлекс полугласника у тим говорима има вредност између *а* и *е*, а ареал оваквог гласовног развоја обухвата и област Пипера, о којима се пева у песми; понегде у овим говорима, где је рефлекс полугласника најближи вокалу *е*, долази до факултативне промене *е^д* > *е* у ненаглашеним слоговима, уп. *јѣреѣ, кѣшељ, ѣрѣшек* (Ивић П. 1985:160).

две потврде, без јасног значења и општеприхваћене етимологије.

- *гиван, гивна* (?) adj.: Толико ћеш имати мудрости колико узимаш устрпљења, и толико будаласт колико гиван М. Раднић (RJA), *гѣван, -вна, -вно* adj. (у НП 'киван, гневан': А вранац' је гиван на кобилу, | За гриву је фата под Турчином НП Вук (РСА).

RJA не даје значење уз коментар да оно „није *dosta jasno*“, а РСА упућује на придев *гѣбан* у горенаведеном значењу. Песма која се цитира у РСА такође је из Црне Горе (Вук III 37:160–161), а, како се може видети из цитираних стихова, и овај придев има рекцијску допуну *на + accus.*

Његовом семантиком и пореклом бавио се Ј. Шиц који је, на основу примера из RJA, реконструисао облик **gy(v)ьпъ*, у значењу 'гierig', тј. 'жељан чега, лаком за чим',⁷³⁵ сродан са лет. *gūt, gūti* 'хватати, зграбити' < **gū-*; за друге ступњеве превоја упутио је на глагол *гѣвѣти*, *-ѣм* 'лакомо сакупљати, стицати благо' Лика (RJA) < **goѣ-* и на придев *гаман, гамна* 'похлепан (на какво јело)': ... гаман на варена јаја... С. М. Љубиша (RJA) < **gавьпъ, *gавьпа* са асимилацијом *-вн-* > *-мн-*, одатле *гамниѣти, -ѣм* 'бити гаман, желети, бити лаком': „Он гамни на печење“; „Ја гамним за јабукама“ Паштровићи (RJA), итд. < **gѣѣ-* (Schütz 1957:335).

ЭССЯ 7:223 s.v. **гувьпъ?*, цитирајући Шица и Поповића (који само преузима Шицово тумачење), реконструише (са задршком) овај облик једино на основу с.-х. потврда из РСА и RJA и тумачи га као придев изведен суфиксом **-ьпъ* од непосведочене глаголске основе **gy(v)-, *gyti* сродне са лет. *gūt* 'хватати, грабити'; такође се реконструише као сродан глагол **guviti (se)*, опет једино на основу с.-х. *гѣвѣти се* (ЭССЯ 7:180).

Аутори пољског речника су још уздржанији сматрајући да је Шицово тумачење значења несигурно, а етимологија мало вероватна, те да за псл. реконструкцију нема основа; за потврду из РСА кажу да „*może i z gѣban 'żądny, rożądliwy (koji za nekim ili nečim čezne)*“ (SP 8:339 s.v. **гувьпъ*). До промене *ѣ* > *в* је могло доћи најпре у облицима где су услед губљења полугласника *ѣ* и *н* били у контакту, уп. за *бн* > *вн зѣбница / зѣвница* 'торба из које се даје коњу зуб, итд.'

---

⁷³⁵ Он је, дакле, сматрао да је М. Раднић писао о контрасту између стрпљења, уздржаности и нестрпљења услед жудње, лакомости.

Мачва (Лазих). Међутим, има примера промене у супротном смеру, в. за $v > b$ нпр. с.-х. *gävēz* и *gabез* (SP 7:71 s.v. *gavez*), слн. *gábiti se* < псл. **gaviti* (Snoj 164). Што се тиче осталих облика за које су Шиц и ЭССЯ претпоставили да су сродни са *гиван*, SP 8:312 сматра да ни за псл. реконструкцију **guviti* (*se*) нема основа, док с.-х. *гаман* и *гамниџи* наводи s.v. *gabati* 'хватати, грабити, (грамзиво) скупљати' (SP 7:14), следећи Безлаја који претпоставља да је -м- настало асимилацијом првобитног -б- из псл. **gabnōti*, **gabati* (Bezlaј 2003:1043).⁷³⁶ Безлај уводи у разматрање и рум. *gătan* 'прождрљив, халапљив' и *gămănie* 'прождрљивост, халапљивост' са напоменом „*kar ni iz it. gana »pohlep«*“ (Bezlaј 1:137 s.v. *-gaman*).⁷³⁷

Смочињски у одредници посвећеној балтским глаголима: лит. *gáuti* 'добити, примити; ухватити и сл.' и малочас помињаном лет. *gūt*, *gūnu* 'јурити за чим, хватати, добити и сл.' < **geuH-* / **geH-* 'достигнути, добити', каже да је корен искључиво балтски (Smoczyński 163–164, тако и LIV 189 s.v. *?*g^(u)euH-*). На крају треба додати да се међу летонским изведеницама налази једна која је семантички врло блиска придевима који се овде разматрају, уп. *gūstīgs* 'лаком, похлепан, грамзив, жудан, жељан' (Smoczyński 164).

Придеви са суфиксом *-(a)n* < **-ьнъ*, о којима ће сада бити речи, могу бити изведени непосредно од глагола, како перфективних, тако и имперфективних, или посредно преко именица (често поствербала),⁷³⁸ уп. псл. **obgybьнъ(jь)*, које се тумачи као изведеница суфиксом **-ьн-* од именица **obgyba* / **obgybъ* или од глагола **obgybati*, **obgybnōti* (ЭССЯ 27:60).

○ *гибан*, *-бна*, *-бно* adj. 'periculosus, језив' (RJA), *гѳбан*, *-бна*, *-бно* индив. 'погубан, погубељан' (РСА).

Пошто је једина потврда у RJA из дела Ј. Кавањина, тамо се износи

⁷³⁶ Треба напоменути да нема формалних препрека извођењу облика *гаман* и *гамниџи* из **gьbьнъ*, што би подупрло псл. реконструкцију овог придева која је до сада била утемељена једино на чешким потврдама, в. поглавље II; за прелаз *bn > mn* уп. *Бнейџи > Мнейџи* (Skok 1:137 s.v. *Venesi*), *йдѳремно* (Милетић 1940:337).

⁷³⁷ Тиктин помишља на везу са фр. *gourmand* (Tiktin 2:213 s.v. *gătan*).

⁷³⁸ О изведеницама на **-ьнъ* које су на описани начин творбено амбивалентне в. Brodowska-Honowska 1960:94, Vaillant 4:453 § 977, Babić 1986:406, Клајн 2003:265.

претпоставка да је ову реч сам писац начинио од основе глагола *гинуџи*. РСА такође темељи своју одредницу на једној потврди из Стерије, отуда квалификатор индивидуално.

- *џзгџбан, -бна, -бно* adj. 'с којег се може изгинути, с којег се изгине, погибелџан' (РЈА).

Придев је потврђен само једанпут, код И. Анчића. Треба напоменути да је код истог писца посведочен и поствербал *изгџб*, који је једна од могућих мотивних речи.

- *џогџбан, -бна, -бно* adj. 'језив, опасан', 'који погџба, гине, пропада' (РЈА), *џдгџбан, -бна, -бно* 'погџбелџан, убитачан, опасан' (Његош), 'id., који крије у себи погџбао, пропаст' (РМС).

Конверзијом је од придева образован прилог.

- *џогџбно* adv. 'опасно' (РЈА s.v. *rogiban*).

Посреди је, како се може видети, дијакхроно најстабилнији облик са највише потврда.

Доминантно значење наведених придева, укупно узев, своди се на каузативну формулу 'који узрокује, изазива пропаст, погџбију' и садржи компоненту посибилности, уп. значења 'с којег се може изгинути', 'опасан'.⁷³⁹ Она је реализована и у прилогу *џогџбно*. Само једанпут, код С. Росе, регистрована је друга врста значења: 'који погџба, гине, пропада'. Према Клајну, суфикс у придевима тог типа има агентивно значење (Клајн 2003:265).⁷⁴⁰

Од придева *џогџбан* добијена је префиксацијом помоћу *не-* < **не-* негирана варијанта:

- *неџогџбан* adj. 'који не гине, не може погинути', 'сигуран, тј. непогџбелџан' (РЈА), *неџогџбан, -бан, -бно* 'од кога не прети опасност, безопасан' (РСА).

Његова је семантичка структура „негатив“ семантичке структуре придева

---

⁷³⁹ О томе да су се поједини придеви од глаголских основа с овим суфиксом специјализовали за значење могућности в. Skok 1:36 s.v. *-(a)n¹*, Клајн 2003:265.

⁷⁴⁰ То значење Клајн илуструје придевом *бујан* 'који буја'. Супротно томе, придев *наследан* 'који се наслеђује' рефлектује пасивну семантику суфикса. Треба додати да је реализација значења суфикса условљена дијатезом мотивног глагола, што значи да се пасивно значење може остварити само код придева изведених од прелазних глагола.

йогибан, што говори у прилог томе да је посреди пре чисто префиксална твореница, него придев настао префиксално-суфиксалном творбом.⁷⁴¹ Дакле, основно је каузативно значење 'који не изазива пропаст', које такође садржи компоненту (негиране) посибилности. Семантичка реализација 'који не гине, не може погинути', која спада у тип активног (или, према Клајну, агентивног) значења са семом (негиране) посибилности, јавља се само једанпут, и то код лексикографа Стулића.⁷⁴²

Префиксално-суфиксални тип творбе с овим суфиксом (в. Клајн 2003:224–225) потврђен је само у прилогу насталом конверзијом од непосведоченог придева са номиналним префиксом *без-* < **bez-*, који се јавља у две варијанте (о којима в. Skok 1:143 s.v. *bez*¹, ЕРСЈ 3:46–48 s.v. *без*²) и поствербалом *йогиб* / *йогиба* у основи. Придевска образовања ове врсте могу се тумачити и као резултат суфиксације предлошко-падежне везе (Стевановић 1975:560, Маројевић 2005а:759).

○ *бесйогибно* adv. 'sine periculo', *бресйогибно* 'id.' (РЈА).

Први облик потиче из Стулићевог речника, други је забележен код И. П. Лучића.

○ *гібелъан*, *-лъна*, *-лъно* adj. 'од којег долази гибелъ, погубан, опасан' Његош (РСА).

Посреди може бити изведеница суфиксом *-(а)н* < **-ьнъ* од именице *гібелъ*. Међутим, придев је посведочен једино код Његоша, а поменуто је већ да се мотивна именица у Његошевом језику сматра славенизмом рускословенског порекла. Стога треба узети у обзир могућност да је придев такође славенизам, уп. рус. *гібѣльный* 'погибелъни' (СРЈА XI–XVII), *гібелъный* 'несрећан, опасан', цркв. 'злонамеран, зао, злбан (о особи)' (СЦСРЈ), 'несрећан, штетан, опасан, кобан, убитачан; зао, злбан, злонамеран' (Даль s.v. *гібнуть*). Значење се своди на формулу 'који изазива оно што значи мотивна реч'.

---

⁷⁴¹ О овој дистинкцији в. детаљније Клајн 2002:228.

⁷⁴² Није искључено ни да је у различитим значењима настао различитим врстама творбе: у значењу 'безопасан' префиксацијом, а префиксално-суфиксалном творбом у значењу 'који не гине, који не може погинути'.

- српсл. **погывѣльнь** adj. 'exitii' (Даничић), *йогибелан, -лна, -лно / йогибельан, -льна, -льно / йогибилан, -лна, -лно* 'погубан, деструктиван, смртоносан', 'језив, опасан', *йогибельан* 'опасан' Истра (RJA), *йѡгѣбѣльан / йогѣбѣльан, -льна, -льно* 'који се односи на погибель, опасан' (PMS), *йогѣбѣлен, -лна, -лно* 'који је опасан' Вараждин (Lipljin).

Конверзијом су од придева образовани прилози.

- *йогибелно / йогибельно / йогибилно* adv. 'погубно, деструктивно, смртоносно', 'језиво, опасно' (RJA s.vv. *rogibelan, rogibilan*), *йѡгѣбѣлно / йогѣбѣлно* 'скопчано с погибелу, опасно' (PMS), *йѡгѣбѣлно* 'id.' бачки Хрвати (Sekulić), *йогѣбѣлно*⁷⁴³ 'опасно' Вараждин (Lipljin).

Посреди су придевске варијанте (и од њих добијени прилози) изведене помоћу суфикса *-(a)n < *-ьтъ* од именице чије се различите фонетске варијанте своде на **rogybělъ (*rogyselъ)*. У вези са варијантама *йогибелан / йогибельан*, RJA истиче да се оне могу разликовати тек у латиничним изворима. Значење се развило према формули 'који у себи садржи или изазива оно што значи мотивна именица' и садржи сему посибилности.

Префиксално-суфиксалном творбом истим суфиксом и префиксима *не- < *не-* односно *без- < *bez-* (са варијантом *брез-*) добијени су следећи придеви и од њих конверзијом изведени прилози:

- *нейогибилан, -лна, -лно* adj. 'који не може погинути' само Стулић (RJA s.v. *perogibjelan*), *нѣйогѣбѣльан, -льна, -льно* 'од кога не прети опасност, безопасан' (PСА).

Конверзијом је од придева образован прилог.

- *нейогибилно* adv. 'сигурно, без погибелји' само Стулић (RJA s.v. *perogibjelan*).

Како истиче Клајн, код придева овог типа не може се увек повући оштра граница између префиксалне и префиксално-суфиксалне творбе (Клајн 2002:228), те у случајевима када имају наспрам себе афирмативни придев у упоредивим значењима треба допустити и могућност творбе чистом префиксацијом, уп. у овом случају *йогибельан* 'који се односи на погибель, опасан' : *нейогибельан* 'од кога не прети опасност, безопасан' и *йогибилно* 'погубно', 'језиво, опасно' : *нейогибилно*

⁷⁴³ Уметнуто *л* се јавља у позитиву *йогѣбѣлно*, а изостаје из компаратива *йогѣбѣлнѣше*.

’ сигурно, без погибелји’.

- *безпогибилан, -лна, -лно* adj. ’in adversis impavidus, qui in calamitate aliqua non perit’ само Стулић (RJA s.v. *bespogibjelan*).

Конверзијом су од придева образовани прилози, мада за варијанту прилога са *брес-* није посведочен одговарајући придевски облик.

- *безпогибилно* adv. само Стулић⁷⁴⁴ (RJA s.v. *bespogibjelan*), *бреспогибелно* ’безопасно’ само И. Јабланци (RJA).

Значење наведених придева је уобичајено за овај творбени тип (’који не изазива или садржи опасност’); једино код лексикографа Стулића наилазимо на податак да се њима може изразити неостварљивост радње означене глаголом који их у крајњој линији мотивише (посредно, преко девербалне именице). Како се може видети, укореењенија је варијанта са префиксом *не-*, али је и она, према подацима из РСА, данас карактеристична првенствено за западни део с.-х. језичког простора.

- *идџибаонѝ* adj. неодом. ’који се односи на погибао, погибелјан’: Покрета... има, али лудог и погибаоног С. Јовановић (РМС), Али непријатељски ђаво, завидник добра, увек се труди да у ров погибаони рине род људски... Ст. Првовенчани у преводу М. Башића (http://www.rastko.rs/knjizevnost/liturgicka/stefan-sabrana/stefan-sabrana_03.html).

Како сугерише семантичка дефиниција, посреди је придев са суфиксом *-нӣ* < **-ьпъјь* (карактеристичним за односне придеве) изведен од именице *погибао* или од партиципа перфекта актива *погибл-* глагола *погинути* (в. RJA s.v. *pòginuti*). Ово је образовање ретко и неукореењено из разлога што оно, будући синонимно са придевом *погибелјан*, исказује заправо унутрашње својство којим се одликује појам уз који стоји, а не неки спољашњи однос према њему. Другим речима, његово значење није усаглашено са семантиком творбеног типа коме припада.

Придеви са суфиксима *-ив* и *-љив* и од њих изведени прилози

Суфиксима *-ив* < **-ivъ* и *-љив* < **-ьlivъ* (Skok 1:736 s.v. *-iv*, Vaillant 4:475–483 § 995–998, Стевановић 1975:550–558, Babić 1986:422–425, 431, Клајн

---

⁷⁴⁴ Стулић као извор својих потврда наводи И. Матеија (Stulli s.vv. *bezpogibilan, bezpogibilno*).

2003:281–287, Стакић 1988:185–195) изведена је мала група придева са хетерогеном творбеном основом и значењима.

- *погибљив* adj. 'погубан, опасан', *погибљив* 'id.' само П. Радовчић, Л. Терзић (RJA).

Конвезијом је од придева творен прилог.

- *погибљиво* adv. 'језиво, опасно, погубно' (RJA s.v. *pogibliv*).

Овај придев је у датој групи најбоље посведочен, а већина потврда потиче из 17. и 18. века. RJA наводи само значење 'који (потенцијално) узрокује, садржи пропаст', али неки примери дозвољавају и тумачење 'пропадљив, пролазан', уп. нпр. Слава и добра свитовња... јесу погибљива Б. Леаковић, уп. Земаљске славе ђруге, ке су сада и биле су, погинују, погинуле су Ј. Кавањин (RJA s.v. *pogibovati*), *погибљив* 'пропадљив': Сва ова... носе собом ташћу и погинушу славу свита Старине (RJA s.v. *pođinuti*). У вези са мотивном речи, треба рећи да се приличан број придева с овим суфиксом може изводити било од глагола било од именице (Клајн 2003:286).⁷⁴⁵ Да је и овде придев могао бити мотивисан, поред глагола, и поствербалом *погиб* / *погиба* 'пропаст', 'опасност', указује значење сводљиво на формулу 'који изазива пропаст, опасност'. Наиме, придеви с овим суфиксом изведени од именица могу, између осталог, означавати да дати појам, који одређују, изазива (побуђује) стање означено мотивном речи, уп. нпр. *језив* 'који изазива језу' (Стевановић 1975:558, Шакић 1965:98, Клајн 2003:287). Ј. Шакић истиче, међутим, да се не види увек јасно да ли је придев са описаним значењем пореклом од глагола или од именице, уп. нпр. *сумњив* 'који изазива сумњу', али да се приликом семантичке трансформације (у релативној реченици) редовно појављује именица, те је из тог разлога такве примере сврстала у категорију придева формираних од именичке основе (Шакић 1965:98).⁷⁴⁶

- *гинутив* adj. 'гинутив, који гине' (RJA).

- *изгинив* adj. 'id.' (RJA).

---

⁷⁴⁵ Вајан такође у неким случајевима наводи као мотивну реч паралелно глагол и његов поствербал уп. стел. *plazivъ* 'клизав' Ј. Ех. < *plaziti* и *plazъ (Vaillant 4:477 § 995).

⁷⁴⁶ Клајн на једном месту каже да је придев *сумњив* пре изведен од глагола него од именице (Клајн 2003:284), а на другом га убраја у придеве који би се могли изводити било од глагола било од именице (id. 286).

Наведени придеви, изведени од глаголске основе *(из)гин-* < **(jъz)gy(b)n-*, посведочени су само у Стулићевом речнику и у RJA s.vv. су оквалификовани као непоуздани.

- *негѝнљив* адј. нераспр. 'који не гине, који не пропада, не нестаје' (РСА).

Придев, посведочен једино код М. Башића, настао је префиксално-суфиксалном творбом (уп. Клајн 2002:228, 2003:284–285) од глаголске основе *гин-* < **gy(b)n-*, префикса *не-* и суфикса *-љив*. У погледу значења представља негирану варијанту придева *гињив*, *изгинив*, *гинуѝив*.⁷⁴⁷

- *гинуѝив* адј. 'регитус, који може гинути, који треба да гине': Који се умију од гинутивијех створења подпуно уклонити само Б. Кашић (RJA).

Што се тиче творбене основе придева овог типа (в. *гануѝ(љ)ив*, *чезнуѝљив*), она се у литератури изводи од различитих облика: од инфинитива (Babić 1986:422, Клајн 2003:286) или од одговарајуће глаголске именице (Шакић 1965:98, Клајн 2003:286).⁷⁴⁸ У овом случају мотивне речи би могле, дакле, бити *гинуѝи* или *гинуће*.⁷⁴⁹ Из цитата је јасно да се придевом означава типична, иманентна особина појма који се њиме детерминише (уп. Клајн 2003:283–286), а не могућност, како то дефиниција сугерише.⁷⁵⁰

Придев са суфиксом *-скѝ*

Забележен је само један придев са суфиксом *-скѝ* < **-ъskъjъ* (уп. Vaillant 4:448–450 § 973–974, Стевановић 1975:546–549, Babić 1986:351–368, Клајн 2003:297–303).

---

⁷⁴⁷ А. Шојат напомиње да се придеви с овим суфиксом који имају активно значење изводе по правилу од трајних и непрелазних глагола (Šojat 1959:99). Такву тенденцију потврђује и овде презентована грађа.

⁷⁴⁸ Ово друго тумачење среће се и код Вајана који стсл. придев *prijetivъ* (Pand. Ant.) 'који може да прими, пријемчив' изводи од именице *prijetъje* (Vaillant 4:477 § 995).

⁷⁴⁹ Именица је, иначе, такође посведочена код Б. Кашића у старијој форми *гинуѝје* (RJA s.v. *ginúće*).

⁷⁵⁰ С обзиром на то да је глагол од кога се придев изводи непрелазан, дати појам има улогу субјекта, тј. носиоца стања означеног тим глаголом, отуда се у литератури овај тип значења придева на *-(љ)ив* назива активним значењем (Babić 1986:424, Клајн 2003:284) или се говори о приписивању особине субјекту глагола у основи (Стевановић 1975:554–555).

- *гињеничкѝ / гињеничкѝ* adj. 'који се односи на гињенике, који припада гињеницима': *Какви су, ово, дијете, гробови? — Гињенички* П. Кочић (РСА, курзив М.В.).

Придев је изведен од девербалне именице *гињеник*. Придевима с овим суфиксом најчешће се означава карактеристично својство (уп. Стевановић 1975:546, Vaillant 4:448 § 973, Клајн 2003:302) и однос према множини а не према појединцу (уп. Babić 1986:360–361), што се лепо види и из наведеног цитата.

Партиципи у придевској служби

Посебну категорију чине различити облици партиципа употребљени у придевској служби.

*Партиципи перфекта актива на *-l-*

- *изгнуо, -ула, -уло* pt. pf. act. (обично одр.) од *изгнути* у придевској служби: Бројим миле изгинуле главе И. Војновић (РСА).

У грађи има још таквих примера, уп. нпр. Љубећи коњску мртву главу, легне крај згнулог тијела кљусине А. Б. Шимић (РСА s.v. *згнути*), Чија је угинула звијезда? Твоја или мајчина? В. Јелић (РМС s.v. *угинути*), Да прегледа нагло угинулу стоку М. Ђ. Милићевић (РЈА s.v. *uginuti*).

Остали облици се у литератури сматрају славенизмима.

- *погибли, -а, -о* 'погинули, пали': ...погиблијех витезова... (Његош).

Према С. Стијовићу, посреди је русизам (Стијовић С. 1992:186), уп рус. *погиблый* 'пропао, нестао (у рату), упропашћен' (Даль s.v. *погибать*), струс. *погиблый (-гыб-)* 'пропао, нестао (у рату), убијен, погинуо; који је осуђен на пропаст; који је претрпео губитак, штету' (СРЈА XI–XVII). У питању је, као и код претходног облика *изгнуо*, придевска употреба партиципа перфекта на **-l-* интранзитивних глагола, која је у руском нарочито развијена (Vaillant 3:83 § 384). Аутори речника Његошевог језика ову лексему, међутим, нису третирали као славенизам.⁷⁵¹

⁷⁵¹ О варијанти партиципа *погибл-* у с.-х. језику в. РЈА s.v. *uginuti*. А. Белић истиче да је употреба партиципа на **-l-* непрелазних свршених глагола у атрибутој служби некада била чешћа у нашем језику (Белић 2006:469), што би значило да се *погибли* код Његоша можда не мора нужно

Партиципийи перфектиа активна на *-ъщ-

- *йòгийшиї, -ā, -ō* 'погинули': Осим војске ту погипше... — Горди аге и кадије | покупише одијела | са Тураках погипшијех — Многе Црногорке... туже за погипшима (Његош), Брђани се натрагъ повратише, | И погипшу браћу покопаше — Па погипшу браћу укопаше (Његош 1845:436, 473), Па погипшу браћу избројише (Hörmann II 50:558).

Проучаваоци Његошевог језика сматрају дати облик славенизмом: од рус. *погибший* (Његош 2:50) или из црквенословенског (Стијовић С. 1992:186). Пореклом је то партицип перфекта актива на *-ъщ- (уп. Vaillant 2:553–559 § 282–284). Остали примери употребе датог партиципа (нпр. код Ш. Будинића и у глагољским споменицима), које доноси RJA s.v. *pòginuti*, нису каснији од 16. в., за српсл. потврде в. Даничић s.v. *погыноути*. Проучавајући употребу партиципа у књижевном језику код Срба у 19. в., Љ. Суботић констатује да су категорије на *-вши* недовољно присутне, „а њихово регистровано присуство представља само рефлекс српскословенске, рускословенске, односно славеносрпске традиције у књижевности и језику, наравно у употреби флексивних речи“ (Суботић 1984:50).⁷⁵² У њеном корпусу нотирани су облици *изгипши*, као препоновани партицип у атрибутој служби (Суботић 1984:50–51), и *йогипши*, као поприведљени партицип у функцији именице (Суботић 1984:63). Треба напоменути да су потврде из збирке јуначких народних песама *Огледало србско* (Његош 1845), заправо, из песама за које се сматра да их је певао сам Његош, и ту се употреба славенизма *йогипшу (браћу)* уместо *йогинулу (браћу)* објашњава метричким разлозима (Стијовић С. 1992:125). У примеру Многе Црногорке... туже за погипшима партицип је употребљен у функцији именице.

Двогематски придев

У грађи се нашао само један сложени придев и то из старосрпског периода:

- *въsegybĕľnyĕ* adj. 'allesverderbend' Шишатовачки апостол (Zett 1970:300).

објашњавати утицајем са стране.

⁷⁵² А. Белић такође напомиње да се променљиви облици овог партиципа срећу или само у црквеним споменицима или у таквим који су се налазили под утицајем црквеног језика (Белић 2006:383).

У првом делу сложенице је заменичка компонента **всье-**, а у другом именица **гѣвѣль** са придевским суфиксом **-ьнѣ**. Уп. стсл. **всьегѣвѣльнѣ** (SJS).

Семантичка структура

Како се могло видети приликом разматрања семантичке структуре псл. глагола **gy(b)nqti* (в. поглавље II), значење 'гинути, пропадати, нестајати' најчешће се у литератури изводи из значења 'савијати (се)', при чему се такав семантички развој темељи на искуству савијања услед старости, слабости, болести и сл., које је својствено човеку, али и живом свету уопште. Примена овог значења у словенским језицима је шира и обухвата подједнако инаниматну сферу, што се може објаснити као семантичко ширење засновано на метафори која подразумева повезивање различитих домена или се цела значењска структура може сагледати као платисемична. На крају, кривљење и нагињање знак је пропадања и неживих ентитета.⁷⁵³

Излагање ће, у складу с претходно реченим, у овом одељку бити структурирано по доменима: најпре ће бити разматрана сфера људског, затим животињског, па биљног света, а затим домен неживог. Што се тиче редоследа навођења примера, првенство ће имати глаголи, затим следе именице и на крају придеви и прилози. Груписање по формалним категоријама омогућава и праћење синтаксичког понашања разматраних лексема.

Домен људи

Примењено на људе, значење 'пропадати', које имају лексеме из разматране породице, обухвата најразличитије видове деструктивних појава, од потпуног уништења, тј. губљења живота, преко физичког страдања и слабљења, моралне деградације, материјалне пропасти, до душевних патњи изазваних чежњом за неким или нечим.

---

⁷⁵³ Уп. *нахѣриѣи* се рф. 'доћи, доспети у кос положај, нагнути се, накривити се, накренути се': Када се кров наерио да јој падне на главу... она диже руке од имања... Ј. Скерлић, Даске су се биле нахериле, поцрнеле, попуцале, струнуле И. Самоковија (РСА).

Када је реч о губљењу живота, лексемама из овог гнезда реферише се на 'лошу' смрт, при чему је тај концепт био подложен променама током времена услед смењивања и узајамног прожимања различитих културних образаца. У овом делу рада посебна пажња биће посвећена односу између језичке концептуализације 'лоше' смрти и представе о 'лошој' смрти у традиционалној и савременој култури. У вези с тим занимало ме је да ли су разне врсте смрти које су обележене као 'лоше' употребом глагола *гинуџи* и његових деривата на исти начин маркиране и другим типовима културних кодова. Познато је, наиме, да је у традиционалној култури 'лоша' смрт маркирана начином сахране који одступа од уобичајеног и веровањима у демонска бића потекла од 'нечистих' покојника.⁷⁵⁴ На крају ћу се осврнути и на не увек кохерентне елементе концепта 'лоше' смрти у савременој култури.

Најчешће се у лексикографским изворима истиче да је у питању смрт која није природна, мада у многим примерима начин или узрок такве смрти није експлициран. Треба узети у обзир то да су те околности лексикографима могле бити познате на основу увида у шири контекст, али да су због ограничења простора речнички примери морали бити навођени у сведеном облику.

гинуџи, -нџм impf. 'нестајати, умирати услед неког узрока, а не природном смрћу (о човеку)': Хине, краду, рубе, сами гину стога М. Марулић, Да неправедно гињаше и на смрт иђаше М. Дивковић, Од двије смрти нико не гине⁷⁵⁵ НПосл Вук (RJA)

изгинуџи pf.: Сви изгинуше у тој тавној ноћи, сем што оста она црна закланица Пива (Гаговић s.v. *закланица*)

---

⁷⁵⁴ На који су начин ови елементи култа смрти били повезани описује С. Зечевић: „Нечисте душе имали су и они покојници који су умрли насилном и неприродном смрћу. Они нису сахрањивани у општим гробљима и били су лишени посмртних обреда чак и у хришћанској ери. Будући да су били искључени из своје заједнице мртвих, њихове душе су остајале на овоме свету, а многе од њих постајале и опасни демони. Веровало се да оне постају слуге и помоћници нечистих сила, и да доносе болести, временске непогоде и друге недаће. Због тога им није био дозвољен приступ на други свет“ (Зечевић 1982:18–19). Уп. и Bandić 1980:133–135 о томе да се неке категорије умрлих, које су по народном схватању демонска бића, нису сахрањивале на гробљима.

⁷⁵⁵ Контекст у којем се ова пословица употребљава подразумева неку опасност по живот, која у сваком случају није везана за природну смрт.

изђине pf. 'погинути, изгинути (о многима, свима)': Куде ни водиш там, сви че да изђинемо Тимок (Динић)

изгибаџи, *-ам* / *изгибаџи*, *изгибам* impf. 'губити живот, гинути': Та иста племена... лудо [су] изгивала М. Павићевић (РСА)

идгинуџи, *-нем* pf. 'untergehen, fallen, unnatürlichen Tod sterben, и то само од људи' (Вук)

идгинуџи, *идгине* pf. 'погинути': Очеш да погине! Вараждин (Lipjin)

загинуџи, *-нем* pf. 'изгубити живот, погинути; изгинути': Море недајте... Загинуше! Здравље 1908. (РСА)

Уп. и именичке деривате са значењима 'неприродна смрт' и 'опасност од неприродне смрти':

згибеније n. 'погибија, пропаст (у емоционалном говору)': Никџа нџе задесио згибеније ка његову фамељу, онакво двоје џецџ ојдоше за неђељу Загарач (Ђупићи)

идгибел f. 'пропаст': Сада смо осујени на такову смрт... помози нас ва овој погибели Трансит св. Јеролима, 1508. (РЈА)

идгибија, *-џ* f. 'погибел, присилна смрт': Била је, кажу, велика погибија Прошћење (Вујичић)

идгибље n. 'језивост, опасност': Поставивши на погибје главу своју⁷⁵⁶ А. Качић (РЈА)

У примерима који следе, узроци 'лоше' смрти су експлицирани или су утврђени провером извора из кога је пример ексцерпиран, а некада се могу са извесном сигурношћу претпоставити на основу текстуалног или ванјезичког контекста (додатна објашњења и претпоставке дају се у напоменама). Примери су, дакле, разврстани према различитим узроцима или околностима који доводе до 'лоше' смрти на коју се реферише речима из разматраног лексичког гнезда:

- болести (особито заразне) и ране

гинуџи, *-нем* impf. 'нестајати, ишчезавати, изумирати, губити се': На војску је љуту кугу посла, | те су од ње гинули народи (Његош)

гине impf. 'губити живот, нестајати': И тџе грџн свџт поче да гине... од болештине Призрен (Чемериќић)

---

⁷⁵⁶ Именица *глава* реализује секундарно значење 'живот' које је настало синегдохом и метонимијом (уп. Гортан-Премк 1997:80–81, Драгићевић 2010:176).

йогибайи, -ам impf. 'гинути, пропадати': Бил је внутрѐ велик помор... да већи дел од људи погибаше⁷⁵⁷ Постила (RJA)

йогибиво, -ла m. 'језивост, опасност': Будући у Ферари почео кужни помор, од кога још већи погибиво насто је у пролитно вриме А. Канижлић (RJA)

йогибиво, -или f. 'језивост, опасност': Да је човик у погибили од живота не само у болести, него... А. Баћић (RJA)

йџгибан, -бна, -бно adj. 'погибелъан, убитачан, опасан': Претилине он иште мирисне, | да избави сада Ахејанце | од погибне јазве [рана, зараза] и болести (Његош)

йогибилан, -лна, -лно adj. 'погубан; опасан': Мнозијех оздрави од тешкијех немоћи и погибioniјех А. Кашић, Како погибилне бијаху смртне ове ране! А. Канижлић, У великој погибилној болести М. Добретић (RJA)

йогибљив adj. 'погубан, опасан': Погибљиве болести... Ђ. Рапић (RJA)

йогибилно adj. 'погубно, опасно': Саверија... никојим се погибилно болесним указа А. Канижлић (RJA s.v. *pogibilan*)

У словенској традиционалној култури болести се повезују са деловањем различитих демона и људи злих очију или се тумаче као казна због кршења различитих забрана (СМ 44–45 s.v. *болест*). И у хришћанском културном моделу болест се концептуализује као божја казна, уп.: Правда је Божја љутом кугом све на близу губила А. Канижлић (RJA s.v. *gùbiti*).⁷⁵⁸ Т. Ђорђевић наводи податке из Србије, Босне и Македоније који указују на то да су раније људи који су страдали од опасних заразних болести као што је куга (у Васојевићима губа и сифилис) сахрањивани на посебним местима издвојено од општег гробља (Ђорђевић 1941:151–153, 155).⁷⁵⁹

---

⁷⁵⁷ Узрок помора би могла бити болест, уп. следећи пример.

⁷⁵⁸ С тим у вези треба поменути да се свуда код Словена лака и безболна смрт сматрала доказом безгрешности покојника, док се за оне који су умирали тешко и у болу и мукама подозревало да су окорели грешници или врач и бајалице који своја знања и вештине нису успели никоме да пренесу (Виноградова 2008:49).

⁷⁵⁹ Смрт узрокована појединим болестима, нарочито заразним или оним које су праћене узнемирујућим симптомима (нпр. губа), у неким културама у Гани такође се сматра 'лошом' и искључује уобичајени начин сахране (Van der Geest 2004:904–907).

- душевна патња
й̀д̀гину̀џи, -нѣм рф. 'умрети насилном смрти, заглавити': Када смрт би тву зачуо [тј. Коревски], ако не сам од све руке, они час би погинуо од жалости и од муке И. Гундулић (РЈА)
- тровање
г̀ину̀џи, -нѣм имрф. 'нестајати, умирати услед неког узрока, а не природном смрћу (о човеку)': Вас пук, који рад горчине ове воде боловаше и гињаше Е. Павић (РЈА)
гину̀џе п. 'гињење, смрт, умирање, нестајање': Оно [олово]... узрокује грчеве..., сушицу, гинуџе и клиенут И. Дежман (РСА)
 У Канону Теодора Студита уврштени су експлицитно међу оне који су умрли изненадном, неприродном, 'лошом' смрћу и они који су отровани, уп. „яже убиша чаровныя напоенія, отравы, костная удавленія“ (цитирано према Е. Е. Левкиевская у Зеленин 1995:320).
- глад
г̀инем имрф. 'губити живот, нестајати': И тѣде грѣдн свѣт поче да гїне што од глат... Призрен (Чемерикић)
й̀д̀гину̀џи, -нѣм рф. 'умрети насилном смрти, заглавити, бити убијен, усмрћен': Од глада да погине [тј. Лазар] Ј. Кавањин (РЈА)
погыбати 'регіге': **земли гладемь до конца погыбаюшти**⁷⁶⁰ Теодосије (Даничић)
й̀огиба̀џи, -ам имрф. 'гинути, пропадати': Учини се глад у Милану, да вноги од њега погибаху Ф. Главинић (РЈА)
- утапање
й̀згину̀џи, -нѣм рф. 'пропасти (о већем броју појмова), страдати, бити уништен': Олуја велика настаде на мору ...Господе! избави нас, изгибосмо Вук, Н. завет (РСА)
й̀д̀гину̀џи, -нѣм рф. 'умрети насилном смрти, заглавити': Твој вјереник погибо је [тј. утопио се у Сави] Џ. Палмотић, Ки се најду вани с тога корабља, оте погинути од вод Коризмењак, Да не би погинули од потопа Ј. Матовић (РЈА), 'умрети неприродном, насилном смрћу, бити убијен, изгубити живот у рату, у неком удесу или несрећним случајем': Обојица су јадно погинули у некој мочвари на

---

⁷⁶⁰ Посреди је метонимија 'земље' — 'становници тих земаља'.

бијегу⁷⁶¹ превод Љ. Јонкеа (РМС)

гинуће п. 'гињење': Посред истога гинутја уздржао је дријева [бродове] цијела Б. Кашић (РЈА)

погибај т. 'погибао, језивост, опасност': Толик погибај сваки час видећи [тј. трговци бродећи по мору] М. Ветранић (РЈА)

погибѣль 'exitium': **тезь ви мали вдь погивѣли стѣцали**⁷⁶² Споменици срѣбски (Даничић)

погибија ф. 'језивост, опасност': Бродар... још миран није мислећ предње погибије И. Ђорђевић (РЈА)

погибио, -или ф. 'пропаст, смрт, пораз, несрећа': Срид мора широка погивил видећи Ђ. Бараковић, 'језивост, опасност': Стоји веће на великој погивили за утопити се А. Виталић, Да је човик у погивили од живота... на мору... А. Баћић (РЈА)

погинуће п. 'пропаст, смрт': Кад заспи прављач пусти... погинућем себе и дрива, себе ер топи, плав разбива Ј. Кавањин (РЈА)

погибалац, -баоца т. 'онај који је у животној опасности, који погиба': Разлети се [брод од ударца у стену] у иверје... разлеже се жалостан јаук погибалаца М. Глишић (РМС)

гибан, -бна адј. 'periculosus, језив': ...гибно море кѣ бродари Ј. Кавањин (РЈА)

погибан, -бна, -бно адј. 'језив, опасан': Ки броде страшне и погибне дубине сињега мора Д. Рањина (РЈА)

погибилан, -лна, -лно адј. 'погубан; опасан': Морнари, ки греду на погивилни пут Х. Боначић (РЈА)

погибелно адв. 'на погибелан начин, опасно': Погибелно је шетат уз Дунав Бач, бачки Хрвати (Sekulić)

Према подацима Т. Ђорђевића, утопљеници су међу Србима преко Саве и Дунава некада сахрањивани у пољу близу река, у Херцеговини такође крај обале, а дављенички гробови су обележавани каменим крстовима, у Горњој Буковини (Азбуковички срез) исто нису сахрањивани на гробљу због веровања да град туче

---

⁷⁶¹ Овај је пример сврстан овде на основу претпоставке да локус (*мочвара*) имплицира и начин смрти, али не мора бити тако.

⁷⁶² Провером извора утврђено је да је у питању погибел изазвана олујом на мору.

поље кроз које се утопљеник проноси, већ поред реке, тамо где су из ње извађени, гроб је остајао без белега, али им је споменик подизан негде поред пута, уз то је у Србији постојао и обичај да се сахране поред пута (Ђорђевић 1941:155). Поред тога, дешавало се да људи одгурну леш утопљеника од обале да отплива даље, како би од себе и своје околине отклонили опасност од атмосферске стихије (Зечевић 1982:19). У западној Србији се верује да привиђења могу бити душе утопљеника (Синани 2005:315).

Поред тога, негативна маркираност смрти утапањем очитује се у традиционалној култури у веровањима о водењаку, митолошком лику насталом од душе утопљеника, плода утопљене труднице и сл., при чему се само утапање поимало као казна за нарушавање различитих забрана (СМ 92–93 s.v. *водењак*).⁷⁶³ С тим у вези треба поменути да су људи некада нерадо спасавали дављенике из страха да се не замере демону воде и тиме узрокују сопствено утапање (Зечевић 1982:19).

○ смрзавање

уѓинуџи, -*нѣм* рф. 'скапати, умрети': Из куће ми само дете остало... Заложите да га огрејем, уѓинуће ми Д. Ћосић (РМС)⁷⁶⁴

џогибалац, -*баоца* т. 'онај који је погинуо': Тако је село плаћало крвнину, ... кад човек ... умре на путу од зиме. Такав се погибалац није смео закопати... М. Ђ. Милићевић (РЈА)

Занимљиво је да се у последњем примеру користи неутрални глагол *умреџи*. Међутим, да је посреди 'лоша' смрт, говори не само девербална именица *џогибалац* већ и податак да је сахрана особе пострадале на описани начин подлегала посебним правилима: веровало се да оне који се смрзну ваља сахранити онде где се нађу, а њихово сахрањивање на гробљу, како показује један такав случај у селу Лелић у 19. в., повезивало се са сушом (Ђорђевић 1941:160–161). У канону Теодора Студита умрли услед смрзавања експлицитно се убрајају међу оне које је задесила неприродна, 'лоша' смрт: „это те покойники, «иже покры вода и брань пожра; трусь же яже обьятъ и убійцы убиша, и огнь попали; внезапно

---

⁷⁶³ Уопште о води као станишту нечистих сила и душа умрлих људи в. СД 1:386–387 s.v. *вода*.

⁷⁶⁴ М. Ивић напомиње да јој је аутор потврдио да је овакав исказ у складу са говорним узусом Велике Дренове, његовог родног села (Ivić 2002:137).

восхищенныя, попадаемыя отъ молній, измержшіе мразомъ и всякою раною»“ (цитирано према Зеленин 1995:39–40).

○ гром

йòгинуџи, -нѣм рф. 'умрети насилном смрти, заглавити, бити убијен, усмрћен':

Не утече ока за свједока, ни да каже, како погибоше [тј. од грома] НП Вук (RJA)

Т. Ђорђевић саопштава да у Смедеревској Јасеници страдали од грома нису сахрањивани у гробљу, у Васојевићима су у старо доба сахрањивани на месту погибије, а тако је учињено 1925. год. и са неким човеком у Пожаревачком округу да би се обезбедило поље од непогода (Ђорђевић 1941:160, 161). У западној Србији се верује да привиђења могу бити душе особа страдалих од удара грома (Синани 2005:315). У словенској народној култури је иначе постојао амбивалентан однос према смрти од грома, услед чега се човек умро таквом смрћу сматрао или праведником (који је сахрањиван на гробљу) или великим грешником (и у том случају је сахрањиван ван гробља и без опела) (СД 1:559–560 s.v. *гром*, Виноградова 2008:53). Такав двоструки однос темељи се на веровању да Бог или пророк Илија муњом гоне ђавола који се, кад је невреме, може сакрити у човеку. Уколико се држи да је човек добровољно ступио у везу с нечистом силом, онда се на њега гледа као на грешника и ђаволовог јатака, ако се, с друге стране, верује да је био запоседнут без своје воље, онда је он невина жртва која истог тренутка доспева у рај (Виноградова l.c., СД 1: 558, 560).

○ електрична струја

йòгинуџи рф.: Бр̀бнџ Сáво некаквијем испитивáчем у утџ̀чницу, а ðно пџ̀че и џ̀би мòдри плáмѣн, р̀еко — пòгибе Васојевићи (Стијовић s.v. *бр̀бнџи*)

○ пад

йòђине рф. 'изгубити живот, погинути': Остáл на конч̀к, а мог̀л је да пођ̀ине от колкò е високò пáдал Тимок (Динић s.v. *конч̀к*)

йòгибалац, -баоца т. 'онај који је погинуо': Тако је село плаћало крвину, ...кад човек падне с грма... Такав се погибалац није смео укопати... М. Ђ. Милићевић (RJA)

й̀згџ̀бан, -бна, -бно адј. 'с којега се може изгинути, с којега се изгине,

погибелѡан': Кано је изгибно узвишење⁷⁶⁵ И. Анчић (RJA)

У Канону Теодора Студита помињу се међу онима који су умрли изненадном, неприродном, 'лошом' смрћу и они настрадали услед пада, уп. „и отъ стремнины всяческія падшія, древа, желѣза, всякаго камене“ (цитирано према Е. Е. Левкиевская у Зеленин 1995:320).

○ саобраћајна несрећа

йогинуѡи рф. 'умрети, страдати у саобраћајној несрећи': При паду авиона погинули су сви путници — У судару с аутобусом погинула су два путника (Ivić 2002:136)

йѡгибелѡан / *йогѡибелѡан*, -љна, -љно adj. 'који се односи на погибелѡ, опасан': Особито је завој погибелѡан за време зиме кад се пут замрзне Политика 1958. (PMS)
йѡгибелѡно / *йогѡибелѡно* adv. 'скопчано с погибелѡу, опасно': Погибелѡно је и у по дана возити се тим друмом Е. Ј. Томић (PMS)

йогѡиблелно, *йогѡибелнѡше* adv. 'опасно': Погиблелно је по штреки [прузи] ходити... Вараждин (Lipljin)

Треба рећи да изложена грађа није уопште репрезентативна у погледу фреквенције потврда с овим значењем које се може сматрати једним од прототипичних у савременој употреби глагола *гинуѡи* и његових деривата. На негативну маркираност ове врсте смрти указује веровање у западној Србији да привиђења могу бити душе жртава саобраћајних несрећа (Синани 2005:315).

○ звери

йѡгинуѡи, -нѡм рф. 'умрети насилном смрти, заглавити, бити убијен, усмрћен': Да не би од врле звијери те погинуо [тј. ловац] Ф. Лукаревић (RJA)

исйогѡибѡи, -ѡгѡибѡм рф. 'испропадати, изгинути, поумирати (о мноштву или о свима)': Удри, док нијесмо данас од ње [змије] испогибали свиколице⁷⁶⁶ М. Вукчевић (PСА)

Канон Теодора Студита, набрајајући оне који су умрли изненадном, неприродном, 'лошом' смрћу, помиње и ову категорију умрлих, уп. „от ядовитыхъ

---

⁷⁶⁵ У питању може заиста бити узвишење чије је савладавање скопчано с реалном опасности по живот (услед пада, сурвавања), али се не може искључити могућност да се ради о узвишењу које изискује велико напрезање које ипак не угрожава живот.

⁷⁶⁶ Овај пример спада и у категорију где су сврстани примери страдања људи услед тровања.

угрызений умершія, от поглощенія змievъ, отъ попранія коней“ (цитирано према Е. Е. Левкиевская у Зеленин 1995:320).

○ смрт у туђини

у̀гину̀џи, -нѣм рф. 'погинути, изгинути': А Никшићани ће угинути у туђини М. Ђ. Милићевић (RJA)

Савременим говорницима је необичан избор облика *угину̀џи* у наведеном контексту, јер се данас овим обликом реферише искључиво на смрт животиња, те би његова употреба, када су људи у питању, била схваћена као изразито експресивна. Овај пример, који није усамљен (уп. RJA s.v. *uginuti* и напомену 764), указује на то да примена глагола *угину̀џи* искључиво у вези са животињама представља семантичку специјализацију која је, у овако строгом виду, очито рецентна и ограничена на стандардни језик (уп. Ivić 2002:137).

Пример није довољно контекстуализован да би се могли извести сасвим поуздани закључци о томе шта је мотивисало избор лексеме која упућује на 'лошу' смрт. Треба, међутим, указати на то је смрт у туђини у различитим културама негативно маркирана зато што онемогућава или бар знатно отежава одржавање прописне сахране и уопште спровођење свих обичаја који прате умирање (уп. Van der Geest 2004:909, Scale 2004:969, Van Hooff 2004:977, Spronk 2004:991–992). То важи и за словенску традиционалну културу, у чијој концептуализацији 'добре' смрти важну улогу имају управо следеће компоненте: умирање у свом дому у кругу ближњих и строго поштовање у датој заједници важећих обичаја и норматива који се тичу смрти (Виноградова 2008:49). Инверзијом ових чинилаца добијамо елементе садржаја појма 'лоше' смрти (уп. Виноградова 2008:52–53). Наиме, веровало се да душе оних које је смрт задесила ван свог места, за чији се гроб не зна или који нису сахрањени у складу са уобичајеним посмртним ритуалом немају приступа на други свет и да су нарочито опасне (Зечевић 1982:12).

Т. Ђорђевић указује, полазећи од народних песама, предања забележених у Србији, Босни и Црној Гори и извештаја из 18. и 19. в., на то да су некада они који су умрли ван кућа неприродном смрћу (најчешће убијени) покопавани тамо где су страдали, са изузетком погинулих на бојном пољу (Ђорђевић 1941:156–160). То, међутим, не значи да су посмртни обичаји потпуно изостајали. У случају смрти у

туђини у појединим крајевима Србије, Црне Горе и Македоније погребни обреди вршили су се над покојниковом одећом, понекад и сликом, оружјем и другим личним предметима, а слична пракса је потврђена у Грчкој, Калабрији, Албанији и Трансилванији, као и у другим удаљенијим културама (Ђорђевић 1937:92–94, Зечевић 1982:58). У нашим југозападним крајевима онима који су страдали далеко од кућа, поред путева су подизани камени крстови са записима, негде су им пак споменици постављани на гробљу или код цркве, затим на њиховим имањима, или су им макар имена урезивана на крсту неког умрлог рођака сахрањеног на гробљу (Ђорђевић 1941:171–173, Зечевић 1982:58, 71).⁷⁶⁷

Посматрано из перспективе средине у којој се затекну, странци се, због свог маргиналног статуса, у неким културама убрајају у 'нечисте' покојнике (Лома 2004:28). Тако Т. Ђорђевић саопштава да је у Србији постојао обичај да „туђин из света“, ако умре, буде укопан поред пута (Ђорђевић 1941:155).

○ смрт деце

изгинуџи, -*нџ* рф. 'пропасти, упропастити се; умрети': Свака мати дјецу љуби тер неће да изгину И. Ђорђић (RJA)

џогибоваџи, -*буџем* имрф. 'умрети, страдати': Погибоваху малахта дичица Ш. Будинић (RJA)

џогибџо, -*или* f. 'језивост, опасност': Ако погибил од смрти приде дитету М. Бијанковић (RJA)

Употреба лексема из породице *гинуџи* у овом контексту може бити мотивисана тиме што је смрт деце прерана, неправовремена. Како објашњава О. А. Седакова, у словенској традиционалној култури се веровало да нечисти покојници нису проживели свој век и да је њихово посмртно лутање омеђено 'правим' роком њихове смрти, те су према томе најопаснија умрла деца, у каснијој модификацији — некрштена деца (Седакова 1990:55). Сматрало се да се деца, нарочито пре иницијације односно крштења налазе између овог и оног света, да су подложна утицају нечисте силе, и да се умрло (некрштено) дете — уморено прекидом трудноће или одмах по рођењу, или умрло услед смрти труднице⁷⁶⁸ — претвара у

---

⁷⁶⁷ О односу савремене емиграције према питањима места и начина сахране в. Павићевић 2011:131–150.

⁷⁶⁸ Народ Калиаи (Папуа Нова Гвинеја) верује да су духови мајке и детета који су умрли на

демона (Зечевић 1982:19, СМ 150 s.v. *деїе*, 343 s.v. *мавке*, 371–372 s.v. *нави*, 376–378 s.v. *некрїїїенац*, Полонијо/Шешо 2002, Раденкович 2004). О томе да се деца нису сахрањивала на регуларан начин већ је било помена у поглављу II, а посебно ће бити речи о начину сахрањивања некрштене деце.⁷⁶⁹

- неиспуњење религијских или обредних прописа

ї̀огинуїїи, -нѣм рф. 'умрети': Колико небожац погине през исповиди? Коризмењак 1508, Да кога изненада смрт не притисне и брез њега [тј. без крштења] не погине А. Канижлић (RJA)

Овде заправо није реч о неком конкретном узроку смрти (они могу бити различити), већ о смрти која је добила негативан предзнак због непоштовања хришћанских норми које регулишу тај обред прелаза. Хришћанство доноси промену у концептуализацији 'добре' смрти: то није нужно природна смрт, већ она за коју се човек добро припремио, што повлачи за собом изразито негативну маркираност нагле смрти (Burzyńska/Kamieniecki 1998:85, уп. и Черная 2008:216–217, 222). Ако се узме у обзир да је овде избор глагола *ї̀огинуїїи* мотивисан тиме што су посреди смрти које, према хришћанском учењу о спасењу, не воде у вечни живот, употреба глагола из лексичке породице *гинуїїи* у оваквом контексту поткрепљује тезу А. Ломе да је добра смрт заправо она која обезбеђује онострано блаженство (в. поглавље II).

У случају смрти без крштења, двострука трагика смрти некрштене деце је, из перспективе хришћанске доктрине, у томе што она губе два живота: живот људски и живот вечни, пошто се сматра да се човек рађа са смртним грехом кога се ослобађа крштењем које је чин прочишћења и обред иницијације у људску заједницу; према католичком канонском праву, забрањено је сахрањивање некрштене деце на освећеном тлу, а судбина некрштених душа је да обитавају у прелазном загробном свету, названом *limbus puerorum*, и да им је ускраћен боравак у рају и крајња спознаја Бога (Полонијо/Шешо 2002:106–109). У средњовековној Русији црква је у таквим случајевима прописивала епитимију за родитеље и

порођају нарочито опасни за своје рођаке док не пронађу врача одговорног за њихову смрт као и особу која га је унајмила и не добију надокнаду од њих или их не убију (Counts/Counts 2004:892).

⁷⁶⁹ О томе да у случају смрти деце изостаје формална церемонија оплакивања код народа Калиаи (Папуа Нова Гвинеја) в. Counts/Counts 2004:890–891.

свештенике: Аще ли, речеть, умреть дѣтя нехрѣщено, небрежениемъ родитель, или поповымъ, велми за душегубье поста ꙗꙋ лѣта... 13. в. (СРЯ XI–XVII s.v. *душегубье*).

У народној култури је постојало веровање да мора, демонско биће које гуши људе у сну, настаје од душе особе који је умрла без исповести, која је сахрањена кршењем правила погребног обреда (код Бугара), а такође од душе некрштеног или непрописно крштеног детета (код Бугара и Пољака) (СМ 364 s.v. *мора*). Постојала су и друга веровања у демоне потекле од душа некрштене деце, о чему је већ било речи у одељку о смрти деце.

Према народним обичајима, ко умре некрштен није сахрањиван на гробљу (Смедеревска Јасеница) (Ђорђевић 1941:161), некрштена и мртворођена деца сахрањивана су у дворишту, воћњаку или у башти (Бољевац, Хомоље), у посебном делу гробља или у његовој близини и без крста (Скопска котлина) (Ђорђевић 1941:154–155, id. 1990:125).⁷⁷⁰ Сматрало се великим грехом ако дете умре некрштено и веровало се да ће душе његових родитеља испаштати на другом свету (Зечевић 1982:19).⁷⁷¹

○ божја казна

гѣнуѣи, -нѣм impf. 'нестајати, умирати услед неког узрока, а не природном смрћу (о човеку)': Бази Господ на њих камење велико из неба, те гињаху Ђ. Даничић (RJA)

изгинуѣи, -нѣм pf. 'пропасти, упропастити се; умрети': Праведно бијаше да ватром и сумпором изгину Ф. Ластрић (RJA)

иѣгинуѣи, -нѣм pf. 'умрети насилном смрти, заглавити, бити убијен, усмрћен': Погинут има свако створење... даждем огња небескога Ј. Кавањин (RJA)

У овој категорији модалитети умирања могу бити различити, оно што

---

⁷⁷⁰ О томе где су и како у словенском свету сахрањивана некрштена деца в. и СД 2:86 s.v. *дети некрещеные*, Раденкович 2004:204. За осврт на питање савременог односа према раној смрти деце у вези са установљавањем Бејби врта на београдском гробљу Лешће, намењеног похрањивању посмртних остатака мртворођене и убрзо након рођења преминуле деце в. Павићевић 2011:31–32, напомена 38.

⁷⁷¹ О таквом веровању у тимочкој области говори М. Станојевић: „Слабо новорођенче треба одмах крстити, да не умре некрштено. Ако такво дете некрштено умре, отац ће му бити грешан на ономе свету“ (Станојевић 1933:61).

повезује наведене примере јесте претпоставка да су посредни људска страдања концептуализована, у складу са хришћанским учењем, као последица божјег гнева и казне.

- убиство, извршење смртне казне

гине impf. 'губити живот, нестајати': Зурум кантар нема: сваки дн гине по која рижанска душа⁷⁷² Призрен (Чемерићи)

изгинути 'реге': тѣѣ изгивше .в. тѣговца⁷⁷³ 1399, Споменици србски (Даничић)

погинути, -нем pf. 'умрети насилном смрти, заглавити, бити убијен, усмрћен': Од сабље погине несрићна Маргита Х. Луцић, ...ће погине јунак у тавници! НП Вук (RJA)

погинути, -нем pf. 'погинути': У мојој десетој години краљ је погине, кога се још љека сѣм⁷⁷⁴ Војдина (РСГВ)

погинути, -нем pf. 'бити убијен': Погине чоек, убише га неотке [нехотице] Прошћење (Вујичић)

погинути pf.: Једна габелка ми извалета да ћу погинути от пракљаче⁷⁷⁵ (s.v. *извалети*) Пива (Гаговић)

погинути, -нен pf. 'умрети (о човеку)': Ако будеш опачан, погинућеш ол моје руке⁷⁷⁶ (ČDL)

---

⁷⁷² Душа је овде употребљена као синегода за човека, особу. Пропаст душе са становишта хришћанске догме биће посебно разматрана.

⁷⁷³ У извору се разјашњава да су трговци страдали као жртве пљачке.

⁷⁷⁴ Исказ информатора се вероватно односи на краља Александра Карађорђевића, на кога је извршен атентат 1934. године у Марсеју.

⁷⁷⁵ Културни контекст таквог страдања осветљава пример којим се илуструје употреба речи *пракљача* f. 'пратљача, дрвена лопатица којом се удара по вешу кад се пере': Нема више бруке за чока но кад га жена врезне пракљачом Пива (Гаговић). О томе да је за мушкарца највећа срамота да погине од женске руке в. Виноградова 2008:54, о истом становишту код старих Израелаца в. Spronk 2004:993–994.

⁷⁷⁶ Пример се може двојачко протумачити: значење именице *рука* може се интерпретирати као синегода 'део тела' — 'човек, појединац', у ком случају би значење главне реченице било 'убићу те ја лично' или се помињање *руке* може схватити као експликација оруђа, те би значење исказа могло бити преформулисано као 'убићу те голим рукама'.

погине рф.: Милан Инђин је одавно погинуо, али се ни сад не зна кој га убио Црна Река (Марковић I s.v. *Инђа*)

загыноути 'regire': *загивѣ Урлихъ удѣ Свилонгевика*⁷⁷⁷ Летописи српски (Даничић)

погыбѣль 'exitium': *схранихъ него невѣждена шть находеще погивели и шть заколениа*⁷⁷⁸ Ст. Првовенчани (Даничић)

идѣбија f. 'пропаст': Од мача ћеш познат мога с погибијом твоје главе, како сцијениш краља твога А. Глеђевић, Реците му, да ми оружје да без моје или његове брацке погибије Правдоноша 1852, 'убиство, смрт, смакнуће, погуба (на стратишту)': Дошавши на само место погибије Турци опет узму склањати Авакума, да се потурчи М. Ђ. Милићевић (RJA), 'убиство, погубљење, смрт погубљењем': Добија и трећи туг и чин везирски због погибије Шћепанове...⁷⁷⁹ (Његош)

идѣбија / идѣбија f. 'убиство, смакнуће, смрт': У овом периоду... који траје од погибије кнеза Михаила до Берлинског конгреса...⁷⁸⁰ С. Јовановић (РМС)

погибио, -или f. 'језивост, опасност': Пун очите погивили, да га ончас не убије Б. Зузери, 'смрт, смакнуће, погуба (на стратишту)': Када Амана на смрт осудише, доведоше га на мисто од погивили Ј. Бановац (RJA)

погинуће n. 'пропаст, смрт': Би обичај осудјењацим приведенијем на мјесто свога погинућа дат вина С. Роса (RJA)

погивалац, -баоца m. 'онај који је погинуо': Тако је село плаћало крвнину, кад ко кога убије... Такав се погивалац није смео укопати... М. Ђ. Милићевић (RJA)

---

⁷⁷⁷ Реч је о Урлиху II Цељском, који је убијен у завери у земунској тврђави (http://sr.wikipedia.org/wiki/Урлих_II_Цељски).

⁷⁷⁸ Уп. шири контекст (у преводу): „Jedan odmetnik od istoga plemena, Gota, zvanog i bugarskog, po imenu Strez, odvoji se na zapad k državi mojoj, napadnut od ovog zlog zakonoprestupnika, brata njegova. Njega primih kao dragog sina, othраних га i sačuvah nepovređena od najezdne pogibli i od ubistva njegova. Jer svakoga dana tražаше га da ognjem sažeže telo njegovo ili da га raseče na četiri česti i da ih повеša на putovima gradskim“ (http://www.rastko.rs/knjizevnost/liturgicka/stefan-sabrana/stefan-sabrana_03.html).

⁷⁷⁹ Реч је о Шћепану Малом, црногорском владару из 18. века, кога је убио његов слуга (<http://www.njegos.org/petrovics/scerpan.htm>).

⁷⁸⁰ У питању је кнез Михаило Обреновић, који је убијен у Кошутњаку 1868. године.

У појединим примерима се експлицира средство — тј. предмет (сабља, мач) или део тела (рука) којим је смрт изазвана — чија се употреба типично повезује са ситуацијама убиства.

Што се тиче оних над којима је била извршена смртна казна Т. Ђорђевић описује случајеве када су били додатно кажњавани тако што нису сахрањивани. Осуђеници на вешање, на набијање на колац и они стављани на точак понекад нису сахрањивани док се не распадне. Такве казне примењиване су за време турске власти и касније у ослобођеној Србији. Несахрањивање злочинаца врло је тешко падало не само њиховој родбини већ и читавој околини, те је властима нуђен новац за откуп мртвог тела или су им упућиване молбе да допусте укоп. Једном приликом кнез Милош је услишио једну такву молбу, али под условом да се погреб обави без икакве пратње и свештеника (Ђорђевић 1940:71–72). С. Зечевић напомиње да је и у класично доба закон кажњавао велике кривце ускраћивањем погребња, што се сматрало веома тешком казном, јер су тако душе излагане великом мучењу (Зечевић 1982:13). За сведочанства о томе да се некада убијени сахрањивао на самом месту погибије в. Ђорђевић 1941:159–160.

На негативну обележеност убиства указује веровање у западној Србији да привиђења могу бити душе особа које су убијене из различитих побуда (Синани 2005:315).

○ побачај, абортус

погинуће п. 'пропаст, смрт': Је ли његова помоћ... узроковала измет и погинуће заметка? А. Кадчић (RJA)

Концептуализација побачаја као лоше смрти код овог католичког писца има свој пандан у схватању православних Словена да су контрацепција, абортус⁷⁸¹ и чедоморство преступи сличне тежине, те су понекад називани *душегубље*⁷⁸²

---

⁷⁸¹ И побачај који није намерно изазван сматран је грехом који се морао искупити.

⁷⁸² Уп. и одговарајућа *nomina agentis*: рус.-цсл. *доушегоубьць* м.: *всакъ чл(о)в(ѣ)къ иже сѣмла пѣцаеть въ зло дшегоубца нафеч(еть) и в(ог)ъ* и *доушегоубица* ф.: *всакъ жена скажаючи в собѣ штроча • дшегоубица нафеч(е)т сѣ* 15. в. (SJS), и, с инверзним распоредом творбених основа, с.-х. дијал. *губодушница* ф. 'губодушна женска особа': Мегерем тај губодушница га јопет окнала [т.ј. побацила], те је толико болна Призрен (Чемерицић).

(Levin 1989:175–176).⁷⁸³ Истовремено је у народној култури постојало веровање у демонска бића настала од деце која су побачена (в. Полонијо/Шешо 2002:117). Будући да трудноћа и порођај спадају у обреде прелаза, јасно је зашто је смрт трудница и деце у пренаталној фази, на самом порођају или непосредно после њега у многим културама сматрана изразито 'лошом'. 'Лоша' смрт је, како смо видели, често сигнализирана, на обредној равни, атипичним начином сахране. У вези с тим треба упутити на следећи податак. Анализирајући начине сахрањивања у постримској Далмацији од 7. до 9. века, Данијел Дзино као најнеобичнији налаз издваја остатке некремираног фетуса накнадно додатог у урну с пепелом кремиране жене (Dzino 2010:130, 135). Унутрашња логика овог мешовитог обреда делом се открива у контексту осталих овде презентованих података.

○ самоубиство

йѡгинуѡи, -нѡм рф. 'умрети насилном смрти, заглавити': Када смрт би тву зачуо [тј. Коревски], ако не сам од све руке, они час би погинуо од жалости и од муке И.

Гундулић, Или волиш са мном погинути [тј. утопити се у Морави]...? НП Вук (RJA)

згѡнуѡи, -нѡм рф. 'погинути, пропасти, нестати (о човеку, људима)': За моћи згинути сред морске дубине, тиште се низ љути од једне висине Д. Рањина (RJA)⁷⁸⁴

йѡгинуће п. 'пропаст, смрт': ...хотијаше се обисити, а нашавши оне пинезе уклониће се тогар погинутја П. Посиловић (RJA)

йѡгибалац, -баѡца т. 'онај који је погинуо': Ако се погибалац [тј. онај, који се објесио] сахрани у сеоско гробље М. Ђ. Милићевић (RJA)

На основу самог начина умирања поједини примери могли би се сврстати и у неку од претходних група (нпр. утапање), но оно што ове потврде обједињава је то што субјекат намерно и свесно изазива сопствену смрт. Овај вид смрти је изразито негативно обележен у различитим културама (уп. Van der Geest

⁷⁸³ О поимању абортуса као једног од три највећа греха у руској традиционалној култури в. Вендина 2008:8. О веровању да, путујући на други свет, жене које су побацивале иду са змијама обешеним о груди в. Зечевић 1982:27.

⁷⁸⁴ Шири контекст потврђује да је у питању покушај самоубиства: „Videći Ezako, gdi bieše sred luga, | Eperiju kako zmiija peči iz kruga, | Za moći zginuti sred morske dubine, | Tište se niz ljuti od jedne visine, | Gdi njegov na poraz bozi se smiliše; | Ter njega u taj čas norcome stvoriše. | Tim nori svud na svit taj norac dan i noć, | Jeda bi utopit njemu se kako moć.“ (Ranjina 1850:17).

2004:904–905), укључујући ту и словенску, што за последицу има да се у случајевима смрти самоубица и утопљеника не примењује уобичајени погребни обред (уп. СМ 385–386 s.v. *нечисти́и њокојници*, СД 4:88–90 s.v. *погребальни́й обряд*, 122–123 s.v. *покойник «заложный»*, 540 s.v. *самоубийца*).⁷⁸⁵ Тако су, према подацима Т. Ђорђевића, у Смедеревској Јасеници самоубице сахрањиване ван гробља, у Васојевићима издвојено поред гробља, у Скопској котлини такође ван гробља и без опела, у Србији су негде упоковани поред пута (Ђорђевић 1941:155, 161). Као што је поменуто, у случају самоубиства изостаје црквено опело (Павићевић 2011:221, 227). Поред тога, у западној Србији се верује да привиђења могу бити и душе самоубица (Синани 2005:315).

○ масовни сукоби, бојеви, ратови

У питању је једна од прототипичних ситуација за које се данас везује употреба лексема из породице *гинути*, што потврђују бројни примери подједнако из стандардног језика и из дијалеката.⁷⁸⁶

гинути, *-нѐм* impf. 'нестајати, умирати услед неког узрока, а не природном смрћу (о човеку)': Гине од мача тко мач вади Ц. Палмотић, Зарад домовине витез славни сладко гине В. Дошен, Доста било боја по крајини, доста нама гинуше јунака НП Вук, Ко у бој не иде тај не гине НПосл Вук (РЈА), 'бивати убијан; губити живот': Што се не шће у ланце везати, | то се збјежа у ове планине | да гинемо и крв проливамо (Његош), 'умирати насилном смрћу, губити живот': Тај дужд за кога ћеш гинути, једнаки је душман и мени и теби С. М. Љубиша (РСА), 'умирати насилном смрћу': Гинѹ нам бѹрци брез ѡкѹ пѹтребѹ Поткозарје (Далмација)

гини́ти / *гину́ти*, *-нем* impf. 'умирати насилном смрћу': Гинѹ на́ша де́ца за ца́реве Војводина (РСГВ)

гини́ти / *гину́ти*, *-нем* impf. 'умирати, губити живот (у несрећи, у рату)': Гинила су нам дица у првом па сад и у другом рату бачки Хрвати (Sekulić)

гини́ти, *-нѐм* impf. 'губити живот, умирати неприродном смрћу (у рату, несрећи

⁷⁸⁵ Овакав однос према самоубиству ипак није универзалан, већ је подложен варијацијама под утицајем различитих фактора као што су култура, религија и филозофија (в. Van Hooff 2004:982–983).

⁷⁸⁶ Треба напоменути да није могуће спровести прецизно разграничење између ове категорије и групе примера којима се реферише на убиство.

и сл.)’: У сваком рату највише млади је гинило бачки Буњевци (Рси́/Ва́члија)

гѝнем impf. ’губити живот’: На Гучево гина́смо исти́на и ми, а́ма Швабури́је гина́у по више од нас — Ју́нак жена беше наша попади́ја: испрати сина једи́нца тамо де се гине, и јѐну слѹзу биле не пушти Призрен (Чемери́кић)

ђѝне impf. ’губити живот неприродном смрћу, гинути’: Ђѝне наро́д без потребу, по ра́гови Тимок (Дини́ћ)

гѝнуѝ, -нен impf. ’пасти (о војницима)’: Солдати у рату пуно гинеду (ЇDL)

гѝбнуѝи, -нѐм impf. индив. ’гинути, умирати насилном смрћу’: Ц’рнагоро, убежиште Сѐрба | Разгна́ние, и већ’ отчаја́но | Ту до једног’ наумивших гинут’ Сарајлија (РСА)

изгѝноуѝти ’регіге’: **ве́ке се подави него цо изгѝбе ѡтѝ славе** Љетописи српски (Даничи́ћ)

изгѝнуѝи, -нѐм pf. ’пропасти, упропастити се; умрети’: Кад су изгѝбли навластито за те у бој храбрени́то Ј. Каваѝин, Одоре изгѝнути(х) војника И. П. Лучи́ћ (РЈА), ’испогибати’: И ми смо ти грдно изгѝнули, | половина у бој погѝбосмо (Њеґош), ’погинути редом, један по један’: И заклели смо се пређе сви изгѝнути... него покорити се овим Турцима М. Ненадови́ћ, Туку већ три године, мислиш: све живо изгѝбе — а нас све више Ч. Миндерови́ћ (РСА)

изгѝнуѝи pf.: Млѝго Ёско́ка е изгѝну́ло у би́ци на Мо́јко́вцу Ускоци (Стани́ћ s.v. Ёско́к)

изгѝнуѝ pf.: Прѝшлѝга рата изгѝбоше би́раници из на́шега ма́лѝга бра́ства Васојеви́ћи (Стијови́ћ s.v. би́раник)

изгѝнем pf.: Петина бра́ћа и сви изгѝну́ли у рат Лесковац (Митрови́ћ s.v. ѝѝѝина)

изгѝнуѝи, -нем pf. ’умрети, погинути, пасти (о људима)’: Изгѝнуло је пуно младих јудих у другој гвери [рату] (ЇDL)

згѝнуѝи, -нѐм pf. ’погинути, пропасти, нестати (о човеку, људима, војсци)’: Иде в Троју Троилуш’... и ка су господа под Троју, да не згѝну Роман о Троји, 15. в., ...тако да с те рати не згѝне ни чловик М. Марули́ћ, Тада му разби армату... и тада згѝбоше многи људи 1511, Ако хоћете да згѝнете... то изидете под гору проту нам Александрида, 16. в. (РЈА), ’умрети (обично насилном смрћу), погинути’: Туда Ахајци далеко од Аргоса без славе згѝну превод Марети́ћ/Ивши́ћ, Тко за слободу

борећ се згине, | Он не умире!...⁷⁸⁷ И. Балентовић (РСА)

згинутии, згинеџ рф. 'изгинути, погинути редом': Пуно јих је згинуло у рату Вараждин (Lipljin)

погыноути 'regire': **погыѳк кнѳзь Лазаѳ на Косовоу** Љетописи српски (Даничић)
ѳогинутии рф. пренесено 'interire, заглавити, умрети неприродном смрти':
Спомињући се на свога сина Јурка, ки ва то време погину у боју у Турцих 1403,
Хрељин, Винодол (Mažuranić)

ѳогинутии, -нѳ рф. 'умрети насилном смрти, заглавити, бити убијен, усмрћен (у боју, на мегдану)': Та је в 'ном разбоју погинул 16. в. Monumenta croatica, Остаде му доста витезовах, а погибе четири стотине А. Качић, Ако л' који у боју погине НП Вук (RJA), 'изгубити живот у борби, на бојном пољу, бити убијен': ...мила сина Милоњића бана | који му је ланих погинуо | од Тураках у Дугу крваву — ...јер у боју косовскоме | свиколици погибосте... — У томе сраженију погине много Тураках и коњах (Његош), 'бити убијен, изгубити живот (обично у рату)': Погинѳ Вукашин на Табљи, ѳб"ли га Черкѳзи из зѳсједѳ Поткозарје (Далмација)

израз *ѳогинутии, изгинутии на главу* 'потпуно изгинути': Како чусмо за бој на Цетињу, | да на главу погибоше Турци, | сердар Јанко одмаха отправи | два момчета ријечким Турцима (Његош s.v. *глава*)

израз *с главе ѳогинутии* 'изгубити прваке, најбоље представнике': Ал' смо добро с главе погинули, | Погибоше наши стотињаши | Који нашом војском управљаху⁷⁸⁸
НП Вук (РСА s.v. *глава*)

ѳогинутии, -нѳ рф. 'погинути': А мѳж јој погино у Првом свѳцком рату — ...мноѳо су ѳног свѳцког рѳта погинули Војводина (РСГВ)

ѳогинутии, -нѳ рф. 'погинути': Њѳн мѳж је погѳно у рѳту Вршац (РСГВ)

ѳогинуо у борби са Качаѳима, ѳогинуо од куришума (у Галиѳији), ѳогинуо у райѳу

---

⁷⁸⁷ У овом примеру је присутна и семантичка компонента жртвовања у страдању (чији је формални индикатор допуна *за* + *accus.* којом се исказује појам ради кога се неко излаже смрти, пропасти), о значењу 'жртвовати се' биће речи касније. Даље, иако се овде експлицитно не помињу рат ни друге врсте масовних сукоба, овај пример је сврстан овде, јер се пошло од претпоставке да су управо то типичне ситуације са којима се повезује умирање за слободу.

⁷⁸⁸ Значење 'првак, најбољи представник', које овде реализује лексема *глава*, резултат је здруженог деловања синегдохе и метафоре (Гортан-Премк 1997:80–81).

(у райу на Буковин [sic]), у райу *погинуо* Банат (Новаков)

погинути, -нѣм рф. 'бити убијен зрном из пушке у рату или другде': Ђевѣр ми је погинуо на Блѣласици Ускоци (Станић)

погинути, -нѣм рф. 'бити убијен': Погинуо је у први бој... Загарац (Ћупићи s.v. *бој*)

погинути рф.: Средњи син му е био особник, но погибе овдга рѣта... Васојевићи (Стијовић s.v. *особник*)

погинути, -нѣм рф. 'изгубити живот у рату': Човек ми је погинуо још на почетку рѣта бачки Буњевци (Реић/Ваѣлија)

погинути, -нем рф. 'погинути, изгубити живот насилном смрћу': У оном рату [1914] погинуо ми је најстарији син бачки Хрвати (Sekulić)

погине рф.: У први рѣт с Турци оба Милунијина сина су погинула Црна Река (Марковић I s.v. *Милунија*)

погинути, *погинути* рф. 'погинути': Погинул је на фронти Вараждин (Lipljin)

погибати, *погибати* имрф. и уч. према *погинути* 'умирати неприродном, насилном смрћу, бити убијен, губити живот у рату, у неком удесу или несрећним случајем': Тко се мача лаћа, тај од њега и погиба... превод Љ. Јонкеа (РМС)

поизгинути, -нѣм рф. 'изгинути редом сви или многи један по један': Трећина наше дружбе поизгибе у тим бојевима превод С. Крешића (РМС)

испогибати, *испогибати* рф. 'изгинути (особито о мноштву)': Испогибали смо на Кандији бранећи дужду витешки оток С. Љубиша (RJA), 'изгинути сви један за другим': Сви се врсни Турци побираше... | побираше, те испогибаше (Његош), 'испропадати, изгинути, поумирати (о мноштву или о свима)': У тој су бици сви јунаци испогибали М. Кушар (РСА)

испогибати, -ибам рф. 'погинути у већем броју, погинути масовно у неком сукобу': Испогибаше ни тадѣр најбољи војници... — Испогибало је у Загарац у току рѣта доста младија момака Загарац (Ћупићи)

испогинути, -нѣм рф. необ. 'испогибати, испропадати, изгинути, поумирати (о мноштву или о свима)': Нека други Турци што испогибоше, но двије буљугбаше који се од цара нијесу бојали! М. Миљанов (РСА)

загиноути 'регіе': **тоуѣци ѡ Босне загибоше** Сеченички летопис, око 1501. (Даничић), **с момъ дѣѣговахъ дѣѣжиномъ и загибохъ на ѣ(а)змиѣнои краине**

надгробни натпис Вукосава Влађевића из Влаховића, крај XV в. (ЗН 4833^о)

зађине pf. 'погинути, загинути': Зађинул ми мѹж у овѹја сáдњи рáт Тимок (Динић)

изгѹб, -а m. 'погибија мноштва људи': Није бѹло изгѹба ни тѣ ни овѣ кá на Кр̀ново⁷⁸⁹ Загарач (Ђупићи)

изгѹбија f. 'погибија, пропаст': Види Мујо своју изгибију, али побјећи већ не може
НП Л. Марјановић, Страшна је туј била изгибија, како њихова тако и турска С. Стојановић (РСА)

згѹбел f. заст. 'погибао, пропаст': Мало и то к згѹбелѹи конечној... | Већ допану и оближњи боѹци С. М. Сарајлија (РСА)

згѹбеније n. заст. 'погибао, пропаст': Истина тамо је [у рату] згѹбеније... Ј. Веселиновић (РСА)

згињенје n. 'пропаст, погибија': Турскому згињенју ки број може бити? И. Т. Мрњавић (РЈА)

ѹгоиб f. 'пропаст (кад ко пропадне, тј. погине)': Погиб Ровчанах [натпис пјесми] С. М. Сарајлија, Живе их не ћемо пуштити без нечије погиби В. Врчевић (РЈА)

ѹгоѹб, -а m. 'погибија': Погѹб нѣ снашá ка смо бљѣжáли с Кр̀нова е нѣ дочѣка́ла Пѣкóва вóјска на Лѹково Загарач (Ђупићи)

ѹдѹгѹбао, -бли f. 'језивост, опасност': Постави Урију на мисто од најжешћегá боја и погибли А. Качић (РЈА)

ѹдѹгибија f. 'покољ': ...како се догодила братска погибија између двоје сватова В. Врчевић, Мало боја, много погибије НП Вук (РЈА), 'Untergang': Ту је Турска погибија била ЦГ (Вук)

ѹдѹгибија / ѹдѹгибија f. 'тежак пораз, катастрофа': ...иза сигетске погибије (1566) Б. Водник (РМС)

ѹдѹгиби́а f. 'губитак живота у рату или каквој другој борби или прилици': Нѣ море да прѣжали пòгиби́у брáта, 'покољ, крвопролиће, помор': Тѣ пòгиби́ѣ ни́е бѹло ни нá Косову Ускоци (Станић)

ѹдѹгибија, -ѣ f. 'смрт изазвана убијањем, масовна смрт убијањем': Дожѹвјѣсмо на Кр̀ново четресчетвѹртѣ вѣлику́ пòгибију, свáки дрѹгѹи ни пòгибе Загарач (Ђупићи)

⁷⁸⁹ Вероватно се реферише на сукоб четника и партизана за време Другог светског рата (http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_u_2_svj_ratu/saveznicko_bombardovanje_cg_19_43_44.htm), в. *ѹгоѹб* у овом истом одељку.

й̀д̀г̀й̀б̀й̀ја f. 'смрт у борби': Чл̀ан је П̀артије б̀й̀јо т̀р̀й̀дес ш̀е́сте па св̀е до п̀о̀г̀й̀б̀ије Меленци (РСГВ)

й̀о̀г̀й̀б̀ио, -или f. 'језивост, опасност': Да је човик у погинули од живота не само у болести, него у војски... А. Баћић (РЈА)

й̀о̀г̀й̀б̀ио, -или f. 'пропаст, смрт, пораз, несрећа': Ту је турска погинула била С. М. Сарајлија (РЈА)

г̀ѝњ̀е́н̄ӣк, -и́ка / *г̀ѝњ̀е́н̄ӣк*, -а m. 'онај који је погинуо, онај који је умро насилном смрћу': Наврати се на разбој где жали гињенике Л. Марјановић, Упртила је гињеника на леђа... Б. Ћопић (РСА)

г̀ѝњ̀е́н̄ӣк m. 'погинули војник, устаник, човек' Васојевићи (Боричић)

г̀ѝн̄о̀љ̀у̀д m. 'место где људи гину (?)': Одоше у гинољуд⁷⁹⁰ П. Ј. Марковић (РЈА)

г̀ѝњ̀е́н̄ӣчк̄ӣ / *г̀ѝњ̀е́н̄ӣчк̄ӣ* adj. 'који се односи на гињенике, који припада гињеницима': ...гињенички биљези П. Кочић, ...на гињеничким гробовима С. Вукосављевић (РСА)

г̀ѝб̀ан, -бна, -бно adj. индив. 'погубан, погубељан': ...Овај гибни за се бој! ... Стерија (РСА)

й̀о̀г̀й̀б̀ан, -бна, -бно adj. 'језив, опасан': Ако не ћеш мир склопити с опћеном је тријеби штетом свећ погубни рат слиједити П. Соркочевић (РЈА)

й̀д̀г̀й̀б̀л̄ӣ, -а̄, -о̄ 'погинули, пали': ...погиблијех витезова ... (Његош)

й̀д̀г̀й̀ш̄ӣ, -а̄, -о̄ 'погинули': Горди аге и кадије | покупише одијела | са Тураках погипшијех — Многе Црногорке ћерају рањене на коње, тује за погипшима (Његош)

й̀о̀г̀й̀б̀ӣ, -а, -е 'погинули': Брђани се натрагъ повратише, | И погубшу браћу покопаше — Па погубшу браћу укопаше (Његош 1845:436, 473), Па погубшу браћу избројише (Nörmann II 50:558)

У многим примерима из ове категорије ентитет који је изложен страдању у бици или рату означен је лексемом *војска* у значењу 'људство једне војске, војници', јер је најрелевантнија социјална улога учесника у датим ситуацијама улога војника, а њихово је деловање, по правилу, колективно и организовано:

г̀ѝн̄у̀й̀ӣ, -н̄е̄м impf. 'нестајати, умирати услед неког узрока, а не природном

---

⁷⁹⁰ Може се претпоставити да је значење заправо 'рат'.

смрћу (о људима)’: ...на несрићну војску твоју која немило гине... А. Качић (RJA),
'utmkommen': Да ја виђу чија гине војска (Вук), 'умирати насилном смрћу, губити
живот': Да ја видим двије силне војске | Чија л' гине, чија л' задобива НП Вук
(РСА)

izginuŭii, -*nēm* pf. 'пропасти, упропастити се; умрети': ...његова је војска
изгинула А. Качић, И изгибе девет Југовића, и њиова сва изгибе војска НП Вук
(RJA), 'испогибати': Многе наше војске изгибоше, | сјекоше их, робише, палише
(Његош)

izh'ine pf. 'погинути, изгинути (о многима, свима)': Сва ни крабра туј изђину
војска (Динић)

zginuŭii, -*nēm* pf. 'погинути, пропасти, нестати (о човеку, људима, војсци)':
Згину војске петдесет хиљаде Ерлангенски рукопис (RJA)

zgi̇bati̇ii, *zgi̇bām* impf. заст. 'умирати насилном смрћу, гинути, страдати':
...Кад' му згиба без' прекида војска... С. М. Сарајлија (РСА)

id'ginuŭii, *id'ginēm* pf. 'пропасти, пасти у пропаст, у погибију': Да је моја војска
погинула у некакве шуме и клисуре Огледало србско (RJA)

izginu'he p. 'погибија, пропаст': ...и изгинутје војске Израелске М. Раднић (RJA)

id'gibi̇ija f. 'тешки губици на бојном пољу; тежак пораз, катастрофа': ...но нам
кажи за сву погибију: | колика су мртва и рањена | од малене војске црногорске? —
(Његош)

id'gii̇šii̇, -*ā*, -*ō* 'погинули': Осим војске ту погипше... (Његош)

Ова врста смрти подложна је опречном вредновању. Било је речи о томе да је смрт на бојном пољу код старих Индоевропљана сматрана најбољом пропусницом за онострано блаженство (в. поглавље II). С друге стране, употреба лексема из породице глагола *ginuŭii* упућује на закључак да је посредни врста смрти која је негативно обележена. Анализирајући концепт 'лоше' смрти у словенској традиционалној култури на материјалу клетви Л. Н. Виноградова закључује да су у оквиру словенског света постојале разлике у односу према смрти у боју. Док се у белоруским и пољским текстовима често срећу жеље да онај коме је клетва упућена погине у боју од првог метка,⁷⁹¹ дотле таква формула није

---

⁷⁹¹ О позитивном идеолошком односу према смрти током боја у староруској култури в. Черная 2008:218.

уобичајена на словенском југу, где се у јуначким дружинама великом чашћу сматрало умрети на бојном пољу, а највећом срамотом за мушкарца да погине „од женске руке“ (Виноградова 2008:54), уп. српску клетву: Дабогда погинуо од женске руке! (Марковић Р. 1992:25). О односу према смрти у боју у средини у којој се част и јунаштво високо ценило вредна сведочанства доноси Матавуљева приповетка „Покајан гријех“. У приповеци се описује како се у Црној Гори уочи предстојећег рата, у коме ће многи погинути „за крст часни и слободу златну“ (Матавуљ 1969:36), војницима у цркви чита покајничка молитва и војници причешћују. Припадници једног братства у коме се непосредно пре тога родило ванбрачно дете, погођени срамотом и грехом, не узимају причешће, а на питање шта су то учинили, један од њих одговара: „Сви се војници измирише с богом, а ја и моји хоћемо да испогибамо као пси!“ (Матавуљ 1969:37). Ово би значило да је смрт у рату, као и свака друга нагла смрт, 'лоша' зато што не оставља човеку времена да се на одговарајући начин припреми за њу. Та опасност се отклања превентивним спровођењем ритуала (у хришћанској култури је то обред покајања и причешћа) који треба да осигура 'добру' смрт, ако до ње дође. Иначе се мотив причешћа војске уочи битке јавља у епским песмама косовског циклуса и повезан је с одређењем цара Лазара за царство небеско, уп. „Пропаст царства српскога“ (Вук II 45). Међутим, тај епски мотив може се, према А. Ломи, тумачити као хришћанска супституција обреда ратничке иницијације, „тј. посвећења ратника у загробно блаженство које им следује ако се буду борили и погинули у складу са својом дужношћу“ (Лома 2002:144). Штавише, и то што се оружана борба за веру сматра богоугодним чином представља христјанизовани одраз паганске идеологије ратничког сталежа и, премда није својствена изворном Христовом открићењу, таква идеја се доста рано формирала у старим хришћанским државама (id. 137).

Треба такође указати на проблем адекватне сахране погинулих у боју. Изгледа да су они који су умрли ван кућа неприродном смрћу раније покопавани тамо где су страдали, а да је једини изузетак чињен за погинуле на бојном пољу: тако су их Црногорци носили кући и сахрањивали код цркве, а и у последњим

ратовима⁷⁹² породице су настојале да пронађу тела изгинулих војника и да их сахране на месним гробљима (Ђорђевић 1941:156), негде су им подизани поред путева камени крстови са записима, постављани су им споменици на гробљу или код цркве или им је бар урезивано име на споменику умрлог рођака (id. 171–173).

На негативну обележеност ове врсте смрти указују веровања у западној Србији да привиђења могу бити душе особа страдалих у ратним сукобима или жртава окупационе војске (Синани 2005:315).

Уопште говорећи, у оквиру једне културе често постоје различити системи вредности и норме понашања које заступају различите друштвене групе, те ово такође може бити извор амбиваленције у односу према појединим појавама. Насилна смрт у рату је добар пример за то како супротстављени политички интереси могу водити драстично различитим евалуацијама одређених врста смрти: оно што је херојска смрт и мучеништво у очима једних, то је кукавичлук и убиство, или самоубиство, по мишљењу других (Seale/Van der Geest 2004:885).

Да бисмо описали употребу глагола *гинуџи* у савременом језику, навешћемо „попис“ различитих начина умирања који је 30-их година 20. в. начинио Љ. Стојановић с намером да прецизно одреди референцијални опсег глагола *погинуџи*: „*Погинуџи* значи умрети насилном смрћу, на пр. од пушке, ножа, топа, коца, па и од пада, али не и од ране (умро од ране); од вешања, дављења, топљења каже се *обешен (обесио се)* итд.“ (Стојановић Љ. 1935:90).⁷⁹³ М. Ивић у свом раду о семантичкој историји овог глагола напомиње да је фокусирање на насилну смрт већ у Вуково време увелико било преовладало, док старије потврде сведоче и о другачијој употреби (Ivić 2002:135–136). Чини се да данашњи узус употребе глагола (*по*)*гинуџи* у стандардном језику налаже да се он користи када се говори о наглој, нежељеној смрти изазваној неким спољним

---

⁷⁹² С обзиром на то кад је објављен рад, ово се односило на ратове пре Другог светског рата.

⁷⁹³ Љ. Стојановић заправо даље разрађује Маретићев опис значења тог глагола: „*poginuti* ne znači u današnjem jeziku: umrijeti, preminuti prirodnom smrću, na pr. od bolesti ili starosti, nego smrću nasilnom ili nesretnim slučajem, na pr. kada tko koga ubije ili kada se tko utopi, za toga se govori, da je poginuo; nije dakle dobro: Preradović je poginuo g. 1872.“ (Maretić 1924:92). Поставља се питање да ли је потреба да се у једном нормативном приручнику дефинише семантика овог глагола реакција на уочену појаву неутрализације његове негативне маркираности.

узроком, а као прототипичне издвајају се ситуације страдања у физичком обрачуну или оружаном сукобу и у саобраћајној несрећи (уп. и Ivić l.c.).⁷⁹⁴ Издвојени кључни елементи — спољни узрок, наглост, нежељеност — упућују на закључак да је пресудни чинилац у перцепцији 'лоше' смрти данас недостатак било какве контроле. Супротно томе, један од конститутивних елемената концепта 'добре' смрти, присутан у различитим културама, јесте „having at least some control over events“ (Scale/Van der Geest 2004:885).

Видели смо да многи поменути видови смрти који су, судећи по употреби лексема из породице *гинутии*, у српској и хрватској традиционалној култури негативно маркирани имају исто аксиолошко обележје и у многим другим просторно и временски удаљеним културама.

Уочљиво је затим да се вербални код 'лоше смрти' подудару у великој мери с акционим кодом, оличеним у обреду сахране који је по правилу нерегуларан, као и са кодом веровања у демонска бића потекла од 'нечистих' покојника.⁷⁹⁵ У ту категорију умрлих „[п]о општесловенским народним представама, [...] спадају 'они који нису умрли својом смрћу', тј. они који су умрли неприродно, насилно, превремено (самоубице, људи убијени у тучи и боју; погинули несрећним случајем; отровани и грешници; мртворођена и некрштена деца; млади људи који нису успели да склопе брак пре смрти; или они који су сахрањени кршењем прописаних ритуала и норми понашања“ (СМ 385 s.v. *нечистији покојници*). Они постају осветољубива демонска бића и имају способност управљања метеоролошким појавама: олујом, кишом, сушом; веровало се да њихова сахрана у границама освештаног гробља изазива елементарне непогоде или сушу; на Руском Северу су, затрпани гранама, остајали на површини тла; у случају непогода и епидемија били су откопавани и бацани на далека места; ако су морали бити сахрањени по хришћанском обреду, предузимане су превентивне

---

⁷⁹⁴ Наравно, одређени елементи садржаја појма 'лоше' смрти одржавају континуитет упркос промени културног модела: нагла, неочекивана или насилна смрт су негативно вредноване и у традиционалној култури (Виноградова 2008:51), уп. Тако ме напрасна смрт не нашла! НПОсл Вук (RJA s.v. *náci*).

⁷⁹⁵ О веровањима везаним за нечисте покојнике као и о начинима њихове сахране в. нарочито студију Зеленин 1995.

мере да би се поништио њихов опасни утицај (СМ 385–386 s.v. *нечисти́и ѿкојници*, Антропов 2004). Треба нагласити да и сам посмртни ритуал активно утиче на перцепцију неке смрти као 'добре' или као 'лоше' јер се веровало да душа покојника који није имао традицијом прописану церемонију испраћаја нема приступа на други свет (Зечевић 1982:12).⁷⁹⁶ То би значило да и смрт која по осталим критеријума није 'лоша' може то постати уколико посмртни ритуал није извршен у потпуности.

Описана синонимија симбола три кода (вербалног, акционог и кода веровања) сведочи о томе да је концепт 'лоше' смрти конституисан у оквиру различитих, структурно изоморфних и узајамно интерактивних, семиотичких система традиционалне културе.⁷⁹⁷

Радови из зборника посвећеног теми 'добре' и 'лоше' смрти (*Social Science & Medicine* 58/2004) у различитим несловенским, просторно и временски удаљеним културама, на које се у претходном делу рада упућује, откривају да су многи елементи поменутих концепата толико широко заступљени да се може говорити о њиховој универзалности.

Што се тиче удела хришћанског модела у концептуализацији 'лоше' смрти у традиционалној култури, треба подсетити да је у односу на народну словенску културу, хришћанство заузимало позицију аналогну позицији књижевног језика у односу на дијалекте (Толстој 1995:24–25). Оно је, захваљујући том свом привилегованом положају, у старијим изворима имало примат (тј. имало је контролу над писаним дискурсом)⁷⁹⁸ у односу на друге конститутивне елементе традиционалног културног модела који су били првенствено паганске провенијенције. Стога је неопходно приликом језичке и концептуалне анализе узети у обзир ту неравнотежу. Иначе се може приметити да је у концептуализацији 'лоше' смрти дошло до наслојавања различитих културних

---

⁷⁹⁶ О томе да су оваква веровања и данас актуелна в. Павићевић 2011:224.

⁷⁹⁷ О структурној изоморфности различитих семиотичких система традиционалне словенске културе уп. Толстој 1995:41–42.

⁷⁹⁸ Отуда су многи међу наведеним писцима из ранијих епоха били свештеници, а и цитирана дела из тог периода претежно су верског карактера.

образаца (уп. Толстој 1995:12), при чему се хришћански и пагански елементи често јављају у односима неутрализације и спајања (уп. id. 26), што се читује, на пример, у негативном маркирању самоубиства или смрти деце пре иницијације односно крштења.⁷⁹⁹

Промене повезане са секуларизацијом и идеологијом индивидуализма учиниле су неке до скоро кроскултурно стабилне облике 'лоше' смрти подложне опречним интерпретацијама, међу којима запажено место има опција „права на избор“ у својим различитим применама у вези са самоубиством и абортусом. У складу с тим као један од кључних елемената савременог концепта 'лоше' смрти намеће се недостатак индивидуалне контроле и избора, што потврђују, између осталог, и језички подаци. Савремена антрополошка истраживања у Србији показују да многи урбани информатори, истина, преферирају изненадну и брзу смрт (по могућству у старијој доби), вероватно због самотног и институционализованог умирања у болници, али да би, с друге стране, таква смрт ближњих била за њих шокантна и паралишућа, док део интервјуисаних сматра да би било добро да постоји нека врста припреме за одлазак, како би завршили ствари које сматрају битним (Павићевић 2011:21). Антрополог А. Павићевић сматра да идеја о смрти у болници изазива страх не само због осећања самоће већ и због изостајања сваке могућности припреме за умирање и одсуства ритуала којим би самртник, а онда и покојник, били испраћени из света живих (Павићевић 2011:19–20).

Наведени примери показују да је у домену људске смрти референтни оквир разматраних лексема изразито широк, али и да је подложен променама и варијацијама. Наиме, неке референције које су биле уобичајене у ранијим временима данас више нису, различити узуси употребе важе у стандардном језику и у дијалектима. Тако се у наше време не срећу, у стандардном језику, изрази

---

⁷⁹⁹ Разматрајући однос претхришћанских и хришћанских елемената у табуима везаним за смрт Д. Бандић истиче да су се нове забране и ограничења у самртном ритуалу обично формирале у складу са преовлађујућом анимистичком концепцијом смрти или да је, нарочито под утицајем хришћанства, дошло да промене примарног значења и карактера табуа, али да се при томе задржавала њихова традицијом устаљена форма, те да су отуда обичаји везани за смрт она област духовне културе која је најмање изложена променама (Bandić 1980:159–160).

погинути од *болести* / *глад* / *жалости* / *без исцоведа*, али су такви примери употребе забележени у ранијим периодима или и данас у дијалектима. Важно је, међутим, нагласити да је приликом тумачења тих различитих употреба и њиховог варирања у опсегу и фреквенцији неопходно сагледавати их у контексту одређених културних модела у оквиру којих су остварене.⁸⁰⁰

Ентитет који се излаже уништењу и пропасти може се означити лексемом *живої* у значењима 'биолошко постојање; израз животне снаге и виталности'. Иако је реч о апстрактном појму, примери у којима се јавља ипак се разматрају на овом месту јер су тесно повезани с претходно описаним семантичким типом, што се очитује у томе што се у колокацијама са лексемама из породице глагола *гинути* лексема *живої* не реализује у пуном опсегу својих значења. Другим речима, иако се овом речи може означити биолошко постојање читавог живог света (нпр. *живої биљака*), па и постојање различитих природних, друштвених, психичких и др. појава (нпр. *живої васионе*, *живої наших научних институција*, РСА), потврде се највећим делом односе на човеков живот и витални принцип (изузетак је пример из Ј. Драженовића чија је семантика општија).

згинути, -нѐм impf. 'физички пропадати, копнети, венути (о животу уопште)':

Чини му се да то живот сам гине и отиче из њега И. Андрић (РСА)

изгибати, -ѐм / *изгибати*, *изгибам* impf. дијал. 'пропадати, нестајати, изумирати, умирати': Кати у тај час понестаје даха, као да живот у њој изгиба Ј. Козарац (РСА)

згинути, -нѐм pf. 'погинути, пропасти, нестати (о нечему апстрактном или метафорички)': Не допуст', у жељах да згине живот мој⁸⁰¹ Ш. Менчетић (РЈА)

изгинуће n. 'пропаст, нестајање, ишчезавање': На ту мисао о опћем изгинућу живота мора се привикнути Ј. Драженовић (РСА)

погиб f. 'језивост, опасност': Немој твога ти живота на погиби ставјат таке Ц.

---

⁸⁰⁰ На таквом приступу се темељи рад Грковић-Мејдор 2007:333–346 у коме се указује на основне типове семантичких промена које су биле последица замене паганског хришћанским религијским моделом код Словена.

⁸⁰¹ Реч *живої* овде има метонимијско значење 'време од рођења до смрти', те у складу са тим глагол *згинути* значи 'проћи, протећи'.

Палмотић (RJA)

ї̀д̀гиба f. 'језивост, опасност': Јеси ли стављо живот на погибу без потребе? Т. Ивановић (RJA)

ї̀д̀гїбао, -бли f. 'језивост, опасност': Крозрид непријатељске војске продоше с погибљу од својих животах Ј. Бановац (RJA)

ї̀огибел f. 'језовитост, опасност': Надвладавши неизбројене невоље, труде и погибели живота А. Канижлић (RJA)

ї̀д̀гибија f. 'језивост, опасност': Достојна је бит купјена с погибијом сто живота Џ. Палмотић (RJA)

ї̀огибїља f. 'опасност': Ако не би погибиља од живота усилovala М. Бијанковић (RJA)

ї̀огибїо, -или f. 'језивост, опасност': Твој живот на погибио стављаш М. Дивковић, Нити смо дужни ићи далеко на мису с погибили живота и здравја нешега Ф. Ластрић (RJA)

ї̀огїбил f. 'Gefahr': Дид ми је на погибили живота (ČDL)

ї̀огибїља f. 'језивост, опасност': Три војника... с погибјом свога живота донесоше воду Давиду А. Канижлић (RJA)

ї̀огибїље n. 'језивост, опасност': Кад се нађе ко у погибљу живота А. Калић (RJA)

ї̀огибїоносї f. 'опасност, језивост': Ставити исти живот на погибионос за осветити се Бела (RJA)

ї̀огибїосїтво m. (sic) 'опасност, језивост': С велицијем погибиоством од живота... Б. Кашић (RJA)

Уколико се реферише на групу људи која има као битно одређење неку врсту заједничког порекла (породица, племе, потомство), лексеме из ове породице могу имати значење 'изумрети, затрти се'.

ї̀згинуїи, -нѐм pf. 'пропасти, упропастити се; умрети': Не да, да нам с трагом племе изгине И. Ђорђић (RJA), 'нестати, изгубити се, ишчезнути, изумрети': Стари неће да му изгине кољено, па не да и другог у свећенике⁸⁰² Н. Бартуловић (РСА)

ї̀д̀гинуїи, -нѐм pf. 'нестати, ишчезнути (о нечему апстрактном)': А Манојле,

---

⁸⁰² У вези са лексемом *кољено* / *кољено*, о комплексном семантичком односу између анатомског значења и значења 'потомство и сл.' в. Бјелетић 1999:56–60.

траг ти погинуо!⁸⁰³ НП Вук (RJA)

израз *īrag* њо *īragu* њогинуџи (*коме*) 'истражити се, нестати потомства (чијег)': Траг по трагу мени погинуо, | да је бјеше Србин уграбио, | ако хоћаш главе обратити (Његош s.v. *īrâg*)

Лексемама из породице глагола *гинуџи* може се означити човеково физичко пропадање, слабљење, стања болести или акутне угрожености изазвана различитим неповољним околностима, при чему се не имплицира нужно смртни исход. Што се тиче узрока (који могу а не морају бити изречени), то су углавном исти они који су поменути у у вези са губитком живота.

- узрок није прецизиран

гџнуџи, -*нџм* impf. 'физички пропадати, копнети, венути (о човеку)': Тај човек овдје не вене и не гине као онај у уреду Ј. Козарац (РСА)

гџнуџи, -*нџм* impf. 'пропадати, нестајати': Гине на очиглет, саки дан га мене има Вараждин (Lipljin)

- физиолошке потребе као што су глад и жеђ

гџнуџи, -*нџм* impf. 'слабити, мршавити, губити здравље услед неког телесног узрока': Гину од глада Трансит св. Јеролима, Ја овди од глада гинем М. Зоричић (RJA)

џзгибаџи, -*џм* / *џзџбаџи*, *џзџбџм* impf. 'пропадати, нестајати, изумирати, умирати': Горим, изгибам од жеђи В. Дежелић (РСА)

џогџбаџи, -*блџм* impf. 'гинути': А ја ту погиблем од глада и жеје Вараждин (Lipljin)

џзгџнуџе п. 'слабост од глади или од слаба желуца': Није ми добро, све ђутим неко изгинуџе Дубровник (RJA)

RJA s.v. *гџnuti* скреће пажњу на то да употреба разматраних лексема у овој семантичкој категорији може бити и хиперболичка. Та констатација ће бити ближе размотрена на примерима из поткатегорије 'страдати услед глади, жеђи'. О хиперболи се може говорити када се, на основу метонимичног прелаза са

---

⁸⁰³ Именица *īrâg*, поред примарног значења 'vestigium', реализује, како цитирани пример илуструје, и секундарно значење 'genus, род, потомство' (Skok 3:487–488), при чему се исти семантички развој очитује и у сродном стир. *traig* 'нога' и срп. *trog* 'род, потомство' < ие. **trāgh-* / *trōgh-* / *trēgh-* 'вући, повлачити по тлу, кретати се, трчати; потомство' (Pokorny 1089).

последнице на узрок, семантички фокус преноси са патње и страдања изазваних дуже времена незадовољеном потребом за храном и пићем на саму ту потребу, те се лексемама из разматране породице реферише на јак осећај глади и жеђи који ипак није толико дуго трајао да би изазвао неке последнице. Међутим, овде ситуација није тако недвосмислено јасна као када је у питању израз *умрех од жеђи, глади* 'јак сам жедан, гладан' (РМС s.v. *̀умрѣѣѣи*) из разлога што глаголи *гинуѣѣи* и *умрѣѣѣи* нису потпуни синоними. Наиме, како се може видети, првим глаголом се исказују (или су се бар некада могли изразити) разни видови човекових страдања (телесно, душевно, материјално, морално) а не само губитак живота. Сама појава осећаја глади или жеђи доживљава се као nelaгодност и сигнал телесне угрожености, те је питање да ли се и када употреба лексема из ове породице у датим контекстима може тумачити као хипербола. Приликом давања одговора на ово питање у обзир се морају узети и семантичка померања до којих је током времена дошло. Наиме, запажа се и по броју наведених примера и по њиховој хронолошкој расподели да се значење разматраних лексема од уопштеног 'пропадати (о живом и неживом)' током времена сужавало на '(насилно) губити живот (о живом, и то пре свега о људима и животињама)'. Дакле, уколико се у обзир узме и чинилац дијахронијске динамике значењских структура, може се генерално закључити да се савремена употреба лексема из гнезда *гинуѣѣи* у поменутом контексту може у неким случајевима третирати као хиперболичка или фигуративна, али да такве квалификације ранијих потврда сврстаних у ову категорију лако могу бити последица семантичке пројекције.

- болести, ране, повреде и остали видови телесних оштећења

̀гинуѣѣи, -нѣм impf. 'физички пропадати, копнети, венути (о човеку)': Назебла у цркви, болест се преврнула и сто пута горе. Гинула као да су је гује пиле А. Шеноа (РСА)

̀погинуѣѣи, -нѣм pf. 'пострадати, награисати': Из планине јунак искочио, на њега су седамнаес ранах, носи десну у лијевој руку; оно бјеше Ковачина Рамо, пред њим Јован на путу изиђе, па упита побратима свога: ђе си био, ђе си погинуо? НП Вук (РЈА)

̀разгинуѣѣи, -нѣм pf. 'пропасти, нестати, угинути, ослабити': Јер од шта ћеш разгинити више, него када желудац ослаби Ј. С. Релковић (РЈА)

изгинуѣѣе n. 'слабост од глади или од слаба желуца': Није ми добро, све ђутим

неко изгинуће Дубровник (RJA), 'слабост': Јўтрѡс ѡгѡн страшно̄ изгинуће у ђжичици [део грудног коша] *ibid.* (Бојанић/Тривунац)

йѡгѡбѡль f. 'погибија; пропаст, страдање': Виђу да ми од плача није никакве користи осим сама штета и погѡбѡль очна (Његош)

йѡгѡбиѡ, *-или* f. 'језивост, опасност': Ако би бил на погѡбили за изгубити једно око П. Радовчић (RJA)

йѡгѡбљѡв adj. 'погубан, опасан': Толико оштре драче... круто ће јих пробадати. Ово су прободи веле погѡбљѡвѡ⁸⁰⁴ П. Радовчић (RJA)

- хладноћа, врућина и уопште непогодне временске прилике

йѡгѡнуѡи, *-нѡм* pf. 'настрадати': Погибе чоек данас на овоме времену Прошћење (Вујичић)

рѡзгѡнуѡи, *-нѡм* pf. 'пропасти, нестати, угинути, ослабити': ...с врућине човик сваки у тилу разгине — Свашто, када призебе, разгине Ј. С. Рељковић (RJA)

зѡгѡнуѡи, *-нѡм* pf. 'настрадати, упропастити се; пропасти': Баш ће ми загине тое дете од студ! Призрен (РСА)

- телесна напрезања, тј. различите активности које их изазивају

изгѡб, *-а* m. 'изузетно велики напор': Изгѡб је дѡћ овѡђѡн до вѡс Загарач (Ћупићи)

йѡгѡбија, *-ѡ* f. 'мучење, превелики умор': Погибок, ово је погѡбија Прошћење (Вујичић), фиг. 'тежак доживљај': Пѡгѡбија ми је вѡзде бѡла нѡћна̄ стража Загарач (Ћупићи)

- психички узроци (осећања, стања, расположења)

Речима из ове породице могу се исказати страдања која су изазвана неким интензивним осећањем и расположењем и која се одражавају како на психичко тако и на физичко стање човеково.⁸⁰⁵

гѡнуѡи, *-нѡм* impf. 'слабити, страдати, патити услед неког духовног узрока (у поезији често хиперболички)': Срце моје свеза и страви, да у живом огњу гине Ц. Палмотић (RJA)

гѡниѡи / *гѡнуѡи*, *-нем* impf. 'чезнути, венути (за неким, нечим)': Гине, вене срце у меника, што ме моја оставила дика Банат (РСГВ)

---

⁸⁰⁴ Ово припада овде под условом да су жртве пробода људи.

⁸⁰⁵ Уп. за исто значење дљж. *ginius* 'бити мучен тугом, чежњом' (ЭССЯ 7:218).

g'innii / *g'innui*, -nem impf. 'чезнути за ким или чим': Г'ине, вене срце моје, драга, што те нема николико дана НП бачки Хрвати (Sekulić)

g'innii, -nēm impf. 'чезнути, венути (за неким или нечим)': Г'ине вене срце у меника, штò ми моја не долази дика! бачки Буњевци (Peić/Vačlija)

izg'innui, -nēm pf. 'пропасти, упропастити се (и у душевном смислу); умрети': Не чини, да изгинем ја који за љубавју твојом копним М. Јерковић (RJA)

razg'innui, -nēm pf. 'пропасти, нестати, угинути, ослабити': Иночи ћу чашу наздравити, ил' ће пити ил' ће разгинити — Ој иночо, ако ш' разгинити, ипак ћу ти човика љубити Оток у Славонији (RJA)

У већини наведених примера јавља се синегдоха *срце — човек*, заснована на обрасцу 'део људског тела' — 'човек' (уп. Ковачевић 1999:191–192, Драгићевић 2010:175), иначе карактеристична за концептуализацију емоционалне сфере (уп. Kličovac 2006:199).

Осећање и унутрашње стање (или њихов физиолошки израз, нпр. смех) које је узрок патње и страдања често је експлицирано у облику допуне *од + ген.* (уп. Стевановић 1986:217–218, CCCJ 166). Посредством метонимије засноване на каузалној вези 'радња' — 'узрок радње' развило се и значење 'јакко, снажно осећати'⁸⁰⁶ које не подразумева нужно и деструктивне последице. RJA s.v. *g'nuti* такве употребе квалификује као хиперболичке. Поменути семантички развој ('гинути, пропадати (услед неког снажног осећања)' — 'осећати толико јакко да се гине, пропада' — 'јакко, снажно осећати') нарочито се јасно очитује у случајевима кад су у питању неке позитивне емоције које само у неким изузетним ситуацијама могу заиста бити погубне. Треба још додати да је реализација метонимијског значења 'јакко, снажно осећати' условљена обавезном допуном која је неопходна за његову правилну интерпретацију (уп. Драгићевић 2010:174). Иначе се секундарна значења разликују од основних, између осталог, и по томе што захтевају неки семантички детерминатор (уп. Драгићевић 2010:134).

g'innui, -nēm impf. 'слабити, страдати, патити услед неког духовног узрока (у

---

⁸⁰⁶ О типу метонимије заснованом на узрочно-последичним односима в. Драгићевић 2010:170–172. Постоје два основна подтипа каузалних веза: лексемом за узрок обележава се последица и лексемом за последицу обележава се узрок (Ковачевић 1999:182). Наведено значење би према томе било резултат овог другог типа метонимијског преноса.

поезији често хиперболички): У души својој гињаше од сласти И. Ђорђевић, Од жестоке љубави пламена гињаше А. Канижлић (РЈА), 'физички пропадати, копнети, венути (о човеку)': Твоја драга тебе снива | И од слатке гине среће А. Шантић (РСА)

згинути, -нѐм pf. 'погинути, пропасти, нестати (о нечему апстрактном или метафорички)': Свакоме таде нас од страха дух сгину⁸⁰⁷ Ф. Лукаревић (РЈА)

српсл. **изгнѣвати** 'регіге': **ѡтъ стѣраха изгнѣѡемъ** Теодосије (Даничић)

гинути, -нѐм impf. 'умирати насилном смрћу, губити живот': фиг. Остала Американчад пресавину се у пасу и прокотура травом гинући од смијеха И. Г. Ковачић (РСА)

идгинути, -нѐм pf. у изразу: *хїеїи* ~ од смеха 'силно, грохотом се смејати' (РМС)

Уп. изразе *цркнути* / *црћи од смеха* 'јачко, до изнемоглости се смејати' (РМС s.v. *цркнути*), *цркавати од смеха* 'много и гласно се смејати' (РМС s.v. *цркавати*), да *їаднеш* (*їукнеш*, *умреш*, *цркнеш*) од смеха каже се о нечем веома смешном, што изазива много смеха (РМС s.v. *смѣх* / *смѣх*), *кривїи се од смијеха*, *їасїи мрїав од смијеха*, *їревијати* / *савијати се од смијеха* 'јачко и много се смејати, грохотом се смејати' (Матешић s.v. *смїех*).

Цитирани пример из И. Г. Ковачића, као и синонимни изрази *да їаднеш* / *їревијати се од смеха* осветљавају мотивацију наведених изрази. Наиме, јак смех је праћен сличним телесним манифестацијама као и умирање. Подсећамо да је и значење 'пропадати, умирати' у овде разматраном етимолошком гнезду секундарно и да је по свој прилици мотивисано на исти начин, тј. да се развило од изворног 'савијати (се)'.⁸⁰⁸

Уколико је узрок страдања осећање жеље или чежње за нечим, допуна се јавља најчешће у облику *за + instr.*⁸⁰⁹ што је иначе типичан реакцијски облик уз

---

⁸⁰⁷ Исто значење и структуру има израз *умреїи од сїраха* 'јачко се престрашити' (РМС s.v. *їмреїи*).

⁸⁰⁸ Уп. такође веровања о томе да нека демонска бића могу наудити људима тако што их голицају до смрти (СМ 384 s.v. *нечистїа сила*).

⁸⁰⁹ Стевановић 1986:465 на следећи начин описује поменуто значење ове конструкције: „Сродан је с циљем, на једној, а различан од овога — на другој страни, и узрок због којег се ствара неко

именице нпр. *жудња, жеља, чежња*, којима се означавају дата осећања (уп. Стевановић 1986:464).⁸¹⁰ Може се претпоставити да је дата форма допуне настала елидирањем ширег облика заснованог на претходном типу *od + gen.*, тј. да је конструкција *гинући за неким или нечим* настала сажимањем конструкције *гинући од жеље / чежње / жудње за неким или нечим*. И овде је дошло да семантичког развоја 'гинути, пропадати (услед чежње, жудње)' – 'чезнути, жудети (толико) да се гине, пропада' – 'јаче чезнути, жудети' утемељеног на метонимијском преносу узрочног типа. Има такође примера са већ помињаном и овде очекиваном синегдохом *срце — човек*.

гинући, -нем impf. 'слабити, страдати, патити услед неког духовног узрока (у поезији често хиперболички)': За ње уресом сахне и блиди, таје, вене, копни и гине Ц. Палмотић, 'слабити, губити здравље услед велике жеље, чезнути, јако желети (хиперболички)': Они за њим гину Ц. Држић, За богатством други гину М. Бунјић, Ја гинем за њим, мрем од љубави В. М. Гучетић, Нека толико не гинете за добрима кратцијем Ђ. Башић, ...пијанице за њим [вином] гину НПр Вук, Кијем за злато срце гине⁸¹¹ Ц. Палмотић, Благо... на које му срце гине⁸¹² В. Дошен (РЈА), (за ким или за чим) 'schmachten' (Вук), (за неким, нечим) 'жудети, чезнути': Ово срце, које за тобом гине... Е. Кумичић, Тих дана чисто је гинула за слободом по пустом шкољу И. Ћипико, ...гинем срцем и душом за даљином и путовањем Ј. Косор, Јеси ли опазила да ово двоје гину једно за другим С. Матавуљ, За глазбом гине и од те ће чежње коначно и умрети М. Крлежа, Веселила ме помисао, да ће она помислити, да ја за њом гинем М. Лисичар, фиг. Јест, јест, планине и села моја, ви за нечим чезнете, за нечим гинете⁸¹³ П. Кочић (РСА)

гинући / гинући, -нем impf. 'чезнути, венути (за неким, нечим)': Гине за њом, сав се осушио Банат (РСГВ)

расположење или осећање, или се пак нешто чини или стиче неко стање у таквом осећању, па се име појма тога узрока такође употребљава у облику инструментала с предлогом *за*“.

⁸¹⁰ Уп. за значење и облик допуне слн. *giniti* impf. g. za čim 'nach etwas schmachten' (Pleteršnik).

⁸¹¹ Ово је потврда ретке допуне *за + accus.*, РЈА s.v. *giniti* наводи два примера с овим обликом допуне.

⁸¹² Ово је једина потврда за допуну у облику *на + accus.* коју доноси РЈА s.v. *giniti*.

⁸¹³ Ова фигуративна употреба темељи се на персонификацији.

гїниї, -нѣм імрф. 'чезнути, венути (за неким или нечим)': Њѣ двѣје гїну јѣдно за другїм бачки Буњевци (Рѣіс/Ваіліја)

гїнем імрф. 'лудо волети, много чезнути, имати велику, жарку жељу': Ви ни нѣ знате колико гинаја за туј девојку Андрѣшка Караћрез! — Врло гинау јѣно за дрўго, ама не ги беше зар писано да се узнеф — Његов жївот беу паре: за теј проклѣте паре гинаше — Сал у туђїну човек може да осѣти како се гїне за своју старїну Призрен (Чемерикић)⁸¹⁴

гїнуїи, -нѣм імрф. у изразу *гїнуїи за кѣм* 'чезнути, желети' Вараждин (Lipljin)
їдгинуїи, -нѣм рф. 'почети гинути': Боже, што си нашо у човјеку..., да си га толико заљубио, да је твоје срце тако за њим погинуло? А. Калић (РЈА), у изразу ~ *за ким, за чим* 'силно желети кога, што': Нероткиња је, а погибе за породом Ј. Радуловић (РМС)

гїб(ј)еїи, -бїм імрф. дијал. 'чезнути, жудети': Наша дјѣца гїбе за пшеничним хљебом ЦГ (РСА)

гїница f. дијал. 'бубуљица на лицу (обично код младих)' Банат (РСА)

гїница f. 'бубуљица': Гле, имаш гиницу, неко гине за тобом Јасеново (РСГВ)

гїналица f. дијал. 'бубуљица на лицу (обично код младих)': Гиналица је бубуљица (чибуљица), за коју се мисли да излази на ономе који за ким чезне, гине Срем (РСА)

гїнарица f. дијал. 'бубуљица на лицу (обично код младих)' Бачка (РСА), 'бубуљица' *ibid.*, Срем (РСГВ)

гїнарица f. 'бубуљица' Ђурђево у Бачкој (РСГВ)

гїнерица f. 'бубуљица': Стари су диванили да гїнерицу имаш што нѣко гїне за тобом Банат (РСГВ)

Уп. у погледу значења *чезнѣе* імрф. 'чезнути за ким', 'копнети, нестајати (о човеку)', *чезничине* f. рл. 'бубуљице на лицу дечака или девојчице у доба пубертета' Тимок (Динић).⁸¹⁵

---

⁸¹⁴ Облик допуне последица је структурних промена у падежном систему карактеристичних за призренско-тимочке говоре. Детаљније о судбини инструментала у призренском говору в. Реметић 1996:447–470.

⁸¹⁵ Што се мотивације тиче, уп. такође *грозница* f. 'раница на усни', мисли се да је узрок љубав Лужница (Манић).

Овде треба уврстити и следеће придеве уколико уопште спадају у лексичку породицу глагола *гинући*:

гибан, *-бна*, *-бно* адј. (на што) 'који гине или чезне за чим': Рустен Бег је гибан на јунаштво — Е је Туре гивно на кауре (Вук), (на некога или на нешто) 'који (за неким или нечим) чезне, жуди, жудан, жељан': ...Е су момчад на Турчина гибна | И на турске главе и оружје НП Вук, ...Мехмед други | Већ одавна гибан на тѹ Босну? М. Боговић, Све дршће гибан [детлић] над њим [црвом] облизујући се...⁸¹⁶ Змај, Све девојке из паланке су биле гибне за њим [младићем] С. Живадиновић (РСА), 'наклоњен, склон, лаком': И мени се чини, да је тај сиромак више гибан на злато што звечи неголи на икоје злато материно М. Боговић (Венешић)

гиван, *гивна* (?) адј.: Толико ћеш имати мудрости колико узимаш устрпљења, и толико будаласт колико гиван М. Раднић (РЈА)

гибен, *-ена*, *-ено* адј. 'гибан, жудан (чега), готов и да погине (за што)': Рустем-бег је гибен на јунаштво, | и цара је добро послушао (Његош)

гиван, *-вна*, *-вно* адј. (у НП) 'киван, гневан': А вранац' је гиван на кобилу, | За гриву је фага под Турчином НП Вук (РСА)

Уп. у својству семантичких паралела: *цркнући* / *црћи* pf. 'јако жудети, чезнути (за неким)' (PMS), *умрех* (од *жеље*) за неким, нечим 'јако желим некога или нешто, чезнем за неким, нечим' (PMS s.v. *умрети*), *умираћи* impf. фиг. (за неким) 'много патити, чезнути' (PMS), *мрејем* impf. 'мрети, умирати', фиг. (за неким, нечим) 'потпуно бити обузет љубављу, чежњом и сл.' Јабланица (Жугић), псл. *čeznōti 'нестајати, губити се, слабити, венути, сахнути; гинути', дијал. јсл. и 'венути, копнети од снажне жеље, жудње, чежње, јако желети, жудети, чезнути' (SP 2:188).

Речима из гнезда глагола *гинући* може се указивати не само на човеково страдање у телесном и душевном смислу већ и на његову материјалну пропаст.

гинући, *-нѣм* impf. 'пропадати, слабити у материјалном погледу': Не гледајућ, да он [дужник] гине В. Дошен (РЈА)

изгинући, *-нѣм* pf. 'пропасти, упропастити се; умрети': Црногорци су љетос изгинули главама и имућем С. М. Љубиша (РЈА)

---

⁸¹⁶ Изузетно носилац жудње, жеље може бити и животиња.

стерп. ПОГЫНОУТИ 'perire': НЕ МОИТЕ УСТАВИТИ МОЮ ДЕВИЦУ, ДА ПОГИНС ПО МЕНИ⁸¹⁷
Monumenta serbica (Даничић)

Разматраним лексемама може се реферисати на етичко-религијски аспект човековог пропадања.

г̃инуџи, -нѣм impf. 'пропадати, слабити у моралном погледу': ...а за нову му дружину узех оних, с исте жеље у блудности који гину И. Гундулић (RJA)

изгинуџи, -нѣм pf. 'пропасти, упропастити се (и у душевном смислу); умрети': У грисих не дај мојих да изгину И. Иванишевић (RJA)

й̀дгинуџи, -нѣм pf. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију': Ер се роди Исус драги, да твој народ не погине М. Држић (RJA), у изразу ~ *образом*⁸¹⁸ 'изгубити углед, поштовање' (PMS)

й̀згй̀б f. 'пропаст': Ако желимо бити већи а не бољи, не чекајмо плаћу ма изгй̀б од Бога који само доброту плаћа И. Анчић (RJA)

й̀згй̀био, -бијели f. 'дело којим се изгине, стање у ком се изгине, пропаст, нестајање': Да је велика изгй̀био, кад су владоци дуовни брез очију И. Анчић (RJA)

изгинуџе n. 'погибија, пропаст': Почетак о кому или наше виковито блаженство виси или наше изгинуџе Бела (RJA)

й̀огй̀б f. 'језивост, опасност': ...види се очито погй̀б највећа, у коју се међу људи с женама прокшено [обесно, разуздано] живући Ђ. Рапић (RJA)

й̀дгй̀бао, -бли f. 'пропаст, уништење': Грех је старост лагати. Божја погй̀бао снаћи ће онога који тако чини Шапчанин (PMS)

й̀огй̀бел f. 'пропаст': Гледај добро, да... у вечну не упадеш погй̀бел⁸¹⁹ Ф. Главинић, 'грехота': Не хотећи они погй̀бел учинити ову [тј. жртвовати идолима] *ид.*, 'језовитост, опасност': Да се је од погй̀бѣли гриха избавил Наручник (RJA)

---

⁸¹⁷ Цитат је из писма Стефана Бранковића упућеном Дубровчанима 1476. год. у коме их моли да не допусте да му жена и деца страдају по његовој смрти пошто нема шта да им остави. Из ширег контекста је, дакле, јасно да он пре свега жели да им обезбеди материјалну сигурност (уп. и Ivić 2002:134).

⁸¹⁸ Лексема *образ* реализује секундарно значење 'част, поштење; поштовање, углед' (РСА).

⁸¹⁹ Придев *в(ј)ечан* и његове варијанте у оваквом контексту прилично су поуздан показатељ да се о човековој пропасти говори са становишта хришћанског учења о спасењу.

погибио, *-или* f. 'пропаст, смрт, пораз, несрећа': Расуће и погибио наша рађа се од нашега греха... П. Посиловић, Ја ћу погинути вјечном погибилју М. Дивковић, 'језивост, опасност': Је ли се уклонио од узрока и погибали од греха? А. Комуловић (RJA)

српсл. **погыбение** 'exitium': [Христ] **не хоте ни единогоже погыбение** Monumenta serbica (Даничић)

погибија f. 'језивост, опасност': Велика је она погибија, која нам доходи од злих мислих Ј. Бановац (RJA)

погибиље n. 'пропаст': Ако... у греху смртному он сврши свој живот, без сумње иде у мисто од погибиља П. Посиловић (RJA)

погибље n. 'језивост, опасност': Који Давида из грешнога погибја избави В. Андријашевић (RJA)

погинуће n. 'пропаст, смрт': ...колико смо близу вичњега погинутја и пропасти паклене И. Грличкић (RJA)

погибан, *-бна*, *-бно* adj. 'језив, опасан': Настој... колико можеш веће челади од таштијех, погибнијех веселја одмакнути И. М. Матеић (RJA)

погибилан, *-лна*, *-лно* adj. 'погубан; опасан': Будући... гријех веома погибилан С. Матијевић (RJA)

погибљив adj. 'погубан, опасан': Охолост... од свијух грехах јест и први и најтежји и најпогибљивији И. Великановић (RJA)

погибилно adv. 'погубно, опасно': Јест погибилно, да дјавао привари С. Матијевић, Да је погибилно другога на грех наводити А. Канижлић (RJA s.v. *rogibilan*)

погибљиво adv. 'језиво, опасно, погубно': Зашто је веле страшиво и погибљиво у гријеху стајати М. Дивковић, Је ли погибљивије оговарати и злогласити кога или слушати, гди се оговара? Б. Леаковић (RJA)

У ову семантичку категорију свакако спадају бројни примери у којима је ентитет који је изложен пропасти и уништењу означен именицама *душа*, *дух*, и то најчешће у њиховом теолошком значењу 'нематеријално, бесмртно биће у човеку, којим је везан с Богом и које наставља живот и после његове физичке смрти' (в. РСА s.v. *душа*).

гинутии, *-нѐм* impf. 'пропадати (о души)': Да многе душе гину и наравскијеми

злобама Б. Кашић (RJA)

изгинуџи, -нѣм рф. 'пропасти, упропастити се (и у душевном смислу)': Душу моју прими, не дај да изгине М. Марулић (RJA)

изгибаџи, -а̄м / *изгибаџи*, *изгибам* impf. 'пропадати, нестајати, изумирати, умирати': Осјећам осаму, у којој ми душа тоне и изгиба као камен у дубини мора⁸²⁰
Б. Ливадић (РСА)

згинуџи, -нѣм рф. 'погинути, пропасти, нестати (о нечему апстрактном)': Рад гријеха му јур сгинула бјеше душа А. Виталић (RJA)

згинуџи, -нѣм рф. заст. 'згинути, умрети, погинути': Тако Бога спроводљива сила, | Смртномъ тѣлу духъ собственей даде; | Може л' овај икада згинути? В. Живковић (РСА)

идгинуџи, -нѣм рф. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о души)': Ти си избавил душу моју, да не погине Наручник (RJA)

угинуџи, -нѣм рф. 'погинути, изгинути': Да му душа не угине нијема Г. Мартић (RJA)

гинуће п. 'гињење': Жали гинуће толиких душа⁸²¹ А. Канижлић (RJA)

идгибао, -бли f. 'пропаст': Нек се постиде и посраме сви, који траже погибао души мојој Ђ. Даничић, Ст. завет, 'језивост, опасност': Дух... докле је у тилу, јест на погибли Ј. Филиповић (RJA)

идгибел f. 'језовитост, опасност': Да нас избави [тј. Бог] од свакога зла и погибели душе и тила Катекизам 1561. (RJA)

идгибио, -или f. 'пропаст, смрт, пораз, несрећа': Које је говоренје на погибио његове душе М. Дивковић, Води на смрт и на погибио од душе С. Маргитић, Сваки ће погинути вјечнијем осуђенјем и погибели духовном⁸²² М. Дивковић (RJA)

идгибља f. 'језивост, опасност': Прије ће се ставит на духовну погибљу... Љ.

---

⁸²⁰ У овом примеру *душа* има значење 'осећајни живот човеков, емотивност, духовна живост' (РСА).

⁸²¹ Овде би посреди могла бити и синегдоха и у том случају није реч о духовној пропасти већ о смрти.

⁸²² Овде су уврштени и примери са придевом *духовни* будући да се он у њима може заменити поменутиим именицама у облику субјекатског генитива, уп. *идгибели духовном* : *идгибио његове душе*.

Калић, Који се од толиких погибјах душе и тила избави (RJA)

йогибље п. 'језивост, опасност': Гди се на погибје душа ставља П. Кнежевић (RJA)

йогинуће п. 'језивост, опасност': Грех је... себе ставит на очито погинуће духовно или телесно И. Грличич (RJA)

Како наведени примери показују, супротстављени а истовремено комплементарни концепти човековог физичког страдања и смрти и пропасти његове душе могу се изразити истим лексичким средствима (уп. и Raffaelli 2000:133). Ова категорија лепо илуструје методолошку напомену изнету у уводу (в. поглавље I) о томе да висока учесталост појединих семантичких реализација може бити последица доминације одређених жанрова у неком периоду. Истакнутост ове семантичке категорије у ранијим језичким епохама проистиче из чињенице да већина извора за историјски речник RJA, одакле потичу готово све наведене потврде, спада у црквену литературу или је била под њеним утицајем.

Следећи је пример специфичан по томе што није реч о моралној или некој другој деградацији особе саме по себи, већ о деградацији представе коју други имају о њој. Такође, пример би се могао сврстати и у још коју семантичку категорију у зависности од тога који се аспект те представе има у виду (физички изглед и сл.).⁸²³

у̀гинѹ̀ши, -нѹ̀м рф. 'изгубити вредност, углед, изглед и сл.': Он у̀гинѹ̀ ка [кад] ста̀нѹ̀ поред њѹ̀га Ускоци (Станић)

Разматрана породица речи може послужити за лексикализацију концепта човековог страдања које је сврховито, које води остварењу неких циљева или се њиме обезбеђује нечија добробит, те се одатле развија семантика 'жртвовати се'. У неким случајевима се датим лексемама не исказује сам чин жртвовања, већ се пре имплицира стална спремност, готовост на жртву и одрицање ради некога или нечега, отуда значење 'бити одан, привржен некоме или нечему'. Индикатор ове семантичке реализације јесте најчешће допуна *за некога*, ређе *за нешто*, при чему се именицом у акузативу означава појам ради кога се неко излаже пропасти и уништењу.⁸²⁴

⁸²³ За употребу рефлексива из породице глагола *губиѹ̀ши* у истом значењу в. поглавље VI.

⁸²⁴ О конструкцији *за* + accus. у којој долази до интерференције значења намере / намене и циља в.

гинуџи, -нџм имрф. 'жртвовати се (за кога)': Гинуо за њи', крв своју им давао, од литре мяса и' подизао да буду људи ваљани... Д. Радић (РСА)

гинуџи имрф. 'бити некоме или нечему јако привржен' Васојевићи (Боричић)

ђине имрф. 'јако желети, чезнути': Од љубав се не живи, ал се за њу џине,⁸²⁵ 'бити потпуно одан коме или чему: Он џине за своџга старџшину Тимок (Динић)

гинуџи, -нен имрф. 'погинути, пропасти': фиг. Мат гине за дицу (ЃДЛ)

згинуџи, -нџм рф. 'погинути, пропасти, нестати (о човеку, људима, војсци)': Ка т' може бит слава, да згинем крози те? Џ. Држић (РЈА)

згинуџи, -нџм рф. заст. 'згинути, умрети, погинути; угинути': Кои б' радје сви за неџа згибли Сарајлија (РСА)

џогинуџи, *џогинџем* рф. у изразу *џогинул бу* 'важно му је, јако настоји, жртвује се' Вараждин (Lipljin)

Глагол *гинуџи* са својим дериватима може реализовати и значење 'изгубити се, нестати, ишчезнути (о људима)' које не припада егзистенцијалном домену. Овде није реч о престанку нечијег постојања, већ о томе да је неко изгубио оријентацију (у простору или, што је карактеристично за теолошке текстове, метафорично) или престао да буде у нечијем опажајном и(ли) сазнајном пољу⁸²⁶. У наведеним значењима као синоними јављају се, и данас су у књижевном језику много уобичајенији, рефлексивни облици из породице глагола *губиџи*, в. поглавље VI.

гинуџи, -нџм имрф. у изразу ~ из (*испред*) *очију* (*џред очима*) 'нестајати, губити се из вида': Све јој се чини да га више неће видети: гине јој из очију Ј. Веселиновић, Хајде, гини ми испред очију Н. Шоп (РСА)

изгинуџи, -нџм рф. 'бити изгубљен, изгубити се'⁸²⁷: Ови син мој умро бјеше и

Стевановић 1986:431, Арсенијевић 2003:240, 249–256, СССЈ 234, за сличне примере с глаголима *живеџи* и *умреџи* в. нарочито Арсенијевић 2003:254, напомена 305.

⁸²⁵ Чини се да семантичка дефиниција у овом случају није довољно прецизна, корелација *не живи* : *ђине* упућује на то да би се значење глагола *гинуџи* пре могло интерпретирати као 'бити спреман жртвовати много, па и живот'.

⁸²⁶ Ово значење подразумева још једног учесника у описаној ситуацији у улози посматрача (в. Падучева 2004) и(ли) когнизанта.

⁸²⁷ Значење је у РЈА 4:170 s.v. дефинисано на следећи начин „*као pasivno prema izgubiti*“.

оживје; изгибе и нашаст јест Н. Рањина (RJA)

згинуџи, -нџм рф. 'погинути, пропасти, нестати (о човеку, људима, војсци)': И он згину от очију њих Постила, 1562, Луг је сплетен како мриже... да не видјах близу хиже, помисли' бих', да сам згиба? Ђ. Бараковић (RJA)

згинуџи, *згинеџм* рф. 'нестати': Згини и да те више несем видел Вараждин (Lipljin)
згинуџи, *згинеџм* 'изгубити се': Дрш се добро за сукњу, могел би згиноти Гола (Vešenaј/Lončarić)

стсрп. ПОГЫНОУТИ 'регіе': *џџь сџ вамь погивли .в. братџвџда на Косовџ полю, а уџиете иџь живе џ Царигради*⁸²⁸ Споменици срџбски (Даничић)

џдгинуџи, *џдгинеџм* рф. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију': Твој брат је бил мртв и оживел је, бил је погивал и нашал се је Колунићев зборник (RJA)⁸²⁹

Овде би могао спадати и следећи пример уколико би се његово значење 'бити заборављен' третирао као специфичан вид нестајања, тј. као ишчезавање из памћења, сећања.

џдгинуџи, -нџм рф. 'бити заборављен': Он нџће пдгинути ддк је Кдсова Ускоци (Станић)

Нечије одсуство у већини горенаведених случајева последица је губљења, тј. подразумева да други не знају где се тај неко налази, или да је он сам залутао, изгубио оријентацију. Међутим, оно може бити и последица тога што се та особа задржала негде (место може бити и познато), да је тамо остала дуже него што се очекивало.⁸³⁰

здгинуџи, -нџм рф. 'заборавити на време, каснити': Здгино у кафани с друштвом до јутра, бар да је ддшд на време Мачва (Лазић).

Мада потврда потиче из дијалекатског речника, дата употреба би се пре могла оквалификовати као колоквијална.⁸³¹

---

⁸²⁸ Семантика датог примера коментарише се на исти начин и у Ivić 2002:134.

⁸²⁹ Овде можда спада и потврда *џдгинуџи* 'заћи, застранили': Примите наук њега, да не погивнете с пута правденога Трансит (RJA), уколико се њено значење интерпретира као 'изгубити се', уп. напомену 279.

⁸³⁰ Уп. за значење буг. дијал. *огинувам* 'задржавати се, губити време', такође и *гина* 'споро радити, губити време', *гинеџ* 'спорост, одуговлачење, задржавање' све Банско (БЕР 1:242–243).

⁸³¹ Уп. и жаргонско значење *згинуџи* 'напити се' (Imami) које се развило из значења 'страдати (од

Домен животиња

Примењене на животиње, лексеме из породице глагола *гинути* најчешће реферишу на њихову смрт. Занимљиво је да се и у овом домену може разазнати семантичка компонента насилне, неприродне смрти. Како примећује К. Хереј-Шимањска: „Zwierzęta zwykle giną śmiercią gwałtowną...” (Herej-Szymańska 2002:394), уп. и семантичку дефиницију у RJA.

гинути, -нѐм имpf. 'умирати из неког разлога, не природном смрћу (о животињи)': Јаганци гињаху Ф. Ластић, Да кад сиду на јаја не гину гадом Ј. С. Рељковић, Бетлићи с језика гину (јер их по кликтању налази ловац) НПосл Вук (RJA)

гинем имpf. 'губити живот': Офце ги су метиља̀ве те свејено што гинѐф Призрен (Чемерицић)

ђине имpf. 'угињавати (о животињама)': Почѐла ни ђине сто̀ка Тимок (Динић)
из'гиноути: Я се закон' влахо̀мь ... и ако по го̀вѣхъ из'гиноу оу црѣкве кобыле Светостефанска хрисовуља краља Стефана Уроша II Милутина

изгинути, -нѐм pf. 'пропасти, упропастити се; умрети': Једа могаше овце запусити да изгину? А. Канижлић, Зар ти хоћеш да нам сва [марха] изгине⁸³² М. А. Рељковић, Пчеле се покосе и изгину Ф. Ђорђевић (RJA)

изгине pf.: За̀при кра̀ве и ст'о̀ј испред њи́, да не а̀кнѹ у по̀ток, да изгину и да полóме ко̀ла Црна Река (Марковић I s.v. *за̀пре*)

згинути, -нѐм pf. 'погинути, пропасти, нестати (о животињи)': И јегда [инорог] видит звер ко̀ју љубо, постигнет и натакнет на рог сво̀ј, да јегда̀ј згинет звер на главе Физиолог, 16/17. в., Или мачка или мачак, згинути ће биједни сврачак Посл Даничић (RJA), 'липсати, умрети': Љубећи ко̀нску мртву главу, легне кра̀ј згинулог тијела кљусине А. Б. Шимић (РСА)

згинути, -нѐм pf. заст. 'згинути, умрети, погинути; угинути': Ни една да незгибне овца! И. Стој., Голубица 1840. (РСА)

погывноути 'perire': **аще се слоуци погывноути злемь** [пчеле] Monumenta serbica (Даничић)

пића)'.
832 Овај пример вероватно спада овде, према *марха* у старијим изворима значи, поред 'стока', и 'роба'.

погынуџти 'perige': ако погине **Злианикъ** [пчелињак] Monumenta serbica (Даничић)
ѡдогинуџи, -нѣм pf. ретко 'липсати, угинути': Риби... вехшеју честију погибоше
Ш. Кожичић, Да од глада не погине [тј. овца] В. Дошен, Да не би већма оболио [тј.
коњ] и мало помало погинуо М. Добретић, Кокош болна од пипе погине Ј. С.
Рељковић, Зец ће се окоти, онђе и погине НПосл Вук, У Мостару теле погинуло НП
Вук (RJA), 'пропасти, пострадаџи': ...погибе јој стадо у планини (Његош)

ѡогинуџи pf. 'угинути, липсати': Стављају му у кола погинулу кокош М.
Марковац (Ivić 2002:135)

ѡдогинуџи, -е pf. 'угинути': Изгледа да су погиниле од ѡтог што се запрашѡва⁸³³
Ђала у Банату (PCGB)

стерп. **погыбати** 'perige': **что погиба шть оули** Monumenta serbica (Даничић)
ѡогибати, -ам impf. 'гинути, пропадати': Всака сојка од јазика свога погиба
Живот Александра Великог (RJA)

ѡугинуџи, -нѣм pf. 'погинути, изгинути': Да не би какво марвинче угинуло или чоек
да не би погинуо НПосл Вук, Кад угине животиња Ђ. Даничић, С. завет, Говече...
слабо једе, обично угине [од болести метиља] — Гљиста угине Оток у Славонији, Да
прегледа нагло угинулу стоку — ...нису угинули волови М. Ђ. Милићевић, угине
животиња Ивековић, 'abstehen (von Fischen)' Шулек (RJA), 'завршити живот,
престати живети (о животињама), липсати, црћи' (PMS)

ѡугинуџи pf. 'престати живети (о животињи)': Трѡт кад му дѡо, пѡлни ѡргѡн,
ѡстане у маџици, ѡгине Черевић, Наишла је бѡлест на свѡње и скѡро свѡ су ѡгинуле
Војка, Ако је стѡра маџица ѡгинула пред рѡјидбу... Меленци (PCGB), 'помрети,
изгубити живот': У мртвој Тиси... по километер један је тај гас. И сад то што се
затекло ту [рибе]... то је све угинуло Србобран, нешто је [икре] тичија појела, нешто
је угинуло Земун, од тога се риба опија и излази на површину воде. ... А да сам
сакрио... па ћу каз'ти: угинуо је, једе ми се, кажем, угинуо је Кленак, на пампури кад
се ватла кечига, угине силна Босут, угине риба у барку Велико Градиште
(Mihajlović/Vuković)

ѡѡинуџи 'престати живети (о животињи)': Труѡуша лѡжи сама труѡове и мѡра да
угине Дубовац (PCGB)

---

⁸³³ Реч је о шевама, уп. PCGB s.v. *запрашѡвати*.

у̀гиниѝ, -нѝм рф. 'липсати, црћи': Нѝмам више оваца, свѝ су у̀гиниле бачки Буњевци (Реи́с/Ва́слија)

у̀гиниѝ, -нем рф. 'угинути, престати живети, цркнути': У̀гини́лѝ ми је пет оваца бачки Хрвати (Sekulić)

угинуѝ рф.: Зѝчеви у̀гинули, ва́лда овѝ што кропи́мо жѝта Мрче (Ради́ћ s.v. *крѝиѝ*)

уги́не рф.: Изја́ловила се, ка̀о кад жѝна д извѝнеш, побѝци. Онда у̀гине младу́нче Кривовирски Тимок (Раки́ћ s.v. *изја́лови се*)

уги́не рф.: Кад и ви́ше не трѝбају, пчѝле истѝрају трунѝтѝви на̀поље и ѝни у̀гину ѝдглади Црна Река (Маркови́ћ II s.v. *и́рунѝѝв*)

у̀ђи́не рф. 'угинути': У̀ђи́ну́ла им кра́ва Тимок (Дини́ћ)

вѝгинуѝ, *вѝгнѝм* рф. 'цркнути, крепати': Вѝгнѝене мачке и цуцке нитко з цесте не вугибле Вараждин (Lipljin)

уги́баѝи, *у̀ги́бѝм* / *у̀ги́бљѝм* имрф. и уч. према *угинуѝи* 'липсавати, цржавати': Големи дио, чак и милијарда младунчади, угиба Доленец/Павлетић, Наука о еволуцији (PMS)

вуги́баѝи, -блѝм имрф. 'умирати, угибати': Марха вугибле как мухе Вараждин (Lipljin)

угиња́ваѝи, *угиња́ва* имрф. 'престајати живети (о животињама у већем броју)': [Водени цвет] скине кошуљицу и угињава Сремски Карловци (PCGB)

угиња́ваѝи, *угиња́ва* имрф. 'престајати живети (о животињама у већем броју)': Значи друштво [пчеле] се размећа и та́ угиња́ва Иланца (PCGB)

за̀гинуѝи, -нѝм рф. 'изгинути, погинути, пропасти': Стани јуре, брзи коњу, да би, коњу за̀гинуо, каконо је мени тебе цића за̀гинути П. Хекторовић (RJA), 'цркнути, липсати, угинути; поцркати': За̀гинула ми толика стока! Призрен (PSA)

зги́банија f. заст. и дијал. 'помор, погибао; пропаст': Кад кокошке цржавају то је кокошија згибанија Бачка (PSA)

и́огибел f. 'велика црквица': Ударила погибел на свиње Пољана у жупанији пожешкој (RJA)

угину́ће п. 'губитак живота, смрт; смртност (животиња)': Ниска [је] продуктивност стоке, велика угинућа Партијска изградња 1950. (PMS), 'смртност животиња': Ђве годинѝ сам ѝмо ма́ња угинућа у прасицама него ла́не бачки Буњевци (Реи́с/Ва́слија), 'смрт животиње или биљке': Велико угинуће марве

уништило је Мишка бачки Хрвати (Sekulić)

Како се из примера може видети, дато значење се у савременом језику, како књижевном тако и у дијалектима, већином повезује са облицима који имају префикс *y-*, али се тако строга специјализација може сматрати рецентном појавом.⁸³⁴

Забележено је и значење 'слабити, мршавити'.

ђине impf. 'слабити, нестајати': Оваја овца ману да једџе и полк ђине... Пирот (Панајотовић)

И овде се реализује значење 'нестати, изгубити се, ишчезнути'.

изгинуџи, *-нџм* pf.: Искати изгинуту овчицу А. Гучетић (RJA), 'нестати, изгубити се, ишчезнути, изумрети': Тражили краву... а никад ју не нађоше; изгинула као да је у земљу пропала М. Стојановић (РСА)

српсл. *погыноџти* 'perire': *погыбышыџе вџыџе*⁸³⁵ Monumenta serbica (Даничић)

џогинуџи, *-нџм* pf. 'нестати, ишчезнути': Нијесам послан него ко овцама, које су погыбле [лат. ...ad oves, quae perierunt Јеванђеље по Матеју 15:24, ...к изгубљенијем овцама Вук] Н. Рањина, Бише [штампано: биху] Цису погынуло живинченје оли како св. писмо каже: товарице А. Качић, Погыне јџдноме човјеку коза а не могаше никоме рећи: ти си ми је украо НПр Врчевић (RJA)

У последњем примеру је имплицитно присутно и значење 'бити украден,

---

⁸³⁴ Слично томе, по узусима савременог књижевног језика примена глагола *умреџи*, *умираџи*, када је реч о смрти животиња, била би маркирана. Међутим, дијалекти и старије потврде указују на другачије критеријуме употребе ових глагола, уп. *џмријеџи* pf. 'угинути': Пчеле се у народу држе као нешто свето, паче о њиме се не говори „цркле су“ или „крепале су“, него „умрле су“ Конавли, В. Богишић — У Хрватској кажу и за пчелца „умро је“ мјесто „угинуо је“ Броз/Ивековић; у ранијим потврдама употребљава се и за коња — Душанов законик, (ситну) стоку — Винодол 1395, кокош — Коризмењак 1508, змију — Александрида 16. в. (RJA), *умреџи* pf. 'преминути (каже се само за човека и за рој пчела кад угине)' Косово (Елезовић II), *џмре* pf. каже се за угинуће овце (негде и пчеле или краве) Лозан (Јоцић), *џмираџи*: Пчџла џмре зџто што је пчџла бџџји ствџр Суботица (РСГВ). Уп. и Ivić 2002:138–140. И другде у словенском свету се за пчеле употребљава исти овај глагол, в. СД 4:367 s.v. *пчела*, Burzyńska/Kamieniecki 1998:88 о могућим разлозима за различит (језички) однос према пчелама у овом погледу у односу на остале животиње.

⁸³⁵ Уп. шири контекст: **џимџ же и погыбышыџе вџыџе домџ изџавилеџа ка истинномџ пастыџџ и богџ всеџџџжителю вџзџвџраџене бџше.**

нестати услед крађе (о животињама)⁸³⁶ које је недвосмислено потврђено у службеној кореспонденцији из прве половине 18. века, која је вођена поводом случајева крађе коња.⁸³⁶ Треба нагласити да је у питању тип текста који се, због своје намене, одликује експлицитним и прецизним формулацијама. Навешћу већи број примера јер се и тиме показује да је реч (у најмању руку на одређеном простору и у наведеном времену) о стабилном и конвенционализованом значењу.

А за овога Вашег чловека кому су били коњи погинули ја сам њему његову дангубу и његов трошак и што је дао за муштулук све њему наплатио од они луди у који су се коњи нашли... капетан Секула Витковић, Паланка 1720, Само како ми се дођоше тужити Кукојевчани да су им ноћаске коњи погинули из пола ... да каже тко је украо... оберкапетан Никола Рашковић, Моровић 1725, Молимо моји коншија и пријатеља да им коњи не погинуу Алил паша, Зворник 1726, Лани нами кон погинуо уз винотрге из Козлука нашега Мехмед-аге ... јере се тамо нашао [коњ] и наши су га луди познали... зворнички паша, пре 1729. (Gavrilović 1986:257, 277, 293, 302)

Што се тиче начина настанка разматраног значења, треба претпоставити следећи развој 'нестати, ишчезнути' → 'нестати, ишчезнути услед крађе' → 'бити украден', заснован на каузалној метонимији будући да се лексемом којом се исказивала последица почиње означавати и њен узрок. Ново значење је најпре било прагматичко, тј. зависно од одговарајућег контекста, али овако висок број потврда и то баш у службеној преписци указује на то да је тада имало висок степен конвенционализације.

Да би се ова семантика реализовала, неопходно је да се животиња о којој је реч сматра нечијом својином, да се налази у нечијем власништву, те је отуда у наведеним примерима обавезно присутан посесор у дативу. Исто значење јавља се и у домену неживог, под истим условом: да се ствар на коју се реферише претходно налазила у нечијем поседу.

Семантичке паралеле из словенских језика (в. напомену 857) отварају питање да ли је посредни неки општи семантички потенцијал, заснован на формули

---

⁸³⁶ У вези са овим значењем уп. струс. *погинути* 'нестати, изгубити се': Аще ли же погынетъ животина она, да заплатитъ иже татбу колоколу створивыи [ἀφάνες γένηται] Книги законные XV в. (XII–XIII в.) (СРЯ XI–XVII).

узрочне метонимије, који се самостално остваривао у појединим словенским језицима или можда имамо посла са преживелим траговима једног од термина прасловенског обичајног права. Одговор на то питање, међутим, изискује подробнија упоредна истраживања.

О могућој мотивацији значења терминолошког неологизма *нейогиб* т. 'оно што не гине': Ко узме чију стоку под кесим [најам, закуп] или у непогиб (s.v. *kēsīm*) В. Богишић (RJA) било је раније речи.

Домен биљака

Када се примењују на биљке (и њихове делове), лексеме из ове породице имају значење 'пропадати, венути, сушити се', уп. у истом значењу дљуж. *ginus'* (ЭССЯ 7:218).

гѣнуѣи, -нѣм impf. 'нестајати (о биљци)': Нигда не гине зелен са бора и листак са маслине — С костраве гине виноград Ш. Менчетић (RJA), 'физички пропадати, копнети, венути (биљци)': Има неких предела... да нису за обраду, јер у њима биљке гину Ј. Жујовић, Грожђе на око гине... Ну, како се осушило и набрало зрње И. Типико (РСА)

гѣниѣи / *гѣнуѣи*, -нем impf. 'копнети, венути (о биљци)' Вршац (РСГВ)

изгинуѣи, -нѣм pf. 'пропасти, упропастити се; умрети': Покли у оштрој зими изгине [цвијет] Ј. Кавањин, Од ње изгине шашаста трава — Под овом ријечјом 'изгинути' разумије се, кад се стрни или трске нижје каса за један педаљ, гди су нај тање и слабе, пригибљу, пак послѣје под послом читаво изломе и одпадају И. Јабланци, Од суше је род изгинуо С. М. Љубиша (RJA), 'пропасти (о већем броју појмова), страдати, бити уништен': Овакве саднице ће понајвише изгинути, кад их премјестиш у злочесту земљу Б. Шулек (РСА)

згѣнуѣи, -нѣм pf. 'погинути, пропасти, нестати': ...нег' згибла винишћа понављам и садим Х. Луцић (RJA), 'свенути, увенути': ...Дрвету што једном до корена згину? С. Пандуровић (РСА)

нагинуѣи pf. 'страдати': Летни природ злочест бил је, ар пшеница и хрж нагинула су Вјесник кр. државног архива, Ако се оставију, долњи прави корен терса нагине Даница загребечка 1838. (РНKKJ)

ѣогинуѣи pf. 'регіге, пропасти, нестати', пренесено 'interire, заглавити, умрети

неприродном смрти': Пшеница погибе и ина жита погибоше 1431, Приморје (Mažuranić)

йòгинуџи, -нѣм pf. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију': Дриво крипко једна мала углина [шупљина] чини погинути Транзит св. Јеролима (RJA), 'пропасти, пострадали': ...погибе јој жито у долини... (Његош)

йогџнуџи, -нен pf. 'страдати, увенути (о биљкама)': Погинуло ми је мајко маслине ол зиме (ČDL)

у̀гинуџи, -нѣм pf. 'погинути, изгинути': Стабла об зиму виде се, кано да су угинула Б. Леаковић, Све угине, симе и расада Ј. С. Релковић (RJA)

у̀гинуџи pf. прен. 'увенути': Тѣ [руже] су ми свѣ трѣ у̀гинуле Добринци (PCGB)

угинуџи pf. 'пропасти (о биљкама)': Засејано семе угинуло од силних киша (Ivić 2002:136)

гинуџе п. 'гињење, смрт, умирање, нестајање': Јесен... у том гинуџу свјеже зелени... Ђалски (РСА)

нагињење п. 'страдање (о житу)' Столетни колендар 1819. (RHKKJ)

йогџио, -или f. 'језивост, опасност': Кад од смрзње њем [тј. цвијећу] погџил није Ј. С. Релковић (RJA)

У савременом су стандардном језику многи синоними, попут *йроџадаџи*, *венуџи*, *суџиџи се*, у неутралној употреби уобичајенији од овде разматраних лексема. Треба скренути пажњу на примере са житом јер сведоче у прилог претпостављеном семантичком развоју 'савити се' → 'пропасти'.

Домен неживог

Иако је то за данашње језичко осећање необично, у старијим изворима се лексемама из породице глагола *гинуџи* врло често реферисало на ситуације из домена неживог. Поменута промена у језичком узусу регистрована је и у релевантним речницима. Тако је значење 'губити се, ишчезавати, нестајати; пролазити', које реализује глагол *гџнуџи*, када се односи на обичаје, љубав, веру, младост, мелодије, пламичке, сунце, дане, у РСА окарактерисано као фигуративно. Исти квалификатор добило је и значење префигираног глагола *зџнуџи* 'нестати, ишчезнути, изгубити се' зато што га у савременом језику користе једино песници у споју са лексемама и синтагмама као што су *слика*, *йесама рој*, *свирка вјџџра* и

злаїни сн (РСА). Примери овог типа које доноси РЈА знатно су бројнији, што упућује на закључак да је сужавање опсега употребе разматраних лексема новија појава и да се примери из инаниматне сфере доживљавају као фигуративни данас, али да раније није било тако.

Потврде из инаниматне сфере биће разврстане према тематским групама⁸³⁷ којима припадају лексеме које се јављају у споју с речима окупљеним око глагола *гинуџи*, а затим ће у оквиру тих група бити испитивана значења која лексеме из гнезда *гинуџи* остварују.

Разматране лексеме из породице *гинуџи* јављају се у споју с речима којима се упућује на природне појаве и физичка тела у најширем смислу. Њихова се значења крећу у распону од 'пропасти, бити уништен (нпр. о небу, земљи, световима)', преко 'смањити интензитет до утрнућа (нпр. о светлости, ватри)', 'нестати, ишчезнути (нпр. о снегу, магли)' до 'нестати из вида (нпр. о сунцу које залази, о планинама у магли)'.

гїнуџи, -нѣм імрф. 'пропадати, кварити се, уништавати се (о неживом)': Под тврд зуб од времена туч жестоки исти гине Ј. Кавањин, 'нестајати (о физичким стварима)': Како сниг гине и бижи од сунца М. Добретић, Свјетлост гине нам сунчана... И. Матеић (РЈА), фиг. 'губити се, ишчезавати, нестајати; пролазити': Модри пламичци титрају ... гину Д. Домјанић, Сунце гине, мрачак пада И. Козарац, ...облак што гине на западу А. Шеноа (РСА)

їзгинуџи, -нѣм рф. 'нестати': Јак прид сунцем ноћне тмине, а прид вјетром магла изгине И. Гундулић (РЈА), 'нестати, изгубити се, ишчезнути, изумрети': Већ дуго изгинули су задњи траци сунца... Ј. Лесковар, Још су се само видјеле планине у јутарњој магли, док и оне нису изгинуле Ј. Косор (РСА)

српсл. **погыбноуџи** 'регіге': **небеса ... погыбноуџь** Monumenta serbica⁸³⁸ (Даничић)

їдгинуџи, -нѣм рф. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем конкретном)': Погинуће прије небо и земља... И. Марки, 'нестати, ишчезнути (о нечему конкретном)': Гди може суначе с небеса погинут? Ц. Држић, Тудије вода погину,

---

⁸³⁷ Поделе ове врсте увек су условне с обзиром на то да увек има прелазних случајева или примера који би на основу различитих карактеристика могли бити истовремено сврстани у више група.

⁸³⁸ Цитат је из аренге повеље краља Владислава (1234–1240) манастиру Св. Николе Врањинског.

да сух оста рибњак Ф. Главинић, Црни глухе ноћи мрак погине И. Гундулић, Пређе би се небо проломило, а на небо сунце погинуло... НП Вук (RJA)

загїнаїти rf. 'угасити се (о ватри)': Óгѣъ ми је загїнал ф пеїи Озаль (Тежак 357)

їд`гїбија f. 'пропаст, страдање уопште': Сви мирови с опширна простора | к погїбији вјечној одлећеше (Његош)

У колокацијама с именицама *сунце* и *месец* лексеме разматране породице остварују такође значење 'помрачити се (о сунцу и месецу)'.⁸³⁹

гїнуїти, -нѣм impf. 'пропадати, кварити се, уништавати се (о неживом)': Када мисец гинѣ⁸⁴⁰ Ј. С. Рељковић (RJA)

погыбноути 'deficere': **погыбнетъ Лоуна или Сланце** Старине (Јанковић 1989:223)

погыноути 'id.': **погынѣ Сланце мѣсеца їоуна** 1433, запис у рукопису Хлудовске библиотеке, ЗН 269° (Јанковић 1989:223)

погывати 'id.': **погыве Месець єднѣ ноцї**⁸⁴¹ 1638, запис на књизи у манастиру Св. Пантелејмона у Нерези код Скопља, ЗН 1317°, **Сланце погыве** 1433, запис у рукопису манастира Хиландара, ЗН 6127°, **свѣзѣшенно погыбаєтъ** Одломци космографије, крај 15. в. (Јанковић 1989:223)

з`гїнуїти, -нѣм rf. 'помрачити се, потамнети (о сунцу)': Кад сунце загыне (помрчи), вели се, да ће неки краљ погынути Скопска Црна Гора (RJA)

погыбелъ 'eclipsis': **нагынаєтъ погыбѣлъ Сланцѣ** Зборник апокрифа и Календар,

---

⁸³⁹ Као паралеле могу се навести (ст)рус. *гибнути / гыбнути* поред *гинути* 'нестајати (о сунцу и месецу приликом помрачења)' (СРЯ XI–XVII), струс., рус.-цсл. *гыбель* 'помрачење (сунца и месеца)' Псков 1540. (ЭССЯ 7:217 s.v. *gybelʹ / *gybělʹ), рус. заст., дијал. *погыбаѣтъ, погы(б)нутъ* 'помрачити се (о сунцу и месецу): Солнце, луна погыбли Тула (Даль), мак. дијал. *з`гїнѣва с`нцѣїто, м`сечїнаїта* 'id.' Доња Преспа, *загїнѣва с`нцѣїто, м`сечїнаїта* Костур (Шклифов 1979:149).

⁸⁴⁰ У вези с овим примером треба напоменути да је неопходан шири контекст како би се са сигурношћу одредило његово значење (семантичка дефиниција која га прати сувише је уопштена). Наиме, могуће су и друге интерпретације, нпр. 'залазити (иза облака)', 'бити у фази после уштапа', тако у македонском и бугарском лексеме из псл. гнезда *gybnoti реализују ово друго значење, уп. мак. дијал. *гїнѣж* 'смањивање месеца' Демир Хисар (БЕР 1:242), *їд`гїбеж* 'време од кад месец почне да се губи до младог месеца' Охрид, *їд`гїбел* 'последња четвртина месеца' Прилеп, Дебар (id. 5:423), *їд`гїбеш* 'једна од последњих месечевих фаза' Доња Преспа (Шклифов 1979:149), буг. *гынѣжъ, погыбежъ* и *погыбелъ* f. 'када месец после уштапа крене да се смањује' (Геров).

⁸⁴¹ Овај и следећи пример требало би да иду под **погыноути**.

трећа четвртина 16. в., *НАУНЕТЪ ПОГИВѢЛЬ С ХОДОШКИ ЗБОРНИК, ВЪДЕТЬ ПОГИВЕЛЬ ГЛЪНЦЪ* крај 17. в. (Јанковић 1989:223)

ПОГИВЕЛЬМА СВЪРШЕНАИ 'eclipsis totalis': НАУНЕТЪ ПОГИВЕЛЬ СВЪРШЕННѢ Ходошки зборник (Јанковић 1989:223)

Синоними *ЗАИТИ, ЗАЦРЪНИТИ СЕ, ИЗЪСТИ СЕ, ИСКОУШАТИ, ОМРАЧИТИ СЕ, ОМРЪКНОУТИ, ОСКОУДѢВАТИ, ОСѢНИТИ СЕ, ОУРЪНИТИ, ПОМРАЧИТИ СЕ, ПОМРЪКНОУТИ, ПОМРЪЧАТИ, ПОУРЪНИТИ 'deficere'* (Јанковић 1989:231) и *ЗАТМНѢНИЕ, ИСУЗНОВЕНИЕ, МРАКЪ, ОСКОУДѢНИЕ, ПОМРАЧЕНИЕ, ПОМРЪКНОУТИЕ, ПОМРЪЧАНИЕ, ПОТЪМНѢНИЕ, ТЪМА, ОУБИВАНИЕ 'eclipsis'* (id. 232) указују на две могуће мотивације датог значења. Лексеме *ОСКОУДѢВАТИ, ОСКОУДѢНИЕ* и *ИСУЗНОВЕНИЕ* указују да је посреди специфична, датом контексту прилагођена реализација опште семантике 'нестати, ишчезнути', док синоним *ОУБИВАНИЕ* говори у прилог тумачењу да је полазно значење 'губити живот' које подразумева аниматне актанте.⁸⁴² Даља интерпретација у оквиру ове друге опције зависи од тога која се компонента колокације схвата дословно. Уколико се лексеме за небеска тела поимају дословно, онда се значење речи из гнезда *гинуѹи* заснива на метафоричком преносу из домена живог у домен неживог. Ако су небеска тела персонификована,⁸⁴³ у том случају овде разматране речи задржавају своје полазно значење.⁸⁴⁴

Разматране лексеме употребљавају се и у споју с речима којима се означавају ентитети који се перципирају чулима мириса и слуха. Када се упућује на мирисе, реализује се значење 'нестати, ишчезнути, бити неутралисан'.

гинуѹи, -нѹм impf. 'нестајати': Гди никада смрад не гине В. Дошен (RJA)

---

⁸⁴² Према народном веровању, помрачења сунца и месеца објашњавана су тиме да их гута вук, пас, ђаво, хала, вукодлак и сл. (СМ 354–355 s.v. *месец*).

⁸⁴³ Уп. „Србљи кажу да сунцу не ваља рећи *зађе*, нити *сједе*, него *смири се*, јер кад му се рече *зађе*, онда оно (сунце) рече: *зашао ња не изашао!* а кад му се рече *сједе*, онда оно рече: *сјео ња не ушјао!* а кад му се рече *смири се*, онда оно рече: *смирио се и ѹи!*“ (Вук s.v. *смѹриѹи се*). О антропоморфизовању сунца и месеца у народним веровањима код Срба в. Јанковић 1951.

⁸⁴⁴ Херартс анализира на исти начин сличан пример (Geeraerts 1997:68) уз напомену да се ове две интерпретације (које претпостављају метафорички механизам односно персонификацију) узајамно не искључују (id. 82, напомена 19).

й̀дгину̀џи, -нѣм pf. 'нестати, ишчезнути': Нег од соли и љутине једал' блудни смрад погине В. Дошен (RJA)

У колокацијама с речима које се односе на звуке из природе или људског порекла разматране лексеме остварују значење 'смањити јачину до нестајања, утихнути'. Кад је говор у питању, може се реализовати семантика 'ућутати, изгубити моћ говора'. У примеру из Т. Маретића значење је 'нестати, изгубити се из употребе'.

г̀ину̀џи, -нѣм impf. 'нестајати': Ријеч ми гине, дух ми бјежи... Ц. Палмотић (RJA), 'губити се, ишчезавати, нестајати': Гину мелодије... Д. Домјанић (РСА)

изгину̀џи, -нѣм pf. 'нестати': Сред усти јој ријеч изгину Ц. Палмотић (RJA), 'id., изгубити се, ишчезнути, изумрети': Оба су ова гласа у језику нашем изгинула Т. Маретић (РСА)

зг̀ину̀џи, -нѣм pf. фиг. 'нестати, ишчезнути, изгубити се': Ни један гласак пропасти неће, | Згинути неће песама рој Ј. Грчић Миленко, Свирка вјетра ... | Прође поред мене и кроз лозе згине А. Шимић (РСА)

й̀дгину̀џи, -нѣм pf. 'нестати, ишчезнути': ...кад је језик завезан и ријеч је погинула В. Андријашевић (RJA)

у̀гину̀џи, -нѣм pf. 'престати постојати, пропасти, нестати; изгубити се': И глас му угину мукли... В. Видрић (PMS)

Врло су бројне потврде из имовинске сфере (новац, имање, трговачка роба, ствари као лично власништво) у којима се концептуализују материјални губици и пропаст који имају најразличитије узроке (непоштовање финансијских споразума, пороци власника, наплата новчаних казни, дугови, ратови и природне непогоде, затурање и губитак ствари или новца итд.). О овој семантици је било речи и кад се говорило о разним врстама човековог страдања, разлика је у томе што се у претходном случају субјектом именовано човек који трпи материјалне губитке, а овде имовина која је изложена пропасти или нестанку.

стсрп. *гыноуџти* 'региге': *да имь нихъ ѡаботица не гине*⁸⁴⁵ 1501, Monumenta serbica (Даничић)

г̀ину̀џи, -нѣм impf. 'пропадати, кварити се, уништавати се (о неживом)': Који

---

⁸⁴⁵ Овај исказ је део препоруке Ахмет паше Дубровчанима да заосталу новчану накнаду исплате монасима и да им је исплаћују и даље *да имь нихъ ѡаботица* [re(s)cula, стварчица, посао] *не гине*.

пијеш а кућа ти гине М. А. Рельковић (RJA), у изразу ~ из (исїред) очију (їред очима) 'нестајати, губити се из вида': Имање, тврдо и неуништиво имање, гине из очију и нестаје као дим⁸⁴⁶ И. Андрић (РСА)

зїнем impf. 'пропадати': Пијаница, гїне му толико мал, а он сал да му је да пије Призрен (Чемерикић)

стерп. ИЗГЫНОУТИ 'regire': цю изгыне, ви вбѣтовасте платити⁸⁴⁷ 1411, Споменици србски, нашѣмъ ввамо длѣжанъ е много, молимо да намъ не изгыне⁸⁴⁸ 1419, Споменици србски (Даничић)

изгинуѣи, згинуѣи pf. 'amitti, perdi': Када се згоди, да бише згибла земља лећинска [или јамачно лешћинска], ...ту земљу прода судац 1440, Брибир (Mažuranić)

згїнуѣи, -нѣм pf. 'погинути, пропасти, нестати': Да попишем левендар од мобила, ко је било реченога ње првога мужа, заради да не згине че дици, ки су од првога мужа 1642, Врбник (RJA)

сгинуѣи pf. 'пропасти, изгубити се, нестати': Ошће да не мози ни једно благо згинут без канта [оглашавања]⁸⁴⁹ (s.v. *kanat*) 1507, Веприначки статут, Згибе хижа нашега милостивнога господина и наше госпоје⁸⁵⁰ (s.v. *gospodja*) 1543, Пећ (Mažuranić)

згїнаѣи pf. 'изгубити се, нестати': Пѣзи да ти нѡвѡц не згїне Озалъ (Težak 357)

стерп. ПОГЫБНОУТИ 'regire': ДОБИТКЪ УНОГА МЪРЪЦА УДЪ НАСЪ ДА НЕ ПОГЫБНЕ НИЦЮЕ⁸⁵¹ Monumenta serbica (Даничић)

стерп. ПОГЫНОУТИ 'regire': КЪДА СИ ПОИДЕ УНЗИ ГОСТЪ, ДА МОУ ПРѢДА СТАНѢНИНЪ ВЪСЕ,

---

⁸⁴⁶ Шири контекст указује на то да је значење заправо 'нестајати наочиглед, видљиво голим оком, приметно': „Кућа се нагло осипа. Топи се пара у руци, а имање, тврдо и неуништиво имање, гине из очију и нестаје као дим. Једино кад мало више попијеш с друговима, оно изгледа као да је на свом месту, али чим се отрезниш, видиш опет да се све помера, топи и нестаје. Још за време рата продали су кућу у Сагрцијама. Сад су продали и другу, велику, на Бјелавама, и преселили се у много мању, под кирију“ (И. Андрић, *Нове ѣријовѣйке*, Београд 1948, 237).

⁸⁴⁷ Реч је о штети, губитку који имају трговци.

⁸⁴⁸ Мисли се на дугове које је имао неко о чијој се смрти пише.

⁸⁴⁹ Прописује се начин продаје некретнина, имања.

⁸⁵⁰ Говори се о томе како је Слуњски напао Стеничњак.

⁸⁵¹ Реч је о обећењу да ће имовина неког страног трговца, у случају његове смрти, бити пописана и у целости враћена.

што моу боуде пѣль. аще моу боудеть што погинуоуло, все да моу плати⁸⁵² Законик
 цара Душана, да покладъ не кѣ погинѣти⁸⁵³ 1429, Monumenta serbica (Даничић)
йòгинуѣи, -нѣм pf. 'пропасти, пасти у пропасть, погибију (о нечем конкретном)':
 ...ако би јаспре погинуле П. Филиповић, Није погинуо зајам, већ враћање НПосл
 Вук (RJA), 'нестати, ишчезнути (о нечему конкретном)': Најти ричи [ствари]⁸⁵⁴
 погибше или украдене Старине, Тада нама погипе сестре наше златна чаша НП
 Богишић, Погипе ми јаглук из сандука НП Вук (RJA)
йòгинуѣи pf. 'регіре, пропасти, нестати': ако би тко у парни споменуо силу, али се
 тужио из силе, јуре [већ] не море погинути меу њима осуд сиони (25 либара)⁸⁵⁵ (s.v.
javni tužilac) Пољички закони (Mažuranić), 'id.': ...да одпусти оне Турке... и да им
 не би една копча погинула 1812, Карађорђево Деловодни протокол, Из ове куће
 неће ништа да ти погине. Што ти... погине, ја плаћам 1952, Подгорица (Ivić
 2002:133)
йòгинуѣи, -нѣм pf. 'пропасти': У мене ти дѣг нѣкад нѣје погинуо⁸⁵⁶ Ускоци
 (Станић)
загинуѣи pf. 'регіре, пропасти': ...кому је земља била загибла за осуд [новчану
 казну] (s.v. *milost*) 1450, Тржић (Mažuranić)
зàгинуѣи, -нѣм pf. 'настрадати, упропастити се; пропасти': Загинуће ми тај новац
 Враће (РСА)
йòгиба f. 'језивост, опасност': Кад заимаоц... ставља своје имање на погину
 изгубјења Т. Ивановић (RJA)
йòгибел f. 'пропасть': Када згибе хижа нашега господина и наше госпоје... тој
 погибели нигдоре не би узрок него Балог 16. в. (RJA)
йòгибио, -или f. 'ризик, ризичан посао, ризична ствар': Бојаше се пинез ставит на

⁸⁵² Уп. шири контекст: ...кто догѣ, да доходи къ стананиноу, да моу пѣдаа конь и станъ въсь, да га
 съваюде стананинь съ въсьѣль. и къда си понде ѡнзи гостъ, да моу пѣда стананинь все, што моу боуде
 пѣль. аще моу боудеть што погинуоуло, все да моу плати Законик цара Душана (Даничић s.v.
 СТАНАНИНЬ).

⁸⁵³ Дубровчани се заклинју да депозит који су примили неће пропасти нити се смањити.

⁸⁵⁴ За значење в. RJA s.v. *riječ* и., Лома 2008:207–208.

⁸⁵⁵ Другим речима, глоба за насиље више не може изостати, мора се наплатити.

⁸⁵⁶ Спада овде ако се мисли на дуг у материјалном а не у моралном смислу.

погибио С. Роса (RJA)

Значење 'бити украден', које је имплицитно присутно у значењу 'нестати, изгубити се' у неким од горенаведених примера, недвосмислено је заступљено у примерима који следе.⁸⁵⁷ Треба подсетити да се ово значење остварује и у вези са домаћим животињама које представљају врсту приватне својине.

...Радона којему се неке даске у нашој страни погинуле које му је покрао отолен један чо[в]ек именован Мијат Прекогаза капетан Вук Исаковић, 1724, Црна Бара,...и оне су ствари црковне... и биле су погинуле из бискупскога двора ... Станоје ук[рао] јесте сандук кнез Никанор Павловић, 1724, Карловци, ...јесу му украли из харара клобук што је купио и два појаса црвена женска и једну шамију и једне игле. ...зашто је човека пуштао на конак каде се није уздао у кућу да неће из куће ништа погинути оберкапетан Н. Рашковић, 1726, Моровић (Gavrilović 1986: 275, 276, 283)⁸⁵⁸

йогинӯи, -нѣм pf. 'нестати крајом (о стварима)': Ка су пошши, вѣдио је е му је погинӯло млѣго ствѣрѣ ис кућѣ Загарач (Ћупићи)

Када су употребљене уз речи које означавају животне намирнице, храну и воду, разматране лексеме остварују значења 'пропадати, расипати', 'бити, остати неискоришћен те услед тога пропасти' или, ређе, 'нестати', са могућим импликацијама 'бити украден'.

гѣнуѣи, -нѣм impf. 'пропадати, кварити се, уништавати се (о неживом)': Пак му храна гине и измиче М. А. Рељковић (RJA)

йѣгинуѣи, -нѣм pf. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем конкретном)': Скупите, ча је остало кусоф, да не погину [о хлебу]⁸⁵⁹ Бернардин, Прелиј воду у једну жѣлу, да ни капи не погине С. Љубиша, 'нестати, ишчезнути (о нечему конкретном)': Кнезу онога села погибе једна крпа сланине НПр Врчевић (RJA)

У колокацијама са речима којима се реферише на употребне и украсне

---

⁸⁵⁷ У вези с овим значењем уп. слн. *izginiti* pf. еуфемистично 'бити украден, узет': *iz trgovine je izginila velika količina blaga — v zadnjem času je izginilo več avtomobilov* (SSKJ), струс. *гибѣти (гыбѣти)* 'нестати, ишчезавати (услед крађе)': *Аше земледѣлец украдетъ ральных желѣзь... да отдаеть на всякъ днь по числу днии, елико гибѣло у него, по грошо на днь Книги законные XV в. (XII–XIII в.)* (СРЯ XI–XVII), блр. *изгѣнуць* 'бити украден' (ЭСБМ 3:372).

⁸⁵⁸ Сви примери су из званичне преписке поводом различитих случајева крађе.

⁸⁵⁹ Из Јеванђеља по Јовану 6:12, реч је о хлебу који је преостао након Христовог чуда са умножавањем хлеба и рибе.

предмете лексеме из породице глагола *гинуџи* могу имати следећа значења: 'пропадати, кварити се услед некоришћења или услед неадекватног коришћења', 'бити упропаштен услед непажње, небриге', 'нестати, бити изгубљен'.

гинуџи, -нџм ірф. дијал. 'нестајати, ишчезавати, изумирати, губити се': Цар од царах мене је спремио | да облазим земљу свуголику, | ...да прегледам у младежи зубе | да се ружа у трн не изгуби, | да не гине бисер у буниште (Његош)

гџнем ірф. 'пропадати': Штò сте остаїле тој качиче да гџне тако на слунце? (Чемерикић)

џгинуџи, -нџм рф. 'нестати, ишчезнути (о нечему конкретном)': Замислимо, да погину на овем свијету сва зрцала Б. Зузери (RJA), 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем конкретном)': ...у што ћу оне драгоцене вешћи [ствари] спремити, да ми не би што на тако дугом путу погинуло Г. Зелић (RJA)

зџгинуџи, -нџм рф. 'настрадати, упропастити се; пропасти': Еве ти [та ствар], ал' ако загине, држ' се!⁸⁶⁰ Момина Клисуре (РСА)

хрв.-цсл. **гџвџљ**, -и / **гџвџљ**, -и f. 'губитак, расипање': роџто v gібџл' mast' сіџ тџгнаџ b(i)сі⁸⁶¹ глагољски мисал, почетак 14. в. (RCJHR)

џгџбџл f. 'штета, губитак': Зач би учињена погџбџл ове помасти? Коризмењак, Чему би та погџбџл [тј. драгоцене масти; лат. quid perditio hасс?] А. Далматин (RJA)

џгџбио, -или f. 'губитак, штета': Чему погџбио овај од помасти би учињена? Н. Рањина (RJA)

Више примера потврђује да су се лексеме окупљене око глагола *гинуџи* некада употребљавале у споју са речима којима се реферише на бродове, лађе и тада су реализовале значење 'пропасти, потонути (у мору)'.⁸⁶²

---

⁸⁶⁰ Није јасно да ли се говорник боји да му се ствар коју позајмљује не изгуби или да му се не оштети, поквари. Узевши у обзир да је у питању ситуација позајмљивања, ова потврда би се могла сврстати и међу примере из имовинске сфере. Класификација заправо зависи од тога да ли је тежиште на својинском или на функционалном аспекту, а то се из наведеног примера не може са сигурношћу одредити.

⁸⁶¹ Овај и следећи примери односе се на Христово помазање у Витанији, уп. Јеванђеље по Матеју 26, Јеванђеље по Марку 14 и Јеванђеље по Јовану 12.

⁸⁶² Треба поново подсетити на вањезички контекст: знатан број историјских извора у RJA потиче са запада с.-х. језичке територије, а у овом случају је од значаја да је већина писаца код којих је потврђено ово значење пореклом с Јадранског приморја.

гинутии, -нѣм *impf.* 'пропадати, кварити се, уништавати се (о неживом)': ...сред мора једна плав, без реда ка гинув не држи начин прав Д. Рањина (RJA)

изгинутии, -нѣм *pf.*: Дријева веће изгубљена и изгинута Б. Кашић (RJA)

йдогинутии, -нѣм *pf.* 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем конкретном)': Ако један брод погине, гдје су наше трговине? Б. Зузери (RJA)

йогибаиѝ, -ам *impf.* 'гинути, пропадати': У нику пропаст морску, гди наве погибаху, врже Ф. Главинић (RJA)

згинутии, -нѣм *pf.* 'погинути, пропасти, нестати': Господар' онога двора бише загубил' все, ча имише на свити, у једном древи [штампано: двори], ко бише згибло в мори Цвет сваке мудрости (RJA)

гибелъ *f.* заст. и дијал. 'погибао, опасност по живот или опстанак; пропаст': И трошна лађа... | Гибелъ победи Стерија (РСА)

йогибље *n.* 'пропаст': Вид'ла сам једнога ја погибје брода А. Канижлић (RJA)

У споју с речима којима се означавају грађевине и институције које се у њима налазе разматране лексеме остварују значење 'пропасти, угасити се'.

гинутии, -нѣм *impf.* 'пропадати, кварити се, уништавати се': Манастири пропадају, цркве гину, а вјера тоне С. М. Љубиша (RJA)

стсрп. *погиноуџти* 'регіге': како њ ѡнаи црџква погивла⁸⁶³ 1501, Monumenta serbica (Даничић)

српсл. *погиноуџти* 'пропасти': *ѡѡџтоуџ монастирѡ... зѡѡѡы Хиладарѡ... и ѡѡѡти ѡѡ погивѡшеѡ... ѡѡѡѡѡы* Monumenta serbica (Ivić 2002:133)

угинутии, -нѣм *pf.* 'престати постојати, пропасти, нестати; изгубити се': Ова установа убрзо је угинула С. Јовановић (РМС)

йогибље *n.* 'језивост, опасност': Колико већа бијаху погибја и распи св. цркве И. Ђорђић (RJA)

Када се јављају у споју с речима које означавају документе, рукописе, књиге и сл., разматране лексеме најчешће имају значење 'загубити се, нестати, бити затурен' (из перцептивно-когнитивног домена) или 'бити уништен' (из егзистенцијалног домена).

стсрп. *изгиноуџти* 'регіге': *ако би гдѣ на пѣтеѡи изџгивле* [књиге] 1423, Споменици

---

⁸⁶³ Реч је о цркви у Јерусалиму која је запустела па је њен доходак надаље даван другим манастирима.

срѣбски (Даничић)

изгинуѡи, -нѣм рф. 'бити изгубљен, изгубити се': Књиге онију писаоца јесу изгинуле А. Канижлић (RJA)

сгинуѡи рф. 'пропасти, изгубити се, нестати': За прави [писане исправе о куповини] чул сам, да су згиле [исказ сведока на суду] 1487, Бужани (Mažuranić)

ѡдгинуѡи, -нѣм рф. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем конкретном)': Ово време вноге добре књиге погинуше П. Витезовић (RJA)

ѡогинуѡи рф. 'регіге, пропасти, нестати': Молите бога за всех, ки помогоше ва те књиге, да не погиле от цркве св. Ивана 1487, Пошљите [лист] по вашем чловику, да лист не погине 1597, бан Ј. Драшковић (Mažuranić)

стсрп. **ЗАГЫНОУѢТИ** 'регіге': **ЗАПИСЪ ДА НЕ ПОСИЛА, БОЖКИ СЕ, ДА НЕ ЗАГИНЕ НА ДАЛНИ ПЪТЪ** 1441, Monumenta serbica (Даничић)

У колокацијама с речима којима се именују градови, државе, области, реализује се значење 'пропасти, бити уништен (обично у ратовима, освајањима)'.
изгинуѡи, -нѣм рф. 'пропасти, упропастити се': ...смиловати Сиону ћеш се да не изгине И. Гундулић, Јур би изгиле сва земља ова Ј. Кавањин (RJA)

згѡнуѡи, -нѣм рф. 'погинути, пропасти, нестати (о граду)': Кад згиле Троја... М. Марулић (RJA)

српсл. **ПОГЫНОУѢТИ** 'регіге': **СЪВЪКОУПИТЕЛА ПОГЫБЪШИМЪ СЪДНАМЪ** Ст. Првовенчани, **ВЪЗДВИГОУХЪ ПОГЫБЪШЮ СВОЮ ДЪДИНЪ** Monumenta serbica (Даничић)

ѡдгинуѡи, -нѣм рф. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем конкретном)': Хоће се син тебѣ родити, с кога хоће погинути Троја до фудоментa глагољски рукопис из 15. в., Кад је српско царство погинуло НП Вук (RJA), 'пропасти, пострадати': ...да су божју грдно преступили | и да ће им царство погинути, 'доживети потпуни слом, пораз, бити потпуно уништен': Српска сила и држава | на Косову тад погиле (Његош)

ѡгинуѡи, -нѣм рф. у пренесеном смислу 'пропасти, нестати, изгубити се': И његово царство угинуло НП Петрановић (RJA)

изгинуѡе п. 'погибија, пропаст': Како не би мени жао било изгинутје Нинивитске вароши Е. Павић (RJA)

ѡдгѡбао, -бли f. 'невоља, несрећа што прети коме, опасност': Други [крајеви] којима је од њих [Арнаута] претила погиле... беху спасени СКГ 1937. (PMS)

ѡдгѡбао, -бли f. 'невоља, несрећа што прети коме, опасност': Други [крајеви] којима је од њих [Арнаута] претила погиле... беху спасени СКГ 1937. (PMS)

ѡдгѡбао, -бли f. 'невоља, несрећа што прети коме, опасност': Други [крајеви] којима је од њих [Арнаута] претила погиле... беху спасени СКГ 1937. (PMS)

ѡдгѡбао, -бли f. 'невоља, несрећа што прети коме, опасност': Други [крајеви] којима је од њих [Арнаута] претила погиле... беху спасени СКГ 1937. (PMS)

йогибель f. 'расуло, пропаст, губитак, штета; опасност да ће доћи до расапа':
[„Покле је краљ ушал“ (жив из боја)], држимо да је та разбој гдн бог допустил над
краљем и Угри, не за зло или погибел, дапаче за добро вично тому русагу
[краљевству]... (s.v. *pokle*) 1527. (Mažuranić)

йѡгибија f. 'тешки губици на бојном пољу; тежак пораз, катастрофа':
Предсказују страшну погибију | Гори Црној и њеној слободи (Његош)

У овим је примерима јаче или слабије присутно и метонимијско значење
'насељено место' — 'становници тог места'.

Када се употребљавају уз лексеме којима се именују временски интервали
(најчешће су то *дан* и *ноћ*), разматране лексеме значе 'проћи, протећи, минути'.

гѡнуѡи, -*нѡм* impf. 'нестајати': Гине ти дан и ноћ и бјежи јак рика Ш. Менчетић
(RJA), фиг. 'губити се, ишчезавати, нестајати; пролазити': ...како дани гину З.
Шкроб (PSA)

згѡнуѡи, -*нѡм* pf. 'погинути, пропасти, нестати (о нечему апстрактном или
метафорички)': Згибе ноћ, свану дан Ђ. Бараковић (RJA)

у̀гинуѡи, -*нѡм* pf. у пренесеном смислу 'пропасти, нестати, изгубити се': Кад
коловоз [месец] сасвиме угине [прође] Ј. С. Рељковић (RJA)

згинуѡе n. 'ишчезнуће, завршетак, крај': Кад је при згинућу дана... М. Беговић
(PSA)

Семантика пролазности јавља се и у колокацијама с лексемом *младосѡи*,
будући да је реч о концепту који је временски дефинисан.⁸⁶⁴

гѡнуѡи, -*нѡм* impf. фиг. 'губити се, ишчезавати, нестајати; пролазити': Као роса,
као цвеће, | ...Тако исто младост гине, | Гину дражи и милине В. Илић (PSA)

изгинуѡи, -*нѡм* pf. 'нестати': Младост, здравје, јакост, све брзо изгине А. Витаљић,
(RJA)

Лексемама из породице глагола *гинуѡи* може се реферисати и на нестанак,
губитак лепоте. Када је у питању телесна лепота, поново је присутна компонента
пролазности, временске ограничености, тим пре што прототип физичке лепоте
подразумева и младост.

гѡнуѡи, -*нѡм* impf. 'нестајати': Гине лјепота М. Орбин (RJA)

---

⁸⁶⁴ Уп. дефиницију значења придева *млѡд* 'који је у првом добу живота (о људима и животињама)'
и именице *млѡдѡсѡи* 'младо доба, младе године, млади дани' (PMS).

йòгинуџи, йòгинѐм pf. 'нестати, ишчезнути (о нечему апстрактном)': Погинула је љепос с његова лица Ђ. Башић (RJA)

згџнуџи, -нѐм pf. 'погинути, пропасти, нестати (о нечему апстрактном или метафорички)': Лијепи урес Зорке младе при тач горкој освети згину И. Ђорђић (RJA)

зàгинуџи, -нѐм pf. 'изгинути, погинути, пропасти': Не дај, да толика липост са муком загине Ф. Вранчић (RJA)

У споју с речима којима се означавају снага, моћ, власт разматране лексеме имају значење 'опадати, смањивати се, слабити, нестајати'. Најпре се наводе примери у којима је реч о телесној снази, а затим они који се тичу друштвених појава.

гџнуџи, -нѐм impf. 'пропадати, кварити се, уништавати се': Ер ти напре болесника, и утробу т' сву обсине, тим ти снага и моћ гине А. Чубрановић (RJA)

изгинуџи, -нѐм pf. 'нестати': Младост, здравје, јакост, све брзо изгине А. Витаљић (RJA)

йòгинуџи, -нѐм pf. 'нестати, ишчезнути (о нечему апстрактном)': Пијућ, докли свијес и снага од вина им свијем погине И. Гундулић (RJA)

згџнуџи, -нѐм pf. 'погинути, пропасти, нестати (о нечему апстрактном или метафорички)': Тагда згинути имејаше римскоје господство Ш. Кожичић, Свако земаљско владање примине... само небеско по вас вик не згине Ђ. Бараковић (RJA)

йòгинуџи pf. 'пропасти, нестати': очина област над сином погине 1574, Пергошић (Mažuranić)

йòгџбаџи, йòгџбам impf. 'падати у погибију, пропадати': фиг. Притиснута сила не погиба увијек под својим бременом, него се само собом храни и јача да се... освети свому тлачитељу Е. Ј. Томић (PMS)

Лексемама из породице *гинуџи* може се концептуализовати, на друштвеном плану, губљење слободе, права и одсуство правде.

гџнуџи, -нѐм impf. 'нестајати': Слобоштина да не гине Ј. Кавањин (RJA)

гџнем impf. 'нестајати': Правдџна нџкџд не гџне, кџ(д)-тџд она искџчи на видџло Призрен (Чемерикић)

изгинуџи, -нѐм pf. 'нестати': Правда [је] изгинула М. Марулић (RJA)

изгинуџи, згинуџи pf. 'amitti, perdi': Како су им изгџгле правде од сионе руке

1453, Брубно (Mažuranić)

й̀дгину̀тии, -нѣм рф. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем апстрактном)': Слобода ће ваша погинути Г. Мартић (RJA)

й̀огиба̀тии, -ам имpf. 'гинути, пропадати': Закон погиба, гди сила придобива Ф. Главинић (RJA),

й̀огиба̀тии имpf. 'пропасти, нестати': привилегиум погибље и немоћан буде [лат. р. *perditur et invalidum erit*] 1574, Пергошић (Mažuranić)

й̀дгибија f. 'тешки губици на бојном пољу; тежак пораз, катастрофа': Предсказују страшну погибију | Гори Црној и њеној слободи (Његош)

У старијим изворима разматраним лексемама могло се указивати и на угрожавање својстава која се у неком друштву позитивно вреднују са моралног становишта.

й̀дгину̀тии, -нѣм рф. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем апстрактном)': Вичња крипос тако обсину диву, а дивство не погину Ј. Кавањин (RJA)

й̀огибио, -или f. 'језивост, опасност': Чистоћа стоји на погибили међу разкоши свитовњи М. Зоричић (RJA)

й̀огибље n. 'пропаст': Дивојка... да би се од погибја чистоће по винчању избавила А. Канижлић (RJA)

Разматраним лексемама може се указати на губљење, нестајање различитих феномена човековог духовног и емотивног света, као што су:

- памет, свест

г̀ину̀тии, -нѣм имpf. 'пропадати, кварити се, уништавати се)': ...људска памет гине и пада Ц. Палмотић (RJA)

й̀дгину̀тии, -нѣм рф. 'нестати, ишчезнути (о нечему апстрактном)': Пијућ, докли свијес и снага од вина им свијем погине И. Гундулић, ...погину ми разбор лијепи П. Канавелић (RJA)

- идеје, представе, снови, идеали

г̀ину̀тии, -нѣм имpf. дијал. 'нестајати, ишчезавати, изумирати, губити се': Сва ти овде гину поњатија (Његош), фиг. 'губити се, ишчезавати, нестајати; пролазити': Гине често љубав, вјера, | Гину многи идеали С. Крањчевић (РСА)

й̀згиба̀тии, -а̄м / *й̀згиба̀тии*, *й̀згиба̀м* имpf. дијал. 'пропадати, нестајати,

изумирати, умирати': Та је практична и свјетска мисао изгубила у оном великом вјечном и светом Вј. Новак (РСА)

згинути, -нѐм рф. фиг. 'нестати, ишчезнути, изгубити се': Сликo! што ме мориш? | Згини једном Ђ. Арнолд, ...згинуше толики златни снi С. Крањчевић (РСА)

- вера (често у религијском смислу)

гинути, -нѐм имрф. 'пропадати, кварити се, уништавати се': ...наша вира гине П. Хекторовић (?), Гине у пуку богољубнос В. М. Гучетић (РЈА), фиг. 'губити се, ишчезавати, нестајати; пролазити': Гине често љубав, вјера, | Гину многи идеали С. Крањчевић (РСА)

идгинути, -нѐм рф. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем апстрактном)': С химбености и с лажом гине вјера и истина... Ј. Матовић (РЈА)

угинути, -нѐм рф. у пренесеном смислу 'пропасти, нестати, изгубити се': У време Поклада усане и угине [у људима ријеч божја] Б. Леаковић (РЈА)

негинљив адј. нераспр. 'који не гине, који не пропада, не нестаје': фиг. ...труђаше се по брату, хотећи тужну душу његову утешити вером негинљивом према Христу М. Башић (РСА)

- нада

идгинути, -нѐм рф. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем апстрактном)': Зач је свуд погнбло уфанје М. Ветранић (РЈА)

згинути, -нѐм рф. 'погинути, пропасти, нестати (о нечему апстрактном или метафорички)': Три лита чекајућ... уфанја згибоше Ђ. Бараковић (РЈА)

- љубав и друга осећања

гинути, -нѐм имрф. фиг. 'губити се, ишчезавати, нестајати; пролазити': Гине често љубав, вјера, | Гину многи идеали С. Крањчевић (РСА)

идгинути, -нѐм рф. 'нестати, ишчезнути (о нечему апстрактном)': ...и погину ме веселе А. Сасин, Зашто је код гришника погинуо стид и срам сагришиват Ф. Ластрић (РЈА), 'пасти у заборав, нестати, ишчезнути' ...једна погинула радост М. Беговић (РМС)

погинути рф. 'пропасти, нестати': А знајте да вам вјечна благодарност неће погинути Вук (Ivić 2002:132)

погибајти, -ам имрф. 'гинути, пропадати': Љубав нигдар не погиба [лат. *caritas nunquam deficit*] Ф. Главинић (РЈА)

у̀гину̀у̀ши, -нѐм рф. у пренесеном смислу 'пропасти, нестати, изгубити се': Ту је љубав угинула НП ЦГ (RJA)

Разматране лексеме могу реализовати и значење 'нестати из сећања, бити заборављен' при чему су концепти сећања, успомена експлицирани лексемама као што су *сїомен*, *усїомена* или су имплицитно присутни.

гїну̀у̀ши, -нѐм імрф. 'нестајати': Гине сва спомена предње горкости И. Ђорђић (RJA)

гїну̀у̀ши, -нѐм імрф. 'падати у заборав, пропадати': Добра̄ дјела нѐ гинӯ Ускоци (Станић)

изгину̀у̀ши, -нѐм рф. 'нестати': Од имена њих да изгине спомена И. Ђорђић (RJA)

ї̀дгину̀у̀ши, -нѐм рф. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем апстрактном)': Спомен ће његов погинути на земљи Даничић, Ст. завет (RJA)

ї̀дгину̀у̀ши, -нѐм рф. 'пропасти': Ово ти добро у мѐне нѐће погину̀ти Ускоци (Станић)

р̀азгину̀у̀ши, -нѐм рф. 'пропасти, нестати, угинути, ослабити': Да би... разгинула од земље спомена њих [лат. *Dispercat de terra memoria eorum*] Дубровачки псалтир 14/15. в. (RJA)

изгину̀у̀ће п. 'пропаст, нестајање, ишчезавање': Сваки је предмет [на јавној распродаји]... значіо поново изгину̀ће које успомене из куће А. Наметак (РСА)

У колокацијима са лексемама *слава* и *име* у значењу 'углед, реноме' концептуализује се губитак социјалне репутације коју ужива особа или нека појава, а која подразумева систем вредности заснован на мишљењу другог, других (уп. Ристић 2006:271–273). Ово такође представља нестанак из сећања, памћења, које је у овом случају увек колективно, јавно, за разлику од претходних примера у којима се говори о индивидуалној, породичној или, такође, колективној успомени.

гїну̀у̀ши, -нѐм імрф. 'пропадати, кварити се, уништавати се': Пршећи гину с тобом славе твоје И. Ђорђић (RJA)

ї̀дгину̀у̀ши, *ї̀дгінѐм* рф. 'пропасти, пасти у пропаст, погибију (о нечем апстрактном)': Сва ова... носе собом ташћу и погибшу славу свита Старине (RJA), 'нестати, изгубити се, ишчезнути; затрти се': ... Црној и кукавној Гори име не погине и затре се (Његош), 'пасти у заборав, нестати, ишчезнути': Твоје име погинути нѐће док је сунца НП Вук (PMS)

й̀д̀гину̀ти, -нѐм рф. 'бити заборављен': Йме му мѐђу нама нѐће п̀д̀гину̀ти Ускоци (Станић)

й̀огубова̀ти, -бујем имрф. 'нестати, ишчезнути': Земаљске славе ђруге, ке су сада и биле су, погибују, погиле су Ј. Кавањин (РЈА)

Значење нестајања из колективног памћења присутно је и у следећим примерима у којима се лексемом *гину̀ти* и њеним дериватима саопштава о ишчезавању, губљењу народних обичаја, прича, и сл.

г̀ину̀ти, -нѐм имрф. 'нестајати': Те се ствари [приповијести] свагдан преображују и гину С. М. Љубиша (РЈА), фиг. 'губити се, ишчезавати, нестајати': Радит ћемо и даље овако, да обичаји не гину М. Марковац (РСА)

изгину̀ти, -нѐм рф. 'нестати, изгубити се, ишчезнути, изумрети': Прије него нам и то драгоцјено градиво [правни обичаји у народу] упливом данашњег космополитизма... сасвијем не изгине В. Богишић (РСА)

у̀гину̀ти, -нѐм рф. у пренесеном смислу 'пропасти, нестати, изгубити се': Сад је то [тј. обичаји] угинуло Оток у Славонији (РЈА)

Фразеологизам чија је структура S + не гине (гиби) + Рес⁸⁶⁵

Специфична је употреба глагола *г̀ину̀ти* и *г̀иб(ј)ѐти* у изразу S + не гине (гиби) + Рес, при чему је реципијент најчешће исказан личном заменицом, ређе именицом у дативу.

г̀ину̀ти, -нѐм имрф. 'не бити код онога у кога је био, недостајати': Поглаваром дужна плаћа већ не гине В. Дошен, Ако Турчин погине, були други не гине НПосл Вук (РЈА), то ми не гине ни послѣје 'das wird mir nicht entkommen' (Вук), у изразу *не гине ми (и́и и др.)* 'сигурно ће ми (ти и др.) се догодити, неће изостати, предстоји': Ако му се ни дотле не узможе одужити не гине му узети или задржати то што му је дано у залогу Вук, Ко буде слабији, не гине му да буде побеђен Радничке новине 1905, ...не гине ти оку, двије ракије попити П. Кочић, Истина [је] да сам се удужио. А камате не гину тако и тако Ј. Франичевић (РСА)

г̀ину̀ти, -нѐм имрф. у изразу *нѐ гинѐ му з́и́вор* 'сигурно је да ће га ухапсити' Ускоци (Станић)

⁸⁶⁵ S = субјекат, Рес = реципијент.

гїниїи / гїнуїи impf. у изразу *не гїне їи* 'неће изостати, предстоји': Мотїка ти не гїне, само немѳ да учїш Вршац (РСГВ)

гїне impf. у изразу *Не гїне му а̀пса ако е...* (крїв, украл, шпијун...) — Не гїне му биєње Каменица код Ниша (Јовановїћ В.)

гинем impf.: Помињување [подношење, издржавање неког терета] ни не гїне, које мѳжемо Лесковац (Митровић s.v. *їомињување*)

гїнем impf. фиг. 'мимоилазити, недостајати': Кьд гѳд би учинїја коју магарештїну, њѳму не би му гинале тепа̀фци од ѳца [т.ј. батине] — Ако ти на̀ѳеф ка̀чак дѳан, глѳба ти не гїне Призрен (Чемерикић)

ђїне impf.: Кьд ма̀лко ојакча̀е, матїка му не ѳїне Тимок (Динић s.v. *ојакча̀е*)

гїнуїи, -нем impf. у изразу *не гїне їи* 'неће те мимоїћи' Вараждин (Lipljin)

гїб(ј)еїи, -бїм impf. у изразу *не гїби му (јој и сл.)* 'не гине му, сигурно ће му (јој) се догодити, неће изостати, предстоји': ... Сутра му колац не гїби И. Андрић, Ако буде [малишан, новорођенче] ваљан и умио, не гїби (мањка) му среѳе БиХ, Присталој девојци удаја не гїби, а среѳа каква јој буде — Ја тражим бољи занат, а игла ми никад не гїби Змај (РСА)

Како се може видети, овим се изразом саопштава да оно што се налази у улози субјекта не може нестати или пропасти, а да при том то није чињеница сама по себи, већ се на неки начин непосредно тиче реципијента који је по правилу човек.⁸⁶⁶ Стиче се утисак, на основу примера, да су се вредносне импликације ове ситуације током времена мењале. Наиме, у старијим потврдама (в. Дошен, затим Вук, БиХ и Змај у РСА) датом конструкцијом се казује да реципијент може сигурно рачунати с нечим, да се у то може поуздати, често је то и неки минимум испод којег се неће ићи. Такве ситуације су вредносно неутралне или чак и позитивне (уп. пример из БиХ). У новијим примерима присутан је, међутим, елемент нужности, тј. имплицира се да је реципијент пасиван, да нема избора, да мора да „прими“ то што означава конституент у улози субјекта, а та принуда негативно боји целу ситуацију.

---

⁸⁶⁶ Треба ипак рећи да се у улози реципијента могу јавити и животиње, уп. „psu ne gine igla“ (<http://www.balkankinology.net/pricaonica/viewtopic.php?f=8&t=18634>), па чак и неживи ентитети, уп. „mislim da autu ne gine kemijsko sutra“ (<http://www.emar-net.org/forum/viewtopic.php?p=1847273>).

*

*

*

Може се закључити да се, уопште узев, значење у оквиру разматране лексичке породице временом сузило, пре свега, на ознаку насилне смрти људи, па и смрти животиња, док се употребе које се односе на пропадање неживих ентитета данас поимају као фигуративне.

VI ЛЕКСИЧКА ПОРОДИЦА С.-Х. ГЛАГОЛА ГУБИТИ (СЕ)

Предмет овог поглавља јесу творбене и семантичке карактеристике лексичке породице чији је стожер с.-х. глагол *губиѿи* (се), континуанта једне од централних лексема псл. гнезда **gъb-*.

Творбене карактеристике

Опис разматране лексичке породице са творбеног аспекта организован је на исти начин као и у претходним поглављима. Породица глагола *губиѿи* (се) одликује се великим бројем двотематских образовања која су по начину творбе хетерогена. Један део ових твореница јесу калкови и славенизми⁸⁶⁷ који су позајмљени као целовите речи, али је њихова структура довољно прозирна да се могла успоставити веза са творбеним елементима с.-х. језика. Основни критеријуми њихове класификације биће најпре врста речи којој припадају, а затим положај основе **gub-* у њиховој структури. У оквиру тога биће разматране скупа лексеме исте тематске структуре без обзира на то на који су начин образоване.

Глаголи

Симплекс *губиѿи* (се)

С.-х. *губиѿи* (се), *-ѿм* (се) јесте континуанта псл. глагола *gubiti, **gub'ǫ* 'доводити до пропасти, нестајања, уништавати; убијати; губити, тратити због непажње; *perdere*', који спада у централне лексеме разматраног псл. гнезда (в. поглавље II).

- хрв.-цсл. **гоубити**, **-лю** *imprf.* 'уништавати, затирати' (RCJHR), *губиѿи*, *-ѿм* 'чинити да објекат (човек, колектив (пук, војска), животиња) умре, убијати', 'чинити да неко буде убијен, чинити да се смакне онај који је осуђен на смрт', 'чинити да неко пропадне, упропашћавати (нешто живо)', 'уништавати, упропашћавати (нешто неживо, апстрактно)', (супр. *находиѿи*, *налазиѿи*)

---

⁸⁶⁷ Многи славенизми су такође по пореклу калкови, али то питање неће бити разматрано у овом раду.

'случајно или непажњом остајати без нечега', (супр. *находийи*, *налазийи*)
 'губити пут, траг', (супр. *добивайи*) 'остајати без нечега што се неће или не
 може задржати: о материјалном добру, имовини (новцу, храни, оделу, кући,
 баштини) често и без експлицираног објекта; о особи важној субјекту; о
 телесном стању или особини (здрављу, снази, виду, сну; животу, глави); о
 духовном добру или особини која се схвата као добро (вери, нади, свести,
 стрпљењу, смелости, радости, срећи, љубави); о души; власти, моћи; поштењу,
 слави, части, имену, вредности', 'постајати мање вредности (о другоме осим
 људи)', 'остајати без неког иманентног својства (о другоме осим људи)',
 'трошити узалуд (време, дан; труд; речи)', (супр. *добивайи*) 'показивати се
 гори, слабији од другог у неком надметању, сукобу (често без објекта)', (супр.
добивайи) 'трепети неуспех у спору, судском поступку', 'чинити да ко (ако је
 експлицирано стоји у дативу) што изгуби', ~ *се* 'губити оријентацију, пут',
 'пропадати, нестајати, ишчезавати', 'кварити се', 'бити гори, слабији у
 поређењу са нечим', 'губити душу, душевно спасење', 'остајати без духовне
 снаге услед какве несреће', 'мршавети' (RJA), *губийи* 'perdere' (Mažuranić),
губийи, -*им* 'verlieren', 'hinrichten lassen', ~ *се* 'sich verlieren', 'mager werden'
 (Вук), *губийи*, -*им* 'остајати без (кога, чега), лишавати се (кога, чега)', ~ *се*
 'нестајати, ишчезавати' (Његош), *губийи*, -*им* 'непажњом затурати (не знајући
 куда, где се после не може наћи)', 'пропуштати не обративши пажњу,
 превиђати, изостављати', 'престајати имати, лишавати се, бивати лишен: о
 физичким својствима, деловима целине, предметима поседовања и сл.; о
 духовним особинама, стањима и сл.', 'остајати без онога ко одлази, умире',
 'узалудно трошити, расипати: о бесциљно проведеном времену, данима и сл.; о
 непотребним разговорима, речима', (нешто или без допуне) 'бивати поражен,
 бивати побеђен (у рату, коцки, такмичењу и сл.)', (нешто, на нечем или без
 допуне) 'бити на штети, штетовати; имати смањену вредност', заст. и нар.
 'убијати, погубљивати', заст. и нар. 'упропашћивати, уништавати, кварити', у
 изразима ~ *главу* 'збунити се, избезумити се' (s.v. *глава*) (РСА), 'гинутити', ~
живој 'id.', ~ *живце* 'не моћи владати више собом', ~ *из очију (с ока)* 'не
 моћи мотрити, пропуштати', ~ *из (с) вида* 'заборављати, превиђати', ~ *иамей*
 'не сналазити се, збуњивати се', ~ *свест* 'онесвешћивати се, падати у несвест',

~ *йло йод ногама* 'не бити више сигуран', ~ *у нечијим очима* 'не бити више цењен и поштован као пре', *не губи себе!* 'чувај себе, мисли на себе, пази на себе' (РМС), ~ *се* 'скретати са одређеног правца залутавши, остајати без јасне оријентације', 'одлазити негде где други не могу видети, скривати се; растурати се', 'пропадати, ишчезавати, нестајати: о физичким телима, предметима, појавама и сл.; о духовним особинама, својствима', 'престајати бити видљив (због стварног нестајања, због сливања с позадином, велике даљине и сл.)', '(у поређењу са чим другим) престајати имати важност; постајати неизразит, неприметан, неважан', 'разлегати се нестајући (о звуку и сл.)', 'упућивати се у недоглед, пружати се; блудети (о погледу, очима)', 'престајати бити у свесном стању, добивати несвестицу', 'престајати владати собом, остајати без потребне снаге', 'некорисно се трошити, сатирати се', 'мршавети, пропадати, слабити', дијал. 'умирати' Тимок, реј. 'одлазити, торњати се (обично у заповести, у оштријем изражавању)', заст. и нар. узајамноповратно 'убијати се' (РСА),⁸⁶⁸ 'губити свест' Мачва (Лазих), *губиџи*, *-џи* 'имати штете од вука у стоци', 'давати новац или шта од непокретне имовине услед неуспеха на картама', ~ *се* 'остајати без свести, обично пред смрт', 'имати штете од вука' Ускоци (Станић), *губиџи*, *-им* (књ. значење) Итебеј, у изразу ~ *из вида* 'заборављати' Ново Милошево (РСГВ), *губиџи*, *-џи* 'остајати без кога или чега што се имало, бити на штети, трпети

⁸⁶⁸ РСА наводи и једну потврду која највероватније не спада овде, уп. *губиџи се*, *-џи се* *impf.* *impers.* 'гадити се, осећати физичку одвратност, нагон на повраћање' Ужице, Подриње и Подунавље. Забележен је такође префигирани облик *згубиџи се*, *згуби се* *pf.* дијал. (обично *impers.*) 'осетити какву психичку или физиолошку неугодност': Згуби ми се Злакуса (РСА), који се, за разлику од симплекса, наводи као хомоним у односу на *згубиџи (се)* 'погубити; изгубити (се)'. Постоји још једна потврда префиксалне форме, али са другим акцентом: *згубиџи се*, *-џи се* *pf.* 'смучити се, задобити осећај мучнине' Златибор (Миловановић). У вези са наведеним глаголима уп. *губиџи се*, *-џи ми се* *impf.* 'скелп': гуви ми се, хоћу да бљујем, cf. *зрстиџи се*, *стиуживаџи се* (Вук), *губиџи се*, *-џи се* 'гадити се, осећати физичку одвратност, нагон на повраћање', Нека нам јела сладе..., друга нам се гуве М. Кушар (РСА), *губиџи*, *-џи* 'гадити се, мучити се': Чим њџем у автобус, гувџи ми се на повраћање — Немџи ме дирати, пушти ме, нешто ми се гувџи Поткозарје (Далмација); о овој лексеми в. Skok 1:597 s.v. *góvno*; Bezlaž 1:135 s.v. *gábiti*, ЭССЯ 7:180 s.v. **guviti (se)*, SP 8:312 s.v. **guviti (se)*.

неуспех', у изразима ~ *врѝме* 'радити непотребан посао', ~ *гла̀ву* 'гинути', ~ *из вѝда* 'заборављати', ~ *да̀не* 'губити време' (s.v. *дан*), ~ *се* 'мршавити, телесно слабити' бачки Буњевци (Рeи́с/Ва̀сѝја), *зубиѝ*, -им 'нестајати чега, чинити да нешто нестаје', 'пропуштати време, прилику да се учини нешто добро' бачки Хрвати (Sekulić), *зубиѝ*, -ѝм стара Црна Гора (Пешикан), *зубиѝ* 'губити време, доколичити' (s.v. *дѝкѝлица*), 'остајати без чега' (s.v. *заимѝвѝѝ*) Загарац (Ћупићи), ~ *се* 'нестајати, ишчезавати' Косово (Елезовић I s.v. *зѝвѝѝ*), *зубиѝ* 'губити': Губим времѝ Свиница (Томић I), *зуби* 'бити на штети, трпети неуспех' (s.vv. *рескирѝнѝ*, *ѝѝличан*), ~ *се* 'нестајати, повлачити се' (s.v. *жуйѝло*) Каменица код Ниша (Јовановић В.), *зуби се* 'нестајати, пропадати' Црна Река (Марковић I s.vv. *ѝроѝрѝви јерушкѝ*, *каменѝсан*), *зубим се* 'одлазити, торњати се' Врање (Златановић s.v. *ѝѝѝѝѝѝ*), *зубиѝ*, -ѝн / -ѝн 'verlieren, einbüßen' (ЉDL), *зубиѝѝѝ*, -ѝм 'губити', у изразима ~ *жѝѝѝѝѝѝ* 'постајати нестрпљивим', ~ *свѝѝѝѝѝѝ* 'падати у несвест', ~ *из вѝда* 'не узимати у обзир', ~ *се* 'заборављати, губити памћење' Вараждин (Lipljin).

Изложена грађа, са потврдама распоређеним по хронолошком реду од најстаријих до рецентних, показује како је током историје с.-х. језика дошло до промене хијерархије значења овог глагола. Наиме, у историјским речницима, из којих се прво наводи материјал, као основно значење наводи се оно изворно, етимолошко — 'доводити до пропасти, нестајања, уништавати; убијати', које се већ у Вуковом речнику нашло на другом месту, да би у РСА било смештено још ниже и пропраћено квалификаторима застарело и народно. Занимљиво је да се ово првобитно значење није очувало ни у савременим народним говорима, али треба нагласити да је разматрани глагол, будући део основног лексичког фонда, ретко уврштаван као посебна одредница у дијалекатске речнике (сем у оне највеће), те у овом случају нема довољно грађе да би се доносили поуздани закључци. С друге стране, значење 'губити, тратити због непажње' — са становишта семантичке еволуције секундарно и неопштесловенско (в. поглавље II) — временом је постајало све проминентније, да би постало примарно у савременом с.-х. језику.

Префигирани перфективи

Префигиране творенице од глагола *губиѝи* (*се*) формиране су помоћу следећих префикса: *из-*, *ѝо-*, *раз-*, *с(а)-*, *уз-*, *за-*, а међу њима су и два двопрефиксална облика са префиксима *из- + ѝо-* и *раз- + ѝо-*.

- ст срп. **изгубити** pf. 'perdere' (Даничић), 'interficere' (id. 3:606), 'verlieren' Роман о Троји (Ringheim 1951:332), *изгубиѝи*, *изгубѝм* 'погубити, учинити да чега (објекта) нестане (погине, умре, упропасти се итд.)', (супр. *нађи*) 'остати без чега (добра, угодна) или из непажње или случајно па се то примети кад неко или нешто нестане', 'изгубити траг, пут', 'изгубити из очију, из вида', (супр. *добити*) 'знати да неко или нешто нестаје, али не моћи га задржати', 'изгубити особу која погине, умре', 'не знати где је неко који може бити и жив', '(о људима) субјекту објекат није оно што је пре био (обично кривицом субјекта)', 'остати без дела тела', 'остати без главе, тј. живота', 'остати без неког телесног стања или телесне особине која се схвата као добро, нпр. здравље', 'остати без моћи, снаге', 'остати без телесног осећања уопште', 'остати без вида', 'остати без апетита', 'изгубити невиност', 'остати без речи, гласа', 'изгубити лице, тј. поbledети, омршавети, изгубити лепоту', 'остати без живота', 'остати без неке душевне особине која се схвата као добро, нпр. памет, свест, разбор', 'остати без наде', 'остати без срца, јунаштва', 'изгубити срам, стид', 'изгубити срећу', 'изгубити веру, закон', 'изгубити душу', 'изгубити рај', 'остати без чије љубави, милости, пријатељства', 'остати без власти, права, царства', 'остати без славе, части, поштења, гласа', '(о неживом) остати без неког својства', 'узалуд утрошити (време, прилику; труд, муку)', 'изгубити на суду, у сукобу и сл. (без објекта или с објектом: правда, бој, мегдан итд.)', 'учинити да ко (исказан дативом или присвојним придевом) нешто изгуби', у изразу ~ *главу* 'смести се, смутити се, збунити се' Дубровник, ~ *се* 'залутати; нестати, изгубити се', 'пропасти', 'погинути, пропасти, упропастити се (о човеку)', 'у теолошком смислу осудити се на другом свету (субјекат може бити и душа)', 'не бити дуго виђен, не бити онде где би требало (о особи)', 'смести се, смутити се, клонути духом, поплашити се', 'пасти у несвест', 'нестати (о нечем неживом, телесном и душевном)' (RJA), *изгубиѝи* 'perdere, amittere' (Mažuranić), 'сатарити, упропастити' 1836. (Михајловић),

изгуби́и, *изгуби́м* 'verlieren', 'погубити, umbringen', ~ *се* 'verloren gehen', 'einfallen (im Gesichte abmagern)' (Вук), *изгуби́и*, *изгуби́м* 'остати без кога, без чега', 'убити, погубити', у изразима *главу* ~ 'погинути', ~ *дио у бога* 'тешко се огрешити', ~ *душу* 'учинити велики грех, огрешити се', ~ *образ и цијену (коме)* 'понизити, осрамотити (кога)', ~ *срећу* 'постати несрећан', ~ *се* 'заћи с правог пута, залутати', фиг. 'заблудети', 'нестати, ишчезнути' (Његош), *изгуби́и*, *изгуби́м* 'престати знати где се налази нешто чиме се располагало, што је негде заборављено, нехотице испуштено и сл.', 'испустити из вида, не моћи више видети, ухватити или пратити погледом, уочити (нешто што се удаљује, нестаје у мноштву или слабо прегледном простору и сл.)', 'не моћи више разазнати или одредити, престати знати, пратити (пут, пожељни правац кретања)', '(о губљењу, нестајању, изостанку нечега што је било обухваћено субјектом, као његов део, елеменат, карактеристика, својство) лишити се нечега, остати без нечега што представља део тела, организма одн. саставни део', 'остати без састојка, елемента садржине, састава, материје присутне у нечему', 'остати без одређене способности, моћи, дара, физиолошке функције', 'остати без особине, својства; неког физичког или биолошког стања', 'остати без прохтева, склоности, елемента духовног и емотивног стања', 'остати без својства појмова да су за некога или нешто битни, значајни, корисни и сл.', (супр. *добии́и*, *најредоваи́и*) '(с допуном која казује у чему долази до опадања, или без допуне, кад се мисли на пад квалитета уопште) опасти, поћи наниже у нечему', 'престати поседовати, држати, контролисати, престати располагати нечим, престати имати нешто као своје', 'престати бити у одређеном положају, статусу; престати уживати одређено право, предност, бити лишен неке повољне околности', 'престати бити у одређеном односу с неким, бити лишен нечије подршке, ослоња на некога, везе с неким', 'остати без некога због његовог трајног одвајања или због његове смрти', 'остати без некога или нечега претрпевши губитке (у рату, некој катастрофи и сл.)', '(са допуном којом се прецизира износ губитка или без допуне) претрпети губитак (материјални, новчани), штетовати', 'некорисно утрошити, допустити да протече узалуд (одређено време) или да се уложи узалуд (рад, напор)', 'не искористити, испустити, пропустити', '(без допуне) уопште претрпети штету,

бити на штети', (супр. *йобедиџи* (кад је *intr.*), *добийџи*) 'претрпети неуспех, пораз, бити побеђен (обично са допуном у акузативу без предлога, којом се казује шта се губи, шта противник решава у своју корист) кад је реч о борби, сукобљавању уопште', (супр. *йобедиџи* (кад је *intr.*), *добийџи*) 'претрпети неуспех (често без такве допуне) кад је реч о надметању по одређеним правилима, огледању у спорту, игри и сл.', (супр. *ухвайџиџи*) 'остати иза нечега што је измакло, не стићи, не затећи, пропустити (нпр. воз и сл.)', (супр. *ухвайџиџи*) 'остати изван нечега, престати одржавати, покварити усклађеност са нечим; пореметити, прекинути (нпр. такт)', 'учинити да нешто пропадне, упропастити, уништити, затрпати; одрећи се нечега, прекршити, погазити', 'учинити да неко настрада, унесрећити, уништити (некога)', заст. 'погубити, убити', у изразима ~ *главу* 'збунити се, избезумити се' (s.v. *глава*), ~ *главу (некоме)* 'погубити, убити (некога)' (s.v. *глава*), ~ *се* 'остати без оријентације, не моћи наћи пут, правац до циља, залутати', фиг. 'одступити, удаљити се од оног што је основно заплевши се у нешто; замаглити главну идеју претрпевајући казивање непотребним елементима, расплинути се', 'одлутати некуд одвојивши се од стада, измичући контроли власника, залутати (о животињи)', 'затурити се, загубити се', 'нестати, пропасти, ишчезнути; бити искорењен, затрти се', 'отићи, удаљити се, уклонити се са одређеног места (обично у непознатом правцу), нестати са одређеног места, отићи незнано куд, ишчезнути у свету', 'нестати из видног поља, престати бити видљив (услед залажења за нешто или у нешто, услед великог удаљавања и сл.), замаћи', 'постати слабо уочљив поред нечег упадљивијег, ишчилети', 'постати неприметан услед сличности са средином, позадином, или ишчезавајући у великој маси или простору, утонути, утопити се', 'бити лишен својих особености, изједначити се, сродити се с околином, стопити се, асимилovati се', 'не чути се више, замрети услед удаљавања, заглаштивања другим јачим звуцима, буком и сл.', 'ослабити, смршати', 'прострети се далеко, бити уперен у даљину, не бити усредсређен на нешто, заблудети (о погледу)', 'потпуно се предати нечему, удубити се; бити понесен, занесен нечим, занети се', 'остати без помоћи правилног расуђивања, контроле над собом, присебности (од страха, треме, снажног осећања и сл.)', дијал. 'остати без свести, онесвестити

се' (РСА), 'залутати', у изразима ~ *од среће / бола* 'збунити се', ~ *ко Циган у луку* 'не сналазити се, осећати се као затечен у крађи' Мачва (Лазих), *изгубиџи*, *изгубим* 'остати без стоке коју су однели, заклали вуци', 'изгубити живот' (s.v. *длака*), 'остати без снаге' (s.v. *џула*¹), у изразима ~ *главу* 'погинути', 'изгубити памет, збунити се, бити смушен, не знати шта да се ради' (s.v. *глава*), ~ *рјеч* 'не моћи више говорити, изгубити дар говора, занемети' (s.v. *рјеч*), ~ *души мљестиво* 'огрешити се' (s.v. *душа*), *душу да изгубиџи* 'да се огрешиш', 'да умреш' (s.v. *душа*), *изгубио њамеџи* 'полудео' (s.v. *њамеџи*), *за њонаџи* [поен, бод] *је Марџин каџу изгубио* 'замало није успео, мало је требало па да постигне неки циљ' (s.v. *њонаџи*) Ускоци (Станић), *изгубиџи*, *изгубим* 'остати без нечега, затурити' Ново Милошево, 'остати без одређење способности, физиолошке функције, дела тела' Нови Бечеј, Ботош, 'претрпети материјални, новчани губитак' Ново Милошево, 'остати без некога због његове смрти' *иб.*, у изразима *Изгубио му / јој Бог меру* 'нагло расти (о детету)' *иб.*, *Инаџи баби душу губи* 'ружно је инатити се' *иб.* (s.v. *инаџи*), ~ *се* 'остати без оријентације, залутати' *иб.*, *изгубиџи*, *-џбим* 'остати без нечега, затурити' Банатска Паланка, 'претрпети материјални, новчани губитак' Јасеново (РСГВ), *изгубиџи* (осим основног значења) 'намерно учинити да се изгуби (пас, мачка и сл.)' Рожаје (Надџић), *изгубиџи*, *-им* 'остати без неке особе' (s.v. *синовац*), 'остати без нечега, затурити' (s.v. *џучак*) Ченеј у Румунији (Марић), 'id.' Прошћење (Вујичић s.v. *вруле*), 'id.' (s.v. *гирџил*), 'бити поражен у игри' (s.v. *насуво*) Поткозарје (Далмација), 'остати без домаће животиње' (s.v. *круџжџкас*), 'остати без нечега, затурити' (s.v. *џоџсџтранак*), ~ *се* 'изгубити присебност, збунити се' (s.v. *комџњача*), 'залутати (о животињи)' (s.v. *џоџраџљив*), 'нестати, ишчезнути' (s.v. *буџињак*) Пива (Гаговић), *изгубиџи*, *изгубим* 'остати без чега или кога (неког предмета, дела тела, духовног стања, особе)', 'остати без једног дела нечега, смањити, умањити шта', 'претрпети штету, губитак (на суду)', 'погрешити пут, забунити се', 'потрошити, пропустити', у изразима: ~ *главу* 'погинути', ~ *живоџи* 'id.', ~ *њамеџи* 'полудети', ~ *дџбар глас* 'пољуљати углед', ~ *се* 'нестати, ишчезнути', 'залутати' бачки Буњевици (Реић/Ваџлија), *изгубиџи*, *изгубим* 'остати без чега или кога (нпр. дела тела, имовине, неке особе)', 'бити на штети, губитку', у

изразима: ~ *йуїї* 'залутати', ~ *йамейї* 'полудети', ~ *добар глас* 'изгубити углед', ~ *главу* 'погинути' бачки Хрвати (Sekulić), *изгубиїи*, *изгубиїн* 'остати без чега, затурити' (s.v. *бўсїа*), 'не стићи, пропустити превозно средство' (s.v. *йегулаїи*), у изразу ~ *бўсулу* 'изгубити способност сналажења или расуђивања' (s.v. *бўсула*), ~ *се* 'потрошити време око нечега, па не стићи урадити друго, забавити се око нечега' Дубровник (Бојанић/Тривунац), *изгубиїи*, *изгубим* 'погубити, жртвовати', 'престати знати пут', у изразима ~ *йамейї* 'изгубити способност сналажења или расуђивања', ~ *се* 'изгубити пут, оријентацију', 'не бити при свести', у изразу ~ у *лице* 'ослабити' Косово (Елезовић I), *изгубиїи* 'учинити да неко изгуби нешто, уништити некоме нешто (нпр. срећу)' (s.v. *офукњача*), 'затурити' (s.v. *инїрїаїи (се)*), 'остати без некога због његове смрти' (s.v. *болїћ*) Загарач (Ћупићи), 'id.' (s.v. *залишиїи*), 'остати без чега, затурити' (s.v. *їробдїаи*), 'испустити из вида, не моћи пратити' (s.v. *варїкнїи (се)*), 'остати без неке телесне функције' (s.v. *завес*), у изразу ~ *главу* 'намучити се' (s.v. *глава*), ~ *се* 'залутати (о животињи)' (s.v. *врагдордба*), 'нестати са одређеног места, отићи незнано куд' (s.v. *исфїлїи се*) Васојевићи (Стијовић), *изгубим* 'остати без нечега' (s.v. *качїја*), 'утрошити време' (s.v. *брїзда*) Гораждевац (Букумирић I), *изгубим* 'погубити, уништити', 'остати без неког предмета' (s.v. *грїмне*), 'остати без неке телесне особине' (s.v. *куждрав*), 'остати без снаге' (s.v. *амлї*), 'изгубити душу (у теолошком смислу)' (s.v. *амїшан*), ~ *се* 'нестати, изаћи из употребе' (s.v. *драмбдїа*) Лесковац (Митровић), *изгубим* 'остати без чега' (s.v. *акїње*) Преображење, 'остати без дела тела или телесне функције' (s.v. *їрїїка*) Бујановац, 'остати без некога због његове смрти' (s.v. *каузин*) НП Врање, ~ *се* 'залутати' (s.v. *їуїшавица*) Врањска Бања (Златановић), *изгубим* 'престати знати где се налази оно чиме се дотле располагало', експр. 'погубити, убити', ~ *се* 'ослабити, смршати до тешког препознавања ранијег изгледа', 'нестати из вида' (s.v. *завидїи*), 'нестати, ишчезнути' (s.v. *їрїїка²*), 'настрадати, погинути' (s.v. *фрїскам*), 'изаћи из употребе' (s.v. *чукїч*) Јабланица (Жугић), *изгуби* 'изгубити снагу' (s.v. *балдїше*), 'остати без некога због његове смрти' (s.v. *бїлка*) Црна Трава (Стојановић), у изразима ~ *живци* 'помахнитати' (s.v. *живїи*), ~ *йамейї* 'постати дементан' (s.v. *одрїавїје*) Каменица код Ниша (Јовановић В.), *изгуби*

’престати знати где се налази оно чиме се дотле располагало’ (s.v. *дибид·олчина*), ’остати без духовне особине или стања’ НПр (s.v. *брáче*), ’остати без некога због његове смрти’ (s.v. *валі́йкиња*), ’бити поражен приликом опкладе’ (s.v. *о́блога*), у изразима ~ *жівої* ’настрадати, погинути’ (s.v. *калáj рабо́їа*), ~ *їáмеї* ’постати дементан’ (s.v. *ошї́рби (се)*) (Марковић I), *изгуби* ’остати без контакта са неким (обично својом кривицом)’ (s.v. *искаши́ари*), ’остати без неке телесне функције’ (s.v. *об·ели*), ~ *се* ’залутати, изгубити оријентацију’ (s.v. *зр́дан*) (id. II), ’нестати са одређеног места, отићи незнано куд’ (s.v. *брљівко*), ’нестати, затрти се’ (s.v. *жушї́јка*) све Црна Река (id. I), у изразу ~ (*од смéј*) ’заценити се, обезнани се од смеха’ Пирот (Златковић V), *изгубим* ’остати без неког својства’ Сврљишки Тимок (Станојевић s.v. *леборо́дије*), *изгуби* ’пореметити, престати одржавати (нпр. равнотежу)’ (s.v. *гма́цне*), ’остати без неке особе’ (s.v. *домачї́н*), у изразу ~ *їáмеї* ’изгубити моћ расуђивања’ (s.v. *омаци́ше*) Тимок (Динић), *изгубї́ї, -їн* ’verlieren, ~ *се* ’abhanden kommen, verloren gehen, sich verlaufen’, *згубї́ї, -їн* ’verlieren’, ’id., verspielen’, ~ *се* ’abhanden kommen, verloren gehen, sich verlaufen’ (ČDL).⁸⁶⁹

С.-х. *изгубї́ї (се)* представља континуанту псл. **jъzgubiti*, в. поглавље II. Обично се истиче да префикс *из-* (< псл. **jъz-*) у овом случају обавља граматичку улогу чисте перфективизације основног глагола (Грицкат 1966–1967:207, Клајн 2002:256). И. Грицкат, међутим, додаје да је релација *зуби́їи* : *изгуби́їи* можда успостављена према односу рефлексивних форми *зуби́їи се* : *изгуби́їи се* као *исї́ариїи* (Грицкат l.c.). Чини се, ипак, да су трагови просторног (и то аблативног) значења датог префикса присутни у следећим значењима: ’одлутати некуд одвојивши се од стада (о животињи)’, ’отићи, удаљити се, уклонити се са одређеног места (обично у непознатом правцу)’, ’нестати са видика, не видети се више (услед залажења за нешто или у нешто, услед великог удаљавања и сл.)’. Познато је да поједини глаголи са префиксом *из-* значе ’покренути себе или кога

⁸⁶⁹ Наведени су дублетни чакавски облици *изгубї́ї (се)* и *згубї́ї (се)* (ČDL), пошто ова друга форма рефлектује промену *из-* > *з-* карактеристичну за неке чакавске говоре (уп. Skok 1:739 s.v. *їz*). У извору се такође указује на то да чакавском *згубї́ї (се)* одговара књижевно *изгуби́їи (се)*, в. ČDL s.v.

другог, односно што друго из неке средине', уп. *искраси́ти се, издвоји́ти, искључи́ти* (Стевановић 1975:437), 'удаљити, издвојити из места у коме је нешто било' (Babić 1986:480), при чему се то одлажење перципира као ишчезавање, уп. *исцури́ти, изветри́ти* (о мирису), *ишчили́ти* (Грицкат 1966–1967:206). Ово значење је, истина, присутно и у простом глаголу, али је у овом облику наглашеније јер је подржано и појачано одговарајућом семантиком префикса. Стј. Бабић сврстава разматрани глагол у категорију оних који исказују радњу извршену до краја јер су њоме обухваћени сви објекти или субјекти (Babić 1986:481). У грађи се свакако могу наћи примери у којима се реализује дистрибутивно значење: Сви девет паски главе изгубили С. Љубиша (RJA), Можда мој поклоњени коњ није изгубио све своје зубе М. Лалић (РСА), али су подједнако уобичајени и примери у којима се радња односи на само један од више објеката: Чловјек ки има сто овац, и ако би изгубио једну од њих Н. Рањина (RJA), Господин барон... изгубио је, ваљда негдје у рату, једно око П. Кочић (РСА). Може се, дакле, закључити да *изгуби́ти* није репрезентативан представник семантичке категорије глагола у коју га је Бабић укључио.

И код глагола *изгуби́ти (се)* запажа се, у дијахроној перспективи, промена хијерархије значења о којој је било речи у вези са симплексом. Тако се у RJA s.v. најпре наводи изворно значење 'учинити да чега (објекта) нестане', али се истиче да је оно, иако старије, ређе него значење 'остати без чега'. Чини се ипак да се етимолошко значење донекле очувало у савременим народним говорима (што изгледа није случај са простим глаголом), премда и у њима има периферни статус или је експресивно маркирано, уп. *изгуби́ти* 'уништити некоме нешто (нпр. срећу)' Загарач (Ћупићи s.v. *офукња́ча*), *изгубим* 'погубити, уништити' Лесковац (Митровић), експр. 'погубити, убити' Јабланица (Жугић).

Према RJA 4:189 s.v., израз *изгуби́ти главу* у значењу 'смести се, смутити се, збунити се' из Дубровника⁸⁷⁰ представља калк ит. фразеологизма *perdere la testa* 'изгубити присебност'. Потребна су подробнија испитивања како би се

---

⁸⁷⁰ Горе су наведене додатне потврде из књижевног језика и из говора Ускока у Црној Гори, уп. такође *погуби́ти, погубим* рф. 'изгубити способност расуђивања, схватања, јако се смести, збунити': Као да су главе погубили у кући Ивановој... Нека слутња о некој великој несрећи обујми све Ј. Веселиновић (РМС).

утврдило да ли је овде заиста реч о калкирању или су у питању независне семантичке паралеле.⁸⁷¹

- *нагубиџи се* рф. 'изгубити нешто много пута, преко неке уобичајене, очекиване мере': Mijatovic se cini mi se nagubio lopti (http://forum.b92.net/topic/30108-u20-european-championship/page__st__95), 'претрпети пораз, бити побеђен (у спортским надметањима, у рату) много пута, у више наврата, преко неке уобичајене, очекиване мере': ...kao da se Jelena nije nagubila meceva ove i prošle godine (http://www.b92.net/sport/komentari.php?nav_id=417192), Imate iste igrače koji su se prošle sezone nagubili utakmica (http://www.b92.net/mobilni/komentari.php?nav_id=531458), Naratovali smo se, napobeđivali i nagubili za 1.000 godina (http://www.blic.rs/stara_arhiva/intervju/124046/Bluz-za-drage-ljude).

Наведени облик није потврђен у прегледаним речницима и другим изворима, али се среће у разговорном језику, што потврђују цитирани примери употребе који потичу углавном са интернет форума.⁸⁷² Он спада у категорију глагола са префиксом *на-* (< псл. **na-*) који исказују радњу извршену у обилној мери (уп. RJA 7:202 s.v. 1. *na*, Стевановић 1975:438, Вабіс 1986:481, Клајн 2002:258), а у оквиру ове категорије, према класификацији значења датог префикса у ESSJ 1:122 s.v. *na*, у „afektivní intenzitní typ“. Многи од глагола из ове семантичке групе дато значење реализују у рефлексивном облику, уп. нпр. *нагледаџи се, најестџи се, нарадиџи се, најпроиџи се* (RJA l.c., Вабіс l.c., Клајн l.c.), јер се тиме у фокус саопштења о некој радњи ставља њен вршилац.

- српсл., стсрп. **погоувити** рф. 'perdere', 'amittere' (Даничић), 'изгубити':
Небуџежиџем же човеџкџ дџрџжавџшиџџ цџрџкџвџ сиџу погоувили бџџџџу сиџу хџроуџсоуџџль дџџдинџ џи и џчинџ, и азџ не џбуџџџџџџ џџџ повеџља краџља Владислава манастиру

---

⁸⁷¹ Уп. пол. *stracić głowę* 'изгубити главу, присуство духа' (ПСР), рус. *потерять голову* разг. 'изгубити присебност, власт над собом, почети паничити' (БТСРЯ s.v. *потерять*), што је, према Даљу, калк с немачког (Даљ s.v. *голова́*), уп. нем. *den Kopf verlieren* 'изгубити главу, не знати себи помоћи'.

⁸⁷² Ствар је вероватно у томе што је, како то примећује Стевановић 1975:438, посреди врло продуктиван творбени модел, те се од скоро сваког простог глагола додавањем префикса *на-* може направити сложени глагол са значењем о коме ће сада бити речи. В. сличну напомену у ESSJ 1:122 s.v. *na* за неке зсл. језике.

Бистрици, 1234–1243. (Зборник 41°, 7, стр. 166), (супр. *сьбљусѣи* 'сачувати') 'упропастити' 14. в. (Ивић П. 1977:258), 'ums leben bringen' Роман о Троји (Ringheim 1951:342), *ѿогубиѣи*, *ѿдгубѣм* 'изгубити (нешто конкретно или апстрактно)', 'убити, уморити, усмртити', 'упропастити, искварити (човека)', 'утаманити, затрти, уништити, упропастити', 'смакнути осуђенога на смрт', у изразима ~ *главе* 'изгубити главе, тј. животе, изгинути', ~ *главу коме* 'одсећи, одрубити главу', ~ *се* 'убити се', 'омршавити' (RJA), *ѿогубиѣи* 'interficere, destrucere; amittere, perdere', 'живот узети, односно изгубити', 'id. на стратишту (ломачом)', 'уништити, разорити', 'изгубити' (Mažuranić), *ѿогубиѣи*, *-имь* (Венцловић), *ѿогубиѣи*, *ѿдгубѣм* (кога) 'umbringen', 'nach einander verlieren н. п. све новце' (Вук), 'убити, смакнути', 'упропастити, уништити, поразити', 'изгубити (више њих или све)', у изразима ~ *главе* 'изгинути, испогибати', ~ (*коме*) *главу* 'убити (кога)', ~ *ум* 'изгубити моћ нормалног расуђивања; полудети' (Његош), *ѿогубиѣи*, *ѿдгубѣм* 'лишити живота, убити, смакнути, усмртити', 'изгубити једно за другим, постепено', 'изгубити много, све, остати без ичега', 'изгубити способност расуђивања, схватања, јако се смести, збунити', 'упропастити', ~ *се* 'изгубити се, нестати', 'омршавити' (PMS), *ѿогубиѣи*, *ѿдгубѣм* 'остати без стоке коју су однели, изјели вуци, изгубити (о овцама или којој другој стоци)', 'посећи (главу)', 'изгубити зубе, ствари и сл.', ~ *се* 'бити однесен, изједен од вука, изгубити се (о овцама или којој другој стоци)' Ускоци (Станић), *ѿогубиѣи*, *ѿдгубѣм* 'изгубити једно за другим' Ново Милошево, 'поубијати, убити, усмртити све' ib. (PCGB), *ѿогубиѣи се* 'залутати (о стоци)' Рожаје (Hadžić s.v. *halhàbera*), *ѿогубиѣи* 'изгубити, затурити' Дубровник (Бојанић/Тривунац s.v. *бѣлѣиѣић*), *ѿогубиѣи*, *ѿдгубѣм* 'лишити живота, смакнути' бачки Хрвати (Sekulić), *ѿогубиѣи*, *-им* у изразу ~ *дѣиѣ* 'абортирати' Мрче (Радић), *ѿогубѣм* 'затурити, изгубити': Погуби се све што сам имао, ал ми је бѣрем живѣт остануо, 'лишити живота, убити': Све делије по дрѣм потикала, арамбашу старог погубѣла НП (?) (s.v. *ѿоѣиѣкам*) Лесковац (Митровић), *ѿогубѣи* 'затурити, остати без чега' (s.v. *ѿреѣѣра*), 'остати без неког дела тела' (s.v. *ѿуѣкеѣа*) Црна Река (Марковић I), *ѿогубѣм* 'затурити, остати без чега' Јабланица (Жугић s.v. *рукавиѣчка*), *ѿогубѣиѣи*, *ѿогубѣм* 'изгубити све редом' Вараждин (Lipljin).

Изложена грађа показује да је овај префигирани облик, творен помоћу префикса *йо-* (< псл. **po-*), сразмерно добро, до у новија времена, сачувао своју изворну семантику са агенсом који има прототипична својства, в. поглавље II.⁸⁷³ С тим је вероватно у вези и мали број потврда и неразвијена семантика рефлексивних облика са медијалним значењима. Очување првобитног значења могло је бити подржано семантичком компатибилности глагола и префикса у чијем су разгранатом семантичком спектру присутна и значења уништења и ликвидације (Грицкат 1966–1967:211). Сем тога, префикс овде реализује и дистрибутивно значење (о том значењу уп. ESSJ 1:188 s.v. *po*, Стевановић 1975:440, Вабіć 1986:485, Клајн 2002:266), што је регистровано и у лексикографским дефиницијама, уп. „nach einander“, „једно за другим, постепено“, „све редом“ и сл.

Основни глагол је временом развио другачију значењску оријентацију, па је у поређењу са њом семантика префигираног облика постала маркирана, услед чега је у литератури посебно коментарисана и објашњавана:

„С друге стране имамо глаголе као *йогубиѝи* 'усмртити', *йобациѝи*, *йородиѝи*, *йорећи*, *йосѝићи*, *йосѝид(ј)еѝи*, *йокрсѝиѝи*, *йоводиѝи се* и сл., код којих је префиксацијом несумњиво измењено значење, али на сасвим специфичне начине, које другде не налазимо“ (Клајн 2002:267).⁸⁷⁴

Овакво тумачење проистиче из испитивања творбено-семантичких односа на синхроној равни. Увид у дијахронијске процесе открива да, што се тиче глагола *йогубиѝи*, није реч о промени значења услед префиксације, већ о томе да је префигирани облик конзервативнији од симплекса, при чему је префикс могао допринети очувању старијег значења.

- *разгубиѝи* рf. 'bona consumere': ако своје имиње манено [махнито] разгубе (лат. *stulte consumunt*) (s.v. *manen*) Пергошић, 1574. (Маџураић).

⁸⁷³ У савременом језику изворна семантика овог глагола односи се, пре свега, на лишавање живота у неким институционалним оквирима, уп. *йогубиѝи* (некога) 'лишити живота, смаћи': ~ у двобоју, ~ за казну (РСЈ), 'смакнути осуђенога на смрт': јучер су погубљена оба злочинца савремени књ. језик (РЈА).

⁸⁷⁴ Уп. и Скоково објашњење наведено у поглављу II.

Дати глагол, творен додавањем префикса *раз-* (< псл. **orz-*)⁸⁷⁵, потврђен је једино у цитираном кајкавском извору.⁸⁷⁶ Наведени пример пружа основе за различита тумачења начина на који префикс модификује значење основног глагола: овде може бити речи о дељењу, разбијању, разбацивању на разне стране и у различитим приликама, затим префикс може указивати на то да се радња врши са већим интензитетом (чему у прилог говори и начински прилог *манено*) или да се врши у потпуности, до крајњег извршења (о овим значењима уп. ESSJ 1:147–148 s.v. *orz-*, Стевановић 1975:445–446, Babić 1986:490, Клајн 2002:278–279, Грицкат 1966–1967:204).⁸⁷⁷

- *згубиѝи*, *згубѝм* pf. 'изгубити', 'упропастити', 'погубити, убити', ~ *се* 'збунити се', 'нестати', 'изгубити се', 'пропасти, погинути' (RJA), *згубиѝи* 'изгубити' (Mažuranić), *згубиѝи*, *згубѝм* стајаће 'сагубити, убити' (Вук), заст.⁸⁷⁸ 'погубити, убити, уништити', 'одрубити, одсећи, скинути главу', 'престати имати, лишити се нечега, бити лишен нечега, изгубити', ~ *се* 'изгубити се, нестати, ишчезнути' (РСА), *згубиѝ* 'изгубити' Свиница (Томић I), *згубиѝи*, *-ѝм* 'id.', у изразима ~ *дар говора* 'онемети', ~ *в чијим очима* 'проиграти углед', ~ *з рок* [из руку] 'пропустити прилику', ~ *се* 'нестати', 'изгубити се, дезоријентисати се' Вараждин (Lipljin); *сагубиѝи*, *сагубѝм* pf. 'погубити, згубити, убити', 'упропастити, уништити', ~ *се* 'погубити се, згубити се, убити се', 'упропастити се' (RJA), *сагубиѝи*, *сагубѝм* 'umbringen' (Вук), 'погубити, убити', 'изгубити' (РМС), ~ *се* 'отићи незнано куд, изгубити се' Драгачево (Ђукановић II), *сагубиѝ*, *-ѝн* 'verlieren' (ČDL).

Посреди су творенице са префиксом *с(а)-* (< псл. **съ(н)-*) помоћу којег се исказује семантика финализације, докрајчења, извршења радње (о овом значењу уп. Babić 1986:492–493, Грицкат 2000:139–141). Међу глаголима с овим префиксом издваја се једна група којој је својствено значење уништавања

⁸⁷⁵ О псл. етимону *orzgubiti (*se*) и његовој творби в. поглавље II.

⁸⁷⁶ Постоји, међутим, и једна посредна, такође кајкавска потврда: реч је о глаголској именици *разгубљење* из Јамбрешићевог речника (RJA).

⁸⁷⁷ Уп. употребу рус. глагола у сличном контексту: Разгубилъ весь достатокъ (Даль s.v. *зубѝть*).

⁸⁷⁸ Квалификатор се не односи само на значење које следи, већ на читав облик.

(деталније о развоју тог значења в. Грицкат 1966–1967:213, 2000:138–139) и у коју се разматрани глаголи лепо уклапају. Они добро чувају изворну семантику, али постају маркирана лексика у савременом језику (уп. квалификаторе заст. и стајаће уз *згубиџи*). Запажа се да су рефлексивни облици глагола са префиксом *са-*, посебно они раније потврђени, или прави повратни (где субјекат свесно врши радњу на себи) или пасивни, тј. да је и у њима заступљено агентивно, а не медијално значење.

Неопходно је имати у виду да због чак. и кајк. промене *из-* > *з-* (уп. Skok 1:739 s.v. *iz*) није лако, када су у питању облици на *з-*, развојити континуанте псл. **jъzgubiti* и **sъgubiti*, уп. нпр. кајк. *згубиџи* (*се*) које може одражавати и **jъzgubiti*.

- *узгубиџи*, -им рф. 'изгубити': Видиш ли, брате, да си узгубио памет, говорити ову молитву, а не просити увриђенја (RJA).

Посреди је образовање са префиксом *уз-* (< псл. **vъz-*), потврђено једино код И. Анчића, писца из 17. в. Није сасвим јасно да ли се њиме исказује почетак радње или њена потпуна свршеност (о овим значењима префикса уп. Стевановић 1975:447–448, Babić 1986:493–494, Клајн 2002:285–286).

- *загубиџи*, *загубиџ* рф. 'изгубити, остати без чега', 'погубити, убити', ~ *се* 'изгубити се', 'убити се' (?) (RJA), *загубиџи* 'perdere' (Mažuranić), *загубиџи*, *загубиџ* impf. (sic) (што) 'verlieren', ~ *се* рф. 'verkommen' (Вук), *загубиџи*, *загубиџ* 'учинити да се за нешто не зна тачно где је, изгубити међу разним предметима, у одређеном простору и сл., затурити', 'не моћи, не успети даље пратити нешто, држати се нечега (пута, правца, трага и сл.); престати распознавати', нераспр. 'изгубити уопште; престати поседовати, престати владати, располагати нечим, остати без нечега', ~ *се* 'доспети на место које се тачно не зна (помешавши се са разним предметима, испадајући из одређеног распореда и сл.), затурити се, приметити се', 'престати се посебно запажати, постати неуочљив, утопити се (у нечему већем, ширем, бројнијем и сл.)', 'поћи погрешним правцем, изгубити пут, оријентацију, залутати', нераспр. 'изгубити се, нестати, ишчезнути' (РСА), *загубиџи*, *загубиџ* 'изгубити', ~ *се* 'изгубити се' Ускоци (Станић), *загубиџи* 'запетити' Жумберак, католици (Skok 1:577 s.v. -*gniti*), *загубиџ*, *загубиџ* 'id., заборавити где се што налази' бачки Хрвати (Sekulić), *загубиџ*, *загубиџ* 'затурити' Васојевићи (Боричић), *загубиџ*, *загубиџ*

'изгубити', 'погубити, убити', ~ *се* 'изгубити се' Косово (Елезовић I), *загубим* 'погубити (некога)' Лужница (Тирић), 'изгубити, затурити (што)', 'претрпети губитак, штету', ~ *се* 'изгубити се, залутати' Пирот (Живковић), *загубим* 'изгубити', ~ *се* 'изгубити се, нестати, затурити се' Лесковац (Митровић), *загубим се* 'залутати, изгубити оријентацију' (Жугић s.v. *олијам*), *загубиџи*, *-џи* 'привремено изгубити, приметити', ~ *се* 'запетити се, затурити се' Вараждин (Lipljin).

Може се приметити да је изворна семантика овог глагола, образованог додавањем префикса *за-* (< псл. **za-*), добро посведочена у историјском речнику (RJA), али да у савременом језику има периферни статус, будући да је забележена само у појединим говорима (Косово, Лужница). Базично просторно значење префикса *за-*, којим се исказује (с)кретање, стављање иза нечега, а посебно из њега проистекла семантика залажења „за границу видљивости или извесности“ (Грицкат 1966–1967:208), „у страну, у непожељном правцу“⁸⁷⁹ (Стевановић 1975:436) препознатљиви су у низу семантичких реализација овог глагола: 'учинити да се за нешто не зна тачно где је, затурити', 'не моћи даље држати се нечега (пута, трага и сл.); престати распознавати', 'доспети на место које се тачно не зна, затурити се, приметити се', 'престати се посебно запажати, утопити се', 'изгубити пут, оријентацију, залутати', 'изгубити се, нестати, ишчезнути'. Скок чак сматра да се значење 'perdere, ишчезавати' у семантичком репертоару глагола *губиџи (се)* развило депрефиксацијом из *загубиџи* 'запетити', где префикс *за-* има значење 'ставити на криво место' (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*).

Потврђена су и два глагола са по два префикса. Оба имају периферни статус у с.-х. лексци: први од њих је дијалекатског карактера, а за други постоји само једна, и то лексикографска потврда.

- *исџогубим* рф. 'изгубити све редом, једно по једно, погубити': Тџлке шџџле сџм ти купиџа, сџве си ги испџгубиџа! Јабланица (Жугић), 'изгубити (предмете, стоку и др.)': Немџј да испџгубиџи џвце у шџуму Доброшево (Златановић).

Префикси *из-* и *џо-* иначе су најфреквентнији код двопрефиксалних глагола и често се комбинују заједно, реализујући при том исто дистрибутивно значење.

⁸⁷⁹ Клајн 2002:252 преузима овај опис значења од Стевановића и у својству илустративног примера наводи и глагол *загубиџи*.

Може се стога претпоставити да је овде посредни афективно појачавање такве семантике (уп. Клајн 2002:287), што сугеришу и цитирани примери употребе.

- *расїогубїи, расїогубїм* pf. 'на све стране или постепено погубити, расути' (RJA).

Одредница је успостављена само на основу пасивног партиципа *разїогубљен* 'растепен, расипан, disperditus' који се јавља код Белостенца, код кога је забележена и имперфективна варијанта *разгубљаваїи*. У овој твореници се комбинују центрифугално значење префикса *раз-* и дистрибутивна и мултипликативна семантика префикса *їо-*.

Префигирани облици глагола *губїи (се)* у различитом степену чувају своје етимолошко значење. Запажа се да рефлексивне форме оних облика код којих то значење није потиснуто на периферију имају слабо развијену медијалну семантику. Хронолошки најстабилнија су образовања *изгубїи, їогубїи* и *загубїи*, при чему овај први облик формира са имперфективом *губїи* неутрални видски пар. Форме *згубїи* и *сагубїи* данас звуче архаично, док су глаголи *разгубїи* и *узгубїи* одувек имали крајње маргинални статус, пошто за оба у грађи постоји само по једна потврда.

Изведени имперфективи

Следећи тип твореница чине имперфективи изведени суфиксима *-(j)аїи, -(j)аваїи, -(j)еваїи, -иваїи, -(j)иваїи* од управо разматраних префигираних перфективних глагола.

Имперфективи од глагола на **-iti, *-i-* обично се изводе помоћу суфикса **-'ati, *-'aje-*, при чему се јотује завршни сугласник основе (уп. Vaillant 3:481 § 651, SP 1:47, Белић 2006:358–360, Клајн 2003:361).⁸⁸⁰

- *изгубљаїи (се), їзгубљам (се) impf.* 'губити (се)' (RJA), *изгубљаїи, їзгубљам* необ. 'губити' (РСА), овде можда, са променом *из- > з-*, и *згубљаїи* 'perdere, amittere' (Mažuranić s.v. *izgubiti*).

Последњи примери у живој употреби (тј. из дела писаца) које RJA наводи потичу из 17. в., док су касније потврде, Стулић (RJA) и Парчић (једина потврда у

---

⁸⁸⁰ Овај тип имперфектива потврђен је и у старословенском, уп. *погубљати* (SJS, ESJS 4:211 s.v. *gubiti*).

РСА), искључиво лексикографске.

- српсл. **погоубљати** *impf.* 'perdere' (Даничић), *погубљати*, *-ам* 'губити' 'убијати, усмрћивати', 'уништавати, упропашћавати', 'извршавати смртну казну' (РЈА).

Најмлађе потврде су из 17. в.

- српсл. **разгоубљати** 'perdere' ant. 14. в. (Miklosich 1862–1865), *разгубљати*, *-ам* *impf.*: Трето зло је, да разгублаш' почтење Колунићев зборник (РЈА).⁸⁸¹

Потврда из РЈА потиче из глагољског зборника с краја 15. в. С обзиром на цсл. паралелу⁸⁸² и на то што је перфектив *разгубиџи* посведечен на кајкавском терену, треба поменути да зборник садржи примесе оба ова језичка идиома: поред чакавске компоненте народног језика, у тексту су заступљени и поједини кајкавизми, као и елементи хрватске редакције цсл. језика (Damjanović 10).

- *згубљати*, *-ам* *impf.* 'губити', 'упропаштавати', 'погубљивати, вршити погубљење', ~ *се* 'упропаштавати се' (РЈА), *згубљати* 'губити' (Mažuranić), *згубљати*, *згубљам* дијал. 'престајати имати, бивати лишен (о духовним особинама, стањима и сл.)': Ча ће мени прстен? | И њега виерење? | Кад згубља рад виере | Он своје поштење НП (РСА), *згубљати*, *-ам* 'губити (нпр. на картама)' Вараждин (Lipljin); *сагубљати*, *-ам* 'погубити, убити' (РЈА).

Млађе потврде облика *згубљати* потичу из дијалеката, и то из чакавског (у народној песми) и кајкавског. Варијанта *сагубљати* је забележена само у делу С. Гучетића Бендевишевића, писца из 16. в., где је употребљена као перфектив (уместо *сагубиџи*) ради стиха (в. РЈА s.v.).

- *узгубљати*, *-ам* *impf.* 'губити': Ни један ч[ови]к не сми тежати тих речених земаљ прес [по]джуа; ако би се нашал, възгубља все жито Попис земаља опћине которске, грижанске и биоградске у Сопалском пољу, Белград 1323, у препису из 1635. (РЈА).

У грађи постоји само ова једна потврда, а једнако је слабо посведочен и перфектив.

---

⁸⁸¹ Од псл. *orzgubjati, в. поглавље II.

⁸⁸² Уп. и рус.-цсл. *разгублати* = *разгубати* 'уништавати' (Срезневский), в. и СРЯ XI–XVII s.v. *разгубляти*.

- *сїогубљаѣиѣи*, -ам pf. 'заједно погубити' (RJA).⁸⁸³

Глагол је посведочен једино код Стулића, који га је преузео из руског речника, уп. *спогублятися* 'быть уничтожаемым вместе с чем-л.' ИзбСв. 1073.² (СРЯ XI–XVII).

Други творбени тип карактерише суфикс *-(j)аваѣиѣи*. Иначе је проширење на *-(j)аваѣиѣи* изведених имперфектива са суфиксом *-(j)аѣиѣи* од глагола на *-иѣиѣи* узело великог маха у српско-хрватском након 16. века (Vaillant 3:486 § 653, 494 § 659, уп. Стевановић 1975:587–588). О односу *-(j)аваѣиѣи* impf. : *-иѣиѣи* pf. в. и Клајн 2003:364–365.

- *їогубљаваѣиѣи* impf.: три су дуговања [преступа] у котерих цриквени људие и имиѣња и чиести и главе погубљавају Пергошић, 1574. (Mažuranić), *їогубљаваѣиѣи*, -ам: Пијаница ненавиѣтан [мрзак] јѣст Богу зато, јѣр он погубљава ум Ј. Рајић, *їогубљавам* 'disperdo' Јамбрешић (RJA).
- *разгубљаваѣиѣи*, -ам impf., *разгубљавам* 'disperdo' Јамбрешић (RJA).
- *згубљаваѣиѣи*, -ам impf. iter. према pf. *згубиѣиѣи* Витезовић (RJA).
- *загубљаваѣиѣи* (се), *-убљаваѣиѣи* (се) impf. необ. 'губити (се), затурати (се)': Једно да се не би такве песме, које се певају, загубљавале Српске новине 1878. (РСА).

Како се може видети, овај творбени тип је одувек имао маргинални значај: већина облика у грађи има само једну потврду и то углавном из лексикографских извора.

Још мањи значај има творбени тип са суфиксом *-(j)еваѣиѣи*: у грађи су посведочена свега два облика са по једном потврдом.

- *їогубљеваѣиѣи* impf. 'убијати, усмрћивати; уништавати, упропашћавати; смицати осуђеног на смрт': Немрот... давио је и погубљевао људе А. Коста (RJA s.v. *rogublivati*).
- *згубљеваѣиѣи*, *-љујем* impf. iter. према pf. *згубиѣиѣи* (RJA).

Овај последњи облик је преузет из Витезовићевог речника (в. RJA s.v. *zgubiti*).

У категорији изведених имперфектива, овај суфикс је у српско-хрватском замењен суфиксом *-(j)иваѣиѣи* (Vaillant 3:349 § 566, 494 § 659, Белић 2006:359).

---

⁸⁸³ Одређење вида овог облика је проблематично, уп. рус. *спогрѣбати* impf. 'заједно сахрањивати': *спогрѣ(бс)ти* pf. 'сахранити заједно са неким' (СРЯ XI–XVII).

Забележен је такође творбени тип са суфиксом *-иваџи* (уп. Vaillant 3:494 § 659, Белић 2006:359, Стевановић 1975:588–589, Клајн 2003:368).

- *губџиваџи*, *губџивџам* *impf.* необ. 'престајати имати, бивати лишен (о физичким својствима, деловима целине, предметима поседовања и сл.; о духовним особинама, стањима и сл.) А. Ковачић, А. Шеноа (РСА).
- *изгубиваџи*, *-ам* Стулић, *изгубивам* *praes.* : *изгубиџи* *inf.* Бела, Белостенец, Волтићи (RJA s.v. *izgubǎivati*).
- *џогубиваџи*, *-бујем* *impf.*, *џогубиџи*, *-ивам* 'giustiziare, far morire, uccidere' Бела, *џогубиваџи*, *-ам* 'in committenda caede esse' Стулић из А. Гучетића (RJA).
- *згубиваџи*, *-ам* *impf.* 'изгубити': Как се ове три крепости згубивају? Ј. Мулих (RJA);
сагубиваџи, *-ам* *impf.* *сагубиџи*, *-ивам* Стулић (RJA), *сагубџивџи*, *-џјен* 'verlieren' (ČDL).

Карактеристика овог типа је презент на *-ива-* (уп. Клајн 2003:368). Иако се овде могу јављати варијанте презента на *-ива-* и *-ује-* (в. Vaillant 3:494 § 659), ова друга варијанта није потврђена: RJA је очито реконструираше s.v. *rogubivati*, пошто се у примерима које наводи јавља искључиво облик *џогубивам*. Једини изузетак је дијалектски (чакавски) облик презента *сагубџјен*. Чак. *сагубџивџи* говори у прилог реалности Стулићеве потврде *сагубиваџи*, коју је RJA сматрао непоузданом. Од осталих облика издваја се глагол *губџиваџи* који није изведен од префигираног перфектива, већ од имперфективног симплекса. Забележен је код западних писаца из 19. века и у РСА је пропраћен квалификатором необично.

Последњи тип изведених имперфектива има суфикс *-(j)иваџи* са јотованим финалним сугласником основе (уп. Vaillant 3:494 § 659, Белић 2006:359, Стевановић 1975:588–589, Клајн 2003:368).

- *изгубџиваџи*, *изгубџујем* / *изгубџивџам* *impf.* 'губити', *изгубџујем* *praes.* : *изгубиџи* *inf.* Белостенец, Волтићи (RJA).
- *џогубџиваџи*, *-љујем* *impf.* 'губити' Белостенец, Волтићи, 'убијати, усмрћивати; уништавати, упропашћавати; смицати осуђеног на смрт' Пророци, Ш. Будинић, И. Т. Мрнавић, И. Ђорђић, Белостенец, Волтићи (RJA).⁸⁸⁴

---

⁸⁸⁴ Према RJA, код Белостенца је потврђен само презент *џогубџујем*, код Волтићија исти овај облик презента уз перфективни инфинитив *џогубиџи*.

- *згубљивајти*, -љујем / -ам impf. 'губити што': Тако чинећ нич не згубљива А. Георгицео, *згубљивајти* Витезовић, *згубљујем* Белостенец, -љујем / -ам praes. : *згубијти* inf. Волтиђи (RJA);
сагубљивајти, -љујем impf.: којим [бог] све охолое противнике сатире и сагубљује — Смртју сагубљујући такова злочинца и гришника А. Витаљих (RJA).
- *загубљивајти*, -љујем impf. 'занемаривати, упропаштавати', *загубљујем* 'desolo, derelinquo, negligo' Белостенец (RJA), *загубљивајти (се)*, *загубљујем (се)* нераспр. 'губити (се), затурати (се)' [без примера] Ред. (РСА).
- *разпогубљујем* impf. 'распршавам, disperdo, varie perdo' Белостенец (RJA s.v. *raspogubļavati*).

У овом типу се јављају две варијанте презента, на *-(j)ује-* и *-(j)ива-* (в. Милановић 1954:246–247), с тим што је чешћа она прва, док је друга потврђена једино код А. Георгицеа и Волтиђија (код овог другог напоредо са варијантом на *-(j)ује-*). Облик *разпогубљујем*, забележен код Белостенца, наведен је овде, а не са изведеницима на *-(j)ивајти*, иако је RJA на основу њега реконструисао глагол *распогубљавајти*, -ам. Како се може видети, све остале облике презента *-губљујем* из Белостенчевог речника исти извор наводи у одредницама глагола са инфинитивним суфиксом *-(j)ивајти*.⁸⁸⁵

На основу презентоване грађе може се закључити да су, у целини узев, образовања из творбене категорије изведених имперфектива крајње маргинална у савременом књижевном језику и без потврда у савременим штокавским дијалектима. Њихова семантика није посебно коментарисана јер је генерално у складу са значењским одликама глагола из којих су ти облици изведени.

---

⁸⁸⁵ Поводом односа глагола на *-авајти* и *-ивајти* Клајн 2003:366–367 закључује да и према инфинитиву на *-авајти* презент може бити на *-ујем*. Како објашњава овај аутор, позивајући се на рад Милановић 1954, овакав однос је успостављен тако што су многи глаголи, који су између 16. и 18. века имали инфинитив на *-ивајти* и презент на *-ујем* (често паралелно са *-ивам*, које је на крају скоро потпуно нестало), у новије време те суфиксе заменили суфиксима *-авајти*, *-ивам* задржавши, при том, и презент на *-ујем*. Како је Белостенчев речник из 17. века, пре ће, дакле, бити да презент на *-ујем* иде уз инфинитив на *-ивајти* (а можда и *-евајти*).

Двотематски глаголи

- *дангубиѝи*, *-ѝм* impf. 'губити, трошити узалуд време не радећи ништа или радећи бескорисну ствар, и без кривице онога који дангуби (о човеку или о ономе што се као човек замишља)', 'губити, трошити узалуд неко време (о стварима око којих се не ради или се не користе)', (уз акузатив именица које означавају време, а који није објекат) 'губити дане, време', 'губити, трошити све време, живот, увек кривицом онога који дангуби', (уз инфинитив другог глагола) 'оклевати', (од чега) 'празновати, почивати након што је радња свршена (о људима, о земљи)' (RJA), 'Zeit verlieren' (Вук), 'узалудно проводити, губити време; беспосличити' (Његош), *дангубиѝи* / *дангубиѝи*, *-ѝм* 'узалудно трошити, губити време', 'беспосличити, бадавацисати', 'не бити у употреби, не бити у акцији', (некога) 'задржавати (некога), одузимати време (некоме)' (РСА), *дангубиѝи*, *-ѝм* 'не радити ништа, беспосличити' Поткозарје (Далмација), *дангубиѝи*, *-им* 'узалудно трошити, губити време' Дeroње (РСГВ), 'губити време, проводити време без посла' Ченеј у Румунији (Марић), *дангубиѝи* 'губити време узалуд' Мачва (Лазих), *дангубиѝи*, *-ѝм* 'id.' Прошћење (Вујичић), 'проводити време у нераду, беспосличити' Ускоци (Станић), *дангубиѝи* 'узалудно трошити време, беспосличити' Јасеново (РСГВ), *дангубиѝи*[*и*] 'губити време, бити у заостатку' Лијевче поље и Жупа (Црњак s.v. *оѝкѝваѝи*[*и*]), *дангубиѝи* 'auf einem Ständer ruhen nach Art des Reihers, quiescere super unicum pedem Ardeae modo' Бечмен (Hirtz II 83), *дангубиѝи*, *-ѝм* 'узалудно трошити време, проводити време у нераду, у беспослици' бачки Буњевци (Реѝ/Ваѝлија), *дангубиѝи*, *-им* 'губити, тратити дан, узалудно трошити време' бачки Хрвати (Sekulić), *дангубиѝи*, *-ѝн* 'не радити ништа, узалуд трошити време' Дубровник (Бојанић/Тривунац), *дангубиѝи* 'дангубити' ј. Барања (Sekereš IX), *дангубиѝи*, *-ѝм* 'беспосличити, не радити ништа' Загарач (Ћупићи), *дангубиѝи*, *-им* Косово (Елезовић I), *дангубиѝи*, *-ѝм* стара Црна Гора (Пешикан), *дангуби* 'ленствовати, не радити, губити време' Каменица код Ниша (Јовановић В.), Црна Река (Марковић I s.v. *зановиѝа* (*се*), id. II s.v. *сокача̀ра*), ~ *се* 'губити непотребно време, задржавати се' ib. (id. II s.v. *убр̀кља*), 'губити време на неважним стварима' Тимок (Динић s.v. *ѝо*), *дангубим* 'дангубити' Призрен (Чемериѝић), *дангубиѝи*, *-ин* '(Zeit) verlieren,

vergeuden, verschwenden', 'Zeit verschwenden, müßiggehen, faulenzten' (ČDL).

Посреди је образовање именичко-глаголске структуре објекатског типа (према синтаксичком односу компонената), које је посведочено, према RJA s.v., од прве половине 17 в. (уп. Skok 1:380 s.v. *dân*, Стевановић 1975:408, 434, Babić 1986:31, Клајн 2002:22, 124).⁸⁸⁶ С обзиром на то да је фразеологизам *dънь gubiti изнедрио богату лексичку породицу и да се неким њеним члановима приписује псл. старина, в. поглавље II за *dъньgubъ / *dъньguba, не стоји Вајаново мишљење да с.-х. *дангубиѣи* калкира нем. *tagedieben* (Vaillant 4:111 § 754). Миклошич сматра да је ово деноминал од *дангуба* (Miklosich 1875:445), а Скок да је глагол настао од фразеологизма, а да је именица поствербал (Skok 1:380 s.v. *dân*). Укључивањем објекта у своју унутрашњу структуру глагол је постао углавном непрелезан.⁸⁸⁷ У неоспорно транзитивној употреби јавља се ретко и тада је његово

---

⁸⁸⁶ Према Цету, реч је посредством дунавских лађара доспела у мађарски, уп. дијал. *dángobál* / *dángubâl*, *dángubáz* 'ленчарити, стајати беспослен, докон' који су адаптирани помоћу мађ. глаголских суфикса (Zett 1970a:205–206). MNyTESz 1:592–593 s.v. *dánguba* говори о мађ. терминима из лађарства на Дунаву и Тиси, пореклом од с.-х. *дангуба*, са значењима 'новац за дангубу који се плаћа лађарима' 1865, 'нерад, дангубљење' 1876, 'бродска стојница (услед лошег времена итд.)' 1893. Именице наводи и Цет, уп. мађ. дијал. *dánguba* 'стојница брода услед невремена или истовара', *dángoba* 'додатак који морнари примају преко уговорене плате', и у вези с овом другом напомиње да I. Kniezsa претпоставља утицај мађ. *guba* 'новац', али сâм држи да за тим нема потребе будући да је већ у српско-хрватском (као и у бугарском) потврђено значење 'накнада за дангубу' (Zett 1970a:206).

⁸⁸⁷ Треба рећи да се његове употребе са именицама и синтаagmaма које означавају време или неки временски период различито третирају. RJA 2:265 s.v. напомиње поводом примера И дан и ноћ све ви дангубите Л. Љубушки, Ђе си била, звијездо данице, ђе си била, ђе си дангубила, дангубила три бијела дана НП Вук да „acc. vremena [...] ne treba shvatiti kao objekat“. За синтагму *дан и ноћ* као прилошки израз у значењу 'непрекидно, стално' в. Гортан-Премк 1971:128, напомена 220. Супротно томе, Miklosich 1875:445, који иначе сврстава *дангубиѣи* у групу интранзитивних глагола, наводи пример: дангубила два бијела дана да би показао да глагол може бити и транзитиван. Такође се у ČDL s.v. *dangùbit* дају следећи примери транзитивне употребе глагола: Не дангуб дон [дан] лавурој — Немој дангубит ни часа, пој олма. Што се тиче префигираног облика *издангубиѣи* RJA s.v. истиче да се реализује са факултативним објектом који значи време, уп. Издангубих дане и године НП Херцеговина Вук, Издангубио три дана Вук. Уп. и примере који су означени у ČDL s.v. *izdangùbit* као транзитивни: Издангубили су три дни докли су ношли мула у шуми — Работојте, тежоци, немојте дон

значење каузативно — 'задржавати некога и сл.', тј. 'чинити да неко дангуби'. Појава рефлексивног облика је дијалекатског карактера пошто се среће само у говорима југоисточне Србије у којима, према овој грађи, нема потврда за транзитивну употребу.⁸⁸⁸

Перфективни облици настали су додавањем префикса *из-*, *на-*, *о-* (< *о(б)* или *од-?*), *џро-*, *у-* и *за-*.

- *издангубиџи*, *-џм* рф. 'истрошити (време) дангубећи (обично с објектом који значи време, или без објекта)' (РЈА), 'an Zeit verlieren' (Вук), 'дангубећи изгубити време; узалудно, бескорисно утрошити време', (некога) 'задржати (некога) од посла, одузети (некоме) време' (РСА), *издангубиџи*, *-џн* 'потрошити узалуд време' Дубровник (Бојанић/Тривунац), *издангубџи*, *-џм* 'изгубити време' Васојевићи (Боричић).

Форма са префиксом *из-* (< псл. **ǰъz-*) функционише као основни

издангубит. За синтагме које немају чисто темпорално значење него више објекатско-темпорално значење типа *џровесџи дан*, *џресџавати џредавање* и сл. в. СССЈ 766, уп. Гортан-Премк 1971:115–116, али је овде објекат обавезан. У већини примера спорни облици се могу схватити као одредбе мере времена. Поставља се питање како протумачити потврде са слободним акузативом са значењем временских јединица. Пошто је *дан* као објекат већ укључен у морфолошку структуру глагола, овде може бити реч о некој врсти таутолошке конструкције са акузативом унутрашњег објекта који се „*upotrebljava katkad s glagolima, obično neprelaznima, kad se pojam, izražen objektom, može smatrati kao da je na neki način uključen u značenje glagola*“ (Simeon 1:41 s.v. *akuzativ*, уп. и Грицкат 2004:235). Према Birtić/Matas Ivanković 2009, унутрашњи објекти могу имати аргументску и адјунктну интерпретацију односно значење које се креће између објекатског и прилошког. Поред тога, премда се од давнина временски акузатив без предлога јавља са обавезним детерминатором (Ивић 1955–1956:191, Ivić 2008:249), употреба акузативних облика без одредбе у овом значењу оставила је сасвим видљиве трагове у старим споменицима па и у савременим говорима, нарочито чакавским (Zima 1887:228–229, Ивић 1955–1956:189–190, Гортан-Премк 1971:133–134). Пасивни партицип у примерима: Након толико дана издангубљених М. Павлиновић (РЈА s.v. *izdangubiti*), љета издангубјена (Stulli s.v. *izdangubjen*) може се сагледати као регуларни облик произишао из конструкције са таутолошким објектом (што би онда био аргумент у корист „објекатске“ интерпретације), али треба ипак подсетити да се, иако је правило да се ови партиципи граде од прелазних глагола, могу наћи потврде и за образовања од интранзитива (Zima 1887:334–338, Белић 2006:386, 470, Грицкат 2004:244–248, СССЈ 625).

⁸⁸⁸ Уп. *закасниџи се* : *закасниџи* intr. : *закасниџи* tr. (Грицкат 2004:223).

перфективни парњак имперфективном симплексу *дангубиџи* и не подлеже некој додатној семантичкој модификацији. Као и симплекс, у несумњиво транзитивној употреби има каузативно значење. Што се тиче синтаксичке функције акузативних допуна са значењем времена в. напомену 887.

- *надангубиџи се, -џм се* pf. 'nimum tempus perdidisse' Лика (RJA), 'провести много времена у дангуби, много издангубити': А шта 'е до дангубе, валај смо се и надагубили! Цијели дан данас! П. Петровић Пеција, БиХ (РСА).

Твореницом са префиксом *на-* (< псл. **na-*) исказује се вршење радње у великој мери, до засићења (уп. пример), а ово значење, по правилу, реализују повратни глаголи (уп. Стевановић 1975:438, Вавић 1986:481, Клајн 2002:258), што је и овде случај.

- *одангубиџи, -џм* pf. 'издангубити, задоцнити, не доћи на време': Мбр̄о сам одангубити, заклали људи јагње па ме зауставили на ручак Ускоци (Станић), *одангубиџи, -џм* 'окасити, изгубити време': Одангуби ти, седећи тамо Прошћење (Вујичић).

Није јасно да ли је овде посредни твореница са префиксом *о(б)-* (< псл. **ob-*) или *од-* (< псл. **ot-*).⁸⁸⁹ Ако је у питању први случај, облик је могао бити формиран по аналогiji са синонимним *окасити*. Уколико се ради о префиксу *од-*, дата лексема би припадала категорији глагола који, према И. Клајну, „значе радњу у дужем али ипак завршеном периоду, као *одболоваџи, одробијаџи, одсиаваџи, одлежати, одслужити*“ (Клајн 2002:265). У примеру из Ускока као да је присутна и значењска нијанса 'радњом надокнадити, одужити се (неком за нешто)' коју помиње ESSJ 1:154 описујући семантику префикса **ot-*. Наведене потврде указују на то да је глагол карактеристичан за савремене говоре Црне Горе.

- *џродангубиџи, -џм* pf. 'провести време дангубећи': Јучер сте цио дан продангубили Лика (RJA), 'изгубити време бескорисно' (PMS), *џродангубиџи, -џм* 'провести време бескорисно, не радећи ништа' Томашевац (PCGV).

Овај облик се углавном јавља са временским одредбама као што су *џио дан* (RJA), *неколико дана* (PMS), што указује на то да у њему префикс *џро-* (< псл.

---

⁸⁸⁹ За проблем у вези са разликовањем ова два префикса в. Клајн 2002:261–262, уп. и Вавић 1986:484.

**pro-*) реализује временско значење које се развило из основног просторног 'кроз' (о овом значењу префикса в. ESSJ 1:218 s.v. *pro-*).⁸⁹⁰ Због семантике основног глагола разматрана твореница је значењски блиска глаголима као што су *īroherdatīi*, *īprocoqkātīi*, *īroiīīīi* који деле опште значење трошења или губитка (в. Клајн 2002:276, уп. и ESSJ l.c.).

- *udāngubīīi*, -īm pf. 'одоцнити, задоцнити', 'изгубити време у нераду' Ускоци (Станић).

Форма са префиксом *y-* потврђена је у само једном извору дијалекатске лексике из Црне Горе где се наводи без примера употребе. Постојећа грађа је недовољна за разматрање порекла префикса (< псл. **vь-* или **u-*) и семантике творенице у чији састав улази.

- *zadāngubīīi*, -īm pf. 'изгубити времена радећи што непотребно': Данас сам сила задангубио Лика, (кога) 'учинити да неко радећи нешто непотребно изгуби много времена' Сињска крајина, Ораховица у Славонији, ~ *se* 'задржати се негде неким непотребним послом' Ораховица, Винковци у Славонији (RJA), *zadāngubīīi*, -īm 'одузети некое време, задржати од посла, омести у раду', 'задржати се негде, изгубити време због нечега, издангубити' (РСА).

Ово образовање, потврђено од 18. в., спада у ону групу твореница са префиксом *za-* (< псл. **za-*) које исказују радњу која траје одвећ дуго, дуже него што би требало (за ово значење уп. Стевановић 1975:436, Клајн 2002:252, ESSJ 1:293 s.v. *za*). Отуда се уз овај облик у примерима употребе често јављају прилози који наглашавају поменуто значење, попут *dosīa*, *mnogo* (РСА), односно *mlogo* и *сила* у адвербијалној служби (RJA). Треба скренути пажњу на то да се глагол реализује као непрелазан, као прелазан, када има каузативно значење, и као рефлексиван.

Од овог перфективног облика изведен је, помоћу суфикса *-(j)avaiīi*, имперфективни глагол који је забележен само код С. Винавера:

- *zadāngubľavaiīi se*, -ubľavām se impf. необ. 'губити време, замајавати се':
Поклоници... би се још нешто задангубљавали с њиме у свом хаџилуку према

---

⁸⁹⁰ Уп. Стевановић 1975:445 који издваја значење вршења радње за извесно краће (или и нешто дуже) време и Клајн 2002:276 који преузима ову семантичку категорију од Стевановића називајући је континуативним значењем.

Банкротском Олтару (РСА).

На крају треба поменути глагол (такође имперфектив према перфективном *издангубиџи*) који је РЈА преузео из Стулићевог речника, али је ту потврду оценио као непоуздану:

- *издангубаџи* impf. 'издангубити' Стулић (РЈА).

Именице

Глаголске именице

Глаголске именице су изведене од симплекса и префигираних облика, док су таква образовања од изведених имперфектива забележена само код једног лексикографа.

Будући да су посреди облици на *-iti, -i-, добијали су за глаголе те врсте регуларан суфикс *-jeŋje > -jeŋe (уп. Vaillant 3:116 § 408, Babić 1986:127).

- *губљење* п. 'дело којим се губи' (РЈА), гл. им. од *губиџи* (*се*) (РСА), 'стање кад се неко или нешто изгуби', 'дангубљење' бачки Хрвати (Sekulić).
- стсрп. **ИЗГОУБЛЕНИЕ** п. 'amissio' Monumenta serbica (Даничић), *изгубљење* 'дело којим се изгуби (у конкретном смислу и оно што се изгуби)' (РЈА), *изгубљење* 'amissio' (Mažuranić), *изгублене*: и ваше^м се изгубленю теке до^ссмѣхѣ^м [и **АЗЪ ВАШЕЙ ПОГИВЕЛИ ПОСМѣЮСА**] (Венцловић), *изгубљење* заст. 'губљење, губитак', 'пропаст, несрећа' (РСА).
- *погубљење* п. гл. им. од *погубиџи* (РЈА), 'perditio, destructio, supplicium, amissio caritatis' (Mažuranić), *погублене*: загнѣраюкѣ на^с оу свако зло и погублене [ПОГИВЕ^ѣ] (Венцловић), *погубљење* 'насилно одузимање живота, усмрћење' (РМС).
- *разгубљење* п. 'disperditio' само Јамбрешић (РЈА).
- *згубљење* п. 'губитак', 'пропаст', 'погубљење, смрт' (РЈА), 'amissio, perditio' (Mažuranić), *згубљење* 'губљење' Свиница (Томић I); *сагубљење* гл. им. од *сагубиџи* само А. Виталић (РЈА).
- *загубљење* п. 'изгубљење, пропаст, губитак; запуштање' (РЈА).
- *разпогубљење* п. 'расипање, disperditio' само Белостенец (РЈА s.v. *raspogujeŋe*).

У савременој књижевној употреби остале су само именице *губљење* и *погубљење*, при чему се ова друга данас јавља једино у значењу 'насилно одузимање живота, усмрћење'. Именица *изгубљење* је такође забележена у РСА,

али практично без потврда из 20. века и са квалификатором застарело, те је изостала из РМС. Таква судбина глаголских именица из породице глагола *губиѝи* сасвим је у складу са општим тенденцијама развоја ове творбене категорије. Кључну улогу ту има категорија глаголског вида, пошто су данас глаголске именице од несвршених глагола знатно бројније од оних изведених од свршених глагола. Поједини облици (уп. *разгубљење* и *разѝогубљење*) имају само по једну потврду, што није неочекивано ако се узме у обзир то да су њихови мотивни глаголи једнако слабо посведочени. Пажњу заслужују Венцловићеве потврде које сведоче о синонимији појединих форми које припадају гнездима глагола **gybnqti* и **gubiti*.

Неки од поменутих облика имају варијанте на *-ије* које представљају црквенословенско наслеђе.

- **ИЗГУБЛЕНИЕ** 'novilunium, млад месец' Шибенички апокрифни зборник, 16. в. (Јанковић 1989:218), *изгубљѐније* цсл. 'изгубљење, губљење, губитак' само Јаков Живановић (РСА).
- српсл. **ПОГОУБЛЕНИЕ** п. 'supplicium': **НЕ СОУЦОУ СВЕЩЕННИКОУ ВЛИЗЪ ПОГОУБЛЕНІА ИХЪ** Летописи српски (Даничић), *ѝогубље́није* гл. им. од *ѝогубиѝи*: При погубље́нију Београда цесар Франц у цесарској армији на[х]одио се Ј. Рајић (РЈА s.v. *rogubље́не*), у ђаволске руке на погубље́није Г. С. Венцловић (Радић 1988:51).⁸⁹¹

Уп. рус.-цсл. *погубление* 'пропаст, погибија', 'убиство' (Срезневский), рус. *изгубление* 'пропаст, погибија; штета, губитак', 'нестанак' 15–17. в. (СРЈ XI–XVII).

Може се приметити да овај тип није уопште заступљен у савременим говорима за разлику од глаголских именица на *-ије* из породице с.-х. *гинуѝи*, в. поглавље V.

Суфикс **-тѝје > -ће* је знатно ређе посведочен:

- *губиѝије* п. 'губитак' Витезовић (РЈА s.v. *zgubitak*).
- *изгубиће* п. 'дело којим се изгуби, изгубљење' (РЈА).

Док за први облик у грађи постоји само наведена лексикографска потврда, дотле је друга именица, према РЈА, потврђена више пута, али се јавља искључиво

---

⁸⁹¹ Треба скренути пажњу на то да је Венцловић користио обе творбене варијанте ове глаголске именице и то у истом тексту, уп. *ѝогубљење*: вуче у погубљење (Радић 1988:51).

у текстовима из 18. века (код Б. Зузерија, Ј. Бановца, А. Кадчића и у „Благу наука крстјанскога“). Према RJA, Ј. Бановац и А. Кадчић су напоредо употребљавали и уобичајенију варијанту на *-јење*: *изгубљѣње*.

Поводом овог творбеног типа треба рећи да се партицип перфекта пасива од глагола *зубиѣи* и његових префигираних твореница гради помоћу наставка **-јенъ > -јен*. Варијанта партиципа са наставком **-тъ > -ѣи* среће се врло ретко, а мени су познати само следеће потврде: *иззубиѣи* pf. 'perdere, amittere': ...питамо и судимо... [некоме, тј. у дативу] за добито и обујато, [а протугранци] за изгубито (s.v. *dobiti*) 1451, Тнин (Книн), уп. пример са партиципом на *-јен*: Допитасмо... Мечару... за добито... а... Нашманићу за изгубљено (s.v. *dobiti*) 1478, Рмањ (Маџурапић), *згубиѣи*, *згубиѣм* pf. 'изгубити': Судисмо... Скоблићу за добито а Владићем за згубито Лички стол решава правду М. Скоблића у Црној Васи 1437.⁸⁹² (RJA).

Обе потврде су забележене у 15. веку, ареално су блиске и срећу се у истом контексту: у питању је судска пресуда у којој се обавезно напоредо употребљавају антоними-конверзиви *добиѣи* и *иззубиѣи*. Глагол *добиѣи*, према RJA s.v., има неколико облика партиципа перфекта пасива: *добиѣи*, *добиѣвен*, *добиѣјен*, *добиѣен* / *добиѣен* (са по две потврде) и *добиѣен* (једна потврда). Будући да је, дакле, варијанта партиципа глагола *добиѣи* са наставком *-ѣи* била сасвим уобичајена, можда се може претпоставити да је, у контекстима где су се партиципи поменута два глагола напоредо употребљавали, антецедентни облик *добиѣи* утицао на стварање варијанте *-зубиѣи*. Потребна су даља истраживања да би се утврдило да ли се употреба ове форме раширила ван претпостављеног првобитног контекста у коме је настала, тј. да ли се довољно укоренила да би могла мотивисати даљу творбу.⁸⁹³

---

⁸⁹² В. Маџурапић наводи уз исти пример другу годину: 1497. (Маџурапић s.v. *dići* 24).

⁸⁹³ Р. Драгићевић је уочила на материјалу народних пословица, које често имају контрастну структуру, да тежња ка антонимској равнотежи може бити разлог за стварање нових речи по узору на антоним и у семантичком и у творбеном погледу, при чему неке од њих остају заувек везане за неки контекст, а друге пак проширују употребу и изван њега (Драгићевић 2010:289). Такође је у овом контексту важно запажање Н. Костић да антонимски парови преферирају одређени редослед у реченици (Н. Костић, *Антонимија у енглеском и српском језику: семантичко-драматичка анализа*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду 2006, 272–303, наведено према Драгићевић 2010:288). Текст судске пресуде такође се карактерише контрастном структуром, што је могло побудити описану тежњу за антонимском равнотежом и дати импулс за

С друге стране, у оквиру појединих дијалеката је долазило до специфичног локалног развоја када је реч о дистрибуцији наставака за грађење пасивног патиципа. Тако је, на пример, у посавском икавском дијалекту завршетак трпног придева глагола седме врсте најчешће на *-īī*, нпр. *īosāđīīō* (Ивић П. 1985:201), а Вајан истиче да је иновациони тип патриципа *đženīī* у Босни и Славонији рано потврђен (Vaillant 3:121 § 412). Отуда за сада остаје отворено питање да ли су у оквиру разматране лексичке породице *gubīī* глаголске именице на *-ће* настале према партиципу на *-īī*⁸⁹⁴ или наслањањем на именицу *добіће* п. 'дело којим се добије; оно што се добије' (RJA).⁸⁹⁵

Две глаголске именице са суфиксом **-нје > -ње*, настале од изведених имперфектива са инфинитивном основом на **-а-*, забележене су једино у Витезовићевом речнику.

- *згубљање* п. гл. им. од *згубљаīī* (RJA).
- *згубљевање* п. гл. им. од *згубљеваīī* (RJA).

Поствербали

Као и у претходним одељцима о поствербалним образовањима (в. поглавља III и V), и овде ће скупа бити представљени како прави поствербали (на **-о-* и **-ā-*) тако и девербали на **-i-*.

Корпус садржи свега две потврде поствербала изведеног од основног глагола *губііи*:

- *губ* 'штета, губитак' Витезовић (RJA s.v. *zgubitak*), Жумберак, католици (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*).

За потврду из Жумберка Скок експлицира да је то именица мушког рода.⁸⁹⁶

грађење не нове речи већ неуобичајеног морфолошког облика једног глагола према моделу антецедентног облика глагола који је његов антоним.

⁸⁹⁴ О томе да се услед осамостаљења суфикса **-т-ње* и **-п-ње* глаголске именице не морају ослањати директно на одговарајући партицип в. SP 1:85.

⁸⁹⁵ Од псл. **dobytyje*, изведенице са суфиксом **-ње* настале од **dobyтъ*, рт. рф. pass. глагола **dobyti* (SP 3:327). Другачије П. Скок који овај облик сматра колективом (Skok 1:159 s.v. *bīī¹*).

⁸⁹⁶ Према А. Вајану, који даје преглед словенских поствербала из гнезда псл. глагола **gubiti*, у руском постоје фемининуми *губа* и *губь* (Vaillant 4:110 § 754). Иначе, судећи по материјалу који презентује Вајан, међу поствербалима у породици поменутог псл. глагола доминирају облици на

Следе поствербали префигираних глагола са префиксима *из-*, *ѿо-*, *с-* (?) и *за-*.

- *изгуб* т. 'дело којим се што изгуби; штета кад се што изгуби' (RJA), 'губитак; пораз' (Његош), дијал. 'оно што је изгубљено, губитак; штета', 'нестанак нечега што се изгуби, губљење' (РСА), 'узалудно, непотребно трошење, губљење времена' Пива (Гаговић), 'штета, људски губитак' Васојевићи (Боричић), *изгуб* 'губитак, несрећа, трагедија, смрт' Загарач (Ђупићи), *изгуб* Жумберак, католици (Skok 1:577 s.v. *-gnuti*);
изгуба ф. 'дело којим се што изгуби; штета кад се што изгуби', т. 'човек који неће да ради, који дангуби, губи време': Изгубина и изгуба, нерадиша (човјек) Словинац 1884. (RJA), ф. заст. 'изгуб, оно што је изгубљено, губитак; штета; нестанак нечега што се изгуби, губљење', дијал. 'нерадник, дангуба' Словинац 1884, Рад ЈА 10, Парчић (РСА).

Поствербал *о-*основе је посведочен од 17. в. (RJA), а већина савремених потврда потиче са простора Црне Горе. У погледу семантике спада у групу *nomina acti(onis)* и *nomina resultativa*. Варијанта *а-*основе има статус псл. образовања (в. поглавље II), али је, према RJA, у изворима забележена касније, од 18. в. и слабо је потврђена у значењима која има њен корелат са *о-*основом (РСА цитира само лексикографске изворе). Њена специфичност је дијалекатско значење које је сврстава у категорију експресивних именица *а-*основе за означавање особа мушког пола (в. SP 1:60).

Постоје две групе изведеница које су мотивисане префигираним глаголом *ѿогубиѿиѿи*: прву одликује именички префикс *ѿа-* (< псл. **pa-*),⁸⁹⁷ а другу глаголски префикс *ѿо-* (< псл. **po-*).

- српсл. *пагоуба* ф. 'ελλειψις, недостатак', 'βλάβη, штета, квар, губитак' Св. Сава, Хиландарски типик (В. Ћоровић у Даничић 3:614), *ѿагуба* 'пропаст, несрећа, опасност, смрт' (RJA), 'немоћ, невоља, пошаст, штета' (Mažuranić), *ѿагуба*: а не паче да наслѣдӣ пагубѣ вѣчнѣ с ѿце^м коино е родѿо беседѣ ла^жливѣ

---

*-*ā-*.

⁸⁹⁷ Овакав је однос глаголског и именичког префикса резултат *vḡddhi*-деривације у префиксалним сложеницама (Loma 2003:271–272).

[наслѣдитъ погивель вѣчнѣю]⁸⁹⁸ (Венцловић);

īagub f. 'пропаст, несрећа, опасност, смрт' (RJA);

īagub m. 'id.' (RJA).

Посведочене су именице *i-*, *o-* и *a-*основе са префиксом *īa-*.⁸⁹⁹ Корпус показује да ова образовања излазе из активне употребе након 18. в. RJA s.v. *paguba* износи претпоставку да је ту лексему у значењу 'Schaden' Ћ. Поповић у свој речник из 1895. унео из руског. Најбоље је потврђена варијанта *a-*основе коју В. Бориш убраја у псл. девербалне изведенице, будући да је посведочена и у старословенском, македонском, бугарском, (старо)руском, украјинском и чешком (Vogůs 1975:14, уп. Фасмер 3:183 s.v. *náguьa*, БЕР 4:998 s.v. *nàguьa*, ESJS 4:211 s.v. *gubiti*).⁹⁰⁰ Форма са *i-*основом је забележена једино у RJA који доноси три потврде, од којих су две од писаца (Ш. Кожичић, Ф. Главинић) који су користили и варијанту на *a-*основе. Све потврде именице *o-*основе потичу из дела Ф. Главинића који је, дакле, употребљавао све три варијанте са префиксом *īa-*.

○ *īdǣguba* f. 'пропаст', 'зло, невоља, несрећа', 'смрт, убиство, смакнуће, погубљење', 'језивост, опасност', 'губитак, штета' (RJA), 'потпуно уништење, пропаст, смрт' (PMC), 'Ruin, Untergang' (ČDL);

īogub m. 'пропаст, погибија, опасност' (RJA);

īogub f. 'пропаст, погибија' (RJA).

И у групи поствербала са префиксом *īo-*, који се јављају од 16. века, постоје облици све три основе, при чему је поново најбоље посведочена варијанта *a-*основе (чак и у, истина малобројним, примерима савремене употребе), форма *o-*основе је забележена код два писца (П. Зоранић, И. Т. Мрнавић) и код Стулића који ју је преузео из глагољског бревијара, док за облик *i-*основе постоји једино потврда из дела П. Бакшића, писца из 17. века.

---

⁸⁹⁸ Однос између изворног облика и оног који је Венцловић употребио сведочи о синонимији појединих форми које припадају гнездима глагола **gybnǫti* и **gubiti*.

⁸⁹⁹ О варирању суфикса **-ъ*, **-ь* и **-a* код псл. девербалних образовања са префиксом **pa-* в. Vogůs 1975:21.

⁹⁰⁰ А. Вајан овај облик другачије тумачи: „ainsi, en regard de *pogubiti* «faire périr, perdre», le substantif *paguba* «perdition», qui n'est pas un postverbal, mais le composé d'un préfixe *pa-*, forme à allongement de *po-*, et du thème *gub-*“ (Vaillant 4:757 § 1220).

У погледу семантике ове изведенице се углавном ослањају на примарно значење лексичке породице окупљене око глагола *зубиѣи*, што не изненађује ако се у обзир узме чињеница да је њихов мотивни глагол сачувао изворну семантику много боље од симплекса. Услед тога ови облици ступају, у појединим својим значењима као што су 'пропаст, погибија; смрт; опасност', у синонимне односе са речима из породице глагола **gybnǫti*. Како је већ речено, глаголи **gybnǫti* и **gubiti* реферишу на исту основну ситуацију, само што је представљају из различитих перспектива, в. поглавље II.

Што се тиче односа префикса **pa-* и **po-* у образовањима овог типа, треба напоменути да је већ у старословенском, поред бројних потврда облика **пагоуѣа**, забележена, истина, свега једанпут, и варијанта **погоуѣа** (SJS, ESJS 4:211 s.v. *gubiti*).⁹⁰¹ В. Бориш указује на то да у случајевима када паралелно постоје девербалне именице са префиксима **pa-* и **po-*, ове друге могу бити млађи деривати који чувају глаголски префикс или су могле настати тако што је **po-* унето секундарно у првобитни дериват са **pa-* по аналогiji са одговарајућим глаголом (Boryś 1999:80).

- *згуба* f. 'губитак': Тржити на згубу 'у бесцење продавати' околина Загреба (Mažuranić, RJA), *згѹба* 'id.': Ву ти трговини сем на згуби Вараждин (Lipljin); *згѹб* m. дијал. 'id., штета' Жумберак, католици (Skok 1912:373, RJA, PCA).

С обзиром на дијалекатску припадност потврда тешко је одредити да ли префикс *з-* у наведеним облицима одговара посл. **jъz-* или **sъ-*. И овде наилазимо на варијантност основе (*a-* и *o-*).

- *загуба* f. 'загубљење, погубљење, смрт' (RJA); *зѹгуба* 'штета, губитак' Пирот (Живковић), *Зѹгуба* m. надимак Врање (Златановић).

Овај поствербал *a-*основе има необично скоковите потврде. RJA наводи само један цитат из дела И. Бандулавића, босанског писца из 17. века, док су обе савремене потврде из говора ји. Србије. Хронолошки и територијално удаљене, потврде се разликују и у погледу значења: старија рефлектује примарну, а новија, она из Пирота, секундарну семантику глаголског гнезда *зубиѣи*. Врањански надимак *Зѹгуба* је вероватно настао од експресивне апелативне именице *a-*основе

---

⁹⁰¹ Корелати *a-*основе са префиксима **pa-* : **po-* срећу се и у руском и чешком (в. Vaillant 4:110 § 754, Boryś 1975:14).

за означавање лица мушког пола, каква је и горепоменућа *изгуба*.

Остале именичке изведенице

- *изгубина* m. 'човек који неће да ради, који дангуби, губи време'⁹⁰² Словинац 1884. (RJA), *изгубина* f. 'изгуб, оно што је изгубљено, губитак; штета; нестанак нечега што се изгуби, губљење': То је права изгубина Рад ЈА 110, Словинац 1884, Парчић, Ђ. Поповић⁹⁰³ (РСА).
- *сугубина / сагубина* f. 'протува, ленштина': Ене ју, пак се довлачи онај сагубина — Мрдај ми од очи, сугубино една, сугубина 'id.': Што се не лекне од теб онај сугубина? Тимок (Динић).

Именица *изгубина* је изведена суфиксом *-ина* (< псл. **-ina*) и у неким изворима из којих је црпена јавља се напоредо са синонимним *изгуба*. Када је у питању значење 'нерадник, дангуба', суфикс у твореницу уноси аугментативно-пејоративно значење (о том значењу суфикса в. Skok 1:722 s.v. *-ina*, Vaillant 4:364–365 § 895–896, SP 1:121–122, Стевановић 1975:500, Babić 1986:218–221, 234, Клајн 2003:101–102, Јовановић 2010:88–96). Изузетно се овим суфиксом изводе од глагола именице из категорије *nomina actionis* > *nomina acti*, *nomina resultativa* (Skok l.c., SP 1:122, Стевановић 1975:502, Babić 1986:224, 235, Клајн 2003:97) и овој категорији припада *изгубина* у значењу 'губитак; губљење' (које, истина, није сасвим поуздано). За девербалне је именице са овим суфиксом карактеристично да су најчешће двоструко мотивисане: глаголом на **-iti* и постојећом паралелном именицом (SP 1:122, уп. и Лома 1997:4–5). У овом случају мотивни облици могу бити како глагол *изгубиџи* тако и поствербали *изгуб* и *изгуба*.

У вези са именицама *сугубина / сагубина / сугубина* 'протува, ленштина' из источне Србије треба рећи да имају двоструку конгруенцију: граматичку (као фемининум, како је и означено у извору) и семантичку (као маскулинум). Што се тиче префикса, због флукутирања ненаглашених полугласника у овом говору тешко је са сигурношћу рећи да ли су овде посредни два префикса *св-* / *са-* и *су-* или један који се јавља у три лика.⁹⁰⁴

---

⁹⁰² За пример в. *изгуба*.

⁹⁰³ У речнику се као нем. еквивалент наводи *Taugenichts*, тј. значење одговара ономе из RJA.

⁹⁰⁴ Уп. Белић 1905:79–83 за примере у којима полугласник прелази у *a* и (ређе) у *у*.

У погледу значења именице се слажу са *изгубина* 'нерадник, дангуба', уп. за 'протува' и глаголско значење *сагубиџи се* рф. 'отићи незнано куд, изгубити се' Драгачево (Ђукановић II).

Међутим, рус. дијал. именица *сгубина* т./ф. 'повучен, затворен, суздржљив човек', 'шкрт човек' (СРНГ) код које је веза са значењем 'савијати' непосреднија ('савијен, скупљен, згрчен' — у психолошком смислу 'повучен'⁹⁰⁵, у односу на материјалне вредности 'шкрт'⁹⁰⁶) упућује на то да би се овде могло радити о изведеницама од глагола **-гъ(b)нѣти* 'савијати (се)' са одговарајућим именским о-ступњем у корену. Што се тиче семантике с.-х. облика уп. блр. глагол *агінáцца* 'избегавати, уклањати се', 'ленчарити, беспосличити, луњати, базати' < *гнуць*, за који је претпостављен семантички развој 'савијати' → 'скретати с правог пута' (ЭСБМ 1:72), буг. дијал. *сгѣбам се* 'грчити се, превијати се, ићи беспослен' Калофер, *згѣба* 'човек који се не задржава у кући, већ се скита беспослен' Карлово (Въгленов 1968:419), рус. дијал. *лукáвѣѣ* 'лењ' (СРНГ).

- *губино* п. 'губитак, штета': Како чу губино и штету која му се бјеше згодила — Или је моћ или је немоћ, или је добитак или је губино М. Дивковић, Посли тога све се боји губина и смрти С. Маргитић, Никим послѣје напридака догађају се губина, штете и несриће Ф. Ластрић (РЈА)

Чини се да ова именица по свом гласовном склопу и значењу припада лексичкој породици *губиџи*, али, у том случају, њен суфикс остаје нејасан. Према РЈА s.v., јавља се у 17. и 18. веку готово искључиво код писаца из Босне (цитирани су, сем наведених, још М. Раднић и М. Добретић).⁹⁰⁷

- *губинје* п. 'губитак': Него ради губинја свитовњега С. Маргитић (РЈА s.v. *gubiñe*), Витезовић (id. s.v. *zgubitak*).

У грађи постоје две потврде ове именице, обе с почетка 18. века. РЈА s.v. *gubiñe*, који на том месту цитира само Маргитића, помишља да би могло бити

---

⁹⁰⁵ Уп. буг. дијал. *свѣтяк* 'повучен човек који избегава људе' које се тумачи као изведеница од *свит*, а то од *свѣя*, в. *вѣя* 'плести, савијати, намотавати' (БЕР 6:559 s.v. *свѣтак*), рус. дијал. *лукáвѣѣ* 'затворен, суздржљив, резервисан' (СРНГ).

⁹⁰⁶ О овом семантичком развоју уп. и поглавље II.

⁹⁰⁷ Можда наслоњено на цсл. *гобино* п. 'fruges' (Miklosich 1862–1865), уп. стсл. *гобино* 'изобиље' Супр. (SJS), в. Skok 1:583 s.v. *gobino*, као што је и према *добѣѣ* образовано *губиѣ*.

грешком уместо *зубљенја*. Исти писац је употребљавао и претходно разматрану лексему *зубино*, док код Витезовића наилазимо на синонимни низ са истом основом: (*з*)*зубиѝак*, *зуб* и *зубиѝје* (RJA s.v. *zgubitak*). Ни у овом случају творба није јасна: изведено од претходног облика суфиксом *-је*?

- *зубиш* т. 'губац' само Стулић, *з̀убиш*, *-иша* 'губитак, штета' НПосл Дубровник, И. Матеић, А. Калић, Стулић (RJA), 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се имало; оно што је изгубљено, штета' Л. Зоре, В. Буковац, у изразу *биѝи на губишу* 'бити (остати) лишен нечега, губити, штетовати' М. Кушар, Ја сам на губишу (кад се играју на карте) Далмација и Херцеговина (РСА), *з̀убиш*, *-иша* 'губитак' Дубровник (Бојанић/Тривунац); *з̀убиш*, *-иши* f. 'id., штета': Није штете, да није губиши само А. Калић (RJA).

Лексема је потврђена од 17. века и ареално је, у свим хронолошким пресецима, ограничена на Дубровник и околину. Према највећем броју потврда, у питању је маскулинум у значењу 'губљење, губитак, штета', с тим што се код А. Калића паралелно јавља и парадигма женског рода. Стулић, поред уобичајене семантике, једини наводи да се овом изведеницом може означити и лице, што је у RJA s.v. 2. *gubiš* пропраћено коментаром — непоуздано. Треба рећи да је са становишта творбене семантике такво значењско профилисање овог девербала сасвим регуларно. Што се творбе тиче, постоје тешкоће око разграничавања основе и суфикса, тј. није јасно да ли је вокал *-и-* део основе или суфикса. Уколико је ово друго посредно, због изједначавања с.-х. рефлекса псл. **i* и **у* не може се одредити ког је порекла тај вокал.

У одредници посвећеној суфиксу *-иши* П. Скок напомиње да је то непродуктивни суфикс мушког рода који се — будући да има паралеле у другим слов. језицима: чеш. *-уш*, рус. *-иш*, пољ. *-usz* — може сматрати и прасловенским, као и да апофонијски варира са *-уш* (Skok 1:734). Из овога би следило да је вокал *и* пореклом од псл. **у*. Од девербала изведених овим суфиксом Скок наводи ознаке за лица: *бл̀уѝиши* 'блебетало' < *бл̀уѝишии* и *нѝмарѝиш* 'немаран човек' (Skok l.c.).

А. Вајан говори о суфиксу **-иш* у вези са пољ. *odrwisz* 'варалица', који сматра хипокористиком од сложенице *odrwiświat* 'који вара свет' (Vaillant 4:671 § 1151) у чијем првом делу је глагол *odrwić* 'преварити' (id. 766 § 1225). Издвојен је овај пример зато што се, у крајњој линији, своди на глагол, а и стога што га

разматра и Ф. Славски, који га другачије творбено разлаже. Међу Вајановим примерима за суфикс *-ушь девербалног порекла јесу рус. *заморыши* и *заморёныши* 'сиромах, гладник' (ознаке за лица), *катыши* 'лоптица, куглица' < *катыть* котрљати, ваљати', *выигрыши* 'добитак, корист' < *выиграть* и *зародыши* 'клица, заметак, плод' (ознаке за нелица) (Vaillant 4:672 § 1152). Од набројаних именица као најближа паралела (у погледу творбе и творбене семантике) с.-х. лексеми *зубиши* издваја се рус. *выигрыши*, уп. и израз *быть в выигрыше* 'добити, победити (у игри, спору, такмичењу), наћи се у пробитачном, повољном положају, имати успеха' (ТСРЯ).⁹⁰⁸ На крају, Вајан наводи већ помињана с.-х. образовања *блүиши* и *нёмарши* с напоменом да се у њима не разликују *i и *y (Vaillant 4:672 § 1153).

Славски говори о суфиксу *-шь помоћу којег се творе именице које најчешће спадају у категорију пејоративних *nomina agentis* и у својству илустративних примера наводи с.-х. *блебейши*, пољ. дијал. *nie robisz* 'беспосличар' < *nie robić* 'не радити', затим код Вајана такође помињано *odrwisz*, које Славски изводи непосредно од глагола, и рус. дијал. *нагноиши* 'бубуљица, чир' < *нагноить* 'загнојити' (SP 1:76). За суфикс *-ишь напомиње да се среће и у савременим словенским језицима, особито западним и јужним, у творби *nomina attributiva* и девербалних изведеница (id. 77), а за *-ушь да су у руском добро посведочени девербални деривати са овим суфиксом, обично експресивна *nomina acti* (id. 80). Нажалост, овде су изостали одговарајући примери. Дериватолози синхроничари углавном издвајају само један с.-х. суфикс *-иши* и наводе мали број девербалних образовања (в. Стевановић 1975:534, Вабич 1986:316, Клајн 2003:124–125, који издваја жаргонски суфикс *-иши*, уз претпоставку да се разликује по пореклу од *-иши*).

- *зубиши* т. 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се имало; оно што је изгубљено, штета': Твој губит неће доћи њему у добит Змај, ...она тијем биљежи добит и губит — дакле биланс С. Матавуљ, ...два брата што су такођер изгубила мајку али им се не види на лицу ни на одећи тај губит Ђ. Звекић (РСА).

⁹⁰⁸ При том се поменуте лексеме налазе у међујезичком антонимно-конверзивном односу. Уп. такође рус. дијал. *зубышка* 'крхотина разбијене глинене посуде искоришћена као дечја играчка' (СГРС), које, ако је изведено од *зубить* 'уништавати, кварити', може сведочити о присуству суфикса *-ушь у словенским дериватима псл. **gubiti*.

- *izgubīī* f. 'дело којим се што изгуби, штета кад се што изгуби': Намирити све штете, тратње, изгубити И. А. Ненадић из Пераста (RJA), дијал. 'изгуб, оно што је изгубљено, губитак; штета; нестанак нечега што се изгуби, губљење': Дао паре на изгубит ка' но на добит Никшић, Прчањ (РСА).

Овај творбени тип је најраније посведочен у 18. веку, а разлике у роду указују на колебање између *i-* и *o-*основе. Уочљиво је да све потврде облика *izgubīī* потичу из Црне Горе. За објашњење творбе значајно је то што се у цитатима често уз (*из*)*губиī* јавља формално сличан антоним *dobīī* f. (ређе m.).⁹⁰⁹ Наведене лексеме су образоване или аналогijом према том свом антониму или су, пресликавањем односа између *dobīī* : *dobīī*ак, успостављени парови *gubīī* : *gubīī*ак и *izgubīī* : *izgubīī*ак.⁹¹⁰

- *gubīī*ак, *-ī*ка m. 'дело којим се губи; оно што се губи, штета' (RJA), *губиī*ак 'jactura, damnum' (Mažuranić), *губиī*ак, *-ī*ка 'der Verlust' (Вук), 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се имало', 'оно што је изгубљено, штета', 'губљење, нестајање, смањење' (РСА), 'погибија' (РМС)⁹¹¹, у изразима *биī* (*осī*аīи и сл.) у (*на*) *губиī*ку 'бити (остати) лишен нечега, губити, штетовати' (РСА), *нанеī*и *губиī*ке војн. 'побити више непријатељских војника у рату, уништити противнику ратни материјал', *преī*реīи *губиī*ке војн. 'имати погинулих и губитака у материјалу (у рату)', *рачун губиī*ка и

⁹⁰⁹ Ова именица је континуанта псл. **dobyть* и јсл. **dobyть*, изведеница суфиксима **-тъ* и **-тъ* од глагола **dobyti*, при чему се у овом другом случају не искључује могућност извођења од **dobyть*, рт. рf. pass., помоћу суфикса **-ь* (SP 3:322–323 s.v. *dobyть* 1, 326–327 s.v. *dobyть*). Иначе је од датива јединице именица на **-тъ* формирана граматичка категорија инфинитива (SP 2:43). Занимљиво је да је на с.-х. плану парадигма женског рода доминантна. Непосредна творба (*из*)*губиī* помоћу суфикса **-тъ* и **-тъ* је искључена јер се ова образовања творе примарно од глаголских коренова. Са дијакроничког становишта није прихватљиво тумачење аутора који се баве творбом на синхроничкој равни да су речи овог типа настале додавањем нултог суфикса на крњи инфинитив (Babić 1986:302, Клајн 2003:217).

⁹¹⁰ Већ је уочено да „[п]арадигматски везане лексеме показују једнообразност творбеног понашања, што значи да деривате граде додавањем истих суфикса, да подлежу истим творбеним моделима и да њихови деривати такође ступају у заједничке парадигматске лексичке везе“ (Драгићевић 2010:233).

⁹¹¹ Из РМС се наводи само оно чега нема у РСА.

добийка фин. и банк. 'биланс, рачун расхода и прихода' (PMS), *зубийѿак*, *-ѿка* Ново Милошево (PCGB), 'оно што се губи; штета' бачки Буњевци (Peić/Vačlija), 'нестанак чега, оно што се изгуби' бачки Хрвати (Sekulić), *зубийѿак крви* 'Metrorrhagia' Банат (Новаков), *зубийѿак* 'нестанак, престанак поседовања, оно што је изгубљено' Тимок (Динић s.v. *ѿренесе*'), *зубийѿак*, *-ѿлка* 'Verlust' (ČDL), *зубийѿек*, *-ѿка* 'губитак' Вараждин (Lipljin).

- *иззубийѿак*, *-ѿка* т. 'дело којим се изгуби, губитак' (RJA), дијал. 'изгуб, оно што је изгубљено; штета; нестанак нечега што се изгуби, губљење' (РСА).
- *ззубийѿак*, *-ѿка* т. 'губитак' (RJA).

Према RJA, облици *зубийѿак* и *ззубийѿак* посведочени су од 17, а *иззубийѿак* од 18. века.⁹¹² В. Мажуранић напомиње да су се у старијим изворима користили следећи синоними: *квар*, *шѿеѿа*, *назадак*, *шкода*, *ушѿрб*, *шѿаѿ* (Mažuranić s.v. *gubitak*).⁹¹³ Формално гледано, ови се облици могу разложити на глаголску основу и суфикс *-ѿак* < псл. **-тъ-къ* (Vaillant 4:301–302 § 838, о овом суфиксу в. Meillet 1905:333–334, SP 1:89). Према другом тумачењу, овај творбени тип настао је поименичењем партиципа перфекта пасива на *-ѿ* помоћу суфикса *-(а)к*, а образовања која се не могу објаснити на тај начин интерпретирају се као аналошка или творена помоћу суфикса *-ѿак* апстрахованог из именица изведених од партиципа на *-ѿ* (уп. Skok 1:19 s.v. *-(а)к*¹, Стевановић 1975:475, Boryš 1985:132). Творбени паралелизам између ових именица и лексеме *добийѿак*, континуанте псл. **dobyтъкъ* (ЭССЯ 5:49, SP 3:324–326), навео је још Ф. Миклошича на помисао да су претходне начињене према потоњој, уп. „kr. *zgubitak* *verlust* *ung. nach* *dobitak* *gewinn*“ (Miklosich 82–83 s.v. *gyb-*). Слично томе, Л. Садник и Р. Ајцетмилер, говорећи о с.-х. изведеницама од глагола **byti* на **-byтъкъ*, типа *добийѿак*, *ѿробийѿак*, напомињу „durch Kreuzung mit *gùbiti* sd. entstand *gubitak*“ (Sadnik/Aitzetmüller 2:98 § 110e).

Облик који следи забележен је само у кајкавском дијалекту:

⁹¹² Уп. слн. *gubitek*, *-тка* т. 'der Verlust', *izgubitek*, *-тка* 'id.' (Pleteršnik). Код првог облика стоји напомена да је у питању хрватски термин, док се за другу именицу наводи неколико лексикографских потврда.

⁹¹³ Уп. такође антонимски глаголски пар *добийѿи* — *шѿеѿоваѿи*: Боље је на мекињама добити него на злату штетовати НПосл Вук (Мршевић-Радовић 1977:234).

- *згубичек, -чка* 'губитак': Спаметен тржец... густократ рачуна добичек и згубичек Ј. Мулих, То ти је чисти згубичек Самобор (RJA s.v. *zgubičak*), *згуби́чек, -чка* 'id.': На згубичку сем! Вараждин (Lipljin).

Уп. слн. *izgubiček, -čka* m. 'der Verlust' (Pleteršnik). И у овом случају, као што показује цитат из дела Ј. Мулиха, постоји творбена паралела у породици антонима *добиии*, уп. с.-х. *добу́ћак, -ћка* m. 'добитак, плен' Ф. Главинић, П. Витезовић, *кајк. добичек* Белостенец, Јамбрешић, Волтиђи (RJA), слн. *dobíček, -čka* 'der Gewinn, der Profit' (Pleteršnik).⁹¹⁴

- *йогубја* f. 'опасност' М. Орбин, Б. Зузери (RJA s.v. *rogubļa*).

Лексема је посведочена једино у делима двојице Дубровчана из 17. односно 18. века. RJA у дефиницији значења упућује на синоним и творбену паралелу *йогибља* из породице глагола *гинуџи* (в. поглавље V). Потоња именица има више потврда, а забележена је, између осталог, и код А. Калића и Ј. Стулића, дубровачких писаца из 18. и с почетка 19. века (в. RJA s.v.), што значи да су обе речи биле у употреби у исто време и на истом простору.

- *йогубје* n. 'пропаст, опасност' Ц. Држић, Ш. Менчетић, Стулић (RJA s.v. *rogubje*).

Слично претходној именици, и ова се среће једино код Дубровчана, у овом случају код песника из 16. века и касније у Стулићевом речнику. RJA дефинише значење речи упућивањем на боље посведочени облик *йогибље*, синоним и творбену паралелу из гнезда *гинуџи* (в. поглавље V). Поново су у питању речи чије се временско-просторне координате делимично преклапају, пошто је *йогибље* потврђено најпре код Б. Градића и С. Гучетића-Бендевишевића, двојице Дубровчана из 16. века, и касније код других њихових суграђана: В. Адријашевића, С. Росе, А. Калића, Ј. Стулића (в. RJA s.v.).

- *йогубио, йогубили / йогубјели* f. 'опасност; пропаст' В. Андријашевић, К. Мазаровић, *йогубил* Стулић (RJA).

⁹¹⁴ П. Скок претпоставља следећи творбени низ: *дóбџи, -и*, затим *дóбућа* f. 'добит(ак)' које рефлектује прелазак из *i*-деклинације у *a*-деклинацију, одатле са **-ькъ*: *дóбућак* m. (Skok 1:159 s.v. *bŭtŭ*¹). У вези са *дóбућа* уп. слн. *dobíča* f. 'die Beute' (Pleteršnik), при чему се обе лексеме своде на псл. (јсл. и исл.) **dobyta*, изведено помоћу суфикса **-ta* од псл. глагола **dobyti* или настало додавањем суфикса **-ja* на облик партиципа перфекта пасива **dobyť* (SP 3:328–329).

Наведене потврде су забележене код двојице Дубровчана и једног Пераштанина у периоду од 17. до почетка 19. века. Облик генитива није потврђен у наведеним цитатима. Ово је још једна именица која у погледу семантике и творбе кореспондира са знатно боље потврђеним лексичким варијантама из породице глагола *гинуџи*, уп. *џогибио*, *џогибили*, *џогибел* и сл. (в. поглавље V).

- *џзгубија* f. дијал. у изразу *изгубија главе* 'оно што представља опасност по живот, погибија, смрт': ...возити се брзо... — то је изгубија главе Лика (РСА).
- *џогубија* f. 'опасност' В. Андријашевић, И. Аквилини, Н. Марчи (РЈА).

Први облик је посведочен једино у личком фразеологизму *изгубија главе* и вероватно је настао укрштањем именица *изгибија*, *џогибија* 'пропаст, погибел, смрт, опасност' (в. поглавље V) и фразеологизма *изгубиџи главу* 'погинути'. Други облик, који се јавља у делима тројице дубровачких писаца насталим током 17. и 18. века, спада у оне именице које имају семантичке и творбене пандане у породици глагола *гинуџи*. У овом случају је то лексема *џогибија* чије прве потврде такође датирају из 17. века, али која је потом стекла много стабилнији статус у језику (в. поглавље V). О коегзистенцији поменуте две именице сведоче потврде речи *џогибија* код Дубровчана чија су дела објављена у 17. и 18. веку: А. Глеђевића, Ц. Палмотића, Ђ. Башића и Б. Зузерија (в. РЈА s.v.). За могућност фонетског развоја *-ија < -џл* в. поглавље V.

- српсл., хрв.-цсл. **ГОУБИТЕЉ** m.: **НА СЃДАЛИШТИ ГОУБИТЕЉ НЕ СЃДЕ** Доментијан (Доментијан 282, РЈА), 'погубитељ, истребљивач, затирач' (РСЈНР)⁹¹⁵, *губиџел* 'целат' НС 1819, Подунавка 1846. (Михајловић), *губиџел* 'perditor' Стулић⁹¹⁶ (РЈА), 'целат, убица': Не, не! — гласом крупнијем прогмје | зли губитељ душах бесмртнијех...⁹¹⁷ (Његош), заст. 'онај који извршује смртну казну, целат, крвник' Ј. Суботић, Стерија, заст. 'онај који упропашћује, који уништава' Ј. Суботић, П. Петровић Његош I, Његош (РСА), 'онај који нешто изгуби (опкладу и сл.)': Цоана није родила, али губитељ [опкладе] није хтио да

⁹¹⁵ Уп. и **ГИВИТЕЉ**, -а m. 'id.' Бревијар Вида Омишљанина (РСЈНР s.v. **ГОУБИТЕЉ**).

⁹¹⁶ Стулић напомиње да је реч из глагољског бревијара (Stulli s.v. *gubitelj*).

⁹¹⁷ У РСА се значење Његошеве потврде другачије и тачније дефинише као 'онај који упропашћује, који уништава'.

плати опкладу Вјесник у сриједу, Загреб 1960. (РМС).⁹¹⁸

- *изгубиѿиель* т. 'човек који изгуби': Не има страха од свога непријатеља и не остане изгубитељ само П. Посиловић (РЈА).
- *ѿогубиѿиель* т. 'онај који нешто губи, *perditor*' само Јамбрешић, 'онај који уништава, упропашћава, убија', 'целат' Правно-политичка терминологија 1853. (РЈА).
- *згубиѿиель* т. 'онај који губи, *perditor*' само Белостенец, Јамбрешић (РЈА).

Посреди су изведенице из категорије *nomina agentis* са суфиксом *-ѿиель* < плс. **-tel'ь* (в. Skok 1:577 s.v. *-gnuti*, о овом творбеном типу уп. id. 3:456 s.v. *-telj*, Vaillant 4:310–316 § 846–850, SP 2:50–53, Стевановић 1975:513–514, Babić 1986:275–283, Клајн 2003:190–193). О с.-х. *зубиѿиель* било је говора приликом разматрања творбе и значења облика **gubitel'ь* у словенском контексту (в. поглавље II). Преглед свих изведеница са овим суфиксом показује да оне излазе из активне језичке употребе, будући да у грађи постоји само једна потврда из 20. века — *зубиѿиель* 'онај који изгуби опкладу'. Њено значење и ареал, као и чињеница да је поменути суфикс осетно виталнији на западу с.-х. територије (Стевановић 1975:514, Babić 1986:275–276 који наводи статистичке податке о његовој повећаној продуктивности након 1860. године, Клајн 2003:190) сугеришу да је посредни рецентна независна творба.⁹¹⁹ Међу изведеницама од префигираних глагола најбоље је посведочен облик *ѿогубиѿиель* у значењу 'онај који уништава и сл.', који се јавља код западних писаца (А. Далматин, А. Гучетић, Б. Кашић, Ђ. Башић, М. А. Рельковић) и лексикографа (Бела, Белостенец, Стулић) у периоду од 16. до 19. в. Кајк. *згубиѿиель*, уколико префикс *з-* одражава **jъz-*, представља исто образовање као *изгубиѿиель*.

Потврђене су и корелативне именице за ознаку женских лица:

---

⁹¹⁸ Из РМС се, као и иначе у случајевима лексема које су обрађене у РСА, наводе само она значења којих нема у том речнику.

⁹¹⁹ У вези са питањима продуктивности и територијалне заступљености суфикса *-ѿиель* уп. и: „Наш материјал, овако разврстан и бројчано изражен, показује само опште тенденције територијалне распоређености образовања са суфиксом *-ѿиель*, према којима је овај суфикс заступљенији у западном језичком подручју, јер су скоро све наведене именице са овог подручја нова образовања, у чијим се основама налазе глаголи најразличитијих значења“ (Ристић 1982:215).

- *зубишељица* f. 'женска особа која губи' Стулић (RJA).⁹²⁰
- *йогубишељица* f. 'distruggitrice' Бела, 'deletrix, perditrix' Белостенец, 'perditrix' Јамбрешић (RJA).
- *згубишељица* f. 'она која губи, perditrix, corruptrix' само Јамбрешић (RJA).

Мовирани фемининуми настали од именица на *-ишељ* додавањем суфикса *-ица* < псл. **-ica* (уп. о овом творбеном типу Skok 1:704 s.v. *-ica*¹, SP 1:98, Стевановић 1975:526, Ристић 1983:8–12, Babić 1986:137, Клајн 2003:116, 192) забележени су једино код западних лексикографа до почетка 19. в. У вези са префиксом у *згубишељица* в. *згубишељ*.

- *губац* m.: Да чловѣкогубац не буде вѣк бити моје душе губац Ш. Будинић (s.v. *џовјекогубас*), *зубац*, *зүйца* 'губилац, човек који губи, perditor' Стулић (RJA), *зубац*, *зүйца* заст. 'губитељ, целат, крвник' Ј. Суботић, Стерија (РСА).
- *изгубац*, *-ица* m. 'човек који изгуби, perditor' само Стулић (RJA).
- *зубилац*, *-иоца* m. 'човек који губи, perditor' Стулић, Г. Мартић (RJA), 'онај који некога уништава, убија, погубљује' RJA, 'онај који нешто губи; онај који је оштећен' превод Д. Станојевића, Ђорђевић, Ристић/Кангрга, Бранчић/Дера (РСА).
- *иззубилац*, *-иоца* m. нераспр. 'онај који је нешто изгубио' само В. Богишић (РСА).

Наведена су два типа изведеница из категорије *nomina agentis* које су творене помоћу суфикса *-ац* (< псл. **-ьсь*). Први тип, *зубац* и *изгубац*, јесу примарна коренска *nomina agentis* (о овом типу уп. Skok 1:5 s.v. *-(a)c*, Vaillant 4:295–296 § 834, SP 1:100, Стевановић 1975:523, Babić 1986:62, Клајн 2003:54). Дериват *изгубац* има само једну потврду, док је реч *зубац* боље посведочена, али је, према РСА, без потврда из 20. века, базирана је на примарном значењу глагола *зубиши* и пропраћена је квалификатором застарело.⁹²¹

Изведенице *зубилац* и *иззубилац* спадају у с.-х. продуктивни тип *nomina agentis* са проширеним суфиксом *-л(а)ц* (в. Skok 1:577 s.v. *-gnuti*), који је

⁹²⁰ Постоји и потврда код Јамбрешића, в. RJA s.v. *zgubiteļica*.

⁹²¹ О томе да су глаголска образовања с овим суфиксом и творбеним значењем вршиоца радње данас ограниченија и ређа в. и Ристић 1982:217.

апстрахован из изведеница на *-(a)ц* са партиципом перфекта актива у основи.⁹²² О овом творбеном типу уп. Skok l.c., Vaillant 4:300 § 836, Стевановић 1975:524, Vabić 1986:65–66, Клајн 2003:142–144. Образовања на *-л(a)ц* се темеље и на примарном и на секундарном значењу мотивног глагола. И један и други тип имају само по једну потврду за деривате мотивисане префигираним перфективним глаголом *изгубиџи*.⁹²³ Највише потврда има облик *зубилац*, али ваља приметити да оне потичу претежно из лексикографских извора објављених с краја 19. и почетком 20. в. у источном делу с.-х. језичког ареала. Од западних лексикографа реч бележи једино Стулић.

Постоје три врсте деривата са суфиксом *-(н)ик* < псл. **-(н)икъ*.

○ *зубиџник* м. 'онај који нешто губи; онај који је оштећен' (РСА).

Посреди је *nomen agentis*, посведочен први пут крајем 19. в. у речнику Бранчића и Дера (в. РСА s.v.). РЈА га не бележи. У РМС s.v. је означен као кованица са упућивањем на антоним *добиџник*. Ако се упореде хронолошки и ареални подаци о варијантама *nomina agentis* на *-л(a)ц*, *-џељ* и *-ник*, може се приметити да је појава овог последњег и најмлађег облика мотивисана потребом да се попуни празно место у лексичком систему. Облик на *-џељ* у значењу 'онај који нешто губи' потврђен је на западу с.-х. територије, на истоку је он застарео и са значењима 'онај који упропашћује; целат'. У том делу с.-х. ареала дериват на *-л(a)ц* у значењу 'онај који нешто губи' има неколико потврда на прелазу из 19. у 20. в., али су оне готово све лексикографске, при чему је најмлађа из прве

---

⁹²² Клајн 2003:143 истиче да једино с.-х. *џогор(ј)елац* означава онога које је већ извршио или претрпео радњу, а да остале изведенице с овим суфиксом реферишу на онога који је сада врши. Уп. Vaillant 4:296 § 834 који наводи неколико стсл. и цсл. именица са значењем које има с.-х. *џогор(ј)елац*. Апстраховање суфикса и већа продуктивност тог творбеног типа у односу на тип са базичним суфиксом *-(a)ц* довели су вероватно до неутралисања временског одређења радње.

⁹²³ Ово је у складу са запажањем неких аутора да се суфикс *-л(a)ц* додаје најчешће основама несвршених глагола (Белић 1936:227, Vabić 1986:280, Клајн 2003:143). Супротно томе, Ристић 1982:217 која је упоређивала деривате на *-џељ* и *-л(a)ц* напомиње да њен материјал не потврђује у случају овог другог суфикса тежњу ограничавања на имперфективне основе. На зависност између типова девербалних деривата и видске карактеристике мотивних глагола — која се очитује у томе што се *nomina agentis* и *nomina loci* најчешће изводе од несвршених глагола, а *nomina resultativa* од свршених — указују и Д. Гортан-Премк и З. Тополињска (Тополињска 2006:351).

трећине прошлог века. Примери које наводи РСА за форму на *-ник* источне су провенијенције, а један од извора су дневне новине *Политика* из 1957. године.⁹²⁴ Ево шта о настанку именице *губињник* пише И. Клајн: „Вреди запазити да је реч *добиињник* старија и боље посведочена него *губињник* (ова друга је у РСМ само с једним цитатом из 1957; у РСАНУ је упућена на данас неуобичајено *губилац*). То би могло значити да је *добиињник* првобитно настало из именице *добиињ* (док *губињ* не постоји), али и да је временом схваћено као девербал, услед чега више није било препреке да се аналогна изведеница начини од глагола *губињи*“ (Клајн 2003:160, напомена 83, уп. и Клајн 2002:58 s.v. *gubitnik*). Према РЈА s.v., именица *добињник* је потврђена од 17. в., а настала је додавањем суфикса **-икъ* на придевску основу *добињн-*, в. *добињан*, тј. веза између *добињ* и *добињник* је успостављена посредно, преко придева. Премда је облик *губињ* посведочен, посп *agentis губињник* је највероватније настао на гореописани начин, аналогној према *добињник*, тим пре што, изгледа, постоји читава једна група деривата који се базирају на секундарном значењу глагола *губињи* и за које се може претпоставити да су образовани по аналогној са изведеницама антонимног глагола *добињи*.

Посебан творбени тип чине изведенице са значењем особе, које су настале поименичењем партиципа перфекта пасива помоћу поменутог суфикса (уп. Skok 1:577 s.v. *-gnuti*, о овом творбеном типу в. id. 2:516 s.v. *-nica*, Vaillant 4:306 § 842, Стевановић 1975:484, Babić 1986:197, Клајн 2003:86).

- *губљеник*, *-ика* т. индив. ’онај над којим се извршава смртна казна’: Окретали су леђа губилишту... Тако се поред лаганог дављења и језивог поигравања губљеника, развијала свуда унаоколо гужва само И. Андрић (РСА).
- *изгубљеник* т. ’човек који је изгубљен’ (РЈА), *изгубљеник* дијал. ’онај који се изгубио, који лута’ (Његош), *изгубљеник*, *-ика* / *изгубљеник*, *-а* ’онај који је изгубљен, збуњен, сметен, дезоријентисан, клонуо човек, очајник’, ’онај који је веома болестан, коме нема спаса, пропао човек’, ’онај који је пошао кривим путем, морално посрнуо човек, пропалица’, ’онај који је нестало, за кога се не зна где је’, ’онај који је изгубио пут, који је залутао’ (РСА).
- *погубљеник* т. ’supplicio affectus, онај који је погубљен на стратишту’ повеља босанског бана Степана, око 1325. год. (Mažuranić), *погубљеник*, *-ика* ’осуђеник

⁹²⁴ Треба напоменути да је том РСА са одредницом *губињник* објављен 1965. године.

на смрт' М. Вујачић (РМС).

Права *nomina patientis* јесу синонимне именице *губљеник* и *ѿгубљеник*, при чему је прва, потврђена свега једанпут код И. Андрића, окарактерисана као индивидуално образовање. Цитат у коме се поменута изведеница јавља представља опис извршавања смртне казне те се на основу тога може претпоставити да је писац посегао за овим обликом зато што је његов мотивни глагол несвршеног вида.⁹²⁵ Друга изведеница *ѿгубљеник* својим двома потврдама обухвата необично велики временски период, од 14. до 20. века, па изненађује то што је нема у РЈА. Поставља се питање да ли се може говорити о континуираном постојању ове лексеме или је она проистекла из независних творбених аката чији су се резултати поклопили захваљујући томе што је мотивни глагол *ѿгубиѿи* током времена сачувао примарну семантику лексичке породице *губиѿи*.⁹²⁶

Што се тиче семантике изведенице *ѿгубљеник*, потврђене од почетка 19. в., она се највећим делом ослања на различита медијална значења рефлексивног облика мотивног глагола *ѿгубиѿи се*.⁹²⁷

Поменута лексема има корелатив за ознаку женске особе са суфиксом *-ица* (о овом типу изведеница в. Skok 2:515–516 s.v. *-nica*, Vaillant 4:346 § 879, SP 1:98, Цейтлин 1986:148, Стевановић 1975:526, 527, Babić 1986:138, Клајн 2003:116):

- *ѿгубљеница* f. 'женска особа која је ѿгубљена': Ја сам безбратица и ѿгубљеница, нијесам имала под небом ништа до овога голога живота, а данас ни њега само С. М. Љубиша (РЈА), *ѿгубљеница* / *ѿгубљеница* 'она која је ѿгубљена, нестала' С. М. Љубиша, Забавник 1816, превод С. Новаковића (РСА).

Трећу структурну групу са суфиксом *-(н)ик* чине следећа два деривата.

---

⁹²⁵ Треба подсетити да, начелно, глаголска категорија вида нема исти значај за семантику девербалних именица, па се у неким творбеним категоријама говори о њиховој видској амбиваленцији, док други типови нису сасвим неутрални када је аспект у питању (за поствербале *о*-основе в. Грицкат 1981:108–110, за именице на *-ѿиѿ* в. Ристић 1982:201).

⁹²⁶ Треба напоменути да је увидом у извор старије потврде установљено да се *ѿгубљеник* односи на живу особу, те је пре у питању значење 'осуђеник на смрт', мада нису искључена ни друга тумачења попут 'онај који је ѿгубио милост владареву или божју' или 'одметник'.

⁹²⁷ О томе да именице са овим суфиксом настале од пасивног партиципа могу бити засноване на пасивном значењу и на значењу рефлексивних глагола в. Babić 1986:197.

- *изгубниџ* т. 'онај који се изгубио, који је изгубљен пошао кривим путем, морално посрнуо човек, пропалица': Дако дођу к себи изгубници (Његош, РСА).
- *џогубник* т. 'онај који утамањује, затире': Сатариши, ко достоје, наше охولة погубнике И. Ђорђић, 'крвник, целат' Правно-политичка терминологија 1853. (РЈА).

Први облик је потврђен једино код Његоша и синониман је са поимениченим пасивним партиципом који је забележен код истог писца у облику *изгубјениџ*. Будући да је потврђен у десетерачком стиху, могуће је да су метрички разлози условили употребу дате лексеме.

Други облик,⁹²⁸ са двама потврдама из 18. и 19. века, могао је бити изведен непосредно од глагола *џогубиџи* или је посредно са њим повезан, преко придева *џдгубан* 'који носи, узрокује погубу, пропаст'.⁹²⁹ У цитираном термилошком извору забележен је и синоним *џогубиџељ*, што сведочи о још непреврелом процесу формирања стручне терминологије.

- *губиџаџи*, *-џиша* т. жарг. 'онај који послује с губицима, који штетује у послу, у производњи' (РСЈ), *губиџаџи*, *-џиша* 'онај који послује с губитком': Губиташоф је се више и се је више радникоф на цести Вараждин (Lipljin).⁹³⁰

Реч је о „омиљеном медијском изразу“ (Клајн 2003:69) који се користи на целој територији с.-х. језика. Није потврђен ни у РСА ни у РСМ (одговарајући томови су објављени 1965. односно 1967), што би значило да је посредно рецентно образовање.⁹³¹ Стј. Бабић лексему *губиџаџи* у значењу 'онај који има губитке' изводи од скраћене основе именице *губиџиак* (уп., међутим, и слабо посведочену

⁹²⁸ Уп. у својству паралеле, само са именичким префиксом **ра-*, стсл. *пагоубџникџ* 'онај који упропашћује, причињава штету, зло' чији су синоними поименичени придев *пагоубџниџи* и именица *гоубиџељ* (Цейтлин 1986:141).

⁹²⁹ О извођењу именица суфиксом **-икџ* од придева на **-џнџ* в. Vaillant 4:307 § 843, SP 1:90. Како су ти придеви подједнако деноминалног и девербалног порекла, апстраховани суфикс **-џн-икџ* се повезивао са именицом (често *nomen actionis*) или постојећим паралелним глаголом обично на **-џи*, те су од првобитних *nomina attributiva* настајала *nomina agentis* (SP 1:90–91).

⁹³⁰ За лексикографске потврде в. и М. Николић, Обратни речник српскога језика, Београд 2000, који је реч преузео из: И. Клајн, Речник нових речи, Нови Сад 1992.

⁹³¹ Иначе је продуктивност суфикса *-аџи* нарочито изражена у новије време (Клајн 2003:68), а о таквој тенденцији сведоче и квантитативни подаци које предочава Babić 1986:113.

варијанту *зубиѣкѣи*⁹³²), слично томе и *добѣиѣи* 'онај који се залаже за порез према добитку' < *добѣиѣак* (могуће и од *дѣиѣи*) и *дохѣдѣи* 'онај који се залаже за порез према дохотку' < *дохѣдак* (Babić 1986:106, 108, 109). У вези са изведеницом *зубиѣиѣи* И. Клајн у Речнику језичких недоумица каже: „loše skovana reč, ali joj dosad nije nađena zamena“ (Клајн 2002:58 s.v. *gubitaš*). Треба рећи да поменути лексема припада публицистичком стилу и да се, по правилу, не односи на особе већ на предузећа и сличне организације које послују са губицима. Потреба да се успостави таква значењска дистинкција је и мотивисала њену творбу. Као њен антоним у српској средини функционише лексема *добѣиѣиѣи*, док се у хрватској средини она користи за означавање особе која плаћа порез према добити.

Неколико изведеница са значењем 'место где се извршава смртна казна' припада категорији *nomina loci*.

Три именице су изведене суфиксом *-иѣиѣиѣи* < пл. **-иѣѣиѣиѣи* (о суфиксу уп. Skok 1:735 s.v. *-ište*, Vaillant 4:422–428 § 950–954, SP 1:95–97, Стевановић 1975:537–538, Babić 1986:123–125, Клајн 2003:125–127).

- *зубиѣиѣиѣи* п. 'ешафот' ЛМС 1843. (Михајловић), *зубѣиѣиѣиѣи* заст. 'место где се извршава смртна казна' 19. в. (РСА).
- *идѣгубѣиѣиѣиѣи* п. 'место погубљења, стратиште' Бенешкић (РМС).

Вајан указује на то да су у старословенском деривати са овим суфиксом изведени од именица или од номиналних форми глаголских основа (Vaillant 4:424 § 952). Разматрајући ова образовања у словеначком, он истиче да су изведенице од глагола обично рецентне (Vaillant 4:426 § 953).⁹³³ То важи и за овде разматране деривате, пошто у грађи нема потврда старијих од 19. в.

Поменути суфикс се додаје и на партицип перфекта актива⁹³⁴ одакле се развила проширена варијанта суфикса на *-лиѣиѣиѣиѣи* (о том творбеном типу в. Skok 1:735 s.v. *-ište*, Vaillant 4:423–425 § 951–952, Babić 1986:125–126, Клајн 2003:127–

⁹³² Уп. „veliki gubitkaši i dužnici“ (о јавним предузећима), у тезама са предавања из економије на Факултету за спорт и туризам у Новом Саду, в. Економична предавања 2, на интернет адреси <http://tims.edu.rs/sr/sadasnji-studenti/download-centar/category/17-ekonomija>.

⁹³³ Славски такође напомиње да су девербална образовања секундарна (SP 1:96).

⁹³⁴ Вајан допушта посредовање и неке друге номиналне форме са суфиксом на **-l-*, мада не и на **(d)lo* (Vaillant 4:425 § 952).

128).

- *зубилишиѿе* п. 'шафот' Подунавка 1857. (Михајловић), *з̀убилишиѿе* 'место где се погубе кривци осуђени на смрт' (RJA), 'место где се извршава смртна казна', фиг. 'место где се губи живот (бојиште, бојно поље)' (РСА), у изразима: *ићи као на* ~ 'ићи без имало воље, нерасположен у највећој мери', *ићи (иоћи) на* ~ *за нешто (некога)* 'жртвовати се за нешто (некога)' (РМС).

И овај облик је потврђен од 19. в. Напоменувши да се суфиксом *-лишиѿе* врло ретко граде изведенице од свршених глагола, И. Клајн додаје: „од свршеног *ио̀зубиши* није начињено **ио̀зубилиште*, како би смисао захтевао, него *зубилишиѿе* према трајном глаголу“ (Клајн 2003:128). Он вероватно полази од савременог значења ових глагола, али уп. *з̀убиши* 'hinrichten lassen' (Вук).

Синонимно образовање са сложеним суфиксом *-оница* (о суфиксу в. Skok 1:705 s.v. *-ica*¹, 2:515 s.v. *-nica*, Vaillant 4:351 § 883, Стевановић 1975:527, Babić 1986:161, Клајн 2003:165) јавља се само код М. Ђ. Милићевића, па је стога у РСА пропраћено квалификатором индивидуално.

- *з̀убионица* / *з̀убиѿница* f. индив. 'губилиште, место где се извршава смртна казна' (РСА).

Апстрактне именице из ове лексичке породице имају најчешће суфикс *-осѿи* и у једном случају суфикс *-сѿиво*.

Именице изведене суфиксом *-осѿи* < **-ostь* настале су поименичењем придева и партиципа (в. Skok 2:571–572 s.v. *-ost*, Vaillant 4:373–377 § 905–909, Стевановић 1975:511, Babić 1986:273–275, Клајн 2003:179–180).

Од придева на *-(а)н* изведене су следеће именице:

- *иагубносѿи* f. 'својство онога што је пагубно, Verderben, Schaden' (RJA).

Према RJA, именица је посведочена само у речнику Ђ. Поповића у који је ушла из руског речника. Уп. рус. *па̀губность* (Даль s.v. *па̀губа*). Исти коментар се даје и у вези са потврдама мотивног придева *иагубан* и именице *иагуба* из поменутог речника.

- *ио̀губносѿи* f. 'својство онога што је погубно, тј. шткодљиво, Schädlichkeit' (RJA), *ио̀губно̀сѿи* 'особина онога што је погубно' (РМС).

Апстрактна именица изведена од придева *ио̀губан* у RJA се наводи на основу потврде из Поповићевог речника, док се у РМС извор не експлицира.

- *губителъностī* f. 'особина онога што је губително, pestis, damnum, ruina, perniciēs' (RJA).

Именица се јавља једино код Стулића који ју је, заједно са мотивним придевом *губителъан*, преузео из глагољског бревијара (Stulli s.v. *gubiteljnōst*).

Апстрактне именице с придевима на *-ив* / *-љив* у основи део су лексике савременог језика и највећим делом су посведочене једино у лексикографским делима:

- *неизгубивѡсī* f. 'особина онога што је неизгубиво, неутуђивост' (РСА).
- *изгубљивѡсī* f. 'особина, стање онога што је изгубљиво' М. Божић, речник Н. Петровића (РСА).
- *неизгубљивѡсī* f. 'особина онога што је неизгубиво, неутуђивост' Ристић/Кангрџа (РСА).
- *незагубљивѡсī* f. 'особина онога што је незагубљиво' Ристић/Кангрџа, РМС (РСА).

Од партиципа перфекта пасива помоћу суфикса *-осī* изведене су следеће две апстрактне именице:

- *изгубљеносī* f. 'особина онога што је изгубљено', 'изгубљење, губитак': Ниједна изгубљеност буди од градова, буди од тврђа може се на који начин изгубјености виковитог спасења приликовати једино Бела (RJA), *изгубљеносī* 'особина, стање онога који је изгубљен, онога што је изгубљено' Вј. Новак, В. Петровић, М. Крлежа и др. (РСА).
- *загубљеносī* f. 'стање онога што је загубљено; занетост, изгубљеност' једино Д. Недељковић (РСА).

RJA има само једну потврду из 18. в. и скреће пажњу на то да у њој именица *изгубљеносī* не реализује творбено значење 'особина онога што је изгубљено', већ значи 'изгубљење, губитак'.⁹³⁵ Запажа се да се у савременом језику именицама *изгубљеносī* и *загубљеносī* реферише првенствено на психичка стања.

- *губителъство* n. 'особина онога који је губител': На сидалишти губителства не

---

⁹³⁵ Можда се у примеру из Беле одражава утицај ит. *perdita*, које је поименичени партицип перфекта пасивног: (*cosa*) *perdita* 'изгубљена ствар' → 'губитак'.

седе⁹³⁶ Ш. Будинић, Стулић (RJA).

RJA s.v. напомиње да језик Будинићевог дела Сумма... наука хришћанскога... (1583) садржи елементе црквеног, тј. црквенословенског језика (в. и Jonke 1963:36–37), док Стулић као извор наводи *Lexicon Russicum trium linguarum* (Stulli s.v. *gubiteljstvo*). Уп. стсл. **ГОУБИТЕЉСТВО** 'гибель, Verderben' (SJS, Meillet 1905:308), српсл. **ГОУБИТЕЉСТВО** 'perniciēs' ant., chrys-lab. (Miklosich 1862–1865), рус.-цсл., струс. *губительство* 'смрт, пропаст; штета; praestigiae' (Срезневский), *губительство* 'пропаст, уништење; помор; штета, губитак' (СРЯ XI–XVII). Ова лексема, по свему судећи славенизам, изведена је од именице *губиѿель* помоћу суфикса *-сѿво* < **-bstvo* (о изведеницама од *nomina agentis* на **-tel'ь* у стсл. в. Vaillant 4:405 § 936, у савременом с.-х. језику Ристић 1983:14–16, о суфиксу *-сѿво* уп. Skok 3:354–355 s.v. *-stvo*, Vaillant 4:404–406 § 935–938, 408–411 § 940–942, Стевановић 1975:511–513, Babić 1986:260–269, Клајн 2003:185–189). Уп. *свегубиѿельсѿво*.

На крају следе именице за које није сигурно да ли спадају овде или су изведенице од именице *гѿба* (< псл. *goba), о којој в. поглавље IV.

○ *губац, гуѿца* т.: Гѿбац, каже се мршаву јунету Добросело (RJA), *гѿбац, гѿѿца* дијал. назив за мршаво јуне *ibid.*, RJA (РСА).

У RJA s.v. 1. *gubac* је са резервом наведено под *губац* 'губавац' које је потврђено само код Ј. Кавањина, док је у РСА посебна одредница.

○ *губель* т. 'јадно, немоћно чељаде': Нè знā штā ће с òнијем гѿбелѿом, 'мршаво, ситно дете', 'врло слабо, неразвијено, закржљало живинче' Ускоци (Станић).

Уп. на истом терену, али са другим акцентом и другачијим значењем које, међутим, није неповезиво са оним из говора Ускока: *гѿбелѿ* т. дијал. 'незграпан, трапав човек' ЦГ (РСА). За *гѿбелѿ* т./f. 'омрзнута особа' Ускоци (Станић) в. поглавље V. У погледу значења уп., с једне стране, *гѿбѿвче, -еѿа* п. dem. од *губавац* Дубица, дијал. 'закржљало дете или млада животиња' Банија, *гѿбав* адј. фиг. реј. 'јадан, бедан, неугледан, гадан' (РСА). С друге стране, *губац* и *губель* могу се повезати са породицом глагола *губиѿи*. Што се тиче семантике 'мршав, слаб', уп. *гѿбиѿи се* impf. 'mager werden': губи се човјек у лицу (Вук), 'мршавети,

---

⁹³⁶ У овом контексту се у стсл. и глагољским текстовима хрв. редакције јављају лексема **ГОУБИТЕЉ** и **ГОУБИТЕЉИЦА** односно **ГОУБИТЕЉИЦА** (SJS, RCJHR), у српсл. **ГОУБИТЕЉ** код Доментијана.

пропадати, слабити': На зими кљусе губи се и пада у масти и на снази Ђ. Глибоњски, *izgubiti se* pf. 'ослабити, смршати' (РСА). Одговарајуће паралеле могу се наћи у зсл. језицима, уп. чеш. *hubený* adj. 'мршав, сув, слаб', 'оскудан, сиромашки, бедан, слаб, ништаван, слабо уносан' (ЧСР), стчеш. и дијал. *hubený* 'сиромашан, убог, бедан' (Holub/Корећný 136), *hubenáč* m. рет. 'мршавко', *huběnouř*, *huběnous* разг. експр. 'id.', *huběnouřký* adj. експр. 'мршуљав', *hubenost* f. 'мршавост', 'оскудност, сиромаштво', *hubenět* impf. 'мршавити, слабити', *hubnout* 'id.', прен. 'смањивати се', *pohubnout* pf. 'омршавети, ослабити', *pohublý* 'мршав', *zhubnout (se) / zhubenět* 'смршати', *zhublý* 'мршав, упео', *vyhubnout* pf. 'измршавити', *vyhublý* 'мршав' (ЧСР), такође и глуж. *hubjenu* adj. 'јадан, бедан, лош, зао; сув, мршав; болешљив', *hubjenosć*, *hubjenstwo* 'беда, невоља, сиротиња, сиромаштво; болест', пореклом од пасивног партиципа глагола глуж. *hubić* (Schuster-Šewc 356). Чешки етимолози такође повезују чеш. глагол *hubiti* (< псл. *gubiti) и придев *hubený* 'мршав' (Holub/Корећný l.c., 138 s.v. *hynouti*, Machek 193 s.v. *hynouti*, Rejzek 218). При томе се истиче да се значење 'мршав, сув' развило из старијег 'убог, бедан, сиромашан' (Rejzek l.c.).

Двотематске именице

У овом поглављу ће бити разматране двотематске именице са основом **gub-* која се у највећем броју случајева јавља у оквиру глаголске компоненте, ретко именичке.

*Двотематске именице са основом *gub- у првом делу*

Постоје два типа ових твореница: са спојним вокалом *-и-* и са спојним вокалом *-о-*.

Ове прве познате су и као императивне сложенице пошто се прва, глаголска компонента сложеница најчешће подудара облички са формом императива одговарајућег глагола. Гледано са становишта синтаксичког односа њихових саставних делова, већина спада у категорију објекатских композита.⁹³⁷

⁹³⁷ О овом творбеном типу, као и о дилемама у вези са пореклом првог дела и статусом елемента *-и-* в. нпр. Jagić 1898:533–535, Vaillant 4:766–767 § 1225, Стевановић 1956, Стевановић 1975:412–415, Клајн 2002:83–87.

- *губиврѐме* п. 'беспосличење, губљење времена' А. Крстић, *губивријѐме* 'беспосличар, залудна особа' ЦГ (РСА).
- *губиврѐмѐнка* ф. 'беспосличарка, залудна особа': Галаме... те срећне помодарке губивременке... само Борба 1955. (РСА).

У савременом језику посведочене су две сложенице са првим делом базираним на симплексу и другим делом заснованим на именици *вр(и)јеме* < псл. *vertę (Skok 3:626 s.v. *vrijęme*).⁹³⁸ Оне припадају категоријама *nomina actionis* и *nomina agentis*, при чему би сложеница којом се реферише на особу женског пола, с једном потврдом из дневних новина, могла бити казационално образовање уобличено суфиксом *-ка*⁹³⁹, можда према именици *ѝомодарка* која јој претходи у тексту.

- *губигаћа* т. дијал. 'лакомислен и сметен човек' Војводина (?)⁹⁴⁰ (РСА).
- *Згубигаћа* надимак „iz sjevernih strana“ (Mažuranić s.vv. *Zgubigaća, Golozlo*).

Ове две сложенице са значењем особе имају прву компоненту формирану од симплекса односно од префигираног глагола⁹⁴¹, другу начињену од именице *гѝће*⁹⁴² и суфикс *-а*.⁹⁴³ В. Јагић као карактеристику императивних сложеница истиче то што именица у другом делу остаје непромењена, нпр. *крадикоза*, *млаѝишума*, *варимесо*, *газиблаѝо*, са изузецима (већином то нису ознаке за особе)

⁹³⁸ Уп. буг. *губи-врѐме* (БЕР 1:291), *губивреме* п. разг. 'узалудни посао, догађај због кога се узалудно троши, губи време; губљење времена', 'лењствовање, беспосличење' (РБЕ), ит. *perditęmpo* т. 'ciò che causa inutile perdita di tempo' 1558, 'persona che non combina nulla, che non lavora' 1643. (DELI 906 s.v. *perdere*), вен. *perditęmpo* т. 'perditęmpo e scioperio, vano impiegato del tempo; tempo mal consumato' (Воерио). Романске потврде, исте структуре као наведене с.-х. и буг. сложенице, могле би бити релевантне као модел према коме је образована потврда из ЦГ.

⁹³⁹ За суфикс уп. Skok 2:7–8 s.v. *-ка*, SP 1:94–95, Vaillant 4:352–355 § 885–888, Стевановић 1975:479–482, Babić 1986:238–247, Клајн 2003:131–135.

⁹⁴⁰ Извор је Ј. Ј. Змај, Збирка речи из разних крајева, а поглавито из Војводине, 1898–1902.

⁹⁴¹ За остале императивне сложенице образоване од глагола *згубиѝи* као и за њихов ареал в. *згубидан* и сл.

⁹⁴² Од псл. *gatja sg. (Skok 1:542 s.v. *gǎće*, ЭССЯ 6:106–108 s.v. *gatji).

⁹⁴³ У својству структурне паралеле уп нгр. дијал. *χασοβράκης* 'der seine Nase verloren hat' ист. Тракија (Andriotis 1939:122, Zett 1970a:207). Постоји и с.-х. фразеологизам (*из*)*зубиѝи* *гѝће* у значењу '(из)губити углед, утицај, власт' (РСА s.v. *гѝће*).

код којих долази, како аутор каже, до промене рода, нпр. укр. *боліголов* 'кукута', *моримух* 'мухара', чеш. *lomihlav*, пољ. *lomiglów* 'неко пиће', пољ. *dlubiuch* 'ушатка' (Jagić 1898:533).⁹⁴⁴ Двогематске речи са именицом *гаће* у другом делу могу се према облику друге компоненте поделити у две групе. Егзоцентричне сложенице се завршавају на *-а* било да су императивне, уп. *свр̀зигаћа* т. дијал. 'онај који се прави младићем, а још то није, деран', орнитоним *ш̀р̀есигаћа* дијал. 'мишар, Buteo buteo' (РМС), било да имају придев у првом делу, уп. *б(ј)ел̀огаћа* 'онај који носи беле гаће или чакшире (обично презриво за Албанце или муслимане)' (РСА), *свил̀енгаћа* 'онај који носи свилене гаће', *ускогаћа* нар. реј. 'онај који носи уске варошке панталоне, градско одело', *шар̀енгаћа* т./ф. 'човек или жена у шареним шалварама' (РМС). У ендоцентричним сложеницама облик другог дела подудара се са обликом именице, уп. *ла̀жсигаће* f. пл. нар. 'дечје гаће с разрезом', *шар̀енгаће* 'шарене шалваре' (РМС). Код ендоцентричних сложеница референти су из исте категорије као и референт именице у другом делу, те је плурални облик сасвим у складу са природом референата (одевни предмети састављени од два дела), што није случај са егзоцентричним сложеницама којима се најчешће означава особа. Облик њихове друге компоненте поклапа се с обликом јединице *гаћа* f. sg. < *gatja (ЭССЯ 6:106, SP 7:65–67), за који, међутим, RJA s.v. наводи само фитонимску потврду *ш̀ошова гаћа*.

Занимљиво је Јагићево запажање које се тиче неких од овде поменутих егзоцентричних сложеница са придевском компонентом: „Es ist richtig, dass solche Composita wie *deb̀elguza*, *gvozdeǹzuba*, *svil̀engaća*, *šar̀engaća*, *šar̀entrba* minder feierlich, familiärer, um es so zu sagen, aussehen, als die nach üblicher Schablone zu bildenden *debel̀oguz*, *gvozdeǹzub* u. ä., allein diese Nebenbedeutung verdanken sie dem Auslaut auf *-a*, welcher sehr häufig Bildungen im schimpflichen oder abfälligen Sinne hervorruft (...), z. B. *l̀uda* (statt *l̀ud*), *l̀ola*, *b̀ena*, *lj̀uda*, u. a.“ (Jagić 1898:530).

Значење појединих композита које се односе на биће које је женског пола или се за његову основну номинацију користи именица женског рода: *деб̀елгуза* f. 'die einen dicken Hintern hat', *гвозден̀зуба* f. 'у Сријему гвоздензубом плаше дјецу, а особито младе преље, говорећи да она носи у лонцу жара и да ће спалити прсте

⁹⁴⁴ Код сложеница са **-golvь*, **-uchь* у другом делу на облик су могле утицати придевске сложенице попут **b̀elogolvь*, *-a*, *-o* (ЭССЯ 2:69–70), **dl'gouchь*, *-a*, *-o* (SP 3:261–262).

постаде ђак А. Ковачић (РСА).

- *згубидановић* т. 'дангуба, особа која ништа не ради, бадавација, ленштина': Отуда тако добра главица у тога... „згубидановића“ А. Ковачић (РСА).

Сложенице са првом компонентом сачињеном од симплекса или префигираног глагола и именицом *дан*⁹⁴⁶ у основи друге компоненте све су ознаке за лица, при чему је творбено продуктивнији облик чији је први део базира на префигираном глаголу. Будући да су поменуте именице у РСА оквалификоване као кајкавизми⁹⁴⁷ (већина је потврђена једино код А. Ковачића), аутентичност дијалекатске потврде из Никшића, једине са тог подручја, доводи се у питање. Што се семантике тиче, поједини цитати упућују на то да су ове сложенице биле у употреби и као породични надимак. Моционим суфиксом *-ка*⁹⁴⁸ изведен је фемининум, док ознаке за малу, младу особу и потомка имају за та значења карактеристичне суфиксе *-чић*⁹⁴⁹ односно *-ов-ић*⁹⁵⁰. У својству паралеле уп. буг. *зуби-день* т. 'узалудно губљење времена', 'посао услед кога се губи време, без користи' (Геро).⁹⁵¹ Варијанте са инверзним распоредом саставних елемената творбено су продуктивније и заступљене су на ширем подручју.

- *зубидар* т. 'човек који губи дар (коме се не захваљује на дару)': Он ће т' инако имат на части малу хар [захвалност, дар у знак захвалности], а ти се хоћеш зват именом: губидар [лат. *ne nomen subeas, quod dicitur, officiperdi*] М. Марулић (РЈА).

Према РЈА s.v., посреди је Марулићева кованица. Како наведени лат. цитат⁹⁵² показује, у питању је калк са инверзним распоредом саставних елемената

---

⁹⁴⁶ Од псл. *danь (Skok 1:379–380 s.v. *dān*, ЭССЯ 5:213–214).

⁹⁴⁷ У вези са кајк. ареалом сложеница са првим делом утемељеним на префигираном облику *згубиџи* треба рећи да се императивне сложенице творене од тог глагола срећу и на суседном, словеначком подручју, уп. слн. *zgubipenez* (Miklosich 1875:368).

⁹⁴⁸ За литературу о овом творбеном типу в. напомену 939.

⁹⁴⁹ Уп. Vaillant 4:335 § 868, SP 2:56, Стевановић 1975:516–517, Vabić 1986:174–178, Клајн 2003:110–111, Јовановић 2010:37–47.

⁹⁵⁰ У овом сложеном суфиксу *-ов-* је од присвојног придева са овим суфиксом, в. *згубиданов*, уп. о овом творбеном типу и његовим значењима Skok 1:707 s.v. *-ić*, Vaillant 4:333–334 § 867–868, SP 2:55–56, Стевановић 1975:517, Vabić 1986:172–173, Клајн 2003:111–113.

⁹⁵¹ Паралела није потпуна пошто буг. сложеница не реализује значење особе.

⁹⁵² Цитиран је Катонов стих, уп. „*Gratior officiis, quo sis mage carior, esto, | Ne nomen subeas quod*

(први део се заснива на симплексу, други на именици *dâp*⁹⁵³) у односу на лат. модел *officiperda / officiperdus* 'one who makes an ill use of the favors of other', 'one who throws away his labor, is not rewarded' (Lewis/Short).

- *зубидуша* т. нар. 'крвник, убица': Арамбаша, Токовић-Османи, | Издај нама Маричића Вида, | Ево теби три товара блага, | ...Књига оде Токовић-Осману. | Књигу гледи Токовић Османе, | Ону гледи, па им другу пише | (Јесте новац, ал' је губидуше новац): | Чујете ли, сењски витезови, | Издаћу вам Маричића Вида, | Да ви Виду осечете главу⁹⁵⁴ НП Вук 7, 54:61 (РСА).

Ово је једина потврда, која потиче из народне песме Виде Маричић и Токовић Осман. Претраживањем електронских база епских песама (<http://digital.nb.rs/cpp/>, <http://guslarskepесme.com/>) нису установљене додатне потврде. Први део сложенице са значењем лица базира се на симплексу, а други на именици *душа*⁹⁵⁵. Постоји, поред тога, и варијанта са истим распоредом саставних делова, али са спојним вокалом *-о-*, као и варијанта са инверзним распоредом компонената.

- *губисјеме* 'особа којој се утире траг' Коњухе (Рајковић I).

Ова сложеница, судећи према извору, дијалекатског карактера, има значење особе, а настала је од симплекса и именице *сјеме*⁹⁵⁶ која у твореници реализује секундарно значење '(по)род, потомство'.

- *губичасти* f. индив. 'губљење части, угледа': Но кућевни рад није „бонтон“ за карташки спорт. Кад је ко дама нек буде дама. Па колико има дама, које спорт до нечега дотера, до крајности, до сиротиње и губичасти, — ил њихове ил мужева им (РСА).

Лексема је добила у РСА квалификатор индивидуално јер је забележена једино код Ј. Игњатовића. Настала је од симплекса и именице *части*⁹⁵⁷ и припада

---

dicitur officiperdi“ (Катонови дистиси 4:42, <http://www.thelatinlibrary.com/cato.dis.html>). Уп. чеш. калк (који је структурно такође императивна сложеница само сачињена од других лексичких елемената) и превод другог дистиха: *ztratislaw* m.: ...Ztratislawem by nazwaný ncbyl... (Jungmann).

⁹⁵³ Од псл. *darъ (ЭССЯ 4:191–192, SP 2:346–348).

⁹⁵⁴ Цитат из РСА је допуњен од: Чујете ли....

⁹⁵⁵ Од псл. *duša (Skok 1:373 s.v. *dâh*, ЭССЯ 5:164).

⁹⁵⁶ Од псл. *sěmę (Skok 3:230 s.v. *sĭjati*).

⁹⁵⁷ Од псл. *čьstь (Skok 1:298–299, ЭССЯ 4:175–176, SP 2:316–317).

семантичкој категорији *nomina actionis*.

Структурно гледано, императивне сложенице се граде обично од симплекса. Сложенице образоване од префигираног облика *згубиџи* ограничене су, по свој прилици, на кајкавску дијалекатску област. Са становишта синтаксичког односа конститутивних делова сложеница, све припадају категорији објекатских композита. У погледу семантике, оне најчешће реализују значење бића, што је иначе одлика овог творбеног типа у целини (Стевановић 1975:413, Клајн 2002:85). Поједине од њих, међутим, сврставају се у категорију *nomina actionis*, уп. *зубиврѐме* (јавља се, такође, и са значењем особе) и *зубича̄стӣ*.

Други тип двотематских именица са првим глаголским делом има, као што је већ речено, спојни вокал *-o-* (уп. о овом типу Vaillant 4:766 § 1225, Клајн 2002:87–88).

- *зубòдуша* f. дијал. шаљ. назив за новац (дукат): Тако су исто изведене и ове ријечи: губодушница (у шали се каже за дукат, од: губодуша) Т. Маретић (РСА).
- *зубодушан* m. дијал. 'онај који наводи на зло, који чини зло, пакосник, бездушник' Ужице (РСА).
- *зубòдушник* m. дијал. 'онај који наводи на зло, који чини зло, пакосник, бездушник' Ужице, Подриње и Подунавље (РСА), *зубодушник*, *-ика* 'губодушна мушка особа' Призрен (Чемерикић).
- *зубòдушница* f. шаљ. 'дукат, aureus (q. d. animam perdens)' (Вук, РЈА), дијал. 'она која наводи на зло, пакосница, бездушница' Рашка, дијал. 'оно што наводи на зло' Параћин, шаљ. назив за новац (дукат) Левач (РСА), *зубодушница* 'оно што чини да се душа губи': Пàра је прòклета, пàра је губодушница Косово (Елезовић I), *зубодушница* 'губодушна женска особа или ствар': Дè, мори губодушница губодушна, дòкле мислиш тако да чиниш? — Пара је губодушница НПосл Призрен (Чемерикић).
- *зубодушнице*, *-èтӣа* n. 'губодушно дете' Призрен (Чемерикић).

Наведене лексеме сложене структуре у првом делу имају симплексну глаголску основу *зуб-*, док им се други део заснива на именици *душа*.⁹⁵⁸ Треба рећи да је облик *зубòдуша*, преузет из граматике Т. Маретића, заправо

---

⁹⁵⁸ У својству паралеле уп. нгр. дијал. *χασο-ψύχης* 'der durch falsche Beschuldigung eines Unschuldigen seine Seligkeit verliert' Наксос (Andriotis 1939:122).

хипотетичан, а не реално потврђен, што је јасно из ширег контекста у коме се лексема јавља.⁹⁵⁹ Сем тога, наводна Маретићева потврда је и једина у грађи. Облик *губодушан* је сложено-суфиксална твореница са суфиксом *-ан* < псл. **-апъ* (о овом суфиксу уп. Skok 1:38 s.v. *-ан*², Vaillant 4:617 § 1094, SP 1:130–131, Стевановић 1975:495, Babić 1986:303–304, Клајн 2003:39). Лексема *губодушник* може бити резултат истог начина творбе као и претходна, само са суфиксом *-ник*, али, пошто је посведочен и придев *губодушан* / *губодушњн* (истина, само у једном дијал. извору), посреди може бити поименичавање помоћу суфикса *-ик*.⁹⁶⁰ У значењу женске особе облик *губодушница* изведен је помоћу суфикса *-ица*. Као шаљива ознака за новац, реч је могла настати или метафоричким преносом са особе на предмет који је схваћен као каузатор радње означене компонентама ове објекатске сложенице⁹⁶¹ или супстантивирањем малочас поменутог придева помоћу суфикса *-ица*⁹⁶² (према: **губодушна йара*). Према маскулинуму на *-(н)ик* и фемининуму на *-(н)ица* изведен је, као ознака за младо биће, дете, неутрум *губодушниче* са суфиксом *-ейи-* < **-џт-* (уп. о суфиксу Skok 1:301 s.v. *-џе*, 486 s.v. *-е*², SP 3:11–19, Стевановић 1975:533, Babić 1986:118–122, Клајн 2003:73–74, 203–205).⁹⁶³

⁹⁵⁹ „Ova je druga riječ [neznabožac] izvedena od: *neznabog*, koje nema; tako su isto izvedene i ove riječi: *gubodušnica* (u šali se kaže za dukat, od: *guboduša*), *kòljikonjević* (od *koljikonj*), *kùpikrastâvčić* (od: *kupikrastavac*)“ (Maretić 1899:365). Уп. и „*gubodušnica* (...) *setzt ein guboduša voraus*“ (Miklosich 1875:369).

⁹⁶⁰ О суфиксима *-ик* и *-ник* в. Skok 1:712 s.v. *-ик*², SP 1:90–91, Vaillant 4:306–310 § 842–845, Стевановић 1975:483–484, Babić 1986:193–202, Клајн 2003:84–86, 155–160.

⁹⁶¹ На такав развој упућује и ограничена синтаксичка позиција лексеме у овом значењу. Наиме, у цитираним примерима она се јавља у улози предикатива.

⁹⁶² О изведеницама овог типа уп. Skok 1:704–705 s.v. *-ица*¹, Vaillant 4:346–350 § 880–882, SP 1:98, Babić 1986:147–154, Клајн 2003:117–118.

⁹⁶³ За следећу групу композита из црногорских говора није сигурно да спада у породицу глагола *губиши*: *губодроб* т. дијал. ’зао, опак човек’ ЦГ, ’лукав, препреден човек’ Дробњаци, *губодрѡбац*, *-ѡица* дијал. ’зао, опак човек’: Приговарају му нешто због риболова и називају га „губодропцем“ и „бездушником“... М. Газивода, ЦГ, *губодроб* адј. дијал. ’зао, опак, завидљив’: Залуду је љепотна, кад је онако губодрѡба ЦГ, Губодрѡба је и превртљива та њена рођака... М. Газивода (РСА), *губодрѡб*, *-а*, *-о* ’који се секира, љути, нервозан’: Губодрѡби су сви у фамељу, ништа ни једноме не

Двоїлемайске именице са основом *gib- у другом делу

Ове лексеме ће бити разврстане према типу везе између саставних делова, те ће најпре бити разматране творенице са спојним вокалом *-o- / -e-*, а затим оне без спојног вокала.

- *главо̀губље* п. 'погубљење главе, убиство': Главогубље свакога бола достојно, које несдушност Хирудкиње сврху с. Ивана крститеља доврши! једино Ђ. Рапић (РЈА).

Ова сложено-изведена именица, са једном потврдом у грађи, у првом делу има основу именице *гла̀ва*⁹⁶⁴, у другом глаголску основу *губ-* и спојни вокал *-o-*, а суфиксално је уобличена помоћу суфикса *-je* (о творбеном типу в. Клајн 2002:60). Спада у категорију *nomina acti*.

смјјеш рѣћ на̀ко да се наљу̀ти Загарац (Ћупићи). Судећи по акценту и значењу, пре је посредни структура *помен + помен* у којој је први члан именица *губа* 'врста тешке болести' која реализује секундарно значење 'пакост, злоћа, грешност' (РСА) забележено код Његоша, С. М. Љубише, Никца од Ровина, С. Накићевића и В. Назора (ово значење се среће и у изведеницама, уп. *губав* адј. фиг. реј. 'зао, злобан, пакостан' Ђ. Турић, Змај, Његош, С. М. Љубиша, *губа̀ши* impf. фиг. реј. 'пакостити, наносити зло' ЦГ (РСА) итд.), а други именица *дроб* 'утроба, изнутрица; унутрашњост нечега' (РСА). Уп. сложенице у чијем је првом делу именица *живина* f. нар. coll. 'црви који се залегу у запуштеним ранама', назив за болести које се манифестују тешко излечивим ранама (РСА): *живиндроба / живиндроба* f. 'она која има „живину“ у стомаку, тешко оболела женска особа, болешљива жена', 'зла, рђава женска особа', 'пакосно, љуто живинче', *живиндробиле / живиндробиле* m. 'мршав, од стомака болестан мушкарац', 'немиран, штеточинаст мужјак' Ускоци (Станић), *живиндробиле* 'онај који је болестан од стомака, мршав мушкарац', 'зла, пакосна особа' Никшић (Ђоковић). У другом значењу је *живиндроб* m. дијал. реј. 'ненасит човек, ждероња, прождрљивац' Пљевља, *живиндробоња* m. дијал. 'народно јело, врста качамака' Дробњаци и Пива (РСА), мада је др М. Шћепановић, дијалектолог и раније учесник у изради РСА, другачије дефинисао значење последње речи: 'оно јело што доноси тегобу, муку у стомаку, дробу (о качамаку)' (запис на маргини РСА s.v.). О томе да су ове две болести, губа и живина, у свести говорника биле тесно повезане, говоре њихове напоредне употребе у клетвама, уп. Распад се од губе и живине да̀ббгд̀! Ускоци (Станић s.v. *губа*), као и у фразеологизму *шишо губе и живине* са значењем 'много': Ѐма боровница у Главама што губе и живине Ускоци (Станић s.v. *живина*). Уколико би се ипак први елемент ових сложеница тумачио као вербална основа из гнезда *губиши*, лексеме би се можда могле семантички интерпретирати као 'онај кога (пакост и злоба) уништавају, изједају изнутра'.

⁹⁶⁴ Од псл. *golva (Skok 1:566 s.v. *gláva*, ЭССЯ 6:221–222).

Сложенице са именичком основом **dět-*⁹⁶⁵ у првом делу, глаголском основом **gub-* у другом, спојним вокалом *-o-* и суфиксима **-ьсь* и **-ica* (уп. Zett 1970:64, 65) из категорије *nomina agentis*⁹⁶⁶ потврђене су једино у старосрпском периоду. Уп. стсл. **ДѢТОГОУБЛЕНИЕ** п. 'чедоморство' (SJS).

- српсл. *dětogubьсь* m. 'Kindermörder' Живот св. Василија Новог, 14. в. (Zett 1970:189).
- српсл. *dětogubica* f. 'Kindermörderin' Живот св. Василија Новог, 14. в. (Zett 1970:189).

Посведочена је скупина двотематских именица које у првом делу имају основу именице *душа*, у другом глаголску основу *губ-* и изворно преглашену варијанту спојног вокала *-e-* (уп. Pohl 1977:33). Разматране лексеме су углавном славенизми, и то црквенославенизми и русизми, тј. потичу из језика у којима се у сложеницама у датом гласовном контексту јавља конфикс *-e-* (уп. Jagić 1898:532–533, Zett 1970:54). Поједине лексеме имају дублете са конфиксом *-o-*, што се објашњава генералном с.-х. тенденцијом уопштавања форманта *-o-* у овој служби (о томе в. Стевановић 1975:122–123).⁹⁶⁷ Суфиксална уобличења су различита те у складу са тим ове речи припадају различитим семантичким категоријама.

- стсрп. **ДОУШЕГОУБИНА** f. 'caedes': **ДА ИМЬ СЕ** [људима црквеним] **НЕ ОУЗИМА НИ ПОЗОВЬ НИ ДОУШЕГЪБИНА**⁹⁶⁸ [тј. глоба за то дело да остаје цркви] (Даничић, RJA);
ДОУШЕГОУБИНА: ДА ИМЬ СЕ НЕ ОУЗИМА... НИ ПОЗОВЬ, НИ ДОУШЕГОУБИНА Јован Оливер 1337. даје повластице манастиру Св. Димитрија у Кочанима (ЗС 662).

Ова сложеница са спојним вокалом *-e-* у изворима је забележена на два различита начина: са финалним **-иѡ** и **-иѡѡ**. Р. Цет полази од првог облика и сматра

⁹⁶⁵ В. Јагић наглашава, у вези са придевом **ДѢТОРОДЪНЪ**, да је та основа од облика **ДѢТЬ**, а не од **ДѢТѦ** (Jagić 1898:531). О именици **děť* в. ЭССЯ 5:13 s.v. **děťe*, SP 3:172–173 s.v. *děť* 3.

⁹⁶⁶ За ова два структурно-семантичка типа сложеница в. Клајн 2002:56–58, 62.

⁹⁶⁷ Ширење спојног вокала *-o-* јесте дијахронијски гледано новија појава која је, како истиче Р. Цет, у вези са „der südslavischen Verhärtungstendenz und dem damit zunehmenden Zusammenfall der a- und ja- und der o- und jo-Paradigmen“ (Zett 1970:54).

⁹⁶⁸ Извор је: Константин Николајевић, Србски Комнени, Гласник Друштва Србске Словесности XIII, Београд 1861, 283–357, стр. 297.

да је суфиксално уобличен према грчком обрасцу ψυχοφθορ-ία.⁹⁶⁹ Ово је иначе једина сложеница с овим завршетком у његовом корпусу (Zett 1970: 57, 70). У вези са тим обликом може се упутити на неке сазвучне композите: мак. дијал. *душегубије* Охрид, Костур (БЕР 1:452 s.v. *душа*), буг. *душегубије* / *душегубје* п. 'губљење душе, грех' (Геров), струс. *душегубје* п. 'уништење душе': Аше ли, речеть, умреть дѣтя нехрыщено, небрежениемъ родитель, или поповымъ, велми за душегубје поста ꙗꙗ лѣта... 13. в., 'лишавање живота, усмрћивање' (СРЯ XVI–XVII). В. Бориш и В. Поломац разматрају други облик, са суфиксом *-ина*, напомињући да га Даничић и РЈА доносе као *душегубија* (Воруџ 1985:132, Поломац 2007:304). Овај други аутор дефинише значење речи као 'глоба за крвни деликт' претпостављајући да се оно развило метонимијом од истоименог назива за кривично дело (Поломац 2007:304, 309). Такође износи податак да термин има само једну потврду у корпусу који су чиниле српске средњовековне повеље и Душанов законик (Поломац 2007:310). Паралелу налазимо код Миклошича, уп. *доушегоубина* 'homicidium' (Miklosich 1862–1865). Реч се односи на врсту глобе и посведочена је у истом типу текста као и стсрп. потврда: Нж глобали ся щеть сътворити или Душегоубина, или бжди чтѡ *штъ* мѣла до голѣма, вѣсе да естъ Монастирско ѿ Калугери Тисмѣнѣстїи да вѣзимажтъ посланица војводе Мирче I, око 1387. (Венелинъ 1840:27).

Треба још поменути румунску именицу *deșugubină* (млађи облик *șugubină*) f., посведочену од 1407. год., са значењима 'злочин (нарочито са моралног становишта)', 'откупнина, глоба, новчана казна за недело', очувану данас још у фамилијарном изразу *dau de șugubină (cu c.) = dau de rușine* 'брукати се нечим; осрамотити некога' — коју Тиктин доводи у везу са цел. придевом *dușegubътъ* 'animam perdens', претпостављајући да се изворно говорило *vină* ['кривица, злодело'], *faptă* ['дело'] *dușegubină, а да су затим синтагме биле реинтерпретиране као *vină, faptă de șugubină*, као и то да је поменути израз *dau de șugubină* првобитно значио 'плаћати казну' (Tiktin 2:49).⁹⁷⁰ DLRM 840 и за њим

⁹⁶⁹ „Die isolierte Bildung *dușegubija*, die das Suffix ihres griechischen Wortvorbildes ψυχοφθορία übernimmt, hat es zu keiner Produktivität gebracht“ (Zett 1970:70).

⁹⁷⁰ Уп. у савременом румунском *șugubină* f. заст. 'велики грех', 'безаконје, злочин, злодело', 'глоба, новчана казна за тешка злодела (у феудалним рум. државама)', 'неприлика, несрећа, беда,

Војводић 292 као етимон наводе стсл. *dušegubina*.

За лексеме из истог семантичког поља (порези и новчане казне) са суфиксом *-ина*⁹⁷¹ уп. стерп. сложеницу *мѣхоскоубина* 'казна за чупање браде' (Boryś 1985:132, Поломац 2007:305), и бројне изведенице *dimnina*, *travnina*, *žirovnina* 14. в. (Zett 1970:70), затим *крвнина*, *крварина* 'казна за крвни деликт' од 18. в. (RJA, Поломац 2007:305) и *дангубина*.

- *душегуб* т. 'онај који доводи до губљења душе, савести; онај који доноси пропаст, убица', риб. дијал. 'врста малог, рибарског чуна': Пусте [се] на чуновима (душегубима) ловци и околу цело јато [риба] М. Костић, Јавор 1874. (РСА).

Ово образовање са нултим суфиксом (о овом творбеном типу уп. Клајн 2002:53–56) припада семантичким категоријама *nomina agentis* и *nomina causae*. Из категоријалне семантике се специјализацијом развило лексичко значење: 'оно што доводи до губљења душе' → 'врста чуна', потврђено у тексту у коме се описује риболов на Ријечи Црнојевића. Дато значење реализује и руска сложеница исте тематске структуре, али са другим суфиксом, уп. рус. *душегубка* јуж. 'мали чамац, чамац издубљен у дрвету' (Далъ s.v. *душа*).⁹⁷² Заиста је необично да ова семантичка реализација, уколико је доиста дијалекатска, није забележена и у неком од ексцерпираних дијалекатских лексикографских извора. Ово се образовање среће и у другим словенским језицима, уп. буг. *душегуб* дијал. 'бура, олуја' (БЕР 1:291 s.v. *губя*) и рус. *душегубъ* т. 'убица' 1654. (СРЯ XI–XVII), *душегубъ* 'id.' (Далъ s.v. *душа*).

- стерп. (?), српсл. *dušegubъсь* т. 'Seelenverderber, Mörder' апокрифи, Синтагма Матије Властара (Zett 1970:186), *душегубац*, *-ица* 'онај који душу губи': Новци душегупци! М. Ђ. Милићевић (RJA), *душегубац*, *-уйца* / *душегубац*, *-уйца* 'онај који доводи до губљења душе, савести; онај који доноси пропаст, убица': Нема од њега већег душегупца ни крвника С. Живадиновић, Пара је душегубац, брате мој слатки! Д. Илић (РСА);

зли удес' (Топісі).

⁹⁷¹ За именичко-глаголске сложенице са овим суфиксом в. Клајн 2002:63.

⁹⁷² Уп. семантичку дефиницију *душегубка* 'узак превртљив, нестабилан чамац' (ТСРЯ), која разјашњава мотивацију.

душòгубац, -йца m. 'der Seelenverderber, perditor animae': Новац душогубац (Вук), 'онај који душу губи' (RJA), 'онај који из похлепе за неправедним стицањем блага губи душу; лихвар, зеленаш' Ј. Скерлић (PMS), *душòгубац, -уїца / душогу́бац, -уїца* 'онај који доводи до губљења душе, савести; онај који доноси пропаст, убица' (РСА).

Како се може видети, сложеница са суфиксом *-ац* < *-ьсь⁹⁷³ има обе варијанте спојног вокала. Семантички гледано спада у категорије *nomina agentis* (за овај творбено-семантички тип уп. Клајн 2002:56, за структуру в. и Zett 1970:64) и *nomina causae*, пошто се њоме реферише не само на људе већ и на новац (као и у случају лексеме *зубòдушница*)⁹⁷⁴. Према RJA s.v. *dušègubac*, овде се може говорити о утицају цсл. језика („po crkvenom jeziku“), уп., поред горенаведене српсл. потврде и рус.-цсл. *доушегоу́бьць* 'убица, крвник, уништитељ душе' (SJS). Према ESJS 3:155 s.v. *duša*, више слов. језика (буг., мак., исл.) преузело је ову цсл. композиту, уп. буг. *душегу́бець* m. 'онај који услед греха губи душу' (Геров), рус. *душегу́бець* 'убица' (Даль s.v. *душá*).⁹⁷⁵

- *душèгуйка* f. 'гасна комора у којој су фашисти угушивали људе за време Другог светског рата' (РСА);
душòгуйка 'id.' (РСА), 'просторија у којој се отровним плином, гасом убијају људи' (PMS).

Структурно и семантички гледано, ово би била сложеница са обе варијанте спојног вокала и суфиксом *-ка* из категорије *nomina loci*. У с.-х. (и друге словенске језике) преузета је из руског (РСА 5:60 s.v. *душегу́йка*, Ајдуковић 1997:176, Клајн 2002:62), уп. рус. *душегу́бка* 'возило у којем су људи убијани отровним гасом (за време фашистичке окупације)' (ТСРЯ), буг. *душегу́бка* 'херметички затворена просторија у фашистичким логорима, где су жртве убијане отровним гасом' < рус. *душегубка* (РБЕ 4:501), слн. *dušegúbka* 'аутомобил посебно опремљен за

---

⁹⁷³ О томе да је суфикс *-ьсь нарочито продуктиван у сложено-суфиксалним образовањима в. за старословенски Цейтлин 1986:152, 156, за старосрпски период Zett 1970:57, за српско-хрватски Ристић 1982:221.

⁹⁷⁴ Обе лексеме остварују ово значење у ограниченим синтаксичким позицијама, тако се *душегубац* / *душогу́бац*, када се односи на новац, јавља само у улози атрибутива или предикатива.

⁹⁷⁵ Истог порекла је и рум. *șugubaț* adj. 'убилачки', 'опасан, подмукао, перфидан' (Tiktin 3:598).

уништавање људи гасом (за време Другог св. рата)' (SSKJ). До варирања спојног вокала у с.-х. долази под утицајем других сложеница са именичком основом *душ-* у првом делу.

- *душегубиџель* т. 'онај који убија, упропашћује душе, савести': ...од Сатане душегубитеља (Његош, РСА).

Ову сложену лексему са значењем вршиоца радње карактерише спојни вокал *-е-* и суфикс *-џель* (о сложеницама овог типа в. Клајн 2002:62, Zett 1970:66). Проучаваоци Његошевог језика се слажу да је у питању славенизам, с тим што М. Стевановић сматра да је посредни „дрквеноруска реч“ (Стијовић С. 1992:50), док С. Стијовић тврди да реч не потиче из рускословенског, већ из руског (id. 36) и упућује на рус. *душегубитель* 'погубљајућу душу' (Даль), 'погубившију душу' (СЦСРЈ), *душегубительный* 12. в. (СРЈ XI–XVII) (Стијовић С. 1992:160), уп. и српсл. *dušegubiteljъ* adj. 'die Seele verderbend' (Zett 1970:186).

- *душегубниџ* т. 'онај који доводи до губљења душе, савести; онај који доноси пропаст, убица' (РСА), 'позлобник, пакосник из душе' Пива (Гаговић), *душегубниџ* 'деспот, тиранин, крвопија, убица, човек без душе' Васојевићи (Боричић), *душегубник* 'човек који не брине много о души, који често грешу и душу губи' Косово (Елезовић I), *душегубник* 'тиранин, злочинац, убица, бездушник' Никшић (Ђоковић);
душогубник 'душегубниџ (в.)' Косово (Елезовић I).

Структурно гледано, посредни је сложеница са спојним вокалом *-е-* и ређе *-о-* (потврђено, наредо са варијантом са *-е-*, код Елезовићева)⁹⁷⁶ и суфиксом *-н-ик* (о образовањима овог типа уп. Клајн 2002:61). Будући да је посведочен придев на *-(а)н*: *душегубан* / *душогубан*, са становишта творбе ово би могла бити и изведеница суфиксом *-ик* од поменутог сложеног придева. Исто образовање посведочено је и у другим слов. језицима, уп. цсл. *доушегубџникъ* т. 'homicida' misc. (Miklosich 1862–1865), рус. *душегубниџъ* т. 'убица' (Даль s.v. *душá*), мак. *душоубник* т. 'душоубац' (РМЈ).

- *душегубница* f. 'она која убија (некоме) душу, која доноси смрт, доводи до губљења душе, савести': Пара је душегубница НПосл, У арадској тамници, правој

---

⁹⁷⁶ У истом дијалекту има и других потврда за варирање конфикса у сложеницама са именичком основом *душ-* у првом делу, уп. *душевџдник* / *душовџдник* т., *-иџа* f., *-иче* п. Косово (Елезовић I).

душегубници, није било никаквог призрења, ни за тело, ни за душу осуђеника И. Секулић (РСА), *душегубница* 'жена која лако душу губи чинећи разне грехе' Косово (Елезовић I);

душогубница 'душегубница (в.)' Косово (Елезовић I).

Ова сложеница са варирањем спојног вокала и суфиксом *-ница* корелира, у значењу женске особе, са маскулиномом *душегубник* / *душогубник* (о овом типу сложеница в. Клајн 2002:62). Сем тога, њоме се може реферисати, бар у неким синтаксичким позицијама, и на предмет (пара) и место (тамница)⁹⁷⁷. Значење 'новац' реализују, како је већ поменуто, и сложенице *губодушница* и *душегубац* / *душогубац*.⁹⁷⁸ Исто образовање посведочено је и у руском, уп. *душегубница* f. 'убица' (Даль s.v. *душá*).

- *човјекогубац, -ица* m. 'perditor hominum': Да чловѣкогубац не буде вѣк бити моје душе губац Ш. Будинић, *човјекогубац* 'qui hominum ruinam quaerit' Стулић (RJA).

Сложеница се структурно гледано састоји од основе именице **čelověkъ*⁹⁷⁹ у првом делу, глаголске компоненте **gub-* у другом, спојног вокала **-o-* и суфикса **-ьсь*, а у погледу семантике припада категорији *nomina agentis*. С обзиром на то да прва потврда потиче из Будинићевог дела Сумма... (1583) за које је већ речено да садржи елементе цсл. језика, могуће је да је уобличена по моделу цсл. сложеница, уп. нпр. *чловѣкољубац* у истом извору одакле и *чловѣкогубац* (RJA s.v. *човјекољубац*), стсл. **чловѣколювьць** (SJS), српсл. **чловѣколювьць** (Даничић). Што се тиче Стулићеве потврде, она би могла бити из дела Ш. Будинића, пошто се оно налази у списку литературе којом се овај лексикограф служио.

- српсл. *člověkogubitelj* m. 'Menschenverderber' Апокрифи ћирилског зборника, 14. в. (Zett 1970:172).

Ова српсл. именица са претходном сложеницом дели исту *nomem + verbum*

---

⁹⁷⁷ За сложенице из категорије *nomina loci* са суфиксом *-ница* в. Клајн 2002:62–63.

⁹⁷⁸ У истом значењу користе се у говорима ји. Србије сложенице сличне структуре са глаголском компонентом базираном на лексеми *вадиџи*, уп. *џара* f. 'новац': *Пара*, *душовадник* Каменица код Ниша (Јовановић В.), *душовадница* / *душовадџика* f. 'она која вади душу (о пари, новцу)', *вадодушница* f. 'id.': *Пара* је вадодушница Лесковац (Митровић).

⁹⁷⁹ Уп. Skok 1:336 s.v. *čovjek*, ЭССЯ 4:48–50, SP 2:131–132.

структуру и категоријалну семантику, само што је уобличена другим суфиксом — *-*tel'ь* (уп. Zett 1970:66).

- *живогуб* м. 'азот, душик': ...киселица саставља се из кипетвора, водорода, живогуба или салитророда и кислорода П. Болић (RJA), *живогуб* хем. ков. заст. 'id.': Овако е исто и шалітрене киселине ускисльивъ корень или основъ живогубъ, кои се зато и зове у садашньої химіческой науки шалітрородъ П. Болић (РСА).

Посреди је терминолошки неологизам с почетка 19. в., посведочен код П. Болића (1816), који је формиран од основе *жив-* у првом делу, основе *губ-* у другом, спојног вокала *-о-* и нултог суфикса. У истом извору је потврђен и термин за кисеоник начињен по истом моделу, само што се други део сложенице темели на глаголу *даваџи*, уп. *живодав* м.: Част обштег ваздуха, у којој сва животна дишу... и која се назива живодав, или кислотвор, или кислород П. Болић (RJA).

У периоду формирања хемијске терминологије у оптицају су били и други називи за азот, уп. *душик* м.: Азот (N) је тамо често с називом „нитроген“, „душик“, „гушик“ А. Станојевић, *гушик* м.: И гушик и угљена киселина опасни су за живот где нема кисика В. Пелагић (РСА).⁹⁸⁰ Сви ови називи су мотивисани својством азота да не подржава горење и да није погодан за дисање (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Азот>, <http://en.wikipedia.org/wiki/Nitrogen>). Иста мотивација лежи у основи данашњег термина *азот* који су сковали француски хемичари крајем 18 в., према речима Г. де Морвоа, на следећи начин: „Nous l'avons nommé *azote*, de l'a privatif du grec et de *zoê* «vie»“ (Bloch/Wartburg 48 s.v. *azote*).

Може, се, дакле, закључити да је значење термина *живогуб* и *живодав* било 'оно што уништава односно даје живот', с тим што се уместо именичке у првом делу ових сложеница налази придевска основа.⁹⁸¹ Прва компонента би се могла интерпретирати и као резултат скраћења именичке компоненте која се на тај

---

⁹⁸⁰ Према М. Рамелмајеру, *душик* је бохемизам настао калкирањем нем. *Stickstoff* 'азот', а према том моделу начињен је затим и *гушик* (Rammelmeyer 1975:177) на основу синонимије *душиџи* и *гушиџи* (РСА). За чеш. *dušik* као калк нем. назива за азот в. Rejzek 150.

⁹⁸¹ Термин *живогуб* могао би се тумачити и као 'оно што уништава жива бића', те би у том случају основа *жив-* могла бити од поимениченог придева *живѡ*, *-ѡг(a)* / *живѡ*, *-a* у значењу 'живо створење, живо биће' (РСА), али се такво тумачење прве компоненте не би могло применити на термин *живодав*.

начин формално подударила са сродном придевском.⁹⁸² Поводом тога треба скренути пажњу на варијантне сложенице као што су *живòдāван*, *живòдāјан* према *живо̀ѝдòдāван*, *живо̀ѝдòдāјан* (РСА) и српсл. *živodateľ* према *životodateľ*, *žiznodateľ* (Zett 1970:127).

Потребна су даља истраживања да би се утврдило да ли је лексема *живогуб* настала као непосредна преведеница учене кованице грчког порекла или је можда био преузет или адаптиран неки тадашњи руски назив за азот (данас такође рус. *азот*), уп. горепоменуते *водород* 'водоник' и *кислород* 'кисеоник' од рус. термина *водород* и *кислород* (РСА 2:746, 9:500 s.vv., Ајдуковић 1997:155, 204).

○ српсл. *в̄сегубитељ* m. 'Allesverderber (Teufel)' Шишатовачки апостол, Доментијан, архиепископ Данило, Синтагма Матије Властара (Zett 1970:300), *в̄сегубиѿељ* 'онај који све губи, разара, руши, уништава': Наважденијемь в̄сегубитеља... дијавола... архиепископ Данило (RJA s.v. *свегубитељ*);

свегубиѿељ 'онај који све губи, разара, руши, уништава' Стулић (RJA).

○ српсл. *в̄сегубитељство* n. 'völliges Verderben' Цетињски октоих (Zett 1970:300);

свегубиѿељство 'рушење, пропаст, губитак, погуба' Стулић (RJA).

Наведене двотематске именице, са заменичким првим делом **в̄с̄*- (уп. Skok 3:207–208 s.v. *sāv*, Derksen 540), глаголском основном *губи- у другом делу, спојним вокалом **-е-* и суфиксима **-тељ*, односно **-тељ* + *-ство*⁹⁸³, потврђене су у старосрпским изворима и касније у Стулићевом речнику, при чему за другу лексему Стулић као извор наводи Lexicon Russicum trium linguarum (Stulli s.v.

---

⁹⁸² В. Бориш сматра да се у оваквим композитама (нпр. *мудрољубац* < *мудросӣ љубиѿи*) скраћује њен први елемент (Вогуš 1969:265). Говорећи о скраћивању основа, И. Клајн указује на тежњу „да се све основе, нарочито оне у првом делу, сведу на двосложни калуп ради боље кохезије сложенице“ (Клајн 2002:29).

⁹⁸³ Други део ових образовања поклапа се са самосталним именицама *губиѿељ* и *губиѿељство*. Именица *в̄сегубитељство* би се могла тумачити као суфиксална изведеница од *в̄сегубитељ*, али се она у семантичком погледу не ослања на *nomem agentis* већ непосредно на глагол, уп. слично томе стсл. *оучитељство* 'поучавање' (Цейтлин 1986:179). У вези с тим Клајн сматра да компонента *-тељство* показује извесну аутономију, али да није још увек постала прави сложени суфикс пошто наспрам облика на *-тељство* увек као основа постоји *nomem agentis* на *-тељ* (Клајн 2003:185).

svęubiteljstvo). Може се, дакле, закључити да су разматране лексеме у Стулићевом речнику адаптирани (метатезом у заменичкој компоненти, уп. Zett 1970:134) славенизми, уп., поред цитираних српсл. облика, стсл. **ВЪСЕГОУБИТЕЛЪ** (SJS), рус. *всегубитель, всегубительство* 16. и 17. в. (СРЯ XI–XVII).

Забележена је још једна српсл. апстрактна именица са истим заменичким првим делом и са суфиксом **-bstvo*, док је друга компонента базирана на именици **пагоуба**, у оквиру које се јавља основа **gub-* (за структуру в. Zett 1970:79).

○ српсл. *всепагубьство* п. 'völliges Verderben, äußerste Vernichtung' Д. Кантакузин (Zett 1970:302).

Уп. пример из руске писмености наведен s.v. *пагубство* п. 'пропаст, уништење': Предстанет бо ти напрасно все пагубьство... (ум. напрасно всепагубьство, αἰφνίδιος ὄλεθρος — тако у овде цитираном Василију Великом) Ив. Гр. Посл. 17. в. ~ 1573. (СРЯ XI–XVII).

Именичка образовања у чијем је првом делу акузатив именице *dân*, а у другом глаголска компонента *губ-* имају различита суфиксална уобличења, с тим што је прасловенска старина претпостављена за облике са суфиксима **-o-* и **-ā-*: *дангуб* т. и *дангуба* f., в. поглавље II.⁹⁸⁴

○ *дангуб, -а* т. 'доколица, слободно време, дангуба, беспосличење, леност, губљење времена' Стулић (RJA), *дангуб* 'мушкарац дангуба, особа која ништа не ради, ленштина' Ђалски (РСА).

Образовање са суфиксом **-ъ* и свега две потврде у корпусу припада семантичким категоријама *nomina actionis* и *nomina agentis*.

Стулић доноси потврду и за *nomen actionis* са суфиксом **-ъ*.

○ *дангуб, -и* f. 'доколица, слободно време, дангуба, беспосличење, леност, губљење времена' Стулић (RJA).

Најбоље посведочена и семантички најразуђенија јесте варијанта са суфиксом **-а*.

---

⁹⁸⁴ Скок и Вајан именицу *дангуба* третирају као поствербал (Skok 1:380 s.v. *dân*, Vaillant 4:751 § 1216), с тим што је француски слависта, имајући у виду само с.-х. потврду, претпостављао да је глагол настао калкирањем немачке сложенице (Vaillant 4:111 § 754). Док су поменуте именице заступљене у јсл. и исл. језицима, за глагол постоје само јсл. потврде, те он није уврштен у псл. реконструкте.

- *dànguba* f. 'desidia, inertia, ако ко стоји залудан и не ради ништа корисно, особито својом кривицом', 'temporis jactura, temporis impensa, време истрошено, па и за користан посао', 'мога, оклевање', 'нешто без користи чиме се неко бави', 'ardea purpurea L., врста чапље' (RJA), 'der Zeitverlust' (Вук), 'узалудно провођење времена', 'ленствовање, нерад' (Његош), *dànguba* / *dánгuba* 'узалудно, непотребно трошење, губљење времена', 'доколица, време неиспуњено радом и радним обавезама; слободно расположиво време', 'беспосличење, нерад', 'оно што (обично непотребно, некорисно) одузима време; беспослица, тричарија', f. (ређе m.) 'особа која ништа не ради, бадавација, ленштина', f. 'накнада (обично новчана) за изгубљено време', дијал. 'веранда, тераса' Бос. Грахово, дијал. 'кокошија ребра' Левач, зоол. 'чапља Ardea (A. purpurea, A. galloides, A. cinerea)' Банат, Војводина, Дубица у Хрватској, Вараждин (РСА), *дангуба* 'A. purpurea' Купиново, Босут (Hirtz II 83), *dànguba* 'врста чапље' Србобран (Mihajlović/Vuković), m./f. 'особа која ништа не ради, ленштина' Војводина (РСГВ), m. 'беспосличар, ленштина', f. 'штета настала због тога што се неко време није могло радити' Ченеј у Румунији (Марић), 'беспослица', m. 'беспосличар, нерадник', f. 'накнада за изгубљено време (код неизвршења договореног посла)' бачки Буњевци (Reić/Vučlija), 'онај који беспосличари', 'беспослица, нерад' бачки Хрвати (Sekulić), *dànguba*, -ē f./m. 'беспосличар, нерадник', f. 'губљење времена' Поткозарје (Далмација), *dànguba* / *dànguba* 'дангуба' Славонска Пожега (Sekereš VII), *dánгuba* / *dànguba* 'id.' j. Барања (Sekereš XI), *dánгuba* 'губљење времена, одлагање, беспосличење', m./f. 'особа која не ради, беспосличар' Ускоци (Станић), 'особа која ништа не ради, ленштина' Јасеново (РСГВ), f. 'дангуба' Славонија (Секереш I), Нашице (Sekereš III), j. Барања (Sekereš IX), *дангуба* 'узалудно губљење времена', 'новчана накнада за изгубљено време' Војводина (РСГВ), 'беспосличење, нерад, неактивност; губљење времена, спреченост у послу' Унац (Јовичић), 'губљење времена, беспосличење' Никшић (Ђоковић), *dànguba*, -ē 'онај који ништа не ради, беспослењак', 'губљење времена' Загарач (Ђупићи), *dànguba* Косово (Елезовић I), *дангуба* 'нерад; изгубљено време' Васојевићи (Боричић), *дангуба* 'узалудно губљење времена', 'ленштина, бадавација', 'накнада за изгубљено време' Тимок

(Динић), 'id. (код незавршеног посла)' Каменица код Ниша (Јовановић В.), m./f. 'нерадан човек', f. 'предњи део ребара и леђа у кокошке' Врање (Златановић), *дънгуба* 'дангуба', m./f. 'лења, нерадна особа' Призрен (Чемерикић), *дангуба* f. 'Zeitverlust', m./f. 'Nichtstuer, Faulenzer' (ČDL).

Ономастичке⁹⁸⁵ потврде:

- *Дангуба* f. село у Босни у Бјелјинској, млин који припада селу Чаковцима код Вуковара, 1866. (RJA), презиме⁹⁸⁶ Височка нахија (РСА), *Дангуба* шума код села Беркасово у Срему (Hirc 1896:289)⁹⁸⁷, *Дангуба* место ји. од Бихаћа, у Босни, место на путу Двор–Глина у Хрватској (<http://igooglemaps.com>), део насеља Брезово Поље, Глина у Хрватској, део насеља Илок, *Дангубе* део насеља Бијели Вир, Метковић у Хрварској (Naselja), *Дънгуба* m. мушки па с временом и породични надимак који се у Призрену употребљава као презиме: Ђођа Дънгуба, кафеџија (Чемерикић).

Именица је посведочена, према RJA s.v., од друге половине 17. в. и има изузетно широк семантички спектар будући да означава назив радње ('беспосличење, губљење времена'), особу као вршиоца радње ('особа која ништа не ради'), ствар у улози каузатора радње ('кокошија ребра'), место ('тераса') итд.

Исти распон значења има и образовање са суфиксом *-ица*, посведочено, према RJA s.v., од 18. в. Треба само указати, у вези са значењем особе, на то да суфикс овде нема функцију означавања женске особе, већ формира *nomen agentis / attributivum* који је или неутралан у погледу пола особе њим означене или се чак пре односи на лица мушког пола (уп. за ову врсту образовања SP 1:99, Клајн 2003:118–119). Судаћи по лексикографским квалификаторима деминутивно

---

⁹⁸⁵ Ваља подсетити да су исл. потврде сложеница са структуром **дънгуб-* претежно ономастичке, в. поглавље II.

⁹⁸⁶ Уп. и *Дангубић* (RJA), *Дангубић* / *Дангубић* (РСА), *Дангубић* Никшић (Ђоковић), *Дангубовић* / *Дангубовић* (РСА), презимена на *-ић* и *-овић* (за суфиксе у ономастичкој функцији уп. SP 2:56, 58, Стевановић 1975:517, Клајн 2003:109, 111–112).

⁹⁸⁷ Д. Хирц преноси локалну легенду о настанку назива: „Narod pripovijeda, da su za turskih vremena tu bile oranice, na kojima su Turci radili. Gospodar njihov često bi vikao: radite, ne dangubite! i po tome se to ime sačuvalo“ (Hirc 1896:289–290). Према В. Михајловићу, мотивација лежи у лошем квалитету земље (Михајловић 1968:166).

значење временом се губи (уп. Јовановић 2010:56–58).

- *дангубица* f. dem. 'ако ко стоји залудан и не ради ништа корисно, особито својом кривицом', 'нешто без користи чиме се неко бави' (РЈА), dem. од *дангуба* (Вук), необ. 'место, просторија где се дангуби, узалудно проводи време' (Његош), *дангубица* / *дангубица* 'узалудно, непотребно трошење, губљење времена', 'доколица', 'беспосличење, нерад', 'оно што (обично непотребно, некорисно) одузима време; беспослица, тричарија', 'особа која ништа не ради, бадавација, ленштина', 'накнада (обично новчана) за изгубљено време', дијал. 'кокошија ребра' Темнић, Левач, зоол. 'чапља *Ardea* (*A. purpurea*, *A. galloides*, *A. cinerea*)', дијал. 'тамбурица' Тугоница у Загорју, дијал. 'врста веза' (РСА), *дангубица* 'губљење времена, одлагање, беспосличење' Ускоци (Станић), *дангубица* 'тамбура' Војводина (РСГВ).

Именица са суфиксом *-иво* (за суфикс уп. Vaillant 4:713–715 § 1188, Стевановић 1975:456–457, Вабіć 1986:269, Клајн 2003:79–80) потврђена је само код једног писца из 19. в. и по речничкој дефиницији спада у категорију *nomina actionis*, мада би, судећи по другом цитираном примеру, могла имати и конкретно значење 'оно што одузима време, оно на чему се губи време', што више одговара семантици осталих образовања с овим суфиксом.⁹⁸⁸

- *дангубиво* п. заст. и дијал. 'узалудно, непотребно трошење времена, губљење времена; доколица; беспосличење, нерад': Јурве браћо! нема дангубива — Јесу ли ти они |... гдјегод рујно пили пиво — | Chesво пиво, Chesво дангубиво? Г. Мартић (РЈА, РСА).

Моносемантична именица са суфиксом *-ина* јавља се у саставу саобраћајног термина *колска дангубина*.

- *дангубина* / *дангубина* f. 'накнада (обично новчана) за изгубљено време': Донето [је] решење... о повећању колске дангубине [на железници] Политика 1954. (РСА).

Метонимијом настало значење 'новчана накнада за изгубљено време' присутно је и код претходно разматраних полисемантичних именица са суфиксима *-а* и *-ица*.

---

⁹⁸⁸ Уп. са апстрактним и конкретним значењем *идџиво* п. 'стицање, течење имовине', 'стечена имовина' (РМС).

Бројна су образовања са уско повезаном агентивном и квалификативном семантиком, тј. са значењима вршиоца радње и носиоца особине која проистиче из честог или сталног обављања неке активности.

- *д̀ангубац*, *-џа* т. 'онај који дангуби' (RJA), *д̀ангубац* / *д̀ангубац*, *-џа* 'мушкарац дангуба' (РСА).

Именица са суфиксом *-ац* посведочена је од друге половине 18. и током 19. века, без савремених потврда у РСА.

- *д̀ангубиџељ* т. 'онај који дангуби, залудно живи' Бела, Волтиђи, Стулић, *дангубиџељ* Белостенец (RJA).
- *изд̀ангубиџељ* т. 'човек који издангуби, *perditempo*, *perdigionata*, *tagdieb*' Волтиђи (RJA).

Образовања са суфиксом *-џељ* посведочена су искључиво код старих лексикографа, а изведеница од глагола *издангубиџи* има само једну потврду. Према Скоку, посреди је лексикографска творевина: „*Voltiđi je stvorio odatle i radnu imenicu izdangubitelj* коју засјело није чуо“ (Skok 1:380 s.v. *dân*).

Именица са суфиксом *-аџ* (о суфиксу у датом значењу уп. Skok 1:67 s.v. *-ađ¹*) потврђена је у савременом језику.

- *дангубаџ*, *-џа* т. 'мушкарац дангуба' (РСА), *д̀ангубаџ* 'беспосличар' (РМС).

Слабо су посведочени облици са суфиксима *-џи* (за суфикс уп. *губиџи*), *-ар⁹⁸⁹* и *-џија* / *-чија⁹⁹⁰*.

- *дангубџи*, *-џа* т. 'мушкарац дангуба': Овде су ти, брате, сакупљени с коца и конопца... Прво, група из Шокена... затим такозвани дангубиџи из Србије само С. Јаковљевић (РСА).
- *д̀ангубаџ* т. 'беспосличар' само Д. Баранин (РМС).
- *дангубџија* т. 'мушкарац дангуба' Ред., *дангубџија* дијал. 'id.' Буњевачке и шокачке новине 1870. (s.v. *дангубџија*), *дангубџија* дијал. 'особа која ништа не ради, бадавација, ленштина' *ibid.* (РСА).

Уп. у истом значењу и:

---

⁹⁸⁹ За суфикс уп. Skok 1:49–52 s.v. *-ar²*, Vaillant 4:316–320 § 851–853, SP 2:21–22, Стевановић 1975:506–508, Babić 1986:96–102, Клајн 2003:41–47.

⁹⁹⁰ За суфикс уп. Skok 1:474 s.v. *-džija*, Vaillant 4:329–331 § 864–865, Стевановић 1975:533, Babić 1986:186–187, 192, Радић 2001:17–33, Клајн 2003:206–207, 208.

- *д̀ангубнѝк* m. 'онај који дангуби' (RJA), *д̀ангубнѝк* / *д̀ангубнѝк* 'мушкарац дангуба' Далмација и Херцеговина (РСА).

Именица је потврђена од друге половине 17. в. и тумачи се као поименичење придева *дангубан* суфиксом *-ик* (RJA s.v., Skok 1:380 s.v. *dān*).

За њен деминутив, образован помоћу суфикса *-ић*⁹⁹¹, у грађи постоји само једна, и то лексикографска потврда.

- *д̀ангубничѝћ* m. dem. од *дангубник* само Стулић (RJA).

Посведочен је и моциони корелатив (према *дангубник*) који је изведен суфиксом *-ица*.

- *д̀ангубница* f. 'женска особа која дангуби' Стулић (RJA), *д̀ангубница* / *д̀ангубница* 'жена дангуба' Далмација и Херцеговина (РСА).

У ретка образовања са значењем особе спада такође изведеница од придева *дангубан*, која је творена помоћу суфикса *-јак* (за суфикс в. Skok 1:749 s.v. *-jāk*, SP 1:89–90, Стевановић 1975:477–479, Вабич 1986:92–95, Клајн 2003:30–34) .

- *д̀ангубњѝк* / *д̀ангубњѝк* m. 'мушкарац дангуба' само М. Беговић (РСА).

Деминутивно образовање са суфиксом *-чић* потврђено је једино у цитираним стиховима и вероватно се наслонило на деминутив *мангупчић* који му претходи.

- *д̀ангупчић* / *д̀ангупчић* m. 'дете дангуба': Мангупчићи | Дангупчићи | Креште, ијујучу Р. Кошутин (РСА).

Именице са суфиксима *-осѝ*, *-сѝво* и *-лук*, који творе *nomina abstracta*, немају потврда млађих од 19. в.

Изведеница од придева *дангубан* са суфиксом *-осѝ* потврђена је у 18. в. код два писца.

- *д̀ангубнѝсѝ* f. 'desidia, особина онога који је дангубан' Ј. Бановац, Ђ. Рапић (RJA).

Образовање са суфиксом *-сѝво* јавља се једанпут у преведеном тексту као еквивалент немачке именице *Müßiggang*.

- *дангупсѝво* n. 'беспослица, доколичење': Дангубство (*Müssiggang*) поболшати се може съ поощрениемъ и са собственымъ примѣромъ прилѣжанія 1836. (Михајловић).

---

⁹⁹¹ О суфиксу у поменутом значењу уп. Skok 1:706 s.v. *-ic*, Vaillant 4:335 § 868, SP 2:57, Стевановић 1975:516, Вабич 1986:164–177, Клајн 2003:108, Јовановић 2010:37–47.

Обе овде разматране именице са суфиксима турског порекла, апстрактна именица на *-лук*⁹⁹² и именица у значењу особе на *-џија / -чија*, забележене су у истом извору.

- *дангублук* т. заст. 'доколица; беспосличење, нерад' Буњевачке и шокачке новине 1870. (РСА).

На основу тога се може закључити да су у питању локалне творенице у којима су поменути суфикси искоришћени као средство стилско-семантичке интензификације (уп. Радић 2001:72–73).

Глаголске именице од глагола *дангубиџи* и *задангубиџи* посведочене су од друге половине 17. односно 18. века.⁹⁹³

- *дангубљење* п. 'губљење времена' (РЈА), 'das Zeitverlieren' (Вук), *дангубљење / дангубљење* гл. им. од *дангубиџи* (РСА), *дангубење* 'дангубљење' Каменица код Ниша (Јовановић), гл. им. од *дангуби (се)* Тимок (Динић), *дангубење* 'дангубљење' Призрен (Чемерићи).
- *задангубење* п. 'радња којом је неко задангубио, изгубио много од дана, времена' само Ј. С. Релковић (РЈА).

Ова друга именица има само једну потврду из 18. века, а с тим у вези треба подсетити да глаголских именица од свршених глагола данас има далеко мање него оних изведених од имперфектива.

Придеви и прилози

Придеви са суфиксом *-(а)н / -ни* и од њих изведени прилози

Придеви са суфиксом *-(а)н < *-ънъ*⁹⁹⁴ могу бити изведени директно од глагола, симплекса и префигираних облика, или посредно, преко поствербала или

---

⁹⁹² За суфикс в. Skok 2:328 s.v. *-luk*², Стевановић 1975:491–493, Babić 1986:317, Радић 2001:63–78, Клајн 2003:152–154.

⁹⁹³ Што се тиче потврда из призренско-тимочке зоне, треба рећи да су у тим говорима аналошки уклоњени трагови јотовања у трпном придеву глагола седме врсте, уп. *кујен, заградено* (Ивић П. 1985:115), што је затим пренето и на глаголске именице изведене од глагола те врсте.

⁹⁹⁴ За суфикс в. Skok 1:36–38 s.v. *-(а)н*¹, Vaillant 4:451–456 § 975–979, Стевановић 1975:559–561, Babić 1986:398–410, Клајн 2003:257–266.

девербалних именица.⁹⁹⁵

- *зубан, -бна, -бно* адј. 'расипан' или 'који је изгубио памет': Софока (sic) мудрога кућна худала је обитил прид судом кадно га Атенским освади каконо губнога, да га з власти звади И. Тонковић у Ђ. Бараковић (RJA).

П. Будмани истиче да је овај придев, са једином потврдом из 17. в., без сумње изведен од глагола *зубиџи*, али није сигуран које је његово тачно значење (RJA s.v.). Пре ће бити да је у питању ово друго значење.⁹⁹⁶

- *џагубан, -бна, -бно* адј. 'шкодљив, опасан' глагољски текстови, 15. в., Ш. Кожичић, Д. Обрадовић, 'schädlich' Поповић (RJA), Жене обћене... су много пагубне, скози проказни и скрози ине недужње⁹⁹⁷ 14. в. (Mažuranić s.v. *paguba*), *џагубань*: когано сѣ свѣ његове беседе пагубне и пото^нне [ѣГѠЖЕ ВСѦ ГЛ Ъ ПОТОПНЫѦ] (Венцловић).

Придев је изведен од именице *џагуба* (уп. Brodowska-Honowska 1960:91). Према RJA s.v., потврда из Поповићевог речника је русизам. И остале потврде указују на то да је пре у питању славенизам него народна реч. Уп. стсл. **пагоубьнѣ** адј. 'погубан', 'опасан' (SJS), рус.-цсл. *пагубный* 'који доноси пропаст, погубан, опасан, штетан' (СРЯ XI–XVII), рус. *па́губный* 'који води у пропаст; погубан' (БТСРЯ).

- *џѡгубан, -бна, -бно* адј. 'онај који носи, узрокује погубу, пропаст', 'смртоносан, шкодљив' Бела, 'опасан, шкодљив' Поповић, 'пропадљив': Божанствена мудрост бијаше одлучила одкупити човјечански народ не цијеном погубном злата или сребра, него многоцјеном крвљу пољубљенога сина П. Б. Бакшић (RJA), 'који доноси, изазива несрећу, пропаст, кобан, фаталан', 'праћен несрећом, пропашћу, пун несреће, несрећан, погубљан' (Његош), 'који доноси погубу,

---

⁹⁹⁵ О придевима на *-ѣнъ који на описани начин могу бити творбено двоструко мотивисани в. Brodowska-Honowska 1960:94, Vaillant 4:453 § 977, Клајн 2003:265.

⁹⁹⁶ Цицерон, *Sato maior de senectute* 22, препричавајући анегдоту о томе како су Софоклови синови оптужили оца да је запоставио вођење породичних послова, користи израз *quasi disipientem* 'као (тобож) лудог'. Апулеј, *Apologia* 37, употребљава исти глагол, као и именицу *dementia*. Захвалност за ове податке дугујем проф. А. Ломи.

⁹⁹⁷ Уп. цитат из Мажуранићевог извора: от жене *обѣѣне*, ка се пустила всимь... зачь такове жене м'ного крат' су *муѣѣѣ* или от реда или су *блиѣѣѣ* за скупление ницихъ ближ'них' родителъ и су много пагуб'не скози *ѣроказ'ни* и скрози ине недужне 38а Иванчићев зборник (Milčetić 1890:71).

смртоносан', 'опасан, штетан' (РМС), 'смртоносан' Ново Милошево (РСГВ), *йогубан* 'који доноси несрећу, пропаст; кобан, фаталан' Никшић (Ђоковић).

Конверзијом је од придева образован прилог.

- *йогубно* adv. 'на начин који доноси пропаст' Ш. Будинић, Стулић, 'смртоносно' Бела (RJA s.v. *рѡгубан*), *йѡгубно* 'на погубан начин' (РМС).

Значење овог придева и од њега конверзијом насталог прилога је најчешће активно, уп. 'онај који носи, узрокује погубу, пропаст', 'смртоносан' и сл. Једина потврда за пасивно значење 'пропадљив' забележена је код П. Б. Бакшића, те се оно наводи у RJA са резервом. Судећи по дефиницијама значења, придев је изведен од поствербалне именице, али је код оваквих образовања вербално порекло јасно изражено.

- *нейогубан* adj. 'непогибан' Стулић (RJA).

Конверзијом је од придева образован прилог.

- *нейогубно* adv. 'vita incolumi' Стулић (RJA s.v. *перогубан*).

Лексеме су посведочене једино у Стулићевом речнику, те недостају докази о њиховој реалној језичкој употреби. RJA упућује за значење овог придева на синоним *нейогубан* 'који не гине, који не може погинути'. Како је у питању лексема из гнезда глагола *губиџи*, њено би се значење могло прецизније дефинисати као 'који се не може погубити'. Будући да има пасивно значење, придев није настао префиксацијом од придева *йогубан*, чија је семантика у највећем броју примера активна, већ префиксално-суфиксалном творбом или пресликавањем творбене структуре синонимног придева *нейогубан*.⁹⁹⁸ Стевановић истиче да су придеви овог типа изведени од одричних глагола и да обично означавају особину коју није могуће остварити (Стевановић 1975:561). Клајн их описује као префиксално-суфиксалне творенице са значењем негиране могућности извршења глаголске радње (Клајн 2003:266). Они се, каже још Стевановић, попут девербалних придева на *-(љ)ив*, односе или на субјекат или на објекат (чешће ово друго) основног глагола (Стевановић l.c.). Придев *нейогубан* илуструје први тип (јер је изведен од непрелазног глагола), а *нейогубан* други.

- *губиџан*, *-џина*, *-џино* adj. 'који припада губитку': Ер ни мало губитнога би

---

⁹⁹⁸ Већ је више пута указивано на синонимију и исту творбену структуру лексема из гнезда глагола *гинуџи* и *губиџи*.

зламења само Ј. Кавањин (RJA).

Конверзијом је од придева образован прилог.

- *зубийно* adv. 'штетно, *damnose, perniciose*' само Стулић (RJA s.v. *gubitan*).
- *зубийачан, -чна, -чно* adj. 'штетан': Колико би било губитачно, на Љубовић и Горицу саму, а камо ли у бедене заћи само Г. Мартић (RJA).

Формално гледано, ови слабо посведочени придеви представљају изведенице од именица *зубий*⁹⁹⁹ односно *зубийак*. С обзиром на извештан творбени паралелизам између лексичких скупина *зубийи* и *добийи*, могуће је да су на творбу разматраних лексема утицала старија и боље потврђена образовања истог творбеног типа из породице глагола *добийи*, уп. *дѡбийан* adj. од 16. в., *дѡбийно* adv. (RJA s.v. *dŏbitan*) < псл. **dobyтънь* (SP 3:327–328), *дѡбийачан* adj. од краја 18. в. и са потврдама из дела Г. Мартића (RJA) < псл. **dobyтъсьнь* (SP 3:324).¹⁰⁰⁰

- хрв.-цсл. **ГОУБИТЕЉЊЪ, -и** adj. 'погубан, који доноси пропаст' (RCJHR), *зубийељан, -љна, -љно* 'који губи, *destruens, pestifer, perniciosus, damnosus*' само Стулић (RJA).

Конверзијом је од придева образован прилог.

- *зубийељно* adv. 'pestifere' само Стулић (s.v. *gubitelan*).

Овај придев изведен од агентивне именице на **-tel'ъ* (уп. *зубийељ*) није посведочен у народном језику пошто су и Стулићеве потврде из глагољских бревијара (Stulli s.vv. *gubiteljan, gubiteljno*).

- *ѡгубийељан, -љна, -љно* adj. 'који доноси пропаст, погубан' само Ш. Будинић, 'који има бити погубљен, смакнут, убијен' само Стулић (RJA).

Формално гледано, овај придев се може тумачити као изведеница од агентивне именице *ѡгубийељ*, па се вероватно зато Стулићева потврда, са пасивним значењем, сматра у RJA s.v. непоузданом. Р. М. Цејтлин указује на то да се у различитим словенским језицима образују придеви на **-telъn-* који су мотивисани непосредно глаголима и који могу имати два типа значења: активно и

---

⁹⁹⁹ Вајан истиче да су придеви на **-тъпъ* и **-пъпъ* у вези са одговарајућим глаголским именицама (Vaillant 4:453–454 § 977). Међутим, глаголска именица која је у овом случају могла мотивисати творбу потврђена је само у Витезовићевом речнику, в. *зубийје*.

¹⁰⁰⁰ ЭССЯ не реконструирше ове придеве.

пасивно (Цейтлин 1986:154).

- *зубилишнини* адј. 'који се односи на губилиште, на погубљење' С. Винавер, М. Богдановић (РСА).

Посреди је односни придев са суфиксом *-ни* који је изведен од именице *зубилишине*.

Придеви са суфиксима *-ив* и *-љив*

- *губив* адј. 'губљив, caducus' само Стулић (РЈА).
- *зубљив* адј. 'који се губи, који се може губити' само Б. Кашић (РЈА), нераспр. 'који се може губити, изгубити' само превод В. М. Јовановића (РСА).
- *изгубив* адј. 'који се може изгубити' само Стулић (РЈА).
- *изгубљив* адј. 'који се може изгубити' А. Канижлић, И. Великановић, Стулић (РЈА), 'id., који се губи, који ишчезава' М. Божић, Ристић/Кангрга (РСА).
- *погубљив* адј. 'који узрокује пропаст, погубан' Ш. Будинић, 'опасан' А. Кадчић (РЈА).
- *згубљив* адј. 'који се лако може изгубити' А. Георгицео, Стулић (РЈА).
- *неизгубив* адј. 'који се не може, не сме изгубити, који је увек присутан' С. Шимић, 'који се не може отуђити, неотуђив, неприкосновен' Ђ. Вукићевић (РСА).
- *неизгубљив* адј. 'који се не може отуђити, неотуђив, неприкосновен' Ђ. Вукићевић, Ристић/Кангрга (РСА).
- *незагубљив* адј. 'који се не може загубити, изгубити, затурити' Ристић/Кангрга, РМС (РСА).

Као што се може видети, број придева из ове творбене категорије¹⁰⁰¹ није занемарљив, али се ниједан од њих не одликује већим бројем потврда. Облици *губив*, *изгубив* и *незагубљив* забележени су једино у речницима. А. Шојат указује на то да су ови суфикси врло продуктивни у књижевном језику, али да су слабо заступљени у народним говорима (Šojat 1959:93–94, Vaillant 4:483 § 998), што и овде презентована грађа потврђује. Укупно узев, бројније су и боље посведочене

---

¹⁰⁰¹ За придеве на *-ив* и *-љив* в. Skok 1:736 s.v. *-iv*, Vaillant 4:475–483 § 995–998, Стевановић 1975:550–558, Babić 1986:422–425, 431, Стакић 1988:185–195, Клајн 2003:281–287.

изведенице са суфиксом *-љив*.¹⁰⁰² Углавном су то образовања која су изведена од глагола, симплекса и префигираних облика, и која имају пасивно значење са семом посибилности (уп. Вабіć 1986:423).¹⁰⁰³ Њихова семантика се може изразити формулом 'који се може + мотивни глагол'. Облици са префиксом *не-* настали су префиксално-суфиксалном творбом (*незагубљив*), а у случају придева *неизгубљив* можда и префиксацијом од *изгубљив*. Једини изузетак у погледу семантике јесте придев *ѿогубљив* са значењем 'који узрокује пропаст; опасан' које указује на то да је мотивна реч могла бити и поствербал *ѿогуба / ѿогуб* 'пропаст, погибија; опасност'. Занимљиво је да и у оквиру лексичке породице глагола *гинути* сви придеви на *-ив / -љив* имају значење 'који гине', сем придева *ѿогубљив* који реализује значење 'погубан, опасан', в. поглавље V, те је, дакле, синониман са *ѿогубљив*.

Придеви са суфиксом *-ски* и од њих изведени прилози

Образовања са суфиксом *-ски*¹⁰⁰⁴ изведена су од именица са значењем лица из категорија *nomina agentis* и *nomina patientis* и врло слабо су посведочена.

- *губиѿељски* adj. 'који се односи на губитеља, целата' Ј. Суботић (РСА).

Уп. и прилог:

- српсл. **ГОЋБИТЕЉСКИИ** adv. 'perniciosus': **НЕ ГОЋБИТЕЉСКИ НЬ СПАСИЋ**¹⁰⁰⁵ Теодосије (Даничић, RJA s.v. *gubiteļski*).

У основи ових лексема јесте агентивна именица *губиѿељ*, српсл. **ГОЋБИТЕЉ**.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰² Варијанта *-љив* се иначе чешће употребљава него *-ив* и то нарочито у девербалним образовањима (Skok 1:736 s.v. *-iv*, Стевановић 1975:550, 552).

¹⁰⁰³ А. Шојат напомиње да се придеви са овим суфиксима, који имају пасивно значење, изводе по правилу од перфективних и прелазних глагола (Šojat 1959:99). Иако има облика изведених од несвршеног симплекса, образовања од свршених префигираних глагола бројнија су и нешто су боље потврђена.

¹⁰⁰⁴ За суфикс уп. Vaillant 4:448–450 § 973–974, Стевановић 1975:546–549, Вабіć 1986:351–368, Клајн 2003:297–303.

¹⁰⁰⁵ Уп. шири контекст: **НА СЋДАЛИШТИ НЕ ГОЋБИТЕЉСКИ НЬ СПАСИЋ СЋДИТЬ** (Даничић s.v. **СЪПАСЬНЬ**).

¹⁰⁰⁶ За придевска и прилошка образовања изведена од именица на *-ѿељ*, *-ѿељица* и *-ѿељка* помоћу овог суфикса в. Ристић 1983:17–19, 22.

- *губилачки* adv. 'као губилац, целатски': Тако на седишту светитељства не седи [св. Сава] губилачки него спасилачки само М. Башић (РСА).

У основи овог прилога налази се агентивна именица *губилац*. Придев није потврђен, па је у РСА реконструисан на основу прилога. Једина потврда прилошког облика потиче из дела Старе српске биографије, Београд 1924, и заправо је парафраза цитата наведеног за српсл. прилог **ГОУВИТЕЉСКИИ** (в. напомену 1005).

- *изгубљенички* adj. 'који је као у изгубљеника, својствен изгубљенику, очајнички' само Ђ. Виловић (РСА).

Овај придев, који има свега једну потврду, изведен је од именице *изгубљеник*.

Партиципи у придевској и прилошкој служби

У овој лексичкој породици посредни је само партицип перфекта пасива.

Партиципи перфекта пасива

Из разлога о којима је већ било речи (в. поглавље III), овде се није могла увек повући оштра граница између партиципа и придева партиципског порекла.

- *изгубљен* pt. pass. / adj. 'који се не може наћи', 'који се односи на нешто без чега је неко остао, што му је нестало (на време, славу, родно место, новац, наду, милост, здравље, опкладу и сл.)' 'који је пропао, коме нема спаса', 'који је смушен, поплашен, клонуо духом', 'запрепашћен, пренеражен' (RJA s.v. *izgubiti*), *изгубљен* 'пометен, заблудео; заведен' (Његош), 'који је у безнадном положају, пред неизбежном пропашћу, коме нема спаса', 'од кога не може бити ништа добро, пропао', 'који је пошао рђавим путем, заблудео', 'који се не сналази у некој ситуацији, збуњен, сметен, дезоријентисан', 'који је изгубио наду, очајан, апатичан, деморалисан', 'занет, одсутан духом; који је у заносу, трансу, неприсебан, несвестан; који одражава такво стање (о очима, погледу)', 'који је далеко од насеља, путева, забачен, забитан; заклоњен, скривен' (РСА), 'који је без наде, беспомоћан' бачки Буњевци (Рсић/Ваџлија), бачки Хрвати (Sekulić), у изразу *изгубљена, залућала овца* 'особа која се одвојила од своје средине, породице, вере и сл., која је пошла погрешним путем' Врашац (РСГВ

s.v. *овца*), *изгубѐн* 'изгубљен' Свиница (Томић I), *изгубен* 'id.' Пирот (Златковић I), 'који је изгубљен', 'који је душевно сломљен, скренуо памећу' Тимок (Динић), 'ван себе, дезоријентисан, сметен, збуњен', у изразу *Изгубен случај* Каменица код Ниша (Јовановић В.), *изгубјѐн / изгубјен* фиг. 'dem Untergang geweiht, verloren' (ČDL).

Конверзијом је добијен прилог.

- *изгубљено* adv. 'као ван себе, збуњено, сметено, дезоријентисано', 'у апатичном расположењу, безнадно, клонуло', 'удубљујући се, уносећи се у нешто до самозаборава, занесено, задубљено', 'губећи се, нестајући, ишчезавајући' (РСА).
- *згубен* adj. 'изгубљен' Свиница (Томић I)
- *загубљен* рт. pass. као adj. 'изгубљен, залутао' (RJA s.v. *zagubiti*), *загубен* 'изгубљен; расејан; будаласт' Пирот (Живковић), 'који је несналажљив, сметен' Трговиште (Златановић), 'неприсебан, изгубљен' Лесковац (Митровић).¹⁰⁰⁷

Конверзијом је добијен прилог.

- *згубљено* adv. 'беспомоћно, изгубљено, дезоријентисано' Вараждин (Lipljin).¹⁰⁰⁸
- *загубљено* adv. 'perdite, neglecte' Белостенец, 'perdutamente; heftig, aufs äusserste' Волтићи (RJA s.v. *zagubiti*), *загубљено* 'изгубљено, изгубивши се, остајући изван пажње, заклоњен од погледа' (РМС).

Двотематски придеви и прилози

Класификација грађе у овој категорији неће бити спроведена према суфиксима, већ на основу тематске структуре придева, као што је то учињено и са именичким сложеницама. Оваква једнообразност омогућава да се лакше прате образовања исте тематске структуре међу именицама, придевима и прилозима.

Двојтематски придеви са основом *gub- у првом делу

Најчешће се ова основа јавља у виду глаголске компоненте. Као и код именица, и код придева постоје два типа ових сложеница: са спојним вокалом *-и-* и

¹⁰⁰⁷ О облицима *изгубен*, *загубен* у ји. Србији в. Белић 1905:148–153, 504.

¹⁰⁰⁸ Већ је било речи о томе да кајк. префикс *з-* може одражавати и **bz-* и **sb-*.

са спојним вокалом -о-.

У први тип спадају присвојни и односни придев који су изведени од императивне сложенице *згубидан* помоћу суфикса -ов¹⁰⁰⁹ и -ски¹⁰¹⁰. Посведочени су, као и већина именичких образовања исте структуре, у делу А. Ковачића.

- *згубиданов* adj. 'који припада згубидану' А. Ковачић (РСА).
- *згубидански* adj. 'који се односи на згубидане, који припада згубиданима' А. Ковачић (РСА).

У други тип спада сложеница чију структуру *verbum + помен* испуњавају основе глагола *зубити* и именице *душа*, а која је уобличена као придев помоћу суфикса -(а)н.¹⁰¹¹ Уп. именицу исте тематске структуре *зубодушан* и сл.

- *зубодушан /зубодушњн, -шина, -шно* adj. 'о особи или нечем другом што чини да се душа губи' Призрен (Чемерикић) = *зубодушан, -шина, -шно* дијал. 'који уништава, који чини да неко страда, бездушан, злбан' Призрен (РСА).

Потврђена је, сем тога, српсл. сложеница са истим суфиксом у којој се прва компонента базира на именици **raguba*, док другу компоненту чини вербална основа **rod*-¹⁰¹² (за структуру в. Zett 1970:71).

- српсл. *raguborodънъ* adj. 'Vernichtung hervorbringend' Цетињски октоих (Zett 1970:240).

Уп. цел. *пагоубородънъ* 'perniciosus' (Miklosich 1862–1865).

Двојтематски придеви и прилози са основом *gub- у другом делу

И у овој скупини сложених придева образовања ће бити разврстана према типу везе између саставних делова, те ће најпре бити разматрани придеви са спојним вокалом -о- / -е-, а затим они без спојног вокала.

- српсл. *дѣтогубънъ* adj. 'Kinder mordend' Иловичка крмчија (Zett 1970:190).

Ово је српсл. сложеница са именичком основом **dět-* у првом делу, глаголском основом **gub-* у другом, спојним вокалом -о- и придевским суфиксом

---

¹⁰⁰⁹ За суфикс уп. Skok 1:496–497 s.v. -ev/-ov, Vaillant 4:437–441 § 961–965, Стевановић 1975:543–544, Babić 1986:340–350, Клајн 2003:295–297.

¹⁰¹⁰ За суфикс в. напомену 1004.

¹⁰¹¹ О придевима ове структуре в. Клајн 2002:122.

¹⁰¹² Уп. Skok 3:151–153 s.v. *rôd*.

*-ьль.¹⁰¹³ Уп. и рус.-цсл. *дѣтогубьнѣи* (Срезневский). Уп. српсл. именичке сложенице са истом тематском структуром *dětogubьсь* и *dětogubica*.

Посведочена су следећа двотематска образовања са основом именице **duša* у првој компоненти и глаголском основом **gub(i)-* у другој:

○ српсл. *dušegubьль* adj. 'die Seele verderbend, mordend' Доментијан¹⁰¹⁴, Цетињски октоих (Zett 1970:186), *душѣгубан*, -бна, -бно 'који убија душу (некоме), погубан, смртоносан' Јустин Поповић, Ј. Скерлић, Ј. Новић Оточанин (РСА);

душѣгубан, -бна, -бно adj. 'који убија душу (некоме), погубан, смртоносан': Оданде [he] донести душоубних отрова каквих | Те их у чашу нама понасути и све нас скончат! превод Т. Маретића (РСА).

Конверзијом је творен прилог.

○ *душѣгубно* adv. 'на душегубан начин; погибелно за душу (у религиозном смислу), грешно' само Ј. Новић Оточанин (РСА).

Ово су сложенице цсл. порекла са придевским суфиксом *-(a)н*.¹⁰¹⁵ Облик са спојним вокалом *-e-* је изворан, и од њега је конверзијом добијен прилог, док је варијанта са конфиксом *-o-* млађа.¹⁰¹⁶ О српсл. придеву в. Zett 1970:71. Уп. стсл. *доушегоубьнѣ* 'ψυχοφθόρος, animas perdens' (SJS),¹⁰¹⁷ као и пољ. *duzozgubny* ретко 'погубан по душу', *duzozgubnie* adv. (SJP). Што се тиче придева *душѣгубан* из Маретићевог превода Одисеје, вероватно је настао калкирањем гр. модела *θυμοφθόρος*, Od. II 329, чиме се може објаснити разлика у спојном вокалу у односу на варијанту *душѣгубан*, која се сматра славенизмом.

○ *душегубьлив* adj. заст. 'душегубан, који убија душу (некоме), погубан,

---

¹⁰¹³ О структурном типу сложенице в. Zett 1970:71, Клајн 2002:94–96.

¹⁰¹⁴ Уп. шири контекст потврде: *а зьлааго поўти доушегоубьнааго да останешн се* (Доментијан 224).

¹⁰¹⁵ Сложени придев је из цсл. преузет и у друге слов. језике (ESJS 3:155 s.v. *duša*), уп. буг. *душегубен* (БЕР 1:451 s.v. *душа*), рус. *душегубный* 'који уништава душу; смртоносан' (Даль s.v. *душá*).

¹⁰¹⁶ О узроцима варирања спојног вокала било је речи у вези са именицама исте тематске структуре.

¹⁰¹⁷ О стсл. придеву в. Schumann 1958:33, Brodowska-Honowska 1960:110, Vaillant 4:453 § 976, 738 § 1212, 750 § 1216, Цейтлин 1986:234–235.

смртоносан' (РСА).

Сложени придев исте тематске структуре са спојним вокалом *-e-* и са суфиксом *-љив* потврђен је само у речнику Ђ. Поповића с краја 19. века.¹⁰¹⁸ Уп. струс. *душегубивый* adj. 'склон убиству, спреман на убиство' 1380. (СРЯ XI–XVII). О семантичком односу и употреби паралелних придевских образовања на *-ив* / *-љив* и *-(а)н* в. Vabić 1986:424–425.

○ српсл. *dušegubiteljъ* adj. 'die Seele verderbend' Владислав граматик, ЗН¹⁰¹⁹ (Zett 1970:186).

Р. Цет овај српсл. придев тумачи као сложено-изведено образовање са суфиксом *-тељн(ъ)*¹⁰²⁰ (Zett 1970:73), уп. и рус.-цсл. *душегубительный* 'губящий души; вредный для души' од 12. в. (СРЯ XI–XVII), *доушегубительный* (Суворин).¹⁰²¹ О синонимији придева *dušegubьъ* и *dušegubiteljъ* в. Zett 1970:57, 123.

○ *људо̀губан* / *људòгубан*, *-бна*, *-бно* adj. ков. 'у којем се гине, погубан, крвав': Из боја ћемо ти људогубног долазити амо? само превод Маретић/Ившић (РСА).

○ *їло̀до̀губан*, *-бна*, *-бно* adj. ков. 'који губи плод': Високи ту су јагњеди и уз плодогубне врбе само превод Маретић/Ившић (РМС).

Наведени придеви са првом, именичком компонентом заснованом на именицама *људи*¹⁰²² односно *їло̀д*¹⁰²³, глаголском основном *губ-* у другом делу, спојним вокалом *-o-* и суфиксом *-(а)н* јесу кованице потврђене једино у преводу старогрчких епова,¹⁰²⁴ те су настале према моделу старогрчких сложеница.¹⁰²⁵

---

¹⁰¹⁸ О придевима ове структуре в. Клајн 2002:96.

¹⁰¹⁹ Уп. шири контекст потврде: ...а скоџи кь вьсакомоу лихоньствоу и оухицуѣнию доушегубитѣлномоу, завь Христовь прѣзвύτεрь Воукь, съписах сїю кнѣгоу доушепользиѣ 1516. (ЗН 427°), ...а скоџи и оухицуѣни кь вьсакомѣ лихоньствѣ и пакости доушегубител'нии завь Христовь, прѣзвύτεрь Цвет'ко, ... и съписахъ сїю ... книгѣ 1560. (ЗН 618°).

¹⁰²⁰ О настанку овог сложеног суфикса којим се изводе придеви мотивисани непосредно глаголима и о његовом семантичком развоју в. Цейтлин 1986:153–154.

¹⁰²¹ Треба рећи да помен agentis на **-tel'ъ* исте двотематске структуре није забележен у: SJS, Zett 1970, СРЯ XI–XVII, Miklosich 1862–1865, Срезневский, Суворин, Дьяченко.

¹⁰²² Уп. псл. **ludъ*, **ludь*, **ludьje* (ЭССЯ 15:194–200). В. и Skok 2:339–340 s.v. *ljūdi*.

¹⁰²³ Од псл. **plodъ* (Skok 2:687 s.v. *plōd*).

¹⁰²⁴ Придев *људо̀губан*, из Илијаде, образован је према гр. φθισήνωρ II. II 833 игд. (φθίνω 'нестајем,

- *мѝрогубан*, -бна, -бно adj. калк 'који губи мир, тј. свет, погубан, ужасан, катастрофалан': Мирогубни стреси зачестише (Његош) = *мѝрогубан*, -бна, -бно песн. заст. 'који уништава свет, погубан за свет' Његош (РСА).

Придев са именицом *мѝр* 'свет'¹⁰²⁶ у првом делу, глаголском основном *губ-* у другом делу, спојним вокалом -о- и суфиксом -(а)н представља, према Св. Стијовићу, Његошеву кованицу на бази црквенословенског (Стијовић С. 1992:172).¹⁰²⁷

- српсл. **ВЪСЕГОУБИТЕЛЬНЪ** 'perniciosissimus': **всегоубительномоу диволоу** Ст. Првовенчани (Даничић), 'allesverderbend' Цетињски октоих (Zett 1970:300), *свегубиѿѿѿан*, *свегубиѿѿѿни* 'perniciosissimus, који све губи, уништава' Стулић (RJA s.v. *svesubiteľan*).

Лексема је без потврда из народног говора, а Стулићева потврда, преузета из речника *Lexicon Russicum trium linguarum*, представља адаптирани славенизам. Уп. (ст)рус. *всегубительный* adj. 'који уништава све' од 14. в. (СРЯ XI–XVII), рус.-цсл. *всегубительный* 'id.' (СЦСРЯ). У RJA s.v. *svesubiteľan* се тумачи као резултат слагања заменице *све* и придева *губиѿѿѿан*. Цет убраја овај придев у творбено амбивалентна образовања пошто је могао настати не само композицијом

чиним да нестане, уништавам' + *ἀνήρ* 'мушкарац, јунак'), док је *ιλοδογубан* из Одисеје и начињен је према гр. *ὄλεσιςκαρπος* Od. X 510 (*ὄλλωμι* 'уништавам', *ὄλλωμαι* 'пропадам' + *κάρπος* 'плод'). Како се може видети, калкирани облици се одликују инверзијом основа у односу на грчки модел. Податке о стгр. сложеницама добила сам од проф. А. Ломе, на чему му срдачно захваљујем.

¹⁰²⁵ Уп. пољ. сложени придев исте структуре и сличног значења као *људогубан*, само са другом глаголском основном: *ludotratny* ретко 'tracacy, gubiacy ludzi' Ст. Гославски (SJP).

¹⁰²⁶ Од псл. *mirь (ЭССЯ 19:55–57). В. и Skok 2:426–428 s.v. *m̃o*.

¹⁰²⁷ Уп. придев исте структуре само са другом глаголском основном, који је потврђен такође код Његоша: *мѝродр̃жнї* adj. 'у којем се одржава мир, миран', 'који држи свет' (Његош) = *мѝродр̃жан* / *мѝродр̃жан*, -жна, -жно песн. 'који држи свет, који омогућава постојање света' (РСА). Св. Стијовић сматра да је у питању адаптирана рус.-цсл. реч и упућује на рус.-цсл. **мѝродр̃жнѣ** 'mundo imperans' 12. в. (Miklosich 1862–1865) и рус. *мѝродержный* 'о злом духу, ђаволу, владару мрачних сила' 16. в. (СРЯ XI–XVII), закључујући на крају да није могуће са сигурношћу закључити да ли је Његош реч позајмио и дао јој друга значења или ју је сам направио на бази и у духу сличних цсл. облика (Стијовић С. 1992:172). Уп. такође српсл. именице исте тематске структуре: **мѝродр̃жнѣ** и **мѝродр̃жнѣ** 'mundi imperium obtinens' (Даничић).

него и извођењем од друге сложенице (Zett 1970:48), уп. *v̆segubitel̆ь*. На другом месту га третира као композиту и сврстава га у тип *nomen + verbum* са првим заменичким делом, спојним вокалом *-e-* и са сложеним суфиксом *-tel̆ьn(ь)* (Zett 1970:54, 74).

- *лудòгуб*, *-а*, *-о* adj. индив. 'који води лудим, непромишљеним губицима': Док је уличњак у наставку лудогубе вртње [о шибицарењу] губио... само М. Божић (РСА).
- *лудòгубан*, *-бна*, *-бно* adj. индив. 'који води лудим, непромишљеним губицима': Осјећао [је] неку поштену намјеру у овог... грађанина, којој се није могло ништа замјерити, јер је била лудогубна само М. Божић (РСА)

У питању су два придева са прилогом *лудо*¹⁰²⁸ у првом делу, глаголском основном *губ-* у другом делу и суфиксима *-ø* односно *-(а)н*. Лексеме су посведочене једино код М. Божића и отуда су у РСА праћене квалификатором индивидуално.¹⁰²⁹

Код истог писца је забележен и следећи придев са придевском основном **z̆ьl-* (в. Skok 3:642–643 s.v. *z̆ao*) у првом делу, али је његова семантичка мотивација недовољно јасна да би се са сигурношћу одредило да ли је први члан придев, прилог или именица:

- *злòгуб* adj. 'рђав, лош; злосрећан, баксузан': Сваки пут кад је види, догоди се нешто злогубо М. Божић (РСА).
- српсл. *т̆ьногубьн̆ь* adj. 'vielen verderblich' (Zett 1970:225) = ...иже праведнаго Ноа...| многогубнаго потопа спасе, ты самь... молитва (Ковачевић 1878:280–281).

Према Цету, придев има само једну потврду, која је овде и цитирана. У наведеном значењу ово би била твореница са првим, прилошким делом **т̆ьного* (уп. ЭССЯ 20:229–231), глаголском основном **губ-* у другом делу и суфиксом **-ьн̆ь*. Слична форма *многогуб* је, међутим, уобичајена у значењу 'многострук' (в. поглавље IV, уп. и српсл. *т̆ьногосугубьн̆ь* adj. 'vielfältig'), са компонентом **-губ-* која се јавља у другом делу псл. сложених придева **д̆ьvogубь*, **s̆ogубь*, в. поглавље II. Није немогуће да се и у наведеном контексту у коме се описује потоп заправо ради о овом другом придеву са значењем 'многострук' → 'велики, огроман', уп. за значење рус.-цсл. *многосугубый* 'обилан' (Дьяченко). Уколико је

¹⁰²⁸ Уп. псл. **lud̆ь* (ЭССЯ 16:168–169). В. Skok 2:325–326 s.v. *lud̆ь*.

¹⁰²⁹ О овим структурним типовима сложених придева в. Клајн 2002:119–120.

Цетова дефиниција значења тачна, то не би био усамљени случај реинтерпретације основе **gub-* у овом придеву. Тако се и стсл. *мѣногогубѣнѣ* 'vielfach, multiplex' (1x Ves, 13. в.) са потврдом ...*многогубноу моукоу*... [multiplex martyrium], у каснијим верзијама текста јавља у следећим облицима: рус.-цсл. *многopaгубноу* (Uvar, 15. в.), *многосоугубноу* (Synod, 17. в.) (SJS). Аутори старословенског етимолошког речника у вези са тим износе претпоставку да је рус.-цсл. *тѣногopaгубѣнаја тoка* (1x VesUvar) настала највероватније од *тѣногogубѣнаја* 'вишеструка' адидеацијом са *paгубѣнѣ* (ESJS 4:211 s.v. *gubiti*), што је омогућио конкретан контекст који заиста допушта реализацију оба значења. Овај придев има и друге потврде, уп. рус.-цсл. *многopaгубѣнѣй* 'испуњен невољом, несрећом, бедом' Прол. јун. 24; Ефр. Сир. 319 (Дьяченко).

Посведочена су три придева и један прилог са именицом *дѣн* у првом делу и глаголском основном *губ-* у другом. Претходно је било речи о глаголским и именичким образовањима са истом тематском структуром.

- *дѣнуб* adj. 'о особи која дангуби, дангубан' само Благо наука крстјанскога, 18. в. (RJA), *дѣнуб* 'који изискује много времена (о послу)' Дубровник (Бојанић/Тривунац).
- *дѣнубан*, *-бна*, *-бно* adj. 'о особи (па и о њеној души) која дангуби', 'бескористан, залудан (о ствари, којом ако се неко бави, дангуби: ствар, реч, мисао, труд, живот и сл.)', 'о земљи која није рађена' М. Раднић (RJA), '(нпр. посао), was viel Zeit verlieren macht' (Вук), *дѣнубан* / *дѣнубан*, *-бна*, *-бно* 'који одузима сувише много времена, који траје без потребе дуго', 'безначајан, безвредан (с обзиром на уложено време), некористан', 'узалудно утрошен, проћердан (о времену)', 'беспослен, докон, залудан' (РСА), *дѣнубно* 'којим се губи време': Ал њему је тѣ дѣнубно, нѣ може да заустави трактор и увуче рѣку у бѣрѣч... Мачва (Лазич), *дангубан* 'који одузима много времена' Драгачево (Комадинић s.v. *бѣлук* 'шара на ћилиму').

Конверзијом је од придева образован прилог.

- *дѣнубно* adv. 'у дангуби, с дангубом' (RJA s.v. *danguban*), *дѣнубно* / *дѣнубно* 'на дангубан начин, дангубећи' (РСА), *дѣнубно* 'губећи време у каквом послу' Ускоци (Станић).
- *дѣнубѣћи* adj. 'otiosus, који дангуби' Бела, Стулић (RJA).

Најбоље је посведочен придев на *-(a)n* са потврдама почев од друге половине 17. в. и од њега је конверзијом творен прилог. Много је ређи облик са нултим суфиксом који је забележен век касније и у употреби је и данас у дијалекту, док се придев настао од партиципа презента актива глагола *дангубиџи* (RJA s.v. *dàngubêci*) јавља само у два речника из 18. и с почетка 19. века. Што се тиче семантике, могу се издвојити два основна значења. Прво, данас ређе, јесте активно значење 'који дангуби' и оно се односи најчешће на људе, мада је код М. Раднића посведочена колокација с именицом *земља*. Друго, данас уобичајено значење је каузативно 'који изазива губљење времена, дангубу' и оно се по правилу примењује на појмове из категорије неживо. Сем тога, придев *дангубан* реализује, уз именице које означавају неки временски период, и пасивно значење 'узалудно утрошен, проћердан (о времену)'. Поменути придев И. Клајн убраја у сложено-суфиксалне творенице, али додаје да се он може тумачити и као изведеница од *дангуба* (Клајн 2002:96), док Р. Маројевић сматра да су и придев и именица независне суфиксалне изведенице од глагола *дангубиџи* (Маројевић 2005a:724). Амбивалентне творбене мотивације су неизбежне у овако развијеним творбеним породицама у којима су заступљени и глаголи и именице и придеви. Код полисемантичних твореница треба рачунати још и с тим да оне могу обухватати резултате различитих творбених актова у којима настају различита значења (уп. Гортан-Премк 1997:135). Ни парафразирање значења не даје увек једнозначне одговоре на питања која се тичу творбе, тј. одређивања непосредне мотивне речи. Тако, на пример, малопре поменуто каузативно значење може бити парафразирано и као 'који чини да неко губи време, дангуби'. Активно значење 'који дангуби', уколико се узме да је *дангубан* од *дангуба*, могло би се преформулисати и као 'који је дангуба, ленштина'. Ту пак треба узети у обзир и хронологију првих записа одређених значења. Наиме, док се придевско значење 'о особи која дангуби' јавља већ у најранијим поменима овог придева, дакле, од друге половине 17. в. (М. Раднић, в. RJA), дотле за данас уобичајено *дангуба* у значењу 'особа која дангуби, ленштина' у RJA не налазимо потврде. Евентуално би се под ово значење могао подвести зоолошки термин за врсту чапље који је забележен средином 19. в. (RJA s.v. *dànguba*). Значење 'ленштина' појављује се у РСА, али су најстарији примери са почетка 20. века. О творбеном односу именице

и глагола било је раније речи.

Овај преглед указује на то да ову лексичку породицу карактерише велики број речи сложене структуре од којих су многе заправо славенизми.

Показало се такође да поједине изведенице, и то оне чија се семантика развила из примарног значења гнезда *зубиџи* — 'уништавати', ступају у синониман однос са лексемама исте творбене структуре из породице *гинуџи*, што се може објаснити тиме што ови глаголи изворно реферишу на исту ситуацију само из различитих перспектива, а уз то су се каснијом рефлексивизацијом глагола *зубиџи*, тј. његовом интранзитивизацијом, ова два глагола још више семантички приближила.

Развој секундарне семантике 'губити' довео је овај глагол у антонимну релацију са глаголом *добиџи*. Успостављање те семантичке везе одразило се и на план творбе: неке лексеме са основом **gub-* творбено се могу интерпретирати једино као образовања формирана по моделу антонима из породице глагола *добиџи*.¹⁰³⁰

Семантичка структура

Како је већ било речи у поглављу II, изворно значење псл. *gubiti било је 'доводити до пропасти, уништавати, убијати', затим се у многим словенским језицима развила семантичка реализација 'губити', која је у с.-х. језику постала примарно значење глагола *зубиџи*. Поред тога, семантика рефлексивних облика овог каузатива делом се преклапа са семантиком медијалног глагола *гинуџи*.

Значење 'доводити до пропасти, уништавати'

Етимолошки примарно значење 'доводити до пропасти, уништавати' упућује на деструктивно деловање у најопштијем смислу, те би, с обзиром на природу значења, агенс и пацијенс требало да имају карактеристике

---

¹⁰³⁰ О томе да деривати једног члана антонимског пара могу настати по угледу на деривационо гнездо другог члана в. Драгићевић 2010:280, 289.

прототипичних.¹⁰³¹ У улози агенса или, боље речено, каузатора могу се, међутим, наћи и неживи ентитети.

Најпре ће бити наведени примери са аниматним агенсом и инаниматним пацијенсом. У већини случајева агенс има и обележје персонално (+): та улога је, по правилу, резервисана за човека, који делује са деструктивним намерама или, у најмању руку, сноси одговорност за стање проистекло из његових поступака, мало је примера са живим неперсоналним каузатором (ту спадају животиње). Пацијенс је у великом броју примера апстрактни ентитет (нпр. живот, срећа, обичај, грех), што значи да је и само значење 'уништавати', које реализују лексеме из ове породице, најчешће апстрактне природе (тј. не обухвата физичка оштећења, кварове материјалних предмета). Такође се може приметити да се у многим примерима јавља и трећи учесник у улози посесора и малефактива¹⁰³², при чему пацијенс у том случају истовремено представља и посесум. У таквим је конструкцијама значење 'уништавати' врло блиско изворној каузативном формулом '(у)чинити да некоме нешто пропадне, нестане'.¹⁰³³

губиѝи, -ѝм impf. 'уништавати, упропашћавати': Ки животе свачије губи, и без реда неправедно царство оте И. Гундулић (RJA), '(каузално) чинити да ко (ако је експлицирано стоји у дативу) што изгуби': Меду слас губиш Ш. Менчетић (RJA), заст. и нар. 'упропашћавати, уништавати, кварити': Ти, Стипане, канда губиш ришпет редовницима С. Матавуљ (РСА)

изгубиѝи, изгубѝм pf. 'учинити да ко (исказан дативом или посесивним придевом) изгуби (нпр. срећу итд.)': Максиму си срећу изгубио НП Вук (RJA), у изразу ~ *образ*¹⁰³⁴ и *цијену (коме)* 'понизити (кога), осрамотити (кога)': Ствар се мени ова не допада | што Шћепана данас затворисмо, | што Шћепану јавно пред народом | изгубисмо образ и цијену (Његош), 'учинити да нешто пропадне, упропастити, уништити': Боље је земљу продати него јој обичај изгубити НПОсл Вук, ...али се убоја да не изгуби шћери срећу не давши је за онаког момка НПр

---

¹⁰³¹ О прототипичном агенсу в. поглавље II.

¹⁰³² Уколико је с обележјем живо (+).

¹⁰³³ Треба рећи да RJA ту семантичку специфичност врло прецизно описује.

¹⁰³⁴ Лексема у датом контексту реализује секундарно значење 'добар глас, поштовање које неко ужива у друштву, углед' (РСА).

Врчевић (РСА)

изгубиѿи рф.: Није ми жа што га је снашла она офукњача, то је и заслужио, колико је само ђевѡјакѡ унесрећно и нарок [судбина, срећа (често везана с удајом девојке)] им изгубио Загарач (Ћупићи s.v. *офукњача*)

стсрп. *погоѡбити* 'perdere': *кои те Доѡвѡвникѡ добри гласъ погѡвити*¹⁰³⁵ почетак 15. в., Споменици србски (Даничић)

ѡгубиѿи, *ѡгубиѿм* рф. 'утаманити, затрти, уништити, упропастити': Теготан је труд туј траву погубит¹⁰³⁶ М. Ветранић, Бог Содому и Гомору¹⁰³⁷ сумфром и огњем погубил је Катекизам, 1561. (РЈА)

ѡгубиѿи рф. 'уништити, разорити': [„На језичном биршагу [глоба, казна] заостану они, који су“] некривога човека и глас и име¹⁰³⁸ погубили Пергошић (Маѡуранић)

ѡгубљаѿи, -ам *impf.* 'уништавати, упропаштавати': Ки земљу погубљају [лат. *qui corruperunt terram* Апокалипса 11:18] А. Далматин (РЈА)

разгубиѿи рф. 'bona consumere': ако своје имиѡе манено [махнито] разгубе [лат. *stulte consumunt*] (s.v. *manen*) Пергошић (Маѡуранић)

Значење 'уништавати' се реализује и када су и агенс и пацијенс са обележјима живо (+) и персонално (+).¹⁰³⁹ Посебно ће бити разматрани примери с аниматним пацијенсом у којима је дато значење специјализовано у 'убијати'. Треба истаћи да није лако, без увида у шири контекст, у примерима с аниматним пацијенсима направити дистинкцију између оних са уопштеном семантиком 'уништавати', тј. 'чинити да неко пропадне' и оних у којима се јавља значење

---

¹⁰³⁵ Уп. нешто шири контекст: *кои те своимъ злошъствомъ Доѡвѡвникѡ добри гласъ погѡвити* где именица *гласъ* остварује секундарно значење 'fama' (Даничић s.v. *гласъ*), тј. 'мишљење које влада о неком или нечему, општа оцена' (РСА s.v. *гласъ*).

¹⁰³⁶ Овај пример са биљком у улози пацијенса наводи се овде зато што су именице које означавају биљке, по правилу, искључене из категорије аниматности у словенским језицима (Стефановић 2006:321, напомена 1).

¹⁰³⁷ Овде је релевантно и метонимијско значење 'становници места' јер је уништење градова уследило као казна за грехе њихових становника. О томе да у неком исказу истовремено могу бити активна два, метонимијски повезана значења в. Падучева 2010:248.

¹⁰³⁸ Ова и претходна именица реализују секундарно значење 'мишљење (добро или рђаво) које влада о некоме' (РСА).

¹⁰³⁹ Овде су укључени колективни ентитети попут војске, народа и сл.

'убијати', тј. 'чинити да неко погине'.

зубиџи, -џи имрф. 'чинити да неко пропадне, упропашћавати (о живом)': Тер га ричју маже а мисаљу губи М. Марулић, Оди један, госпо мила, ки умира цијећа тебе, и ки губи плачем себе... Јеђупка, Ждерољуб сам себе губи В. Дошен, Да се главама не играју и народа да не губе Вук (RJA), у изразу *не губи себе!* 'чувај себе, мисли на себе, пази на себе' (PMS)

изгубиџи, изгубџи рф. 'погубити, учинити да чега (објекта) нестане (погине, умре, упропасти се итд.)': Бјежи, ако нећеш изгубити тебе и твоје све дружине Ц. Палмотић (RJA), 'учинити да неко настрада, унесрећити, уништити (некога)': Где ти је памет, козаче? |... Хоћеш ли да изгубиш и нас и себе превод Л. Кнежевића (PSA)

џогубиџи, џогубџи рф. 'упропастити, искварити (човека)': Драга љуби, твога слугу не погуби М. Држић, Блудна жена... срне на саборе, гди погубит многе море В. Дошен, 'утаманити, затрти, уништити, упропастити': Цар у исток војску води, да је погуби и посијече И. Гундулић (RJA), 'упропастити, уништити, поразити': ... јер нас турска силна војска | ... све изгорје и погуби — ...и војску му силновиту | погубили, нагрдили?¹⁰⁴⁰ (Његош), 'упропастити': Злочести друзи ме моји погубише превод Маретић/Ившић (PMS)

српсл. **погоубџати** 'perdere': **тџоуждаеши се погоубџати вџгаџске и сџџџске џџди** Г. Цамблук (Даничић)

џогубџиваџи, -џујем имрф. 'уништавати, упропашћавати': Како поloverци и силници земљу и љуцтво собом запелџивају [заводити] и погубџују Пророци (RJA)

сагубиџи, сагубџи рф. 'погубити, згубити у пренесеном, моралном значењу': Све њихове злбнике смутил је и сагубил А. Витаљић (RJA)

сагубџиваџи, -џујем имрф.: [Давид износи могућство божје] којим [бог] све охولة противнике сатире и сагубџује А. Витаљић (RJA)

Ситуација уништавања може бити профилисана са каузатором уместо агенса, дакле, са неживим ентитетом и са пацијенсом са обележјем живо (+). У примерима с аниматним пацијенсом узрочници његовог страдања и пропасти јесу

---

¹⁰⁴⁰ У примерима са војском јасно је да уништавање првенствено подразумева убијање, али се то може постићи и тако што се војници натерају у бег, заробе, лише хране или воде итд.

природне силе, стихије,¹⁰⁴¹ али и његово емоционално или физиолошко стање, (ауто)деструктивна особина или деловање који су на тај начин екстернализовани и стављени ван контроле човека који их пасивно трпи. Сем тога, у улози каузатора могу бити апстраховане карактеристике типичног агенса (нпр. божја сила).

изгубиџи, изгубџм рф. 'погубити, учинити да чега (објекта) нестане (погине, умре, упропасти се итд.)': Како ме неће јад љувени изгубит? Ш. Менчетић, А страши се, гријех отровни да га изгуби Ј. Кавањин, Нагло пиће на врућу цигирицу изгуби човика Ј. С. Рељковић (RJA), 'учинити да неко настрада, унесрећити, уништити (некога)': У Кривој Веји Јурука је било по Радоњем Риду, па их зима „изгубила“, заостали неки, па избегли Р. Николић (РСА)

згубиџи, згубџм рф. 'упропастити': [Саламуна] теј пакљене муке тач згубише, да једне рад жене... вјеру бога свога остави Д. Рањина (RJA)

џогубиџи, џогубџм рф. 'убити, уморити, усмртити (субјекат је неживо, апстрактно)': Немој да ме погуби слабос и злоба моја¹⁰⁴² Л. Радић (RJA)

сагубиџи, сагубџм рф. 'погубити, згубити у пренесеном, моралном значењу': Лаживца химбенога сагубит ће твоја сила А. Витаљић (RJA)

Значење 'уништавати' остварује се и кад су оба учесника инаниматна. И у овом случају каузатори могу бити метонимијски повезани са живим ентитетима способним за одговорно и вољно деловање, на пример, уколико се у тој улози нађу апстраховане људске активности или особине. Поред тога, неживи ентитет може бити агенс уколико је персонификован. И овде је пацијенс обично апстрактне природе. Такође се може јавити и трећи учесник, по правилу са обележјем персонално (+), у улози посесора и малефактива, а у том случају пацијенс удваја улогу функционишући и као посесум.

зубиџи, -џм impf. 'уништавати, упропашћавати (нешто неживо, апстрактно)': Чести целиви губе љубав НП Вук, '(каузално) чинити да ко (ако је експлицитно стоји у дативу) што изгуби': Живот нам нехарност губи Ф. Вранчић, Ма ђевојци срећу губи (У Рисну) НПосл Вук (RJA), заст. и нар. 'упропашћавати,

---

¹⁰⁴¹ О томе да се у одређеним ситуацијама појмови природних елемената заправо схватају као самоактивне јединке које врше одређену радњу (нпр. гром убија, ватра сажиже и сл.) в. Ивић 1954:64.

¹⁰⁴² Значење је овде пре 'уништити' него ово које је дато у речнику.

уништавати, кварити’: Харност и пријекор губе добротинству име! С. М. Љубиша (РСА)

йогубиѿи, йòгубѿм рф. ’утаманити, затрти, уништити, упропастити’: Морска сила колико нам лијепих плави схара, прождрије и погуби Џ. Палмотић (РЈА)

загубиѿи, за̀губѿм рф. ’погубити, убити’: Немоћ ју [липост] море загубити Ф. Вранчић (РЈА)

У примерима са рефлексивним глаголима није лако разграничити рефлексивна и пасивна значења која подразумевају агентивно учешће од медијалних, што показују и поједине речничке дефиниције у којима се обједињавају агентивна и медијална интерпретација. У наведеним примерима са рефлексивним значењем учесник има обележје живо (+), јер је он уједно и пацијенс и агенс (пошто, у најмању руку, сноси извесну одговорност за ситуацију у којој учествује), док је код пасивних значења извор агентивности неко други и ту је пацијенс неутралан по питању обележја аниматности.

губиѿи, -ѿм импф. ’уништавати, упропашћавати’: Оно цесарство се губљаше од Турчина К. Пејкић (РЈА)

губиѿи се, -ѿм се импф. ’некорисно се трошити, сатирати се’: Ловац се у лову губи (сатире снагу) Ј. Павловић, ...жао јој беше што се тако узалуд и ни за кога губила за све то време превод М. Глишића (РСА)

изгубиѿи се, из̀губѿм се рф. ’погинути, пропасти, упропастити се (о човеку)’: Сваку штету куша и лудо се вазда изгуби, вјерне свјете тко не слуша Џ. Палмотић, ’у теолошком смислу осудити се на другом свету’: Да се не би [ти] с гријеха изгубио Ј. Кавањин (РЈА)

изгубљаѿи се, из̀губља̀м се импф. ’губити се’: Који не чине што су дужни изгубљају се И. Анчић (РЈА)

йогубиѿи, йòгубѿм рф. ’утаманити, затрти, уништити, упропастити’: Нека ови проклети гријех буде из њих кућа изкоријепити се и погубити се А. Гучетић (РЈА)

сагубиѿи се, са̀губѿм се рф. ’погубити се, згубити се у пренесеном, моралном значењу’: Истином ће се тај невољник сагубити А. Гучетић (РЈА)

згубљаѿи се, -ам се импф. ’упропаштавати се’: Који се... малократ исповидају... веће се згубљају или десперају... А. Комуловић (РЈА)

Именички деривати мотивисани овим значењем припадају семантичким

категоријама *nomina acti(onis)* и *nomina agentis*. Овде су уврштене и неке лексеме које су у речницима наведене са медијалним значењем 'пропаст' зато што контексти у којима су употребљене показују да се њима реферише на ситуације са препознатљивим агенсом или каузатором, те би из тог разлога њихово значење пре било 'уништавање, уништење'.

изгуба f. 'дело којим се што изгуби, штета кад се што изгуби': Тво'е спасење, твоу изгубу ако Бог је одредио Ј. Кавањин (RJA)

идгуба f. 'пропаст': Ка уста лачнија, ка пропаст... страшнија море бит, него је морски вал погубе нигдар сит?¹⁰⁴³ Ђ. Бараковић Снажна војска и неизбројна на погубу од Израела увјетована Б. Зузери, 'опасност'¹⁰⁴⁴: ...ер ми је град на погуби, веће су му турске мине тврде зице разуриле НП Божишић (RJA), 'потпуно уништење, пропаст, смрт': Настављене [су] на погубу њима већ замке превод Маретић/Ившић (PMS)

погубљење n. Цића грихов подвржени јесу вѣчному проклетству и погубљењу Постила (RJA)

погубљење: у ђаволске руке на погубљење Г. С. Венцловић (Радић 1988:51)

згубљење n. 'пропаст': Твоје згубљење доходи од тебе, а твоје спасење доходи од бога М. Раднић (RJA)

српсл. *губиџел* m. 'човек који губи': На сѣдалишти губител'ъ не сѣде Доментијан (RJA *gubitel*)

губиџел m. заст. 'онај који упропашћује, који уништава': ...анђео губител'ъ... Ј. Суботић (РСА)

погубиџел m. 'онај који уништава, упропашћује'¹⁰⁴⁵: Да је овди било укопано тило... Адама погубитеља од рода чловичанскога Б. Кашић (RJA)

српсл. *всегубиџел* m. 'онај који све губи, разара, руши, уништава':

---

¹⁰⁴³ Овде је посредни персонификовани агенс.

¹⁰⁴⁴ Значење се интерпретира као 'опасност од уништења'.

¹⁰⁴⁵ Ова дефиниција полази од тумачења да је Адам, због првородног греха, погубитељ људског рода. Међутим, у вези с Адамом, ова лексема можда може значити и 'онај који је изгубио милост божју' на шта упућује следећи цитат: **Идамъ и Юџга въсприемъша пръвоџю добротѣ, юже прѣстоуплениемъ погѣвиста** повеља краља Милутина Богородици Ратачкој, 1305–1307. (Даничић s.v. **доброта**).

Наважденијемъ всегубитеља... дијавола... архиепископ Данило (RJA s.v. *svegubitelj*)

човјекогубац, -йца m. 'perditor hominum': Да чловѣкогубац не буде вѣк бити моје душе губац Ш. Будинић, *човјекогубац* 'qui hominum ruinam quaerit' Стулић (RJA)

Семантика придевских и прилошких деривата може се заснивати — непосредно или посредно преко значења именичких образовања — на значењу '(у)чинити да нешто пропадне, уништавати'.

йагубан, -бна, -бно adj. 'шкодљив, опасан': Нерадња није ли смртни грѣх, штетан и пагубан тѣлу и души? Д. Обрадовић (RJA)

йѡгубан, -бна, -бно adj. 'онај који носи, узрокује погубу, пропаст': Чему трпиш, да те мори глад погубни без потребе? Ц. Палмотић, Да не срну жеље моје на погубни гријех немио И. Ђорђић (RJA), 'опасан, штетан': ...ко им је од те двојице [душмана] погубнији Е. Ј. Томић, Малопређашњи догађај... био је погубан по углед куће ЛМС 1951. (РМС)

йогубљив adj. 'који узрокује пропаст': Који гриси јесу толико велици и тако погубљиви, да... Ш. Будинић (RJA)

мирѡгубан, -бна, -бно adj. песн. заст. 'који уништава свет, погубан за свет': Некаква ти погубна судбина | Усколеба простор и мирове | И буре се страшне разгрмјеше... | Мирогубни стреси зачестише, | Час суђени зазвони свјетлости Његош (РСА)

губилачки adv. 'као губилац, целатски'¹⁰⁴⁶: Тако на седишту светитељства не седи [св. Сава] губилачки него спасилачки М. Башић (РСА)

српсл. **вѣсегоубитељнь** adj. 'perniciosissimus': **вѣсегоубитељномоу диволоу** Стефан Првовенчани (Даничић)

Значење 'убијати'

Етимолошки примарно значење деструктивног деловања у великом се броју примера из грађе реализује у виду каузативне формуле '(у)чинити да ко

---

¹⁰⁴⁶ Дефиницијом очито није адекватно описано значење које овај прилог реализује у датом контексту: 'целатски' упућује на ситуацију извршења смртне казне, а овде је реч о уништењу како га поима хришћанска сотериологија.

погине, убијати'. Додатна семантичка компонента 'одузимање живота' подразумева ограничење учесника у улози пацијенса на ентитете са обележјем живо (+), с тим што их, по правилу, карактерише и обележје персонално (+). Агенс има све карактеристике прототипичног, жив је, најчешће човек или неко друго биће способно за сврсисходно деловање.

зубиѝи, *-ѝм* *imprf.* 'чинити да објекат (човек, колектив: пук, војска) умре, убијати': Када овијех нашијех времена ни муче, ни прогоне, ни губе људи М. Дивковић, Не губите невољнога сужња свога В. Дошен, Да ви цару војску не губите — Не губи ме у двору твојему, ... већ ме губи гди с' губе јунаци НП Вук (RJA), заст. и нар. 'убијати, погубљивати': ... да гледа ђе цар цара губи НПр Вук (РСА)

иззубиѝи, *иззубѝм* *pf.* 'погубити, учинити да чега (објекта) нестане (погине, умре, упропасти се итд.)': Ируд искаше дијете да изгуби њега Н. Рањина, Исус на крижу за стећ мене, себе изгуби И. Ђорђић, Изгуби ме Грче на мејдану НП Вук, Поби народе велике, и изгуби царева јакѣ Ђ. Даничић, Ст. завет (RJA), 'погубити, убити': Цар хоћаше изгубити љубу (Вук), 'id.': ... да ће Турци тебе изгубити — Војске много и главарах | изгубише, посјекоше (Његош), заст. 'id.': Изгубили смо крвника, те смо браћу осветили М. Миљанов, ... скадарски паша даје мито, ко би ме изгубио Његош (РСА)

иззубиѝи, *иззубѝм* *pf.* 'погубити, жртвовати се': Себе ѝзгуби, нас не лѣчка ђслободи [реч је о покој. Шчербини]¹⁰⁴⁷ Косово (Елезовић I)

иззубѝм *pf.* 'погубити, уништити': Да га исечемо са сикиру, да га изгубимо Лесковац (Митровић), експр. 'погубити, убити': Тџлко ми је у крв утануја, могла би га иззубѝм! Јабланица (Жугић)

стсрп. **погубѝити** *pf.* 'ums leben bringen': и хотѣше тоу погубѝи(и) Ягамена ц(а)ра Роман о Троји (Ringheim 1951:54–55, 342)

ѝогубиѝи *pf.* 'живот узети, односно изгубити': [Побуњени дробанти] одвргоше (се) и рекоше: ми се ћемо предати ... а он [капетан] се поче плакати, када види, да пукшице преда-њ вргоше говорећи: ако нам буде супротив, оћемо га погубити ми драбанти 1527. (Mažuranić)

ѝогубиѝи, *ѝогубѝм* *pf.* 'убити, уморити, усмртити (субјекат и објекат је човек)': Слуге његове мишљаху, како би га погубили Либро од мнозијех разлога, Ја ћу

¹⁰⁴⁷ Григориј Степановић Шчербина, руски конзул који је убијен 1903. у Косовској Митровици.

овијем ножем погубит га и заклати Ц. Палмотић, Краљ нареди, да се Мојсије уфати и погуби А. Качић, Ткогоди се не буде поклонити кипу... бити ће погубљен Ф. Ластрић, Латини су старе варалице, ујака ће нашег погубити НП Вук (RJA), (кога) 'umbringen': Ако сам ти брата погубио, | Мене јесте младост занијела, | И ја сам се давно покајао (s.v. *занијети*) (Вук), 'убити, смакнути': Погубише Турци патријарха... — ...и оћаше пашу погубити — Што је мушко... | погубићу сабљом свеколико (Његош), 'лишити живота, убити, смакнути, усмртити': Турски [је] цар Мехмед на вјери погубио босанскога краља Е. Ј. Томић, У једном боју погубио [је] једног турског војника Ј. Веселиновић (PMS)

погубиџи, *погубим* pf. 'поубијати, убити, усмртити све' Ново Милошево (PCGB)

погубиџи, *погубим* pf. 'лишити живота, смакнути': За време рата власт је погубила пуно људи Сомбор, Турци су ми погубили драгог... НП Ванцага 1908, бачки Хрвати (Sekulić)

погубим pf.: Све делије по друм потикала [растурити], арамбашу старог погубила Лесковац (Митровић s.v. *поиџкам*)

погубљати, -ам impf. 'убијати, усмрћивати': Који убијају и погубљају искрњега [ближњи] Ш. Будинић (RJA)

погубљивати, -љујем impf. 'убијати, усмрћивати; уништавати, упропашћавати': Јањичари... Османа цара погубљују И. Т. Мрнавић, Немрот... давио је и погубљевао људе А. Коста (RJA)

згубиџи, *згубим* pf. 'погубити, убити': Видим жену и дви ћерци, ке ми згуби цесар Дециј П. Хекторовић, Згуби Петра, освоји му перје — ...Ће ћу згубит' милосну снашицу! НП Вук, 'упропастити'¹⁰⁴⁸: Исјекоше их оштријем мачем и згубише све душе¹⁰⁴⁹, што бијаху у њима Ђ. Даничић, Ст. завет (RJA), стајаће 'сагубити,

---

¹⁰⁴⁸ На основу ширег контекста јасно је да је посреди значење 'убити': И узе га и цара његова и све градове његове, и исјекоше их оштријем мачем и згубише све душе што бијаху у њима; не остави ни једнога жива; као што учини с Хевроном, тако учини с Давиром и царем његовијем, и као што учини с Ливном и царем њезинијем Исус Навин 10:39 (Свето писмо). Колокације с именицом *душа* које непосредно одражавају хришћанско учење о спасењу разматрају се посебно.

¹⁰⁴⁹ Именица *душа* у овом контексту остварује секундарно значење 'особа, становник' (РСА) засновано на синегдохии.

убити': Милош згуби Турског цар' Мурата, | И Турака дванаест хиљада (Вук), заст.
'погубити, убити, уништити': Грдне си ми урадио ране, | Пуно си ми другога
згубио Б. Радичевић, Ко вам децу згуби, где је крвник клети? Змај, Он Танаса згуби
на сред трга М. Јелић (РСА)

сагубиџи, сагубџм рф. 'погубити, згубити': ...који Гедеун ... својим истим мачем
јих је сагубил А. Витаљић, ...Аман... који хотећи на вишали срамотно Мардокеја
сагубити Бела, Твојом ћу те пушком сагубити НП Вук (РЈА), 'umbringen' (Вук),
'погубити, убити': Ја сам твог сагубио баба, па и тебе мислим погубити НП Вук
(РМС)

сагубљаџи, -ам имрф. 'погубити, згубити': Убив њега што си стекал, нег' да врла
свак те каже? А да и мене сагубљаше [ум. *сагуби*], милосна би свак те рекал С.
Гучетић-Бендевишевић (РЈА)

сагубљиваџи, -љујем имрф.: Смртју сагубљујући такова злочинца и гришника А.
Витаљић (РЈА)

загубиџи, загубџм рф. 'погубити, убити': Мало јих [сужања] убиже, много јих
загуби М. Марулић, Сваки од њих приј него моћ изгуби, оних турских гидиј през
броја загуби Б. Крнарутић, Ш њим загуби мени оба, јаох, дјетешца јоште млада С.
Гучетић-Бендевишевић, Ируд Исуса желећ загубит Ђ. Бараковић (РЈА)

загубиџи, загубџм рф. 'погубити, убити': Они су рађили да ме загубу — Да ми
загуби рџба [члан породице, задруге], брџ! Косово (Елезовић I)

Исто значење реализују изрази *изгубиџи (џогубиџи) главу (некоме)*, о којима ће више речи бити касније.

Уместо агенса у неким примерима са значењем 'убијати' јавља се апстрактни каузатор (нпр. правда Божја и сл.)¹⁰⁵⁰ или инструмент (нпр. мач и сл.), али се и у једном и у другом случају њима обавезно имплицира постојање агентивног вршиоца (то је Бог односно особа која помоћу мача врши радњу означену глаголом и сл.). Другим речима, агенс је у описаној ситуацији увек

---

¹⁰⁵⁰ За овај тип каузатора Суботић/Бјелаковић 2005:65 користе термин симулативни агенс или мотиватор и он се односи на изазивача неког стања, апстрактни појам, који креира, модификује, трансформише појам у функцији пацијенса и иза кога често стоји човек као ефективни агенс, који је често и експлициран у реченичном контексту.

метонимијски присутан, посредством инструмента¹⁰⁵¹ или каузатора са којим је повезан, а понекад је експлициран неком од посесивних форми.¹⁰⁵² Поред тога, неживи ентитет може бити агенс уколико је персонификован.

зубиџи, -џим impf. 'чинити да објекат (човек, колектив: пук, војска, животиња) умре, убијати': Правда је Божја љутом кугом све на близу губила А. Канижлић (RJA)

џогубиџи, џогубџим pf. 'убити, уморити, усмртити (субјекат је неживо, конкретно или апстрактно)': Сада скажи мени, како њих погуби море опако¹⁰⁵³ Ц. Палмотић, Креонта краља тва десница ако убије и погуби¹⁰⁵⁴ А. Глеђевић, Многе мачи погубише, али здиле много више¹⁰⁵⁵ В. Дошен, Приде... куга меју њих, ка погуби около 3-ти дел људи¹⁰⁵⁶ Миракули (RJA)

згубиџи, згубџим pf. 'погубити, убити': Тад оба умрише једнога згубив мач,

---

¹⁰⁵¹ Испитујући семантичку улогу инструмента у пасивним конструкцијама Суботић/Бјелаковић 2005:63 наводе схватање Н. В. Перцова о томе да се ту истовремено ради и о оруђу и о ефективном агенсу на основу метонимијског транспонованја значења типа 'инструмент' — 'корисник тог инструмента', при чему се на површинској структури појављује инструмент, а у дубинској стварни реализатор — ефективни агенс. Ауторке додају да је у њиховој грађи ефективни агенс често експлициран неком од посесивних форми уколико је посреди неутуђива посесија између агенса и инструмента (Суботић/Бјелаковић 2005:63–64). Термин ефективни агенс приближно одговара ономе што је овде означено као прототипични агенс. О условима код којима се предмету као оруђу човековог вољног деловања додељује улога субјекта реченице в. Ивић 2002.

¹⁰⁵² О концепту метонимијског присуства субјекта у ситуацији и његовој примени у лингвистици в. Падучева 2010:244–247.

¹⁰⁵³ О томе да се природни елементи концептуализују као агенси в. напомену 1041.

¹⁰⁵⁴ Овде се десница јавља у двострукој улози инструмента и агенса кога заступа на основу сингдохе 'део људског тела' — 'човек, особа' и који је идентификован посесивном заменицом.

¹⁰⁵⁵ Мач овде означава средство и, метонимијски, рат, сукоб, али је у сваком случају крајњи агенс човек. Другим делом исказа са зделом се хтело рећи да је прождрљивост, на шта метонимијски упућује здела, негативна и погубна људска особина. Већ је било речи о деструктивној особини као екстернализованом каузатору радње означене глаголом.

¹⁰⁵⁶ О томе да је ова болест у народној култури концептуализована као демонско биће в. СМ 581–585 s.v. *чума, куга*. Поред тога, она се поимала као средство божје казне, уп. малочас поменути пример Правда је Божја љутом кугом све на близу губила, што имплицира постојање крајњег вољног агенса.

другога... грозан плач¹⁰⁵⁷ Д. Рањина (RJA)

Каузативна природа глагола пореклом од псл. **gubiti* посебан нагласак ставља на интенционалност деструктивних активности које су њима означене и уз то их чини погодним за описивање комплексних ситуација у којима постоји ланац агентивности.¹⁰⁵⁸ Поменути чиниоцима се може објаснити даља специјализација значења '(у)чинити да што погине, убијати' у 'извршити смртну казну' (где се агентивна одговорност расподељује између оних који изричу казну и оних који учествују у њеном извршавању, с тим што се као агенс може експлицирати како први члан у агентивном низу тако и непосредни извршилац радње¹⁰⁵⁹), па и у 'абортирати' (и овде је вољност деловања неоспорна, а оно често подразумева учешће још неке особе, дакле, вишечлани ланац агентивности). Ова семантичка обележја свакако нису *differentia specifica* ових двају значења јер су присутна и у горенаведеним примерима.

губиџи, *-џи* impf. '(каузално) чинити да неко буде убијен, чинити да се смакне онај који је осуђен на смрт': Мила судца кад не губи! В. Дошен (RJA), 'hinrichten lassen' (Вук), заст. и нар. 'убијати, погубљивати': Па ако онда ови несретници из очајања свога стану зло чинити, варати, красти а и убијати; онда их она господа врло свечано на вешалима губе превод Д. Поповића (РСА)

изгубиџи, *изгубиџи* pf. 'погубити, учинити да чега (објекта) нестане (погине, умре, упропасти се итд.)': Па нареди крвава целата, да изгуби зорна каурина НП Вук (RJA)

погубиџи pf. 'на стратишту (ломачом) живот узети, односно изгубити': Катарина, пасторкиња оне, ка је погубљена (s.v. *pastorak*) 1704, Загреб, 'живот узети, односно изгубити': ...итем хенкару [крвнику], кај је бабе мучил и погубил, ден. 20 [рачун о трошковима у поступку против вештица] 1704, Загреб (Mažuranić)
погубиџи, *погубиџи* pf. 'смакнути осуђенога на смрт': Ти сам знадеш свитовну

---

¹⁰⁵⁷ Већ је било речи о емоционалном стању (овде је у питању плач као манифестација стања) у својству каузатора радње означене глаголом.

¹⁰⁵⁸ Уп. Talmy 2000:541: „Where... it is one intentional Agent's actions that cause another intentional Agent's actions, one can speak of a chain of agency“.

¹⁰⁵⁹ Суботић/Бјелаковић 2005:62 за први тип агенса користе термин иницијатор, а за други реализатор.

правицу, да погуби сваког убојицу¹⁰⁶⁰ М. А. Релковић, јучер су погубљена оба злочинца савремени књ. језик (РЈА)

погубљаџи, -ам *imprf.* 'извршавати смртну казну': Судци... рекоше: нека иђе из ове земље [тј. осуђеник], да га не погубљамо — Службеници правде, који погубљају по правди осуђене на смрт, не сагрешују М. Дивковић (РЈА)

згубиџи, *згубџим* *pf.* 'погубити, убити': Слуге од правде... имају [кривца] згубити Ф. Ластрић (РЈА)

загубиџи, *загубџим* *pf.* 'погубити, убити': Сагришују они судци, ки не допушћују исповидити се оним, ких јемају загубити П. Радовчић (РЈА)

изгубиџи, *изгубџим* *pf.* 'погубити, учинити да чега (објекта) нестане (погине, умре, упропасти се итд.)': Ако би чинил дите у утроби матере изгубити¹⁰⁶¹ Ф. Главинић (РЈА)

погубиџи, -им *pf.* у изразу *погубиџи дџе* 'абортирати' Мрче (Радић)

Ретки су примери у којима су животиње у улози агенса па и пацијенса, што указује на то да лексеме из ове породице не представљају неутрална језичка средства за реферисање на ситуације те врсте.¹⁰⁶² То би онда значило да се на основу ширег контекста може објаснити чиме је конкретно мотивисана нетипична употреба лексема из породице *губиџи* у тим потврдама (в. доле напомене уз поједине примере). У речницима се у ову категорију сврстава и змај, вероватно као митолошко биће са зооморфним карактеристикама, мада се у овом контексту као релевантније намећу оне његове особине које га чине ближим људима.

зубиџи, -џим *imprf.* 'чинити да објекат (животиња) умре, убијати': Тко рад лика змију губи В. Дошен (РЈА), заст. и нар. 'убијати, погубљивати': Не кољ' коња, не губи сокола... НП С. Босанац (РСА)

---

¹⁰⁶⁰ Овде се јавља апстрактни каузатор који подразумева постојање агентивног вршиоца у позадини.

¹⁰⁶¹ Каузативност је овде додатно појачана каузативном конструкцијом акузатива с инфинитивом уз глагол *чиниџи* која се као синтаксички калк са италијанског среће у језику фрањевачких писаца (уп. Куна 1977:381–382).

¹⁰⁶² Разлог томе може бити то што људи обично убијају животиње не да би их уништили, већ да би дошли до хране, коже и сл., а када је животиња агенс, њено деловање је последица инстинката а не намере.

йогубиѣи, йѡгубѣм pf. 'убити, уморити, усмртити (субјекат и објекат може бити животиња)': Свога брата метни на бусију, па ће њега арслан погубити¹⁰⁶³ НП Вук, ...понуди се краљу, да ће он погубит змаја НПр Микуличић (RJA)

сагубиѣи, сѡгубѣм pf. 'погубити, згубити': Којега [змаја] Кадмо тад сулицом сагуби Ц. В. Бунѣић (RJA)

загубиѣи, зѡгубѣм pf. 'погубити, убити': Ударих тихога јеленка у срдашце... и да би ми на поврате, не бих ти га загубио¹⁰⁶⁴ бугарштица (RJA)

Рефлексивни облици са семантиком '(у)чинити да што погине, убијати' могу имати рефлексивно, реципрочно и пасивно значење. Све три реализације подразумевају интенционално, агентивно деловање, при чему су у прва два типа значења пацијенси истовремено и локуси агентивности, док је у исказима са пасивном семантиком тежиште на пацијенсу, док агенс не мора бити експлициран.

йогубиѣи се, йѡгубѣм се pf. 'убити се': Ах сјетни Радате, чему се погуби? Н. Наљешковић (RJA)

сагубиѣи се, сѡгубѣм се pf. 'погубити се, згубити се': Онди се је [Фатима] сагубила млада — Ал' се млада сама сагубила НП Истра (RJA)

загубиѣи се, зѡгубѣм се pf. 'убити се': Ах, драги, не загуби се! Ј. Мулих (RJA)

губиѣи се, -ѣм се impf. заст. и нар. узајамноповратни гл. 'убијати се': Ви други сватови и ви моји људи мирујте, не треба да се мед собом губите Е. Ј. Томић (РСА, РСМ)

згубиѣи, згубѣм pf. refl. pass. 'погубити, убити': Давид... припоручи, да се Абсалон, син његов не има згубити Ф. Ластрић (RJA)

згубѣаѣи, -ам impf. refl. pass. 'погубљивати (се)': Носећи криж... изађе на брдо Калварије... гди се вишаху и згубѣаху злочинци Ф. Ластрић (RJA)

Именички деривати мотивисани овим значењем припадају семантичким категоријама *nomina acti(onis)*, *nomina agentis*, *nomina causae*, *nomina patientis*, *nomina loci*. Неке од ових лексема описују елементе ситуације извршавања смртне казне, те улазе у домен правне терминологије. Терминологији средњовековног

---

¹⁰⁶³ Из стихова је јасно да је у питању каузални ланац на чијем се крају налази животиња, али да су примарни и вољни каузатори заправо људи.

¹⁰⁶⁴ Овим стиховима из бугарштице Марко Краљевић и брат му Андријаш алегорично је представљено братоубиство (Богишић 6° 37, 41).

права припада назив глобе за убиство.

згубљење п. 'погубљење, смрт': Што се ближе прикучује... к месту од згубљења, то ... већма... крв у њему ледени се Ф. Ластрић (РЈА)

йогуб т. 'пропаст, погибија': Горске виле прошад и погуб, у ком Велевиј окоња [свршити, погинути], знајући рекоше¹⁰⁶⁵ П. Зоранић (РЈА)

йдгуба ф. 'смрт, убиство, уморство, смакнуће': Да не буде познан од свога љута непријатеља, који га тражи на погубу [тј. да га убије] А. Кадчић, Муж погубу мотри горку љуби својој, а она њему И. Ђорђић, 'Hinrichtung' Правно-политичка терминологија 1853. (РЈА)

йогубљење п.: Како овца за погубење поведен буде [лат. sicut ovis ad occisionem ducetur] Исаија 53:7 П. Бакшић, Ово с бољим начином не може се учинити него с погубљењем злочинаца А. Коста (РЈА)

йогубљење п. 'насилно одузимање живота, усмрћење' (РМС)

доушегоубина ф. 'caedes, доушеоубиство': да имь се [људима црквеним] не оузима ни позобь ни доушегубина Гласник Друштва Србске Словесности XIII, 297 (Даничић)

доушегоубина ф. 'глоба за убиство': да имь се не оузима... ни позобь, ни доушегоубина Јован Оливер даје манастиру Св. Димитрија у Кочанима повластице 1337. (ЗС 662)

губац, гүйца т. заст. 'губитељ, целат, крвник': Моја глава... | Па нек падне и под мачем губца... Ј. Суботић (РСА)

губилац, -иоца т. 'онај који некога уништава, убија, погубљује' (РСА)

губишељ т. 'целат': У Бордоу су одпре два вѣштара и губитеља (джелата) суду тужена была НС 1819, ...губитељ Подунавка 1846. (Михајловић)

губишељ т. заст. 'онај који извршује смртну казну, целат, крвник': У пољу је губилиште, | И губитељ спреман стоји | Рукаве је засукао Ј. Суботић, Или је у твојој држави обичај, да цар уједно и губитеља дужност отправља Стерија (РСА)

йогубишељ т. 'онај који уништава, упропашћава, убија': Посла анђела погубитеља, који у једну ноћ посијече све синове првородне јеђупачке Ђ. Башић

---

¹⁰⁶⁵ Уп. шири контекст: „Uto prid svemogoga glas ta prišad, nebo tmastimi oblaci odi i sverutni trisk svemogom rukom hitiv u magnutje oka Velevoja udriv, u prah čini rasuti; pake da se ni prah njegov najde, tolik snig ispusti, da vas vrh pokri mećavom.“ (http://hr.wikisource.org/wiki/Planine/Kapitul_15).

(RJA), 'целат, крвник' Правно-политичка терминологија 1853. (Mažuranić s.v. *věšač*)

ѡогубник т. 'целат, крвник' Правно-политичка терминологија 1853. (Mažuranić s.v. *věšač*)

душегубац, *-уѡца* / *душегубац*, *-уѡца* т. 'онај који доноси пропаст, убица': Нема од њега већег душегупца ни крвника С. Живадиновић, Сред јаука чуле се псовке, јецаве и злобне... — Убојице-е-е... Ђаволи... Душегупци Н. Јаковљевић (РСА)

душегубник т. 'деспот, тиранин, крвопија, убица, човек без душе' Васојевићи (Боричић)

душегубник т. 'тиранин, злочинац, убица, бездушник' Никшић (Ђоковић)¹⁰⁶⁶

душегуб т. риб. дијал. 'врста малог рибарског чуна': Пусте [се] на чуновима (душегубима) ловци и околу цело јато [риба] Јавор 1874. (РСА)¹⁰⁶⁷

губљеник, *-ѡка* т. индив. 'онај над којим се извршава смртна казна': Окретали су леђа губилишту... Тако се поред лаганог дављења и језивог поигравања губљеника... И. Андрић (РСА)

ѡогубљеник т. 'supplicio affectus, онај који је погубљен на стратишту'¹⁰⁶⁸: [У даровници (око 1325) бан босански Степан и брат му кнез Владислав Влкославу Хрватинићу дадоше] вѡру и душу ... да нѡ у нају Влкослав суз'н' ни погубљеник, и кто нама не учини зла, да га њему не учини, гдѡ вѡ можева дохитити, и да наѡ не послушава клевете (Mažuranić)

ѡогубљеник, *-ѡка* т. 'осуђеник на смрт': Карабињери су га извели и одвојили у самицу за погубљенике М. Вујачић (РМС)

душегубѡка / *душегубѡка* f. 'гасна комора у којој су фашисти угушивали људе за време Другог светског рата': Угушен [је] у душегупки у Јајинцима В. Дедијер

---

¹⁰⁶⁶ Именице овог типа имају двоструку семантичку мотивацију, што показују и њихове дефиниције, оне означавају неког ко убијајући људе, тј. уништавајући душе (*душа* у значењу 'људско биће'), самим тим губи своју душу (у значењу 'нематеријално, бесмртно биће у човеку, којим је везан с богом и које наставља живот и после његове физичке смрти'). О именицама мотивисаним овим другим значењем биће још речи касније.

¹⁰⁶⁷ Семантичка мотивација почива на томе да се ови чамци лако преврћу.

¹⁰⁶⁸ Већ је указано на то да, пошто се *ѡогубљеник* односи на живу особу, та реч може евентуално значити 'осуђеник на смрт', мада нису искључена ни друга тумачења попут 'онај који је изгубио милост владареву или божју' или 'одметник'.

(РСА)

душѡгубѡка f. 'просторија у којој се отровним плинѡм, гасѡм убијају људи': Угушиће их у душогупкама А. Вучѡ (РМС)

губилиштиѡ n. 'шафѡт': Смѡтриѡ [јѡ] бѡ крозѡ решетку свогѡ прозора да е шафѡтѡ (губилиште) начинѡнѡ Подунавка 1857. (Михајловић)

губилиштиѡ n. 'местѡ где се погубѡ кривци осуђени на смрт' Правно-политичка терминологија (РЈА), 'местѡ где се извршава смртна казна': Погледај убијцу, који блѡдим лицѡм иде на губилиште А. Николић, На пољани оној... нек се одмах дигне губилиште М. Бан, ...До губилишта већ сам стигла Т. Стрѡци, фиг. 'местѡ где се губи живот (бојиште, бојно поље)': Нек нема више међународног ни грађанског рата, нек нема више губилишта Ст. Бошковић, Каѡ овце кад се на клање чѡпорѡм гонѡ | Људи су људѡ на даљно губилиште слали Ј. Драгашевић (РСА)

губиштиѡ n. 'ешафѡт': Висѡко губиште (ешафѡтѡ) указало се предѡ домѡмѡ Јрослављѡвѡмѡ ЛМС 1843. (Михајловић)

губиштиѡ n. заст. 'местѡ где се извршава смртна казна': Сѡ беснѡемѡ кликомѡ Французѡ на губиште Лудвика прати Стерија, Осуђеника пратиѡ је на губиште фратар Српски лист 1880, ...коракѡм, | Којим иде сужан јунак на губиште Ј. Субѡтић (РСА)

идѡгубиштиѡ n. 'местѡ погубљења, стратиште' Бенѡшић (РМС)

губиѡница / губидѡница f. индив. 'губилиште, местѡ где се извршава смртна казна': Оставши без ѡца у највећи јѡк француске револуције, он је запазиѡ да и неке његове рођаке вуку на губиѡницу М. Ђ. Милићевић (РСА)

душѡгубѡница f. 'ѡна која убија (неѡме) душу, која доноси смрт, доводи до губљења душе, савѡсти': У арадској тамници, правој душегубѡници, није било никаквог призрења [ѡбзира, поштовања], ни за тело, ни за душу осуђеника И. Секулић (РСА)

На крају ће бити наведени придевски и прилошки деривати чија се семантика заснива — непосредно или посредно преко значења именичких образовања — на значењу '(у)чинити да што погине, убијати'.

идѡгубан, -бна, -бно адј. 'ѡнај који носи, узрокује погубу, пропаст': Од погубна далек боја њу доведѡх Џ. Палѡтић, Злотворници мач тргли су... и погубну свијѡм тетиву свога од лука напѡли су И. Ђорђић, Очеѡ зламѡе несрѡићнога и погубнога

дара [тј. отрованих колача] А. Канижлић (RJA), 'који доноси погубу, смртоносан': У јела метне њима погубних трава превод Маретић/Ившић, Змија страшна, црна и погубна...плази Ф. Галовић (PMS)

душòгубан, -бна, -бно адј. 'који убија душу (некоме), погубан, смртоносан': Оданде [ће] донести душогубних отрова каквих | Те их у чашу нама понасути и све нас скончат! превод Т. Маретића (PSA)

људòгубан / људòгубан, -бна, -бно адј. ков. 'у којем се гине, погубан, крвав': Из боја ћемо ти људогубног долазити амо? превод Маретић/Ившић (PSA)

губишeљскѝ адј. 'који се односи на губитеља': На то уђу слуге губитељске носећи справе за губљење; за њима иде губитељ са голим ножем Ј. Суботић (PSA)

йòгубишeљан, -љна, -љно адј. 'који има бити погубљен, смакнут, убијен'¹⁰⁶⁹ Стулић (RJA)

губишѝниѝ адј. 'који се односи на губилиште, на погубљење': ...на свом црном дивану, налик на целатов губилишни пањ С. Винавер, [о бањичким злочинцима]... нове губилишне методе примењује са свом својом старом, пандурском бестијалношћу М. Богдановић (PSA)

Значења 'упропашгавати / губити душу'

Колокације разматраних лексема са именицом *душа*, чији је семантички садржај утемељен на хришћанском сотериолошком учењу,¹⁰⁷⁰ издвојене су у посебну категорију зато што их карактерише значењска амбивалентност, о чему је већ било речи у поглављу II. У исказима у којима још увек постоји амбигвитет између изворног и секундарног значења, адекватно тумачење је могуће само ако се узму у обзир говорникове намере (и)ли контекст у коме је исказ настао (уп. Heine 1997:133). Како грађу за ово истраживање сачињавају примери који се наводе у речницима, информације те врсте углавном недостају.

---

¹⁰⁶⁹ Према RJA s.v. ово значење није поуздано.

¹⁰⁷⁰ Према PSA, именица *душа* има десет основних значења, не рачунајући бројна подзначења. У разматраним примерима она се јавља у религијском значењу 'нематеријално, бесмртно биће у човеку, којим је везан с богом и које наставља живот и после његове физичке смрти' и у значењу 'етичко осећање човеково које му омогућава да разликује добро од зла и управља његовим поступцима, савест'.

Уколико душа у улози пацијенса и агенс нису истовремено у односу посесум и посесор, онда глаголи из ове породице реализују значење 'уништавати (нечију душу)'.

погоубити 'perdere': **НЕ ПОГОУБИ СЪ НЕУСТИВЫМИ ДОУШЕ МОИЕ** Стефан Првовенчани (Даничић)

йогубиѣи, йѡгубѣм pf. 'упропастити, искварити (човека)': Колико је погрдно прид свијетом убити једнога човјека и чинити, да се з душом раздијели, да колико је погрдније и штетније погубити једну душу и чинити, да се растане з г. Богом? М. Дивковић (RJA)

згубиѣи, згубѣм pf. 'упропастити': Онога се бојте, ки море тило и душу згубити у пакал Бернардин (RJA)

згубљаѣи, -ам impf. 'упропаштавати': Дијавао... обичаје добити душе, које згубља у црикви... М. Раднић (RJA)

Пример који следи прелазног је типа зато што је у улози каузатора екстернализована негативна особина посесора назначеног дативом.

зубиѣи, -ѣм impf. '(каузално) чинити да ко (ако је експлицитано стоји у дативу) што изгуби': Инат баби душу губи НПосл Вук (RJA)

Уколико су вршилац радње и душа као пацијенс уједно посесор и посесум, значење лексема из ове породице може се интерпретирати као 'уништавати', што подразумева агентивно учешће вршиоца, или '(из)губити', чиме се фокусира резултат радње и пасивна улога вршиоца као експеријенсера. Са савременог становишта ова друга интерпретација има предност, будући да је ово друго значење општим семантичким развојем разматраних лексема у српско-хрватском постало примарно, али треба скренути пажњу на то да његово фаворизовање у тумачењу историјских потврда може представљати тзв. семантичку пројекцију, в. поглавље I. Из тог разлога се све потврде, без разграничавања семантичке реализације, наводе скупа на овом месту на које ће се упутити и касније када се буде детаљније разматрала семантика 'губити'.

хрв.-цсл. **гоубити, -блю** impf. 'уништавати, затирати': *b(la)ž(e)ni sut' iže... d(u)šъ svoiъ shranajut' e a ne gubet' ihъ zlē ljubeće* IV врбнички бревијар (RCJHR)

зубиѣи, -ѣм impf. '(о особи) остајати без нечега што се неће или не може задржати (душа)': Гришници гришећи и душу губећи А. Канижлић, Што 'е вела

бит султана, кад се душа има губит? Ј. Каванин, Ко освету прати, душу губи С. Љубиша (RJA)

изгубиџи, изгубџм pf. 'изгубити душу': У злице се је вас ставио, гдје ће и душу изгубит М. Држић, Нег од злобе и душу изгубе М. А. Рељковић, Ако ћемо изгубити душу, ласно ћемо омразит Момира НП Вук (RJA), у изразу *изгубиџи душу* 'учинити велики грех, огрешити се': Ови смртни оће брзо своју | кичељством [охолост, разметљивост] душу изгубити (Његош), у изразу *дџу да изгубиџи* 'да се огрешити' Ускоци (Станић s.v. *дџуша*)

изгубџм pf.: Кџј постање мноџо амиџан [грамзив] на пару, тџј си изгубџи дџушу Лесковац (Митровић s.v. *амиџан*)

изгубљаџи, изгубљаџм impf. 'губити': Душу изгубљати Либро од мнозијех разлога (RJA)

џогубиџи, џогубџм pf. 'изгубити нешто апстрактно': Могал би се скрушити... и не би погубил душе своје Наручник, 1507. (RJA)

згубиџи, згубџм pf. 'изгубити': Чему је вас свит човјеку добити... а душу згубити¹⁰⁷¹ Н. Димитровић (RJA)

Као што показују следеће потврде, исту семантику ('изгубити / уништити душу') реализују и рефлексивни облици с ограничењем опсега могућих учесника на оне који имају обележје персонално (+). Овде заправо спадају и поједине потврде са поменути типом учесника претходно наведене у оквиру значења 'упропастити се' када је оно контекстуализовано у оквиру хришћанског учења о спасењу.

згубиџи се, -џм се impf. 'губити душу, душевно спасење': Него се ви губите, ваше криве наслидујући балване [идоле] Ф. Главинић, Који неће вировати сами се од себе губе И. Анчић, Губи се и гине тко год изван цркве умира¹⁰⁷² И. Великановић (RJA)

Именичка образовања мотивисана овим значењем, међу којима има доста двотематских лексема са основом именице *дџуша*, спадају у категорију *nomina acti(onis), nomina agentis, nomina causae*.

---

¹⁰⁷¹ Структура исказа заснована на контрасту указује да глаголи *добџиџи* и *згубиџи* функционишу као антонимски пар, те да *згубиџи* заиста реализује значење 'изгубити'.

¹⁰⁷² Уп. напоредну употребу рефлексивног каузатива *згубиџи се* и интранзитива *гинуџи* за опис исте ситуације. За *гинуџи* у овом значењу в. поглавље V.

изгубљење п. 'дело којим се изгуби (у конкретном смислу и оно што се изгуби)': Жалимо изгубљење душа А. Канижлић (RJA)

изгуб т. 'дело којим се што изгуби, штета кад се што изгуби': Зајмено бо потакнуше једни друге на изгуб душе Ј. Кавањин (RJA)

идгуба ф. 'пропаст': Гди је душам погуба [тј. у паклу] М. Ветранић (RJA)

йогубио, йогубили / йогубјели ф. 'пропаст': Наслађенја... за друго не служе нег за погубио од душа изпразнијех В. Андријашевић (RJA)

йогубљење п.: Буди на погубљенје душе и тела његова Моп. scoat., 15. в. (RJA), 'perditio, destructio, supplicium': [Оному, који разбије дар цркви св. Јелене] ... св. Јелена цесарица, та буди на погубљење душе и тела његова и његова останка 1493, Бриње (Mažuranić)

згубљење п. 'пропаст': [Исповедник] под своје... душе згубленје не сме [нас] преповедати, него нас жели одвезати Ј. Мулих (RJA)

загубљење п. 'изгубљење, пропаст, губитак': То... није ниједно душе загубљенје А. Георгицео (RJA)

губишељ т. заст. 'онај који упропашћује, који уништава': ...Зли губитељ душа бесмртнијех Његош, ...пругатељи и противници закона божија и губитељи душа хришћанскијех П. Петровић Његош I (РСА)

душегуб т. 'онај који доводи до губљења душе, савести': Како се не стидите пред крстом часним и пред дверима освештаним? ...Агарјани... Душегуби! Св. Ћоровић (РСА)

душегубац, -йца т. 'онај који душу губи': Новци душегупци! М. Ћ. Милићевић (RJA)

душегубац, -уйца / душегубац, -уйца т. 'онај који доводи до губљења душе, савести': Пара је душегубац, брате мој слатки! Д. Илић (РСА)

душегубац, -йца т. 'der Seelenverderber': Новац душогубац (Вук), 'онај који душу губи': Новац — и душочувац и душогубац М. Павлиновић (RJA), 'онај који из похлепе за неправедним стицањем блага губи душу; лихвар, зеленаш': Он нема милости за те гавранове и душегупце који су се бацили на ... сељака, глобе га, терају у просјаке Ј. Скерлић, у изразу *новац — душогубац* 'похлепа за новцем упропашћује душу' (PMS)

душегубишељ т. 'онај који убија, упропашћује душе, савести': Са првијем Адам

поколењем | на земљи ће љуто пострадаати | од Сатане душегубитеља (Његош)

душегубник м. 'онај који доводи до губљења душе, савести': Хоћу да покажем... превртљивим душегубницима без убеђења и без срца, да има неко ко сме... да каже своју мисао до краја В. Велмар-Јанковић (РСА), 'позлобник, пакосник из душе': Далеко ми кућа о душегубника, душа му отишла у пако Пива (Гаговић)

душегубник / душогу̀бник м. 'човек који не брине много о души, који често греша и душу губи' Косово (Елезовић I)

душегубник м. 'човек без душе' Васојевићи (Боричић)

душегубник м. 'бездушник' Никшић (Ђоковић)

душегубница ф. 'она која убија (некоме) душу, која доноси смрт, доводи до губљења душе, савести': Пара је душегубница НПосл, У арадској тамници, правој душегубници, није било никаквог призрења [обзир, поштовање], ни за тело, ни за душу осуђеника¹⁰⁷³ И. Секулић (РСА)

душегубница / душогу̀бница ф. 'жена која лако душу губи чинећи разне грехе' Косово (Елезовић I)

губодушан м. дијал. 'онај који наводи на зло, који чини зло, пакосник, бездушник' Ужице (РСА)

губодушник м. дијал. 'онај који наводи на зло, који чини зло, пакосник, бездушник' Ужице, Подриње и Подунавље (РСА)

губодушник, -ика м. 'губодушна мушка особа': Покуди гу тај губодушник, те истру девојке стрѣћу — Прво мисли на своју душу, море губодушнику, па после чини што си наумија — Теј кабашке губодушнице [accus. pl.] стиже божја правда: помреше убрго пошто обалише коришћу цркву светога Петра Призрен (Чемерикић)

губодушница ф. шаљиво 'дукат, aureus (q. d. animam perdens)' (Вук), дијал. 'она која наводи на зло, пакосница, бездушница' Рашка, дијал. 'оно што наводи на зло' Параћин, шаљ. назив за новац (дукат) Левач (РСА)

губодушница ф. 'оно што чини да се душа губи': Пара је прѡклета, пара је губодушница Косово (Елезовић I)

губодушница ф. 'губодушна женска особа или ствар': Мегерем тај губодушница га

---

¹⁰⁷³ Пример је претходно наведен и у оквиру значења 'убити' зато што контекст актуализује обе семантичке реализације које су назначене у речничкој дефиницији.

јопет окна́ла [тј. побацила], те је толико бо́лна¹⁰⁷⁴ — Де, мори губодушнѝцо губоду́шна, до́кле мислиш тако да чѝниш? — О[д] тејзи губодушнѝце Цвѣте научѝла да му учѝни мађије: у кáву да му ту́ри от штр́ка го́мно, ба́јаги да би се он помами́ја за њу — Пара је губодушнѝца НПосл Призрен (Чемерикић)

губодушнѝче, *-ѝѝа* п. 'губодушно дете': Тој опаднѝче, тој губодушнѝче опáда де кога стѝгне Призрен (Чемерикић)

Следе придеви (укључујући ту и партицип у придевској служби) и прилози мотивисани значењем 'уништити, изгубити душу'.

изгубљен рт. pass. 'који је пропао, коме нема спаса': Ти си душа изгубљена и проклета С. Љубиша (РЈА s.v. *izgùbiti*)

иѝгубан, *-бна*, *-бно* адј. 'онај који носи, узрокује погубу, пропаст': Од погубна души ијѣда... Господине, нас слободи П. Канавелић (РЈА)

иогубиѝељан, *-љна*, *-љно* адј. 'који доноси пропаст, погубан': Ни знају погубитељне оне погубили душ Ш. Будинић (РЈА)

душегубан, *-бна*, *-бно* адј. 'који убија душу (некоме), погубан, смртоносан': Само таква вера спасава човека од душегубне сумње Јустин Поповић, У Вертеру је Јанко на прагу греха, и то каквог душегубног греха: „не прељубу сотвори“! Ј. Скерлић, Душегубно стопиће га злато Ј. Новић Оточанин (РСА)

душегубно adv. 'на душегубан начин; погубелно за душу (у религиозном смислу), грешно': Ја знам, да је душегубно прољевати човјечију крв и убијати људе Ј. Новић Оточанин (РСА)

губодушан / *губодушѝн*, *-ина*, *-ино* адј. 'који чини да се душа губи (о особи или нечем другом)': Губодушник губодушни, о́тнесе ми му́жа на суцке врата, е, Бо́г му платѝја — И тај Китѝна била губодушна, и она турáла мађије Призрен (Чемерикић) = *губодушан*, *-ина*, *-ино* адј. дијал. 'који уништава, који чини да неко страда, бездушан, злбан' *ibid.* (РСА)

---

¹⁰⁷⁴ Овде је могућа двострука мотивација: 'она која је побацила, тј. убила, уништила дете, његову душу' и 'она која се побацивши огрешила, тј. изгубила своју душу'. На основу прве мотивације овој би потврди било место међу образовањима наведеним у оквиру значења 'убити'. Уп. и напомену 782.

Значење 'губити'

Већ је више пута речено да је семантичка реализација 'губити', са дијахронијског становишта секундарна, синхроно гледано доминантно значење с.-х. глагола *губити*. У питању је врло сложен семантички садржај у коме се укрштају перцептивно-сазнајна компонента и идеја посесије, што се може изразити семантичком формулом 'Y је учинио (чешће, дозволио или му се то догодило) да X престане да буде у његовом сазнајно-опажајном пољу и у поседу'.

Често се истиче да је посесија појам крајње незахвалан за дефинисање (Taylor 1995:202, Langacker 1995:51, Heine 1997:1), а зашто је то тако постаје јасно након увида у врло разуђену семантичку структуру језичких средстава којима се овај концепт исказује. И. Грицкат, описујући значења с.-х. глагола *имати*, наводи да се као посесија могу разумети: 1) држање при себи нечега и власт над нечим што је увек потчињено, присутно и неодвојиво, као својство, орган тела (*имати нос, глас*); 2) оно што је одвојено од човека, али је у његовој власти (*имати њрсиен, лулу, йса*); 3) пролазне особине и појаве, телесне, па и духовне, које се у датом тренутку не могу одвојити од човека, као да су његов део (*имати айейиий, заушке; имати задовољство, муку*); 4) оно што се по неким увреженим обичајима и конвенцијама схвата као предмет својине, иако о правом власништву не може бити речи (*оџац има деџе; онда и деџе има оца*); 5) непосредна близина, служба нечега што не мора ни у којој мери бити предмет својине (*има џуђе циџеле на ногама; ако овде свраџимо, имаћемо бар кров над главом док не њресџане киша*); 6) однос између субјекта и било каквог другог предмета ако код субјекта постоји заинтересованост, став према предмету, тј. субјекат поседује оно што је у сфери његовог сазнања, његовог посматрања, његових потреба, осећања и сл., што може бити и мимо и против његове воље (*од њрвога имамо њразнике, имали смо сџално леџо време, има неџријаџеље, имате воз у џеџ саџи и сл.*); 7) и друге још апстрактније ствари, фигуративно према сталном или привременом поседовању физичких предмета (*Теби има џек шеснаестџ година* (Маглајлић), *имати два меџра дужине, имати недосџаџке, имати њредосећање према имати дугу косу, имати џеџове на каџуџу*); 8) приписивање стварима онога што оне уопште могу 'имати' као квалитет и сл. (*сунце има огромне димензије, џаџ догаџај има велики значај* итд.) (Grickat 1961:69–70). Ова сажета а опет врло минуциозна анализа

обухвата, и то редом од најтипичнијих случајева до удаљених екстензија, многе битне типове посесивних односа по различитим основама класификације (отуђиву — неотуђиву,¹⁰⁷⁵ конкретну — апстрактну, сталну — привремену, живу — неживу посесију), а такође и све важније факторе који утичу на то да се однос између два ентитета концептуализује као посесивни, као што су власт и контрола поседника над поседованим, њихова близина, функционална вредност посесума, заинтересованост посесора итд.¹⁰⁷⁶ Све ово, као што ће се видети, предмет је разматрања и новијих радова посвећених овој теми.

Полазећи од тога да је у питању прототипски организован концепт, Ц. Тејлор издваја неколико карактеристика које одликују прототипичну посесију: 1) посесор је одређено људско биће; 2) посесум је одређена конкретна ствар (обично нежива) или скуп таквих ствари; 3) однос је искључиво једнострук у смислу да за сваки посесум постоји само један посесор; 4) посесор има право да се користи посесумом, док је другим људима за то потребна његова дозвола; 5) посесор стиче право над посесумом на основу трансакције (нпр. куповине, поклона, наслеђивања); 6) посесор је одговоран за посесум, тј. очекује се да се брине о њему и да га одржава у добром стању; 7) посесор и посесум су у близини једно другог; 8) однос посесије је дугорочан (Taylor 1995:202–203). Посесивним конструкцијама (он конкретно разматра енгл. посесивни генитив) изражавају се, међутим, и многе друге врсте односа између два ентитета које представљају екстензије у односу на прототипичну посесивну релацију, јер се у њима и даље може препознати бар нека од наведених карактеристика (Taylor 1995:203–204).

Неке од релација на које се реферише посесивним конструкцијама навео је Р. Ланакер у подужој листи¹⁰⁷⁷ (уз коментар да она и даље није потпуно исцрпна),

---

¹⁰⁷⁵ О разликама у употреби појединих с.-х. посесивних конструкција приликом означавања та два типа посесивности, в. Matasović 2002, CCCJ 683, 690, 692, 697, 699.

¹⁰⁷⁶ Уп. својства посесије која Б. Хајне издваја као често навођена у заиста обимној литератури о овој теми, а која тачно одговарају чиниоцима које је уочила И. Грицкат: „some kind of control of the possessor over the possessee“, „contiguity of location or spatial proximity between possessor and possessee“, „schema of interest or involvement“ (Heine 1997:3).

¹⁰⁷⁷ Тако посесору посесум може бити 1) нешто што поседује (*his Porsche*), 2) сродник (*your aunt*), 3) део (*my knee*), 4) нешто што му припада, али није у његовом власништву (*the baby's crib*), 5)

при чему статус прототипа, по њему, имају прве три релације назначене у напмени: поседовање, сродство и однос део – целина (пре свега, делови тела) (Langacker 1995:56–57).¹⁰⁷⁸

Према Б. Хајнеу, основни типови посесивних релација јесу: 1) физичка посесија која подразумева физичку везу између посесора и посесума (*I want to fill in this form; do you have a pen?*), 2) привремена посесија у случајевима када посесор располаже посесумом, али га не може сматрати својим власништвом (*I have a car that I use to go to the office but it belongs to Judy*), 3) стална посесија која подразумева да је посесум у поседу посесора (*Judy has a car but I use it all the time*), 4) неотуђива посесија означава да се посесум поима као неодвојив од посесора, нпр. као део тела или као рођак (*I have blue eyes / two sisters*), 5) апстрактна посесија у случајевима када посесум није видљив или опипљив (*He has no time / no mercy*), 6) нежива неотуђива посесија, под којом се често подразумева однос део – целина, односи се на ситуације у којима је посесор инаниматан, а посесум неодвојив од њега (*That tree has few branches / My study has three windows*), 7) нежива отуђива посесија када је посесум одвојив од инаниматног посесора (*That tree has crows on it / My study has a lot of useless books in it*) (Heine 1997:34–35). Применивши малочас поменуте Тејлорове параметре за процену прототипичности

нешто чиме рукује, управља (*her rook*), 6) особа са којом је на неки начин повезан (*our waiter*), 7) скупина којој припада (*their group*), 8) нешто што му је на располагању (*my office*), 9) физичка особина (*his height*), 10) духовно својство (*her equanimity*), 11) стална локација (*our neighborhood*), 12) привремена локација (*my spot*), 13) стање, околности (*your predicament*), 14) активност коју је извршио (*Oswald's assassination*), 15) активност коју је претрпео (*Kennedy's assassination*), 16) нешто што је изабрао (*your candidate* [тј. онај кога подржаваш]), 17) нешто што му служи, испуњава одређену функцију (*our bus*), 18) нешто чему је домаћин (*the dog's fleas*) (Langacker 1995:56–57).

¹⁰⁷⁸ Према П. Пиперу, само први тип односа (он наводи пример *Миланова каја*) илуструје право посесивно значење, које карактерише конкретност посесора и посесума (дистинкција се прави у односу на квалификативно значење), те ту не спада релационо значење, које је у основи сродничких односа (*Миланов брај*), као ни значење део – целина (*кровови кућа*) или квалификативно значење (*Миленина радосћ*), где је, за разлику од типичног посесивног, бар један ентитет апстрактан (Piper 2001:113–114). О томе да се посесивно значење често реализује у споју са неким другим категоријалним значењем в. и СССРJ 680–681.

— конкретно оне који су овде наведени под 1), 2), 4), 7) и 8) — Хајне закључује да стална посесија показује највећи степен прототипичности, да су физичка, привремена и неотуђива посесија нешто даље од прототипа, док су на концептуалној периферији типови апстрактне и неживе посесије, при чему најдаље од прототипа стоји подтип неживе отуђиве посесије (Heine 1997:39–40).

Ослањајући се на истраживања Ланакера и Хајнеа, М. Номаћи долази до закључка да је категорија посесивности бицентрична јер њен прототип чине стална и жива неотуђива посесија и указује још на то да и прототипични типови посесивних односа могу и сами бити прототипски организовани (Номаћи 2006:166–168).

Л. Стасен издваја четири посесивна подтипа: отуђиву, неотуђиву, привремену или физичку и апстрактну посесију¹⁰⁷⁹ и на основу два параметра (стални контакт или близина између посесора и посесума и контрола посесора, који је типично човек, над посесумом) статус прототипа додељује отуђивој посесији, док на периферију смешта апстрактну посесију (Stassen 2009:16–20).

Увид у структуру концепта посесије неопходан је приликом разматрања семантике породице с.-х. глагола *зубиџи* зато што су многи типови посесивних односа о којима је сада било речи — од прототипичних па до оних који се налазе на периферији категорије — присутни као пресупозиција у семантичком садржају '(из)губити'. Једноставније речено, све што се губи морало се претходно, на неки начин (а ти су начини, видели смо, врло различити), имати. Треба поменути и локалистички поглед на место глагола *зубиџи* у оквиру семантичке категорије посесивности и на његове релације са глаголима *имати* и *добити*: ови глаголи се тумаче као посесивне конструкције које реферишу о различитим динамичким аспектима локализације — аблативном, локативном и адлативном (Piper 2001:116).

У вези са конструкцијама које укључују посесивни глагол Ланакер истиче да су се такви глаголи, по правилу, развили из глагола са конкретним значењима као што су 'зграбити, ухватити', 'држати', у којима се одражава архетипско искуство управљања, руковања физичким предметима, и да је применом тих глагола на нове и нове ситуације појам управљања, контроле и преноса енергије

---

¹⁰⁷⁹ Тип посесије са неживим посесором третира као секундарну, метафоричку екстензију (Stassen 2009:17, напомена 13).

постајао све апстрактнији или мање изразит (Langacker 1995:63–64). То илуструје на примеру енгл. *have* 'имати' којим се реферише на ситуације у којима субјекат има различит степен контроле. Субјекат, наиме, може бити извор непосредне физичке контроле (*Be careful — he has a knife!*), извор потенцијалне физичке контроле (*I have an electric saw (but I seldom use it)*), локус апстрактне контроле (*They have a good income from investments*), локус социјалне интеракције и уопштене одговорности (*They have three children*), пасивни локус искуства (*He has terrible migraine headaches*), локациона референцијална тачка, дифузни локус потенцијалног искуства (*We have some vast open areas in the United States*) (Langacker 1999:162). Овде се могу уочити паралеле са глаголима пореклом од *gubiti: у оба случаја је дошло до развоја апстрактнијег (посесивног) значења из конкретнијег значења деловања ('ухватити': 'уништити') и до смањивања степена агентивне контроле.¹⁰⁸⁰

Хајне такође наглашава да посесија спада у сразмерно апстрактне концептуалне домене и да се ослања на базична искуства, али, будући да је његово истраживање типолошки оријентисано, он издваја укупно осам шема помоћу којих објашњава дијахронијски развој посесивних конструкција предикатског типа у многим језицима света. Називи тих изворних шема и формуле које их описују јесу: 1) радња (*X takes Y*),¹⁰⁸¹ 2) положај (*Y is located at X*), 3) праћење (*X is with Y*), 4) генитив (*X's Y exists*), 5) циљ (*Y exists for / to X*), 6) извор (*Y exists from X*), 7) топик (*As for X, Y exists*),¹⁰⁸² 8) изједначавање (*Y is X's (property)*) (Heine 1997:45–47).¹⁰⁸³ Ово јасно показује да посесивне конструкције нису базичне,

¹⁰⁸⁰ О смањењу агентивности и агентивне контроле било је, у вези са овде разматраним глаголима, речи у поглављу II.

¹⁰⁸¹ Шема радње или акције одговара горенаведеном Ланакеровом опису развоја посесивних глагола.

¹⁰⁸² Шеме топика, генитива и циља подврсте су егзистенцијалне шеме (Heine 1997:57–58).

¹⁰⁸³ За примену датих шема приликом описа категорије посесивности у савременом српском језику в. Номаћи 2006, у анализи развоја предикатске посесије у српском и словенским језицима в. Грковић-Мејдор 2011, Grković-Majdor 2011. Тако у старосрпском *habeo* конструкција одражава шему радње, *mihi est* структура егзистенцијалну циљну шему, а конструкција *у + генитив* шему положаја изведену из шеме извора (Грковић-Мејдор 2011). Треба рећи да је Хајне касније редуковао број шема изоставивши шеме извора и изједначавања (Heine 2001:316).

изворне, већ да су настале од израза који имају непосесивна значења (Heine 1997:76). С обзиром на посесивну компоненту у семантичком садржају овде разматране лексичке породице, њен семантички развој је упоредив с обрасцима развоја посесивних конструкција. Већ је речено (в. поглавље II) да семантичка промена изражена формулом 'X уништава Y' → 'X губи Y' кореспондира са Хајнеовом шемом радње чија је формула 'X takes Y' → 'X has, owns Y' (уп. Heine 1997:47–50).

За семантику '(из)губити' релевантан је, поред посесивног, и перцептивно-когнитивни домен, пошто губитак може, у неким случајевима, подразумевати да је X престало да буде у опажајном и сазнајном пољу Y-а, што затим доводи у питање и њихов посесивни однос пошто услед тога Y нема више контролу над X-ом, не може се користити њиме, бринути о њему и сл.¹⁰⁸⁴ Перцептивна компонента је повезана како са примарном семантиком с.-х. *губиџи* тако и са посесивном компонентом у његовом секундарном значењу. Веза са изворним егзистенцијалним значењем 'уништавати' почива на чињеници да оно што је уништено често престаје да буде перцептивно доступно.¹⁰⁸⁵ Што се тиче повезаности посесије и перцепције, она се може објаснити помоћу малочас поменутих Стасенових параметара посесивне релације. Он их преузима од Хајнеа, који их, цитирајући рад Bugenhagen 1986:128¹⁰⁸⁶, описује на следећи начин: „possession [...] can be described with reference to the extent of control the possessor has over the possessee on the one hand, and the length of time during which the possessee is located in proximity to the possessor on the other“ (Heine 1997:38–39).

---

¹⁰⁸⁴ Уп. Падучева 2004:200 која семантички прелаз 'видети' → 'имати' илуструје рус. глаголима *найти* 'наћи', *потерять* 'изгубити'. На другом месту значење првог глагола дефинише овако: 'Y у почетку није имао X у опажајном пољу, а потом је почео да га има' (Падучева 2004:210). Треба још додати да Хајне наводи пример посесивне конструкције из једног нигер-конгоанског језика „whereby the possessive notion of 'having money' is expressed in terms of 'seeing' or 'finding money“ (Heine 1997:43).

¹⁰⁸⁵ За прешитање егзистенцијалног и перцептивног значења 'постојати' и 'бити видљив' у семантици низа рус. глагола попут *возникнуть*, *исчезнуть*, *обозначиться*, *теряться*, *пропасть* в. Падучева 2004:201.

¹⁰⁸⁶ R. D. Bugenhagen, Possession in Mangap-Mbula: Its syntax and semantics, *Oceanic Linguistics* 25/1–2, 1986, 124–166.

Контрола је прва тачка укрштања перцепције и посесије. Утврђено је, наиме, да контрола може бити изворни домен за концептуализацију домена визуелне перцепције, али да важи и обрнуто,¹⁰⁸⁷ при чему се ова двосмерна релација базира на следећим чињеницама: прво, спровођење надзора¹⁰⁸⁸ и контроле често подразумева визуелно праћење контролисаног ентитета и друго, способност фокусирања коју имамо при визуелној перцепцији може се сматрати видом испољавања контроле (Sweetser 1990:32–33, 38). Друга тачка укрштања перцепције и посесије јесте фактор близине. Он игра важну улогу у релацији посесора и посесума и представља неопходан услов за успостављање односа између перципијента и перцепта. Уколико се у обзир узме и параметар контроле, однос сва три чиниоца може се описати на следећи начин: опсег видног поља посесора одређује домет његове непосредне физичке контроле над посесумом.¹⁰⁸⁹

Што се тиче сазнајне компоненте у семантици '(из)губити', добро је познато да глаголи визуелне перцепције регуларно развијају апстрактна значења менталне активности на основу тога што се непосредни визуелни опажаји сматрају најсигурнијим извором објективног знања о свету (уп. нпр. Sweetser 1990: 33, 39, Падучева 2004:199).

Будући да се у оквиру семантике '(из)губити' сустичу перцептивна, когнитивна и посесивна компонента (са широким спектром посесивних односа), унутар ње се могу издвојити бројна подзначења у којима су ове компоненте у различитој мери заступљене. Уз то, домени перцепције и посесије могу бити изворни домени за концептуалне трансфере у домене когниције и егзистенције, а неки од образаца тих појмовних преноса налазе се у основи семантичке еволуције породице с.-х. глагола *губиџи*.

---

¹⁰⁸⁷ О концептуалној метафори 'управљати ситуацијом је видети, гледати' у енглеском и српском језику в. Svetković 2003:206–207.

¹⁰⁸⁸ Сам с.-х. поствербал *надзор* као и сродно *надзираџи*, *надзорник* и, са другим глаголом у основи, *надгледаџи*, *надглед*, *надгледник* итд. (РСА) сведоче о развоју 'гледати' → 'контролисати'.

¹⁰⁸⁹ Краће речено: „range of vision = domain of control“ (Sweetser 1990:38).

Значење 'затурати, губити'

Како је већ поменуто, разматраним лексемама се може означити ситуација у којој је неко претходно имао нешто или некога у свом опажајно-сознајном пољу, а потом је престао да га има. Улога експеријенсера¹⁰⁹⁰ подразумева аниматни ентитет и то најчешће са обележјем персонално (+). Поред тога, између експеријенсера и перцепта постоји посесивни однос пошто је у већини случајева први имао неки вид контроле над другим. Степен каузативног учешћа посесора у ситуацији губитка је, уопште узев, низак: он је најчешће у улози експеријенсера коме се понекад може приписати одговорност што је остао без нечега (нпр. услед недостатка пажње), али, по правилу, изостаје његова намера да сврсисходним деловањем доведе до губљења перцепта / посесума. Ипак, има примера у којима је посесор заиста агенс и они ће бити посебно коментарисани. Будући да је у већини случајева губитак за посесора нежељено, негативно искуство, може му се такође приписати малефактивна улога. Поменуто је већ да је у прототипичном посесивном односу посесум одређена конкретна ствар и стога ће најпре бити наведени примери у којима је перцепт / посесум неки неживи ентитет. То што је посесум истовремено и перцепт значи да је посредни неки конкретан, чулима доступан објекат. Што се тиче типа односа између посесора и посесума, у питању може бити физичка, привремена или стална посесија. За ово значење је важно то што посесор касније може, ако потражи или случајно, наћи изгубљени предмет.

зубиџи, -џи имрф. (супротно *находиџи, налазиџи*) 'или случајно или с непомње субјекат нема већ објекта, те то истом опази пошто овога нестане, нпр. чељаде ходећи „губи“ новце или друго што има уза се и носи' (RJA), 'непажњом затурати (не знајући куда, где се после не може наћи)': Често губим кључеве Ред. (РСА)

зубиџи, -џи имрф. 'остајати без кога или чега, што се имало': Палџе су му ша̀раге и пу̀том је гу̀био ца̀кове с ко̀ла бачки Бу̀њевци (Reić/Vačlija)

---

¹⁰⁹⁰ Улога експеријенсера обухвата два подтипа: чулне „персивере“ или искуственике и „когнајзере“ или спознаваоце (Суботић/Бјелаковић 2005:63) и у овом случају могу бити актуализована оба подтипа. Објекат перцепције (и спознаје) биће овде означен термином перцепт, а за „персивера“ ће се користити термин перципијент.

стерп. **ИЗГОУБИТИ** 'perdere': **АКО ЛИ ВИ ГА** (лист) **ИЗЫГЪБИЛА**¹⁰⁹¹ 1403. Monumenta serbica, **ВЪСАКЫ ГОСТЬ И ТРЪГОВЕЦЪ И ЛАТИНИНЪ ДА ДОХОДИ КЪ ПРЪВИМЪ СТЪРАЖАМЪ СЪ ВЪСЕМЪ, ЧТО ИМА И НОСИ, ДА ГА ПРАТЕ...** **АКО ЛИ СЕ СЛОУЧИ ЧТО ИЗГОУБИТИ, ДА ИМЪ ЁСТЬ ПОРОТА ВЪРОВАНИ ЧЛОВЪЦИ**¹⁰⁹² (s.v. **ПОРОТА**) Законик цара Стефана (Даничић) *изгубиѣи, изгубѣм* рф. (супротно *наћи*) 'остати без чега (добра, угодна) или из непажње или случајно па се то примети кад неко или нешто нестане': Да тко изгуби брeвијар А. Баћић, Када човик изгуби један дукат злата Ф. Ластрић, С девером се игра, прстен изгубила НП Вук, Тражећи иглу изгубио чувалдуз [велика игла којом се шију самари] НПосл Вук (RJA)

изгубиѣи, изгубѣм рф.: Три дугмета сам изгубио саш њѣга [прслука] Ново Милошево (PCGB)

изгубиѣи рф. Смо изгубили тучак од нашога авана Ченеј у Румунији (Марић s.v. *тучак*), Изгубио сам врцуле [мараница] из цепа Прошћење (Вујичић s.v. *врцуле*), Изгубила сам гиртл од мантила Поткозарје (Далмација s.v. *гиртл*), Изгубила сам игле у оном потстранку Пива (Гаговић s.v. *идѣсѣранак*)

изгубиѣи, изгубѣм рф. 'остати без чега': ~ мараницу, ~ кључ бачки Буњевци (Reić/Vačlija)

изгубиѣи, изгубѣи рф.: Изгубила сан бѣсту [футрола] од оћалѣ Дубровник (Бојанић/Тривунац s.v. *бѣста*)

изгубиѣи рф.: Ѐзгубѣ ми кума-Мѣлѣво дијѣте пробѣац...¹⁰⁹³ Вasoјевићи (Стијовић s.v. *ѣробѣац*), Интра [наћи] сам онѣ ствар што сам је бѣо изгубѣо Загарач (Ћупићи s.v. *инѣраѣи (се)*)

изгубѣм рф.: ...ја сѣм изгубѣја онѣј мушљѣку што ми гу пре бѣше далѣ Јабланица (Жугић s.v. *мушљѣка*), У кѣл се је заглавила, вѣте грѣмне изгубѣла Лесковац (Митровић s.v. *грѣмне*)

---

¹⁰⁹¹ Реч је о писаној потврди којом Дубровчани потврђују да су примили депозит од Јелене, жене војводе Сандаља (MS 251).

¹⁰⁹² Овде није експлицирана природа посесума, али се ту свакако подразумевају и ствари попут трговачке робе, путне опреме и сл.

¹⁰⁹³ У овом примеру су експлицирана два посесора: синтагма *кума-Мѣлѣво дијѣте* у номинативу, употребљена у функцији субјекта, реферише на привременог или физичког посесора који сноси одговорност за губитак, док је дативом личне заменице (*ми*) исказан стални посесор и малефактив.

изгубиѣи, -ѣи pf. 'verlieren': Имој помњу; немој изгубит пинезе (ČDL)

згубиѣи, -ѣи pf. 'verlieren': Учер сан згуби такујин [новчаник] на пијацу (ČDL)

исѣогубим pf. 'изгубити све редом, једно по једно, погубити': Тѣлке шнѣле сѣм ти купѣла, свѣ си ги испогубѣла! Јабланица (Жугић)

погоубити pf. 'изгубити': **Невѣжением же чловѣкъ дѣжавъшихъ цѣрквѣ сѣю погоубили вѣхѣу сѣи хрѣстоуоуль дѣдинь ми и вчинь, и азъ не вѣвѣтохъ ѣго** повелѣа краља Владислава манастиру Бистрици, 1234–1243. (Зборник 41^о, 7, стр. 166)¹⁰⁹⁴

ѣогубиѣи, ѣогубѣи pf. 'изгубити нешто конкретно': Ал' би тужни још не били, што су капе погубили В. Дошен (RJA)

ѣогубиѣи pf.: Нѣмѣј погубит тѣ бѣљетиѣе с индѣрицима [адресама]! Дубровник (Бојанић/Тривунац s.v. *бѣљетиѣи*)

ѣогуби pf.: 'Он ништа н'ум'ѣ да сачува: што год ѣма, претѣра, погуби, полѣми, да нѣкому, па му не вѣрне, не спѣстри, па му пропадне Црна Река (Марковић I s.v. *ѣрѣѣера*)

ѣогубим pf.: Сѣмо овѣј зѣму трѣ пут ти плетѣм рукавѣчке, свѣ погуби по школу! Јабланица (Жугић s.v. *рукавѣчка*)

ѣогубиѣи, ѣогубѣи pf. 'изгубити све редом': Се ствари је погубил наоколо Вараждин (Lipljin)

сагубиѣи, -ѣи pf. 'verlieren': Сагубила сон све ботуне [дугме] на вешти (ČDL)

загубиѣи, загубѣи pf. 'учинити да се за нешто не зна тачно где је, изгубити међу разним предметима, у одређеном простору и сл., затурити': Будите сигурни да писмо неће загубити превод М. Ђорђевића, Десило се једанпут на орању да се наљутио на вола, а загубио бич... превод М. Московљевића (РСА)

загубиѣи, загубим pf. 'заметнути, заборавити где се што налази': Загубѣла сам напрстак бачки Хрвати (Sekulić)

загубиѣи, -ѣи pf. 'привремено изгубити, заметнути': Некам сем фтекнул [гурнути] и загубил¹⁰⁹⁵ Вараждин (Lipljin)

---

¹⁰⁹⁴ Пример илуструје случај када се за један посесум везује више посесора по различитим основама.

¹⁰⁹⁵ Иако посесум није експлициран, контекст указује на то да је највероватније реч о неживом конкретном ентитету.

У примерима са рефлексивним облицима глагола фокус је на перцепту / посесуму који је у позицији субјекта. Експеријенсер / посесор може, али не мора бити спецификован (зато што је непознат, ирелевантан), што не значи да не постоји. У примерима који следе глаголима из разматране породице не описује се нестанак неког предмета по себи (јер тај предмет и даље негде постоји, уп. доле потврду из Вараждина), већ је увек посредни нечији губитак (оне врсте о којој је претходно било речи), чак и кад тај неко, ко не зна где се предмет налази, није експлициран у површинској структури исказа.

зубиџи се, -џм се impf. 'бивати затурен': Узми ти улазнице, мени се увек губе негде по џеповима Ред. (РСА)

иззубиџи се, иззубџм се pf. 'нестати, изгубити се': Изгуби се пашина јабука у Будиму граду бијеломе НП Вук (RJA), 'затури се, загубити се': Писмо се изгубило уз пут Ристић/Кангрга (РСА)

зазубиџи се, зазубџм се pf. 'изгубити се': Једно [писмо] или се загубило код мене или код вас Вук (RJA), ...Негђе су се загубили кључи, | Ја ти кључе находит' не могу (Вук s.v. *џолџиџи се*), 'доспети на место које се тачно не зна (помешавши се са разним предметима, испадајући из одређеног распореда и сл.), затури се, заметнути се': Његов се рукопис сада загубио... Вл. Ђорђевић, Твоје писмо... нисам добио. Морало се где загубити Л. Лазаревић (РСА), 'изгубити се': Неђе ми се зазубила џна билеђи'а Ускоци (Станић)

зазубџм се pf. 'изгубити се': Загубила ми се кука, немам с које да подигнем гламње на огњиште Лесковац (Митровић s.v. *кука*)

зазубиџи се, -џм се pf. 'заметнути се, затури се': Искал сем ју, знам да негди мора бити, али се је зазубила¹⁰⁹⁶ Вараждин (Lipjlin)

Перцепт / посесум, међутим, може бити и аниматни ентитет. У примерима који следе реч је о домаћим животињама које за посесора / експеријенсера имају првенствено економску вредност.¹⁰⁹⁷ И овде су могуће различите врсте

¹⁰⁹⁶ Пример се наводи овде јер контекст допушта претпоставку да је неексплицирани зазубљени ентитет неки конкретни предмет (нпр. оловка).

¹⁰⁹⁷ Концептуална веза између стоке и имовине одражава се у семантици с.-х. *блџго*, слн. *blagō* (в. ЭССЯ 2:173 s.v. *bolgo, SP 1:305 s.v. *bolgo* 1), псл. *dobyтъкъ (в. ЭССЯ 5:49, SP 3:324–326), псл. *skotъ и његових германских паралела (А. Лома у Бенвенист 2002:127, напомена 26), ие. *peki

посесивних односа: власник је стални посесор, онај ко узме стоку под кесим (в. поглавље V) привремени је посесор, док би пастир, који није власник, био физички посесор, јер непосредна контрола над животињама коју он има представља врсту физичке посесије.

стерп. ИЗГОУБИТИ 'perdere': АКО ЧТО ИЗГОУБЕ, ДА ПЛАКИЮ УТЬ СЕБЕ КОНЬ ПО .Л. ПЕРЪПЕРЪ¹⁰⁹⁸ 1293–1302. Monumenta serbica (Даничић)

изгубиѝи, *изгубѝм* рф. (супротно *наћи*) 'остати без чега (добра, угодна) или из непажње или случајно па се то примети кад неко или нешто нестане': Чловјек ки има сто овац, и ако би изгубио једну од њих Н. Рањина (RJA), 'престати знати где се налази нешто чиме се располагало, што је негде заборављено, нехотице испуштено и сл.': Ручао је већ и они ко је краву изгубио НПр Врчевић (РСА)

изгубѝѝи рф. (осим основног значења) 'намерно учинити да се изгуби (пас, мачка и сл.)': Изгубијо сам пашче да ми више ту по авлији не лаје¹⁰⁹⁹ Рожаје (Hadžić)

изгубиѝи рф.: Изгубила сам једну кружокасту шиљегвицу Пива (Гаговић s.v. *кру̀жѝѝкѝс*)

изгуби рф.: Миливој изгубио ђвце, па и тражио по т'е дибид ђлчине Црна Река (Марковић I s.v. *дибид ђлчина*)

ѝогубиѝи, *ѝогубѝм* рф. 'изгубити': Погубишѝ ђвце и јѝгњѝд Ускоци (Станић)

исѝогубим рф. 'изгубити (предмете, стоку и др.)': Немѝј да испогубиш ђвце у шѝму Доброшево (Златановић)

Поред домаћих животиња у улози посесума / перцепта могу бити и особе

(Бенвенист 2002:31–40). Посесија се, наравно, може заснивати и на примарно афективном односу власника према кућном љубимцу. Пошто у корпусу нема одговарајућих примера, уп.: „Izgubila sam masku, muzjaka, tacnije nestao je pre 11 dana. dal moze da se vidi da li cu da ga nadjem?“ (<http://astro.axisdraw.com/forum/osnove-horarna-astrologija/4097-izgubljeno-nadjeno-15.html>).

¹⁰⁹⁸ Пример је из одредбе којом се, у даровници краља Стефана Уроша Хиландару, регулише обавеза оних који чувају коње да плате одређену надокнаду у случају да их изгубе (MS 61).

¹⁰⁹⁹ Пример показује да није искључено ни вољно, агентивно ангажовање посесора у ситуацији губљења, али су такве употребе, премда се у њима рефлектује каузативно порекло глагола, ретке и необичне. Колико се може закључити из овог једног примера, да би се реализовало ово значење, неопходно је навести разлоге због којих је посесор уложио труд да се реши нечега што му припада.

које су на неки начин повезане са експеријенсером / посесором: у доленаведеним примерима то су најчешће најближи сродници. Ово значење често подразумева да су особе у позицији посесора и посесума не само повезане у биолошком, друштвеном или емоционалном погледу већ и да су претходно биле у контакту и у чисто просторном смислу. Важан чинилац у реализацији овог значења јесте симетричност односа, нпр. у асиметричној релацији родитељи — деца, деца ће пре бити у улози посесума зато што су у датом односу обично она подложна контроли као млада бића још неспособна за самосталан живот, мада није искључена ни обрнута концептуализација (в. доле Његошев пример).

з̀уби́ӣи, -ӣм impf. (супротно *находи́ӣи, налази́ӣи*) 'или случајно или с непомње субјекат нема већ објекта, те то истом опази пошто овога нестане, нпр. чељаде „губи“ друга у тисци' (RJA)

изг̀уби́ӣи, изг̀уби́м pf. (супротно *наћи*) 'не знати где је неко који може бити и жив': Јесу осам годишта, кћер је изгубио¹¹⁰⁰ М. Држић, Дивица изгуби сина свога и трети дан га најде у тенплу М. Јерковић (RJA)

ӣог̀уби́ӣи, ӣд̀губи́м pf. 'изгубити (више њих или све)': ...ђеца своје родитеље | погубили у мракама... (Његош), 'изгубити једно за другим, постепено': Има родитеља који су погубили децу далеко од села Б. Нушић (PMS)

И у примерима са рефлексивним глаголима и аниматним посесумом експеријенсер / посесор може, али не мора бити експлициран. Међутим, у овом другом случају његово имплицитно присуство није више тако несумњиво, што је у вези са аниматношћу посесума. Уколико су ентитети са обележјем живо (+) у тој улози, они се у исказима са рефлексивним глаголом постављају у синтаксичку позицију субјекта чиме се истиче њихова перспектива и доживљај ситуације. Наиме, посесум је овде способан да сопственом (премда неинтенционалном) активношћу доведе до новонастале ситуације и да ту промену перципира, те према томе може преузети улогу експеријенсера, уп. нпр. исказе: Изгубио је децу на аутобуској станици : Изгубила су му се деца на аутобуској станици и једва их је нашао : Деца су се изгубила на аутобуској станици и једва су нашао оца. У

---

¹¹⁰⁰ Пример је део реплике из драме Дундо Мароје, уп. шири контекст: „Posila me Ondarda Tudešak, vlastelin od Auguste, jeda mu kćer najdem ku je, jesu osam godišta, izgubio“ (http://hr.wikisource.org/wiki/Dundo_Maroje/Četvrti_Čin).

примерима у којима је реч о домаћим животињама, нарочито оним које имају економски значај и које се сматрају врстом имовине, експеријенсер / посесор обично није сасвим истиснут ни онда кад није експлициран.

Из ових се разлога у примерима који следе преплићу пасивно значење 'бити изгубљен (о некоме или нечему за кога или за шта се не зна где се налази)' и медијално 'изгубити се, изгубити оријентацију, залутати'.¹¹⁰¹

изгубиџи се, изгубиџ се рф. 'одлутати некуд одвојивши се од стада, измичући контроли власника, залутати (о домаћој животињи)': ...обоје [чобани] плачу, ако се ма чије јагње или овца изгуби Р. Домановић, Јастреб... зграби јањчиће, овцу, козле на паши, кад се изгуби Пољица (РСА)

изгубиџи се рф.: Изгубила се она потрагљива овца, вуци јој дроб просули Пива (Гаговић s.v. *џоџрагљив*)

изгубиџ се рф.: Ђпет ми сѣ изгубиџа онаџ врагодрџба крџвѣ Васојевиџи (Стијовић s.v. *врагодрџба*)

џогубиџи се рф.: Не беше га ни халхабера што су му се овце погубил'е Рожаје (Надџић s.v. *halhàbera*)

загубиџи се, загубиџ се рф. 'изгубити се': Мишаху се офце наше... свим опћене биху паше, да се жива [животиње] не загуе Ђ. Бараковић (RJA)

згубиџ се, -џн се рф. 'abhanden kommen, verloren gehen, sich verlaufen': Згуби ми се моли у Сплиту, једва сан га ношла (ЃDL)

Именичка образовања мотивисана описаним значењем припадају категоријама *nomina acti(onis)*, *nomina agentis*, *nomina patientis*.

џзгуб т. дијал. 'нестанак нечега што се изгуби, губљење': ...да она изгубу чарапе

---

¹¹⁰¹ О томе да се иста ситуација може концептуализовати и на један и на други начин лепо сведочи Христова парабола о изгубљеној / залуталој овци у два јеванђеља: Који човјек од вас имајући сто оваца и изгубивши једну од њих не остави деведест и девет у пустињи и не иде за изгубљеном док је не нађе? Јеванђеље по Луки 15:4 — ...Кад има један човјек сто оваца па зађе једна од њих, не остави ли он деведесет и девет у планини, и иде да тражи ону што је зашла? Јеванђеље по Матеју 18:12 (Свето писмо); стсл. кџ ч[ловѣк]кџ отџ васџ · џмџ сџто овџць · џ погоубџь единџ отџ ниџџ · не... идеџь вџ слѣдџь погџьвџшџџ · дон^деже обрџштетџь Лк. 15:4 — дште бџдетџь етеџоџ чл[овѣк]коџ џ овџць · џ забџдџитџь едина отџ ниџџ... Мт. 18:12 (SJS s.vv. *погоубџити*, *погџьвџџити*, *забџдџити*). Уколико један глагол може реализовати оба значења, јасно је да је тешко одредити у оваквим случајевима које је од њих посреди.

није крива, кад ју је он зла ради сакрио Кучи (РСА)

изгубилац, -иоца т. нераспр. 'онај који је нешто изгубио': Тражи, да му се биљега ствари каже, те је да, ако нађе изгубиоца В. Богишић (РСА)

изгубљеник, -ика / *изгубљеник*, -а т. 'онај који је нестало, за кога се не зна где је': Позване су све фамилије... да списке изгубљеника свои, ако бы когъ имале, сачине... Новине Србске 1816. (РСА)

изгубљеница / *изгубљеница* ф. 'она која је изгубљена, нестала': А ко нађе изгубљеницу добиће од паше што заиште, ако ће бити и све његово благо превод С. Новаковића (РСА)¹¹⁰²

Придеви мотивисани овим значењем по пореклу су пасивни партиципи. Када је референт именице на коју се односе са обележјем живо (+), није лако установити да ли је посреди значење 'који је изгубљен' или 'који је залутао'.

изгубљен рт. pass. 'који је некоме нестало, за који се не зна где је': Да се дружба изгубјена с многим помњом искат буде Ц. Палмотић, Отиђе једну тражити изгубљену [овцу] Ф. Ластрић, Да ће изгубљене ствари наћи М. А. Рељковић (RJA s.v. *izgubiti*)

изгубен рт. pass. 'који је изгубљен': Најдџосте ли изгубенугу овцу? Тимок (Динић)
йогублен: и са^а х^с пронагте тѣ погубленѣ овцѣ [овцѣ сѣю погившѣю] (Венцловић s.v. *йогубити*)

йогубен рт. pass. 'изгубљен': Тѣлка е стока лутала погубена, по ратовиви Тимок (Динић)

загубљен рт. pass. као адј. 'изгубљен, залутао': К теби повраћам се ... како овчица загубљена В. Андријашевић (RJA s.v. *zagubiti*)

загублен рт. pass. 'привремено изгубљен, замнут': Загублене ствари се једнога дана саме појавију Вараждин (Lipljin s.v. *zagubiti*)

Значење 'губити пут, залутати'

Пут, правац, траг и други појмови из овог домена такође могу бити

---

¹¹⁰² Из цитираних примера се јасно види да последње две именице не означавају особе које су се изгубиле, које не знају где су, већ оне које су изгубљене, за које други не знају где се налазе, а то значење подразумева присуство других учесника у ситуацији у улози експеријенсера / посесора који се у реченичном контексту и експлицитно помињу.

концептуализовани као перцепт / посесум који нестаје из сазнајно-опажајног поља експеријенсера / посесора. У тој улози, поред човека, може бити и животиња.

губи́и, -ӣм *imprf.* (супротно *находи́и, налази́и*) 'губити пут, траг': Ну не губи овог трага В. Дошен (RJA)

изгуби́и, изгуби́м *pf.* 'изгубити траг, пут': И пут изгуби С. Маргитић, 'Згубил је траг НПр Микуличић (RJA), 'не моћи више разазнати или одредити, престати знати, пратити (пут, пожељни правац кретања)': И мазга моя морала э пртину [пут] изгубити Забавникъ 1819, Човек који је изгубио пут у помрчини... Ј. Дучић (РСА)

изгуби́и, изгуби́м *pf.* 'погрешити, забунити се': Уватио нас мрак и изгубили смо пѹт... бачки Буњевци (Рси́/Ва́лија)

изгуби́и, изгуби́м *pf.* у изразу *изгуби́и њи́и* 'залутати': Кроз шуму смо у дебелом мраку изгубили пут и морали смо чекат док не сване бачки Хрвати (Sekulić)

изгуби́и, изгуби́м *pf.*: Изгуби́о пѹт Косово (Елезовић I)

и́огуби́и, и́огуби́м *pf.* 'изгубити': А невјешти мостарски сватови погубише друме и пргине НП Херман (RJA)

згуби́и, згуби́м *pf.* 'изгубити': ...згуби некако пут и зајде ва гору¹¹⁰³ НПр Микуличић (RJA)

загуби́и, загуби́м *pf.* 'не моћи, не успети даље пратити нешто, држати се нечега (пута, правца, трага и сл.); престати распознавати': Ако војска загуби пут... Љ. Давидовић (РСА)

Исто значење 'изгубити пут, залутати' остварују и рефлексивни облици разматраних глагола с аниматним учесником. Онај ко залута, не зна где се налази, као што неко не зна где му се налазе кључеви кад их изгуби, само што се у првом случају између посесора / експеријенсера и посесума / перцепта успоставља однос идентичности чији је формални показатељ рефлексив. Уп. и примере који су наведени у оквиру значења 'бити изгубљен', пре свега оне који се односе на животиње.

губи́и се, -ӣм се *imprf.* 'губити оријентацију, пут': Губимо се по странпутицама

---

¹¹⁰³ Овај пример лепо показује како је у датом значењу похрањено и изворно значење савијања, кривљења. Идеја скретања с пута у основи је и метафоричког значења моралне аберације, о којем ће бити речи мало касније.

Д. Обрадовић (РЈА), 'скретати са одређеног правца залутовавши, остајати без јасне оријентације': Шумовит је терен, па се курири лако губе Ред. (РСА)

изгуби́ти се, изгуби́м се рф. 'залутати; нестати, изгубити се': Бив се једном изгубио [осао] Ј. Кавањин (РЈА), 'заћи с правог пута, залутати': И како се од њих поудаље, | чини ми се да се изгубише (Његош), 'остати без оријентације, не моћи наћи пут, правац до циља, залутати': Видите ли... да се човјек изгубио! С. Матавуљ, Патрола се... изгубила на путу за село Б. Чиплић (РСА), 'залутати' Мачва (Лазих)

изгуби́ти се, изгуби́м се рф. 'остати без оријентације, залутати' Ново Милошево (РСГВ)

изгуби́ти се, изгуби́м се рф. 'залутати': ~ у ноћи, ~ у шуми бачки Буњевци (Рси́/Ва́клија)

изгуби́ти се, изгуби́м се рф.: Изгуби́о се у шџму [тј. изгубио пут] Косово (Елезовић I)

изгуби́м се рф.: Тај па тџавица и на собор ће се изгуби Врањска Бања (Златановић s.v. *џуџавица*)

изгуби се рф.: На лџтњи панађур у Бољевци збџре се грдан свџт, па дџца не трџба да џду самá на панађур, да се не изгубџ Црна Река (Марковић II s.v. *грдан*)

изгуби́ти се, -џн се рф. 'abhanden kommen, verlorengehen, sich verlaufen': Син ми се је изгуби ходџ по сторџн путу у Фор (ЉDL)

згуби́ти се, -џм се рф. 'изгубити се, дезоријентисати се': В шуми се је згубил Вараждин (Lipljin)

загуби́ти се, загуби́м се рф. 'поћи погрешним правцем, изгубити пут, оријентацију, залутати': Прва су два ишла познатим путем, дочим су се задња два загубили, незнајући куд су зашли Е. Мулабдић, Био сам се два пута загубио и отишао у неку суседну јединицу С. Живадиновић (РСА)

загуби́м се рф. 'изгубити се, залутати' Пирот (Живковић)

загуби́м се рф.: Бџше ме јџдно лџто ништо олијáло у Самбрес па се загуби у моју њџву, нумџм да искочим на пут... Јабланица (Жугић s.v. *олијам*)

Следећи примери илуструју метафоричке пројекције просторне оријентације у оријентацију у времену, когнитивном или наративном простору и

сл.¹¹⁰⁴

губиѝи се, -ѝм се impf. 'скретати са одређеног правца залунавши, остајати без јасне оријентације': фиг. Стара филозофија¹¹⁰⁵ губила се ... у апстракцијама Ј. Продановић, Да л' ти разумеш што?...| Ја се ту губим С. Пандуровић, Она се сва губила у том приповиједању... Ј. Лесковар (РСА)

изгубиѝи се, изгубѝм се pf. фиг. 'одступити, удаљити се од оног што је основно заплевши се у нешто; замаглити главну идеју претрпавајући казивање непотребним елементима, расплинути се': Писац је хтео говорити о идејама за културни и економски преображај, па се изгубио у којеквким причањима и моралисањима М. Војновић (РСА)

изгубиѝ се, изгубѝн се pf. 'потрошити време око нечега, па не стићи урадити друго, забавити се око нечега': Ти си се изгубио око тијех књига и заборадио учинит што си ми обећао Дубровник (Бојанић/Тривунац)

Именице са значењем особе као и попридевљени партиципи мотивисани су не толико примарним значењем губљења просторне оријентације колико његовим метафоричким пројекцијама чији је циљни домен најчешће сфера морала.

изгубниѝк m. 'изгубљеник, који је изгубљен пошао кривим путем, морално посрнуо човек, пропалица': Дако дођу к себи изгубници (Његош, РСА)

изгубљениѝк m. 'човек који је изгубљен': Да овога изгубљеника изведем на прави пут С. Љубиша (РЈА)

изгубљениѝк, -ѝка / изгубљениѝк, -а m. 'онај који је изгубио пут, који је залутао': Она је... многа невољника усрећила... изгубљеника пропутила С. М. Љубиша, 'онај који је пошао кривим путем, морално посрнуо човек, пропалица' М. Кушар

---

¹¹⁰⁴ О метафоричком пресликавању тог типа говори и И. Свицер: „But logical structures and conversational structures are at least partly understood in terms of physical traveling and motion. An argument or a conversation follows or covers some particular path through the mental areas it traverses“ (Sweetser 1990:46). О томе да се сликовна шема путање може прсликати и на временску скалу, као и о метафори 'расуђивање је путовање' и пре свега о њеној специфичнијој варијанти 'научна аргументација је путовање' в. Кликовас 2004:47–56.

¹¹⁰⁵ Појава субјекта са обележјем живо (–) омогућена је метонимијском везом између људи и њиховог стваралаштва, те *филозофија* стоји за *филозофи*, тј. пример се може схватити као резултат трансформације исказа: Стари филозофи губили су се... у апстракцијама.

(РСА)

изгубјеник т. дијал. 'онај који се изгубио, који лута, залутали, изгубљеник': Види море да се игра на сребрне валове и он [човјек] како изгубјеник на гору ћути (Његош)

изгубљен рт. pass. 'који се изгубио, који је сашао с пута (метафорички у душевном смислу)': Звиздо морска и путнице од изгубљених М. Јерковић (РЈА s.v. *izgubiti*)

изгубљен адј. 'пометен, заблудео; заведен': Легиони два вјерне војводе | забуњена погнаше Сатану | и његову изгубљену војску — Зломе цару тешку круну дају, | с којом круне своју погибију | општом вољом изгубљене војске — Обрати се, душо изгубљена! (Његош), 'који је пошао рђавим путем, заблудео': ...да ће Господ по милости својој примити изгубљенога но покајнога сина превод П. Ј. Милијевића — ...скривена светла места | где и изгубљена душа је лепа Ј. Савић-Спиридонович (РСА)

изгубљена (залутала) овца 'особа која се одвојила од своје средине, породице, вере и сл., која је пошла погрешним путем' Врашац (РСГВ s.v. *овца*)

Значења 'губити из опажајног поља', 'губити из менталног видокруга'

У појединим значењима перцептивна компонента избија у први план, потиснувши посесивну, те се разматраним лексемама може реферисати на ситуацију у којој перцепт нестаје из опажајног (по правилу, визуелног и аудитивног) и менталног поља перципијента.

Значење 'губити из вида, превиђајући'

Реализација овог значења из домена визуелне перцепције намеће следећа ограничења у избору учесника: улога реципијента подразумева аниматне ентитете, док перцепти могу бити само ентитети с обележјем конкретно (+), дакле, они који су чулима доступни, при чему је обележје аниматности ирелевантно.

губити, -им impf. у изразима *губити из очију (с ока)* 'не моћи мотрити, пропуштати' (PMS), *губити из вида (с вида)* 'престајати видети (некога, нешто)': Бродарима [је] потребно... да из вида не губе компас Шумадија 1876. (РСА s.v. *вид*¹)

изгубиѝи, изгубѝм pf. 'изгубити из очију, из вида': Стари Радун изгуби с очију Друшка С. Љубиша (RJA), 'испустити из вида, не моћи више видети, ухватити или пратити погледом, уочити (нешто што се удаљује, нестаје у мноштву или слабо прегледном простору и сл.)': Загледао се [Вуја] у небо... Изгубио ону звезду... не може да је нађе П. Марковић Адамов, ...кад изгуби из ока такав пароброд Е. Кумичић, И сада су ми били за петама, али су ме на мосту изгубили М. Крлежа (РСА), у изразу *изгубиѝи из вида (с вида)* 'престајати видети (некога, нешто), виђати, виђати се': Утјешен махнуо је руком на поздрав и изгуби је с вида Н. Симић, Видио сам међу њима неке људе из Бијељине које сам давно изгубио из вида С. Мићановић (РСА s.v. *вид*¹)

Уп. адвербијализовани партицип мотивисан датим значењем.

загубљено adv. 'изгубљено, изгубивши се, остајући изван пажње, заклоњен од погледа': Чудесно обрађена [плоча]... стајала је загубљено прислоњена уза зид С. Куленовић (РМС).

У изразима (*из*)*губиѝи из вида (с вида)* домен визуелне перцепције пресликава се у домен менталних способности и активности садејством следећих метафора: 'обратити, усредсредити пажњу је гледати, запазити' и 'управљати ситуацијом је видети, гледати'¹¹⁰⁶. На истом типу метафоре заснива се и израз *имати у виду* са значењем 'имати на уму, водити рачуна, не заборављати' (РСА s.v. *вид*¹), који се, дакле, из перцептивне сфере посредством метафоре транспонује у 'држати у менталном видокругу'¹¹⁰⁷. Насупрот томе, изрази (*из*)*губиѝи из вида (с вида)* односе се на ситуацију у којој неко престаје да држи нешто или некога у менталном видокругу односно у фокусу пажње, под (менталном) контролом. Транспозиција у когнитивну сферу утиче на карактеристике објеката менталне пажње и контроле: доленаведни примери показују да су то првенствено апстрактни ентитети.

губиѝи, -ѝм impf. у изразу *губиѝи из вида (с вида)* 'заборављати, превиђати' (РМС), фиг. 'не узимати у обзир, не водити рачуна, занемаривати,

¹¹⁰⁶ О овим моделима метафоричког преноса в. Cveticović 2003:205–207, уопште о повезаности домена перцепције и когниције уп. још нпр. Sweetser 1990:32–48, Grković-Mejdžor 2011a.

¹¹⁰⁷ На овај начин Д. Кликовац објашњава значење енгл. израза *in view of* 'с обзиром на' (Klikovac 2006:310).

заборављати': При томе се губила из вида разлика између лажног сведочења с положеном заклетвом и сведочења без заклетве Д. Суботић, Не губимо с вида чињенице... да су Крижевци били... неосвојиви посед Франковачки А. Прибићевић (РСА s.v. *вид*¹)

губиџи, -им имрф. у изразу ~ *из вида* 'заборављати' Ново Милошево (РСГВ)

губиџ, -џм имрф. у изразу ~ *из вида* 'заборављати' бачки Буњевци (Реић/Ваџлија)

губиџи, -џм имрф. у изразу ~ *из вида* 'не узимати у обзир' Вараждин (Lipljin)

изгубиџи, *изгубиџм* рф. у изразу *изгубиџи из вида (с вида)* фиг. 'не узети у обзир, не повести рачуна, занемарити, заборавити': Они не могу да изгубе из вида прошлост Слобода 1865, При томе пак не ваља изгубити с вида и то, да побуда... не долази само из сама народа М. Гаваца (РСА s.v. *вид*¹)

Овим значењем је мотивисан и следећи придев будући да је из контекста јасно да није реч о ишчезавању уопште, већ о нестајању из сећања, тј. о немогућности фокусирања одређене менталне слике.

изгубљив адј. 'који се може изгубити, који се губи, који ишчезава': И њен је лик неодређен, изгубљив последије неколико дана невиђења М. Божић (РСА)

Уколико је тежиште пажње на перцепту који нестаје из видног поља перципијента, он се може наћи у улози субјекта, а глагол поприма рефлексивну форму. Перципијент, препустивши функцију субјекта перцепту, не мора чак ни бити експлициран у структури исказа, што не значи да није присутан. Његово је учешће нужно, само што се он, када није означен у реченици, налази ван сцене. На описаном значењу се темељи императивни израз: *Губи се! Губиџе се!* У неким се примерима спецификује начин на који неко или нешто нестаје из вида — стапањем са позадином, утапањем у масу и сл.,¹¹⁰⁸ и у тим случају активира се фон као додатна компонента ситуације. Будући да су постојање и присуство, а самим тим и видљивост уско повезани — у нечије постојање најнепосредније се уверавамо најчешће на основу тога што га видимо (уп. Lakoff 1987:396–397 који на том искуству заснива метафору 'existence is presence') — разматрано значење је повезано са егзистенцијалним 'пропасти, нестати, ишчезнути', о чему ће бити

---

¹¹⁰⁸ Уп.: „Участник Фон активизиран у глаголов *оттениць* и *различить* (очертания на Фоне), *выделить(ся)* (из Фона); *теряться в* = 'быть неразличимым на Фоне'...“ (Падучева 2004:252).

говора касније.¹¹⁰⁹

Најпре ће бити наведени примери у којима су перцепти са обележјем живо (+), дакле, људи и животиње.

губиџи impf. 'perdere': нар. губите се отуда, јер ћемо вас скршити Огулин (Маџураић)

губиџи се, -џм се impf. 'одлазити негде где други не могу видети, скривати се; растурати се': Скида... шајкачу... и губи се клизавом уском путањом доле Српске новине 1917, Ови просјаци ... већином се разилазили и губили по оближњим селима Б. Станковић, Беже војници... протрчавају поред нас и губе се у позадини С. Јаковљевић, реј. 'одлазити, торњати се (обично у заповести, у оштријем изражавању)': ...Ако погодиш, одма ћемо јазавца осудити, ако не погодиш, губи се! П. Кочић, Еј, ти, шарена мачко, губи се одавде Б. Ћопић, Него се губи смјеста одавде! С. Колар (РСА), у изразу *губи, губиџе ми се с (из, исјред) очију!* 'одлази, одлазите да те (вас) не гледам' (РМС s.v. *џко*)

губим се impf.: Г'уби се, ф'а'ћај шиш'аву! Врање (Златановић s.v. *шиш'ава*)

изгубиџи се, изгубџм се pf. 'не бити дуго виђен, не бити онде где би требало (о особи)': Гдје се си изгубио? М. Држић (РЈА), 'отићи, удаљити се, уклонити се са одређеног места (обично у непознатом правцу), нестати са одређеног места, отићи незнано куд, ишчезнути у свету': ...да сте се одмах изгубили одавде... Марш, марш Ј. Ђонович, Плесачи су се ... изгубили из гостионице Вј. Новак, Тај — мучки се изгубио и искрао се као странац М. Лалић, 'постати неприметан услед сличности са средином, позадином, или ишчезавајући у великој маси или простору, утонути, утопити се': Пратио сам је... док се није изгубила у бучном мноштву И. Козарчанин (РСА), у изразу *изгубиџи се из вида (с вида)*¹¹¹⁰ 'не видети се, не појавити се': Кад се драгуни из вида изгубе окрене се колона северу Ратник 1881, Ових су дана врућине какве се у нас не памте... И марва се у те дане

¹¹⁰⁹ Оба значења реализује и рус. *теряться* уп. „Тропинка *терялась в кустах* = 'переставала быть видимой' и *Живость движений понемногу терялась* = 'переставала существовать'" (Падучева 2004:201).

¹¹¹⁰ Уп. у истом значењу и *ишчезнуџи (несџаџи, оџићи, уклониџи се) из вида (с вида)* (РСА s.v. *вид¹*). Израз *гинуџи из (исјред) очију (јред очима)* 'нестајати, губити се из вида' (РСА s.v. *гинуџи*) сведочи о блискости значења *гинуџи* и *губиџи се*.

изгубила с вида... Завукла се у шипражју А. Мурадбеговић (РСА s.v. *вид*¹)
изгубиѝ се рф.: Вљѣшто ми се исфўла ис кўћѣ и ѝзгубѝ се. Ё, којѧ е тѧ лўња!
 Васојевићи (Стијовић s.v. *исфўлѧѝ се*)
изгубим се рф.: Мўгла[к] гу завидѧ у пѝјац, ал се ѝзгуби нигде у онўј гўжву
 Јабланица (Жугић s.v. *завидѝм*)
изгуби се рф.: Нѝко не знѧ кўд се ѝзгуби та брљѧвко Црна Река (Марковић I s.v.
брљѧвко)
згубиѝ се, -ѝм се рф. 'нестати': Згуби се и да те више не видим! Вараждин
 (Lipjĭn)
сагубиѝ се, сагубѝм се рф. 'отићи незнано куд, изгубити се': Јѧ мѧрам нѣку да се
 сагубѝм, а тѧ да ѧстанѣш сама Драгачево (Ђукановић II)
загубиѝ се, загубѝм се рф. нераспр. 'изгубити се, нестати, ишчезнути': Изма'ну
 рукама, те јѧј месец обли мишице, па се опет загуби под засенак Мита Ракић (РСА)

Следе примери у којима је перцепт неживи ентитет.

губиѝ се, -ѝм се impf. 'престајати бити видљив (због стварног нестајања, због
 сливања с позадином, велике даљине и сл.)': Она [башта] лети, као и цело
 двориште и све око куће, губило се у зеленилу Б. Станковић, Високи врхунци
 ...стрше бјелином у облаке и губе се у бесконачности Ф. Д. Марушић, На пољима
 таласа вјетар као море оклашене усјева: дижу се и падају тешки валови у
 свијетлотамним преливима губећи се у недоглед И. Г. Ковачић (РСА)
изгубиѝ се, ѝзгубѝм се рф. 'нестати са видика, видног поља, престати бити
 видљив, не видети се више (услед залажења за нешто или у нешто, услед
 великог удаљавања и сл.), замаћи': ...док кола нису зашла за окуку и изгубила се за
 бријегом И. Самоковлија, 'постати неприметан услед сличности са средином,
 позадином, или ишчезавајући у великој маси или простору, утонати, утопити
 се': Одједном се изгубила стаза, шума је постала гушћа, мрак... Р. Чолаковић
 (РСА), у изразу *сўнце се изгубило* 'већ дуго је облачно' Ускоци (Станић s.v.
сўнце)

Из значења 'нестајати из вида стапањем са позадином, утапањем у масу и
 сл.' развило се апстрактно значење 'асимиловати се, стопити се с окружењем у
 неком другом погледу, а не само визуелно'.

губиѝ се, -ѝм се impf. 'одлазити негде где други не могу видети, скривати се;

растурати се': фиг. Скромни младићи... губили се у сивој и непрегледој војсци државне бирократије И. Андрић (РСА)

изгубиџи се, изгубиџ се рф. 'бити лишен својих особености, изједначити се, сродити се с околином, стопити се, асимилovati се': Али је број досељеника тамо незнатан да су се потпуно изгубили у огромној већини старинскога становништва М. Станојевић, Она [Швабица] не би могла ући у његову породицу онако потпуно како он жели, а то значи да се у њој изгуби Ј. Лазаревић (РСА)

загубиџи се, загубиџ се рф. 'престати се посебно запажати, постати неуочљив, утопити се (у нечему већем, ширем, бројнијем и сл.)': Многи добри појединачни напори загубиће се у целом општем напору епохе Б. Миљковић (РСА)

Следе примери у којима се, уместо именичког израза којим се означава перцепт, у функцији субјекта јављају именице *поглед* или *очи* у секундарном, метонимијском значењу 'поглед'. Ове трансформације се темеље на поимању погледа перципијента као нечега што је повезано са перцептом, што га прати и може, према томе, заједно с њим да нестане из видног поља посматрача.

губиџи се, -иџ се имрф. '(о погледу, очима) упућивати се у у недоглед, пружати се; блудети': Поглед му је бежао преко кровова кућа... губио се у недоглед С. Живадиновић, Очи јој се низ поље губе Д. Максимовић (РСА)

изгубиџи се, изгубиџ се рф. 'прострети се далеко, бити уперен у даљину, не бити усредсређен на нешто, заблудети (о погледу)': После [Вам се] изгуби поглед по оним дугим ходницима... Шапчанин, ...и моје очи које се беху изгубиле над избрисаном силуетом планине Ј. Поповић (РСА)

Значење 'биџи забачен, скривен'

Из значења 'за који се не зна где је' развило се значење 'забачен, забитан' и 'заклоњен, скривен'.

изгубљен адј. 'који је далеко од насеља, путева, забачен, забитан; заклоњен, скривен': У ову долину, изгубљену у планини... хук рата не продире превод В. Милићевића, Кад настадоше усташки дани, пуни стријепање... свако пожели... да му је кућа изгубљена и скривена Б. Поповић (РСА)

Значења 'не чуїи' и 'не чуїи се више'

Досад је било речи о визуелној перцептивној компоненти из семантичког садржаја разматраних лексема, али се, као што наредни примери показују, исто тако овим лексемама може описати ситуација у којој перцепт нестаје из аудитивног поља или фокуса слушне пажње перципијента. Реализација овог значења захтева аниматни ентитет у улози перципијента и ентитет доступан аудитивној перцепцији у функцији перцепта. Уочава се да је у свим примерима перцепт *реч* и да су глаголи у одричном облику.

губиїи, *-їм* *imprf.* 'пропуштати не обративши пажњу, превиђати, изостављати':

...Ниједну његову реч не губљаше Ј. Веселиновић, Слушао их је не губећи ријечи...

В. Назор (РСА)

изгубиїи, *изгубїм* *pf.* 'испустити, пропустити': Напрегла [сам се] да не изгубим

ни ријечи Република 1959. (РСА)

Ако је фокус пажње на перцепту који нестаје из слушног поља перципијента, он се може наћи у функцији субјекта, а глагол добија рефлексивну форму. У улози перцепта јављају се различите звучне појаве.

губиїи се, *-їм се* *imprf.* 'разлегати се нестајући (о звуку и сл.)': ...У небу губи се

очајни крик А. Шантић, Глас млекарице (који се губи у веселоме жамору оживјелих лица...): Млијека, жене! И. Војновић (РСА)

изгубиїи се, *изгубїм се* *pf.* 'не чути се више, замрети услед удаљавања,

заглушивања другим јачим звуцима, буком и сл.': ...а прати их песма... све тише и тише, и изгуби се у даљини Р. Домановић, ...и њихови узвици изгубише се са клопарањем гвожђа С. Јаковљевић (РСА)

Уп. адвербијализовани партицип који је мотивисан датим значењем:

изгубљено *adv.* 'губећи се, нестајући, ишчезавајући': Танад распршено | Цикну...

Пијуго | Нада мном звук високо, изгубљено И. Г. Ковачић (РСА)

Значење 'губити нешто конкретно, материјално'

Глаголи из лексичке породице *губиїи* могу реализовати значење 'У је учинио (чешће, дозволио или му се то догодило) да Х престане да буде у његовом поседу или под његовом контролом'. У датој семантичкој реализацији тежиште је на посесивној компоненти, док перцептивно-сазнајна компонента губи на

релевантности.

У примерима који следе пресупонирана посесивна релација између Y-а и X-а има многе елементе прототипичне: у питању је отуђива (обично стална) посесија, посесор је човек, а посесум неки конкретан појам који може бити и са обележјем живо (+) уколико се поима као посесорова својина са економског и правног становишта. Посесум може бити и неспецификован, нарочито када описана ситуација има институционални привредни, комерцијални оквир, и у том случају се реализује значење 'претрпети материјални, новчани губитак, бити на штети'. О агентивном учешћу посесора се, по правилу, не може говорити, његова је улога малефактивна.

зубиџи impf. 'perdere': [Кад Пољичанин индје у служби својему господару учини које зло] тада се има они кривац тирати и искати, и не има за тој ниједан његов ближњи никоје зло подлећи; да паче његов дио¹¹¹¹ вас... губи га он, и има упасти [тај дио] у ближњега... Пољички закон чл. 79 (Mažuranić)

зубиџи, -џи impf. (супротно *добиваџи*) 'остајати без нечега што се неће или не може задржати (нпр. материјално добро, имовина: новац, храна, одело, кућа, баштина, често и без експлицираног објекта)': Губи сваки доходак и часност црквену А. Кадчић, Не љубе им се покушаји, којими се губи новац М. Павлиновић (RJA), (нешто, на нечем или без допуне) 'бити на штети, штетовати; имати смањену вредност': Колико губимо на воћу сваке године? Сељачки буквар 1937. (РСА), 'имати штете од вука у стоци': Губимо сваког љета по кој брав Ускоци (Станић)

зубиџи impf.: Заимавали смо више пута, али смо вазде и губили (s.v. *заимавџи*) Загарач (Ћупићи)

стсрп. *изгоџвити* pf. 'perdere': *да не изгоџви чловеџк џманње*¹¹¹² 1451–1481. Monumenta serbica (Даничић)

иззубиџи, иззубџи pf. (супротно *добиџи*) 'знати да неко или нешто нестаје, али

---

¹¹¹¹ У извору се прецизира да је то „plemenščina ili gibuće“, при чему је ово друго термин којим се означава покретна имовина (PZ 74, чл. 79).

¹¹¹² Цитат је из документа којим султан Мухамед II потврђује привилегије Дубровчанима, уп. шири контекст: *ако ли би тко џзелъ тџге џманџк, теџ пошаль џ Дџеџовџникџ, да мџ се џчини сџџда по законџ, да не изгоџви чловеџк џманње* (MS 525).

не моћи га задржати’: Кад за мало задужбине бољи изгуби дио баштине Ј. Кавањин, Благо обилато сам разаспе и изгуби¹¹¹³ В. Дошен, Није онај сиромах који никад ништа није имао, него онај који је имао па изгубио НПосл Вук (RJA), ’престати поседовати, држати, контролисати, престати располагати нечим, престати имати нешто као своје’: Путниче... ако уђеш у варош на коњу, изгубићеш коња С. Ранковић, ...зато што смо изгубили солане у Африци С. Јаковљевић, ’(са допуном којом се прецизира износ губитка или без допуне) претрпети губитак (материјални, новчани), штетовати’: Тако је на дрвима изгубио три крајцара И. Андрић, Друге [године] смо изгубили сто хиљада ...Изгубили смо на брашну С. Ћоровић, Мора да је изгубио на свињама. Дешавало се да је и раније губио, трговина је то, а Швабе су веште Д. Ћосић (РСА), ’остати без стоке коју су заклали вуци’: Јесте ли штô изгубили? Ускоци (Станић)

изгубиџи, изгубим рф. ’претрпети материјални, новчани губитак’ Ново Милошево (РСГВ)

изгубиџи, изгубим рф. ’претрпети материјални, новчани губитак’: Ондак тај кукџруз не мџ да стигне на време, па се љџту и тако изгџбу Јасеново (РСГВ)

изгубиџи, изгубим рф. ’остати без чега’: Ивацко је изгубиџо земљу и салаш, жену и дицу, ’бити на штети, губитку’: Адам је опет изгубиџо новце, пропала му је бајска банка бачки Хрвати (Sekulić)

српсл. *погџбити* рф. ’amittere’: *многo богaтџство погџбити* Теодосије (Даничић) *џогубиџи, џогубим* рф. ’нпр. све новце, nach einander verlieren’ (Вук), ’изгубити много, све, остати без ичега’: Љепше је памет стећи, а благо погубити Ј. Јурковић, Јунаке је... многе одвео, простране лађе погубио превод Маретића/Ившића (РМС), ’изгубити (о овцама или којој другој стоци коју су заклали вуци)’: Погџбили смо јџдног џвна и јџдно шилџеже — На џвџ прџклџтџј планинчини џмa љџти млџго вџкџвa па љџди чџсто пџгубџ Ускоци (Станић)

џогубџаваџи impf.: три су дуговања [преступа] у котерих цриквени људие и имиџења и чиести и главе погубџавају Пергошић (Mažuranić)

згубиџи, згубим рф. ’изгубити’: Ки би [пастир] ча украл меју дружбу, има згубит всу живину Одредбе винодолске опџине 1395. (RJA)

згубиџи рф.: [(о казни за рибаре) Рибари, који се не држе циџна, стоје] под пену либ.

¹¹¹³ Контекст указује на већи степен агентивности посесора.

50,... трате [врста мреже] и мриже згубит (s.v. *trata* 2.) Врбански статут (Mažuranić) *згубљаѿи* impf. 'perdere, amittere': згубља своје мито, т. ј. плаћу служинску (s.v. *mit*) Каставски статут, Згубља оно благо за кунтрабант [шверц] (s.v. *izgubiti*) 1428, Бриње (Mažuranić)

згубљаѿи, -ам impf. 'губити': Ако ка дела супрот учине, згубљају все своје благо Закон винодолски (RJA)

узгубљаѿи, -ам impf. 'губити': Ни један ч[ови]к не сми тежати тих речених земаљ прес [по]джупа; ако би се нашал, възгубља все жито Попис земаља опћине которске, грижанске и биоградске у Сопалском пољу, Белград (Винодол) 1323, у препису из 1635. (RJA)

загубиѿи pf. 'perdere': Господар онога добра бише загубил все ча имише на свити, у једном дрѣви [брод], ко бише згибло в мори (s.v. *zgbati*) 14–15. в. (Mažuranić)

загубим pf. 'изгубити': Грдне паре сам си загубила с туј трговину, ама којѣ да правим Лесковац (Митровић)

У примерима који следе јавља се још један учесник као каузатор радње у позицији субјекта, посесор је исказан обликом датива што одговара његовој малефактивној улози, а посесум је у позицији директног објекта.

зубиѿи, -ѿим impf. '(каузално) чинити да ко (ако је експлицирано стоји у дативу) што изгуби': Амо прве западају овце, којѣ губе кућанину новце Ј. С. Рељковић (RJA)

иззубиѿи, иззубѿим pf. 'учинити да ко (исказан дативом или посесивним придевом) изгуби нешто': Ђак изгуби попу ручак (Што је и он пошао с попом, па кад их чоек виђео, учинило му се много частити двојицу; а да је био поп сам, частито би га)¹¹¹⁴ НПосл Вук (RJA)

Именичка образовања мотивисана поменутиим значењем припадају

---

¹¹¹⁴ Коментар показује да је у наведеном примеру степен агентивности каузатора минималан пошто је он пасиван и потпуно је невољно повезан са околностима на којѣ други реагују и тиме, заправо, сноси већи део одговорности за вршење радње (уп. Langacker 1999:161 који у раду о слабљењу агентивне контроле разматра сличне примере). Пример је занимљив и по томе што посесивна релација није реална, већ хипотетичка. П. Будмани је изгледа имао у виду овакве случајеве када је једно од значења глагола *зубиѿи* дефинисао на следећи начин: „*ne imati veće nešto (dobro, ugodno), što se do onda imalo (a i što se mislilo da će se imati)*“ (RJA 3:489 s.v. *gubiti*).

категоријама *nomina (acti)onis, nomina resultativa, nomina agentis*. Нека од њих имају статус термина из области економије.

зубиѝ m. 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се имало; оно што је изгубљено, штета': ...она тијем биљежи добит и губит — дакле биланс С. Матавуљ (РСА)

зубиѝак, -ѝка m. 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се имало': Грофица Ана прегорјела је тај губитак [продају имања] у својој имовини Е. Ј. Томић, 'оно што је изгубљено, штета': ...обећавајући да ће им губитак накнадити... како од мешина, тако и од вина, а нарочито штету са репом превод Ђ. Поповића, Нема код нас тежака средњег стања који сваке године нема губитака у ситној стоци А. Вуковић (РСА), у изразу *рачун губиѝка и добиѝка* фин. и банк. 'биланс, рачун расхода и прихода' (РМС), 'оно што се губи; штета': Ове године смо имали велики губитак на живини, куга нам је све однела бачки Буњевци (Реић/Ваѝлија)

зубиѝак, -биѝка m. 'Verlust': Тарговац не таргује з губилкон (ЉДЛ)

зубиѝи, -ѝиша m. 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се имало; оно што је изгубљено, штета': [Рибар] се... справља на рибане али преправан је... на губиш а не на добит Л. Зоре, ...па сам тај губиш [пртљага] радо прегорио В. Буковац (РСА)

изгубљење n. 'amissio': ...и под изгубљење свега својега добра Пољички закони (Маѝуранић)

ѝзгубиѝи f. дијал. 'изгуб, оно што је изгубљено, губитак; штета; нестанак нечега што се изгуби, губљење': Дао паре на изгубит ка' но на добит Никшић (РСА)

ѝзгуб m. 'дело којим се што изгуби, штета кад се што изгуби': Нијесмо много добили трговином али ни изгуба имали С. Љубиша (РЈА)

изгуб m. 'губитак, несрећа, трагедија, смрт': Гром му побио скоро све браве, тешко ће намирит та изгуб Загарач (Тупићи)

згуба f.: Тржити на згубу 'у бесцење продавати' (s.v. *trgovac*) околина Загреба (Маѝуранић)

згуба f. 'губитак': Ву ти трговини сем на згуби Вараждин (Липљин)

згубиѝак, -ѝка m. 'губитак': Волим ја згубитак свега блага мога... П. Витезовић, Педепса... у ме пуче... крвава згубитак имитка М. Кухачевић (РЈА)

згубичек, -чка т. 'губитак': Спаметен тржец... густократ рачуна добичек и згубичек
J. Мулих (RJA s.v. *zgubičak*)

йѡгуба f. 'губитак, штета': Ако би на себе узео зајамац главнога [тј. главнице]
погубу И. Великановић (RJA)

зубий̆аш, -аша т. жарг. 'онај који послује с губицима, који штетује у послу, у
производњи' (РСЈ)

зубий̆аш, -аша т. 'онај који послује с губитком': Губиташоф је се више и се је
више радникоф на цести Вараждин (Lipljin)

Уп. придев мотивисан разматраним значењем:

згубљив адј. 'који се лако може изгубити': Ташћина дакле јест згубљиво искати
благо... А. Георгицео (RJA)

Значење 'губити особу'

Већ је поменуто да се различите врсте међуљудских односа концептуализују и изражавају као посесивне релације, уп. *имайи сесѡру, имайи ѡријайѡељцу, имайи мушѡерије* и сл. Отуда се значење 'У је учинио (чешће, дозволио или му се то догодило) да Х престане да буде у његовом поседу или под његовом контролом' може реализовати и када је, поред посесора, и посесум људско биће. Треба скренути пажњу на посебан статус који имају сроднички односи. Пошто су константни и с обзиром на то да посесор над њима нема контролу, тј. не може их раскинути по својој вољи, на пример, ако неко има сестру, имаће је све док једно од њих двоје не умре (Stassen 2009:18–19), они се убрајају у прототипичне случајеве неутуђиве посесије (Heine 1997:10, Stassen 2009:18). С друге стране, над другим врстама интерперсоналних релација посесор има контролу у том смислу што има слободу избора приликом њиховог успостављања и може да одлучује о њиховом трајању. Ове разлике у врсти посесивних односа објашњавају разлике у импликацијама које има губитак сродника и других особа. Наиме, прекид односа у првом случају имлицира да је особа у улози посесума умрла, у другом случају таква импликација изостаје: смрт је само једна од околности које су могле да доведу до окончања односа који нису засновани на крвном сродству.

зубий̆и, -им имpf. 'остајати без нечега што се неће или не може задржати (нпр.

особа важна субјекту): Ал' то чини да не губи пријатеља, кога љуби В. Дошен (RJA), 'остајати без онога ко одлази, умире': Његовим одласком они губе пријатеља Ред., И ја сам губила децу... Ј. Веселиновић (РСА)

стсрп. *изгубити* рф. 'verlieren': *Мои^х с(и)новъ ниединога несъ^м безъ вѣроужіа изгубила* Роман о Троји (Ringheim 1951:73, 332)

изгубиѣи, изгубѣм рф. 'изгубити особу која погине, умре': Ако Александра изгубите, веће Мацедонију не видите Александрида, И нај боље витезове у тијех ратијех изгубисмо Ц. Палмотић, Мелкиор му син осами, изгубивши вриједна брата Ј. Кавањин, Дилбер Мара изгубила драгог, жалила га три године дана — Од како сам баба изгубио — Док убише Шеховић-Османа, два нај боља изгубише друга НП Вук, 'субјекту објекат није оно што је пре био (обично кривицом субјекта)': Реци 'ој, да је мудра и да не изгуби вјереника М. Држић, Изгубити пријатеље Бела, Имали смо и трећега друга, ... пак смо г' изгубили, и чули смо да се оженио НП Вук (RJA), 'остати без кога, без чега': Жали Иван брата јединога: | жалије му војводе Уроша | но обадва да изгуби сина (Његош), 'престати бити у одређеном односу с неким, бити лишен нечије подршке, ослонца на некога, везе с неким': ...он се нађе опет у кругу својих некадашњих другова, које је својим понашањем готово изгубио Ј. Веселиновић, 'остати без некога због његовог трајног одвајања; остати без некога због његове смрти': Изгубит ћеш дједа... нема му спаса Ј. Павичић, Е мој пријатељу, изгубисмо командира!... Погибе Ј. Веселиновић (РСА)

изгубиѣи, изгубѣм рф. 'остати без некога због његове смрти' Ново Милошево (РСГВ)

изгубиѣи рф.: Ја сам изгубила Драгишу, ђн је мѡј Драгиша, и зѣт и синѡвац Ченеј у Румунији (Марић s.v. *синѡвац*)

изгубиѣи, изгубѣм рф. 'остати без чега': ~ брѡта, ~ сѣна, ~ рѡдитеље бачки Буњевци (Реић/Ваѣлија)

изгубиѣи, изгубѣм рф. 'остати без чега': Ивацко је изгубијо земљу и салаш, жену и дицу бачки Хрвати (Sekulić)

изгубиѣи рф.: Залиши [изузети некога при клетви или нарицању] брѡта, ако си овѡгѡ изгубѣла, остѡо ти је јѡш јѣдѡн Васѡјевићи (Стијовић s.v. *залишиѣи*), Изгубѣли сте болѣћѣга рѡдитеља, нѡ нѣка је наздрѡвље томѣ остѡтку [јѣдна од устаљених фраза при изјављивању саучешћа за јѣдним од рѡдитеља] Загарач

(Ћупићи s.v. *болѣћ*)

изгубим pf.: Ја ће купим црну боју | да обојим кућу моју! | Каузина [домаћин] ја сам изгубила! НП Врање (Златановић s.v. *каузин*)

изгуби pf.: Живана у младе године изгубила мужа и отад је валиткиња Црна Река (Марковић I s.v. *валиткиња*), [о лошим мајсторима] ...зато што ће да изгубе муштерије *ib.* (Марковић II s.v. *искашири*), Моја болка неје од болес, него о[д]-тугу за дете што сам изгубила Црна Трава (Стојановић s.v. *болка*)

изгуби pf.: Изгубила сам домаћина Тимок (Динић s.v. *домачин*)

У улози посесора и посесума могу се наћи и припадници животињских врста чији се међусобни односи поимају као блиски људским.

згубиши, *згубим* pf. 'изгубити': Како славиц за дробнијема птићи, које згуби, ухилит ја ћу тужећ горко цвилит Д. Златарић (RJA)

Именичка образовања мотивисана датим значењем припадају категорији *nomina (acti)onis*.

згубиш m. 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се имало; оно што је изгубљено, штета': ...два брата што су такођер изгубила мајку али им се не види на лицу ни на одећи тај губит Ђ. Звекић (PSA)

згубишак, *-ишак* m. 'погибија': О губитку митраљесца нитко ни ријечи Ј. Хорват (PMS), 'нестанак чега, оно што се изгуби': Смрт Антине мајке бијо је велик губитак за обитељ и родбину бачки Хрвати (Sekulić)

изгубљење n. заст. 'губљење, губитак': Држи, да е гора смртъ... боль, изгублѣнѣ свое деце... него чинити коме неправду превод Г. Лазића (PSA)

изгубљеније n. цсл. 'изгубљење, губљење, губитак': Ја у одласку његовом знаменито изгубљеније чувствујем Ј. Живановић (PSA)

изгуб m. 'губитак, несрећа, трагедија, смрт': Његова смрт је изгуб за цијело племе а не само за фамѣљу Загарач (Ћупићи)

изгубишак, *-ишак* m. дијал. 'изгуб, оно што је изгубљено; штета; нестанак нечега што се изгуби, губљење': Морам участник бити жалости благородне душе ваше за изгубитак неумрлог вашег Оца В. Врчевић (PSA)

згубљење n. 'губитак': Кад се изгуби... жена, ка већ љуби срамоту него час, згубљеније није тој... штета Ф. Лукаревић (RJA)

Значење 'губити делове тела и телесне функције'

Значење 'Y је учинио (чешће, дозволио или му се то догодило) да X престане да буде у његовом поседу или под његовом контролом' може бити реализовано када је посесор аниматни ентитет, а посесум део његовог тела. Са малопре помињаним сродничким односима овај тип посесије чини језгро неутуђиве посесије (уп. нпр. Heine 1997:10, Номаћи 2006:167–168, Stassen 2009:18). Инхерентност релације се огледа у трајном контакту између посесора и посесума и у чињеници да посесор нема контролу¹¹¹⁵ над тим односом (Stassen 2009:18–19). Номаћи, инспирисан радом Radovanović 1990, истиче да су ту неке релације прототипичније од других јер су одређени делови тела функционално и животно важнији у поређењу са другима и предлаже различите критеријуме за одређивање прототипа (Номаћи 2006:167–168). Један од њих се тиче могућности непостојања или губитка неког дела тела, што је добар показатељ степена нужности посесије и самим тим њеног прототипа (Номаћи 2006:168). Треба уз то узети у обзир чињеницу да је степен нужности посесије делом контекстуално условљен и подложен променама у зависности од различитих чинилаца, нпр. сталност поседовања зуба има вредност (+/-) јер варира у зависности од старости посесора (уп. Номаћи l.c.). Примери који следе могу, дакле, послужити за утврђивање унутрашње структуре једне од централних категорија неутуђиве посесије, с тим што приликом њихове интерпретације треба узети у обзир семантичке промене засноване на метонимијском моделу 'део тела' → 'његова функција или својство'¹¹¹⁶. Наиме, из појединих цитата је јасно да посесор не

---

¹¹¹⁵ Хајне указује на то да се у литератури појам контроле тумачи на бар два различита начина: под њим се подразумева способност посесора да управља посесумом или могућност да посесор оконча власништво над посесумом. Отуда неки аутори сматрају да однос посесора према деловима сопственог тела укључује контролу зато што је могуће на различите начине управљати, рецимо, главом, док други држе да се о контроли у тој посесивној релацији не може говорити из простог разлога што човек не може окончати своје власништво над поменутиим делом тела (Heine 1997:3).

¹¹¹⁶ На појаву из домена предикације неутуђиве посесије да се људском бићу у улози посесора може приписивати неко својство или функција тако што му се приписује одговарајући телесни део који то својство или функцију заступа, нпр. Тај има очи! [= Тај има (добре) очи = Тај има (добар) вид] — указао је, испитујући појаву имплицитног обавезног детерминатора, М. Радовановић (Radovanović 1990:109, 110).

остаје без одређеног дела тела услед његовог потпуног физичког одвајања од целине чији је, иначе, мање или више неутуђиви део, већ се исказом реферише на негативно квалификовано одступање од уобичајеног стања, својства или функције телесног органа о коме је реч. У погледу значења такви примери заправо спадају у наредну семантичку категорију.

губӣӣи, *-̄им* impf. 'о особи) остајати без нечега што се неће или не може задржити (нпр. телесно стање или особина што се схвата као добро)': Ти не плачи, не губи очију НП Петрановић (RJA)

изгубӣӣи, *изгубӣм* pf. 'остати без дела тела (нпр. очију, руку, носа)': Одкле очи изгубих, не видим кому давам М. Држић, Да изгуби једно око оли нос оли уо оли руку М. Добретић, 'изгубити лице, тј. побледети, омршавети': Све му друсто изгубило лице, а из лица изгуби се крвца НП Вук (RJA), 'остати без кога, без чега': А мени је свакоја једнака, | тек сам своје очи изгубио (Његош), '(о губљењу, нестајању, изостанку нечега што је било обухваћено субјектом, као његов део, елеменат, карактеристика, својство) лишити се нечега, остати без нечега што представља део тела, организма одн. саставни део': Господин барон... изгубио је, ваљда негдје у рату, једно око П. Кочић, ...чело високо, изгубио власи Шапчанин, Млади [фоке] су покривени врло меком вунастом длаком, коју изгубе кад одрасту М. Петровић, ...изгубио ногу, иде на штаци! Л. Лазаревић, Можда мој поклоњени коњ није изгубио све своје зубе М. Лалић (РСА), 'изгубити одређену способност, моћ, дар, физиолошку функцију': Оболио [сам] и ноге изгубио, те не могу већ по туђијем кућама ходит... П. Петровић I Његош (РСА), у изразу *нисмо ни ми очи изгубили* 'видимо ми добро': Султан је мудар, ал' нисмо ни ми очи изгубили Ј. Е. Томић (РМС s.v. *џоко*)

изгубӣӣи, *изгубӣм* pf. 'остати без чега': ~ рџку, ~ ногу, ~ џо бачки Буњевци (Рeић/Ваџлија)

изгубӣӣи, *изгубӣм* pf. 'остати без чега': У рату сам изгубӣјо ногу бачки Хрвати (Sekulić)

изгубӣм pf.: Кад изгубиш [sic] џоко, што ће ти гу трџпка Бујановац (Златановић s.v. *ӣрџџка*), Штета што ће изгубиш кџд одрџснеш туј кџждраву кџсу Лесковац (Митровић s.v. *кџждрав*)

ӣогубӣӣи, *ӣогубӣм* pf. 'изгубити зубе и сл.': Погубӣо сам кџтџџке Ускоци

(Станић)

īogʹubi pf.: Кад је остарео, погубио је зуби, па је мога само да шушкеља Црна Река (Марковић I s.v. *шушкеља*)

zʹubiīi, *zʹubīm* pf. 'изгубити': Мњах згубит зенице, удо најмилије Ђ. Бараковић (RJA)

Примери који следе разликују се од претходних то томе што се у улози посесума уместо делова тела јављају њихова својства, функције и манифестације.¹¹¹⁷ Ланакер раздваја посесију која се односи на делове тела од оне која се тиче физичких особина (в. напомену 1077). Први тип је конкретан и има статус прототипа, док је други апстрактније природе и не убраја се у централне релације концепта посесије. Међутим, ове две врсте посесивних релација међусобно су чврсто повезане. Обе спадају у тип неогуђиве посесије (Heine 1997:10). Тако Радовановић указује не само на то да на језичком плану слични семантички и прагматички принципи регулишу остваривање оба типа предикатске посесије већ и да посесивна конструкција првог типа може реализовати значење карактеристично за посесивну конструкцију другог типа (Radovanović 1990), што потврђују и поједини горенаведени примери.

zʹubiīi, *-īm* impf. 'остајати без неког иманентног својства (о другоме осим људи)': Очи моје вид губе¹¹¹⁸ М. Дивковић, '(о особи) остајати без нечега што се неће или се не може задржити (нпр. телесно стање или особина што се схвата као добро)': Од шта здравје своје губи В. Дошен, Губи снагу мучећ свуде — Чезну, преда'у и сне губе Ј. Кавањин, Моја мајко, не цвијели и не губи вида Г. Мартић, ~ *se* pass.: Губи се снага и дан ходећи за њими М. Држић, Вид се губи, уши не чују М.

---

¹¹¹⁷ Овде су уврштени и примери у којима је посесум неко својство или стање тела у целини, као што је, на пример, здравље, снага итд. О томе да се тело у целини и његова својства могу концептуализовати као посесум сведоче синтагме *његово њело*, *његова њелесна снага* и сл.

¹¹¹⁸ Овај пример са двоструком посесијом, атрибутом (исказаном именичком синтагмом у којој се на посесора — човека — упућује присвојном заменицом, а на посесум — део његовог тела — именицом) и предикатском (где је посесор — део тела — исказан именичком синтагмом у функцији субјекта, а посесум — телесна функција — именицом у улози објекта) синониман је са исказом *Ја губим (очни) вид*, те је стога уврштен овде упркос лексикографској дефиницији која истиче да није реч о персоналној посесији.

Орбин, Расте болест...и губи се крипост П. Посиловић (RJA)
зубиваџи, з`убивџм impf. необ. 'престајати имати, лишавати се, бивати лишен (о физичким својствима)': Грозница ме хвата, губивам сву снагу! А. Ковачић (РСА)
изгубиџи, изгубиџм pf. 'остати без неког телесног стања или телесне особине која се схвата као добро': Изгубио је здравље М. Павлиновић, Сву би снагу изгубио А. Качић, Паде образом земљи ница, ћуење је изгубила И. В. Бунић, Он изгуби виденје Миракули, Видимо да они који много стоје код огња брзо ослијепију и вид изгубе¹¹¹⁹ М. Дивковић, Изгубити смаш [апетит] Бела, Жену која је изгубила дивство А. Кадчић, Кад немоћник 'згуби своју беседу¹¹²⁰ и не море се сповидати Наручник 1507, Од болести ријеч изгуби П. Канавелић, Њему паде капља, изгуби глас М. Добретић, По неђељи изгубила гласа НП Вук, Младос кад весела иде и лјепост изгубимо Ј. Кавањин (RJA), 'лишити се, остати без одређене способности, моћи, дара, физиолошке функције': ...који се тако преплашио, да је на четрнаест дана изгубио дар говора Љ. Јонке, ...кад крава изгуби млеко... Т. Ђорђевић, 'лишити се, остати без особине, својства, неког физичког или биолошког стања': ...и да ћу сасвим да изгубим линију Б. Нушић, Ту га убије мемла од камена те изгуби здравље М. Зечевић, 'лишити се, остати без прохтева, склоности': Изгуби вољу на јело, изгуби сан, олени се Ј. Веселиновић (РСА), Изгубила сам свџ пулу [снага, моћ] (s.v. *џула*¹), у изразу *изгубиџи ријеч* 'не моћи више говорити, изгубити дар говора, занемети' (s.v. *ријеч*) Ускоци (Станић)
изгубиџи, изгубиџм pf. 'остати без чега': ~ здравље, 'остати без једног дела нечега, смањити, умањити шта': Вџта је на̀расла ал је изгубила у тежини, није више дебела ко прија бачки Буњевци (Reiс/Vaсliја)

¹¹¹⁹ Уочава се да контекст допушта да се *изгубиџи* тумачи не само како је горе наведено већ и као 'упропастити, уништити', уколико се у вези са ситуацијом на коју се глаголом реферише субјекту припише макар и невољно каузативно учешће и одговорност. О овоме је већ било речи поводом примера у којима је душа посесум. Примери овог типа, особито у грађи из ранијих језичких раздобља, упућују на проблем могуће семантичке пројекције у дефиницији. Наиме, питање је да ли и колико лексикограф или неко други ко интерпретира значења старијих потврда и несвесно пројектује своје језичко осећање у вези са семантичком структуром и хијерархијом значења лексема.

¹¹²⁰ Лексеме *беседа*, у овом примеру, и *р(и)јеч* и *глас*, у наредним цитатима, употребљене су у секундарном значењу 'способност говора'.

изгубиѝ рф.: Старац је завео, неће дуго чим је изгубио рјеч Вasoјевићи (Стијовић s.v. *завес*)

изгубим рф.: Господине докторе, изгубија сам си амлѐ [снага, моћ] Лесковац (Митровић s.v. *амлѐ*)

изгуби рф.: Од жалос за толку децу што су ју помрела она је обелѐла и од суза мај и вид изгубила Црна Река (Марковић II s.v. *обели*), Од голѐмо рмбање човек изгуби снагу и балдише Црна Трава (Стојановић s.v. *балдише*)

йогубиѝи, йогубѝм рф. 'изгубити нешто апстрактно': Чловик... погубил вид и слух, рич и ум и рачун и памет глагољски споменик, 15. в. (RJA)

згубѝиѝи, -ѝм рф. у изразу *згубиѝи дар говора* 'онемети' Вараждин (Lipljin)

загубиѝи, загубѝм рф. нераспр. 'изгубити уопште; престати поседовати, престати владати, располагати нечим, остати без нечега': фиг. После недељу дана загубила [је] реч и испустила своју племениту душу Цариградски гласник 1896. (РСА)

Значење 'губиѝи рѝѝам, корак и сл.'

Контрола коју човек има над покретима и положајима тела представља својеврсни вид посесије. Стицање контроле над телом, која треба да омогући што оптималније кретање у простору, део је раног развоја, а касније може бити усмерено на усвајање неког специфичног, прописаног начина кретања (у игри, у строју). С друге стране, глаголима из ове породице може се реферисати на ситуације у којима посесор престаје да влада својим телом у поменутом смислу.

изгубиѝи, изгубѝм рф. супротно *ухватиѝиѝи* 'остати изван нечега, престати одржавати, покварити усклађеност са нечим; пореметити, прекинути': ...као што чине војници кад у маршу изгубе такт Д. Васић, Велики комбинатор опет изгуби корак и стане срамотно скакати Стј. Крањчевић (РСА)

изгуби рф.: Изгуби равнотежу, па с едну ногу гмацну у воду Тимок (Динић s.v. *гмацне*)

Значење 'физички йроѝадаѝи'

У примерима који следе опозиција посесор – посесум се неутралише јер се обе улоге сустичу у једном ентитету, што је језички кодирано употребом

рефлексивног глагола. Посесум овде није део тела или његова функција, већ тело у целини и његово опште стање и функционалност па је тако широко дефинисање посесума омогућило његово поистовећивање са посесором. Општа семантичка формула 'Y је учинио (чешће, дозволио или му се то догодило) да X престане да буде у његовом поседу или под његовом контролом' конкретизује се — изједначавањем X-а и Y-а и фокусирањем на соматску сферу — у значење 'губити се (тј. своје тело)' = 'мршавити, телесно слабити, пропадати'. Структура са два актанта у посесивном односу развила се, њиховим стапањем, у структуру са једним актантом захваћеним процесом који је означен рефлексивним глаголом. Пошто је реч о соматској посесији или, како М. Номаћи истиче, цитирајући Фрома, о егзистенцијалном поседовању (Номаћи 2006:166), неутралисањем опозиције посесор – посесум у први план избија значење биолошке егзистенције. На тај начин су глаголи из с.-х. гнезда *губиѿи*, изворно каузативи, развили медијалну семантику која је, у ствари, карактеристична за глаголе из породице *гинуѿи*.¹¹²¹

губиѿи се, -ѿм се impf. 'мршавити': Те се почне губити и венути [о човеку] НПр Вук (RJA), 'mager werden': губи се човек у лицу (Вук), 'мршавити, пропадати, слабити': На зими кљусе губи се и пада у масти и на снази Ђ. Глибоњски, ...сваки се дан губила и нестајала је као да је у три дана по један пут јела М. Вељић, Вене и губи се сирота, као дгуња на шифоњеру С. Сремац (РСА)

губиѿи се, -ѿм се impf. 'мршавити, телесно слабити': Откако је Јоси сѿн умро, човик се само губи бачки Буњевци (Реић/Ваѿлија)

изгубиѿи се, изгубѿм се pf. 'einfallen (im Gesichte abmagern)' (Вук), 'ослабити, смршати': За неколико дана само, па се жена изгуби... Некако се поруши, стас јој се погрби¹¹²² Ј. Веселиновић, Јако се изгубио, тешко ће се предићи Батут (РСА)

изгубиѿи се, изгубѿм се pf.: Изгубијо се у лице [тј. ослабио] Косово (Елезовић I)

изгубѿм се pf. 'ослабити, смршати до тешког препознавања ранијег изгледа':

¹¹²¹ О томе како се овим глаголима реферише на човеково физичко пропадање, слабљење, стања болести и сл. в. поглавље V.

¹¹²² Претходно је већ указано на семантичку блискост између *изгубиѿи (се)* у разматраном значењу и *гинуѿи*, а овај пример говори у прилог претпоставци о развоју значења 'савијати' → 'пропадати' (чији је прототипични носилац глагол *гинуѿи*) у оквиру ове етимолошке породице.

Нема гу нішта, све се изгубила дѣте кѣко ву настрада Јабланица (Жугић)
їогубїїїи се, їдгубїїм се pf. 'омршавити' Поповић (RJA), Ристић/Кангрџа
(PMS)

Уп. слн. дијал. *gubi ga* 'мршави, постаје сув', чеш. *hubený* 'сув' (Bezlej
1:185 s.v. *gubíti*).

Именице мотивисане значењем 'остајати без неког дела тела или телесне
функције; мршавити, слабити' спадају у категорију *nomina acti(onis)*, *nomina*
attributiva, *nomina abstracta*.

губїїїак, -їїка m. 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се
имало': Од губитка крви исцрпен спавао је Видовић цијело послїје подне М.
Крлежа, 'губљење, нестајање, смањење': Да би човек надокнадио непрестани
губитак гвожђа... он треба... да унесе у себе сваки дан... В. Пелагић (РСА)

губїїїак крви 'Metrorrhagia' Банат (Новаков)

губац, гуйца: Губац, каже се мршаву јунету Добросело (RJA)

губељ m. 'јадно, немоћно чељаде': Не зна шта ће с њијем губељом, 'мршаво,
ситно дете', 'врло слабо, неразвијено, закржљало живинче' Ускоци
(Станић)¹¹²³

изгубљеник, -їка / їзгубљеник, -а m. 'онај који је веома болестан, коме нема
спаса, пропао човек': ...а нашла сам болесника и изгубљеника, за кога нема наде, да
ће икада оздравити М.-П. Мишкина (РСА)

изгубљивостї, -остїи f. 'особина, стање онога што је изгубљиво': Нагризоше га
осјећаји нејакости и осјећаји изгубљивости. Оћути, да сасвим старачки, немоћно
дашће М. Божић (РСА)

Уп. такође придев и партицип који су мотивисани разматраним значењем:
изгубљив adj. 'који се може изгубити': Стално и никда изгубљиво здравје имали су
И. Великановић (RJA)

изгубљен pt. pass.: Изгубљено здравље достигоше И. Ј. П. Лучић (RJA s.v. *izgubiti*)

Значење 'губити живот, умирати'

Посебно значење имају примери у којима се као посесум јавља именица
глава јер се њима реферише на потпуни губитак биолошких функција, тј. на

---

¹¹²³ Припадност лексема *губац* и *губељ* овој лексичкој породици је дискутабилна.

престанак посесорове егзистенције. У њима ознака за део тела реализује секундарно значење 'живот' (в. РСА s.v. *глава*) и такви су искази синонимни са онима који имају у позицији посесума именицу *живош*. Израз (*из*)*губиш* *главу* тумачи се као резултат садејства синегдохе и метонимије (Гортан-Премк 1997:80–81), али би могао имати реалну основу у чину декапитације. У примерима се обично реферише на насилно губљење живота услед агентивног или каузативног деловања неког другог ентитета, а не на природну смрт којој се не може утврдити неки спољни узрок.

губиш, *-им* impf. '(о особи) остајати без нечега што се неће или не може задржати (живот, глава)': И живот су губили С. Маргитић, Шаљи кључе а не губи главе А. Качић (РЈА), у изразима ~ *главу* 'гинути', ~ *живош* 'id.' (РМС)

губиш, *-им* impf. у изразу ~ *главу* 'гинути' бачки Буњевци (Реић/Ваџлија)

изгубиш, *изгубим* pf. 'остати без главе, тј. живота': Нећете неверници бити и главе изгубити 1592. Monumenta croatica, За вашег цара у боју изгубити русу главу И. Гундулић, Сви девет паски главе изгубили С. Љубиша, 'остати без живота': За коју ствар напoкон живот изгубише И. Гундулић, Који би их гдигод опазио, пак не би одма објавио, изгубиће живот Деловодни протокол Карађорђевог владе (РЈА), 'verlieren': Боље ти је изгубити главу | Него своју огријешит' душу (Вук), 'остати без кога, без чега': Од које је болијести бон, тѣ живот онако изгубио, у изразу *главу* ~ 'погинути': ...и даде му своју вјеру тврду | да ће своју главу изгубити | ал' посјећи цара лажавога — Благо теби, Амзо барјактаре, | ...на поштење кад изгуби главу (Његош), *изгубиш*, *изгубим* 'лишити се, остати без неког физичког или биолошког стања': Плоча је постављена на месту... одакле су пошли... да изгубе живот М. Петровић (РСА), За длаку не изгуби живот (s.v. *длака*), у изразу ~ *главу* 'погинути' (s.v. *глава*) Ускоци (Станић)

изгубиш, *изгубим* pf. у изразима ~ *главу* 'погинути', ~ *живош* 'id.' бачки Буњевци (Реић/Ваџлија)

изгубиш, *изгубим* pf. у изразу ~ *главу* 'погинути' бачки Хрвати (Sekulić)

изгуби pf.: За паре што баца по мејане, калај рабoта, него што ће живот да изгуби Црна Река (Марковић I s.v. *калај рабoта*)

изгубљаш, *изгубљам* impf. 'губити': Тко љуби овако свој живот, изгубља га М. Раднић (РЈА)

īogūbīīti, īogūbīm рф. у изразу ~ *главе* 'изгубити живот': Сад ће Турци Лозницу узети, ми војводе главе погубити... НП Вук (RJA), 'изгинути, испогибати': Они воле главе погубити | но кавуру ферман потврдити — ...и два паше с беглербегом | ... ту ми врсне своје главе на мегдану погубише (Његош), *īogūbīīti, īogūbīm* 'изгубити једно за другим, постепено': Толики наши људи доље [у вароши] главе погубише Б. Ћопић (PMS)

zǔbīīti, zǔbīm рф. 'изгубити': Зач ћемо наше главе згубити 1527, истрага због пада Обровца (RJA), заст. 'престати имати, лишити се нечега, бити лишен нечега, изгубити': Ја се бојим... | Да ћеш, Марко, лудо згубит' главе НП ВУ (РСА)

Значење престанка биолошке егзистенције може бити исказано и када се у позицији посесума налази именица *душа*, а утемељено је на веровању да се умирући човек растаје с душом (в. Толстая 2008:398–400).

izǔbīīti, izǔbīm рф. у изразу *дѹшу да izǔbīīti* 'да умреш' Ускоци (Станић s.v. *дѹша*)

Треба скренути пажњу на то да изрази у којима се у улози пацијенса налази именица *глава* са обавезном детерминацијом посесора реализују каузативно значење 'погубити, убити' (које спада у изворну семантику разматраних лексема). Семантичка дефиниција из RJA s.v. *izǔbīiti* — 'учинити да ко (исказан дативом или посесивним адјективом) нешто изгуби' — јасно указује на то да конструкција са експлицираним посесором (који је различит од агенса) има каузативно значење у односу на претходно анализирану конструкцију у којој посесор није експлициран или је употребљен редувантни маркер *свој*, што значи да је идентичан са субјектом.¹¹²⁴ Као што поједине семантичке дефиниције показују, изворно се том конструкцијом упућивало на декапитацију, која је била један од раширених начина убијања или извршавања смртне казне. Значење је затим уопштено на убијање без прецизирања начина на који се то чини или се дати развој може схватити као метонимијски, јер се у фокус ставља последица одрубљивања главе.¹¹²⁵

---

¹¹²⁴ Изостављање посесивног маркера у овом контексту карактеристично је за изражавање неутуђиве посесије, в. Matasović 2002:154.

¹¹²⁵ Овој конструкцији са каузативном семантиком је место у оквиру значења 'убијати', али се разматра овде да би се упоредила са сличном конструкцијом која значи 'погинути'.

изгубиѣи, изгубѣи pf. 'учинити да ко (исказан дативом или посесивним адјективом) изгуби главу': Јал' ћу твоју изгубити главу НП Вук (RJA)

изгубиѣи (ѣогубиѣи) главу (некоме) 'погубити, убити (некога)': Богом брата, Ћоровић-Османе! | Немој мене изгубити главу, | Ево тебе стотина дуката НП Вук (РСА s.v. *глава*)

ѣогубиѣи, ѣогубѣи pf. у изразу ~ *главу коме* 'одсећи, одрубити главу': Не би мене ага вјеровао, но би мене погубио главу НП Вук (RJA), у изразу ~ *(коме) главу* 'убити (кога)': ...те ни добре погубити главе (Његош), 'посећи (главу)': Најпошље ѣи главе погубише Ускоци (Станић)

згубиѣи, згубѣи pf. 'одрубити, одсећи, скинути главу': О мој дајко, ...| Згуби моју са рамена главу... НП Б. Петрановић (РСА)

Именице мотивисане датим значењима спадају у категорију *nomina acti(onis)* и *nomina causae*.

згубѣње n.: Ал' му пишу латинска господа на преварство, на губљење главе НП Истра (RJA)

главогубље n. 'погубљење главе, убиство': Главогубље свакога бола достојно, које несдушност Хирудкиње сврху с. Ивана крститеља доврши! Ћ. Рапић (RJA)

изгубѣње n. 'дело којим се изгуби (у конкретном смислу и оно што се изгуби)': С изгубљењем од живота Б. Кашић, Даде наредбу, да под изгубљење главе не има нико опсовати Бога Израелскога А. Качић (RJA)

изгубиће n. 'дело којим се изгуби, изгубљење': При Жудијам се осудиваше приљубодинство на изгубитје главе Благо наука крстјанскога (RJA)

ѣзгубија f. дијал. у изразу ~ *главе* 'оно што представља опасност по живот, погибија, смрт': ...возити се брзо... — то је изгубија главе Лика (РСА)

ѣдгуба f. 'језивост, опасност': Видећи, да иде на очиту погубу од живота свога А. Гучетић (RJA)

ѣогубљење n. 'amissio capitis': ...видели смо његове главе погубљење (s.v. *glava*) 1588, Петрушевац (Mažuranić)

згубљење n. 'губитак': Сад ми иде на згубљење главе НП Истра (RJA)

живогуб m. 'азот, душић': ...киселица саставља се из кипетвора, водорода, живогуба или салитророда и кислорода П. Болић (RJA)

живогуб m. хем. ков. заст. 'азот': Овако е исто и шалитрене киселине ускисљивъ

корень или основъ живогубъ, кои се зато и зове у садашньої химическој науки шалѣттородъ П. Болић (РСА)

Престајање биолошке егзистенције се исказује и рефлексивним облицима разматраних глагола, што се може протумачити као изједначавање посесора и посесума (*зубиѣи живоѣи = зубиѣи себе*). Ово значење такође представља специјализацију — повезану са ограничењем учесника на оне с обележјем живо (+) — општег егзистенцијалног значења 'пропасти, нестати, ишчезнути', о којем ће бити речи касније. Поред тога, пошто су перцепција и егзистенција повезане, ова семантичка реализација се може довести у везу са значењем 'губити се из нечијег видног поља, одлазити негде где други не могу видети'.

зубиѣи се, -ѣи се impf. дијал. 'умирати': Где се [на Тимоку] деца „губе“ (умиру), дете се одмах и без кума крштава (РСА)

иззубиѣи се, иззубѣи се pf. 'погинути, пропасти (о човеку)': Страши се примаља да се дјетешце не изгуби Ђ. Башић (РЈА)

ззубиѣи се, ззубѣи се pf. 'погинути': [Морнари] били би се згубили у таласу морском, да не буду повели с собом апостола [Павла] М. Раднић (РЈА)¹¹²⁶

Треба поменути да се рефлексивни облици двају антонимних парњака овде разматраних глагола јављају у фазном значењу 'почети живети'.

Уп. најпре *ддобиѣи се*¹¹²⁷ pf. дијал. 'родити се, доћи на свет': Добило се дете Пирот, Књажевац, Врање (РСА), *добије се* 'id.' Тимок (Динић). Треба приметити да глаголски пар са супротним значењем *зубиѣи се* 'умирати' — *ддобиѣи се* 'родити се' коегзистира у истом дијалекту.

Затим, *наћи се* pf. 'zur Welt kommen': ...У њега се мушко чедо нађе НП (Вук), 'родити се' НП Вук, Г. Мартић, М. Павлиновић (РЈА), *наћи се / наћи се* 'id., доћи на свет (о младунцима животиња)': Човјек му одговори, да му се дијете нашло и да је

---

¹¹²⁶ РЈА s.v. *zgubiti* доноси пример, тумачећи га као конструкцију са рефлексивним пасивом, као илустрацију семантичке реализације 'погубити, убити', али ми се чини да је медијална интерпретација примеренија.

¹¹²⁷ Нереклексивно *ддобиѣи* у значењу 'донети на свет, родити' (РСА) нема у с.-х. језику дијалекатски карактер, а континуанте псл. глагола *dobyti потврђене су у том значењу у јсл. и исл. језицима, у траговима и у зсл. језичкој групи, док је рефлексив у значењу 'родити се' ограничен на јсл. језике, уп. још буг. нар. *доби ни се дете*, мак. дијал. *се доби деѣе* (SP 3:319–321 s.v. *dobyti*).

пош'о, да тражи кума НПр Босанска Вила, Л. Лазаревић, И. Андрић (РСА), *находийи се* рф. дијал. 'родити се': ...да му се је синак находио НП Ф. Јукић (РЈА, РСА). За потпуне и семантичке паралеле у другим словенским језицима уп. буг. дијал. *найдъ (съ)* 'родити се' Карлово, рус. дијал. *найти* 'родити' кубанска област и др., *найтись* 'родити се' Естонија, Летонија, *найти́ться, найдётся* 'id.' Литванија, Азербејџан, тулска област, укр. *найти́ся* 'id.', блр. дијал. *найсі́, найці́* прен. 'родити', *найці́ся* 'родити се' (ЭССЯ 22:113–116 s.v. **найъти (se)*), рус. дијал. *находи́ть* 'родити' Летонија, укр. *находи́тися* разг. 'родити се' (ЭССЯ 22:84 s.v. **nahoditi (se)*), каш. *nalezć sq* 'id.', буг. *намирам се, намеря се* 'id.' (Толстая 2008:293–294).

С. Толстој сматра да је семантички модел 'нашло се дете'¹¹²⁸ подржан значењима антонимног глагола *терять(ся)* 'губити (се)' која припадају семантичком пољу смрти и да рус. *найтись* — *потеряться* одражава представу, карактеристичну за народну културу, о „зеркаљности“ човековог доласка на овај свет и одласка са њега. При томе ауторка има у виду следећа значења и употребе рус. *терять(ся)*: изразе *терять близких* 'губити ближње', *большие потери в войне* 'велики губици у рату', дијал. *потеряться* 'умрети, угинути': ...бабки, они состарились, все потерялись и в земле сгнили Новгород, затим *потерять* 'упропастити, уништити, убити, лишити живота': Чем терять, так лучше не б рожать Даљ, струс. *теряти* 'упропаштавати, уништавати', *потеряти* 'убити, погубити кога' и упућује у својству семантичке паралеле на општеслов. **gubiti* у коме се у разним слов. језицима удружују значења 'уништавати' и 'губити'.¹¹²⁹ Дакле, за с.-х. *наћи се* 'родити се' — *из-, з-, губийи се* 'умирати' постоји тачна семантичка

¹¹²⁸ Према С. Толстој, мотив нађеног детета — присутан, сем у апелативној лексици, и у словенској антропонимији (нпр. буг., струс., укр., блр. *Найда*, срп. *Нађен, Наход, Налъжа* итд.) и фразеологизмима који су одговор на дечје питање одакле су деца (уп. рус. *нашли в крапиве / в капусте* и сл.), као и у јсл. обичају да се дете у породицама у којима се деца не држе износи на пут или раскршће да би га крстио први ко на њега наиђе — има у свим случајевима исту функцију магијске заштите новорођенчета од опасности које му прете (Толстая 2008:295–296).

¹¹²⁹ Ауторка указује и на корелацију која постоји између значења 'наћи, открити' и 'крити', при чему се ово друго у словенским језицима исказује трима основним глаголима **chorniti, *chovati* и **preţati* који су такође заступљени у семантичком пољу смрти будући да се њима означава чин сахране (Толстая 2008:294–295).

паралела у руском дијал. *найтись — потеряться*, а горенаведени рус. примери показују у којој се мери иначе поклапају семантички спектри с.-х. *губиџи (се)* и рус. *терять(ся)*.

На крају треба додати да значење почетка егзистенције реализује и рефлексив основног посесивног глагола, уп. *имайџи се* рф. 'родити се' (Вук, РЈА), Овај син ми се имаде недељу пред Богојавце Вучитрн (РСА). И. Грицкат објашњава да овај облик у перфективном поимању значи и 'створити се, наћи се, појавити се'¹¹³⁰, а одатле и 'родити се' (Grickat 1961:80).¹¹³¹ У питању је, дакле, исти семантички развој као и код *наћи се*.

Изложена грађа показује како се симетрија семантичке структуре антонимских парова успоставља и код њихових крајње периферних значења. Та значења се, међутим, односе на културно врло важне опозитне појмове рађања и умирања, те стога не чуди толика доследност језичког система.

Значење 'губити духовна својства'

Поред физичких стања, односом неутуђиве посесије с аниматним (најчешће и персоналним) посесором обухваћена су и духовна својства (уп. Heine 1997:10) која се даље могу спецификовати као интелектуалне способности, моралне карактеристике, емоционална стања. Хајне у својој типологији посесивних односа овај тип не сврстава у неутуђиву посесију, већ у апстрактну на основу тога што посесум није перцептивно доступан (уп. Heine 1997:34).¹¹³² Међутим, и поред њихове апстрактне природе, духовне особине се једнако поимају као неутуђиви део човека као што се таквим доживљавају делови тела и соматска својства и функције (уп. Драгићевић 2001:228).

---

¹¹³⁰ Уп. рефлексивно имперфективно *имайџи се* у егзистенцијално-локацијском значењу 'налазити се, постојати' које се, према схватању И. Грицкат, могло развити из концепта *имайџи себе* (негде) као што се из *налазиџи себе* (негде) развило *налазиџи се* (Grickat 1961:80).

¹¹³¹ Уп. слн. перфективно, али нерефлексивно *imeti mlade* 'Junge geworfen haben' (Grickat 1961:80), *iméti* колоквијално 'родити': прејшњи месец је имела отрока, 'донети на свет, окотити': мачка је имела пет мледићев (SSKJ).

¹¹³² Он конкретно помиње осећања или каква друга психичка стања и даје следећи пример: He has no mercy.

Значење 'губиѝи душу'

Ово значење је разматрано у одељку *Значења 'уїроїаиїїаваїїи / губиѝи душу'*.

Значење 'губиѝи свесїї, разум'

Када су у позицији посесума појмови означени именицама *разум, ѝамеїї, ум, св(иј)есїї, глава*, која у овом случају реализује секундарно значење 'памет, свест'¹¹³³, и сл., искази са глаголима из ове лексичке породице упућују на то да посесор престаје да буде у свесном стању или да престаје да има контролу над својим интелектуалним способностима, да није више у стању да нормално мисли и расуђује.

губиѝи, -їм impf. '(о особи) остајати без нечега што се неће или не може задржати (душевна особина која се схвата као добро: свест, разлог)': Јер губим свијес моју М. Ветранић, Сржбеник не чини се слуга Божји већ врајји, јербо у сржби разлог губи Ј. Бановац (RJA), 'престајати имати, лишавати се, бивати лишен (о духовним особинама, стањима и сл.)': ...ја губим разум Стј. Крањчевић (РСА), у изразима ~ *главу* 'не сналазити се, збуњивати се', ~ *їамеїї* 'id.', ~ *свесїї* 'онесвешћивати се, падати у несвест' (PMS)

губиѝи, -їм impf. у изразу ~ *свесїї* 'падати у несвест' Вараждин (Lipljin)
изгубиѝи, изгубїм pf. 'остати без неке душевне особине која се схвата као добро, нпр. памет, свест, разбор': Истина је да сам остарио, ал памети нисам изгубио А. Качић, Да изгуби разум Ј. Бановац, Прије нег свијес изгуби Ћ. Башић, у изразима ~ *главу* 'смести се, смутити се, збунити се' Дубровник (RJA), 'збунити се, избезумити се': Изгледа ми да је и санитет¹¹³⁴ изгубио главу С. Јаковљевић, Ја сам потпуно изгубио главу М. Беговић (РСА s.v. *глава*), ~ *главу* 'изгубити памет, збунити се, бити смушен, не знати шта да се ради' (s.v. *глава*), *изгубио ѝамеїї* 'полудео': Такō мōра бїти кад чōек изгубї пãмēт (s.v. *їãмēїї*) Ускоци (Станић)

¹¹³³ О настанку ове семантичке реализације в. Гортан-Премк 1997:80–81.

¹¹³⁴ Лексема *санитет* овде реализује метонимијско значење 'људи који припадају санитарској служби'.

изгубиѝи, изгубѝим pf. у изразу ~ *ѝамѝѝи* 'полудети' бачки Буњевци (Peić/Vučlija)

изгубиѝи, изгубим pf. у изразу ~ *ѝамѝѝи* 'полудети' бачки Хрвати (Sekulić)

изгубиѝи, изгубим pf.: Изгубијо памет, па не зна ни куд иде, ни шта ради Косово (Елезовић I)

изгуби pf.: Одртавел и памет изгубил Каменица код Ниша (Јовановић В. s.v. *одрѝавѝеје*), Кад човек остари, он и ослаби и оштрби, па и памет изгуби Црна Река (Марковић I s.v. *ошѝѝрби (се)*)

изгуби pf.: Омаѝосале га и изгубил памет Тимок (Динић s.v. *омаѝѝоше*)

ѝогубиѝи, ѝогубѝим pf. у изразу ~ *ум* 'изгубити моћ нормалног расуђивања; полудети': Вјерно, он ум погубивши прети! (Његош), *ѝогубиѝи, ѝогубѝим* 'изгубити способност расуђивања, схватања, јако се смести, збунити': Као да су главе погубили у кући Ивановој... Нека слутња о некој великој несрећи обујми све Ј. Веселиновић (РМС)

ѝогубљаѝи, -ам impf. 'губити': Не погубљај ум свој въ богатастве Физиолог, 16–17. в. (RJA)

узгубиѝи, -им pf. 'изгубити': Видиш ли, брате, да си узгубио памет, говорити ову молитву, а не просити увриђенја И. Анчић (RJA)

загубиѝи, загубѝим pf. 'изгубити, остати без чега': Хоћу загубити памет спаметних Ф. Вранчић (RJA)

Исто значење реализују и рефлексивни облици разматраних глагола. Кореференцијалност рефлексивне заменице са субјектом израз је успостављеног односа идентичности између посесора и посесума, што врло убедљиво говори у прилог томе да менталне способности заиста спадају у категорију аниматне неотуђиве посесије. Да је веза између особе и њене свести и рација само апстрактна, а не и инхерентна, не би било довољно основа за концептуално стапање чланова посесивног односа, па ни употреба рефлексива у овом значењу не би била могућа.

губиѝи се, -ѝм се impf. 'престајати бити у свесном стању, добивати несвестицу': ...а она губи се, у несвиест пада Е. Мулабдић, ...губим се у несвести М. Настасијевић (РСА), 'губити свест': Био је уфитиљео ба̑ш и губио се Мачва (Лазић), 'остајати без свести, обично пред смрт' Ускоци (Станић)

губиѝи се, -ѝм се impf. 'заборављати, губити памћење': Веч се губи, позаби ко је

и кеј је Вараждин (Lipljin)

изгубиџи се, изгубим се рф. 'пасти у несвест': Кад чловик паде у нику слабост изгубивши се П. Радовчић (RJA), дијал. 'остати без свести, онесвестити се': Мниде Хусо, да се изгубила, | Ал' већ она душу испустила НП Андрић, „Чим вече, а он се изгуби“, т.ј. није при свести Батут (РСА)

изгубиџи се, изгубим се рф.: Ономад кад сам ишао код њега, учини ми се да се са свѣм изгубијо [тј. није при свести] Косово (Елезовић I)

Именице мотивисане овим значењем спадају у категорију *nomina acti* и *nomina attributiva*.

погубљење п.: Цића смућенја и погубљенја памети Ф. Парчић (RJA)

изгубљеник м. 'човек који је изгубљен': Он је будала и изгубљеник, који се пушта за нос вући С. Љубиша (RJA)

Уп. такође придеве и партиципе у придевској служби који су мотивисани датим значењем:

губан, -бна, -бно адј. 'расипан' или 'који је изгубио памет'¹¹³⁵: Софока (sic) мудрога кућна худала је обитил прид судом кадно га Атенским освади каконо губнога, да га з власти звади И. Тонковић у Ђ. Бараковић (RJA)

изгубљен адј. 'неприсебан, несвестан': „Данас је изгубљен“, веле болничари код умоболника, који није при свести, а други дан јесте Батут (РСА)

изгубљен у изразу *биџи* ~ 'не схватати реалност' Мачва (Лазић s.v. *изгубиџи се*)

изгубен рт. pass. 'који је душевно сломљен, скренуо памећу': Оди ко изгубен Тимок (Динић), адј. 'ван себе, дезоријентисан, сметен, збуњен': Изгубен, ништа не разазнава Каменица код Ниша (Јовановић В.)

загубен адј. 'неприсебан, изгубљен': Јоште несам толко загубен Лесковац (Митровић), 'будаласт' Пирот (Живковић)

У појединим примерима преплићу се значење 'губити способност нормалног расуђивања' и значење 'губити психичку стабилност', о коме ће бити речи у наредном одељку, те се приликом њиховог сврставања у једну или у другу семантичку категорију полазило од тога која је семантика претежнија, што није увек лако утврдити с обзиром на ограничени контекст речничких примера и на то

---

¹¹³⁵ Предност се даје овом другом значењу, разлози за то су изнети у делу рада посвећеном творби.

да су та два процеса понекад узајамно условљена.

Значења 'губиџи позитивна психичка стања, карактерне особине, осећања', 'губиџи душевни мир, љубавности'

Као посесум могу бити концептуализована и психичка стања, менталне активности (вера, нада), карактерне особине и осећања особе која је у позицији посесора. Реч је увек о духовним особинама и стањима која се позитивно вреднују.

губиџи, -џм impf. '(о особи) остајати без нечега што се неће или не може задржати (духовно добро или особина која се схвата као добро)': Свето писмо учите да вјере не губите М. Павлиновић, Губи уфање у милосрђе Божје И. Ј. П. Лучић, Да не губи устрпљења М. А. Рељковић, Губљаше узданцу — Нека се нитко не припада и губи срце¹¹³⁶ Б. Кашић, Једа хаје, да она дјева цића њега срећу губи? Ј. Кавањин (РЈА), 'престајати имати, бивати лишен (о духовним особинама, стањима и сл.)': Чика Бранко није губио наде Ј. Томић, Губим власт¹¹³⁷ над собом Р. Чолаковић, Тумачила му је Лаура губећи стрпљење... М. Матић-Хале, Опет је почела губити храброст П. Шегедин (РСА), у изразу ~ *живце*¹¹³⁸ 'не моћи владати више собом' (РМС)

губиџи impf.: Безочна дјевојка нароч [срећа] губи В. Богишић (Маџурагић (Dodatci) s.v. *narok*)

губиџи, -џм impf. у изразу ~ *живце* 'постајати нестрпљивим' Вараџдин (Lipljin)

изгубиџи, изгубиџм pf. 'остати без уфања, наде': Изгубил сам ме слатко уфанје М. Држић, Властелину ки изгуби своје наде... Ј. Кавањин, 'остати без срца, јунаштва': Грци изгубивши Јустинијана, изгубише срце А. Канижлић, У невољи изгубе чоештво и јунаштво С. Љубиша, 'остати без срама, стида': Ко изгуби срам

---

¹¹³⁶ Лексема *срце* у улози посесума у овим примерима остварује секундарно значење 'одважност, храброст' (РМС).

¹¹³⁷ У овом контексту реализује се значење 'моћ господарења, савлађивања (осећања, страсти и сл.)' (РСА s.v.). Примери у којима ова лексема има значења која спадају у социјални домен биће разматрани касније.

¹¹³⁸ Лексема *живци* pf. у овом контексту реализује секундарно значење 'добро, уравнотежено психичко стање; стрпљење, хладнокрвност, способност владања собом' (в. РСА s.v. *живци*).

људски, изгуби и страх Божји НПосл Вук, 'остати без вере': Или си се данас потурчио, и своју си веру изгубио НП Вук, 'остати без среће': Да би тако своју срићу изгубио М. Добретић, Узми Николу, кад ти се десила срећа¹¹³⁹, и не изгуби је лудо Правдоноша 1852. (RJA), у изразу ~ *срећу* 'постати несрећан': Још нијесмо срећу изгубили (Његош), *изгубиџи*, *изгубџим* 'изгубити прохтев, склоност, елеменат духовног и емотивног стања': Изгубио је жељу да разговара с том женом М. Ђилас, Очајат ћу и све наде изгубити... превод М. Богдановића, Дугајлија... је већ потпуно изгубио душевну равнотежу Љ. Јонке (РСА), у изразу ~ *живце* 'постати јако нервозан' (РМС s.v. *живац*)

изгубиџи, *изгубџим* pf. 'остати без чега': ~ наду бачки Буњевци (Реић/Ваџлија)

изгуби pf.: ...Кад је изгубио наду у т'о ... НПр Црна Река (Марковић I s.v. *бр'че*), у изразу *Изгуби живци* 'помахнитати' Каменица код Ниша (Јовановић В. s.v. *живџи*)

изгубљаџи, *изгубљаџим* impf. 'губити': Чловик 'згубља добра духовна Коризмењак (RJA)

погубиџи, *погубџим* pf. 'изгубити нешто апстрактно': Војска његова... срце погуби и в бег се постави П. Витезовић, Она је стид свој сасвим погубила Ј. Рајић (RJA)

згубиџи, *згубџим* pf. 'изгубити': Уфање згубивши сам себи бок отпри мачем Ш. Кожичић, Згубили [су] чистоћу¹¹⁴⁰ А. Далматин (RJA)

сагубиџи, *сагубџим* pf. 'изгубити': Ал' тајо, ето тако, сагубио веру Д. Радић (РМС)

згубиџи, *згубџим* pf. 'изгубити': Згубих влас... вас сам твој Х. Луцић (RJA)

згубљаџи, -ам impf. 'губити': Не згубљајући љубве¹¹⁴¹ Коризмењак, 1508. (RJA)

згубиваџи, -ам impf. 'изгубити': Как се ове три крепости згубивају? Ј. Мулих

---

¹¹³⁹ Иако се данас поима првенствено као ознака за унутрашње, емоционално стање, изворна семантика речи *срећа* јесте 'сусрет, случај, догађај' (М. Сној у Bezлај 3:306 s.v. *sréča*) и то је старије значење (повољне) прилике, стицаја спољних околности који одређује човекову судбину још увек присутно у овом и сличним примерима.

¹¹⁴⁰ Узима се да лексема у датом примеру значи 'стање онога што је чисто у моралном смислу' (в. РМС s.v. *чистџоћа*).

¹¹⁴¹ Контекст је недовољан да би се одредило да ли је посесор извор осећања или прималац. Уколико је ово друго посредни, пример спада у следећу семантичку подгрупу.

(RJA)

У улози посесума може бити и позитивна особина или духовно добро које не карактерише посесора у позицији субјекта, већ неку другу особу која може бити експлицирана посесивним придевом или заменицом уз именицу којом се означава посесум. То су особине којима се појединац испољава према свету (в. Драгићевић 2001:177, 261), па је посесор изречен субјектом заправо њихов реципијент (в. Грковић-Мејдор 2011:366, 368), те на тај начин стиче над њима власништво које се може сматрати неком врстом привремене посесије. Овде имамо, дакле, две врсте посесора: поред посесора реципијента у субјекатској позицији постоји и посесор извор који може бити атрибутски исказан.

губӣӣи, -̄им impf. ' (о особи) остајати без нечега што се неће или не може задржати (духовно добро или особина која се схвата као добро)': Губи милост његову А. Гучетић (RJA)

изгубӣӣи, изгубӣм pf. 'остати без чије љубави, милости, пријатељства': Да ће изгубити пријатељство цесарово Ф. Ластрић, Он се не услободи опоменути цара, да не изгуби милост А. Канижлић (RJA), у изразу *изгубӣӣи дио од бога*¹¹⁴² 'тешко се огрешити': Ту смо грдно образ оцрнили | и од бога дио изгубили (Његош)

Губитак духовне особине може бити исказан и рефлексивним глаголом, при чему је тада посесум у номинативу у позицији субјекта, а посесор је у дативу у функцији експеријенсера.

изгубӣӣи се, изгубӣм се pf. 'нестати (о нечем неживом, телесном и душевном)': Одкле ово тезоро [благо, ризница] нађох, мени се мир изгуби М. Држић (RJA)

У домену психичких стања, ситуација када посесор остаје без душевног мира, равнотеже, прибраности и уопште када долази до одступања од уобичајеног психичког стања¹¹⁴³ може се исказати рефлексивним облицима са посесором у позицији субјекта. Како су таква стања, по правилу, праћена смањењем способности расуђивања, тешко је повући оштру границу између овог значења и значења разматраног у претходном одељку, те је стога расподела материјала у

---

¹¹⁴² Израз *дио од бога* интерпретира се као 'божја милост; божја помоћ' (Његош s.v. *дио*).

¹¹⁴³ При томе то одступање не мора бити увек вредновано као непожељно, у питању могу бити стања заноса или екстазе која нису негативно маркирана.

овим одељцима у великој мери условна.¹¹⁴⁴ И овде рефлексив, као језички израз поистовећивања посесора и посесума, сведочи о томе да се духовна својства поимају као неотуђива посесија.

губӣти се, -̄им се impf. 'остајати без духовне снаге услед какве несреће': Ја се не губим, имам велико анимо М. Држић, Не губећи се у срцу ништар Б. Кашић, Ни се охоло на чес благу, у противах ни се губе Џ. Палмотић, Ако му то не може срићно изаћи у један пут, нек се не губи А. Кадчић, Не страши се, не предај, не губи се И. Ј. П. Лучић (RJA), 'престајати владати собом, остајати без потребне снаге': Чика-Лука се губио од страха Б. Ковачевић, Поче још јаче да бјесни. Да се губи у љутини. Да заборавља сама себе А. Мурадбеговић (РСА)

изгубӣти се, изгубӣм се pf. 'смести се, смутити се, клонути духом, поплашити се': Јао! изгубио се сам, не знам ни куд ходим ни што чиним М. Држић, Човјеку је урес већи не изгубит се у несрећи нег с оружјем придобити Џ. Палмотић, Немојте се изгубити ни пристрашити П. Посиловић, Кад море узаври, и добар се мрнар изгуби Посл Даничић (RJA), 'потпуно се предати нечему, удубити се; бити понесен, занесен нечим, занети се': И она склопи руке и изгуби се у тихој молитви... Ст. Новаковић, Она се изгубила у бујици својих фантазија М. Крлежа, 'остати без помоћи правилног расуђивања, контроле над собом, присебности (од страха, треме, снажног осећања и сл.)': Готово се препадох или посве изгубих. Моја сигурност... отпрхнула некуд нетрагом Ђалски, Талас љубоморе прели ми срце... Ја се сасвим изгубио Б. Ћосић (РСА), у изразу ~ од *срѣће* / *бѡла* 'збунити се' Мачва (Лазич)

изгубӣти се pf.: Кад ме погледа она комињача [висока, витка жена], ја се изгубим Пива (Гаговић s.v. *комињача*)

изгуби се (од смеј) pf. 'заценити се, обезнаниити се од смеха' Пирот (Златковић V)¹¹⁴⁵

---

¹¹⁴⁴ Лексеме и изрази којима се изражавају супротна стања, када човек има или поново стиче власт над собом, такође садрже обе ове компоненте, уп. израз *к себи доћи* 'повратити се из стања невести', 'смирити се после каквог узбуђења' (PMS s.v. *себе*), *присебан* адј. 'који има присуство духа, миран, хладнокрван', 'који је при свести, при здравом разуму' (PMS).

¹¹⁴⁵ Уп. израз *хитӣти погинӯти од смеха* 'силно, грохотом се смејати' (PMS s.v. *погинӯти*) који сведочи о блискости значења *гинӯти* и *губӣти се*.

згубиши се, згубим се pf. 'збунити се': Ники... се толико згубе, да не умију рећи гриха Сповид опћена, 1496. (RJA)

Именичка образовања која су мотивисана разматраним значењима сврставају се у категорије *nomina acti*, *nomina attributiva*, *nomina abstracta*.

згубиш, -иша m. 'губитак, штета': Али није ни болести, још да и з губиша нај драже ствари, која би се могла у поред ставити с љутом болести, која ми по твојој милости срце кида, што сам твоје пријатељство изгубио И. Матеић (RJA)

изгубљење n. 'дело којим се изгуби (у конкретном смислу и оно што се изгуби)': Изгубљење милости Божије Ф. Ластрић, Тако ји на изгубљење уфања доводи Е. Павић (RJA)

изгубљеник, -ика / изгубљеник, -а m. 'онај који је изгубљен, збуњен, сметен, дезоријентисан, клонуо човек, очајник': Гледао је као изгубљеник свој кревет празан, постелину разбацану по поду Ј. Перковић (РСА)

изгубљеност f. 'особина, стање онога који је изгубљен, онога што је изгубљено': Кад би... запао изненада у женско друштво, осјећао је сву своју изгубљеност Вј. Новак, То није био страх, али тако неко осећање изгубљености, скучености, усред немиле, необичне природе В. Петровић (РСА)

Уп. придеве и партиципе у придевској и прилошкој служби који су мотивисани датим значењима.

изгубљив adj. 'који се може изгубити': Липа је и непроцињена ствар чистоћа, али је веома слаба и ласно изгубљива А. Канижлић (RJA)

неизгубив adj. 'који се не може, не сме изгубити, који је увек присутан': Као писац није био скроман него самосвијестан и самопоуздан — хладнокрвна храброст неизгубиве присебности С. Шимић (РСА)

изгубљен pt. pass.: Помагају се за достигнути изгубјену милост Ј. Матовић, 'који је смушен, поплашен, клонуо духом' Бела (RJA s.v. *izgubiti*)

изгубљен adj. 'који се не сналази у некој ситуацији, збуњен, сметен, дезоријентисан': Тај елегантни официр... уздисао је сентиментално поред ње, детињаст и изгубљен, не усуђујући се ни да је обгрли око паса П. Петровић, 'који је изгубио наду, очајан, апатичан, деморалисан': Како није био... сигуран да ће такво његово држање довести к ичему него поразу, био је у нутрини потиштен и изгубљен Б. Гргић, 'занет, одсутан духом; који је у заносу, трансу, неприсебан, несвестан': ...Енглескињу, коју сам... на концерту, био запазио хипнотисану,

изгубљену за цео околни спољашњи свет Б. Поповић, 'који одражава такво стање (о очима, погледу)': Тмуран... са брадом на грудима, он је гледао преда се изгубљеним погледом¹¹⁴⁶ И. Андрић (РСА), 'који је без наде, беспомоћан': Од како му је умрла жена, он је изгубљен човек и само лута и пропада бачки Буњевци (Reić/Vučlija), 'id., немоћан': Баћ Сиве је изгубљен од како је осто без синова бачки Хрвати (Sekulić)

изгубљено adv. 'као ван себе, збуњено, сметено, дезоријентисано': Но више од свих, новинари су се понашали изгубљено, јурцајући бесмислено од једне групе до друге О. Давичо, 'у апатичном расположењу, безнадно, клонуло': Огромна температура! рече изгубљено... — Он умире! М. Ољача (РСА)

згубити се, *-им се* pf. 'изгубити се': Од да ји је хмрл, чист је згублена Вараждин (Lipljin)

згубљено adv. 'беспомоћно, изгубљено, дезоријентисано': Седи и згублено гледи Вараждин (Lipljin)

загубен adj.: Скудена девојка — загубена срећа Лесковац (Митровић s.v. *скудим*), 'расејан' Пирот (Живковић), 'који је несналажљив, сметен': Старац ће да се снађе, неје он загубен, како ти мислиш Трговиште (Златановић)

У неким од горенаведених примера, уп. нпр. И она склопи руке и изгуби се у тихој молитви... Ст. Новаковић, Она се изгубила у бујици својих фантазија М. Крлежа, Но више од свих, новинари су се понашали изгубљено, јурцајући бесмислено од једне групе до друге О. Давичо, очитује се утицај метафоричких транспозиција просторног значења 'изгубити се, залутати', о којима је раније било речи.

Значење 'губити поштење, част, вредност'

У наредним примерима у улози посесума без којег остаје посесор јављају се позитивно вредновани концепти из сфере морала. Будући да се моралне карактеристике очитују у међуљудским односима, оне су подложне друштвеној евалуацији и стога се у позицији посесума могу наћи и позитивне друштвене оцене нечијег понашања и деловања које се испољавају у виду јавног признања, поштовања, на основу чега се формира нечији углед, слава, име. Семантика

---

¹¹⁴⁶ О томе да се духовне особине и стања могу приписати оним деловима тела или њиховим манифестацијама посредством којих се најбоље изражавају в. Драгићевић 2001:223–225.

појединих лексема из овог домена обједињава унутрашњи и спољни аспект моралне сфере, тако *časī* означава како 'скуп морално-етичких начела којима се ко руководи у својим друштвеним и личним поступцима, моралну исправност, поштење' тако и 'признање, глас који неко или нешто има у јавности, репутацију, углед' (РМС s.v. *časī*¹¹⁴⁷).¹¹⁴⁷ Лексеме *časī* и *iošīeņe* (можда и *ц(и)јена*) не само да припадају истом концептуалном пољу него су и етимолошки сродне¹¹⁴⁸, а њихова семантичка историја упућује на то да је екстерно значење социјалног уважавања било изворно да би се касније интернализацијом развило значење унутрашњих моралних норми (уп. Skok 1:263 s.v. *cijēna*, 298–299 s.v. *čāst*, Snoj 70 s.v. *cēna*, 80 s.v. *čāst*, 551–552 s.v. *poštēn*, 740 s.v. *štēti*). Разматрано значење се може остварити и без експликације посесума, али се у том случају обично јавља допуна у *нечијим очима* као индикатор облигаторног присуства другог (појединца или друштвене инстанце) као извора оцене. У примерима са спецификованим посесумом из дате појмовне сфере други не мора (а може, в. цитат из М. Дивковића) бити експлициран, али се увек подразумева.

gūbiīti, *-īm* impf. '(о особи) остајати без нечега што се неће или се не може задржати (поштење, слава, част, име, вредност)': Курвари губе образ¹¹⁴⁹ и почтенје прид дружином М. Дивковић, Добро име¹¹⁵⁰ губе В. Дошен, Остаје срамотан оли ти губи глас¹¹⁵¹ и поштење А. Кадчић, Тко ниско о себи мисли, губи цијену код других М. Павлиновић (RJA), 'престајати имати, лишавати се, бивати лишен (о духовним особинама, стањима и сл.)': За такве се очи... губила част и отаџбина издавала Л. Лазаревић (PCA), у изразу *губиīти у нечијим очима* 'не бити више цењен и поштован као пре' (РМС)

¹¹⁴⁷ За историјски развој значења с.-х. речи *časī* в. Ристић 2003.

¹¹⁴⁸ Традиционално се узима да су све три речи сродне, о новијој интерпретацији факата на пие. равни из које следи да *časī* и *iošīeņe*, с једне стране, и *ц(и)јена*, с друге, потичу од несродних пие. коренова в. LIV 382 s.v. **k^heit-*, напомена 1.

¹¹⁴⁹ Реч је употребљена у секундарном значењу 'добар глас, поштовање које неко ужива у друштву, углед' (в. PCA s.v.).

¹¹⁵⁰ Ова именица реализује у датом контексту значење 'мишљење (добро или рђаво) које влада о некоме, углед, реноме' (PCA s.v.).

¹¹⁵¹ Лексема остварује у овом случају секундарно значење 'мишљење (добро или рђаво) које влада о некоме или нечему, општа оцена' (PCA s.v.).

изгубиѝи, изгубѝм pf. 'остати без славе, части, поштења, гласа': Немој части тве изгубит Ц. Палмотић, Добиће а не изгубити добар глас А. Кадчић, Да ће он изгубит поштење М. Добретић (RJA)

изгубиѝи, изгубѝм pf. у изразу ~ *дѝбар глас* 'пољуљати углед' бачки Буњевци (Peić/Vačlija)

изгубиѝи, изгубим pf. у изразу ~ *добар глас* 'изгубити углед' бачки Хрвати (Sekulić)

згубиѝи, згубѝм pf. 'изгубити': Ки току власт и силу имише, згуби свој глас и част М. Марулић (RJA)

згубиѝи, -ѝм pf. у изразу ~ *в чијим очима* 'проиграти углед' Вараждин (Lipljin)
згубљаѝи, згубљаѝм impf. дијал. 'престајати имати, бивати лишен (о духовним особинама, стањима и сл.)': Ча ће мени прстен? | И њега виерење? | Кад згубља рад виере | Он своје поштење НП ВУ (РСА)

У следећем примеру је, за разлику од претходних, оцењивање усмерено на физичко стање, па отуда цену може губити не само човек већ и животиња.¹¹⁵²

згубиѝи, -ѝм impf. '(о особи) остајати без нечега што се неће или се не може задржати (поштење, слава, част, име, вредност)': Не губи цијене. (Рече се у шали онемо који се накашље, и значи да не губи цијене као 'коњ') НПосл Вук (RJA),

Именице мотивисане значењем 'губити поштење, част и сл.' спадају у категорију *nomina acti(onis)*.

згубиѝак, -ѝка m. 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се имало': ...Па ни губитак угледа и звања В. М. Јовановић (РСА)

згубичаѝи f. индив. 'губљење части, угледа': Но кућевни рад није „бонтон“ за карташки спорт. Кад је ко дама нек буде дама. Па колико има дама, које спорт до нечега дотера, до крајности, до сиротиње и губичасти, — ил њихове ил мужева им Ј. Игњатовић (РСА)

изгубљење n. 'дело којим се изгуби (у конкретном смислу и оно што се изгуби)': ...то очито њих поштења изгубјење Ц. Палмотић (RJA)

изгубљење n. заст. 'губљење, губитак': Чега се има бојати!... изгубљња чести Доситеј (РСА)

изгубиће n. 'дело којим се изгуби, изгубљење': Без изгубитја својега поштења и

¹¹⁵² Штавише, примарно животиња, па у поређењу с њом и човек.

части А. Кадчић (RJA)

згубљење п. 'губитак': Из лаконости исхађа... поштења... згубленје Ј. Мулих (RJA)

Примери који следе слични су претходнима по томе што посесор остаје без вредности, значаја који му приписује неко други, што значи да је и овде присутан учесник у улози посматрача и оценитеља.¹¹⁵³ Разлике се огледају у томе што је овде у употреби рефлексивни глагол и што предмет процене нису првенствено духовне и моралне вредности субјекта већ и његове физичке карактеристике, при чему у питању нису специфичне особине већ општи утисак који субјекат оставља на оценитеља. У примерима у којима је оцењивање засновано на визуелној перцепцији физичких одлика, ово се значење укршта са перцептивним 'бити, постајати мање видљив, уочљив'. За наведене примере је још карактеристично да се процена не врши у односу на неки прототип, већ се заснива на поређењу субјекта са другим учесником или учесницима. Дато значење подразумева да је поређење на штету субјекта који је овде само пасивни и невољни локус особине на коју реагују други (в. Langacker 1999:161) и ти други, у ствари, носе већу одговорност за дату ситуацију будући се она концептуализује из њихове перспективе.¹¹⁵⁴

зубиџи се, -џи се impf. '(у поређењу са чим другим) престајати имати важност; постајати неизразит, неприметан, неважан': Ибзен је, углавном, сликао изузетне природе; све остале губе се у њиховој сенци М. Марковић, И она друга [девојка] до ње бјеше прикладна, али се губила према њој С. Матавуљ (РСА)

изгубиџи се, изгубиџи се pf. 'постати слабо уочљив поред нечег упадљивијег, ишчилети': Пред високим и стројним Капетановићем, ионако неугледни Шкуро сасвим се изгуби и смањи Б. Ћопић (РСА)

---

¹¹⁵³ Његово је присуство имплицитно, он се налази ван сцене, пошто није експлицитно заступљен у исказу.

¹¹⁵⁴ Забележена је дијалекатска употреба глагола из породице *гинуџи* у истом значењу, уп. *џинуџи* pf. 'изгубити вредност, углед, изглед и сл.': Он џгинџ ка [кад] стањџ поред њџга Ускоци (Станић). Ово је још један пример семантичке блискости *гинуџи* и *зубиџи се*.

Значење 'губити власт, моћ, друштвени положај и сл.'

Као посесум без кога посесор (то може бити и колектив) остаје могу бити концептуализовани и други позитивно вредновани појмови из друштвеног домена као што су моћ, власт, права, слобода, друштвени положај и сл. Овде су наведени и примери у којима се као посесум јављају градови, државе и сл. будући да је у њима реч о томе да посесор бива лишен власти над њима.

губиџи, *-џи* impf. 'остајати без нечега што се неће или се не може задржати (власт, моћ)': Који губљаше прворођење Вук, Н. завет (RJA)

изгубиџи, *изгубиџи* pf. 'остати без власти, права, царства': Исти Остоја власт изгуби с тога боја Ј. Кавањин, Ту су Срби изгубили царство НП Вук, Српски народ изгуби своју неодвисност С. М. Љубиша (RJA), 'остати без кога, без чега': У синцир се свеже, | слободу изгуби — Црногорац кад изгуби своју слободу и независност... (Његош), 'престати бити у одређеном положају, статусу; престати уживати одређено право, предност, бити лишен неке повољне околности': Говорио [му је], да пази да не изгуби престо С. Јовановић, ...макар ја одмах сутра изгубио службу И. Козарчанин, Изгубио си... право на школовање С. Сремац (РСА), у изразу ~ *ипресџи* 'престати владати' (PMS s.v. *ипресџи*)

џогубиџи, *џогубиџи* pf. 'изгубити нешто конкретно': За непослух краљ Саул краљевство погуби Старине, 'изгубити нешто апстрактно': Но и такви су кнезови... мало помало права своја погубили Вук (RJA)

Именице које су мотивисане датим значењем спадају у *nomina acti(onis)*.

губиџак, *-џак* m. 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се имало': Дон Хуан отео [је] Тунис... Султан је много жалио за овим губитком превод Ђ. Поповића (РСА)

изгуб m. дијал. 'оно што је изгубљено, губитак; штета': ... По изгубу на Косово царства НП Шаулић (РСА)

изгубиџак, *-џак* m. дијал. 'изгуб, оно што је изгубљено; штета; нестанак нечега што се изгуби, губљење': Сва права самосвојности, већ су... тако међу се свезана, да изгубитком њих иједнога сва остала трпе А. Старчевић (РСА)

стрп. **изгубљеније** 'amissio': **џднети џдџ памети наше изгубљеније гџада Котоџа 1423. Monumenta serbica** (Даничић)

изгубљење n. 'дело којим се изгуби (у конкретном смислу и оно што се

изгуби)’: Видисмо изгубљење толики градова Ј. Филиповић (RJA)

изгубљеност f. ’изгубљење, губитак’: Ниједна изгубљеност буди од градова, буди од тврђа може се на који начин изгубљености виковитога спасења приликовати Бела (RJA)

погубљење n.: При погубљењу Белграда цесар Франц у цесарској армији на[х]одио се Ј. Рајић (RJA)

Уп. такође придеве мотивисане овим значењем:

неизгубив adj. ’који се не може отуђити, неотуђив, неприкосновен’: Не сме [се] заборавити да народи имају природна, света и неизгубива права Ђ. Вукићевић 1869. (РСА)

неизгубљив adj. ’који се не може отуђити, неотуђив, неприкосновен’: Народ има природно и неизгубљиво право самоопредељења државног Ђ. Вукићевић 1869. (РСА)

Значења ’трошити некорисно труд, речи, време’

Када су као посесум односно као нека врста ресурса којима посесор располаже концептуализовани апстрактни појмови попут труда, говора и времена, лексемама из разматране породице се упућује на ситуације у којима посесор, најчешће са обележјем персонално (+), некорисно, узалудно троши, расипа поменуте ресурсе.

Значење ’трошити некорисно труд’

губиџи, -џи impf. ’трошити узалуд (труд)’: Губи врејеме и труд М. Павлиновић (RJA)

изгубиџи, изгубџи pf. ’узалуд утрошити (труд, муку)’: Изгубити муку ’incassum laborare’ Бела (RJA), ’некорисно утрошити, допустити да се уложи узалуд (рад, напор)’: Дође [му]... мисао, да би могао отпутовати из Москве не постигавши своје сврхе и изгубивши узалуд своју муку Стј. Крањчевић (РСА)

Значење ’трошити узалудно речи’

губиџи, -џи impf. ’трошити узалуд речи’: Што ријечи губимо? М. Ветранић, Веће не губи ријечи М. Држић (RJA), ’узалудно трошити, расипати (о непотребним

разговорима, речима)’: Ал ја с Вами већ нећу ријечи губити А. Шеноа, Пође с њиме даље не губећи више залудних ријечи о томе превод С. Крешића (РСА)

Значење ’узалудно трошити, губити време’

О томе да се време концептуализује као нешто што се поседује говоре и често коришћени изрази *имајти / немајти времена*. Унутар разматране лексичке породице образована је велика и творбено разноврсна група речи којима се реферише на неки аспект ситуације нерационалног располагања временом. При томе неадекватно утрошено време није само оно неиспуњено радом или неким другим пожељним активностима (одатле значења ’доколичити, беспосличити’) већ и оно које је утрошено на неке активности које се могу сматрати и корисним, подесним, али чији резултат није сразмеран уложеном времену и труду. Из овога следи да поимање времена није непосредно, оно се промишља преко активности које га испуњавају. Као што ће примери показати, дангубљење може бити како вољна радња тако и невољно, субјекту споља наметнуто стање и, било да је оцењивано са морално-религијског или економског становишта, увек је негативно вредновано.

губијти, -ѿм имрф. ’трошити узалуд време, дан’: Не губимо бремена М. Држић, Заман у труду служећи дни губи Д. Рањина, Свирале не свире, ни у то дни губи И. Гундулић, А зашто вриме убах не губљаше, зато поче молити Ф. Главинић, Немојте дни губит, немојте бит лијене Ц. Палмотић, Младос сво’у губи, тко љубљен не љуби И. Ђорђић, У гришном разговору вриме губећи А. Канижлић, Не кти каснити ни вримена губити А. Качић, Ја овди вриме губим бројећи И. Ј. П. Лучић, Вриме губиш, а мене не љубиш НП Вук (РЈА), ’узалудно трошити, расипати (о бесциљно проведеном времену, данима и сл.)’: Учитељ лута, лута. Губи врјеме, а Иван можда умире! М. Ловрак, Он [је] губио дане натежући се с простим и глупим сељацима З. Шубић, Човјек овако губи ноћи с празним желуцем М. Крлежа (РСА) *губијти, -ѿм имрф.* у изразима ~ *врѿме* ’радити непотребан посао’, ~ *дѿне* ’губити време’ (s.v. *дѿн*) бачки Буњевци (Рсѿ/Ваѿлија)

губијти, -им имрф. ’пропуштати време, прилику да се учини нешто добро’: Вечерас гѿбѿм вриме с тобом а не знам зашто тако чиним бачки Хрвати (Sekulić) *губијти имрф.*: Гѿбѿш врѿеме у дѿкѿлицу, а мѿгла би се зѿ нешто прифѿтит... Загарач

(Ћупићи s.v. *дѡкѡлица*)

зубиѡи 'губити': Губим времѣ Свиница (Томић I)

иззубиѡи pf. 'perdere, amittere': Где ли би човик од боја узлежао и болезан прија(о) и толико дан изгубио... Пољички закони (Маџуганић)

иззубиѡи, иззубиѡм pf. 'узалуд утрошити (нпр. време)': Мајде је гријех један изгубит ови дан у заман лежећи Н. Наљешковић, Не хтећи младе удове тамне изгубит љета своја Ц. Палмотић, Доста ми је штете да изгубим овако ведри дан, кад свак сије С. Љубиша (RJA), изгубио сам толике дане или дне (Вук s.v. *дѡн*), 'некорисно утрошити, допустити да протече узалуд (одређено време)': Изгубивши у овом преговарању октобар 1806, Срби смисле да П. Ичка пошљу на ново у Цариград Ст. Новаковић (РСА)

иззубим pf.: Изгубиѡсмо времѣ у широку брѡзду Гораждевац (Букумирић I s.v. *брѡзда*)

иззуби pf.: Младос изгубиѡл по Загорје 'прошла му је младост у печалби у Загорју' Пирот (Златковић V)

иѡзубиѡи, иѡзубиѡм pf. 'изгубити нешто апстрактно': На ројеве сад пазити ваља, невишт пчелар јер често накаља [награисати] код њих вридне погубивши дане, пак и опет без меда остане Ј. С. Рељковић (RJA)

дѡнзубиѡи, -ѡм impf. 'губити, трошити узалуд време не радећи ништа или радећи бескорисну ствар, и без кривице онога који дангуби (о човеку или о ономе што се као човек замишља)': Нека не би онди дангубили Б. Кашић, Тако тратих многи данци, дангубећи през користи Ђ. Бараковић, Зашто ту стојите залуду по ваздан дангубећи? И. Бандулавић, Одметат и приметат, то је дангубит, не пословат Посл Даничић, Има свак добро видити, има ли још посла,... ако има, нека не дангуби С. Маргитић, Једа ће милосрђе божје дангубит, тер неће гришнике саранит?¹¹⁵⁵ Ј. Филиповић, Нит тко кадгод види њѡга да би и мало дангубио П. Кнежевић, И да даш им тридест кеса блага, што су млади много дангубили [у тамници] НП Вук, (уз акузатив именица које означавају време, а који не треба схватити као објекат) 'губити дане, време': И дан и ноћ све ви дангубите Л.

---

¹¹⁵⁵ Овде је у позицији субјекта духовна особина (која је у датој ситуацији релевантна), док је агенс, као посесор особине, исказан присвојним атрибутом. Пример се може парафразирати са агенсом као субјектом: Једа ће милосрдни Бог / Бог у свом милосрђу дангубит....

Љубушки, Ђе си била, звијездо данице, ђе си била, ђе си дангубила, дангубила три бијела дана?¹¹⁵⁶ НП Вук, 'губити, трошити све време, живот, увек кривицом онога који дангуби': Не доходи краљество небеско спавајућијем ни дангубећијем ни лјености погађајућијем М. Дивковић, Живот свој дангубећи проводе А. Виталић, Ма како поче дангубити и линити се, учини се велики блудник Ј. Бановац, То бо сваки прождор [прождрљивац] љуби, да пландује и дангуби В. Дошен (RJA), 'Zeit verlieren' (Вук), 'узалудно проводити, губити време; беспосличити': Ал' витештву судба неба | вјечито је одсудила | да без посла витешкога | дан ни сахат не дангуби — Ема сам им посла поклисара: | тек се врате да овамо иду, | да хитају да не дангубимо — Што сте дошли и рашта сте дошли, | не хоће се мени дангубити (Његош), 'не радити ништа, беспосличити': Вође само дангубимо ајмо ми кўћи, боље ће нам бити Поткозарје (Далмација), 'губити време узалуд': Сáмо ти кáже, дангубити, гўбйш дан — Да се ја лепо наједем да после не дангубим — Нисм (sic) ни дангубио, ја сам стално й дан и нѳћ — заради, прави Мачва (Лазић)

дангубиѳѳи / дангубиѳѳи, -ѳм impf. 'узалудно трошити, губити време': А сад, господо судије, да не дуљимо и да не дангубимо, свршавајте С. Матавуљ, Не би радни људи ни могли ни хтели... да дангубе расправљајући туђе спорове Св. Марковић, Купила [је] врећу кромпира, — да не би свакодневно дангубила излазећи за намирнице Д. Радић, 'беспосличити, бадавацисати': Проповиједа, да је малој дјечи шкодљиво ићи у цркву, а и одраслима да дангубе С. Матавуљ, И док сам ја дуго дангубио, сањ'о, | У туђини лут'о и све кера гањ'о А. Шантић, ...,азијатски троше и дангубе“ Ј. Скерлић, Од те сам ноћи сваки дан дангубио у старој градини А. Г. Матош, Ја нисам беспослац, да дангубим И. Г. Ковачић (РСА)

дангубиѳѳи, -им impf. 'узалудно трошити, губити време': Однèsем прèљу, па да не дангубим, па тãм сèдйм па прèдèм Дeroње (РСГВ), 'губити време, проводити време без посла': Нèћу да сèдим и да дангубим тў с тѳбом, чèка ме рãдња Ченеј у Румунији (Марић)

дангубиѳѳи, -ѳм impf. 'губити дане и време узалуд': Не дангуби млого, но се одма врни Прошћење (Вујичић), 'проводити време у нераду, беспосличити, бадавадисати' Ускоци (Станић)

¹¹⁵⁶ Стихови представљају школски пример персонификације. Други и трећи стих наведен је и у Вуковом речнику као илустрација употребе датог глагола.

дангубиѝи impf. 'узалудно трошити време, беспосличити': Мора д[а] идем да радим, не могу да дангубим Јасеново (РСГВ)

дангубиѝ[и] impf.: Па обично сом ја кòсу откíвò три пúта днèвно... зàтò да мòгу пòстигнит[и] тú вèл^лкú брзìну. Јел нíшта не дангубíм кад òткíвãм, јел зàтò што ðу пòстић[и] са òштрòм кòсòм Лијевче поље и Жупа (Црњак s.v. *oйkíвaйѝ[и]*)

дангубиѝи, -ѝм impf. 'узалудно трошити време, проводити време у нераду, у беспослици': Їдèм јã кúћи, с тòбòм óде сãмо дангубíм бачки Буњевци (Реiс/Ваçлија)

дангубиѝи, -им impf. 'губити, тратити дан, узалудно трошити време': Млого смо изгубили док смо на мацарској граници дангубили бачки Хрвати (Sekulić)

дангубиѝи, -ѝн impf. 'не радити ништа, узалуд трошити време': Толико посла ѝмã, а тì дангубíш Дубровник (Бојанић/Тривунац)

дангубиѝи, -ѝм impf. 'беспосличити, не радити ништа': Овã мòја ðèца сãмо што дангубè кад нíјесу ў школу, нí штò радè нí штò ўчè Загарац (Ћупићи)

дангубиѝи impf. 'дангубити' Свиница (Томић I)

дангуби impf. 'не радити, губити време': Їдем на нъиву да не дангубим Каменица код Ниша (Јовановић В.), Д'èте, немò да се мòташ óко мèне и да ме зановíташ, пúшти ме да глèдам рабòту, н'èмам кãд да дангубíм (s.v. *зановиѝиа (се)*) (Марковић I), У свãко сèло ѝма по нèколко сокачàре кој'è дангубè по сокаци, заговàрају свãкога к'òј пр'òђе по пúт и оговàрају свè и свãкога (s.v. *сокачàра*), ~ *се*: Намòтај дòбро т'ò плèтиво, немò да га убр'кљаш, па пòсле да мòрам да се дангубíм око нèга (s.v. *убр'кља*) Црна Река (id. II), Дангуби се о брèгови и потоци јурèечи зãјци Тимок (Динић s.v. *ѝо*)

дънгубим impf. 'дангубити': Ајде, ўзни рабòту и не дънгуби више — Вèј дьнòве седèја и дънгубија нíшто не работãћи — Дьн је да се рабòта, а не да се дънгуби кã ви што чíните Призрен (Чемерикић)

дангубиѝи, -ин impf. tr. '(Zeit) verlieren, vergeuden, verschwenden': Не дангуб дон [дан] лавурој — Немој дангубит ни часа, пој олма, intr. 'Zeit verlieren': Пој похол немоћника [болесник], ма немој пуно дангубит, intr. 'Zeit verschwenden, müßiggehen, faulenzten': Мови [крећи] се, немој дангубит (ČDL)

издангубиѝи, -ѝм pf. 'истрошити (време) дангубећи (обично с објектом који значи време, или без објекта)': Ако би што издангубио и потрошио личећи се Ф. Ластрић, Издангубих дане и године НП Херцеговина Вук, Што се дана

издангубило М. Павлиновић (RJA), 'an Zeit verlieren': издангубио три дана (Вук), 'дангубећи изгубити време; узалудно, бескорисно утрошити време': Кад би сваки домаћин водио рачуна о ономе што му које чељаде издангуби... Ј. Веселиновић, Бригадир згрну паре и поново, као човек који је издангубио, стаде журно мешати карте Л. Лазаревић, Какав ће успех сиромаша учитељ моћи постићи кад је већ издангубио неколика месеца Дело, Ова је школа¹¹⁵⁷ једно због доцнијег доласка учитеља и учитељице, а једно због заразе много издангубила С. Пашић, Ако би калфа својевољно издангубио од рада, онда му је мајстор одузимао од плате ГЛЕМ 1938, Пола је свог вијека издангубила носећи брдила по сајмовима Ј. Секулић (РСА)

издангубији, -ији рф. 'потрошити узалуд време': Издангубио око лудости, па ме постојећка (о) данас до сутра Дубровник (Бојанић/Тривунац)

издангубији, издангубији рф. 'изгубити време' Васојевићи (Боричић)

издангубији, -ији рф. тр. 'an Zeit verlieren': Издангубили су три дни докли су ношли мула у шуми — Работојте, тежоци, немојте дон издангубит (ЏДЛ)

надангубији се, -ији се рф. 'nimium tempus perdidisse': Баш смо се надангубили чекајући Николу Лика (RJA), 'провести много времена у дангуби, много издангубити': А шта 'е до дангубе, валај смо се и надагубили! Цијели дан данас! П. Петровић Пеција (РСА)

одангубији, -ији рф. 'окаснити, изгубити време': Одангуби ти, седећи тамо Прошћење (Вујичић)

одангубији, -ији рф. 'издангубити, задоцнити, не доћи на време': Морио сам одангубити, заклали људи јагње па ме зауставили на ручак Ускоци (Станић)

продангубији, -ији рф. 'провести време дангубећи': Јучер сте цио дан продангубили Лика (RJA), 'изгубити време бескорисно': Продангубићу, а морам зором да сам код куће С. Сремац, Па и неколико бих дана продангубио само да то видим И. Великановић (РМС)

продангубији, -ији рф. 'провести време бескорисно, не радећи ништа' Томашевац (РСГВ)

удангубији, -ији рф. 'одоцнити, задоцнити', 'изгубити време у нераду' Ускоци (Станић)

---

¹¹⁵⁷ Именица је употребљена у метонимијском значењу 'ученици школе', в. о овом метонимијском моделу Драгићевић 2010:169.

задангубиџи, -џм pf. 'изгубити времена радећи што непотребно': То Даун овом чињаше сврхом, да краљ задангуби у Лусацији, не бил више времена... имџ И. Заничић, Сеоски кућници много с варошких занација задангубе и штетују Ј. С. Рељковић, Данас сам сила задангубио Лика, ~ се 'задржати се негде неким непотребним послом': Задангуби се по времена орућ овако Ј. С. Рељковић (RJA)

задангубиџи, -џм pf. 'задржати се негде, изгубити време због нечега, издангубити': А колико је народ задангубио по судовима, по рочиштима! Дом 1900, Зато данас да не окленемо, | И у лудо не задангубимо Ј. Новић Оточанин (РСА)

задангубљаваџи се, -убљаваџм се impf. необ. 'губити време, замајавати се': Поклоници... би се још нешто задангубљавали с њиме у свом хаџилуку према Банкротском Олтару С. Винавер (РСА)

Глагол *дангубиџи* и његове префигиране форме могу имати и каузативно значење 'чинити да неко дангуби'. У улози каузатора је обично особа, али може бити и неки неживи ентитет.

дангубиџи / *дангубиџи*, -џм impf. (некога) 'задржавати (некога), одузимати време (некоме)': Не дангуби ме, за путем сам М. Ђуричић, ...и ја се борим да га не дангубим превод Р. Кнежевића (РСА)

издангубиџи, -џм pf. (некога) 'задржати (некога) од посла, одузети (некоме) време': Ама ја вас издангубих и наведох на трошак Ј. Калацановић (РСА)

задангубиџи, -џм pf. (кога) 'учинити да неко радећи нешто непотребно изгуби много времена': С овим човеком ваља нам се познати малко боље. То нас не ће задангубити М. Ђ. Милићевић (RJA), 'одузети некоме време, задржати од посла, омести у раду': Хватајте српове и на посао, доста сам вас задангубила Ј. Павичић, ...баш нас те мараме много задангубише Златибор 1887. (РСА)

Именичка образовања која припадају овом семантичком пољу и творбено и семантички су разуђенија него што је то до сада био случај. Биће наведене најпре лексеме из категорије *nomina acti(onis)* и *nomina abstracta*.

губљење n. 'дангубљење': Лито је и вриме је за посо а не за губљење дана бачки Хрвати (Sekulić)

губиџак, -џка m. 'дело којим се губи; оно што се губи, штета': Нај мањи губитак времена тешка је несрећа М. Павлиновић (RJA)

изгубљење n. 'дело којим се изгуби (у конкретном смислу и оно што се

изгуби): Изгубљење времена јест смрт и изгубљење живота М. Раднић (RJA)

губивреме / губивријеме п. 'беспосличење, губљење времена': Што то седење по целе ноћи са књигама?!... Оне су само губи-време А. Крстић (РСА)

дангубљење п. 'губљење времена': Од безпослице и дангубљења М. Раднић (RJA)

дангубење п. 'дангубљење': Немам ја време за дангубење Каменица код Ниша (Јовановић)

дџангубење п. 'дангубљење': Збори кратко што ђеш [...] ја немам време за дџангубење, уфатен съм у рабóту кá што видиш — Задоцнисмо на мртвџца [погреб] поради Стојанкинога дџангубења да се спра⁽ⁱ⁾и Призрен (Чемерикић)

дангуб, -а т. / дангуб, -и ф. 'доколица, слободно време, дангуба, беспосличење, леност, губљење времена' Стулић (RJA)

дангуба ф. 'desidia, inertia, ако ко стоји залудан и не ради ништа корисно, особито својом кривицом': Видимо већма господовати дангубу, отца од свије злоћа М. Раднић, Дангуба зазива на прождрлство С. Маргитић, Дангуба или ти вам линост јест велик грех Ј. Бановац, Да се чува дангубе или ти празновања прико днева А. Кадчић, Да бисмо се уклањали од дангубе и почивања Ј. Матовић, Испразност и дангуба А. Калић, Дјакá похлепних за свитом, за разблужењем, за игром, за дангубом и приличним прикоредностима И. Ј. П. Лучић, У пристојно време спавати, проходати се и проиграти, ово није дангуба, кад само у своје време бива Д. Обрадовић, 'temporis jactura, temporis impensa, време истрошено, па и за користан посао': Да ћемо достати сав наш трошак и дангубу Споменици из будимског и пештанског архива, 1709, Мање зло али ти дангуба закрсмати [задржати се] на путу, него свршив пут наћи од града врата затворена С. Маргитић, Жеља и брига властитога спасења не пази труда, не гледа стида, не есапи [рачуна] дангубу Б. Леаковић, Кад проесапим муку, дангубу и бродарину С. Љубиша (RJA), 'der Zeitverlust' (Вук), 'ленствовање, нерад': Најслађа су људма воћа | сан, дангуба и љеноћа (Његош), 'беспослица': На салашу је научио радит, па га је дангуба у вáроши убијала бачки Буњевци (Reić/Vačlija), 'id., нерад': Нико никоме не плаћа дангубу бачки Хрвати (Sekulić)

дангуба / дангуба ф. 'узалудно, непотребно трошење времена, губљење времена': То дуго лешкање из јутра није било дангуба; јер је он баш тада... смишљао

дела која су га обесмртила М. Ђ. Милићевић, Велики број дама мијењаху једна с другом хаљине, те су се тако без трошка и дангубе, појављивале пред официрима у друкчијим тоалетама С. Матавуљ, 'доколица, време неиспуњено радом и радним обавезама; слободно расположиво време': Сваки мушкић... у дангуби дила (заризује) комад дрвета Пољица, У поезији тражи оно чега у њој нема: јефтине моралне еуфорије и безазлене духовне игре и дангубе И. Андрић, 'беспосличење, нерад': А ти живот с дангубом и скитањем проводиш И. Стојановић, Гди млађи само толико своју дужност извршују, колико око Господара допире, ту е кућна дангуба, немарност и невѣрност Сербски Народни Лист 1843, Сељак [се] при кулучењу... учи само дангуби М. Влајинац, Они раде... тек толико, да им свијет не предбаци дангубу В. Габарић, Све се то сад окупило пред затвором жељно изговора за дангубу М. Лалић (РСА)

дангуба, -ē f. 'губљење времена' Поткозарје (Далмација)

дангуба f. 'губљење времена, одлагање, беспосличење': Тò није з дангубе Ускоци (Станић)

дангуба, -ē f. 'губљење времена' Загарач (Ћупићи)

дангуба f. 'нерад; изгубљено време' Васојевићи (Боричић)

дангуба f. 'узалудно губљење времена': Чéкаш пред зэдругу за вештáчко ђубре, па тóј е една дангуба Тимок (Динић)

дангуба f. 'узалудно губљење времена' Војводина (РСГВ), 'губљење времена, спреченост у послу; беспосличење, нерад, неактивност' Унац (Јовичић), 'губљење времена, беспосличење' Никшић (Ђоковић)

дѣнгуба f. 'дангуба': Дѣнгуба ми је да идем чик тамо — Толико врѣме ми óтиде у дѣнгубу Призрен (Чемерицић)

дангуба f. 'Zeitverlust': Јо бин иша у Стори Грод на фјеру, ма је то зо ме дангуба (ЃDL)

дангубица f. dem. од *дангуба*: Да по свету ходити то је истом дангубица Д. Обрадовић (RJA)

дангубица / *дангубица* f. 'узалудно, непотребно трошење, губљење времена': Наш би труд био само дангубица Ј. Драгашевић, 'доколица': Скупоциена је љетна дангубица и јако раскида кућу и господарство Господарски лист 1857, 'беспосличење, нерад': Зар би волела да време проводим у лову и дангубици

Стерија (РСА)

dàngubiца f. 'губљење времена, одлагање, беспосличење' Ускоци (Станић)

dàngubivo n. заст. и дијал. 'узалудно, непотребно трошење времена, губљење времена; доколица; беспосличење, нерад': Јурве браћо! нема дангубива — Јесу ли ти они |... гдјегод рујно пили пиво — | чесво пиво, чесво дангубиво? Г. Мартић (РЈА, РСА)

zadàngubēње n. 'радња којом је неко задангубио, изгубио много од дана, времена': Млого задангубење посла бива с разговора и постојања Ј. С. Рељковић (РЈА)

дангублук m. заст. 'доколица; беспосличење, нерад': [Родитељи] своју децу дангублуку остављају Буњевачке и шокачке новине 1870. (РСА)

дангубство n. 'Müßiggang': Дангубство (Müssiggang) поболшати се може сь поощрениемъ и са собственымъ примѣромъ прилѣжанія 1836. (Михајловић)

dàngubnostī f. 'desidia, особина онога који је дангубан': Јер с дангубностју у грехе упада и вас зарђа Ј. Бановац, Дангубност бо није само плодна мати хрсуства [крађа], него и почетак свакога злоглашења [клеветање, оговарање] Ђ. Рапић (РЈА)

Уп. придеве и прилоге мотивисане датим значењем:

dànguban / dànguban, -бна, -бно adj. 'узалудно утрошен, проћердан (о времену)': Хајд сад на врат на нос! Каже се, кад оће што да се у ма уради, што се на прошли 19. дангубни година могло лепо урадити Змај 1867, Крај врелих казана, паштио се горко и дуго неко за ту блиставу младост, за те дангубне часове њихове! Д. Илић-Јејо (РСА)

dàngubно adv. 'otiose, у дангуби, с дангубом': Трате живот дангубно — Ако пропустиш ови живот дангубно, умријети ћеш од глада М. Раднић, Ходећи по улици, не задржавај се дангубно А. Канижлић, Да дангубно за плугом се вучеш Ј. С. Рељковић (РЈА s.v. *dànguban*), 'губећи време у каквом послу' Ускоци (Станић)

dàngubно / dàngubно adv. 'на дангубан начин, дангубећи': Хоћу ли ја... радити, или ћу... дангубно седети у Министарству Ј. Драгашевић, ...како је Илариону Руварцу било тешко и дангубно радити у манастирској пустињи, с мало научних сретстава Н. Радојчић (РСА)

Именице реализују метонимијско значење '(новчана) накнада за изгубљено

време'.¹¹⁵⁸

дангуба f. 'temporis jactura, temporis impensa, време истрошено, па и за користан посао': Одсикавши му руку или га ранивши, ваља платит ликарију и његову дангубу Ј. Бановац, Ваља да плате потрошке, дангубу и труде оному Ј. Филиповић, Ови посао и дангубу плати Ј. С. Рељковић, Пјеваче набављао и дангубу им плаћао Вук, Само дангубу да му накнади¹¹⁵⁹ Ђ. Даничић, Ст. завет (РЈА), 'узалудно провођење времена': Подај њима тридест цефердарах | ... па им плати љуту остојбину¹¹⁶⁰, | а дангубу у твојој тавници (Његош), 'накнада за изгубљено време (код неизвршења договореног посла)': Ни дангубу нам нису дали бачки Буњевци (Реић/Ваџлија)

дангуба / дангуба f. 'накнада (обично новчана) за изгубљено време': Тражи да ... по закону ... платите ... дангубу Р. Домановић, Моји свједоци већ чекају и молим, да се стави у протокол њихова дангуба А. Шеноа, Шест сведока... доста, брате!... По талир дангубе М. Глишић, Суд осуди Марка да... Јовану... плати 8 динара дангубе Порота 1881. (РСА)

дангуба f.: А за овога Вашег човека кому су били коњи погинули ја сам њему његову дангубу и његов трошак и што је дао за муштулук све њему наплатио од они луди у који су се коњи нашли... капетан Секула Витковић, Паланка 1720. (Gavrilović 1986:257), 'новчана накнада за изгубљено време': Ко ће да ми плати дангубу? Војводина (РСГВ)

дангуба f. 'накнада за изгубљено време': Па куи че на мѣн да плати туј дангубу? Тимок (Динић), 'id. (код незавршеног посла)': Ни дангубу ми несу платили Каменица код Ниша (Јовановић В.)

дангубина / дангубина f. 'накнада (обично новчана) за изгубљено време': А кад се прекорачи рок употребе, онда јој се плаћа колска дангубина Правилник о употреби кола, Београд 1897, Донето [је] решење... о повећању колске дангубине

---

¹¹⁵⁸ У појединим изворима се ово значење не издваја као посебно.

¹¹⁵⁹ Уп. шири контекст: Кад се сваде људи, па један удари другога каменом или песницом, али онај не умре него падне у постељу, Ако се придигне и изађе о штапу, да не буде крив онај који је ударио, само дангубу да му накнади и сву видарину да плати Излазак 21:18–19 (Свето писмо).

¹¹⁶⁰ Уп. *остојбина* f. 'одштета, накнада за присилно задржавање, за принудан боравак где' (Његош).

[на железници] Политика 1954. (РСА)

дангубица / дангубица f. 'накнада (обично новчана) за изгубљено време': Да Бог да... и стигне му за „судско“... А и тако одавно нисам придиг'о мало „дангубице“ С. Сремац (РСА)

У једној потврди је посведочено метонимијско значење 'штета настала услед дангубе':

дангуба f. 'штета настала због тога што се неко време није могло радити': Вељика дангуба нас је снашла овог лета сас кукурузом Ченеј у Румунији (Марић)

Именицама и придевима се може квалификовати нека активност (или са њом повезан предмет) која одузима сувише времена, која узрокује губљење времена.

дангуба f. 'нешто без користи чиме се неко бави': Липото несрићна ти дангубо моја! А. Канижлић, О тамбуру, о дангубо моја! — Неволџо моја, дангубо моја, еј јади моји! НП Херцеговина Вук (РЈА)

дангуба / дангуба f. 'оно што (обично непотребно, некорисно) одузима време; беспослица, тричарија': Гледам ону ограду од живог трња... оно је паметно... Ја сам мислио да је то дангуба... кад, а оно ... вреди Т. Костић, Греша се много ако се мисли да је гајење живине женска дангуба У. Стајић (РСА)

дангуба, -ē f. 'губљење времена': Свѣ су тѣ тричарије и дангубе Загарач (Ћупићи s.v. *дангубиѣ*)

дангубица f. dem. од *дангуба*: У различитоме врремену различите најде дангубице Ђ. Рапић, Био сам на тој капетановој залудници а нашој дангубици М. Ђ. Милићевић (РЈА), Тамбурице моја дангубице¹¹⁶¹ (Вук)

---

¹¹⁶¹ Уп. Тамбурице моја дангубице! | А лулице моја залуднице (Вук s.v. *залудница*), као и следеће потврде из епских песама: Тамбурице, моја дангубице, | Дангубио ко те направио | И ко те је мене даровао! Опет женидба Стојана Јанковић (САНУ 3, 50:159–161), Тамбурице, моја дангубице, | Откуцни ми танко гласовито | Да наполи јаде дијелимо! Женидба Мића Анђелића (САНУ 3, 67:168–170). Иста формула среће се и у бугарским народним песама (Рејовић 2005:197), уп. буг. *денгубица* f. заст., дијал. 'нешто са чиме човек губи време': Тамборице, моя денгубице, | еве става девет годин време, | откакво съм царю дервенджийка НП СБНУ XLIV, 193 (РБЕ), такође и дијал. *денгубица* епитит уз тамбуру Лопушња у зап. Бугарској (БЕР 1:341 s.v. *ден*). У истом контексту јавља се горепоменути синоним *залудница*, уп. с.-х. дијал. *залудница* f. 'беспослица': Тамбурице, моја залуднице! Сврљишки Тимок (Станојевић).

дангубица / *дангубица* f. 'оно што (обично непотребно, некорисно) одузима време; беспослица, тричарија': На колико залудница и дангубица трошимо наше драгоцено време П. Периновић, Дотрчах у чаршију, накуповах трга свакојакога, а нарочито свакојаких дангубица и беспослица С. Винавер (РСА)

дангуб adj. 'који изискује много времена (о послу)': То је дангуб посьо, а од њега ма̄ла̄ корис Дубровник (Бојанић/Тривунац)

дангубан adj. 'бескористан, залудан (о ствари, којом ако се неко бави, дангуби: ствар, реч, мисао, труд и сл.)': Да нигда не говорим ствари дангубне Ј. Бановац, Мисли дангубне И. Ј. П. Лучић, Некорисне и дангубне ричи А. Канижлић, Тко кара за ријечи дангубне тјера мухе од трпезе Исукрстове — Који ју [вјеру] држе са свијем дангубну — Јербо су некорисна и дангубна сва твоја туговања М. Раднић (РЈА), '(нпр. посао), was viel Zeit verlieren macht' (Вук)

дангубан / *дангубан*, -бна, -бно adj. 'који одузима сувише много времена, који траје без потребе дуго': Хоћу да олакшам посао мојим ученицима, уштеђујући им труд и време око мучног и дангубног бележења и преписивања Д. Нешић, Али је у... Страдији та стара, глупа и дангубна процедура упроштена Р. Домановић, Како је вуна поскупела и пошто је посао дангубан, данас се у Књажевцу ћилими мање израђују ГлЕМ 1927, Рибару [је] дангубан посао био прелазити [на супротну обалу] и враћати се И. Великановић, 'безначајан, безвредан (с обзиром на уложено време), некористан': Нећу му се дуго наисповедати, ер̄ су то ствари маловажне и дангубне Србски Народни Лист 1843, Поезија није проста дангубна вештина... тричава разонода неколицине беспослених читалаца у часовима одмора А. Видаковић, Попадали су тако, без великих потреса, нехигијенски и дангубни перчини и напоследку... је жена са неестетичним завијутком на потиљку постала... права овоземаљска реткост Д. Радић (РСА)

дангубан adj. 'који изискује много времена (о послу)': Дангубан овај балук [шара на ћилиму], не могу више од педље да избалучим на дан Драгачево (Комадинић s.v. б̄алук)

Квалификација датим лексемама може довести до тога да оне постану средство номинације неких предмета које су квалификовале.

- врста веза

дангубица / *дангубица* f. дијал. 'врста веза': Народ сам, желећи изразити мучну

израду [ових везова], зове их: ... „пасјом иглом“ вез, дангубица и т. д. (РСА)

○ **врста тамбуре**

дангубица / дангубица f. дијал. 'тамбурица': Обичне тамбурице... зову се дангубице. На њих куца свирач једногласну мелодију, тј. све су 4 жице дангубице угођене на исти тон¹¹⁶² Тугоница у Загорју (РСА)

дангубица f. 'тамбура' Војводина (РСГВ)¹¹⁶³

У овом случају постоје примери у којима именица *дангубица* има и квалификативну¹¹⁶⁴ и номинативну функцију. Мотивација се објашњава на следећи начин: „Loosely translated, the word danguba means 'to lose the day', referring to the instrument's origins among shepherds, who usually played alone as a way to pass the time“ (<http://en.wikipedia.org/wiki/Dangubica>, 16/10/2009). Овиме се уједно разјашњава синонимни назив *самица* (уп. напомене 1162, 1163, <http://www.atlasofpluckedinstruments.com/europe2.htm>).

○ **кокошија ребра**

дангуба / дангуба f. дијал. 'кокошија ребра' Левач (РСА)

дангуба f. 'предњи део ребара и леђа у кокошке': Он си дограби копан [батак], а на мене остави само дангубу Врање (Златановић)

дангубица / дангубица f. дијал. 'кокошија ребра': Домаћици припада... глава и шија; ...деци ноге... цигерица, дангубица¹¹⁶⁵ Темнић и Левач (РСА)

Примери показују да се кокошија ребра номинују на овај начин као врста хране која није на цени. Овакво именовање потиче вероватно отуда што их је дангубно јести, тј. што конзумирање захтева да се уложи време и труд који

---

¹¹⁶² Уп. шири контекст: „Обичне tamburice, što ih tugonički tamburaši prave i prodaju na sajmovima i proštenjima, zovu oni dangubice, rjeđe i 'samice'. Na njih kuca svirač jednoglasnu melodiju, t. j. sve su 4 žice dangubice ugođene na isti ton, a uz tu će svoju svirku i zapjevati“ (Širola 1933:199).

¹¹⁶³ Уп. и следећу потврду са истог подручја: „Najstarija tambura u Vojvodini je samica. Za nju još postoje nazivi: dangubica, razbibriga, tikvara i dr.“ (<http://www.stdvojvodine.org.rs/ostalo/istorijat.html>, 16/10/2009).

¹¹⁶⁴ В. напомену 1161.

¹¹⁶⁵ Уп. шири контекст: „Тако домаћину припада цела кобилица (коју ће он и загледати пошто поједе месо, да види шта му каже или прориче); домаћици припада тртица или глава и шија; синовима батаци; снахама карабатаци; кћерима крила, деци ноге, срце, цигерица, дангубица, ракљица, јадац и др.“ (Мијатовић 1909:275, напомена 1).

превазилазе њихову хранљиву вредност.

Именицама се означавају такође и особе које дангубе, а будући да их вршење те радње квалификује као лење, залудне и сл., ова образовања спадају у категорије *nomina agentis* и *nomina attributiva*.

изгуба m. 'човек који неће да ради, који дангуби, губи време': Изгубина и изгуба, нерадиша (човјек) Словинац 1884. (RJA), f. дијал. 'нерадник, дангуба' Дубровник (РСА)

изгубина m. 'човек који неће да ради, који дангуби, губи време' Словинац 1884. (RJA)

губиврѐме / *губивријѐме* n. 'беспосличар, залудна особа': Тај човјек је право губивријеме — ништа не ради, досадан је и другим својим празним причањем ЦГ (РСА)

губиврѐмѐнка f. 'беспосличарка, залудна особа': Галаме и какоре и гужвају се те срећне помодарке губивременке, препиру се, продају и цењају Борба 1955. (РСА)

згубидан m. 'беспосличар, дангуба': Иначе су као и друга им по свијету браћа лијенчине, губидани и коњокрадице А. Ковачић (РСА)

згубидан m. кајк. подр. 'дангуба, особа која ништа не ради, бадавација, ленштина': Називаху га веселим Јожицом... с надимком „згубидан“ А. Ковачић, Многи је проживио узалудне дане, | клецнула су кољена Згубидана многог... Н. Полић (РСА)

згубидан m. 'беспосличар, дангуба': Сакашних згубиданоф се је дотепло и ве се ти брине за њих! Вараждин (Lipljin)

згубидан m. 'нерадник, ладолеж, бадавација' Никшић (Ђоковић)

згубиданка f. кајк. подр. 'жена згубидан': Кажу, да је „згубиданка“ била дражесна снаша А. Ковачић (РСА)

згубиданчић / *згубиданчић* m. dem. и hур. од *згубидан*: Некадањи згубиданчић... постаде ђак А. Ковачић (РСА)

згубидановић m. 'дангуба, особа која ништа не ради, бадавација, ленштина': Отуда тако добра главица у тога... „згубидановића“ А. Ковачић (РСА)

дангуб m. 'мушкарац дангуба, особа која ништа не ради, ленштина': Однио их ђаво! ...ови дангуби, бангалози, како се то овдје шире Ђалски (РСА)

дангуба / *дангуба* f. (ређе m.) 'особа која ништа не ради, бадавација,

ленштина': Нека се он... прихвати... посла, да не одрасте као дангуба Вј. Новак, Веле нам да не радимо ништа, да смо дангубе Ђ. Турић, Дјеца оног дангубе... Ј. Радуловић, Ниј (sic) ни слушао како га отац грди и назива дангубом и нерадником који на готов ручак не може на време да стигне И. Андрић (РСА)

д̀ангуба m./f. 'особа која ништа не ради, ленштина': Под м̀илїм б̀огом нїшта н̀е р̀ади, д̀ангуба ј̀една Пачир (РСГВ), m. 'беспосличар, ленштина': К̀ако о̀нај д̀ангуба од ч̀овека је м̀ого т̀ако да те обр̀ати? Ченеј у Румунији (Марић), 'беспосличар, нерадник': Н̀ема в̀ећ̀ег д̀ангубе од Л̀овре, т̀ај се још нїје прїкинио на п̀ослу бачки Буњевци (Реїс/Ваџлија), f. 'онај који беспосличари': Албе је права д̀ангуба, нигди и ништа не ради бачки Хрвати (Sekulić)

д̀ангуба, -ē m./f. 'беспосличар, нерадник': Њї свї з̀ову д̀ангубама — Пр̀аве су д̀ангубе Поткозарје (Далмација)

д̀ангуба m./f. 'особа која ништа не ради, ленштина' Јасеново (РСГВ), 'особа која не ради, беспосличар' Ускоци (Станић)

д̀ангуба, -ē f. 'онај који ништа не ради, беспослењак': Н̀ет̀е ов̀е д̀ангубе м̀oje нїшта да ми пом̀ожу — Св̀е су т̀о д̀ангубе и лезил̀ебовићи Загарач (Ћупићи)

дангуба f. 'ленштина, бадавација': Др̀ужи се с н̀еће дангубе Тимок (Динић), m./f. 'нерадан човек': Не ми га тр̀еба дангуба у л̀ојзе Врање (Златановић)

д̀ангуба m./f. 'лења, нерадна особа': Тај д̀ангуба Ст̀ефан Скотуља — Он̀ејзи д̀ангубе ли си оста⁽ⁱ⁾ила да ти маа в̀уну Призрен (Чемерићи)

дангуба m./f. 'Nichtstuer, Faulenzer': Муж ми је дангуба, пок у нашој кући ни нопрilка [напретка] (ČDL)

д̀ангубица / д̀ангубица f. 'особа која ништа не ради, бадавација, ленштина': То су дангубице, плашљивице и лиени сањари Пучки пријатељ, Вараждин 1868, Други... веле, да немаш никаква заната, да си шкрабало и дангубица Р. Николић, Сјатило се покладне пијанчади и разних дангубица... и подигла се галама Ј. Драженовић (РСА)

д̀ангубац, -ица m. 'онај који дангуби': Такиа би судац питао, јели тај човик дангубац и линац? Ђ. Рапић (РЈА)

д̀ангубац / д̀ангубац, -ица m. 'мушкарац дангуба': Има и много дангубаца, кои гладую само да не работаю Световид 1854, Најпосле ће рећи неки дебели дангубац Ј. Ристић, Даница 1866. (РСА)

дангубиѿељ m. 'онај који дангуби, залудно живи' Бела, Волтиђи, Стулић,
дангубиѿел Белостенец (RJA)

издангубиѿељ m. 'човек који издангуби, perditempo, perdigornata, tagdieb'
Волтиђи (RJA)

дангубнѿк m. 'онај који дангуби': Они који у таковије пословије скончавају живот
јесу прави дангубници М. Раднић, Човик линац и дангубник — Тко не чини добра, он
је дангубник Ј. Бановац (RJA)

дангубнѿк / дангубнѿк m. 'мушкарац дангуба': Сваки... обавезује се... да буде
вредан... јер се ни један... дангубник... неће трпети превод П. Ј. Милијевића, Све
[је] досадно лијенцу и дангубнику Љ. Вуличевић (РСА)

дангубница f. 'женска особа која дангуби' Стулић (RJA)

дангубница / дангубница f. 'жена дангуба' Далмација и Херцеговина (РСА)

дангубничѿ m. dem. од *дангубник* Стулић (RJA)

дангубњѿк / дангубњѿк m. 'мушкарац дангуба': Дочекујеш [ме] у поплуцканој...
комори, гдје су се малоприје ваљали дангубњаци и траљавци М. Беговић (РСА)

дангубѿи, -ѿиша m. 'мушкарац дангуба': Између дангубаша, што су се ту стекли...
С. Винавер, Било је... такозваних дангубаша... они нису хтели да му служе О.
Мерин-Бихаљи (РСА)

дангубѿи m. 'беспосличар': Дангубаши?... То су ти „херојски“ синови... који су
ратовали под „јорган-планином“ за време док смо ми робовали, а наш народ се борио
С. Јаковљевић (РМС)

дангубѿи, -ѿиша m. 'мушкарац дангуба': Овде су ти, брате, сакупљени с коца и
конопца... Прво, група из Шокена... затим такозвани дангубиши из Србије С.
Јаковљевић (РСА)

дангубѿр m. 'беспосличар': Уз власт лети све што је прљаво... све што је дангубар
и подлац Д. Баранин (РМС)

дангубѿија m. 'мушкарац дангуба': Ништа не ради, велики је дангубѿија Ред., Зато
никад нећемо чути и видети; да је дангубѿија био мудар краљ, умјетан управљатељ
Буњевачке и шокачке новине 1870. (РСА)

дангубѿија m. дијал. 'особа која ништа не ради, бадавација, ленштина': Од
дангубѿијах постају лаже, вараоци, лопови Буњевачке и шокачке новине 1870.
(РСА)

дангуйчић / *дангуйчић* т. 'дете дангуба': Мангупчићи | Дангупчићи | Креште, ијујучу Р. Кошутин (РСА)

Следе описни придеви којима се особама приписује особина која је апстрахована из активности дангубљења као и присвојни и односни придеви изведени од именице из категорије *nomina agentis / attributiva*.

дангуб адј. 'о особи која дангуби, дангубан': Невољан измет чељади дангубе Благо наука крстјанскога (РЈА)

дангубан адј. 'о особи која дангуби': Не само јест дангубан они који не чини ништа, него је још дангубан тко труди брез користи М. Раднић, Шаље мудри дангубнога линца к мраву Ј. Бановац, Дјаци толико дангубни Гргур из Вареша, 'о души'¹¹⁶⁶: Душа човичја дангубна пуна је трња т. ј. смртних греха Ј. Бановац (РЈА)

дангубан / *дангубан*, -бна, -бно адј. 'беспослен, докон, залудан': И под своју старост Фр' Андрија нестајаше дангубан своме Реду... Виенац уздарја, То је поса' дангубни стараца који приврћућ оченаше бацају око на улишће [кошница] Пољица (РСА)

згубиданов адј. 'који припада згубидану': Знам, кипи то из школника пуна „згубиданова“ торба! А. Ковачић (РСА)

згубиданскѝ адј. 'који се односи на згубидане, који припада згубиданима': Па ти имао у својој згубиданској глави и пакао и небо... ипак си тепац! А. Ковачић (РСА)

Именице *дангуба* и *дангубица* функционишу и као орнитоними, а номинација је мотивисана карактеристичним понашањем (описаним у цитираним примерима) врсте чапље на коју се поменутименицама реферише.¹¹⁶⁷

дангуба f. 'ardea purpurea L., врста чапље' Ј. Етингер¹¹⁶⁸ (РЈА), 'врста чапље': Онда имате... чапља дангуба. Та вечито стоји у месту и она се не креће, ко кип и чека да јој риба дође на хват. Зато се зове дангуба Србобран (Mihajlović/Vuković)

дангуба / *дангуба* f. зоол. 'чапља Ardea (A. purpurea, A. galloides, A. cinerea)' Банат, Војводина, Дубица у Хрватској, Вараждин (РСА)

¹¹⁶⁶ О примени придева којима се означавају људске особине за описивање душе в. Драгићевић 2001:227–228).

¹¹⁶⁷ За романске паралеле в. поглавље II.

¹¹⁶⁸ Извор је J. Ettinger, Srijemsko-slavonsko-hrvatske divje životinje, zvijeri i ptice..., Zemun 1857.

дангуба f. 'A. purpurea, названа тако „što po čitave sate stoji u plitkoj vodi kao ukorana na jednom mjestu (što dangubi)“ J. Етингер, ...дангубе... Купиново, *Чапље дангубе* појавише се на Босути... 1905. (Hirtz II 83), 'Buphus ralloides': „Од истих ловаца дознао сам, да дангуба није ни Ardea purpurea ни Nycticorax griseus, већ да се та птица за то тим именом назива, јер читаве уре стоји на једном мјесту у води, па ако јој што само водом дође, онда се кљуном маша за њим. Дангуба је за цијело Buphus ralloides“ околина Земуна (Медић 1889:82 s.v. *Радован*)
дангубица / *дангубица* f. зоол. 'чапља Ardea (A. purpurea, A. ralloides, A. cinerea)': То не лети и не кричи као цврчак, клепетало или дангубица В. Назор (РСА)

У вези са глаголом *дангубићи* у значењу 'auf einem Ständer ruhen nach Art des Reiher, quiescere super unicum pedem Ardeae modo' Бечмен (Hirtz II 83), намеће се питање није ли то значење изведено искључиво из описа у коме се објашњава мотивација назива *дангуба* за врсту чапље, уп. горенаведени цитат: „što po čitave sate stoji u plitkoj vodi kao ukorana na jednom mjestu (što dangubi)“.

Именичка образовања могу припадати и категорији *nomina loci*.

дангуба / *дангуба* f. дијал. 'веранда, тераса': Данас ћемо ручати у дангуби Бос. Грахово (РСА)

дангубица f. необ. 'место, просторија где се дангуби, узалудно проводи време': Бе аферим, Амру сераскјере, | сераскјере султана Омара, | кад запали влашку дангубицу [Александријска библиотека] | и начини курану калдрму (Његош)

У већини примера се, очекивано, у улози вршиоца радње налазе именице којима се реферише на људе. Међутим, у неким потврдама јављају се у тој функцији именице са значењем инаниматних објеката, али је при томе увек реч о ентитетима којима се човек користи, нпр. њиве, новац, једрилице, пушка, дакле о ентитетима који се типично јављају као пацијенси или инструменти људских активности, што упућује на претпоставку да је њихово прагматичко обележје¹¹⁶⁹ неопходан услов (у неутралном говору) да се лексеме које их означавају употребе као субјекат уз глагол *дангубићи*.

---

¹¹⁶⁹ Тај чинилац се истиче и у семантичкој дефиницији у RJA 2:265 s.v. *dangubiti*: „osobito o stvarima koje daju korist, dobit, ako se oko njih radi, govori se da dangube, kad se oko njih ne radi i ne vadi koristi“.

dàngubiĩi, -ī̃m impf. 'губити, трошити узалуд неко време (о стварима око којих се не ради или се не користе)': Што стоје [ледине] дангубећи без плода? Ф. Ластрић, И то Митру да буде фајда на његове новце што му дангубе Протокол шабачког магистрата, 1809. (RJA)

dàngubiĩi / *dàngubiĩi*, -ī̃m impf. 'не бити у употреби, не бити у акцији': ...Оне [једрилице] веома дангубе; њихова је пловидба... нередовна Воља 1926, А одмах затим отишао у одред „да синовља пушка не дангуби“ О. Давичо (РСА)

Уп. именицу, придев и прилог који су мотивисани датим значењем:

dànguba / *dànguba* f. 'узалудно, непотребно трошење времена, губљење времена': Важан услов за искоришћење лађа је брзи претовар робе, избегавање дангубе С. Сиришћевић (РСА)

dànguban adj. 'о земљи која није рађена': Земља дангубна која није тежана рађа драче М. Раднић (RJA)

dàngubno adv. 'otiose, у дангуби, с дангубом': [Гвожђе] ако дангубно стоји, зарђа Благо наука крстјанскога (RJA s.v. *dànguban*)

Значење примера који следе дистинктивно је на конотативном плану: они имају неутралну конотацију за разлику од претходних примера у којима се дангубљење оцењује као непожељна појава. Све потврде потичу из пера истог писца.

dàngubiĩi, -ī̃m impf. (од чега) 'празновати, почивати након што је радња свршена (о људима, о земљи)': Удовице дангубе од ношења бримена у својој утроби — Кад један тежак остари,... ако и дангуби од тешкије послова у пољу...— Дангубите од послова телесни, дангубите и видите, да сам ја господин [лат. *vacate et videte quoniam ego sum dominus* Псалми 45:11]¹¹⁷⁰ — Испусти [њиве] сада дангубе од плодова [лат. *fructibus feriantur*] — [Ледине] ако и дангубе од ситве, не дангубе од користи велике за ситву исту Ф. Ластрић (RJA)

Семантика губљења времена у смислу одлагања неке радње, одуговлачења с њеним извршењем среће се код два писца из 18. в.

dàngubiĩi, -ī̃m impf. (уз инфинитив другог глагола) 'оклевати': Нејма утоплача [утопљача] који дангуби ухитити даску И. Ј. П. Лучић (RJA)

dànguba f. 'мога, оклевање': Без дангубе учинити А. Канижлић (RJA)

---

¹¹⁷⁰ Уп. Утолите и познајте да сам ја Бог Псалми 46:10 (Свето писмо).

Значење 'изгубити, пропустити, не искористити (обично превозно средство)'

Како се могло видети из типова посесивних односа које је навео Ланакер, посесивним конструкцијама се исказују и релације између човека и различитих предмета који испуњавају одређену функцију, који му нечему служе, уп. синтагму *our bus* (Langacker 1995:57). Тејлор истиче, коментаришући синтагму *John's train* са значењем 'воз којим Џон путује', да се тај тип посесивног односа, који одступа од прототипичног, базира првенствено на карактеристици посесивне релације која се тиче права поседника да користи поседовано, с тим што су та права у овом случају ограничена и свакако нису ексклузивна (Taylor 1995:203). П. Пипер као пример врсте отуђиве посесивности која се односи на редовно коришћење наводи синтагму *његов њролејбус* (СССЈ 682). Посесивна релација ове врсте може се изразити и предикатском конструкцијом, уп. *Имаће воз у њеџ саџи, Имам ауџобус у њри*. Први исказ преузет је из рада И. Грицкат која га наводи као пример посесивне конструкције у којој се као посесум концептуализује нешто што је у сфери субјективног интересовања, потребе и сл. (Grickat 1961:69). Други исказ потиче из рада М. Ивић где је интерпретиран на следећи начин: 'постоји аутобус који полази у три, а којим се ја служим' (Ivić 2008:188). Семантику конструкција овог типа у јужнословенским језицима разматрала је и С. Кордић која закључује да оне имају структуру типичну за посесивну употребу глагола *имаџи*, а да им је значење егзистенцијално са додатном, диспозиционом компонентом 'стоји на располагању; може се искористити', тј. да заједно с постојањем нечега изражавају и могућност да то нешто неко искористи (Kordić 2002:150–151).¹¹⁷¹

Глаголима из ове породице може се исказати ситуација у којој посесор из претходно описаног посесивног односа, из неког разлога, не искористи могућност, прилику да се послужи посесумом.

изгубиџи, изгубџм рf. супротно *ухваџиџи* 'остати иза нечега што је измакло, не стићи, не затећи, пропустити': Па, требало би да пођемо сад. Не смем да изгубим излетнички воз превод Ж. Симића, Изгубио сам јутарњи аутобус, па сам следећи чекао читава два сата Ред. (РСА)

---

¹¹⁷¹ Уп. и напомену С. Стојановић да се, поред обичне посесије, може говорити и о посесији расположивости (Stojanović 1996:215).

изгубиѝи, изгуби̃н pf.: Пег̀улала [ризиковала] сан изг̀убит вап̀орет за у Ц̀автат, ма сан те м̀орала ви̃ђет при̃је па̀ртѣнцѣ Дубровник (Бојанић/Тривунац s.v. *и̃ег̀улаи̃*)

Значење 'губити прилику'

У својству посесума могу бити апстрактни појмови којима се означава повољан стицај околности за нешто, погодан час, тренутак који се указује некоме за извршење нечега, уп. *имаи̃и прилику, и̃воја шанса*. Лексемама из разматране породице (глаголом и именицом из категорије *nomina acti*) реферише се у наведеним примерима на ситуације у којима неко пропушта да искористи прилику која му се пружила.

изгубиѝи, изгуби̃м pf. 'узалуд трошити (нпр. пригуду, прилику)': Изгубити пригуду 'occasione amittere' Бела, Удримо на Турке, пригода је, не изгубимо је Г. Мартић (RJA)

изгубиѝи pf.: Ramireš je pobegao levo, ušao u šesanešterac, izgubio priliku da šutne, ali je fenomenalno zavnuo pas ka Drogbi, koji je sa 7 metara savladao Čeha (<http://www.telegraf.rs/sport/170923-uzivo-celsi-barselona-10-drogbin-zemljotres-na-stamford-bridzu-poluvreme>)

зубиѝак m.: On smatra da svako odlaganje potvrđivanja kandidature Srbije može da znači i gubitak prilike da se Srbija iznutra promeni i evropeizuje... (<http://www.novimagazin.rs/vesti/reakcije-na-izjavu-tadica-o-kandidaturi-za-eu>), Gubitak šanse da se dobije kandidatura za EU (<http://www.politika.rs/rubrike/spektar/zivot-i-stil/Stevan-Filipovic-Pamticu-u-2011.lt.html>)

Значење 'губити, трпети неуспех у рату, парници, надметању и сл.'

Лексемама из породице *зубиѝи* може се указивати на то да неко трпи неуспех у поређењу са другим учесницима у ситуацијама као што су надметања, коцкање, сукоби, ратови, судски спорови и сл. Мотивација за прикључивање овог значења семантичком инвентару разматраних речи може се заснивати на чињеници да губљење утакмице, рата, парнице и сл. подразумева и конкретне губитке награде,¹¹⁷² улога, људи и материјалних добара¹¹⁷³, односно трошкове

---

¹¹⁷² Уп. концепт награде — материјалног или нематеријалног карактера, додељене ономе ко победи у некој борби или такмичењу — који је у основи изворне семантике гр. *μισθός*, стинд. *mīdha-*, авест.

настале плаћањем глобе¹¹⁷⁴ и сл. За антоним-конверзив *добити* RJA 2:506 s.v. *dòbiti* каже да се у значењу 'надвладати, победити надмећући се с ким, показати се од њега бољи, јачи' јавља само у јсл. језицима и да се то значење развило из основног 'кад ко учини да нешто постане његово' „po tome što kao da se misli da onaj koji je dobiven postane stvar onoga koji dobije“.¹¹⁷⁵ Што се тиче статуса његовог контекстуалног синонима *победити*, према RJA 10:124 s.v. *pobijèditi*, тај глагол никад није био народни, већ је у старије време узет из цсл. језика, а у новије из руског. То би, дакле, значило да је основни с.-х. антонимски пар у овом значењу *добити* : *изгубити*. Треба истаћи да на словенском плану постоје различити лексички експоненти значења 'добити' : 'изгубити' у наведеним контекстима, а међу њима важно место заузимају префигирани облици пореклом од псл. глагола *ǰьgrati, уп. нпр. рус. *вѣиграти*, *победити* : *проиграти*,¹¹⁷⁶ чеш. *vyhrát* : *prohrát*, *ztratit*,¹¹⁷⁷ пољ. *wygrać*, *zdobyc* : *przegrać*¹¹⁷⁸. Како се може видети, употреба

---

mižda- (Бенвенист 2002:101–102).

¹¹⁷³ Уп. *изгубити*, *изгуби* рф. 'остати без некога или нечега претрпевши губитке (у рату, некој катастрофи и сл.)': Дивизија је том приликом изгубила трећину људства и много технике Ред., *изгубљење* п. заст. 'губљење, губитак': У изгубљењу војника с наше стране није велики губитак, а Турака је много изгинуло Баталака, *губишак*, *-ишак* т. 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се имало': ...Бугари наваљују, али се враћају са великим губицима С. Јаковљевић (РСА), у изразу *нанети губитке* војн. 'побити више непријатељских војника у рату, уништити противнику ратни материјал', *претрпјети губитке* војн. 'имати погинулих и губитака у материјалу (у рату)' (РСМ).

¹¹⁷⁴ Уп. нпр. семантички развој лат. *damnum*, *damnare*: именицом се реферисало на претрпљену штету, оно што је силом откинуто од поседа, издатак до кога долази стицајем околности или у одређеним правним условима, те је у складу с тим глагол значео 'нанети некоме штету отуђењем дела његове имовине', а одатле се развило правосудно значење 'казнити' (Бенвенист 2002:49).

¹¹⁷⁵ О обичају старих Германа да стављају на коцку сопствено тело и слободу в. Бенвенист 2002:83.

¹¹⁷⁶ Уп. *вѣиграти* 'добити на основу учешћа у лутрији, игри, такмичењу': ~ *в карты*, *в лото*, 'победити, надјачати кога': ~ *войну*, ~ *судебный процесс*, ~ *пари*, ~ *партию в шахматы*, *матч*, ~ *на (в) чемпионате мира*, *победити* 'поразити противника, добити битку, рат': ~ *в бою*, 'победити на неком такмичењу, надметању': ~ *в Олимпиаде*, ~ *на выборах*, 'изаћи као победник из спора, расправе са неким': ~ *в научном диспуте*, *проиграти* 'претрпети пораз (у игри, такмичењу, сукобу, спору и сл.)': ~ *битву*, ~ *войну*, ~ *матч*, *пари*, ~ *судебный процесс*, ~ *в футбол*, *в лото*, 'изгубити нешто у игри (на картама и сл.)': ~ *кучу денег*, ~ *пешку* (БТСРЯ).

¹¹⁷⁷ Уп. *vyhrát bitvu*, *válku* 'добити битку, рат', ~ *hlavní výhra*, *první cenu* 'добити главни згодитак,

глагола с општим значењем 'губити' у овом семантичком домену није, бар данас, правило у словенском свету.

○ сукоб, битка, рат

zǔbii̯ti, -īm impf. (супротно *dobivai̯ti*) 'показивати се гори, слабији од другога у неком надметању, сукобу (често без објекта)': Мо'е дијете, свако губи, тко се рве с њиме М. Држић, Бугари који се бију научили вазда добивати, а нигда губити А. Качић (РЈА), (нешто или без допуне) 'бивати поражен, бивати побеђен (у рату)': Но не губе они битке због тога што их је неко урекао О. Давичо (РСА)

izǔbii̯ti, izǔbīm pf. 'показати се гори, слабији од другога (без објекта или са објектом којим се исказује врста надметања)': Хоћу ићи ка Вараду граду, јал' добити, јали изгубити НП Вук, Будући 'згубил бој Коризмењак 1508, Ти си, брате, готов' остарио, и јуначки мејдан изгубио НП Петрановић (РЈА), (супр. *īobedi̯ti* (кад је intr.), *dobii̯ti*) 'претрпети неуспех, пораз, бити побеђен (обично са допуном у акузативу без предлога, којом се казује шта се губи, шта противник решава у своју корист) кад је реч о борби, сукобљавању уопште': ...да централне силе не могу добити овај рат, да га морају изгубити И. Андрић (РСА)

izǔbľai̯ti, izǔbľām impf. 'губити': Вазда Атила, кад се бијаху, изгубљаше Летопис попа Дукљанина, препис из 1546. (РЈА)

zǔbii̯ti, zǔbīm pf. 'изгубити': Палеолог... огрез [бој, битка] згуби с њих несклада Ј. Кавањин (РЈА)

○ парница

zǔbii̯ti, -īm impf. (супротно *dobivai̯ti*) 'трпети неуспех у спору, судском

премију, прву награду', ~ *peníze ve hře, v loterii* 'добити новац на коцки, на лутрији', ~ *proces, při* 'добити процес, парницу', ~ *sázku* 'добити опкладу', *prohrát válku* 'изгубити рат', ~ *v kartách* 'изгубити на картама', *mužstvo prohrálo* 'тим је изгубио', *ztratit boj zradou* 'изгубити битку издајом' (ЧСР).

¹¹⁷⁸ Уп. *wygrać bieg* 'добити трку', ~ *bitwę, wojnę* 'добити битку, рат', ~ *los na loterii* 'добити згодитак на лутрији', ~ *spór* 'добити спор', ~ *sprawę sądowną* 'добити парницу', ~ *pokera* 'добити на покеру', ~ *wybory* 'добити на изборима', ~ *z kim mecz* 'добити с ким меч', ~ *zakład* 'добити опкладу', ~ *zawody* 'победити у такмичењу', *zdobyć łupy* 'освојити плен', ~ *nagrodę* 'освојити, добити награду', ~ *pierwsze miejsce* 'освојити прво место', *przegrać bitwę, wojnę* 'изгубити битку, рат', ~ *do kogo* 'изгубити у игри с ким, изгубити у чију корист', ~ *sprawę, proces* 'изгубити парницу, процес', ~ *w karty* 'изгубити на картама', ~ *zakład* 'изгубити опкладу' (ПСП).

поступку': Ако не приде на трети позов, да губи правду¹¹⁷⁹ Пољички статут, Нејачица правду губи НПосл Вук (RJA)

изгубиѝи pf. 'perdere, amittere': ...питамо и судимо... [некоме] за добито и обујато, [а протустранци] за изгубито (s.v. *dobiti*) 1451, Тнин (Книн), Допитасмо... Мечару... за добито... а... Нашманићу за изгубљено (s.v. *dobiti*) 1478, Рмањ (Mažuranić)

изгубиѝи, изгубѝм pf. 'показати се гори, слабији од другога (без објекта или са објектом којим се исказује врста надметања)': ...вазда ће изгубити на свакому суду праведному М. Добретић, Море с тога правду изгубити Пољички статут, Изгубивши правду на суду А. Канижлић, Ако ли си правду изгубио, плати М. А. Рељковић (RJA), (супр. *йобедиѝи* (кад је intr.), *добииѝи*) 'претрпети неуспех, пораз, бити побеђен (обично са допуном у акузативу без предлога, којом се казује шта се губи, шта противник решава у своју корист) кад је реч о борби, сукобљавању уопште': Ако изгубите парницу, неће Марица ни динара добити А. Шеноа (РСА)

изгубиѝи, изгубѝм pf. 'претрпети штету, губитак': Чљо сам да је баћ Врање и по трѣћи пљт изгубио сљд бачки Буњевци (Реіс/Ваѝлија)

згубиѝи, згубѝм pf. 'изгубити': Судисмо... Скоблићу за добито а Владићем за згубито Лички стол решава парницу М. Скоблића у Црној Васи 1437. (RJA)

згубљаѝи, -ам impf. 'губити': Ки би на трети нароч не пришал, своју правду згубља Каставски статут (RJA)

- игра, такмичење, коцкање, опклада, избори

зубиѝи, -ѝм impf. (нешто или без допуне) 'бивати поражен, бивати побеђен (у коцки, такмичењу и сл.)': Доносио је често пуне вишеке новаца, Губио је такође... Л. Лазаревић, ...када би губио на картама Е. Ј. Томић, У Холштајну у Немачкој племићи су сељаке добивали и губили на картама А. Прибићевић (РСА), 'давати новац или шта од непокретне имовине услед неуспеха на картама' Ускоци (Станић)

зубиѝи, -ѝн / -ѝн impf. 'verlieren, einbüßen': Ко пуно игра, пуно и губи, никор се ни зогима [игре на срећу] обогати (ЉDL)

зубиѝи, -ѝм impf. 'губити': Фурт губи на картама Вараждин (Liprjin)

---

¹¹⁷⁹ Према RJA s.v. 1. *právdá*, именица у овом контексту реализује значење 'парница, процес' и јавља се у том значењу као објекат глагола *добииѝи, губиѝи (изгубиѝи, згубљаѝи)* и других.

изгубиѝи, изгубѝм pf. (супротно корелативно: *добѝи*) 'знати да неко или нешто нестaje, али не моћи га задржати': У игри изгубити М. Добретић (RJA), (супр. *победиѝи* (кад је intr.), *добѝи*) 'претрпети неуспех (често без допуне којом се казује шта се губи, шта противник решава у своју корист) кад је реч о надметању по одређеним правилима, огледању у спорту, игри и сл.': ...зато што си се уплашио да не изгубиш на изборима Д. Ћосић, Југословенски шампион Плећевић изгубио је свој меч против Швајцарца Фроша Политика 1957, Е, да се опкладимо!... Ко изгуби, плаћа билет за Мажик-Сити М. Кашанин, Млад омршав дјечак,... који је те вечери изгубио на картама... Стј. Крањчевић (РСА)

изгубиѝи pf.: У мѝме сѝлу бријјѝ нѝсѝво ѝнѝ ко'ѝ изгубѝ у игри кѝпања Поткозарје (Далмација s.v. *нѝсѝво*)

изгуби pf.: Влада и Живко имали ѝблогу [опклада], па Живко изгубио Црна Река (Марковић I s.v. *ѝблога*)

згубѝи, -ѝн pf. 'verlieren, verspielen': Згубили смо две форе [партије] на тремок [врста игре] и две форе на дадин (ЃDL)

згубѝѝи, -ѝм pf. 'изгубити': Фурт згуби на картама Вараждин (Liprljin)

згублаѝи, -ам impf. 'губити': Згубла на кѝртама Вараждин (Liprljin)

Именице мотивисане овим значењем спадају у категорију *nomina asti*, *nomina agentis*.

зубѝи, -ѝша m. у изразу: *биѝи на губишу* 'бити (остати) лишен нечега, губити, штетовати': Ја сам на губишу (кад се играју на карте) Далмација и Херцеговина (РСА)

зубилац, -иоца m. 'онај који нешто губи; онај који је оштећен': Жалостан остаје те сам се коцка | Губилац у игри названој зара; | Сам игру понавља, јера га боцка | Да дозна што оста без својих пара превод Д. Станојевића, Одредити колико има да плати губилац парнице у име накнаде, а колико у име казне Ј. Ђорђевић (РСА)

зубиѝељ m. 'онај који нешто изгуби (опкладу и сл.)': Џоана није родила, али губитељ [опкладе] није хтио да плати опкладу Вјесник у сриједу 1960. (PMS)

зубиѝнић m. 'онај који нешто губи, онај који је оштећен': Пијани губитници [коцкари] грдили су и галамили... превод Ж. Симића, ...коцком се бира патриције и његов помоћник, а остали играчи, губитници... Политика 1957. (РСА)

изгубиѝељ m. 'човек који изгуби': Не има страха од свога непријатеља и не остане изгубитељ П. Посиловић (RJA)

Уп. придев који је мотивисан датим значењем:

лудодгуб, -а, -о адј. индив. 'који води лудим, непромишљеним губицима': Док је уличњак у наставку лудогубе вртње губио... [о шибицарењу] М. Божић (РСА)

Значење 'губити својства, делове целине, предмете поседовања и сл. (о неживом)'

У улози посесора појављују се такође, како је већ речено, ентитети са обележјима живо (-), конкретно (+/-), а посесивни односи који се концептуализују са неживим посесором, као и у случају живе посесије, могу бити отуђиви и неотуђиви. У примерима који следе, у којима се реферише о томе да нешто неживо остаје без нечега што се поима као његов посед, у питању је обично неки интегрални део или иманентно својство ентитета схваћеног као посесор, тј. преовлађује овај други тип посесивне релације. Овде су уврштене и биљке као посесори на основу тога што се у језику иначе третирају као инаниматни ентитети. Дилеме изазивају примери у којима су посесори институције, организације и државе зато што лексеме којима се означавају регуларно подлежу метонимијском преносу по моделу 'установа / држава' → 'људи у тој установи / држави; њихово руководство' (уп. Драгићевић 2010:168–170). Наиме, ако се те лексеме тумаче у метонимијском значењу, онда је, заправо, посредни посесија са колективним персоналним посесором. Треба, међутим, имати у виду да управо институција омогућава успостављање и функционисање посесивног односа.

- конкретни ентитети у улози посесора

губи́и, -и́м impf. 'остајати без неке особине у којој је сва или готово сва вредност субјекта': Звезде плам губљаху П. Канавелић, Надо временом губи свој кал М. Павлиновић (РЈА), 'престајати имати, бивати лишен (о физичким својствима, деловима целине, предметима поседовања и сл.)': ...[стене] губе молекуле и тиме губе своју тврдоћу Г. Матић, Трешње су почеле да губе цвет О. Давичо, Стари се записи бришу и губе своја слова на наше очи Ј. Дучић (РСА)

губи́и, -и́н / -и́н impf. 'verlieren, einbüßen': У отворен суду вино и ракија губиду шпирит (ЏДЛ)

изгуби́и, *изгуби́м* pf. 'остати без неког својства': Да још није изгубило [вино] слат и мирис М. Добретић (РЈА), '(о нестајању, изостанку нечега што је било

обухваћено субјектом, као његов елеменат, карактеристика) лишити се нечега, остати без нечега што представља део тела, организма односно саставни део': По падинама су се, не изгубивши лишће... још црвенеле листопадне шуме Ј. Поповић, 'лишити се, остати без састојка, елемента садржине, састава, материје присутне у нечему': Од калцита бива гипс, кад изгуби угљену а прими сумпорну киселину Ј. Панчић, Пилот о овоме [мотору] мора да води рачуна, да не би испаравањем „изгубио воду“ Лучић/Живић, 'лишити се, остати без особине, својства': То је некад била марама [која је]... изгубила своју боју Д. Ђуровић, Пригај га [спанаћ] дотле, докле не изгуби мирис на зелен К. Поповић, супр. *добити*, *најредовајти* '(с допуном која казује у чему долази до опадања, или без допуне, кад се мисли на пад квалитета уопште) опасти, поћи наниже у нечему': ...оно [семе] ће изгубити много на тежини и на квалитету М. Клајн (РСА)

изгубим рф.: Земља изгубила лебородије Сврљишки Тимок (Станојевић s.v. *лебородије*)

згубљати, -ам имрф. 'губити': Сава...удира... у Дунај тер име згубља Ф. Главинић (РЈА)

- апстрактни ентитети у улози посесора

зубити, -им имрф. 'престајати имати (о духовним особинама, стањима и сл.)': Злочин губи то више на округлости, што је на мање зазоран начин изведен Ј. Косор, Овај положај [је] губио на озбиљности В. Калџб (РСА)

изгубити, *изгубим* рф. 'остати без кога, без чега': Слост и силу изгуби причање, | ум се смути, а језик заплете (Његош), супр. *добити*, *најредовајти* '(с допуном која казује у чему долази до опадања, или без допуне, кад се мисли на пад квалитета уопште) опасти, поћи наниже у нечему': Игра... изгуби на љепоти и брзини М. Миховиловић (РСА)

зубивати, *зубивам* имрф. необ. 'престајати имати, лишавати се, бивати лишен (о физичким својствима, деловима целине, предметима поседовања и сл.; о духовним особинама, стањима и сл.)': Али је чин развучен и поједини призори губивају по том драматичну крепкоћу А. Шеноа (РСА)

йогубити, *йогубим* рф. 'изгубити нешто апстрактно': Бројеви три и четири... узели су и наставке његове [броја два] погубивши своје Даничић (РЈА)

- установе, државе у улози посесора

губиѝи, -ѝм *imprf.* 'престајати имати, бивати лишен (о физичким својствима, деловима целине, предметима поседовања и сл.): ...царевина поче губити област по област М. Вукићевић, Црква губи имање и приход чим се на суд појави С. Новаковић (РСА)

изгубиѝи, изгубѝм *pf.* 'остати без власти, права, царства': Црква не море област сврху Булгарије изгубити А. Канижлић (РЈА)

загубиѝи, загубѝм *pf.* нераспр. 'изгубити уопште; престати поседовати, престати владати, располагати нечим, остати без нечега': Еснафи имају и своје пирове, па су по гдекоји и ове загубили... Б. Нушић (РСА)

Уп. именицу и придев који су мотивисани овим значењем:

губиѝак, -ѝка *m.* 'нестанак, непостојање, престанак поседовања онога што се имало': Македонија [је] после губитка самосталности... била под Византијом Т. Ђорђевић, 'губљење, нестајање, смањење': Опрема... чува лек од... губитка лековите вредности Ново санитарско законодавство (РСА)

ѝлодогубан, -бна, -бно *adj. ков.* 'који губи плод': Високи ту су јагњеди и уз плодогубне врбе превод Маретић/Ившић (РМС)

Значење 'губити вредност (о неживом)'

Као што је био случај са живим, и неживи посесори су подложни процени, те се у складу с тим као посесум без кога остају могу концептуализовати позитивне оцене које су им у некој другој ситуацији биле приписане. Имплицитно присуство учесника у улози оценитеља регистровано је у појединим дефиницијама значења, уп. ниже „својство појмова да су за некога или нешто битни, значајни, корисни и сл.“ (проред М.В.). Појмови у улози посесума могу добити лексичку репрезентацију (нпр. *важностѝ, вр(и)једностѝ*), али њихова експликација није нужна.

губиѝи, -ѝм *imprf.* 'постајати мање вредности': За ч љубав и знање и крипос свакоја с начином када није, сву вреднос губи тја Н. Наљешковић, Шупља пара цијену губи НПосл Вук (РЈА), (нешто, на нечем или без допуне) 'бити на штети, штетовати; имати смањену вредност': Љубав Ива и Марије је ванредна приповетка, сама за себе, али губи у овом широком романском оквиру Ј. Скерлић (РСА)

изгубиѝи, изгубѝм pf. 'о нестајању, изостанку нечега што је било обухваћено субјектом, као његов део, својство) лишити се нечега, остати без нечега што представља својство појмова да су за некога или нешто битни, значајни, корисни и сл.': ако... прво изабрани положај артилерије... изгуби важност Ратник 1883, Ја сам некада такве ствари много читао... — А сада?... Изгубиле су за ме вредност Вј. Новак (РСА), супр. *добѝи, најредоваѝи* 'с допуном која казује у чему долази до опадања, или без допуне, кад се мисли на пад квалитета уопште) опасти, поћи наниже у нечему': Отуда и долази да би највећи број песама Змајевих изгубио, ако би им се одузела последња строфа Љ. Недић (РСА)

губѝваѝи, губѝвѝм impf. необ. 'престајати имати, лишавати се, бивати лишен (о физичким својствима, деловима целине, предметима поседовања и сл.; о духовним особинама, стањима и сл.)': У посљедњем стољећу губивао је тај завод све више А. Шеноа (РСА)

У примерима са инаниматним ентитетима може се, као и у случају с аниматним, рефлексивним облицима разматраних глагола реферисати на ситуацију у којој поређење са другим ентитетима¹¹⁸⁰ бива на њихову штету. Овде се, као и у претходно наведеним примерима, подразумева учесник у улози посматрача и евалуатора.

губѝѝи се, -ѝм се impf. 'бити гори, слабији у поређењу са нечим': Љепотом се млада реси, да се губи прид ње сликом исто сунце¹¹⁸¹ Ц. Палмотић (РЈА), '(у поређењу са чим другим) престајати имати важност; постајати неизразит, неприметан, неважан': Али је Париз толико огроман и сјајан да се пред њим све личне беде губе као ништарије Ј. Дучић, Како се све то губи, бледи и издише пред величанственом простотом мога најновијег познанства! Л. Лазаревић (РСА)

Значење 'пропадати, нестајати, ишчезавати'

Више пута је речено да рефлексивни облици разматраних глагола реализују медијално значење из егзистенцијалног домена 'пропасти, нестати, ишчезнути'

¹¹⁸⁰ У свим наведеним примерима исказани су инструменталом са предлогом *пред*.

¹¹⁸¹ Инаниматни статус сунца је услован и заснован на савременим схватањима. Више пута је у раду било речи о његовом персонификовању. За мотив поређења девојке и сунца које је персонификовано уп. народну песму Ђевојка и сунце (Вук I 200).

изједначивши се тако семантички са сродним интранзитивима из породице *гинуџи*, а ови су се у савременом језику претежно ограничили на домен биолошке егзистенције.

Како су глаголи из породице *губиџи* развили егзистенцијално значење? Оно се могло развити из посесивног 'изгубити' с обзиром на то да у многим језицима има потврда за такву промену значења посесивних предикатских конструкција (в. нпр. Grickat 1961, Langacker 1995:75, Heine 1997, Kordić 2002:143–174, Heine/Kuteva 2002:241–242, Stassen 2009:6–7).

Бавећи се развојем значења глагола *имаџи* И. Грицкат напомиње да се у његовом семантичком инвентару појављује, у разним видовима, значење егзистенције нечега уопште са све лабавијом везом с оним ко је за ту егзистенцију заинтересован (Grickat 1961:70). Према њеном тумачењу, из типичне посесивне конструкције 'X има кућу' стварала се, уколико субјекат није познат, безлична концептуализација 'има кућу', а замена акузатива у улози објекта номинативом са субјекатском функцијом представљала је последњу формалну промену која је пратила формирање егзистенцијалног значења 'постоји' (Grickat 1961:77–78).

Према Хајнеу, посесивни и егзистенцијални домен су тако повезани да егзистенцијални домен може бити изворни приликом развоја посесивног значења, и обрнуто, посесивне конструкције могу развити егзистенцијална значења. При томе, како Хајне истиче, треба разликовати базичну егзистенцијалну структуру ('nuclear existence'), облика *Y њосџоју* (*Y exists*), с једним аргументом од проширене ('extended existence'), облика *Y њосџоју с обзиром на X* (*Y exists with reference to X*), која има два аргумента. Ова друга структура је, како је већ било речи, уобичајени извор за развој предикатске посесије,¹¹⁸² што није случај с првом, која, у ствари, пре сама може настати из таквих посесивних конструкција у којима посесор нема прототипичне карактеристике, уп. фр. *il y a* (Heine 1997:57–58, 206). Обично се уместо човека посесора јавља инаниматни посесор који се развија у нереференцијалног привидног учесника ('dummy participant'), чији је експонент обично заменица (за неживо) трећег лица јединине (Heine 1997:95, 206).

---

¹¹⁸² Посесија се у том случају концептуализује као егзистенција нечега / некога у односу на нешто друго / неког другог. Треба скренути пажњу на то да је конструкција са два аргумента погодна за изражавање посесије која представља специфичну релацију два ентитета.

У Heine/Kuteva 2002:242 улога инаниматног посесора у развоју егзистенцијалне семантике проширена је на инаниматног / имперсоналног или локационог учесника. Ово може бити представљено следећом шемом развоја:

проширена егзистенција → посесија → базична егзистенција
(Y постоји с обзиром на X) (X има Y) ('има Y'¹¹⁸³ → Y постоји) (Heine 1997:96).

Ова два тумачења начина на који посесивне предикатске конструкције развијају егзистенцијално значење, прво засновано на разматрању семантичког развоја једног глагола, с.-х. *имати*, и друго утемељено на типолошкој студији посесивних конструкција у разним језицима света, нуде врло слично објашњење како су се од посесивних конструкција са два учесника развиле базичне егзистенцијалне конструкције с једним учесником.

И у случају развоја егзистенцијалног 'пропасти, нестати' од посесивног 'изгубити' може се претпоставити да је до њега дошло у контекстима у којима је експеријенсер / посесор колективан, уопштен, неодређен, небитан или непознат.¹¹⁸⁴ Тада се он уклања с места субјекта на које долази посесум, а глагол добија рефлексивну форму.

Други начин за смањење броја учесника у ситуацији услед чега она добија егзистенцијално „читање“ уместо посесивног јесте неутралисање опозиције посесор – посесум (чија је формална ознака опет рефлексив),¹¹⁸⁵ те се тако добија структура с једним актантом, што је одлика базичне егзистенције.

Први начин је карактеристичан за субјекте које заступају првенствено неживи ентитети, а други се може претпоставити онда када су у улози субјекта живи ентитети, пре свега људи.

Примери су разврстани према томе којој од следећих категорија припада субјекат: аниматни ентитети (људи и животиње), психосоматске, друштвене и природне појаве и општа инклузивна категорија. Ова подела је условна будући да

---

¹¹⁸³ У оригиналу 'it has Y'.

¹¹⁸⁴ О колективном посматрачу као услови за појаву егзистенцијалног значења код рус. глагола перцепције *обнаружиться* в. Падучева 2004:250.

¹¹⁸⁵ На овај начин су вероватно настала и друга медијална значења изражена рефлексивом, о чему је раније било речи.

би се поједини субјекти могли сврстати на основу различитих критеријума у више категорија.

Треба још додати да, с обзиром на то да се рефлексивним облицима исказују и пасивна значења, није увек лако разграничити поменуто медијално значење од посесивног 'изгубљен' и каузативног 'уништен'.

- аниматни ентитети (људи и животиње)

изгубиџи се, изгубиџ се pf. 'погинути, пропасти, упропастити се (о човеку)':
Него би [ти] имао пуштит, да се вас свит изгуби, јере је мање да вас свит погине...¹¹⁸⁶

Ј. Бановац (RJA)

загубим се pf. 'изгубити се, нестати': Заробили га, одвели у Ђерманџу, и там се загубија Лесковац (Митровић)¹¹⁸⁷

изгуби се pf.: Сурке кокџшке се одавно изгубиле; сад има само жутајке Црна Река (Марковић I s.v. *жуџајка*)

- психосоматске појаве

губиџи се, -џ се impf. 'нестајати, ишчезавати': Сва ти овде гину поњатија, | вообрази [фантазије, замисли] сами себе гоне | и губе се у неизвесности!¹¹⁸⁸ (Његош),
'пропадати, ишчезавати, нестајати (о духовним особинама, својствима)': У стиду поштење, а у страху јунаштво губи се¹¹⁸⁹ НПосл Вук, Овдје се губи мој бол, моја туга¹¹⁹⁰ А. Шантић (РСА)

губи се impf.: Губи се жуџило, црвенџу му образи Каменица код Ниша (Јовановић В. s.v. *жуџило*),

изгубиџи се, изгубиџ се pf. 'нестати, пропасти, ишчезнути': Мисли и осјеџаји [се] изгубе а читава свијест... претвори се у сам слух П. Шегедин (РСА)

изгубим се pf.: ...дџте, коза да ти лижџ тој мџсто кудџ е трџка [брадавица], џе се

---

¹¹⁸⁶ Пример јасно сведочи о блиском значењу глагола *изгубиџи се* и *погинуџи*.

¹¹⁸⁷ У овом случају значење 'нестати, пропасти' могло се развити из 'губити се из нечијег видног поља'.

¹¹⁸⁸ Још један пример који сведочи о семантичкој блискости *гинуџи* и *губиџи се*.

¹¹⁸⁹ Да је у питању уопштени посесор експеријенсер, потврђује и жанр текста.

¹¹⁹⁰ Овде је посесор жив, конкретан и експлициран, али се негативна психолошка и физичка (в. следећи пример) стања не концептуализују као посесуми у транзитивним употребама глагола *губиџи* са посесивним значењем.

изгуби Јабланица (Жугић s.v. *и́рѣика*²)

згуби́ти се, згуби́м се рф. 'изгубити се': Богатац много је бил', ких се сад меу нају спомена сва згубил'... Д. Рањина (РЈА)

- друштвене појаве, конкретне и апстрактне¹¹⁹¹

згуби́ти се, -и́м се имрф. 'пропадати, нестајати, ишчезавати': Краљства нај већа губе се и затиру Џ. Палмотић, Што су сјеверни крајеви црногорски ближе к Херцеговини, то се 'х' мање чује; али к истоку не губи се тако одмах Вук (РЈА), ...њихове су [се]... државе... распадале и губиле М. Вукићевић, Велика је штета да се славонска народна ношња губи М. Марковац, У Вуковом Јадру јужни говор се губи Ј. Скерлић, Прелом од старих установа и обичаја...јавља се тек онда, кад се заснива српска држава, кад се губе племенске особине М. Вукићевић (РСА)

зуби́ти, -им имрф.: Саг ма̀ло по ма̀ло па се губи́ стáри áдет сна̀ша да гови́ Косово (Елезовић I s.v. *гòвèти*)

зуби се имрф.: Ода̀вно су се мртви каменóсали, па се каменóсани гробóви никад нису́ губи́ли Црна Река (Марковић I s.v. *каменóсан*)

изгуби́ти се, изгуби́м се рф. 'пропасти': Не осуди човјека докле му рока не даш да се правда не изгуби Либро од мнозијех разлога, 'нестати (о нечем неживом)': Овај се обичај међу људма нашега закона готово са свијем изгубио Вук (РЈА), 'нестати, пропасти, ишчезнути': Држава се одмах распала... и државно јединство брзо се изгубило превод Ј. Радонића (РСА)

изгуби́м се рф.: Изгуби́ли се и трлица и чукáч, нéма конóпље, нико́ј не са́ди ви́ше конóпље Јабланица (Жугић s.v. *чукáч*), Изгуби се драмбољ [дромбуља], пре си могао да га чујеш Лесковац (Митровић s.v. *драмбољ*)

загуби́ти се, загуби́м се рф. нераспр. 'изгубити се, нестати, ишчезнути': Учинити да... се сачува од заборава макар један одломак ма каквог језика који је човек говорио и који би се загнуо... И. Вукићевић (РСА)

загубља́вати се, -убља́вам (се) имрф. необ. 'губити (се)': Једно да се не би такве песме, које се певају, загубљавале Српске новине 1878. (РСА)

- природне појаве

згуби́ти се, -и́м се имрф. 'пропадати, нестајати, ишчезавати': Вода кá протјече, тер

---

¹¹⁹¹ Овде су убројане и језичке појаве.

се брзо губи у мору И. Ђорђевић (RJA), 'id. (о физичким телима, предметима, појавама и сл.)': И најаче частице... изв' вина ключалога изилазе на полѣ у ветаръ и губесе П. Болић (РСА)

изгубиѣи се, изгуби се рф. 'нестати (о нечем неживом)': И изгубиће се кислота З. Орфелин (RJA), 'нестати, ишчезнути': Цар од царих мене је спремио | да облазим земљу свуколику, | ...да прегледам у младежи зубе | да се ружа у трн не изгуби¹¹⁹² (Његош), 'нестати, пропасти, ишчезнути': Дуга била, па се изгубила... Б. Радичевић (РСА)

изгубиѣи се рф.: Ка[д] се појави бушњак [кружни ветар], треба три пута реј... и он ће да се изгуби Пива (Гаговић s.v. *бушњак*)

о општа инклузивна категорија

губиѣи се, -ѣи се импф. 'пропадати, нестајати, ишчезавати': У вјетар све иде и све се губи М. Држић (RJA)

згубиѣи се, згуби се рф. 'нестати': Проходи цвијет овога живота, све у кратко згуби се М. Раднић (RJA)

Уп. именице и придеве мотивисане датим значењем:

пагуб т. 'пропаст, несрећа, опасност, смрт': Онди ни бетеге, онди ни смрти, онди ни пагубов Ф. Главинић (RJA)

идгуба f. 'пропаст': Сви ћете погубом вјечном погинути А. Гучетић (RJA)

ИЗГУБЛЕНИЕ 'novilunium' Шибенички апокрифни зборник, 16. в. (Јанковић 1989:218)

губљив адј. 'који се губи, који се може губити': Остави краљество губљиво Б. Кашић (RJA)¹¹⁹³

идгубан, -бна, -бно адј. 'пропадљив'¹¹⁹⁴: Божанствена мудрост бијаше одлучила одкупити човјечански народ не цијеном погубном злата или сребра, него многоцјеном крвљу пољубљенога сина П. Б. Бакшић (RJA)

---

¹¹⁹² М. Стевановић указује на амбивалентност значења *изгубиѣи се* у наведеном примеру: глагол може имати медијално значење, дакле, може значити 'нестати' (овом тумачењу даје предност) или пасивно: неко ко је тражио ружу изгубио је из свог погледа у трњу (Стевановић 1961–1962:38).

¹¹⁹³ Пример се наводи овде пошто се значење придева може интерпретирати као 'пропадљив'.

¹¹⁹⁴ Дефиниција значења је наведена у RJA s.v. са резервом.

VII ЗАКЉУЧАК

У раду су најпре изложени досадашњи резултати на пољу прасловенске реконструкције лексичког гнезда **gъb- / *gyb- / *gub-*, чиме је створена неопходна полазна основа за разматрање лексема из тог гнезда у с.-х. језику. Предочене су основне формалне и семантичке карактеристике лексема из овог гнезда на прасловенској равни, а уједно је навођењем с.-х. континуаната издвојен онај слој ове лексичке породице у српско-хрватском који је наслеђен из псл. епохе. Презентована слика о ситуацији у познопрасловенској епохи није комплетна зато што речници псл. лексике на којима се заснива нису довршени.

Што се тиче дубљег порекла псл. лексичке скупине **gъb- / *gyb- / *gub-*, досадашња истраживања су указала на несумњиве паралеле једино у балтским језицима, па се стога претпоставке о пие. пореклу те балтско-словенске лексичке групе изричу са дозом резерве.

Пошто су прасловенски речници приликом навођења балтских паралела углавном усредсређени на структурне карактеристике, у раду је већа пажња посвећена поређењу словенске и балтске грађе у домену семантике.

У разматрањима пие. порекла псл. лексичке породице **gъb- / *gyb- / *gub-* често се у литератури дотиче питање њеног односа са лексемама из гнезда псл. **bъg-*, па су стога у раду презентовани различити погледи на карактер те релације.

Посматрано у светлу теорије прототипа, разматрано псл. гнездо представља језичку категорију која је прототипски организована на различитим својим нивоима, а у овом раду су анализирани семантичка структура гнезда у целини, скуп лексема које га чине и семантичке конфигурације централних чланова категорије. Посебна пажња је посвећена томе како се у тим структурама испољавају најбитније карактеристике категорија заснованих на прототипу: неједнакост која подразумева постојање центра и периферије и недискретност са којом су повезани проблеми разграничавања различитих категорија. Теоријски оквир који пружа теорија прототипа омогућио је да се јасније сагледају и протумаче многе творбено-семантичке особености разматране псл. лексичке скупине. Уопште узев, показало се да ова теорија има значајан дескриптивно-

експланаторни потенцијал у дијахронијским истраживањима ове врсте, а такође је, с теоријско-методолошког становишта, овим истраживањем верификована валидност концепта и када су у питању језичке структуре попут етимолошких гнезда.

Нарочита пажња је посвећена опису семантичке структуре и реконструкцији развоја најважнијих значења у разматраној лексичкој породици.

Прототипично значење етимолошког гнезда у целини јесте 'савијати', а у раду се наводе различити критеријуми на основу којих је том значењу приписан такав статус. У овом сегменту рада коришћен је још један когнитивнолингвистички концепт — концепт сликовних шема. Тако је значење 'савијати' описано у терминима сликовне шеме присиле.

Значење 'покретати' се тумачи као сложена шематска структура сачињена од двеју базичних сликовних шема — шеме присиле и шеме понављања.

Значење 'наговарати; приморавати' се интерпретира као резултат метафоричког пројектовања образаца препознатљивих у деловању физичких сила и садржаних у примарном значењу 'савијати (се)' у социјални домен.

Значење 'гинути, пропадати, нестајати' се објашњава помоћу сликовних шема присиле, право и вертикалне оријентације при чему аксиолошки параметри који карактеришу шему право и шему горе – доле формирају вредносну матрицу по којој се оно што је право и горе, по правилу, позитивно квалификује, док је оно што је криво и доле обично негативно обележено. Представљена су два основна тумачења развоја овог значења: 'савијати (се)' → 'сагињати се, савијати се услед старости, слабости, изнемоглости, болести и сл.' → 'гинути, пропадати, нестајати' и '(по)кретати се, мицати се' → 'отићи (с овог света)' → 'нестати, умрети, пропасти'. Лексеме које су носиоци значења 'гинути, пропадати, нестајати' експоненти су важног културног концепта 'лоше' смрти. Стога се у раду напореда испитују појмови 'добре' и 'лоше' смрти и генеза лексема псл. **sъmьrtь* > с.-х. *смрѣи* и псл. **gubnqti* > с.-х. *гинуѣи* које су њихови језички експоненти.

Значења 'проузроковати, доводити до пропасти, нестајања', 'убијати, уништавати' карактеристична су за псл. каузатив **gubiti* (и његове деривате) и детерминисана су његовом категоријалном семантиком '(у)чинити да неко нешто чини или да је у оном стању што означава основни глагол од кога је каузативни

образован'. Како каузатив **gubiti* корелира, кад је значење у питању, са инхоативом **gy(b)nōti* 'нестајати, пропадати, гинути', његова примарна семантика проистиче из, на каузативној формули утемељеног, шематског значења '(у)чинити да неко нестане, пропадне, погине'.

Значење 'губити, тратити због непажње' је секундарно, а у раду се износи претпоставка да је дато значење настало у контекстима који допуштају двоструку интерпретацију глаголског значења — 'уништавати' и 'губити'. У случајевима у којима су агенс и пацијенс истовремено у улози посесора и посесума, уништавајући нешто што му припада, агенс уједно остаје без тога. До осамостаљивања новог значења дошло је метонимијским померањем фокуса са узрока (уништење) на последицу (губитак).

Најразвијенија лексичка породица је организована око два творбено и семантички чврсто повезана глагола *ганӯти (се) / -гнӯти (се)* и *гиба̄ти (се)*. За први глагол се наводе две форме зато што се симплекс формално и семантички разликује од префиксалних твореница. Структуру префигираних форми карактерише губљење коренског полугласника, а њихову семантику конзервативност, тј. чување изворног значења 'савијати'. Симплекс има вокализован коренски полугласник, а што се семантике тиче, знатно се удаљио од изворног значења, при чему се његова семантичка еволуција одвијала у следећим етапама: 'савијати (се)' → 'покретати (се)' → 'узбудити (се), тронут, бити тронут и сл.'. Ова последња карика постала је доминантно значење симплекса у савременом књижевном језику. Други глагол, *гиба̄ти (се)*, чија се значења свode на 'покретати (се), савијати (се), њихати (се)', јесте, као итератив, секундарно образовање, али се, формирајући видске парове са глаголом *-гнӯти (се)*, готово изједначио са њим по статусу који има у овој лексичкој скупини.

Због тесне везе између ова два глагола било је немогуће формирати засебне творбено-семантичке групе, те се њихови деривати скупа разматрају. Тако, на пример, за глагол *нагиба̄ти (се)*, континуанту псл. **nagybati (se)*, који је у неким значењима несвршеног вида, а у другим свршеног, треба претпоставити да обједињује резултате два творбена акта: имперфективни облик је изведен од префигираног перфектива *нагнӯти*, што потврђује и семантичка симетрија тог

видског пара, док је перфективни облик настао слагањем префикса *на-* и симплекса *гибайи*.

Због чега је ова лексичка породица и обимом и садржајем најразвијенија од свих које се разматрају у овом раду? Један од разлога је свакако тај што има две доминанте које окупљају око себе велики број изведених лексема. Важно је и то што су те доминанте глаголи, пошто је шире етимолошко гнездо коме припадају вербалне природе, те, у складу с тим, они заузимају у њему централни положај са којим је повезана и већа продуктивност. Тиме се објашњава зашто је ова лексичка породица, као и остале две глаголске, већа од оне са именском основом *губ-*. Код глагола број и карактер деривата зависи од глаголске валенце мотивног глагола, што објашњава зашто је творбена продуктивност транзитивних *гануџи* (*се*) / *-гнуџи* (*се*) и *гибайи* (*се*), а такође и *губиџи* (*се*), већа од оне којом се одликује интранзитивно *гинуџи* (за везу између глаголске валенце и деривације в. поглавље II). А шта је одлучило у корист *гануџи* (*се*) / *-гнуџи* (*се*) и *гибайи* (*се*) у односу на такође транзитивно *губиџи* (*се*)? Главни разлог за то што је ова породица најразвијенија свакако је тај што су њене доминанте носиоци изворног значења ширег етимолошког гнезда, које је уз то конкретно и припада просторном домену. Семантичко варирање ове скупине почиње већ у оквиру просторног домена, па се затим преноси и на друге, непросторне домене. Остале лексичке породице имају деривирани карактер па је, у складу с тим, и њихов творбено-семантички потенцијал мањи.

На формалном плану псл. глагол **gъ(b)nqti* је претрпео знатне промене: како је већ речено, чувањем односно губљењем коренског полугласника стварају се две варијанте основе, а уз то се губи финални сугласник корена, лабијал **b*, испред **-nq-*. Уочена је следећа корелација између облика и значења: значење 'уганути (ногу, руку)' реализују форме са вокализаним полугласником, а такви облици са префиксом, иначе ређи и мање регуларни од префигираних облика без вокализованог полугласника, имају само то значење.

Што се тиче формалног аспекта, за лексеме из ове породице карактеристично је стварање нових облика који су резултат аналошких процеса. Велику улогу у томе су имали глаголи типа *йочейи*, *йочнем*, *йочинџаџи*, *наџейи*, *наџнем*, *наџинџаџи* под чијим утицајем су формиран инфинитив типа *нагетџи*

(уместо *нагнуџи*) и имперфектив типа *нагињаџи*. Стварање аналошког имперфектива *нагињаџи*, поред наслеђеног *нагибаџи*, могло је бити мотивисано потребом да веза између перфектива *нагнуџи*, који не чува коренски лабијал, и имперфектива буде транспарентнија. Ово, такође, може бити један од разлога за образовање нових перфектива (*гибнуџи*) и имперфектива (нпр. *гањиваџи*, *џригнуваџи*), поред наслеђених *-гнуџи* и *-гибаџи*.

Измене, остварене било регуларним фонетским било аналошким путем, створиле су формалну основу за приближавање појединих облика из ове лексичке породице лексемама из других етимолошких гнезда. Тако је уочено укрштање између разматране етимолошке породице и породице глагола *гниџи*, *жџенџм* (*гниџм*) < псл. **gъnati*, **ženq*, уп. *угнаџи се*, *-ам се* рф. 'угнути се, удупсти се' где је облик као код континуаната псл. **gъnati*, док је значење типично за лексеме из круга псл. **gъ(b)nqti*. Даље, сличност са глаголима *-џређи* / *-џрегнуџи* < псл. **preǵ-* довела је до семантичког цепања и хомонимизације у оквиру глагола *џрегнуџи*, чији је формални показатељ и акценатско разједначавање у књижевном језику, уп. *џрегнуџи (се)*, *џреџнџм (се)* 'савити (се), сагнути, нагнути се', *џрегнуџи*, *џреџнџм* 'одлучно се прихватити, латити чега', 'напрегнути, уложити све силе у извршењу чега', 'почети што радити', 'донети одлуку, решити се на што', 'одважити се, усудити се на нешто', ~ *се* 'одлучно се прихватити чега' (РМС).

Што се тиче номиналних изведеница, треба поменути да су оне које имају основу **gъb-* формално разнолике: могу бити са вокализованим полугласником (*гануџосџи*) или без њега (*нагнуџосџи*), са секундарним аблаутом (*угон*), без иницијалног сугласника *г-* (*баниџа*, *бало*) или се пак основа своди само на тај консонант (*саг*). Због непостојаног лика основе лексеме су понекад етимолошки проблематичне (*обга* < **obgъba* или **obъga*) или допуштају различиту морфолошку сегментацију основе и суфикса (*саг-оња* или *сагон-ја*).

Номинални деривати убедљиво сведоче о секундарности имперфектива *-гињаџи*, иако је он у с.-х. језику добро посведочен, а уз то и други словенски језици познају облике **-gynati* / **-gynjati*. Тако, на пример, међу дериватима са суфиксом *-ач* нашли су се, с једне стране, *гибач*, *нагибач*, *џрегибач*, *угибач*, *узгибач*, а са друге, једино *џрегињаџач*, слично томе на *-ло*: *гибало*, *нагибало*, *џрегибало* и *нагињало*. При томе, *џрегибач* и *џрегињаџач*, као и *нагибало* и *нагињало*

нису синоними.

Двотематска образовања су неукорењени термилошки неологизми, по правилу калкови, с тим што међу њима може бити и бохемизама (*гибомјер* 'справа за мерење кретања', *гибострој* 'локомотива').

Основно значење лексичке породице организоване око глагола *гануџи* (*се*) / *-гнуџи* (*се*) и *гибайџи* (*се*), као и целог овде разматраног етимолошког гнезда, јесте 'савијати (*се*)'. Важно место у семантичкој структури ове лексичке скупине има и секундарно значење 'покретати (*се*)'. Уочено је да потврде са тим значењем потичу углавном са запада с.-х. језичке територије, а и шире гледано, ово значење је изразитије присутно на западу словенског језичког простора, где је у појединим језицима постало доминантно. Ипак, секундарна семантичка реализација 'покретати (*се*)', у већој или мањој мери, чува трагове изворног значења 'савијати (*се*)', услед тога је некад врло тешко успоставити границу између ова два значења, тако се, на пример, синтагма *гиџки удови* може парафразирати као 'савитљиви удови' и као 'покретљиви удови'. Поред тога, поједина секундарна значења, нпр. 'подстицати, наводити', 'колебати (*се*)', 'превртљив' итд., развила су се наслањањем и на једно и на друго значење.

Ова два значења, како је већ речено, припадају просторном домену, а семантичко варирање и самог основног значења 'савијати (*се*)' резултирало је низом лексема којима се реферише на људе и уопште живи свет, на различите артефакте који припадају куварској, качарској, рибарској лексици, итд., затим на реалије из природе, пре свега тополошке и геолошке објекте — и све то на основу мотивационог обележја савијености или савитљивости.

Семантичке екстензије у непросторне домене протежу се на време, егзистенцију, хемијско-биолошке процесе, социјалне односе, човеков унутрашњи свет (ментална стања, емоције, духовне особине) итд.

Уочено је да, уколико су за неке типове учесника два значења једнако могућа, не значи да ће бити и једнако фреквентна. На пример, ако се глаголима из ове породице реферише на ситуацију у којој су учесници две особе, много је већа вероватноћа да ће се њима описивати како једна особа другу подстиче, наводи или приморава на нешто него како је савија или помера у дословном смислу. Штавише, многи примери показују да телесни покрети савијања код људи често

имају и одређено психо-социјално значење, да представљају израз стида пред другима или поштовања или покорности у друштвеном и религијском контексту, на основу чега су настали фразеологизми са значењем 'покорити се и сл.', уп. нпр. *йогнуџи главу*, *шију* 'пристати на нешто под притиском, покорити се'. Њихово значење пресликава заправо ванјезичко социјално кодирање соматских покрета. Одговор на питање зашто се баш савијањем исказује поштовање или покорност лежи у томе што човек савијањем актуализује вертикалну димензују и позиционира се доле, што се, на основу појмовног пресликавања 'моћ је горе, немоћ / ентитет у односу на који се испољава моћ је доле', декодира као знак потчињавања и признавања туђе доминације.

Примећено је још да развој неког секундарног значења може резултирати истим семантичко-синтаксичким специфичностима у употреби дате лексеме, које су карактеристичне за оне лексеме којима је то значење основно. Када *нагињаџи* значи 'пити', употребљено без објекта, као у исказу: Нагиње љсто к̄а пр̄јед, н̄икад н̄је тријезан Загарач (Ћупићи s.v. *нагињаџи*), има исто оно квалификативно значење као и исказ *Он љије* — 'он је алкохоличар'.

Установљено је затим да у оквиру једне лексичке породице слична, чак готово иста значења могу настати на различите начине, тако, на пример, значење 'подухватити се нечега, прионути на посао' може бити изведено из 'покренути се', из 'навалити, напасти' или из 'одлучити се, решити се на нешто'.

Лексичка породица с именском основом *губ-*, за разлику од осталих које се овде разматрају, нема доминанту лексему. Сачињавају је речи које имају два заједничка обележја: формално — *о*-вокализам и семантичко — значењску компоненту 'савијати (се)', која представља семантичко језгро читаве лексичке макропородице. За разлику од осталих лексичких скупова које су окупљене око глагола *-гнуџи (се)*, *гибаџи (се)*, *гинуџи* и *губиџи (се)*, у овој централно место заузимају именице и придеви, док су глаголи малобројни и периферни. Придеви су творбено-семантички доста једнообразни: то су сложенице са основом *-губ* у другом делу које имају мултипликативно значење, уп. нпр. *сугуб*, *двогуб*, *џрогуб*, *многуб*, *коликогуб*. Што се именица тиче, у раду се указује на лексеме које би могле рефлектовати псл. именицу **guba* за коју прасловенски речници не нотирају

с.-х. континуанте. С друге стране, истраживање спроведено у оквиру овог рада показало је да с.-х. рибарски термин *ѿрогубица*, који се у литератури наводи као с.-х. паралела пољских назива за троструку мрежу, сводивих на **trь-gubica*, према тренутним лингвистичким и етнографским сазнањима, нема јасан статус у српском језику. Наиме, није сигурно да ли је посредни аутохтона реч или импорт донесен са стране заједно са денотатом.

Глагол *гинуѿи*, континуанта псл. глагола **gy(b)ṅti*, једна је од лексема из разматраног етимолошког гнезда која је генерисала засебну лексичку породицу. Статив *губ(ј)еѿи*, континуанта псл. **guběti*, има периферно место у с.-х. лексичком систему: ретко се јавља самостално, док је боље посведочена његова фразеолошка употреба.

За глаголску творбу унутар ове лексичке скупине карактеристично је образовање префигираних перфектива (нпр. *изгинуѿи*, *ѿогинуѿи*) који се разликују у погледу бројности потврда, хронолошког континуитета и ареалне дистрибуције, од њих су творени изведени имперфективи који се граде од две основе (-*губ-* и -*гин-*) и неколико суфикса, при чему преовлађује стари тип изведених имперфектива на **-aje-*, **-ati* (нпр. *изгубаѿи*, *ѿогубаѿи*), док су остали творбени типови (перфективни итеративи, деноминали) непродуктивни.

Разноврсност типова глаголских именица (нпр. *изгинуће*, *изгињење*, *згубеније*) последица је различитог времена њиховог настанка као и утицаја црквенословенског језика. Тип *згубеније* ареално је ограничен на Црну Гору, западну Србију и Босну и експресивно је маркиран. Код поствербала постоји колебање између *i-* и *o-*основе, при чему су прва образовања раније посведочена, док су облици *o-*основа најчешће рецентно потврђени. Међу суфиксалним изведеницама има доста оних са **-l-* суфиксом. У неким случајевима је тешко одредити да ли су посредни различита суфиксална образовања или је у питању једна праформа из које су се фонетским изменама и променама деклинационе парадигме временом развили различити облици.

Међу придевима се издваја облик *губан* за који постоји дилема да ли је изведен од *губеѿи*, *гинуѿи* или од *губаѿи*, те се, у зависности од тога којем се тумачењу даје предност, семантички дефинише на два начина — 'који гине или

чезне за чим' или 'наклоњен, приклон (чему), жељан (чега)'. У раду се испитују и његове могуће везе са неколико блискозначних придева *гибен, киван, гиван, гаман*. Уочена је употреба партиципа у придевској служби (*изгинуо, ѿогибли, ѿогийши*), при чему се последња два облика јављају код Његоша и сматрају се славенизмима.

Што се тиче двотематских речи, овај тип творбе је сасвим маргиналан.

Глагол *гинуѿи* и његови деривати са значењем 'гинути, пропадати, нестајати' употребљавају се како у аниматној тако и у инаниматној сфери.

Као ознака 'лоше' смрти глагол *гинуѿи* спада у културно врло важну лексику па је зато, приликом анализе тог значења, примењен етнолингвистички приступ. Сprovedено је истраживање чији је циљ био одговор на питање да ли су разне смрти које су обележене као 'лоше' употребом лексема из лексичке скупине *гинуѿи* на исти начин маркиране и другим типовима културних кодова: да ли се у тим случајевима начин сахране по нечему разликује од уобичајеног и да ли постоје веровања у демонска бића потекла од покојника који су умрли 'лошом' смрти. С обзиром на то да су, како је Н. И. Толстој показао, различити семиотички системи традиционалне словенске културе у многим случајевима структурно изоморфни, пошла сам од претпоставке да постоји висок степен синонимије симбола вербалног, акционог и кода веровања. Показало се да је у већини случајева вербални код у маркирању 'лоше' смрти подржан и овим другим кодовима. Током времена је дошло до промене у узусу употребе лексема из ове породице приликом реферисања на смрт људи, што се може објаснити променом културног модела која је повезана са секуларизацијом и идеологијом индивидуализма у савременом друштву.

Поред смрти, овим лексемама се реферише и на друге деструктивне појаве које обележавају људску егзистенцију као што су физичко слабљење изазвано различитим узроцима, морална деградација и пропаст у теолошком смислу, материјална пропаст, душевна патња изазвана чежњом за неким или нечим. Оне још могу реализовати значења 'изгубити се', 'нестати из нечијег видокруга', 'бити заборављен'.

Егзистенцијално значење смрти и пропасти обухвата и остатак живог света — животиње и биљке. Када је реч о животињама, забележена су и значења 'изгубити се, нестати' и 'бити украден'.

Дате лексеме су се раније уобичајено користиле за реферисање на пропаст и нестанак најразличитијих ентитета из инаниматног домена, и то како конкретних тако и апстрактних, док се данас такве употребе углавном поимају као фигуративне. И у овом домену се реализује значење 'бити украден', те би овде посредни могао бити термин из старог обичајног права.

Поглавље се завршава семантичком анализом фразеологизма *не гине (гиби) ми (ији и др.)* и указивањем на то да данас постоји тенденција да се овај израз везује за непожељне ситуације, што изгледа раније није био случај.

Последње поглавље рада је посвећено лексичкој породици у чијем је средишту глагол *губиџи (се)*. Током историје с.-х. језика дошло је до промене у хијерархији значења овог глагола, континуанте псл. *gubiti, па је тако секундарно значење 'губити' постало доминантно. Међутим, поједини префигирани облици (нпр. *погубиџи, згубиџи, сагубиџи*) добро чувају изворну каузативну семантику 'убити, упропастити'. Међу глаголима са префиксом хронолошки најстабилнија су образовања *изгубиџи, погубиџи и загубиџи*, при чему овај први облик формира са имперфективом *губиџи* неутрални видски пар. Образовања из творбене категорије изведених имперфектива имају периферни статус у савременом књижевном језику.

Једна од упадљивијих творбено-семантичких карактеристика речи из ове лексичке породице јесте то да многе именице и придеви имају синоним и творбenu паралелу међу лексемама окупљеним око глагола *гинуџи*, уп. *погубја* 'опасност' и *погибља* 'id.', *погубје* 'пропаст, опасност' и *погибље* 'id.', *погубио, погубил* 'id.' и *погибио, погибел* и сл. 'id.', *погубија* 'опасност' и *погибија* 'id.', *непогубан* 'непогибан' : *непогибан, погубљив* 'погубан, опасан' и *погибљив* 'id.'. Наведени деривати глагола *губиџи* одражавају изворну семантику овог глагола. Глаголи *гинуџи* и *губиџи* (када реализује етимолошки примарно значење) реферишу у основи на исту ситуацију, само што је представљају из различитих перспектива. Таква њихова семантичка блискост омогућила је успостављање описаног творбено-семантичког паралелизма између појединих њихових деривата.

Познато је да парадигматски повезане лексеме показују једнообразност творбеног понашања, тј. да подлежу истим творбеним моделима. Тако је за

поједине деривате из ове лексичке породице, који се темеље на етимолошки секундарном значењу 'из)губити', претпостављено да су изведени по аналогји са дериватима глагола *добити*, при чему је деловање аналогје омогућио антонимски однос између глагола *добити* и *(из)губити*. У питању су следећи облици: партиципи *изгубио*, *згубио* (: *добити*), именице *губић*, *изгубић* и *губићак*, *изгубићак* (: *добити*, *добитићак*), *губићник* (: *добитићник*). Творбене паралеле се уочавају и између следећих облика: *згубичек* (: *добитићак*, *добичек*), *губићан*, *губићачан* (: *добитићан*, *добитићачан*).

Упадљива творбена особеност лексичке породице организоване око глагола *губити* (*се*) јесу бројна двотематска образовања. Двотематски глагол *дангубити*, заједно са префигираним облицима, представља образовање именичко-глаголске структуре објекатског типа. Код сложених именица и придева, глаголска компонента **gub-* може бити и у првом и у другом делу сложенице. Има и таквих лексема које су творене од истих компонената, али је њихов распоред различит, уп. *душегуб-* / *душогуб-* : *губодуш-* и *дангуб-* : *(з)губидан-*. Сем што су структурно хетерогене, за ове је творенице карактеристично да су настајале у различита времена и на различите начине: неке су прасловенског порекла, друге су славенизми (црквенославенизми и русизми), треће су настале калкирањем грчких сложеница (у књ. преводима, током стварања научне терминологије), а има и индивидуалних креација.

Што се семантике тиче, изворно значење псл. **gubiti* било је 'доводити до пропасти, уништавати, убијати', затим се у многим словенским језицима развила секундарна семантичка реализација 'губити', која је у с.-х. језику постала примарно значење глагола *губити*. Поред тога, рефлексивни облици разматраних глагола реализују медијално значење из егзистенцијалног домена 'пропасти, нестати, ишчезнути' изједначивши се тако семантички са сродним интранзитивима из породице *гинути*.

Уочено је да је значење 'уништавати' унеколико апстрактне природе у том смислу што не подразумева физичка оштећења, кварове. Када се ради о аниматним учесницима, лексема из ове породице у оквиру семантике деструктивног деловања обично реализују значење '(у)чинити да што погине, убијати'. Каузативна природа ових глагола чини их погодним за исказивање

ситуација у којима постоји ланац агентивности, као што је, на пример, извршење смртне казне, при чему се као агенс могу експлицирати различити чланови у агентивном низу, нпр. онај који изриче казну или њен непосредни извршилац. Колокације разматраних лексема са именицом *душа* карактерише значењска амбивалентност. Уколико душа у улози пацијенса и агенс нису истовремено у односу посесум и посесор, онда глаголи из ове породице реализују значење 'уништавати (нечију душу)'. Ако су вршилац радње и душа као пацијенс уједно посесор и посесум, значење лексема из ове породице може се интерпретирати као 'уништавати', што подразумева агентивно учешће вршиоца, или '(из)губити', чиме се истиче пасивна улога вршиоца као експеријенсера.

Секундарно, данас доминантно значење 'губити' јесте врло сложен семантички садржај у коме се укрштају перцептивно-сазнајна компонента и идеја посесије, што се може изразити семантичком формулом 'Y је учинио (чешће, дозволио или му се то догодило) да X престане да буде у његовом сазнајно-опажајном пољу и у поседу'.

Концепт посесије је битан за семантички садржај ове лексичке породице зато што су многи типови посесивних односа — од прототипичних па до оних који се налазе на периферији категорије посесије — присутни као пресупозиција у семантичком садржају '(из)губити', јер све што се губи морало се претходно, на неки начин, имати. Отуда се *губити* може посматрати као посесивна конструкција са аблативном семантичком компонентом. Треба још додати да се могу уочити паралеле у семантичком развоју посесивних конструкција и глагола *губити*: тако семантичка промена изражена формулом 'X уништава Y' → 'X губи Y' кореспондира са шемом радње, једном од шема којима се описује настанак посесивног значења, чија је формула 'X takes Y' → 'X has, owns Y'.

За семантику '(из)губити' релевантан је, поред посесивног, и перцептивно-когнитивни домен, пошто губитак може, у неким случајевима, подразумевати да је X престало да буде у опажајном и сазнајном пољу Y-а.

Будући да се у датом значењском комплексу сустичу перцептивна, когнитивна и посесивна компонента (са широким спектром посесивних односа), унутар њега се могу издвојити бројна подзначења у којима су ове компоненте у различитој мери заступљене: 'затурати, губити', 'губити пут, залутати', 'губити из

опажајног поља и менталног видокруга’, ’губити нешто конкретно, материјално’, ’губити особу’ (при чему губитак сродника имплицира њихову смрт јер сроднички односи спадају у неотуђиву посесију), ’губити делове тела и телесне функције’, ’губити живот, умирати’ (уп. симетрију семантичке структуре антонимских парова *добийи* — *изгубийи* и *наћи* — *изгубийи* када су посредни егзистенцијална значења: *добийи се*, *наћи се* ’родити се’ — *губийи се* ’умирати’), ’губити духовна својства’, ’губити поштење, част, вредност’ (када је ово значење у питању, учешће Другог се увек подразумева, мада не мора бити експлицирано), ’губити власт, моћ, друштвени положај и сл.’, ’трошити некорисно труд, речи, време’ (велики је број лексичких експонената којима се реферише на различите аспекте ситуације нерационалног располагања временом које је негативно вредновано са морално-религијског и економског становишта), ’пропустити (превозно средство)’, ’губити, трпети неуспех у рату, парници, надметању и сл.’ (треба напоменути да употреба глагола с општим значењем ’губити’ у овим контекстима није, бар данас, правило у словенском свету), ’губити својства, делове целине, предмете поседовања и сл. (о неживом)’, ’губити вредност (о неживом)’ итд.

Иако су централне лексеме око којих су образоване поменуте с.-х. лексичке породице унутар етимолошког гнезда **gъb-* / **gyb-* / **gub-* домаће континуанте прасловенских лексема, то не значи да су алоглотски елементи и утицаји потпуно одсутни. Они се очитују у калковима и позајмљеницама из словенских језика (то су, пре свега, црквенословенизми, русизми и бохемизми). Премда сам настојала да идентификујем лексеме које су позајмљене или су настале калкирањем, јасно ми је да су за исцрпан и поуздан инвентар тог слоја у разматраној лексици потребна додатна истраживања.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА¹¹⁹⁵

- Ајдуковић 1997 — Ј. Ајдуковић: *Русизми у српскохрватским речницима. Принципи адаптациије. Речник*, Београд.
- Ајдановић — М. Ајдановић: Прилог проучавању лексике северозападне Лике, *Прилози проучавању језика* 33, Нови Сад 2002, 199–257.
- Алановић 2005 — М. Алановић: Типологија и кореференцијалност агенса у српском, француском и немачком језику, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVIII/1–2, Нови Сад, 151–232.
- Алановић 2010 — М. Алановић: Типолошке одлике и принципи класификације лексичко-граматичких каузатива, *Научни саставак слависти у Вукове дане* 39/1, Београд, 361–373.
- Аличич 1984 — А. С. Аличич: *Турски каласитарски појиси неких подручја западне Србије: XV и XVI век* I, Чачак.
- Аникин — А. Е. Аникин: *Русский этимологический словарь* 1–, Москва 2007.
- Аникин 1997 — А. Е. Аникин: *Этимологический словарь русских диалектов Сибири. Заимствования из уральских, алтайских и палеоазиатских языков*, Новосибирск.
- Аникин 1998 — А. Е. Аникин: *Этимология и балто-славянское лексическое сравнение в праславянской лексикографии. Материалы для балто-славянского словаря*, Вып. 1 (*а- — *go-), Новосибирск.
- Антропов 2004 — Н. Антропов: Суицидальное поле в этнолингвистическом пространстве традиционных метереологических представлений белорусов, *Кодови словенских култура* 9, *Смрт*, Београд, 189–207.
- Арсенијевић 2003 — Н. Арсенијевић: Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLVI/1, Нови Сад, 107–263.
- Балецкий 1964 — Э. Балецкий: Об одном из названий слоеного пирога у славян, *Studia Slavica* X/1–2, Budapest 1964, 1–20.
- Бартмињски 2011 — Ј. Бартмињски: *Језик — слика — свей. Етнолингвистичке*

---

¹¹⁹⁵ Извори су наведени према ЕРСЈ 1–3.

сѣудије, Београд.

БГН — І. Я. Яшкін: *Беларускія геаграфічныя назвы*, Мінск 1971.

Белић 1905 — А. Белић: Дијалекти источне и јужне Србије, *Српски дијалектолошки зборник I*, Београд.

Белић 1933 — А. Белић: О грађењу глаголских именица на *-ње* и *-ће*, *Наш језик I/9*, Београд, 262–268.

Белић 1936 — А. Белић: О грађењу нових речи, *Наш језик IV/8*, Београд, 225–232.

Белић 2000 — А. Белић: *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика. Библиографија радова Александра Белића. Изабрана дела Александра Белића 14*, Београд.

Белић 2006² — А. Белић: *Историја српског језика. Фонетика. Речи са деklinацијом. Речи са конјугацијом. Изабрана дела Александра Белића 4*. Београд.

Бенвенист 2002 — Е. Бенвенист: *Речник индоевропских усѣанова: ѣривреда, сродсѣво, друшѣво, власѣи, ѣраво, религија* (превео с француског и поговор и допунске напомене написао А. Лома), Сремски Карловци – Нови Сад.

БЕР — *Български етимологичен речник 1–*, Софија 1971–.

Бернштейн 1972 — С. Б. Бернштейн: К истории славянского суффикса *-tel'ъ*, *Русское и славянское языкознание. К 70-летию чл.-корр. АН СССР Р.И. Аванесова*, Москва, 36–42.

Бјелетић 1999 — М. Бјелетић: Кост кости (делови тела као ознаке сродства), *Кодови словенских кулѣура 4, Делови ѣела*, Београд, 48–67.

Бјелетић 2006 — М. Бјелетић: *Исковрнуѣи глаголи. Тѣјови екѣресивних ѣревербалних форманаѣа (на српском и хрватском језичком маѣеријалу)*, Београд.

Бјелетић 2006а — М. Бјелетић: Прилог проучавању псл. **vęz-*, *Ad fontes verborum. Исследования по этимологии и исторической семантике. К 70-летию Жанны Жановны Варбот*, Москва, 40–50.

Бјелетић 2008 — М. Бјелетић: Веде и неведе (Прилог проучавању семантике псл. **vęd-*), *Еѣнолингвистѣичка ѣроучавања српског и других словенских језика: у часѣи академика Свейлане Толѣјој*, Београд, 95–108.

Бјелетић 2009 — М. Бјелетић: Прилог проучавању придева типа *боговеѣан*,

- Јужнословенски филолог* LXV, Београд, 299–317.
- Бјелетић 2011 — М. Бјелетић: Резултати и перспективе српске етимолошке лексикографије, *Грамаџика и лексика у словенским језицима*, Нови Сад – Београд, 289–299.
- Богдановић 1979 — Н. Богдановић: Говори Бучума и Белог Потока, *Српски дијалектолошки зборник XXV*, Београд.
- Богдановић III — Н. Богдановић: *Различна лексичка грађа из њризенско-џимочких говора. Слово Б и речи на Б с њрефиксаџијом* (рукопис), Ниш 2003.
- Богишић — В. Богишић: *Народне џјесме из сџаријих, највише џриморских зајиса*, Биоград 1878.
- Бојанић/Тривунац — М. Бојанић, Р. Тривунац: Рјечник дубровачког говора, *Српски дијалектолошки зборник XLIX*, Београд 2002.
- Боричић — В. Боричић Тиврански: *Рјечник васојевићког говора*, Београд 2002.
- Босић 1981 — М. Босић: Рибарске справе и алати у Војводини, *Рад војвођанских музеја* 27, Нови Сад, 1–127.
- Босић 1996 — М. Босић: *Годшињи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад.
- Бошковић 1985 — Р. Бошковић: *Основи ујоредне грамаџике словенских језика II, Морфологија*, Никшић.
- Брацић 2004 — М. Брацић: Оглед о концепту инвалидности у српском језику (дијахрона перспектива), *Прилози џроучавању језика* 35, Нови Сад, 155–179.
- БСЭ — *Большая советская энциклопедия* 1–30, Москва 1969–1978.
- БТСРЯ — *Большой толковый словарь русского языка*, Санкт-Петербург 2000.
- Буга 1913 — К. К. Буга: Славјано-балтјјска етимологија, *Рускиј Филологическиј Вџстникъ* LXX, 248–256.
- Букумирић I — М. Букумирић: Из ратарске лексике Гораждевца (код Пећи), *Прилози џроучавању језика* 19, Нови Сад 1983, 71–105.
- Бутримас/Гирининкас 1990 — А. Бутримас, А. Гирининкас: Старје местне и новје погребалне обрједи в неолите Литвџ, *Исследованија в области балто-славјанској духовној културџ*. *Погребальный обрјад*, Москва, 147–157.
- Вакарелска 2001 — Д. Вакарелска: Към вџпроса за вторичната номинаџа на

- качествените прилагателни имена в българските диалекти, *Българският език през XX век*, София, 163–168.
- Варбот 1974 — Ж. Ж. Варбот: Этимологические заметки, *Балто-славянские исследования*, Москва, 37–48.
- Варбот 1975 — Ж. Ж. Варбот: Некоторые случаи морфологического переразложения в словянских глаголах и отглагольных именах и этимологический анализ, *Slawische Wortstudien. Sammelband des internationalen Symposiums zur etymologischen und historischen Erforschung des slawischen Wortschatzes*, Leipzig, 11.–13. 10. 1972, Bautzen, 148–162.
- Варбот 1984 — Ж. Ж. Варбот: *Праславянская морфонология, словообразование и этимология*, Москва.
- Варбот 1985 — Ж. Ж. Варбот: К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имен XI (*lybnŋti, **tŋr( )ati*, *tŋpati, *vŋrskati, *mŋsnŋti), *Этимология 1982*, Москва, 24–33.
- Варбот 1986 — Ж. Ж. Варбот: О возможностях реконструкции этимологического гнезда на семантических основаниях, *Этимология 1984*, Москва, 33–40.
- Варбот 2008 — Ж. Ж. Варбот: Этимологические гнезда и лексико-семантические поля в диахронии и синхронии, *Славянское языкознание. XIV Международный съезд славистов*, Москва, 84–95.
- Вендина 2008 — Т. И. Вендина: Базовые категории русской традиционной культуры (жизнь и смерть), *Категории жизни и смерти в славянской культуре*, Москва, 6–24.
- Венелинъ 1840 — Ю. Венелинъ: *Влахо-болгарскія или дако-славянскія грамоты*, С. Петербургъ.
- Венцловић — В. С. Јовановић: Гаврило Стефановић, Венцловић, *Српски дијалектолошки зборник II*, Београд 1911, 105–306.
- Веснић 1894 — М. Р. Веснић: Празноверице и злочини с нарочитим погледом на празноверицу о закопаном благу, *Годишњица Николе Чуйића XIV*, Београд, 146–208.
- Видоески 1999 — Б. Видоески: *Дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик 2*, Скопје.
- Виноградова 2008 — Л. Н. Виноградова: Смерть хорошая и плохая в системе ценностей традиционной культуры, *Категории жизни и смерти в славянской культуре*, Москва, 48–56.

- Влајинац — М. Влајинац: *Речник наших старих мера*, Посебна издања САНУ, I 349/1961, II 372/1964, III 418/1968, IV 472/1974, Одељење друштвених наука књ. 40, 47, 63, 74, Београд.
- Влајић-Поповић 2002 — Ј. Влајић-Поповић: *Историјска семантика глагола ударања у српском језику. Преко етимологије до модела семасиолошког речника*, Институт за српски језик САНУ (Библиотека Јужнословенског филолога н.с. 21), Београд.
- Војводић — С. Војводић: *Речник славизама у румунском језику*, Кикинда 2002.
- Вујадиновић 1955 — С. Вујадиновић: Риболов на Дунаву код Доњег Милановца, *Гласник Српског географског друштва XXXV/2*, Београд, 125–135.
- Вујичић — М. Вујичић: *Рјечник говора Проиђења (код Мојковца)*, Посебна издања ЦАНУ књ. 29, Одељење умјетности књ. 6, Подгорица 1995.
- Вук — В. Стеф. Карацић: *Српски рјечник исјумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч 1852, репринт Београд 1975.
- Вук 1818 — В. Стефановић: *Српски рјечник исјолкован њемачким и латинским ријечма*, Беч.
- Вук I — В. Стеф. Карацић: *Народне српске ѿјесме II*, Липиска 1824.
- Вук II — В. Стеф. Карацић: *Српске народне ѿјесме II*, Беч 1845.
- Вук III — В. Стеф. Карацић: *Српске народне ѿјесме III*, Беч 1846.
- Вукићевић — М. Вукићевић: Коларска и качарска лексика у Грузи, *Јужнословенски филолог* 56, Београд 2000, 235–240.
- Вукићевић I — М. С. Вукићевић: *Прилози грузанском речнику*, Ниш 2008.
- Вуковић — Ј. Вуковић: Акценат Пиве и Дробњака, *Српски дијалектолошки зборник X*, Београд 1940, 185–417.
- Вуковић 1938–1939 — Ј. Вуковић: Говор Пиве и Дробњака, *Јужнословенски филолог XVII*, Београд, 1–113.
- Вучковић 2011 — М. Вучковић: Прасловенско гнездо **gъb-* / **gyb-* / **gub-* у светлу теорије прототипа, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику LIV/2*, Нови Сад, 15–29.
- Вучковић 2012 — М. Вучковић: Теорија сликовних шема и семантички развој прасловенског гнезда **gъb-*, *Језици и културе у времену и ѿпростору I*, Тематски зборник, Нови Сад, 95–106.

- Вушовић 1927 — Д. Вушовић: Диалект источне Херцеговине, *Српски дијалектолошки зборник III*, Београд, 1–70.
- Въгленов 1968 — М. Въгленов: Няколко лексикални успоредици в славянски езици, *Български език XVIII/4–5*, София, 417–420.
- Гавлова 2003 — Е. Гавлова: К истолкованию славянских омонимов *obza*, *Этимология 2000–2002*, Москва, 8–15.
- Гаговић — С. Гаговић: Из лексике Пиве (село Безује), *Српски дијалектолошки зборник LI*, Београд 2004, 1–312.
- Галинова 2000 — Н. В. Галинова: *Этимолого-словообразовательные гнезда праславянских корней со значениями 'гнуть', 'вертеть', 'вить' в говорах Русского Севера*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Екатеринбург.
- Гамкрелидзе/Иванов — Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов: *Индоевропейский язык и индоевропейцы I–II*, Тбилиси 1984.
- Геров — Н. Геров: *Речник на българския език I–V; Дополнение*, Пловдив 1895–1908, репринт София 1975–1978.
- Гортан-Премк 1971 — Д. Гортан-Премк: *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд.
- Гортан-Премк 1997 — Д. Гортан-Премк: *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Институт за српски језик САНУ (Библиотека Јужнословенског филолога н.с. 14), Београд.
- Грицкат 1955–1956 — И. Грицкат: Деминутивни глаголи у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог XXI*, Београд, 45–96.
- Грицкат 1957–1958 — И. Грицкат: О неким видским особеностима српскохрватског глагола, *Јужнословенски филолог XXII/1–4*, Београд 65–130.
- Грицкат 1966–1967 — И. Грицкат: Префиксација као средство граматичке (чисте) перфектизације (Начелна разматрања и савремена српскохрватска грађа), *Јужнословенски филолог XXVII/1–2*, Београд, 185–223.
- Грицкат 1967 — И. Грицкат: Стилске фигуре у светлу језичких анализа, *Наш језик XVI/4*, Београд, 217–235.
- Грицкат 1981 — И. Грицкат: О именицама типа *налет* у српскохрватском језику,

- Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XXIV/1, 101–134.
- Грицкат 1993 — И. Грицкат: О неким ефектима вишесложне миксоглоотије на јужнословенском земљишту, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XXXVI/1, Нови Сад, 31–62.
- Грицкат 1999 — И. Грицкат: Још о неким колебањима у српском глаголском систему, *Српски језик* IV/1–2, Београд, 45–49.
- Грицкат 2000 — И. Грицкат: Префикс *s(a)*- уз глаголе у српском језику, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLIII, Нови Сад, 137–141.
- Грицкат 2004 — И. Грицкат: *Студије из историје српскохрватског језика*, Београд.
- Грковић — Ј. Грковић: Прилог познавању дијалекатске лексике Шумадије (из лексике Чумића), *Прилози проучавању језика* 18, Нови Сад 1982, 125–153.
- Грковић М. 1986 — М. Грковић: *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*, Београд.
- Грковић-Мејџор 2007 — Ј. Грковић-Мејџор: *Сјиси из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Грковић-Мејџор 2010 — Ј. Грковић-Мејџор: Когнитивни аспекти развоја транзитивности, *Теорија дијахронијске лингвистике и проучавање словенских језика*, Београд, 43–62.
- Грковић-Мејџор 2011 — Ј. Грковић-Мејџор: Развој предикативне посесије у српском језику, *Грамајика и лексика у словенским језицима. Зборник радова с међународног симпозијума*, Нови Сад – Београд, 361–377.
- Далмација — Ст. Далмација: *Речник говора Пошкозарја*, Бања Лука 2004.
- Даль — В. Даль: *Толковый словарь живого великорусского языка* I–IV, Москва 1981–1982⁸.
- Даничић — Ђ. Даничић: *Рјечник из књижевних старина српских* I–III, Београд 1863–1864, репринт Београд 1975.
- Даничић 1876 — Ђ. Даничић: *Основе српскога или хрватскога језика*, Београд.
- Дейкова 2010 — Х. Дейкова: За някои проблеми при разработване на етимологична статия от гнеzdови тип (върху материал от „Български етимологичен речник“), *Български език* 57/4, София, 62–67.
- Динић — Ј. Динић: *Тимочки дијалекатски речник*, Београд 2008.

- Доментијан — Ђ. Даничић: *Живот светог Симеуна и светог Саве*, написао Доментијан, Београд 1865.
- Драгићевић 1998 — Р. Драгићевић: О српско-хрватским ономаатојејским именицама с елементом -г- у суфиксу, *Јужнословенски филолог* LIV, Београд, 121–130.
- Драгићевић 1999 — Р. Драгићевић: Перспективизација придева који означавају људске особине, *Српски језик* IV/1–2, Београд, 397–407.
- Драгићевић 2001 — Р. Драгићевић: *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику. Творбена и семантичка анализа*, Институт за српски језик САНУ (Библиотека Јужнословенског филолога н.с. 18), Београд.
- Драгићевић 2004 — Р. Драгићевић: Творба речи и концептуализација емоција, *Славистика* VIII, Београд, 120–127.
- Драгићевић 2010² — Р. Драгићевић: *Лексикологија српског језика*, Београд.
- Дьяченко — Г. Дьяченко: *Полный церковно-славянский словарь*, Москва 1900.
- Ђаповић 2009 — Л. Ђаповић: *Смрт и оностраност у клејвама*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања 66, Београд.
- Ђоковић — Љ. Ђоковић: *Говорни драгуљи никшићког краја*, Београд 2005.
- Ђорђевић 1937 — Т. Р. Ђорђевић: Неколики самртни обичаји у Јужних Словена, *Годишњица Николе Чујића* XLVI, Београд, 75–103.
- Ђорђевић 1940 — Т. Р. Ђорђевић: Неколики самртни обичаји у Јужних Словена, *Годишњица Николе Чујића* XLIX, Београд, 70–84.
- Ђорђевић 1941 — Т. Р. Ђорђевић: Неколики самртни обичаји у Јужних Словена, *Годишњица Николе Чујића* L, Београд, 144–176.
- Ђорђевић 1990 — Т. Р. Ђорђевић: *Деца у веровањима и обичајима нашега народа*, Београд – Ниш.
- Ђорђић 1936 — П. Ђорђић: Из историје нашег књижевног језика. Именице типа бденије, *Наш језик* IV/4, 100–107.
- Ђукановић II — П. Ђукановић: Говор Драгачева, *Српски дијалектолошки зборник* XLI, Београд 1995, 1–240.
- Елезовић — Г. Елезовић: Речник косовско-метохиског дијалекта I–II, *Српски дијалектолошки зборник* IV, VI, Београд 1932, 1935.

- ЕРСЈ — *Етимолошки речник српског језика* 1–, Београд 2003–.
- ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови* 1–, Київ 1982–.
- Желеховский — Е. Желеховский: *Малоруско-німецький словар* I–II, Львів 1886.
- Живковић — Н. Живковић: *Речник њиројског говора*, Пирот 1987.
- Жугић — Р. Жугић: *Речник говора јабланичког краја, Српски дијалектолошки зборник* LI, Београд 2005.
- Жуйкова 1998 — М. Жуйкова: Номинация смерти и архаическое мышление, *Etnolingwistyka* 9/10, Lublin, 67–80.
- Зайковский 1998 — В. Зайковский: Невеста – птица 2. Communio – coitus, *Кодови словенских култура* 3, Свадба, Београд, 59–79.
- Зборник — *Зборник средњовековних ћириличких њовела и њисама Србије, Босне и Дубровника*. Књига I 1186–1321. Приредили В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик. Редиговао Д. Синдик, Извори за српску историју књ. 9, Ћирилички извори књ. 1, Историјски институт, Београд 2011.
- Зеленин 1995 — Д. К. Зеленин: *Избранные труды. Очерки русской мифологии: Умершие неестественною смертью и русалки*, Москва.
- Зеленина 1981 — Э. И. Зеленина: Сравнительный тематический словарь трех болгарских сел Молдавии, *Българска диалектология* X, София.
- Зечевић 1982 — С. Зечевић: *Кулј мрјивих код Срба*, Београд.
- Златановић — М. Златановић: *Речник говора јужне Србије*, Врање 1998.
- Златановић I — М. Златановић: *Речник говора југа Србије*, Врање 2011.
- Златановић 1994 — Народне песме и басме јужне Србије, сакупио и приредио М. Златановић, *Српски етнографски зборник* XCVIII, Српске народне умотворине, књ. 6, САНУ, Београд.
- Златковић I — Д. Златковић: Пословице и поређења у пиротском говору, *Српски дијалектолошки зборник* XXXIV, Београд 1988, 341–683.
- Златковић II — Д. Златковић: Фразеологија страха и наде у пиротском говору, *Српски дијалектолошки зборник* XXXV, Београд 1989, 175–457.
- Златковић III — Д. Златковић: Фразеологија омаловажавања у пиротском говору, *Српски дијалектолошки зборник* XXXVI, Београд 1990, 423–740.
- Златковић IV — Д. Златковић: *Гладно грне. Анегдојска и друга казивања из њиројског краја*, Пирот 2003.

- ЗН — *Стари српски записи и најписи I–VI*, изд. Љ. Стојановић, Београд – Сремски Карловци 1902–1926.
- ЗС — *Законски споменници српских држава средњег века*, изд. С. Новаковић, Београд 1912.
- Иванов 1987 — В. В. Иванов: Лингвистические материалы к реконструкции погребальных текстов в балтийской традиции, *Балто-славянские исследования 1985*, Москва, 3–10.
- Иванов/Топоров 1965 — В. В. Иванов, В. Н. Топоров: *Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период)*, Москва.
- Ивић 1954 — М. Ивић: *Значења српскохрватског инструменџала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*, Београд.
- Ивић 1955–1956 — М. Ивић: Из проблематике падежних временских конструкција, *Јужнословенски филолог XXI*, Београд, 165–214.
- Ивић 1976 — М. Ивић: Проблем перспективизације у синтакси, *Јужнословенски филолог XXXII*, Београд, 29–46.
- Ивић 2002 — М. Ивић: О појму 'одговорност' и 'агентивној' улози оруђа за вршење радње, *Јужнословенски филолог LVIII*, Београд, 15–22.
- Ивић П. 1957 — П. Ивић: О говору Галипольских Срба, *Српски дијалектолошки зборник XII*, Београд.
- Ивић П. 1974 — П. Ивић: О условима за чување и испадање полугласа у српскохрватском, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику XVII/2*, Нови Сад, 37–47.
- Ивић П. 1977 — П. Ивић: Домаћи и страни елементи у терминологији друштвеног, економског и правног живота у средњовековној Србији, *Научни састајанак славистиа у Вукове дане 6/1*, Београд, 253–264.
- Ивић П. 1985 — П. Ивић: *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штиокавско наречје*, Нови Сад.
- Ивић П. 1991 — П. Ивић: *О Вуку Караџићу, Целокујна дела IV*, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Ивић П. 2009 — П. Ивић: *Српски дијалекти и њихова класификација*, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Ивић П. et al. 1994 — П. Ивић, Ж. Бошњакловић, Г. Драгин: Банатски говори

- шумадијско-војвођанског дијалекта, Прва књига: увод и фонетизам, *Српски дијалектолошки зборник XL*, Београд.
- Иллич-Свитыч — В. М. Иллич-Свитыч: *Опыт сравнения ностратических языков (семитохамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский)* I–III, Москва 1971–1984.
- Ильинский 1909 — Г. А. Ильинский: Славянскія етимологіи XIII–XX, *Русский Филологический Вѣстникъ LXII*, Варшава, 235–259.
- ИОС — *Иркутский областной словарь* 1–3, Иркутск 1973–1979.
- Јанковић 1951 — Н. Ђ. Јанковић: Астрономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба, *Српски етнографски зборник LXIII*, Друго одељење, Живот и обичаји народни, књ. 28, Београд.
- Јанковић 1989 — Н. Ђ. Јанковић: *Астрономија у старим српским рукописима*, Београд.
- Јовановић 2010 — В. Јовановић: *Деминутивне и аугментивне именице у српском језику*, Београд.
- Јовановић В. — В. Јовановић: Речник села Каменице код Ниша, *Српски дијалектолошки зборник LI*, Београд 2004, 313–688.
- Јовановић В. I — В. Јовановић: Додатак Речнику села Каменице код Ниша, *Српски дијалектолошки зборник LIV*, Београд 2007, 403–520.
- Јовановић Г. 1991 — Г. Јовановић: Старословенски и други традиционални елементи у Вуковом речнику и у ускочкој лексици М. Станића, *Дурмићорски зборник: На извору Вукова језика 1*, Титоград, 27–33.
- Јовановић Ј. — Ј. В. Јовановић: О лесковачком говору (Поводом Речника лесковачког говора Бране Митровића), *Лесковачки зборник 28*, Лесковац 1988, 185–244.
- Јовичић — М. Јовичић: *Крајишки рјечник, особенице уначке (уз сјогодишњицу ирајања имена Дрвара)*, Београд 2003.
- Јоцић — Д. Јоцић: *Сјочарска лексика села Лозана*, Сврљиг 2005.
- ЈП — Језичке поуке, *Наш језик IV/2*, Београд 1935, 60–93.
- Карский 1956 — Е. Ф. Карский: *Белорусы. Язык белорусского народа 2*, Москва.
- Киркорь 1858 — А. Киркорь: Етнографический взгляд на Виленскую губернию, *Этнографический сборник III*, Санктпетербургъ, 115–276.

- Клајн 1998 — И. Клајн: Граматички и лексикографски статус глаголских именица од несвршених глагола, *Научни састџанак славистџа у Вукове дане* 27/2, Београд, 149–157.
- Клајн 2002 — И. Клајн: *Творба речи у савременом срџском језику. Први део: слагање и ѝрефиксација*, Београд.
- Клајн 2003 — И. Клајн: *Творба речи у савременом срџском језику. Други део: суфиксација и конверзија*, Београд.
- Клајн/Шипка — И. Клајн, М. Шипка: *Велики речник сџраних речи и израза*, Нови Сад 2006.
- Кликовац 2008 — Д. Кликовац: О семантици и употреби предлога уз, *Семантичка ѝроучавања срџског језика*, Београд, 95–127.
- Ковачевић 1999 — М. Ковачевић: Метонимија и синегдоха, *Срџски језик* IV/1–2, Београд 171–202.
- Кожељац — Љ. Рајковић Кожељац: *Тимочке ѝословице, изреке и загонетџке*, Ниш 1989.
- Козлова 1986 — Р. М. Козлова: Реконструкција и етимологизација праславјанској лексики и проблема структуре праславјанског слова, *Этимологија* 1984, Москва, 89–95.
- Комадинић — Г. Комадинић: *Ткачка лексика Драгачева*, Београд 1992.
- Конески 1987 — Б. Конески: *Грамаџика на македонској џијературен јазик* I–II, Скопје.
- Куна 1977 — Х. Куна: Талијанско-латински утицаји у језику босанско-херцеговачких фрањевица XVII и XVIII в., *Научни састџанак славистџа у Вукове дане* 6/1, Београд, 373–385.
- Куркина 2003 — Л. В. Куркина: К етимологији словенских лексических диалектизмов, *Этимологија* 2000–2002, Москва, 64–77.
- Куркина 2011 — Л. В. Куркина: Ю.-слав. *(j)utrina, *Слова. Концепты. Мифы. К 60-летию Анатолия Фёдоровича Журавлёва*, Москва, 203–208.
- Лазић — А. Лазић: *Грађа за речник говора Мачве*, Шабац 2008.
- Лазић I — А. Лазић: *Јела и ѝића у Мачви*, Шабац 2000.
- Лазић-Коњик 2009 — И. Лазић-Коњик: О функционално-семантичкој категорији егзистенције у српском језику, *Јужнословенски филолог* LXV, Београд

359–374.

- Лома 1984 — А. Лома: Старим путевима (из средњовековне топонимије ваљевског краја), *Ономајџолошки ѓрилози V*, Београд, 197–209.
- Лома 1997 — А. Лома: Српскохрватска географска имена на *-ина*, мн. *-ине*: преглед типова и проблеми класификације, *Ономајџолошки ѓрилози XIII*, Београд, 1–26.
- Лома 1999 — А. Лома: Рефлекси групе *-n(ь)n-* у српској топонимији, *Наш језик XXXIII/1–2*, Београд, 99–106.
- Лома 2000 — А. Лома: Перинтеграција *об- > б-* као етимолошки проблем, *Јужнословенски филолог LVI/1–2*, Београд, 601–623.
- Лома 2002 — А. Лома: *Пракосово. Словенски и индоевројски корени срјске ејике*, Београд.
- Лома 2004 — А. Лома: Димом у небо. Обред спаљивања мртвих у старим и традиционалним културама. Његово осмишљење у есхатолошким представама индоевропских народа, са посебним освртом на паганске Словене, *Кодови словенских кулџура 9, Смрџи*, Београд, 7–64.
- Лома 2004а — А. Лома: Прасловенска лексика и култура у индоевропском контексту, *Предавања из историје језика, Лингвистичке свеске 4*, Нови Сад, 15–42.
- Лома 2004б — А. Лома: Незабележан досега апелативен рефлекс на праслав. **glazь* в јужнославјанските езици, *Бљгарски език LI/4*, Софија, 5–10.
- Лома 2008 — А. Лома: **Rěсъ, *slovo, *besěda* — етимологија и семантичка праисторија, *Јужнословенски филолог LXIV*, Београд, 199–216.
- Лома 2010 — А. Лома: Етимологија и дијалектологија у дијахроној перспективи. Из искуства рада на Етимолошком речнику српског језика, *Теорија дијахронијске лингвистичке и ѓроучавање словенских језика*, Београд, 89–101.
- Луковић 2004 — М. Луковић: Генеза терминологије Општега имовинског законика, *Анали Правног факултетеџа у Београду 52/1–2*, Београд, 229–265.
- Луковић 2004а — М. Луковић: Истраживања Валтазара Богишића племенског друштва у Црној Гори, Херцеговини и Албанији, *Balkanica XXXIV*, Београд, 237–265.

- Магнер 2003 — Г. И. Магнер: *Этимология фразеологизма ни зги не видно, Этимологические исследования* 8, Екатеринбург, 22–32.
- Манић — Д. Манић Форски: *Лужнички речник*, Бабушница 1997.
- Марић — Б. Марић: Из лексике Ченеја (румунски Банат), *Прилози проучавању језика* 33, Нови Сад 2002, 258–326.
- Марковић I — М. Марковић: Речник народног говора у Црној Реци, *Српски дијалектолошки зборник XXXII*, Београд 1986, 245–500.
- Марковић II — М. Марковић: Речник народног говора у Црној Реци, Књига II, *Српски дијалектолошки зборник XXXIX*, Београд 1993, 149–398.
- Марковић Р. 1992 — Р. Марковић: Српске народне клетве, *Расковник* 67–68, Београд, 23–31.
- Марковић Рај. 1991 — Рајна Марковић: Гранање значења речи које означавају кућу и њене делове, *Наш језик XXIX/1–2*, Београд 55–76.
- Маројевић 2005 — Р. Маројевић: Фразеолошки русизми у *Горском вијенцу* II (израз на главу *јогибоше* у 2688. стиху), *Зборник Мајнице српске за књижевности и језик* 53/1–3, 348–359.
- Маројевић 2005а — Р. Маројевић: Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна (1), *Српски језик X/1–2*, Београд, 685–779.
- Марсенић — Т. Марсенић: *Жаровнице*, Београд 1986.
- Матавуљ 1969 — С. Матавуљ: *Пријовейке. О књижевности*, Нови Сад – Београд.
- Медић 1889 — М. Медић: Додатак природописној и медицинској номенклатури, *Летопис Мајнице Српске* 160, Нови Сад, 70–91.
- Меркулова 1981 — В. А. Меркулова: Восточнославянские этимологии, *Этимология* 1979, Москва, 3–14.
- Мијатовић 1907 — С. Мијатовић: Српске народне игре из Левча и Темнића, *Српски етнографски зборник IX*, Београд.
- Мијатовић 1909 — С. М. Мијатовић: Народна медицина Срба сељака у Левчу и Темнићу, *Српски етнографски зборник XIII*, Београд.
- Мијатовић/Бушетић 1925 — С. Мијатовић, Т. Бушетић: Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу, *Српски етнографски зборник XXXII*, Београд.
- Милановић 1954 — Б. Милановић: Двојаки облици глагола на *-иваји/-аваји*, *Наш језик V/7–8*, Београд, 235–249.

- Милановић 1975 — Б. Милановић: Глаголи на *-аји* са двојакoм презентском oснoвoм, *Наш језик* XXI/1–2, Београд, 27–124.
- Милетић 1940 — Б. Милетић: Црмнички гoвoр, *Српски дијалектoлoшки зборник* IX, Београд.
- Миловановић — Е. Миловановић: Прилог пoзнaвaњу лeксикe Златибoрa, *Прилoзи ирoучaвaњу језикa* 19, Нови Сад 1983, 15–70.
- Милoрaдoвић 2008 — С. Милoрaдoвић: Једнo мoгућe читaњe Пeтpијинoг вeнцa или књижeвнo дeлo кaо eтнoдијалекaтски тeкст, *Сликe културe нeкaд и сaд*, *Зборник рaдoвa Етнoгpафскoг институтa САНУ* 24, Београд, 223–236.
- Милoшeвић 1939 — М. Милoшeвић: Нeкoликo пoдaтaкa o рибoлoвy нa срeдњeм тoкy Пeкa, *Глaсник Етнoгpафскoг музејa у Бeогрaду* XIV, Београд, 107–112.
- Миpић 2007 — Д. Миpић: Семaнтикa изрaзa „кривo ми је“ у српскoм језикy, *Зборник Мaјицe српскe зa филологију и лингвистикy* L/1–2, Нови Сад, 565–574.
- Митрoвић — Б. Митрoвић: *Рeчник лeскoвaчкoг гoвoрa*, Лeскoвaц 1984.
- Мићoвић 1952 — Љ. Мићoвић: Живoт и oбичajи Пoпoвaцa, *Српски етнoгpафски зборник* LXV, Живoт и oбичajи нaрoдни 29, Београд.
- Михajлoвић — В. Михajлoвић: *Пoсрбикe oд Орфeлинa дo Вукa* I–II, Нови Сад 1982–1984.
- Михajлoвић 1968 — В. Михajлoвић: Нeкoликo јужнoслoвeнскo-нoвгoрoдских aнтрoпoнимијских пaрaлeлa, *Зборник Мaјицe српскe зa филологију и лингвистикy* XI, Нови Сад, 163–175.
- Млaдeнoв — С. Млaдeнoв: *Етимoлoгичeски и пpaoписeн рeчник нa бългaрскиa књижoвeн eзик*, Сoфиa 1941.
- Мoлeрoви 1954 — Д. и К. Мoлeрoви: Нaрoдoписни мaтeриaли oт Рaзлoжкo, *Сборник зa нaрoдни уoтвoрeния и нaрoдoпис* XLVIII, Сoфиa.
- Мoмиpoвић 1937 — П. Мoмиpoвић: Рибoлoв у Смeдeрeвy и oкoлини, *Глaсник Етнoгpафскoг музејa у Бeогрaду* XII, Београд, 145–165.
- Мoскoвљeвић 1934 — М. С. Мoскoвљeвић: Мeшaњe пpедмeтaкa *йре-* и *йри-* кoд нeких рeчи, *Наш језик* II/5, Београд, 136–140.
- Мршeвић-Рaдoвић 1977 — Д. Мршeвић-Рaдoвић: Глaгoли супрoтнoг знaчeњa,

- Књижевност и језик XXIV/2–3*, Београд, 226–237.
- НГРС — И. П. Хориков, М. Г. Малев: *Новогреческо-русский словарь*, Москва 1980.
- Немец 1986 — И. Немец: Раскрытие понятийного ядра слова при лексическом анализе языка древнего периода, *Этимология 1984*, Москва, 156–162.
- Непокупний 1998 — А. П. Непокупний: Слов’янська термінологія підвищеного рельєфу в індоєвропейському аспекті, *Мовознавство 2–3*, Київ, 62–77.
- Новаков — Д. Новаков: Називи болести односно узрока смрти у матичним књигама умрлих (1889–1944), *Српски језик V*, Београд 2000, 823–834.
- Номаћи 2006 — М. Номаћи: О прототипу посесивности и питању неутуђиве посесије (на материјалу српског језика), *Когнитивна лингвистичка истраживања српског језика*, Београд, 163–173.
- НОС — *Новгородский областной словарь*, Санкт-Петербург 2010.
- Носовичъ — И. И. Носовичъ: *Словарь бѣлорусскаго нарѣчія*, Санктпетербургъ 1870.
- Његош — *Речник језика Пејтра II Пејтровића Његоша 1–2*, Београд 1983.
- Његош 1845 — П. Петровић Његош: *Огледало србско*, Београд.
- ОКДА 3 — *Общекарпатский диалектологический атлас 3*, Warszawa 1991.
- ОС — *Огледна свеска*, Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, (Библиотека Јужнословенског филолога н.с. 15), Београд 1998.
- ОССРЈ — *Српскословенски речник Јеванђеља: огледна свеска*, саставио В. Савић, уредник Г. Јовановић, Београд 2007.
- Остојић 1988 — Б. Остојић: О неким особинама глаголске морфолошке системе у језику Марка Миљанова, *Књижевност и језик XXXV/2*, Београд, 116–127.
- Павић 1970 — М. Павић: *Историја српске књижевности барокног доба (XVII и XVIII век)*, Београд.
- Павићевић 2011 — А. Павићевић: *Време (без) смрти. Представе о смрти у Србији 19–21. века*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, књ. 73, Београд.
- Павлова 1992 — Е. С. Павлова: Рус. диал. *гомьлька*, *Этимология 1988–1990*, Москва, 120–126.
- Павловић 1907 — Љ. Павловић: Колубара и Подгорина. Антропогеографска проматрања, *Српски етнографски зборник VIII*, Насеља српских земаља IV,

- Београд, 345–1088.
- Падучева 2001 — Е. В. Падучева: Каузативный глагол и декаузатив в русском языке, *Русский язык в научном освещении* 1, Москва, 52–79.
- Падучева 2004 — Е. В. Падучева: *Динамические модели в семантике лексики*, Москва.
- Падучева 2010 — Е. В. Падучева: Метонимия как сдвиг фокуса внимания, *Исследования по лингвистике и семиотике. Сборник статей к юбилею Вяч. Вс. Иванова*, Москва, 234–250.
- Панајотовић — Т. Г. Панајотовић: *Адеџи. Живоџи и обичаји сџановниџиџва џироџског краја*, Пирот 1986.
- Панчић 1872 — Ј. Панчић: *Јесџасџвеница за ученике Велике школе*, Београд.
- Пеев — К. Пеев: *Кукуџкиоџ говор I–II*, Скопје 1987–1988.
- Петков 1974 — П. И. Петков: Еленски речник, *Българска диалектология* VII, София, 3–175.
- Петковић 1977¹³ — Р. Петковић: *Мали кувар*, Књажевац.
- Петлева 1972 — И. П. Петлева: О семантических истоках слов со значением ‘скупой’ в русском языке, *Этимология* 1970, Москва, 207–216.
- Петлева 1974 — И. П. Петлева: Этимологические заметки по славянской лексике I, *Этимология* 1972, Москва, 81–99.
- Петлева 1974а — И. П. Петлева: Этимологические заметки по славянской лексике 2, *Общеславянский лингвистический атлас 1972*, Материалы и исследования, Москва, 208–214.
- Петровић 2007 — С. Петровић: Из црногорске дијалекатске лексики, *Зборник Маџиџце срџске за филологију и лингвистџику* L/1–2, Нови Сад, 669–676.
- Петровић 2012 — С. Петровић: *Турцизми у срџском џризренском говору*, Београд.
- Петровић Д. — Д. Петровић: *Говор Баније и Кордуна*, Нови Сад – Загреб 1978.
- Пецо 1961–1962 — А. Пецо: Мјесто централнохерцеговачког говора међу осталим говорима данашње Херцеговине, *Јужнословенски филолог* XXV, Београд, 295–328.
- Пецо 1979 — А. Пецо: Глаголи типа *крениџи-креном* у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог* XXXV, Београд, 141–145.
- Пешикан — М. Пешикан: Староцрногорски средњокатунски и џешански говори,

- Српски дијалектолошки зборник XV*, Београд 1965.
- Пешут — П. С. Пешут: Особена лексика у црногорским анегдотама, *Расковник* 42, Београд 1984, 45–76.
- Пижурица 2000 — М. Пижурица: Тумачење Његошевог стиха: „Ђе си, Марко, нагнута делијо?“, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLIII, 457–461.
- Поломац 2007 — В. Поломац: Термини за *глобе* у старосрпском језику, *Зборник за српски језик, књижевност и умјетност VI–VII/3–4*, Бања Лука, 301–314.
- Полонијо/Шешо 2002 — И. Полонијо, Л. Шешо: „Дијете пред рајским вратима“. Народна вјеровања Јужних Славена у наднаравну манифестацију душа мртве дјеце, *Кодови словенских култура 7, Деца*, Београд, 102–130.
- Попов I — М. Попов: Речничка грађа из северног Баната, *Расковник* 50, Београд 1988, 40–61.
- Потебња 1881 — А. Потебња: Етимологическія замѣтки, *Русскій Филологическій Вѣстникъ* V, Варшава, 110–157.
- Првуловић 2008 — Б. Првуловић: *Лексика старијих заната*, Ниш.
- Преображенский — А. Преображенский: *Этимологический словарь русского языка* 1–3, т. 1–2, Москва 1910–1914, т. 3, Москва – Ленинград 1949.
- ПСР — *Пољско-српски речник. Słownik polsko-serbski* I–II, Београд 1999.
- Раденковић 1984 — Љ. Раденковић: Имена нечисте силе у народним бајањима, *Лексикографија и лексикологија*, Нови Сад – Београд, 141–146.
- Раденковић 1993 — Љ. Раденковић: Дивљи простор у словенским басмама, *Расковник* 73–74, Београд, 111–115.
- Раденковић 1996 — Љ. Раденковић: *Народна бајања код Јужних Славена*, Београд.
- Раденковић 1996а — Љ. Раденковић: *Симболика светиња у народној магији Јужних Славена*, Ниш — Београд.
- Раденкович 2004 — Л. Раденкович: Названия демонов, ведущие происхождение от детей, умерших до крещения у славян, *Balkanica XXXIV*, Београд, 203–221.
- Радић — П. Радић: Цртице о говору села Мрче у куршумлијском крају, *Српски дијалектолошки зборник XXXVI*, Београд 1990, 1–74.
- Радић 1987 — П. Радић: Творбено-семантичке особености изведеница са суфиксом *-че* на делу балканизираних јужнословенских говора, *Анали*

- Филолошког факултета* 18, Београд, 227–236.
- Радић 1988 — П. Радић: Глаголске именице на -ње и -ће (Образовања од свршених глагола) I, *Књижевности и језик* XXXV/1, Београд, 47–54.
- Радић 2001 — П. Радић: *Турски суфикси у српском језику (са освртом на стање у македонском и бугарском)*, Београд.
- Радић Ј. 2003 — Ј. Радић: Топонимија Белице, *Ономастолошки прилози* XVI, Београд, 17–322.
- Радовановић 2009 — М. Радовановић: *Увод у фази лингвистику*, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Радонић 1985 — С. Радонић: Приступ смрти, *Етнолошке свеске* VI, Београд, 73–79.
- Рајковић I — Љ. Рајковић: Прилог познавању горњовасојевског говора, *Расковник* 27, Београд 1981, 132–134.
- Ракић — С. Ракић-Милојковић: Пастирска терминологија Кривовирског Тимока, *Српски дијалектолошки зборник* XXXIX, Београд 1993, 1–148.
- Расторгуева/Эдельман — В. С. Расторгуева, Д. И. Эдельман: *Этимологический словарь иранских языков* 1–, Москва 2000–.
- РБЕ — *Речник на български език* 1–, София 1977–.
- Реметић — С. Реметић: *Из лексике источнобосанских Ера* (збирка речи у рукопису).
- Реметић 1985 — С. Реметић: Говори централне Шумадије, *Српски дијалектолошки зборник* XXXI, Београд.
- Реметић 1996 — С. Реметић: Српски призренски говор I (гласови и облици), *Српски дијалектолошки зборник* XLII, Београд, 319–614.
- Реметић 1997 — С. Реметић: О траговима црквеног језика у народним говорима (потврде именица средњег рода на -ије), *Јужнословенски филолог* LIII, Београд, 75–85.
- Ристић 1982 — С. Ристић: Морфема -*иљ*- у савременом српскохрватском језику, *Наш језик* XXV/4–5, Београд, 189–230.
- Ристић 1983 — С. Ристић: Морфема -*иљ*- у комбинацији са другим суфиксним морфемама, *Наш језик* XXVI/1, Београд, 6–24.
- Ристић 2003 — С. Ристић: Национална етика и култура у концептима неких речи

- српског језика, *Зборник Мајице српске за славистику* 63, Нови Сад, 237–253.
- Ристић 2006 — С. Ристић: Концепт емоције 'стида' у српском језику, *Когнитивнолингвистичка истраживања српског језика*, Београд, 261–282.
- Ристић/Кангрга — С. Ристић, Ј. Кангрга: *Енциклопедски немачко-српскохрватски речник*, Београд 1936.
- РМЈ — *Речник на македонској језик со српскохрватски језиковања*, ред. Б. Конески, Скопје 1986.
- РМС — *Речник српскохрватског књижевног језика* 1–3, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска 1967–1969, 4–6, Нови Сад: Матица српска 1971–1976.
- РСА — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* 1–, Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСГВ — *Речник српских говора Војводине* 1–10, Нови Сад 2000–2010.
- РСЈ — *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска 2007.
- Савићеве — Б. Савић, Д. Савић: Из лексике Великог Блашка (код Бањалуке), *Прилози истраживању језика* 28–29, Нови Сад 1997–1998, 205–245.
- САНУ 3 — *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Карацића, Пјесме јуначке средњијех времена*, књига трећа, Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, Београд 1974.
- Сараджева 1978 — Л. А. Сараджева: К етимологији праславјанској основи *zuby и древнеармянског *сир/р' 'зыбь'*, *Этимология* 1976, Москва, 64–66.
- Свето писмо — *Свѣто писмо Стараго и Новаго Завјета*, превео Стари Завјет Ђ. Даничић, Нови Завјет превео Вук Стеф. Карацић, Београд 1870.
- СГРС — *Словарь говоров Русского Севера* 1–, Екатеринбург 2001.
- СД — *Славянские древности: этнолингвистический словарь в пяти томах*, Москва 1995–.
- Седакова 1990 — О. А. Седакова: Тема "доли" в погребальном обряде (восточно- и южнославянский материал), *Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд*, Москва, 54–63.
- Седов 1990 — В. В. Седов: Погребальный обряд славян в начале средневековья,

- Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд*, Москва, 170–182.
- Секереш I — С. Секереш: Говор славонских Срба, *Зборник Майице српске за филологију и лингвистику XV/1*, Нови Сад 1972, 211–240.
- Сикимић 2001 — Б. Сикимић: Свечи црева мотају, *Кулѝ свейих на Балкану, Лицеум 5*, Крагујевац, 39–87.
- Синани 2005 — Д. Синани: Привиђења у западној Србији, *Гласник Еѝнографског инстѝиѝуѝа САНУ LIII*, Београд, 307–318.
- СМ — *Словенска мѝѝологија. Енциклопедијски речник*, Београд 2001.
- СПЗБ — *Слоўник беларускѝх гаворак паўночна-заходняѝ Беларусѝ і яе пагранѝчча 1–5*, Мѝнск 1979–1986.
- СРГП — *Словарь русских говоров Приамурья*, Москва 1983.
- СРГСУ — *Словарь русских говоров Среднего Урала 1–7*, Свердловск 1964–1988.
- Срезневский — И. И. Срезневский: *Материалы для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ I–III*, Санктпетербургъ 1893–1912.
- СРНГ — *Словарь русских народных говоров 1–*, Москва / Санкт-Петербург (раније Ленинград) 1965–.
- СРЯ XI–XVII — *Словарь русского языка XI–XVII вв. 1–*, Москва 1975–.
- СРЯ XVIII — *Словарь русского языка XVIII века 1–*, Санкт-Петербург (раније Ленинград) 1984–.
- СССЈ — *Синѝакса савременога срѝског језика: ѝпросѝа реченица*, у редакцији М. Ивић, Београд – Нови Сад 2005.
- Стакић 1988 — М. Стакић: *Деривациона фонетѝика именица и ѝридева у јужнословенским језицима*, Београд.
- Станић — М. Станић: *Ускочки речник 1–2*, Београд 1990–1991.
- Станић 1974 — М. Станић: *Ускочки говор, Срѝски дијалекѝолошки зборник XX*, Београд.
- Станишић 2006 — В. Станишић: *Увод у индоевројску филологију*, Београд.
- Станојевић — М. Станојевић: *Прилози речнику тимочког говора, Срѝски дијалекѝолошки зборник III*, Београд 1927, 177–194.
- Станојевић 1933 — М. Станојевић: *Из народног живота на Тимоку. Веровања и празноверице, Гласник Еѝнографског музеја у Београду VIII*, Београд, 59–

71.

- Станојчић/Поповић 2011¹³ — Ж. Станојчић, Љ. Поповић: *Грамаџика српског језика за гимназије и средње школе*, Београд.
- Стевановић 1956 — М. Стевановић: Императивне сложенице, *Наш језик* VIII/1–2, Београд, 6–18.
- Стевановић 1961–1962 — М. Стевановић: Проблем глаголског рода и повратни глаголи у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог* XXV, Београд, 1–47.
- Стевановић 1964 — М. Стевановић: Продуктивност неких наставака којима се граде *nomina agentis*, *Наш језик* XIV/1, Београд, 1–19.
- Стевановић 1975 — М. Стевановић: *Савремени српскохрватски језик (грамаџички системи и књижевнојезичка норма)* I, Београд.
- Стевановић 1986 — М. Стевановић: *Савремени српскохрватски језик (грамаџички системи и књижевнојезичка норма)* II, *Синџакса*, Београд.
- Стефановић 2006 — М. Стефановић: О категорији аниматности и (а)типичности објекта у српском и руском језику, *Когнитивнолингвистичка истраживања српског језика*, Београд, 321–341.
- Стијовић — Р. Стијовић: Из лексике Васојевића, *Српски дијалекџолошки зборник* XXXVI, Београд 1990, 121–380.
- Стијовић С. 1992 — С. Стијовић: *Славенизми у Његошевим џесничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Стојановић — Р. Стојановић: Црногравски речник, *Српски дијалекџолошки зборник* LVII, Београд 2010.
- Стојановић Љ. 1935 — Љ. Стојановић: О Маретићеву „Језичном савјетнику“, *Наш језик* IV/3, Београд, 90–92.
- Стојановић Љ. 1936 — Љ. Стојановић: О Маретићеву „Језичном савјетнику“, *Наш језик* IV/6, Београд, 188–190.
- Стойков 1968 — С. Стойков: Лексиката на банатскија говор, *Трудове по българска диалекџология* 4, Софија.
- Стойчев 1965 — Т. Стойчев: Родопски речник, *Българска диалекџология* II, Софија, 119–314.
- Стойчевъ 1915 — Кр. С. Стойчевъ: Рџчникъ на тетевенскија говоръ, *Сборникъ за*

- народни умотворения и народописъ XXXI*, София, 237–363.
- Суботић 1984 — Љ. Суботић: Судбина партиципа у књижевном језику код Срба у 19. веку, *Прилози проучавању језика* 20, Нови Сад, 5–81.
- Суботић/Бјелаковић 2005 — Љ. Суботић, И. Бјелаковић: Исказивање и типологија агенса у пасивним конструкцијама (у језику писаца предвуковске епохе уз поређење са стандардним језиком), *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане* 34/1, Београд, 55–69.
- Суворин — *Словарь древняго славянскаго языка составленный по Остромирову евангелию, Ф. Миклошичу, А. Х. Востокову, Я. И. Бердникову и Г. С. Кочетову*, издание А. С. Суворина, Санкт-Петербургъ 1899.
- СЦСРЈА — *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка I–IV*, Санктпетербургъ 1847.
- Сџашкович — Т. Ф. Сџашкович: *Матџрьялы да слоўника Гродзенскай вобласци*, Мінск 1972.
- Тановић 1925 — С. Тановић: Српска народна јела и пића из Ђевђелијске Казе, *Срџски еџнографски зборник XXXII*, Живот и обичаји народни 14, Београд, 237–302.
- Терзић 1969 — А. Терзић: Структурно-семантичке одлике глаголских именица творбеног типа *-ние, -ение, -тие* у руском и *-ње, -ење, -ће* у српскохрватском, *Анали Филолошког факултџеџа* 9, Београд, 27–93.
- Терзић 1997 — А. Терзић: Структурно-семантичке карактеристике глагола са префиксалном групом *џона-* у руском и српском језику, *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане* 26/2, Београд, 309–320.
- Тешић — М. Тешић: Говор Љештанског, *Срџски дијалектџолошки зборник XXII*, Београд 1977, 159–328.
- Толстая 2008 — С. М. Толстая: *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*, Москва.
- Толстој 1995 — Н. И. Толстој: *Језик словенске кулџуре*, Ниш.
- Толстой/Толстая 1988 — Н. И. Толстой, С. М. Толстая: Народная этимология и структура славянског ритуалног текста, *Славянское языкознание, X Международнџй съезд славистов*, Москва, 250–264.
- Томић I — М. Томић: Говор Свиничана, *Срџски дијалектџолошки зборник XXX*,

- Београд 1984, 7–265.
- Тополињска 2006 — З. Тополињска: Глаголска валенција као веза између синтаксичког и творбеног система, *Когнитивнолингвистичка истраживања српског језика*, Београд, 343–352.
- Тополињска 2009 — З. Тополињска: Македонски јазик, *Јужнословенски језици: грамајичке стуркјуре и функције*, ред. П. Пипер, Београд, 139–253.
- Топоров — В. Н. Топоров: *Пруски јазик. Словарь 1–5*, Москва, 1975–1990.
- Топоров 1990 — В. Н. Топоров: Заметка о двух индоевропейских глаголах умираяния, *Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд*, Москва, 47–53.
- Трубачев 1994 — О. Н. Трубачев: Праславянское лексическое наследие и древнерусская лексика дописьменного периода, *Этимология 1991–1993*, Москва, 3–23.
- Трубачев 2004 — О. Н. Трубачев: *Труды по этимологии. Слово. История. Культура*, Том 1, Москва.
- ТСБМ — *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы 1–5*, Мінск 1977–1984.
- ТСРЯ — *Толковый словарь русского языка*, Москва 2008.
- Тирић — Љ. Тирић: Говор Лужнице, *Српски дијалектолошки зборник XXIX*, Београд 1983, 7–191.
- Ћупић — Д. Ћупић: Говор Бјелопавлића, *Српски дијалектолошки зборник XXIII*, Београд 1977, 1–226.
- Ћупићи — Д. Ћупић, Ж. Ћупић: Речник говора Загарача, *Српски дијалектолошки зборник XLIV*, Београд 1997.
- Фасмер — М. Фасмер: *Этимологический словарь русского языка I–IV* (перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева), Москва 1986–1987.
- Фекете 2007 — Е. Фекете: Између пасива и адјектива, *Зборник Мајице српске за славистику 71–72*, Нови Сад, 293–304.
- Филиповић 1949 — М. С. Филиповић: Живот и обичаји народни у Височкој Нахији, *Српски етнографски зборник LXI*, II одељење, Живот и обичаји народни 27, Београд.
- Херей-Шиманьска 2002 — К. Херей-Шиманьска: Славянская лексика, называющая умираяние, *Studia Slavica Hungarica 47/3–4*, Budapest, 269–276.

- Цейтлин 1986 — Р. М. Цейтлин: *Лексика древнеболгарских рукописей X-XI вв.*, София.
- Цейтлин 1996 — Р. М. Цейтлин: *Сравнительная лексикология славянских языков X/XI-XIV/XV вв. Проблемы и методы*, Москва.
- Цибранска-Костова 2005 — М. Цибранска-Костова: Старобългарският глагол **трьгоувити**, *Български език* ЛП/3, София, 61–65.
- Цихун 1999/2000 — Г. Цихун: Белоруско-български паралели от етимологична гледна точка (Някои допълнения и уточнения към „Български етимологичен речник“), *Български език* XLVIII/1, София, 41–44.
- Црњак — Д. Црњак: *Терминологија куће и њокућсѝва у Лијевчу њољу и Жуји*, Бања Лука 2006.
- Чемериќић — Д. Чемериќић: Збирка речи из Призрена (грађа РСА).
- Черная 2008 — Л. А. Черная: «Порог» и «час» смертный в древнерусской культуре, *Категории жизни и смерти в славянской культуре*, Москва, 212–223.
- Чешљар — М. Чешљар: Из лексике Иванде (румунски Банат), *Прилози њроучавању језика* 19, Београд 1983, 107–148.
- ЧСР — *Чешко-српски речник. Ћеско-srbský slovník* I–II, Београд 2000–2001.
- Шаќић 1965 — Ј. Шаќић: Придеви са суфиксом *-ив / -љив* у српскохрватском језику, *Прилози њроучавању језика* 1, Нови Сад, 75–100.
- Шклифов 1979 — Б. Шклифов: Долнопреспанският говор, *Трудове по българска диалектология* 11, София.
- Шульгач 2003 — В. П. Шульгач: Українські етимології: *мілотá, нат, трўтба, перелўкий, словїни, схнўти, кўгота, пáног, геб, куржїти*, *Slavia* 72/3, Praha, 301–304.
- ЭСБМ — *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* 1–, Мінск 1978–.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков* 1–, Москва 1974–.
- Якушкина 2002 — Е. И. Якушкина: Оппозиции *прямой–кривой* и *прямой–обратный* и их культурные коннотации, *Признаковое пространство культуры*, Москва, 163–183.

- Andersen 1999 — H. Andersen: The Western South Slavic Contrast Sn. *sah-ni-ti* // SC *sah-nu-ti*, *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 2, Ljubljana – Lawrence, 47–62.
- Andriotis 1939 — N. P. Andriotis: Die wechselnde Stellung von Kompositionsgliedern im Spät-, Mittel- und Neugriechischen, *Glotta* XXVII, Göttingen, 92–134.
- Arambašin 1912 — J. Arambašin: *Liječnički rječnik*, Split.
- Arnott 2007 — W. G. Arnott: *Birds in the Ancient World from A to Z*, New York.
- Babić 1986 — S. Babić: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb.
- Babik 2003 — Z. Babik: O rzekomym prasłowiańskim *ǫbolъ 'ul', *Rocznik Slawistyczny* LIII, Kraków, 15–20.
- Bandić 1980 — D. Bandić: *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Beograd.
- Bańkowski — A. Bańkowski: *Etymologiczny słownik języka polskiego* 1–2, Warszawa, 2000.
- Beekes 1995 — R. S. P. Beekes: *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction*, Amsterdam – Philadelphia.
- Benešić — J. Benešić: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, Zagreb 1985–.
- Benvenist 1975 — E. Benvenist: *Problemi opšte lingvistike*, Beograd.
- Berneker — E. Berneker: *Slavisches etymologisches Wörterbuch* 1–2 (A–моръ), Heidelberg 1908–1914.
- Bezljaj — F. Bezljaj: *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, Ljubljana 1977–2007.
- Bezljaj 2003 — F. Bezljaj: *Zbrani jezikoslovni spisi* 1–2 (uredila M. Furlan), Ljubljana.
- Bezenberger 1878 — A. Bezenberger: Homerische Etymologien, *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen* 4, Göttingen, 313–359.
- Birnbaum/Schaeken 1997 — H. Birnbaum, J. Schaeken: *Das altkirchenslavische Wort. Bildung — Bedeutung — Herleitung. Altkirchenslavische Studien* I, München.
- Birtić/Matas Ivanković 2009 — M. Birtić, I. Matas Ivanković: Akuzativne dopune uz neprijelazne glagole: što su unutrašnji objekti?, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35, Zagreb, 1–19.
- Blažek 2009 — V. Blažek: Kam ta slova zmizela? O chybějících slovanských kontinuantech indoevropských etymonů, *Studia etymologica Brunensia* 6, Praha, 37–57.
- Bloch/Wartburg — O. Bloch, W. von Wartburg: *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris 1950².
- Boerio — G. Boerio: *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1856².
- Boryś — W. Boryś: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.

- Boryś 1969 — W. Boryś: *Budowa słowotwórcza rzeczowników w tekstach czakawskich XV i XVI w.*, Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Boryś 1975 — W. Boryś: *Prefiksacja imienna w językach słowiańskich*, Wrocław etc.
- Boryś 1984–1985 — W. Boryś: Čakavski semantički arhaizam *lukno* „iznemoglost, slabost”, *Zbornik Matičice srpske za filologiju i lingvističku XXVII–XXVIII*, Novi Sad, 95–97.
- Boryś 1985 — W. Boryś: Из деривације именица у изворним српским средњовековним споменицима. Називи радњи и чина, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 14/1, Београд, 129–135.
- Boryś 1989 — W. Boryś: Dijalektološki rječnici kao izvor za proučavanje najstarijeg sloja domaćega hrvatskoga ili srpskoga leksika, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 8, Zagreb, 15–31.
- Boryś 1999 — W. Boryś: *Czakawske studia leksykalne*, Warszawa.
- Brodowska-Honowska 1960 — M. Brodowska-Honowska: *Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*, Kraków – Wrocław – Warszawa.
- Brückner — A. Brückner: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.
- Brückner 1898 — A. Brückner: Preussisch und Polnisch, *Archiv für slavische Philologie* 20, Berlin, 481–515.
- Brugman/Lakoff 2006 — C. Brugman, G. Lakoff: Cognitive topology and lexical networks, *Cognitive Linguistics: Basic Readings*, Berlin – New York, 109–139.
- Buck — C. D. Buck: *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago – London 1949.
- Burzyńska/Kamieniecki 1998 — A. B. Burzyńska, J. Kamieniecki: Wpływ przeszłości na językowy obraz śmierci ludzi i zwierząt w polszczyźnie, *Etnolingwistyka* 9/10, Lublin, 81–92.
- CGZ — *Quattuor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*. Characteribus cyrillicis transcriptum notis criticis prolegomenis appendicibus auctum adiuvante summi ministerii Borussici liberalitate edidit V. Jagić, Berolini, 1879.
- Chantraine — P. Chantraine: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque* I–IV, Paris 1968–1980.
- Cienki 1997 — A. Cienki: Some Properties and Groupings of Image Schemas, *Lexical and Syntactical Constructions and the Construction of Meaning*, Amsterdam – Philadelphia, 3–15.
- Cienki 1998 — A. Cienki: STRAIGHT: An image schema and its metaphorical extensions, *Cognitive Linguistics* 9/2, 107–149.

- Cienki 1998a — A. Cienki: Slavic Roots for ‘Straight’ and ‘Bent’: Experiential Gestalts, Conceptual Metaphors, and Cultural Models as Factors in Semantic Change, *American Contributions to the Twelfth International Congress of Slavists: Literature. Linguistics. Poetics*, Columbus, 298–313.
- Corin 1997 — A. Corin: O sintaksi egzistencijalnog *habere* (*има*) у српском језику, *Научни сасѳанак слависѳа у Вукове дане* 26/2, Београд, 45–60.
- Counts/Counts 2004 — D. A. Counts, D. Counts: The good, the bad, and the unresolved death in Kaliai, *Social Science & Medicine* 58/5, 887–897.
- Cvetković 2003 — K. Cvetković: Metaforička konceptualizacija: analiza glagola vizuelne percepcije, *Jezik, društvo, saznanje. Profesoru Ranku Bugarskom od njegovih studenata*, Београд, 197–213.
- ČDL — M. Hraste, P. Šimunović, R. Olesch: *Čakavisch-deutsches Lexikon* I, Köln – Wien 1979.
- Damjanović — Stj. Damjanović: Hrvatski srednjovjekovni tekstovi: tri pisma i tri jezika (http://www.hrvatskiplus.org/prilozi/dokumenti/anagram/Damjanovic_Hrvatski.pdf).
- DELI — M. Cortelazzo, P. Zolli: *Dizionario etimologico della lingua italiana* 1–5, Bologna 1979–1988.
- De Mulder 2007 — W. De Mulder: Force Dynamics, *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford, 294–317.
- Derksen — R. Derksen: *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden – Boston, 2008.
- Divković — M. Divković: *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb 1900².
- DLRM — *Dicționarul limbii române moderne*, București 1958.
- Dragičević 2010 — R. Dragičević: Leksička semantika u srbistici krajem 20. i početkom 21. veka, *Srpska lingvistika / Serbische Linguistik. Eine Bestandsaufnahme*, München – Berlin, 15–32.
- DtWb — *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*, 16 Bde. in 32 Teilbänden, Leipzig 1854–1961, Quellenverzeichnis, Leipzig 1971.
- Dulčići — J. Dulčić, P. Dulčić: Rječnik bruškoga govora, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 7, Zagreb 1985, 371–747.
- DWDS — *Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache* (<http://www.dwds.de>).
- Dzino 2010 — D. Dzino: *Becoming Slav, Becoming Croat: Identity Transformations in Post-Roman and Early Medieval Dalmatia. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450*, Leiden – Boston.
- EIEC — *Encyclopedia of Indo-European Culture*, J. P. Mallory, D. Q. Adams, eds.,

- London – Chicago 1997.
- Ernout/Meillet – A. Ernout, A. Meillet: *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris 1951³.
- ESJS – *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* 1–, Praha 1989–.
- ESSJ – *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena* I–II, Praha 1973–1980.
- Evans 2004 – V. Evans: *The Structure of Time. Language, Meaning and Temporal Cognition*, Amsterdam – Philadelphia.
- Evans/Green 2006 – V. Evans, M. Green: *Cognitive Linguistics: An Introduction*, Edinburgh.
- EWU – *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* I–III, Hrg. L. Benkő, Budapest 1993–1997.
- Feist – S. Feist: *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache*, Leiden 1939³.
- Filipović 1970 – M. Filipović: Orijeentalna komponenta u narodnoj kulturi Južnih Slovena, *Prilozi za orijentalnu filologiju* XVI–XVII (1966–1967), Sarajevo, 101–116.
- Finka/Šojat – B. Finka, A. Šojat: Karlovački govor, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 3, Zagreb 1973, 77–150
- FO – *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo 1981.
- Fraenkel – E. Fraenkel: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* I–II, Göttingen 1962–1965.
- Gärdenfors 2007 – P. Gärdenfors: Representing actions and functional properties in conceptual spaces, *Body, Language and Mind*. Vol. 1: *Embodiment*, Berlin – New York, 167–195.
- Gavazzi 1985 – M. Gavazzi: Leksikologijski prilozi (druga rukovet), *Zbornik u čast Petru Skoku o stotoj obljetnici rođenja (1881–1956)*, Zagreb.
- Gavrilović 1986 – S. Gavrilović: Ćiriliska pisma i akta iz prve polovine XVIII veka, *Istraživanja* 11, Novi Sad, 252–310.
- Geeraerts 1997 – D. Geeraerts: *Diachronic Prototype Semantics: A Contribution to Historical Lexicology*, Oxford.
- Geeraerts 2006 – D. Geeraerts: Prototype theory: Prospects and problems of prototype theory, *Cognitive Linguistics: Basic Readings*, Berlin – New York, 141–165.
- Geeraerts 2010 – D. Geeraerts: *Theories of Lexical Semantics*, Oxford.
- Geić/Slade-Šilović II – D. Geić, M. Slade-Šilović: Građa za diferencijalni rječnik trogirskoga čakavskog govora od polovice XIX do polovice XX stoljeća II, *Čakavska rič* 1989/1, Split, 89–114.

- Gibbs/Colston 2006 — R. W. Gibbs, Jr., H. L. Colston: The cognitive psychological reality of image schemas and their transformations, *Cognitive Linguistics: Basic Readings*, Berlin – New York, 239–268.
- Giglioli 1890 — E. H. Giglioli: *Avifauna locali*, Firenze.
- Gołąb 1968 — Z. Gołąb: The Grammar of Slavic Causatives, *American Contributions to the Sixth International Congress of Slavists 1. Linguistic Contributions*, The Hague, 1–24.
- Grickat 1961 — I. Grickat: Razvoj značenja glagola imati, *Radovi XVIII*, Odjeljenje historijsko-filoloških nauka, knj. 6, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 67–81.
- Grković-Major 2011 — J. Grković-Major: The Development of Predicative Possession in Slavic Languages, *The Grammar of Possessivity in South Slavic Languages: Synchronic and Diachronic Perspectives*, *Slavic Eurasian Studies* 24, 35–54.
- Grković-Mejdžor 2011a — J. Grković-Mejdžor: Semantika glagola čulne percepcije u staroslovenskom jeziku, *Slavistična revija* 59/1, Ljubljana, 11–20.
- Gutschmidt 1971 — K. Gutschmidt: Zur belorussischen Lexikographie in den Jahren 1969 und 1970, *Zeitschrift für Slawistik* XVI/3, Berlin, 377–384.
- Hadrovics — L. Hadrovics: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest 1985.
- Hadžić — I. Hadžić: *Rožajski rječnik. Građa za diferencijalni rječnik narodnog govora rožajskog kraja*, Rožaje 2003.
- Hampe 2005 — B. Hampe: Image schemas in Cognitive Linguistics: Introduction, *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*, Berlin – New York, 1–12.
- Havlová 1994 — E. Havlová: Slovanská etymologie a homonymie, *Slavia* 63/2, Praha, 141–148.
- Heine 1997 — B. Heine: *Possession. Cognitive sources, forces, and grammaticalization*, Cambridge.
- Heine 2001 — B. Heine: Ways of explaining possession, *Dimensions of Possession*, Amsterdam – Philadelphia, 311–328.
- Heine/Kuteva 2002 — B. Heine, T. Kuteva: *World Lexicon of Grammaticalization*, Cambridge.
- Herej-Szymańska 2002 — K. Herej-Szymańska: Czasowniki ze znaczeniem ‘umierać’ w gwarach bułgarskich, *Dzieje Słowian w świetle leksyki*, Kraków, 389–396.
- Hessels 2011 — *A Late Eighth-Century Latin–Anglo-Saxon Glossary Preserved in the Library of the Leiden University*, ed. by J. H. Hessels, New York.
- Hirc 1896 — D. Hirc: O njekim mjestima u Hrvatskoj i Slavoniji, *Zbornik za narodni*

- život i običaje Južnih Slavena I*, Zagreb, 289–291.
- Hirtle 1969 — W. H. Hirtle: -Ed Adjectives like ‘verandahed’ and ‘blue-eyed’, *Journal of Linguistics* 6/1, Cambridge, 19–36.
- Hirtz — M. Hirtz: *Rječnik narodnih zoologičkih naziva*, I *Dvoživci (amphibia) i gmazovi (reptilia)* 1928, II *Ptice (aves)* 1938–1947, III *Ribe (pisces)* 1956, Zagreb.
- Holub/Kopečný — J. Holub, F. Kopečný: *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1952.
- Hörmann II — K. Hörmann: *Narodne pjesme muslimana u Bosni i Hercegovini*, knj. II, Sarajevo 1933.
- Imami — P. Imami: *Beogradski frajerski rečnik*, Beograd 2003.
- Ivić 2002 — M. Ivić: *Red reči*, Beograd.
- Ivić 2008 — M. Ivić: *Lingvistički ogledi*, Beograd.
- Ivić P. 1981 — P. Ivić: Prilog kategorizaciji pojedinih grupa čakavskih govora, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, Zagreb, 67–91.
- Jagić 1884 — V. Jagić: Kleine Mittheilungen, *Archiv für slavische Philologie* 7, Berlin, 480–524.
- Jagić 1898 — V. Jagić: Die slavischen Composita in ihrem sprachgeschichtlichen Auftreten, *Archiv für slavische Philologie* 20, Berlin, 519–556.
- Janyšková 2003 — I. Janyšková: K úloze tabu v etymologii, *Studia etymologica Brunensia* 2, Praha, 179–189.
- Johnson 1987 — M. Johnson: *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*, Chicago – London.
- Johnson 2005 — M. Johnson: The philosophical significance of image schemas, *From Perception to Meaning: Image schemas in Cognitive Linguistics*, Berlin – New York, 15–33.
- Jonke 1963 — Lj. Jonke: Češki jezični elementi u hrvatskosrpskom književnom jeziku, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 5, *Ovi su radovi posvećeni sveuč. prof. dru Mati Hrasti o šezdeset petoj godini života. Radovi su namijenjeni V međunarodnomu kongresu slavista u Sofiji*, Zagreb, 35–46.
- Jungmann — J. Jungmann: *Slovník česko-německý* I–V, Praha 1835–1839, репринт Praha 1989–1990.
- Kalima 1909 — J. Kalima: Nochmals russ. *bygát* ‘trocknen, dachinschwinden, verderben’, *Indogermanische Forschungen* 24, Strassburg, 249–250.
- Kantor 1978 — M. Kantor: On multiple prefixation, aspect and procedurals, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* XXI/1, Нови Сад, 47–54.
- Kavanjin 1861 — J. Kavanjin: *Bogatstvo i ubožtvo*, Zagreb.

- Kimmel 2005 — M. Kimmel: Culture regained: Situated and compound image schemas, *From Perception to Meaning: Image schemas in Cognitive Linguistics*, Berlin – New York, 285–311.
- Klajn 2002 — I. Klajn: *Rečnik jezičkih nedoumica*, Beograd.
- Klikovac 2004 — D. Klikovac: *Metafore u mišljenju i jeziku*, Beograd.
- Klikovac 2006² — D. Klikovac: *Semantika predloga*, Beograd.
- Kluge — F. Kluge: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 24., durchgesehene und erweiterte Auflage bearbeitet von E. Seebold, Berlin – New York 2002.
- Kordić 2002 — S. Kordić: *Riječi na granici punoznačnosti*, Zagreb.
- Kovačec 2010 — A. Kovačec: Pavao Ritter Vitezović: *Lexicon Latino-Illyricum. Svezak treći. Hrvatsko-latinski rječnik*. Priredile i pogovor napisale Nada Vajs i Zrnka Meštrović. Zagreb, ArTresor naklada i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2009., 1422 str., *Filologija* 54, Zagreb, 123–127.
- Kovačević 1878 — Lj. Kovačević: Nekoliko priloga staroj srpskoj književnosti, *Starine* X, Zagreb, 274–293.
- Krzeszowski 1993 — T. P. Krzeszowski: The axiological parameter in preconceptual image schemata, *Conceptualizations and Mental Processing in Language*, Berlin – New York, 307–329.
- Kuna 1971 — H. Kuna: Jezik bosanske književnosti XVII i XVIII vijeka u svjetlosti književno-jezičkog manira, *Зборник Матѳице српске за филологију и лингвистику* XIV/1, Нови Сад, 33–52.
- Kuryłowicz 1948 — J. Kuryłowicz: Le degré long en balto-slave, *Rocznik Sławistyczny* XVI/1, Kraków, 1–14.
- Kurz et al. 1955 — J. Kurz, R. Večerka, E. Havlová: Konference o slovníku jazyka staroslověnského a o etymologickém slovníku jazyků slovanských, *Slavia* XXIV/1, Praha, 123–145.
- Lakoff 1987 — G. Lakoff: *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about Mind*, Chicago – London.
- Lakoff/Johnson 1980 — G. Lakoff, M. Johnson: *Metaphors We Live By*, Chicago – London.
- Langacker 1987 — R. W. Langacker: *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. 1: *Theoretical Prerequisites*, Stanford.
- Langacker 1995 — R. W. Langacker: Possession and possessive constructions, *Language and the Cognitive Construal of the World*, Berlin – New York, 51–79.
- Langacker 1999 — R. W. Langacker: Losing control: grammaticization, subjectification,

- and transparency, *Historical Semantics and Cognition*, Berlin – New York, 147–175.
- Langacker 2008 — R. W. Langacker: *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*, Oxford – New York.
- Lencek 1984–1985 — R. L. Lencek: Is there a *-ni-:-ne-* Isogloss in the South Slavic Speech Area?, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* XVII–XVIII, Нови Сад, 395–403.
- Levin 1989 — E. Levin: *Sex and Society in the World of the Orthodox Slavs, 900–1700*, Ithaca, New York.
- Lewandowska-Tomaszczyk 2007 — B. Lewandowska-Tomaszczyk: Polysemy, Prototypes, and Radial Categories, *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford, 139–169.
- Lewis/Short — *A Latin Dictionary*. Founded on Andrews' edition of Freund's Latin dictionary, revised, enlarged, and in great part rewritten by Charlton T. Lewis, Ph.D. and Charles Short, LL.D., Oxford 1879. (www.perseus.tufts.edu).
- Lindsay 1921 — *The Corpus Glossary*, ed. by W. M. Lindsay, Cambridge.
- Lipljin — T. Lipljin: *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Varaždin 2002.
- Lipovac-Radulović I — V. Lipovac-Radulović: *Romanizmi u Crnoj Gori, jugoistočni dio Boke Kotorske*, Cetinje – Titograd 1981.
- LIV — *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*, Wiesbaden 2001.
- Loma 1995 — A. Loma: Dalje od reči: Rekonstrukcija prajezičkih leksemskih spojeva kao perspektiva slovenske i indoevropske etimologije. I. O slovenskom i dačkom nazivu biljke 'Verbascum'; II. Neki refleksi ie. korena **dereu-* u slovenskim jezicima, *Јужнословенски филолог* LI, Београд, 31–58.
- Loma 2003 — A. Loma: Zur frühslavischen Nominalkomposition und ihren indogermanischen Grundlagen, *Studia etymologica Brunensia* 2, Praha, 267–277.
- Lončarić 2005 — M. Lončarić: *Kajkaviana & Alia: ogledi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima*, Čakovec – Zagreb.
- Lunt 2001⁷ — H. G. Lunt: *Old Church Slavonic Grammar*, Berlin – New York.
- Machek — V. Machek: *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1968².
- Machek 1930 — V. Machek: Nochmals zu der Ausdrucksweise „seines Todes sterben“, *Zeitschrift für slavische Philologie* 7, Wiesbaden, 377–379.
- Machek 1934 — V. Machek: *Recherches dans le domaine du lexique balto-slave*, Spisy Filosofické fakulty Masarykovy university v Brně 37, Brno.

- Machek 1954 — V. Machek: Max Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, Erster Band (A–K). Heidelberg 1953, Winter, XXXVIII + 712s, *Slavia* XXIII/1, Praha 1954, 63–67.
- Mallory/Adams 2006 — J. P. Mallory, D. Q. Adams: *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*, New York.
- Mandler 2004 — J. M. Mandler: *The Foundations of Mind: Origins of Conceptual Thought*, Oxford.
- Maretić 1899 — T. Maretić: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Maretić 1924 — T. Maretić: *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb.
- Matasović 2002 — R. Matasović: Otudiva i neotudiva posvojnost u hrvatskome jeziku, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28, Zagreb, 151–160.
- Matešić — J. Matešić: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1982.
- Matzenauer 1880 — A. Matzenauer: Příspěvky ke slovanskému jazykozpytu, *Listy filologické a paedagogické* 7, Praha, 1–48, 161–224.
- Matzenauer 2009 — A. Matzenauer: *Beiträge zur Kunde der altpreußischen Sprache*, Praha.
- Mažuranić — V. Mažuranić: *Prinosi za hrvatski pravno-povijestni rječnik*, Zagreb 1908–1922, репринт 1975.
- Meillet 1895 — A. Meillet: Étymologies, *Indogermanische Forschungen* 5, Strassburg, 328–334.
- Meillet 1902 — A. Meillet: *Études sur l'étymologie & le vocabulaire du vieux slave* I, Paris.
- Meillet 1905 — A. Meillet: *Études sur l'étymologie & le vocabulaire du vieux slave* II, Paris.
- Meillet/Vaillant 1934 — A. Meillet: *Le slave commun*, seconde édition revue et augmentée avec le concours de A. Vaillant, Paris.
- Mervis/Rosch 1981 — C. B. Mervis, E. Rosch: Categorization of natural objects, *Annual Review of Psychology* 32, 89–115.
- Mihajlović/Vuković — V. Mihajlović, G. Vuković: *Srpskohrvatska leksika ribarstva*, Novi Sad 1977.
- Mikkola 1909 — J. J. Mikkola: Zwei slavische Etymologien, *Indogermanische Forschungen* 26, Strassburg, 295–296.
- Mikkola 1942 — J. J. Mikkola: *Urslavische Grammatik*, II Teil: *Konsonantismus*, Heidelberg.
- Miklosich — F. Miklosich: *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886.

- Miklosich 1862–1865 — F. Miklosich: *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae.
- Miklosich 1875: F. Miklosich: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen II, Stammbildungslehre*, Wien.
- Miklosich 1879²: F. Miklosich: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen I, Lautlehre*, Wien.
- Milčetić 1890 — I. Milčetić: Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika, *Starine XXIII*, Zagreb, 39–153.
- MNyTESz — *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III*, Budapest 1967–1976.
- Mortelmans 2007 — T. Mortelmans: Modality in Cognitive Linguistics, *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford, 869–889.
- Moszyński — K. Moszyński: *Kultura ludowa Słowian 1–2*, Warszawa, 1967–1968².
- MS — *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, edidit Fr. Miklosich, Viennae 1858.
- Naselja — M. Korenčić: *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971*, Zagreb 1979.
- Němec 1954 — I. Němec: O slovanské předponě *po-* slovesné, *Slavia XXIII/1*, Praha, 1–22.
- Němec 1959 — I. Němec: Vývojové problémy soudobé nauky o vidu, *Slavia XXVIII/3*, Praha, 301–325.
- Němec 1964 — I. Němec: K původu slovanských transitiv *n-*ových, *Prace Filologiczne XVIII/2*, Warszawa, 87–92.
- Němec 1975 — I. Němec: Diskussionsbeitrag zum Referat von H. Schuster-Šewc, *Slawische Wortstudien. Sammelband des internationalen Symposiums zur etymologischen und historischen Erforschung des slawischen Wortschatzes*, Leipzig, 11.–13. 10. 1972, Bautzen, 23–24.
- Nerlich/Clarke 2003 — B. Nerlich, D. D. Clarke: Polysemy and flexibility: Introduction and overview, *Polysemy: Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*, Berlin – New York, 3–30.
- Oakley 2007 — T. Oakley: Image Schemas, *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford, 214–235.
- Opća enciklopedija — *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda 1–9*, Zagreb 1977–1988.
- Osten-Sacken 1907–1908 — W. v. d. Osten-Sacken: Zur slavischen Wortkunde, *Indogermanische Forschungen 22*, Strassburg, 312–323.
- Otrębski 1959 — J. Otrębski: FRANCISZEK SŁAWSKI. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Tom I. A–J. Kraków, 1952–1956, *Lingua Posnaniensis VII*, Poznań, 312–315.

- Otrębski 1977 — J. Otrębski: Giełto, *Lingua Posnaniensis* XX, Warszawa – Poznań, 17.
- Paganini 1857— P. A. Paganini: *Vocabolario domestico genovese-italiano con un' appendice zoologica*, Genova.
- Parčić — C. A. Parčić: *Vocabolario croato-italiano*, Zara 1901³.
- Pedersen 1903 — H. Pedersen: Przyczynki do gramatyki porównawczej języków słowiańskich, *Materyaly i prace Komisyi Językowej Akademii Umiejetności w Krakowie* I/2, Kraków, 165–176.
- Peić/Bačlija — M. Peić, G. Bačlija: *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica 1990.
- Pejović 2005 — R. Pejović: *Muzički instrumenti srednjovekovne Srbije*, Beograd.
- Piper 2001 — P. Piper: *Jezik i prostor*, Beograd.
- Pleteršnik — M. Pleteršnik: *Slovensko-nemški slovar* I–II, Ljubljana 1894–1895.
- Pohl 1977 — H. D. Pohl: *Die Nominalkomposition im Alt- und Gemeinlavischen. Ein Beitrag zur slavischen, indogermanischen und allgemeinen Wortbildung*, Klagenfurt.
- Pokorny — J. Pokorny: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* I–II, Bern – München 1959–1969.
- Polański — K. Polański: *Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich* 1–6, Wrocław – Warszawa 1962–1994.
- Poljanec — *Rusko-hrvatski rječnik*, sastavili R. F. Poljanec, S. M. Madatova-Poljanec, Zagreb 1973³.
- Popova 2005 — Y. Popova: Image schemas and verbal synaesthesia, *From Perception to Meaning: Image schemas in Cognitive Linguistics*, Berlin – New York, 395–419.
- Popowska-Taborska 1989 — H. Popowska-Taborska: Kaszubski i słoweński archaizm *gub(a)* 'fałda, zmarszczka', *Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*, Ljubljana, 255–260.
- PSJČ — *Přiruční slovník jazyka českého* I–VIII, Praha 1935–1957; примери из картотеке који нису ушли у речник преузети су из веб издања речника: <http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php>
- PZ — *Poljički zbornik* (svezak prvi), Zagreb 1968.
- Radovanović 1990 — M. Radovanović: *Spisi iz sintakse i semantike*, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- Raffaelli 2000 — I. Raffaelli: Neki vidovi kognitivne semantike u rekonstrukciji semantičkih struktura, *Suvremena lingvistika* 49–50, Zagreb, 125–141.

- Rammelmeyer 1975 — M. Rammelmeyer: *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen. Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung*, Wiesbaden.
- Ranjina 1850 — D. Ranjina: *Pjesni razlike, pisane 1550–1563*, Zagreb.
- Rasulić 2004 — K. Rasulić: *Jezik i prostorno iskustvo*, Beograd.
- RCJHR — *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* 1–, Zagreb 2000.
- Rejzek 2001 — J. Rejzek: *Český etymologický slovník*, Praha.
- RHD — The Random House Dictionary of the English Language, New York s. a.
- RHKKJ — *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* 1–, Zagreb 1984–.
- Ribarić — J. Ribarić: Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, *Српску дијалектолошки зборник IX*, Београд 1940, 1–207.
- Ringheim 1951 — A. Ringheim: *Eine altserbische Trojasage*, Prague – Upsal.
- RJA — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU I–XXIII*, Zagreb 1880–1976.
- Roki — Â. Ròki-Fortunãto: *Lîbar Vîškiga Jazîka*, priredi, obradi i fini T. Ròki, Toronto 1997.
- Sadnik/Aitzetmüller — L. Sadnik, R. Aitzetmüller: *Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen* 1–7, А–быволь, Wiesbaden 1963–1973.
- Schumann 1958 — K. Schumann: *Die griechischen Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altbulgarischen*, Wiesbaden.
- Schuster-Šewc — H. Schuster-Šewc: *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* I–IV, Bautzen 1978–1989.
- Schuster-Šewc 1977 — H. Schuster-Šewc: Zur Bedeutung des Sorbischen und Slowenischen für die slawische historisch-vergleichende Sprachforschung, *Nahtigalov zbornik*, Ljubljana, 433–451.
- Schuster-Šewc 2000 — H. Schuster-Šewc: Überlegungen zur Genese des urslawischen *ch, *Studia etymologica Brunensia* 1, Praha, 23–35.
- Schütz 1957 — J. Schütz: Noch ein Tabuwort für 'Schlange' im Slavischen, *Езиковедски изследвания в чест на академик Стефан Младенов*, София, 333–336.
- Seale 2004 — C. Seale: Media constructions of dying alone : a form of 'bad death', *Social Science & Medicine* 58/5, 967–974.
- Seale/Van der Geest 2004 — C. Seale, S. Van der Geest: Good and bad death: Introduction, *Social Science & Medicine* 58/5, 883–885.
- SEK — W. Boryś, H. Popowska-Taborska: *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* 1–6, Waszawa 1994–2010.
- Sekereš III — S. Sekereš: Govor našičkog kraja, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 2, Zagreb 1966, 209–301.

- Sekereš V — S. Sekereš: Govor Slavonske Podravine, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* XVIII/1, Нови Сад 1975, 185–221.
- Sekereš VII — S. Sekereš: Govor Požeške kotline, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* XIX/1, Нови Сад 1976, 173–248.
- Sekereš IX — S. Sekereš: Govor Hrvata u južnoj Baranji, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4, Zagreb 1977, 323–481.
- Sekereš XI — S. Sekereš: Govor Srba u južnoj Baranji, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* XXIII/2, Нови Сад 1980, 127–188.
- Sekereš XII — S. Sekereš: Govor iločkih Hrvata, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* XXVI/2, Нови Сад 1983, 123–174.
- Sekulić — A. Sekulić: *Rječnik govora bačkih Hrvata*, Zagreb 2005.
- SFJP — S. Skorupka: *Słownik frazeologiczny języka polskiego, A–P, R–Ż*, Warszawa, 1977.
- Shevelov 1964 — G. Y. Shevelov: *A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic*, Heidelberg.
- Shevelov 1964a — G. Y. Shevelov: Weak *jers* in Serbo-Croatian and South Slavic: developments in the word initial syllable, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* VII, Нови Сад, 23–43.
- Simeon — R. Simeon: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* I–II, Zagreb 1969.
- SJP — *Słownik języka polskiego* I–VIII, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900–1927.
- SJS — *Slovník jazyka staroslověnského* I–IV, Praha 1958–1997, репринт *Словарь старославянского языка* I–IV, Санкт-Петербург 2006.
- Skok — P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV, Zagreb 1971–1974.
- Skok 1911 — P. Skok: Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg), *Archiv für slavische Philologie* 32, Berlin, 363–383.
- Skok 1912 — P. Skok: Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg), *Archiv für slavische Philologie* 33, Berlin, 338–375.
- Sławski — F. Sławski: *Słownik etymologiczny języka polskiego* I–V (A–Ł), Kraków 1952–1982.
- Sławski 1948 — F. Sławski: Стефанъ Младеновъ, Етимологически и правописенъ речникъ на българския книжовенъ езикъ (София, Книгоиздателство Х. Г. Дановъ 1941, Str. XX + 704), *Rocznik Slawistyczny* XVI/1, Kraków, 68–98.

- Sławski 2005 — F. Sławski: Oboczność *o* : *u* w językach słowiańskich, *Rocznik Slawistyczny* LV, 3–38.
- Smoczyński — W. Smoczyński: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno 2007.
- Smoczyński 2005 — W. Smoczyński: *Lexikon der altpreussischen Verben*, Innsbruck.
- Snoj — M. Snoj: *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 2009².
- SP — *Słownik prasłowiański* 1–, Wrocław etc. 1974–.
- Spronk 2004 — K. Spronk: Good death and bad death in ancient Israel according to biblical lore, *Social Science & Medicine* 58/5, 987–995.
- SSKJ — *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V, Ljubljana 1970–1991.
- SSN — *Slovník slovenských nářečí* I–, Bratislava 1994–.
- Stassen 2009 — L. Stassen: *Predicative Possession*, Oxford.
- Steinmeyer/Sievers — *Die althochdeutschen Glossen*, gesammelt und bearbeitet von E. Steinmeyer und E. Sievers, I–V, Berlin, 1879–1922.
- Stojanović 1996 — S. Stojanović: *Binarne relacije posesije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*, Beograd.
- Stojanović M. 1866 — M. Stojanović: *Sbirka narodnih posloviceah, riečih i izrazah*, Zagreb.
- Stulli — J. Stulli: *Rjecoslòxje u komu donosuse upotrebljenja, urednia, mucsnia istieh jezika krasnoslovja nacsini, izgovaranja i prorjecsja* I–III, Dubrovnik 1806.
- Sweetser 1990 — E. Sweetser: *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge.
- Šamšalović — G. Šamšalović: *Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik*, Zagreb 1974⁵.
- Šimunović — P. Šimunović: *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Supetar 2006.
- Širola 1933 — B. Širola: Kako se grade dangubice i druge tamburice, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 29/1, Zagreb, 197–205.
- Šivic-Dular 1999 — A. Šivic-Dular: *Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jezicah*, Ljubljana.
- Škaljić — A. Škaljić: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1979⁴.
- Šojat — A. Šojat: Turopoljski govori, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 6, Zagreb 1982, 317–493.
- Šojat 1959 — A. Šojat: Pridjevski nastavci -iv i -lživ, *Filologija* 2, Zagreb, 93–110.
- Talmy 2000 — L. Talmy: *Toward a Cognitive Semantics. Vol. 1: Concept Structuring Systems*, Cambridge, MA.
- Taylor 1995 — J. R. Taylor: *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford.
- Tedesco 1948 — P. Tedesco: Slavic *ne*-Presents from Older *je*-Presents, *Language* 24/4, 346–387.

- Tedesco 1951 — P. Tedesco: Slavic **pilьnъ* and *nagľъ*: Two Etymologies Based on Meaning, *Language* 27/1, 18–33.
- Tedesco 1951a — P. Tedesco: Russisches etymologisches Wörterbuch. By MAX VASMER. (Indogermanische Bibliothek; 2. Reihe: Wörterbücher.) Fasc. 1 (Vorwort, Vorläufiges Abkürzungsverzeichnis, *a* to *báčit'*), pp. i–xxxix, 1–64; Fasc. 2 (*baš* to *bunt* ii), pp. 65–144. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag, 1950, *Language* 27/4, 577–581.
- Težak — S. Težak: Ozaljski govor, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, Zagreb 1981, 203–428.
- Tiktin — H. Tiktin: *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* I–III, 2. überarbeitete und ergänzte Auflage von P. Miron, Wiesbaden 1986–1989.
- Tomici — M. Tomici: *Dicționar român-sârb / Rumunsko-srpski rečnik*, București 2005.
- Topolińska 2010 — Z. Topolińska: The Balkan Sprachbund from a Slavic Perspective, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* LIII/1, Нови Сад, 33–60.
- Traugott/Dasher 2002 — E. C. Traugott, R. B. Dasher: *Regularity in Semantic Change*, Cambridge.
- Trautmann — R. Trautmann: *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*, Göttingen 1923.
- Trautmann 1910 — R. Trautmann: *Die altpreussischen Sprachdenkmäler. Einleitung, Texte, Grammatik, Wörterbuch*, Göttingen.
- TSS — S. Đinđić, M. Teodosijević, D. Tanasković: *Türkçe-Sırpça Sözlük*, Ankara 1997.
- Turina/Šepić — Z. Turina, A. Šepić: *Rječnik čakavskih izraza. Područje Bakarca i Škrljeva*, Rijeka 1977.
- Tyler/Evans 2003 — A. Tyler, V. Evans: *The Semantics of English Prepositions. Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition*, Cambridge.
- Uhlenbeck 1901 — C. C. Uhlenbeck: Etymologien, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 26, Halle, 568–571.
- Uhlenbeck 1905 — C. C. Uhlenbeck: Bemerkungen zum gotischen Wortschatz, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 30, Halle, 252–327.
- Vaan — M. de Vaan: *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Leiden – Boston 2008.
- Vaillant — A. Vaillant: *Grammaire comparée des langues slaves* I–IV, Lyon – Paris 1950–1974.
- Vaillant 1946 — A. Vaillant: La dépréverbation, *Revue des études slaves* 22, Paris, 5–45.
- Vaillant 1951 — A. Vaillant: Balto-slave, slave commun et vieux slave, *Revue des*

- études slaves* 28, Paris, 157–162.
- Vaillant 1962 — A. Vaillant: Le parfait indo-européen en balto-slave, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 57, Paris, 52–56.
- Vaillant 1965 — A. Vaillant: *Slovník jazyka staroslovenského, Lexicon linguae palaeoslovenicae*, 7, p. 321–384, 8, p. 385–448. Prague, 1963 et 1964, Académie des Sciences de Tchécoslovaquie, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 60, Paris, 127–128.
- Valčáková 2000 — P. Valčáková: Sémantická motivace některých názvů pečiva ve slovanských jazycích, *Studia etymologica Brunensia* 1, Praha, 261–265.
- Van der Geest 2004 — S. Van der Geest: Dying peacefully: considering good death and bad death in Kwahu-Tafo, Ghana, *Social Science & Medicine* 58/5, 899–911.
- Van Hooff 2004 — A. J. L. Van Hooff: Ancient euthanasia: ‘good death’ and the doctor in the Graeco-Roman world, *Social Science & Medicine* 58/5, 975–985.
- Van Wijk 1931 — N. Van Wijk: *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache I, Laut- und Formenlehre*, Berlin – Leipzig.
- Van Wijk 1936 — N. Van Wijk: Les substantifs slaves en -ěb, *Revue des études slaves* XVI/3–4, Paris, 243–244.
- Večenaj/Lončarić — I. Večenaj, M. Lončarić: *Rječnik Gole*, Zagreb 1997.
- Vinja — V. Vinja: *Jadranske etimologije I–III*, Zagreb 1998–2004.
- Vuković 1974 — J. Vuković: *Istorija srpskohrvatskog jezika*, I dio: *Uvod i fonetika*, Beograd.
- Walde/Hofmann — *Lateinisches etymologisches Wörterbuch* 1–2, von A. Walde, 3., neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann, Heidelberg 1938–1954, Registerband zusammengestellt von E. Berger, Heidelberg 1956.
- Włodarczyk/Włodarczyk 2001 — A. Włodarczyk, H. Włodarczyk: La Préfixation verbale en polonais, II. L’Aspect perfectif comme hypercatégorie, *Études Cognitives / Studia Kognitywne* 4, Warszawa, 110–120.
- Zett 1970 — R. Zett: *Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposita im Serbokroatischen. Die altserbische Periode*, Köln – Wien.
- Zett 1970a — R. Zett: Der balkanische „Tagedieb“, Zur Reichweite lexikalischer Balkanismen, *Beiträge zur Südosteuropa-Forschung*, München, 199–210.
- Zima 1887 — L. Zima: *Ńekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, Zagreb.
- Zubaty — J. Zubaty: *Studie a články* 1–2, Praha 1945–1954.
- Žic 1900 — I. Žic: Vrbnik na otoku Krku, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* V/1, Zagreb, 51–83.

СКРАЋЕНИЦЕ

Језици и дијалекти

авест.	авеста, авестијски	лет.	летонски
агс.	англосаксонски	лит.	литавски
алб.	албански	луж.	лужички
арум.	арумунски	мађ.	мађарски
балт.	балтски	мак.	македонски
блр.	белоруски	нвнем.	нововисоконемачки
брет.	бретонски	нгр.	новогрчки
буг.	бугарски	нем.	немачки
вед.	ведски	норв.	норвешки
вен.	венецијански	нперс.	новоперсијски
герм.	германски	пис.	праиндоевропски
глуж.	горњолужички	полап.	полапски
гот.	готски	пољ.	пољски
гр.	грчки	псл.	прасловенски
дан.	дански	ретором.	реторомански
длуж.	доњолужички	ром.	романски
енгл.	енглески	рум.	румунски
зсл.	западнословенски	рус.	руски
ие.	индоевропски	с.-х.	српско-хрватски
ијек.	ијекавски	слн.	словеначки
ир.	ирски	слов.	словенски
исл.	источнословенски	словињ.	словињски
ит.	италијански	слч.	словачки
јсл.	јужнословенски	срвнем.	средњевисоконемачки
кајк.	кајкавски	срир.	средњеирски
каш.	кашупски	срлат.	средњелатински
лат.	латински	срнем.	средњенемачки

срп.	српски	тохар.	тохарски
српсл.	српскословенски	тур.	турски
ствнем.	старовисоконемачки	укр.	украјински
стинд.	староиндијски	фр.	француски
стир.	староирски	хет.	хетитски
стисланд.	староисландски	хол.	холандски
стнорд.	старонордијски	хот.	хотански
стперс.	староперсијски	хрв.	хрватски
стпољ.	старопољски	цсл.	црквенословенски
стпрус.	старопруски	чак.	чакавски
струс.	староруски	чеш.	чешки
стсл.	старословенски	швед.	шведски
стерп.	старосрпски	шп.	шпански
стчеш.	старочешки	шток.	штокавски

Места и области¹¹⁹⁶

БиХ	Босна и Херцеговина	Хрв.	Хрватска, хрватски
Бос.	Босна, босански	ЦГ	Црна Гора

Граматичке скраћенице

гл. им.	глаголска именица	уч.	учестали глагол
----------------	-------------------	------------	-----------------

*

accus. accusativus, акузатив

adv. adverbium, прилог

act. activum, актив

aor. aoristus, аорист

adj. adjectivum, придев

augm. augmentativum, аугментатив

---

¹¹⁹⁶ Исте скраћенице са почетним малим словом имају значење придева.

coll.	collectivum, збирна именица	m.	masculinum, мушки род
dem.	deminutivum, деминутив	n.	neutrum, средњи род
f.	femininum, женски род	nom.	nominativus, номинатив
gen.	genetivus, генитив	pass.	passivum, пасив
hyp.	hypocoristicum, хипокористик	pej.	pejorativus, пејоратив
impers.	impersonalis, безличан	pf.	perfectivum, свршени вид; perfectum, перфекат
impf.	imperfectivum, несвршени вид	pl.	pluralis, множина
impt.	imperativus, императив	praes.	praesens, презент
indecl.	indeclinabilis, непроменљив	pt.	participium, партицип
inf.	infinitivus, инфинитив	refl.	reflexivum
instr.	instrumentalis, инструментал	sg.	singularis, једнина
interj.	interjectio, узвик	tr.	transivitus, прелазан
intr.	intransitivus, непрелазан		
iter.	iterativus, итератив		

Остале скраћенице

анат.	анатомски	заст.	застарео
астр.	астрономски	зоол.	зоолошки
банк.	банкарски	индив.	индивидуално
бот.	ботанички	ист.	источни
вет.	ветеринарски	итд.	и тако даље
војн.	војнички	јуж.	јужни
вулг.	вулгарно	књ.	књижевни
геогр.	географски	ков.	кованица
геол.	геолошки	лингв.	лингвистички
геом.	геометријски	мед.	медицински
грам.	граматички	мех.	механика
дијал.	дијалекатски	нар.	народни, народно
експр.	експресиван, експресивно	необ.	необично
зап.	западни	неодом.	неодомаћено
		нераспр.	нераспрострањено

НЗаг	народна загонетка	сев.	северни
НП	народна песма	сл.	слично
НПосл	народна пословица	супр.	супротно
НПр	народна приповетка	тех.	техника
нпр.	на пример	тј.	то јест
одн.	односно	топ.	топоним
песн.	песнички	ум.	уместо
подр.	подругљиво	фиг.	фигуративан
покр.	покрајински	физ.	физика
правн.	правнички	фин.	финансијски
прен.	пренесено	хем.	хемија
разг.	разговорни језик	цркв.	црквена реч
Ред.	редакцијски пример и сл.	шаљ.	шаљив
риб.	рибарство		

*

ib(id).	ibidem, на истом месту	местима
id.	idem, исти (аутор), исто (дело, значење)	s.a. sine anno, без године
l.c.	loco citato, на наведеном месту	s.v. sub voce, под одредницом
l.cc.	locis citatis, на наведеним	s.vv. sub vocibus, под одредницама

О АУТОРУ

Марија Вучковић, истраживач сарадник Института за српски језик САНУ, рођена је 8. маја 1974. године у Јагодини. Завршила је Филолошки факултет у Београду (Група за српски језик и књижевност), а затим магистрирала (2004) на истом факултету.

Од 2000. године ради у Институту за српски језик САНУ као сарадник Етимолошког одсека, где је ангажована на изради *Етимолошког речника српског језика*. Од 2002. године је спољни сарадник на пројектима Балканолошког института САНУ: *Етнолингвистичка и социоллингвистичка исцртавања избеглица и мултиетничких заједница на Балкану* (2002–2005), *Етничка и социјална стратификација Балкана* (2006–2010), *Језик, фолклор и миграције на Балкану* (2011–).

Бави се етимологијом и социолингвистиком, а посебну пажњу посвећује проучавању тајних занатлијских језика. До сада је објавила преко тридесет радова и приказа у домаћим и страним часописима и учествовала је на 14 научних скупова у земљи и иностранству.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Марија Вучковић

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Континуанте прасловенских основа **gъb-*, **gyb-*, **gub-* у српском језику

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 25. 3. 2013.

Марија Вучковић

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Марија Вучковић

Број уписа _____

Студијски програм _____

Наслов рада Континуанте прасловенских основа *qъb-, *qyb-, *gub- у српском
језику

Ментор проф. др Вања Станишић, ванредни професор

Потписани Марија Вучковић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској
верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног
репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског
звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум
одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне
библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 25. 3. 2013.

Марија Вучковић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Континуанте прасловенских основа *gъb-, *gyb-, *gub- у српском језику

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 25. 3. 2013. _____

Марија Вуковић